

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

Ιωάννα Γ. Τζίφα

Η οργάνωση της αφήγησης στους Βυζαντινούς Ιστορικούς της αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως το 1453 μ.Χ.

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΑΘΗΝΑ 2019

Ιωάννα Γ. Τζίφα

Η οργάνωση της αφήγησης στους Βυζαντινούς Ιστορικούς της αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως το 1453 μ.Χ.

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ: Κωνσταντίνος Παΐδας

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

Θεοδώρα Αντωνοπούλου, μέλος
Διονύσιος Καλαμάκης, μέλος
Κωνσταντίνος Παΐδας, επιβλέπων

ΕΠΤΑΜΕΛΗΣ ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

Ταξιάρχης Κόλιας, Καθηγητής ΕΚΠΑ
Δημήτριος Αγγελάτος, Καθηγητής ΕΚΠΑ
Θεοδώρα Αντωνοπούλου, Καθηγήτρια ΕΚΠΑ
Αθανάσιος Αγγέλου, Αν. Καθηγητής ΠΙ
Διονύσιος Καλαμάκης, Αν. Καθηγητής ΕΚΠΑ
Κωνσταντίνος Παΐδας, Αν. Καθηγητής ΕΚΠΑ
Δημοσθένης Στρατηγόπουλος, Επ. Καθηγητής ΔΠΘ

ΑΘΗΝΑ 2019

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ……..5-9

ΕΙΣΑΓΩΓΗ…….....10-59
1. Βυζαντινή Λογοτεχνία και αφηγηματολογία…….....10-13
2. Μεθοδολογία.....……...13-14
3. Βιογραφικά σχεδιάσματα και εργογραφία των βυζαντινών ιστορικών της αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως του 1453 μ.Χ..... 15-40
Α) (Μιχαήλ) Δούκας.....…….....15-20
Β) Γεώργιος Σφραντζής.....…….....20-27
Γ) Μιχαήλ Κριτόβουλος....…….27-33
Δ) Λαόνικος Χαλκοκονδύλης.....34-40
4. Ιστορικό πλαίσιο εποχής: στρατιωτικές-πολιτικές-κοινωνικές-οικονομικές παράμετροι....…….....41-59
Χρονοδιάγραμμα γεγονότων....……..60-65
5. ΤΥΠΟΙ ΑΦΗΓΗΤΗ.....……66-90
5.1. Εξωδιηγητικός-ετεροδιηγητικός αφηγητής.……69-73
5.2. Εξωδιηγητικός-ομοδιηγητικός αφηγητής…….....73-80
Α) Εξωδιηγητικός-ομοδιηγητικός αφηγητής τύπου αυτόπτη μάρτυρα.....73-76
Β) Εξωδιηγητικός-ομοδιηγητικός αφηγητής/αυτοδιηγητικός.....76-81
5.3. Ενδοδιηγητικός-ομοδιηγητικός αφηγητής.....81-84
5.4. Ιδιαιτερότητες τύπων αφηγητών στους τέσσερις ιστορικούς της αλώσεως.....84-90
6. ΕΣΤΙΑΣΗ (ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ).....91-128
6.1. Μηδενική εστίαση.....94-105
α) Εκφράσεις προσώπου-κινήσεις σώματος-αισθήσεις (εξωγλωσσικά στοιχεία).....96-97
β) Θεάματα.....97-98
γ) Περιγραφές.....98-100
δ) Παράλληλη αφήγηση.....100-101
ε) Σχολιασμοί αφηγητή.....102
στ) προλήψεις.....102-103
ζ) Κοινή συμμετοχή.....103-105
6.2. Εσωτερική εστίαση.....105-114
6.3. Εξωτερική εστίαση.....114-116
6.4. Μεικτή/Διπλή εστίαση.....116-120
6.5. Αλλαγή εστίασης ως προς διαφορετικούς ήρωες.....120-125
6.6. Αλλοιώσεις.....125-128
7. ΧΡΟΝΟΣ ΤΗΣ ΑΦΗΓΗΣΗΣ.....129-242
7.1. ΤΑΞΗ ΤΗΣ ΑΦΗΓΗΣΗΣ.....129-170
Α) αναλήψεις.....132-154
α) εσωτερικές ομοδιηγητικές επαναληπτικές μερικές αναλήψεις.....132-134
β) εσωτερικές ομοδιηγητικές συμπληρωματικές μερικές αναλήψεις.....134-138
γ) εσωτερικές ομοδιηγητικές συμπληρωματικές πλήρεις αναλήψεις.....139-141
δ) εσωτερικές ετεροδιηγητικές μερικές αναλήψεις.....141-142
ε) εσωτερικές ετεροδιηγητικές πλήρεις αναλήψεις.....142-144
στ) μεικτές μερικές αναλήψεις.....144-146
ζ) μεικτές πλήρεις αναλήψεις.....146-148
η) εξωτερικές μερικές αναλήψεις.....148-152
θ) εναλλαγές-συνδυασμοί αναλήψεων.....152-154
Β) προλήψεις.....154-170
α) εσωτερικές, ομοδιηγητικές, επαναληπτικές, μερικές προλήψεις.....154-157
β) εσωτερικές ομοδιηγητικές συμπληρωματικές μερικές προλήψεις.....157-160
γ) εσωτερικές ετεροδιηγητικές μερικές προλήψεις.....160-161

δ) εξωτερικές μερικές προλήψεις.....161-162
ε) Συνδυασμοί προλήψεων.....162-165
Γ) Ιδιαιτερότητες αναλήψεων-προλήψεων.....165-170
7.2. ΤΑΧΥΤΗΤΕΣ ΑΦΗΓΗΣΗΣ.....171-221
Α) Παύση.....173-195
1. περιγραφές.....173-178
2. σχόλια.....178-184
α) σχόλια-ευθείες ερωτήσεις.....178-180
β) παρομοιώσεις-σχόλια.....180-181
γ) σχόλιο-συμπέρασμα.....181-184
3. στοχασμοί.....184-186
4. ταυτοποιήσεις.....186-190
α) ταυτοποιήσεις προσώπων.....186-187
β) ταυτοποιήσεις τόπων.....188-189
γ) ταυτοποιήσεις εννοιών-χρηστικών αντικειμένων.....189-190
5. λοιπές παρεμβάσεις αφηγητή.....190-193
6. λοιπές παύσεις-παρεκβάσεις.....193-195
Β) σκηνή.....195-202
α) λόγια ηρώων-δημηγορίες.....195-199
β) διάλογοι.....199-200
γ) εσωτερικοί μονόλογοι.....200-201
δ) επιστολές-μηνύματα.....201-202
Γ) περίληψη-συνοπτική αφήγηση.....203-211
α) αναλήψεις.....203-208
β) συνόψεις χρόνου-γεγονότων.....208-211
Δ) έλλειψη.....211-221
α) ρητές-χαρακτηρισμένες-καθορισμένες ελλείψεις.....212-213
β) ρητές-χαρακτηρισμένες-μη καθορισμένες ελλείψεις.....213-215
γ) υπονοούμενες-καθορισμένες ελλείψεις.....216-217
δ) υπονοούμενες-μη καθορισμένες ελλείψεις.....217-219
ε) υποθετικές ελλείψεις.....219-221
7.3. ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΑΦΗΓΗΣΗΣ.....222-242
Α) Μοναδική ενική αφήγηση-μοναδική σκηνή.....224-225
Β) αναφορική-ενική αφήγηση.....225-227
Γ) επαναληπτική αφήγηση.....227-239
Δ) θαμιστική αφήγηση.....239-242
8. ΠΡΟΣΗΜΑΝΣΕΙΣ/ΕΝΑΥΣΜΑΤΑ.....243-251
Α) Προφητείες-Χρησμοί.....243-245
Β) Οράματα-Ενύπνια.....245-247
Γ) Θεοσημείες-Οιωνοί.....247-250
Δ) Πρόσωπα.....250-251
9. ΠΡΟΣΩΠΑ ΤΗΣ ΑΦΗΓΗΣΗΣ-(ΧΑΡΑΚΤΗΡΕΣ).....252-291
9.1. Δρώντα πρόσωπα.....254-285
α) Βυζαντινοί αυτοκράτορες-σουλτάνοι.....254-258
β) Λοιποί βασιλείς-ηγεμόνες-δεσπότες.....258-260
γ) Αξιωματούχοι-άρχοντες-αριστοκράτες.....260-264
δ_1) Θήλεα και άρρενα μέλη βασιλικών οίκων του Βυζαντίου και σουλτάνων-λοιποί συγγενείς και φίλοι βασιλέων-σουλτάνων.....264-266
δ_2) Θήλεα και άρρενα μέλη οικογενειών λοιπών βασιλέων-ηγεμόνων-δεσποτών και λοιποί συγγενείς και φίλοι.....267-268
δ_3) Θήλεα και άρρενα μέλη οικογενειών αξιωματούχων-αρχόντων-επιφανών και λοιποί συγγενείς και φίλοι.....268-269
ε) Εκκλησιαστικά πρόσωπα (Πάπες, Πατριάρχες, Αρχιεπίσκοποι, Επίσκοποι, ιερείς, μοναχοί).....269-271
στ) Στρατιώτες (φρούραρχοι-φύλακες-σωματοφυλακή-φρουρά-κωπηλάτες).....271-273

ζ) Απεσταλμένοι.....273-276
η) Κάτοικοι-λαοί (άνδρες, γυναίκες, παιδιά, εκπρόσωποι του λαού, σεβάσμιοι γέροντες).....276-278
θ) Υπηρέτες-Τεχνίτες.....278-280
ι) Ιατροί.....280-281
κ) Ονειροκρίτες.....281
λ) Συνοδεία-ακόλουθοι.....281
μ) Διανοούμενοι-Επιστήμονες.....282
ν) Δήμιοι.....282
ξ) Μάντεις.....283
ο) Πειρατές.....283
π) Πρόσωπα με ασαφή ιδιότητα.....283-285
9.2. Μη δρώντα πρόσωπα.....286-291
α) Αυτοκράτορες του Βυζαντίου-σουλτάνοι-λοιποί ηγεμόνες.....286
β_1) Θήλεα και άρρενα μέλη βασιλικών οίκων του Βυζαντίου και σουλτάνων-λοιποί συγγενείς και φίλοι.....286-287
β_2) Θήλεα και άρρενα μέλη οικογενειών ηγεμόνων-αξιωματούχων-ιερέων-ιδιωτών.....287-288
γ) Μυθολογικά-ιστορικά πρόσωπα.....289
δ) Βιβλικά πρόσωπα.....289-290
ε) Πρόσωπα με ασαφή ιδιότητα-γενικές αναφορές σε πρόσωπα.....290-291
10. ΑΠΟΔΕΚΤΗΣ ΤΗΣ ΑΦΗΓΗΣΗΣ.....292-325
10.1. Εξωδιηγητικός αποδέκτης της αφήγησης.....292-325
Α) Σχόλια.....292-305
A_1) Σχόλιο-Ευθεία ερώτηση.....294-295
A_2) Σχόλιο-Συμπέρασμα.....295-296
A_3) Σχόλιο-Περιγραφή.....296-300
A_4) Παρενθετικά σχόλια (εμπεριέχουν προλήψεις, σχόλια, περιγραφές, ταυτοποιήσεις).....300-301
A_5) Σχόλιο-θέαμα.....301-302
A_6) Σχόλια μηδενικής εστίασης.....302-303
A_7) Σχόλιο-αποστροφή στον εξωδιηγητικό αποδέκτη.....303
A_8) Σχόλια-διαπιστώσεις.....303-305
Β) Στοχασμοί.....305-307
Γ) Συναίσθηση αφηγηματικής λειτουργίας εκ μέρους του αφηγητή.....307-308
Δ) Συλλογική συμμετοχή.....308-309
Λοιπές επεξηγήσεις αφηγητή.....309-310
Ζ) Υπενθυμίσεις.....311-312
Η) Ταυτοποιήσεις.....312-314
Θ) Αναλήψεις.....314-315
Ι) Πρόληψη.....315-316
Κ) Παρεκβάσεις.....316-318
10.2. Ενδοδιηγητικός αποδέκτης.....319-325
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....326-337
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....338-355
ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ.....356-370
ΠΙΝΑΚΕΣ ΧΩΡΙΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ.....371-454

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

Α. ΠΗΓΕΣ

Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*= [Μιχαήλ] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, V. Grecu (ed.), *Ducas Istoria turco-byzantina (1341-1462)*, [Scriprores Byzantini 1], București 1958.

Σφραντζής, *Χρονικόν*= Γεώργιος Σφραντζής, *Χρονικόν*, R. Maisano (ed.), *Georgii Sphrantzae Chronicon*, [CFHB 29] Roma 1990.

Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*= Μιχαήλ Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, D.R. Reinsch (ed.), *Critobuli Imbriotae Historiae*, [CFHB 22], Berlin-New York 1983.

Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*= Λαόνικος Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, E. Darkó (ed.), *Laonici Chalkokandylae Historiarum Demonstrationes*, vol. I-II, Budapest 1922–1927.

Β. ΜΟΝΟΓΡΑΦΙΕΣ-ΜΕΛΕΤΕΣ

Ανδριώτης, «Κριτόβουλος»= Ν.Π. Ανδριώτης, «Κριτόβουλος ὁ Ἴμβριος καὶ τὸ ἱστορικό του ἔργο», *Ελληνικά* 2 (1929), 167-200.

Ζώρας, *Περὶ τὴν Ἅλωσιν*= Γ.Θ. Ζώρας, *Περὶ τὴν Ἅλωσιν*, Ἀθῆναι 1959.

Καμπούρογλου, *Χαλκοκονδύλαι*= Δ. Καμπούρογλου, *Οἱ Χαλκοκονδύλαι*, Αθῆναι 1926.

Καραγιαννόπουλος, *Πηγαί*= Ἰ.Ε. Καραγιαννόπουλος, *Πηγαὶ τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας*, Θεσσαλονίκη[5] 1987.

Καρπόζηλος, *Βυζαντινοὶ ἱστορικοί*= Ἀ. Καρπόζηλος, *Βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ καὶ χρονογράφοι*, τ. Δ΄ (13ος–15ος αἰ.), Ἀθήνα 2015.

Κιουσοπούλου, *Βασιλεύς ἡ οικονόμος*= Τόνια Κιουσοπούλου, *Βασιλεύς ἡ οικονόμος. Πολιτική εξουσία και ιδεολογία πριν την Άλωση*, Αθήνα 2007.

Λουγγής, *Επισκόπηση*= Τ. Λουγγής, *Επισκόπηση βυζαντινής ιστορίας (1204-1453)*, τ. Β΄, Αθήνα 2011.

Νικολούδης, «Ἕνα πορτραῖτο»= Ν. Νικολούδης, «Ἕνα πορτραῖτο τοῦ ἱστορικοῦ Λαόνικου Χαλκοκονδύλη», *Ἱστωρ* 5 (1993), 63-73.

Νικολούδης, «Ἡ ζωὴ τοῦ ἱστορικοῦ»= Ν. Νικολούδης, «Ἡ ζωὴ τοῦ ἱστορικοῦ Λαόνικου Χαλκοκονδύλη ὑπό τό πρῖσμα νεωτέρων ἐρευνῶν», *Τετράμηνα* 49 (1992), 3386-3394.

Πρίντζιπας, «Οἱ ἱστορικοὶ τῆς Ἁλώσεως»= Γ.Θ. Πρίντζιπας, «Οἱ ἱστορικοὶ τῆς Ἁλώσεως», στον τόμο: Ε. Χρυσός, (επιμ.), *Ἡ Ἅλωση τῆς Πόλης*, Αθήνα 1994, 63-97.

Σαββίδης, *Βυζαντινό ιστοριογραφικό πεντάτευχο*= Α.Γ.Κ. Σαββίδης, *Βυζαντινό Ιστοριογραφικό Πεντάτευχο: Προκόπιος, Μιχαήλ Ψελλός, Άννα Κομνηνή, Ιωάννης Κίνναμος, Γεώργιος Σφραντζής. Συμβολή για τους ιστοριογράφους και την εποχή τους*, Αθήνα 2001.

Σωφρονιάδης, *Ἡ Ἅλωσις*= Μ. Σωφρονιάδης, *Ἡ Ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων τῷ 1453: Πλήρης περιγραφὴ τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ γεγονότος ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν καὶ τῶν νεωτέρων συγγραφέων,* Ἀθῆναι 2005.

Ταξίδης, *Όνειρα*= Η. Ταξίδης, *Όνειρα, οράματα και προφητικές διηγήσεις στα ιστορικά έργα της ύστερης βυζαντινής εποχής*, Αθήνα 2012.

Τωμαδάκης*, Περὶ ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως*= Ν.Β. Τωμαδάκης, *Δούκα-Κριτοβούλου-Σφραντζῆ-Χαλκοκονδύλη: Περὶ Ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1453),* Ἀθῆναι 1953.

Ψαλμοί (εκδ. A. Rahlfs, *Septuaginta*), Stuttgart 1971[9].

Chatman, *Story and Discourse*= S. Chatman, *Story and Discourse: Narrative Structure in Fiction and Film*, Ithaca 1978.

Darkó, ΄΄Neue Beiträge΄΄= E. Darkó, ΄΄Neue Beiträge zur Biographie des Laonikos Chalkokandyles΄΄, *BZ* 27 (1927) 276–285.

Darkó, ΄΄Neue Emendations vorschläge΄΄= E. Darkó, ΄΄Neue Emendations vorschläge zu Laonikos Chalkokandyles΄΄, *BZ* 32 (1932), 2-12.

Darkó, ΄΄Zum Leben΄΄= ΄΄Zum Leben des Laonikos Chalkondyles΄΄, *BZ 24* (1923–1924), 29–39.

Galdi, *La lingua*= M. Galdi, *La lingua e lo stile del Ducas*, Napoli 1910.

Genette, *Figures III*= G. Genette, *Figures III*, Paris 1972.

Grecu, ΄΄Pour une meilleure connaissance΄΄= V. Grecu, ΄΄Pour une meilleure connaissance d'historien Doukas΄΄, στον τόμο: V. Laurent (ed.), *Mémorial Louis Petit: mélanges d'histoire et d'archéologie byzantines,* [Archives de l'Orient chrétien 1], București 1948, 128-141.

Gregory, *A History*= T.E. Gregory, *A History of Byzantium*, United States of America-United Kingdom-Australia 2005.

Harris, ΄΄Laonikos Chalkokondyles΄΄= J. Harris, ΄΄Laonikos Chalkokondyles and the rise of the Ottoman Turks΄΄, *BMGS* 27 (2003), 153-170.

Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*= H. Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία. Ἡ λόγια κοσμικὴ γραμματεία τῶν Βυζαντινῶν* (μτφ. Τ. Κόλιας, Κατερίνα Συνέλλη. Γ.Χ. Μακρῆς, Ἰ. Βάσσης), τ. 2, Αθήνα 1997.

Kaldellis, *A new Herodotos*= A. Kaldellis, *A New Herodotos: Laonikos Chalkokondyles on the Ottoman Empire, the Fall of Byzantium, and the Emergence of the West*, Washington D.C. 2014.

Kirlıdökme-Mollaoğlu, ΄΄Laonikos Chalkokondyles' in Hayatı΄΄= F. Kırlıdökme-Mollaoğlu, ΄΄Laonikos Chalkokondyles'in Hayatı ve "Tarih"i (The Life and "History/Demonstrations of Histories" of Laonikos Chalkokondyles)΄΄, *OTAM* 21 (2007), 41-57.

Krumbacher, *Geschichte*= K. Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Litteratur von Justinian bis zum Ende des Oströmischen Reiches (527-1453)*, München 1897.

Laiou, ΄΄The Byzantine Aristocracy΄΄= Angeliki E. Laiou, ΄΄The Byzantine Aristocracy in the Palaeologan Period: A Story of Arrested Development΄΄, *Viator* 4 (1973), 131-151.

Laiou, *Economic History*= Angeliki E. Laiou, *The Economic History of Byzantium from the Seventh through the Fifteenth Century*, vol. 1-3, Washington D.C. 2002.

Ljubarskij, ΄΄Quellenforschung΄΄= J.N. Ljubarskij et al., ΄΄So Debate: Quellenforschung and/or Literary Criticism: Narrative Structures in Byzantine Historical Writings΄΄, *Symbolae Osloenses* 73 (1998), 5-73.

Mergiali, *L'enseignement*= Sophia Mergiali, *L'Enseignement et les Lettrés pendant l'époque des Paléologues (1261-1453)*, Ἀθῆναι 1996.

Miller, ΄΄The Last Athenian΄΄= W. Miller ΄΄The Last Athenian Historian: Laonikos Chalkokondyles΄΄, *JHSt* 42/1 (1922), 36-49.

Miller, ΄΄The Historians΄΄= W. Miller, ΄΄The Historians Doukas and Phrantzes΄΄, *JHSt* 46 (1926), 63-71.

Moravcik, *Bizantinoturcica*= G. Moravcik, *Bizantinoturcica*, I-Il, Berlin 1983.

Necipoğlu, ΄΄Social and Economic΄΄= Nevra Necipoğlu, ΄΄Social and Economic Conditions in Constantinople during Mehmed II's Siege΄΄, στον τόμο: Τόνια Κιουσοπούλου (επιμ.), *Η άλωση της Κωνσταντινούπολης και η μετάβαση από τους μεσαιωνικούς στους νεώτερους χρόνους*, Ηράκλειο 2005, 75-86.

Nicol, *The Last Centuries*= D.M. Nicol, *The Last Centuries of Byzantium: 1261-1453*, London 1972.

Nicolle-Haldon-Turnbull, *The Fall*= D. Nicolle-J. Haldon-S. Turnbull, *The Fall of Constantinople: The Ottoman Conquest of Byzantium*, Oxford-New York 2007.

Nikoloudis, *Laonikos Chalkokondyles*= N. Nikoloudis, *Laonikos Chalkokondyles: a translation and commentary of the Demonstrations of Histories, books I-III*, Athens 1996.

Odorico, *L'écriture*= P. Odorico-P.A. Agapitos-M. Hinterberger (eds.), *L'écriture de la mémoire: La littérarité de l'historiographie. Actes du colloque international sur la Littérature Byzantine, Nicosie 6-8 mai 2004* [*Dossiers byzantins* 6], Paris 2006.

Ostrogorsky, *Geschichte*= G. Ostrogorsky, *Geschichte des Byzantinischen Staates*, München 1963.

ODB= A.P. Kazhdan et al. (eds.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, vol. I-III, Oxford-New York 1991.

Philippides-Hanak, *The Siege*= M. Philippides-W.K. Hanak, *The Siege and the Fall of Constantinople in 1453 Historiography, Topography, and Military Studies*, Ashgate 2011.

PLP= E. Trapp et al. (eds.), *Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit*, Wien 1976/2001.

Polemis, *Doukai*= D.I. Polemis, *The Doukai: A Contribution to Byzantine Prosopography*, London 1968.

Prince, ΄΄Introduction à l'étude΄΄= G. Prince, ΄΄Introduction à l'étude du narrataire΄΄ *Poétique* 14 (1973), 178–96.

Propp, *Morphology*= V. Propp, *Morphology of the Folktale*, Austin^{2} 2009.

Reinsch, ΄΄Kritobulos of Imbros΄΄= D.R. Reinsch, ΄΄Kritobulos of Imbros—learned historian, Ottoman *raya* and Byzantine patriot΄΄, *ZRVI* 40 (2003), 297–311.

Runciman, *The Fall*= S. Runciman, *The Fall of Constantinople 1453*, Cambridge 1965.

Schmid, *Narratology*= W. Schmid, *Narratology. An Introduction*, (trans. A. Starritt), Berlin-New York 2010.

Stanzel, *Theorie des Erzählens*= F.K. Stanzel, *Θεωρία της αφήγησης/Theorie des Erzählens* (μτφ. Κυριακή Χρυσομάλλη-Henrich), Θεσσαλονίκη 1999.

Treadgold, *A History*= W. Treadgold, *A History of the Byzantine State and Society*, Stanford 1997.

Uspensky, *A poetics*= B. Uspensky, *A Poetics of Composition: The Structure of the Artistic Text and Typology of a Compositional Form* (μτφ. Valentina Zavarin-Susan Wittig), Berkeley-Los Angeles-London 1973.

Wilson, *Οι λόγιοι*= N.G. Wilson, *Οι λόγιοι στο Βυζάντιο* (μτφ. Ν. Κονομής), Αθήνα 1991.

Γ. ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ-ΣΕΙΡΕΣ-ΛΕΞΙΚΑ

ΑΒ = Ἁγιορειτικὴ Βιβλιοθήκη, Βόλος 1937 κ.ε.

ΕΕΒΣ = Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, Ἀθήνα 1924 κ.ε.

ΕΕΘΣΠΑ = Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 1926 κ.ε.

BF =Byzantinische Forschungen, Amsterdam 1966 κ.ε.

BMGS = Byzantine and Modern Greek Studies, Birmingham-Cambridge 1975 κ.ε.

BSl = Byzantinoslavica, Prague 1929 κ.ε.

Byz. = Byzantion, Paris-Liege 1924-1929, Paris-Bruxelles 1930, Bruxelles 1931 κ.ε.

BZ = Byzantinische Zeitschrift, Leipzig (München)- Stuttgart 1892 κ.ε.

CFHB = Corpus Fontium Historiae Byzantinae, 1967 κ.ε.

DOP = Dumbarton Oaks Papers, Washington D.C. 1941 κ.ε.

Et. Byz. = Études Byzantines, Shepherdstown 1974 κ.ε.

GRBS = Greek, Roman and Byzantine Studies, Cambridge/ Mass. 1958 κ.ε.

JHSt = The Journal of Hellenic Studies, Cambridge 1880 κ.ε.

JÖB = *Jahrbuch der* Österreichischen Byzantinistik, Wien-Köln-Graz 1969 κ.ε.

OstkSt = Ostkirchliche Studien, Würzburg 1952 κ.ε.

OTAM = Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Ankara 1990 κ.ε.

REB = Revue des Études Byzantines, Bucarest 1943 κ.ε., Paris 1949 κ.ε.

RSBS = Rivista di studi bizantini e slavi, Bologna 1981 κ.ε.

SBN = Studi Bizantini e Neoellenici, Napoli-Roma 1924-1963

ZRVI = Zbornik Radova Vizantološkog Instituta, Beograd 1952 κ.ε.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΚΑΙ ΑΦΗΓΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ

Αναφορικά με τη λογοτεχνική παραγωγή που μας κληροδότησε η βυζαντινή αυτοκρατορία έχει επισημανθεί ότι στο παρελθόν οι μελετητές επεδείκνυαν περιορισμένο ενδιαφέρον για την επανεκτίμηση των επικρατουσών, κυρίως αρνητικών, απόψεων σχετικά με τη Βυζαντινή Λογοτεχνία, αλλά και για την εφαρμογή σε αυτήν σύγχρονων ερευνητικών μεθόδων[1]. Σταδιακά, η εν λόγω κατάσταση άρχισε να μεταβάλλεται[2] και στις μέρες μας παρατηρείται ένα διαρκώς αυξανόμενο ενδιαφέρον για τη χρήση νέων μεθόδων και, ως εκ τούτου, για την επαναξιολόγηση των κειμένων που εμπίπτουν στο πλαίσιο της Βυζαντινής Λογοτεχνίας. Για τον λόγο αυτόν επισημάνθηκε ότι είναι δυνατή και αναγκαία η χρήση της αφηγηματολογικής θεωρίας σε βυζαντινά κείμενα[3]. Αξίζει να σημειωθεί ότι κατά τις τελευταίες δεκαετίες παρατηρήθηκε προθυμία για μελέτη αμιγώς λογοτεχνικής υφής (πέραν της γλωσσικής και ιστορικής) των βυζαντινών κειμένων και για αξιολόγησή τους ως προς τις λογοτεχνικές αρετές που αυτά παρουσιάζουν[4]. Από όλα τα ανωτέρω στοιχεία είναι προφανές ότι είναι πλέον εμφανής μία τάση επαναξιολόγησης της Βυζαντινής Λογοτεχνίας με την αξιοποίηση των σύγχρονων θεωριών της αφήγησης. Σε πρακτικό επίπεδο, η απόπειρα να αξιοποιηθεί η σύγχρονη αφηγηματική θεωρία για τη μελέτη των βυζαντινών κειμένων, χρονολογείται από τις αρχές της δεκαετίας του ΄90 και ξεκίνησε με σημείο αναφοράς τα βυζαντινά δημώδη μυθιστορήματα[5].

---

[1] Ljubarskij, ΄΄Quellenforschung΄΄, 5, 6. Για τις αρνητικές απόψεις σχετικά με τη *Βυζαντινή Λογοτεχνία* βλ. επίσης, P.A. Agapitos,΄΄Byzantine Literature and Greek Philologists in the Nineteenth Century΄΄, *Classica et Mediaevalia* 43 (1992), 231-260, (επί του προκειμένου, 231-244) και για κάποιες θετικές αξιολογήσεις, αλλά στηριζόμενες-πάντα κατά τον Αγαπητό- σε εσφαλμένη βάση, βλ. του ιδίου, *Narrative Structure in Byzantine Vernacular Romances*: *A Textual and Literary Study of Kallimachos, Belthandros and Libistros*, Munich 1991, 3-10.

[2] Ljubarskij, ΄΄Quellenforschung΄΄, 5, 6, 7.

[3] ό.π., 8, 9.

[4] Σχόλια Π.Α. Αγαπητού στο: Ljubarskij, ΄΄Quellenforschung΄΄, 24.

[5] Για το θέμα αυτό βλ. P.A. Agapitos, *Narrative Structure in Byzantine Vernacular Romances*: *A Textual and Literary Study of Kallimachos, Belthandros and Libistros*, Munich 1991· του ιδίου, «Ἡ χρονολογικὴ ἀκολουθία τῶν μυθιστορημάτων *Καλλίμαχος, Βέλθανδρος καὶ Λίβιστρος*», στον τόμο: Ν.Μ. Παναγιωτάκης (επιμ.), *Ἀρχὲς τῆς νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας. Πρακτικὰ τοῦ Δεύτερου Διεθνοῦς Συνεδρίου «Neogreca Medii Aevi» (Βενετία, 7-10 Νοεμβρίου 1991*), τ. 1, Βενετία 1993, 97-134· του ιδίου, «Ἡ ἀφηγηματικὴ σημασία τῆς ἀνταλλαγῆς ἐπιστολῶν καὶ τραγουδιῶν στὸ μυθιστόρημα *Λίβιστρος καὶ Ροδάμνη*», *Θησαυρίσματα* 26 (1996), 25-42. Για το ίδιο μυθιστόρημα από αφηγηματολογική οπτική βλ. επίσης, Κατερίνα Χρυσομάλλη-Henrich, «Η Μυρτάνη μεταμοντέρνα αποδέκτρια: Αφηγηματικές τεχνικές και χρόνος στο *Αφήγησις Λιβίστρου και Ροδάμνης*: Μια δομιστική προσέγγιση», στον τόμο: Elizabeth Jeffreys-M. Jeffreys (επιμ.), *Αναδρομικά και Προδρομικά. Approaches to texts in Early Modern Greek. Papers from the conference Neograeca Medii Aevi V, Exeter College, University of Oxford, September 2000*, Oxford 2005, 305-324. Για διάφορα λοιπόν αφηγηματολογικά ζητήματα σε σχέση με το βυζαντινό μυθιστορήμα βλ. επίσης, Ingela Nilsson, "Spatial Time and Temporal Space:

Όσον αφορά στον χώρο της βυζαντινής ιστοριογραφίας, με τον οποίον πρόκειται να ασχοληθούμε στο πλαίσιο της παρούσας διδακτορικής διατριβής, τα βυζαντινά ιστορικά κείμενα προσεγγίζονταν από τους μελετητές κυρίως ως πηγή ιστορικού τύπου πληροφοριών[6] και εν συνεχεία τονίστηκε η σημασία που πρέπει να δοθεί στα έργα αυτά ως πνευματικά προϊόντα με λογοτεχνικό χαρακτήρα[7], καθώς και η ανάγκη να καταστεί η αφήγηση κεντρικό ζήτημα ενασχόλησης από τους μελετητές και να διερευνηθούν οι λογοτεχνικές και αφηγηματικές τεχνικές των βυζαντινών ιστορικών έργων[8]. Συνεπώς, παρατηρήθηκε η ανάγκη να ερευνηθεί το πώς έγραψαν και προσέδωσαν οι Βυζαντινοί μορφή στις ιστορίες τους και όχι στο τι ήταν αυτό που έγραφαν[9]. Επιβάλλεται επίσης να επισημανθεί ότι απαραίτητα στοιχεία σε μία ιστορία είναι ο *χρόνος* και οι *χαρακτήρες*, έννοιες οι οποίες αποτελούν ορισμένα από τα βασικά γνωρίσματα της θεωρίας της αφήγησης. Ως εκ τούτου, γίνεται αντιληπτό ότι τον συγγραφέα και τον αφηγητή τους διέπει μία σχέση συνεργασίας μάλλον, παρά αντιπαράθεσης[10]. Αξιομνημόνευτο είναι και το γεγονός ότι κατά τα τελευταία έτη πραγματοποιήθηκαν ποικίλες μελέτες που αφορούν σε ορισμένες πτυχές της αφήγησης βυζαντινών κειμένων, και ιδίως σε ιστοριογραφικά κείμενα της μέσης βυζαντινής

Aspects of narrativity in Makrembolites", στον τόμο: P.A. Agapitos-D.R. Reinsch (eds.), *Der Roman im Byzanz der Komnenenzeit*, [Meletemata 8], Frankfurt am Main 2000, 94-108· της ιδίας, *Erotic Pathos, Rhetorical Pleasure. Narrative Technique and Mimesis in Eumathios Makrembolites Hysmine & Hysminias*, [Studia Byzantina Upsaliensia 7], Uppsala 2001.

[6] Ljubarskij, ΄΄Quellenforschung΄΄, 9.

[7] Ingela Nilsson-R. Scott, ΄΄Towards a New History of Byzantine Literature: The Case of Historiography΄΄, *Classica et Mediaevalia* 58 (2007), 319-332 (επί του προκειμένου, 331). Αναφορικά με το ζήτημα αυτό είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι ο Grecu τόνισε παλαιότερα την παραμέληση εκ μέρους των μελετητών της λογοτεχνικής και αισθητικής πλευράς των ιστορικών βυζαντινών έργων· γι' αυτόν τον λόγο, ο ίδιος ασχολήθηκε με την ύπαρξη ή μη λογοτεχνικής και αισθητικής αξίας σε βυζαντινά ιστορικά κείμενα. Για το θέμα αυτό βλ. V. Grecu, ΄΄La valeur littéraire des œuvres historiques byzantines΄΄, *BSl* 13 (1952–3), 252-270.

[8] Ingela Nilsson-R. Scott, ΄΄Towards a New History of Byzantine Literature: The Case of Historiography΄΄, *Classica et Mediaevalia* 58 (2007), 319-332 (επί του προκειμένου, 330).

[9] Ingela Nilsson-E.C. Bourbouhakis, ΄΄Byzantine Narrative: The Form of Story-Telling in Byzantium΄΄, στον τόμο: Liz James (ed.), *A Companion to Byzantium*, [Blackwell Companions to the Ancient World], Oxford 2010, 263-274, (επί του προκειμένου, 263)· Ingela Nilsson, "To Narrate the Events of the Past: On Byzantine Historians, and Historians on Byzantium", στον τόμο: J. Burke-Ursula Betka et al. (eds.), *Byzantine Narrative: Papers in Honour of Roger Scott. Australian Byzantine Studies Conference (14th: Melbourne 13-15 August 2004: University of Melbourne)*, [Byzantina Australiensia 16], Melbourne 2006, 47-58 (επί του προκειμένου, 48).

[10] Ingela Nilsson-E.C. Bourbouhakis, ΄΄Byzantine Narrative: The Form of Story-Telling in Byzantium΄΄, στον τόμο: Liz James (ed.), *A Companion to Byzantium*, [Blackwell Companions to the Ancient World], Oxford 2010, 263-274, (επί του προκειμένου, 263)· Ingela Nilsson, "To Narrate the Events of the Past: On Byzantine Historians, and Historians on Byzantium", στον τόμο: J. Burke-Ursula Betka et al. (eds.), *Byzantine Narrative: Papers in Honour of Roger Scott. Australian Byzantine Studies Conference (14th: Melbourne 13-15 August 2004: University of Melbourne)*, [Byzantina Australiensia 16], Melbourne 2006, 47-58 (επί του προκειμένου, 52, 57).

περιόδου, όπως ενδεικτικά στον Προκόπιο[11], στον Θεοφάνη τον Ομολογητή[12], στον Μιχαήλ Ψελλό[13], στην Άννα Κομνηνή[14] και στον Κωνσταντίνο Μανασσή[15]. Το 2014 η Ingela Nilsson εξέδωσε μία μονογραφία[16], στην οποία πραγματεύεται ζητήματα δομικής λειτουργίας και αφηγηματικών τεχνικών σε βυζαντινά κείμενα του 12ου αιώνος. Όσον αφορά στην ύστερη βυζαντινή περίοδο στο ίδιο ερευνητικό πλαίσιο μελετήθηκε ο αφηγητής του *Χρονικού του Μορέως*[17]. Συνεπώς, η διερεύνηση στοιχείων της αφηγηματολογικής θεωρίας σε βυζαντινά κείμενα παρουσιάζει πρόοδο στις μέρες μας. Ωστόσο, οι μεμονωμένες προσεγγίσεις που έχουν πραγματοποιηθεί αξιοποιώντας ορισμένες μόνο πτυχές της θεωρίας της αφήγησης, όπως ενδεικτικά στο ζήτημα του *χρόνου* ή του *αφηγητή* και ως επί το πλείστον σε έργα της μέσης βυζαντινής περιόδου,

[11] Κ. Παΐδας, «Ἀφηγηματικοὶ ἄξονες στὴν *Ἀπόκρυφη Ἱστορία* τοῦ Προκοπίου», *Παρνασσός* ΜΘ΄ (2007), 181-196.

[12] J. Ljubarskij, ΄΄Concerning the literary technique of Theophanes the Confessor΄΄, *BSl* 56 (1995), 305-316.

[13] Ενδεικτικά βλ. T. Kaplanis, «Αφηγηματική πράξη και τεχνική στο απόσπασμα Μιχαήλ Ε' (XXIV-XXXIII) από τη χρονογραφία του Μιχαήλ Ψελλού», στον τόμο: Lia Brad Chisacof (ed.), *Corneliae Papacostea-Danielopolu in memoriam*, Bucureşti 1999, 167-175· A. Karpozilos, ΄΄The Narrative Function of Theatrical Imagery in Michael Psellos΄΄, στον τόμο: Σ. Κακλαμάνης-Α. Μαρκόπουλος-Γ. Μαυρομάτης (επιμ.), *Ἐνθύμησις Νικολάου Μ. Παναγιωτάκη*, Ηράκλειο 2000, 303-310· G.M. Greco, ΄΄Esempî di moduli narrativi epico-tragici nella 'Chronographia' di Michele Psello΄΄, στον τόμο: U. Criscuolo-R. Maisano (eds.), *Categorie linguistiche e concettuali della storiografia bizantina: atti della quinta Giornata di studi bizantini, Napoli, 23-24 aprile 1998*, Napoli 2000, 167-176· E. Pietsch, «Αὐτοβιογραφικὰ καὶ ἀπολογητικὰ στοιχεῖα στὴν ἱστοριογραφία: Ἡ *Χρονογραφία* τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ», στον τόμο: P. Odorico, *L'écriture*, 267-280· V. Katsaros, ΄΄Τὸ δραματικὸ στοιχεῖο στὰ ἱστοριογραφικὰ ἔργα τοῦ 11ου καὶ 12ου αἰῶνα (Μιχαὴλ Ἀτταλειάτης, Μιχαὴλ Ψελλός, Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης, Νικήτας Χωνιάτης)΄΄, στον τόμο: P. Odorico, *L'écriture*, 281-316· F. Lauritzen, *The Depiction of Character in the Chronographia of Michael Psellos*, Turnhout 2013.

[14] Larisa Vilimonović, ΄΄Deconstructing the narrative, constructing a meaning: Why was the *Alexiad* written?΄΄, *ZRVI* 52 (2015), 207-235, μελέτη η οποία βασίζεται στην αφηγηματολογική προσέγγιση της *Ἀλεξιάδας*.

[15] Ingela Nilsson, ΄΄Discovering Literariness in the Past: Literature vs. History in the *Synopsis Chronike* of Konstantinos Manasses΄΄, στον τόμο: P. Odorico, *L'écriture*, 15-31· K. Zafeiris, ΄΄Narrating the Past: Elements of Littérarité in the *Synopsis Chronike*΄΄, στον τόμο: P. Odorico, *L'écriture*, 33-47, Ingela Nilsson-E. Nyström, ΄΄To Compose, Read, and Use a Byzantine Text: Aspects of the Chronicle of Constantine Manasses΄΄, *BMGS* 33/1 (2009), 42-60.

[16] Ingela Nilsson, *Raconter Byzance: La littérature au XIIe siècle,* Paris 2014. Για αφηγηματολογικές προσεγγίσεις που αφορούν στη μέση βυζαντινή περίοδο βλ. επίσης Margaret Mullett, ΄΄In Search of the Monastic Author. Story-Telling, Anonymity and Innovation in the 12th Century΄΄, στον τόμο: Aglae Pizzone (ed.) *The author in Middle Byzantine literature: modes, functions, and identities*, Berlin-Boston 2014, 171-198· E.C. Bourbouhakis, ΄΄The End of *ἐπίδειξις*. Authorial Identity and Authorial Intention in Michael Chōniatēs', *Πρὸς τοὺς αἰτιωμένους τὸ ἀφιλένδεικτον*΄΄, στον τόμο: Aglae Pizzone (ed.) *The author in Middle Byzantine literature: modes, functions, and identities*, Berlin-Boston 2014, 201-224· Al. Riehle, ΄΄Authorship and Gender (and) Identity, Women's Writing in the Middle Byzantine Period΄΄ στον τόμο: Aglae Pizzone (ed.) *The author in Middle Byzantine literature: modes, functions, and identities*, Berlin-Boston 2014, 245-262· C. Messis-Margaret Mullett-Ingela Nilsson (eds.), *Storytelling in Byzantium: Narratological approaches to Byzantine texts and images* [Studia Byzantina Upsaliensia 19], Uppsala 2018.

[17] Teresa Shawcross, ΄΄'Listen, all of you, both Franks and Romans': The Narrator in the *'Chronicle of Morea*'΄΄, στον τόμο: Ruth Macrides (ed.), *History as Literature in Byzantium. Papers from the Fortieth Spring Symposium of Byzantine Studies, University of Birmingham, April 2007,* Aldershot 2010, 91-109.

καθιστούν προφανή την ανάγκη να αποτελέσει αντικείμενο της έρευνας η οργάνωση της αφήγησης στους Βυζαντινούς ιστορικούς της αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως του 1453 μ.Χ. (Μ. Δούκας, Γ. Σφραντζής, Μ. Κριτόβουλος, Λ. Χαλκοκονδύλης), σε μία περίοδο δηλ., η οποία προς το παρόν δεν έχει εξετασθεί υπό το πρίσμα της αφηγηματολογίας[18]. Το κενό αυτό επ' ακριβώς θα επιχειρήσει να καλύψει η παρούσα διδακτορική διατριβή. Προς τούτο θα επιχειρηθεί μία πλήρης αφηγηματολογική προσέγγιση, η οποία θα συμπεριλαμβάνει όλα τα δομικά χαρακτηριστικά της αφηγηματολογικής θεωρίας. Κατά τον τρόπο αυτόν θα αναδειχθεί η λογοτεχνική και ήδη αναγνωρισμένη αξία των προαναφερθέντων κειμένων, τα οποία εντάσσονται στην ύστερη βυζαντινή περίοδο, δηλ. στην πλέον δραματική εποχή για το Βυζάντιο λόγω των γεγονότων της αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως.

2. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Ως προς τη μεθοδολογία που ακολουθείται στο πλαίσιο της παρούσας Διδακτορικής Διατριβής, διευκρινίζεται ότι κατ' αρχάς θα διερευνηθούν και θα μελετηθούν στις τέσσερις υπό εξέταση αφηγήσεις των ιστορικών της αλώσεως οι τύποι των *αφηγητών*, τα είδη των *προοπτικών-εστιάσεων*, καθώς και το ζήτημα του *χρόνου της αφήγησης*, συμπεριλαμβανομένων όλων των πτυχών του, δηλ. της *τάξης*, των *ταχυτήτων*, της *συχνότητας*, αλλά και των *προσημάνσεων/εναυσμάτων*, τα οποία συχνά συγχέονται εσφαλμένως με τον *αφηγηματικό χρόνο*. Εν συνεχεία, θα μελετηθούν οι *αποδέκτες* και τα λοιπά *πρόσωπα της αφήγησης* (στα οποία κατά περίπτωση μπορεί να εντάσσεται ο αφηγητής και ο αποδέκτης), με βάση, ως επί το πλείστον, τη θεωρία της αφήγησης του Γάλλου αφηγηματολόγου Gérard Genette, λαμβάνοντας συγχρόνως υπόψιν και τις μεταγενέστερες θεωρητικές προσεγγίσεις που έχουν διατυπωθεί αναφορικά με τη θεωρία της αφήγησης (Greimas, Stanzel κ.τ.λ.). Επιπλέον, όπου η εφαρμογή της αφηγηματολογικής θεωρίας του Genette δεν ανταποκρίνεται στην

[18] Μοναδική εξαίρεση αποτελεί η μνεία στην αφηγηματική λειτουργία μίας *ανάληψης*, καθώς και στα πρότυπα της αρχαίας ελληνικής περιόδου που ακολούθησε ο Κριτόβουλος, προκειμένου να συνθέσει τη δομή της αφήγησής του. Σχετικά βλ. I. Tóth, ΄΄Some suggestions on the interpretation of the First Speech of Mehmet II in Kritobulos' *Histories*΄΄, στον τόμο: Erika Juhász (ed.): *Byzanz und das Abendland II. Studia Byzantino-Occidentalia*, Budapest 2013, 179-186. Ο ίδιος αναφέρει ακόμα ότι «η *τύχη* αναμειγνύεται με την ιστορία άμεσα στο επίπεδο του αφηγητή» και ότι «η τύχη ως δρώσα επηρεάζει την ιστορία». Για το ζήτημα αυτό βλ. I. Tóth, ΄΄Preliminary Investigations into Kritobulos' Idea of History΄΄ στον τόμο: Erika Juhász (ed.), *Byzanz und das Abendland III. Studia Byzantino-Occidentalia*, Budapest 2015, 167-178 (επί του προκειμένου, 169, 170).

οργάνωση της υπό εξέταση αφήγησης, θα γίνει απόπειρα να τροποποιηθεί το εν λόγω μοντέλο, ούτως ώστε να περιγράφεται επ' ακριβώς ο τρόπος, με τον οποίον οργανώνεται η αφήγηση των συγκεκριμένων βυζαντινών κειμένων. Πέραν αυτού, κάθε ευρύτερη κατηγορία, όπως *αφηγητές*, είδη *προοπτικών-εστιάσεων*, *αφηγηματικός χρόνος*, *προσημάνσεις/εναύσματα*, *αποδέκτες*, *πρόσωπα* της αφήγησης θα διερευνηθεί σε ξεχωριστό κεφάλαιο, εντός του οποίου θα συμπεριλαμβάνεται και οιαδήποτε ιδιαιτερότητα ή απόκλιση εντοπιστεί σε σχέση με τη θεωρία της αφήγησης, κατά τη μελέτη της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* του Δούκα, του *Χρονικοῦ* του Σφραντζή, των *Ἱστοριῶν* του Κριτοβούλου και των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν* του Χαλκοκονδύλη. Στο τέλος της παρούσας μελέτης θα εκτεθούν και τα συνολικά συμπεράσματα που προέκυψαν από την έρευνά μας αναφορικά με τη δυνατότητα αξιοποίησης της σύγχρονης θεωρίας της αφήγησης στις βυζαντινές ιστορικές αφηγήσεις.

3. ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΧΕΔΙΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΡΓΟΓΡΑΦΙΑ ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΤΟΥ 1453 μ.Χ.

Α) (ΜΙΧΑΗΛ) ΔΟΥΚΑΣ

Αναφορικά με τον Δούκα, τον πρώτο χρονολογικά βυζαντινό ιστορικό της αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως του 1453, επικρατεί αβεβαιότητα για το ποιο ήταν το μικρό του όνομα. Ο ίδιος διευκρινίζει στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* του[19] ότι ήταν εγγονός του Μιχαήλ Δούκα[20], ο οποίος συμμετείχε ενεργά στη διαμάχη μεταξύ του Ιωάννη Ϛ΄ Καντακουζηνού και του Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγου[21]. Συνεπώς, εάν, όπως είθισται, έλαβε το όνομα του παππού του, τότε είναι πιθανόν ότι ονομαζόταν Μιχαήλ[22]. Επαρκή στοιχεία επίσης δεν υπάρχουν και για το έτος, αλλά και για τον τόπο γεννήσεως του εν λόγω ιστορικού[23]. Πιθανότατα γεννήθηκε περί το 1400[24] και ενδεχομένως απεβίωσε ύστερα από το 1462[25], περί το έτος 1470[26]. Όσον αφορά στον τόπο γεννήσεώς του, έχει υποστηριχθεί ότι ήταν η Μικρά Ασία, χωρίς περισσότερες διευκρινίσεις[27]. Όπως παρατίθεται στο έργο του Δούκα, αυτός το έτος 1421 υπηρέτησε ως γραμματέας[28] του Γενουάτη Ιωάννη Αδούρνου και έδρασε στη Λέσβο και στην

[19] Για τη νεοελληνική απόδοση του κειμένου, η οποία συνοδεύεται από σχολιασμό βλ. Β. Καραλής (επιμ.-μτφ.), *[Μιχαήλ] Δούκας, Βυζαντινοτουρκική ιστορία*, Αθήνα 1997.
[20] Miller, ΄΄The Historians΄΄, 64· Polemis, *Doukai*, 199· *PLP* 3, λήμμα αρ. 5685.
[21] Για το συγκεκριμένο ζήτημα βλ. Krumbacher, *Geschichte*, 305· Τωμαδάκης, *Περὶ ἁλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως*, 18· Καραγιαννόπουλος, *Πηγαί*, 431· *ODB*, τ. 1, 656, λήμμα DOUKAS (Alice-Mary Talbot).
[22] Grecu, ΄΄Pour une meilleure connaissance΄΄, 129-130. Για τη συγκεκριμένη άποψη βλ. ακόμα Τωμαδάκης, *Περὶ ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως*, 18· Πρίντζιπας, «Οι ιστορικοί της Αλώσεως», 76-77· Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 345.
[23] Krumbacher, *Geschichte*, 305.
[24] Με τη χρονολογία αυτή συμφωνεί μεγάλος αριθμός ερευνητών: Grecu, ΄΄Pour une meilleure connaissance΄΄, 130· Polemis, *Doukai*, 199· Καραγιαννόπουλος, *Πηγαί*, 431· *ODB*, τ. 1, 656, λήμμα DOUKAS (Alice-Mary Talbot)· Πρίντζιπας, «Οι ιστορικοί της Αλώσεως», 76-77· Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 346· *PLP* 3, λήμμα αρ. 5685.
[25] Grecu, ΄΄Pour une meilleure connaissance΄΄, 131· Polemis, *Doukai*, 199 (όπου το έτος θανάτου του ιστορικού τοποθετείται με αβεβαιότητα στο 1462)· *ODB*, τ. 1, 656, λήμμα DOUKAS (Alice-Mary Talbot), όπου επισημαίνεται ότι ο θάνατος του Δούκα συνέβη το νωρίτερο το έτος 1462· Πρίντζιπας, «Οι ιστορικοί της Αλώσεως», 77-78, 78-79· *PLP* 3, λήμμα αρ. 5685.
[26] Για την ημερομηνία αυτή βλ. Καραγιαννόπουλος, *Πηγαί*, 431· Πρίντζιπας, «Οι ιστορικοί της Αλώσεως», 78-79· Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 346.
[27] Polemis, *Doukai*, 199· Καραγιαννόπουλος, *Πηγαί*, 431.
[28] Krumbacher, *Geschichte*, 305. Για το θέμα αυτό βλ. επίσης Miller, ΄΄The Historians΄΄, 64· Grecu, ΄΄Pour une meilleure connaissance΄΄, 130-131· Καραγιαννόπουλος, *Πηγαί*, 431· Πρίντζιπας, «Οι ιστορικοί της Αλώσεως», 78· Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 346· *PLP* 3, λήμμα αρ. 5685.

Παλαιά Φώκαια[29]. Στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* μνημονεύονται και διάφορα γεγονότα, στα οποία ο Δούκας ήταν παρών και παρέχονται κατ' αυτόν τον τρόπο επιπρόσθετες πληροφορίες για τη ζωή και τη δράση του. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρεται ότι ένας μοναχός της μονής Τουρλωτής της Χίου διηγήθηκε στον Δούκα ιστορίες με θαύματα, ότι ο τελευταίος διέθετε ένα σπίτι στη Νέα Φώκαια[30] και ότι ο ίδιος ύστερα από την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως συνάντησε ορισμένους Οθωμανούς[31]. Επιπροσθέτως, ο Δούκας ήταν αυτόπτης μάρτυρας της προπαρασκευής των οθωμανικών δυνάμεων για την επίθεση στην Κωνσταντινούπολη και στο Διδυμότειχο[32], όπου είδε ανασκολοπισμένους τον κυβερνήτη και το πλήρωμα ενός βενετικού πλοίου (έτος 1452)[33]. Πέραν αυτού, ο συγκεκριμένος ιστορικός ύστερα από την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως υπηρέτησε τους δυνάστες της Λέσβου Gatelusi και στάλθηκε ως πρεσβευτής στον σουλτάνο Μωάμεθ Β΄, στον οποίον κατά τα έτη 1455 και 1456 παρέδωσε εξ ονόματός τους ετήσιους φόρους.[34].

Αναφορικά με τον ακριβή τίτλο του έργου, το οποίο εκτιμάται ότι συνετάχθη μεταξύ των ετών 1450 και 1462[35], πρέπει να τονιστεί ότι αυτός δεν μας παραδίδεται από τη χειρόγραφη παράδοση του έργου[36], το οποίο έχει υποστηριχθεί ότι τιτλοφορείτο *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* ή *Τουρκοβυζαντινή*[37]. Το πόνημα αυτό ξεκινά με μία γενεαλογική σύνοψη από τον Αδάμ έως τους Παλαιολόγους, όπως είθισται στις βυζαντινές χρονογραφίες, ενώ στο β΄ κεφάλαιο περιγράφεται η επέκταση των Οθωμανών έως τον θάνατο του Βαγιαζήτ Α΄ (1402). Εν συνεχεία, παρατίθεται η καθ' εαυτή βυζαντινή ιστορία[38]. Αναφέρεται επίσης η μάχη του Κοσσυφοπεδίου, οι

---

[29] Krumbacher, *Geschichte*, 305· Τωμαδάκης, *Περὶ ἁλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως*, 19-20· *ODB*, τ. 1, 656, λήμμα DOUKAS (Alice-Mary Talbot)· Πρίντζιπας, «Οι ιστορικοί της Αλώσεως», 78· Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 346· *PLP* 3, λήμμα αρ. 5685.
[30] Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία,* 346.
[31] Τωμαδάκης, *Περὶ ἁλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως*, 24.
[32] Krumbacher, *Geschichte*, 305. Για την ίδια άποψη βλ. επίσης Τωμαδάκης, *Περὶ ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως*, 24· Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 346.
[33] Miller, ΄΄The Historians΄΄, 64.
[34] Krumbacher, *Geschichte*, 305. Για τα ζητήματα αυτά βλ. επίσης Miller, ΄΄The Historians΄΄, 64· Polemis, *Doukai*, 199, Moravcik, *Bizantinoturcica*, 248· Τωμαδάκης, *Περὶ ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως*, 20-24· Καραγιαννόπουλος, *Πηγαί*, 431· Πρίντζιπας, «Οι ιστορικοί της Αλώσεως», 78· Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 346· *ODB*, τ. 1, 656, λήμμα DOUKAS (Alice-Mary Talbot)· *PLP* 3, λήμμα αρ. 5685.
[35] Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 347. Η *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* παραδίδεται από τον *cod. Parisinus gr.* 1310, ff. 228^{r}-391^{v}. Σχετικά βλ. Grecu, ΄΄Pour une meilleure connaissance΄΄, 140-141· Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 346. Αναλυτικά για τον κώδικα αυτόν της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* και για το εάν συνιστά αυτόγραφο βλ. Sofia Kotzabassi, ΄΄Ist der Kopist des Geschichtswerkes von Dukas Dukas selbst?΄΄, *BZ* 96 (2003), 679-683.
[36] Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 346.
[37] ό.π., 347.
[38] Krumbacher, *Geschichte*, 305.

συγκρούσεις των Βυζαντινών με τους Οθωμανούς, η άλωση της Κωνσταντινουπόλεως και η κατάληψη της Λέσβου από τους Οθωμανούς, γεγονός με το οποίο ολοκληρώνεται το έργο[39] με τρόπο ομολογουμένως απροσδόκητο[40]. Η αφήγηση της κυρίως *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας*, στην οποία μνημονεύονται οι αγώνες των Βυζαντινών εναντίον των Οθωμανών, καθώς και εναντίον των υπολοίπων δυνάμεων με τις οποίες βρέθηκε αντιμέτωπη η αυτοκρατορία, ξεκινά από το έτος 1341 και ολοκληρώνεται το 1462[41]. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι από το έτος 1341 τα γεγονότα παρουσιάζονται πιο συνοπτικά σε σχέση με εκείνα που διαδραματίζονται ύστερα από την ανάληψη της εξουσίας από τον Βαγιαζήτ Α΄ (1389), τα οποία είναι εκτενέστερα[42]. Ο Miller μάλιστα θεωρεί ότι η *Ἱστορία* του Δούκα ουσιαστικά αρχίζει το 1389, όταν δηλ. έλαβε χώρα η μάχη στο Κοσσυφοπέδιο, και επισημαίνει την παρέκβαση οκτώ κεφαλαίων που αφορούν στον σφετερισμό του Καντακουζηνού. Εν συνεχεία, από το έτος 1389 περιγράφεται λεπτομερώς η επέκταση των Οθωμανών και το έργο ολοκληρώνεται με την άλωση της Λέσβου το 1462, η οποία διακόπτεται από τις εμφύλιες διαμάχες μεταξύ των υιών του Βαγιαζήτ Α΄[43]. Όσον αφορά στους βυζαντινούς αυτοκράτορες, στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* παρατηρείται αναλυτική αναφορά στον Μανουήλ Β΄, στον Ιωάννη Η΄ και στον Κωνσταντίνο ΙΑ΄ Παλαιολόγο, δηλ. στους τρεις τελευταίους εκπροσώπους της δυναστείας των Παλαιολόγων[44].

Στο έργο του Δούκα περιγράφονται λεπτομερώς, με ακρίβεια και λογοτεχνική αρτιότητα[45] τα γεγονότα της αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως με μία περιγραφή συγκινητική[46], δραματική[47] και γλαφυρή[48], καθώς και ο θάνατος του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου και οι λεηλασίες που επακολούθησαν ύστερα από την άλωση[49]. Ο συντάκτης του κειμένου χρησιμοποιεί ως πρότυπό του για τον εκτενή θρήνο που αφορά

[39] Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 347.
[40] *ODB*, τ. 1, 656, λήμμα DOUKAS (Alice-Mary Talbot).
[41] Krumbacher, *Geschichte*, 305-306.
[42] ό.π., 306. Για το θέμα αυτό βλ. επίσης Τωμαδάκης, *Περὶ ἁλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως*, 25· Ostrogorsky, *Geschichte*, 386.
[43] Miller, ΄΄The Historians΄΄, 63.
[44] Krumbacher, *Geschichte*, 306· Για το ίδιο ζήτημα βλ. Τωμαδάκης, *Περὶ ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως*, 25· Καραγιαννόπουλος, *Πηγαί*, 431.
[45] Για τον λογοτεχνικό χαρακτήρα των περιγραφών του Δούκα, οι οποίες διακρίνονται για την «αμεσότητα», την «απλότητα» και τη «δραματική έξαρση», σε διάφορα σημεία του έργου του βλ. Πρίντζιπας, «Οι ιστορικοί της Αλώσεως», 79-82.
[46] Krumbacher, *Geschichte*, 306.
[47] Grecu, ΄΄Pour une meilleure connaissance΄΄, 133· Καραγιαννόπουλος, *Πηγαί*, 432· Ostrogorsky, *Geschichte*, 386.
[48] Miller, ΄΄The Historians΄΄, 63.
[49] Τωμαδάκης, *Περὶ ἁλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως*, 27.

στην άλωση τους *θρήνους* του Ιερεμία[50] και επιτρέπει να διεισδύσει στο κείμενό του το προσωπικό στοιχείο, καθώς ο ίδιος ήταν παρών σε ορισμένα γεγονότα, ενώ κάποια άλλα τα πληροφορήθηκε από αυτόπτες μάρτυρες[51]. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι το έργο του Δούκα συνιστά τη μοναδική ιστοριογραφική πηγή που παρουσιάζει τις πολιτικές και θρησκευτικές διενέξεις που ταλάνιζαν τους Βυζαντινούς, προτού επέλθει η κατάκτηση της Κωνσταντινουπόλεως από τους Οθωμανούς[52]. Ο Δούκας, σύμφωνα με τον Τωμαδάκη, διαπνεόταν από έντονο θρησκευτικό συναίσθημα, απέδωσε τις νίκες των Οθωμανών και την άλωση της Πόλεως στις αμαρτίες των Χριστιανών[53], ήταν ακραίος φιλενωτικός[54] και διακρινόταν για την εθνική του συνείδηση[55]. Ο ίδιος, γνώριζε ενδελεχώς τα γεγονότα της εποχής του, διέθετε γνώσεις για τη σέρβικη πολιτική, για το τουρκικό σύστημα, τους γενιτσάρους, τη Φώκαια και τη Λέσβο. Ελλιπώς φαίνεται ότι γνώριζε τις υποθέσεις των Ούγγρων, καθώς και την ιστορία της Φραγκοκρατούμενης Ελλάδας[56]. Ολοκληρώνοντας το ζήτημα αυτό, θα πρέπει να τονιστεί ότι ο Δούκας ήταν έμπειρος στη διπλωματία και

[50] Για τους θρήνους στο έργο του Δούκα βλ. Miller, ΄΄The Historians΄΄, 64· Τωμαδάκης, *Περὶ ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως*, 33· Πρίντζιπας, «Οι ιστορικοί της Αλώσεως», 82· Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 349. Για το εάν ο Δούκας αρύεται από τον Νικήτα Χωνιάτη αναφορικά με την έναρξη του θρήνου βλ. Δ. Νίκου, «Το ιστορικό έργο του Δούκα: Πηγές και επιδράσεις», *Βυζαντινά* 32 (2012), 101-132, (επί του προκειμένου, 102). Γενικά, για το ζήτημα των πηγών του Δούκα βλ. Grecu, ΄΄Pour une meilleure connaissance΄΄, 134-137· Τωμαδάκης, *Περὶ ἁλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως*, 26· Καραγιαννόπουλος, *Πηγαί*, 432· Δ. Νίκου, «Το ιστορικό έργο του Δούκα: Πηγές και επιδράσεις», *Βυζαντινά* 32 (2012), 101-132.

[51] Krumbacher, *Geschichte*, 306. Για την άποψη αυτή βλ. επίσης Miller, ΄΄The Historians΄΄, 63, 64· Τωμαδάκης, *Περὶ ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως*, 24· Καραγιαννόπουλος, *Πηγαί*, 432· *ODB*, τ. 1, 656, λήμμα DOUKAS (Alice-Mary Talbot)· Πρίντζιπας, «Οι ιστορικοί της Αλώσεως», 79. Έχει διατυπωθεί η άποψη ότι ο Δούκας έπειτα από την άλωση ήταν παρών στην Κωνσταντινούπολη [ενδεικτικά βλ. Miller, ΄΄The Historians΄΄, 64 (ο Miller χρησιμοποιεί ως επιχείρημα ότι ο Δούκας βρισκόταν στην Κωνσταντινούπολη έπειτα από την άλωση, επειδή ο ίδιος παραθέτει στο κείμενό του ότι είδε μία μοναχή στην Κωνσταντινούπολη να λατρεύει τον ψευδο-προφήτη)· Τωμαδάκης, *Περὶ ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως* 24· Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 346· Sofia Kotzabassi, ΄΄Ist der Kopist des Geschichtswerkes von Dukas Dukas selbst?΄΄, *BZ* 96 (2003), 679-683, (επί του προκειμένου, 682)]· Ωστόσο, οι μελετητές δεν ομοφωνούν ως προς αυτό. Σχετικά βλ. G. Prinzing, ΄΄Doucas΄΄, στον τόμο: D. Thomas-A. Mallett et al. (eds.), *Christian Muslim relations: a bibliographical history*, vol. 5 (1350-1500), Leiden 2013, 469-477, (επί του προκειμένου, 469).

[52] Καρπόζηλος, *Βυζαντινοὶ ἱστορικοί*, 293.

[53] Miller, ΄΄The Historians΄΄, 65. Για το θέμα της αμαρτίας στο έργο του Δούκα βλ. επίσης, Harris, ΄΄Laonikos Chalkokondyles΄΄, 155, 159, 160.

[54] Krumbacher, *Geschichte*, 305. Για το ζήτημα αυτό βλ. επίσης Miller, ΄΄The Historians΄΄, 63· Grecu, ΄΄Pour une meilleure connaissance΄΄, 137-138· Τωμαδάκης, *Περὶ ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως*, 28-29· *ODB*, τ. 1, 656, λήμμα DOUKAS (Alice-Mary Talbot)· Πρίντζιπας, «Οι ιστορικοί της Αλώσεως», 83-84· *PLP* 3, λήμμα αρ. 5685.

[55] Τωμαδάκης, *Περὶ ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως*, 28· Καραγιαννόπουλος, *Πηγαί*, 432.

[56] Miller, ΄΄The Historians΄΄, 63-64.

στις υποθέσεις μεταξύ των Οθωμανών και των ηγεμόνων της Λέσβου[57] και τηρεί μία αρνητική στάση απέναντι στον Μωάμεθ Β΄[58].

Σε γενικές γραμμές η *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* του Δούκα χαρακτηρίζεται από δραματικότητα, σαφήνεια, φυσικότητα, ευαισθησία και ζωηρότητα[59], η οποία μάλιστα ενισχύεται από τη συχνή παράθεση στοιχείων από τον βίο του ιστορικού[60]. Η *βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* διακρίνεται για την ιστορική της ακρίβεια, τη φιλαλήθεια και την αμεροληψία της[61] και συμβάλλει τα μέγιστα στην αποτύπωση των ιστορικών γεγονότων της περιόδου, παράλληλα βεβαίως με τα κείμενα του Χαλκοκονδύλη, του Κριτοβούλου και του Σφραντζή[62]. Θα πρέπει βεβαίως να επισημανθεί ότι από την *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* δεν απουσιάζουν και ορισμένες ασυνέπειες, κενά και αντιφάσεις[63].

Όσον αφορά στη γλώσσα του κειμένου, επικρατεί η καθομιλουμένη, η οποία όμως διανθίζεται με στοιχεία αρχαΐζουσας[64], καθώς και με τουρκικές, ιταλικές και άλλης προελεύσεως ξένες λέξεις[65]. Ο Grecu μάλιστα μνημονεύει τη διπλή οπτική της γλώσσας του Δούκα, η οποία διακρίνεται από δημώδη και κλασικιστικά στοιχεία, παράλληλα με νεολογισμούς και ξένες λέξεις[66]. Χαρακτηριστικά, έχει επισημανθεί ότι η γλώσσα της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* είναι «μία γλώσσα ούτε καθαρά φυσική ούτε κλασική»,[67] η οποία εμφανίζει ατέλειες και σολοικισμούς[68] και χαρακτηρίζεται

---

[57] ό.π., 64.
[58] *ODB*, τ. 1, 656-657, λήμμα DOUKAS (Alice-Mary Talbot).
[59] Για τους χαρακτηρισμούς αυτούς βλ. συνδυαστικά Krumbacher, *Geschichte*, 306· Grecu, ΄΄Pour une meilleure connaissance΄΄, 139· Ostrogorsky, *Geschichte*, 386.
[60] Krumbacher, *Geschichte*, 306. Για τη ζωντάνια της αφήγησης και τις προσωπικές πληροφορίες που παρέχει ο Δούκας βλ. επίσης Miller, ΄΄The Historians΄΄, 65.
[61] Krumbacher, *Geschichte*, 306. Για την άποψη αυτή βλ. επίσης Miller, ΄΄The Historians΄΄, 63· Grecu, ΄΄Pour une meilleure connaissance΄΄, 139· Τωμαδάκης, *Περὶ ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως*, 26· Καραγιαννόπουλος, *Πηγαί*, 432· Πρίντζιπας, «Οι ιστορικοί της Αλώσεως», 82-85· Ostrogorsky, *Geschichte*, 386.
[62] Krumbacher, *Geschichte*, 306.
[63] Αναλυτικά για τα προβλήματα που προκύπτουν στο έργο του Δούκα βλ. Grecu, ΄΄Pour une meilleure connaissance΄΄, 133-134.
[64] Galdi, *La lingua*, 67, 69.
[65] Krumbacher, *Geschichte*, 306-307. Σχετικά βλ. Miller, ΄΄The Historians΄΄, 65, (ο οποίος μάλιστα χαρακτηρίζει τη γλώσσα «ανορθόδοξη»)· Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 350.
[66] Grecu, ΄΄Pour une meilleure connaissance΄΄, 138-139. Οι σύγχρονοι γλωσσολόγοι κάνουν λόγο επ' αυτού για μία «διγλωσσία», καθώς στο κείμενο του Δούκα συνδυάζεται η «επίσημη βυζαντινή γλώσσα, των αρχαίων ιστορικών με την καθημερινή γλώσσα του έθνους», Gh. Badea, «Οι ιδιότητες της γλώσσας του Douca στη Historica Turcobyzantina», στον τόμο: Μελίτα Σταύρου-Σηφάκη-Α. Φλιάτουρας (επιμ.), *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα. Πρακτικά της 23ης ετήσιας συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης* (17-19 Μαΐου 2002), [Μελέτες για την ελληνική γλώσσα 23], τόμ. Α΄, Θεσσαλονίκη 2003, 315-324, όπου παρατίθεται μία γλωσσολογική ανάλυση του παρόντος έργου, (επί του προκειμένου, 316).
[67] Galdi, *La lingua*, 10.
[68] ό.π., 67.

από ένα ύφος που παρουσιάζει «ιδιωματισμούς, ανακόλουθα, βαρβαρισμούς και νεολογισμούς»[69]. Ο Τωμαδάκης μάλιστα τόνισε ότι η γλώσσα του συντάκτη της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* βρίθει «βαρβαρισμών»[70] και ότι το ύφος του είναι «εναργές με λαϊκές εκφράσεις»[71]. Ολοκληρώνοντας, θα πρέπει να αναφερθεί ότι χαρακτηριστικό του έργου του Δούκα είναι και η χρήση δημηγοριών[72] και χωρίων της *Αγίας Γραφής*[73].

Β) ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΦΡΑΝΤΖΗΣ

Ο Γεώργιος Σφραντζής, ο δεύτερος ιστορικός που περιγράφει τα γεγονότα της αλώσεως του 1453, γεννήθηκε στις 30 Αυγούστου[74] του έτους 1401 στην Κωνσταντινούπολη και προερχόταν από επιφανή οικογένεια Λημνίων[75]. Ένα πρώτο ζήτημα που απασχόλησε την έρευνα αφορά στο επίθετο του εν λόγω ιστορικού, δηλ. εάν ονομαζόταν Σφραντζής ή Φραντζής[76]. Η πλειονότητα των ερευνητών υιοθετεί την ονομασία Σφραντζής[77] ωστόσο, ορισμένοι μελετητές[78] προτίμησαν την επιλογή Φραντζής[79]. Προσφάτως υποστηρίχθηκε ότι τον 15ο αιώνα το όνομα του συγκεκριμένου ιστορικού ήταν Σφραντζής, άποψη η οποία βασίζεται στην περιγραφή

---

[69] ό.π., 10. Λεπτομερέστατα για τη γλώσσα του κειμένου με πληθώρα παραδειγμάτων βλ. τη μονογραφία του Galdi, *La lingua*. Επίσης, για ορισμένες γλωσσικές παρατηρήσεις στο έργο του Δούκα βλ. Χ.Χ. Χαριτωνίδης, «Εἰς Μιχαὴλ Δούκαν», *Πλάτων* 4 (1952), 99-101.

[70] Τωμαδάκης, *Περὶ ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως*, 32.

[71] Το ύφος του κειμένου έχει χαρακτηριστεί και ως «απλό και ζωντανό» και ο συντάκτης του ως «φιλόλογος με πολύ ταλέντο», Gh. Badea, «Οι ιδιότητες της γλώσσας του Douca στη Historica Turcobyzantina», στον τόμο: Μελίτα Σταύρου-Σηφάκη-Α. Φλιάτουρας (επιμ.), *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα. Πρακτικά της 23ης ετήσιας συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης* (17-19 Μαΐου 2002), [Μελέτες για την ελληνική γλώσσα 23], τόμ. Α΄, Θεσσαλονίκη 2003, 315-324, (επί του προκειμένου, 315).

[72] ό.π., 33.

[73] Galdi, *La lingua*, 67. Για το ζήτημα αυτό βλ. επίσης Τωμαδάκης, *Περὶ ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως*, 33· Πρίντζιπας, «Οι ιστορικοί της Αλώσεως», 85· Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 349.

[74] Ο Τωμαδάκης και ο Σαββίδης αναφέρουν ως ημερομηνία γέννησης του Σφραντζή την 30η Απριλίου 1401. Για το ζήτημα αυτό βλ. Τωμαδάκης, *Περὶ ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως,* 139· Σαββίδης, *Βυζαντινό ιστοριογραφικό πεντάτευχο*, 99.

[75] Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 351.

[76] Για τον προβληματισμό γύρω από το όνομα του Σφραντζή (ή Φραντζή) βλ. ενδεικτικά V. Laurent, ΄΄Σφραντζῆς et non Φραντζῆς΄΄, *BZ* 44 (1951), 373-378· του ιδίου, ΄΄Sphrantzès et non Phrantzès. A nouveau!΄΄, *REB* 9 (1951), 170-171· Δ. Ζακυθηνός, «Σφραντζὴς ὁ Φιαλίτης», *ΕΕΒΣ* 23 (1953), 657-662· P.S. Năsturel, ΄΄Témoignages roumains sur les forms Sphrantzès et Phrantzès΄΄, *REB* 19 (1961), 441-443· Γ. Τσάρας, «Σφραντζῆς, Φιαλίτης ἢ Φραντζῆς;», *Βυζαντινά* 9 (1977), 123-139. Αναλυτικά για τα προβλήματα γύρω από το όνομα του Σφραντζή βλ. Σαββίδης, *Βυζαντινό ιστοριογραφικό πεντάτευχο,* 107-113, όπου παρατίθεται και συζητείται όλη η σχετική βιβλιογραφία.

[77] Σαββίδης, *Βυζαντινό ιστοριογραφικό πεντάτευχο,* 111.

[78] Γ. Τσάρας, «Σφραντζῆς, Φιαλίτης ἢ Φραντζῆς;», *Βυζαντινά* 9 (1977), 123-139.

[79] Για το θέμα αυτό βλ. Σαββίδης, *Βυζαντινό ιστοριογραφικό πεντάτευχο*, 111 (και ειδ. υποσ. 28).

ενός αυτόπτη μάρτυρα της πολιορκίας και της λεηλασίας της Κωνσταντινουπόλεως του 1453, του Ubertino Pusculo, η οποία παραδίδει το επίθετο Σφραντζής[80]. Εκτιμάται ότι ο ιστορικός μας εγκατέλειψε τα εγκόσμια περί τα έτη 1477-1478[81] στην Κέρκυρα, αφού υπέφερε ήδη από το 1476 από βαριά μορφή ρευματισμού.

Περαιτέρω πληροφορίες αναφορικά με τη ζωή του Σφραντζή αρύεται κανείς από το ίδιο το έργο του. Στο *Χρονικὸν*[82] επισημαίνεται ότι ο ιστορικός μας το 1424 συμμετείχε σε διπλωματικές αποστολές προς τον σουλτάνο Μουράτ Β΄[83] μαζί με τον Λουκά Νοταρά[84], ενώ το 1427 τέθηκε στην υπηρεσία του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου[85]. Το 1429 ο Σφραντζής διέσωσε από κίνδυνο τον Κωνσταντίνο ΙΑ΄ Παλαιολόγο με αποτέλεσμα να φυλακιστεί ο ίδιος[86], ενώ έναν χρόνο αργότερα ο ιστορικός μας αιχμαλωτίστηκε από Καταλανούς πειρατές. Το 1434-1435 ο Σφραντζής μεταβαίνει στην Αθήνα, το 1436 στη Θήβα[87] και το 1440 στη Λέσβο, προκειμένου να συναφθεί συνοικέσιο με την Catarina Gattilusio[88]. Ο ίδιος ο Σφραντζής το 1448 κοινοποίησε στον σουλτάνο Μουράτ Β΄ την πρόθεση του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου να ανέλθει στον βασιλικό θώκο του Βυζαντίου[89] και το 1449 μετέβη στην Τραπεζούντα και στην Ιβηρία, με σκοπό να γίνει επιλογή συζύγου για τον Κωνσταντίνο ΙΑ΄ Παλαιολόγο. Στην Κωνσταντινούπολη επανακάμπτει το 1451[90]. Κατά τη διάρκεια της πολιορκίας της Κωνσταντινουπόλεως ο Σφραντζής και η οικογένειά του

[80] Philippides-Hanak, *The siege*, 140, 142.
[81] Την ημερομηνία θανάτου μεταξύ του 1477 και 1478 προτείνει η Alice-Mary Talbot στο *ODB*, τ. 3, 1937, λήμμα SPHRANTZES GEORGE (Alice-Mary Talbot). Ωστόσο, έχουν διατυπωθεί ποικίλες ημερομηνίες γέννησης. Το έτος 1477 παραδίδεται στο *PLP* 11, λήμμα αρ. 27278 και στη μονογραφία Philippides-Hanak, *The siege*, 152. Το έτος 1478 υποδεικνύουν ο Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 351, ο Καραγιαννόπουλος, *Πηγαί*, 434 και ο Τωμαδάκης, *Περὶ ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως,* 141. Ο εκδότης του κειμένου του Σφραντζή V. Grecu, τοποθετεί τον θάνατο του Σφραντζή είτε στο έτος 1481 είτε μετά το 1481 στηριζόμενος στο έτος ολοκλήρωσης του *Chronicon maius* (1481). Για το θέμα αυτό βλ. Σαββίδης, *Βυζαντινό ιστοριογραφικό πεντάτευχο*, 107. Ο Τωμαδάκης δεν αποκλείει το ενδεχόμενο ο Σφραντζής να έζησε και έως το 1481, αλλά θεωρεί ότι εκείνος, όντας πτωχός και μεγάλης ηλικίας, θα ήταν πολύ δύσκολο εκ των συνθηκών να επιβιώσει για μεγάλο χρονικό διάστημα, έπειτα από τα ογδόντα του χρόνια (Τωμαδάκης, *Περὶ ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως,* 141). Άλλωστε, δεν πρέπει να λησμονεί κανείς ότι ήδη από το 1476 ο Σφραντζής υπέφερε από βαριά μορφή ρευματισμού, οπότε το έτος 1481 μάλλον συγκεντρώνει τις λιγότερες πιθανότητες να είναι η χρονολογία θανάτου του Σφραντζή, ιδίως αν ληφθεί υπόψιν η δυσκολία απόδοσης του *Chronicon maius* στη γραφίδα του συγκεκριμένου ιστορικού.
[82] Για τη νεοελληνική απόδοση του κειμένου, η οποία συνοδεύεται από σχολιασμό βλ. Δήμητρα Ι. Μονιού (μτφ.), *Γεωργίου Σφραντζή, Βραχύ χρονικό*, Αθήνα 2006.
[83] Καραγιαννόπουλος, *Πηγαί*, 434-435.
[84] *PLP* 11, λήμμα αρ. 27278.
[85] ό.π., λήμμα αρ. 27278.
[86] Krumbacher, *Geschichte*, 307.
[87] *PLP* 11, λήμμα αρ. 27278.
[88] Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 352· *PLP* 11, λήμμα αρ. 27278.
[89] Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 352.
[90] ό.π., 352· *PLP* 11, λήμμα αρ. 27278.

αιχμαλωτίστηκαν από τους Οθωμανούς και ο ίδιος, αφού απελευθερώθηκε, τέθηκε στην υπηρεσία του *δεσπότη*[91] Θωμά Παλαιολόγου στην Πελοπόννησο. Όταν όμως οι Οθωμανοί κυρίευσαν την Πελοπόννησο, ο Σφραντζής κατέφυγε στην Ιταλία[92] και εν συνεχεία στη Σερβία και στα νησιά του Ιονίου[93]. Το έτος 1454 ο Σφραντζής μετέβη στη Σερβία[94] και στην Αδριανούπολη[95], το 1455-1456 στη Βενετία[96] και περί τα έτη 1460[97]-1462[98] στην Κέρκυρα, από όπου ταξίδεψε πάλι στην Ιταλία και ειδικότερα στο Βιτέρμπο και στη Ρώμη δια μέσου Αγκώνας[99]. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να υπογραμμιστεί ότι δεν ομοφωνούν όλοι οι ερευνητές για το ταξίδι του Σφραντζή στο Βιτέρμπο, στην Αγκώνα και στη Βενετία, καθώς και για την επιστροφή του στην Κέρκυρα[100] και ως εκ τούτου το ζήτημα παραμένει υπό διερεύνηση. Ο Σφραντζής λαμβάνει το μοναχικό σχήμα στην Κέρκυρα (1468[101]) και μετονομάζεται μοναχός Γρηγόριος (1472). Ο θάνατος τον βρίσκει στην Κέρκυρα[102]. Από όλα τα ανωτέρω στοιχεία καθίσταται βέβαιο ότι στην υπηρεσία του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου ο ιστορικός μας ανέλαβε πλείστες αποστολές προς τους Οθωμανούς, στη Γεωργία, στην Τραπεζούντα, στον Μορέα και στα νησιά του Αιγαίου[103]. Ένεκα μάλιστα των υπηρεσιών του προς τους Παλαιολόγους, έλαβε ως ανταμοιβή τους τίτλους του

[91] N. Oikonomidès, *Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles*, Paris 1972, 30, U 47_2, 71 (υποσ. 10), 76, P 103_{26}, $133_{21,22}$, 147_{17}, 163_7, 169_{23}, 187_{17}, $189_{11,25}$, 199_2, 203_{34} , $205_{17,19}$, $223_{26,29}$, 225_{33}, 229_{10}, B $249_{15.}$

[92] Krumbacher, *Geschichte*, 307.

[93] *ODB,* τ. 3, 1937, λήμμα SPHRANTZES GEORGE (Alice-Mary Talbot).

[94] Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 352.

[95] *PLP* 11, λήμμα αρ. 27278.

[96] Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία,* 352· Στο *PLP* 11, λήμμα αρ. 27278 αναφέρεται ότι ο Σφραντζής μετέβη το 1455 στη Βενετία και ότι το 1456 επανέκαμψε στην Πάτρα.

[97] *PLP* 11, λήμμα αρ.27278.

[98] Ο Hunger (*Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 352) αναφέρει το έτος 1461, ενώ ο Τωμαδάκης (*Περὶ ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως,* 140) τοποθετεί την άφιξη του Σφραντζή στη μονή Ταρχανιωτών στην Κέρκυρα το 1462.

[99] Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 352. Στο *PLP* 11, λήμμα αρ. 27278 επισημαίνεται ότι το 1466 ο Σφραντζής μετέβη στην Αγκώνα και στη Ρώμη.

[100] Για το θέμα αυτό βλ. Τωμαδάκης, *Περὶ ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως*, 140.

[101] Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 352· Από το *PLP* 11, λήμμα αρ. 27278 πληροφορούμαστε ότι ο Σφραντζής ήταν μοναχός στην Κέρκυρα από το 1468 έως το 1477.

[102] Krumbacher, *Geschichte*, 307.

[103] *ODB,* τ. 3, 1937, λήμμα SPHRANTZES GEORGE (Alice-Mary Talbot).

επάρχου[104] Πατρών (1431[105] ή 1430[106]), του *πρωτοβεστιαρίτη* (1432)[107], του *επάρχου* Σηλυβρίας (1443)[108] του *επάρχου* Σπάρτης (με έδρα τον Μυστρά, 1446[109] ή 1447[110]) και του *μεγάλου λογοθέτη*[111] (1451[112]). Σχετικά με την οικογενειακή του κατάσταση, ο Σφραντζής νυμφεύθηκε την Ελένη, κόρη του Αλεξίου Παλαιολόγου του Τζαμπλάκωνα, και απέκτησε πέντε τέκνα, τον Αλέξιο, τον Ανδρόνικο, τον Ιωάννη,

[104] Για το αξίωμα του *επάρχου* βλ. R. Guilland, *Recherches sur les institutions Byzantines*, τομ. I, II, Berlin-Amsterdam 1967, I 5, 26, 27, 146, 156, 306, 334, 335, 336, 337, 343, 347, 351, 574, II 55, 57, 111, 279, 281, 283· N. Oikonomidès, *Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles*, Paris 1972, 22 (υποσ. 5), 30, 31, 101_{19}, 107_{5}, 124 (υποσ. 73), 135_{10}, 139_{6}, 143_{25}, $147_{12, 16}$, 149_{3}, 153_{8}, 209_{23}, 265_{18}· Ε. Κριαράς, *Λεξικό της Μεσαιωνικής Ελληνικής Δημώδους Γραμματείας 1100-1669*, τ. Ϛ΄, Θεσσαλονίκη 1978, 188 («διοικητής, κυβερνήτης επαρχίας, αξιωματούχος με διάφορες αρμοδιότητες»), λήμμα έπαρχος.

[105] Καραγιαννόπουλος, *Πηγαί*, 434-435.

[106] *ODB*, τ. 3, 1937, λήμμα SPHRANTZES GEORGE (Alice-Mary Talbot)· Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 352. Στο *PLP* 11, λήμμα αρ. 27278 αναφέρεται ο Σφραντζής ως *έπαρχος* της Πάτρας τα έτη 1430-1443.

[107] Στο σημείο αυτό είναι απαραίτητο να τονιστεί ότι ο Krumbacher (*Geschichte*, 307) χαρακτηρίζει το αξίωμα του Σφραντζή ως του *πρωτοβεστιαρίου.* Εν συνεχεία όμως ο R. Guilland επεσήμανε ότι επρόκειτο για το αξίωμα του *πρωτοβεστιαρίτη* και όχι του *πρωτοβεστιάριου* (R. Guilland, ΄΄Le protovestiarite Georges Phrantzès΄΄, *REB* 6 (1948) 48-57). Για το ζήτημα αυτό βλ. επίσης, Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 352 (και ειδικ. υποσ. 249). Στο *PLP* 11, λήμμα αρ. 27278 αναφέρεται ο Σφραντζής ως *πρωτοβεστιαρίτης* τα έτη 1432-1451. Ο Guilland (R. Guilland, *Titres et fonctions de l'Empire byzantine*, London 1976, Κεφ. 15, 3-8, και ειδικ. 3, 4. Για το συγκεκριμένο αξίωμα βλ. ακόμα R. Guilland, *Recherches sur les institutions Byzantines*, τομ. I, II, Berlin-Amsterdam 1967, I 304, 396, II 205,207, 281) διευκρινίζει ότι ο *πρωτοβεστιαρίτης* αποτελεί το 19ο στην ιεραρχική κατάταξη αξίωμα, αφορά στον επικεφαλής των τελετών και των *βεστιαριτών* και άρχισε να εμφανίζεται έπειτα από τον 12ο αιώνα. Ο Oikonomidès (N. Oikonomidès, *Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles*, Paris 1972, 297, υποσ. 57) επισημαίνει ότι ο Guilland αναφέρει δύο *πρωτοσπαθαρίους* (αυτοί που κρατούν πρώτοι το σπαθί, ό.π., 297) το 1292 και το 1340. Ωστόσο, η δεύτερη μνεία αφορά στο αξιωμα του *πρωτοβεστιαρίτη*, απλά αναγνώσθηκε εσφαλμένα σε μία παλαιά έκδοση. Συνοψίζοντας, ο *πρωτοβεστιαρίτης* είναι «αξιωματούχος της βυζαντινής αυλής, επικεφαλής της αυτοκρατορικής φρουράς των *βεστιαριτών* με καθήκοντα τελετάρχη της παραστάσεως», Ι.Ν. Καζάζης (επιμ.), *Λεξικό της Μεσαιωνικής Ελληνικής Δημώδους Γραμματείας 1100-1669 του Εμμανουήλ Κριαρά*, τ. ΙΗ΄ (*προβιδιάζω-ραβέντι*), Θεσσαλονίκη 2012, 252-253, λήμμα πρωτοβεστιαρίτης (ΑΒ/ΒΦ, Αντ. Βε/Β. Φυτώκα).

[108] Καραγιαννόπουλος, *Πηγαί*, 434-435. Ο Τωμαδάκης αναφέρει τον Σφραντζή διοικητή της Σηλυβρίας τα έτη 1443-Μάρτιος 1444 (Τωμαδάκης, *Περὶ ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως,* 139). Στο *PLP* 11, λήμμα αρ.27278 η διοίκηση της εν λόγω περιοχής από τον προαναφερθέντα ιστορικό τοποθετείται τα έτη (Μάρτιος)1443-1446.

[109] Krumbacher, *Geschichte*, 307· Τωμαδάκης, *Περὶ ἁλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως,* 139· *ODB*, τ. 3, 1937, λήμμα SPHRANTZES GEORGE (Alice-Mary Talbot)· Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 352· Στο *PLP* 11, λήμμα αρ. 27278 επισημαίνεται ότι ο Σφραντζής διετέλεσε *έπαρχος* Μυστρά από το 1446 έως το 1448/49.

[110] Καραγιαννόπουλος, *Πηγαί*, 434-435.

[111] Krumbacher, *Geschichte*, 307. «Ο *μεγάλος λογοθέτης* είναι ανώτερη βαθμίδα του αξιώματος του *λογοθέτη* (ανώτερος αυλικός, οφφίκιο στην αυλή των βυζαντινών αυτοκρατόρων)», Ε. Κριαράς, *Λεξικό της Μεσαιωνικής Ελληνικής Δημώδους Γραμματείας 1100-1669*, τ. Θ΄, Θεσσαλονίκη 1985, 207-208, λήμμα λογοθέτης. Για το ίδιο αξίωμα βλ. R. Guilland, *Recherches sur les institutions Byzantines*, τομ. I, II, Berlin-Amsterdam 1967, I 5, 312, 503, II, 206, 280,283.

[112] Καραγιαννόπουλος, *Πηγαί*, 434-435. Στο *PLP* 11, λήμμα αρ. 27278 αναφέρεται ότι ο Σφραντζής ήταν *μεγάλος λογοθέτης* από το έτος 1451/52 έως το 1453. Για τον άρχοντα Σφραντζή και τις υπηρεσίες που προσέφερε στους Παλαιολόγους βλ. Maja Nikolić, ΄΄Georgios Sphrantzes or how to become an archon in Byzantium in the XV century΄΄, *ZRVI* 47 (2010), 277-289.

έναν ακόμα Αλέξιο και τη Θάμαρ. Στο *Χρονικὸν* αναφέρεται ακόμη ότι η ανάδοχος του συγκεκριμένου ιστορικού ήταν η μοναχή Θωμαΐς[113].

Μέσα από το έργο του ο Σφραντζής παρουσιάζεται ορθόδοξος, ανθενωτικός και μάλιστα θεωρεί ότι η υποχωρητική στάση που επέδειξαν οι Βυζαντινοί κατά τη Σύνοδο της Φερράρας-Φλωρεντίας (1438-39) συνετέλεσε τα μέγιστα στην άλωση της Κωνσταντινουπόλεως. Ο ίδιος ο Σφραντζής επισημαίνει ότι ο *δεσπότης Θωμάς* ακολούθησε μία ανεπιτυχή πολιτική και δεν διστάζει να τονίσει αυτάρεσκα ότι περισσότερο σε αυτόν παρά σε οποιονδήποτε άλλον, δόθηκαν τόσες «κοινότητες» από την *επαρχία* του Μυστρά[114]. Ο Σφραντζής ήταν ένας πιστός αυλικός, με σταθερότητα στη στάση του και αφοσίωση στον Μανουήλ Β΄ και στον Κωνσταντίνο ΙΑ΄ Παλαιολόγο, προς τον οποίον συνέχισε να εκφράζει την εκτίμησή του και έπειτα από τον θάνατό του[115]. Ως κρατικός υπάλληλος της βυζαντινής αυτοκρατορίας ο Σφραντζής αποδείχθηκε καλός γνώστης των σχέσεων του Βυζαντίου με άλλες δυνάμεις της εποχής, όπως ήταν οι Ιταλοί, οι Οθωμανοί, οι Σέρβοι, οι Βούλγαροι και οι Ίβηρες[116]. Θα πρέπει επίσης να αναφερθει ότι ο Σφραντζής έτρεφε μίσος για τους Οθωμανούς, ιδίως αν αναλογιστεί κανείς ότι ο σουλτάνος Μωάμεθ Β΄ φόνευσε τον έναν υιό του[117] και ότι τόσο ο ίδιος, όσο και τα υπόλοιπα μέλη της οικογενείας του αιχμαλωτίστηκαν από τους Οθωμανούς ύστερα από την άλωση της Πόλης.

Απαραίτητο είναι επίσης να σημειωθεί ότι το έργο του Σφραντζή διασώζεται σε δύο παραλλαγές, το *Chronicon maius* (*Μέγα Χρονικὸν*) και το *Chronicon minus* (*Βραχὺ Χρονικόν*), η σχέση των οποίων έχει προκαλέσει ιδιαίτερο ενδιαφέρον[118]. Σύμφωνα με την άποψη ορισμένων ερευνητών το *Chronicon minus* αποτελούσε το ημερολόγιο του Σφραντζή, στο οποίο μνημονεύονται τα γεγονότα των ετών 1413-1477. Το *Chronicon maius*, το οποίο αποτελείται από το *Chronicon minus* και ένα *προοίμιο* αντιγεγραμμένο από το έργο του Γεωργίου Ακροπολίτη[119], οργανώνεται σε τέσσερα

[113] *PLP* 11, λήμμα αρ. 27278. Για τα αυτοβιογραφικά στοιχεία του Σφραντζή που μας παρέχει το ίδιο το έργο του βλ. επίσης, Miller, ΄΄The Historians΄΄, 65-71.
[114] Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 355.
[115] Τωμαδάκης, *Περὶ ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως,* 141, 143.
[116] Σαββίδης, *Βυζαντινό ιστοριογραφικό πεντάτευχο,* 98.
[117] Τωμαδάκης, *Περὶ ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως,* 142 (και ειδικ. υποσ. 10). Επίσης, για το ίδιο θέμα βλ. Σαββίδης, *Βυζαντινό ιστοριογραφικό πεντάτευχο,* 122.
[118] Απαραίτητο είναι να διευκρινιστεί ότι ο Ostrogorsky (*Geschichte,* 386) αναφέρεται σε μία *πρώτη* και σε μία *μεταγενέστερη* και *εκτενέστερη* μορφή του κειμένου.
[119] Για τις πηγές του *Chronicon maius* και του *Chronicon minus* βλ. Τωμαδάκης, *Περὶ ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως,* 149, όπου τονίζονται οι αντιφάσεις κάποιων πηγών στο έργο του Σφραντζή· Καραγιαννόπουλος, *Πηγαί*, 435· Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 353· Philippides-Hanak, *The siege*, 147-152. Για τις πηγές μόνο του προλόγου του *Χρονικοῦ* βλ. R. Romano, ΄΄Sul prologo della Cronaca di Giorgio Sfranze΄΄, *Πάρεργα* (2003), 50-51.

βιβλία, τα οποία αναφέρονται στα γεγονότα των ετών 1258-1478[120]. Έχει υποστηριχθεί ότι το ενδιαφέρον που επιδεικνύει ο συγγραφέας του *Chronicon maius* στη Μονεμβασία και στους Μελισσηνούς συνέβαλε στο να θεωρηθεί συγγραφέας του συγκεκριμένου έργου ο μητροπολίτης Μακάριος Μελισσηνός, για τον οποίο εικάζεται ότι συνέγραψε το έργο μεταξύ των ετών 1573-1575[121]. Από άλλους ερευνητές εν συνεχεία διατυπώθηκε η άποψη ότι το μεγαλύτερο μέρος του *Chronicon maius*, το οποίο αφορά στην πολιορκία της Κωνσταντινουπόλεως, συνιστά έργο του Σφραντζή[122], χωρίς όμως η άποψη αυτή να τεκμηριώνεται με πειστικά επιχειρήματα[123]. Υποστηρίχθηκε ότι το *Chronicon maius* με τη μορφή που παραδίδεται, μολονότι βασίζεται στο *Chronicon minus,* δεν αποτελεί έργο του Σφραντζή, αλλά συνιστά μία δεύτερη επεξεργασία κειμένου από τον μητροπολίτη, την οποία εκείνος εκπόνησε μεταξύ των ετών 1573-1575. Σύμφωνα με την άποψη αυτή η αναφορά στη δεύτερη επεξεργασία του έργου δεν αποκλείει τη δυνατότητα να προέβη ο Σφραντζής στην πρώτη επεξεργασία του[124]. Έχει διατυπωθεί η υπόθεση ότι ο Σφραντζής είχε συντάξει μία πιο «εξελιγμένη» μορφή του *Χρονικοῦ* του, στην οποία βασίστηκε εν συνεχεία το *Chronicon maius*[125]. Προτάθηκε ότι ο Σφραντζής συνέγραψε το *Chronicon maius* στηριζόμενος στο ημερολόγιό του (*Chronicon minus*), αλλά το συγκεκριμένο κείμενο υπέστη εν συνεχεία επεξεργασία (ή νοθεία) από τον Μελισσηνό[126]. Πιθανό θεωρήθηκε ακόμα ότι ήταν έργο του Σφραντζή το *Chronicon maius*, ενώ το *Chronicon minus* να αποτελούσε μία μεταγενέστερη επιτομή. Ωστόσο, η άποψη αυτή δεν έτυχε ευρείας αποδοχής από τους ερευνητές[127]. Από το σύνολο των απόψεων που διατυπώθηκαν, η πλειονότητα των ερευνητών αποδέχεται ότι η εκτενής μορφή του έργου του Σφραντζή, το *Chronicon maius,* αποτελεί ένα συμπίλημα του 16ου αιώνος από τον Μακάριο

[120] Είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι ο Krumbacher (*Geschichte,* 307) δεν προβαίνει σε καμία διάκριση του *Χρονικοῦ* σε *Βραχὺ* και *Μεγάλο Χρονικὸν* και τοποθετεί τη συγγραφή του *Χρονικοῦ* το 1477, επισημαίνοντας επίσης ότι το *Χρονικὸν* περιγράφει τα γεγονότα των ετών 1258-1476.

[121] Για τη συγκεκριμένη άποψη βλ. τον σχολιασμό του Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 353. Αναλυτικά για το περιεχόμενο του *Chronicon maius* βλ. ό.π., 353-354.

[122] Για το θέμα αυτό βλ. Margaret Carroll, ΄΄Notes on the Authorship of the 'Siege' Section of the Chronicon Maius of Pseudo-Phrantzes, Book III΄΄, *Byz.* 41 (1971), 28-44, *Byz.* 42 (1972), 5-22, *Byz.* 43 (1973), 30-38· *ODB*, τ. 3, 1937, λήμμα SPHRANTZES GEORGE (Alice-Mary Talbot). Αντίθετη άποψη έχουν οι Philippides-Hanak, *The siege,* 144, 145, 148, 149.

[123] Σχετικά βλ. Philippides-Hanak, *The siege,* 144, 145, 148, 149.

[124] Αναλυτικά βλ. Σαββίδης, *Βυζαντινό ιστοριογραφικό πεντάτευχο,* 117.

[125] Τωμαδάκης, *Περὶ ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως,* 138. Στο ίδιο σημείο ο Τωμαδάκης αμφιβάλλει ότι το *Chronicon minus* και άλλα κείμενα ενσωματώθηκαν απευθείας στο *Chronicon maius.*

[126] Τις διάφορες απόψεις εκθέτει ο Καραγιαννόπουλος, *Πηγαί,* 434.

[127] Για το ζήτημα αυτό βλ. Α. Σαββίδης, *Ὁ βυζαντινὸς ἱστοριογράφος τοῦ 15ου αἰῶνα Γεώργιος Σφραντζῆς (Φραντζῆς),* Αθήνα 1983, 33. Για μία συνολική θεώρηση του θέματος με αναλυτική βιβλιογραφική τεκμηρίωση βλ. Ostrogorsky, *Geschichte,* 386-387 (και ειδικ. υποσ. 5).

Μελισσηνό και ότι το *Chronicon minus* ήταν αναμφίβολα το έργο του Σφραντζή και συγκεκριμένα το ημερολόγιό του[128].

Όσον αφορά στο *Βραχὺ Χρονικὸν* (*Chronicon minus*), το οποίο εντάσσεται στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας, αποτελείται από τον τίτλο, τον πρόλογο και το κυρίως σώμα. Στο πρώτο μέρος (τίτλος) παρουσιάζεται ο συντάκτης του κειμένου και ο σκοπός συγγραφής του έργου, ενώ στον πρόλογο παρατίθεται η χρονολογία γέννησης του Σφραντζή, το όνομα της αναδόχου του, καθώς και τα έτη τριών γεγονότων που έλαβαν χώρα, όταν ο συγκεκριμένος ιστορικός ήταν νέος (δηλ. η μάχη της Άγκυρας το 1402, η επιστροφή του Μανουήλ Β΄ από το εξωτερικό το 1403 και η γέννηση του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου το 1405). Εν συνεχεία, μνημονεύονται αχρονολόγητα τα γεγονότα της παιδικής ηλικίας του Σφραντζή (1403-1413), ενώ το κυρίως μέρος αναφέρεται στα γεγονότα των ετών 1413-1477. Το *Βραχὺ Χρονικὸν* ολοκληρώνεται με την επίθεση των Τούρκων εναντίον της Ναυπάκτου και της Λευκάδας (1477)[129].

Σε γενικές γραμμές, το *Βραχὺ Χρονικὸν* αποτελεί το ημερολόγιο του Σφραντζή, στο οποίο μνημονεύονται κυρίως τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν στην Κωνσταντινούπολη και στον Μυστρά, καθώς και η ιστορία των Παλαιολόγων[130]. Το έργο, έχει χαρακτήρα συνοπτικής αυτοβιογραφίας και τα γεγονότα παρατίθενται σε χρονολογική σειρά[131]. Στο συγκεκριμένο κείμενο παρεμβάλλονται εντός της κύριας διήγησης και άλλες διηγήσεις[132] ή θρήνοι[133]. Αξιοσημείωτη στο έργο είναι η διπλή χρονολόγηση των γεγονότων τόσο *από κτίσεως κόσμου* όσο και *από Χριστού γεννήσεως*, στοιχείο που αναδεικνύει τον ημερολογιακό χαρακτήρα του *Βραχέος Χρονικοῦ*[134].

Ιδιαίτερα σημαντικό είναι ότι στο *Βραχὺ Χρονικὸν* αναδεικνύεται έντονα το προσωπικό στοιχείο και ότι το έργο δεν στερείται λογοτεχνικών αρετών, καθώς παρατίθενται σε αυτό όχι μόνο τα γεγονότα που περιέχονται στο ημερολόγιο του συγγραφέως επ' ακριβώς, αλλά και διανθισμένες επιπλέον πληροφορίες, με αποτέλεσμα να προκύπτουν σύντομες διηγήσεις, οι οποίες συνιστούν τεκμήριο του

[128] *ODB*, τ. 3, 1937, λήμμα SPHRANTZES GEORGE (Alice-Mary Talbot).
[129] Τωμαδάκης, *Περὶ ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως,* 143. Για μία σύνοψη αναφορικά με το *Chronicon minus* και το *Chronicon maius* βλ. J.G. Keenan, ΄΄George Sphrantzes: A Brief Review΄΄, *The Ancient World* 27/2 (1996), 205-211.
[130] Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 353.
[131] Α. Σαββίδης, *Ὁ βυζαντινὸς ἱστοριογράφος τοῦ 15ου αἰῶνα Γεώργιος Σφραντζῆς (Φραντζῆς),* Αθήνα 1983, 35.
[132] Τωμαδάκης, *Περὶ ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως,* 142.
[133] Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 355-356.
[134] Τωμαδάκης, *Περὶ ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως*, 143.

λογοτεχνικού ταλάντου του δημιουργού του[135]. Ο συγγραφέας του *Βραχέος Χρονικοῦ* δεν κατάφερε να προσδώσει στο έργο του μία ολοκληρωμένη τελική μορφή προφανώς λόγω της σοβαρής ασθένειας, από την οποία ταλαιπωρείτο[136]. Τέλος, το *Βραχὺ Χρονικὸν* είναι γραμμένο σε γλώσσα καθομιλουμένη, σχεδόν δημώδη, η οποία έχει εμπλουτιστεί με οθωμανικούς και ιταλικούς λεκτικούς τύπους[137].

Γ) ΜΙΧΑΗΛ ΚΡΙΤΟΒΟΥΛΟΣ

Ο τρίτος κατά χρονολογική σειρά ιστορικός της αλώσεως ο Μιχαήλ Κριτόβουλος ο Ίμβριος, γεννήθηκε πιθανότατα στις αρχές του 15ου αιώνος και (μάλλον μεταξύ των ετών 1400-1410)[138], αλλά δεν είναι γνωστή η ημερομηνία του θανάτου του[139]. Πιθανότατα πέθανε περί το 1470 στην Κωνσταντινούπολη[140]. Ως προς το όνομά του, αξίζει να μνημονευθεί ότι σε μία περιγραφή του Κυριακού Αγκωνίτη ο συγκεκριμένος ιστορικός αναφέρεται ως Ερμόδωρος Μιχαήλ Κριτόβουλος. Παλαιότερα υποστηρίχθηκε ότι το βαπτιστικό του όνομα ήταν Ερμόδωρος Μιχαήλ και το επίθετό του Κριτόπουλος. Ο ίδιος, όμως, ο Κριτόβουλος, επιδιώκοντας την επικράτηση αττικιστικών στοιχείων στο κείμενό του, παρέλειψε τα μικρά του ονόματα και τροποποίησε το επίθετό του σε Κριτόβουλος, θέλοντας κατ' αυτόν τον τρόπο να ξεκινήσει το έργο του (*Κριτόβουλος ὁ νησιώτης…ξυνέγραψε*), όπως ο Θουκυδίδης (*Ὁ Ἀθηναῖος…ξυνέγραψε*)[141]. Ωστόσο, προσφάτως διατυπώθηκε η άποψη ότι το *Ερμόδωρος* δεν αφορούσε στο όνομα του Κριτοβούλου, αλλά επρόκειτο για έναν χαρακτηρισμό του Αγκωνίτη, ο οποίος τόνισε ότι ο Κριτόβουλος ήταν για αυτόν δώρο του Ερμή, μία «τυχερή συνάντηση». Η άποψη αυτή ενισχύεται και από το γεγονός ότι

[135] Για τα θέμα τα αυτά βλ. αναλυτικά V. Grecu, ΄΄Das Memoirenwerk des Georgios Sphrantzes΄΄, στον τόμο: *Actes du XII Congr. Intern. Ét. Byz. Ochride 1961*, vol. 2, Белград (Belgrad) 1964, 327-341 (επί του προκειμένου, 336, 339). Επίσης, βλ. Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 354-355.
[136] ό.π., 355. Για τα χειρόγραφα του έργου του Σφραντζή βλ.V. Grecu, ΄΄Das Memoirenwerk des Georgios Sphrantzes΄΄, στον τόμο: *Actes du XII Congr. Intern. Ét. Byz. Ochride 1961*, vol. 2, Белград (Belgrad) 1964, 327-341 (επί του προκειμένου, 328-333).
[137] *ODB*, τ. 3, 1937, λήμμα SPHRANTZES GEORGE (Alice-Mary Talbot). Για ορισμένες γλωσσικές παρατηρήσεις στο έργο του Σφραντζή βλ. επίσης Χ.Χ. Χαριτωνίδης, «Παρατηρήσεις εἰς τὸν Γεώργιον Φραντζῆν», *Πλάτων* 4 (1952), 79-98. Για μία συνοπτική επισκόπηση της ζωής του, του έργου του, της περιγραφής της αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως και των αιτιών της σύμφωνα με τον Σφραντζή βλ. Θεοδώρα Αντωνοπούλου, «Ἕνας αὐτόπτης μάρτυρας τῆς Ἁλώσεως: Γεώργιος Σφραντζῆς», *Λακωνικαὶ Σπουδαὶ* 14 (1998), 105–118.
[138] Ανδριώτης, «Κριτόβουλος», 168.
[139] Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 359.
[140] *ODB*, τ. 2, 1159, λήμμα KRITOBOULOS MICHAEL (Alice-Mary Talbot).
[141] Ανδριώτης, «Κριτόβουλος», 168-169.

σε ένα γράμμα του ο Αγκωνίτης, απευθυνόμενος προς τον Γεννάδιο Σχολάριο, αναφέρει τον ιστορικό μας μόνο με το όνομα Μιχαήλ Κριτόβουλος[142]. Συνεπώς, πρώτη μνεία στον Μιχαήλ Κριτόβουλο εντοπίζεται στον Κυριακό Αγκωνίτη, ο οποίος επισκέφθηκε τη Λέσβο και συναντήθηκε με τον Κριτόβουλο (1444)[143].

Από το κείμενο του Κριτοβούλου αντλούμε την πληροφορία ότι αυτός διετέλεσε διοικητής της Ίμβρου (1455-1466[144]), ότι μεσολάβησε για την ομαλή παράδοση των νήσων Ίμβρου, Λήμνου και Θάσου στους Τούρκους[145] και ότι μπόρεσε να απομακρύνει απεσταλμένο του Πάπα, ο οποίος επεδίωκε την παράδοση της Ίμβρου στους Ιταλούς[146]. Το 1458-1459 ο Κριτόβουλος διαπραγματεύτηκε με τους Λημνίους, προκειμένου να παραδοθεί το νησί τους στον Μωάμεθ Β΄, πράγμα το οποίο και έγινε[147]. Ο Κριτόβουλος πιθανότατα κατέφυγε στην Κωνσταντινούπολη, έπειτα από την κατάληψη της Ίμβρου από τους Βενετούς, όπου μάλλον υπήρξε αυτόπτης μάρτυρας του λοιμού[148]. Έχει υποστηριχθεί ότι ο Κριτόβουλος μετείχε ενός κύκλου ατόμων γύρω από τον Γεώργιο Γεννάδιο και τους Μάρκο και Ιωάννη Ευγενικό[149], καθώς και ότι είχε σε υψηλή εκτίμηση τον Γεώργιο Αμιρούτζη[150].

Αβεβαιότητα επικρατεί και όσον αφορά στη συσχέτιση του ιστορικού Κριτοβούλου με τον συγγραφέα των θρησκευτικών έργων[151]: *Ὁμιλία εἰς τὸ Πάθος τοῦ Κυρίου*, *Ἐγκώμιον εἰς τὸν Ἱερὸν Αυγουστῖνον*, *Εὐχὴ εἰς τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν*[152]. Η *Ὁμιλία εἰς τὸ Πάθος τοῦ Κυρίου*, καθώς και μία επιστολή που υπήρχε στον ίδιο κώδικα, καταστράφηκαν από την πυρκαγιά που ξέσπασε στο Escorial το 1671. Στην *Εὐχὴ εἰς τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν*, η οποία παραδιδεται από δέκα κώδικες και στο *Ἐγκώμιον εἰς τὸν Ἱερὸν Αυγουστῖνον* που παραδίδεται από δεκαέξι κώδικες, αναφέρονται το όνομα του Κριτοβούλου και ο τόπος γέννησής του. Από αυτό το γεγονός συμπεραίνεται ότι και τα έργα αυτά προήλθαν από τη γραφίδα του

[142] Reinsch, ΄΄Kritobulos of Imbros΄΄, 299.
[143] Ανδριώτης, «Κριτόβουλος», 167.
[144] *PLP* 6, λήμμα αρ. 13817.
[145] Ανδριώτης, «Κριτόβουλος», 173-175.
[146] ό.π., 175-177.
[147] Ανδριωτης, «Κριτόβουλος», 178-180.
[148] ό.π., 181.
[149] Reinsch, ΄΄Kritobulos of Imbros΄΄, 298.
[150] Αναλυτικά για το θέμα αυτό βλ. ό.π., 301.
[151] *ODB*, τ. 2, 1159, λήμμα KRITOBOULOS MICHAEL (Alice-Mary Talbot), όπου θεωρείται πιθανό έργο του Κριτοβούλου η *Ὁμιλία εἰς τὸ Πάθος τοῦ Κυρίου.*
[152]Ανδριώτης, «Κριτόβουλος», 169. Για το ύφος και τη γλώσσα των θρησκευτικών έργων βλ. Ανδριώτης, «Κριτόβουλος», 199. Επίσης για τα έργα αυτά βλ. αναλυτικά Reinsch, ΄΄Kritobulos of Imbros΄΄, 298-299.

ιστορικού Κριτοβούλου του Ιμβρίου[153]. Συμπληρωματικά, γλωσσικές[154] και υφολογικές ομοιότητες, καθώς και η κοινή εποχή των έργων αυτών με το έργο *Ἱστορίαι* του Κριτοβούλου και κυρίως το όνομά του, συνηγορούν υπέρ της απόδοσης των συγκεκριμένων κειμένων στο ίδιο πρόσωπο, δηλ. στον Μιχαήλ Κριτόβουλο[155].

Ορισμένοι μελετητές θεώρησαν επίσης ότι ο Κριτόβουλος ασπάστηκε τον μοναχισμό λίγο πριν πεθάνει, πιθανότατα στο όρος Άθως, όπου έγραψε τα θρησκευτικά του έργα[156], καθώς και ότι ίσως ήταν ιατρός και μάλιστα στην υπηρεσία του Μωάμεθ Β΄, λόγω της γνώσης των συμπτωμάτων του λοιμού του 1467[157]. Η υπόθεση αυτή δύσκολα θα μπορούσε να γίνει αποδεκτή[158], ωστόσο μέσω της περιγραφής του λοιμού φαίνεται μάλλον ότι διέθετε κάποιες γνώσεις ιατρικής[159]. Αστήρικτη έχει παραμείνει η άποψη ότι ο Κριτόβουλος διετέλεσε γραμματέας του Μωάμεθ Β΄[160], σε σημείο που έχει θεωρηθεί ότι εντάσσεται στο πλαίσιο του μύθου, όπως και η άποψη ότι ο Κριτόβουλος ενδύθηκε το μοναχικό σχήμα σε κάποια στιγμή του βίου του[161].

Ως προς το έργο του, πρέπει να μνημονευθεί ότι αυτός συνέταξε το κείμενο των *Ἱστοριῶν*[162] πιθανότατα πριν το έτος 1470 και ότι η αφήγηση επικεντρώνεται στον σουλτάνο Μωάμεθ Β΄[163]. Το κείμενο ξεκινά με μία επιστολή προς τον Μωάμεθ Β΄ και εν συνεχεία οργανώνεται σε πέντε βιβλία, τα οποία αφορούν στην περίοδο 1451 έως 1467. Το πρώτο βιβλίο περιλαμβάνει τα γεγονότα που έλαβαν χώρα από την ανάληψη της εξουσίας από τον Μωάμεθ Β΄ (1451) έως και την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως (1453). Το δεύτερο βιβλίο αφορά στα έτη 1453 και 1455-1457 (υποταγή της Αίνου από τους Οθωμανούς, κυριαρχία των Ιταλών στη Λήμνο, στη Θάσο και στη Σαμοθράκη κ.λπ.). Στο τρίτο βιβλίο (1457-1467) παρουσιάζονται δύο εκστρατείες εναντίον της Πελοποννήσου, οι οποίες είχαν ως επακόλουθο την πλήρη κατάληψή της από τους

---

153 ό.π., 298-299.
154 Τωμαδάκης, *Περὶ ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως,* 88-89.
155 Ανδριώτης, «Κριτόβουλος», 169-170.
156 ό.π., 169. Για την άποψη ότι ο Κριτόβουλος ήταν μοναχός βλ. επίσης Καραγιαννόπουλος, *Πηγαί*, 429 και Τωμαδάκης, *Περὶ ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως,* 77, 93.
157 Ανδριώτης, «Κριτόβουλος», 170.
158 Ανδριώτης, «Κριτόβουλος», 170.
159 Reinsch, ΄΄Kritobulos of Imbros΄΄, 300.
160 Ανδριώτης, «Κριτόβουλος», 172, 173.
161 Reinsch, ΄΄Kritobulos of Imbros΄΄, 301.
162 Για το χειρόγραφο που παραδίδει το κείμενο βλ. Ανδριώτης, «Κριτόβουλος», 182 και Reinsch (΄΄Kritobulos of Imbros΄΄, 297-298), όπου επισημαίνεται ότι πρόκειται για αυτόγραφο του συγγραφέα και ότι βρίσκεται έως σήμερα στην Κωνσταντινούπολη. Για τη νεοελληνική απόδοση του κειμένου, η οποία συνοδεύεται από σχολιασμό βλ. D. R. Reinsch-Φωτεινή Κολοβού (μτφ.), *Κριτόβουλος ο Ίμβριος*, Αθήνα 2005.
163 Krumbacher, *Geschichte*, 309. Στο *PLP* 6, λήμμα αρ. 13817 επισημαίνεται ότι το συγκεκριμένο έργο συνετέθη περί το 1463 και 1466-67, ενώ ο Reinsch (΄΄Kritobulos of Imbros΄΄, 297) τοποθετεί τη συγγραφή μεταξύ των ετών 1465-1467.

Οθωμανούς, ενώ στο τέταρτο βιβλίο (1460-1464), η αφήγηση επικεντρώνεται στην άλωση της Τραπεζούντας και της Σινώπης από τους Οθωμανούς, στην επανάσταση των Γετών, στην κυριαρχία των Οθωμανών στη Λέσβο και στην εκστρατεία τους κατά της Βοσνίας. Στο πέμπτο και τελευταίο βιβλίο (1464-1467) περιγράφεται η σύγκρουση των Οθωμανών με τους Βενετούς, η δεύτερη επίθεση των Οθωμανών εναντίον της Βοσνίας και τέλος η επικράτησή τους επί των Αλβανών[164]. Στο σημείο αυτό αξίζει να υπογραμμιστεί ότι σε ορισμένα γεγονότα συμμετείχε ο ίδιος ο Κριτόβουλος, ενώ άλλα τα πληροφορήθηκε από άλλους[165], καθώς και ότι έχει υποστηριχθεί πως το έργο πιθανόν γράφθηκε στην Κωνσταντινούπολη[166].

Μέσα από το κείμενο των *Ἱστοριῶν* καθίσταται εμφανές ότι ο Κριτόβουλος μιμείται τον Θουκυδίδη και προκαλεί ιδιαίτερο ενδιαφέρον το γεγονός ότι χρησιμοποιεί θουκυδίδειο ύφος, ενώ αναφέρεται σε έναν Οθωμανό σουλτάνο[167]. Ο Κριτόβουλος κατατάσσει χρονολογικά τα γεγονότα με βάση τις τέσσερις εποχές του έτους, έχοντας ως πρότυπο τον Θουκυδίδη[168], και παραθέτει δημηγορίες[169]. Σχετικά με τις δημηγορίες αυτές, έχουν διατυπωθεί δύο διαφορετικές υποθέσεις. Η πρώτη υποστηρίζει ότι οι συγκεκριμένες δημηγορίες αποτελούνταν από *ἀδόλεσχον πλατυσμόν* και *δυσχωρίας ἀπεστηθισμένων φράσεων*[170], ενώ η δεύτερη διέκρινε σε αυτές ιστορικό περιεχόμενο και αναγκαιότητα ενσωμάτωσής τους στο κείμενο , καθώς και λόγια, τα οποία μόνο μέσω του σουλτάνου Μωάμεθ Β΄ θα μπορούσαν να ενταχθούν στο έργο του Κριτοβούλου[171]. Μέσω αυτών των δημηγοριών ο *αποδέκτης*[172] ενημερώνεται για τα κίνητρα του ρήτορα και για την επικρατούσα πολιτική και στρατιωτική κατάσταση[173]. Στο κείμενο του Κριτοβούλου όμως εντοπίζονται και λανθασμένοι τύποι, ανακρίβειες[174] και συνοψίζονται τέσσερα χρόνια σε τρία (1453-1457)[175], δίχως

[164] Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 359.
[165] Ανδριώτης, «Κριτόβουλος», 194.
[166] Ανδριώτης, «Κριτόβουλος», 181. Τωμαδάκης, *Περὶ ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως,* 79.
[167] Krumbacher, *Geschichte*, 309.
[168] Η μίμηση του Θουκυδίδη δεν θεωρείται πλέον δουλική στο έργο του, όπως υποστήριζαν παλαιότερα μελετητές. Για το θέμα αυτό βλ. Reinsch, ΄΄Kritobulos of Imbros΄΄, 305. Γενικά για τις πηγές στο έργο του Κριτοβούλου βλ. ό.π., 303-305, 306. Για τις επιδράσεις του Θουκυδίδη στο έργο του Κριτοβούλου βλ. Π. Μαστροδημήτρης, «Ἐσωτερικαὶ ἐπιδράσεις τοῦ Θουκυδίδου ἐπὶ τὸν Κριτόβουλον», *Αθηνά* 65 (1961), 158-168.
[169] Krumbacher, *Geschichte*, 309.
[170] ό.π., 309. Με την άποψη του Krumbacher συντάσσεται και ο Ανδριώτης («Κριτόβουλος», 187), ο οποίος θεωρεί ότι οι δημηγορίες του αποκλίνουν από τον Θουκυδίδη, καθώς είναι «φλύαρες, απίθανες και βεβιασμένες».
[171] Τωμαδάκης, *Περὶ ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως,* 87.
[172] Για το σημασιολογικό περιεχόμενο του όρου βλ. στο παρόν, 292-293.
[173] Reinsch, ΄΄Kritobulos of Imbros΄΄, 303.
[174] Ανδριώτης, «Κριτόβουλος», 194-196.
[175] Ανδριώτης, «Κριτόβουλος», 194.

να αναφέρονται οι μάχες των Οθωμανών στη Σερβία το έτος 1454 και χωρίς να διακρίνονται με σαφήνεια τα έτη 6962 και 6963 από *κτίσεως κόσμου*[176].

Μέσα από το κείμενο των *Ἱστοριῶν* γίνεται αντιληπτό ότι ο Κριτόβουλος ήταν ρεαλιστής[177], κατενόησε τις νέες εξελίξεις και προτίμησε να προσαρμοστεί σε αυτές[178]. Πρόκειται για έναν «Έλληνα ραγιά»[179], ο οποίος, όπως υπηρέτησε τον βυζαντινό αυτοκράτορα, με τον ίδιο τρόπο θα υπηρετούσε τώρα και τον διάδοχο του βυζαντινού αυτοκράτορα, τον σουλτάνο. Πολλές φορές μάλιστα λόγω της συμπεριφοράς του αυτής και του θετικού τρόπου με τον οποίο αντιμετώπισε στο έργο του τον Μωάμεθ Β΄, ο Κριτόβουλος θεωρήθηκε «προδότης» του γένους και δεν εκτιμήθηκε το έργο του, όπως θα έπρεπε, αφού αρκετά μετέπειτα άρχισε αυτό να χρησιμοποιείται ως χρήσιμη πηγή για την άλωση του 1453[180]. Άλλωστε, αναφορικά με την κατηγορία που προσήφθη στον Κριτόβουλο ότι μόνο επαινεί τον σουλτάνο Μωάμεθ Β΄, αν μελετήσει κανείς προσεκτικά το κείμενο, θα διαπιστώσει ότι εκείνος δεν παραλείπει σε κάποια σημεία να ασκήσει κριτική[181] ακόμα και στον σουλτάνο, επισημαίνοντας ορισμένα γεγονότα, τα οποία δεν είναι τόσο κολακευτικά προς το πρόσωπό του, όπως η καταστροφή της Σινώπης, όπου μνημονεύεται ότι χωρίς κάποιον ιδιαίτερο λόγο ο σουλτάνος επιτέθηκε στην περιοχή αυτή[182]. Ωστόσο, είναι γεγονός ότι ορισμένες αρνητικές πράξεις του Μωάμεθ Β΄ αποσιωπώνται, ενέργεια η οποία προκάλεσε αμφιβολία για το κατά πόσον ορισμένα γεγονότα που μνημονεύει ο Κριτόβουλος υπέρ του σουλτάνου είναι αληθή, (όπως ενδεικτικά το ενδιαφέρον του σουλτάνου για την αρχαιότητα, τους Αθηναίους, καθώς και για την επίσκεψή του στην Τροία[183]), εφόσον δεν αναφέρονται σε άλλες πηγές, ή για το αν ο συγκεκριμένος ιστορικός σκόπιμα παρέλειψε κάποιες αρνητικές συμπεριφορές του σουλτάνου, επιδιώκοντας κατ' αυτόν τον τρόπο να τον εγκωμιάσει όσο το δυνατόν περισσότερο[184]. Γι' αυτό ακριβώς, έχει θεωρηθεί μεροληπτικός[185]. Ως προς το ζήτημα αυτό, είναι σημαντικό να διευκρινιστεί ότι ο Κριτόβουλος δεν

[176] Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 359.
[177] Καρπόζηλος, *Βυζαντινοὶ ἱστορικοί*, 332.
[178] Krumbacher, *Geschichte*, 309.
[179] ό.π., 310.
[180]Ανδριώτης, «Κριτόβουλος», 184-185. Σχετικά βλ. Τωμαδάκης, *Περὶ ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως*, 90 και Reinsch, ΄΄Kritobulos of Imbros΄΄, 306.
[181] Οι παλαιότερες απόψεις πλέον έχουν αναιρεθεί, οι οποίες δεν διέκριναν στο έργο του Κριτοβούλου, κάποιο στοιχείο κριτικής. Για την άποψη περί έλλειψης κριτικής βλ. Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 361. Γενικά για την άσκηση κριτικής, έστω και έμμεσης, στο έργο του Κριτοβούλου βλ. Τωμαδάκης, *Περὶ ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως*, 83-85. Σχετικά βλ. και Reinsch, ΄΄Kritobulos of Imbros΄΄, 307.
[182] Για τη Σινώπη βλ. Τωμαδάκης, *Περὶ ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως,* 83.
[183] Ανδριώτης, «Κριτόβουλος», 195-196.
[184] ό.π., 194-196.
[185] Καραγιαννόπουλος, *Πηγαί*, 429.

μνημονεύει πως ο Μωάμεθ Β΄ δολοφόνησε τον ίδιο του τον αδελφό και πως ηττήθηκε κατά την εκστρατεία του Βελιγραδίου. Επιπροσθέτως, ο συντάκτης του κειμένου διαφοροποίησε το αποτέλεσμα των εκστρατειών του σουλτάνου εναντίον των Αλβανών και των Ούγγρων[186] και δεν ανέφερε την τύχη που είχε η κάρα του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου από τον Μωάμεθ Β΄[187]. Πέραν αυτών, ο συντάκτης του κειμένου απευθύνεται στον σουλτάνο ως *βασιλιά* και *αυτοκράτορα* και, δίνοντας έμφαση στην αγάπη του Μωάμεθ Β΄ για την αρχαιότητα, τον προβάλλει ως άμεσο διάδοχο των βυζαντινών αυτοκρατόρων[188] χρησιμοποιώντας συγχρόνως και όρους της βυζαντινής αυτοκρατορικής ιδεολογίας[189]. Η προσπάθεια του Κριτοβούλου να αποφύγει κάτι που θα ήταν αρνητικό για τον Μωάμεθ Β΄ εξισορροπείται από το γεγονός ότι αναφέρεται σε εκείνον χωρίς προκαταλήψεις, πράξη, η οποία δεν εντοπίζεται σε άλλους ιστορικούς[190]. Ως προς την περιγραφή της αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως, αυτή είναι ιδιαίτερα εκτενής και παρατίθεται με μία διάσταση «συγκινητική, αξιοπρεπή» με «ψυχραιμία και θλίψη για το γένος»[191], με ζωντάνια και λεπτομέρειες[192]. Τα γεγονότα της αλώσεως καταλαμβάνουν μεγάλο τμήμα του έργου[193] και απαραίτητο είναι να σημειωθεί ότι ο Κριτόβουλος απουσίαζε από αυτά[194]. Έχει αναφερθεί ότι ο συντάκτης του κειμένου επιρρίπτει την ευθύνη για την άλωση στην *τύχη*, η οποία ορισμένες φορές στέκεται ευμενής και άλλοτε δυσμενής απέναντι στους ανθρώπους. Τα έθνη εξαιτίας της *τύχης* υπόκεινται σε ανοδική και καθοδική τάση, κατά φυσικό τρόπο, περιστρέφονται δηλ. μία προς τον έναν πόλο μία προς τον άλλο, όπως περιστρέφονται και οι πλανήτες[195]. Ο Κριτόβουλος απέδωσε την ήττα των Βυζαντινών όχι στους τελευταίους, αλλά στις αρετές των Οθωμανών[196]. Πέραν αυτών, μέσα από το έργο του εκφράζει τον υπόδουλο Βυζαντινό[197] και ο ίδιος, σύμφωνα με

[186] Ανδριώτης, «Κριτόβουλος», 195.
[187] ό.π., 195-196.
[188] *ODB*, τ. 2, 1159, λήμμα KRITOBOULOS MICHAEL (Alice-Mary Talbot).
[189] Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 359-360. Σχετικά βλ. Κ. Παΐδας, «Η αυτοκρατορική ιδεολογία στην υπηρεσία της αντι-αυτοκρατορικής προπαγάνδας: Προκοπίου, Ἀπόκρυφη Ἱστορία», *Βυζαντινά* 25 (2005), 233-277· του ιδίου, *Τα βυζαντινά Κάτοπτρα Ηγεμόνος της ύστερης περιόδου (1254-1403), Εκφράσεις του βυζαντινού βασιλικού ιδεώδους*, Αθήνα 2006· D. Angelov, *Imperial Ideology and Political Thought in Byzantium*, 1204–1330, New York 2007. Για την πολιτική θεωρία των Βυζαντινών τον 15ο αιώνα βλ. επίσης Κιουσοπούλου, *Βασιλεύς ή οικονόμος*, 81-234.
[190] Ανδριώτης, «Κριτόβουλος», 196.
[191] ό.π., 197-199.
[192] Reinsch, ΄΄Kritobulos of Imbros΄΄, 302.
[193] Ostrogorsky, *Geschichte*, 387.
[194] Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 358.
[195] Harris, ΄΄Laonikos Chalkokondyles΄΄, 154.
[196] ό.π., 156.
[197] Ανδριώτης, «Κριτόβουλος», 199.

τον Τωμαδάκη, παρουσιάζεται ως ένας άνθρωπος λόγιος, ανθρωπιστής με πολιτική πίστη, γνώσεις κλασικής παιδείας καθώς και με πίστη στο γένος και στην εθνική ενότητα[198]. Προβάλλει ακόμα «την ελληνική γλώσσα και τον πολιτισμό ως μέσα προπαγάνδας, για να καταδείξει το μεγαλείο του Τούρκου σουλτάνου στον δυτικό κόσμο, μιας και η Αραβική και η Τούρκικη γλώσσα υστερούσαν έναντι της ελληνικής σε οικουμενικότητα»[199]. Ο Κριτόβουλος μπορεί να ήταν ραγιάς του σουλτάνου, αλλά ήταν και πατριώτης, καθώς φρόντισε τους κατοίκους της Ίμβρου[200], έδειξε συμπόνια για το γένος και τον αυτοκράτορα, ήταν κατά των αιματοχυσιών και διακρινόταν για τις διπλωματικές του ικανότητες[201].

Όσον αφορά στη γλώσσα του κειμένου, αυτή είναι αρχαΐζουσα[202] και εντός του έργου εντοπίζονται αναφορές σε *σημεία*[203] και μυθολογικά γεγονότα, στοιχεία τα οποία αναδεικνύουν τη μίμηση κλασικών συγγραφέων[204]. Στην αρχή εκάστου κεφαλαίου παρατηρείται σταθερή χρήση συγκεκριμένων φράσεων[205]. Στο κείμενο των *Ἱστοριῶν* εντοπίζονται ακόμα μοτίβα, όπως ο βιασμός των παρθένων από τους Τούρκους στρατιώτες, η καταστροφή βιβλίων και η παρομοίωση με το δίχτυ που πιάστηκαν οι Βυζαντινοί, όταν μετέβησαν στην Αγία Σοφία[206]. Το έργο του Κριτοβούλου παρέχει στοιχεία που δεν εντοπίζονται σε άλλους ιστορικούς, ενώ από γλωσσικής απόψεως θεωρείται πλήρες, καθώς ξεχωρίζει για την υψηλή γλωσσική του αισθητική, η οποία καθιστά την ανάγνωσή του ευχάριστη και ξεκούραστη, γεγονός σπάνιο στα βυζαντινά έργα[207].

---

[198] Τωμαδάκης, *Περὶ ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως,* 78, 89-92.
[199] Καρπόζηλος, *Βυζαντινοὶ ἱστορικοί*, 331.
[200] Για το κατά πόσον τα κίνητρα του Κριτοβούλου ήταν ανιδιοτελή βλ. Ανδριώτης, «Κριτόβουλος», 174-175, 177, 180.
[201] Reinsch, ΄΄Kritobulos of Imbros΄΄, 307-308.
[202] Ανδριώτης, «Κριτόβουλος», 186. Αναλυτικά για τη γλώσσα βλ. ό.π., 185-188 και Reinsch, ΄΄Kritobulos of Imbros΄΄, 302-303, όπου επισημαίνονται με παραδείγματα οι διαφορετικές απόψεις, θετικές και αρνητικές που έχουν εκφραστεί από τους μελετητές σχετικά με το επίπεδο της γλώσσας και του ύφους του Κριτοβούλου. Εντέλει, σε γενικές γραμμές (Reinsch, ΄΄Kritobulos of Imbros΄΄, 303) παρατηρείται «καλή χρήση» της αττικιστικής γλώσσας.
[203] Ανδριώτης, «Κριτόβουλος», 194.
[204] Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 362.
[205] ό.π., 361.
[206] ό.π., 346.
[207] Ανδριώτης, «Κριτόβουλος», 197.

Δ) ΛΑΟΝΙΚΟΣ ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ

Ο Λαόνικος (Νικόλαος) Χαλκοκονδύλης (ο άνθρωπος με το χάλκινο κονδύλι[208]) προερχόταν από επιφανή οικογένεια των Αθηνών[209] και κατέχει εξέχουσα θέση στην ιστορία της βυζαντινής λογοτεχνίας, επειδή είναι ο μοναδικός Αθηναίος συγγραφέας[210]. Η γέννησή του τοποθετείται πιθανότατα περί το 1423[211] ή το 1430[212] και εικάζεται ότι πέθανε γύρω στο 1490[213]. Ήταν μαθητής του Γεώργιου Γεμιστού-Πλήθωνος[214], από τον οποίο απέκτησε γεωγραφικές γνώσεις[215] και στις 30 Ιουλίου και 2 Αυγούστου του 1447 συναντήθηκε με τον Κυριακό Αγκωνίτη, τον οποίο ξενάγησε στην τοποθεσία της αρχαίας Σπάρτης[216]. Ιδιαίτερη συζήτηση αναπτύχθηκε μεταξύ των ερευνητών για το αν ο Λαόνικος ή ο πατέρας του (Γεώργιος) ήταν εκείνος που απεστάλη ως πρεσβευτής το 1446 από τον Κωνσταντίνο ΙΑ΄ Παλαιολόγο στον Μουράτ Β΄[217]. Αβεβαιότητα επικρατεί επίσης και για το ποιος ήταν ο τόπος που κατέφυγε ο

---

[208] Η συγκεκριμένη ονομασία αποτελεί την πιο αρχαιοπρεπή εκδοχή του δημώδους ονόματος Χαλκονδύλης. Για το θέμα αυτό βλ., Miller, ΄΄The Last Athenian΄΄, 36.

[209] Krumbacher, *Geschichte*, 302.

[210] ό.π., 610.

[211] Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 339· *PLP 12*, λήμμα αρ. 30512. Ωστόσο, έχουν διατυπωθεί ποικίλες απόψεις για την ημερομηνία γέννησης του Χαλκοκονδύλη. Ο Darkó (΄΄Zum Leben΄΄, 30, 31) θέτει ως *terminus post quem* για τη γέννηση το έτος 1432, ενώ ως *terminus ante quem* το 1446. Εντέλει, τοποθετεί τη γέννησή του στο 1439. Ο Νικολούδης («Ἡ ζωὴ τοῦ ἱστορικοῦ», 3388) επισημαίνει ότι ο συγκεκριμένος ιστορικός γεννήθηκε στα τέλη της δεκαετίας 1420-1430 και ειδικότερα (του ιδίου, *Laonikos Chalkokondyles*, 56) ή το 1427 ή το 1430. Ο Πρίντζιπας («Οι ιστορικοί της Αλώσεως», 86) θεωρεί ως πιθανή χρονολογία πριν το 1423. Ο Harris (΄΄Laonikos Chalkokondyles΄΄, 157) αναφέρει ότι ο Χαλκοκονδύλης γεννήθηκε μεταξύ των ετών 1427 και 1430, ενώ ο Kirlıdökme-Mollaoğlu, (΄΄Laonikos Chalkokondyles' in Hayatı΄΄, 47) ή το 1430 ή το 1432.

[212] Καμπούρογλου, *Χαλκοκονδύλα*ι, 101· Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 339.

[213] Καμπούρογλου, *Χαλκοκονδύλα*ι,101· Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 339· Nikoloudis, *Laonikos Chalkokondyles*, 57. Για τον θάνατο του Χαλκοκονδύλη έχουν υποστηριχθεί οι ακόλουθες απόψεις: Οι H. Wurm.-E. Gamillsceg, [΄΄Bemerkungen zu Laonikos Chalkokondyles΄΄, *JÖB* 42 (1992), 213–219] στις αρχές του 1470, χρονολογία την οποία υιοθέτησαν και οι: Μαρκόπουλος (A. Markopoulos, ΄΄Das Bild des Anderen bei Laonikos Chalkokondyles und das Vorbild Herodot΄΄, *JÖB* 50 (2000), 205-216, επί του προκειμένου, 205-206), Kirlıdökme-Mollaoğlu, (΄΄Laonikos Chalkokondyles' in Hayatı΄΄, 51), ο Πρίντζιπας («Οι ιστορικοί της Αλώσεως», 86) περί τα 1464 ή 1465 τονίζοντας παράλληλα ότι άλλοι μελετητές τοποθετούν τον θάνατο του εν λόγω ιστορικού στο 1490 και τέλος στο *PLP 12*, λήμμα αρ. 30512, επισημαίνεται ότι ο Χαλκοκονδύλης απεβίωσε έπειτα από το 1463.

[214] Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 339.

[215] *PLP 12*, λήμμα αρ. 30512.

[216] Miller, ΄΄The Last Athenian΄΄, 36.

[217] Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, τ.2, 339. Οι μελετητές, οι οποίοι υποστηρίζουν ότι σε αυτήν την αποστολή συμμετείχε ο πατέρας του Χαλκοκονδύλη, είναι οι: Miller, ΄΄The Last Athenian΄΄, 37· Καμπούρογλου, *Χαλκοκονδύλα*ι, 101-102· Darkó, ΄΄Zum Leben΄΄, 31-32· Νικολούδης, «Ένα πορτραῖτο», 64. Οι ερευνητές, οι οποίοι αναφέρουν ότι ως πρεσβευτής απεστάλη ο ίδιος ο ιστορικός είναι οι: Krumbacher, *Geschichte*, 302· Τωμαδάκης, *Περὶ ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως*, 208· *PLP 12*, λήμμα αρ. 30512. Για το πρόβλημα αυτό βλ. επίσης αναλυτικά Darkó, ΄΄Zum Leben΄΄, 31-32· Πρίντζιπας, «Οι ιστορικοί της Αλώσεως», 87-88.

Χαλκοκονδύλης, έπειτα από την κατάκτηση της Πελοποννήσου από τους Οθωμανούς. Σχετικά με το θέμα αυτό έχει τονιστεί ότι ο Χαλκοκονδύλης μετέβη ή στην Αθήνα[218] ή στην Κρήτη[219] ή στην Ιταλία[220]. Αναφορικά με τη μετάβασή του στην Κρήτη, έχει επισημανθεί ότι αυτός ήταν το ίδιο πρόσωπο με τον ιερέα των Χανίων Λαόνικο, ο οποίος ήταν μαθητής του Μιχαήλ Αποστόλη, και εξέδωσε πρώτος τη *Βατραχομυομαχία* το 1486 στη Βενετία. Ο συγκεκριμένος ιερέας έμενε στην Κυδωνία (Χανιά), αλλά δεν ήταν Κρητικός στην καταγωγή[221], ασχολείτο με όμοια φιλοσοφικά προβλήματα με τον ιστορικό και πρότυπά του ήταν ο Θουκυδίδης και ο Δημοσθένης[222]. Ακόμα, έχει υποστηριχθεί ότι ο ιερέας αυτός εργαζόταν ως διδάσκαλος στην Κρήτη και ότι είχε αναλάβει τη διεύθυνση ενός σχολείου[223]. Στο σημείο αυτό αξίζει να μνημονευθεί ότι ο Νικολούδης συνηγορεί υπέρ της καταφυγής του ιστορικού στην Κρήτη με επιπλέον επιχειρήματα, αναφέροντας παράλληλα ότι η θρησκευτική αδιαφορία του Λαόνικου που σε γενικές γραμμές παρουσιάζεται στο κείμενό του, δεν αποκλείει το ενδεχόμενο ο ίδιος να στράφηκε στον μοναχισμό σε προχωρημένη ηλικία[224]. Πέραν αυτού, υπάρχουν ισχυρισμοί ότι ο Μαχμούτ πασάς, βεζίρης του Μωάμεθ Β΄, ήταν μακρινός εξάδελφος του Χαλκοκονδύλη, άποψη η οποία όμως δεν έχει γίνει ευρέως αποδεκτή[225].

Το έργο του Λαονίκου Χαλκοκονδύλη φέρει τον τίτλο *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*[226], περιλαμβάνει τα γεγονότα των ετών 1298-1463 σε δέκα βιβλία και επίκεντρο της διήγησης είναι οι Οθωμανοί και η ραγδαία αύξηση της δύναμής τους[227]. Ωστόσο, έχει

---

[218] Για τις απόψεις που έχουν διατυπωθεί γύρω από το ζήτημα αυτό και τις αντίστοιχες αντιρρήσεις βλ. Νικολούδης, «Ἡ ζωὴ τοῦ ἱστορικοῦ», 3389, 3390-3392.
[219] Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 339.
[220] Για τις απόψεις που έχουν υποστηριχθεί σχετικά με την καταφυγή του Λαόνικου στην Ιταλία και τον θάνατό του εκεί, καθώς και για τις αντιδράσεις σε αυτές βλ. Νικολούδης, «Ἡ ζωὴ τοῦ ἱστορικοῦ», 3389 και Kirlıdökme-Mollaoğlu, ΄΄Laonikos Chalkokondyles' in Hayatı΄΄, 48-51.
[221] Darkó, ΄΄Neue Beiträge΄΄, 277, 280-281, 282. Βλ. επίσης, Νικολούδης, «Ἡ ζωὴ τοῦ ἱστορικοῦ», 3392.
[222] Darkó, ΄΄Neue Beiträge΄΄, 278-279. Βλ. επίσης, Νικολούδης, «Ἡ ζωὴ τοῦ ἱστορικοῦ», 3392.
[223] Darkó, ΄΄Neue Beiträge΄΄, 284. Βλ. επίσης, Νικολούδης, «Ἡ ζωὴ τοῦ ἱστορικοῦ», 3394.
[224] Νικολούδης, «Ἡ ζωὴ τοῦ ἱστορικοῦ», 3392, 3393-3394. Ο Καρπόζηλος (*Βυζαντινοὶ ἱστορικοί*, 349) διαφωνεί με την άποψη ότι ο Χαλκοκονδύλης μετέβη στην Κρήτη και θεωρεί πιθανότερη την κατεύθυνση αυτού προς την Ιταλία. Για τη διαφωνία του Kaldellis σχετικά με την ταύτιση του Χαλκοκονδύλη με τον ιερέα των Χανίων βλ. Kaldellis, *A new Herodotos*, 243-248.
[225] M. Cazacu, ΄΄Les parentes byzantines et Ottomanes de l'historien Laonikos Chalkokondyles (c. 1423-c.1470)΄΄, *Turcica*, 17 (1984), 95-114 (επί του προκειμένου, 108-109).
[226] Για τη διάδοση του έργου, τις μεταφράσεις και για εκείνους που το χρησιμοποίησαν βλ. Νικολούδης, «Ἡ ζωὴ τοῦ ἱστορικοῦ», 3386. Για τις εκδόσεις και τις μεταφράσεις του κειμένου βλ. και την πιο πρόσφατη έρευνα του Kirlıdökme-Mollaoğlu (΄΄Laonikos Chalkokondyles' in Hayatı΄΄, 54-55). Για τη χειρόγραφη παράδοση του έργου βλ. H. Wurm, ΄΄Der Codex Monacensis gr. 370A: ein Beitrag zur Überlieferungsgeschichte des Laonikos Chalkokondyles΄΄, *JÖB* 44 (1994), 455-462· του ιδίου, ΄΄Die handschriftliche Überlieferung der Αποδείξεις Ιστοριών des Laonikos Chalkokondyles΄΄, *JÖB* 45 (1995), 223–232· Nikoloudis, *Laonikos Chalkokondyles*, 65-68. Ο όγκος των χειρογράφων καθιστά εμφανή και τη διάδοση του έργου (Καρπόζηλος, *Βυζαντινοὶ ἱστορικοί*, 352).
[227] Krumbacher, *Geschichte*, 302.

επισημανθεί ότι εντός του κειμένου καθίσταται εμφανής και η αντίσταση των Χριστιανών έναντι των Οθωμανών[228], και πιθανολογείται ότι ο λόγος για τη συγγραφή του ήταν η άλωση της Κωνσταντινουπόλεως[229]. Πιο συγκεκριμένα, στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν* εκτίθεται περιληπτικά μία παγκόσμια ιστορία, η ιστορία του Βυζαντίου, η καταγωγή των Οθωμανών, η κατάκτηση από τους τελευταίους της Μ. Ασίας, η διείσδυσή τους στο Αιγαίο και στη Βαλκανική και η πολιορκία της Κωνσταντινουπόλεως[230]. Ακόμα, στο κείμενο του Λαονίκου μνημονεύονται ενδεικτικά οι Σέρβοι, οι Βόσνιοι, οι Βούλγαροι οι Ρουμάνοι και οι Αλβανοί[231]. Επιπλέον, επειδή ο Χαλκοκονδύλης διέμεινε για αρκετό χρονικό διάστημα στην Πελοπόννησο διηγείται εκτενώς όσα συνέβησαν εκεί[232]. Ο Λαόνικος περιγράφει αναλυτικά και το Ισλάμ, χωρίς κάποια συναισθηματική ανάμειξη, απλά ως ένα φαινόμενο[233]. Στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν* αφθονούν οι παρεκβάσεις για διάφορες περιοχές, όπως ενδεικτικά για τη Γερμανία, την Ουγγαρία και τη Γένουα[234], τη Γαλλία και την Αγγλία[235], και κατ' αυτόν τον τρόπο το έργο αποπνέει την αίσθηση μίας παγκόσμιας ιστορίας[236]. Στο κείμενο του Χαλκοκονδύλη παρέχονται ορισμένες πληροφορίες και για άλλες χώρες, και ειδικότερα για εκείνες που εκτείνονται από την κεντρική Ασία έως την Πορτογαλία και τα βρετανικά νησιά[237], καθώς και στοιχεία για Οθωμανικούς θεσμούς[238]. Με τα γεγονότα που παρατίθενται στο έργο του Χαλκοκονδύλη καλύπτεται το ιστοριογραφικό κενό που προκύπτει από το β΄ μισό του 14ου αιώνος έως και τους ιστορικούς της αλώσεως[239]. Αξίζει επίσης να επισημανθεί ότι η αναφορά σε γεγονότα που συνέβησαν, έπειτα από το έτος 1480, και ειδικότερα στα τεκταινόμενα των ετών 1484-1487[240], καθώς και η απότομη διακοπή του έργου, οδήγησαν στην υπόθεση ότι ο Χαλκοκονδύλης δεν μπόρεσε να προσδώσει τελική μορφή στο κείμενό του[241] και ότι η δημοσίευσή του πραγματοποιήθηκε έπειτα από τον

[228] Τωμαδάκης, *Περὶ ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως*, 208.
[229] Νικολούδης, «Ἡ ζωὴ τοῦ ἱστορικοῦ», 3388.
[230] Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 341.
[231] Miller, ΄΄The Last Athenian΄΄, 38.
[232] Ostrogorsky, *Geschichte*, 386.
[233] Νικολούδης, «Ἕνα πορτραῖτο», 72.
[234] Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 341, 342.
[235] Krumbacher, *Geschichte*, 613.
[236] Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 341, 342. Αναλυτικά για τα γεγονότα του κειμένου του Χαλκοκονδύλη βλ. Miller, ΄΄The Last Athenian΄΄, 39-48.
[237] Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 343.
[238] *ODB*, τ. 1, 407, λήμμα CHALKOKONDYLES LAONIKOS (Alice-Mary Talbot).
[239] Καρπόζηλος, *Βυζαντινοὶ ἱστορικοί*, 354.
[240] Καραγιαννόπουλος, *Πηγαί*, 437.
[241] Για το θέμα αυτό βλ. Darkó, ΄΄Zum Leben΄΄, 37· Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 340.

θάνατό του[242]. Ως *terminus post quem* της ολοκλήρωσης της συγγραφής του έργου του, θεωρείται το έτος 1487[243]. Ωστόσο, και για αυτό το ζήτημα έχουν εκφραστεί ποικίλες απόψεις. Πιο συγκεκριμένα, ο Miller τοποθέτησε την ολοκλήρωση της συγγραφής του έργου μεταξύ των ετών 1464-1470[244], ο Darkó περί το 1490[245], οι Wurm-Gamillscheg έπειτα από τα μέσα του 1469 και πριν τα μέσα του 1470[246] και εντέλει ο Kaldellis μεταξύ των ετών 1464-1468[247].

Στο έργο του Χαλκοκονδύλη ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο διαχωρισμός των εννοιών *Ρωμαίοι* και *Έλληνες*[248]. Σύμφωνα με τον Χαλκοκονδύλη, *Έλληνες* είναι αυτοί που ομιλούν την ελληνική γλώσσα και έχουν ελληνική καταγωγή, χωρίς να δίδεται τόση έμφαση στο ορθόδοξο δόγμα, ενώ *Ρωμαίοι* αποκαλούνται στο έργο του οι αρχαίοι Ρωμαίοι ή οι Λατίνοι της Δύσης. Συνεπώς, ο αυτοκράτορας του Βυζαντίου[249] αναφέρεται ως *Βυζαντίου βασιλεὺς* ή *βασιλεὺς Έλλήνων*, ενώ ο όρος *Ῥωμαίων βασιλεὺς* αφορά στον αυτοκράτορα της Δύσης και η λέξη *βασιλεὺς* στον σουλτάνο των Οθωμανών[250]. Σε γενικές γραμμές, οι Βυζαντινοί κατά τον Χαλκοκονδύλη ήταν Έλληνες που προήλθαν από τη σύζευξη των αρχαίων Ελλήνων με τους Ρωμαίους της Ανατολικής Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και ασπάστηκαν το ορθόδοξο δόγμα[251]. Ο συγκεκριμένος ιστορικός μάλιστα είναι ο μοναδικός από τους συγχρόνους του, ο οποίος αφήρεσε σαφώς την έννοια του ειδωλολάτρη από τη λέξη Έλληνας[252]. Επιπλέον, ο ίδιος, επειδή διαφοροποίησε τον Χριστιανισμό από την ελληνική παιδεία, δεν θεωρούσε κανένα έθνος βαρβαρικό[253].

Αναφορικά με την κοσμοθεωρία του Χαλκοκονδύλη, αυτός θεωρούσε ως υπεύθυνους για την αύξηση της δύναμης και για τη νίκη των Οθωμανών τους ίδιους. Η άποψή του αυτή καθίσταται εμφανής με τον συνδυασμό των όρων *τύχη* και *αρετή*, η

[242] Καραγιαννόπουλος, *Πηγαί*, 437.
[243] ό.π., 437.
[244] Miller, ΄΄The Last Athenian΄΄, 37, άποψη με την οποία διαφωνεί ο Νικολούδης (*Laonikos Chalkokondyles*, 75).
[245] Darkó, ΄΄Zum Leben΄΄. 35-36.
[246] H. Wurm.-E. Gamillsceg, ΄΄Bemerkungen zu Laonikos Chalkokondyles΄΄, *JÖB*, 42 (1992), 213–219. Βλ. επίσης, A. Kaldellis, ΄΄The Date of Laonikos Chalkokondyles' *Histories΄΄*, *GRBS* 52 (2012), 111-136, (επί του προκειμένου, 112).
[247] A. Kaldellis, ΄΄The Date of Laonikos Chalkokondyles' *Histories΄΄*, *GRBS* 52 (2012), 111-136, (επί του προκειμένου, 112, 133).
[248] Krumbacher, *Geschichte*, 302.
[249] Για τον τρόπο που παρουσιάζονται οι βυζαντινοί αυτοκράτορες βλ. Nikoloudis, *Laonikos Chalkokondyles*, 81-84.
[250] Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 341.
[251] Νικολούδης, «Ένα πορτραῖτο», 68.
[252] Καμπούρογλου, *Χαλκοκονδύλαι*, 156.
[253] Νικολούδης, «Ένα πορτραῖτο», 67.

οποία περιλαμβάνει το θάρρος και την τόλμη, καθώς και με τη χρήση των συγκεκριμένων εννοιών στο επίκεντρο της ιστορίας του[254]. Επομένως, η αύξηση της δύναμης και της επικράτησης των Οθωμανών ήταν αποτέλεσμα της αρετής τους, η οποία συνακόλουθα επέφερε και την καλή τους τύχη[255]. Πέραν αυτού, ο Λαόνικος παρουσιάζεται ως ανθρωπιστής, εκφράζει την επικείμενη αναγέννηση του ελληνικού έθνους[256] και την αισιοδοξία του για το μέλλον[257]. Ο Χαλκοκονδύλης έχει χαρακτηριστεί, όχι μόνο ως «ο τελευταίος Αθηναίος ιστορικός», αλλά και ως ο «πρώτος ιστορικός του Νέου Ελληνισμού»,[258] καθώς και ως ένας «πρώιμος Οθωμανός ιστορικός» υπό την έννοια ότι παρέχει πολλές πληροφορίες στο κείμενό του για την πρώιμη οθωμανική ιστορία[259].

Επιπλέον, έχει επισημανθεί ότι ο Λαόνικος διακρίνεται από μία έλλειψη ενδιαφέροντος για τα θρησκευτικά θέματα[260] και έχει χαρακτηριστεί ως θρησκευτικά ανεξάρτητος[261]. Παρ' όλα αυτά, με βάση ορισμένα σημεία της ιστορίας του, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι ενδεχομένως αντιμετώπιζε με θετικό τρόπο την ένωση των Εκκλησιών και τους Δυτικούς[262]. Επιπροσθέτως, ο Χαλκοκονδύλης χαρακτηρίζεται για την αντικειμενικότητα και τη ψυχρότητα στην περιγραφή των γεγονότων[263]. Αντιμετωπίζει τους Οθωμανούς με αντικειμενικότητα, χωρίς συναισθηματισμούς, γεγονός που ίσως οφείλεται, είτε στο ότι πίστευε στην «ελληνική πολιτιστική ανωτερότητα», είτε στο ότι γνώριζε το ενδιαφέρον για την «ελληνική πνευματική παράδοση» που είχε αναπτυχθεί έντονα στη Δύση και συνεπώς πίστευε ότι η ελληνική παιδεία παρ' όλα τα προβλήματα θα διετηρείτο[264]. Εν κατακλείδι, σύμφωνα με τον Νικολούδη η σύνδεση του Βυζαντίου με τον Νέο Ελληνισμό και η

[254] Harris, ΄΄Laonikos Chalkokondyles΄΄, 163.
[255] ό.π., 164. Για την αντίρρηση που έχει διατυπωθεί ως προς τη χρήση των εννοιών *τύχη* και *αρετή* στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν* με βάση δυτικά πρότυπα βλ. Καρπόζηλος, *Βυζαντινοὶ ἱστορικοί*, 360. Για το ίδιο θέμα βλ. Kaldellis, *A new Herodotos*, 172.
[256] Krumbacher, *Geschichte*, 303-304.
[257] Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 345.
[258] Kaldellis, *A new Herodotos*, 207.
[259] ό.π., 126-147.
[260] Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 344. Για την αδιαφορία του Χαλκοκονδύλη για τα θρησκευτικά ζητήματα βλ. C. J. Turner, ΄΄Pages from the Late Byzantine Philosophy of History΄΄, *BZ* 57 (1964), 359-361.
[261] Καρπόζηλος, *Βυζαντινοὶ ἱστορικοί*, 363.
[262] Νικολούδης, «Ένα πορτραῖτο», 71.
[263] ό.π., 64.
[264] ό.π., 69-70. Για τις αντιλήψεις του Χαλκοκονδύλη για τους Οθωμανούς βλ. Κ. Ζωγραφόπουλος, *Ο Λαόνικος Χαλκοκονδύλης και οι απόψεις του για τους Οθωμανούς Τούρκους*, Ξάνθη 2002.

διαφοροποίησή του από τη «θεολογική-βυζαντινή αντιμετώπιση του κόσμου» καθιστούν τον συγκεκριμένο ιστορικό «πρωτοπόρο»[265].

Παρ' όλα αυτά, στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν* εντοπίζεται μία «ασυμμετρία», καθώς άλλα γεγονότα περιγράφονται εκτενώς, ενώ άλλα με ελλείψεις[266], γεγονός που πιθανόν οφείλεται στις πληροφορίες που ο Χαλκοκονδύλης είχε συγκεντρώσει για το κάθε θέμα. Παρατηρούνται προβλήματα στις χρονολογήσεις γεγονότων[267], στις γεωγραφικές γνώσεις του συντάκτη του κειμένου[268], επαναλαμβάνονται συχνά ίδιες λέξεις[269] και ιδίως στην αρχή των κεφαλαίων χρησιμοποιούνται στερεότυπες εκφράσεις[270].

Όσον αφορά στη γλώσσα του κειμένου, αυτή είναι αρχαΐζουσα, η οποία έχει χαρακτηριστεί «σκοτεινή, βραδυκίνητη και μονότονη»[271]. Ωστόσο, κατά μία άλλη άποψη η γλώσσα του Χαλκοκονδύλη παρουσιάζει αρετές, καθώς ο Λαόνικος συνδύασε «εκλεκτικά γλωσσικά στοιχεία από διαφορετικές εποχές σε μία ενότητα, καθιστώντας το έργο δικό του και αντανακλώντας τη λογοτεχνική του ιδιαιτερότητα»[272]. Ο Χαλκοκονδύλης είχε ως πρότυπό του τον Θουκυδίδη και τον Ηρόδοτο[273], και ένα από τα χαρακτηριστικά του έργου του είναι η παράθεση των αρχαίων ονομάτων των λαών[274]. Επιπλέον, ο Λαόνικος αντιμετωπίζει κριτικά τις πηγές του[275]. Σε κάποια γεγονότα μάλιστα ήταν πιθανόν ο ίδιος αυτόπτης μάρτυρας[276], ενώ ορισμένα άλλα τα πληροφορήθηκε από άλλους[277]. Ολοκληρώνοντας, το έργο του Λαόνικου

---

[265] Νικολούδης, «Ένα πορτραῖτο», 73.
[266] Krumbacher, *Geschichte*, 303.
[267] ό.π., 612. Για τους αναχρονισμούς στο έργο του Χαλκοκονδύλη βλ. Ş. Baştav, ΄΄Les anachronismes de Laonikos Chalkondyles΄΄, στον τόμο: M. Berza- E. Stănescu (eds.), *Actes du XIVe Congrès International des Études Byzantines, Bucarest 6-12 Septembre 1971*, vol. III, Bucureşti 1976, 707-712.
[268] Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 341-342.
[269] Krumbacher, *Geschichte*, 303.
[270] Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 344.
[271] Krumbacher, *Geschichte*, 303.
[272] Darkó, ΄΄Neue Emendations vorschläge΄΄, 12.
[273] Για τις πηγές, τις κλασικιστικές επιδράσεις και τις παρεμβάσεις στο έργο του Χαλκοκονδύλη βλ. N. Nikoloudis, ΄΄Observations on the Possible Sources of Laonikos Chalkokondyles *Demonstrations of Histories*΄΄, *Βυζαντινά* 17 (1994), 75–82· Nikoloudis, *Laonikos Chalkokondyles*, 68-75, 76-81· A. Markopoulos, ΄΄Das Bild des Anderen bei Laonikos Chalkokondyles und das Vorbild Herodot΄΄, *JÖB* 50 (2000), 205-216· Kirlıdökme-Mollaoğlu, ΄΄Laonikos Chalkokondyles' in Hayatı΄΄, 52-53· A. Kaldellis, ΄The *Interpolations* in the Histories of Laonikos Chalkokondyles΄΄, *GRBS* 52 (2012), 259-283· του ιδίου, ΄΄The Greek Sources of Laonikos Chalkokondyles' *Histories*΄΄, *GRBS* 53/1 (2013), 738–765· του ιδίου, *A New Herodotos*, ειδικότερα βλ. το δεύτερο κεφάλαιο, 23-48 και το τρίτο παράρτημα, 253-258. Αβεβαιότητα επικρατεί για τη γνώση του έργου του Κριτοβούλου εκ μέρους του Χαλκοκονδύλη, αλλά και για το αντίστροφο γεγονός (Καρπόζηλος, *Βυζαντινοὶ ἱστορικοί*, 358).
[274] Krumbacher, *Geschichte*, 303.
[275] Καραγιαννόπουλος, *Πηγαί*, 438.
[276] Miller, ΄΄The Last Athenian΄΄, 37· Καμπούρογλου, *Χαλκοκονδύλαι*, 115· Νικολούδης, «Ένα πορτραῖτο», 65.
[277] Τωμαδάκης, *Περὶ ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως*, 209.

Χαλκοκονδύλη περιλαμβάνει δημηγορίες, οι οποίες, αφενός προκαλούν ευχαρίστηση στον *αποδέκτη*, αφετέρου προσφέρουν στον συντάκτη του κειμένου τη δυνατότητα να εκφράσει τη γνώμη του υπό το πρόσχημα του λόγου ενός άλλου ατόμου[278].

[278] Miller, ΄΄The Last Athenian΄΄, 49.

4. ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΕΠΟΧΗΣ: ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΕΣ-ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ-ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΠΑΡΑΜΕΤΡΟΙ

Κατά το βυζαντινό έθος οι χρονογραφίες ξεκινούσαν από *κτίσεως κόσμου* και περατώνονταν στην εποχή των συγγραφέων τους[279]. Κατά τον ίδιο τρόπο, στις υπό εξέταση αφηγήσεις και ειδικότερα στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* του Δούκα παρατηρείται το φαινόμενο να μνημονεύονται τα γεγονότα από *κτίσεως κόσμου* έως τα χρόνια των Παλαιολόγων. Επειδή όμως έως το 1341 τα τεκταινόμενα παρατίθενται περιληπτικά, γι' αυτόν τον λόγο ως αφετηρία του ιστορικού πλαισίου που θα εκτεθεί εν συνεχεία θα θεωρηθεί το έτος αυτό, με το οποίο η περιγραφή των γεγονότων γίνεται εκτενέστερη και η αφήγηση αναλυτικότερη.

Πρώτο γεγονός που πρέπει να επισημανθεί είναι ο εμφύλιος πόλεμος που ξέσπασε μεταξύ του Ιωάννη Ϛ΄ Καντακουζηνού[280] και του Αλεξίου Απόκαυκου. Όταν απεβίωσε το έτος 1341 ο Ανδρόνικος Γ΄ Παλαιολόγος[281], ο Ιωάννης Ε΄ ήταν μόλις εννέα ετών[282] και γι' αυτόν τον λόγο ο *μεγάλος δομέστικος*[283] Ιωάννης Ϛ΄ Καντακουζηνός, επειδή ήταν καλός φίλος του Ανδρονίκου Γ΄, επεδίωξε να καταστεί ο ίδιος *αντιβασιλεύς*[284]. Στη θέλησή του αυτή αντιτάχθηκαν η σύζυγος του Ανδρονίκου

[279] Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 326.

[280] Γενικά για τον Ιωάννη Ϛ΄ Καντακουζηνό, αλλά και για την εμφύλια αυτή διαμάχη βλ. G. Weiss, *Joannes Kantakuzenos-Aristokrat, Staatsmann, Kaiser und Mönch-in der Gesellschaftsent-wicklung von Byzanz im 14 Jahrundert*, Wiesbaden 1969· Nicol, *The Last Centuries,* 191-261· A.P. Kazhdan, ΄΄L'Histoire de Cantacuzène en tant qu'œuvre littéraire΄΄, *Byz*. 50 (1980), 279-335· Evade Vries-Vander Velden, *L'Élite byzantine devant l'avance turque al'epoque de la guerre civile de 1341 a 1354*, Amsterdam 1989· K.P. Todt, *Kaiser Johannes VI Kantakuzenos und der Islam: politische Realität und theologische Polemik im palaiologenzeitlichen Byzanz*, [*Religionswissenschaftliche Studien* 16], Würzburg 1991· D.M. Nicol, *The Reluctant Emperor: A Biography of John Cantacuzenus, Byzantine Emperor and Monk, (c. 1295-1383)*, Cambridge-New York 1996· Gregory, *A History*, 306-308· Λουγγής, *Επισκόπηση*, 122-133.

[281] Για τον βίο και τη δράση του Ανδρονίκου Γ΄ Παλαιολόγου βλ. Ursula Victoria Bosch, *Kaiser Andronikos III. Palaiologos*, Amsterdam 1965· D. M. Nicol, *The Last Centuries*, 159-192· C. Kyrris, ΄΄Continuity and Differentiation in the Régime Established by Andronicus III after his Victory of 23/24 v. 1328΄΄, *EEBΣ* 43 (1977-1978), 278-328.

[282] Για τον αυτοκράτορα Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγο βλ. O. Halecki, *Un empereur de Byzance à Rome*, Varsovie 1930· J.W. Barker, *Manuel II Paleologus (1391-1425): A Study in Late Byzantine Statesmanship*, New Brunswick-New Jersey 1969, 1-83· Nicol, *The Last Centuries*, 265-309· F. Tinnefeld, ΄΄Kaiser Johannes V Palaiologos und der Gouverneur von Phokaia 1356-1358΄΄, *RSBS* 1 (1981) 259-271· R. Radić, *Vreme Jovana V Paleologa: 1332-1391 (The time of John V Palaiologos: 1332-1391)*, Belgrad 1993· Gregory, *A History*, 315-320· Πολύμνια Κατσώνη, *Μία επταετία κρίσιμων γεγονότων: Το Βυζάντιο στα έτη 1366-1373. Η διαμάχη Ανδρόνικου και Ιωάννη Ε' των Παλαιολόγων,* [*Βυζαντινὰ κείμενα καὶ μελέται* 33], Θεσσαλονίκη 2002.

[283] N. Oikonomidès, *Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles*, Paris 1972, 177$_{10}$ (υποσ. 165).

[284] Για τον θεσμό της *αντιβασιλείας* στο Βυζάντιο βλ. Αικατερίνη Χριστοφιλοπούλου, «Ἡ Αντιβασιλεία εἰς τὸ Βυζάντιον», *Σύμμεικτα* 2 (1970), 1-144.

Γ΄ Άννα της Σαβοΐας μαζί με τον πατριάρχη Ιωάννη Καλέκα και τον *μεγάλο δούκα* Αλέξιο Απόκαυκο. Οι πολιτικοί αντίπαλοι του Καντακουζηνού, ενώ ο τελευταίος απουσίαζε και ασχολείτο με εξωτερικούς κινδύνους[285], τον αποκήρυξαν ως «εχθρό της πατρίδας» και στράφηκαν εναντίον των ιδιοκτησιών και των υποστηρικτών του[286]. Ο Καντακουζηνός, μόλις πληροφορήθηκε την κατάσταση αυτή, αυτοανακηρύχθηκε αυτοκράτορας στο Διδυμότειχο[287]. Κατά τη διάρκεια της εμφύλιας διαμάχης, ο *μεγάλος δομέστικος*[288] είχε ως υποστηρικτές του αρχικά τον Στέφανο Ντουσάν[289], ο οποίος όμως εντέλει συμμάχησε με τους εχθρούς του, και έπειτα τον εμίρη του Αϊδινίου Ομούρ[290] και τον Οθωμανό Ορχάν. Από την άλλη πλευρά η Άννα με τον Απόκαυκο προσεταιρίστηκαν τον τσάρο της Βουλγαρίας Ιωάννη-Αλέξανδρο και τον Hajduk Momc(ă)ilo[291]. Ο Απόκαυκος μάλιστα παρακίνησε τα λαϊκότερα στρώματα του πληθυσμού να κατευθυνθούν εναντίον των οικονομικά εύρωστων-αριστοκρατών υποστηρικτών του Καντακουζηνού[292], εν συνεχεία όμως ο Απόκαυκος, ενώ είχε επισκεφθεί τις φυλακές του παλατιού, δολοφονήθηκε από ξαφνική επίθεση φυλακισμένων[293]. Εν τω μεταξύ η Άννα, επειδή ο Καντακουζηνός φάνηκε να υπερτερεί, προέβη σε συζητήσεις με τους Σελτζούκους και προσπάθησε να κινηθεί και προς τους Ησυχαστές (1336-1368)[294] για βοήθεια, χωρίς όμως να επιτύχει κάποιο ουσιώδες αποτέλεσμα και στις δύο αυτές περιπτώσεις[295]. Ο Καντακουζηνός, συνειδητοποιώντας ότι επικρατεί, στέφθηκε αυτοκράτορας στις 21 Μαΐου του 1346

[285] Ostrogorsky, *Geschichte*, 420.
[286] Όταν ο Καντακουζηνός στέφθηκε αυτοκράτορας στο Διδυμότειχο, χρησιμοποιούσε πρώτα τα ονόματα των νομίμων αυτοκρατόρων, δηλ. της Άννας και του υιού της Ιωάννη Ε΄, επιδιώκοντας με την ενέργειά του αυτή να είναι σύμφωνος προς τους νόμους, καθώς και να τονίσει ότι η πράξη του αυτή στρεφόταν εναντίον του Απόκαυκου. Σχετικά βλ. ό.π., 421.
[287] Treadgold, *A History*, 766.
[288] Βλ. στο παρόν, 41 (και ειδικ. υποσ. 289).
[289] Ostrogorsky, *Geschichte*, 425-426.
[290] ό.π., 426.
[291] ό.π., 427.
[292] ό.π., 425-426.
[293] ό.π., 427.
[294] Για το κίνημα του Ησυχασμού από την ιδιαιτέρως εκτενή βιβλιογραφία βλ. I. Hausherr, ΄΄La méthode d'oraison hésychaste΄΄, [*Orientalia Christiana* 9/2 36], Roma 1927· G. Podskalsky, ΄΄Zur Gestalt und Geschichte des Hesychasmus΄΄, *OstkSt* 16 (1967), 15-32· του ιδίου, *Theologische Literatur des Mittelalters in Bulgerien und Serbien 865-1459*, München 2000· J. Meyendorff, *Byzantine Hesychasm: historical, theological and social problems. Collected Studies*, London 1974· Β. Δεντάκης, «Ἑπτὰ συμβολικὰ κείμενα περὶ Ἡσυχασμοῦ», *ΕΕΘΣΠΑ* 22 (1975), 713-784· Ε. Κουρίλας, «Τὸ κέντρον τῶν ἀρχαίων ἡσυχαστῶν, ἡ Σκήτη τοῦ Μαγουλᾶ ἐν Ἄθῳ καὶ ὁ πατριάρχης Κάλλιστος ὁ Α΄», *AB* 18 (1953), 127-134, 199-207, 275-282 και *AB* 19 (1954), 15-22· Αγγελική Δεληκάρη, *Άγιος Γρηγόριος ο Σιναΐτης. Η Δράση και η Συμβολή του στη Διάδοση του Ησυχασμού στα Βαλκάνια,* Θεσσαλονίκη 2004· Κ. Παΐδας, *Οι κατά Γρηγορά Ομιλίες του πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Καλλίστου Α΄*, Αθήνα 2013, 13-29, 52-87.
[295] Ostrogorsky, *Geschichte*, 430.

στην Αδριανούπολη[296], ενώ στις 3 Φεβρουαρίου του 1347 μετέβη στην Κωνσταντινούπολη, όπου με την υποστήριξη της αυτοκρατορικής φρουράς και την αναγκαστική υποχώρηση της Άννας έγινε αυτοκράτορας και στις 13 Μαΐου στέφθηκε επίσημα στην Πόλη[297]. Δυστυχώς, η εμφύλια αυτή σύγκρουση εξασθένησε το Βυζάντιο, ξένοι επενέβησαν στα εσωτερικά πολιτικά του προβλήματά και αποκαλύφθηκε περίτρανα ότι το Βυζάντιο κατά την περίοδο αυτήν ταλανιζόταν από θρησκευτικές, πολιτικές και κοινωνικές διαμάχες[298]. Ένα δυσάρεστο συμβάν που έλαβε χώρα στην Κωνσταντινούπολη ήταν η επιδημία πανώλης το 1348.

Ιδιαιτέρως σημαντικό είναι επίσης το γεγονός ότι ο Ιωάννης Ε΄ Παλαιολόγος επιζητούσε την ένωση των Εκκλησιών[299]. Το 1366 ο Ιωάννης Ε΄ μετέβη αυτοπροσώπως στην Ουγγαρία, για να ζητήσει τη συνδρομή της[300], ενώ το έτος 1369 κατευθύνθηκε προς τη Ρώμη για να επιτύχει την ένωση και τη βοήθεια της Δύσης. Ωστόσο, και σε αυτήν την περίπτωση, όπως και στην προηγούμενη, επέστρεψε στην Πόλη δίχως να κατορθώσει κάτι ουσιώδες[301]. Πρώτη φορά όμως στην ιστορία του Βυζαντίου παρουσιάζεται αυτοκράτορας να επιζητεί αυτοπροσώπως βοήθεια, ταξιδεύοντας εκτός των συνόρων της αυτοκρατορίας[302]. Ένα ακόμα ταξίδι που πραγματοποίησε ο Ιωάννης Ε΄, προκειμένου να εξεύρει χρήματα, ήταν στη Βενετία (1370), όπου τελικά προέβη σε συμφωνία με τους Βενετούς, η οποία προέβλεπε την παραχώρηση σε αυτούς του νησιού της Τενέδου, ενώ εκείνοι από την πλευρά τους θα του παρείχαν ως αντάλλαγμα μεταγωγικά πλοία, χρήματα, καθώς και κάποια κοσμήματα[303], τα οποία είχε δώσει στους Βενετούς παλαιότερα η μητέρα του αυτοκράτορος[304]. Οι Βενετοί έδωσαν ένα τμήμα των χρημάτων, ωστόσο ο υιός του Ιωάννη Ε΄, Ανδρόνικος Δ΄ Παλαιολόγος[305], ο οποίος διατελούσε *αντιβασιλεὺς* στη Βασιλεύουσα κατά την απουσία του πατέρα του, δεν συμφώνησε να παραχωρήσει το εν λόγω νησί στους Βενετούς[306]. Ως εκ τούτου, ο Ιωάννης Ε΄ περιήλθε σε δεινή θέση,

[296] Treadgold, *A History*, 769.
[297] Ostrogorsky, *Geschichte*, 428-430.
[298] ό.π., 421-422, 424.
[299] ό.π., 441.
[300] ό.π., 444.
[301] ό.π., 445.
[302] ό.π., 444.
[303] Treadgold, *A History*, 780.
[304] Ostrogorsky, *Geschichte*, 444.
[305] Για τον Ανδρόνικο Δ΄ Παλαιολόγο βλ. F. Dölger, ΄΄Zum Aufstand des Andronikos IV΄΄, *REB* 19 (1961), 328-332· Πολύμνια Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄ Παλαιολόγος. βασιλεία και αλληλομαχία*, [*Βυζαντινὰ Κείμενα καὶ Μελέται* 50], Θεσσαλονίκη 2008.
[306] Treadgold, *A History*, 780.

καθώς δεν διέθετε χρήματα ούτε για να επιστρέψει στην Κωνσταντινούπολη ούτε για να ξεχρεώσει τους Βενετούς. Ο Ανδρόνικος Δ΄ δεν συνέδραμε τον πατέρα του με την αιτιολογία ότι ο λαός θα ήθελε να παραμείνουν άθικτοι οι θησαυροί της Εκκλησίας, εν αντιθέσει με τον Μανουήλ Β΄[307], ο οποίος συνέβαλε, ούτως ώστε να επιστρέψει ο πατέρας του στην Πόλη (1371)[308].

Την ίδια χρονιά οι Οθωμανοί νίκησαν στον Έβρο δύο σημαντικούς ανθρώπους των Βαλκανίων, τον Uglješa και τον Vukašin[309]. Έπειτα από αυτό το γεγονός οι Βυζαντινοί και οι Βούλγαροι αναγκάστηκαν να πληρώνουν φόρους και να συντάσσονται με τους Οθωμανούς σε στρατιωτικές τους επιχειρήσεις. Το 1373, ενώ ο Ιωάννης Ε΄ και ο σουλτάνος βρίσκονταν σε στρατιωτική επιχείρηση στη Μ. Ασία, οι υιοί τους Ανδρόνικος Δ΄ και Saudži Čelebi αντίστοιχα στράφηκαν εναντίον των πατέρων τους. Για τις πράξεις τους αυτές τους επεβλήθη η ποινή της τύφλωσης[310]. Ύστερα από αυτό το συμβάν ο Ανδρόνικος Δ΄ φυλακίστηκε και συναυτοκράτορας ορίστηκε πλέον ο άλλος υιός του Ιωάννη Ε΄, ο Μανουήλ Β΄[311]. Από την άλλη πλευρά οι Γενουάτες, επειδή δεν ήθελαν η Τένεδος να περιέλθει στον έλεγχο των Βενετών, όπως είχε συμφωνήσει ο Ιωάννης Ε΄ με εκείνους, αποφάσισαν να συνδράμουν τον Ανδρόνικο Δ΄, ο οποίος χάρη σε αυτούς δραπέτευσε και κατέφυγε στον Γαλατά, όπου οργάνωσε νέες επιβουλές εναντίον του πατέρα του. Ειδικότερα, ο Ανδρόνικος Δ΄ στις 22 Αυγούστου του 1376 με τη συνδρομή των Οθωμανών, επιτέθηκε στην

---

[307] Για τον αυτοκράτορα Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγο βλ. P. Schreiner, ΄΄Hochzeit und Krönung Kaiser Manuels II im Jahre 1392΄΄, *BZ* 60/1 (1967), 70-85· T. Khoury, ΄΄L΄empereur Manuel II Paléologue (1350-1425). Esquisse Biographique΄΄, *Proche Orient Chrétien* 15 (1965), 127-144· του ιδίου, ΄΄L'empereur Manuel II Paléologue΄΄, *Proche-Orient Chrétien* 18 (1968) 29-49· J. W. Barker, *Manuel II Paleologus (1391-1425): A Study in Late Byzantine Statesmanship*, New Brunswick-New Jersey 1969· Nicol, *The Last Centuries*, 310-356· Gregory, *A History*, 320-324· Małgorzata Dąbrowska, ΄΄Ought one to marry? Manuel II Palaiologos' point of view΄΄, *BMGS* 31/2 (2007), 146-156· R. Soto, *Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγος: Αυτοκράτορας και συγγραφέας (1350-1425)*, *Byzantion Nea Hellás* 28, (2009), 69-86· I. Polemis, ΄΄Two Praises of the Emperor Manuel II Palaiologos: Problems of Authorship΄΄, *BZ* 103/2 (2011), 699-714· Eleni Kaltsogianni, ΄΄Zur Entstehung der Rede des Manuel II. Palaiologos auf die Heilige Maria von Ägypten [BHG 1044c]΄΄, *Parekbolai* 1/1 (2011), 37-59· Maja Nikolić, ΄΄I hear you have a noble horse-Manuel II Palaiologos' letter no. 43 addressed to Demetrios Chrysoloras΄΄, *ZRVI* 50 (2013), 789-801· M.R. Heß, ΄΄Der andere Dialog. Manuel II. und Benedikt XVI. im Kontext΄΄, *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* 103 (2013), 219-248· Tatyana V. Kushch, ΄΄Political Elite under Manuel II Palaiologos: the Evolution of the Court Hierarchy΄΄, *Science Journal of Volgograd State University* 21/5 (2016), 129-136· Siren Celik, *A historical biography of Manuel II Palaiologos (1350-1425*), [Διδ. Διατριβή], Birmingham 2016.

[308] Ostrogorsky, *Geschichte*, 445-446.

[309] ό.π., 446-447.

[310] ό.π., 447-448. Γενικά για την ποινή της τύφλωσης στο Βυζάντιο βλ. Οδ. Λαμψίδης, *Ἡ ποινὴ τῆς τυφλώσεως παρὰ Βυζαντινοῖς*, Ἀθήνα 1949· Σπ. Τρωιάνος, *Κεφάλαια Βυζαντινού Ποινικού Δικαίου*, Αθήνα-Κομοτηνή 1996, 31· J. Herrin, ΄΄Blinding in Byzantium΄΄, στον τόμο: Cordula Scholz-G. Makris (eds.), *Πολύπλευρος νοῦς. Miscellanea für Peter Schreiner zu seinem 60. Geburtstag*, [Byzantinisches Archiv 19], München-Leipzig 2000, 56-58.

[311] Treadgold, *A History*, 780.

Κωνσταντινούπολη, την πολιόρκησε για τριάντα δύο ημέρες και συνέλαβε αιχμαλώτους τον Ιωάννη Ε΄ και τον αδελφό του Μανουήλ Β΄. Παράλληλα, παραχώρησε την Τένεδο στους Γενουάτες και την Καλλίπολη στους Οθωμανούς. Όμως, οι κάτοικοι της Τενέδου δεν αποδέχτηκαν το γεγονός, με αποτέλεσμα το νησί να περιέλθει στους Βενετούς[312]. Χάρη στους Βενετούς ο Ιωάννης Ε΄ και ο Μανουήλ Β΄ μπόρεσαν να δραπετεύσουν και, με τη σύμφωνη γνώμη των Οθωμανών, αποκαταστάθηκαν στον θρόνο. Ωστόσο, οι Βυζαντινοί ήταν φόρου υποτελείς και όφειλαν να συνδράμουν στρατιωτικά τον σουλτάνο[313]. Συνεπώς, καθίσταται αντιληπτό ότι το Βυζάντιο την περίοδο αυτή ήταν υποχείριο των πολιτικών σκοπιμοτήτων των Βενετών, των Γενουατών και των Οθωμανών[314].

Ακολούθως, οι Οθωμανοί έθεσαν υπό την εξουσία τους τη Θεσσαλονίκη (1387)[315] και τη Βουλγαρία (1388)[316]. Μία ακόμα μάχη, ύστερα από εκείνη που έλαβε χώρα στον Έβρο, η οποία αποτελεί και αυτή κορύφωση της επικράτησης των Οθωμανών στα Βαλκάνια, είναι η μάχη στο Κοσσυφοπέδιο. Στις 15 Ιουνίου του 1389 ο Μουράτ Α΄ και ο Σέρβος Λάζαρος συγκρούστηκαν στο Κοσσυφοπέδιο, όπου κατά τη διάρκεια της μάχης, ο σουλτάνος πέθανε. Τότε οι Οθωμανοί, έχοντας ως αρχηγό τους τον Βαγιαζήτ Α΄, διάδοχο του Μουράτ Α΄, νίκησαν τα αντίπαλα στρατεύματα και ο Λάζαρος συνελήφθη και εκτελέστηκε[317]. Ένα ακόμα δυσάρεστο γεγονός για τους Βυζαντινούς εκείνη την περίοδο ήταν η κατάληψη της τελευταίας βυζαντινής πόλης στη Μ. Ασία, της Φιλαδέλφειας, από τους Οθωμανούς, με τη συνδρομή του Μανουήλ Β΄, ο οποίος όφειλε να ακολουθήσει τον Βαγιαζήτ Α΄ στη συγκεκριμένη στρατιωτική επιχείρηση[318]. Αξιομνημόνευτο είναι το γεγονός ότι ο Μανουήλ Β΄, όταν πληροφορήθηκε ότι ο πατέρας του απεβίωσε, έσπευσε στην Κωνσταντινούπολη, ούτως ώστε να αναλάβει την εξουσία[319] πριν από τον ανεψιό του Ιωάννη Ζ΄[320]. Εν συνεχεία, επεδίωξε τη συνδρομή της Ρωσίας, του Πάπα, του δόγη της Βενετίας και των βασιλέων της Γαλλίας, της Αγγλίας και της Αραγονίας[321] και μετέβη αυτοπροσώπως στη Δύση,

[312] ό.π., 780. Οι Γενουάτες, όπως ήταν φυσικό, δεν ήταν ευχαριστημένοι με αυτό το αποτέλεσμα και γι΄ αυτό μετά από έναν χρόνο ήρθαν εκ νέου σε σύγκρουση με τους Βενετούς, ώσπου εντέλει το 1381 υπέγραψαν μεταξύ τους συνθήκη. Σχετικά βλ. Ostrogorsky, *Geschichte*, 448-449.
[313] ό.π., 448.
[314] ό.π., 448.
[315] ό.π., 450-451.
[316] ό.π., 451.
[317] ό.π., 451-452.
[318] ό.π., 453.
[319] Treadgold, *A History*, 784.
[320] Ostrogorsky, *Geschichte*, 453.
[321] ό.π., 458.

προκειμένου να ζητήσει βοήθεια. Στις 10 Δεκεμβρίου του 1399 ταξίδεψε στο εξωτερικό, όπου δέχθηκε τιμές από όλους. Λόγω μάλιστα της προσωπικότητάς του, προκαλούσε θαυμασμό σε όποιον τον συναναστρέφοταν[322]. Με τα ταξίδια αυτά, παρ' όλο που δεν προέκυψε κάποιο ιδιαίτερο αποτέλεσμα για το Βυζάντιο, ο Μανουήλ Β΄ πέτυχε να ανοίξει δίαυλο επικοινωνίας μεταξύ Ανατολής και Δύσης[323]. Την ίδια περίοδο οι Μογγόλοι με αρχηγό τον Τεμήρ νίκησαν τους Οθωμανούς στη μάχη της Άγκυρας (28 Ιουλίου 1402), όπου ο σουλτάνος Βαγιαζήτ Α΄ αιχμαλωτίστηκε και πέθανε[324], με αποτέλεσμα οι Βυζαντινοί να αισθανθούν προσωρινά ότι διέφυγαν τον οθωμανικό κίνδυνο[325]. Μετά τον θάνατο του Βαγιαζήτ εκδηλώθηκαν διαμάχες μεταξύ των Οθωμανών για το ποιος θα αναλάμβανε την εξουσία. Πιο συγκεκριμένα, μεταξύ του Σουλεϊμάν και του αδελφού του Μωσή επικράτησε αρχικά ο δεύτερος, αλλά αργότερα ο Μωάμεθ Α΄ με τη βοήθεια του βυζαντινού αυτοκράτορος και του *δεσπότη* Στέφανου Λαζάρεβιτς νίκησε τον Μωσή και ανέλαβε ο ίδιος την εξουσία (1413-1421)[326]. Ιδιαίτερη έμφαση πρέπει να δοθεί στο γεγονός ότι κατά τη διάρκεια της ηγεμονίας του Μωάμεθ Α΄ οι σχέσεις του με τους Βυζαντινούς ήταν σταθερά ειρηνικές[327]. Στον Μυστρά την ίδια περίοδο στον χώρο της διανόησης και των γραμμάτων διέπρεπε ο Γεώργιος Γεμιστός-Πλήθων[328], ενώ ο Μανουήλ Β΄ θέλοντας να ενισχύσει την άμυνα του Μορέως ανοικοδόμησε στον Ισθμό της Κορίνθου το τείχος του Εξαμιλίου[329].

Όταν ο Μωάμεθ Α΄ πέθανε, στον θρόνο ανήλθε ο υιός του Μουράτ Β΄ (1421-1451), ο οποίος ακολουθούσε επιθετική πολιτική. Την ίδια περίοδο ο συναυτοκράτορας Ιωάννης Η΄ Παλαιολόγος[330] θέλησε να στρέψει κατά τουτου στη διεκδίκηση του

[322] ό.π., 459.
[323] ό.π., 459.
[324] Treadgold, *A History*, 789.
[325] Ostrogorsky, *Geschichte*, 460.
[326] Treadgold, *A History*, 790.
[327] Ostrogorsky, *Geschichte*, 460-461.
[328] ό.π., 461.
[329] ό.π., 461.
[330] ό.π., 462. Γενικά για τον αυτοκράτορα Ιωάννη Η΄ Παλαιολόγο βλ. F. Dölger, ΄΄Die Krönung Johannes' VIII zum Mitkaiser΄΄, *BZ* 36 (1936), 318-319· J. Gill, ΄΄John VIII Palaeologus. A Character Study΄΄*SBN* 9 (1957), 152-170· K. Setton, ΄΄The Emperor John VIII slept here΄΄, *Speculum* 33 (1958), 222-228· W. Helfer, *Johannes VIII Palaiologos*, Wien 1969· D. Obolensky, ΄΄Some Notes Concerning a Byzantine Portrait of John VIII Palaeologus΄΄, *Eastern Churches Review* 4 (1972), 141-146· Nicol, *The Last Centuries*, 357-389· I. Djuric, *Il crepuscolo di Bisanzio: i tempi di Giovanni VIII Paleologo (1392-1448)*, (εισαγωγή M. Gallina, μτφ. Silvia Vacca), Roma 1995· Gregory, *A History*, 325-326· S. Kolditz, *Johannes VIII Palaiologos und das Konzil von Ferrara-Florenz (1438/39): das byzantinische Kaisertum im Dialog mit dem Westen*, vols. 2, Stuttgart 2013-2014· M. Philippides, ΄΄Venice, Genoa, and John VIII Palaeologus' Renovation of the Fortifications of Constantinople΄΄, *Greek* 56/2 (2016), 377-397· J.N Van

θρόνου Μουσταφά[331]. Δυστυχώς όμως, το αποτέλεσμα των ενεργειών αυτών ήταν να νικήσει ο Μουράτ Β΄ τον Μουσταφά και ακολούθως να κατευθυνθεί εναντίον της Κωνσταντινουπόλεως, όπου στις 8 Ιουνίου του 1422 ξεκίνησε την πολιορκία της[332]. Τα σχέδια του Μουράτ Β΄ ανατράπηκαν λόγω της εμφάνισης του αδερφού του Μουσταφά, ο οποίος επιθυμούσε να ανέλθει στον βασιλικό θώκο και συνεπώς η Κωνσταντινούπολη διέφυγε τον κίνδυνο προς το παρόν[333]. Έναν χρόνο μετά (1423) οι Οθωμανοί κατέστρεψαν τα τείχη του Εξαμιλίου και επιτέθηκαν στον Μορέα, αλλά εντέλει υπογράφθηκε συνθήκη ειρήνης μεταξύ Οθωμανών και Βυζαντινών, υπό τον όρο οι τελευταίοι να καταβάλουν φόρους[334]. Παράλληλα, το 1423 η Θεσσαλονίκη μην υπομένοντας άλλο την πίεση των Οθωμανών παραδόθηκε στους Βενετούς[335]. Σύντομα όμως η πόλη περιήλθε στα χέρια του Μουράτ Β΄, έπειτα από πολιορκία, στις 29 Μαρτίου 1430 [336]. Το 1426 είχε πεθάνει, ως μοναχός Ματθαίος, ο Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγος και την εξουσία είχε αναλάβει ο υιός του Ιωάννης Η΄ Παλαιολόγος. Στον Μορέα την εξουσία είχαν αναλάβει ο Θεόδωρος, ο Κωνσταντίνος και ο Θωμάς, τα αδέρφια δηλ. του Ιωάννη Η΄ Παλαιολόγου, οι οποίοι έδρεπαν στα πεδία των μαχών νίκες εναντίον των Λατίνων, ενώ το 1430 ο *δεσπότης* Κωνσταντίνος εισέβαλε στην Πάτρα[337]. Ένα ακόμα ζήτημα που απασχόλησε έντονα τους Βυζαντινούς στο διάστημα αυτό ήταν η ένωση των Εκκλησιών. Ειδικότερα, ο Ιωάννης Η΄ Παλαιολόγος επεδίωκε μέσω της ένωσης των Εκκλησιών να συμμαχήσει με τους Δυτικούς εναντίων των Μουσουλμάνων Οθωμανών[338] και γι' αυτόν τον λόγο τέθηκε επικεφαλής της φιλενωτικής μερίδας[339] και προέβη σε διάφορες ενέργειες. Πιο συγκεκριμένα, στις 24 Νοεμβρίου του έτους 1437 κατευθύνθηκε στη Δύση, προκειμένου όχι μόνο να εξασφαλίσει βοήθεια από τους Δυτικούς αλλά και για να μεταστραφεί στον καθολικισμό και να επιτύχει την ένωση με τη Ρώμη[340]. Όσον αφορά στο ζήτημα της ενώσεως, ο Ιωάννης Η΄ το 1438 μετέβη στη Φερράρα, όπου πραγματοποιήθηκαν

Sickle, Re-evaluating the Role of Emperor John VIII in the Failed Union of Florence, *The Journal of Ecclesiastical History* 68/1 (2017), 40-58.

[331] Treadgold, *A History*, 791.
[332] Ostrogorsky, *Geschichte*, 462.
[333] ό.π., 462.
[334] ό.π., 462.
[335] Treadgold, *A History*, 792.
[336] Ostrogorsky, *Geschichte*, 462-463.
[337] ό.π., 463.
[338] ό.π., 464.
[339] ό.π., 464.
[340] ό.π., 464-465.

χρονοβόρες συζητήσεις, από τις οποίες δεν απουσίασαν και συγκρούσεις[341] (χαρακτηριστική ήταν η έντονη αντίθεση του μητροπολίτη Εφέσου Μάρκου Ευγενικού εναντίον των φιλενωτικών και της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας[342]). Εντέλει, το 1439 ανακοινώθηκε η ένωση των Εκκλησιών από τον καρδινάλιο Giuliano Cesarini και τον αρχιεπίσκοπο της Νίκαιας Βησσαρίωνα[343]. Ιδιαίτερης σημασίας είναι το γεγονός ότι στην εν λόγω σύνοδο παρευρέθη ο ίδιος ο αυτοκράτορας και μαζί με τους κυριότερους αντιπροσώπους της Εκκλησίας ασπάστηκε την ομολογία πίστεως της Ρώμης. Ουσιαστικά, η ένωση απέφερε αρνητικά αποτελέσματα, καθώς με σθένος οι Βυζαντινοί αντιμάχονταν τις αποφάσεις της Συνόδου Φερράρας-Φλωρεντίας[344], με αποτέλεσμα να προκύψουν εσωτερικά προβλήματα στο κράτος. Πέραν αυτού, και η βοήθεια που ανέμεναν οι Βυζαντινοί από τη Δύση δεν έφτασε ποτέ[345]. Τον αρνητικό αντίκτυπο αυτής της Συνόδου ενίσχυσαν και τα αισθήματα καχυποψίας του Μουράτ Β΄ για τον σκοπό της εν λόγω Συνόδου, με αποτέλεσμα ο Ιωάννης Η΄ να αναγκαστεί να παράσχει εξηγήσεις στον σουλτάνο υποστηρίζοντας ότι οι συναντήσεις αυτές αφορούσαν αποκλειστικά σε θρησκευτικά ζητήματα[346]. Την ίδια στιγμή οι Οθωμανοί αντιμετώπιζαν προβλήματα με τους Ούγγρους. Ειδικότερα, ο βοεβόδας της Τρανσυλβανίας Ιωάννης Κορβίνος Ουνυάδης νίκησε τους Οθωμανούς στη Σερβία και στη Βλαχία. Εν συνεχεία, οργανώθηκε Σταυροφορία, μεταξύ των αρχηγών της οποίας ήταν ο Ουνυάδης και ο Σέρβος Γεώργιος Μπράνκοβιτς. Το 1443, ενώ ο Μουράτ Β΄ πολεμούσε στη Μικρά Ασία, οι Σταυροφόροι έφτασαν στη Σεμένδρια, διαπεραιώθηκαν στις σερβικές χώρες και ο Ουνυάδης νίκησε τον Οθωμανό διοικητή της Ρουμελίας[347]. Επιπλέον, οι Σταυροφόροι κατέλαβαν τη Σόφια της Βουλγαρίας και νίκησαν τους Οθωμανούς το 1444 στην οροσειρά της Κουπονίτσα[348]. Την ίδια περίοδο στην Αλβανία επαναστάτησε ο Γεώργιος Καστριώτης[349], ο οποίος μαχόταν για πολλά έτη (1443-1468) εναντίον των Οθωμανών[350]. Παράλληλα, ο Μουράτ Β΄ το 1444 συναντήθηκε

[341] ό.π., 465.
[342] Treadgold, *A History*, 795.
[343] Ostrogorsky, *Geschichte*, 465.
[344] Για μία πολύ γενική θεώρηση της Συνόδου Φερράρας-Φλωρεντίας βλ. J. Gill, *The Council of Florence*, Cambridge 1959· Π. Γουναρίδης, «Πολιτικές διαστάσεις της Συνόδου Φερράρας-Φλωρεντίας», *Θησαυρίσματα* 31 (2001), 107-129· Marie Hélène *Blanchet*, ΄΄L'Eglise byzantine à la suite del' Union de Florence (1439-1445): De la contestation à la scission΄΄, *BF* 29 (2007), 79-123· P. Racine, ΄΄L'impossible union entre les églises d'orient et d'occident΄΄, *BF* 29 (2007), 371-389.
[345] Ostrogorsky, *Geschichte*, 465-466.
[346] ό.π., 466.
[347] ό.π., 466.
[348] ό.π., 466-467.
[349] Treadgold, *A History*, 796.
[350] Ostrogorsky, *Geschichte*, 466-467.

στην Αδριανούπολη με τους εκπροσώπους του βασιλέως Βλαδισλάβου, του Γεώργιου Μπράνκοβιτς και του Ουνυάδη, με τους οποίους κατέληξε σε συμφωνία ειρήνης για δέκα χρόνια. Οι Χριστιανοί όμως παρέβησαν τους όρκους τους και συγκρούστηκαν με τον Μουράτ Β΄ στις 10 Νοεμβρίου του 1444 στη Βάρνα, όπου ηττήθηκαν[351]. Έπειτα, ο Μουράτ Β΄ στράφηκε εναντίον της Πελοποννήσου, αλλά ο *δεσπότης* Κωνσταντίνος αμύνθηκε στο τείχος του Εξαμιλίου, το οποίο όμως κατέλαβαν οι Οθωμανοί λεηλατώντας παράλληλα τον Μορέα και παίρνοντας αιχμαλώτους. Εντέλει, οι Οθωμανοί συνήψαν ειρήνη με τον Κωνσταντίνο, ο οποίος έπρεπε να καταβάλλει φόρο υποτέλειας[352]. Επιπλέον, ο Μουράτ Β΄ συγκρούστηκε με τον Ουνυάδη το 1448 στο Κοσσυφοπέδιο, όπου ο τελευταίος ηττήθηκε[353].

Το έτος 1438 απεβίωσε άτεκνος ο αυτοκράτορας Ιωάννης Η΄ Παλαιολόγος και, επειδή είχε πεθάνει και ο αδελφός του Θεόδωρος, στον θρόνο ανήλθε ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος, ο οποίος στέφθηκε αυτοκράτορας στις 6 Ιανουαρίου 1449 στον Μορέα και δύο μήνες αργότερα μετέβη στην Κωνσταντινούπολη. Την ίδια στιγμή την ηγεμονία στον Μορέα ανέλαβαν τα δύο αδέρφια του Κωνσταντίνου, ο Θωμάς και ο Δημήτριος, ο οποίος μάλιστα εποφθαλμιούσε την ανάληψη της αυτοκρατορικής εξουσίας, έχοντας την υποστήριξη των Οθωμανών[354]. Παρ' όλο που τα δύο αδέλφια δεσμεύτηκαν ενόρκως μεταξύ τους, να μην επεμβαίνει ο ένας στις περιοχές του άλλου, εντούτοις εν συνεχεία συγκρούστηκαν μεταξύ τους, ενέπλεξαν τους Οθωμανούς στις διαμάχες τους και επίσης και οι δύο εξαπατήθηκαν από τους Βενετούς[355].

Έπειτα από τον θάνατο του Μουράτ Β΄ (1451), τον οποίον κράτησαν για κάποιο χρονικό διάστημα μυστικό, τα ηνία των Οθωμανών ανέλαβε ο υιός του Μωάμεθ Β΄[356], με τον οποίο οι Βυζαντινοί κατάφεραν να ανανεώσουν τη συνθήκη που είχαν συνάψει με τον Μουράτ Β΄[357]. Την ίδια στιγμή ο Ορχάν, ο αντίπαλος του Μωάμεθ Β΄ για την ηγεμονία των Οθωμανών, ήταν εξόριστος στην Κωνσταντινούπολη και ο Οθωμανός σουλτάνος απέστελλε ετησίως χρήματα στους Βυζαντινούς, προκειμένου να καλύπτει τις βιοτικές του ανάγκες, ούτως ώστε ο Ορχάν να παραμένει εκεί. Ωστόσο, ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος διαμαρτυρήθηκε στον βεζίρη του σουλτάνου, διότι τα χρήματα που του έστελνε ο Μωάμεθ δεν ήταν επαρκή, τονίζοντας ότι αν δεν

[351] ό.π., 467-468.
[352] ό.π., 468-469.
[353] Treadgold, *A History*, 797.
[354] Ostrogorsky, *Geschichte*, 468-469.
[355] Nicol, *The Last Centuries*,391.
[356] Hanak-Philippides, *The Siege*, 359.
[357] ό.π., 361.

μεταβληθεί η κατάσταση, θα ήταν αναγκασμένος να αφήσει τον ανταγωνιστή του Μωάμεθ Β΄ στον θρόνο, να φύγει. Τότε, ο σουλτάνος διαπεραιώθηκε στον Βόσπορο (1451)[358] και εκεί οικοδόμησε ένα κάστρο, το Rumeli Hissar[359]. Όταν οι Βυζαντινοί διαπίστωσαν την έναρξη της ανέγερσης του κάστρου αυτού, αντέδρασαν και προχώρησαν στη σύλληψη όλων των Οθωμανών κατοίκων της Κωνσταντινουπόλεως, γεγονός για το οποίο αδιαφόρησε ο σουλτάνος και ολοκλήρωσε τις οικοδομικές εργασίες του φρουρίου έπειτα από τέσσερις μήνες[360]. Παράλληλα, ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος, προσπαθώντας να αντιμετωπίσει τον επερχόμενο κίνδυνο, στράφηκε προς τη Δύση και δίδοντας έμφαση στο ζήτημα της ένωσης. Ως προς αυτό θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο απεσταλμένος του Πάπα Ισίδωρος μετέβη στην Κωνσταντινούπολη[361] και κήρυξε επίσημα στην Αγία Σοφία την ένωση των Εκκλησιών τελώντας συγχρόνως θεία λειτουργία κατά το ρωμαϊκό τυπικό. Αποτέλεσμα όλων των ανωτέρω ενεργειών ήταν να προκληθεί αγανάκτηση, αντίδραση και μίσος στους Βυζαντινούς εναντίον των Λατίνων[362]. Εντέλει, το 1453 ο Μωάμεθ Β΄ συγκέντρωσε στρατό στα τείχη της Πόλης[363]. Οι Βυζαντινοί αριθμούσαν περίπου 5000 Έλληνες, με τους οποίους είχαν συμπαραταχθεί, 2000 αλλοεθνείς και 700 Γενουάτες με αρχηγό τον Ιουστινιάνη. Ο Μωάμεθ Β΄ διέθετε όμως βαρύ οπλισμό, ισχυρό πυροβολικό και ένα καινούριο κανόνι[364]. Στις 7 Απριλίου ξεκίνησε η πολιορκία και οι Οθωμανοί

[358] Nicol, *The Last Centuries*, 395.
[359] Ostrogorsky, *Geschichte*, 469. Για το κάστρο αυτό βλ. Σωφρονιάδης, *Ἡ Ἅλωσις*, 32-35· Hanak-Philippides, *The Siege*, 397-413.
[360] Nicol, *The Last Centuries*, 396.
[361] Ο Ισίδωρος εισήλθε στην Κωνσταντινούπολη, ούτως ώστε να εκλεγεί πατριάρχης, αλλά ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος αρνήθηκε την εκλογή του, προκειμένου να μην προκύψει «έσωθεν πόλεμος», λόγω των προβλημάτων που υπήρχαν στους κόλπους της Εκκλησίας, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει πατριάρχης στην Κωνσταντινούπολη. Όλη αυτή η άσχημη εσωτερική, ψυχολογική και ιδεολογική κατάσταση που επικρατούσε στους Κωνσταντινοπολίτες, αποτελούσε μία «έσωθεν άλωση» πριν την κυρίως άλωση. Για το ζήτημα αυτό βλ. Ε. Χρυσός, «Η Άλωση της Πόλης το 1453: Μία έσωθεν άλωση (;)», στον τόμο: E. Motos Guirao-M. Morfakidis-Filaktós (eds.), *Constantinopla, 550 años de su caída*, Granada 2006, 9-14, (επί του προκειμένου, 13).
[362] Ostrogorsky, *Geschichte*, 469-470.
[363] Για την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως από την εκτενέστατη βιβλιογραφία βλ. εντελώς ενδεικτικά, Ζώρας, *Περὶ τὴν Ἅλωσιν*, 102-122· Runciman, *The Fall*, 73-144· Nicol, *The Last Centuries*, 390-417· D. Nicolle, *Constantinople 1453-The end of Byzantium*, Oxford 2002· Σωφρονιάδης, *Ἡ Ἅλωσις*, 89-141, 152-188· Gregory, *A History*, 330-339· R. Crowle, *Constantinople: the last great siege, 1453*, London 2005· Nicolle-Haldon-Turnbull, *The Fall*, 211-238· J. Harris, *The End of Byzantium*, New Haven-London 2010· Hanak-Philippides, *The Siege*, 515-546· Λουγγής, *Επισκόπηση*, 262-269· M. Angold, *The fall of Constantinople to the Ottomans: context and consequences*, Harlow-England-New York 2012· του ιδίου, ΄΄Turning points in history: the Fall of Constantinople΄΄, *Byzantinoslavica* LXXI/ 1-2 (2013), 11-30· Maja Nikolić, ΄΄The Greatest Misfortune in the Oikoumene Byzantine. Historiography on the Fall of Constantinople in 1453΄΄, *Balcanica* XLVII (2016), 119-134. Για τους Οθωμανούς αρχηγούς βλ. Nicolle-Haldon-Turnbull, *The Fall*, 188-190 και για τον οθωμανικό στρατό βλ. ό.π., 198-204. Για τις πηγές της Αλώσεως βλ. επίσης, A. Pertusi, *La Caduta di Constantinopoli*, vol. 2, Milano 1976.
[364] Ostrogorsky, *Geschichte*, 471.

στράφηκαν προς τα τείχη της Πόλεως, αλλά δεν κατάφεραν να καταστρέψουν την αλυσίδα στον Κεράτιο Κόλπο. Εκεί μάλιστα είχε πραγματοποιηθεί και ναυμαχία στις 20 Απριλίου[365], στην οποία είχαν νικήσει οι Βυζαντινοί. Παρ' όλα αυτά, ο Μωάμεθ Β΄ κατάφερε να διαπεράσει πλοία στον Κεράτιο κόλπο με αποτέλεσμα η επίθεση να πραγματοποιείται από δύο μέρη. Όλοι οι Βυζαντινοί με επικεφαλής τον ίδιο τον αυτοκράτορα αγωνίζονταν με τόλμη και ηρωισμό[366]. Μία ημέρα πριν τη γενική πολιορκία του Μωάμεθ Β΄, και συγκεκριμένα το βράδυ της 28ης Μαΐου 1453, οι Χριστιανοί τέλεσαν στην Αγία Σοφία την τελευταία θεία λειτουργία. Έπειτα, ο αυτοκράτορας επιθεώρησε τον στρατό και νωρίς το πρωί εκδηλώθηκε επίθεση από τρία σημεία. Οι Βυζαντινοί μάχονταν για πολλή ώρα, ώσπου οι γενίτσαροι που συμμετείχαν στη μάχη από την πλευρά των Οθωμανών, μπόρεσαν να διέλθουν το τείχος. Τότε, ο Ιουστινιάνης που μαχόταν στο πλευρό του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου τραυματίστηκε και αποχώρησε από το σημείο με αποτέλεσμα να προκληθεί ταραχή στους Βυζαντινούς και να διευκολυνθεί η επέλαση των αντιπάλων. Σύντομα, η Πόλη περιήλθε στα χέρια των Οθωμανών, καθώς ο αυτοκράτορας αγωνιζόμενος έως το τέλος φονεύθηκε κατά τη διάρκεια της μάχης[367]. Ύστερα από τη νίκη τους οι Οθωμανοί προχώρησαν σε τριήμερη λεηλασία, ως συνέπεια της οποίας καταστράφηκαν έργα τέχνης, χειρόγραφα, εικόνες και εκκλησιαστικά αντικείμενα[368]. Ο Μωάμεθ Β΄ εισήλθε στην Πόλη νικητής[369]. Ακολούθως, υπό την εξουσία των Οθωμανών περιήλθε η Αθήνα

[365] Για τις ναυτικές επιχειρήσεις και συγκρούσεις κατά την περίοδο της αλώσεως βλ. Hanak-Philippides, *The Siege*, 429-474.

[366] Ostrogorsky, *Geschichte*, 471-472.

[367] ό.π., 472. Για τον αυτοκράτορα Κωνσταντίνο ΙΑ΄ Παλαιολόγο βλ. Nicol, *The Last Centuries*, 390-417· του ιδίου, *The Immortal Emperor: The Life and Legend of Constantine Palaiologos, Last Emperor of the Romans*. Cambridge, 1992· M. Philippides, *Constantine XI Dragaš Palaeologus*, New Rochelle 1997· J. Malherbe, *Constantin XI: dernier empereur des Romains*, Louvain-la-Neuve 2001. Για τον θάνατο του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου βλ. επίσης Σωφρονιάδης, *Ἡ Ἅλωσις*, 204-210. Για τον θάνατο του Μωάμεθ Β΄και του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου βλ. Ζώρας, *Περὶ τὴν Ἅλωσιν*, 123-133. Ο Ζώρας μνημονεύει επίσης εκτενώς τις δημηγορίες που εκφωνήθηκαν από τους δύο μεγάλους αντιπάλους κατά τη διάρκεια της εξουσίας τους. Σχετικά βλ. ό.π., 73-101.

[368] Ostrogorsky, *Geschichte*, 472. Για τις λεηλασίες και τις συλλήψεις που πραγματοποίησαν οι Οθωμανοί, μόλις εισέβαλαν στην Κωνσταντινούπολη βλ. Runciman, *The Fall*, 145-148· Nicol, *The Last*, 409-412· Σωφρονιάδης, *Ἡ Ἅλωσις*, 188-200.

[369] Για τους μύθους και τους θρύλους, σχετικά με πρόσωπα ή γεγονότα, που επακολούθησαν την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως βλ. Ζώρας, *Περὶ τὴν Ἅλωσιν*, 156-189, 212-248· Σωφρονιάδης, *Ἡ Ἅλωσις*, 247-270· Σ.Δ. Ήμελλος, *Θρυλούμενα για την άλωση και την εθνική αποκατάσταση*, Αθήνα 2002· Elizabeth A. Zachariadou, ΄΄La chute de Constantinople en 1453 et la mythologie posterieure΄΄, στον τόμο: U. Marazzi (ed.), *Turcica et Islamica: Studi in Memoria di Aldo Gallota*, Napoli 2003, 1013-1031· E. Motos Guirao, M. Morfakidis Filaktós (eds.), *Constantinopla, 550 años de su caída*, vol. 2, Granada 2006· Hanak-Philippides, *The Siege*, 193-290. Για τις τύχες των ηττημένων βλ. Σωφρονιάδης, *Ἡ Ἅλωσις*, 210-223 και Runciman, *The Fall*, 145-159, 181-191.

(1456)[370] και ο Μορέας (1460)[371], από όπου ο *δεσπότης* Θωμάς Παλαιολόγος κατέφυγε στην Ιταλία, ενώ ο αδελφός του Δημήτριος υποτάχθηκε στον σουλτάνο[372]. Εν συνεχεία, οι Οθωμανοί κατέλαβαν το 1461 την τελευταία ελληνική περιοχή, την αυτοκρατορία της Τραπεζούντας, το 1459 τη Σερβία, το 1463 τη Βοσνία και έπειτα όλες τις σλαβικές και αλβανικές περιοχές έως την Αδριατική[373]. Έπειτα από την άλωση το νησί της Ίμβρου διοικείτο από τον Palamedes Gattilusi και αργότερα από τον Χριστιανό διοικητή Κριτόβουλο[374], ενώ η Λήμνος από τον Dorino I Gattilusi, ο οποίος διοικούσε υπό οθωμανική κυριαρχία και κατέβαλλε ετήσιο φόρο[375]. Ολοκληρώνοντας, ο Niccolo Gattilusi διοικούσε υπό οθωμανική εξουσία το νησί της Λέσβου έως το 1462, οπότε η Λέσβος περιήλθε πλήρως στα χέρια των Οθωμανών[376].

Ιδιαιτέρως σημαντική για την κατανόηση του 14ου και του 15ου αιώνος είναι και η διερεύνηση της κατάστασης που επικρατούσε στον χώρο της παιδείας[377]. Πραγματικά «βυζαντινή» παιδεία δεν υπήρχε στο Βυζάντιο, καθώς αυτό δεν δημιούργησε μία νέα, «βυζαντινή παιδεία», αλλά διατήρησε και ακολούθησε το

---

[370] Για την άλωση της Αθήνας από τους Οθωμανούς βλ. αναλυτικά Ζώρας, *Περὶ τὴν Ἅλωσιν*, 134-147.

[371] Γενικά για το δεσποτάτο του Μορέως βλ. D.A. Zakythinos, *Le Despotat grec de Morée, I: Histoire politique, II: Vie et institutions*, London, 1975²· S. Runciman, *Mistra: Byzantine Capital of the Peloponnese*, London 1980· Δ. Γ. Κατσαφάνας, *Το δεσποτάτο του Μυστρά, η τελευταία πράξη του Βυζαντινού ελληνισμού*, Αθήνα 2011.

[372] Ostrogorsky, *Geschichte*, 472.

[373] ό.π., 472-473. Για τις περιοχές που κατέλαβαν οι Οθωμανοί έπειτα από την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως, καθώς και για τις σχέσεις τους με τους Βενετούς βλ. Runciman, *The Fall*, 160-180 και Nicol, *The Last Centuries*, 418-433.

[374] Runciman, *The Fall*, 171.

[375] Nicolle-Haldon-Turnbull, *The Fall*, 242.

[376] Runciman, *The Fall*, 171. Αναλυτικά για τα κύρια γεγονότα της περιόδου επί τη βάσει των τεσσάρων ιστορικών της αλώσεως και με αναφορές από τα κείμενά τους βλ. Λουγγής, *Επισκόπηση,* 233-269.

[377] Για μία γενική θεώρηση της παιδείας στο Βυζάντιο βλ. I. Ševčenko, *Society and Intellectual Life in Late Byzantium*, London 1981· C.N. Constantinides, *Higher Education in Byzantium in the thirteenth and early fourteenth centuries (1204-1310)*, Nicosia 1982· N.G. Wilson, *Οι λόγιοι στο Βυζάντιο* (μτφ. Ν. Κονομής), Αθήνα 1991· Sophia Mergiali, *L'Enseignement et les Lettrés pendant l'époque des Paléologues (1261-1453)*, Ἀθῆναι 1996· Γ. Τσαμπής, *Η παιδεία στο χριστιανικό Βυζάντιο*, Αθήνα 1999· Γ.ΣΤ. Βαγιανός, *Η εκπαιδευτική και διδακτική πράξη στο Βυζάντιο, σύμφωνα με τις πηγές*, Αθήνα 2004· Α. Μαρκόπουλος, «Βυζαντινή εκπαίδευση και οικουμενικότητα», στον τόμο: Ε. Χρυσός (επιμ.), *Το Βυζάντιο ως οικουμένη*, Αθήνα 2005, 183-200· του ιδίου, ΄΄Teachers and Textbooks in Byzantium, 9th to 11th centuries΄΄, στον τόμο: S. Steckel-N. Gaul-M. Grünbart (eds.), *Networks of learning, Perspectives on scholars in Byzantine East and Latin West c. 1000-1200*, Münster 2014, 3-15· Β. Κατσαρός, «Τὸ μέλλον τοῦ "κλασσικοῦ" στὸ παρελθὸν τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας», στον τόμο: Μαρία Τζιάτζη-Παπαγιάννη–Γ. Παπαγιάννης (επιμ.), *Πρακτικά Ζ΄ Συνάντησης Βυζαντινολόγων Ελλάδος και Κύπρου, «Παράδοση και ανανέωση στο Βυζάντιο», (Κομοτηνή 20-23 Σεπτεμβρίου 2007), Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης-Τμήμα Ελληνικής Φιλολογίας*, Κομοτηνή 2011, 29-51· Antonia Giannouli, ΄΄Education and literary language in Byzantium΄΄, στον τόμο: M. Hinterberger (ed.), *The Language of Byzantine learned Literature* [BYZANTIOϚ. Studies in Byzantine History and Civilization 9], Turnhout 2014, 52-71· Fevronia Nousia, *Byzantine Textbooks of the Palaeologan period* [StT 505], Vaticano 2016· Η. Πέτρου, *Η παιδεία στην Κωνσταντινούπολη τον 15ο αι.*, Ιωάννινα 2017 [http://olympias.lib.uoi.gr/jspui/handle/123456789/28128, Διδ. Διατριβή]· Άννα Σκλαβενίτη, «Το διδασκαλείον του Νικηφόρου Γρηγορά», *Βυζαντινά Σύμμεικτα* 28 (2018), 141-167.

εκπαιδευτικό σύστημα της ελληνιστικής και ρωμαϊκής περιόδου[378]. Στους παλαιολόγειους χρόνους παρατηρήθηκε πάλι το φαινόμενο να συμμετέχουν στην εκπαίδευση και γενικότερα στην πνευματική ζωή άτομα που κατείχαν εκκλησιαστικά ή κοσμικά αξιώματα, όπως επί παραδείγματι ο Γεώργιος Γεμιστός-Πλήθων, ο Γεώργιος Σχολάριος και ο Ιωάννης Αργυρόπουλος[379]. Στο δεύτερο μισό του 14ου αιώνος η πολιτική παρακμή οδήγησε τους λογίους[380] να εκφράσουν την επιφυλακτικότητά τους για τον σκοπό της λογοτεχνικής παραγωγής[381]. Παρ' όλα αυτά, συνέχισαν να καλλιεργούν τα γράμματα παραμένοντας συνδεδεμένοι με τα αρχαία πρότυπα[382]. Την ίδια περίοδο, θα υπάρξουν επαφές μεταξύ Βυζαντινών και Δυτικών, καθώς οι τελευταίοι μεταβαίνουν στην Κωνσταντινούπολη, όχι μόνο για να εξοικειωθούν με την ελληνική γλώσσα και λογοτεχνία, αλλά και για να καλέσουν Βυζαντινούς λογίους στην Ιταλία, προκειμένου αυτοί να διδάξουν την ελληνική γλώσσα εκεί. Άλλωστε, Βυζαντινοί λόγιοι θα καταφύγουν στην Ιταλία στα μέσα του 15ου αιώνος, οι οποίοι θα συμβάλουν παράλληλα στην ιταλική Αναγέννηση[383]. Αξιοσημείωτο είναι επίσης το γεγονός ότι όταν οι Ιταλοί επέστρεψαν στην πατρίδα τους από την Ανατολή, μετέφεραν μαζί τους όσα χειρόγραφα είχαν εντοπίσει, θέτοντας κατά τον τρόπο αυτόν τα θεμέλια των συλλογών που βρίσκονται σήμερα σε διάφορες ιταλικές πόλεις, καθώς και εκείνων των συλλογών που χρησιμοποίησαν οι Ιταλοί κατά την Αναγέννηση[384].

---

[378] Α. Μαρκόπουλος, «Βυζαντινή εκπαίδευση και οικουμενικότητα», στον τόμο: Ε. Χρυσός (επιμ.), *Το Βυζάντιο ως οικουμένη*, Αθήνα 2005, 183-200, (επί του προκειμένου, 184).

[379] ό.π.,236.

[380] Χαρακτηριστικό είναι ότι ο Ševčenko χαρακτηρίζει élite τους συγγραφείς του 14ου αιώνος λόγω του περιορισμένου αριθμού αυτών που ασχολήθηκαν με τη λογοτεχνία. Για το θέμα αυτό βλ. I. Ševčenko, *Society and Intellectual Life in Late Byzantium*, London 1981, 70.

[381] Mergiali, *L'enseignement*, 239.

[382] ό.π., 239. Στοιχεία, τα οποία αναδεικνύουν την έντονη επίδραση της κλασικής σκέψης στους Βυζαντινούς, είναι η χρήση της αττικιστικής γλώσσας, οι κλασικές πηγές και οι επιρροές που εντοπίζονται στα έργα των Βυζαντινών συγγραφέων, η ύπαρξη της κλασικής παράδοσης στο ίδιο το εκπαιδευτικό σύστημα και τέλος το ενδιαφέρον των λογίων για την αρχαιότητα. Ουσιαστικά οι Βυζαντινοί στηρίζονταν στους αρχαίους κλασικούς και επιχειρούσαν να συνθέσουν το δικό τους βυζαντινό «κλασικό». Πέραν αυτού, όταν οι ιστορικές συνθήκες ήταν πλέον δυσχερείς, οι Βυζαντινοί παραχώρησαν το «κλασικό στοιχείο» στους Δυτικούς, ούτως ώστε, όπως χαρακτηριστικά έχει επισημανθεί, «το «παρελθόν» του Βυζαντίου να αποτελέσει το μέλλον του «κλασικού» στη Μεγάλη Δυτική Αναγέννηση». Για το θέμα αυτό βλ. Β. Κατσαρός, «Τὸ μέλλον τοῦ "κλασσικοῦ" στὸ παρελθὸν τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας», στον τόμο: Μαρία Τζιάτζη-Παπαγιάννη– Γ. Παπαγιάννης (επιμ.), *Πρακτικά Ζ΄ Συνάντησης Βυζαντινολόγων Ελλάδος και Κύπρου, «Παράδοση και ανανέωση στο Βυζάντιο», (Κομοτηνή 20-23 Σεπτεμβρίου 2007), Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης-Τμήμα Ελληνικής Φιλολογίας*, Κομοτηνή 2011, 29-51, (επί του προκειμένου, 34-42).

[383] Mergiali, *L'enseignement*, 239.

[384] Wilson, *Οι λόγιοι*, 336.

Παρ' όλες τις δυσκολίες που προέκυψαν τον 15ο αιώνα[385], εντούτοις τη συγκεκριμένη περίοδο κυριαρχούν δύο πνευματικές φυσιογνωμίες, ο Γεώργιος Σχολάριος και ο Ιωάννης Αργυρόπουλος. Και οι δύο ασχολήθηκαν με τη φιλοσοφία, κυρίως μάλιστα με τον στοχασμό του Αριστοτέλη[386]. Πολλοί ιεράρχες ήταν εκπαιδευτικοί πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης το πρώτο τέταρτο του 15ου αιώνος, γεγονός που αναδεικνύει ότι την εν λόγω περίοδο η διδασκαλία παρεχόταν κατά βάση από την Εκκλησία[387]. Το γεγονός μάλιστα της απουσίας αυξημένου ενδιαφέροντος εκ μέρους των εκδοτών για τα χειρόγραφα που γράφτηκαν στο 2ο μισό του 14ου αιώνος, αναδεικνύει την απουσία υψηλού επιπέδου στο έργο των λογίων, χωρίς αυτό να σημαίνει βέβαια ότι δεν υπήρχαν εξαιρέσεις. Ωστόσο, οι προσωπικότητες του Βησσαρίωνα και του Μουσούρου θα λάμψουν έπειτα από την άλωση της Πόλεως σε ένα διαφορετικό περιβάλλον[388]. Όπως είναι φυσικό, η άλωση της Κωνσταντινουπόλεως από τους Οθωμανούς[389] οδήγησε στην οριστική διακοπή όλων των πνευματικών δραστηριοτήτων στην Πόλη[390].

---

[385] Την περίοδο αυτή η διδασκαλία καθίσταται δυσχερής λόγω της απουσίας βιβλίων, της δυσκολίας κατανόησης και σωστής χρήσης της γλώσσας, της επερχόμενης παρακμής των ελεύθερων τεχνών και του κλεισίματος των σχολείων. Όλα αυτά τα γεγονότα οδήγησαν τους περισσότερους λογίους στη Δύση. Σχετικά βλ. Mergiali, *L'enseignement,* 221.

[386] ό.π., 222.

[387] ό.π., 237.

[388] Wilson, *Οι λόγιοι*, 336.

[389] Έχει επισημανθεί ότι η άλωση ήταν ένα αναμενόμενο γεγονός με ως επί το πλείστον συναισθηματική-συμβολική αξία για τους Έλληνες και ευρύτερα τους Ορθοδόξους, καθώς το βασικό του πλήγμα το Βυζάντιο το είχε ήδη δεχθεί από το έτος 1204, καθώς δεν μπόρεσε ουσιαστικά να ανακάμψει από τότε παρ΄ολη την πνευματική ανάπτυξη κατά την Παλαιολόγεια περίοδο. Σχετικά βλ. Θεοδώρα Αντωνοπούλου, «Ἕνας αὐτόπτης μάρτυρας τῆς Ἁλώσεως: Γεώργιος Σφραντζῆς», *Λακωνικαὶ Σπουδαὶ* 14 (1998), 105–118 (και ειδικ. 116, 117).

[390] Mergiali, *L'enseignement,* 234. Σημαντικό είναι ακόμα να τονιστεί ότι τα ιστορικά δρώμενα του 14ου και 15ου αιώνος, προκάλεσαν ανησυχία στους Βυζαντινούς, η οποία αποτυπώνεται και στα λογοτεχνικά κείμενα, επειδή οι τελευταίοι έβλεπαν τον πολιτισμό τους να εξαφανίζεται, καθώς έλαβαν χώρα απώλειες γης, οικιών, χωριών, πόλεων, οικογενειών, προβλήματα στη θρησκεία, στην Εκκλησία, στην εκπαίδευση και εντέλει στην ελληνική γλώσσα. Αποτέλεσμα όμως όλων αυτών των αγωνιών ήταν να ανιχνευθεί μία εξέλιξη της πολιτισμικής αυτοσυνειδησίας των Βυζαντινών. Πέραν αυτού, η μελέτη των όρων που χρησιμοποιούσαν οι βυζαντινοί συγγραφείς σε κείμενα του 15ου αιώνος για τους ανθρώπους, το κράτος, τη γλώσσα και εν γένει για τον πολιτισμό του Βυζαντίου, αναδεικνύει ενδιαφέροντα στοιχεία. Πιο συγκεκριμένα, από τα κείμενα αυτά καθίσταται σαφές ότι η «εθνική ορολογία» διέφερε όχι μόνο από συγγραφέα σε συγγραφέα, αλλά και εντός του έργου του ιδίου συγγραφέα, ότι οι όροι «Έλληνας» και «Ρωμαίος» ήταν δυσδιάκριτοι και ότι η έννοια «Έλληνας» ήταν περισσότερο διαδεδομένη από ότι πίστευαν έως τότε. Συνεπώς, μέσα από τα κείμενα της εποχής μπορεί να πληροφορηθεί κανείς για την πολιτισμική αυτοσυνειδησία των Βυζαντινών. Για το ζήτημα αυτό βλ. Sp. Vryonis, ΄΄Byzantine Cultural Self- Consciousness in the Fifteenth Century΄΄, στον τόμο: S. Ćurčić-Doula Mouriki (eds.), *The Twilight of Byzantium: Aspects of Cultural and Religious History in the Late Byzantine Empire*, Princeton 1991, 5-15, (επί του προκειμένου, 5, 7, 11). Επίσης βλ. H.G. Beck, *Das byzantinische Jahrtausend*, Munich[2] 1994· A. Kaldellis, *Hellenism in Byzantium: the transformations of Greek identity and the reception of the classical tradition*, Cambridge[2] 2009· του ιδίου, ΄΄From Rome to New Rome, from empire to nation-state: reopening the question of Byzantium's Roman identity΄΄, στον τόμο: Lucy Grig-G. Kelly (eds.), *Two Romes. Rome and Constantinople in late antiquity*, Oxford-New York 2012, 387-404· I. Stouraitis, ΄΄Roman identity in Byzantium: a critical approach΄΄, *BZ* 107/1 (2014), 175-220· Θεοδώρα

Ωστόσο τον 15ο αιώνα συνετέθησαν εγκωμιαστικοί και επιτάφιοι λόγοι για τους αυτοκράτορες και τους δεσπότες του Μυστρά, σε ένα μεγάλο ποσοστό σε σύντομο χρονικό διάτημα σε σχέση με το παρελθόν (14 βασιλικοί λόγοι)[391].

Κατά την ύστερη περίοδο η ελληνικότητα σε σχέση με το παρελθόν ήταν πιο εμφανής και παρατηρείται ενίσχυση του πατριωτισμού[392]. Οι συλλογικές αναφορές («εμείς») αφορούσαν σε πολιτισμικό περικείμενο και κυρίως σε θρησκευτικό (γένος Ορθοδόξων)[393].

Σχετικά με τον τομέα της οικονομίας, έπειτα από το 1340[394] υπήρχαν πολλά στοιχεία που συνέβαλαν στην πτώση του Βυζαντίου. Τα στοιχεία αυτά ήταν η εξαθλίωση των αγροτών[395], η επιδημία πανώλης, η οθωμανική επέκταση και η αναδιάρθρωση του εμπορίου της Ανατολικής Μεσογείου. Το τέλος της ΄΄Pax Mongolica΄΄ περιόρισε την οικονομική σημασία της Κωνσταντινουπόλεως και ο ανταγωνισμός μεταξύ Γενουατών και Βενετών επέδρασε αρνητικά για το Βυζάντιο[396]. Πέραν αυτού, πόροι συγκεντρώθηκαν σε ορισμένους πλούσιους ή σε μοναστήρια, όμως η συγκέντρωση του κεφαλαίου σε μεμονωμένο άτομα, επέφερε αρνητικά αποτελέσματα, καθώς τα χρήματα δεν παρέμεναν στην Πόλη, αλλά διετίθεντο εκτός των ορίων της, και ιδίως στην Ιταλία[397], ενώ την ίδια στιγμή πολιτικά και στρατιωτικά γεγονότα δημιούργησαν ανασφάλεια και έλλειψη πόρων. Οι αριστοκράτες στην παλαιολόγεια περίοδο ενίσχυαν την πολιτική-οικονομική και κοινωνική τους

Παπαδοπούλου, *Συλλογική ταυτότητα και αυτογνωσία στο Βυζάντιο. Συμβολή στον προσδιορισμό της αυτοαντίληψης των Βυζαντινών κατά τη λόγια γραμματεία τους (11ος–αρχές 13ου αι.)*, Αθήνα 2015.

[391] Κιουσοπούλου, *Βασιλεύς ή οικονόμος*, 163-181 (και ειδικ. 163-164). Για τους εγκωμιαστικούς και επιτάφιους λόγους που συνετέθησαν τον 15ο αιώνα βλ. επίσης, H. Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία. Ἡ λόγια κοσμικὴ γραμματεία τῶν Βυζαντινῶν* (μτφ. Λ.Γ. Μπενάκης, Ἰ.Β. Ἀναστασίου, Γ.Χ. Μακρῆς), τ. 1, Αθήνα^2 1991, 211-212, 223-226.

[392] ό.π., 203, 227. Για την έννοια της πατρίδας βλ. αναλυτικά ό.π., 204-216.

[393] ό.π., 233-234. Αναλυτικά για το γένος Ελλήνων-Ορθοδόξων βλ. ό.π., 217-225.

[394] Πρέπει επίσης να λάβει κανείς υπόψιν του ότι έπειτα από την εμφύλια διαμάχη μεταξύ του Καντακουζηνού και της αυτοκρατορικής οικογένειας των Παλαιολόγων, σημειώθηκε εδαφική, οικονομική, δημοσιονομική και εμπορική εξασθένηση του κράτους, ενώ ήδη από τον Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγο είχε περιοριστεί στο ελάχιστο η κοπή νομισμάτων και στα χρόνια του Ιωάννη Η΄ καταργήθηκε η κοπή χρυσών νομισμάτων και χρησιμοποιείτο μόνο το αργυρό. Για τα συγκεκριμένα ζητήματα βλ. Ostrogorsky, *Geschichte*, 433, 463.

[395] Για τους αγρότες βλ. A. Laiou-Thomadakis, *Peasant Society in the Late Byzantine Empire: A Social and Demographic Study*, Princeton-New Jersey, 1977.

[396] Laiou, *Economic History*, 1160-1161. Αναλυτικά για την οικονομία, το χρήμα, τις αγορές και το εμπόριο στην παλαιολόγεια περίοδο βλ. Laiou, *Economic History*· της ιδίας, ΄΄The Byzantine economy in the Mediterranean trade system: 13th-15th centuries΄΄, *DOP*, 34-5 (1980-1), 177-222· Ν. Μοσχονάς (επιμ.), *Χρήμα* και *αγορά* στην *εποχή* των *Παλαιολόγων*, Αθήνα 2003· Angeliki E. Laiou-Cécile Morrisson, *The Byzantine Economy*, Cambridge 2007.

[397] Laiou, *Economic History*, 1161.

παρουσία, ενώ η δύναμη της βυζαντινής αυτοκρατορίας διαρκώς μειωνόταν[398]. Στα τέλη του 14ου και του 15ου αιώνος η τάξη των αριστοκρατών έγινε πιο «κλειστή», στοιχείο το οποίο παρατηρείται πιθανότατα για πρώτη φορά στην ιστορία του Βυζαντίου[399]. Οι «δυνατοί» με το τέλος της παλαιολόγειας περιόδου συνέχεαν τα ιδιωτικά με τα δημόσια δικαιώματα, καθώς και τις λειτουργίες[400]. Σε γενικές γραμμές, η βυζαντινή αριστοκρατία απετέλεσε ένα σημαντικό παράγοντα για την παρακμή του βυζαντινού κράτους[401]. Την εποχή αυτή παρατηρείται μία ανισότητα πλούτου μεταξύ του κράτους και των πλουσίων αρχόντων[402]. Στην Κωνσταντινούπολη στις αρχές του 15ου αιώνος μπορούσε να εντοπίσει κανείς μεγάλο αριθμό από εμπόρους, πλοιοκτήτες και τραπεζίτες[403]. Στην Πόλη εντοπίζονται δύο κατηγορίες κοινωνικών δυνάμεων, οι έμποροι-επιχειρηματίες και οι αξιωματούχοι του Πατριαρχείου[404]. Πιθανολογείται επίσης η ύπαρξη μίας «δημοτικής αρχής» που απετελείτο από πλούσιους κατοίκους, ανεξάρτητους από τη βασιλική εξουσία, οι οποίοι ελάμβαναν μέρος στη λήψη αποφάσεων[405]. Ο αυτοκράτορας ήταν ο επικεφαλής[406], ο οποίος απένεμε τα αξιώματα, παραχωρούσε τις εκμισθώσεις φόρων και πλαισιωνόταν από μία ολιγομελή ομάδα αξιωματούχων[407]. Ο βασιλεύς με τους άρχοντες, οι οποίοι επιζητούσαν την αρωγή του και εξαρτιώνταν από αυτόν, επέτρεψαν την παρουσία μίας «δημοτικής αρχής» στη λήψη αποφάσεων[408]. Τα έσοδα του Βυζαντίου τον 15ο αιώνα προέρχονταν από εμπορικούς δασμούς-κομμέρκια, έμμεσους φόρους στα είδη κατανάλωσης, τους οποίους εκμίσθωνε το κράτος σε άτομα ή σε συντροφίες φοροσυλλεκτών[409]. Ωστόσο,

---

[398] Laiou, ΄΄The Byzantine Aristocracy΄΄, 131. Οι συγκεκριμένοι αριστοκράτες συνδέονταν κατά κανόνα με δεσμούς γάμου με τις αυτοκρατορικές οικογένειες, συμμετείχαν στην άσκηση της εξουσίας και ένιωθαν υπερηφάνεια για την κοινωνική τους θέση. Σχετικά βλ. ό.π., 136, 137, 139.

[399] ό.π., 139. Τον 15ο αιώνα και η επαρχιακή αριστοκρατία ενσωματώθηκε στις μεγάλες οικογένειες της Κωνσταντινουπόλεως, ενώ η Εκκλησία αποτελούσε και αυτή μία «τάξη αριστοκρατών», η οποία από το τέλος του 14ου αιώνος ανέλαβε δικαστικές λειτουργίες του κράτους. Για τα θέματα αυτά βλ. ό.π., 141, 148.

[400] ό.π., 149.

[401] ό.π., 150.

[402] Κιουσοπούλου, *Βασιλεύς ή οικονόμος*, 143.

[403]Angeliki E. Laiou-Cécile Morrisson, *The Byzantine Economy*, Cambridge 2007, 197.

[404] Αναλυτικά βλ. Κιουσοπούλου, *Βασιλεύς ή οικονόμος*, 42-77.

[405] ό.π., 133-135.

[406] Για την εικόνα και τις αρετές του αυτοκράτορα βλ. Κ. Παΐδας, *Τα βυζαντινά «κάτοπτρα ηγεμόνος» της ύστερης περιόδου (1254-1403), Εκφράσεις του βυζαντινού βασιλικού ιδεώδους*, Αθήνα 2006.

[407] ό.π., 155.

[408] ό.π., 156, 159-163.

[409] ό.π., 138, 152. Ήδη από το τέλος του 14ου εκδηλώνεται η αδυναμία του Βυζαντινού κράτους να πληρώσει το υπαλληλικό του προσωπικό και γι' αυτόν τον λόγο παρεχόταν η δυνατότητα στους κρατικούς υπαλλήλους να ενοικιάζουν τους φόρους ως ανταμοιβή για τις υπηρεσίες τους. Με αυτόν τον τρόπο οι άρχοντες πλούτιζαν και τα δικά τους συμφέροντα συνέπιπταν με τα οικονομικά του κράτους και οι πλούσιοι κάτοικοι της Πόλης συμμετείχαν στην άσκηση της εξουσίας, καθώς εξασφάλιζαν έσοδα για το κράτος, ό.π., 154.

τα έσοδα από τους δασμούς εμφάνιζαν φθίνουσα πορεία λόγω των διευκολύνσεων του αυτοκράτορα σε ξένους εμπόρους και εξαιτίας της μεγαλύτερης κινητικότητας που επικρατούσε στο λιμάνι του Γαλατά σε σχέση με εκείνο της Κωνσταντινούπολης. Οι Γενουάτες επέβαλλαν μικρότερους δασμούς, παρετηρείτο μεγαλύτερη κινητικότητα πλοίων στο Πέραν και συνεπώς οι τιμές των προϊόντων, και κυρίως των ειδών πρώτης ανάγκης ήταν χαμηλότερες. Συνεπώς, παρ' όλο που το εμπόριο εκείνη την εποχή ήκμαζε, η παρουσία των Ιταλών και η υπεροχή τους ελάττωναν τα έσοδα του βυζαντινού κράτους[410]. Εκμισθώσεις φόρων παρατηρήθηκαν και από την πώληση δούλων, την εκμετάλλευση των αλυκών και τη νομισματοκοπία[411]. Η φορολογία αφορούσε επίσης σε διαφορετικές μορφές του ιδίου προϊόντος ή σε καινούρια είδη[412]. Οι Παλαιολόγοι σε περιπτώσεις έκτακτης ανάγκης επέβαλλαν και άμεσους φόρους. Έσοδα συγκέντρωναν οι Βυζαντινοί αυτοκράτορες από το κρασί, το αλάτι, τα σιτηρά και τα παστά ψάρια, τα οποία δεν τα κατανάλωναν μόνον, αλλά και τα εμπορεύονταν[413]. Ως προς τις δαπάνες οι ηγεμόνες του Βυζαντίου χρειάζονταν χρήματα για την άμυνα της Πόλης και την αντιμετώπιση των Οθωμανών (μισθοφόροι-ανεφοδιασμοί-ανασυγκρότηση στόλου-επισκευή τειχών), για ζητήματα εξωτερικής πολιτικής, καθώς και για δημόσια χρέη, όπως η καταβολή φόρου υποτέλειας στον σουλτάνο και η αποπληρωμή των δανείων που είχαν συνάψει με Ιταλούς ή ιδιώτες[414].

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον προκαλεί και η γενικότερη οικονομική και κοινωνική κατάσταση που επικρατούσε στην Κωνσταντινούπολη κατά τη διάρκεια της πολιορκίας της από τον Μωάμεθ Β΄. Ενώ ο Μωάμεθ Β΄ οικοδομούσε κάστρο στον Βόσπορο και επετίθετο στις γύρω περιοχές, η Κωνσταντινούπολη δεν λάμβανε ούτε εσωτερική ούτε εξωτερική οικονομική και στρατιωτική βοήθεια. Την ίδια στιγμή οι κάτοικοι ταλανίζονταν από την ένδεια και είχαν εναποθέσει τις ελπίδες τους στον Θεό, ενώ γύρω από την Κωνσταντινούπολη συναντούσε κανείς κατεστραμμένους αγρούς και αμπελώνες[415]. Το ηθικό των κατοίκων της Κωνσταντινουπόλεως ήταν καταβεβλημένο, ήδη πριν από την πολιορκία, λόγω της αποκοπής της Πόλεως από τη θάλασσα και της ένδειας χρημάτων, προμηθειών και υπερασπιστών[416]. Ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος μερίμνησε πριν την άλωση, ούτως ώστε να υπάρχουν

[410] ό.π., 140.
[411] ό.π., 153.
[412] ό.π., 154.
[413] ό.π., 138-139.
[414] ό.π., 141, 147.
[415] Necipoğlu, ΄΄Social and Economic΄΄, 77.
[416] ό.π., 78.

προμήθειες στην Πόλη. Συγκέντρωσε σιτάρι και τρόφιμα από την ίδια την Πόλη, ζήτησε προμήθειες από το δεσποτάτο του Μορέως και τα νησιά και απάλλαξε τους Γενουάτες εμπόρους από όλους τους τελωνειακούς δασμούς σε εμπορεύματα που θα μετέφεραν στην Κωνσταντινούπολη[417]. Ωστόσο, ορισμένοι Γενουάτες προτίμησαν να διοχετεύουν τρόφιμα στους Οθωμανούς και όχι στους Κωνσταντινοπολίτες[418]. Αναφορικά με τους στρατιώτες, πρέπει να επισημανθεί ότι αυτοί δεν εκπλήρωναν τις στρατιωτικές τους υποχρεώσεις είτε για να εξεύρουν τροφή για τις οικογένειές τους είτε λόγω της μη καταβολής της πληρωμής τους[419]. Πολλοί από αυτούς μάλιστα προτίμησαν να ασχοληθούν με άλλα αντικείμενα, όπως με την καλλιέργεια αγρών και αμπελώνων στην Πόλη, ή να αναζητήσουν κάποια άλλη απασχόληση, πράγμα όμως δύσκολο κατά τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο[420]. Ο Κωνσταντίνος, προκειμένου να επιλύσει τα προβλήματα αυτά, ενώ αρχικά είχε σκεφτεί να επιβάλει νέους φόρους[421], εντέλει στράφηκε στους εκκλησιαστικούς θησαυρούς. Έλιωσε τα ιερά σκεύη, ούτως ώστε να πληρωθούν οι στρατιώτες, οι φρουροί, οι σκαπανείς, αλλά και όσοι ανοικοδομούσαν γκρεμισμένα τείχη και οχυρά[422]. Ακόμα, ο Ούγγρος μηχανικός Ουρβανός, ενώ στην αρχή είχε τεθεί στην υπηρεσία του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου, το 1452[423] τάχθηκε στην υπηρεσία των Οθωμανών, επειδή είτε δεν ήταν ικανοποιημένος από τα χρήματα που λάμβανε στην Κωνσταντινούπολη είτε, επειδή δεν πληρωνόταν καθόλου[424]. Συνεπώς, γίνεται αντιληπτό ότι στην Κωνσταντινούπολη εκείνη την περίοδο υπήρχε οικονομική ένδεια και φτώχεια, λόγοι που σαφώς εμπόδιζαν την άμυνα της Πόλεως[425]. Παρ' όλες τις ενέργειες που είχε πραγματοποιήσει ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος, προκειμένου η Κωνσταντινούπολη να διαθέτει αποθέματα τροφής κατά τη διάρκεια της αλώσεως, εντέλει αυτά δεν επαρκούσαν[426], καθώς την ίδια χρονική περίοδο παρατηρήθηκε το φαινόμενο να παραμένουν κρυμμένα

[417] ό.π., 78. Ο αυτοκράτορας στην παρούσα συγκυρία αναγκάστηκε, εκ των πραγμάτων, να υιοθετήσει νέα συμπεριφορά έναντι των ξένων εμπόρων, διαφορετική από εκείνη που εφήρμοζε ο ίδιος το 1450. Τότε (1450/1451) ο Κωσταντίνος, προκειμένου να εξεύρει χρήματα, επέβαλε νέους φόρους σε ορισμένα προϊόντα που εισήγαγαν οι Βενετοί στην Πόλη και αρνήθηκε να απαλλάξει τους εμπόρους της Δημοκρατίας της Ραγκούσας από τελωνειακούς δασμούς στην Κωνσταντινούπολη, επισημαίνοντας παράλληλα το δικαίωμα της βυζαντινής αυτοκρατορίας στην εφαρμογή φόρου 2%. Σχετικά βλ. ό.π., 79.
[418] ό.π., 80.
[419] ό.π., 80.
[420] ό.π., 80.
[421] ό.π., 81.
[422] ό.π., 80.
[423] ό.π., 80.
[424] ό.π., 81
[425] ό.π., 81.
[426] ό.π., 78, 79.

αποθέματα φαγητού ή να αυξάνονται οι τιμές των τροφίμων[427]. Παρ' όλη τη γενική ένδεια που επικρατούσε στην Κωνσταντινούπολη, υπήρχαν ορισμένοι πλούσιοι Βυζαντινοί, οι οποίοι δεν ενίσχυσαν οικονομικά την Πόλη την κρίσιμη αυτή περίοδο[428] και που μάλλον διατήρησαν τα χρήματά τους αυτά λόγω των επαφών τους με την Ιταλία[429].

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι οι Βυζαντινοί, μην έχοντας διαθέσιμους στρατεύσιμους, κατέφευγαν πάντοτε σε μισθοφόρους, καθώς ένα μεγάλο τμήμα των αριστοκρατών δεν λάμβανε μέρος σε στρατιωτικές επιχειρήσεις κατά τον 14ο και τον 15ο αιώνα[430]. Πολλοί μισθοφόροι χρησιμοποιήθηκαν κατά τη βασιλεία του Ανδρονίκου Β΄[431], του Ανδρονίκου Γ΄[432] και του Ιωάννη Καντακουζηνού[433], αλλά και κατά τη διάρκεια της εμφύλιας διαμάχης μεταξύ του τελευταίου και της αυτοκρατορικής οικογένειας (Άννα της Σαβοΐας, Ιωάννης Ε΄ Παλαιολόγος), αφού και οι δύο πλευρές είχαν καταφύγει σε μισθοφόρους[434].

Σε γενικές γραμμές οι Οθωμανοί αφενός «διευκόλυναν» τον «εκμοντερνισμό» του Βυζαντίου, καθώς το οδήγησαν σε αλλαγές σε πολιτικό πεδίο[435], αφετέρου προκάλεσαν τον αφανισμό του. Λόγω της έλλειψης βοήθειας από τη Δύση οι άρχοντες προσέγγισαν τη νέα δύναμη, προκειμένου να επιβιώσουν. Ωστόσο, τα ίδια πρόσωπα υπερασπίστηκαν την Πόλη και πολέμησαν εναντίον των εχθρών, γεγονός που αναδεικνύει μία έντονη αντίφαση της εποχής[436].

---

[427] ό.π., 79.
[428] ό.π., 81. Αναλυτικά για το ζήτημα αυτό βλ. ό.π., 81-85.
[429] ό.π., 85.
[430] Λουγγής, *Επισκόπηση*, 255-256.
[431] ό.π., 97-98.
[432] ό.π., 118.
[433] ό.π., 226.
[434] ό.π., 131.
[435] Βλ. ενδεικτικά στο παρόν, 56, όπου μνημονεύεται η παρουσία μίας «δημοτικής αρχής» στη διαδικασία λήψης αποφάσεων.
[436] Κιουσοπούλου, *Βασιλεύς ή οικονόμος*, 244.

ΧΡΟΝΟΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ

1341-1347	Εμφύλιος πόλεμος μεταξύ του Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγου και του Ιωάννη Ϛ΄ Καντακουζηνού-Ησυχαστική έριδα (1336-1368)
1348	Επιδημία πανώλης στην Κωνσταντινούπολη
1354-1355	Εμφύλιος πόλεμος μεταξύ Ιωάννη Ϛ΄ Καντακουζηνού και Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγου
1355	Ο Ιωάννης Ϛ΄ παραιτείται από το βασιλικό αξίωμα και κείρεται μοναχός-Ο Ιωάννης Ε΄ προτείνει στον Πάπα την ένωση των Εκκλησιών
1370-1371	Ο Ιωάννης Ε΄ Παλαιολόγος μεταβαίνει στη Βενετία και συνάπτει συμφωνία-Επιστροφή Ιωάννη Ε΄ στην Κωνσταντινούπολη
1371	Οι Οθωμανοί νικούν τους Σέρβους στον Έβρο

1373	Ο Ιωάννης Ε΄ Παλαιολόγος υποτάσσεται στον Σουλτάνο Μουράτ Α΄-Ο Ανδρόνικος Δ΄ Παλαιολόγος επαναστατεί εναντίον του πατέρα του Ιωάννη Ε΄, αλλά ηττάται
1376-1379	Εμφύλιος πόλεμος μεταξύ του Ανδρονίκου Δ΄ και του Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγου
1379	Ο Ιωάννης Ε΄ επιστρέφει στον θρόνο της Κωνσταντινουπόλεως με τη συνδρομή των Βενετών και των Οθωμανών
1381	Συνθήκη ειρήνης Βενετών-Γενουατών
1387	Οι Οθωμανοί καταλαμβάνουν τη Θεσσαλονίκη
1388	Οι Οθωμανοί νικούν τους Βούλγαρους
1389	Μάχη στο Κόσοβο-Νίκη Οθωμανών εναντίον των Σέρβων-Νέος σουλτάνος ο Βαγιαζήτ Α΄
1395	Επίθεση Οθωμανών στον Μορέα και κατάληψη

	περιοχών-Ο Θεόδωρος Παλαιολόγος ηττάται από οθωμανικές δυνάμεις στην Κόρινθο
1396	Ο Σιγισμούνδος της Ουγγαρίας οργανώνει Σταυροφορία κατά των Οθωμανών και εν συνεχεία ηττάται από αυτούς στη Νικόπολη
1397-1402	Ο Βαγιαζήτ Α΄ πολιορκεί την Κωνσταντινούπολη -Αποσύρεται λόγω ήττας των Οθωμανών από τον Τεμήρ στη μάχη της Άγκυρας
1399-1402	Ο Μανουήλ Β΄ ταξιδεύει εκτός Κωνσταντινουπόλεως, προκειμένου να εξασφαλίσει στρατιωτική και οικονομική βοήθεια
1421	Άνοδος του Μουράτ Β΄ στον θρόνο -Νίκη του Μουράτ Β΄ εναντίον του Μουσταφά
1422	Ο Μουράτ Β΄ πολιορκεί την Κωνσταντινούπολη
1423	Η Θεσσαλονίκη παραδίδεται στους Βενετούς- Επίθεση Οθωμανών στον Μορέα- Καταστροφή Εξαμιλίου και σύναψη συνθήκης ειρήνης με

	Βυζαντινούς- Οι Βυζαντινοί φόρου υποτελείς στους Οθωμανούς
1430	Ανακατάληψη της Θεσσαλονίκης από τους Οθωμανούς-Ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος επιτίθεται στην Πάτρα
1437	Ο Ιωάννης Η΄ αναζητά βοήθεια στην Ιταλία
1439	Σύνοδος Φερράρας-Φλωρεντίας-ένωση των Εκκλησιών
1442	Ο Ούγγρος Ιωάννης Ουνυάδης νικά τους Οθωμανούς στη Βλαχία
1443	Ο Ιωάννης Ουνυάδης επικεφαλής σταυροφόρων στα Βαλκάνια-Ο Μουράτ Β΄ εκστρατεύει εναντίον του Καραμάνου, αλλά εντέλει συνάπτει μαζί του ειρήνη
1444	Ο Καραμάνος εισβάλλει σε Οθωμανικές επαρχίες στην Ανατολία-Εκδήλωση επανάστασης στην Αλβανία εναντίον των Οθωμανών-Σύναψη ειρήνης μεταξύ Μουράτ Β΄ και Ουνυάδη-Οι

	δεσπότες του Μορέως εισβάλλουν στην κεντρική Ελλάδα- Σταυροφόροι καταλύουν τη συνθήκη με τους Οθωμανούς-Νίκη Οθωμανών στη μάχη της Βάρνας εναντίον του Ουνυάδη και των Σταυροφόρων
1446	Οι Οθωμανοί κυριαρχούν στα Βαλκάνια και οι δεσπότες του Μορέως αποδέχονται την οθωμανική επικυριαρχία
1448	Θάνατος Ιωάννη Η΄ Παλαιολόγου-Αναγόρευση του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου σε αυτοκράτορα-Οι Οθωμανοί νικούν τους Ούγγρους Σταυροφόρους ($2^{η}$ μάχη στο Κόσοβο)
1451/1452	Θάνατος Μουράτ Β΄-Σουλτάνος ο Μωάμεθ Β΄-Οικοδόμηση από τους Οθωμανούς του Rumeli-Hisar- Ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος συγκεντρώνει προμήθειες και ανθρώπους στην Κωνσταντινούπολη--Ο Μωάμεθ Β΄ διατάσσει επιδρομή στον Μορέα- Ο καρδινάλιος Ισίδωρος μεταβαίνει στη Βασιλεύουσα-Στην Αγία Σοφία συμφωνείται η ένωση

	των Εκκλησιών-Ο Ιωάννης Ιουστινιάνης μεταβαίνει στην Πόλη-Πυρπολούνται δύο βενετικά εμπορικά πλοία κατά τη διέλευσή τους από το Rumeli-Hisar
1452-1453	Ο Μωάμεθ Β΄ οργανώνει την πολιορκία της Κωνσταντινουπόλεως-Ο βυζαντινός αυτοκράτορας προβαίνει στις απαραίτητες προετοιμασίες για την επερχόμενη πολιορκία
1453	Άλωση της Κωνσταντινουπόλεως
1456	Κατάληψη της πόλεως των Αθηνών από τους Οθωμανούς
1460	Κατάληψη του Μορέως από τους Οθωμανούς
1461	Κατάληψη της Τραπεζούντας από τους Οθωμανούς
1462	Η Λέσβος περιέρχεται στον έλεγχο των Οθωμανών

5. ΤΥΠΟΙ ΑΦΗΓΗΤΗ

Στο πλαίσιο της παρούσας διδακτορικής διατριβής θα μελετηθούν κατ' αρχάς οι τύποι *αφηγητών*, οι οποίοι εντοπίζονται στο κείμενο του Δούκα, του Σφραντζή, του Κριτοβούλου και του Χαλκοκονδύλη. Αναφορικά με τους τύπους *αφηγητή*, θεμελιώδης σε θεωρητικό επίπεδο παραμένει η τυπολογία που εισηγήθηκε ο Γάλλος αφηγηματολόγος Genette. Ο Genette στο έργο του *Figures III* προέβη στη διάκριση τεσσάρων τύπων *αφηγητή* λαμβάνοντας υπόψιν του τόσο το αφηγηματικό επίπεδο του αφηγητή[437] (*εξωδιηγητικό* ή *ενδοδιηγητικό*) όσο και τη σχέση του αφηγητή με την αφηγούμενη ιστορία (*ετεροδιηγητικός-ομοδιηγητικός*).

Ο πρώτος τύπος *αφηγητή* κατά τον Genette είναι εκείνος του *εξωδιηγητικού-ετεροδιηγητικού αφηγητή,* δηλ. ενός αφηγητή πρώτου βαθμού, που αφηγείται μία ιστορία, στην οποία ο ίδιος ευρίσκεται εκτός του αφηγηματικού/διηγητικού επιπέδου (*εξωδιηγητικός αφηγητής*) και δεν συμμετέχει.στα γεγονότα της αφήγησης (*ετεροδιηγητικός αφηγητής*). Στην ταξινόμηση του Γάλλου αφηγηματολόγου εντοπίζεται και το είδος του *εξωδιηγητικού-ομοδιηγητικού αφηγητή*. Πρόκειται για έναν *αφηγητή* πρώτου βαθμού, ο οποίος, σε αντίθεση με τον *ετεροδιηγητικό,* αφηγείται μία ιστορία, στην οποία είτε ο ίδιος είναι ο ήρωάς της (*αυτοδιηγητικός αφηγητής*) είτε συμμετέχει στα γεγονότα της ως παρατηρητής ή μάρτυρας. Ο τρίτος και ο τέταρτος τύπος *αφηγητή,* οι οποίοι απορρέουν από το τυπολογικό σύστημα του Genette, αφορούν σε έναν *αφηγητή* δευτέρου βαθμού (εντός αφηγηματικού/διηγητικού επιπέδου-*ενδοδιηγητικός αφηγητής*), ο οποίος είτε αφηγείται προσωπικές του ιστορίες (*ενδοδιηγητικός-ομοδιηγητικός*) είτε αφηγείται ιστορίες, στις οποίες ο ίδιος δεν συμμετέχει (*ενδοδιηγητικός-ετεροδιηγητικός*)[438].

Αξιομνημόνευτο είναι επίσης το θεωρητικό μοντέλο για την αφήγηση που πρότεινε ο Γερμανός αφηγηματολόγος Stanzel, ο οποίος τόνισε ότι σημαντικό κριτήριο για τη διάκριση των *τύπων αφηγητή* είναι η ταύτιση ή μη των χώρων ύπαρξης του αφηγητή και των μυθιστορηματικών προσώπων. Πιο συγκεκριμένα, ο Stanzel επεσήμανε ότι, αν ο κόσμος του αφηγητή συμπίπτει με εκείνον των προσώπων, τότε προκύπτει ο τύπος του *πρωτοπρόσωπου αφηγητή*. Στην αντίθετη περίπτωση, όταν δηλ. οι χώροι ύπαρξής τους δεν ταυτίζονται, ο αφηγητής αποκαλείται *τριτοπρόσωπος ή*

[437] Για τα αφηγηματικά επίπεδα βλ. Genette, *Figures III*, 238-251.
[438] ό.π., 253, 255-256. Αναλυτικά για τους τύπους των *αφηγητών* με αντίστοιχα παραδείγματα για κάθε τύπο βλ. ό.π., 251-259.

συγγραφέας-αφηγητής[439]. Ακολούθως, ο Stanzel διέκρινε δύο υποκατηγορίες στον *πρωτοπρόσωπο* αφηγητή, εκείνες του *περιφερειακού* και *αυτοβιογραφικού πρωτοπρόσωπου αφηγητή*. Ο *περιφερειακός πρωτοπρόσωπος αφηγητής* δύναται να έχει τον ρόλο του αυτόπτη μάρτυρα, του παρατηρητή, του συγχρόνου του πρωταγωνιστή και του βιογράφου. Στην πλειονότητα των περιπτώσεων κατά τον Stanzel *περιφερειακός πρωτοπρόσωπος αφηγητής* μπορεί είναι ένας φίλος, κάποιος έμπιστος, ένας θαυμαστής, κάποιος προσφιλής στον πρωταγωνιστή ακόμα και κάποιος χαρακτήρας, ο οποίος είναι υποδεέστερος του ήρωα, όπως επί παραδείγματι ένας υπηρέτης[440].

Ως προς τον *αυτοβιογραφικό πρωτοπρόσωπο αφηγητή* πρέπει να διευκρινιστεί ότι στον τύπο αυτόν ταυτίζονται το *αφηγούμενο* με το *βιωματικό εγώ*, καθώς ο αφηγητής είναι και ο ίδιος σωματικά παρών στον χώρο που εκτυλίσσονται τα γεγονότα· συνεπώς, αφηγητής και ήρωας είναι το ίδιο πρόσωπο. Παρ' όλα αυτά, το *εγώ* του αφηγητή με το *εγώ* του ήρωα μπορούν να οδηγηθούν από την ταύτισή τους έως την πλήρη απομάκρυνσή τους[441]. Ειδικότερα, στην περίπτωση κατά την οποία *το βιωματικό εγώ* σταδιακά υποχωρεί και παραχωρεί τη θέση του στο *αφηγούμενο εγώ*, παρατηρείται το φαινόμενο της μετατροπής του *πρωτοπρόσωπου αυτοβιογραφικού αφηγητή* σε *συγγραφέα-αφηγητή*. Η ίδια δυνατότητα εντοπίζεται και στον *περιφερειακό πρωτοπρόσωπο αφηγητή*, μέσω του διαχωρισμού των διαλογικών και των σκηνικά παρατιθέμενων τμημάτων, καθώς και με τη διαφοροποίηση του ύφους της αφήγησης[442]. Αντιθέτως, όταν υπερισχύει *το βιωματικό εγώ*, καθίσταται εμφανής η τάση μετατροπής του *πρωτοπρόσωπου αυτοβιογραφικού αφηγητή* σε *ενδοσκοπητή*[443]. Το ίδιο γεγονός παρατηρείται και στον *περιφερειακό πρωτοπρόσωπο αφηγητή*. Κατά τη διαδικασία αυτή ο *πρωτοπρόσωπος αφηγητής* σταδιακά αποτελεί έναν *ενδοσκοπητή*[444]. Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι στην *προσωπική αφηγηματική κατάσταση*, όπου κυριαρχεί ο *ενδοσκοπητής*, επικρατεί τριτοπρόσωπη εκφορά[445].

---

[439] Για τα θέματα αυτά βλ. Stanzel, *Theorie des Erzählens*, 95, 106-108, 137-182.
[440] Για τον *περιφερειακό πρωτοπρόσωπο αφηγητή* βλ. Stanzel, *Theorie des Erzählens*, 310-314.
[441] ό.π., 319-321.
[442] ό.π., 313.
[443] ό.π., 313-314, 315-318.,
[444] ό.π., 313. Ο *ενδοσκοπητής* αποτελεί ένα μυθιστορηματικό πρόσωπο, το οποίο, αντανακλά τα γεγονότα του εξωτερικού κόσμου στη συνείδησή του. Παρ' όλο που ένας *ενδοσκοπητής* έχει αντίληψη, αισθήματα και αισθήσεις, εντούτοις δεν δύναται να εκφράσει τις σκέψεις του, τα συναισθήματα και τις αισθήσεις του, διότι δεν αφηγείται. Για την έννοια αυτή και τη νεοελληνική της απόδοση βλ. ό.π., 234.
[445] ό.π., 338. Για την *υποχώρηση* του *πρωτοπρόσωπου αφηγητή* και την επικράτηση του *ενδοσκοπητή* βλ. επίσης, ό.π., 335-340.

Επιβάλλεται επίσης να επισημανθεί ότι και ο τύπος του *συγγραφέα-αφηγητή* δύναται να προσεγγίσει τον *πρωτοπρόσωπο αφηγητή* (τόσο τον *περιφερειακό* όσο και τον *αυτοβιογραφικό πρωτοπρόσωπο αφηγητή*). Άλλωστε, η διαφορά του *περιφερειακού* με τον *αυτοβιογραφικό αφηγητή* έγκειται μόνο στο αν ο *αφηγητής* βρίσκεται στο επίκεντρο ή στην περιφέρεια των γεγονότων. Ως προς το ζήτημα αυτό είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι ο *πρωτοπρόσωπος αφηγητής* μπορεί να είναι παρών ως πρόσωπο και σώμα στον κόσμο των χαρακτήρων, όχι όμως ως κεντρικός ήρωας, προσεγγίζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο τον *περιφερειακό πρωτοπρόσωπο αφηγητή* (αφηγητής μάρτυρας-βιογράφος-παρατηρητής-χρονογράφος), αλλά συγχρόνως αποτελώντας και το ενδιάμεσο στάδιο μεταξύ του *συγγραφέα-αφηγητή* και του *αυτοβιογραφικού πρωτοπρόσωπου αφηγητή*, ο οποίος χαρακτηρίζεται από την ταύτιση ήρωα και *αφηγητή*, με την ύπαρξη όμως ενδιάμεσων διαβαθμίσεων, οι οποίες, όπως έχει ήδη λεχθεί[446], εκτείνονται από την ταύτιση έως την πλήρη αποξένωση μεταξύ του *αφηγούμενου* και του *βιωματικού εγώ*[447].

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης η αναφορά του Stanzel στη δυνατότητα εξομοίωσης της μορφής του *συγγραφέα-αφηγητή* με εκείνη ενός *ενδοσκοπητή*. Προς επίρρωσιν της θέσης του αυτής τόνισε τη μεταβίβαση στοιχείων από τον *ενδοσκοπητή* στον *αφηγητή*, όπως είναι η εξομοίωση της γλώσσας του *αφηγητή* με εκείνη των μυθιστορηματικών μορφών[448] ή η παράθεση τμημάτων, στα οποία προβάλλεται η γλώσσα των προσώπων περισσότερο από την έκθεση του *αφηγητή*[449], ή ακόμα και η μερική διείσδυση γλωσσικών στοιχείων των μορφών στη γλώσσα του *συγγραφέα-αφηγητή*[450]. Επίσης, επιπλέον στοιχεία που συνηγορούν υπέρ της μετάβασης από τη *συγγραφική αφηγηματική κατάσταση* (*συγγραφέας-αφηγητής*) στην *προσωπική αφηγηματική κατάσταση* (*ενδοσκοπητής*) είναι η έναρξη της ιστορίας με την απουσία προεισαγωγικών στοιχείων, η προσθήκη εντός του κειμένου των αξιολογήσεων, των επιχειρημάτων, των αιτιολογήσεων και των εξηγήσεων από την οπτική κάποιου χαρακτήρα. Επιπροσθέτως, ο Stanzel ως βασικό εναρκτήριο στοιχείο της υποχώρησης του *συγγραφέα-αφηγητή* θεωρεί το σημείο, όπου ο αφηγητής διευκρινίζει ότι για κάποια ζητήματα είτε δεν έχει απόλυτη γνώση είτε έχει άγνοια[451].

---

[446] Βλ. στο παρόν, 67.
[447] Για τη μετάβαση από τον *συγγραφέα-αφηγητή* στον *πρωτοπρόσωπο αφηγητή* βλ. Stanzel, *Theorie des Erzählens*, 304-306.
[448] ό.π., 297-298.
[449] ό.π., 296-297.
[450] ό.π., 293-296.
[451] Για το θέμα αυτό βλ. ό.π., 263-266, 299-300.

Επιπλέον, ως βασικά στοιχεία που φανερώνουν την υποχώρηση του *συγγραφέα-αφηγητή* και την τάση επικράτησης του *ενδοσκοπητή* ο Stanzel θεωρεί τη μείωση των αφηγηματικών τμημάτων και την αύξηση των διαλογικών[452], την εκτεταμένη χρήση του ελεύθερου πλάγιου λόγου[453] (προκειμένου ν' αποδοθούν οι λόγοι και οι σκέψεις των προσώπων) τη σταδιακή υποχώρηση και εξαφάνιση σχολίων και αυτοαναφορών του *συγγραφέα-αφηγητή*, καθώς και *προλήψεων* και επαναφορών και τη διαρκή αντικατάσταση των ονομάτων των χαρακτήρων από αντωνυμίες, επειδή κατ' αυτόν τον τρόπο ο *αποδέκτης της αφήγησης* διεισδύει περισσότερο στον κάθε χαρακτήρα και ταυτίζεται με αυτόν[454].

Ολοκληρώνοντας, πρέπει να ληφθεί υπόψιν το γεγονός ότι σε μία αφήγηση είναι δυνατόν να εναλλάσσονται διάφοροι τύποι *αφηγητή* και να παρατηρούνται τάσεις μετατροπής του *πρωτοπρόσωπου αφηγητή* σε *συγγραφέα-αφηγητή* ή σε *ενδοσκοπητή* και *του συγγραφέα-αφηγητή* σε *ενδοσκοπητή* ή σε *πρωτοπρόσωπο αφηγητή*. Αξίζει ακόμα να σημειωθεί ότι τόσο ο Genette όσο και ο Stanzel επεσήμαναν πως σημαντικό κριτήριο για τη διάκριση των διαφόρων ειδών αφηγητή αποτελεί ο βαθμός συμμετοχής και παρουσίας του στα γεγονότα. Πέραν αυτού, και οι δύο αφηγηματολόγοι διέκριναν στον τύπο του *αφηγητή* που μετέχει στα γεγονότα[455] δύο υποκατηγορίες και ειδικότερα εκείνη του *αφηγητή-πρωταγωνιστή (αυτοδιηγητικός αφηγητής-πρωτοπρόσωπος αυτοβιογραφικός αφηγητής)* και αυτήν του *αφηγητή παρατηρητή-μάρτυρα (περιφερειακός πρωτοπρόσωπος αφηγητής)*.

5.1. *ΕΞΩΔΙΗΓΗΤΙΚΟΣ-ΕΤΕΡΟΔΙΗΓΗΤΙΚΟΣ ΑΦΗΓΗΤΗΣ*

Ο πρώτος τύπος *αφηγητή* (σύμφωνα με την αφηγηματολογική θεωρία του Genette και του Stanzel), ο οποίος εντοπίζεται στα έργα των τεσσάρων ιστορικών της αλώσεως του 1453, είναι αυτός του *εξωδιηγητικού-ετεροδιηγητικού αφηγητή*[456]. Πιο συγκεκριμένα, στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* του Δούκα ο *εξωδιηγητικός αφηγητής*

[452] ό.π., 288-290.
[453] ό.π., 292-293, 301.
[454] ό.π., 290-292. Αναλυτικά για το ζήτημα της υποχώρησης του *συγγραφέα-αφηγητή* και της επικράτησης του *ενδοσκοπητή*, βλ. ό.π., 285-304.
[455] *Ομοδιηγητικός αφηγητής* σύμφωνα με τη θεωρία του Genette και *πρωτοπρόσωπος* με βάση την ανάλυση του Stanzel.
[456] Υπενθυμίζεται ότι ο *εξωδιηγητικός-ετεροδιηγητικός αφηγητής* είναι ένας αφηγητής α΄ βαθμού (δηλ. ένας αφηγητής εκτός διηγητικού επιπέδου), ο οποίος είναι αμέτοχος στα γεγονότα που αφηγείται. Για το ζήτημα αυτό βλ. στο παρόν, 66.

στην πλειονότητα της αφήγησης παραθέτει γεγονότα, στα οποία ο ίδιος δεν συμμετέχει. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η αναφορά του *εξωδιηγητικού αφηγητή* στις γενεές και στα έτη που μεσολάβησαν από τον πρωτόπλαστο Αδάμ έως τον κατακλυσμό του Νώε: *Ἀπὸ Ἀδὰμ ... ἕως Νῶε ... γενεαὶ δέκα γεγόνασι· πρώτη, ἡ ... τοῦ Ἀδὰμ ... ἡ τοῦ Σῆθ ... ἡ τοῦ Ἐνὼς ... ἡ τοῦ Καϊνὰν ... ἡ τοῦ Μαλελεὴλ ... ἡ τοῦ Ἰάρεδ ... ἡ τοῦ Ἐνὼχ ... ἡ τοῦ Μαθουσάλα ... ἡ τοῦ Λάμεχ ... ἡ τοῦ Νῶε. Νῶε δὲ ἦν ἐτῶν χ΄ καὶ ὁ κατακλυσμὸς τοῦ ὕδατος ἐγένετο ἐπὶ τῆς γῆς, ὥστε ἀριθμεῖσθαι ἀπὸ Ἀδὰμ ἕως τοῦ κατακλυσμοῦ ἔτη, βσμβ΄*[457].

Ένα ακόμα χαρακτηριστικό παράδειγμα *εξωδιηγητικού αφηγητή*, ο οποίος απουσιάζει από τα δρώμενα (*εξωδιηγητικός-ετεροδιηγητικός αφηγητής)*, εντοπίζεται και στην αναφορά εκ μέρους του αφηγητή του κειμένου του Δούκα στην πορεία που ακολούθησε ο υιός του Μουράτ Α΄, Βαγιαζήτ Α΄, προς την Ανατολή, κατά την οποία ο τελευταίος όχι μόνο κατέλαβε τις περιοχές Κοτυάειο, Ιωνία, Καρία, Λυκία, αλλά και εξόρισε ή εξανάγκασε τους ηγεμόνες τους να τραπούν σε φυγή: *Καὶ οὕτω ... ὁ Παγιαζὴτ ... τὴν πρὸς ἕω τὴν πορείαν ποιεῖ ... ἐπὶ τὸ Κοτυάειον ἀνατρέχει, μητρόπολιν τῆς Φρυγίας, καὶ τήν τε πόλιν εἷλε καὶ τὸν Καρμιὰν τὸν ἀρχηγὸν τῆς Φρυγίας ... ἐν τῇ Προύσῃ ἐξέπεμψεν ... Ὁ δὲ Παγιαζὴτ ... ἐγκρατὴς τῆς Ἰωνίας ἐγένετο καὶ τὸν Ἰεσαὶ ... ἀρχηγὸν ὄντα τῆς Ἰωνίας κατασχὼν ἐν τῇ κατὰ Βιθυνίαν Νικαίᾳ ἐξώρισεν ... Τὰς δὲ δυνάμεις πάσας διαβιβάσας τὸν Μαίανδρον καὶ Καρίαν πᾶσαν καὶ Λυκίαν ἀψοφητὶ λαβών, ὁ τούτων ἀρχηγὸς Ἐλιὲζ πρὸς Πέρσας φυγὰς ὤχετο*[458].

Ο τύπος του *εξωδιηγητικού-ετεροδιηγητικού αφηγητή* εντοπίζεται επίσης και στο *Χρονικὸν* του Γεωργίου Σφραντζή. Πιο συγκεκριμένα, η περιγραφή της κατάληψης της περιοχής του Λεονταρίου από τον σουλτάνο Μωάμεθ Β΄, καθώς και η υποδούλωση

[457] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 1.1.2-12 (29). Απαραίτητο είναι επίσης να τονιστεί ότι ο αφηγητής της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* αρχίζει την αφήγησή του αναφερόμενος στα γεγονότα από κτίσεως κόσμου, στοιχείο το οποίο χαρακτηρίζει τις περισσότερες βυζαντινές χρονογραφίες. Για τα χαρακτηριστικά των βυζαντινών χρονογραφιών βλ. Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, 33-60.

[458] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 4.2.17-29 (39). Για αντίστοιχα παραδείγματα *εξωδιηγητικού-ετεροδιηγητικού* αφηγητή στο κείμενο του Δούκα βλ. Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 1.2.13 (29)-4.1.16 (39), 4.3.30 (39)-5.5.14 (47), 6.1.17, (47)-15.2.17 (87), 15.4.22 (87)-21.11.15, (151), 21.12.20 (151)-21,14,20 (153), 21.15.25 (153)-23.8.6 (177), 23.88, (177)-23.8.16, (177), 23.8.22, (177)-25.8.2 (211), 25.8.8 (211)-25.8.11 (211), 25.8.14 (211)-29.5.8 (251), 29.5.9 (251)-32.4.15 (277), 32.5.18 (277)-32.7.13 (279), 33.1.14-21 (279), 33.2.22, (279)-35.1.17 (309), 35.3.28 (309)-36.6.28 (319), 36.6.31 (319)-37.5.23 (323), 37.6.9 (325)-39.14.18 (361), 39.15.1 (363)-40.1.21 (375), 40.3.1 (377)-40.4.26 (379), 40.5.2 (381)-41.18.20 (391), 42.1.28 (391)-42.14.20 (399), 42.14.21-22 (399), 42.14.7 (401)-42.14.14 (401), 42.14.18 (399)-43.4.32 (403), 43.6.9 (405)-43.10.23 (409), 43.12.29 (409)-43.14.27 (411), 44.3.8 (415)-44.3.25 (415), 44.3.25 (415)-44.6.4 (419), 44.8.18 (419)-45.6.33 (421), 45.8.7 (423)-45.23.11 (437).

και η δολοφονία των κατοίκων του Λεονταρίου, οι οποίοι μάχονταν εναντίον του σουλτάνου στην τοποθεσία Γαρδίκι, αποτελούν γεγονότα, στα οποία ο αφηγητής (*εξωδιηγητικός*) δεν έχει καμία ανάμειξη: *Ἐλθόντος δ΄ αὐτοῦ δὴ τοῦ ἀμηρᾶ καὶ εἰς τὰ περὶ τὸ Λεοντάριν καὶ αὐτὸ τὸ Λεοντάριν ... αὐτὸ μὲν ἀπῆρε, εἰς δὲ τὸ Γαρδίκιν ... ἀπελθὼν ἐπολεμήθη μέχρι τινὸς παρὰ τῶν Λεονταριτῶν. Τέλος δὲ ἐδουλώθησαν καὶ ἐγένοντο πάντες παρανάλωμα μαχαίρας σὺν γυναιξὶ καὶ παισί*[459].

Εξωδιηγητικός-ετεροδιηγητικός είναι ο αφηγητής και στο σημείο εκείνο του *Χρονικοῦ*, όπου επισημαίνεται ο θάνατος του καρδινάλιου Βησσαρίωνα, καθώς επέστρεφε από τον βασιλιά της Γαλλίας Λουίτζι ΙΑ΄ και τον δούκα της Βοργόνιας Κάρλο Ταμεράριο. Ο Βησσαρίων, μόλις απεβίωσε, ενταφιάστηκε στον ναό των Αγίων Αποστόλων στη Ρώμη, πλησίον του τάφου της αγίας οσιομάρτυρος Ευγενίας: *Περὶ δὲ ... ἐπαναστρέψας ἀπὸ τὸν ῥῆγα τῆς Φράντζας καὶ τὸν δοῦκα τῆς Μπεργώνιας, ὁ καρδινάλις κῦρ Βησσαρίων ... καθ΄ ὁδὸν ... ἀπέθανε. Καὶ φέροντες αὐτὸν εἰς Ῥώμην μετὰ τιμῆς ὅτι πλείστης ἔθαψαν αὐτὸν εἰς τὸν ναὸν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, ἔνθα δὴ καὶ προκατέμενε καὶ τὸν τάφον αὐτοῦ προητοίμασε πλησίον τοῦ τάφου τῆς ἁγίας ὁσιομάρτυρος Εὐγενίας*[460].

Περιπτώσεις *εξωδιηγητικού-ετεροδιηγητικού* αφηγητή δεν απουσιάζουν και από την αφήγηση των *Ἱστοριῶν* του Κριτοβούλου. Στην αφήγηση αυτήν παρατίθενται οι εκστρατείες του σουλτάνου Μωάμεθ Β΄ κατά του φρουρίου του Θεραπείου και του φρουρίου του Στουδίου, τα οποία κυρίευσε καταστρέφοντάς τα και εκεί ανασκολόπισε και τους φρουρούς τους. Πρόκειται επομένως για δύο συμβάντα, στα οποία ο *εξωδιηγητικός-ετεροδιηγητικός αφηγητής* δεν συμμετείχε: *Ἐν ὅσῳ ... ὁ βασιλεὺς ... ᾔει ἐπὶ τὸ τοῦ Θεραπείου φρούριον ... καὶ ἐπιστήσας μηχανὰς κατέσεισέ τε καὶ κατήρριψε τούτου τὸ πλέον· καὶ τῶν ἐντὸς πολλοὶ ἀπέθανον τοῖς ἀπὸ τῶν μηχανῶν*

[459] Σφραντζής, *Χρονικόν,* 40.6.26-31 (160).

[460] Σφραντζής, *Χρονικόν,* 46.11.13-19 (190). Για επιπλέον παραδείγματα όπου εντοπίζεται *εξωδιηγητικού-ετεροδιηγητικού* τύπου *αφηγητής* στο έργο του Σφραντζή βλ. Σφραντζής, *Χρονικόν,* 2.1.1, σ. 6-3.1.12 (8), 4.1.16 (8)-4.4.17 (10), 5.2.22 (12)-6.1.1-4 (14), 6.2.7 (14)-12.3.16 (24), 13.1.11-14 (26), 14.1.1 (30)-15.1.20 (30), 16.2.25 (36)-16.6.27 (38), 16.8.10-12 (40), 17.3.4-7 (42), 18.1.22 (46)-18.8.31 (52), 19.3.8-13 (56), 20.6-7,22-27 (66), 20.9-10.3-11 (68), 21.2.25 (68)-21.5.12 (70), 21.7.15-16 (70), 21.9.1-3 (72), 21.11-12.7-13 (72), 22.6.11-15 (76), 22.11.12-20 (78), 23.1.1-5 (80), 23.8-10.1-23 (84), 24.3.9-14 (86), 24.6.3-4 (88), 24.9.12-15 (88), 25.2.12-13 (90), 26.7-8.20-23 (90), 28.1-3.7-16 (98), 28.7.5-29.1-2.18 (100), 29.4-6.1-11 (102), 31.8.5-8, 31.11-12.22-29 (112), 33.1.17-22 (118), 35.2.15 (130)-35.5-6.10 (132), 37.8.5-6 (146), 37.12.17 (146)-37.14-16 (148), 38.1.17-23 (148), 38.2.1 (150)-39.9.4 (156), 39.12.22 (156)-40.5.25 (160), 40.7.1 (162)-40.12.17 (164), 41.2.25 (166), 41.4-5.1-9 (168), 41.8.9 (170)-42.11.6 (176), 43.3.27 (178)-43.9.7 (180), 44.3.6 (182), 45.2.17-21 (182), 46.1.16 (186)-46.9.9 (190), 47.1.1 (192)-47.6.29 (192), 48.4.1-4 (196).

λίθοις, οἱ δὲ περιλειφθέντες τῶν φρουρῶν οὐ δυνάμενοι ἀντέχειν ἔτι προσεχώρησαν ὁμολογίᾳ χρήσασθαι αὐτοῖς ὅ τι βούλοιτο· ὁ δὲ ἀνεσκολόπισε τούτους τεσσαράκοντα ὄντας. Κἀκεῖθεν ἐφ' ἕτερον ἦει φρούριον Στουδίου καλούμενον καὶ αὐτὸ κατασείσας ταῖς μηχαναῖς καὶ καταβαλὼν αὐθημερὸν παρεστήσατο καὶ τοὺς ἄνδρας ἀνεσκολόπισεν ἀγαγὼν παρὰ τὸ τεῖχος τῆς Πόλεως, ἵνα δὴ καταφανεῖς εἶεν τοῖς ἐν τῇ Πόλει, ἓξ καὶ τριάκοντα ὄντας[461].

Επιπλέον, ο (*εξωδιηγητικός-ετεροδιηγητικός*) αφηγητής των *Ἱστοριῶν* μνημονεύει τον φιλόσοφο Γεώργιο Αμηρούκη, τον οποίον ο Μωάμεθ Β΄, όταν τον συνάντησε, τον θαύμασε και του προσέφερε τιμές, παρέχοντάς του τη δυνατότητα να τον επισκέπτεται και να συζητούν φιλοσοφικά προβλήματα: *ἦν δὲ καί τις ἀνὴρ τῶν μετὰ βασιλέως, Γεώργιος Ἀμηρούκης τοὔνομα ... περὶ τούτου μαθὼν ὁ βασιλεὺς μετακαλεῖται τὸν ἄνδρα καὶ πεῖραν ἱκανὴν ἔκ τε τῆς συντυχίας καὶ ὁμιλίας λαβὼν τῆς τε παιδείας καὶ σοφίας αὐτοῦ θαυμάζει τε τοῦτον διαφερόντως καὶ χώρας τῆς προσηκούσης ἀξιοῖ παρ' αὐτῷ καὶ συχναῖς ὡς αὐτὸν εἰσόδοις καὶ ὁμιλίαις τιμᾷ δόγματα τῶν παλαιῶν αὐτῷ προτιθεὶς καὶ φιλοσόφους ἀπορίας καὶ συζητήσεις καὶ λύσεις· ἔστι γὰρ τῶν ἄκρως φιλοσόφων ὁ βασιλεύς*[462].

Ολοκληρώνοντας την αναφορά μας στον *εξωδιηγητικό-ετεροδιηγητικό* τύπο *αφηγητή* θα πρέπει να επισημάνουμε ότι στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν* του Χαλκοκονδύλη μνημονεύεται (από τον *εξωδιηγητικό αφηγητή*) η πολιορκία και η κατάληψη της ελληνικής πόλης της Φιλαδέλφειας με την επικουρία του βυζαντινού αυτοκράτορα Μανουήλ Β΄, από τον σουλτάνο Βαγιαζήτ Α΄: *Παιαζήτης δὲ ὁ Ἀμουράτεω, ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ τοὺς Ἕλλήνων βασιλεῖς ἐνάγοντας ἐς τοῦτο, ἐστρατεύετο ἐπὶ Φιλαδέλφειαν πόλιν Ἑλληνίδα. Ἐριζόντων γὰρ τῶν βασιλέων Βυζαντίου ἠτεῖτο αὐτοὺς καὶ Φιλαδέλφειαν, οἱ δὲ ἔφασαν ἀποδοῦναι. Ὡς δὲ ἄγγελον ἐπιπέμποντος τοῦ βασιλέως Ἐμμανουήλου, ὅπως τοῦ λοιποῦ παραδόντες σφᾶς τῷ Παιαζήτῃ δέχοιντο ἄρχοντα καὶ ἁρμοστὴν Τοῦρκον, οὐκ ἔφασαν ἑκόντας εἶναι καταπροδοῦναι σφᾶς τῷ βαρβάρῳ, καὶ τὸ ἐντεῦθεν ἐπολιόρκει Φιλαδέλφειαν Παιαζήτης, ἔχων καὶ τοὺς Ἑλλήνων*

[461] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 32,1-2.9-21 (47).
[462] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Δ΄, 9.2. 23-8 (165-166). Ο τύπος του *εξωδιηγητικού-ετεροδιηγητικού αφηγητή* εντοπίζεται επίσης και στα ακόλουθα σημεία των *Ἱστοριῶν* του Κριτοβούλου: Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 1.1.3-11 (12), 1.2.12-21 (12), 1.3.22 (12)-1.3.28 (12), 1.4.29 (12)-1.4.1 (13), Α΄ 2.1.3 (13)-2.4.27 (13), Α΄ 3.4.18, (14)-Α΄ 31.3.6 (47), Α΄ 33.1.24 (47)-Α΄ 74.3.25 (85), Α΄ 75.1.2 (86)-Α 75.2.13 (86), Α΄ 75.4.26, (86)-Β΄ 16.1.6 (107), Β΄ 16.3.14, (107)-Β΄ 23.6.14 (116), Β΄ 23.9.24 (116)-Γ΄ 13.1.18 (133), Γ΄ 16.1.20 (136)- Γ΄ 17.6.21 (140), Γ΄ 19.1.4 (141)-Δ΄ 9.1.20 (165), Δ΄ 9.4.9 (166)- Ε΄ 19.4.26 (207).

βασιλεῖς. Οἱ δὲ ἀριστεῦσαί τε αὐτοῦ λέγονται, καὶ ἀναβάντες οὗτοι πρῶτον εἷλον τὴν πόλιν. Οὕτω μὲν οὖν ἑάλω Φιλαδέλφεια ἡ τῆς Λυδίας πόλις εὐνομουμένη Ἑλληνίς[463].

Επίσης, στην αφήγηση του Χαλκοκονδύλη περιγράφεται η επίθεση του Τεμήρη εναντίον των Καδουσίων, ο οποίος κατόρθωσε να τους νικήσει και να καταλάβει την πόλη τους, επειδή εκείνοι κατελήφθησαν από πανικό, όταν πληροφορήθηκαν ότι πλησίαζε ο εχθρός: *Ὡς τοὺς Ὑρκανίους ὑπηγάγετο Τεμήρης... ἐστρατεύετο ἐπὶ Καδουσίους ... Τεμήρης δὲ ... πέμπει Χαϊδάρην ἐπὶ τὴν πόλιν αὐτῶν ὡς ἑλοῦντα τὴν ταχίστην καὶ πολιορκήσοντα· αὐτὸς δὲ ἐπέμενεν ἐστρατοπεδευμένος παρεγγυτάτω τοῖς Καδουσίοις. Ἐνταῦθα δὲ ὡς ἐπύθοντο οἱ Καδούσιοι τοὺς πολεμίους ἐς τὴν πόλιν αὐτῶν ἰόντας, τὰ ἔμπαλιν γενόμενοι ἵεντο οὐδενὶ κόσμῳ ἐς τὴν πόλιν. Ἐνταῦθα ἐπιτίθεται αὐτοῖς ἰοῦσιν ἐπὶ τὴν πόλιν Τεμήρης σὺν τῷ ἑαυτοῦ στρατῷ, καὶ τεταραγμένοις ἐμβαλὼν ἐτρέψατο, καὶ διώκων ἐπὶ τὴν πόλιν ἤλαυνε, καὶ πολιορκήσας ἐπὶ χρόνον τινὰ παρεστήσατο*[464]. Και στις δύο περιπτώσεις αυτές λοιπόν περιγράφονται από τον αφηγητή (α΄ βαθμού) γεγονότα, στα οποία ο ίδιος ήταν απών.

5.2. *ΕΞΩΔΙΗΓΗΤΙΚΟΣ-ΟΜΟΔΙΗΓΗΤΙΚΟΣ ΑΦΗΓΗΤΗΣ*

Πέραν του *εξωδιηγητικού-ετεροδιηγητικού* τύπου *αφηγητή*, στα έργα των τεσσάρων ιστορικών της αλώσεως του 1453 εντοπίζεται και ο τύπος του *εξωδιηγητικού-ομοδιηγητικού αφηγητή,* ο οποίος, όπως έχει ήδη λεχθεί, δύναται να έχει δύο μορφές, εκείνη του *αυτοδιηγητικού* και εκείνη του μάρτυρα, του παρατηρητή ή του συγχρόνου του πρωταγωνιστή[465].

Α) *Εξωδιηγητικός-ομοδιηγητικός αφηγητής τύπου αυτόπτη μάρτυρα*

[463] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 58,9-20.
[464] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 110,22-111,10. Βλ. επίσης, Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Α΄ 1,1-Β΄ 58,8, Β΄ 58,21-Γ΄ 110,21, Γ΄ 111,11-Γ΄ 152,14, Γ΄ 152,15-20, Γ΄ 152,20-Δ΄ 205,6, Ε΄ 1,1-Ζ΄ 146,5, Η΄ 147,1-Ι΄ 307,6.
[465] Σχετικά βλ. στο παρόν, 66.

Αναφορικά με τον *εξωδιηγητικό-ομοδιηγητικό αφηγητή* τύπου *αυτόπτη μάρτυρα*[466], θα πρέπει να μνημονευθεί ότι στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* του Δούκα το *δρων πρόσωπο-αφηγητής*[467] ήταν ο ίδιος αυτήκοος μάρτυρας των λόγων ενός ασκητή από την Κρήτη, ο οποίος είχε μονάσει στη μονή Τρουλωτής της Χίου. Σύμφωνα με το *δρων πρόσωπο-αφηγητή*, ο ασκητής είχε πλανηθεί από τον Τούρκο ψευδο-καλόγερο Περκλητζία Μουσταφά[468] και γι' αυτόν τον λόγο έλεγε παράξενα πράγματα ενώπιον του *αφηγητή-αυτόπτη μάρτυρα*, όπως ότι ο Περκλητζία Μουσταφά ήταν συνασκητής του κατά την παραμονή του στο νησί της Σάμου και ότι, ενώ ο ίδιος βρισκόταν στην Τρουλωτή, ο Περκλητζία Μουσταφά τον προσήγγιζε και συνομιλούσε μαζί του: *Ὁ δὲ ἀληθὴς ἀββᾶς πλανηθεὶς ὑπὸ τοῦ ψευδαββᾶ ἤρξατο καὶ αὐτὸς ἀλλόκοτα ὑπὲρ ἐκείνου φθέγγεσθαι λέγων, ὅτι· «Ἐν τῇ νήσῳ Σάμῳ σχολάζων καὶ αὐτὸς συνασκητής μου ἐγένετο· καὶ νῦν ἡμέραν παρ' ἡμέραν διαβαίνων συνομιλεῖ μοι» καὶ ἄλλα τινὰ τέρατα, ἃ ἐνώπιον ἐμοῦ τοῦ γράφοντος ἔλεγε*[469].

Στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* περιγράφεται επίσης η πλεύση ενός βενετικού πλοίου εμπρός από το φρούριο Πασκεσέν. Οι φρουροί του κάστρου, νομίζοντας ότι δέχονταν επίθεση, επειδή οι Βενετοί δεν είχαν κατεβάσει τα πανιά τους, συνέτριψαν το πλοίο τους, αλλά οι ναύτες με τον κυβερνήτη του βενετικού πλοίου κατόρθωσαν να σωθούν φτάνοντας στην ακρογιαλιά. Οι Τούρκοι όμως τους συνέλαβαν και τους μετέφεραν στο Διδυμότειχο. Εκεί, ο ηγεμόνας διέταξε να καρατομηθούν οι ναύτες, ο καπετάνιος να ανασκολοπιθεί και όλοι τους να μείνουν άταφοι (*εξωδιηγητικός-ετεροδιηγητικός αφηγητής*). Όταν λίγες ημέρες αργότερα πέρασε ο *αφηγητής-αυτόπτης μάρτυρας* από το σημείο, τους αντίκρισε στην άσχημη αυτή κατάσταση (*εξωδιηγητικός-ομοδιηγητικός αφηγητής* τύπου *αυτόπτη μάρτυρα*): *Ἐν δὲ τῷ Πασκεσὲν πολιχνίῳ ... Ἐκέλευσεν οὖν τοὺς πάντας ἀποκεφαλισθῆναι, τὸν δὲ ναύαρχον ἐν τῷ πάλῳ διὰ τοῦ ἀφεδρῶνος τὴν ψυχὴν ἀποῤῥῖψαι, καὶ ἀτάφους ἀφεῖναι, οὓς καὶ εἶδον ἐγὼ μεθ' ἡμέρας ὀλίγας ἐκεῖ διαγενομένου μου*[470].

---

[466] Επισημαίνεται, όπως έχει ήδη τονιστεί, ότι ο *εξωδιηγητικός-ομοδιηγητικός αφηγητής* τύπου *αυτόπτη μάρτυρα* είναι ένας αφηγητής α΄ βαθμού (και ευρίσκεται δηλ. εκτός του διηγητικού επιπέδου), ο οποίος λαμβάνει μέρος στα γεγονότα που αφηγείται ως *αυτόπτης μάρτυρας*. Για το ζήτημα αυτό βλ. στο παρόν, 66 .

[467] Εφεξής θα χρησιμοποιείται ο όρος *δρων πρόσωπο* αντί του *ήρωα*, επειδή αντικείμενο μελέτης συνιστά μία ιστορική αφήγηση και όχι κάποιο μυθιστόρημα ή διήγημα.

[468] Για το συγκεκριμένο πρόσωπο, τις διδαχές του και την επανάστασή του, γεγονότα που παρατίθενται μόνο στο έργο του Δούκα, βλ. Καρπόζηλος, *Βυζαντινοὶ ἱστορικοί*, 307-314.

[469] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 21.11.15-19 (151).

[470] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 35.2.18-27 (309). Βλ. επίσης, Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 36.6.28-31 (319).

Περνώντας στο *Χρονικὸν* του Σφραντζή, ο αφηγητής υπήρξε αυτόπτης και αυτήκοος μάρτυρας των συνομιλιών του Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγου με τον υιό του Ιωάννη Η΄ Παλαιολόγο αναφορικά με το ζήτημα της συνόδου Φερράρας-Φλωρεντίας. Ο Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγος προσπαθούσε ν' αποτρέψει τον υιό του (ενώπιον του *αφηγητή-αυτόπτη μάρτυρα*) από την πραγματοποίηση της συνόδου και την ένωση των Εκκλησιών. Τόνιζε ότι οι αλλόθρησκοι θα ανησυχούσαν, μήπως οι Χριστιανοί της Ανατολής ενωθούν με αυτούς της Δύσης, και οι ίδιοι υποστούν λόγω αυτής της ένωσης συμφορές. Επιπλέον, ο πατέρας του Ιωάννη Η΄ Παλαιολόγου επεσήμανε ότι θα ήταν δύσκολο να επιτευχθεί ένωση, ειρήνη και ομόνοια μεταξύ τους και αυτό το γεγονός θα είχε ως αποτέλεσμα να μπορέσουν οι Οθωμανοί να εκμεταλλευτούν την κατάσταση. Ο υιός του Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγου δεν συμφώνησε με τον πατέρα του και, δίχως να αναφέρει τίποτα, αποχώρησε από τη συζήτηση και αναχώρησε για τη σύνοδο: *Καὶ ἀκούσατε λόγους ἀληθεῖς, τὴν αὐτοαλήθειαν προβαλλομένου μου μαρτυρίαν. Εἶπεν ὁ ἀοίδιμος βασιλεὺς πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν βασιλέα κῦρ-Ἰωάννην μόνος πρὸς μόνον, ἱσταμένου καὶ ἐμοῦ μόνου ἔμπροσθεν αὐτῶν ἐμπεσόντος λόγου περὶ τῆς συνόδου· «υἱέ μου ... καὶ ἰδοὺ ἀπεσκεπάσθημεν εἰς τοὺς ἀσεβεῖς». Τοῦ δὲ βασιλέως, ὡς ἔδοξε, μὴ δεξαμένου τὸν λόγον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, μηδὲν εἰπών, ἀναστὰς ἀπῆλθε ... εἰς τὴν σύνοδον*[471]. Απαραίτητο είναι να σημειωθεί ότι ο αφηγητής μέσω της εμφατικής έννοιας *αὐτοαλήθεια* παρουσιάζει τον εαυτό του να έχει συναίσθηση της αφηγηματικής λειτουργίας που επιτελεί και καθιστά γνωστή στον *αποδέκτη της αφήγησης* τη συναίσθηση εκ μέρους του της υποκειμενικότητας της πραγματικότητας, παραθέτοντας την προσωπική του περί των γεγονότων μαρτυρία.

Ο αφηγητής του *Χρονικοῦ* υπήρξε ακόμα αυτόπτης μάρτυρας, μαζί με άλλους άρχοντες, των όρκων που δόθηκαν στην Κωνσταντινούπολη από τον Δημήτριο Β΄ Παλαιολόγο και τον αδερφό του Θωμά: *Καὶ τῷ αὐτῷ ἔτει ... ἐξῆλθεν ... ὁ δεσπότης ... κῦρ Θωμᾶς ... καὶ ὁ δεσπότης ... κῦρ Δημήτριος ... εἰς τὴν Πόλιν συμβιβασθέντων ἔμπροσθεν τῆς κυρίας καὶ ἁγίας μητρὸς αὐτῶν καὶ τοῦ βασιλέως καὶ ἀδελφοῦ αὐτῶν καὶ ἡμῶν τῶν ἐκκρίτων ἀρχόντων καὶ ὅρκους πεποιηκότων*[472]. Για τη συγκεκριμένη περίπτωση *εξωδιηγητικού-ομοδιηγητικού αφηγητή* τύπου *αυτόπτη μάρτυρα* θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί η έννοια του *συλλογικού μάρτυρα* που εισηγήθηκε ο

[471] Σφραντζής, *Χρονικόν,* 23.5-7.1-17 (82), 23.8.1-2 (84).
[472] Σφραντζής, *Χρονικόν,* 29.6-7.9-16 (102).

Genette, δηλ., όταν πολλοί άνθρωποι ως μία ομάδα είναι αυτόπτες μάρτυρες του ιδίου γεγονότος[473].

Β) ***Εξωδιηγητικός-ομοδιηγητικός αφηγητής/αυτοδιηγητικός***

Πέραν του *εξωδιηγητικού-ομοδιηγητικού αφηγητή* τύπου *αυτόπτη μάρτυρα*, στην αφήγηση του Δούκα, του Σφραντζή, του Κριτοβούλου και του Χαλκοκονδύλη διακρίνεται και ο *εξωδιηγητικός-ομοδιηγητικός/αυτοδιηγητικός αφηγητής*[474]. Όσον αφορά στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* του Δούκα, είναι έκδηλη η συμμετοχή του *δρώντος προσώπου-αφηγητή* στη συνάντηση του ηγεμόνος της Λέσβου με τον σουλτάνο Μωάμεθ Β΄. Επισημαίνεται ότι, όταν απεβίωσε ο ηγεμόνας της Λέσβου Δορίνος Γατελούζος, την εξουσία ανέλαβε ο υιός του Δομίνικος Γατελούζος, ο οποίος έστειλε τον *αφηγητή-πρωταγωνιστή* στην Αδριανούπολη, προκειμένου αυτός να παραδώσει τους ετήσιους φόρους στον σουλτάνο, όπως είχαν συμφωνήσει. Ο *αφηγητής-πρωταγωνιστής* φτάνοντας στην Αδριανούπολη προσκύνησε τον ηγεμόνα, τον ασπάστηκε και αποχώρησε, καταβάλλοντας την επόμενη ημέρα το χρηματικό ποσό στους βεζίρηδες. Αυτοί, τον ρώτησαν για την υγεία του ηγεμόνος της Μυτιλήνης και, όταν πληροφορήθηκαν ότι εκείνος είχε αποβιώσει και είχε αναλάβει την εξουσία ο υιός του, επεσήμαναν ότι δεν ήταν δυνατόν να καταστεί κάποιος ηγεμόνας, εάν προηγουμένως δεν του είχε παραχωρήσει την εξουσία ο σουλτάνος. Για τον λόγο αυτόν, ο *αφηγητής-πρωταγωνιστής* κατευθύνθηκε στη Μυτιλήνη και από εκεί μαζί με τον ηγεμόνα της Λέσβου επέστρεψε στην Αδριανούπολη. Ο σουλτάνος όμως απουσίαζε και, αφού δεν τον βρήκαν ούτε στη Φιλιππούπολη, τον συνάντησαν εντέλει στη βουλγαρική κωμόπολη Ιζλατή. Ύστερα από αυτό το γεγονός, και αφού ο σουλτάνος δέχθηκε να οριστεί ηγεμόνας της Λέσβου ο Δομίνικος Γατελούζος, ζήτησε από τον ίδιον και απέκτησε τον έλεγχο της νήσου Θάσου. Επιπλέον, ο σουλτάνος απαίτησε από τον ηγεμόνα της Λέσβου την καταβολή διπλάσιων ετήσιων φόρων, αλλά εντέλει με τη διαμεσολάβηση των βεζίρηδων συμφωνήθηκε η επιπλέον καταβολή μόνο χιλίων νομισμάτων τον χρόνο. Εν συνεχεία, ο *αφηγητής-πρωταγωνιστής* μαζί με τον ηγεμόνα της Λέσβου προσέφεραν στον Μωάμεθ Β΄ μεταξωτά υφάσματα,

[473] Σχετικά βλ. Genette, *Figures III*, 253, (και ειδικ. υποσ. 1).
[474] Ο τύπος αυτός του *αφηγητή* περιλαμβάνει, όπως έχει ειπωθεί, έναν αφηγητή α΄ βαθμού (δηλ. ενός αφηγητή ευρισκόμενου εκτός του διηγητικού επιπέδου), ο οποίος αφηγείται ένα γεγονός, στο οποίο συμμετέχει ως *ήρωας-πρωταγωνιστής*. Για το συγκεκριμένο θέμα βλ. στο παρόν, 66, 69.

χρυσοῦφαντη στολή, υπέγραψαν συνθήκες και επέστρεψαν στη Λέσβο, χαρούμενοι που είχαν καταφέρει να ξεφύγουν από τον σουλτάνο (*εξωδιηγητικός-ομοδιηγητικός-αυτοδιηγητικός αφηγητής*): *Ἐν δὲ τῷ ἔτει ... ἐστάλθην ἐγὼ ... τοῦ δοῦναι τοὺς κατ΄ ἔτος διδομένους φόρους … Ἐλθὼν οὖν ... προσκυνήσας τὸν ἡγεμόνα ἀσπασάμενός τε τὴν χεῖρα καὶ καθίσας ... καὶ προσκυνήσας ἀπῆλθον ... λαβὼν τοὺς χρυσίνους ἦλθον καὶ παρέδωκα τούτους ἐν χερσὶ τῶν βεζιρήδων ... λέγουσιν ἐρωτῶντές με ... Ἐγὼ δ΄ἀπεκρινάμην ... Ἐγὼ δὲ πάλιν … Στραφεὶς δ΄ ἐγὼ ἐν Μιτυλήνῃ καὶ λαβὼν τὸν ἡγεμόνα … ἐξῆλθομεν τῆς νήσου καὶ διαβάντες τὴν Χερρόνησον ἤλθομεν εἰς Ἀδριανοῦ … μαθόντες οὖν ... καὶ ἡμεῖς ἐν αὐτῇ εὑρόντες δὲ τὸν ἡγεμόνα πρὸ δύο ἡμέρας ἀπάραντα … καὶ ἡμεῖς ἀπὸ Φιλίππου ἀπάραντες καὶ ὄρη δύσβατα διαβάντες ... ἤλθομεν εἴς ... Ἰζλατὴ … ἐξήλθαμεν ... καὶ ἡμᾶς σηρικὰ καί, ἐγγράφους ὁρκωμοσίας ποιήσαντες, ἐξήλθομεν ... ἐν τῇ νήσῳ Λέσβῳ κατηντήσαμεν, δοξάσαντες ἅπαντες τὸν λυτρωσάμενον ἡμᾶς Θεὸν ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ ἀλάστορος*[475].

Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι ο *αφηγητής-πρωταγωνιστής* της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* απεστάλη τον Αύγουστο του έτους 1456 στον σουλτάνο, προκειμένου να παραδώσει τον ετήσιο φόρο εξ ονόματος του ηγεμόνος της Λέσβου. Παράλληλα, ο ίδιος ζήτησε να απελευθερωθούν εκείνοι που είχαν παραδοθεί από τους Λημνίους ως προδότες (*εξωδιηγητικός-ομοδιηγητικός-αυτοδιηγητικός αφηγητής*): *Ἐν δὲ τῷ Αὐγούστῳ μηνὶ ἐπέμφθην ἐγὼ φέρων τὸ κατ΄ ἔτος διδόμενον τέλος παρὰ τοῦ ἡγεμόνος Λέσβου. Δοὺς δ΄ αὐτὸ καὶ ζητήσας τοὺς οὓς οἱ Λήμνιοι παρέδοσαν ὡς ἀπίστους*[476].

Περνώντας στο *Χρονικὸν* του Σφραντζή, είναι χαρακτηριστικό ότι το μεγαλύτερο τμήμα της αφήγησης συντελείται από έναν *εξωδιηγητικό-ομοδιηγητικό-αυτοδιηγητικό αφηγητή*, καθώς ο αφηγητής διηγείται γεγονότα, τα οποία βίωσε ο ίδιος και στα οποία διαδραμάτισε πρωταγωνιστικό ρόλο. Πιο συγκεκριμένα, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η σύλληψη του *αφηγητή-πρωταγωνιστή* από τους Πατρινούς. Ο *αφηγητής-πρωταγωνιστής* κατά τη διάρκεια καταδίωξης από τους Πατρινούς, έσωσε τον *δεσπότη* Κωνσταντίνο ΙΑ΄ Παλαιολόγο από επικείμενη σύλληψη ή θάνατο, αλλά ο ίδιος, χτυπημένος από τους εχθρούς, εγκλωβίστηκε κάτω από το τραυματισμένο άλογό

[475] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 44.1.28 (411)-44.2.7 (415).
[476] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 45.7.1-6 (423). Για άλλες περιπτώσεις *εξωδιηγητικού-ομοδιηγητικού-αυτοδιηγητικού αφηγητή* βλ. ακόμα, Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 21.14.20-24 (153), 25.8.2-8,11-14 (211), 39.14.18-21 (361), 42.14.22 (399)-42.14.8 (401), 43.5.33 (403)-43.5.8 (405), 43.11.24-28 (409).

του. Τότε οι Πατρινοί εκμεταλλεύτηκαν την ευκαιρία και τον συνέλαβαν, οδηγώντας τον τραυματισμένο σ' έναν χώρο, στον οποίον υπήρχαν μυρμήγκια, ποντικοί και σιτόψειρες. Εκεί, ο *αφηγητής-πρωταγωνιστής* υπέφερε από τα τραύματά του, από το σκληρό στρώμα, αλλά και από τα σίδερα και τις αλυσίδες, με τις οποίες ήταν δεμένος: *Ὡς δ' ἐκείμεθα ... ὡς ἐφάγομεν, ἐκαθήμεθα ... ὁμιλοῦντες περισσὰ ... τοῦ δὲ δεσπότου κἀμοῦ εὑρεθέντων ἔμπροσθεν εἰς τὸν διωγμὸν τῶν καβαλλαρίων ... τὰ ἄλογα ἡμῶν ... εὑρέθην ἐγὼ ὑπέρμαχος ... ἐγὼ δὲ καὶ δέδωκα καὶ ἕνα καὶ ἔπιασα ... ἀλλὰ καὶ δεδώκασί με, καὶ ἐμὲ καὶ τὸ ἄλογόν μου τοσαῦτα, ὅτι ἀδυνατῆσαν ἔπεσε καὶ ἐπλάκωσέ με … Πιάσαντές με οὖν, μετὰ πολλῶν λαβωμάτων ἀπαγαγόντες με, ἔβαλόν με εἰς τὸν κουλᾶν ... ἔβαλόν με δὲ καὶ σίδηρα μονοκάνονα καὶ εἰς τὸν ἀριστερὸν πόδα ἅλυσον στερεὰν εἰς τζόκον μέγαν καρφωμένην. Καὶ ἐκοιτώμην ἐν τῇ τοιαύτῃ φυλακῇ πικρῶς διαβιβάζων ... ὡς ἐδηλώσαμεν, ὁποὺ εἶχε τὸ ὁσπίτιον κακῶν*[477].

Ο *αφηγητής-πρωταγωνιστής* του *Χρονικοῦ* παραθέτει επίσης ένα περιστατικό που συνέβη το καλοκαίρι του έτους 1435. Πιο συγκεκριμένα, το έτος αυτό απεβίωσε ο αφέντης της Αθήνας και της Θήβας, κυρ-Αντώνιος των Αντζαγιόλη. Τότε ο αφηγητής απεστάλη με ένορκο αργυρόβουλλο στη σύζυγο του αποθανόντος, προκειμένου να του παραδώσει την πόλη και εκείνος με τη σειρά του να της παραχωρήσει κάποιο μέρος στον Μορέα. Εντέλει, ο *αφηγητής-πρωταγωνιστής* δεν μπόρεσε να πραγματοποιήσει τον στόχο του, επειδή ο Τουραχάν τον είχε προσπεράσει και είχε αποκλείσει την περιοχή της Θήβας: *Καὶ εἰς τὰς ἀρχὰς ... κῦρ Ἀντώνιος Ντελαντζιόλης, καὶ ... ἐστάλην ἐγὼ μετὰ ἐνόρκου ἀργυροβούλλου καὶ πολλῶν στρατιωτῶν, ἵνα παραλάβω τὴν Ἀθήναν καὶ ἄλλον εἰς τὸν Μορέαν αὐτῇ δώσω τόπον, ὁπόσον καὶ ὁποῖον φανῆταί μοι. Προλαβόντος δὲ τοῦ Τουραχάνη καὶ τὴν Θήβαν ἀποκλείσαντος (ἣν καὶ ἀπῆρε μετά τινας ἡμέρας), ἄπρακτος ἐγύρισα ἀπὸ τὸ Ἐξαμίλιον τοῦτο παραγγελίαν ἔχοντός μου*[478].

---

[477] Σφραντζής, *Χρονικόν,* 17.8.19 (44)-17.10.21 (46).

[478] Σφραντζής, *Χρονικόν,* 22.1.1-8 (74). Για άλλα τμήματα της αφήγησης, όπου εντοπίζεται ο τύπος του *εξωδιηγητικού-ομοδιηγητικού-αυτοδιηγητικού αφηγητή* βλ. Σφραντζής, *Χρονικόν,* 1.1.8-14 (4), 5.1.12-21 (12), 6.1.1-6 (14), 12.1.7 (24)-12.4.10 (26), 15.1.15 (30)-16.2.26 (36), 16.7.1-9 (40), 17.1.13 (40)-17.2.3 (42), 17.4.8 (42)-17.7.18 (44), 19.1.1 (54)-19.2.7 (56), 19.4.14 (56)-19.7.8 (60), 19.9.1 (62)-20.5.21 (66), 20.8.1-2 (68), 21.1.12-24 (68), 21.6.13-14 (70), 21.8.17-28 (70), 21.10.4-6 (72), 21.13-14.14-25 (72), 22.2.9 (74)-22.5.10 (76), 22.9-10.1-11 (78), 22.12.21-28 (78), 23.11.24-28 (84), 24.1.3-5 (86), 24.11.21-24 (88), 25.1.1-11 (90), 25.3.14-18 (90), 25.6-7.3-13 (92), 26.2.19-23 (92), 26.6.16-19 (94), 26.10.26 (94)-27.6.6 (98), 28.4.17, (98), 28.6.4 (100), 29.3.19-24 (100), 30.1.20 (102)-31.7.4 (112), 31.9-10.9-21 (112), 32.1.1 (114)- 32.9.16 (118), 33.2.23 (118)-33.9.29 (122), 34.2.8-15 (124), 34.6.4

Στο σημείο αυτό επιβάλλεται να επισημανθεί ότι στο *Χρονικὸν* του Σφραντζή παρατηρείται σποραδικά τάση μετατροπής του *αυτοδιηγητικού αφηγητή* σε *συγγραφέα-αφηγητή* ένα φαινόμενο, το οποίο, όπως ήδη προηγουμένως έχει αναφερθεί[479], επεσήμανε ο Stanzel. Ειδικότερα, στο *Χρονικὸν* εμφανίζεται να υποχωρεί το *βιωματικό εγώ* και να επικρατεί το *αφηγούμενο εγώ*. Ο αφηγητής σταδιακά αφηγείται γεγονότα, στα οποία δεν είναι ο ίδιος παρών, και συνεπώς μεταβάλλεται από *εξωδιηγητικό-ομοδιηγητικό* σε *εξωδιηγητικό-ετεροδιηγητικό*. Αντιστοίχως, η πρωτοπρόσωπη αφήγηση παραχωρεί τη θέση της στην τριτοπρόσωπη. Εντελώς ενδεικτικά μπορεί να αναφερθεί το ακόλουθο τμήμα της αφήγησης. Στο κεφ. 37, §4-6, στ. 9-11 του *Χρονικοῦ* μνημονεύεται η άφιξη του *αφηγητή-πρωταγωνιστή* στο Λεοντάρι, προκειμένου να τεθεί υπό τις εντολές του *δεσπότη* Θωμά Παλαιολόγου, η μη μετάβασή του στη Σερβία, η συμβολή του στην απελευθέρωση της αιχμάλωτης συζύγου του, ο θάνατος της κόρης του Θάμαρ, ενώ ο ίδιος βρισκόταν ως απεσταλμένος στη Βενετία και τέλος η επιστροφή του στην Πάτρα, αφού είχε διασωθεί από μία φοβερή τρικυμία: *Τῷ αὐτῷ ... εἰς τὸ Λεοντάριν ἀπῆλθον κἀγὼ καὶ τὸν δεσπότην κῦρ Θωμᾶν ... προσεκύνησα. Καὶ εἰς τὴν δουλοσύνην αὐτοῦ με προσεδέξατο καὶ τὸ χωρίον τὸ Κέρτεζιν εὐεργέτησεν ... ἡτοίμασεν ἀπελθεῖν με ... τούτου λέγω κἀκείνων. Καὶ ὀρθωθεὶς ἀπῆλθον καὶ εἰς τὴν Μεθώνην ... ἀπέλθω εἰς τὸ Ῥαούζην ... εἰς τὴν Σερβίαν … ἀπῆλθον ... εἰς τὴν Πάτραν … τῶν παίδων μου μητέρα ἔχων ... ἣν καὶ ἐξαγοράσας … Καὶ ... ἀπέθανε Θάμαρ ἡ καλή μου θυγάτηρ ... (ἰοὺ ἰού μοι τῷ ἀθλίῳ γενέτη) ... Ἐμοῦ δὲ τοῦ ἀθλίου οὐκ εἰδότος τοῦτο ... ἀπεστάλην ἀποκρισιάριος εἰς τὴν αὐθεντίαν τῶν Βενετικῶν…Καὶ ἐπανέστρεψα εἰς τὴν Πάτραν... οὗπερ καθ΄ ὁδὸν ἡμᾶς συνήντησε*[480].

Ύστερα από την περιγραφή των γεγονότων αυτών, στα οποία κυριαρχεί ο *εξωδιηγητικός-ομοδιηγητικός* τύπος *αφηγητή,* μνημονεύονται συμβάντα, στα οποία ο αφηγητής είναι απών. Ειδικότερα, παρατίθενται η κατάληψη της Αθήνας, η επίθεση στο Βελιγράδι και η κυριαρχία στη Σερβία από τον Μωάμεθ Β΄, τα έτη 1456-1457. Επιπλέον, στο συγκεκριμένο τμήμα της αφήγησης αναφέρεται η επίθεση του σουλτάνου στην περιοχή του Μορέα, η παράδοση σε αυτόν της Κορίνθου, η απαίτηση του Μωάμεθ Β΄ να αποκτήσει όχι μόνον όσα κάστρα δεν είχε καταλάβει, αλλά και να

(126)-34.12.10 (130), 35.8.17 (132)-35.9.6 (134), 35.11.16-22 (134), 36.3.18-29 (136), 36.5.11-15 (138), 36.11.24 (140)-36.11.2 (142), 37.4.10 (144)-37.7.4 (146), 37.10-11.10-16 (146), 39.10-11.5-21 (156), 40.13.18-26 (164), 41.3.26-28 (166), 41.6.20 (168)-41.7.8 (170), 43.1-3.11-31 (176), 45.1.7-16 (182), 45.3.22-26 (182), 46.10.10-12 (190), 48.1-3.1-27 (194).

[479] Για το ζήτημα αυτό βλ. στο παρόν, 68-69.

[480] Σφραντζής, *Χρονικόν,* 37.4-6.10-32 (144), 37.9-11.7-16 (146).

λάβει ως σύζυγό του την κόρη του *δεσπότη* Δημητρίου (του αδελφού του Θωμά). Εν συνεχεία, μνημονεύονται οι διαμάχες μεταξύ των δύο αδελφών (Δημητρίου και Θωμά Παλαιολόγου) και οι λεηλασίες και οι καταστροφές που προκαλούνταν από τους Τούρκους και τους Αλβανούς στον Μορέα, ενώ ο Δημήτριος και ο Θωμάς συγκρούονταν μεταξύ τους (*εξωδιηγητικός-ετεροδιηγητικός αφηγητής*): *Καὶ ... ἀπῆρεν ὁ ἀμηρᾶς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηναίων ... τὸ Μπελγράδον καὶ σχεδὸν τὸ πλέον μεριδικὸν ἁλώσαντος ... τὸ Περιστέριν ἀπῆρε ... καὶ τὸν Σμεντόροβον καὶ τὸν ἄλλον τόπον … καὶ ἔπεσεν εἰς τὴν Κόρινθον, ἣν δὴ καὶ δεδώκασι πρὸς αὐτὸν … ἵνα τὴν θυγατέρα αὐτοῦ εἰς γυναῖκα πέμψῃ αὐτῷ δὴ τῷ ἀμηρᾷ ... ἔπεισαν τὸν δεσπότην κῦρ Θωμᾶν, ἵνα καὶ κατὰ τοῦ ἀμηρᾶ καὶ κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ ἐπανάστασιν ποιήσῃ καὶ φάγῃ τοὺς ὅρκους ... Ὁ μὲν γὰρ δεσπότης κῦρ Θωμᾶς παρέπιπτε καὶ ἐπολιόρκει τὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Καλομμάταν καὶ Μαντίνειαν … τοῦ δὲ δεσπότου κῦρ Δημητρίου ἐρχομένου ἐμβῆναι ἐν τῷ Λεοντάριῳ, ὡς ἔμαθε τοῦτο ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ἔδραμε καὶ προλαβὼν ἐσέβη ἐν αὐτῷ ... γένος τῶν Ἀλβανιτῶν … πάντα διήρπαζον καὶ ἠφάνιζον … Ἀλλὰ δὴ καὶ αὐτοὶ οἱ Τοῦρκοι οἱ εἰς τὴν Κόρινθον καὶ τὸ Μουχλὶν καὶ τὴν Πάτραν εὑρισκόμενοι ... τοὺς μὲν αἰχμαλώτιζον, τοὺς δὲ ἀπέκτεινον, τοὺς δ' αὐθέντας καὶ τοὺς ἄρχοντας κατεγέλων βλέποντες καθ' ἑαυτῶν τὰ ξίφη ὠθοῦντας*[481].

Θα πρέπει επίσης να επισημάνουμε ότι η *εξωδιηγητική-ετεροδιηγητική αφήγηση* εκτείνεται σε τέτοιον βαθμό, ώστε ο *αποδέκτης* να λησμονεί προσωρινά την προηγούμενη παρουσία του *εξωδιηγητικού-ομοδιηγητικού αφηγητή,* καθώς και τον αυτοβιογραφικό χαρακτήρα της αφήγησης. Εν συνεχεία, ο αφηγητής επανέρχεται σε γεγονότα, στα οποία συμμετέχει (*σχήμα κύκλου*[482]). Ειδικότερα, στο προαναφερθέν παράδειγμα ο *αφηγητής* ύστερα από την αναφορά του στις καταστροφές που προκάλεσαν οι Τούρκοι και οι Αλβανοί επανέρχεται στον εαυτό του μνημονεύοντας τη μετάβασή του στη Μεθώνη, όπου περίμενε να δει την έκβαση των εμφύλιων συγκρούσεων μεταξύ των δύο αδερφών (*αφηγητής-πρωταγωνιστής*)*: Ταύτας δὴ τὰς ἐργασίας κἀμοῦ ἐννοήσαντος εὑρισκομένου μου εἰς τὴν Ἀρκαδίαν ... ἐξῆλθον κἀγὼ*

[481] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 37.12.17 (146)-37.15.16 (148), 39.1.17 (148)-38.6.28 (150), 39.1.1 (152)-39.9.4 (156).

[482] Στο σημείο αυτό είναι απαραίτητο να διευκρινιστεί ότι η έννοια του *σχήματος κύκλου* χρησιμοποιείται με ευρύτερη σημασία και αφορά στην επαναφορά του αφηγητή στον τύπο του *εξωδιηγητικού-ομοδιηγητικού αφηγητή*, ο οποίος επικρατούσε αρχικά, έπειτα από τη μεταβολή του στο είδος του *εξωδιηγητικού-ετεροδιηγητικού αφηγητή*. Για χαρακτηριστικά παραδείγματα για το θέμα αυτό βλ. εντελώς ενδεικτικά Σφραντζής, *Χρονικόν*, 20.1.1 (64)-21.1.24 (68), 42.11.1 (176)-45.4.15 (186), 46.1.16 (186)-46.10.12 (190).

... Μεθώνη ... Καὶ καθήμενοι ... ἐκαραδοκοῦμεν ... τὸ τῆς τοιαύτης τρικυμίας τέλος ... αὐτῶν[483].

5.3. *ΕΝΔΟΔΙΗΓΗΤΙΚΟΣ-ΟΜΟΔΙΗΓΗΤΙΚΟΣ ΑΦΗΓΗΤΗΣ*

Πέραν του *εξωδιηγητικού-ομοδιηγητικού* τύπου *αφηγητή* στις αφηγήσεις των τεσσάρων ιστορικών της αλώσεως εντοπίζεται και ο τύπος του *ενδοδιηγητικού-ομοδιηγητικού αφηγητή*[484]. *Ενδοδιηγητικός-ομοδιηγητικός* τύπος *αφηγητή* στην αφήγηση της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* παρατηρείται στο σημείο, όπου παρατίθενται οι λόγοι των κατοίκων της Βασιλεύουσας και του Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγου, οι οποίοι επικαλούνται τον Θεό, για να τους βοηθήσει να απαλλαγούν από τον Βαγιαζήτ (*Θεὲ καὶ Κύριε τοῦ ἐλέους, ἐλέησον ἡμᾶς ... δὸς τὸν ἐπαπειλοῦντα ἡμᾶς καὶ τὸν σὸν οἶκον τοῦτον καὶ τὰ ἐν αὐτῷ ἅγια ἄλλην μέριμναν, ἄλλην φροντίδα, ἄλλον λογισμόν, ἵνα ἐλευθερωθέντες τῆς αὐτοῦ τυραννίδος ... ἀμήν*[485]).

Στο πλαίσιο της ίδιας αφήγησης ο τύπος του *ενδοδιηγητικού-ομοδιηγητικού αφηγητή* παρατηρείται και στον διάλογο του Μωάμεθ Β΄ με τον Λουκά Νοταρά αναφορικά με την ορθότητα της απόφασης των Βυζαντινών να μην παραδοθούν στον σουλτάνο (*Καλῶς ἐποιήσατε τοῦ μὴ παραδοῦναι τὴν πόλιν; Ἰδέ, ... πόσος ὄλεθρος, πόση αἰχμαλωσία - Ὁ δὲ δοὺξ ἀπεκρίνατο: Κύριε, οὐκ εἴχαμεν ... καθ΄ ὑμῶν*[486]).

Ιδίου τύπου *αφηγητής* εντοπίζεται στην αφήγηση του Δούκα και στην αναφορά στην επιστολή που απέστειλε ο Μωάμεθ Α΄ προς τον Δημήτριο Λεοντάρη, προκειμένου να του παραδώσει τους φυγάδες Τζινεήτ και Μουσουλμάν, οι οποίοι είχαν καταφύγει στη Θεσσαλονίκη (*Οἶδας ... ἀλλὰ τὴν κυνηγηθεῖσαν παρ΄ ἐμοὶ θήραν*

---

[483] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 39.10.5 (156)-39.14.22 (158). Βλ. ακόμα, Σφραντζής, *Χρονικόν*, 39.12.22 (156)-40.13.26 (164). Για περισσότερα παραδείγματα μετατροπής *του πρωτοπρόσωπου-αυτοβιογραφικού αφηγητή* σε *συγγραφέα-αφηγητή* βλ. ενδεικτικά Σφραντζής, *Χρονικόν*, 20.1.1 (64)-20.10.11 (68), 42.11.1 (176)-44.3.6 (182), 41.1.16 (186)-46.9.9 (190).

[484] Ο *ενδοδιηγητικός-ομοδιηγητικός* τύπος *αφηγητή* αφορά σε έναν αφηγητή β΄ βαθμού (εντός δηλ. διηγητικού επιπέδου), ο οποίος συμμετέχει στα γεγονότα που αφηγείται. Για το ζήτημα αυτό βλ. στο παρόν, 66.

[485] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 15.7.23-28 (91). Βλ. ακόμα Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 14.4.9-12,14-15 (85).

[486] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 40.3.4-7 (377). Βλ. επίσης Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 8.11.22-26 (119), 18.11.6-10,10-14 (121), 19.10.20-22 (129), 19.12.7-14 (131), 20.4.15-20 (135), 21.3.30-33 (141), 21.3.35 (141)-21.3.1 (143), 21.3.1-2 (143), 21.3.2-3 (143), 21.3.4-6 (143), 21.5.27-29 (145), 22.4.18-25,26-35 (157), 25.3.12-28 (203), 25.8.5-8 (211), 25.9.27 (211), 25.9.11 (213), 26.1.26-31 (215), 26.2.1 (217)-26.3.3 (219), 28.3.27-29 (231), 34.11.20-25 (305), 34.11.27-35 (305), 35.1.9-14 (309), 35.5.29 (311)-35.5.1 (313), 35.5.7-11 (313), 38.13.18-21 (343), 39.1.23 (349)-39.1.13 (351), 39.10.12-14 (357), 40.1.13 (375), 40.3.12-14,14 (377), 43.13.5,6,6-12,13-17 (411), 44.1.5-6,7-11 (413), 44.2.35 (413)-44.2.2 (415), 44.4.16-18 (417), 45.15.19-20 (427).

ἀπόδος μοι. Εἰ δὲ μὴ τοῦτο ποιήσεις, χαίρειν εἰπών μοι τὴν φιλίαν, τὴν ἔχθραν ἀσπάσομαι καὶ ὡς ἐν ὀλίγῳ καὶ τὴν πόλιν σου παραλάβω ... καὶ τοὺς ἐχθρούς μου ἐν χερσὶν ἐμαῖς ἕξω[487]).

Περνώντας στην αφήγηση του *Χρονικοῦ* ο *ενδοδιηγητικός-ομοδιηγητικός* τύπος *αφηγητή* εντοπίζεται στην προσευχή του *δρώντος προσώπου-Σφραντζή* στον Θεό (*ἀλλ᾽ εἴ με, Σῶτερ, ἀνάγκη παθεῖν ... παράσχου, ἀλλὰ μὴ εἰς τὸν μέλλοντα τὸν ἀπέραντον ... ἐνταῦθά με τοίνυν ἀνακαθάρας ... παρουσίᾳ σου*[488]), καθώς και στον διάλογό του με τον Κωνσταντίνο ΙΑ΄ Παλαιολόγο αναφορικά με το αξίωμα που θα του παραχωρούσε ο βυζαντινός αυτοκράτορας (*εἶδες τὸν ... μεσάζοντά σου, σὺ ἐζήτησας τὸ ὀφφίκιον τοῦ μεγάλου κοντοστάβλου ... ἐγὼ δὲ ἀπελογησάμην· πολλὰ τὰ ἔτη τῆς ἁγίας βασιλείας σου ... γραμματικόν*[489]).

Στο πλαίσιο των επιστολών που είναι ενταγμένες στην αφήγηση του *Χρονικοῦ ενδοδιηγητικού-ομοδιηγητικού* τύπου *αφηγητής* είναι ο διοικητής του Αγγελοκάστρου, ο οποίος απέστειλε στον *δεσπότη* Θωμά Παλαιολόγο την ακόλουθη επιστολή: *ὁ ἀμηρᾶς ἔχει ὀρέξεως ἀπελθεῖν εἰς ἐκεῖνόν τις τῶν ἀρχόντων σου, καὶ γενήσεται συμβίβασις μέσον ὑμῶν ἀγάπης καὶ δοθῇ παρ᾽ ἐκείνου καὶ τόπος μετά τινων συμφωνιῶν πρός σέ*[490].

Ίδιος τύπος *αφηγητή* στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν* εντοπίζεται στη συνομιλία του Μωάμεθ Β΄ με τους πρέσβεις του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου αναφορικά με την ανέγερση του φρουρίου Ρουμελί-Χισάρ (*ὁ χῶρος ἐλεύθερος, διάβασις δὲ μόνον*

---

[487] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 22.4.18-25 (157). Βλ. ακόμα Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 18.5.10-13 (115), 19.1.9-12 (123), 21.3.30-33 (141), 22.5.37 (157)-22.5.16 (159), 25.8.2-3,5-8 (211), 33.3.21-27 (281), 40.3.6-7 (377).

[488] Σφραντζής, *Χρονικόν,* 48.3.19-27 (194). Για λόγους του *δρώντος προσώπου-Σφραντζή* βλ. επίσης Σφραντζής, *Χρονικόν,* 13.3.3-4 (28), 15.8.28-30 (34), 17.7.13-14 (44), 19.6.20-22 (58), 20.5.14-17 (66), 23.3.19-23 (80), 30.4.17 (104)-30.4.3 (106), 30.5.9 (106)-30.6.5 (108), 30.6.8-9 (108), 31.2.22-24 (108), 31.9.12-13 (112), 33.3.1-6 (120), 33.9.24-28 (122), 34.2.14-15 (124), 34.6.8-9 (126), 45.4.1 (184)-45.4.15 (186).

[489] Σφραντζής, *Χρονικόν,* 34.8.27 (126)-34.10.23 (128). Βλ. ακόμα Σφραντζής, *Χρονικόν,* 7.1.18-22 (14), 7.4.25-27 (16), 8.3.24-26 (18), 9.1.5-7 (20), 11.2.19-21 (22), 13.2.21-22 (26), 13.4.10-12 ,15-19,22-23 (28), 15.7.18-24 (34), 15.8.27-28 (34), 15.8.6-11 (36), 17.7.3 (44), 18.7.4-6,9-11 (52), 19.1.10-11 (54), 19.5.5-16 (58), 19.6.18-19 (58), 19.8.13-23 (60), 19.11.26-27 (62), 20.5.18 (66), 21.1.17-19 (68), 22.3.15-20 (74), 23.3.15-18 (80), 23.5.4 (82)-23.6.15 (82), 23.7.18-26 (82), 23.8.4-7 (84), 23.10.16-23 (84), 27.2.8 (96)-27.6.5 (98), 30.4.15-16 (104), 30.5.10 (106), 30.6.5-8 (108), 32.2.6 (114)-32.4.19 (114), 32.5.21 (114)-32.8.6 (118), 32.9.14-16 (118), 33.2.24-29 (118), 33.3.7 (120)-33.4.12 (120), 33.4.14-20 (120), 33.7.6 (122)-33.9.23 (122), 34.1.3-7 (124), 34.3.17-21 (124), 34.4.22-29 (124), 34.5.1-3 (126), 34.6.4-7 (126), 34.10.24 (128), 34.11.1-6 (130), 34.12.7-10 (130), 35.1.12-14 (130), 35.8.17-22 (132), 36.6.17-23 (138), 36.7.5 (140), 36.9.9-11 (140), 36.9.13-14 (140), 36.9.16-17 (140), 36.9.18-19 (140), 40.1.3-7 (160), 41.4.7-12 (168), 44.2.15-18 (180), 44.2.18-19 (180).

[490] Σφραντζής, *Χρονικόν,* 41.1.17-19 (166). Βλ. επίσης Σφραντζής, *Χρονικόν,* 15.3.16-21 (32), 15.4.22-30 (32), 31.3.1 (110)-31.7.4 (112).

ἁπλῶς, ἔφασαν ... ἤπειροι[491] - *βασιλεὺς δὲ ἀποκρίνεται τούτοις· οὔτε ἀδικεῖν ὑμᾶς, ἄνδρες Ῥωμαῖοι, ἡγοῦμαι ... μηδὲ περιεργάζεσθαι βουλομένων*[492]).

Ενδοδιηγητικός-ομοδιηγητικός τύπος *αφηγητή* παρατηρείται και στους λόγους του Μωάμεθ Β΄, ο οποίος εμψυχώνει τους στρατιώτες του να συνεχίσουν και να εντείνουν την επίθεση εναντίον της Κωνσταντινουπόλεως, καθώς πλησιάζουν στην κατάκτησή της (*ὦ φίλοι, τὴν πόλιν, ἔχομεν ἤδη ... χωρεῖτε πρὸς τὸ ἔργον εὐψύχως καὶ γίνεσθε ἄνδρες ἀγαθοὶ κἀγὼ μεθ' ὑμῶν*[493]).

Ακολούθως, στην επιστολή του φρούραρχου του Παλαιού Κάστρου (Μυρινούπολη) Μιχαήλ, προς τον Κριτόβουλο σχετικά με την παράδοση της περιοχής αυτής εμφανίζεται *ενδοδιηγητικός-ομοδιηγητικός αφηγητής* (*αἵματι δὲ ξίφος ἐγχαράξας ἐς χάρτην ἀποπέμπει Κριτοβούλῳ τοῦτο δηλῶν, ὡς αἵματι καὶ σιδήρῳ μόνῳ τὴν ἀκρόπολιν λήψῃ, ἄλλως δ' οὔ*[494] - *μὴ οὕτω τὴν ἀκρόπολιν αἴτει, οὐ γὰρ λήψῃ· ἀλλ' εἴ γε ἀνὴρ εἶ, αὐτὸς ἐλθὼν σὺν ὅπλοις λάμβανε ταύτην*[495]).

Αναφορικά με την αφήγηση των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν*, ο τύπος του *ενδοδιηγητικού-ομοδιηγητικού αφηγητή* παρατηρείται στους λόγους του Μουράτ Β΄, ο οποίος προσπαθεί να ενθαρρύνει τους στρατιώτες του να μην υποχωρήσουν κατά τη διάρκεια σύγκρουσης με τους ηγεμόνες της Ασίας (*Παῖδες ἐμοὶ στρατιῶται ... τί δὴ ὑποχωρεῖτε; ... ἄγετε δὴ ἐμοὶ ἕπεσθε, ὡς ἢν μὴ ἀρτίως ἕπησθε, ταχὺ περιεσομένων τῶν πολεμίων ἡμᾶς*[496]).

Στην ίδια κατηγορία εντάσσεται και η συνομιλία του Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγου και του Μουράτ Α΄ αναφορικά με την επανάσταση των υιών τους Ανδρονίκου και Σαουτζή αντιστοίχως (*Βασιλεῦ Ἑλλήνων ... ὡς Σαουζῆς ὁ ἐμὸς παῖς ὑπὸ τοῦ σοῦ παιδὸς ἀναγκασθεὶς ἀνήκεστά μοι βουλεύονται πράγματα ... ἐς ὕστερον. Βασιλεὺς δὲ Ἑλλήνων ἀμείβετο τοῖσδε· ὦ βασιλεῦ ... ἢν γὰρ κἀμοὶ γένηται ὁ παῖς οὗτος, ὃν σὺ ἔφησθα ἐπὶ ταῦτα ὡρμῆσθαι, οὐδέν τι ἧττον ἐμοῦ συνειδότος, ἤδει δὴ τότε*

[491] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 7.3.7-9 (20).
[492] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 8.1.13 (20)-8.6.36 (20).
[493] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 60.1.7-11 (70). Βλ. επίσης Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 14.1.20 (25)-16.19.33 (34), Α΄ 48.1.4 (60)-51.5.8 (65), Α΄ 68.2.15-16 (76), Α΄ 72.2.1-2 (82), Α΄ 73.9.30-34 (83), Β΄ 11.5.18-26 (102), Γ΄ 3.7.29-30 (120), Γ΄ 14.6.6-9 (135), Δ΄ 11.6.10-17 (170), Ε΄ 15.2.29-30 (202).
[494] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Γ΄ 14.8.24-26 (135).
[495] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Γ΄ 14.8.27-28 (135).
[496] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 36,4-8.

σαφέστατα, ὡς ἔχοιμεν εὐνοίας τε καὶ φιλοφροσύνης περὶ σέ τε καὶ τὴν σὴν δυναστείαν ... ἐνδιδόντα τῆς δίκης[497]).

Σε όλα τα ανωτέρω παραδείγματα είναι σαφές ότι η αφηγηματική λειτουργία επιτελείται από έναν αφηγητή, ο οποίος συνιστά πρόσωπο της αφήγησης και αφηγείται γεγονότα, στα οποία μετέχει και ο ίδιος.

5.4. *ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΤΗΤΕΣ ΤΥΠΩΝ ΑΦΗΓΗΤΩΝ ΣΤΟΥΣ ΤΕΣΣΕΡΙΣ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥΣ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ*

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην αφήγηση των τεσσάρων ιστορικών της αλώσεως παρουσιάζουν τα σημεία εκείνα, στα οποία εντοπίζεται η από κοινού συμμετοχή του αφηγητή με το γένος του. Πιο συγκεκριμένα, στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* του Δούκα, ο αφηγητής αναφερόμενος στα γεγονότα της αλώσεως της Βασιλεύουσας, μιλά εκ μέρους όλων των Κωνσταντινοπολιτών και του γένους του χρησιμοποιώντας το α΄ πληθυντικό πρόσωπο και διεκτραγωδεί τη συμφορά που τους έπληξε όχι μόνον από το ίδιο το γεγονός της αλώσεως, αλλά και από την προσευχή του Μωάμεθ Β΄ εντός της Μεγάλης Εκκλησίας. Ο αφηγητής διαπιστώνει ότι η λατρεία των Χριστιανών θεωρήθηκε κίβδηλη και ότι δεν την λάμβαναν υπόψιν τους τα έθνη και διευκρίνισε μάλιστα ότι εξαιτίας των αμαρτιών τους η Μεγάλη Εκκλησία μετατράπηκε σε οίκο του Μωάμεθ: *Βαβαὶ τῆς συμφορᾶς, φεῦ τοῦ φρικώδους τέρατος· Οἴμοι, τί γεγόναμεν; Αἴ αἴ, τί εἴδαμεν; Τοῦρκος ἐν τῷ ἁγίῳ θυσιαστηρίῳ, ἐν ᾧ λείψανα ἀποστόλων καὶ μαρτύρων ἵδρυνται, καὶ ἐπάνω αὐτοῦ ἀσεβής· Φρῖξον, ἥλιε ... Ὄντως εἰς κίβδηλον ἐλογίσθημεν. Ἡ λατρεία ἡμῶν εἰς οὐδὲν ἐλογίσθη τοῖς ἔθνεσιν. Διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ὁ ἐπ' ὀνόματι τῆς τοῦ Θεοῦ λόγου Σοφίας ἀνοικοδομηθεὶς ναὸς καὶ τέμενος τῆς Ἁγίας Τριάδος, ὀνομαζόμενος καὶ Μεγάλη Ἐκκλησία καὶ Νέα Σιών, σήμερον βωμὸς*

[497] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 37,19-Α΄ 38,19. Βλ. επίσης Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 43,6-17, Α΄ 44,10-20, Β΄ 55,17-56,8, Β΄ 56,9-18, Β΄ 96,17-97,10, Β΄ 99,16-100,7, Γ΄ 108,7-22, Γ΄ 108,23-109,13, Γ΄ 142,3-143,17, Γ΄ 144,14-21, Γ΄ 148,12-14,18,19-21, Γ΄ 149,5-9, Γ΄ 150,4-8, Δ΄ 171,14-16, Ϛ΄ 83,6-22, Ϛ΄ 84,4-85,12, Ϛ΄ 85,15-86,13, Ϛ΄ 87,17-26, Ϛ΄ 88,13-18, Ϛ΄ 90,3-6, Ζ΄ 106,16-107,6, Ζ΄ 107,24-129,20, Ζ΄ 113,8-13, Ζ΄ 128,18-20,21,23-24, Ζ΄ 134,12-20, Ζ΄ 139,12-18, Η΄ 156,2-11, Η΄ 159,21-22, Η΄ 165,21-26, Η΄ 168,8-9,16-19, Η΄ 172,16-174,2, Η΄ 175,5-16, Η΄ 184,4-7,8-12, Θ΄ 207,10-23, Θ΄ 207,24-208,19, Θ΄ 210,3-5,12-17, Θ΄ 211,12, Θ΄ 244,14-246,6, Θ΄ 247,18-23, Ι΄ 272,22-273,8, Ι΄ 279,15-21.

βαρβάρων καὶ οἶκος τοῦ Μωάμεθ ἐπεκλήθη καὶ γέγονεν. Δικαία ἡ κρίσις σου, Κύριε[498].

Επιπλέον, ο αφηγητής σ' ένα ακόμα σημείο της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας*, συμπεριλαμβάνοντας τον εαυτό του (χρήση α΄ πληθυντικού προσώπου), θρηνεί για την εγκατάλειψη του γένους από τον Θεό λόγω των αμαρτιών, των αδικιών και των ανομημάτων τους, και για τον λόγο αυτόν ικετεύει τον Θεό για συγχώρεση: *Φρῖξον ἥλιε· καί, σὺ γῆ, στέναξον εἰς τὴν παντελῆ ἐγκατάλειψιν τὴν γενομένην ἐν τῇ ἡμετέρᾳ γενεᾷ παρὰ τοῦ δικαιοκρίτου Θεοῦ διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν. Οὐκ ἐσμὲν ἄξιοι ἀτενίσαι τὸ ὄμμα εἰς οὐρανόν, εἰ μὴ μόνον κάτω νενευκότες καὶ εἰς γῆν τὰ πρόσωπα θέντες κράξωμεν· «δίκαιος εἶ, Κύριε, καὶ δικαία ἡ κρίσις σου· ἡμάρτομεν, ἠνομήσαμεν, ἠδικήσαμεν παρὰ πάντα τὰ ἔθνη. Καὶ πάντα ἃ ἐπήγαγες ἡμῖν, ἐν ἀληθινῇ καὶ δικαίᾳ κρίσει ἐπήγαγες. Πλὴν φεῖσαι ἡμῶν, Κύριε, δεόμεθα»*[499].

Από όλα τα ανωτέρω σημεία καθίσταται εμφανές ότι ο αφηγητής διακατέχεται αναμφίβολα από συναισθήματα συλλογικής ενοχής. Επ' αυτού ορθώς η Αρβελέρ τονίζει ότι οι Βυζαντινοί συγγραφείς, ύστερα από τις καταστροφές που υπέστη η αυτοκρατορία, πρέσβευαν πως από την αμαρτία ο άνθρωπος οδηγείται δια της τιμωρίας στη μετάνοια και ακολούθως στην αναγέννηση και στην πνευματική συνέχεια[500]. Χαρακτηριστικό παράδειγμα συνιστούν οι λόγοι του πατριάρχη Φωτίου προς τους κατοίκους της Κωνσταντινουπόλεως, όταν το 860 ρωσικά πλοία λεηλάτησαν τμήμα της Κωνσταντινουπόλεως. Τότε ο πατριάρχης ερμήνευσε το συγκεκριμένο γεγονός ως θεόσταλτο σημάδι και ως τιμωρία, τόνισε τις αμαρτίες των Χριστιανών και τους προέτρεψε να μετανοήσουν, επειδή μόνον κατ' αυτόν τον τρόπο θα ανακουφίζονταν οι ίδιοι και θα εξευμένιζαν τον Θεό. Ανάλογα στοιχεία προτροπής, συμβουλών και παραμυθίας εντοπίστηκαν και μετέπειτα σε κείμενα ιεραρχών, κρατικών λειτουργών και αυτοκρατόρων, καθώς το Βυζάντιο ταλανιζόταν διαρκώς από επιθέσεις[501]. Η Αρβελέρ παρατήρησε εύστοχα ότι ύστερα από την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως από τους Σταυροφόρους, οι Βυζαντινοί είχαν στη συνείδησή τους τις έννοιες αμαρτία

[498] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 40.2.22-31 (375).
[499] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 41.19.21-27 (391). Για επιπλέον σημεία, στα οποία εκφράζεται το αίσθημα της συλλογικής ενοχής, βλ. Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 5.5.14-16 (47), 15.3.18-21 (87), 23.8.6-8,16-21 (177), 29.5.8-9 (251), 32.5.16-18 (277), 40.5.1-2 (381), 42.14.20-21 (399), 44.3.25 (415).
[500] Ελένη Γλύκατζη-Αρβελερ, *Γιατί το Βυζάντιο*, Αθήνα 2012, 259.
[501] ό.π., 260-261.

και μετάνοια[502]. Άλλωστε, με την οριστική υποταγή της Πόλης στους Τούρκους το 1453 οι υπόδουλοι ανέμεναν επί μακρόν, έπειτα από τα στάδια της αμαρτίας και της μετάνοιας, τη σωτηρία του γένους από τον Θεό και την εκπλήρωση των προφητειών[503].

Επιπλέον, θα πρέπει να σημειωθεί ότι στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* του Δούκα ο αφηγητής εκφράζει τα συναισθήματα και τις σκέψεις ολόκληρου του γένους. Αναφέρει ότι όλοι μαζί έχουν δει ιδίοις όμμασιν την πανωλεθρία του γένους και ότι αναμένουν την παλιγγενεσία και την εκπλήρωση προφητειών: *Τοῦτο οὖν ἡμεῖς οἱ ἐν τῇ ὑστάτῃ τοῦ χρόνου φορᾷ φθάσαντες καὶ ἰδόντες τὴν ἀπαίσιον καὶ φοβερὰν ἀπειλὴν τὴν γενηθεῖσαν τῷ ἡμετέρῳ γένει, ὀνειροπολοῦντες ἐκδεχόμεθα τὴν ἀνάῤῥυσιν καὶ δι' ἐπιθυμίας εἰς ἄκρος ζεούσης ἱκετεύοντες τὸν παιδεύοντα καὶ πάλιν ἰώμενον Θεὸν καὶ τὰ προῤῥηθέντα παρά τινων εὐλαβῶν ἀνδρῶν εἰς ἐκδοχὴν ἐλπίζοντες*[504].

Παρόμοιο φαινόμενο εντοπίζεται και στο *Χρονικὸν* του Σφραντζή, στο οποίο ο αφηγητής είναι κοινωνός της σκέψης όλων των Βυζαντινών και εκφράζει τους προβληματισμούς τους σχετικά με το ζήτημα της κατασκευής κάστρου από τους Τούρκους στο Στενό. Οι Βυζαντινοί συνειδητοποίησαν ότι λόγω της οικοδόμησης του κάστρου αυτού δεν θα ήταν ασφαλές να διαβούν τη στεριά και γι' αυτόν τον λόγο αποφάσισαν ότι ήταν προτιμότερο να πλεύσουν δια θαλάσσης: *Ἰδοὺ τῇ κς-ῃ μαρτίου τοῦ αὐτοῦ ξ-οῦ ἔτους ἦλθεν ὁ ἀμηρᾶς καὶ ἔπεσεν εἰς τὸ Στενόν, ἵνα ἐκεῖσε κτίσῃ τὸ κάστρον. Καὶ σήμερον νὰ ἴδωμεν καὶ αὔριον, καὶ ὅτι διὰ τῆς στερεᾶς οὐδὲν τυχαίνει, ἐπεὶ ἐπικίνδυνον θέλει εἶσται, ἰδοῦ εὑρεῖν θέλομεν πλεύσιμον*[505].

Όσον αφορά στον αφηγητή των *Ἱστοριῶν* του Κριτοβούλου, πρέπει να επισημανθεί ότι και αυτός αναφέρεται στις συμφορές και στα παθήματα του δικού του γένους χρησιμοποιώντας α΄ πληθυντικό πρόσωπο: *εἰ μήτε ξυναλγοῦντες ταῖς ἡμετέραις κακοπραγίαις … καὶ διασύρειν τὰ οἰκεῖα κακὰ … πρῶτον μέν γαρ οὐχ ὥστε μέμψιν τινὰ περιάψαι τῷ γένει οὐδ' ἐπὶ τῷ κακῶς εἰπεῖν τε καὶ διασῦραι τὰ ἡμέτερα ἐς τόδε προήχθημεν … παρὰ μόνου τοῦ ἡμετέρου γένους ζητεῖν τὸ ὑγιές τε καὶ στάσιμον καὶ ὅλως ἀκίνητον*[506].

---

[502] ό.π., 262.
[503] ό.π., 264-265. Γενικά για το ζήτημα της ιστορικής ενοχής βλ. ό.π., 257-265.
[504]Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 42.14.14-18 (401).
[505] Σφραντζής, *Χρονικόν,* 35.1.11-14 (130).
[506] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 3.1.29 (13)-Α΄ 3.3.18 (14).

Ιδιαίτερη εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι τα συγκεκριμένα αποσπάσματα θα μπορούσαν αφενός μεν να καταταχθούν στον τύπο του *εξωδιηγητικού-ομοδιηγητικού αφηγητή* υπό την έννοια της συλλογικής συμμετοχής ή συλλογικής ενοχής εκ μέρους του αφηγητή και του γένους του, αφετέρου δε να αποτελούν μία απλή σύμβαση, όπου ο αφηγητής απευθύνεται στον αποδέκτη του, συμμετέχει στον κόσμο του τελευταίου και προσπαθεί να καταστήσει και αυτόν συμμέτοχο στα τεκταινόμενα. Στην πραγματικότητα ο αφηγητής συμβατικά συμμετέχει στα γεγονότα και, ως εκ τούτου, τα σημεία ενώ φαινομενικά λειτουργούν ως εκδηλώσεις *εξωδιηγητικού-ομοδιηγητικού αφηγητή*, στην πραγματικότητα αποκαλύπτουν τη λειτουργία ενός *εξωδιηγητικού-ετεροδιηγητικού αφηγητή*.

Στο σημείο αυτό επιβάλλεται να υπογραμμίσουμε ότι ο αφηγητής των *Ἱστοριῶν* του Κριτοβούλου παρουσιάζει μία ενδιαφέρουσα ιδιομορφία, η οποία δεν εντοπίζεται στις λοιπές υπό εξέταση αφηγήσεις. Ενώ ο ίδιος ταυτίζει τον Κριτόβουλο τον Ίμβριο (*δρων πρόσωπο* της αφήγησης) με τον συγγραφέα και τον συγγραφέα με τον αφηγητή και τον αφηγητή με το *δρων πρόσωπο* (*Κριτόβουλος ὁ νησιώτης, τὰ πρῶτα τῶν Ἰμβριωτῶν, τὴν ξυγγραφὴν τήνδε ξυνέγραψε*[507]*-ἐδόκει δέ μοι καὶ διὰ τόδε οὐχ ἥκιστα ἀναγκαία εἶναι ἥδε ἡ νῦν ξυγγραφή-μοι κατεφάνη εἶναι ἥδε ἡ ξυγγραφή-γράψω δὴ καθέκαστα ὡς ἐγένετο ἀκριβῶς τούς τε λόγους ξυναρμόζων τοῖς ἔργοις ... πλεῖστον λόγον ποιούμενος-ἐν δὲ ταῖς αὐταῖς ἡμέραις ἀφικνεῖται καὶ παρὰ τῶν νήσων πρεσβεία τῷ βασιλεῖ, ἣν ἔπεμψε Κριτόβουλος ὁ Ἰμβριώτης ὁ καὶ τὰδε ξυγγράψας, ἐνδιδοῦσα τὰς ἐν τῷ Αἰγαίῳ νήσους αὐτῷ, Ἴμβρον καὶ Λῆμνον καὶ Θάσον, κατηκόους οὔσας πρότερον τῷ βασιλεῖ Κωνσταντίνῳ*[508]) εντούτοις κατά τη διάρκεια της αφήγησης ο αφηγητής διαφοροποιεί τον εαυτό του από το *δρων πρόσωπο*, σαν να επρόκειτο για δύο διαφορετικά πρόσωπα και αφηγείται σε τρίτο πρόσωπο. Η

[507] Έχει ήδη επισημανθεί (M. Hinterberger, *Autobiographische Traditionen in Byzanz*, Wien 1999, 298-299) ότι κάποιες φορές οι συγγραφείς απευθύνονται άμεσα στο ακροατήριό τους και αυτοπαρουσιάζονται σε τρίτο πρόσωπο χρησιμοποιώντας προσωπικά τους δεδομένα, όπως συμβαίνει στην προκειμένη περίπτωση με τον αφηγητή των *Ἱστοριῶν*.

[508] Για το θέμα αυτό βλ. Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 1.1.1-2 (12), Α΄ 1.2.11-12, (12), Α΄1.3.21-22 (12), Α΄ 1.4.28 (12)- Α΄ 1.4.2 (13), Α΄ 75.1.28 (85)-Α΄ 75.1.2 (86). Όπως εύστοχα παρατήρησε ο M. Hinterberger, *Autobiographische Traditionen in Byzanz*, Wien 1999, 124-125, είναι ευρέως διαδεδομένη σε ιστοριογραφικά έργα η αυτοπαρουσίαση του συγγραφέα με τη χρήση τρίτου προσώπου. «Στο έργο του Κριτοβούλου η διαπλοκή του αυτοδιηγητικού αφηγητή με τον εξωκειμενικό συγγραφέα σαν δρων πρόσωπο της ιστορίας λαμβάνει εξαιρετικά παράξενες μορφές». «Σαν ένα αποκομμένο-έγω ο Κριτόβουλος αυτοσυγκρατείται στο παρασκήνιο στο μεγαλύτερο μέρος του έργου του». Ωστόσο, σε ένα ολόκληρο κεφάλαιο αυτοπαρουσιάζεται σε τρίτο ενικό πρόσωπο, ενώ αναφέρει πολλές φορές το όνομά του. Τέλος, πρέπει να τονιστεί ότι πολλοί συγγραφείς ιστοριογραφικών έργων αυτοπαρουσιάζονται στο προοίμιό τους, χρησιμοποιώντας πολλές φορές τριτοπρόσωπη αφήγηση.

ιδιομορφία των *Ἱστοριῶν* αναφορικά με τη λειτουργία του αφηγητή συνίσταται ακριβώς στο γεγονός ότι ο αφηγητής μολονότι ήταν αυτόπτης μάρτυρας και συμμετείχε σε ορισμένα γεγονότα, παρουσιάζεται αμέτοχος, φαινόμενο το οποίο δεν εντοπίζεται στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* του Δούκα, στο *Χρονικὸν* του Σφραντζή και στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*.

Πιο συγκεκριμένα, ο αφηγητής των *Ἱστοριῶν* τονίζει ότι, όταν ο Κριτόβουλος ο Ίμβριος πληροφορήθηκε την επικείμενη αναχώρηση των Λημνίων, επειδή φοβούνταν τον σουλτάνο, τους καθησύχασε, στέλνοντας παράλληλα απεσταλμένους στον Οθωμανό Χαμζά, προκειμένου να συνάψουν συνθήκη και να μην επιτεθεί εκείνος στα νησιά, στόχος που επετεύχθη. Επιπλέον, ο Κριτόβουλος απέστειλε πρέσβεις και στον σουλτάνο με σκοπό εκείνοι να του παραδώσουν τις νήσους Ίμβρο, Λήμνο και Θάσο και να του ζητήσουν όχι μόνο να τους επιτρέψει να καταβάλουν τους ήδη συμπεφωνημένους ετήσιους φόρους, αλλά και να ορίζει ο Μωάμεθ Β΄ ποιος θα είναι ο άρχοντάς τους: *Κριτόβουλος δὲ τοῦτο μαθὼν ἀνέσχε τε τούτους τῆς ὁρμῆς χρησταῖς ἐλπίσι κουφίσας καὶ ἄνδρα πιστὸν αὐτῷ πέμπει κρύφα Χαμουζᾷ ... καὶ μετ΄ αὐτοῦ ξυνθήκας ποιεῖται μὴ ἐπιπλευσεῖσθαι ταῖς νήσοις μηδὲ κακόν τι μηθὲν ταύταις ὅλως ἢ βουλεῦσαι ἢ πρᾶξαι ... πέμπει δὴ καὶ πρέσβεις ὡς βασιλέα ... καὶ ἐνδιδόντας τὰς νήσους αὐτῷ καὶ ἅμα παρακαλοῦντας ἐᾶσαί τε μένειν αὐτὰς ἐν τῇ προτέρᾳ αὐτῶν καταστάσει οἰκουμένας καὶ ἀποφέρειν αὐτῷ τούς τε ὡρισμένους φόρους ἐτησίως καὶ ἄρχοντα ἔχειν ὃν ἂν κελεύσῃ*[509].

Εν συνεχεία, ο αφηγητής των *Ἱστοριῶν* επισημαίνει ότι ο Κριτόβουλος ο Ίμβριος παρότρυνε τους δυνατούς των Λημνίων να παραχωρήσουν το νησί στον σουλτάνο. Άλλωστε, οι ίδιοι οι δυνατοί των Λημνίων εμπιστεύονταν τον Κριτόβουλο και είχαν πρωτύτερα επικοινωνήσει μαζί του, επειδή δεν υπέμεναν άλλο την παρουσία των Ιταλών, αλλά και επειδή ανησυχούσαν, μήπως ο σουλτάνος εκστρατεύσει εναντίον τους και βρεθούν απροετοίμαστοι. Με τη συνδρομή του Κριτοβούλου, ο οποίος ήταν παρών στις διαπραγματεύσεις, ο σουλτάνος παραχώρησε τις νήσους Ίμβρο και Τένεδο στον *δεσπότη* Δημήτριο, με αντάλλαγμα την καταβολή ετήσιου φόρου τριών χιλιάδων χρυσών νομισμάτων. Αφού συμφωνήθηκαν αυτά, ο Κριτόβουλος έφτασε στην Ίμβρο, όπου έγινε δεκτός τόσο από τους ανθρώπους του φρουρίου των Καστριωτών όσο και από εκείνους του κάστρου του Κοτζίνου, καθώς τους είχε ενημερώσει εκ των προτέρων

[509] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 75.3.13-23 (86).

και απέβλεπαν από κοινού στην επίτευξη του ιδίου στόχου. Όλοι μαζί φυλάκισαν τους Ιταλούς, τους οποίους έπειτα ο Κριτόβουλος απελευθέρωσε. Ύστερα από αυτό το γεγονός ο ίδιος προσπάθησε, με προσηνή και ειρηνικό τρόπο και υποσχόμενος δώρα και τιμές, να πείσει τον φρούραρχο του Παλαιού Κάστρου (Παλαιά Μυρινούπολη) Μιχαήλ να του παραδώσει την ακρόπολη. Ο Μιχαήλ αρχικά δεν πείσθηκε και ο Κριτόβουλος έκανε μία ακόμα απόπειρα ειρηνικής συμφωνίας με τον φρούραρχο. Εκείνος την αποδέχθηκε με την προϋπόθεση να του δοθεί περιθώριο τριών μηνών, προκειμένου να συναινέσει και ο *μεγάλος μάγιστρος*, που ήταν υπεύθυνος για τα νησιά να παραδώσει την πόλη και την ακρόπολη. Ταυτοχρόνως, ο Κριτόβουλος ενημέρωσε τον *δεσπότη* Δημήτριο για όσα είχαν επιτευχθεί και ζήτησε να σταλούν από τον *δεσπότη* απεσταλμένοι, ούτως ώστε να του παραχωρήσει τα κάστρα και το νησί της Λήμνου: *τοῦ δ' αὐτοῦ χειμῶνος καὶ Κριτόβουλος ὁ Ἰμβριώτης λόγους προσφέρει τοῖς δυνατοῖς τῶν Λημνίων περὶ ἐνδόσεως τῆς νήσου τῷ βασιλεῖ … Κριτόβουλος δὲ τὰ πιστὰ λαβὼν παρ' αὐτῶν ἀφικνεῖται ἐς τὴν Ἀδριανοῦ … συμπαρόντος γε καὶ αὐτοῦ Κριτοβούλου τότε ἐν Ἀδριανουπόλει τε καὶ συμπράττοντος. Δεξάμενος δὲ ὁ Κριτόβουλος τὰ παρὰ τοῦ βασιλέως γράμματα ἐπανῆλθεν ἐς Ἴμβρον ὡς τάχιστα … κοινολογησάμενος δὲ τῷ τε φρουράρχη καὶ τοῖς μετ' αὐτοῦ … εἶχε γὰρ πάντας τούτους, ἥπερ ἔφην, προκατεσκευασμένους τε καὶ ταὐτὰ συμβουλομένους αὐτῷ … προσχωροῦσι ... καὶ παραδιδόασι σφᾶς αὐτοὺς Κριτοβούλῳ χρήσασθαι, ὅτι καὶ βούλοιτο, πιστεύσαντες αὐτῷ … ὁ δὲ ἀπέλυσε πάντας εἰπὼν … πέμψας ἄγγελον ἐς τὸν ... φρούραρχον Μιχαὴλ … αἰτεῖ τὴν ἀκρόπολιν ὑπισχνούμενος αὐτῷ καὶ δῶρα δώσειν καὶ τιμήσειν ἱκανῶς … ἐβούλετο τοῦτον ὑπαγαγέσθαι λόγοις ἡμέροις τε καὶ προσηνέσι καὶ τὸ ὅλον εἰρηνικοῖς. Ὁ δὲ ἅτε … αἵματι δὲ ξίφος ἐγχαράξας ἐς χάρτην ἀποπέμπει Κριτοβούλῳ τοῦτο δηλῶν … Κριτόβουλος ... ἐν τῷ Κοτζίνου ἄστει διαγαγὼν καὶ καταστησάμενος τὰ αὐτοῦ τῇ ὑστεραίᾳ ἀναλαβὼν ... ἀφικνεῖται ἐς Μυρινούπολιν καὶ στρατοπεδεύεται … Κριτόβουλος δὲ ταῦτα διαπραξάμενος ἐκπέμπει δύο τῶν ... ἀρχόντων ἐς Πελοπόννησον ἀγγελοῦντάς τε τῷ δεσπότῃ Δημητρίῳ τὰ πεπραγμένα οἱ καὶ ἄρχοντας αἰτήσοντας ἀφῖχθαι αὐτῷ παραδοῦναι τήν τε νῆσον καὶ τὰ πολίσματα· αὐτὸς δὲ περιέμενεν ἐν Λήμνῳ ... οὕτω*[510].

[510] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 14.1.22 (133)-Γ΄ 15.3.17 (136). Για περισσότερα παραδείγματα αναφορικά με την περίπτωση του αφηγητή των *Ἱστοριῶν*, ο οποίος μολονότι ήταν αυτόπτης μάρτυρας και συμμετείχε σε ορισμένα γεγονότα, παρουσιάζεται αμέτοχος βλ. Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Β΄ 16.2.9-14 (107), Β΄ 23.7-8.14-24 (116), Γ΄ 18.1.24-27 (140).

Από όλα τα παραδείγματα που προηγήθηκαν καθίσταται σαφές ότι ο αφηγητής, ενώ συμμετέχει σε πολλά γεγονότα και ουσιαστικά πρόκειται για *δρων πρόσωπο-αφηγητή*, ωστόσο, όταν αναφέρεται στον εαυτό του, χρησιμοποιεί το τρίτο ενικό πρόσωπο. Κατ' αυτόν τον τρόπο δίδει την αίσθηση ενός *εξωδιηγητικού-ετεροδιηγητικού αφηγητή*, ενώ στην πραγματικότητα λειτουργεί ο τύπος του *εξωδιηγητικού-ομοδιηγητικού αφηγητή*, αφού και ο ίδιος ο αφηγητής προηγουμένως στην αφήγησή του, έχει ταυτιστεί με το *δρων πρόσωπο* και τον συγγραφέα. Από τη στιγμή λοιπόν που ο αφηγητής ταυτίζεται με το *δρων πρόσωπο* δεν είναι δυνατόν να ομιλεί κανείς μόνο για *ετεροδιηγητικό*, αλλά για *ετεροδιηγητικό-ομοδιηγητικό αφηγητή* και, στην προκειμένη περίπτωση, για *εξωδιηγητικό-ομοδιηγητικό-αυτοδιηγητικό/ετεροδιηγητικό αφηγητή*. Η παρουσία λοιπόν αυτού του τύπου *αφηγητή* στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν* του Κριτοβούλου, καθιστά την εν λόγω αφήγηση ενδιαφέρουσα υπό το πρίσμα της θεωρίας της αφήγησης, όσον αφορά στις αφηγήσεις των βυζαντινών ιστορικών της αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως του 1453.

6. ΕΣΤΙΑΣΗ (ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ)

Άμεσα συνυφασμένο με τους τύπους *αφηγητή* είναι και το ζήτημα της *εστίασης-προοπτικής*. Όσον αφορά στους όρους *προοπτική*, *οπτική γωνία* και *εστίαση* θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο πρώτος όρος που χρησιμοποιήθηκε ήταν εκείνος της *οπτικής γωνίας* (*point of view*), τον οποίο εισήγαγε το 1884 ο James[511] και τον συστηματοποίησε ο Lubbock το 1921[512]. Οι γερμανοί ερευνητές προτίμησαν τον όρο *Erzählperspektive* (*narrative perspective-αφηγηματική προοπτική*)[513]. Εν συνεχεία, το 1972 ο Genette επεσήμανε ότι η πλειονότητα των προηγούμενων απόψεων για την *προοπτική/οπτική γωνία* κινούνταν σε λανθασμένη κατεύθυνση, καθώς δεν υπήρχε διάκριση μεταξύ των δύο διαφορετικών σημαντικών ζητημάτων, δηλ. μεταξύ του «ποιος είναι εκείνος που μιλάει» και του «ποιος είναι εκείνος που βλέπει». Κατά την άποψή του μάλιστα, το «ποιος μιλάει» αφορά στην *αφηγηματική φωνή*[514], ενώ το «ποιος βλέπει» στον *αφηγηματικό τρόπο/έγκλιση*[515]. Ο Genette θεωρεί την *προοπτική* ως «τον τρόπο ρύθμισης της αφηγηματικής πληροφορίας που προέρχεται από την επιλογή ή μη μιας περιορισμένης «οπτικής γωνίας»[516]. Γι' αυτόν τον λόγο, ο ίδιος επανέρχεται στην τυπολογία των οράσεων (*visions*) του Pouillon[517], οι οποίες θεωρήθηκαν από τον Todorov[518] ως *aspects du récit*, και προτείνει τον όρο «εστίαση», ο οποίος αντιστοιχεί στη φράση «focus of narration» (*αφηγηματική εστία*) των Brooks και Warren[519], θέλοντας κατ' αυτόν τον τρόπο να αποφύγει την πολύ ειδική οπτική έννοια των προηγούμενων όρων (*όραση, πεδίο, οπτική γωνία*)[520]. Απαραίτητο είναι επίσης να τονιστεί ότι και η άποψη του Genette έχει δεχτεί αμφισβητήσεις, ωστόσο έχει γίνει ευρέως αποδεκτή σε σχέση με τις άλλες θεωρίες, στις οποίες οι προβληματισμοί ήταν εντονότεροι[521]. Επιβάλλεται επίσης να διευκρινιστεί ότι η *εστίαση* δεν αφορά στο ποιος

---

[511] H. James, ΄The Art of Fiction΄΄, στον τόμο: Morris Shapira (ed.), *Henry James: Selected Literary Criticism*, Harmondsworth 1968, 78–96.
[512] P. Lubbock, *The Craft of Fiction*, London 1957[2], 83.
[513] Schmid, *Narratology*, 89.
[514] Για το θέμα αυτό βλ. Genette, *Figures III*, 225-267.
[515] ό.π., 203. Για τον αφηγηματικό *τρόπο/ έγκλιση* βλ. αναλυτικά ό.π., 183-224.
[516] ό.π., 203.
[517] J. Pouillon, *Temps et Roman*, Paris 1946.
[518] T. Todorov ΄΄Les categories du récit littéraire΄΄, *Communications* 8, Paris 1981, 131-157 (επί του προκειμένου, 141-143).
[519] C. Brooks-R.P. Warren, *Understanding Fiction*, New York 1943.
[520] Genette, *Figures III*, 203-206. Σχετικά βλ. Schmid, *Narratology*, 91-92.
[521] Για το θέμα αυτό βλ. Schmid, *Narratology*, 89, 92-94. Γενικά, για τα ζητήματα της *προοπτικής/εστίασης* και για τις διαφορετικές απόψεις που έχουν διατυπωθεί, καθώς και για τον προβληματισμό γύρω από αυτές βλ. ενδεικτικά B. Uspensky, *A Poetics of Composition: The Structure*

είναι εκείνος, ο οποίος αφηγείται ένα γεγονός, αλλά στο ποιο είναι το πρόσωπο που *θεάται* ένα συμβάν, ή διαφορετικά, από ποίου προσώπου την *οπτική γωνία* αντιλαμβάνεται το γεγονός ο αποδέκτης. Ο Genette διέκρινε τρεις τύπους *εστίασης*, τη *μηδενική*, την *εσωτερική* και την *εξωτερική*. Στον τύπο της *μηδενικής εστίασης* ο αφηγητής γνωρίζει περισσότερες πληροφορίες από τους ήρωες της αφήγησης. Στον τύπο της *εσωτερικής εστίασης* ο αφηγητής γνωρίζει όσα και οι χαρακτήρες, ενώ μετέχει και στις σκέψεις και στα συναισθήματα των ηρώων. Τέλος, στην *εξωτερική εστίαση*, η γνώση του είναι πιο περιορισμένη, αφού γνωρίζει λιγότερες πληροφορίες από τα πρόσωπα της αφήγησης και δεν διεισδύει στον εσωτερικό ψυχισμό τους. Στο σημείο αυτό πρέπει να επισημανθεί ότι η *εσωτερική εστίαση* μπορεί να είναι σταθερή, όταν τα γεγονότα παρουσιάζονται από την *οπτική γωνία* του ίδιου ήρωα, *μεταβλητή*, όταν τα γεγονότα παρατίθενται υπό την *οπτική γωνία* διαφορετικών ηρώων και *πολλαπλή*, όταν το ίδιο γεγονός παρουσιάζεται από την *οπτική* πολλών προσώπων[522].

Πέραν του Genette, στους τύπους *εστίασης* αναφέρθηκε και ο Stanzel[523], ο οποίος επανέφερε τον όρο *προοπτική* και προέβη στη διάκριση δύο ειδών, της

---

of the Artistic Text and Typology of a Compositional Form (trans. Valentina Zavarin, Susan Wittig), Berkeley-Los Angeles-London 1973, ο οποίος καινοτομεί, καθώς εντοπίζει την *προοπτική* σε τέσσερα επίπεδα)· Mieke Bal, ΄΄Narration et focalisation: pour une théorie des instances du récit΄΄, *Poétique* 29 (1977), 107-127· της ιδίας, "The Laughing Mice or: On Focalization" *Poetics Today* 2/2: (1981), 202-210· της ιδίας, "The Narrating and the Focalizing: A Theory of the Agents in Narrative", *Style* 17/2 (1983), 234-269· Chatman, *Story and Discourse*, 151-158. Ο Chatman διακρίνει στον όρο *προοπτική (point of view)* τρία είδη: α) *perceptual point of view*, β) *conceptual point of view* γ) *interest point of view*. Στην πρώτη κατηγορία περιλαμβάνεται αυτό που αντιλαμβάνεται κάποιος, δηλ. που το βλέπει με τα μάτια του κυριολεκτικά. Στη δεύτερη κατηγορία ανήκει η κοσμοθεωρία του ατόμου και στην τρίτη τα ενδιαφέροντά του, 151-152)· του ιδίου, "Characters and Narrators: Filter, Center, Slant, and Interest-Focus" *Poetics Today* 7/2 (1986), 189-204· T. Todorov ΄΄Les catégories du récit littéraire΄΄, *Communications* 8 (1981), 131-157, (επί του προκειμένου, 141-143)· J. Lintvelt, *Essai de typologie narrative: le "point de vue"*, Paris 1981· W. F. Edmiston, "Focalisation and the First-Person Narrator: A Revision of the Theory", *Poetics Today* 10/4 (1989), 729-744· W. Nelles, "Getting Focalization into Focus", *Poetics Today* 11 (1990), 365-382· M. Jahn, "Windows of Focalization: Deconstructing and Reconstructing a Narratological Concept", *Style* 30/2 (1996), 241-267· του ιδίου, "The Mechanics of Focalization: Extending the Narratological Toolbox", *GRAAT* 21 (1999), 85-110· του ιδίου, "More Aspects of Focalisation: Refinements and Applications", *GRAAT* 21 (1999), 85-110· του ιδίου, "Focalization", στον τόμο: D. Herman (ed.), *The Cambridge Companion to Narrative*, Cambridge 2007, 94-108· W. van Peer-S. Chatman (eds.), *New Perspectives on Narrative Perspective*, New York 2001· G. Nieragden, ΄΄Focalization and Narration: Theoretical and Terminological Refinements΄΄, *Poetics Today* 23/4, (2002), 685-697· J. Phelan, *Living to Tell about It*, Ithaca-London 2005, 98-131 (Dual Focalization, Discourse as Story, and Ethics: *Lolita*)· P. Hühn-W. Schmid-J. Schönert (eds.), *Point of view, perspective, and focalization: modeling mediation in narrative*, Berlin-New York 2009· J. Pier-F. Berthelot (eds.), *Narratologies contemporaines. Approches nouvelles pour la théorie et l'analyse du récit*, Paris 2010· W. Schmid, *Narratology. An Introduction*, (trans. A. Starritt), Berlin-New York 2010, 89-117 (και ειδικ. 89-117, όπου παρατίθενται συνοπτικά οι σημαντικότερες απόψεις γύρω από τις έννοιες *προοπτική, οπτική γωνία και εστίαση* με αντίστοιχη βιβλιογραφία).

[522] Genette, *Figures III*, 206-211.

[523] Stanzel, *Theorie des Erzählens*, 186-188. Αναλυτικά για τα ζητήματα αυτά και γενικότερα για την *προοπτική* στον Stanzel και τη διαφοροποίηση στην οποία προβαίνει εκείνος ως προς την έννοια της *εστίασης* σε σχέση με τον Genette βλ. ό.π., 93, 108-109, 183-227.

εσωτερικής και της *εξωτερικής*. Για τον Stanzel η *μηδενική εστίαση* του Genette ανήκει στην κατηγορία της δικής του *εξωτερικής προοπτικής.* Ο Γερμανός αφηγηματολόγος τόνισε ότι η ειδοποιός διαφορά της *εσωτερικής* από την *εξωτερική προοπτική* έγκειται στο αν τα γεγονότα, τα οποία παρουσιάζονται, γίνονται αντιληπτά ή περιγράφονται από κάποιο πρόσωπο, το οποίο είτε είναι το κεντρικό, είτε τοποθετείται στο επίκεντρο των γεγονότων (*εσωτερική προοπτική*) ή αν πρόκειται για την *οπτική γωνία* ενός χαρακτήρα, ο οποίος βρίσκεται στην περιφέρεια των γεγονότων ή εκτός του κεντρικού προσώπου (*εξωτερική προοπτική*). Στην κατηγορία της *εσωτερικής προοπτικής*, ο Stanzel εντάσσει κείμενα με *αυτοβιογραφικό πρωτοπρόσωπο αφηγητή*, με εσωτερικό μονόλογο, καθώς και κείμενα, στα οποία απαντάται *προσωποπαγές αφηγηματικό σχήμα*, όπως και το επιστολικό μυθιστόρημα. Αντιθέτως, κείμενα στα οποία εντοπίζεται *εξωτερική προοπτική*, σύμφωνα με τον Stanzel, είναι εκείνα όπου απαντάται *αφηγητής-συγγραφέας* ή *περιφερειακός πρωτοπρόσωπος αφηγητής*[524]. Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι ο Genette επεσήμανε πως διάφορα είδη *εστίασης* είναι δυνατόν να εναλλάσσονται εντός ενός αφηγήματος[525]. Πέραν αυτού, διευκρίνισε ότι ο εκάστοτε τύπος *εστίασης* μπορεί να διαφοροποιείται ανάλογα με τους ήρωες. Ενδεικτικά, ο Γάλλος αφηγηματολόγος αναφέρει ότι ένας τύπος *εστίασης* μπορεί να θεωρηθεί *εσωτερική εστίαση* ως προς τον έναν ήρωα και *εξωτερική* ως προς κάποιον άλλο[526]. Στην περίπτωση της αυτοβιογραφίας ο Genette μνημονεύει την ύπαρξη της *διπλής εστίασης*, δηλ. τον συνδυασμό της *οπτικής* του *ήρωα* αλλά και του *ώριμου αφηγητή*[527], ενώ ο Stanzel επισημαίνει ότι στον *ελεύθερο πλάγιο λόγο* επικρατεί *διπλή προοπτική (μεικτή μορφή)*, καθώς συνυπάρχουν η *εσωτερική με την εξωτερική*[528].

Ως προς το ζήτημα του ελεύθερου πλάγιου λόγου ο Genette τονίζει ότι η έλλειψη κάποιου ρήματος δήλωσης δημιουργεί μία διπλή περιπλοκή μεταξύ του λόγου του προσώπου και του λόγου του αφηγητή[529]. Ο Genette αναφέρει τρεις τύπους λόγου με βάση την *απόσταση* του αφηγητή από τον λόγο των χαρακτήρων, τον *αφηγηματοποιημένο* ή *αφηγημένο λόγο* (*discours narrativisé-raconté*), τον *μετατιθέμενο λόγο* (*discours transposé*), στον οποίον περιλαμβάνεται και ο ελεύθερος πλάγιος λόγος

[524] ό.π., 184, 187.
[525] Genette, *Figures III*, 208.
[526] ό.π., 208.
[527] ό.π., 214-224.
[528] Stanzel, *Theorie des Erzählens*, 214, 241, 292-293. Για τον *ελεύθερο πλάγιο λόγο* βλ. επίσης, ό.π., 178, 185, 292-293, 301, 327-335.
[529] Genette, *Figures III*, 192.

(*ΕΠΛ*), και τον *αναφερόμενο λόγο* (*discours rapporté*)[530]. Οι τύποι λόγων των ηρώων έχουν αποτελέσει αντικείμενο ιδιαίτερης συζήτησης. Η Cohn διαφώνησε με την άποψη του Genette περί ταυτόχρονης μελέτης της σκέψης και του λόγου των χαρακτήρων, διότι μία τέτοια άποψη θεωρεί τη σκέψη ρηματική, γεγονός που δεν αποδέχεται η Cohn και άλλοι ερευνητές. Πέραν αυτού, η κριτική της προς τον Genette αφορά και στη μη δοθείσα έμφαση στον *ελεύθερο πλάγιο λόγο* και στη συσχέτισή του με την *εσωτερική εστίαση*. Ως εκ τούτου, η Cohn, προκειμένου να αποτυπώσει τη συνείδηση, αναφέρει δύο κατηγορίες με τρεις υποκατηγορίες η καθεμία με βάση το πρόσωπο της αφήγησης. Στηριζόμενη στην τριτοπρόσωπη αφήγηση επισημαίνει τη *ψυχαφήγηση* (*psycho-narration*), τον *παρατιθέμενο μονόλογο* (*quoted monologue*) και *τον αφηγημένο μονόλογο* (*narrated monologue-ελεύθερο πλάγιο λόγο*). Έχοντας ως κριτήριο την πρωτοπρόσωπη αφήγηση, προβαίνει στη διάκριση μεταξύ *αυτο-αφήγησης*, *αυτοπαρατιθέμενου μονολόγου* και *αυτο-αφηγημένου μονολόγου*. Στην περίπτωση που ο μονόλογος δεν έχει αφηγηματική ή επικοινωνιακή χροιά, υπάρχει ο *αυτόνομος μονόλογος*[531].

Ένα ακόμη στοιχείο που χρήζει αναφοράς είναι η *αλλοίωση*, δηλ. η σύντομη/στιγμιαία/μεμονωμένη αλλαγή *εστίασης* σε ένα συνεκτικό σύνολο (*παραβίαση*). Η *αλλοίωση* μπορεί να αφορά στην παροχή περισσότερων (*παράληψη*) ή λιγότερων (*παράλειψη*) πληροφοριών από αυτές που συμβαδίζουν με την κυρίαρχη *εστίαση* στο συγκεκριμένο σημείο της αφήγησης[532].

6.1. *ΜΗΔΕΝΙΚΗ ΕΣΤΙΑΣΗ*

[530] Για την *απόσταση* και τους τύπους λόγων βλ. Genette, *Figures III*, 183-203.
[531] Αναλυτικά για τα ζητήματα αυτά βλ. Dorrit Cohn, *Transparent Minds: Narrative Modes for Presenting Consciousness in Fiction*, Princeton-New Jersey 1978· Dorrit Cohn-G. Genette, "Nouveaux nouveaux discours du récit", *Poétique* 61 (1985), 101-106· M. Peri, *Δοκίμια Αφηγηματολογίας* (επιμ. Σ.Ν. Φιλιππίδης), Ηράκλειο 1994· Μαρία Κακαβούλια, *Μελέτες για τον αφηγηματικό λόγο*, Αθήνα 2003 (κυρίως το κεφ. *Πέρα από τον εσωτερικό μονόλογο, η πολιτική της γλώσσας στο μυθιστόρημα του Αλέξανδρου Κοτζιά: Η περίπτωση του Ιαγουάρου*, 54-81). Για μία συνολική θεώρηση αυτών βλ. Γεωργία Φαρίνου-Μαλαματάρη, «Ἀφήγηση/Ἀφηγηματολογία: Μία ἐπισκόπηση», *Νέα Εστία* 149 (2001), 972-1017 (επί του προκειμένου, 994-995).
[532] Genette, *Figures III*, 211-213.

Στα κείμενα των βυζαντινών ιστορικών της αλώσεως του 1453[533], *μηδενική εστίαση*[534] παρατηρείται στα σημεία εκείνα όπου ο *αφηγητής*, όπως έχει ήδη λεχθεί, γνωρίζει περισσότερες πληροφορίες από τα πρόσωπα της αφήγησης. Τέτοιου είδους σημεία αποτελούν οι παραθέσεις παράλληλων γεγονότων και *προλήψεων*, καθώς και η παρουσίαση από τον ίδιον των συναισθημάτων των ηρώων από τις εκφράσεις του προσώπου τους σαν να τα *θεάται* εκείνη τη στιγμή ενώπιόν του, δίχως δηλ. να διεισδύει σε αυτά και να αναφέρει τις αιτίες τους. Στην ίδια κατηγορία εντάσσονται και οι αναφορές σε κινήσεις των ηρώων, καθώς και η παρακολούθηση από τον *αφηγητή* ορισμένων *θεαμάτων*, στα οποία εκείνος δεν ήταν πράγματι παρών[535]. Ο ίδιος φαίνεται να συμμετέχει σε ορισμένα δρώμενα από κοινού με άλλους ανθρώπους και περιγράφει πρόσωπα, αντικείμενα και τοποθεσίες σαν να τα αντιλαμβάνεται εκείνη τη στιγμή ενώπιόν του. Σε γενικές γραμμές, στην εν λόγω *εστίαση* ο αφηγητής σαν ένας εικονολήπτης[536] βλέπει και παρατηρεί τι συμβαίνει ταυτοχρόνως σε παράλληλους χώρους και αφηγείται τα γεγονότα, σαν να κατασκοπεύει από μία κλειδαρότρυπα. Γι'

[533] Η Cohn (*The Distinction of Fiction*, Baltimore-London, 1999, 119-120), υποστηρίζει ότι για μία ιστορική αφήγηση πρέπει να υπάρξει μία νέα κατηγορία που να περιλαμβάνει τη *μηδενική* και *εξωτερική εστίαση*, ούτως ώστε να ανταποκρίνεται καλύτερα σε αυτού του είδους τις αφηγήσεις που δεν είναι πλασματικές (*fictional*) Για τη διαφορετική άποψη του Genette βλ. G. Genette-Nitsa Ben-Ari-B. McHale, "Fictional Narrative, Factual Narrative", *Poetics Today* 11/4 (1990), 755-774. Πέραν αυτού, δεν πρέπει να λησμονούμε ότι κανένα κείμενο δεν είναι αμιγώς ιστοριογραφικό, αλλά ψευδοιστοριογραφικό, αφού ο αφηγητής το κατασκευάζει, εντάσσεται στο πλαίσιο μίας αφήγησης και, συνεπώς, έχει στοιχεία πλασματικά (*fictionality*). Συνεπώς, κανένα κείμενο δεν μένει ανεπηρέαστο από τη διαδικασία εμποτισμού και κανένα κείμενο δεν είναι «συμπαγές».

[534] Στη *μηδενική εστίαση*, όπως έχει προαναφερθεί, ο αφηγητής γνωρίζει περισσότερες πληροφορίες από τους ήρωες της αφήγησης. Για τον τύπο αυτόν *εστίασης* βλ. στο παρόν, 92.

[535] Στην περίπτωση που ο αφηγητής παρακολουθούσε πραγματικά τις κινήσεις αυτές, τις εκφράσεις των προσώπων, τα θεάματα, τα πρόσωπα, τα αντικείμενα και τις τοποθεσίες και συνεπώς βρισκόταν στον ίδιο χώρο με τα πρόσωπα, τότε θα αναφερόμασταν στο είδος της *διπλής/μεικτής εστίασης*, καθώς η οπτική γωνία θα ήταν του *ήρωα-αφηγητή* (για την κατηγορία αυτή βλ. στο παρόν, 93). Στην προκειμένη περίπτωση οι εν λόγω αναφορές αποτελούν ένα τέχνασμα του αφηγητή, μία αφηγηματική τεχνική, μέσω της οποίας ο ίδιος προσπαθεί να καταστήσει εμφανή την παντογνωσία του, παρατηρώντας τα πάντα και ευρισκόμενος ταυτόχρονα σε πολλά σημεία. Επιπλέον, δεν υπάρχει κάποιο στοιχείο στα σημεία αυτά, το οποίο να συνηγορεί ότι ο αφηγητής ήταν πράγματι παρών στα γεγονότα και μάλιστα σε όλα, όπως συμβαίνει σε παραδείγματα μεικτής/διπλής εστίασης εντός των ιδίων κειμένων, στα οποία ο αφηγητής διευκρινίζει ότι ήταν παρών.

[536] Για την έννοια αυτή βλ. Chatman, *Story and discourse*, 102, 105, 154. Ο Genette επισημαίνει ότι εν αντιθέσει με τον σκηνοθέτη μίας ταινίας ο μυθιστοριογράφος δεν χρειάζεται να τοποθετήσει σε κάποιο σημείο την κάμερά του, διότι δεν έχει κάμερα. Ωστόσο, όπως τονίζει ο ίδιος, ίσως προσποιείται ότι κρατάει κάποια. Ο Genette αναφέρεται ακόμα και στη διαφορά που υφίσταται μεταξύ της *εστίασης* (το σύνολο των πληροφοριών που συνειδητά τοποθετούνται στα όσα γνωρίζει ο ήρωας) και της *οφθαλμοποίησης* (αισθητηριακή αντίληψη όσων βρίσκονται στο οπτικό πεδίο του προσώπου, η κάμερα μας δείχνει ότι βλέπει το πρόσωπο). Για τα θέματα αυτά βλ. G. Genette, *Narrative Discourse Revisited* (μτφ. Από τα γαλλικά Jane E. Lewin), Ithaca-New York 1988, 73 (και ειδικότερα υποσ. 4)· Anneke Smelik, *And the Mirror Cracked: Feminist Cinema and Film Theory*, New York 1998, 63. Για τον όρο *οφθαλμοποίηση* βλ. F. Jost, ΄΄Narration (s): en deca et au-dela΄΄, *Communications* 38 (1983), 192-212.

αυτὸν τον λόγο, η γνώση του για τα γεγονότα υπερτερεί έναντι της γνώσης των προσώπων της αφήγησης.

α) ***Εκφράσεις προσώπου-κινήσεις σώματος-αισθήσεις (εξωγλωσσικά στοιχεία)***

Ορισμένα χαρακτηριστικά παραδείγματα, στα οποία ο αφηγητής παρουσιάζεται σαν να βλέπει ενώπιόν του κινήσεις σώματος, εκφράσεις προσώπου ή αισθήσεις των ηρώων είναι τα εξής: Στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* του Δούκα αναφέρεται ότι ο Μουράτ έκανε νεύμα με το χέρι του στον Σέρβο Μίλο Κόμπιλιτς να κατευθυνθεί προς το μέρος του: *ὁ Μουρὰτ … τῆς χειρὸς δειγματίσας … ἐλθεῖν*[537]. Επίσης, ο βυζαντινός ηγεμών Ιωάννης Ϛ΄ Καντακουζηνός εισβάλλοντας στο παλάτι, βρήκε τη βασίλισσα Άννα μαζί με τον υιό της Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγο. Η αυτοκράτειρα Άννα δεν ήταν ταραγμένη ούτε αγωνιούσε, αλλά στεκόταν ενώπιόν του Καντακουζηνού ατρόμητη, δίχως κανέναν φόβο: *εὗρε … μὴ φροντισάσης τὸ καθόλου μηδὲ παρασαλευθείσης τὸ οἱονοῦν τῆς μήνιδος … ἀτρεμοῦσα καὶ μὴ φοβηθεῖσα τὸ καθόλου*[538]. Σε άλλο σημείο του κειμένου η ίδια βασίλισσα βγήκε από το παλάτι μαζί με τον εγγονό της, για να υποδεχθεί τον βασιλιά και υιό της Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγο. Αγκαλιάστηκαν, φιλήθηκαν και πολύ χαρούμενοι εισήλθαν στο ανάκτορο: *τότε καὶ ἡ δέσποινα … κατησπάζοντο ἀλλήλοις καὶ ἀγαλόμενοι εἰσῆλθον εἰς τὸ παλάτιον*[539]. Ο Ιωάννης Αδούρνος σε συνάντησή του με τον Μουράτ, γονάτισε ενώπιόν του και του ζήτησε, εάν μπορούσε, να του παραγράψει το χρέος για τη στυπτηρία: *ἀναστὰς ὁ Ἀδοῦρνος καὶ γόνυ κλίνας ἔναντι τοῦ Μωρὰτ … τῆς στυπτηρίας*[540]. Αξιομνημόνευτη είναι και η αναφορά στον σουλτάνο Μωάμεθ Β΄, ο οποίος αγκάλιασε χαρούμενος τους Φράγκους του Γαλατά που του παρέδωσαν την πόλη και εν συνεχεία τους απέπεμψε με ιλαρό βλέμμα και εύθυμα λόγια (*αὐτὸς περιχαρῶς … σὺν ἱλαροῖς λόγοις καὶ βλέμματι ἔπεμψεν*)[541], ενώ σε άλλη χρονική στιγμή κάλεσε ενώπιόν του τον Χαμζά και με πολύ θυμό του υπέβαλλε ερωτήσεις: *μετεκαλεῖται τὸν Χαμζᾶν καὶ μετὰ θυμοῦ ἠρώτα λέγων*[542].

[537] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 3.1.9-10 (37).
[538] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 10.2.19-21 (63).
[539] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 11.4.30-32 (69).
[540] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 27.2.19-20 (225).
[541] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 39.30.24-25 (373).
[542] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 43.13.3 (411).

Ακολούθως, στο *Χρονικὸν* του Σφραντζή, παρατίθεται ότι, όταν ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος ανέγνωσε το πρώτο γράμμα του *δρώντος προσώπου-Σφραντζή* από την Ιβηρία, έγινε περίλυπος και δυσφόρησε: *καὶ τὴν πρώτην γραφὴν ἀνέγνωσε, περίλυπος ἐγένετο καὶ ἐδυσφόρει*[543].

Στο κείμενο *Ἱστορίαι* του Κριτοβούλου μνημονεύεται ότι οι στρατιώτες του σουλτάνου ήταν θυμωμένοι και οργισμένοι: *μεθυσθέντες γὰρ τῷ πολέμῳ καὶ ὅλους δι' ὅλων ἑαυτοὺς ἐκδόντες ὀργῇ καὶ θυμῷ*[544].

Χαρακτηριστικό επίσης είναι και το άγγιγμα του βασιλιά που αναφέρεται στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν* του Χαλκοκονδύλη: *τῷ τε λεντίῳ αὐτίκα φιλοφρονουμένην ἐκμάσσειν τὸ αἰδοῖον, καὶ ὡς ἥψατο ἐν ὑγρότητι γενομένου, αὐτίκα πυρέξαι τὸν βασιλέα καὶ μετ' οὐ πολὺ ἀποθανεῖν*[545] *διανεμηθὲν ἐγένετο δι' ὑγροῦ τὸ κόνειον ἅψαμένους τοῦ λεντίου*[546]. Ακόμα, στην αφήγηση αυτή διευκρινίζεται ότι ο σουλτάνος κάλεσε ενώπιόν του τον Ελιέζη, για να του μιλήσει: *ἐνταῦθα Ἀμουράτης ὁ βασιλεὺς μεταπεμψάμενος Ἐλιέζην εἰς ὄψιν τὴν ἑαυτοῦ ἔλεγε τοιάδε*[547].

β) *Θεάματα*

Στοιχεία *μηδενικής εστίασης* αποτελούν επίσης τα *θεάματα* και τα γεγονότα, τα οποία παρουσιάζει ο αφηγητής σαν να τα βλέπει ενώπιόν του, ενώ στην πραγματικότητα δεν ήταν παρών. Στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* επισημαίνεται: *Καὶ ἦν ἰδεῖν θέαμα ἐλεεινὸν ... ἄνδρας, γυναῖκας, μονάζοντας, μονάστριας βοώσας οἰκτρῶς· καὶ τύπτουσαι τὰ στήθη ἐδέοντο τοὺς ἐν ταῖς ναυσὶ τοῦ ἀντιλαβέσθαι αὐτῶν*[548].

Ο αφηγητής των *Ἱστοριῶν* του Κριτοβούλου με τη σειρά του παρουσιάζει ως θέαμα τις αρπαγές των Βυζαντινών κατοίκων από τους Οθωμανούς: *καὶ ἦν ἰδεῖν θέαμα δεινὸν καὶ ἐλεεινὸν καὶ πέρα τραγῳδίας … τὰς μὲν ... ἐξελκομένας ... ἁρπαζομένας,*

[543] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 31.10.15-16 (112).
[544] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Ε΄ 5.9.2-3 (188).
[545] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ε΄ 45,18-20.
[546] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ε΄ 46,1-2
[547] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ζ΄ 128,16-17.
[548] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 39.29.32 (371)-39.29.2 (373). Βλ. επίσης, Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 8.4.27-29 (57), 9.2.6-9 (61), 10.3.5-6 (65), 17.4.22-26 (107), 21.8.9-10 (149), 27.1.18-21,23-24 (223), 29.5.2-5 (251), 33.4.17-18 (283), 34.8.19-21 (301), 38.7.17-25 (335), 39.3.22 (351)-39.3.1 (353), 39.11.7-11 (359), 39.17.16 (363), 39.20.14-17 (367), 40.2.23-24 (375), 40.9.9-10 (385), 42.1.1-7 (393), 42.5.6-13 (395).

τὰς δὲ-κακὸν αὐταῖς ἔτι κοιμωμέναις … ἔτι δὲ γέροντας ἐντίμους ἑλκομένους τῆς πολιᾶς ... ξαινομένας τε τὰς παρειὰς σὺν οἰμωγῇ καὶ ὀλολυγῇ καὶ κοπτομένας πικρῶς, παῖδας ἁπαλοὺς ὠμῶς ἀποσπωμένους μητέρων, κόρας ἐλεεινῶς χωριζομένας τῶν νεογάμων ἀνδρῶν ... δεινά[549].

Επίσης, στο κείμενο των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν* αναφέρεται ότι θα μπορούσε να δει κανείς το στρατόπεδο του σουλτάνου γεμάτο από άνδρες και γυναίκες να φωνάζουν δυνατά και τα παιδιά να είναι κατατρομαγμένα: *καὶ ἦν ἰδεῖν τὸ στρατόπεδον ἁπανταχῆ πλέων ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν ἀλλήλους ἐπιβοωμένων καὶ παίδων ἐκπεπληγμένων ταύτῃ τῇ συμφορᾷ*[550].

γ) *Περιγραφές*

Στη *μηδενική εστίαση* εντάσσονται και τα σημεία όπου ο αφηγητής περιγράφει πρόσωπα, αντικείμενα και τοποθεσίες (δηλ. το σκηνικό) που εκτυλίσσονται τα γεγονότα. Χαρακτηριστική είναι η περιγραφή του θανάτου του Οθωμανού Ομούρ, η οποία παραδίδεται στο κείμενο του Δούκα. Ο Ομούρ, ανεβαίνοντας τα σκαλοπάτια, ανασήκωσε την περικεφαλαία του, προκειμένου να διαπιστώσει πόσος δρόμος χρειαζόταν ακόμα, ούτως ώστε να καταλάβει τον προμαχώνα. Τη στιγμή εκείνη, ένα βέλος από τεράστιο τόξο τον καρφώνει στο μέτωπο, ανάμεσα στα φρύδια του και σκοτώνεται: *μεσάζοντος ἤδη … ἀναπετάσας μικρὸν τὴν περικεφαλαίαν ἀπὸ τῆς ὄψεως τοῦ ἰδεῖν τί τὸ ἐλλεῖπον μέχρι τοῦ προμαχῶνος, καὶ βέλος … καὶ περωνᾶται τὸ ἐπισκύνιον διὰ μέσου τῶν ὀφρύων … τὴν ψυχήν*[551].

Επίσης, ο αφηγητής του *Χρονικοῦ* παραθέτει και αυτός μία περιγραφή, αυτή της οσίας Θωμαΐδος. Η οσία Θωμαΐς καθόταν με κλειστά μάτια και κινούσε το στόμα της, για να εκφράσει ύμνους και ευχαριστίες στον Θεό. Ύψωνε τα χέρια της και τα μάτια της προς τον ουρανό, παρακαλούσε για συγχώρεση και μετελάμβανε: *εἶτα ὡς ἔνθους γενομένη ἐκάθητο τοὺς μὲν ὀφθαλμοὺς ἔχουσα κεκλεισμένους, τὸ δὲ στόμα ἀεὶ κινοῦσα πρὸς ὕμνους καὶ εὐχαριστείας πρὸς Θεὸν … τότε καὶ τὰς χεῖρας καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὸν οὐρανὸν αἴρουσα καὶ συγχώρησιν αἰτοῦσα μετελάμβανεν*[552].

---

[549] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 61.5-6.23-25 (70-72). Βλ. επίσης Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 29.2.25-27, (42), Α΄ 42.6-7.25-30 (56), Α΄ 58.2.5-12 (69), Δ΄ 2.3.19-20 (154), Ε΄ 14.1.1-12 (202).
[550] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Η΄ 162,15-17.
[551] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 7.3.4-8 (55).
[552] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 18.8.19-25 (52).

Εντυπωσιακή είναι και η περιγραφή στην αφήγηση του Κριτοβούλου για τα ανάκτορα που ανήγειρε ο Μωάμεθ Β΄ στην Κωνσταντινούπολη, την οποίαν παραδίδει ο αφηγητής σαν να τα βλέπει εκείνη τη στιγμή ενώπιόν του: *καὶ δὴ καὶ τὰ βασίλεια ἐξετέλεσε ... καὶ τῶν ἐς θέαν καὶ τέρψιν ὁμοῦ … πύργοι τε ... καὶ ἐς κάλλος καὶ μέγεθος ἠσκημένοι … καὶ περίβολος μέγιστος … χρυσῷ τε πολλῷ καὶ ἀργύρῳ περιλαμπόμενά τε καὶ καταστραπτόμενα πάντοθεν ... καὶ μυρίαις ἄλλαις λαμπρότησί τε καὶ χάρισι καλλυνόμενα καὶ κοσμούμενα … καὶ παράδεισοι περὶ αὐτὰ κατακέχυνται κύκλῳ ... καὶ λειμῶσι καλλίστοις ἐμπρέποντες ... τῷ βασιλεῖ*[553].

Στην αφήγηση του Χαλκοκονδύλη αναφέρεται ότι η κόρη του βασιλιά της Κολχίδας ξεχώριζε για την ομορφιά της: *τὴν τοῦ βασιλέως Κολχίδος θυγατέρα…κάλλει τε διαφέρουσαν*[554], και σε κάποιο πολύ μεταγενέστερο σημείο της αφήγησης ότι οι Οθωμανοί κατασκεύασαν στεγάσματα από πίλους λευκούς και ερυθρούς: *οἱ δὲ νεήλυδες καὶ ὁ ἄλλος στρατὸς ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου στεγάσματα πίλοις λευκοῖς τε καὶ ἐρυθροῖς παρασκευασάμενοι*[555].

Περιγραφή τοποθεσίας στην αφήγηση του Δούκα εντοπίζεται στη μνεία ότι οι Βενετοί έσφαζαν τους Οθωμανούς στις τριήρεις ενώπιον των γυναικών και των τέκνων των τελευταίων, οι οποίοι απείχαν από αυτούς ένα μίλι, καθώς βρίσκονταν απέναντι, στη στεριά της Καλλίπολης: *εἶτα ἄλλος … ἐνώπιον τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παίδων αὐτῶν, μακρὰν ἀπέχοντες τὴν ἐν Καλλιουπόλει ξηρὰν ὡς μίλιον ἕν*[556]. Ιδιαίτερα χαρακτηριστικό σημείο, στο οποίο προβάλλεται η παντογνωσία του αφηγητή, καθώς μεταφέρεται παράλληλα σε έναν άλλο χώρο της αφήγησης μαζί με τους *αποδέκτες της αφήγησής του*, σαν να αλλάζει το σκηνικό του όπως σε έναν κινηματογράφο, αποτελεί το ακόλουθο σημείο της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας*: *Οἱ δὲ τῆς Πόλεως, ἔλθωμεν δὴ καὶ ἐπ΄ αὐτὴν καὶ ἴδωμεν, τίς ἡ φροντὶς αὐτῶν καὶ ἡ μέριμνα τοῦ διασώσασθαι τὴν πόλιν ἐκ χειρὸς τοῦ Ναβουχοδονόσορος*[557].

[553] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Ε΄ 9.1.4-3.32 (193).
[554] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Β΄ 76,1-3.
[555] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Η΄ 152,5-6.
[556] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 21.8.30 (147)-21.8.2 (149).
[557] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 36.1.1-3 (315). Για αντίστοιχο φαινόμενο *αναδρομικά* βλ. Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 27.1.12-13 (223) (*ἐπαναστραφέντες ἴδωμεν*).

Ο αφηγητής του *Χρονικοῦ* του Γεωργίου Σφραντζή με τη σειρά του τονίζει ότι ο σουλτάνος αφίχθη στον Μορέα από το δεξιό τμήμα, παραθαλάσσια: *καὶ ἦλθεν εἰς τὸν Μορέαν· ἦλθε δὲ τὸ δεξιὸν μέρος παρὰ θάλασσαν*[558].

Άξια μνείας είναι και η *περιγραφή* της παράταξης του κανονιού από τους μηχανικούς του Μωάμεθ Β΄ στην *Ἱστορία* του Κριτοβούλου: *μικρὸν ἀπωτέρω τῆς ἄκρας τοῦ Γαλατᾶ ἐπὶ τοῦ ὀλίγον ἀνέχοντος λόφου καταντικρὺ τῶν ὁλκάδων*[559]. Ακόμα, ο Ιωνούζης παρουσιάζεται να πλέει στο Αιγαίο: *ἐν δεξιᾷ μὲν ἔχων τὰς Κυανίδας Νήσους κατὰ πρύμναν, ἐν ἀριστερᾷ δὲ τὴν Λέσβον κατά πρῷραν*[560]. Ενδιαφέρουσα *περιγραφή τοποθεσίας* με *εσωτερική εστίαση* αποτελεί η αναφορά ότι ο σουλτάνος ευρισκόμενος μπροστά από το μεγάλο τείχος, οπού υπήρχε η μεγάλη σημαία και το στρατιωτικό σήμα, *παρακολουθούσε* τα δρώμενα (*εσωτερική εστίαση*[561]): *βασιλεὺς δ΄ ἑστὼς πρὸ τοῦ μεγάλου τείχους, ἵνα καὶ ἡ μεγάλη σημαία ἦν καὶ τὸ σύνθημα, ἀπεσκόπει τὰ δρώμενα*[562].

Ολοκληρώνοντας, ο αφηγητής των *Αποδείξεων Ἱστοριῶν* του Χαλκοκονδύλη παραθέτει ότι απέναντι από τη πόλη Βακερνώνα βρίσκεται το νησί Κύρνος: *ἀντικρὺ δὲ ταύτης Κύρνος ἐστὶ νῆσος εὐδαίμων τε καὶ πολυάνθρωπος*[563], καθώς και την παράταξη των Οθωμανών, κατά την πολιορκία της Κωνσταντινούπολης από αυτούς: *καὶ τὸν μὲν ἐπὶ δεξιᾷ χῶρον τοῦ βασιλέως ... ἐστρατοπεδεύετο τὸ τῆς Ἀσίας ἅπαν στράτευμα, ἐς δὲ τὸ εὐώνυμον ... ὁ τῆς Εὐρώπης στρατός· ἐν μέσῳ δ΄ αὐτός...βασιλεύς...τοὺς νεήλυδας καὶ τῶν θυρῶν ... σκηνοῦν. Ζάγανος δὲ ὁ τοῦ βασιλέως κηδεστὴςἐστρατοπεδεύετο ἐς τὸν καταντικρὺ χῶρον ὑπὲρ τὴν Γαλατίην πόλιν*[564].

δ) *Παράλληλη αφήγηση*

Μηδενική εστίαση συνιστά και η *παράλληλη αφήγηση*. Ως προς τα παράλληλα γεγονότα ο αφηγητής της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* αναφέρει παράλληλα τι έκαναν την ίδια χρονική στιγμή ο Ιουστινιάνης, οι Γενουάτες του Γαλατά, οι Βενετοί, ο *μεγάλος*

[558] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 46.7.18-19 (188).
[559] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄38.3.6-7 (52).
[560] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Β΄ 4.2.29-30 (92).
[561] Για την *εσωτερική εστίαση* βλ. στο παρόν, 92.
[562] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 61.2.30 (70)-61.2.2 (71).
[563] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ε΄ 50,12-13.
[564] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Η΄ 149,14-21.

δούκας και ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος κατά την πολιορκία της Κωνσταντινουπόλεως από τους Οθωμανούς: *ὁ δὲ Ἰουστινιανὸς Ἰωάννης … οἱ δὲ Βενέτικοι … ὁ δὲ μέγας Δούκας … ὁ βασιλεὺς δὲ ἰδὼν … τὴν πτῶσιν*[565]. Σε γενικές γραμμές πρέπει να αναφερθεί ότι όλη η αφήγηση του Δούκα διανθίζεται με *παράλληλα* γεγονότα, καθώς αναφέρονται ταυτοχρόνως τα γεγονότα που συνέβησαν στους Οθωμανούς και στους Βυζαντινούς.

Στην αφήγηση του *Χρονικοῦ* του Σφραντζή αναφέρεται ότι, ενώ ο Ιωάννης Ασάν είχε δραπετεύσει από το Χλεμούτζι προκαλώντας ταραχές, ο σουλτάνος την ίδια στιγμή επιτέθηκε στη Σερβία και κυρίευσε το Ομόβρυδο: *εἰς τὸν Μορέαν μὲν τοῦ γυναικαδελφοῦ αὐτοῦ Κεντυρίωνος ... τοῦ δὲ ἀμηρᾶ … Ὁμόβρυδον ἀπῆρεν*[566].

Επίσης, στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν* του Κριτοβούλου μνημονεύεται παράλληλα πως πολεμούσαν οι δύο αντιμαχόμενες πλευρές, δηλ. οι Οθωμανοί με τον ναύαρχο Παλτόγλη και τα πληρώματα των ολκάδων, των φορτηγών πλοίων: *ὡς δὲ εἴσω βελῶν ἐγένοντο … οἱ δὲ ἐπὶ τῶν ὁλκάδων ἐμάχοντο καὶ αὐτοὶ γενναίως … κραυγή τε πολλὴ καὶ τραύματα καὶ φόνος παρ' ἀμφοτέρων ἐγίνετο … καὶ πάντα ἦν ὁμοῦ τὰ δεινά· οἱ μὲν πῦρ ἐπέφερον … οἱ δὲ παλτοῖς … οἱ δὲ βέλεσί τε καὶ λίθοις ἔβαλλον … οἱ δὲ ἐπὶ τῶν ὁλκάδων … οἱ μὲν αὐτῶν δόρασι … οἱ δὲ λίθοις ἔβαλλον*[567].

Ολοκληρώνοντας, ο αφηγητής των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν* σε όλη την αφήγηση αφηγείται και αυτός, όπως και ο αφηγητής της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας*, παράλληλα τα γεγονότα που συνέβαιναν ταυτοχρόνως σε Βυζαντινούς και Οθωμανούς. Ενδεικτικά, ο αφηγητής επισημαίνει τον παράλληλο θάνατο του Μουράτ, ενώ οι Βυζαντινοί ταλανίζονταν από την εμφύλια σύγκρουση που είχε προκύψει μεταξύ του *δεσπότη* Θωμά και του *δεσπότη* Δημητρίου: *ὁ μέντοι νεώτερος ἀδελφὸς ... ἀφίστα τε τὰς ἐν Πελοποννήσῳ πόλεις πρὸς ἑαυτὸν παρὰ τοὺς ὅρκους ... ἐπολέμει πρὸς Δημήτριον τὸν ἀδελφὸν … Ἐν ᾧ δὴ ταῦτα ἐγένετο, Ἀμουράτης ὁ Μεχμέτεω παῖς τελευτᾷ ἐν συμποσίῳ, ὑπὸ οἴνου γενόμενος ἀπόπληκτος*[568].

---

[565] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 38.15.27 (343)-38.18.13 (345). Θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι λόγω της μεγάλης παρουσίας *παράλληλων* γεγονότων χρησιμοποιήθηκαν μόνο τρία παραδείγματα για κάθε υπό εξέταση αφήγηση. Για τα *παράλληλα* τμήματα στο έργο του Δούκα βλ. Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 16.1.29 (91)-16.3.3 (95), 19.14.1 (133)-19.14.6 (133), 21.10.23 (149)-21.11.29 (149).

[566] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 37.5.19-22 (144). Για *παράλληλα γεγονότα* βλ. επίσης, Σφραντζής, *Χρονικόν*, 37.7.1-4 (146), 37.14.4-8 (148), 39.5.6 (154)-39.6.20 (154).

[567] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 40.1.20, σ. 53-40.5.13 (54). Βλ. επιπλέον, Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Β΄ 22.1.20 (119)-23.1.10 (115), Γ΄ 17.5.7 (140)-19.1.6 (141), Ε΄ 13.4.27 (201)-14.2.16 (202).

[568] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ζ΄ 141,15-142,1.

ε) *Σχολιασμοί αφηγητή*

Η λειτουργία της *μηδενικής εστίασης* καθίσταται εμφανής, μέσω σχολιασμών του αφηγητή. Στην αφήγηση του Δούκα ο αφηγητής είναι ο μόνος που γνωρίζει την ταυτότητα του πλοίου που εμφανίστηκε ενώπιον των Βενετών και των Οθωμανών. Το εν λόγω πλοίο αφίχθη από την Κωνσταντινούπολη και ανήκε στη Λέσβο. Συνεπώς, ο αφηγητής γνωρίζει περισσότερες πληροφορίες από τους ήρωες, Βενετούς και Οθωμανούς: *αἱ τριήρεις δὲ τῶν Βενετίκων … καὶ δοκοῦντες τουρκικὸν εἶναι … οἱ δὲ Τοῦρκοι … εἰκάζοντες τὸ διωκόμενον αὐτῶν εἶναι … ἐκεῖνο δὲ ἦν Λέσβιον πλοῖον κατερχόμενον ἀπὸ Κωνσταντινούπολιν*[569]. Ακόμα, το 1461 ο σουλτάνος ετοίμασε στόλο και την Άνοιξη αφίχθη στην Προύσα της Βιθυνίας, δίχως κάποιος να το υποψιάζεται ή να το ξέρει: *ἐν δὲ τῷ ἑξακισχιλιοστῷ … μὴ ἐπισταμένου τινὸς μηδὲ νοήσαντος τὴν βουλήν*[570].

Ο σχολιασμός του αφηγητή των *Ἱστοριῶν* για τον βασιλιά των Παιόνων ότι *ἐσφάλη τῆς γνώμης*, αποτελεί δείγμα *μηδενικής εστίασης*: *νομίσας οὕτως ἢ λύσειν τὴν πολιορκίαν τοῦ ἄστεος τρέψας εἰς ἑαυτὸν τόν τε βασιλέα καὶ τὴν στρατιὰν ἢ δίχα διαιρεθείσης τῆς στρατιᾶς εἴς τε πόλεμον καὶ πολιορκίαν ἀσθενεστέρῳ χρήσαιτο προσπολεμῆσαι τῷ βασιλεῖ· ἀλλ᾽ ἐσφάλη τῆς γνώμης*[571].

στ) *προλήψεις*

Οι *προλήψεις*[572] αποτελούν και αυτές τμήμα της *μηδενικής εστίασης*, καθώς ο αφηγητής γνωρίζει τι θα συμβεί αργότερα, γεγονός, το οποίο αγνοούν τα πρόσωπα της αφήγησης. Στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* επισημαίνεται ότι, όταν ο Τζινεήτ απελευθέρωσε τον Χαμζά, τον αδελφό του Παγιαζήτ, δεν γνώριζε ότι το ίδιο πρόσωπο αργότερα θα τον σκότωνε (*μηδενική εστίαση-πρόληψη*): *οὐκ ᾔδειν ὁ δύστηνος Τζιναὴτ … ἀνηλεῶς μέλλει τὴν ζωὴν αὐτοῦ ὡς ἐν ὀλίγῳ λαβεῖν*[573].

[569] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 21.8.21-26 (147).
[570] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 45.14.11-14 (427).
[571] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Ε΄ 6.1.29-32 (188).
[572] Για το ζήτημα των *προλήψεων* βλ. αναλυτικά στο παρόν, 129-130.
[573] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 24.9.7-8 (195).

Ομοίως, η *προληπτική* μνεία στη μετέπειτα ανάληψη του αξιώματος του *μεγάλου δούκα* από τον Λουκά Νοταρά στο *Χρονικὸν* του Σφραντζή αποδεικνύει τη λειτουργία της *μηδενικής εστίασης*: *καπετανίου ὄντος … τοῦ μετὰ ταῦτα γεγονότος μεγάλου δουκὸς Λουκᾶ τοῦ Νοταρᾶ*[574]. Πολύ ισχυρό τεκμήριο της *μηδενικής εστίασης* είναι και η εμφανής παρουσία εντός του *Χρονικοῦ* του *ώριμου αφηγητή*-Σφραντζή. Ο *αφηγητής*, έχοντας αναφερθεί στον θάνατο του υιού του Αλέξιου, τονίζει πως δεν γνώριζε ότι θα του συνέβαιναν στο μέλλον πιο λυπηρά γεγονότα (*πρόληψη*): *οὔ ὁ θάνατος … οὐκ εἰδότος μου τοῦ ἀθλίου τὰ μέλλοντά μοι συμβήσεσθαι λυπηρότερα*[575]. Η συγκεκριμένη αναφορά αναδεικνύει την άγνοια του *δρώντος προσώπου-αφηγητή* έναντι στη γνώση του *ώριμου* πλέον *αφηγητή*.

Κατ' αναλογίαν, ο αφηγητής των *Ἱστοριῶν* του Κριτοβούλου, κατά τη διάρκεια της αφήγησής του παραθέτει πολλές *προλήψεις*. Ενδεικτικά, μπορεί να αναφερθεί η *πρόληψη* της κατάκτησης ολόκληρης της Πελοποννήσου από τον Μωάμεθ Β΄: *ἐνόμιζε γάρ, ὡς ταύτην ἑλὼν πᾶσαν ἤδη τὴν Πελοπόννησον ἕξει ἀμαχεί, ὥσπερ δῆτα καὶ γέγονε*[576].

Τέλος, στην αφήγηση του Χαλκοκονδύλη *προλέγεται* ο θάνατος του Βαγιαζήτ Α΄ και η αναμέτρηση των διαδόχων του, στοιχείο που αναμφίβολα αποδεικνύει τη λειτουργία της *μηδενικής εστίασης*[577]: *ὡς μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦ Παιαζήτεω συνηνέχθη γενέσθαι ἐς τοὺς παῖδας ἀλλήλοις διαφερομένους, καὶ τὴν χώραν ... δηουμένην*[578].

ζ) *Κοινή συμμετοχή*

Αξιοπρόσεκτο είναι το γεγονός ότι σε διάφορα σημεία των υπό εξέταση αφηγήσεων παρουσιάζεται η κοινή συμμετοχή των αφηγητών τους μαζί με τους Βυζαντινούς. Στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* ο αφηγητής παρουσιάζει τον εαυτό να συμμετέχει με τους υπόλοιπους Βυζαντινούς, να εκφράζει την κοινή ενοχή, τον θρήνο, την πίστη στον Θεό και την ελπίδα για ένα καλύτερο μέλλον. Χαρακτηριστικά

[574] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 24.10.18-20 (88).
[575] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 28.6.2-4 (100).
[576] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Γ΄ 6.8.32-33 (125).
[577] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 152,6-8.
[578] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 101,21-24.

αναφέρει: *Ταῦτα τῶν παρανομιῶν ἡμῶν τὰ ἐπίχειρα … Πάριδε τὰς ἀνομίας ἡμῶν, δέσποτα … ἀλλὰ βλέψον εἰς ἡμᾶς ἱλέῳ ὄμματί σου*[579].

Στο *Χρονικὸν* του Σφραντζή σε τρία σημεία ο αφηγητής εκφράζει και αυτός τη συμμετοχή του με όλους τους Βυζαντινούς στην τραγική μοίρα της αλώσεως: *ἀλλὰ διὰ τὸ ... καὶ τοιαύτη καὶ τοσαύτη συμφορὰ ἡμῶν*[580], *καὶ ἐστάθη … ἐπελθοῦσαι αἱ συμφοραὶ εἰς πάντας ὁμοῦ*[581], *καὶ σήμερον νὰ ἴδωμεν … ἰδοὺ εὑρεῖν θέλομεν πλεύσιμον*[582].

Ολοκληρώνοντας, στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν* του Χαλκοκονδύλη λέγεται δια στόματος του αφηγητή: *δοκεῖ δὲ τὸ τοῦ βασιλέως τοῦτο στρατόπεδον κάλλιστα πάντων δὴ στρατοπέδων, ὧν ἡμεῖς ἐθεασάμεθα καὶ ἀκοῇ ἐπυθόμεθα*[583]. Συνεπώς, ο αφηγητής μέσω της χρήσης του α΄ πληθυντικού προσώπου εκφράζει τη συμμετοχή του με τους *εξωδιηγητικούς αποδέκτες*[584] στα τεκταινόμενα.

Εκτενής *μηδενική εστίαση* στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* του Δούκα εντοπίζεται στην παράθεση των γεγονότων από *κτίσεως κόσμου* έως τη μάχη στο Κοσσυφοπέδιο, καθώς ο αφηγητής γνωρίζει σε ένα εκτενές τμήμα της αφήγησης περισσότερες πληροφορίες από τα πρόσωπα της αφήγησης: *ἀπὸ Ἀδάμ, τοῦ πρώτου ἀνθρώπου…διὰ τοῦ ἐν Χερρόνήσῳ πορθμοῦ ἀπέπεμπε*[585].

Η ίδια λειτουργία ανιχνεύεται και στο ακόλουθο σημείο του *Χρονικοῦ* του Σφραντζή: *Περὶ δὲ τὸ φθινόπωρον τοῦ πα-ου ἔτους … μετονομασθεὶς Ἰωσὴφ*[586]. *Μηδενική εστίαση* σε μεγάλο τμήμα της αφήγησης του Κριτοβούλου παρατηρείται στην παρέκβαση για την Τραπεζούντα όπου : *ἡ γὰρ Τραπεζούντα … οὐ γὰρ ἐλάνθανον ταῦτα ποιοῦντες*[587]. Ολοκληρώνοντας το θέμα αυτό, στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν* του

---

[579] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 15.3.18-21 (87). Για επιπλέον σημεία όπου εκφράζεται η συλλογική συμμετοχή βλ. Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 23.8.16-21 (177), 29.5.9 (251), 32.5.16-18 (277), 40.2.22-31 (375), 40.5.1-2 (381), 41.19.21-27 (391), 42.14.20-21 (399), 42.14.14-19 (401).
[580] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 23.4.26-29 (80).
[581] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 33.5.25-26 (120).
[582] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 35.1.11-14 (130).
[583] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ζ΄ 115,4-6. Για αντίστοιχα παραδείγματα βλ. Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ε΄ 11,5-6, 45,13, Η΄ 195,6-Η΄ 196,2. Στο σημείο αυτό πρέπει να διευκρινιστεί ότι η *μηδενική εστίαση* εντοπίζεται στην πλειονότητα της αφήγησης. Γι' αυτόν τον λόγο θα παρατεθούν ενδεικτικά τρία παραδείγματα εκτενούς *μηδενικής εστίασης* από το κάθε κείμενο.
[584] Σχετικά βλ. στο παρόν, 292.
[585] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 1.1.2 (29)-3.1.24 (35). Βλ. ακόμα, Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 23.8.22 (175)-23.9.12 (181), 25.4.6-23 (205), 36.1.1 (315)-36.2.27 (315).
[586] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 47.1.1 (192)-47.3.17 (192). Για το ζήτημα της *μηδενικής εστίασης* στο *Χρονικὸν* βλ. ακόμα Σφραντζής, *Χρονικόν*, 18.4.23 (48)-18.7.25 (50), 46.6.10 (188)-46.9.9 (190), 46.11.13 (190)-47.4.20 (192).
[587] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Δ΄ 1.2.6 (152)-1.7.24 (153). Βλ. επίσης, Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 68.3.16, (76)-69.4.18 (80), Β΄ 12.4.3 (104)-14.3.11 (106), Ε΄ 18.9-24 (206).

Χαλκοκονδύλη η εκτεταμένη παρέκβαση για τους Άραβες περιλαμβάνεται στην προαναφερθείσα *εστίαση*: *γένος δὲ Ἄραβες … τούς τε νόμους αὐτοῦ καὶ τὰ Ἄλκωρὰ ἐκτέθειται*[588]. Σε όλα τα παραπάνω σημεία ο αφηγητής γνωρίζει περισσότερες πληροφορίες από τα πρόσωπα της αφήγησης.

6.2. *ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΕΣΤΙΑΣΗ*

Στις τέσσερις υπό εξέταση αφηγήσεις εντοπίζεται και η λειτουργία της *εσωτερικής εστίασης*. Αυτός ο τύπος *εστίασης* καθίσταται προφανής στη διείσδυση του αφηγητή στις αισθήσεις, στις σκέψεις/σχέδια, στις επιθυμίες/πεποιθήσεις/προθέσεις/σκοπούς, στα συναισθήματα των ηρώων του, στους λόγους τους (εσωτερικός μονόλογος, διάλογος) και στις επιστολές τους, με αποτέλεσμα όλα τα ανωτέρω στοιχεία να παρουσιάζονται υπό την *οπτική γωνία* του ήρωα, καθώς ο αφηγητής φαίνεται να γνωρίζει την ίδια ποσότητα πληροφοριών με τους ήρωές του[589]. Στο σημείο αυτό επιβάλλεται να επισημανθεί ότι δεν θα πρέπει να επικρατεί σύγχυση, όπως έχει ήδη λεχθεί[590], ανάμεσα σε αυτά που «βλέπει, αντιλαμβάνεται» ο ήρωας, δηλ. στην *οπτική γωνία* του ήρωα, και σε όσα «βλέπει, αντιλαμβάνεται» ο αφηγητής, δηλ. στην *οπτική γωνία* του αφηγητή.

Πρώτο παράδειγμα *εσωτερικής εστίασης* στην αφήγηση του Δούκα αποτελεί η επισήμανση του φόβου του Μουσουλμάν, μήπως πίσω από την προθυμία του Τζινεήτ να συλλάβει τους ηγεμόνες, από τους οποίους προηγουμένως εκείνος είχε αποστατήσει, υποβόσκει κάποια προδοσία. Γι' αυτόν τον λόγο ο Μουσουλμάν δεν επιθυμούσε την καταδίωξη των αρχόντων από τον Τζινεήτ: *ὁ δὲ Μουσουλμὰν φοβηθεὶς μή πως πανουργία … οὐκ ἠθέλησε καταδιώξαι ὀπίσω αὐτῶν*[591].

Εσωτερική εστίαση εντοπίζεται στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* και στην αναφορά της επιθυμίας του Μουσταφά να βρει καταφύγιο στην Κωνσταντινούπολη. Ο ίδιος όμως, σκεπτόμενος τις προηγούμενες ενέργειές του εναντίον του Βυζαντίου καθώς είχε παραβεί τα συμφωνηθέντα, δεν κατευθύνθηκε εντέλει προς την Πόλη, διότι

[588] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Γ΄ 111,11-118,4. Για το ίδιο ζήτημα βλ. Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Β΄ 79,14-82.22, Δ΄ 88.18-90,12, Η΄ 190,18-192,10.
[589] Για τη συγκεκριμένη *εστίαση* βλ. στο παρόν, 92.
[590] Για τη συγκεκριμένη σύγχυση βλ. στο παρόν, 91-92.
[591] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 18.11.14-15 (121).

η συνείδησή του ήταν εκείνη που δεν του το επέτρεψε: *ἠβούλετο γὰρ εἰσελθεῖν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀλλὰ τὰ προγεγονότα εἰς νοῦν λαμβάνων ὑπὸ τοῦ συνειδότος ἐκωλύετο*[592].

Η αναφορά εντός της αφήγησης του Δούκα στον Κούρτη, υιό του Τζινεήτ, κατά τη διάρκεια πολεμικής σύγκρουσης μεταξύ του ιδίου και του πατέρα του εναντίον του Χαλίλ ανήκει και αυτή στη λειτουργία της *εσωτερικής εστίασης*. Ο Κούρτης είδε σε ένα μέρος του δρόμου πολλούς στρατιώτες, σημαίες παρόμοιες με εκείνες του πατέρα του, άκουσε ήχους οργάνων και πίστεψε ότι ο Τζινεήτ είχε νικήσει τον Χαλίλ: *καὶ ἰδὼν ἐν ἐμφανεῖ τόπῳ στρατιώτας πολλοὺς καὶ ὀργάνων ἦχον καὶ σημαίας ὁμοίας τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἔδοξεν, ὅτι ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐξόπισθεν ἐτροπώσατο τὸν Χαλίλ*[593].

Η αναφορά του αφηγητή της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* στον μηχανικό που εξαπέλυε βολές εναντίον του τείχους της Κωνσταντινουπόλεως, στον οποίον άρεσε η συμβουλή του πρέσβη του Ιάγγου συνιστά μία ακόμα χαρακτηριστική περίπτωση της λειτουργίας της *εσωτερικής εστίασης*: *ἤρεσεν οὖν ἡ βουλὴ*[594].

---

[592] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 27.7.3-4 (229).

[593] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 28.12.7-9 (241).

[594] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 38.12.2 (343). Βλ. ακόμα, Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 19.9.30 (127), 44.4.20-21 (417), 45.23.1-2 (437). Για επιπλέον *εσωτερικές εστιάσεις* στο κείμενο του Δούκα βλ. Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 3.1.24-25 (35), 3.2.1.13-15 (37), 5.2.9-12 (43), 5.4.25-31 (43), 5.4.32 (43)-5.4.1 (45), 5.4.7 (45), 6.1.17-19 (47), 6.2.1-3 (49), 6.5.3-4,5-8 (51), 7.1.18-21 (51), 7.2.2-3 (53), 7.2.12-16 (53), 7.3.22-26 (53), 7.3.5-6 (55), 8.1.21-23 (55), 8.1.25-26 (55), 8.2.1-2 (57), 9.1.30,32 (57), 9.1.7-9 (59), 9.1.18-19,20-21 (59), 9.4.5-6 (63), 10.1.12-13,14-16,16-17 (63), 10.2.20-21,24-25 (63), 10.4.13-14 (65), 11.1.1-3 (67), 11.4.1,5-6 (69), 11.4.22-23 (69), 12.4.17-20,24-26 (73), 13.3.21 (75), 13.4.1-2,7-8 (77), 13.5.14,17-20,20-22 (77), 13.8.26-27 (79), 13.8.6-7 (81), 13.9.17-18 (81), 14.1.3-5 (83), 14.3.18-24 (83), 15.2.7-8 (87), 15.6.13-14,19-21 (91), 16.2.4-5 (93), 16.3.33 (93)-16.3.1 (95), 16.5.2-4,6-7 (97), 16.6.13-14,21-22 (97), 16.7.1-2 (99), 16.8.13 (99), 16.9.16 (99), 16.10.33-34 (99), 16.10.4-5 (101), 16.12.30-31 (101), 16.12.2-3 (103), 17.2.4-5,7 (105), 17.5.1-2, (109), 17.7.30-33 (109), 17.7.1-2 (111), 18.1.12-13 (111), 18.6.29 (115), 18.8.27-28 (117), 18.9.29-30 (117), 18.9.8-9 (119), 18.10.15-16,17-18 (119), 18.11.26 (119), 18.11.19,26,33 (121), 19.1.8-9 (123), 19.2.13,18 (123), 19.4.3-4,6 (125), 19.5.9-10 (125), 19.6.17 (125), 19.9.26,30 (127), 19.9.5-6 (129), 19.10.14-15,22,23-24 (129), 19.12.7-8,14,18-19 (131), 19.13.22,30 (131), 19.14.1-2 (133), 20.1.7 (133), 20.3.27,29 (133), 20.4.11-12 (135), 20.6.19-20,21-23,23-24,31-32 (137)-20.6.1 (139), 20.6.10-11 (139), 21.3.33-34 (141), 21.3.11,2-13 (143), 21.4.18-22 (143), 21.5.3-4,26-27 (145), 21.8.15,18-19,21-23,24-25,26-27 (147), 21.9.14-15,18,20-21 (149), 21.14.4 (153), 22.2.17-19 (155), 22.3.1-3,4-6,11,13-14 (157), 22.5.36 (157), 22.5.24-25 (159), 22.6.4-5 (161), 22.7.7-8 (161), 22.8.16 (163), 22.10.15-17 (167), 22.11.9-14 (169), 23.3.31-33 (171), 23.5.22-24 (173), 24.2.1-2,2-3,23-24 (183), 24.4.15-16 (187), 24.6.26-27 (191), 24.7.19-21 (193), 24.9.3-4 (195), 24.11.12-13,18-19 (195), 24.11.7,14-16 (197), 25.1.9-11 (201), 25.3.27-29 (201), 25.3.32 (201)-25.3.1 (203), 25.3.7-9,28-30 (203), 25.5.1-2,3-5 (207), 25.8.19-20 (209), 25.8.28 (209)-25.8.2 (211), 25.9.12-22 (213), 25.10.26-27 (213), 26.1.13-14,24,26 (215), 26.4.21-23,24-25,31-32,33-34 (221), 27.1.17-18,21-23 (223), 27.2.12-14 (225), 27.3.24-25,31 (225), 27.4.32 (225), 28.1.14-15 (229), 28.2.4-5,8-9,10-11 (231), 28.3.17-19,20-21,29 (231), 28.3.8,9-10 (233), 28.4.12-13 (233), 28.5.4-5 (235), 28.6.20 (235), 28.6.2 (237), 28.8.19-20 (237), 28.11.5-6,7-8 (239), 28.12.25,27-28 (239), 28.12.2-3,9-10,12,13-14,16 (241), 28.13.29-30 (241), 28.13.1 (243), 28.14.8-9,12-13,26-28 (243), 28.14.1-2,2-3,6-8,14-15 (245), 29.4.27-30 (247), 29.7.5 (253), 29.8.23-24,24-25 (253), 28.9.6-7,19 (255), 30.1.17-19 (257), 30.2.5,12,15-16,17-18 (259), 30.3.29 (259), 30.4.8-10,22-23 (261), 30.6.21-23 (263), 31.1.18 (265), 31.1.4 (267), 31.8.23-26 (269), 32.1. 4-5,8-9,11-13,17-18,22-23 (273), 32.2.9 (275), 32.4.23-24,31 (275), 32.4.2-3,10 (277), 32.6.23,27-29,29-30 (277), 32.7.2-4,6,10 (279),

Εσωτερικές εστιάσεις παρατηρούνται, όπως είναι φυσικό, και στο *Χρονικὸν* του Σφραντζή. Όταν οι Οθωμανοί και ο Μουσταφάς αντίκρισαν τον Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγο, τον θαύμασαν για την εμφάνισή του: *ὃν ἰδόντες οἱ ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς μετὰ τοῦ Μουσταφοπούλου Τοῦρκοι καὶ θαυμάσαντες καὶ ἀπ' αὐτῆς μόνης τῆς θεωρίας αὐτοῦ μετὰ θαύματος*[595].

Επίσης, ο αφηγητής του *Χρονικοῦ* αναφέρει ότι μόλις ο Ιωάννης Μπαλοτάς άκουσε τα λόγια του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου, θέλησε να μεταβεί στο κάστρο του, δίχως κίνδυνο: *ὡς δὲ ταῦτα ἤκουσεν, ἐζήτησεν, ἵνα καλῶς ἐμβῇ εἰς τὸ κάστρον αὐτοῦ*[596].

Ένα ακόμα χαρακτηριστικό παράδειγμα του *Χρονικοῦ* αφορά στη σύζυγο του Σφραντζή, την οποία στενοχωρούσε η ιδέα να λάβει ο υιός της μέρος σε πολεμική σύγκρουση: *ὅπερ αἴτιον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ ἐδυσώπησεν, ὁ λογισμὸς δηλονότι τῆς μάχης*[597]. Στο ίδιο πνεύμα ο αφηγητής μας πληροφορεί ότι η Μάρα Μπράνκοβιτς κατέφυγε στον σουλτάνο σύζυγό της μαζί με τον έναν αδελφό της και τον θείο της Θωμά Καντακουζηνό, επειδή καταλήφθηκε από φόβο, μήπως ο αδελφός και η νύφη της σφετεριστούν τα περιουσιακά στοιχεία της μητέρας της: *φοβηθέντες διὰ τὸν βίον τῆς μητρὸς τὸν ἀδελφὸν καὶ τὴν νύμφην αὐτῶν*[598].

33.1.15-16 (279), 33.2.22-23 (279), 33.2.7-8 (281), 33.3.22-23 (281), 33.5.32-33 (283), 33.6.9-11,13 (285), 33.7.21-23 (285), 33.8.29-30 (285), 33.10.27-28 (287), 33.11.30 (287)-33.11.1 (289), 33.11.2-3,6-9 (289), 33.12.15-17 (289), 34.1.7.14-15,15-17 (291), 34.1.3-4 (293), 34.2.7-8,21,25-26 (293), 34.3.12-14,17-18 (295), 34.5.3-6 (297), 34.6.23-24 (299), 34.8.25-26 (301), 34.9.5-6 (303), 34.10.2-3 (305), 34.11.16,25-26 (305), 34.11.35 (305)-34.11.1 (307), 34.11.2 (307), 35.1.21-22 (307), 35.1.3-4,14 (309), 35.3.30 (309), 35.4.15,15-17,25-26 (311), 36.2.26-27 (315), 36.5.24-27 (317), 37.6.19-20 (325), 37.8.1,3-4 (327), 37.9.17-18 (327), 37.10.10-11 (329), 38.1.23-25 (329), 38.2.7-9 (331), 38.7.4-5 (335), 38.7.11-12 (337), 38.8.15-18 (337), 38.9.18-20 (339), 38.11.10-11 (341), 38.14.25-26 (343), 38.17.8 (345), 38.18.12-13,15-17 (345), 38.18.3-5 (347), 38.19.9-10,12-13 (347), 39.1.23 (349), 39.2.14 (351), 39.3.2-5 (353), 39.4.12-14,14-16 (353), 39.10.23 (357), 39.11.3-4 (359), 39.12.16-18,21 (359), 39.14.12-14 (361), 39.17.21-22,23,25-26 (363), 39.18.4-6,14-15 (365), 39.19.29 (365), 39.20.1,10-11,11-12 (367), 39.24.25-26,27-28 (369), 39.24.1-2 (371), 39.25.5,9-10 (371), 39.28.28 (371), 39.29.3,8 (373), 39.30.9,14-15 (373), 40.1.11-12,15-17 (375), 40.3.7-8,8,9,18,19 (377), 40.4.2-3,11,12-13 (379), 40.6.21,29-30 (381), 40.7.33 (381), 40.7.2-3,5 (383), 41.4.23-24 (387), 41.5.26-27 (387), 42.5.9-10 (395), 42.5.12-13 (395), 42.8.30-31 (395), 42.8.12-13 (397), 42.11.30-32 (397), 42.14.9-11 (401), 43.2.13-14 (403), 43.3.22-23 (403), 43.7.1,3,5,9-10 (407), 43.8.17-19 (407), 43.10.7-8,9-10 (409), 43.12.29 (409), 43.13.1-3 (411), 44.3.22,27-28 (415), 44.4.5-6,20-21 (417), 44.6.1-2,3-4 (419), 44.7.5-7,16 (419), 45.1.23 (419), 45.2.29 (419), 45.4.16 (421), 45.5.19-20 (421), 45.8.18 (423), 45.11.10-11 (425), 45.12.14-15 (425), 45.16.27 (427), 45.17.11-12 (429), 45.19.29 (429), 45.20.15 (431), 45.21.22-23 (431), 45.22.1,13-14 (433), 45.23.14 (435), 45.23.1-2 (437).

[595] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 11.2.15-17 (22).

[596] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 19.9.1 (62).

[597] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 34.7.19-20 (126).

[598] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 37.14.7-8 (148). Για περισσότερες *εσωτερικές εστιάσεις* βλ. Σφραντζής, *Χρονικόν*, 7.1.13-15 (14), 8.1.3-4 (18), 8.3.15-21 (18), 11.2.15-17 (22), 12.4.4-6 (26), 15.1.17-19 (30), 15.7.18 (34), 16.3.3 (38), 16.6.19-20 (38), 17.2.3 (42), 17.4.11-12 (42), 17.7.12-13 (44), 15.5.6-7 (34), 18.4.22-23 (48), 18.7.6 (52), 19.4.16-18 (56), 19.5.16-17 (58), 19.8.9-10 (60), 19.9.1,3-4 (62), 20.2.13-

Ακολούθως, στο κείμενο των *Ἱστοριῶν* του Κριτοβούλου διευκρινίζεται ότι ο Μωάμεθ Β΄ αντιλήφθηκε πως ο *δεσπότης* Δημήτριος φοβόταν και είχε θορυβηθεί: *ἠσθάνετο γὰρ αὐτὸν δεδιότα καὶ θορυβούμενον*[599]. Ιδιαίτερη ήταν και η εντύπωση που προκάλεσε στον σουλτάνο η Τραπεζούντα: *κατεθεᾶτο τήν τε θέσιν αὐτῆς … καὶ εἶδε καὶ ἐθαύμασε τήν τε ἐχυρότητα … καὶ λόγου ἀξίαν διὰ πάντων τὴν πόλιν ἀπέφαινε*[600]. Ο αφηγητής επεξηγεί ακόμα τους λόγους, για τους οποίους ο σατράπης Άμαρης ήταν θυμωμένος με τους Βενετούς: *Ἀμάρης ... ἀλλ᾽ ὀργὴν ἔχων τοῖς Ἐνετοῖς, ὅτι γε οὐ προσεῖχον αὐτῷ φιλικῶς οὐδὲ χάριτας παρεῖχον ὡς σατράπη καὶ γειτονοῦντι καὶ δυναμένῳ βλάπτειν αὐτούς, ἀλλὰ νομίζων ὑπερορᾶσθαι καὶ βουλόμενος ἀμύνασθαι τούτους*[601]. Σε άλλο σημείο των *Ἱστοριῶν* ο αφηγητής παρουσιάζει τον σουλτάνο να παρατηρεί τις εξελίξεις κατά τη διάρκεια της επίθεσης των Οθωμανών στην Ιάιτζα: *ἅτε γὰρ τοῦ βασιλέως παρόντος καὶ θεωμένου τὰ δρώμενα καὶ τὴν ἑκάστου καὶ ὁρμὴν καὶ σπουδὴν καὶ ῥώμην καὶ ἀνδρίαν καὶ τάξιν*[602]. Επίσης, στην αφήγηση του Κροτοβούλου αναφέρεται ότι πολλοί Βυζαντινοί λόγω της πανώλης έμεναν άθαφτοι για πολλές μέρες, διότι κανείς δεν ήξερε τι τους είχε συμβεί και πού βρίσκονταν: *εἰσὶ δὲ οἳ καὶ κατακλείσαντες ἑαυτοὺς ἐν τοῖς δωματίοις ἔμενον ἀπρόϊτοι, καὶ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν αὐτοῦ θνήσκοντες ἔκειντο ἄταφοι ἐπὶ δυσὶ καὶ τρισὶν ἡμέραις ἀγνοούμενοι πολλάκις*[603].

---

14 (64), 22.7.20 (76), 23.8.1-2,9 (84), 23.9.12-14 (84), 25.1.8 (90), 29.1.10-11 (100), 29.2.14-15,17-18 (100), 30.1.25-27 (102), 31.10.14-15,20-21 (112), 33.1.22 (118), 33.6.1-2 (122), 35.12.2 (136), 36.3.20-21 (136), 36.10.22-23 (140), 38.4.14 (150), 39.7.16-17 (154), 39.9.4 (156), 39.14.8-9 (158), 40.2.11-12 (160), 40.9.23-24 (162), 40.13.26 (164), 41.2.20-24 (166), 41.9.14-15 (170), 42.7.5-6 (174), 42.10.26 (174), 43.5.13 (178), 43.6.15-16 (178), 43.7.23-24, (178), 46.4.29-30 (186), 46.6.8-9 (188).

[599] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Γ΄ 20.7.10-11 (144).

[600] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Δ΄ 8.1.2-7 (164).

[601] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Δ΄ 16.1.26-29 (177). Για περισσότερα ανάλογα παραδείγματα βλ. Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 17.1.8-9 (35), Α΄ 17.2.12-15 (35), Β΄ 1.5.25-26 (90), Β΄ 2.1.2-3 (91), Β΄ 5.3.4-5 (94), Β΄ 5.4.6 (94), Β΄ 15.5.32-33 (106), Δ΄ 5.1.11-12 (160), Δ΄ 10.8.30 (167)-10.8.2 (168), Δ΄ 10.9.7 (168), Δ΄ 16.1.3-4 (178).

[602] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Ε΄ 5.7.5-6 (187), Ε΄ 5.8.20-22 (187).

[603] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Ε΄ 17.3.17-19 (205). Για ανάλογα παραδείγματα *εσωτερικής εστίασης* βλ. Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 5.1.2-6 (17), Α΄ 5.3.18 (17), Α΄ 5.4.25-26 (17), Α΄ 5.5.6-7 (18), Α΄ 6.1.27 (18)-6.4.20 (19), Α΄ 9.23-4 (21), Α΄ 10.2-3.15-22 (21), Α΄ 11.1.9-15 (22), Α΄ 13.1.29 (24)-13.1.2 (25), Α΄ 18.1.3 (36)-18.3.20 (36), Α΄ 18.5.34-38 (36), Α΄ 18.6.1-2 (37), Α΄ 18.7-8.16 (37)-18.8.20 (39), 20.2.16-17 (38), 21.2.33-35,37 (38), Α΄ 22.2.12-13 (39), Α΄ 22.3.14-17 (39), Α΄ 22.4.22-24 (39), Α΄ 24.1.4-6 (40), Α΄ 25.1.23-26 (40), Α΄ 26.1.29-33 (41), Α΄ 26.3.37 (41), Α΄ 26.3.1-4 (42), Α΄ 27.2.17-19 (42), Α΄ 27.4.25-27 (42), Α΄ 27.5.30-31 (42), Α΄ 29,1.21-22 (43), Α΄ 33.2.6-8 (48), Α΄ 34.1.22-23 (48), Α΄ 35.1.19-21 (49), Α΄ 53.1.5-9 (66), Β΄ 2.2.6-9 (91), Β΄ 9.1.22-25 (98), Β΄ 15.1.12-16 (106), Β΄ 16.3.20-22 (107), Β΄ 18.4.17-22 (109), Β΄ 21.1.6 (114), Γ΄ 3.10.11-12 (121), Γ΄ 4.1.7-13 (122), Γ΄ 5.4.26-28 (123), Γ΄ 7.6.29 (126)-7.6.1 (127), Γ΄ 7.7.1-3 (127), Γ΄ 9.6.25-31 (128), Γ΄ 9.8.7-11 (129), Γ΄ 9.9.12-14 (129), Δ΄ 3.5.3-8 (156), Δ΄ 4.5.16 (158), Δ΄ 5.4.30-32 (160), Δ΄ 6.2.18-24 (161), Δ΄ 7.6.10 (163), Δ΄ 9.3.2 (166), Δ΄ 10.9.7 (168), Δ΄ 11.5.3-7 (170), Δ΄ 12.4.8-11 (171), Δ΄ 12.6.21-28 (171), Δ΄ 14.3.11 (174)-

Τέλος, στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν* του Χαλκοκονδύλη αναφέρεται ότι ο Ανδρόνικος εμπιστεύτηκε ζητήματα της βασιλείας και τον υιό του στον Ιωάννη Ϛ΄ Καντακουζηνό, επειδή τον συμπαθούσε: *καὶ ἀρεσκόμενος τούτῳ ἐπέτρεψε τὰ ἀμφὶ τὴν βασιλείαν τε καὶ τὸν παῖδα, ἐμπεδώσας ὅρκοις ἢ μὴν ἀδόλως ἐπιτροπεύειν τῆς τε βασιλείας ἅμα καὶ τοῦ παιδός, καὶ ἀβλαβῆ τὸν παῖδα ἐς τὴν βασιλείαν καταστήσειν*[604]. Στο είδος της *εσωτερικής εστίασης* ανήκει και το ακόλουθο τμήμα των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν* που αφορά στην επανάσταση του Ανδρονίκου Δ΄ και του Σαουτζή εναντίον των γονέων τους, Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγου και Μουράτ Α΄ αντιστοίχως: *ταῦτα ὡς αὐτοῖς ἐδόκει ποιητέα*[605]. Ο Μουράτ, όταν πληροφορήθηκε ότι ο υιός του βυζαντινού αυτοκράτορα, Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγος, έφθασε σε αυτόν, θαύμασε τη γενναιότητά του: *Ἀμουράτης δὲ πυνθανόμενος τὸν βασιλέως παῖδα ἐπ᾽ αὐτὸν ἀφικνεῖσθαι ἠγάσθη τε αὐτὸν τῆς γενναιότητος*[606]. Ενδιαφέρουσα περίπτωση *εσωτερικής εστίασης* αποτελεί και η παράλληλη αναφορά του αφηγητή των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν* στις σκέψεις του Τεμήρη και του Βαγιαζήτ. Στο συγκεκριμένο σημείο επισημαίνεται ότι ο Τεμήρης είχε μεγάλα σχέδια στον νου του, τα οποία μάλλον προέρχονταν από τον Θεό. Από την άλλη πλευρά, ο Βαγιαζήτ σκεφτόταν πώς να αμυνθεί και συμπέρανε από παλαιότερα γεγονότα ότι η Ευρώπη δεν είχε ποτέ προηγουμένως καταληφθεί από τους βασιλείς της Ασίας, ενώ οι δικοί του βασιλείς εξόρμησαν στην Ασία και αφαίρεσαν την εξουσία από τους ηγεμόνες της. Ο Βαγιαζήτ σκεπτόμενος αυτά τα γεγονότα έγινε αλαζών και νόμιζε ότι θα νικούσε τον Τεμήρη με σύντομης διάρκειας πόλεμο: *ταῦτα μέντοι Τεμήρης ἐπενόει τε μεγάλα καὶ ἐς τύχην μᾶλλόν τοι ὑπὸ θεοῦ δεδομένην ἀφορῶντα· Παιαζήτης δὲ ἄρα ἐλογίζετο ἐπιόντα ἀμύνεσθαι, ἀπό τε τῶν παλαιῶν συμβαλλόμενος ... ταῦτα διασκοπούμενος μέγα τε ἐφρόνει, καὶ ᾤετο ἐν βραχεῖ πολέμῳ ἅμα καθαιρήσειν τὴν Τεμήρεω βασιλείαν*[607]. Σε ένα ακόμα σημείο των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν* μνημονεύεται ο Βαγιαζήτ, ο οποίος είδε έναν βοσκό να παίζει με τον αυλό του: *ὡς βοσκόν τινα ἑωράκει αὐλοῦντα*[608]. Ακόμα, ο Οθωμανός ηγεμόνας Μουράτ Β΄, επειδή δεν σημειωνόταν πρόοδος στην κατάληψη της Κωνσταντινούπολης, ενοχλείτο και θύμωνε, διότι προσδοκούσε να κυριεύσει την

14.4.19 (174), Ε΄ 2.2.16-20 (183), Ε΄ 5.2.4-7 (186), Ε΄ 5.7.5-6 (187), Ε΄ 5.11.14-17 (188), Ε΄ 7.11.10-11 (192), Ε΄ 10.1.3-5 (194), Ε΄ 10.5.12-13 (195), Ε΄ 17.3.23-24 (205).

[604] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Α΄ 21,19-23.

[605] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Α΄ 37,12.

[606] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Α΄ 42,23-43,2.

[607] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Β΄ 101,4-12.

[608] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Γ΄ 137,22.

Πόλη: *Ἀμουράτης δ', ὡς οὐδὲν προεχώρει ἡ τοῦ ἄστεως αἵρεσις, ἠσχαλλέ τε καὶ ἠθύμει, ᾤετο δὲ αἱρήσειν τὴν πόλιν*[609]. Επίσης, ο Χαλίλ παρουσιάζεται να ανασύρει στη μνήμη του ορισμένα γεγονότα: *καὶ Χαλίλης γάρ τοι ὑπετίθετο βασιλεῖ, ἀναμιμνήσκων ὡς ἐκεῖνος ἐν μεγάλῃ Βιδίνῃ διατρίβων ... ἐς ὅ τι ἂν ἡγήσαιτο συνοίσειν ἐκείνῳ*[610].

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι στις υπό εξέταση πηγές εντοπίζονται *εσωτερικές εστιάσεις εγκιβωτισμένες* στα λόγια κάποιου προσώπου. Στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* εντός των λόγων του Βαγιαζήτ προς τους ηγεμόνες της Δύσης[611] παρατίθεται ότι ο Μουσταφάς, όταν είδε την επίτευξη συμφωνιών μεταξύ του Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγου και του αδελφού του, κατέφυγε στους Βλάχους: *«ἄνδρες ἀδελφοὶ ... εἶτα ὁ πλάνος οὗτος ὡς εἶδε τὸν βασιλέα ... ἀποδρὰς ἐς Βλαχίαν ἀφίκετο ... σὺν Θεῷ ὑπεισέλθωμεν»*[612].

---

[609] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ε΄ 12,4-5.

[610] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ϛ΄ 89,4-9. Για περισσότερα παραδείγματα *εσωτερικής εστιάσης* βλ. Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Β΄ 54,16-17, Β΄ 55,8-9, Β΄ 56,21-22, Β΄ 57,8, Β΄ 59,6, Β΄ 69,3,4,6,7,8, Β΄ 70,6-7,11-12, Β΄ 71,2-3, Β΄ 72,13-14, Β 73,18, Β΄ 74,9-11,18, Β΄ 75,4-5, Β΄ 76,4-6,9-12,22-23, Β΄ 78,13-14, Β΄ 83,1-3,6-8, Β΄ 84,15-16, Β΄ 90,12,18-19, Β΄ 91,3-4,8-9,19, Β΄ 94,20, Β΄ 95,2, Β΄ 96,5-7,8-9,11-12, Β΄ 97,10-12, Β΄ 98,22, Β΄ 101,2-3, Δ΄ 171,13,17,19-20,21, Δ΄ 172,1,4-5,5-6,10, Δ΄ 173,5-6,15-18,22-23, Δ΄ 178,1-2,3-4, Δ΄ 181,14-15, Δ΄ 182,13, Δ΄ 189,7,15-17, Δ΄ 191,5-8,11-12, Δ΄ 192,10-11,20-22, Δ΄ 193,9-10, Δ΄ 194,1-2, Δ΄ 195,18-19, Δ΄ 196,22-127,1, Δ΄ 199,4-5,11-12, Δ΄ 200,21-24, Δ΄ 201,2-5, Δ΄ 202,6-8, Δ΄ 203,16-17,20-21, Ε΄ 1,4-6, Ε΄ 2,17-18,18-19, Ε΄ 3,5,15-16,18, Ε΄ 4,13-15, Ε΄ 6,3-5,8-9,9-10,17-18,18-19, Ε΄ 7,4-6,8-9, Ε΄ 10,18-19, Ε΄ 12,6-7, Ε΄ 13,5-6,10-11,17-18, Ε΄ 13,24-14,1, Ε΄ 15,22-23, Ε΄ 16,23-25,25-26, Ε΄ 19,5-6, Ε΄ 20,10-11, Ε΄ 23,9-10,16, Ε΄ 24,16-17, Ε΄ 25,2-4,17-18, Ε΄ 29,3-6, Ε΄ 30,3-5, Ε΄ 31,22-23, Ε΄ 32,15,19-20, Ε΄ 34,1, Ε΄ 36,18, Ε΄ 38,12-14, Ε΄42,1-3,8-10,19-20, Ε΄ 43,6-8, Ε΄ 44,19-20, Ε΄ 45,16-17, Ε΄ 48,18-19, Ε΄ 53,24, Ε΄ 54,20-21, Ε΄ 55,6-8,14-15, Ε΄ 56,1-2, Ϛ΄ 58,4-5,7-8, Ϛ΄ 59,16, Ϛ΄ 60,10-11,14-15, Ϛ΄ 63,6-7,21-22, Ϛ΄ 64,1-2,3, Ϛ΄ 64,4,11-13,14-16,16-17, Ϛ΄ 65,9,17-18,20, Ϛ΄ 67,21-23, Ϛ΄ 68,18, Ϛ΄ 69,10,11,16-17, Ϛ΄ 71,22-72,1, Ϛ΄ 72,2-3, Ϛ΄ 74,2-3,9,14-15,21-23,24, Ϛ΄ 77,19, Ϛ΄ 82,3-4, Ϛ΄ 87,3-4, Ϛ΄ 89,4-9,20, Ϛ΄ 90,22-23,24, Ϛ΄ 92,21-93,1, Ϛ΄ 94,4-5,11-12, Ϛ΄ 94,21-22, Ϛ΄ 95,7-9,15,16-19, Ϛ΄ 96,3, Ϛ΄ 96,22-97,2, Ϛ΄ 97,9, Ϛ΄ 98,2-3,5-6, Ϛ΄ 99,9-10, Ζ΄ 101,1-6,8-12,13-16, Ζ΄ 102,8-9,12-15,15-16,16-21, Ζ΄ 102,21-203,2, Ζ΄ 104,14-15, Ζ΄ 106,10-14, Ζ΄ 107,7-8,20-21, Ζ΄ 107,22-108,1, Ζ΄ 108,4-5,11, Ζ΄ 108,24-109,1, Ζ΄ 109,4,6-7,11-12, Ζ΄ 109,22-110,1, Ζ΄ 111,13-14, Ζ΄ 112,5-6,8-9,13-14,18-19, Ζ΄ 114,3-8, Ζ΄ 116,14, Ζ΄ 117,7-9,11-12,15-16,17-22, Ζ΄ 121,12-16, Ζ΄ 122,23-123,1, Ζ΄ 124,16,20-21, Ζ΄ 125,19-20, Ζ΄ 126,1-2,10-19, Ζ΄ 128,2-3, Ζ΄ 129,20-21, Ζ΄ 130,6-9,10-11, Ζ΄ 131,3-4,7-10,14-18, Ζ΄ 133,6-10, Ζ΄ 134,3-11, Ζ΄ 135,9-12, Ζ΄ 135,22-136,5, Ζ΄ 136,12-13,18-21, Ζ΄ 136,24-137,1, Ζ΄ 137,7-9, Ζ΄ 138,2-8,12-13,22-23,18,19-20, Ζ΄ 139,1-2,9-10,11-12, Ζ΄ 140,1,16, Ζ΄ 141, 3-5,8-9, Ζ΄ 142,7-8,14-15,22-23, Ζ΄ 143,17-18, Η΄ 147,8-12, Η΄ 148,20, Η΄ 149,3, Η΄ 150,10-11,15-17, Η΄ 150,24-151,1, Η΄ 152,9-10,15-16,25-26, Η΄ 153,6,7-8,10,12-13, Η΄ 155,3-4, Η΄ 156,21-23, Η΄ 158,3,9, Η΄ 159,16-18, Η΄ 159,25-160,4, Η΄ 160,10-11, Η΄160,23-161,2, Η΄ 162,5-6, Η΄ 163,7-8,12-13, Η΄ 164,4,5,15-17,22-23, Η΄ 165,13,20-21, Η΄ 167,7,16-18, Η΄ 168,13, Η΄ 169,19,21-22, Η΄ 171,10-11, Η΄ 171,22-172,2, Η΄ 174,12, Η΄ 175,1-3, Η΄ 176,1, Η΄ 177,17-18,19-20, Η΄ 179,10-14, Η΄ 181,20, Η΄ 182,16-17,19-20, Η΄ 183,3-4, Η΄ 185,2-3,6-8, Η΄ 189,4, Η΄ 192,10-12, Η΄ 193,10,11, Η΄ 197,6-11, Ι΄ 273,13-14, Ι΄ 275,17-18, Ι΄ 275,23-276,1, Ι΄ 276,14-15, Ι΄ 280,4-5, Ι΄ 281,18-19, Ι΄ 282,16-17,19-20, Ι΄ 283,2,4-5,22-24, Ι΄ 284,12-14,23-25, Ι΄ 286,11-17, Ι΄ 288,7-8, Ι΄ 289,19-21, Ι΄ 290,3, Ι΄ 299,4,6-7,11, Ι΄ 300,1-2, Ι΄ 301,3-4,14, Ι΄ 302,11-12, Ι΄ 303,6,14-16, Ι΄ 304,11-12,18-19, Ι΄ 305,1-2,5-7.

[611] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 24.5.25 (187)-24.5.20 (191).

[612] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 24.512-14 (189). Βλ. ακόμα, Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 16.4.12-26 (95), 18.11.23-26 (119), 22.5.39 (157)-22.5.16 (159), 23.2.27 (169)-23.2.17 (171),

Επίσης, στο *Χρονικὸν* του Σφραντζή στη συζήτηση του Σφραντζή με τον βασιλιά της Τραπεζούντας: (*ἄρχον ἀποκρισιάριε … καὶ ἀπέμεινεν εἰς ἐκεῖνο*)[613] αναφέρεται ότι ο Μουράτ Β΄ δεν ήθελε να ξαναεπιχειρήσει εκστρατεία εναντίον της Κωνσταντινουπόλεως, καθώς ενδιαφερόταν για αγάπη και ειρήνη: *καὶ πλέον οὐδὲν ἤθελεν ἐπιχειρισθεῖν τοιοῦτόν τι, ἀλλ΄ ἤθελε μόνον τὴν ἀγάπην καὶ εἰρήνην*[614].

Εσωτερική εστίαση σε λόγους (δημηγορία σουλτάνου Μωάμεθ Β΄)[615] απαντάται και στο κείμενο των *Ἱστοριῶν* του Κριτοβούλου, όπου μνημονεύεται ότι πολλοί λαοί διέσχισαν τον Ίστρο έχοντας στον νου τους να καταστρέψουν τους Οθωμανούς: *οἳ καὶ διαβάντες τὸν Ἴστρον … οὐδὲν ἐνενόουν μικρόν, ἀλλ΄ ἢ πᾶσαν τὴν ἡμετέραν δύναμιν καὶ ἀρχὴν καθελεῖν καὶ τῆς Εὐρώπης τε καὶ Ἀσίας ἡμᾶς ἐκβαλεῖν*[616].

Ολοκληρώνοντας, στα λόγια του Οθωμανού Χασάνη *ὦ βασιλεῦ, νεήλυδές εἰσι μὲν τετρωμένοι οἱ πολλοὶ αὐτῶν … τελευτήσαντα ὑπὲρ τῶν σῶν πραγμάτων* επισημαίνεται από τον αφηγητή των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν* ότι ορισμένοι νεήλυδες δεν θέλουν να υπακούσουν στον σουλτάνο: *οἱ δὲ ἄλλοι οὐκ ἐθέλουσιν ὑπακούειν*[617].

Στην κατηγορία της *εσωτερικής εστίασης* εντάσσονται και οι *εσωτερικοί μονόλογοι*. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* του Δούκα η εσωτερική διερώτηση του Μωάμεθ Β΄, μήπως, ενώ ο ίδιος θα βρίσκεται στην Ανατολή, ο Βυζαντινός αυτοκράτορας, αφού συνασπιστεί με τους υπόλοιπους Χριστιανούς, απελευθερώσει τον Ορχάν και τον καταστήσει ηγεμόνα της Ανατολής, και κατά τον τρόπο αυτόν οι Βυζαντινοί αποκτήσουν ταυτοχρόνως από τον Ορχάν τη Δύση: *εἶχε γὰρ ἐπιλογισμὸν τοῦ ἀφανίσαι αὐτὸν κατακράτος· ἀλλὰ κατὰ νοῦν ἐσκόπει· «μή πως ὁ βασιλεὺς τῶν Ῥωμαίων … καὶ τὰ τῆς δύσεως παραχωρήσει τοῖς*

24.5.25 (187)-24.5.20 (191), 36.2.1 (217)-36.3.30 (219), 34.2.11 (293)-34.2.11 (295), 34.6.17 (297)-34.6.23 (299), 39.1.24 (349)-39.1.13 (351), 40.7.7-22 (383), 43.13.4-17 (411).

[613] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 30.4.15 (104)-30.6.9 (108).

[614] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 30.5.11-12 (106). Για *εσωτερικές εστιάσεις* σε *λόγια* και *διαλόγους* βλ. Σφραντζής, *Χρονικόν*, 23.5.4-15 (82), 23.7.18-26 (82), 33.2.24 (118)-33.9.28 (122), 34.3.17 (124)-34.6.9 (125).

[615] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 14.1.20 (25)-16.18.33 (34).

[616] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 14.15.9-12 (30). Βλ. επίσης, Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 14.1.20 (25)-16.18.33 (34), Α΄ 48.1.4 (60)-51.5.8 (65).

[617] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Η΄ 184,9. Για περισσότερα παραδείγματα *εσωτερικής εστίασης* σε λόγους βλ. Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Β΄ 55,17-56,8, Β΄ 56,9-18, Β΄ 98,12-13, Β΄ 99,16-100,7, Δ΄ 171,6-11,14-16, Ε΄ 33,21-23, Ε΄ 55,16-56,1, Ϛ΄ 64,5-11,18-21, Ϛ΄ 64,22-65,6, Ϛ΄ 65,14-15, Ϛ΄ 79,1-2,4-5, Ϛ΄ 82,20-83,4, Ϛ΄ 83,6-22, Ϛ΄ 84,4-85,12, Ϛ΄ 85,15-86,13, Ϛ΄ 87,17-26, Ϛ΄ 88,13-18, Ϛ΄ 90,3-6, Ζ΄ 106,16-107,6, Ζ΄ 113,8-13, Ζ΄ 131,20-132,18, Ζ΄ 134,13-20, Ζ΄ 134,22-135,4, Ζ΄ 139,12-18, Η΄ 156,2-11, Η΄ 157,5-24, Η΄ 159,21-22, Η΄ 165,21-26, Η΄ 168,8-9,16-19, , Η΄ 172,16-174,2, Η΄ 175,5-16, Η΄ 184,4-7,8-12, Ι΄ 272,22-273,8, Ι΄ 279,15-21, Ι΄ 284,4-7, Ι΄ 290,8-294,20, Ι΄ 295,13-296,22, Ι΄ 297,2-298,1, Ι΄ 305,11-306,11.

Ῥωμαίοις».-Ταῦτα καὶ τὰ τούτοις ὅμοια λαβὼν κατὰ νοῦν[618]. Ο αφηγητής παραθέτει τους *εσωτερικούς μονολόγους* επισημαίνοντας κάθε φορά ότι το *δρων πρόσωπο είπε στον εαυτό του* ή *έβαλε στον νου του*.

Πέραν των *εσωτερικών μονολόγων*, στοιχεία *εσωτερικής εστίασης* αποτελούν οι διάλογοι, οι λόγοι και η γνώση των περιεχομένων των μηνυμάτων και των επιστολών των προσώπων. *Εσωτερική εστίαση* δηλώνουν στην αφήγηση του Δούκα οι λόγοι του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου, λίγο πριν πεθάνει (*οὐκ ἔστι τις τῶν χριστιανῶν τοῦ λαβεῖν τὴν κεφαλήν μου ἀπ΄ ἐμοῦ;*[619]), ο διάλογος του Μωάμεθ Β΄ με τον *μεγάλο δούκα* (*Καλῶς ἐποιήσατε … καθ΄ ὑμῶν*[620]), τα μηνύματα που απεστάλησαν από τους Βυζαντινούς (έμμεση παράθεση λόγων) στους Οθωμανούς για το ζήτημα του Ορχάν (*ὁ βασιλεὺς τῶν Ῥωμαίων … ἐκβῆναι τῆς Πόλεως κώλυσις*[621]) και τα γράμματα του Τζινεήτ στον Μουσουλμάν (*ἐγὼ ὑπὲρ σοῦ πάσχω … τοὺς ἐχθρούς σου*[622]).

---

[618] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 34.3.13-18 (295). Βλ. ακόμα, Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 14.3.24-28 (83), 14.4.1-9 (85), 14.4.10-12 (85), 22.10.19-23 (167), 28.6.2-3 (237), 38.5.15-18 (333), 43.7.5-9 (407).

[619] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 39.13.2-3 (361). Βλ. επίσης, Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 3.1.6-8 (37), 5.2.7-9 (43), 5.4.1-3 (45), 6.1.22-29 (47), 9.3.13-29 (61), 11.3.23-25 (67), 11.4.7-11,21-22 (69), 13.5.25 (77), 14.1.33 (81)-14.1.3 (83), 14.2.11-13,15-17 (83), 14.3.20 (83), 14.4.15 (85), 15.7.24-28 (91), 16.4.12-26 (95), 16.8.12-13 (99), 16.9.18-20 (99), 16.10.27-28 (99), 17.4.17 (107), 18.2.18-21 (111), 18.9.3-8 (119), 18.11.23-26 (119), 19.7.30 (125)-19.7.11 (127), 19.9.32 (127)-19.9.2 (129), 19.10.20-22 (129), 19.12.8-14 (131), 20.1.13-18 (133), 20.2.23-25 (133), 20.6.8-9 (139), 21.3.4-6,8-11 (143), 21.9.22 (149), 21.11.16-18 (151), 21.14.18 (153), 23.2.27 (169)-23.2.17 (171), 23.4.11-20 (173), 24.2.9-23 (183), 24.3.18-28 (185), 24.5.25 (187)-24.5.20 (191), 24.6.30 (191)-24.6.12 (193), 24.8.34 (193), 24.9.4-6 (195), 25.3.12-28 (203), 25.9.28 (211)-25.9.11 (213), 26.1.15-24,27-31 (215), 27.1.25-26 (223), 27.4.32-33 (225), 28.2.13-14 (231), 28.3.27-29 (231), 28.6.31 (235), 28.6.1 (237), 29.4.25-26 (247), 29.4,9-13 (249), 29.5.27-29 (249), 30.4.11-22 (261), 31.1.5-10 (267), 31.9.10-11 (271), 32.1.22 (273), 32.4.11 (277), 33.3.28-29 (281), 33.5.29,32 (283), 34.3.21-23 (295), 34.5.6-11 (297), 34.6.26-30 (299), 34.11,20-25 (305), 34.12.9-15 (307), 36.4.21-22 (317), 36.6.12-14 (319), 37.5.16 (323), 37.6.7-9 (325), 38.12.24 (341)-38.12.2 (343), 38.13.9-12 (343), 39.2.18 (351), 39.10.13-14 (357), 39.14.19-21 (361), 39.18.9-10,15-16 (365), 39.19.27-28,29-30 (365), 39.30.16,17-20 (373), 40.1.13,14-15 (375), 40.3.12-14 (377), 40.5.6-8 (381), 40.6.18-20,22-25,26-28,30-32 (381), 40.7.7-22,23-24,25-26,26-27 (383), 42.8.1-5 (397), 42.14.12-14 (401), 43.2.14-20 (403), 43.6.21-22 (405), 43.8.22-23 (407), 44.2.35 (413)-44.2.2 (415), 45.10.7-8 (425).

[620] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 40.3.2-7 (377). Για περισσότερα παραδείγματα βλ. Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 15.4.23-24 (87), 16.10.1-4, (101), 18.11.8-14 (121), 21.3.35 (141)-21.3.3 (143), 21.5.11-30 (145), 24.8.30-32 (193), 24.11.20 (195)-24.11.14 (197), 24.12.20, (197)-24.12.7 (201), 26.2.1 (217)-26.3.30 (219), 31.9.31 (269)-31.9.3 (271), 31.9.5-11 (271), 31.4.4-14 (269), 29.9.13-18 (255), 28.4.15-24 (233), 35.1.9-15 (309), 35.5.28 (311)- 35.5.21 (313), 38.20.4-13 (349), 39.17.21-23 (363), 40.3.17-19 (377), 43.1.3-10 (403), 44.1.5-15 (413), 44.4.11-18 (417).

[621] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 34.2.10-21 (293). Βλ. επίσης, Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 15.5,11-20 (89), 15.6.1-2 (91), 17.7.33 (109)-17.7.1 (111), 20.4.15-20 (135), 21.11.13-15 (151), 22.4.16-25 (157), 34.6.17 (297)-34.6.23 (299), 34.11.27-35 (305), 38.13.9-12 (343), 38.18.20 (345)-38.18.3 (347), 39.1.23 (349)-39.1.18 (351), 42.8.1-5 (397), 45.9.26-31 (423), 45.17.4-8 (429), 45.20.16-17 (431).

[622] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 18.5.10-13 (115). Για το ζήτημα αυτό βλ. επίσης, Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 5.3.14-16 (43), 21.3.30-33 (141), 22.3.25-35 (157), 22.4.39 (157)-22.4.20 (159), 24.5.28 (189)-24.5.8 (191) (εγκιβωτισμένη επιστολή σε *λόγους*), 25.8.5-11 (211), 36.3.2-9 (317) (γραπτά), 40.3.6-7 (377).

Στην ίδια κατηγορία ανήκουν ακόμα οι διάλογοι της οσίας Θωμαΐδος με τις μοναχές για τον κίνδυνο που αντιμετώπιζε ο Σφραντζής (*καλογραῖαι, ἐγείρεσθε … ὑπὲρ ἐκείνου-τι ἐστὶ τοῦτο … δὴ τοῦ πειρασμοῦ*[623]), οι λόγοι του βασιλέως της Ιβηρίας στον Σφραντζή για την επίτευξη του συνοικεσίου μεταξύ της κόρης του πρώτου και του βασιλέως Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου (*ἐφ' ἡμῖν τοῦτο … ἔχει τὸ γομάριν φλωρία φ'*[624]), καθώς και η επιστολή του Σφραντζή στον αυτοκράτορα Κωνσταντίνο ΙΑ΄ Παλαιολόγο αναφορικά με την ωφελιμότερη επιλογή συνοικεσίου (*ἐγὼ ἔμαθον τὸν θάνατον … ἀλλὰ πρᾶξαι αὐτὸ*[625]).

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι στην επιστολή του διοικητή του Αγγελοκάστρου προς τον *δεσπότη* Θωμά που παρατίθεται στο *Χρονικὸν* του Σφραντζή εντοπίζεται και *εσωτερική εστίαση* για κάποιο άλλο πρόσωπο, καθώς ο διοικητής αυτός μνημονεύει την επιθυμία του σουλτάνου (*ὁ ἀμηρᾶς ἔχει ὀρέξεως … μετά τινων συμφωνιῶν πρὸς σε*[626]).

Επίσης, στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν* του Κριτοβούλου παρατίθεται η δεύτερη *δημηγορία* του σουλτάνου στους αξιωματούχους του, προκειμένου να τους ενθαρρύνει να πολεμήσουν με γενναιότητα και να τους συμβουλέψει (*ἄνδρες φίλοι καὶ τοῦ παρόντος ἀγῶνός μοι κοινωνοί…καὶ δειπνοποιησάμενοι ἀναπαύεσθε*[627]), καθώς και η επιστολή, την οποία απέστειλε το *δρων πρόσωπο-Κριτόβουλος* στον *δεσπότη* Δημήτριο σχετικά με τα νησιά Ίμβρο, Λήμνο και Τένεδο (*καὶ πέμπει δὴ γράμματα κατὰ τάχος ἐς τὸν δεσπότην Δημήτριον μηνύοντα καιρὸν εἶναι τὰς νήσους αἰτῆσαι … ἐξελάσαι*[628]).

---

[623] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 18.7.4-6,9-11 (52). Για *διαλόγους* βλ. Σφραντζής, *Χρονικόν*, 19.5.5-16 (58), 19.6.18-22 (58), 19.8.13-23 (60), 20.5.14-18 (66), 23.3.15-23 (80), 33.2.24 (118)-33.9.28 (122), 34.3.17 (124)-34.6.9 (126), 34.6.4-9 (126), 34.8.27 (126)-34.10.23 (128), 44.2.15-19 (180).

[624] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 32.2.6 (114)-32.4.19 (114). Για *λόγους* προσώπων βλ. Σφραντζής, *Χρονικόν*, 7.1.18-22 (14), 7.4.25-27 (16), 8.3.24-26 (18), 9.1.5-7 (20), 11.2.19-21 (22), 13.2.21-22 (26), 13.3.3-4 (28), 13.4.10-12,15-19,22-23 (28), 15.3.16-17 (32), 15.7.18-24 (34), 15.8.6-11 (36), 17.7.3 (44), 17.7.13-14 (44), 19.1.10-11 (54), 19.11.26-27 (62), 21.1.17-19 (68), 22.3.15-20 (74), 23.5.4-15 (82), 23.7.18-26 (82), 23.8.4-7 (84), 23.10.16-23 (84), 27.2.8 (96)-27.6.5 (98), 31.2.22-24 (108), 32.5.21 (114)-32.8.6 (118), 34.10.23-24 (128), 34.11.1-6 (130), 34.12.7-10 (130), 35.8.17-22 (132), 36.6.17-23 (138), 36.9.9-11,13-14,16-17,18-19 (140), 40.1.3-7 (160), 41.4.7-12 (168), 45.4.1 (184)-45.4.15 (186) (*ομολογία Πίστεως*), 48.3.19-27 (194) (*προσευχή*).

[625] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 31.3.1 (110)-31.7.4 (112). Για *επιστολές* βλ. επίσης, Σφραντζής, *Χρονικόν*, 15.3.17-21 (32).

[626] Σφραντζής, *Χρονικόν*, Α΄ 41.1.16-19 (166).

[627] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 48.1.4 (60)-51.5.8 (65). Βλ. επίσης Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 8.1-6.13-36 (20), Α΄ 14.1.20 (25)-16.18.33 (34), Α΄ 55.1.2-3 (67), Α΄ 60.1.7-11 (70), Α΄ 68.2.15-16 (76), Α΄ 72.2.1-2 (82), Γ΄ 14.6.6-9 (135), Γ΄ 14.8.25-26,27-28 (135) (λόγια σε χαρτί), Δ΄ 11.6.10-17 (170), Ε΄ 15.2.29-30 (202).

[628] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Γ΄ 14.2.3-7 (134).

Ολοκληρώνοντας το ζήτημα αυτό, αξίζει να αναφερθεί ο διάλογος του Τεμήρη με τον Μύρζα (*Οἶσθα, οἶμαι, ὦ Μυρζίη, σύ τε καὶ σύμπαντες οἱ ἄλλοι … Μυρζίης δὲ ἀμείβετο τοῖσδε. Ἀλλ᾽ ὅπως μέν, ὦ βασιλεῦ … καὶ πλείω τούτων σοι γένοιτο ἀγαθά*[629]) και τα λόγια του Βαγιαζήτ σε έναν βοσκό που έπαιζε τον αυλό του, τον οποίον συνάντησε τυχαία (*αὐλεῖ δὴ ὠδήν, οὔτε Σεβάστειαν ἀπώλεσεν, οὔτε παῖδα Ὀρθογρούλην*[630]).

Ως προς τις *εσωτερικές εστιάσεις*, επιβάλλεται να τονιστεί ότι όλες ανήκουν στο είδος της *μεταβλητής εσωτερικής εστίασης*, καθώς κάθε φορά παρουσιάζεται ένα διαφορετικό γεγονός από την *οπτική γωνία* διαφόρων προσώπων[631].

6.3. *ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΕΣΤΙΑΣΗ*

Ως προς την *εξωτερική εστίαση*, θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι αυτή παρατηρείται στην άγνοια εκ μέρους του αφηγητή ορισμένων καταστάσεων ή του εσωτερικού κόσμου των ηρώων του. Συνεπώς, όπως έχει ήδη διευκρινιστεί, ο όγκος των πληροφοριών που γνωρίζει ο αφηγητής είναι μικρότερος από εκείνον των ηρώων του[632]. Στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* επισημαίνεται ότι υποστηρίχθηκαν δύο απόψεις σχετικά με τη συνομιλία του Θεολόγου Κόρακα με τον Μουράτ: *ἐξελθὼν δὲ ὁ Θεολόγος … ὥς τινες λέγουσιν· ὡς δ᾽ οἱ πλεῖστοι ὑπώπτευσαν … ἐγὼ σοι ταύτην παραδώσω*»[633]. Συνεπώς, ο αφηγητής δεν γνωρίζει τι πραγματικά συνέβη και για τον λόγο αυτόν παραθέτει διάφορες εκδοχές.

Ακόμα, στην αφήγηση του Δούκα διευκρινίζεται ότι ο Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγος ή δεν είχε κάποια υποψία εναντίον του Θεολόγου Κόρακα ή, ακόμα και στην περίπτωση που υποψιαζόταν κάτι, δεν φανέρωνε τις σκέψεις του. Επομένως, επικρατεί άγνοια εκ μέρους του αφηγητή ως προς τις πραγματικές σκέψεις και τα συναισθήματα του βυζαντινού αυτοκράτορα: *ὁ δὲ βασιλεὺς Μανουὴλ οὔτε ὑπώπτευεν, ἀλλ᾽ οὐδ᾽ ἐδείκνυεν, εἰ καὶ ἔνδον εἶχέ τι*[634].

---

[629] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Γ΄ 108,7-109,13.
[630] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Γ΄ 138,1-2.
[631] Για το ζήτημα αυτό βλ. στο παρόν, 92.
[632] Για το συγκεκριμένο ζήτημα βλ. στο παρόν, 92.
[633] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 28.3.24-29 (231). Για περισσότερα παραδείγματα βλ. Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 17.7.28-33 (109), 40.4.1-26 (379).
[634] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 22.7.4-5 (163).

Στην ίδια αφήγηση δηλώνεται επίσης ότι ο αφηγητής δεν γνωρίζει με ακρίβεια τον αριθμό των στρατιωτών του Μουράτ και τον τοποθετεί περί τις διακόσιες χιλιάδες (*ὑπὲρ ἀριθμὸν ὄντα εἰπεῖν, ἐπέκεινα τῶν διακοσίων χιλιάδων*[635]).

Κατ' αναλογίαν, ο αφηγητής του *Χρονικοῦ* υπογραμμίζει ότι δεν θα αναφερθεί σε ορισμένα γεγονότα, επειδή δεν διαθέτει επαρκείς και λεπτομερείς γνώσεις, καθώς, όταν αυτά συνέβησαν, ο ίδιος ήταν πολύ νεαρής ηλικίας: *ταῦτα δὴ πάντα, διὰ τὸ τῆς ἡλικίας μου ἀτελὲς πάντη οὐ καλῶς εἰδότος μου καὶ ἀκριβῶς ἐν ᾧ δὴ χρόνῳ καὶ μηνὶ ἐγένοντο καὶ πῶς, σιωπῇ παραλείπω*[636]. Στην πορεία της αφήγησης ο σουλτάνος παρουσιάζεται να αναχωρεί από τον Μορέα για κάποιον λόγο (*τὴν δ' αὐτὴν σχεδὸν ἡμέραν καὶ ὁ ἀμηρᾶς, ἐπεὶ ἦν ἀναγκαζόμενος ἐξελθεῖν διά τινα αἰτία*[637]), ενώ έχουν διατυπωθεί διάφορες απόψεις και για το ζήτημα της χορηγίας του σουλτάνου στον *δεσπότη* Δημήτριο (*καὶ δέδωκε πρὸς αὐτὸν … ἄλλοι δὲ εἶπον ἄλλως γεγονέναι*[638]).

Στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν* του Κριτοβούλου επισημαίνεται ότι έχουν διατυπωθεί διάφορες εκδοχές για την άφιξη του Ιουστινιάνη στην Κωνσταντινούπολη, εάν δηλαδή αφίχθη με δική του πρωτοβουλία ή του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου: *ὃς προμαθὼν τόν τε πόλεμον Ῥωμαίων … ἧκεν αὐτόκλητος σὺν ταῖς ὁλκάσι βοηθήσων Ῥωμαίοις καὶ βασιλεῖ Κωνσταντίνῳ. Εἰσὶ δὲ οἳ καὶ μετάκλητον αὐτὸν γενέσθαι φασὶ παρ' αὐτοῦ ὑπεσχημένου ... τὴν Λῆμνον αὐτῷ*[639].

Εντός της ίδιας αφηγήσεως αναφέρεται επίσης ότι ανώτατοι άρχοντες συμβούλευσαν τον Μωάμεθ Β΄ να απομακρύνει από το προσκήνιο τους Βυζαντινούς άρχοντες, χωρίς ο αφηγητής να γνωρίζει για ποιον λόγο εκείνοι έδωσαν αυτήν τη συμβουλή: *τῶν γὰρ μέγα δυναμένων ἔνιοι, οὐκ οἶδ' ὅθεν, φθόνῳ δὲ καὶ μίσει τῷ πρὸς τοὺς ἄνδρας φερόμενοι ἀναπείθουσι τὸν κρατοῦντατούτους ἐκ μέσου ποιῆσαι μὴ δεῖν*[640], ενώ για κάποιους λόγους ο Μωάμεθ Β΄ φόνευσε τον ηγεμόνα των Μυτιληναίων, Νικορέζο: *Νικορέζον δὲ τὸν τούτων ἡγεμόνα τότε μὲν καθεῖρξεν ἐν φυλακῇ, μικρὸν δὲ ὕστερον ἀπέκτεινε δι' αἰτίας*[641].

---

[635] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 28.2.15 (231). Για αντίστοιχα σημεία βλ. Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 39.7.13-15 (355).
[636] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 3.1.13-15 (8).
[637] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 38.4.19-21 (150).
[638] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 44.2.19-22 (180). Για περισσότερα παραδείγματα *εξωτερικών εστιάσεων* βλ. Σφραντζής, *Χρονικόν*, 29.7.17-19 (102), 33.5.23 (120), 38.2.5-7 (150), 40.1.1 (160), 46.6.8-10 (188).
[639] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 25.1.23-29 (40). Βλ. επίσης, Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Β΄ 20.8.10-11 (113), Γ΄ 19.5-6.6-15 (142).
[640] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 73.9.26-28 (83).
[641] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Δ΄ 14.1.29-31 (173). Βλ. επίσης, Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Ε΄ 17.1.27-28 (204).

Περνώντας στην αφήγηση του Χαλκοκονδύλη, πρέπει να σημειωθεί ότι διατυπώνονται δύο απόψεις για το ποιος Οθωμανός, ο Μουράτ ή ο Βαγιαζήτ, νίκησε στη σύγκρουση μεταξύ των Οθωμανών και των Τριβαλλών: *Ὡς μὲν οὖν τῷ βασιλεῖ ... ἦ μὲν οὖν ὑπ᾽ Ἑλλήνων λέγεται, ταύτῃ ἐγένετο· ὡς δὲ αὐτοὶ Τοῦρκοι φασίν, οὐ Παιαζήτεω γενέσθαι τὴν νίκην τήνδε, ἀλλ᾽ ἀπὸ Ἀμουράτεω τήν τε μάχην γενέσθαι καὶ νίκην ἐκείνου, καὶ Ἐλεάζαρον τὸν ἡγεμόνα [ἐκείνου] ὑπ᾽ ἐκείνῳ στρατηγοῦντι ἀποθανεῖν ἐν τῇ μάχῃ. Τοῦρκοι μὲν δὴ οὕτω λέγουσι γενέσθαι, οὐκ ἔχω δὲ συμβαλέσθαι, ὡς ἐν τῇ παρατάξει ἐν βραχεῖ τινι χρόνῳ τόν τε ἀδελφὸν ἀνεῖλε καὶ ἐς μάχην καθίστατο αὐτίκα, ἀλλ᾽ οὐδὲ ὡς ἀράμενος τὸ δόρυ ἕλοι τε ἐπὶ τὸν βασιλέα καὶ ἐξείη διαχρήσασθαι μηδενὸς αὐτῷ ἐμποδὼν γενομένου. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἴτω, ὅπη ἑκάστῳ προσφιλὲς ἡγεῖσθαι περὶ αὐτῶν*[642]. *Εξωτερική εστίαση* παρατηρείται και σε ένα ακόμα σημείο των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν* όπου ο αφηγητής αναφέρει όχι μόνο όσα έχει ακούσει ο ίδιος, αλλά και όσα γνωρίζουν άλλοι για το ίδιο ζήτημα. Συνεπώς, ο αφηγητής δεν γνωρίζει τι πραγματικά συνέβη και για τον λόγο αυτόν παραθέτει διάφορες εκδοχές: *τὸν μὲν οὖν ἡγεμόνα τῆς Λέσβου ... ὡς μὲν ἐγὼ ἐπυθόμην ... ὡς δὲ ὑπ᾽ ἄλλων λέγεται παῖδα διαφυγόντα τὰς βασιλέως θύρας ... ἡγεμονίαν ἅμα*[643].

6.4. *ΜΕΙΚΤΗ/ΔΙΠΛΗ ΕΣΤΙΑΣΗ*

Στις τέσσερις υπό εξέταση αφηγήσεις εντοπίζεται επίσης η λειτουργία της *διπλής/μεικτής εστίασης*. Ο τύπος αυτός *εστίασης* εντοπίζεται σε μία αφήγηση, όπως έχει ήδη αναφερθεί[644], όταν συνυπάρχει η *οπτική γωνία* του *ήρωα-αφηγητή* (*εσωτερική εστίαση*) με εκείνη του *ώριμου αφηγητή* (*μηδενική εστίαση*). Ως προς την αυτοβιογραφία, επιβάλλεται να επισημανθεί ότι ο *ήρωας* ως *αφηγητής* αφηγείται γεγονότα από την αντιληπτική προοπτική του νεότερου εαυτού του, η ιδεολογία του όμως είναι εκείνη του ώριμου εαυτού του, καθώς έχει αποκτήσει εμπειρίες και περισσότερη σοφία[645].

[642] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Β΄ 53,12-54,11. Για το θέμα αυτό βλ. Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Η΄ 189,17-18.
[643] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ι΄ 275,8-22. Βλ. επιπλέον, Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Δ΄ 203,12-18.
[644] Για το θέμα αυτό βλ. στο παρόν, 93.
[645] Chatman, *Story and Discourse*, 158.

Στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* του Δούκα *μεικτή/διπλή εστίαση* παρατηρείται στο σημείο όπου το *δρων πρόσωπο-αφηγητής* αναφέρει ότι είδε τον Βενετό καπετάνιο Ρίτζο θανατωμένο δια παλουκισμού και τους ναύτες του καρατομημένους: *οὓς καὶ εἶδον ἐγὼ μεθ' ἡμέρας ὀλίγας ἐκεῖ διαγενομένου μου*[646].

Έπειτα, *το δρων πρόσωπο-αφηγητής* της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* επισημαίνει ότι, μετά την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως, συνάντησε κάποιους Οθωμανούς, με τους οποίους συνομίλησε: *καὶ γὰρ μετὰ τὸν πόλεμον ἐνέτυχον ἐγὼ πολλοῖς καὶ διηγήσαντό μοι, πῶς … πεπράκαμεν ἄν*»[647].

Στο *Χρονικὸν* του Σφραντζή μνημονεύεται ότι το *δρων πρόσωπο-αφηγητής* κρατούσε ένα σεντούκι: *κάλλιστον καὶ μέγα, ἔχον πολλὰ καὶ καλὰ εἴδη*[648]. Εντυπωσιακή είναι και η *εναλλαγή εστιάσεων* στα ακόλουθα σημεία του *Χρονικοῦ*: *μεικτή*: *Διερχόμενοι, ὡς δεδήλωκα, τοῦ δεσπότου καὶ αὐθεντός μου μετ' ἐμοῦ καὶ μόνου ἐνεργοῦντος τὸ περὶ τῆς Πάτρας ... ἀλλὰ τὴν ἀριστερὰν* (συνύπαρξη *οπτικής γωνίας δρώντος προσώπου-αφηγητή και ώριμου αφηγητή*)[649]*-εσωτερική*: *ἐθαύμαζον … ποῦ ἀπεχόμεθα* (οι εφορμώμενοι από την Ανδρούσα, απορούσαν για τη διαδρομή που ακολουθήθηκε από τον Σφραντζή και τον Κωνσταντίνο ΙΑ΄ Παλαιολόγο)[650]*-μεικτή*: *ἐλθόντες δὲ περὶ τὸν συμφωνηθέντα τόπον … ἄπρακτον διὰ πολλὰ αἴτια* (συνύπαρξη *οπτικής γωνίας δρώντος προσώπου-αφηγητή και ώριμου αφηγητή*)[651]*-εσωτερική*: *ἰδοὺ καὶ ἀπὸ τὸ κάστρον ἰδόντες ἡμᾶς … προενόησαν τὸ τυχὸν* (όσοι βρίσκονταν στο κάστρο είδαν τον Σφραντζή, τον Κωνσταντίνο ΙΑ΄ Παλαιολόγο και όσους ήταν μαζί τους και δεν είχαν προνοήσει την άφιξή τους)[652]*- μεικτή*: *ἀπέστειλαν ἕνα τῶν ἀρχόντων … καὶ διατὶ* (συνύπαρξη *οπτικής γωνίας δρώντος προσώπου-αφηγητή και ώριμου αφηγητή*)[653]*-εσωτερική*: *ὡς δὲ εἶδον…ἤκουσαν ὅτι* (όσοι βρίσκονταν εντός του κάστρου είδαν ότι ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος βρισκόταν έξω απο το κάστρο

[646] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 35.2,26-27 (309).
[647] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 39.14.18-21 (361). Για ανάλογα παραδείγματα βλ. επίσης, Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 21.11.15-19 (151), 21.14.20-24 (153), 25.8.2-8,11-14 (211), 36.6.28-31 (319), 37.6.24 (323)-37.6.22 (325), 42.14.22 (399)-42.14.7 (401), 43.5.3-8 (405), 43.11.24-27 (409), 44.1.29 (411)-44.1.15 (413), 44.2.16 (413)-44.2.7 (415), 44.3.9 (415), 44.7.7-17 (419), 45.7.1-4 (423).
[648] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 13.4.12 (28).
[649] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 17.4.8 (42)-17.7.2 (44).
[650] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 17.7.2-3 (44).
[651] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 17.7.3-9 (44).
[652] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 17.7.9-10 (44).
[653] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 17.7.10-12 (44).

τους και άκουσαν τον λόγο άφιξής του εκεί[654]-*μεικτή*: *ἠλθομεν … καὶ ἐπλάκωσέ με* (συνύπαρξη *οπτικής γωνίας δρώντος προσώπου-αφηγητή και ώριμου αφηγητή*)[655]-*μηδενική*: *ἄλογον ἄριστον … παρὰ τοῦ βασιλέως* (παρέκβαση για την προέλευση του αλόγου του Σφραντζή από την *οπτική γωνία* του *ώριμου αφηγητή*)[656]-*μεικτή*: *ἐγὼ δὲ πάλιν … τὸ ὁσπίτιον κακῶν* (συνύπαρξη *οπτικής γωνίας δρώντος προσώπου-αφηγητή και ώριμου αφηγητή*)[657].

Στο ακόλουθο σημείο του κειμένου του Σφραντζή παρατηρείται επίσης *μεικτή εστίαση* συνολικά, αλλά επιμέρους *εσωτερική* ως προς τον Κωνσταντίνο ΙΑ΄ Παλαιολόγο και τον Σφραντζή και *μηδενική* ως προς τον αυτοκράτορα Ιωάννη Η΄ Παλαιολόγο, τον *δεσπότη* Θεόδωρο Β΄, τους Πατρινούς και σε ευρύτερη κλίμακα ως προς τους υπόλοιπους ήρωες της αφήγησης: *Βουλῆς δὲ ἀποκρύφου, μόνον εἰς ἐμὲ οὔσης παρὰ τοῦ αὐθεντός μουκαὶ δεσπότου, ὅτι νὰ ἀπέλθωμεν κατὰ τῆς Πάτρας ... ἐπάρωμεν ... νὰ εὑρισκώμεθα ... ἐπάρωμεν ... νὰ ὑπάγωμεν ... διακρίνει. Παρηκολούθησε καὶ τοῦτο, ὅπερ ἦτον ἀπὸ μέρος βεβαίωσις τῆς ἀποκρύφου μελέτης*[658]. (*μεικτή:*) *Ἀπὸ τῆς Βοστίτζας διερχόμενοι … διά τινας δουλείας*[659] (*μηδενική:*) *κἀκεῖσε προσμείναντος, συνέτυχον αὐτῷ ἰδίως καὶ ἱερεὺς καὶ λαϊκοὶ … ἀπεπέμφθη*[660] (*εσωτερική:*) *ὡς ἀδύνατα καὶ περισσὰ καὶ ἀκούσαντος καὶ λέγοντος*[661]. (*μηδενική:*) *Σταλεὶς οὖν εἰς κεφαλὴν … καὶ ἐναπέμεινεν ἐκεῖσε*[662].

---

[654] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 17.7.12-13 (44).
[655] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 17.7.13 (44)-17.9.7 (46).
[656] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 17.9.7-12 (46).
[657] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 17.9.12 (46)-17.10.21 (46).
[658] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 17.1.1-22 (40).
[659] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 17.2.23-26 (40).
[660] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 17.2.26, σ. 40-17.2.3 (42).
[661] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 17.2-3 (42).
[662] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 17.3.4-7 (42). Για περισσότερα παραδείγματα *μεικτής εστίασης* βλ. Σφραντζής, *Χρονικόν*, 5.1.1-21 (12), 12.4.1-10 (26), 13.2.16 (26)-13.4.23 (28), 15.2.1 (32)-16.2.26 (36), 16.7.1-9 (40), 18.2.4-7 (48), 19.1.1 (54)-19.2.7 (56), 19.4.14 (56)-19.7.3 (60), 19.8.9 (60)-20.5.21 (66), 20.8.1-2 (68), 21.1.12-24 (68), 21.6.13-14 (70), 21.8.17-28 (70), 21.10.4-6 (72), 21.13.14 (72)-22.5.10 (76), 22.7.18-20 (76), 22.9.1 (78)-22.10.11 (78), 22.12.21-28 (78), 23.3.11-23 (80), 23.5.2 (82)-23.7.26 (82), 23.11.24-28 (84), 24.1.3 (86)-24.2.8 (86), 24.5.1-2 (88), 24.7.5 (88)-24.8.11 (88), 24.11.21 (88)-25.1.11 (90), 25.3.14-15 (90), 25.5.1-2 (92), 25.6.4 (92)-25.7.13 (92), 26.1.18 (92)-26.6.19 (94), 26.10.26 (94)-27.6.6 (98), 28.4.17 (98)-28.5.22 (98), 28.6.1-4 (100), 29.3.19-24 (100), 29.7.14 (102)-30.3.8 (104), 30.4.13 (104)-31.9.13 (112), 32.1.1 (114)-32.9.7-16 (118), 33.2.23 (118)-33.9.29 (122), 34.2.8-15 (124), 34.6.4 (126)-34.12.10 (130), 35.7.11 (132)-35.8.24 (132), 35.9.4-6 (134), 35.11.16-22 (134), 36.3.28-29 (136), 36.5.11-15 (138),36.11.24-29 (140), 37.3.5 (144)-37.7.2 (146), 37.9.7 (146)-37.11.16 (146), 39.10.5 (156)-39.11.21 (156), 39.14.12-14 (158), 40.13.18-26 (164), 41.3.26-28 (166), 41.6.20 (168)-41.7.8 (170), 42.12.7 (176)-43.3.27 (176), 44.2.13 (180), 45.1.7-16 (182), 45.3.22 (182)-45.4.15 (186), 46.10.10-12 (190), 48.1.1 (194)-48.3.27 (194).

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι σε δύο σημεία του *Χρονικοῦ* ο αφηγητής *εναλλάσσει* απότομα την *εσωτερική εστίαση* με τη *μεικτή* και επανέρχεται στην *εσωτερική* χωρίς κάποια ένδειξη ή συνδετικό ρήμα: *ἀλλὰ εἰπὲ αὐτῇ … νὰ παύσουν* (*εσωτερική εστίαση*-παράθεση λόγων του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου). *Ἦν δ΄ ὅπερ … νὰ τὸ ἔχῃ* (*μηδενική εστίαση-οπτική γωνία ώριμου αφηγητή*). *Καὶ οὐδὲν τυχαίνει…τὰς δουλείας μου πράττω* (*εσωτερική εστίαση*-παράθεση λόγων του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου)[663], *εἴπομεν πρὸς σε … μέχρι τινός* (*εσωτερική εστίαση*-παράθεση λόγων του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου). *Καὶ ἐξοικονομήσας καὶ τοὺς ὁρισμοὺς, ἔλαβον αὐτούς* (*μηδενική εστίαση-οπτική γωνία ώριμου αφηγητή*)· *Καὶ σήμερον … ἀπευκταῖον* (*εσωτερική εστίαση*-παράθεση λόγων του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου)[664].

Όσον αφορά στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν*, ο *Κριτόβουλος-αφηγητής* σε ορισμένα σημεία της αφήγησής του του αναφέρεται στον εαυτό του (*δρων πρόσωπο-Κριτόβουλος*) χρησιμοποιώντας τρίτο πρόσωπο, αποδεσμεύοντας κατά τον τρόπο αυτόν τον αφηγητή από το *δρων πρόσωπο*. Συνεπώς, ενώ η *εστίαση* θα έπρεπε να είναι *μεικτή* (*οπτική ώριμου αφηγητή-δρώντος προσώπου*), εντούτοις στα τμήματα αυτά η *εστίαση* είναι *μηδενική* και σε ένα μόνο σημείο δίνεται και *εσωτερική εστίαση* ως προς το *δρων πρόσωπο* Κριτόβουλο[665].

Στο είδος της *μεικτής εστίασης* εντάσσεται, όπως έχει ήδη λεχθεί[666] και ο *ελεύθερος πλάγιος λόγος*, καθώς συνδυάζει τα λόγια του *αφηγητή* με τα λόγια των *ηρώων* (συνδυασμός *εξωτερικής* και *εσωτερικής προοπτικής*).

Στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία, ελεύθερος πλάγιος λόγος* εντοπίζεται στο σημείο, όπου εμπλέκονται σε ευθύ και πλάγιο λόγο οι λόγοι του Μωάμεθ Β΄: *ὁ δὲ Μεχεμὲτ … σὺν τοῖς Τούρκοις ἀντίστητε*[667]· Στο κείμενο *Ἱστορίαι* του Κριτοβούλου το ίδιο φαινόμενο εντοπίζεται στους λόγους των βυζαντινών πρέσβεων, καθώς και σε εκείνους των συγγενών του Δωριέα Γατελιούζου: *Οἱ δὲ ἀφικόμενοι … παντάπασιν ἀπείρητο μηδένα κτίζειν ἐν τῷδε τῷ χώρῳ μήτε φρούριον μήτε ἄλλο τι … μέχρι καὶ*

[663] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 33.3.7 (120)-33.4.20 (120).
[664] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 34.11.1-10 (130).
[665] Για το θέμα αυτό βλ. Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 75.3.13-23 (86), 75.4.32 (86)-75.4.1 (87), Β΄ 16.2.11-13 (107), Β΄ 23,7-8.14-23 (116), Γ΄ 14.1.22 (133)-15.3.17 (136), Γ΄ 18.1.24-27 (140). Για αντίστοιχη περίπτωση στον αφηγητή βλ. στο παρόν, 87-90.
[666] Για το ζήτημα αυτό βλ. στο παρόν, 93.
[667] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 34.9.10-16 (303). Βλ. επίσης, Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 5.2.22-26 (41).

νῦν. Ὁ χῶρος ἐλεύθερος διάβασις δὲ μόνον ἁπλῶς, ἔφασαν, τῶν ὑμετέρων στρατευμάτων … ἐξ ἠπείρου ἐς ἤπειρον. καὶ ἅμα ἠξίουν ... ἀδικοῦντας αὐτούς[668]*-οἳ καὶ προσελθόντες ... καινοτομεῖν … οὐδὲ γὰρ ἀνεκτὸν ἔλεγον ἔσεσθαι τοῖς ἀδικουμένοις σιγῇ καθῆσθαι, ἀλλὰ ζητήσουσι ἐξ ἅπαντος τρόπου τὸ ἴδιον δίκαιον … καὶ ἀκίνδυνον τὴν λαχοῦσαν ἀρχήν*[669]*.* Τέλος, το ακόλουθο σημείο των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν* του Χαλκοκονδύλη (λόγοι Λιβύων) αποτελεί παράδειγμα του *ελεύθερου πλάγιου λόγου*: *τὸν δέ, ὡς ἐπέγνω τὸ ἐν ταῖς ἰσχάσι χρυσίον ... ὁ δὲ τοὺς ἡμιόνους ἐλαύνων ἀπεκρίνατο, ὡς τὸ χρυσίον τῆς πόλεως συναγαγὼν ὁ βασιλεὺς ἐπιπέμπει, λέγων, ὡς ἤν τε ἕλῃς τὴν πόλιν, ἤν τε μὴ ἕλῃς, πλέων τούτου χρυσὸς οὐκ ἄν ποτε γένοιτό σοι ἀπὸ τῆς πόλεως. Καὶ ἢν ἐξέλῃς τὴν πόλιν, ἀποβαλεῖς ἐσαῦθις ἀπὸ Λιβύης πολλαπλάσιον ἐσόμενον σοί τε καὶ ἡμῖν· ἢν δὲ μὴ ἐξέλῃς τὴν πόλιν, ἕξεις καὶ τοῦ λοιποῦ, ὅσα ἂν ἀπὸ Λιβύης ἐς ἡμᾶς κομίζεται, ταμιεύεσθαι*[670].

6.5. *ΑΛΛΑΓΗ ΕΣΤΙΑΣΗΣ ΩΣ ΠΡΟΣ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟΥΣ ΗΡΩΕΣ*

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η αλλαγή της *εστίασης* ως προς διαφορετικά πρόσωπα της αφήγησης[671]. Στην αφήγηση του Δούκα μνημονεύεται ότι ο Παγιαζήτ, ο Ιμπραήμ, οι πατρίκιοι, οι βεζίρηδες και δύο ιατροί ήταν οι μόνοι που γνώριζαν τον θάνατο του Μωάμεθ Α΄. Κάθε μέρα μάλιστα κενολογούσαν με άλλους αξιωματούχους και έλεγαν ότι *δήθεν* ο ηγεμόνας ήταν άρρωστος και του έλειπαν ακόμα ορισμένα φάρμακα. Επομένως, ο αφηγητής γνωρίζει τα ίδια γεγονότα ως προς τα προαναφερθέντα τέσσερα άτομα (*εσωτερική εστίαση* ως προς αυτούς), αλλά περισσότερα από τους υπόλοιπους αξιωματούχους και γενικότερα τους υπόλοιπους Οθωμανούς *(μηδενική εστίαση* ως προς αυτούς): *τεσσαράκοντα ἡμέρας ἔκρυπτον … τινὸς μὴ γινώσκοντος ὅτι τέθνηκεν, πάρεξ τεσσάρων· Παγιαζὴτ καὶ Ἰμπραὴμ τῶν πατρικίων ἢ βεζιρήδων καὶ δύο ἰατρῶν … κενολογοῦντες τοῖς μεγιστᾶσιν, ὡς ὁ*

[668] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 7.3.33 (19)-7.3.11 (20).
[669] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Β΄ 11.4.11 (102)-11.5.26 (102). Βλ. επίσης, Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 73.9.28-34 (83), Δ΄ 7.4.21 (162)-7.4.7 (163).
[670] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ε΄ 55,8-15.
[671] Υπενθυμίζεται ότι η *εστίαση* δύναται να διαφοροποιείται ανάλογα με τον εκάστοτε ήρωα. Σχετικά βλ. στο παρόν, 93.

ἀρχηγὸς νοσηλεύεται καὶ ἀνάγκη τινῶν χρειωδῶν ἐστι, τὰ πρὸς θεραπείαν ἁρμόδια[672].

Στην πορεία της αφήγησης της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας*, ο Ιάγγος σηκώθηκε με ορισμένους στρατιώτες *δήθεν*, για να προετοιμαστεί για πόλεμο και δραπετεύει (*εσωτερική εστίαση* ως προς τον Ιάγγο, *μηδενική εστίαση* ως προς υπόλοιπους στρατιώτες και Οθωμανούς): *πρωΐ σκοτίας οὔσης … καὶ ὡς δῆθεν ἑτοιμάσων πρὸ ὥρας τὸν πόλεμον, αὐτὸς διέδρα*[673].

Επίσης, στο κείμενο του Δούκα μνημονεύεται ότι ο Μωάμεθ Β΄ εξεστράτευσε εναντίον του Καραμάν προβάλλοντας ως *πρόφαση* ότι, ενώ οι Χριστιανοί, οι οποίοι ασπάζονται διαφορετική θρησκεία από τον σουλτάνο, παραμένουν πιστοί στις συνθήκες ειρήνης, ο Καραμάν, ένα άτομο της μουσουλμανικής θρησκείας, επετίθετο διαρκώς εναντίον των Οθωμανών (*εσωτερική εστίαση* ως προς τον Μωάμεθ Β΄, *μηδενική εστίαση* ως προς τον Καραμάν): *αὐτὸς κατὰ τοῦ Καραμὰν ἐκστρατεύει προφάσει αἰτίας … ἐν καιρῷ περιστάσεως*[674].

Αξιο προσοχής είναι και το γεγονός ότι οι Γενουάτες του Γαλατά συμμαχούσαν με την Κωνσταντινούπολη *κρυφά* από τους Οθωμανούς. Συνεπώς, ο αφηγητής γνωρίζει όσες πληροφορίες ξέρουν οι Γενουάτες του Γαλατά και οι Κωνσταντινοπολίτες, αλλά γνωρίζει περισσότερες από τους Οθωμανούς. Γι' αυτόν τον λόγο, η *εστίαση* αυτή θεωρείται *εσωτερική* ως προς τους Γενουάτες και *μηδενική* ως προς τους Οθωμανούς. Ο αφηγητής ξέρει ότι οι Γενουάτες του Γαλατά συμμαχούσαν με τους Οθωμανούς, γεγονός το οποίο δεν γνωρίζουν οι κάτοικοι της Κωνσταντινουπόλεως (*εσωτερική εστίαση* ως προς τους Γενουάτες και τους Οθωμανούς, *μηδενική εστίαση* ως προς τους Κωνσταντινοπολίτες): *οἱ γὰρ τοῦ Γαλατᾶ σὺν ἐκείνοις φιλίαν δεικνύντες, τοὺς μὲν Πολίτας ἐδίδοσαν τὴν παρ' αὐτοῖς ἐξερχομένην βοήθειαν … ὡς πλάνον μὲν τὴνφιλίαν ὑπόπτευον, τῇ δὲ Πόλει τὰ εἰκότα συνεμάχοντο κρυφίως*[675].

---

[672] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 22.11.31 (167)-22.11.2 (169). Για περισσότερα ανάλογα παραδείγματα βλ. Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 3.1.3-5 (37), 16.5.31 (95)-16.5.2 (97), 33.4.3-6 (283), 42.8.10-12 (397). Στο σημείο αυτό αξίζει να τονιστεί ότι κάθε *εσωτερική εστίαση*, είναι *εσωτερική* ως προς το αυτό πρόσωπο, αλλά σίγουρα *μηδενική ή εξωτερική* ως προς άλλους ήρωες της αφήγησης.

[673] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 32.6.26-27 (277). Βλ. επίσης, Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 3.3.33-34 (37), 7.2.7-10 (53), 23.4.1-9 (173), 24.3.5-8 (185), 24.7.13-16 (193), 28.3.20-24 (231), 30.1.21-23 (257), 34.9.10-16 (303), 37.9.12-13 (327).

[674] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 34.1.10-14 (291). Για το ζήτημα αυτό βλ. Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 5.2.4-7 (43), 12.3.4-5 (73), 14.2.13-17 (83), 16.9.20-24 (99), 29.4.1-5 (249), 38.19.14-16 (347), 45.23.18-20 (435).

[675] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 38.5.10-15 (333). Βλ. επίσης, Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 5.5.17-18 (45), 13.9.11-14 (81), 16.6.18-20 (97), 16.12.30-32 (101), 18.7.5-10 (117), 19.14.1-3 (133), 22.10.24-27 (165), 29.7.7-8 (253), 33.8.8-12 (287), 38.15.2-3 (345), 45.2.27-29 (419).

Περνώντας στο *Χρονικὸν* του Σφραντζή, αντλούμε την πληροφορία ότι ο Σφραντζής μετέβη στον σουλτάνο με *κρυφές εντολές* (*εσωτερική εστίαση* ως προς τον Σφραντζή και τον Κωνσταντίνο ΙΑ΄ Παλαιολόγο, *μηδενική εστίαση* ως προς τον Ιωάννη Η΄ Παλαιολόγο, Μωάμεθ Β΄, Δημήτριο Παλαιολόγο): *Καὶ τῇ κ-ῃ ὀκτωβρίου … ἔχοντός μου καὶ ἀπόκρυφον μυστήριον*[676].

Εν συνεχεία, ο αφηγητής του *Χρονικοῦ* αναφέρει ότι ο Παλαιολόγος στάλθηκε στη Σερβία από τον Κωνσταντίνο ΙΑ΄ Παλαιολόγο *φαινομενικά* για άλλους λόγους, στην ουσία όμως, προκειμένου να συζητηθεί το συνοικέσιο με τη Μάρα Μπράνκοβιτς. Ο Παλαιολόγος θα μιλούσε για αυτό το ζήτημα *τάχα* εκ μέρους της θείας του, της *πρωτοστρατόρισσας* (*εσωτερική εστίαση* ως προς τον Παλαιολόγο, τον Κωνσταντίνο ΙΑ΄ Παλαιολόγο, την *πρωτοστρατόρισσα* Καντακουζηνή, *μηδενική εστίαση* ως προς τον *δεσπότη* της Σερβίας, τη σύζυγό του και την κόρη τους Μάρα Μπράνκοβιτς): *καὶ εὐθὺς τὸν Παλαιολόγον … δι΄ ἄλλα μὲν τὸ φαινόμενον, ὡς ἀπὸ τῆς θείας του … τοῦτο*[677].

Ο σουλτάνος με τη σειρά του ήθελε να ελέγξει *κρυφά* το κάστρο και τις οχυρώσεις: *ὅτι τὰς δύο … κρυφίως … τοῦ κάστρου ὁμοίως*[678], ενώ μόνο ο Σφραντζής και ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος γνώριζαν τον ακριβή αριθμό διαθέσιμων ανθρωπίνων και υλικών πόρων, για την επικείμενη σύγκρουση με τον σουλτάνο Μωάμεθ Β΄: *καὶ ἔμεινε μόνον ἐν ἀποκρύφῳ ἡ ποσότης εἰς ἐκεῖνον καὶ ἐμέ* (*εσωτερική εστίαση* ως προς τον Σφραντζή και τον Κωνσταντίνο ΙΑ΄ Παλαιολόγο, *μηδενική εστίαση* ως προς τους υπόλοιπους Βυζαντινούς)[679].

Επίσης, ο Ματθαίος Ασάν είχε κατευθυνθεί στον σουλτάνο, προκειμένου να συζητήσει *δήθεν* για τον γάμο της ανιψιάς του (*εσωτερική εστίαση* ως προς τον Ματθαίο Ασάν, *μηδενική εστίαση* ως προς τον σουλτάνο): *τοῦ ἄλλου ἀγαθοῦ ἀνδρὸς Ἀσάνη Ματθαίου … διὰ τὴν δουλείαν δῆθεν τοῦ συνοικεσίου τῆς ἀνεψιᾶς αὐτοῦ*[680].

Οι δεσπότες εν συνεχεία έλυσαν τους μεταξύ τους όρκους και συγκρούστηκαν. Ο ένας *δεσπότης* προέβαλε ως *πρόφαση* τη ζημία των κάστρων και των δούλων του, ενώ ο άλλος *τάχα* την επιορκία του αδελφού του και τον αγώνα εναντίον των μουσουλμάνων (*εσωτερική εστίαση* ως προς τον *δεσπότη* Δημήτριο και *μηδενική εστίαση* ως προς τον *δεσπότη* Θωμά, *εσωτερική εστίαση* ως προς τον *δεσπότη* Θωμά και

[676] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 25.1.1-8 (90).
[677] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 32.8.3-4 (118).
[678] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 35.3.20-21 (130).
[679] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 35.8.24 (132).
[680] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 39.1.8-10 (152).

μηδενική εστίαση ως προς τον *δεσπότη* Δημήτριο): *καὶ ἔπραττεν ὁ κάθεὶς … τὰς ἐλπίδας ἔχοντες ὁ μὲν εἰς τὴν φιλίαν τοῦ ἀμηρᾶ καὶ βοήθειαν καὶ τὴν ἀδικίαν ὁποὺ ἠδικήθη εἴς τε τοὺς ὑποχειρίους αὐτοῦ καὶ τὰ κάστρα, ὁ δὲ εἰς τὴν ἐπιορκίαν τοῦ ἄλλου καὶ εἰς τὸ κατὰ τῶν ἀσεβῶν τάχα μάχεσθαι*[681].

Ολοκληρώνοντας, ο Γεώργιος Παλαιολόγος *εξαπάτησε* αυτούς που τον περιφρουρούσαν και διέφυγε (*εσωτερική εστίαση* ως προς τον Γεώργιο Παλαιολόγο και *μηδενική εστίαση* ως προς τους φρουρούς): *ἀπατήσας τοὺς φυλάσσοντας ἔφυγε*[682].

Στο κείμενο των *Ἱστοριῶν* του Κριτοβούλου αναφέρεται ότι τα ιταλικά πολεμικά πλοία και το φορτηγό πλοίο που οδήγησε ο Ιουστίνος στο στόμιο του κόλπου, όπου βρίσκονταν τα πλοία του σουλτάνου, δεν είχαν αίσθηση του κινδύνου που τους ανέμενε, καθώς τα εχθρικά κανόνια ήταν σε ετοιμότητα να εξαπολύσουν πέτρες προς αυτά (*μηδενική εστίαση* ως προς τα πληρώματα των πλοίων και τον Ιουστίνο, *εσωτερική εστίαση* ως προς τους Οθωμανούς): *καὶ ἡ ὁλκὰς μηδ᾽ αἴσθησιν γοῦν ἡντινοῦν τοῦ κακοῦ σχοῦσαι· οὕτως ἦσαν ἐγγὺς τοῦ διαφθαρῆναι τῶν μηχανῶν ἑτοίμων οὐσῶν ἀφεῖναι τοὺς λίθους κατ᾽ αὐτῶν*[683].

Ο Ιωάννης, ηγεμών Παιόνων και Δακών, ευρισκόμενος απέναντι από το Πελώγραδο, έβλεπε την επικείμενη επίθεση του σουλτάνου εναντίον της πόλης. Γι' αυτόν τον λόγο, ο Ιωάννης διέβη τον ποταμό Ίστρο μαζί με τους στρατιώτες του *κρυφά*, εισήλθε στο Πελώγραδο και βρισκόταν σε ετοιμότητα στο σημείο που έπρεπε, χωρίς να γνωρίζει κανείς από αυτούς που βρίσκονταν έξω την άφιξή του (*εσωτερική εστίαση* ως προς τον Ιωάννη και τους στρατιώτες και *μηδενική εστίαση* ως προς τους Οθωμανούς και ειδικότερα προς όσους βρίσκονταν έξω από την πόλη): *λαθὼν διαβαίνει σὺν τοῖς ὁπλίταις τὸν ποταμὸν καὶ εἰσελθὼν ἐς τὸ ἄστυ ἐκάθητο μηδενὸς εἰδότος τῶν ἔξω τὴν τούτου διάβασιν*[684].

Έπειτα, ο Μαχμούτ δέχθηκε εντολή από τον σουλτάνο να μεταβεί στη Σπάρτη και να αποκλείσει *δήθεν* τον *δεσπότη* Δημήτριο (*εσωτερική εστίαση* ως προς τον σουλτάνο, τον Μαχμούτ και τον *δεσπότη* Δημήτριο, αφού είχε προηγηθεί συμφωνία μεταξύ τους[685], και *μηδενική εστίαση* ως προς τους Οθωμανούς στρατιώτες και τους

[681] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 39.15.17-21 (158).
[682] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 40.8.18 (162). Βλ. επίσης, Σφραντζής, *Χρονικόν*, 4.4.15-16 (10), 8.1.4-5 (18), 9.1.5 (20), 12.4.7-8 (26), 21.1.21-23 (68), 22.7.19-20 (76), 34.11.5-6 (130), 37.6.26 (144), 37.15.15-16 (148), 38.3.9 (150), 39.12.26-27 (156), 39.14.9-10 (158), 40.5.21-22 (160), 42.2.8-10 (172).
[683] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 44.2.35-37 (57).
[684] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Β΄ 18.4.22-24 (109).
[685] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 19.5.6-10 (142), 20.4.2-10 (143).

υπόλοιπους Πελοποννήσιους και Βυζαντινούς): *βασιλεὺς γὰρ παραγενόμενος ἐν Ἄργει αὐτίκα κελεύει Μαχουμούτεα στρατιὰν ἱκανὴν ἀναλαβόντα νυκτὸς ἀπελθεῖν ἐς Σπάρτην καὶ κατακλεῖσαι αὐτοῦ δῆθεν τὸν δεσπότην Δημήτριον-ταῦτα δὲ πάντα, ἥπερ ἔφην, ἐς τὸ φανερὸν μὲν ἐπλάττοντο, ἄλλα δ' ἦσαν ἐν ἀπορρήτοις καὶ βεβουλευμένοι καὶ πράττοντες*[686].

Στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν* επισημαίνεται ακόμα ότι οι κάτοικοι της Ιάιτζας απέστειλαν πρέσβεις στον σουλτάνο, *κρυφά* από τον ηγεμόνα τους, με σκοπό να παραδοθούν στον Μωάμεθ Β΄ (*εσωτερική εστίαση* ως προς τους κατοίκους της Ιάιτζας, *μηδενική εστίαση* ως προς τον ηγεμόνα τους): *ἐπικηρυκεύονται κρύφα τοῦ σφῶν ἡγεμόνος τῷ βασιλεῖ ἐνδιδόντες ἑαυτοὺς καὶ τὸ ἄστυ*[687].

Ένα ακόμα παράδειγμα στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν* συνιστά η περίπτωση του Αμάρη, ο οποίος επετίθετο σε πόλεις που ανήκαν στους Βενετούς στηριζόμενος σε *ψεύτικες δικαιολογίες και προφάσεις* (*εσωτερική εστίαση* ως προς τον Αμάρη, *μηδενική εστίαση* ως προς τους Βενετούς): *οὐ μόνον δὲ ἀλλὰ καὶ τὰς ἐν Πελοποννήσῳ πόλεις αὐτῶν Κορώνειαν καὶ Μεθώνην καὶ τὰς λοιπὰς κακῶς ἐποίει προφάσεις ἐπάγων ἀεὶ καὶ αἰτίας κενάς*[688].

Στο κείμενο του Χαλκοκονδύλη μνημονεύεται ότι ο Βαγιαζήτ Α΄, μόλις ανήλθε στην εξουσία, κάλεσε τον αδελφό του Ιαγούπη δίνοντάς του την εντύπωση ότι τον καλούσε ο πατέρας τους Μουράτ, ο οποίος είχε πεθάνει. Συνεπώς, ο Ιαγούπης, αγνοώντας τι γινόταν, κατέφθασε στον αδελφό του (*εσωτερική εστίαση* ως προς τον Βαγιαζήτ Α΄ και *μηδενική εστίαση* ως προς τον Ιαγούπη): *ὁ δὲ αὐτίκα, ὡς ἔσχε τὴν βασιλείαν, μετάπεμπτον Ἰαγούπην τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἐποιήσατο ὡς ὑπὸ τοῦ πατρὸς καλούμενον τοῦ Ἀμουράτεω ἐπὶ τὰς βασιλείας θύρας ... οὐδ' ὁτιοῦν δὲ τῶν πραχθέντων ἐπιστάμενος ἀφίκετο καλούμενος ὑπ' αὐτοῦ, καὶ ὡς ἐγένετο παρ' αὐτοῦ, συνελήφθη τε καὶ ἐτελεύτησε*[689].

---

[686] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 20.5.13-15 (143), Γ΄ 20.6.24-25 (143). Για περισσότερα παραδείγματα *εσωτερικής* και *μηδενικής εστίασης* ως προς διαφορετικούς ήρωες σε ειδικότερο ή σε γενικότερο πλαίσιο (συγκεκριμένοι ήρωες ή ευρύτερη ομάδα προσώπων) βλ. Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 44.2.28-30 (57), Α΄ 63.1.14-17 (73), Α΄ 67.2.13-14 (75), Α΄ 75.3.14-16 (86), Α΄ 76.2.19-21 (87), Β΄ 4.2.28-31 (92), Β΄ 16.3.22-23 (107), Β΄ 18.4.22-23 (109), Β΄ 20.7.3-5 (113), Β΄ 20.8.10-12 (113), Γ΄ 3.7.29-31 (120), Γ΄ 7.5.25-28 (126), Γ΄ 10.2.33 (129)-10.2.1-3 (130), Γ΄ 14.1.27-29 (133), Γ΄ 14.4.16-19 (134), Γ΄ 19.1.12-15 (141), Γ΄ 20.6.24-25 (143), Δ΄ 5.2.17-18 (160), Δ΄ 10.4.7-8 (167), Δ΄ 10.9.12-13 (168), Δ΄ 11.1.4-5,8-11 (169), Ε΄ 1.1.1-6 (182), Ε΄ 6.5.20-24 (189), Ε΄ 7.8.23-25 (191), Ε΄ 16.1.3-5 (203).

[687] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Δ΄ 15.8.24-25 (176).

[688] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Δ΄ 16.1.5-7 (178). Βλ. επίσης, Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Β΄ 6.2.21-23 (94).

[689] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Β΄ 53,4-9.

Επίσης, οι ηγεμόνες του Βαγιαζήτ αποφάσισαν να αποστατήσουν (*εσωτερική εστίαση* ως προς τους ηγεμόνες, *μηδενική εστίαση* ως προς τον Βαγιαζήτ): *οἱ μὲν οὖν ἡγεμόνες ἐν ταῖς θύραις ὄντες τοῦ Παιαζήτεω συνετίθεντο ἀλλήλοις ὡς ἀποστησόμενοι*[690].

Ένα ακόμα αντίστοιχο παράδειγμα παρατηρείται στο σημείο όπου αναφέρεται ότι ο βυζαντινός αυτοκράτορας Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγος απέστειλε τον Ιωάννη Ζ΄, τον υιό του Ανδρονίκου, *δήθεν*, για να ζητήσει βοήθεια στους Γενουάτες. Την ίδια στιγμή όμως, έστειλε *κρυφό* μήνυμα στους τελευταίους να τον φυλακίσουν (*εσωτερική εστίαση* ως προς τον αυτοκράτορα και τους Γενουάτες, *μηδενική εστίαση* ως προς τον Ιωάννη Ζ΄): *ὁ δὲ πέμπων αὐτὸν ἐς Ἰταλίαν, διαπραξόμενον αὐτόν, ὅσα γε δὴ ὑπετίθετο, ἔπεμπε παρὰ Ἰαννῖους ἐπικουρίας δεησόμενον δῆθεν· κρύφα δὲ πέμπων τοῖς Ἰαννῖοις ἐπέτελλεν ἐν φυλακῇ τε ἔχειν αὐτὸν μηδαμῇ μεθιέντας*[691].

Τέλος, στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν* αναφέρεται ότι ο στρατός του σουλτάνου αφίχθη στη Σικυώνα και την κυρίευσε, καθώς οι υπερασπιστές της απουσίαζαν στον Ισθμό (*εσωτερική εστίαση* ως προς τους Οθωμανούς, *μηδενική εστίαση* ως προς τους υπερασπιστές): *ἀφικόμενος ἐς Σικυῶνα … ἐπέδραμέ τε ὁ στρατὸς τοῦ βασιλέως, καὶ ἠνδραποδίσατο … τὴν πόλιν. Ἀπόντων δὲ τῶν ἀνδρῶν ἐς τὸν Ἰσθμὸν … ταύτην μὲν εὐθὺς τότε ἠνδραποδίσαντο, καὶ ἐπὶ πλεῖστον ἤλασαν τῆς Πελοποννήσου*[692].

6.6. *ΑΛΛΟΙΩΣΕΙΣ*

Πέραν των διαφόρων ειδών *εστιάσεων* που εντοπίζονται στα έργα των βυζαντινών ιστορικών της αλώσεως, ενδιαφέρον παρουσιάζει και η ύπαρξη εντός των ιδίων κειμένων *αλλοιώσεων* των *εστιάσεων*[693]. Στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία εσωτερικές εστιάσεις* διασπώνται από *μηδενική εστίαση* (προκύπτει δηλ. *αλλοίωση*):

[690] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Β΄ 76,13-14.
[691] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Β΄ 77,22-78,2.
[692] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ζ΄ 118,9-14. Για τη χρήση παραδειγμάτων με τη λέξη *κρύφα* βλ. επιπλέον, Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 61,10-17, Β΄ 77,10-11,Ε΄ 19,10-11 (*λάθρα*), Ε΄ 37,6-7, Ζ΄ 122,17-19, Ι΄ 286,22, Ι΄ 306,12. Για περισσότερα παραδείγματα *εσωτερικής-μηδενικής εστίασης* ως προς διαφορετικούς ήρωες βλ. επίσης, Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Β΄ 83,18-20, Δ΄ 189,12-15, Δ΄ 199,7-8, Ε΄ 12,24-25, Ε΄ 18,13-15, Ε΄ 30,1-2, Ϛ΄ 64,14-15, Ϛ΄ 72,2-3, Ζ΄ 107,14-16, Ζ΄ 116,20, Ζ΄ 118,20-23, Ζ΄ 123,4-6, Ζ΄ 135,12-16, Ζ΄ 136,17-18, Ζ΄ 138,1-2,18, Ζ΄ 139,22-140,3, Η΄ 163,1-4,9-10, Η΄ 182,10-11.
[693] Όπως έχει επισημανθεί (βλ. στο παρόν, 94), η *αλλοίωση* αποτελεί μία παραβίαση, δηλ. μία σύντομη/στιγμιαία/μεμονωμένη αλλαγή *εστίασης* σε ένα συνεκτικό σύνολο.

Ἐλθὼν δὲ ὁ Τζινεήτ καὶ ἰδὼν αὐτὸν ἔτι ζῶντα (*εσωτερική εστίαση*, ο Τζινεήτ είδε τον Παγιαζήτ να είναι ακόμη ζωντανός),-*καὶ γὰρ ἦν κρατῶν τὰς ἄκρας τοῦ μὴ διαδρᾶναι τὸν ἀντικείμενον,* (σχόλια αφηγητή *μηδενικής εστίασης*)-*καὶ μαθὼν ... λέγει τῷ Μουσταφᾷ* (*εσωτερική εστίαση*, ο Τζινεήτ πληροφορήθηκε ότι ο Παγιαζήτ έπεσε στην παγίδα και είχε αιχμαλωτιστεί)[694], *Φθάσας οὖν ἔν τινι τόπῳ λιβαδιαίῳ καὶ εὐθέτῳ ὁρᾷ πάλους πεφυτευμένους μυριάριθμους, βρίθοντας ἀντὶ καρπῶν νεκρὰ σώματα, καὶ τὸν Χαμζάν* (*εσωτερική εστίαση*, ο Μωάμεθ Β΄ βλέπει πασσάλους, στους οποίους ήταν καρφωμένοι Οθωμανοί και ανάμεσα σε αυτούς βρισκόταν και ο αρχηγός Χαμζά), *ὃν προείπομεν, ἐν μέσῳ … ἐν τῷ πάλῳ* (*μηδενική εστίαση*, παρουσία αφηγητή, ο οποίος διευκρινίζει ότι έχει αναφέρει ήδη τον Χαμζά)[695].

Αλλοίωση παρατηρείται επίσης στο σημείο του *Χρονικοῦ* του Σφραντζή που, ενώ μιλάει ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος στον Σφραντζή, ξαφνικά ξεπροβάλει η *μηδενική/μεικτή φωνή* του *αφηγητή* και διασπά την *εσωτερική εστίαση* των λόγων: *Εἶδες τὸν … (καὶ παραλείπω τὴν ὕβριν, μηδενική εστίαση) … τινὰ τὸ θέλω δώσειν, δι'ἃς αἰτίας εἶπον* (*μηδενική εστίαση*). *Εἶπον δὲ ἐγὼ … ἐπεὶ καὶ τοὺς ῥογατόρους νῦν ἐκεῖνος ἄρχει* (*εσωτερική εστίαση*), *ὅπερ ἔνι ὑπηρεσία τοῦ αὐτοῦ ὀφφικίου* (*μηδενική εστίαση*) *… Λοιπὸν λέγω σοι … τέλος θέλουν τὸ καταπιεῖν* (*εσωτερική εστίαση*)[696].

Περνώντας, στο κείμενο του Κριτοβούλου, *εσωτερικές εστιάσεις* διασπώνται από απότομες *μηδενικές εστιάσεις* (*αλλοιώσεις*): *Βασιλεὺς δὲ Κωνσταντῖνος … ἀφορμὴν νομίζοντες,* (*εσωτερική εστίαση*, ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος και οι Κωνσταντινοπολίτες πληροφορήθηκαν ότι ο Μωάμεθ Β΄ θέλησε να ανεγείρει φρούριο, γεγονός το οποίο θεώρησαν επικίνδυνο και αιτία πολλών συμφορών για αυτούς) *ὅπερ ἦν ἀληθές* (*μηδενική εστίαση*, σχόλιο αφηγητή), *ἐπιτειχισμὸν σφίσι … καὶ δυσφόρως ἔφερον* (*εσωτερική εστίαση*, οι Κωνσταντινοπολίτες και ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος ανησυχούσαν για τις επιπτώσεις που θα επιφέρει σε αυτούς η ανέγερση φρουρίου από τον σουλτάνο)[697], *μετὰ δὲ τοῦτο ἔδοξεν αὐτῷ σκοπουμένῳ* (*εσωτερική εστίαση*, αναφορά στις σκέψεις του Μωάμεθ Β΄) *… τοῦ τε Εὐξείνου Πόντου καὶ Ἑλλησπόντου φημί* (*μηδενική εστίαση*, επεξηγηματικό σχόλιο αφηγητή), *εἰσω*

[694] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 24.8.28-30 (193).
[695] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 45.2210-13 (433). Βλ. επίσης, Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 30.1.11-13 (257).
[696] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 34.8.27 (126)-34.9.16 (128).
[697] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 7.1.27-30 (19).

ποιήσασθαι καὶ ἀσφαλίσασθαι ταύτην καλῶς κλείσαντι τὸν πορθμὸν ἵνα μὴ ἡ ταύτης … ληστεύηται (*εσωτερική εστίαση*, συνέχεια σκέψεων σουλτάνου), *ὥσπερ δῆτα καὶ πρώην κὰν τῷ Βοσπόρῳ πεποίηκεν* (*μηδενική εστίαση*, σχόλιο αφηγητή, ο οποίος αναφέρει προηγούμενη αντίστοιχη ενέργεια του Μωάμεθ Β). *Οὕτω δὴ διανοηθεὶς ὁ βασιλεύς* (*εσωτερική εστίαση*, συνέχεια σκέψεων σουλτάνου)[698], *ἐπειδὴ ἔγνω ἀδύνατα … ὅπλοις ἑλεῖν* (*εσωτερική εστίαση*, ο Μωάμεθ Β΄ συνειδητοποίησε ότι δεν θα μπορούσε να καταλάβει το κάστρο Κρούες μέσω των όπλων) *(ἦν γὰρ ἐρυμνότατον τὸ ἄστυ καὶ πάντῃ ἀπόμαχον, μηδενική εστίαση*, σχόλιο αφηγητή για την επαυξημένη οχυρώση του κάστρου που το καθιστούσε απόρθητο) *οὔτε πειθοῖ … στρατιὰν ἔγνω … ἔξω χώρας κρατεῖν* (*εσωτερική εστίαση*, συνέχεια σκέψεων σουλτάνου, ο Μωάμεθ Β΄ συνειδητοποίησε ότι δεν μπορούσε να αποκτήσει το κάστρο μέσω της παράδοσης των υπερασπιστών του)[699].

Ολοκληρώνοντας το ζήτημα των *αλλοιώσεων,* στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν* μία *εσωτερική εστίαση* διακόπτεται από *μηδενική εστίαση*: *ἐπενόει γὰρ* (*εσωτερική εστίαση*, οι περιοχές, τις οποίες είχε στον νου του ο Βαγιαζήτ, για να κατακτήσει), *ὡς καὶ πρότερόν μοι δεδήλωται* (*μηδενική εστίαση*, σχόλιο αφηγητή, ο οποίος διευκρινίζει ότι έχει αναφερθεί πρωτύτερα στην αφήγησή του στο ίδιο ζήτημα), *ἐς τὴν Εὐρώπην διαβὰς … ἤπειρον τῆς οἰκουμένης* (*εσωτερική εστίαση*, συνέχεια των σκέψεων του Βαγιαζήτ για τις περιοχές που σκόπευε να κατακτήσει)[700].

---

[698] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Δ΄ 14.3.11-14.4.19 (174).

[699] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Ε΄ 19.1.2-19.2.10 (207). Για περισσότερα παραδείγματα *αλλοιώσεων* βλ. Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 13.1.29 (24)-13.3.8 (25), Α΄ 18.1.3-18.3.20 (36), Α΄ 37.2.25-31 (50), Α΄ 43.1.1-5 (57), Α΄ 45.3.22-24 (58), Α΄ 53.1.5-11 (66), Α΄ 60.1.2-7 (70), Β΄ 11.6.30 (102)-11.6.3 (103), Β΄ 18.5.26-30 (109), Β΄ 22.3.29-34 (114), Γ΄ 1.5.4-9 (119), Γ΄ 6.3.24-31 (124), Γ΄ 7.5.22-25 (126), Γ΄ 21.1.31 (144)-21.1.3 (145), Γ΄ 23.2.18-22 (148), Δ΄ 11.5.3-9 (170), Δ΄ 14.2.34 (173)-14.2.5 (174), Δ΄ 16.2.8-13 (178).

[700] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Γ΄ 149,17-21. Ενδιαφέρουσα είναι η αναφορά του Uspensky στη *χωρική προοπτική*, όπου εξετάζεται κατά τον τρόπο αυτόν η έννοια του *χώρου*. Κατά την ορολογία του Uspensky, ως προς τη *χωρική προοπτική* μπορεί να παρατηρηθεί σύμπτωση ή μη της *χωρικής θέσης* του *αφηγητή* και ενός *χαρακτήρα*. Στην πρώτη περίπτωση, σε αντίθεση με τη δεύτερη, ο αφηγητής συγχωνεύεται με έναν *χαρακτήρα* ή τον συνοδεύει (Uspensky, *A poetics*, 58). Στις εξεταζόμενες ιστορικές αφηγήσεις η σύμπτωση του *χώρου* του *αφηγητή* και ενός *δρώντος προσώπου* θα μπορούσε να εντοπιστεί στα σημεία *εσωτερικής εστίασης* που προαναφέρθηκαν (βλ. στο παρόν, 105-114), ενώ η μη σύμπτωση σε εκείνα της *εξωτερικής* και *μηδενικής εστίασης* (βλ. στο παρόν,94-105, 114-116). Όσον αφορά στο τελευταίο ζήτημα, ο Uspensky διακρίνει τρία είδη: τη *sequential survey*, τη *silent scene* και την *bird's-eye view* (Uspensky, *A poetics*, 60-65). Στις αφηγήσεις των ιστορικών της αλώσεως παρατηρείται η εφαρμογή της *bird's-eye view*, η οποία αναφέρεται σε μία συνολική θέαση της σκηνής από μία μοναδική, πολύ γενική, οπτική γωνία, μία χωρική θέση με ευρείς ορίζοντες, μακριά από τη δράση, όπου ο παρατηρητής έχει ανυψωμένη θέση και γενική εποπτεία (ό.π., 63-64). Με αφορμή τη *χωρική προοπτική*, αξίζει να σημειωθεί ότι το ζήτημα του *χώρου* παραμένει έως σήμερα ένα ζήτημα αμφιλεγόμενο. Επ' αυτού έχουν διατυπωθεί ποικίλες απόψεις (για τις διάφορες προσεγγίσεις της έννοιας του χώρου με σχετική βιβλιογραφία βλ. Ryan Marie-Laure: "Space", στον τόμο: P. Hühn et al. (eds.),

The living handbook of narratology, Hamburg: Hamburg University, URL = http://www.lhn.unihamburg.de/article/space, (Created: 13 January 2012, Revised: 22 April 2014), [view date: 26 Nov 2016], ορισμένες από τις οποίες βρίσκουν εφαρμογή κυρίως στον κινηματογραφικό χώρο (βλ. Chatman, *Story and Discourse*, 96-107), άλλες αναφέρονται σε χρόνο και χώρο κειμένου εννοώντας τα πολιτιστικά συμφραζόμενα (Ingela Nilsson, *Raconter Byzance: La littérature au XIIe siècle,* Paris 2014, 16), άλλες αναφέρουν τον *χώρο* στο πλαίσιο της *προοπτικής* (Uspensky, *A poetics*, 57· Shlomith Rimmon-Kenan, *Narrative Fiction. Contemporary Poetics***,** London-New York, 2002[2], 79-80, η οποία ουσιαστικά παραθέτει την προσέγγιση του Uspensky, 79-80), άλλες προσδιορίζουν τον *αφηγητή* με βάση τον χώρο (Stanzel, βλ. στο παρόν, 66-67), ενώ άλλες προβαίνουν σε μία θεωρητική, περισσότερο γλωσσολογική, προσέγγιση του *χώρου* και αναφέρονται σε *χωρικότητα της λογοτεχνίας* διακρίνοντας διάφορες μορφές της (G. Genette, *Figures II*, Paris 1969, (κυρίως το κεφ.΄΄ La littérature et l'espace΄΄, 43-48). Ο Genette μάλιστα συνδέει τον *χρόνο* με τον *χώρο* (ο μη διαχωρισμός της έννοιας του *χώρου* από τον *χρόνο* στην αφήγηση έχει υποστηριχθεί από τον Bakhtin, ο οποίος εισήγαγε την έννοια *chronotope*. Για το ζήτημα αυτό βλ. M.M. Bakhtin, ΄΄Forms of Time and of the Chronotope in the Novel΄΄, στον τόμο: M. Holquist (ed.), *The Dialogic Imagination* (μτφ. Caryl Emerson and M. Holquist), Austin 1981, 84-258), αναφέροντας την *αφηγηματική ταχύτητα* ως τη σχέση ανάμεσα στη διάρκεια της ιστορίας μετρημένη σε μήνες, χρόνια, λεπτά, δευτερόλεπτα, ώρες και στο μήκος του κειμένου μετρημένο σε σειρές, σελίδες, (βλ. στο παρόν, 171). Ο ίδιος επισημαίνει ότι η γραπτή αφήγηση παρασκευασμένη στον *χρόνο*, υπάρχει μέσα στον *χώρο*, αλλά αποτελεί και χώρο, και ο απαραίτητος χρόνος για να την «καταναλώσουμε» είναι ο ίδιος που χρειάζεται, ούτως ώστε να την διατρέξουμε ή να την διασχίσουμε σαν δρόμο ή αγρό. Η ανάγνωση προσδίδει μετωνυμικά χρονικότητα στο αφηγηματικό κείμενο (Genette, *Figures III*, 78). Ο ίδιος αφηγηματολόγος διευκρινίζει ότι οι χρονικές ενδείξεις της μορφής «*έχουμε ήδη πει*» ή «*θα δούμε αργότερα*» δεν αναφέρονται στη χρονικότητα της αφήγησης, αλλά στον χώρο του κειμένου (*είπαμε παραπάνω: plus haut, θα δούμε στη συνέχεια*: *plus loin*) και στη χρονικότητα του κειμένου (ό.π., 234, και ειδικότερα, υποσ. 1). Συνεπώς, από όλα τα ανωτέρω στοιχεία καθίσταται εμφανές ότι για το ζήτημα του χώρου δεν έχει παγιωθεί μία ευρέως αποδεκτή άποψη, γι' αυτόν τον λόγο χρήζει περαιτέρω διερεύνησης, καθώς αρχικά πρέπει να παγιωθεί εάν αναφερόμαστε σε χώρο κειμένου, ιστορίας, αφήγησης ή και των τριών και ανάλογα με το είδος που ασχολούμαστε, εάν πρόκειται δηλ. για κινηματογραφικό προϊόν, λογοτεχνικό έργο ή άλλη μορφή έκφρασης. Με την επίδραση των στρουκτουραλιστών η αφηγηματολογία είχε αποκλείσει έννοιες, όπως και αυτή του χώρου (για το θέμα αυτό βλ. Shlomith Rimmon-Kenan, *Narrative Fiction. Contemporary Poetics***,** London-New York, 2002[2], 142-143).

7. ΧΡΟΝΟΣ ΤΗΣ ΑΦΗΓΗΣΗΣ

7.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ-ΤΑΞΗ ΤΗΣ ΑΦΗΓΗΣΗΣ

Βασική παράμετρος της αφηγηματολογικής θεωρίας του Genette αποτελεί ο *χρόνος της αφήγησης*, ο οποίος αφορά σε τρεις επιμέρους πτυχές: α) στην *τάξη*, β) στις *ταχύτητες* και γ) στη *συχνότητα*. Ως προς τη χρονολογική *τάξη*, ο Genette διακρίνει τις *αναχρονίες*[701] σε *αναλήψεις* (η εκ των υστέρων αναφορά σε ένα παρελθοντικό γεγονός σε σχέση με το παρόν της εκάστοτε *πρώτης αφήγησης*[702]) και σε *προλήψεις* (η εκ των προτέρων αναφορά σε ένα μελλοντικό συμβάν σε σχέση με το παρόν της εκάστοτε *πρώτης αφήγησης*)[703]. Οι *αναλήψεις* ανάλογα με την *εμβέλεια,* δηλ. τη *χρονική απόσταση* που μεσολαβεί μεταξύ της έναρξης μίας *ανάληψης* και της *πρώτης αφήγησης*[704]*,* η οποία διακόπηκε, προκειμένου να παρατεθεί η *ανάληψη,* διακρίνονται σε *εσωτερικές, εξωτερικές* και *μεικτές αναλήψεις*. Ως προς το *εύρος,* δηλ. ως προς το χρονικό διάστημα που διαρκεί μία *ανάληψη*[705]*,* οι *αναλήψεις* χωρίζονται σε *μερικές* και *πλήρεις*.

Εσωτερικές αναλήψεις ονομάζονται εκείνες οι *αναλήψεις*, των οποίων το *εύρος* εμπερικλείεται στο χρονικό διάστημα που καλύπτει η *πρώτη αφήγηση*, των οποίων η αρχή δηλ. είναι μεταγενέστερη της αρχής της *πρώτης αφήγησης*[706]. *Εξωτερική* είναι η *ανάληψη* της οποίας το *εύρος* δεν περιλαμβάνεται στην *αρχική αφήγηση*[707], ενώ *μεικτές* αποκαλούνται οι *αναλήψεις*, των οποίων η *εμβέλεια* προηγείται, ενώ το *εύρος* έπεται της έναρξης της *πρώτης αφήγησης*[708]. Συνεπώς, η *μεικτή ανάληψη* συνδυάζει και το χαρακτηριστικό του *εύρους* και της *εμβέλειας*.

Ο Genette προχωρεί και σε μία περαιτέρω διάκριση των *εσωτερικών αναλήψεων*, ανάλογα με το περιεχόμενό τους, διακρίνοντας ανάμεσα σε

---

[701] Για το σημασιολογικό περιεχόμενο του όρου *αναχρονία* (δηλ. για την αναντιστοιχία που εντοπίζεται στις αφηγήσεις ανάμεσα στην *τάξη* της αφήγησης και σε αυτήν της ιστορίας) βλ. Genette, *Figures III*, 79.
[702] Για την έννοια της *πρώτης αφήγησης* στο θεωρητικό μοντέλο του Genette βλ. Genette, *Figures III*, 90.
[703] ό.π., 78, 82.
[704] ό.π., 89.
[705] ό.π., 89.
[706] ό.π., 90.
[707] ό.π., 90.
[708] ό.π., 91.

ετεροδιηγητικές και *ομοδιηγητικές* με κριτήριο τη σχέση που υφίσταται μεταξύ του περιεχομένου της *ανάληψης* και εκείνου της *πρώτης αφήγησης*, εάν δηλ. το περιεχόμενό τους είναι ίδιο (*ομοδιηγητική αναλήψη*) ή διαφορετικό (*ετεροδιηγητική ανάληψη*)[709].

Οι *εσωτερικές ομοδιηγητικές αναλήψεις* διακρίνονται με τη σειρά τους σε: α) *συμπληρωματικές αναλήψεις ή παραπομπές* (*complétives*), των οποίων ο ρόλος είναι η εκ των υστέρων συμπλήρωση ενός προγενέστερου *κενού* της *πρώτης αφήγησης*. Το *αφηγηματικό* αυτό *κενό* αυτό είναι δυνατόν να είναι είτε μία *έλλειψη* (χρονικό *κενό*) είτε μία *παράλειψη* (αποσιώπηση ενός δεδομένου)[710], και β) σε *επαναληπτικές αναλήψεις* (*répétitives*) ή *υπομνήσεις* (*rappels*), με τις οποίες ο αφηγητής επιστρέφει στο παρελθόν της ίδιας του της αφήγησης, συνηθέστερα με τη μορφή υπαινιγμών[711], και με τις οποίες επιτελείται η λειτουργία της *υπενθύμισης*[712].

Σε ότι αφορά στις *εξωτερικές αναλήψεις*, θα πρέπει να αναφερθεί ότι αυτές συμπληρώνουν την *πρώτη αφήγηση* και παρέχουν διευκρινίσεις για παρελθοντικά γεγονότα[713].

Ως προς το ζήτημα του *εύρους*, *μερικές αναλήψεις* καλούνται εκείνες που καταλήγουν σε *έλλειψη*, καθώς δεν επιστρέφουν στο σημείο όπου διακόπηκε η *πρώτη αφήγηση*[714], ενώ *πλήρεις* εκείνες, οι οποίες επιστρέφουν στην αρχική αφήγηση, χωρίς να εντοπίζονται *αφηγηματικά χρονικά κενά*[715].

Οι *προλήψεις*, διακρίνονται και αυτές κατά την ίδια λογική σε: α) *εσωτερικές,* β) *εξωτερικές*[716], γ) *μερικές* και δ) *πλήρεις*[717]. Οι *εξωτερικές προλήψεις* μάλιστα έχουν τον ρόλο επιλόγου[718]. Οι *εσωτερικές προλήψεις* διακρίνονται με βάση το περιεχόμενό τους σε *ομοδιηγητικές, ή ετεροδιηγητικές*[719] και κατηγοριοποιούνται περαιτέρω σε *συμπληρωματικές* (εκ των προτέρων αποτρέπουν μεταγενέστερες *ελλείψεις* ή *παραλείψεις*)[720] και σε *επαναληπτικές* (εκ των προτέρων παρουσιάζουν ένα μεταγενέστερο τμήμα της αφήγησης[721], έχουν υπαινικτική μορφή και αναφέρονται εκ

[709] ό.π., 91-92.
[710] ό.π., 92-93.
[711] ό.π., 95.
[712] ό.π., 111.
[713] ό.π., 91.
[714] ό.π., 101.
[715] ό.π., 101. Για τις *μερικές* και *πλήρεις αναλήψεις* βλ. αναλυτικά, ό.π., 101-105.
[716] ό.π., 106.
[717] ό.π., 114.
[718] ό.π., 107.
[719] ό.π., 109.
[720] ό.π., 109-110.
[721] ό.π., 109.

των προτέρων σε ένα συμβάν που μετέπειτα θα αναλυθεί πιο εκτενώς[722], ενώ διαδραματίζουν ρόλο αναγγελίας[723] και εγείρουν ένα αίσθημα προσμονής στον *αποδέκτη της αφήγησης*[724]).

Σε ότι αφορά στις εξεταζόμενες αφηγήσεις των βυζαντινών ιστορικών της αλώσεως, θα πρέπει να επισημανθεί ότι ως χρονικά όρια της *πρώτης αφήγησης* στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* του Δούκα θεωρήθηκαν τα έτη 1360-1462, καθώς από το 1360 ο αφηγητής αρχίζει να γίνεται πιο διεξοδικός στην περιγραφή των γεγονότων. Από *κτίσεως κόσμου* έως το 1360 τα γεγονότα μνημονεύονται συνοπτικώς. Αντικείμενο άλλωστε της *Βυζαντινοτουρκικής Ἱστορίας* είναι η παράλληλη παρουσίαση των γεγονότων που συνέβησαν τόσο στους Βυζαντινούς όσο και στους Οθωμανούς κατά το χρονικό διάστημα αυτό (1360-1462).

Στην ιστορική αφήγηση του Σφραντζή, δηλ. στο *Χρονικόν*, τα χρονικά όρια τοποθετούνται ανάμεσα στα έτη 1413-1477, από το σημείο δηλ. όπου η αφήγηση του *Χρονικοῦ* γίνεται πιο εκτενής έως το τέλος της αφήγησης. Αντικείμενο της ιστορικής αφήγησης αποτελεί η έκθεση των γεγονότων, στα οποία συμμετείχαν οι Βυζαντινοί και οι Οθωμανοί, με επίκεντρο τους Παλαιολόγους, οι οποίοι αποτελούν το βασικό σημείο αναφοράς της ιστορικής αφήγησης. Στο σημείο αυτό επιβάλλεται να διευκρινιστεί ότι η μνεία σε κάθε περιστατικό οιουδήποτε προσώπου, το οποίο σχετίζεται είτε με τους Βυζαντινούς αυτοκράτορες είτε με τους Οθωμανούς ηγεμόνες, θεωρήθηκε *ομοδιηγητικό* ως προς το περιεχόμενο. Στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν* του Κριτοβούλου του Ιμβρίου κεντρικό θέμα της αφήγησης αποτελούν όλα τα συμβάντα που παρουσιάζουν την πτώση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας από τους Οθωμανούς και την ανάληψη της εξουσίας από εκείνους, κατά το χρονικό διάστημα 1451-1467 (έναρξη αφήγησης έως τέλος αφήγησης) με κεντρικό πρόσωπο τον Μωάμεθ Β΄. Ολοκληρώνοντας, στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν* του Χαλκοκονδύλη βασικό θέμα της ιστορικής αφήγησης είναι η σταδιακή πτώση του Βυζαντίου και η παράλληλη άνοδος των Οθωμανών. Ως προς τα χρονικά όρια, ως εναρκτήριο έτος λογίζεται το 1389 (άνοδος του Βαγιαζήτ Α΄ στην εξουσία), καθώς από το σημείο αυτό η ιστορική αφήγηση παύει να είναι συνοπτική. Ως τελικό χρονικό σημείο λογίζεται το τέλος της αφήγησης (1463).

[722] ό.π., 111.
[723] ό.π., 111.
[724] ό.π., 111.

Α) ***αναλήψεις***

Ως προς τις αφηγήσεις των τεσσάρων ιστορικών της αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως πρέπει να αναφερθεί ότι, πέραν της ευνόητης και αναμενόμενης ευθύγραμμης πορείας της αφήγησης, εντός της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* του Δούκα, του *Χρονικοῦ* του Σφραντζή, των *Ἱστοριῶν* του Κριτοβούλου και των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν* του Χαλκοκονδύλη εντοπίζονται *αναλήψεις* και *προλήψεις*, οι οποίες διακόπτουν τη γραμμική αφήγηση. Πρώτο είδος *αναλήψεων*[725] που εντοπίζεται στα εν λόγω κείμενα είναι οι *εσωτερικές ομοδιηγητικές μερικές αναλήψεις*, οι οποίες μπορεί να είναι *συμπληρωματικές ή επαναληπτικές-υπομνήσεις*.

α) ***εσωτερικές ομοδιηγητικές επαναληπτικές μερικές αναλήψεις***

Με τις *εσωτερικές ομοδιηγητικές επαναληπτικές (υπομνήσεις) μερικές αναλήψεις*[726] στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία υπενθυμίζονται* οι προηγούμενες πολιορκίες της Κωνσταντινουπόλεως από τον Βαγιαζήτ Α΄ και τον Μουράτ Β΄ (*ὡς καθὰ καὶ ἐν ἑτέροις χρόνοις, ἡ Πόλις καταπολεμηθεῖσα παρὰ τῶν γονέων αὐτοῦ, οὐδὲν ὠνήσαντο ἀπελθόντες ἄπρακτοι*[727]), καθώς και η προηγηθείσα πορεία του Μωάμεθ Α΄ στην Πόλη και ο πόλεμός του κατά του Μωσή (*ὅτε ὁ Μαχούμετ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐλθὼν ἠγωνίζετο κατὰ τοῦ Μωσῆ*[728]).

---

[725] Α*νάληψη* θεωρείται, όπως έχει ήδη λεχθεί, η υστερόχρονη αναφορά σε ένα συμβάν που ήταν προγενέστερο από το παρόν της εκάστοτε *πρώτης αφήγησης*. Για το θέμα αυτό βλ. στο παρόν, 129.

[726] Υπενθυμίζεται, ότι πρόκειται για *αναλήψεις*, των οποίων η χρονική τους αρχή είναι μεταγενέστερη εκείνης της *πρώτης αφήγησης* (*εσωτερικές,* βλ. στο παρόν, 129, 130), το περιεχόμενό τους είναι ίδιο με εκείνο της τελευταίας (*ομοδιηγητικές*, βλ. στο παρόν, 129, 130), σε αυτές ο αφηγητής επιστρέφει στο παρελθόν της αφήγησης, προκειμένου να υπενθυμίσει κάποιο γεγονός, (*επαναληπτικές-υπομνήσεις*, βλ. στο παρόν, 129, 130) και, τέλος, οι συγκεκριμένες *αναλήψεις* δεν «συναντούν» χρονικά την *πρώτη αφήγηση* (*μερικές,* βλ. στο παρόν, 129, 130), αλλά καταλήγουν σε *έλλειψη* (*χρονικά κένά*). Η αγκύλη στις παραπομπές που έπονται (παρένθεση στην περίπτωση του κειμένου του Χαλκοκονδύλη) δηλώνει το γεγονός που επαναλαμβάνει η *επαναληπτική ανάληψη*.

[727]Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 38.5.10-12 (333) [Μουράτ Β: 28.1.10 (229), 28.6.6 (237), Βαγιαζήτ Α΄: 13.5.14 (77)-16.2.4 (93), εξαιτίας της σύγκρουσης με τον Τεμήρ, ο Βαγιαζήτ Α΄ αναγκάστηκε να εγκαταλείψει την πολιορκία της Κωνσταντινουπόλεως και να μην της επιτεθεί ξανά, αφού ο Τεμήρ τον συνέλαβε και, ύστερα από λίγο χρόνο, πέθανε).

[728] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 21.1.4-5 (141) [19.10.27 (129)-19.13.31 (131)]. Βλ. ακόμα, Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 4.1.9-10,12 (39) [3.2.21-25 (37)], 16.11.23-24 (101) [16.10.11-15 (101)], 17.2.29-30 (103) [7.2.14-16 (53), 7.3.22-24 (53)], 17.3.12-13 (105) [16.11.16-21 (101)], 18.9.3-

Στην αφήγηση του Σφραντζή εντός της αναδρομικής συζήτησης μεταξύ του Μανουήλ Β΄ και του Σφραντζή, εντοπίζεται μία *εσωτερική ομοδιηγητική επαναληπτική, μερική ανάληψη* (*εγκιβωτισμένη*), στην οποία μνημονεύονται οι λανθασμένοι χειρισμοί του Ιωάννη Η΄ σε παλαιότερες καταστάσεις: *Προεῖδον γὰρ καὶ τὰς ἐνθυμήσεις αὐτοῦ καὶ τὰ ἐδόξαζε κατορθῶσαι μὲ τὸν Μουσταφᾶν, καὶ εἶδον καὶ τὰ τέλη τῶν κατορθωμάτων, εἰς τι κίνδυνον μᾶς ἔφερον*»[729]. Στο *Χρονικὸν* υπενθυμίζεται επίσης η κατάκτηση του Λεονταρίου από τον σουλτάνο Μωάμεθ Β΄: *Τοῦ οὖν ἀμηρᾶ, ὡς δεδηλώκαμεν, δουλώσαντος τὸ Λεοντάρι καὶ τὰ περὶ αὐτό*[730].

Στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν εσωτερική ομοδιηγητική επαναληπτική μερική ανάληψη* εντοπίζεται στην υπόμνηση της επανάστασης του Σαουτζή και του Ανδρονίκου Δ΄ εναντίον των πατέρων τους, Μουράτ Α΄ και Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγου αντιστοίχως, προκειμένου να αναλάβουν οι ίδιοι την εξουσία: *πρὶν ἢ Ἀνδρόνικον τὸν παῖδα βασιλέως ἀφιστάμενον σὺν τῷ Ἀμουράτεω παιδὶ τῷ Σαουζῇ ἐξενέγκαι πόλεμον ἄμφω τῷ Ἀμουράτῃ κατὰ ταῦτα*[731]. Η επαναμνημόνευση από τον αφηγητή των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν* του θανάτου του Βαγιαζήτ Α΄ από θλίψη, ενώ βρισκόταν μαζί με τον Τεμήρη (*Παιαζήτης δέ, ὡς εἴρηται, κατὰ τὴν ὁδὸν ἐτελεύτησεν, ὑπενεχθεὶς*

5 (119) [4.2.17 (39)-4.3.36 (39), 13.1.8 (75)], 18.9.6 (119) [17.7.28-29 (109)], 22.2.17-19 (155) [21.1.4-7 (141)], 22.3.30 (155)-22.3.1 (157) [18.11.26 (119)-18.11.5 (121), 18.11.6 (121)-18.11.17 (121)], 22.7.30-31 (161) [22.5.27-28 (159)], 22.11.30-31 (167) [22.8.18-19,20-22 (163), 22.9.27 (163)-επανάληψη-], 23.4.3-6 (173) [22.10.12-15 (167)], 23.5.24-25 (173) [22.5.27-28 (159), 22.7.30-31 (161)], 24.1.13-14 (181) [23.7.12-18 (175)], 24.2.11-13 (183) [19.13.22-33 (131), 22.5.20 (161)-22.5.3 (161)], 24.3.5-8 (185) [23.3.27-28 (171)-23.4.1-3 (173)], 24.5.32-35 (187) [24.1.17-20 (181)], 24.5.1 (189), 24.5.12 (189)-24.5.14 (191) [20.1.7-18 (133), 22.3.27-29 (155), 22.3.1 (157)-22.5.3 (161), 21.6.1-7 (147), 21.10.23-26 (149), 19.14.1-6 (133), 23.4.1-20 (173), 23.5.21 (173)-23.5.5 (175), 23.7.12-21 (175), 24.1.13-21 (181)], 24.8.34 (193)-24.8.2 (195) [21.3.24-26 (141), 21.3.13-14 (143)], 24.8.12.22 (197) [24.1.17-18 (181)], 25.3.31 (201) [24.8.32-33 (193)], 25.3.12-14,16-17,18-26 (203) [19.9.21 (127)-19.13.33 (131), 20.1.13 (133), 19.1.1-2 (123), 19.2.23-24 (123), 19.5.14-16 (125)], 28.12.15-16 (239) [28.13.31-32 (291), 24.8.32-33 (193), 25.3.31 (201)], 28.14.12-13 (243) [18.5.15-16 (115), 18.8.15-28 (117)], 29.4.8-9 (247) [23.7.12-18 (175), 24.1.13-14,20-21 (181)], 29.4.9-11 (249) [13.6.1 (79)], 29.7.6 (253) [28.1.1 (229)-28.6.6 (237)], 30.5.9-10 (263) [30.2.1-16 (259)], 32.2.28 (273)-32.2.1 (275) [29.11.1-4,6 (257), 32.1.17 (271)-32.1.22 (273)], 34.1.18-19 (291) [32.2.1 (275), 29.11.1-4,6 (257)], 34.6.5-16 (299), [32.4.20 (275)-32.4.2 (277)], 35.5.25-26 (311) [34.2.21-25 (293)], 36.1.8-11 (315) [31.3.19-20 (267)], 38.5.5-6 (333) [37.8.3-6 (327)], 38.13.7-8 (343) [34.1.9-10 (291)], 38.13.13-14 (343) [32.6.23-32 (277)], 39.28.25-26 (371) [39.10.13-14 (357)], 43.13.4-12 (411) [43.10.4-23 (409)].

[729] Σφραντζής, *Χρονικόν,* 23.7.24-26 (82) [8.3.15 (18)-9.1.8 (20), 10.1.1-10.2.8 (22)].

[730] Σφραντζής, *Χρονικόν,* 15.8.25-27 (34) [15.1.15-19 (30)]. Βλ. επίσης, Σφραντζής, *Χρονικόν*, 17.9.7-8 (46) [7.2.1-6 (16)], 22.12.24-25 (78), [17.7.10-18 (44)], 30.5.10-11 (106) [31.1.16 (108)-31.7.4 (112)], 32.5.5-6 (116) [31.1.16 (108)-31.7.4 (112)], 32.7.17 (116) [30.3.8-12 (104)], 40.9.22-23 (162) [40.6.26-31 (160)], 41.1.15-16 (166) [40.12.15-17 (164)].

[731] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄, 48,12-14 (Α΄ 36,20-42,5).

ἐς τὴν μέλαιναν ὑπὸ λύπης) είναι ένα ακόμα τεκμήριο *εσωτερικής ομοδιηγητικής επαναληπτικής μερικής ανάληψης*[732].

Εκτός από *υπενθυμίσεις γεγονότων* (*επαναληπτικές αναλήψεις-υπομνήσεις*), στις ιστορικές αφηγήσεις των εξεταζόμενων ιστορικών εντοπίζονται και *υπενθυμίσεις προσώπων*. Τέτοιου είδους παράδειγμα στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* αποτελεί η *επαναμνημόνευση* του Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγου (*Ἰωάννην τὸν Παλαιολόγων καὶ υἱὸν τοῦ βασιλέως Ἀνδρονικοῦ τοῦ Παλαιολόγου, τὸν ὃν προφθάσας ὁ λόγος ἐδήλωσε*[733]), του Μωσή (*Ὁ δὲ Μωσῆς, ὃν ὁ λόγος φθάσας ἐδήλωσεν*[734]) και του Τζινεήτ (*σὺν τῷ πολλάκις προῤῥηθέντι Τζιναίτ*[735]). Στην αφήγηση του Σφραντζή *υπενθυμίζεται* από τον *δεσπότη* Κωνσταντίνο ΙΑ΄ Παλαιολόγο, ο πρώτος πεθερός του, ο Λεονάρδος Β΄ Τόκκο (*διότι ὁ πρῶτός μου πενθερὸς ἦν μέγας κοντόσταυλος γεγονὼς παρὰ τοῦ αὐθεντός μου τοῦ βασιλέως τοῦ πατρός μου εἰς τὸ Ἐξαμίλιον*[736]), καθώς και ο Γεώργιος Παλαιολόγος, ο πρώτος εξάδελφος της μητέρας του μπεϊλερμπέη (*ὁ δὲ πενθερὸς μὲν Μανουὴλ τοῦ Μπόχαλη Γεώργιος ὁ Παλαιολόγος, πρωτεξάδελφος δέ, ὡς προεδηλώσαμεν, τῆς μητρὸς τοῦ μπεϊλερπέι*[737]). Αξιοπρόσεκτο είναι το γεγονός ότι αναφορικά με την τελευταία *υπενθύμιση*, ο *αφηγητής* του *Χρονικοῦ* στην προηγηθείσα ροή της αφήγησής του δεν επισημαίνει ξανά τη συγκεκριμένη συγγένεια. Τέλος, *υπενθύμιση προσώπου* στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν* του Χαλκοκονδύλη είναι εκείνη του καρδιναλίου Ισιδώρου Σαρματίας (*καὶ καρδινάλιος ὁ Ἰσίδωρος Σαρματίας, οὗ πρότερον ἐμνήσθην*[738]).

β) *εσωτερικές ομοδιηγητικές συμπληρωματικές μερικές αναλήψεις*

---

[732] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄, 154,15-16 (Γ΄ 152,6-7,7-8-επανάληψη-). Επίσης, βλ. Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 45,20-46,1 (Α΄ 34,14-21), Ε΄ 53,18-23 [Ε΄ 41,22-42,23, Ε΄ 43,13-15, Ε΄ 48,20-22 (επανάληψη), Ε΄ 49,22 (επανάληψη), Ε΄ 52,12-13 (επανάληψη), δύο διαδοχικές ίδιου τύπου *αναλήψεις* που ολοκληρώνονται σε σχολιασμό του αφηγητή], Η΄, 148,20-21 (Η΄ 147,1-19), Η΄ 158,21-159,2 (Ϛ΄ 68,11-13), Η΄ 168,21, Η΄ 169,1 [Η΄ 147,18-164,2, Η΄ 164,10 (επανάληψη)].

[733] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 10.3.31-32 (63).

[734] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 19.1.1 (123).

[735] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 23.7.14-15 (175). Βλ. επίσης, Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 2.5.10 (35), 3.1.18-19 (35), 6.1.17-18 (47), 8.1.29 (55), 9.3.10-11 (61), 12.1.11 (71),12.5.29-30 (73), 13.9.25-26 (81), 21.1.8-9 (141), 21.3.29 (141), 21.12.20-21 (151), 22.3.27-28 (155), 24.1.13-14 (181), 25.3.18 (203), 26.1.14 (215), 28.2.2 (231), 28.12.15-16 (239), 28.13.22-23 (241), 32.1.17 (271), 33.12.33 (289)-33.12.1 (291), 43.14.19 (411).

[736] Σφραντζής, *Χρονικόν,* 34.3.17,19 (124).

[737] Σφραντζής, *Χρονικόν,* 40.8.10-11 (162).

[738] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Η΄, 158,21-23.

Μια κατηγορία *αναλήψεων* που επίσης εντοπίζεται στις αφηγήσεις των τεσσάρων ιστορικών της αλώσεως είναι οι *εσωτερικές ομοδιηγητικές συμπληρωματικές μερικές αναλήψεις*[739]. Στην ιστορική αφήγηση του Δούκα η συγκεκριμένη *ανάληψη* παρατηρείται στην επισήμανση του αφηγητή ότι ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος είχε εκ των προτέρων φροντίσει να βελτιώσει τα οχυρώματα, να μεταφέρει τους χωρικούς στο εσωτερικό της Βασιλεύουσας και να εξασφαλίσει εντός της Πόλεως το σύνολο του θερισμένου σιταριού και τα λιχνιστικά μηχανήματα (*ὁ δὲ βασιλεὺς προορῶν τὸ μέλλον, πρὸ ἓξ μηνῶν εἶχε τὰ φρούρια ἐν ἐπιμελείᾳ καὶ τοὺς χωρίτας τοὺς ἐγγὺς τῆς Πόλεως ἔνδον καὶ τὸν θεριζόμενον στάχυν καὶ τὰς λικμιζομένας ἅλωνας ἔνδον ἐκόμιζον*[740].

Στην ίδια κατηγορία εντάσσεται και το όραμα, το οποίο σύμφωνα με τον αφηγητή της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* είδε ο Μουράτ Β΄, έπειτα από τον γάμο του υιού του και πριν τη μετάβαση στο νησί, όπου εντέλει απεβίωσε. Ο Μουράτ Β΄ ονειρεύτηκε έναν άνδρα-φάντασμα, ο οποίος του αφαίρεσε το χρυσό δαχτυλίδι του από τον αντίχειρα και το τοποθέτησε στον δείκτη του και έπειτα στον μέσο, στον παράμεσο και στον μικρό. Εν συνεχεία, το φάντασμα πήρε το δαχτυλίδι και αποχώρησε. Μόλις ο Μουράτ ξύπνησε, ζήτησε από τους ονειροκρίτες του να ερμηνεύσουν το ενύπνιο. Εκείνοι του είπαν ότι το δαχτυλίδι υποδήλωνε την ηγεμονία του, ο αντίχειρας τον εαυτό του, ενώ τα υπόλοιπα δάχτυλα τους διαδόχους του. Ορισμένοι άλλοι όμως θεώρησαν τον αντίχειρα ως σύμβολο του τελευταίου χρόνου της ζωής του, την απομάκρυνση του δαχτυλιδιού ως σημάδι της εξουσίας του και την τοποθέτηση και την απομάκρυνση του δαχτυλιδιού από τα τέσσερα υπόλοιπα δάχτυλα ως απεικόνιση του αριθμού των ετών που θα ηγεμόνευε ο διάδοχός του, έπειτα από τον οποίο θα ολοκληρωνόταν η ηγεμονία τους: *Λέγεται δὲ ... ὅραμα ... σφενδόνην χρυσὴν ... τοῦ δακτύλου τοῦ λιχανοῦ ... μεσαίτατον δάκτυλον ... ὕστατον τὸν μικρὸν ... μάντεις ... τὸ ὁραθὲν ... κρύβδην ... εἰσάξεις καὶ ἐξάξεις ... ἕξει ἡ τυρρανίς*[741]. Η συγκεκριμένη *ανάληψη* ολοκληρώνεται με τη συναίσθηση εκ μέρους του αφηγητή της *παρέκβασης-ανάληψης* που προηγήθηκε

[739] Αποτελούν *αναλήψεις*, των οποίων η χρονική τους αρχή είναι μεταγενέστερη του χρόνου της *πρώτης αφήγησης* (*εσωτερικές*, βλ. στο παρόν, 129, 130), το περιεχόμενό τους είναι ίδιο με εκείνο της τελευταίας (*ομοδιηγητικές*, βλ. στο παρόν, 129, 130), συμπληρώνουν εκ των υστέρων ένα προγενέστερο κενό (*είτε χρονικό κενό/έλλειψη*, είτε αποσιώπηση κάποιου στοιχείου από την αφήγηση/*παράλειψη*) (*συμπληρωματικές-παραπομπές*, βλ. στο παρόν, 129, 130) και δεν συναντούν χρονικά την *πρώτη αφήγηση* (*μερικές,* βλ. στο παρόν, 129, 130), αλλά καταλήγουν σε *έλλειψη* (χρονικά κένά).

[740] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 34.11.2-4 (307).

[741] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 33.8.28 (285)-33.8.12 (287).

και στην επαναφορά του στην περίοδο του Μωάμεθ Β΄, καθώς και στην *πρόληψη* των όσων ο ηγεμόνας αυτός μπόρεσε να επιτύχει. Η πλήρης επιστροφή στην κυρίως αφήγηση καθίσταται εμφανής από την *επαναφορά-υπενθύμιση* της αποστολής του σώματος του Μουράτ Β΄ στην Προύσα έπειτα από εντολή του Μωάμεθ Β΄: *ἀλλ΄ ἐπανίωμεν αὖθις πρὸς τὴν διήγησιν καὶ ἴδωμεν τί τὸ αἱμοβόρον τοῦτο θηρίον ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ κατέφθειρε καὶ κατεδαπάνησε καὶ εἰς τέλος ἠφάνισε. Πέμψας τοίνυν τὸ σῶμα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ εἰς ταφὴν ἐν τῇ Προύσῃ*[742].

Στην ιστορική αφήγηση του Σφραντζή επισημαίνεται ότι ο Μωάμεθ Β΄ εισέβαλε στην Αλβανία, την κατέλαβε, εξεδίωξε τον ηγεμόνα της, οικοδόμησε κάστρο και εντέλει επέστρεψε στην Κωνσταντινούπολη*: Καθ΄ ὃν δὴ καιρὸν ἡμεῖς εἰς τὰ περὶ τὴν Ῥώμην καὶ αὐτὴν τὴν Ῥώμην διετρίβομεν, καὶ ὁ τῶν ἀσεβῶν ἐξάρχων ἀμηρᾶς ἐλθὼν κατὰ τῆς Ἀλβανιτίας καὶ διώξας τὸν αὐθέντην αὐτῆς τὸν Σκαντάρην καὶ αἰχμαλωτεύσας καὶ ἀφανίσας τὸν τόπον καὶ κτίσας κάστρον πλησίον τοῦ καθολικοῦ κάστρου αὐτῆς Κρούας ὀνομαζομένου, πρὸς τὸ ἀντιμάχεσθαι αὐτῷ, ἐπανέστρεψεν εἰς τὰ περὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν*[743].

Στο *Χρονικὸν* παρατίθεται επίσης ότι ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος μνημονεύει την προηγούμενη συνάντησή του με έναν μοναχό στην Κύπρο, ο οποίος ως εκπρόσωπος της ανεψιάς του Ελένης Παλαιολογίνας ζήτησε από τον αυτοκράτορα είτε να συναντηθούν αυτοπροσώπως με εκείνην είτε να ανακοινώσει σε κάποιο οικείο της πρόσωπο κάποιο βαρύνουσας σημασίας γεγονός και εκείνο να το μεταφέρει στον αυτοκράτορα: *εἰς τὸ τῆς Κύπρου, καὶ ἐπίστασαι τὸν καλόγερον, ὅς μοι συνετύχαινε*

[742] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 33.8.13 (287)-33.9.16 (287). Για περισσότερες *εσωτερικές ομοδιηγητικές συμπληρωματικές μερικές αναλήψεις* βλ. Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 4.1.12-13 (39), 14.2.7-13 (83), 15.5.6-20 (89), 16.12.25 (101)-16.12.11 (103), 18.5.3-4 (115), 19.14.1-6 (133), 21.3.27 (141)-21.3.13 (143), 21.6.6 (147), 22.7.11 (161), 22.7.5 (163), 23.5.23-24 (173), 23.5.26 (173)-23.5.5 (175), 23.8.8 (177)-23.8.4 (179), 27.1.12 (223)-27.1.2 (225), 29.4.6 (247)-29.4.15 (249), 29.7.4 (253)-29.7.19 (253), 30.2.7 (259), 30.3.28 (259), 30.4.7-10 (261), 30.6.20 (263)-30.6.27 (263), 32.1.4-5 (273), 32.7.7-8 (279), 33.2.1-5 (281), 33.6.1-14 (285), 33.12.32-33 (289) ολοκληρώνεται σε *εσωτερική ομοδιηγητική επαναληπτική ανάληψη*, 34.7.11-12 (301), 37.2.21-26 (321), 37.6.24 (323)-37.6.22 (325), 37.9.12-13 (327), 37.10.9-15 (329), 38.7.8-11 (337), 38.13.4-23 (343), 42.14.22 (399)-42.14.7 (401), 43.6.12-15 (405), 44.3.10-11 (415), 44.4.18-19 (417), 44.5.24-25 (417), 45.11.10-12 (425), 45.19.29 (429)-45.19.1-2 (431), 45.19.4-5 (431), 45.23.1-3 (435), 30.4.3-4 (263), 30.5.10-11 (263), 44.1.33 (411)-44.1.1 (413), 44.1.7-11 (413). Για δύο παράλληλες *εσωτερικές ομοδιηγητικές συμπληρωματικές μερικές αναλήψεις*, εκ των οποίων η τελευταία ολοκληρώνεται σε σχολιασμό, βλ. Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 37.10.9-15 (329). Για μία *εσωτερική ομοδιηγητική μερική ανάληψη* που έπεται από μία *εσωτερική ομοδιηγητική μερική ανάληψη* η οποία καταλήγει σε σχολιασμό, βλ. Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 35.1.23 (307)-35.1.7 (309).

[743] Σφραντζής, *Χρονικόν,* 43.3.27-31 (176).

τὴν δεῖνα ἡμέραν; εἶπέ μοι ἀπὸ τὴν ἀνεψιάν μου, ὅτι τίποτε ἔχει τῶν ἀναγκαίων ὁποὺ ἤθελεν ἤ, ἂν ἦν τῶν δυνατῶν, νά με τὸ ἔλεγε διὰ στόματος αὐτῆς, ἂν εἶχεν[744].

Στην ιστορική αφήγηση του Κριτοβούλου εντοπίζεται *εσωτερική ομοδιηγητική συμπληρωματική μερική ανάληψη* εκεί, όπου εκτίθενται τα γεγονότα θανάτωσης βυζαντινών αξιωματούχων από τον Μωάμεθ Β΄ ύστερα από την άλωση του 1453. Διευκρινίζεται *αναδρομικά* ο ηρωικός θάνατος του μεγάλου δούκα Λουκά Νοταρά, ο οποίος φοβούμενος τη λιποψυχία των τέκνων του, λόγω του επερχόμενου τέλους τους, προτίμησε να πεθάνουν ενώπιόν του και έπειτα θανατώθηκε και ο ίδιος: *φασί γέ τοι τοῦτον, ἐς τὸν τόπον τῆς ἀναιρέσεως ἀπαχθέντας, παρακαλέσαι τὸν δήμιον πρὸ ὀφθαλμῶν αὐτοῦ πρότερον ἀποκτεῖναι τοὺς παῖδας τοῦ μὴ τὸν θάνατον δείσαντας ἀρνηθῆναι τὴν πίστιν, εἶθ' οὕτως αὐτὸν τοῖς παισὶν ἐπιθῦσαι. Ἱστάμενον οὖν ὁρᾶν ἀτενὲς σφαττομένους τοὺς παῖδας ἀτρέπτῳ τῷ ὄμματι καὶ ἀπτοήτῳ τῇ γνώμῃ, εἶθ' οὕτως εὐξάμενον καὶ τῷ θεῷ χάριτας ὁμολογήσαντα τῆς ἀπαγωγῆς τῶν τε παίδων καὶ ἑαυτοῦ ὑποθεῖναι τὸν αὐχένα τῷ ξίφει. Οὕτω γενναίως καὶ μετὰ φρονήματος καθεστῶτος καὶ ψυχῆς ἀνδρείας ἀπέθνησκεν*[745]. Έπειτα, ο αφηγητής των *Ἱστοριῶν* σχολιάζει το ηρωικό τέλος του και συνοψίζει *αναδρομικά* τα στοιχεία της ιδιοσυγκρασίας και της πορείας της ζωής του, έως ότου επανέρχεται απότομα στο παρόν της *πρώτης αφήγησης* και στον γενναίο θάνατο όσων βρίσκονταν μαζί με τον Λουκά Νοταρά: *ἦν γὰρ ὁ ἀνὴρ εὐσεβής τε τὰ εἰς θεὸν ὅλως καὶ συνέσει διαφέρων, ἔτι δὲ φρονήματος μεγαλείῳ καὶ γνώμης ὀξύτητι καὶ ψυχῆς ἐλευθερίᾳ πάντων*

---

[744] Σφραντζής, *Χρονικόν,* 33.8.14-18 (122). Για αντίστοιχες *αναλήψεις* βλ. Σφραντζής, *Χρονικόν*, 9.1.5-7 (20), 12.3.14-16 (24), 12.4.4-6 (26), 13.2.15 (26)-13.4.23 (28), 14.1.3-4 (30), 15.2.3 (32)-15.5.2-7 (34), 15.6.11-13 (34), 15.6.15 (34)-15.8.11 (36) μία ενιαία *ανάληψη*, η οποία αποτελείται από διαδοχικά *αναδρομικά* σημεία που διανθίζονται με σχόλια, και ολοκληρώνεται με τρόπο απότομο μεταβαίνοντας στο παρόν με *εσωτερική ομοδιηγητική επαναληπτική μερική ανάληψη-υπόμνηση*, 20.1.12-15 (64), 23.5.1 (82)-23.8.10 (84) πρόκειται για μία *ανάληψη* όπου, έπειτα από τον σχολιασμό, ο αφηγητής επανέρχεται στην *πρώτη αφήγηση με εσωτερική ομοδιηγητική επαναληπτική μερική ανάληψη-υπόμνηση*, Σφραντζής, *Χρονικόν*, 23.9.11 (84), [23.1.1-5 (80)], 26.3.24-25 (92), 29.4.2-5 (102), 29.7.14-16 (102), 30.3.10-11 (104), 30.6.16-18 (106), 32.6.10-32.7.27 (116), 32.8,1-6 (118), 32.9.10-11 (118), 33.5.21-25 (120), 34.4.23-25 (124), 36.2.9 (136)-36.14.14 (142), μόλις ολοκληρώνεται αυτή η *ανάληψη* ο *αφηγητής*, όπως παρουσιάζεται από τον σχολιασμό του, έχει συναίσθηση της προηγηθείσας *παρέκβασης-ανάληψης*: *ἀλλ΄ ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπανέλθωμεν τοῦ λόγου*, Σφραντζής, *Χρονικόν*, 36.14.15 (142), 41.5.17 (168)-41.7.8 (170) *εσωτερική ομοδιηγητική συμπληρωματική μερική ανάληψη*, έπειτα από την οποία η επαναφορά στην πρώτη αφήγηση γίνεται με *εσωτερική ομοδιηγητική επαναληπτική μερική ανάληψη-υπόμνηση*, Σφραντζής, *Χρονικόν,* 41.8.9-10 (170). Ενδιαφέρον παρουσιάζει η *ανάληψη* που αφορά στην υιοθέτηση του μοναχικού βίου από τον *δεσπότη* Δημήτριο, προτού πεθάνει [Σφραντζής, *Χρονικόν*, 46.9.6-7 (190), η οποία ακολουθείται από μία *εσωτερική ετεροδιηγητική μερική ανάληψη* [Σφραντζής, *Χρονικόν*, 46.9.7 (190)], η οποία με τη σειρά της έπεται από μία *εσωτερική ετεροδιηγητική μερική πρόληψη* [Σφραντζής, *Χρονικόν*, 46.9.8-9 (190)].

[745] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 73.11.6-13 (84).

κρατῶν καὶ διὰ πάντων φύσεως ῥώμην δεικνὺς καὶ ἀνὴρ ἀγαθὸς ὤν· δι' ὧν καὶ τὴν πολιτικὴν ἀρετὴν ἔσχε καὶ τὴν ἐν τοῖς πράγμασι δύναμιν ἐκτήσατο καὶ ἐπὶ μέγα δόξης ἦρθη καὶ πλούτου τὰ πρῶτα φέρων οὐ μόνον παρὰ Ῥωμαίοις, ἀλλὰ δὴ καὶ πολλοῖς τῶν ἔξω γενῶν. Καὶ οἱ σὺν αὐτῷ δὲ πάντες εὐθαρσῶς τε καὶ μετὰ γνώμης σταθερᾶς καὶ ἀνδρείας ἀπέθνησκον ἐννέα τὸν ἀριθμὸν ὄντες[746].

Του ίδιου είδους *ανάληψη* εντοπίζουμε στην αφήγηση του Κριτοβούλου εκεί όπου μνημονεύεται η προηγούμενη επιστροφή του Λουδοβίκου στην Ιταλία και ο ορισμός από αυτόν του *μεγάλου μαγίστρου* της Ρόδου ως επίτροπου των νήσων: *Λοδοβίκος γὰρ προαπεπλεύκει ἐς Ἰταλίαν ἐπίτροπον τοῦτον ταῖς νήσοις καταλιπών*[747].

Περίπτωση *εσωτερικής ομοδιηγητικής συμπληρωματικής μερικής ανάληψης* στην ιστορική αφήγηση του Χαλκοκονδύλη αποτελεί η μνεία στον Ουρβανό, ο οποίος προηγουμένως βρισκόταν στο Βυζάντιο, από όπου έφυγε και κατευθύνθηκε στον Μωάμεθ Β΄, για λογαριασμό του οποίου εν συνεχεία ανέλαβε επ' αμοιβήν να κατασκευάσει τηλεβόλους: *τηλεβολιστὴς δ' ἦν τοῦ βασιλέως τοὔνομα Ὀρβανός, Δὰξ τὸ γένος, καὶ πρότερον παρ' Ἕλλησι διατρίβων. Καὶ τούς τε Ἕλληνας ἀπολιπὼν δεόμενος βίου, ἀφίκετο παρὰ τὰς θύρας τοῦ βασιλέως· ὃς τότε δὴ μεμισθωμένος πολλοῦ παρασκευάσατο τοὺς τηλεβόλους*[748].

Του ίδιου είδους *ανάληψη* απαντάται και στο σημείο εκείνο των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν*, όπου μνημονεύεται η προηγούμενη άφιξη στο Βυζάντιο του καρδιναλίου Ισιδώρου, προκειμένου να συμφιλιώσει τους Έλληνες με τους Ρωμαίους: *καὶ καρδινάλιος ὁ Ἰσίδωρος Σαρματίας, οὗ πρότερον ἐμνήσθην, παρὼν τότε τοῖς Ἕλλησιν ἐτιμώρει πολεμουμένοις· παρεγένετο γὰρ ὡς ξύνοδόν τε ποιησόμενος καὶ διαλλάξων τοὺς Ἕλληνας τῷ Ῥωμαίων ἀρχιερεῖ*[749].

---

[746] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 73.12.18-22 (84). Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι και *η εσωτερική ομοδιηγητική μερική ανάληψη* που αναφέρεται στη διαμονή του Ορχάν στην Κωνσταντινούπολη και στη φροντίδα του από τον Κωνσταντίνο ΙΑ΄ Παλαιολόγο, ακολουθείται από μία *εξωτερική μερική ανάληψη*, προτού πραγματοποιηθεί η απότομη μετάβαση στο παρόν (*χρονική έλλειψη*), Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 64.1.28-31 (73).

[747] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Γ΄ 15.2.10-11 (136). Για περισσότερα παραδείγματα *εσωτερικών ομοδιηγητικών μερικών αναλήψεων* βλ. Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 76.1.19-21 (87), Β΄ 2.1.31 (90)-2.1.1-6 (91), Β΄ 3.5.10-17 (92), Β΄ 15.3.18-20 (106), Γ΄ 4.5.29 (122)-Γ΄ 4.5.5 (123), Γ΄ 9.3.8-10 (128), Γ΄ 10.4.16-19 (130,) Γ΄ 14.1.27-29 (133), Γ΄ 24.4.5-6,7-8 (150), Δ΄ 10.1.23-24 (166), Δ΄ 16.1.25 (177)-Δ΄ 16.1.7 (178), Ε΄ 13.1.6-7 (201).

[748] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Η΄ 151,12-16.

[749] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Η΄ 158,21-24-159,1. Για ιδίου τύπου *αναλήψεις* βλ. Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 136,1-4, Γ΄ 141,6-20, Η΄ 192,18-19 (Ζ΄ 120,1-2).

γ) *εσωτερικές ομοδιηγητικές συμπληρωματικές πλήρεις αναλήψεις*

Στις αφηγήσεις των βυζαντινών ιστορικών της αλώσεως εντοπίζουμε και χαρακτηριστικές περιπτώσεις εσωτερικής ομοδιηγητικής συμπληρωματικής πλήρους ανάληψης[750]. Στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* του Δούκα μνημονεύεται ότι ο Ιωάννης Η΄, πριν την αναχώρησή του με εκκλησιαστικούς και κοσμικούς άρχοντες για τη Σύνοδο στην Ιταλία, είχε αποστείλει πρέσβεις στον Πάπα Ευγένιο. Εκείνος υποσχέθηκε να αναλάβει τη δαπάνη μεταφοράς τους, καθώς και ό,τι άλλο θα χρειάζονταν κατά την παραμονή τους στην Ιταλία. Γι΄ αυτόν τον λόγο, προτού αναχωρήσει η αποστολή από το Βυζάντιο, ο Πάπας απέστειλε χρήματα και τριήρεις, με τις οποίες ο Ιωάννης Η΄ και οι υπόλοιποι άρχοντες έφτασαν από την Κωνσταντινούπολη στη Βενετία: *ἐν δὲ τῷ ἔτει ἐκείνῳ ἔπλει καὶ ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἐν Ἰταλίᾳ ... κροτῆσαι τὴν σύνοδον. Ἦν γὰρ προμελετηκὼς τὴν ἕνωσιν καὶ πέμψας ἐν Ῥώμῃ πρέσβεις προλαβὼν τῷ πάπᾳ Εὐγενίῳ· ὑπέσχετο τὴν πᾶσαν κατὰ τὴν ὁδὸν δαπάνην αὐτὸς δοῦναι καὶ προσόδους ἐν Ἰταλίᾳ τοῖς τοῦ παλατίου καὶ τῆς ἐκκλησίας ἄρχουσι καὶ αὐτῷ βασιλεῖ καὶ τῷ πατριάρχῃ … καὶ οἳ τοῦ παλατίου σὺν τῷ βασιλεῖ ὡς … καὶ τριήρεις πέμψας ὁ πάπας ἐξ Ἰταλίας καὶ τὰ πρὸς δαπάνην νομίσματα, εἰσήεσαν πλέοντες ἀπὸ τῆς Κωνσταντίνου εἰς Βενετίαν*[751].

Περίπτωση *εσωτερικής ομοδιηγητικής συμπληρωματικής πλήρους ανάληψης* εντοπίζεται και στην αφήγηση του Κριτοβούλου στο τμήμα, όπου μνημονεύεται η αναχώρηση των αρχόντων της Λήμνου και της Ίμβρου, αλλά και η επικείμενη φυγή των κατοίκων των νήσων. Το *δρων πρόσωπο-Κριτόβουλος* όμως εντέλει καθησύχασε τους κατοίκους και έστειλε απεσταλμένο του στον σατράπη της Καλλιουπόλεως Χαμζά, προκειμένου να επιτευχθεί ειρήνη και τα νησιά να παραμείνουν ασφαλή, πράγμα το οποίο και επετεύχθη. Το *δρων πρόσωπο-Κριτόβουλος* απέστειλε πρέσβεις

[750] Συνιστούν *αναλήψεις*, των οποίων η χρονική τους αφετηρία είναι μεταγενέστερη του χρόνου της *πρώτης αφήγησης* (*εσωτερικές,* βλ. στο παρόν, 129, 130), το περιεχόμενό τους είναι ίδιο με εκείνο της *πρώτης αφήγησης* (*ομοδιηγητικές*, βλ. στο παρόν, 129, 130), συμπληρώνουν εκ των υστέρων ένα προγενέστερο κενό (είτε *χρονικό κενό/έλλειψη*, είτε αποσιώπηση/παράλειψη κάποιου στοιχείου) της *πρώτης αφήγησης* (*συμπληρωματικές-παραπομπές*, βλ. στο παρόν, 129, 130) και την «συναντούν» χρονικά (*μερικές,* βλ. στο παρόν, 129, 130), δίχως να καταλήγουν σε *έλλειψη* (*χρονικά κενά*).

[751] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 31.1.16 (265)-31.1.25 (265). Βλ. επίσης, Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 18.11.14 (121)-18.11.31 (121), έπειτα από την ολοκλήρωση αυτής της *ανάληψης* βρισκόμαστε χρονικά παράλληλα με το παρόν της *πρώτης αφήγησης*, 38.1-3.10 (229)-22 (231).

στον σουλτάνο, προκειμένου να παραδοθούν τα νησιά σε εκείνον και να παραμείνουν οι ίδιοι όροι που ίσχυαν και προηγουμένως σχετικά με τη διοίκησή τους: *οἱ γὰρ ἐν αὐταῖς ... ἀπογνόντες τοῖς ὅλοις εὐθὺς ᾤχοντο φεύγοντες … οἱ δὲ ἐν ταῖς νήσοις … δρασμὸν ἐβουλεύοντο· καὶ μέντοι γε καὶ ἀπέδρων τῶν Λημνίων ... Κριτόβουλος ... ἀνέσχε τε τούτους τῆς ὁρμῆς ... πέμπει κρύφα Χαμουζᾷ ... καὶ μετ' αὐτοῦ ξυνθήκας ποιεῖται ... πέμπει δὴ καὶ πρέσβεις ὡς βασιλέα ... ἐνδιδόντας τὰς νήσους ... μένειν αὐτὰς ἐν τῇ προτέρᾳ αὐτῶν καταστάσει οἰκουμένας ... ὃν ἂν κελεύσῃ*[752].

Ανάλογη περίπτωση εντοπίζουμε και στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, όπου μνημονεύεται ότι ο Βαγιαζήτ Α΄ κατείχε τη Σηλυβρία, τη διοίκηση της οποίας όμως είχε αναλάβει ο Ιωάννης Ζ΄ Παλαιολόγος. Ο τελευταίος, έπειτα από την παραμονή του στο Βυζάντιο, απεστάλη από τον αυτοκράτορα στην Ιταλία, ενώ ο αυτοκράτορας είχε ζητήσει από τους Γενουάτες να τον φυλακίσουν. Ο Ιωάννης Ζ΄ δραπέτευσε και κατέφυγε στον Βαγιαζήτ Α΄, ο οποίος κατέλαβε τη Σηλυβρία και ανέθεσε τη διοίκησή της στον Ιωάννη Ζ΄. Έπειτα, επειδή η πολιορκία της Πόλεως δεν τελεσφορούσε, ο Βαγιαζήτ Α΄ αποφάσισε να την πολιορκήσει με λιμό: *τὴν μὲν οὖν Σηλυβρίαν αὐτὸς κατεῖχε Παιαζήτης, ἐπετρόπευε δὲ ταύτης Ἰωάννης ὁ Ἀνδρονίκου παῖς … ἀνέβη παρὰ βασιλέα Παιαζήτην, ὃς πολιορκῶν Βυζάντιον … ὡς οὐ προεχώρει αὐτῷ ἡ Βυζαντίου αἵρεσις προσβάλλοντι, λιμῷ ἐξεπολιόρκει*[753]. Συνεπώς, ο αφηγητής των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν* επιστρέφει στο παρόν, στο σημείο όπου λόγω της *ανάληψης* είχε διακοπεί η αφήγηση, δηλ. στην πολιορκία της Κωνσταντινουπόλεως από τον Βαγιαζήτ Α΄ (*σχήμα κύκλου*). Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι το τμήμα αυτό ξεκινά και ολοκληρώνεται με τον ίδιον τρόπο, δηλ. με την κατάληψη της Σηλυβρίας από τον Βαγιαζήτ Α΄ και την ανάθεση της διοίκησής της στον Ιωάννη Ζ΄ (*σχήμα κύκλου*).

Του ιδίου τύπου *ανάληψη* στην αφήγηση των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν* εντοπίζεται και στο σημείο όπου ο προεστώς του Γαλατά, όταν αντιλήφθηκε την άλωση του Βυζαντίου, παρέδωσε στον Μωάμεθ Β΄ τον εαυτό του και την πόλη. Εν συνεχεία, ο αφηγητής των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν* επανέρχεται στο σημείο που είχε αρχίσει την *ανάληψή* του. Επισημαίνει δηλ. (*υπόμνηση-επανάληψη*) την αποστολή εκ μέρους του του Ζαγάνου, προκειμένου να παραλάβει τον Γαλατά και να μην αφήσει κανέναν κάτοικο να διαφύγει: *Βασιλεὺς μὲν δή, ὡς ἑάλω Βυζάντιον, αὐτίκα ἐκέλευε Ζάγανον ... ἰέναι ... Γαλατίην πόλιν καὶ διακωλύειν μὴ πλέειν ἐπὶ τὰς ναῦς ... ὁ γὰρ τῆς πόλεως*

[752] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 75.1.2.23 (86).
[753] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄, 77,18-78,14.

ταύτης προεστώς, ὡς ᾔσθετο τὸ Βυζάντιον ἑαλωκέναι ὑπὸ βασιλέως … τότε μὲν οὖν τὸν Ζάγανον ἔπεμπε παραληψόμενόν τε τὴν πόλιν καὶ μηδενὶ ἐπιτρέψοντα ἐσβαίνειν ἐς τὰς ναῦς[754].

Επίσης, στην αφήγηση του Χαλκοκονδύλη αναφέρεται ότι ο πατέρας του Δέπα και άλλοι άρχοντες είχαν εκδιωχθεί παλαιότερα από τον Βαγιαζήτ Α΄, όταν εκείνος επιτέθηκε και κατέλαβε την πόλη τους. Ο Δέπας, ενώ βρισκόταν στην Κέρκυρα, κλήθηκε από τους κατοίκους της Αργυροπολίχνης, οι οποίοι τον κατέστησαν ηγεμόνα τους. Με το γεγονός αυτό συντελείται η επιστροφή στο πρώτο τμήμα, όπου είχε διακοπεί η *πρώτη αφήγηση*, ώστε να αναφερθεί το *αναδρομικό* γεγονός: *καὶ ἐπεκαλοῦντο μὲν Δέπαν τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν. Τούτου γὰρ δὴ τὸν πατέρα ἐξελάσας ἐκ τῆς χώρας Παιαζήτης ὁ Ἀμουράτεω … τὸν δὴ οὖν Δέπαν τοῦτον … ἐπεκαλοῦντο οἱ περὶ τὴν Ἀργυροπολίχνην οἰκοῦντες καὶ σφίσι βασιλέα τε ἐστήσαντο*[755].

δ) *εσωτερικές ετεροδιηγητικές μερικές αναλήψεις*

Εσωτερικές ετεροδιηγητικές μερικές ή πλήρεις αναλήψεις δεν εντοπίζονται στην αφήγηση του Δούκα. Στην αφήγηση του *Χρονικοῦ* του Σφραντζή, όμως, ο αφηγητής, αναφερόμενος στο άλογό του[756], παραδίδει την πληροφορία ότι το συγκεκριμένο άλογο είχε δοθεί από τον σουλτάνο Μωάμεθ Α΄ στον Ισαάκιο Ασάν, ο οποίος εν συνεχεία το παραχώρησε στον γαμβρό του Γεώργιο Φιλανθρωπινό και εκείνος το προσέφερε έπειτα στον ανεψιό του Κομνηνό. Ακολούθως, ο αδελφός του Σφραντζή συνέλαβε τον Κομνηνό οπότε του δόθηκε ως ανταμοιβή το συγκεκριμένο άλογο, το οποίο εντέλει παρέλαβε ο Σφραντζής από τον αδελφό του: *ἔπεσε καὶ ἐπλάκωσέ με, ἄλογον ἄριστον, ὅπερ ὁ ἀμηρᾶς δέδωκε τῷ Ἀσάνῃ Ἰσαακίῳ, ὅταν ἐσυνήντησαν ἐκείνῳ· ὁ δ΄ Ἀσάνης τῷ γαμβρῷ αὐτοῦ τῷ Φιλανθρωπηνῷ Γεωργίῳ κἀκεῖνος τῷ ἀνεψιῷ αὐτοῦ τῷ Κομνηνῷ τῷ τοῦ πρωτοστράτορος*[757] *τοῦ Καντακουζηνοῦ γαμβρῷ· καὶ φεύγοντος μετ΄*

[754] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Η, 164,10-22.
[755] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄, 29,6-14.
[756] Για τα άλογα στο Βυζάντιο βλ. T.G. Kolias, ΄΄The Horse in the Byzantine World΄΄, στον τόμο: S. Lazaris (ed.), *Le cheval dans les sociétés antiques et médiévales. Actes des Journées internationales d'étude* (*Strasbourg, 6-7 novembre 2009*), [Bibliothèque de l'Antiquité tardive 22], Turnhout 2012, 87-97.
[757] N. Oikonomidès, *Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles*, Paris 1972, U 53_{14}, P 103_{13}, 109_{6}, 108 (υποσ. 64), 121_{29}, 141_{7}, 145_{26}, B 249_{27}, S 271_{12}, 304, 307, 337-338.

αὐτοῦ, ἵνα εἰς τὸν Γαλατᾶν ἀπέλθῃ, φθάσας ὁ ἀδελφός μου ἐπίασεν αὐτὸν καὶ εὐεργετήθη ὁ ἀδελφός μου τὸ ἄλογον αὐτοῦ παρὰ τοῦ βασιλέως· ἐγὼ δὲ πάλιν ἀπῆρα τοῦτο παρ' ἐκείνου, ἐρχόμενος εἰς τὸν Μορέαν (*εσωτερική ετεροδιηγητική μερική ανάληψη*)[758].

Μία ακόμη *εσωτερική ετεροδιηγητική μερική, ανάληψη* εντοπίζεται στο σημείο εκείνο του *Χρονικοῦ*, όπου μνημονεύεται ο θάνατος του Λουκάνη που συνέβη παλαιότερα (*παρὰ τοῦ Σγουρομάλλη Παλαιολόγου καὶ γυναικαδέλφου τοῦ μεγάλου Λουκάνη, ὃς προαπέθανεν εἰς ἀπόπατον διαβιβάσας τὴν ψυχὴν ἀμ' ἐγκάτοις*[759])· επίσης, η αναφορά στον τάφο που είχε ετοιμάσει ο Βησσαρίων πλησίον του τάφου της αγίας οσιομάρτυρος Ευγενίας στον ναό των Αγίων Αποστόλων (*ἔνθα δὴ καὶ προκατέμενε καὶ τὸν τάφον αὐτοῦ προητοίμασε πλησίον τοῦ τάφου τῆς ἁγίας ὁσιομάρτυρος Εὐγενίας*), αποτελεί και αυτή μία επιπλέον περίπτωση *εσωτερικής ετεροδιηγητικής μερικής ανάληψης*[760].

Ολοκληρώνοντας, στην αφήγηση του Χαλκοκονδύλη διευκρινίζεται ότι ο Αντώνιος επιβουλεύτηκε τον αδερφό του Νέριο και του υφήρπαξε την εξουσία (*ὑπὸ ἀδελφοῦ Ἀντωνίου ἀφήρητο τὴν ἀρχὴν ἐπιβουλευθείς*), πληροφορία που συνιστά *εσωτερική ετεροδιηγητική μερική ανάληψη*[761].

ε) *εσωτερικές ετεροδιηγητικές πλήρεις αναλήψεις*

Ως προς τις *εσωτερικές ετεροδιηγητικές πλήρεις αναλήψεις*[762] επιβάλλεται να επισημανθεί ότι ο αφηγητής του *Χρονικοῦ*, αναφερόμενος στην αιχμαλωσία και στη

[758] Σφραντζής, *Χρονικόν,* 17.9.7-13 (46). Πρόκειται για *αναλήψεις*, των οποίων η χρονική τους αρχή είναι μεταγενέστερη του χρόνου της *πρώτης αφήγησης* (*εσωτερικές,* βλ. στο παρόν, 129, 130), το περιεχόμενό τους είναι διαφορετικό από εκείνο της τελευταίας (*ετεροδιηγητικές*, βλ. στο παρόν, 129, 130), συμπληρώνουν εκ των υστέρων ένα προγενέστερο κενό (είτε *χρονικό κενό/έλλειψη*, είτε αποσιώπηση/*παράλειψη* κάποιου στοιχείου από την αφήγηση) της *πρώτης αφήγησης* (*συμπληρωματικές-παραπομπές*, βλ. στο παρόν, 129, 130) και δεν την «συναντούν» χρονικά (*μερικές*, βλ. στο παρόν, 129, 130), αλλά καταλήγουν σε *έλλειψη* (*χρονικά κένά*).

[759] Σφραντζής, *Χρονικόν,* 40.11.8-9 (164).

[760] Σφραντζής, *Χρονικόν,* 46.11.18-19 (190). Για επιπλέον περιπτώσεις *εσωτερικής ετεροδιηγητικής μερικής ανάληψης* βλ. Σφραντζής, *Χρονικόν*, 21.8.21-28 (70), 22.12.24-28 (78), 24.4.17-19 (86), 26.5.9-15 (94), 31.1.14-15 (108), 32.1.4-32.3.19 (114), 32.9.9-10 (118), 33.3.4-5 (120), 41.4.2 (168), 41.9.15-16 (170), 45.1.11-12 (182), 47.4.19-21 (192).

[761] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ϛ΄, 94,16-17.

[762] Αποτελούν *αναλήψεις,* των οποίων η χρονική τους αφετηρία είναι μεταγενέστερη του χρόνου της *πρώτης αφήγησης* (*εσωτερικές*, βλ. στο παρόν, 129, 130), το περιεχόμενό τους είναι διαφορετικό από εκείνο της *πρώτης αφήγησης* (*ετεροδιηγητικές*, βλ. στο παρόν, 129, 130), συμπληρώνουν εκ των υστέρων

μεταφορά του Γεώργιου Παλαιολόγου, επιστρέφει *αναδρομικά* στη φυγή του τελευταίου από το Λεοντάρι και στην άφιξή του στον *δεσπότη* Δημήτριο στον Μυστρά. Έπειτα, κατά τη διάρκεια μάχης στη Βορδώνια και στην Τρύπη ο Παλαιολόγος τραυματίστηκε, αιχμαλωτίστηκε και μεταφέρθηκε στον *δεσπότη* Θωμά (*πλήρης ανάληψη,* δηλ. σημείο όπου επανέρχεται στην *πρώτη αφήγηση*). Ύστερα από λίγο όμως συνήλθε και, παρ' όλα τα μέτρα ασφαλείας που είχαν ληφθεί, κατόρθωσε να δραπετεύσει και διέμενε πλέον στο Ναύπλιο μαζί με τον *δεσπότη* Δημήτριο. Στο σημείο αυτό πρέπει να τονιστεί ότι ο αφηγητής του *Χρονικοῦ*, όχι μόνον επιστρέφει στο σημείο που είχε διακόψει την αφήγησή του, για να αναφερθεί στο παρελθόν του Γεωργίου Παλαιολόγου, αλλά επιπλέον το ξεπερνά χρονικά: *Γεώργιος ὁ Παλαιολόγος … βληθεὶς εἰς σίδηρα ἤγετο. Αὐτὸς γάρ, ὡς προείπομεν, φυγὼν ἀπὸ τὸ Λεοντάριν ... ἀπῆλθεν εἰς τὸν Μυζηθρᾶν καὶ τὴν δουλοσύνην τοῦ δεσπότου κῦρ Δημητρίου ... λαβωθεὶς ἑάλω, καὶ ἀπήγαγον αὐτὸν δέσμιον εἰς τόν ποτε αὐθέντην αὐτοῦ τὸν δεσπότην κῦρ Θωμᾶν ... ἀπατήσας τοὺς φυλάσσοντας ἔφυγε. Καὶ πάλιν εὑρίσκετο εἴς τε τὸν δεσπότην κῦρ Δημήτριον ... τὰ Βενέτικα*[763].

Εσωτερική ετεροδιηγητική πλήρης ανάληψη ανιχνεύεται και στην ιστορική αφήγηση του Χαλκοκονδύλη στο σημείο εκείνο που επισημαίνεται ότι, μόλις απεβίωσε ο Αντώνιος Α΄ Ατσαγιόλι, η χήρα του Μαρία Μελισσηνή απέστειλε τον Γεώργιο Χαλκοκονδύλη, προκειμένου να διαπραγματευτεί με τον σουλτάνο για το δουκάτο των Αθηνών. Στο δουκάτο όμως προέκυψαν αναταραχές εναντίον της Μελισσηνής, ενώ ο Χαλκοκονδύλης φυλακίστηκε από τον σουλτάνο και, παρ' όλο που κατόρθωσε να δραπετεύσει, οι τύραννοι της Αττικής τον συνέλαβαν και τον έστειλαν στον σουλτάνο. Εν συνεχεία, ο Νέριος Β΄ αντιμετώπισε προβλήματα από τον αδελφό του Αντώνιο Β΄, ο οποίος ανέλαβε το δουκάτο. Μόλις όμως πέθανε ο Αντώνιος, ο Νέριος αφίχθη από τη Φλωρεντία και ανέλαβε εκ νέου την ηγεμονία του δουκάτου των Αθηνών: *ἐπεὶ δὲ ἐτελεύτησεν Ἀντώνιος … ἐς τὴν ἀρχὴν αὖθις κατέστη Νέριος ὁ Ἀντωνίου ἀδελφός, ἀπὸ Φλωρεντίας ἀφικόμενος*[764]. Τότε ήταν το χρονικό διάστημα εκείνο, κατά το οποίο ο ύπαρχος της Θεσσαλίας λεηλατούσε την περιοχή (*πλήρης ανάληψη*-επιστροφή στο σημείο που διακόπηκε η ροή της αφήγησης, για να παρατεθεί το *αναδρομικό*

ένα προγενέστερο κενό (είτε *χρονικό κενό/έλλειψη*, είτε αποσιώπηση/*παράλειψη* κάποιου στοιχείου από την αφήγηση) της αφήγησης (*συμπληρωματικές-παραπομπές*, βλ. στο παρόν, 129, 130) και «συναντούν» την *πρώτη αφήγηση* χρονικά (*μερικές*, βλ. στο παρόν, 129, 130), χωρίς να καταλήγουν σε *έλλειψη* (*χρονικά κενά*).

[763] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 40.8.10-21 (162).

[764] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ϛ΄, 93,10-94,19.

τμήμα), λόγω της συμμαχίας του Νέριου με τους Έλληνες: *τότε δὲ διὰ τὴν εἰς τοὺς Ἕλληνας αὐτοῦ συμμαχίαν ἐδήου τὴν χώραν ὁ τῆς Θετταλίας ὕπαρχος*[765].

στ) *μεικτές μερικές αναλήψεις*

Ένα ακόμα είδος *ανάληψης* το οποίο ανιχνεύεται στην αφήγηση των βυζαντινών ιστορικών της αλώσεως είναι η *μεικτή μερική ανάληψη*[766]. Στην ιστορική αφήγηση του Δούκα αξίζει να επισημανθεί η εκτενής *ανάληψη* στα παιδικά και νεανικά χρόνια του Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγου. Πιο συγκεκριμένα, το τμήμα αυτό αναφέρεται στην εμφύλια σύγκρουση που προέκυψε μεταξύ αυτού και του Ιωάννη Ϛ΄ Καντακουζηνού, στη στέψη του, στον γάμο του με την κόρη του Ιωάννη Ϛ΄ Καντακουζηνού, στα εφηβικά του χρόνια, στη γέννηση του πρώτου υιού του, στις ασωτίες του, στη φυγή του στην Ιταλία και στην επιστροφή του στην Πόλη με τη συνδρομή του Φραντζέσκου Γατελούζη. Στη συνέχεια της αφήγησης ο Ιωάννης Ε΄ Παλαιολόγος παρουσιάζεται να εισέρχεται στην ανδρική ηλικία, να αποκτά δύο ακόμα υιούς και να τυφλώνει τον υιό του Ανδρόνικο Δ΄ Παλαιολόγο και τον εγγονό του Ιωάννη Ζ΄, οι οποίοι μάλιστα τρέπονται σε φυγή με τη συνδρομή των Λατίνων του Γαλατά. Έπειτα, οι Λατίνοι του Γαλατά συγκρούονται με τον Ιωάννη Ε΄, καταλαμβάνουν την πόλη και φυλακίζουν τον Ιωάννη, τον Μανουήλ και τον Θεόδωρο, οι οποίοι όμως μπόρεσαν να αποδράσουν και να επιστρέψουν στο παλάτι, καθώς πλέον υποχώρησε και ο Ανδρόνικος, τον οποίον συγχώρεσαν. Ο τελευταίος μαζί με την οικογένειά του απεστάλη από τον αυτοκράτορα στη Σηλυβρία, ο Μανουήλ Β΄ αναγορεύτηκε βασιλιάς, ενώ ο Ιωάννης προσέφερε δωρεές στον Φραντζέσκο Γατελούζο. Επιβάλλεται μάλιστα να υπογραμμιστεί ότι προφανώς ο αφηγητής έχει συναίσθηση της ολοκλήρωσης της *παρεκβάσεως* του: *Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἰωάννης ὑπερβὰς τὴν μειρακιώδη καὶ νεανικὴν μεθηλικίωσιν καὶ τὴν ἀνδρῴαν μεθ' ὅσης ναρκότητος πρὸς τὴν πρεσβυτικὴν ἑτοιμάζετο τῷ τότε καιρῷ, καὶ γὰρ νέος ὢν καὶ παιδαγωγῷ χρώμενος κυρῷ Ἰωάννῃ τῷ προῤῥηθέντι Καντακουζηνῷ … γὰρ ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης τῇ ἡλικίᾳ μεσάζων ἔφηβος … ὁ δὲ βασιλεὺς Ἰωάννης ὑπερβὰς τὰ κε΄ ἔτη καὶ τὴν*

[765] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ϛ΄, 94,19-20.
[766] *Μεικτές* θεωρούνται οι *αναλήψεις*, των οποίων η χρονική τους αρχή είναι προγενέστερη του χρόνου της *πρώτης αφήγησης*, αλλά χρονικά εκτείνονται και «συναντούν» ή «ξεπερνούν» την *πρώτη αφήγηση*. *Μερική* χαρακτηρίζεται η *ανάληψη*, όταν καταλήγει σε *έλλειψη*, δηλ., όταν χρονικά δεν «συναντά» ακριβώς το χρονικό σημείο που είχε σταματήσει η *πρώτη αφήγηση*, προκειμένου να παρατεθεί το *αναδρομικό* τμήμα. Για το θέμα αυτό βλ. στο παρόν, 129, 130.

ἀνδρῴαν ἡλικίαν … ἐπεὶ δ' ὁ λόγος ἡμᾶς ἀναποδίζων ἀπὸ τοῦ Παγιαζὴτ εἰς τὸν πάππον αὐτοῦ τὸν Ὀρχὰν ἕνεκα τῶν αἰτιαμάτων τοῦ Καντακουζηνοῦ ἀναχαιτίσας κατήντησε, φέρε πάλιν τὴν αὐτὴν ῥύμην ἀρξάμενοι πρὸς τὰ τοῦ Παγιαζὴτ εὐθυδρομήσωμεν, μᾶλλον δὲ πρὸς τὰ τῶν Ῥωμαίων δυστυχήματα, καὶ ἴδωμεν τὴν διήγησιν ἄχρι ποῦ καταντῆσαι σπουδάζει[767].

Στην ιστορική αφήγηση του Κριτοβούλου η *ανάληψη* που αναφέρεται στη συλλογή φόρων από τον Παλαμήδη Γατελιούζη, συνιστά και αυτή *μεικτή μερική ανάληψη*, καθώς ο Παλαμήδης ήταν ηγεμόνας της Αίνου από το 1409 έως το 1455: *δίδωσι δὲ σύν γε τῇ τάξει πάσῃ καὶ ταῖς προσόδοις, ἃς ἀπεφέρετο ὁ ταύτης πρόσθεν ἐπάρχων Παλαμήδης ὁ Γατελιούζεω· ἦσαν δὲ καὶ αὗται τοῦ αὐτοῦ βασιλικοῦ κέρματος ἕτεραι τριάκοντα μυριάδες*[768]. Άλλο ένα τυπικό παράδειγμα *μεικτής μερικής ανάληψης* εντοπίζεται και στο σημείο, όπου επισημαίνεται η συγκέντρωση από τον Χαλίλ πασά χρημάτων στο θησαυροφυλάκιό του, καθώς και η κληροδότηση πλούτου στα τέκνα του: *πάντα οὖν τὸν πλοῦτον ἐπῆξεν ἐς τὸ βασιλικὸν ταμεῖον πλὴν ὧν κατέλιπε τοῖς υἱέσιν αὐτοῦ εὐαριθμήτων πάνυ· ὕστερον μέντοι πάντα ἀπέδωκεν αὐτοῖς*[769].

Το είδος της *μεικτής μερικής ανάληψης* εντοπίζεται και στην ιστορική αφήγηση του Χαλκοκονδύλη. Αναλυτικότερα, στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν* αναφέρεται ότι οι Δάκες ανέθεσαν την ηγεμονία τους στον Μύρτζα, φονεύοντας τον Δάνο, τον προηγούμενο ηγεμόνα τους. Ο Μύρτζας είχε πολλά νόθα τέκνα και, αφότου πέθανε, εξουσίασαν πολλά από αυτά ως ηγεμόνες στη Δακία έως την εποχή του συγγραφέα: *Μύρξαν ... ἐπικαλεσάμενοι τύραννον σφίσι κατεστήσαντο, συνανελόντες Δᾶνον τὸν πρόσθεν τυραννεύοντα αὐτῶν. Μύρξας ... καὶ νόθους ἀπὸ τούτου σχὼν παῖδας ... ὕστερον...τελευτήσαντος Μύρξεω ἀνεφύοντο τῇ Δακίᾳ θαμὰ ἡγεμόνες ἄλλοτε ἄλλοι ἔστε ἐπὶ τόνδε τὸν χρόνον καθιστάμενοι ἐς τὴν ἀρχήν*[770]. Τα γεγονότα αυτά αντιστοιχούν στον τύπο της *μεικτής μερικής ανάληψης*, η οποία ολοκληρώνεται με *υπενθύμιση*, καθώς επισημαίνεται η εκστρατεία του Βαγιαζήτ Α΄ εναντίον του Μύρτζα: *ἐπὶ τοῦτον δὴ τὸν Μύρξαν, ὑπάρξαντα πρότερον πολέμου ἐς τοὺς βαρβάρους συστρατευόμενον τῷ Σιγισμούνδῳ, Ῥωμαίων αὐτοκράτορι, αἰτιασάμενος Παιαζήτης*

[767] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 5.1.12 (41)-12.6.5 (75).
[768] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Γ΄ 24.6.14-17 (150).
[769] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 76.1.12-14 (87).
[770] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄, 73,5-17.

ὁ Ἀμουράτεω ἐστρατεύετο, καὶ τόν τε Ἴστρον διαβὰς ἤλαυνεν ἐς τὸ πρόσω, τήν τε χώραν ἀνδραποδιζόμενος.

Επίσης, κατά τον αφηγητή των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν* ο Βρετανός βασιλιάς Εδουάρδος Γ΄ κατέλαβε την πόλη Καλέση, την οποία, αρνήθηκε εν συνεχεία να αποδώσει πίσω στον βασιλιά των Κελτών, και εγκατέστησε εκεί ισχυρή φρουρά. Ο βασιλιάς των Κελτών την πολιόρκησε ανεπιτυχώς για κάποιο διάστημα και αναχώρησε. Ύστερα, ο Εδουάρδος Γ΄, αφού συγκέντρωσε στρατό, λεηλάτησε τη Γαλατία και κατέστρεψε μεγάλο τμήμα της Κελτικής. Εν συνεχεία, έγιναν σφοδρότερες οι επιθέσεις των Βρετανών εναντίον των Κέλτικων πόλεων και κατ' αυτόν τον τρόπο οι Βρετανοί κατόρθωσαν να κυριεύσουν πολλές πόλεις των Κελτών και να φθάσουν έως την πρωτεύουσα (Παρίσι). Οι Κέλτες με την Ιωάννα της Λωραίνης αντιτάχθηκαν στους Βρετανούς, αλλά οι τελευταίοι τους καταδίωξαν. Οι Κέλτες όμως μάχονταν σθεναρότερα εναντίον των Βρετανών και επανακατέλαβαν ορισμένες περιοχές τους νικώντας τους Βρετανούς και απομακρύνοντάς τους: *ἔστι πόλις Καλέση ... ὁ τῶν Βρετανῶν βασιλεὺς … εἶλεν ἐπιβουλῇ ... ἐς Γαλατίαν τὴν χώραν ἐδήουν ... διέφθειρον τὸ πλέον τῆς Κελτικῆς. Ἐγένετο δὲ ὧδε … ἐχώρουν ἐπὶ τὰ βασίλεια, τὴν πόλιν αὐτοῦ τοῦ Παρισίου … γυνή τις … ἡγεῖτό τε τῶν Κελτῶν ... ἐτρέψαντό τε τοὺς πολεμίους καὶ ἐπεξῆλθον διώκοντες ... γυνὴ ἀπέθανεν ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ, καὶ οἱ Κέλτοι … Μαχεσαμένους οἱ Κελτοὶ φέρονται πλέον τῶν Βρετανῶν, ἐς ὃ δὴ συνελαύνοντες αὐτοὺς ἐς τὴν Καλέσην ἐξελάσαι αὐτοὺς ἐκ τῆς χώρας*[771].

ζ) *μεικτές πλήρεις αναλήψεις*

Εκτός από το είδος της *μεικτής, μερικής ανάληψης,* στις εξεταζόμενες ιστορικές αφηγήσεις απαντά και η κατηγορία της *μεικτής πλήρους ανάληψης*[772]. Στη *Βυζαντινοτουρκική Ἱστορία* μνημονεύονται οι όρκοι που δόθηκαν διαδοχικά στη Σύνοδο της Λυών (1274), στη Σύνοδο της Φερράρας-Φλωρεντίας (1439-*εσωτερική*

[771] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 83,13-86,4. Για επιπλέον παραδείγματα βλ. επίσης, Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 109,19-110,23, Δ΄, 195,15-196,2.

[772] *Μεικτές* θεωρούνται οι *αναλήψεις*, των οποίων η χρονική τους αρχή είναι προγενέστερη του χρόνου της *πρώτης αφήγησης*, αλλά χρονικά εκτείνονται, «συναντούν» ή και «ξεπερνούν» την αρχή της *πρώτης αφήγησης*. *Πλήρης* χαρακτηρίζεται η *ανάληψη*, όταν δεν καταλήγει σε *έλλειψη*, δηλ., όταν χρονικά «συναντά» ακριβώς το χρονικό σημείο, όπου είχε σταματήσει η *πρώτη αφήγηση*, προκειμένου να παρατεθεί το *αναδρομικό* τμήμα. Για το θέμα αυτό βλ. στο παρόν, 129, 130.

ομοδιηγητική επαναληπτική μερική-υπόμνηση), καθώς και στην ιερά μυσταγωγία του 1452: *ὅτι οἱ τοσοῦτοι ὅρκοι ... ἡ ἐν τῷ Λουγδούνῳ γενομένη σύνοδος ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ ὑστάτου τῶν βασιλέων Παλαιολόγων, καὶ νῦν ἐν τῇ θείᾳ καὶ ἱερᾷ μυσταγωγίᾳ ... τῆς Πόλεως* (*μεικτή πλήρης ανάληψη*)[773].

Μεικτή πλήρης ανάληψη παρατηρείται και στο *Χρονικὸν* του Σφραντζή, στην *παρέκβαση* που αφορά στη Θωμαΐδα[774]. Αναφορικά με τη συγκεκριμένη οσία, στην ιστορική αφήγηση του Σφραντζή παρουσιάζονται τα παιδικά, τα νεανικά και τα γεροντικά της χρόνια. Μνημονεύεται η υιοθέτηση εκ μέρους της του μοναχισμού, η εκπαίδευσή της, η προσέγγισή της από εκκλησιαστικούς και κοσμικούς άρχοντες και οι παροχές σε αυτήν, η συνειδητοποίηση εκ μέρους της των κινδύνων του Σφραντζή, ο οποίος βρισκόταν τότε στη φυλακή (*παρόν της πρώτης αφήγησης*), οι τελευταίες μέρες της ζωής της και ο θάνατός της: *Ἐνταῦθα ... περὶ τῆς ὁσιωτάτης Θωμαΐδος. Αὕτη γένους ... δεδώκασι τῇ ἀδελφῇ ... τῶν Καβασιλαίων ... Ἡ δὲ ταύτην ἔχουσα καὶ παιδεύουσα … Διαδοθεῖσα δὲ ἡ ἀρετὴ αὐτῆς ... εἵς τε τὸν βασιλέα καὶ τὸν πατριάρχην καὶ πάντας τοὺς τῆς πόλεως … Λαβοῦσα δὲ μικρόν τι κάθισμα, συνέδραμον εἰς ὑποταγὴν τοσαῦται ... «Τῷ κυρίῳ Γεωργίῳ προσῆλθε πειρασμὸς ... Ζήσασα οὖν οὕτω καλῶς καὶ πολλὰ ἐκμαρτύρια τῆς ἀρετῆς αὐτῆς ἐνδείξας ὁ θεός, τέλος καὶ ὁ θάνατος αὐτῆς τίμιος ... ἀσθενήσασα μικρὸν ... πρὸς κύριον ἐξεδήμησεν. Καὶ ἐτάφη φιλοτίμως συνδραμόντων σχεδὸν πάντων ... ἀληθῶς*[775]. Επιβεβλημένο είναι να τονιστεί ότι η συγκεκριμένη *ανάληψη* όχι μόνον επανέρχεται στο παρόν της *πρώτης αφήγησης* (*ἓν δὲ καὶ μόνον διηγησάμενοι δείξομεν πάντα ἀληθῆ. Τῷ ῥηθέντι μεγάλῳ Σαββάτῳ, ᾧπέρ μοι συμβέβηκεν ἅπερ διηγησάμην, καθημένης μετὰ*[776]), αλλά το ξεπερνάει και επιστρέφει πάλι σε αυτό ως *υπόμνηση-εσωτερική ετεροδιηγητική επαναληπτική μερική ανάληψη* (*καὶ ταῦτα μὲν οὕτως καὶ ἀληθῶς. Ἐμοῦ δὲ κειμένου ἐν τῇ φυλακῇ ἡμέρας μ΄* [777]).

Στην ιστορική αφήγηση του Κριτοβούλου *μεικτή πλήρη ανάληψη* συνιστά η αναφορά στο παρελθόν της Λέσβου, η οποία εκτείνεται έως την παροντική της υποδούλωση από τον σουλτάνο Μωάμεθ Β΄. Επισημαίνεται η ανάληψη της εξουσίας

[773] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 36.6.15-21 (319).
[774] Η ζωή της Θωμαΐδος συνδέεται χρονικά με την παρουσία του μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Νείλου Καβάσιλα (1361-1363) και εκτείνεται έως το παρόν του αφηγητή ως εγκλείστου (1429), γι' αυτόν τον λόγο και η συγκεκριμένη *ανάληψη* χαρακτηρίστηκε ως *μεικτή*.
[775] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 18.1.22 (46)-18.8.31 (52).
[776] Σφραντζής, *Χρονικόν,* 18.7.25-26 (50).
[777] Σφραντζής, *Χρονικόν,* 19.1.1-2 (54).

της Λέσβου από τον Φραντζέσκο Γατελιούζη, ο οποίος την οδήγησε στο απόγειο της ισχύος της. Έπειτα από τον σχολιασμό των ψυχικών και σωματικών χαρακτηριστικών του Γατελιούζου, ο αφηγητής των *Ἱστοριῶν* επικεντρώνεται στην κατάκτηση χερσαίων και θαλάσσιων περιοχών και στη λεηλασία τους από τον Φραντζέσκο, έως ότου ανέλαβαν την ηγεμονία του νησιού οι διάδοχοί του και η Λέσβος άρχισε από τότε σταδιακά να αποδυναμώνεται: *εἶχε δὲ ... τῶν τις ἀνὴρ Ἰταλῶν ... Γατελιοῦζος τοὔνομα ... ἐπὶ τὸ βέλτιον ταύτην προήγαγε ... γένους διαδοχὴ ἐς τετάρτην ... γενεὰν μέχρι Παλαμήδους ... Δωριέως, παρ' ὧν νῦν ἀφείλετο τὴν πόλιν ταύτην τελείως ὁ βασιλεύς*.[778]

Τέλος, στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν* του Χαλκοκονδύλη μνημονεύονται τα παιδικά χρόνια του Τεμήρη έως την εκστρατεία του εναντίον της Σεβάστειας, γεγονός με το οποίο «συναντάται» η *πρώτη αφήγηση: Τεμήρεω μέντοι ἡ πρώτη ἔλασις ἐγένετο ἐπὶ Σεβάστειαν, πόλιν τῆς Καππαδοκίας εὐδαίμονα … οὗτος μὲν δὴ ὁ Τεμήρης ἐγένετο πατρὸς Σαγγάλεω … παρασκευασάμενος δὲ στρατὸν μέγιστον ἤλαυνεν ἐπὶ Σεβάστειαν, πόλιν τῆς Καππαδοκίας εὐδαίμονα*[779]. Η αναφορά αυτή συνιστά μία *μεικτή πλήρη ανάληψη*, στην οποία παρεμβάλλονται πλήθος *αναλήψεων* και άλλων *παρεκβάσεων*.

η) *εξωτερικές μερικές αναλήψεις*

Ένας επιπλέον τύπος *ανάληψης*, ο οποίος ανιχνεύεται στις εξεταζόμενες *ιστορικές αφηγήσεις* είναι η *εξωτερική μερική ανάληψη*[780]. Χαρακτηριστική περίπτωση αυτού του τύπου *ανάληψης* στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* του Δούκα αποτελεί η αναφορά στην εκστρατεία του Ξέρξη και του Αρταξέρξη εναντίον των Ελλήνων, η οποία ολοκληρώνεται σε *έλλειψη*, καθώς ο αφηγητής επανέρχεται στο παρόν απότομα συγκρίνοντας εκείνους τους Έλληνες με τους παρόντες Οθωμανούς: *Οἴδατε ἀκριβῶς τὴν Ξέρξου καὶ Ἀρταξέρξου κατ' Ἑλλήνων ἐπανάστασιν, Ἑλλήνων λέγω τῶν*

[778] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Β΄ 13.1.1-13.2.8 (105).
[779] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 103,1-135,19.
[780] *Εξωτερική μερική ανάληψη* είναι η *ανάληψη*, η οποία εκτείνεται εκτός των χρονικών ορίων της *πρώτης αφήγησης* και δεν την «συναντά» χρονικά, αλλά καταλήγει σε *έλλειψη*. Για το ζήτημα αυτό βλ. στο παρόν, 129, 130.

ἡμιθέων ἡρώων ἀνδρῶν· οὗτοι γὰρ οἱ μιξοβάρβαροι Τοῦρκοι ὡς ἀκρὶς πρὸς λέοντας ἐγγὺς ἐκείνων εἰκάζονται[781].

Επίσης, ο αφηγητής της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* προβαίνει σε άλλη μία *εξωτερική μερική ανάληψη*, όταν αναφέρεται στη στροφή του Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγου προς την οιωνοσκοπία, προκειμένου να λάβει πληροφορίες για τον διάδοχό του. Στην αφήγηση διευκρινίζεται ότι το μαντείο εκφώνησε τη λέξη *μαμάϊμι,* η οποία σύμφωνα με τον μάντη δήλωνε όλους τους απόγονους του Μιχαήλ Η΄ που θα βασίλευαν ύστερα από τον θάνατό του. Ακόμα, ο μάντης προέβλεψε την απώλεια της βασιλικής εξουσίας, τόσο από τους απογόνους του Μιχαήλ Η΄, όσο και από την ίδια την Κωνσταντινούπολη: *Ἔτυχε γὰρ ὁ Μιχαὴλ οἰωνοσκοπήσας τότε, εἰ τὴν βασιλείαν κληρονομήσει ὁ υἱὸς αὐτοῦ, τελευτήσας αὐτὸς ... Τὸ μαντεῖον ... ἐξερεύξατο: μαμάϊμι. Ὁ δὲ μάντις ἐξηγούμενος ... τοσοῦτοι ἐκ τῆς σῆς σπορᾶς βασιλεῖς βασιλεύσουσιν καὶ τότε ἡ βασιλεία ... ἀρθήσεται*[782]. Στο σημείο αυτό πρέπει να υπογραμμιστεί ότι εντός της συγκεκριμένης *αναλήψεως* υπάρχει μία *μεικτή μερική πρόληψη* (η αναφορά στους βασιλείς που θα αναλάβουν την εξουσία έπειτα από τον Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγο, καθώς και η απώλεια της βασιλικής εξουσίας από τα χέρια των βυζαντινών αυτοκρατόρων), η οποία όμως αποτελεί *μεικτή μερική ανάληψη* για το συγκεκριμένο σημείο της αφήγησης, καθώς έχουν ήδη προηγηθεί στην πορεία της αφήγησης οι βασιλείες των Παλαιολόγων έως και τον Κωνσταντίνο ΙΑ΄ Παλαιολόγο, καθώς και η άλωση, έπειτα από την οποία οι Οθωμανοί ανέλαβαν την εξουσία του Βυζαντίου[783]. Συνεπώς, η *πρόληψη* που εμπεριέχεται στην προφητεία συνιστά εντέλει *ανάληψη*: *Εἰ τὴν βασιλείαν κληρονομήσει ὁ υἱὸς αὐτοῦ, τελευτήσας αὐτός· ἐλέγχετο γὰρ ὑπὸ τοῦ συνειδότος, ἀδίκως τὴν βασιλείαν δραξάμενος/Ὁ δὲ μάντις ἐξηγούμενος ἔλεγεν· ὅσα στοιχεῖα ἐν τῇ ἀσήμῳ λέξει τυγχάνουσιν, τοσοῦτοι ἐκ τῆς σῆς σπορᾶς βασιλεῖς βασιλεύσουσιν καὶ τότε ἡ βασιλεία καὶ ἀπὸ τῆς Πόλεως καὶ ἀπὸ τοῦ γένους σου ἀρθήσεται*[784]. Ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης το γεγονός ότι η ευθύγραμμη πορεία της *αναλήψεως* αυτής διακόπτεται από μία *εγκιβωτισμένη εξωτερική μερική ανάληψη*, η οποία αφορά στην παράνομη άνοδο στον θρόνο του Μιχαήλ Η΄ έπειτα από την τύφλωση του νόμιμου κληρονόμου Ιωάννη Δ΄ Λάσκαρη, καθώς και στους αφορισμούς που βάρυναν αυτόν

[781] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 16.4.16-19 (95).
[782] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 42.14.7-14 (401).
[783] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 2.3.23 (33)-40.4.26 (379).
[784] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 42.14.8-9,11-14 (401).

και τους απογόνους του για τη συγκεκριμένη του ενέργεια: *ἐλέγχετο γὰρ ὑπὸ τοῦ συνειδότος, ἀδίκως τὴν βασιλείαν δραξάμενος, τυφλώσας τὸν κληρονόμον καὶ μυρίους ἀφορισμοὺς κατὰ κεφαλῆς δεξάμενος καὶ κατὰ τῆς τοῦ γένους σειρᾶς*[785].

Η κατηγορία της *εξωτερικής μερικής ανάληψης* εντοπίζεται και στην ιστορική αφήγηση του Σφραντζή, όταν γίνεται αναφορά στους γάμους της Ευδοκίας Κομνηνής πρώτα με τον Οθωμανό ηγεμόνα Ταχαντίν και έπειτα πιθανότατα με τον Κωνσταντίνο Δραγάση[786]: *Ἐπεὶ καὶ ἡ δέσποινα κυρὰ Εὐδοκία ἄνδρα προεῖχε Τοῦρκον καὶ μικροῦ καὶ ὀλίγου τόπου αὐθέντην καὶ παιδία μετ᾽ ἐκεῖνον ἐποίησεν· ἀπῆρε δὲ αὐτὴν εἰς γυναῖκαν ὁ πάππος σου. Αὕτη δὲ ἦν τοιούτου μεγάλου αὐθεντὸς γυνὴ καὶ οὐδὲ κἂν μετ᾽ ἐκεῖνον, ὡς ἠκούομεν, ἔμεινε*[787].

Εξωτερική μερική ανάληψη στην αφήγηση του Σφραντζή συνιστά επίσης και η μνεία στην παλαιότερη οικοδόμηση της μονής Αγίου Νικολάου από τον παππού του Σφραντζή: *διὰ τὸ ἔχειν με ἐκεῖ καλλίστην μονὴν εἰς ὄνομα τοῦ ἁγίου Νικολάου, ἥνπερ τῆς μητρός μου ὁ πατὴρ ἀνήγειρεν ἐκ βάθρων*[788].

Περίπτωση *εξωτερικής μερικής ανάληψης* στην ιστορική αφήγηση του Κριτοβούλου αποτελεί η αναφορά για την ίδρυση της Κωνσταντινουπόλεως και για την κορύφωση της ακμής της επί των ημερών του Μεγάλου Κωνσταντίνου*: Κωνσταντῖνος γάρ, εὐτυχὴς βασιλεύς, Ἑλένης υἱός, ἀνέστησέ τε ταύτην καὶ ἐς ἄκρον εὐδαιμονίας καὶ τύχης ἐπῆρε*[789].

---

[785] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 42.14.9-11 (401). Για επιπλέον παραδείγματα *εξωτερικών μερικών αναλήψεων* βλ. Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 6.2.10-19 (49), 7.3.12-15 (55), 13.3.26-29 (75), 16.1.33-34 (91), 17.2.29-30 (103), 21.5.5-6 (145), 23.8.25-28 (175), 36.4.18-21 (317), 38.8.7-14 (339).

[786] Η Ευδοκία Κομνηνή παντρεύτηκε τον Ταχαντίν το 1379 και τον Κωνσταντίνο Δραγάση, έπειτα από τον θάνατο του πρώτου συζύγου της δηλ., μετά το 1386. Αξιοσημείωτη είναι η συζήτηση που προέκυψε για το αν ο δεύτερος σύζυγος της Ευδοκίας ήταν ο παππούς του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου από την πλευρά της μητέρας του (Κωνσταντίνος Δραγάσης) ή από την πλευρά του πατέρα του (Ιωάννης Ε΄ Παλαιολόγος). Για τα ζητήματα αυτά βλ. A. Bryer, ‘’Greeks and Turkmens: The Pontic Exception’’, *DOP* 29 (1975), 113–148 (επί του προκειμένου 148 και ειδ. υποσ. 141), όπου παρατίθεται και σχετική βιβλιογραφία.

[787] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 31.6.19-23 (110).

[788] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 40.13.21-23 (164). Η ίδρυση της συγκεκριμένης μονής τοποθετείται λίγο νωρίτερα ή περί τα μέσα του 14ου αιώνος (για το θέμα αυτό με σχετική βιβλιογραφία βλ. Π. Ανδρούδης, «Παρατηρήσεις στον καταστραμμένο βυζαντινό ναό του Αγίου Νικολάου του Φραντζή στη Βέροια», *Βυζαντιακά* 26 (2007), 273-278 (επί του προκειμένου 277), και επομένως προηγείται της έναρξης της αφήγησης του *Χρονικοῦ* (1401). Για περισσότερες *εξωτερικές μερικές αναλήψεις* στο *Χρονικὸν* βλ. Σφραντζής, *Χρονικόν,* 11.2.18-21 (22), 45.4.1-2,6-8,11-13,17-19,23-25 (184), 45.4.5-7 (186).

[789] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 69.4.14-16 (80). Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι η εν λόγω *ανάληψη* ακολουθείται από μία *εσωτερική ομοδιηγητική επαναληπτική μερική ανάληψη-υπόμνηση* [Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 69.4.16-18 (80)], από την οποία σαφώς χωρίζεται με μία χρονική *έλλειψη*, αλλά και εν συνεχεία από μία *εσωτερική ετεροδιηγητική μερική ανάληψη* [Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄

Εν συνεχεία, ο αφηγητής των *Ἱστοριῶν* μνημονεύει τις παλαιότερες επιθέσεις που δέχθηκε η Κωνσταντινούπολη από τον Βαγιαζήτ Α΄ και τον Μουράτ Β΄. Αρχικά στο κείμενο του Κριτοβούλου αναφέρονται η μακρόχρονη πολιορκία και ο λιμός που επικρατούσε στην Πόλη κατά τη διάρκεια του πολέμου που διεξήγαγαν εναντίον της τόσο ο προπάππους όσο και ο πατέρας του Μωάμεθ Β΄. Έπειτα, ο Μωάμεθ Β΄ σχολιάζοντας επισημαίνει ότι, ενώ οι κάτοικοι της Βασιλεύουσας είχαν δεχθεί να παραδοθούν, ο Βαγιαζήτ Α΄ έπαυσε την πολιορκία, λόγω των επιθέσεων των Παιόνων και Δακών και του Τεμήρη του Βαβυλώνιου. Ακόμα, αναφερόμενος ο Μωάμεθ Β΄ χωριστά στις δύο επιθέσεις στην Πόλη, τονίζει τη σφοδρή επίθεση του πατέρα του εναντίον της Κωνσταντινουπόλεως, την οποία ο τελευταίος έλυσε, εξαιτίας παρέμβασης ατόμων του περιβάλλοντός του: *Λογιζόμενος τὸ τοῦ ἡμετέρου πάππου τε καὶ πατρὸς καὶ ὡς οὗτοι … πόλεμον ... χρονίῳ πολιορκίᾳ καὶ λιμῷ πολλῷ ... οὐκ ἠδυνήθησαν ὅμως ταύτης περιγενέσθαι … αἴφνης ἐπιφανέντες ... ὁ Παιόνων τε καὶ Δακῶν βασιλεὺς πρῶτον, ἐκ δὲ τῆς Ἀσίας μικρὸν ὕστερον Τεμήρης ὁ Βαβυλώνιος ἀνέστησάν τε αὐτὸν τῆς πολιορκίας καὶ τρέψαντες ἐς αὐτοὺς ... ὁ δέ γε πατὴρ οὐμὸς ... ἐστράτευσεν ἐπ΄ αὐτὴν ... πολιορκίᾳ ... οὕτως εἶχεν αὐτὴν ἐν χεροῖν ... εἰ μὴ τοὺς σφόδρα οἰκείους καὶ οἷς μάλιστα ἐπίστευεν ἀντιπράττοντας ἀφανῶς εἶχεν αὐτῷ καὶ τὸ πλέον τῆς γνώμης νέμοντας τοῖς πολιορκουμένοις ἰδίων ἕνεκα κερδῶν*[790]. Ο Μωάμεθ Β΄ ολοκληρώνοντας τις αναφορές στο παρελθόν σχολιάζει και συγκρίνει την παρελθούσα κατάσταση της Πόλεως και των Οθωμανών με την παροντική: *εἰ δὲ καὶ ἰδίᾳ δυνάμει τότε … ἀλλ΄ οὐ τὰ αὐτὰ τῶν τότε καὶ νῦν καιρῶν ταύτη τε καὶ ἡμῖν. Τότε … τὰ δὲ δὴ νῦν … ἂν ἢ οὐ μακρᾷ πολιορκίᾳ αἱρήσειν*[791].

Στην ιστορική αφήγηση του Χαλκοκονδύλη, *εξωτερική μερική ανάληψη* συνιστά η αναφορά στον Μ. Αλέξανδρο, ο οποίος κατέλαβε την Ασία με τους Μακεδόνες και έφτασε έως τον Ύφαση: *Ὡς Ἀλέξανδρος ὁ Φιλίππου τοὺς Μακεδόνας ἔχων μεθ΄ ἑαυτοῦ καὶ ἐς τὴν Ἀίαν διαβάς, Δαρεῖον αἰτιασάμενος τῆς ἐς τοὺς Ἕλληνας Ξέρξεω ἐλάσεως, τῷ ἑαυτοῦ ἐλάσσονι δὴ στρατῷ ἐπιὼν κατεστρέψατο καὶ*

70.1.19-24 (80)], η οποία ολοκληρώνεται με σχόλια του αφηγητή [Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 70.2.24-28 (80)].

[790] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 16.8.23 (32)-Α΄ 16.11.11 (33).

[791] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 16.12.12 (33)-Α΄ 16.15.8 (34). Για περισσότερα παραδείγματα *εξωτερικών μερικών αναλήψεων* στο έργο του Κριτοβούλου βλ. Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 4.2.1-7 (16), Α΄ 5.6.20-22 (18), Α΄ 10.3.21-24 (21), Α΄ 14.15.1-14.18.29 (30), Α΄ 18.4.20-30 (36), Α΄ 64.1.30-31 (73), Α΄ 76.2.16-18 (87), Β΄ 14.1.20-23 (105), Γ΄ 13.1.12-15 (133), Γ΄ 16.3-4.10-20 (137), Γ΄ 23.3.33 (148)-Γ΄ 23.3.1-9 (149), Δ΄ 3.4. 18-21 (155), Δ΄ 4.3.23-26 (157)-Δ΄ 4.3.5 (158), Δ΄ 14.4.24-28 (174), Ε΄ 3.3.24-28 (184), Ε΄ 12.1.19-22 (199).

τὴν Ἀσίαν ὑφ' αὑτῷ ἐποιήσατο, ἔστε ἐπὶ Ὕφασιν τῆς Ἀσίας ἐληλάκει[792]. Η Σεμίραμις, η βασίλισσα των Ασσύριων, εξεστράτευσε εναντίον των Ινδών, αλλά υποφέροντας πολλά πέθανε εκεί. Έπειτα, ο βασιλιάς των Περσών Κύρος, διέβη τον Άραξη ποταμό, πολέμησε με τους Μασσαγέτες και υποφέροντας και αυτός πέθανε εκεί: *ἥ τε γὰρ Σεμίραμις ... ἐπὶ τῶν Ἰνδῶν βασιλέα ἐλαύνουσα ... ἐπεπράγει τε χαλεπώτατα καὶ ... ἐτελεύτησε. Μετὰ ... Κῦρος ὁ Καμβύσεω ... τόν τε Ἀράξην διαβὰς ... διαγωνισάμενος πρὸς τοὺς Μασσαγέτας ἔπραξέ τε τὰ χαλεπώτατα ... ἀποθανεῖν*[793].

θ) *εναλλαγές-συνδυασμοί αναλήψεων*

Κατά τη μελέτη του *χρόνου της αφήγησης* στα έργα των βυζαντινών ιστορικών της αλώσεως ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι *εναλλαγές* των ειδών των *αναλήψεων* και οι *συνδυασμοί* που προκύπτουν από αυτές. Ο *αφηγητής* της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* μνημονεύει αρχικά την κατάκτηση από τους Οθωμανούς της Βιθυνίας, της Παφλαγονίας και της Φρυγίας, οι οποίες ανήκαν στους Ρωμαίους,. Έπειτα, αναφέρονται οι παραβιάσεις των συνθηκών και των συνόρων των Ρωμαίων από τον Ορχάν, καθώς και οι κατακτήσεις των περιοχών της Δύσης. Εν συνεχεία, ο διάδοχος Βαγιαζήτ Α΄ παραβίασε τις συνθήκες, έως ότου ο ίδιος κατέληξε στα χέρια των Περσών (*εσωτερική ομοδιηγητική επαναληπτική μερική ανάληψη-υπόμνηση*), ενώ ο Μουσουλμάν και ο Μωσής δεν τήρησαν τους όρκους τους, με αποτέλεσμα να απωλέσουν όχι μόνο την εξουσία, αλλά και την ίδια τη ζωή τους (*εσωτερική ομοδιηγητική επαναληπτική μερική ανάληψη-υπόμνηση*). Ο Μωάμεθ Α΄ ήταν ο μοναδικός που σεβάστηκε τις συνθήκες και για αυτόν τον λόγο το τέλος του βίου του υπήρξε ειρηνικό (σχόλια στον *αποδέκτη* Μουσταφά-παρόν). Ύστερα από τα σχόλια αυτά, συνεχίζεται η ευθύγραμμη ροή της *ανάληψης* και τονίζεται η μετακίνηση του Μουσταφά στη Θεσσαλονίκη, η παροχή βοήθειας σε αυτόν από τους Ρωμαίους, καθώς και η αγνωμοσύνη του Μουσταφά απέναντι σε αυτούς που τον βοήθησαν και που εντέλει τώρα τον κατέστησαν σουλτάνο: *καὶ γὰρ ἤδη ἐπέκεινα τὰ ἔτη τυγχάνει τὸν ἀριθμὸν τῶν ἑκατὸν πεντήκοντα, ἀφ' οὗ ὁ σὸς πρόπαππος Ὀτμὰν τὰ τῆς Βιθυνίας*

[792] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄, 139,13-18.
[793] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 154,6-12. Η συγκεκριμένη *ανάληψη* έπεται από δύο διαδοχικές *αναλήψεις*. Βλ. επίσης, Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄, 75,22-76,3.

καὶ Παφλαγονίας καὶ Φρυγίας μέρη ἁρπάσας ἐκ τῶν χειρῶν τῶν ἡμετέρων γονέων κατέσχε. Ὁ δὲ ἔγγονος αὐτοῦ Ὀρχὰν γενόμενος κύριος … εἶτα ὁ ἔγγονος αὐτοῦ, ὁ σὸς πατὴρ Ἰλτηρήμ γενόμενος κύριος … καὶ αὐτὸν ὁ Θεὸς ἐν χερσὶ Περσῶν παρέδωκεν … οἱ ὑμέτεροι ἀδελφοὶ Μουσουλμάν, Μωσῆς … μόνον ὁ ἤδη νεωστὶ παρελθὼν Μεχεμὲτ ἀρχηγός, ὁ σὸς ἀδελφὸς … Σὺ δὲ … ὅτε γὰρ φεύγων εἰσῆλθες ἐν Θεσσαλονίκη … τοὺς δὲ συγκοπιάσας ὡς ἐχθροὺς λογίζῃ καὶ ἀντιστρέφεις τὸ πρόσωπον; (*εσωτερική ομοδιηγητική επαναληπτική μερική ανάληψη-υπόμνηση*)-(*μεικτή πλήρης ανάληψη*)[794].

Στην ίδια ιστορική αφήγηση μία *εσωτερική ομοδιηγητική μερική ανάληψη*, η οποία μας πληροφορεί για την προφητεία που έμαθε ο αφηγητής, όταν ήταν σε νεαρή ηλικία (ότι δηλ. η δυναστεία των Παλαιολόγων θα τελειώσει μαζί με την ηγεμονία των Οθωμανών, επειδή η έναρξη της βασιλείας του Μιχαήλ Η΄ και του Οτμάν συνέπεσαν), ακολουθείται από *εξωτερική μερική ανάληψη*, η οποία αναφέρεται στην επίσημη άνοδο στην εξουσία του Οτμάν κατά τη βασιλεία του Ανδρόνικου Β΄ Παλαιολόγου, και συνεχίζει μία *σύνοψη* του αφηγητή, η οποία περιλαμβάνει μία *εσωτερική ομοδιηγητική επαναληπτική μερική ανάληψη-υπόμνηση*[795]: *Ἔμαθον παρά τινων γερόντων τιμίων ἀνδρῶν, ἔτι νέος ὤν, ὅτι τὸ τέλος τῆς τυραννίδος τῶν Ὀτμάνων ἔσται ὁμοῦ φθάσαν σὺν τῷ τέλει τῆς βασιλείας Παλαιολόγων. Ὁμοῦ γὰρ ἤρξαντο ὁ Ὀτμὰν ἐν τυραννίδι καὶ Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος ἐν βασιλείᾳ, πρὸ ὀλίγου μὲν ὁ Μιχαὴλ, μετ' ὀλίγων δὲ ὁ Ὀτμὰν ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Μιχαὴλ τυραννῶν ὁ Ὀτμάν, πλὴν ληστρικῶς. Κατὰ τοῦτο ἐπρόκειτο καὶ τὸ τῶν βασιλέων καὶ τῆς Πόλεως πέρας προλαβὸν γενέσθαι, εἶτα τὸ τῶν Ὀτμάνων*[796].

Περνώντας στο *Χρονικὸν* του Σφραντζή ενδιαφέρον παρουσιάζει η *εσωτερική ομοδιηγητική επαναληπτική ανάληψη-υπόμνηση*, που τονίζει την προηγούμενη φυγή του Γεώργιου Παλαιολόγου με τον γαμβρό του από το Λεοντάρι και την άφιξή τους στον *δεσπότη* Δημήτριο στον Μυστρά: *αὐτὸς γάρ, ὡς προείπομεν, φυγὼν ἀπὸ τὸ*

[794] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 24.12.14 (199)-24.12.4 (201).
[795] Πρόκειται για *ανάληψη*, της οποίας η χρονική αρχή είναι μεταγενέστερη του χρόνου της *πρώτης αφήγησης*, δηλ. του έτους 1360 (*εσωτερική*), το περιεχόμενό της αφορά στα γεγονότα που συνέβησαν τόσο στους Βυζαντινούς όσο και στους Οθωμανούς κατά το χρονικό διάστημα 1360-1462 και συγκεκριμένα σε αυτήν την περίπτωση στην κατάληψη της Βασιλεύουσας από τους Οθωμανούς και στο τέλος της βασιλείας των Παλαιολόγων, γεγονός το οποίο έχει ήδη αναφερθεί στην αφήγηση (άλωση Κωνσταντινουπόλεως, *επαναληπτική*) και δεν συναντά χρονικά την *πρώτη αφήγηση* (*μερική*), αλλά καταλήγει σε *έλλειψη* (*χρονικό κενό*).
[796] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 42.14.22 (399)-42.14.7 (401).

Λεοντάριν μετὰ καὶ τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ ἀπῆλθεν εἰς τὸν Μυζηθρᾶν καὶ τὴν δουλοσύνην τοῦ δεσπότου κῦρ Δημητρίου[797]. Έπειτα από την *ανάληψη* αυτήν, εντοπίζεται μία *εσωτερική ομοδιηγητική συμπληρωματική πλήρης ανάληψη,* η οποία αφορά στον Γεώργιο Παλαιολόγο: *πολέμου δὲ γεγονότος περὶ τὴν Βορδώνιαν καὶ τὴν Τρίπην, κακῶς λαβωθεὶς ἑάλω, καὶ ἀπήγαγον αὐτὸν δέσμιον εἰς τόν ποτε αὐθέντην αὐτοῦ τὸν δεσπότην κῦρ Θωμᾶν*[798].

Β) *προλήψεις*

Όπως είναι φυσικό, στις αφηγήσεις των βυζαντινών ιστορικών της αλώσεως εκτός από *αναλήψεις*, ανιχνεύονται και *προλήψεις*, οι οποίες μπορούν να καταταχθούν σε επιμέρους κατηγορίες.

α) *εσωτερικές, ομοδιηγητικές, επαναληπτικές, μερικές προλήψεις*

Αναφορικά με τις *εσωτερικές ομοδιηγητικές επαναληπτικές μερικές προλήψεις*[799], στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία προμνημονεύεται* η ανάληψη του

[797] Σφραντζής, *Χρονικόν,* 40.8.11-14 (162). Η *ανάληψη* αυτή είναι εσωτερική, καθώς η έναρξή της είναι μεταγενέστερη του έτους 1413 (έναρξη *πρώτης αφήγησης*), *ομοδιηγητική*, αφού το περιεχόμενό της αφορά στα γεγονότα, στα οποία συμμετείχαν οι Βυζαντινοί και οι Οθωμανοί, με επίκεντρο τους Παλαιολόγους (στη συγκεκριμένη περίπτωση αναφέρεται η προηγούμενη φυγή του Γεώργιου Παλαιολόγου με τον γαμβρό του από το Λεοντάρι και η άφιξή τους στον *δεσπότη* Δημήτριο στον Μυστρά), *επαναληπτική*, διότι ο αφηγητής επιστρέφει στο παρελθόν της αφήγησης, για να *υπενθυμίσει* κάποιο γεγονός (προηγούμενη φυγή του Γεώργιου Παλαιολόγου με τον γαμβρό του από το Λεοντάρι και άφιξή τους στον *δεσπότη* Δημήτριο στον Μυστρά) και *μερική*, γιατί ολοκληρώνεται σε *έλλειψη* (*χρονικά κενά*).

[798] Σφραντζής, *Χρονικόν,* 40.8.14-16 (162). Η *ανάληψη* αυτή είναι *εσωτερική*, καθώς η έναρξή της είναι μεταγενέστερη του έτους 1413 (έναρξη *πρώτης αφήγησης*), *ομοδιηγητική*, αφού το περιεχόμενό της αφορά στα γεγονότα, στα οποία συμμετείχαν οι Βυζαντινοί και οι Οθωμανοί, με επίκεντρο τους Παλαιολόγους (στη συγκεκριμένη περίπτωση αναφέρεται ότι, όταν έγινε πόλεμος πλησίον της Βορδώνιας και της Τρύπης, ο Γεώργιος Παλαιολόγος τραυματίστηκε, αιχμαλωτίστηκε και οδηγήθηκε στον *δεσπότη* Θωμά Παλαιολόγο), *συμπληρωματική*, γιατί συμπληρώνει εκ των υστέρων κάποιο στοιχείο που έχει αποσιωπηθεί (*παράλειψη*, όπως στο συγκεκριμένο σημείο τα γεγονότα που αφορούν στον Γεώργιο Παλαιολόγο) και *πλήρης*, διότι δεν καταλήγει σε *έλλειψη* αλλά «συναντά» χρονικά την *πρώτη αφήγηση*.

[799] *Εσωτερική ομοδιηγητική επαναληπτική μερική πρόληψη* είναι η *πρόληψη* που η έναρξή της χρονικά είναι μεταγενέστερη της αρχής της *πρώτης αφήγησης* (*εσωτερική*) και το περιεχόμενό της είναι ίδιο με αυτό της *πρώτης αφήγησης* (*ομοδιηγητική*). Η *πρόληψη* αυτή αναφέρεται εκ των προτέρων υπαινικτικά σε ένα συμβάν που μετέπειτα θα αναλυθεί πιο εκτενώς (*επαναληπτική*) και ολοκληρώνεται σε *έλλειψη* (χρονικά κενά). Για το ζήτημα αυτό βλ. στο παρόν, 129, 130.

βασιλικού αξιώματος από τον Ιωάννη Η΄ Παλαιολόγο, τον υιό του βασιλιά Μανουήλ Β΄: *Ἰωάννου τοῦ χρηματίσαντος βασιλέως, τοῦ βασιλέως Μανουὴλ υἱοῦ*[800].

Της ίδιας κατηγορίας *πρόληψη* είναι και η επισήμανση από τον αφηγητή της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* του επερχόμενου θανάτου του Τζινεήτ: *ὡς ἀπαρχὴν τοῦ θερισμοῦ Τζιναὴτ καλήν*[801].

Σε όλα τα ανωτέρω παραδείγματα της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* οι *προλήψεις* είναι *εσωτερικές*, καθώς η έναρξή τους είναι μεταγενέστερη του έτους 1360 (έναρξη *πρώτης αφήγησης*), *ομοδιηγητικές*, αφού το περιεχόμενό τους αφορά στα γεγονότα που συνέβησαν τόσο στους Βυζαντινούς όσο και στους Οθωμανούς κατά το χρονικό διάστημα 1360-1462, *επαναληπτικές*, διότι αναφέρονται εκ των προτέρων υπαινικτικά σε ένα συμβάν που σε μεταγενέστερο σημείο της αφήγησης θα αναλυθεί πιο εκτενώς και *μερικές*, γιατί ολοκληρώνονται σε *ελλείψεις* (*χρονικά κενά*).

Περνώντας στο *Χρονικὸν* του Σφραντζή, ο *αφηγητής προλέγει* την κατάπαυση της σύγκρουσης κάποια στιγμή μεταξύ των δεσποτών και των αρχόντων της Πελοποννήσου (*εσωτερική ομοδιηγητική επαναληπτική μερική πρόληψη*): *εἰ καὶ τοῦ Θεοῦ μακροθυμήσαντος ἐμάκρυνεν, ἵνα οἱ ἀσύνετοί ποτε συνήσωσι καὶ οἱ μωροί ποτε φρονήσωσι καὶ ὁμόνοια καὶ εἰρήνη γένηται μέσον αὐτῶν, καὶ τοῦ Θεοῦ δεηθῶσιν ... χρόνον*[802].

Στην αφήγηση του Σφραντζή παρατίθεται επίσης η *προαναγγελία* της επικείμενης σύγκρουσης μεταξύ Βενετών και Οθωμανών, η οποία ανήκει και αυτή στον τύπο της *εσωτερικής ομοδιηγητικής επαναληπτικής μερικής πρόληψης*: *τοῦτο δὴ τὸ ἔργον ἀπεκάλυψεν αὐτὴν καὶ ἀρχὴ κατέστη*[803].

---

[800] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 19.9.4-5 (129) [28.1.13-14 (229), 19.9.12-13 (129), 40.7.24,29-30 (383)]. Απαραίτητο στο σημείο αυτό είναι να διευκρινιστεί ότι εντός των αγκυλών περιλαμβάνεται το περιεχόμενο της *πρόληψης*, το οποίο αναλύεται εκτενέστερα σε μεταγενέστερο σημείο της αφήγησης.
[801] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 28.13.21 (241) [28.14.16-17 (245), επαναλήψεις: 24.9.7-8 (195), 28.13.21 (241)]. Βλ. επίσης, Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 11.3.14-15 (67) [37.1.13 (321)-37.4.8 (324), 37.8.27 (325)-37.8.1 (327), 38.1.22 (329)-42.3.28 (393)], 29.5.5-6 (251) [37.1.13 (321)-37.4.8 (324), 37.8.27 (325)-37.8.1 (327), 38.1.22 (329)-42.3.28 (393)], 36.3.4-5,7-8 (317) [37.1.13 (321)-37.4.8 (324), 37.8.27 (325)-37.8.1 (327), 38.1.22 (329)-42.3.28 (393)]. Για *προλήψεις* που αφορούν στην άλωση της Κωνσταντινουπόλεως βλ. Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 6.2.17-18 (49), 11.3.14-15 (67), 22.10.15-17 (167), 23.8.6-8 (177), 29.5.5-6 (251), 33.11.6-9 (289), 33.12.18-19 (289), 34.5.6-11 (297), 34.6.26-29 (299), 35.5.8 (313), 36.3.4-5,7-8 (317), 36.6.20-21,27-28 (319), 37.5.21-22 (323), 38.5.9-10 (333), 38.11.19-21 (341), 38.13.17-20 (343), 38.20.14-15 (349) [γεγονός αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως: 37.1.13 (321)-37.4.8 (324), 37.8.27 (325)- 37.8.1 (327), 38.1.22 (329)-42.3.28 (393)].
[802] Σφραντζής, *Χρονικόν,* 39.11.14-18 (156) [39.14.8-13 (158)].
[803] Σφραντζής, *Χρονικόν,* 42.7.7-8 (174) [42.7.8-42.9.22 (174)]. Για επιπλέον παραδείγματα ίδιου τύπου *προλήψεων* βλ. Σφραντζής, *Χρονικόν,* 1.1.13-14 (4) [35.11.16-17 (134)], 2.2.5 (6) [24.4.5-6 (102)],

Σε όλα τα ανωτέρω παραδείγματα του *Χρονικοῦ* οι *προλήψεις* είναι *εσωτερικές*, καθώς η έναρξή τους είναι μεταγενέστερη του έτους 1413 (έναρξη *πρώτης αφήγησης*), *ομοδιηγητικές*, αφού το περιεχόμενό τους αφορά στα γεγονότα, στα οποία συμμετείχαν οι Βυζαντινοί και οι Οθωμανοί, με επίκεντρο τους Παλαιολόγους, *επαναληπτικές*, διότι αναφέρονται εκ των προτέρων υπαινικτικά σε ένα συμβάν που σε μεταγενέστερο σημείο της αφήγησης θα αναλυθεί πιο εκτενώς και *μερικές*, γιατί ολοκληρηρώνονται σε *ελλείψεις* (*χρονικά κενά*).

Στην αφήγηση του Κριτοβούλου *εσωτερική ομοδιηγητική επαναληπτική μερική πρόληψη* εντοπίζεται στο τμήμα εκείνο που επισημαίνεται η αδυναμία επικράτησης των Βυζαντινών έναντι των Οθωμανών, καθώς και η επακόλουθη υποδούλωση και τα δεινά που υπέστησαν οι Βυζαντινοί από τον σουλτάνο: *ἀλλ᾽ ἔδει ποτὲ καὶ τοὺς ταλαιπώρους Ῥωμαίους τῷ τῆς δουλείας ὑπαχθῆναι ζυγῷ καὶ τῶν ταύτης πειραθῆναι κακῶν*[804].

Εσωτερική ομοδιηγητική επαναληπτική μερική πρόληψη εντοπίζεται και στην αναφορά του αφηγητή των *Ἱστοριῶν* στην επικείμενη σύγκρουση μεταξύ Οθωμανών και Ιταλών: *διὰ τὸν μελετώμενόν οἱ καὶ ὅσον οὐ πρὸς Ἰταλοὺς ἐσόμενον πόλεμον*[805].

Στα συγκεκριμένα παραδείγματα της αφήγησης του Κριτοβούλου οι *προλήψεις* είναι *εσωτερικές*, καθώς η έναρξή τους είναι μεταγενέστερη του έτους 1451 (έναρξη *πρώτης αφήγησης*), *ομοδιηγητικές*, αφού το περιεχόμενό τους αφορά στα συμβάντα που παρουσιάζουν την πτώση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας από τους Οθωμανούς και την ανάληψη της εξουσίας από εκείνους με κεντρικό πρόσωπο τον Μωάμεθ Β΄, *επαναληπτικές*, διότι αναφέρονται εκ των προτέρων υπαινικτικά σε ένα συμβάν που σε

19.5.14-16 (58) [20.1.3-4 (64), επανάληψη: 20.5.12-13 (66)], 22.7.19-21 (76) [25.1.1-11, (90)], 33.5.25-26 (120) [35.1.11 (130)-35.12.5 (136)].

[804] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 58.3.12-14 (69) [Α΄ 60.2.13-21 (70), Α΄ 61,2.4-11 (71), Α΄ 61.4.16 (71)-61.6.23 (72), Α΄ 67.4.23-27 (75)].

[805] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 1.5.5-6 (119) [Δ΄ 16.8.22-27 (179), Ε΄ 1.2.13-1.3.30 (182)]. Για περισσότερα παραδείγματα *εσωτερικών ομοδιηγητικών επαναληπτικών μερικών προλήψεων* βλ. Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 7.1.28-29 (19) [Α΄ 60.2.13-21 (70), Α΄ 61,2.4-11 (71), Α΄ 61.4.16 (71)-61.6.23 (72), Α΄ 67.4.23-27 (75)], Α΄ 13.4.11-12 (25) [Α΄ 60.2.13-21 (70), Α΄ 61,2.4-11 (71), Α΄ 61.4.16 (71)-61.6.23 (72), Α΄ 67.4.23-27 (75)], Α΄ 19.1.34 (37)-Α΄ 19.1.1 (38) [Α΄ 60.2.13-21 (70), Α΄ 61,2.4-11 (71), Α΄ 61.4.16 (71)-61.6.23 (72), Α΄ 67.4.23-27 (75)], Α΄ 31.1.27.30 (46) [Α΄ 31.3.5-6 (47)], Α΄ 41.5.26-29 (55) [Α΄ 60.2.13-21 (70), Α΄ 61,2.4-11 (71), Α΄ 61.4.16 (71)-61.6.23 (72), Α΄ 67.4.23-27 (75)], Α΄ 45.5.3-5 (59) [Α΄ 60.2.13-21 (70), Α΄ 61,2.4-11 (71), Α΄ 61.4.16 (71)-61.6.23 (72), Α΄ 67.4.23-27 (75)], Α΄ 73.8.23-24 (83) [Α΄ 73.9.26 (83)-73.10.4 (84)], Β΄ 11.6.31-32 (102) [Β΄ 15.4.25-31 (106)], Β΄ 13.2.14-15 (105) [Β΄ 15.4.25-31 (106)], Γ΄ 6.8.32-33 (125) [Γ΄ 23.3.29-32 (148)], Γ΄ 20.4.9-10 (143) [Γ΄ 20.5.13-17, Γ΄ 20.6.24-25 (143)], Δ΄ 15.3.24-25 (175) [15.4.27 (175)-15.11.20 (177)], Ε΄ 8.1.29-31 (192) [Ε΄ 17.1.25 (204)-17.4.7 (206)], Ε΄ 11.2.1-4 (197) [Ε΄ 11.4.14-23 (197)], Ε΄ 14.2.13-16 (202) [Ε΄ 17.1.25 (204)-17.4.7 (206)].

μεταγενέστερο σημείο της αφήγησης θα αναλυθεί πιο εκτενώς και *μερικές*, γιατί ολοκληρώνονται σε *ελλείψεις* (*χρονικά κενά*).

Τέλος, στην αφήγηση του Χαλκοκονδύλη *εσωτερική ομοδιηγητική επαναληπτική μερική πρόληψη* εντοπίζεται στο σημείο εκείνο, όπου αναφέρεται η επικείμενη εισβολή του Βαγιαζήτ Α΄ εναντίον της Πελοποννήσου: *μετὰ δὲ ταῦτα καὶ ὡς Πελοπόννησον ἐμβαλών*[806]. Η συγκεκριμένη *πρόληψη* είναι *εσωτερική*, καθώς η έναρξή της είναι μεταγενέστερη του έτους 1389 (έναρξη *πρώτης αφήγησης*), *ομοδιηγητική*, αφού το περιεχόμενό της περιλαμβάνεται στο βασικό θέμα της ιστορικής αφήγησης, το οποίο είναι η σταδιακή πτώση του Βυζαντίου και η άνοδος των Οθωμανών, *επαναληπτική*, διότι αναφέρεται εκ των προτέρων υπαινικτικά σε ένα συμβάν που σε μεταγενέστερο σημείο της αφήγησης θα αναλυθεί πιο εκτενώς και *μερική*, γιατί ολοκληρώνεται σε *έλλειψη* (*χρονικό κενό*).

β) *εσωτερικές ομοδιηγητικές συμπληρωματικές μερικές προλήψεις*

Η *πρόληψη* της εισβολής των Οθωμανών από την Κερκόπορτα κατά τη διάρκεια της αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως που παραθέτει ο Δούκας στην αφήγησή του ανήκει στην κατηγορία της *εσωτερικής, ομοδιηγητικής, συμπληρωματικής, μερικής πρόληψης*[807]: *ἔλαθον, δι΄ ἄλλης ὁδοῦ τούτους εἰσάξας ὁ θελήσας Θεός. Ἰδόντες γάρ*[808].

Εσωτερική ομοδιηγητική συμπληρωματική μερική πρόληψη είναι και η αναφορά στη συνάντηση έπειτα από την άλωση του *δρώντος προσώπου-Δούκα* με Οθωμανούς στρατιώτες, οι οποίοι του ανέφεραν ότι φόνευσαν πολλούς Βυζαντινούς, επειδή θεωρούσαν ότι υπήρχαν και άλλοι πάρα πολλοί Βυζαντινοί. Εάν είχαν γνώση του περιορισμένο αριθμού των αντιπάλων τους, τότε θα κατέφευγαν στην πώλησή τους: *Καὶ γὰρ μετὰ τὸν πόλεμον ἐνέτυχον ἐγὼ πολλοῖς καὶ διηγήσαντό μοι, πῶς· «Φοβούμενοι τοὺς ἔμπροσθεν, ἐσφάττομεν τοὺς προλαβόντας· καὶ γὰρ εἰ ἤδεμεν*

[806] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 61,17-18.
[807] *Εσωτερική ομοδιηγητική συμπληρωματική μερική πρόληψη* είναι η *πρόληψη*, της οποίας η έναρξη είναι μεταγενέστερη της αρχής της *πρώτης αφήγησης* (*εσωτερική*), το περιεχόμενό της είναι ίδιο με αυτό της *πρώτης αφήγησης* (*ομοδιηγητική*) και, ενώ εκ των προτέρων αποτρέπει μεταγενέστερες *ελλείψεις* ή *παραλείψεις* (*συμπληρωματική*), καταλήγει σε *έλλειψη* (χρονικά κενά). Για το ζήτημα αυτό βλ. στο παρόν, 129, 130.
[808] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 39.11.3 (359).

τοσαύτην ἀπορίαν ἀνδρῶν ὑπάρχουσαν ἐν τῇ Πόλει, τοὺς πάντας ὡς πρόβατα πεπράκαμεν ἄν»[809].

Τα δύο αυτά παραδείγματα της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* εντάσσονται στις *εσωτερικές ομοδιηγητικές συμπληρωματικές μερικές προλήψεις*, καθώς η έναρξή τους είναι μεταγενέστερη του έτους 1360 (έναρξη *πρώτης αφήγησης*), *ομοδιηγητικές*, αφού το περιεχόμενό τους αφορά στα γεγονότα που συνέβησαν τόσο στους Βυζαντινούς όσο και στους Οθωμανούς κατά το χρονικό διάστημα 1360-1462 και, ενώ εκ των προτέρων αποτρέπουν μεταγενέστερες *ελλείψεις* ή *παραλείψεις* (*συμπληρωματικές προλήψεις*), καταλήγουν σε *ελλείψεις* (*χρονικά κενά*).

Επίσης, στην ιστορική αφήγηση του *Χρονικοῦ* του Σφραντζή εντοπίζεται μία *πρόληψη* αναφορικά με την άφιξη του αξιωματούχου Σφραντζή στον σουλτάνο, η οποία *πρόληψη* έπεται από μία *εσωτερική ομοδιηγητική συμπληρωματική μερική ανάληψη*: *εἶτ᾽ἀπ᾽ ἐκεῖσε μετὰ καὶ ἄρχοντος αὐτοῦ εἰς τὸν ἀμηρᾶν*[810].

Ακολούθως, ο αξιωματούχος Σφραντζής ενημέρωσε τον Κωνσταντίνο ΙΑ΄ Παλαιολόγο για την άφιξη στη Ναύπακτο του Πανδόλφου Μαλατέστα (*ἐδέησεν οὖν ἐπιμεῖναι κἀμὲ ἐκεῖσε καὶ τὴν αὔριον, ἵνα πρῶτον μηνύσω τοῦτο τῷ αὐθέντη μου (ὅπερ καὶ γέγονε, καὶ παρ᾽ ἐμοῦ τοῦτο πρῶτον ἔμαθε)*, αναφορά που συνιστά *εσωτερική ομοδιηγητική συμπληρωματική μερική πρόληψη*[811].

Σε όλα τα ανωτέρω παραδείγματα του *Χρονικοῦ* οι *προλήψεις* είναι *εσωτερικές*, καθώς η έναρξή τους είναι μεταγενέστερη του έτους 1413 (έναρξη *πρώτης αφήγησης*), *ομοδιηγητικές*, αφού το περιεχόμενό τους αφορά στα γεγονότα, στα οποία συμμετείχαν οι Βυζαντινοί και οι Οθωμανοί, με επίκεντρο τους Παλαιολόγους και, ενώ εκ των προτέρων αποτρέπουν μεταγενέστερες *ελλείψεις* ή *παραλείψεις* (*συμπληρωματικές προλήψεις*), καταλήγουν σε *ελλείψεις* (*χρονικά κενά*).

Επίσης, στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν* μνημονεύεται ότι, όταν ο σουλτάνος διαπίστωσε τις κακόβουλες παραινέσεις των συμβούλων του για τη δολοφονία των Βυζαντινών αξιωματούχων στράφηκε εναντίον τους. Κάποιους συμβούλους του τους θανάτωσε, ενώ άλλους τους καθαίρεσε από τα αξιώματά τους: *ὕστερόν γε μὴν καταφωράσας ὁ βασιλεὺς τόν τε δόλον καὶ τὴν κακουργίαν τῶν ἀναπεισάντων αὐτὸν ἀποκτεῖναι τοὺς ἄνδρας καὶ μισήσας τῆς κακουργίας αὐτοὺς ἐξ᾽ ὀφθαλμῶν ποιεῖται*

[809] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 39.14.18-21 (361). Βλ. επίσης, Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 38.5.9-10 (333).
[810] Σφραντζής, *Χρονικόν,* 20.1.3-4 (64).
[811] Σφραντζής, *Χρονικόν,* 20.2.15-17 (64).

τούς μεν θανάτῳ ζημιώσας, τοὺς δὲ παραλύσας τῆς ἀξίας καὶ τῆς τιμῆς· καὶ ταύτην οὐκ εἰς μακρὰν ἔδοσαν δίκην τῆς ἐς τοὺς ἄνδρας παρανομίας. καὶ ταῦτα μὲν μικρὸν ὕστερον (*εσωτερική ομοδιηγητική συμπληρωματική μερική πρόληψη*)[812].

Ο αφηγητής των *Ἱστοριῶν* αναφέρει επίσης τον φόνο του Ιωνούζη από τον Μωάμεθ Β΄ λόγω της δυσαρέσκειας εκείνου προς το πρόσωπο του Ιωνούζη, αναφορά η οποία ανήκει και αυτή στην κατηγορία των *εσωτερικών ομοδιηγητικών συμπληρωματικών μερικών προλήψεων*: *ἐφ᾽ ᾧ δὴ καὶ μᾶλλον, ὥς φασιν, ἔκτοτε ὠργίζετο αὐτῷ ὁ βασιλεὺς καὶ δι᾽ αὐτό γε τοῦτο καὶ ἄλλας αἰτίας μικρὸν ὕστερον ἀνεῖλεν αὐτόν. Καὶ ταῦτα μὲν ταύτῃ*[813].

Στα συγκεκριμένα παραδείγματα της αφήγησης του Κριτοβούλου οι *προλήψεις* είναι *εσωτερικές*, καθώς η έναρξή τους είναι μεταγενέστερη του έτους 1451 (έναρξη *πρώτης αφήγησης*), *ομοδιηγητικές*, αφού το περιεχόμενό τους αφορά στα συμβάντα που παρουσιάζουν την πτώση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας από τους Οθωμανούς και την ανάληψη της εξουσίας από εκείνους με κεντρικό πρόσωπο τον Μωάμεθ Β΄ και, ενώ εκ των προτέρων αποτρέπουν μεταγενέστερες *ελλείψεις* ή *παραλείψεις* (*συμπληρωματικές προλήψεις*), καταλήγουν σε *ελλείψεις* (*χρονικά κενά*).

Επίσης, στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν* του Χαλκοκονδύλη στον τύπο των *εσωτερικών ομοδιηγητικών συμπληρωματικών μερικών προλήψεων* εντάσσεται και η αναφορά στους Οθωμανούς, οι οποίοι στράφηκαν εναντίον της Άμαστρης, πόλης των Γενουατών, καθώς οι τελευταίοι ζητούσαν από τον σουλτάνο την παράδοση σε αυτούς του Γαλατά. Εντέλει, ο σουλτάνος πολιόρκησε την πόλη, την κατέλαβε με συνθηκολόγηση και απέστειλε ορισμένους αιχμαλώτους, για να εποικίσουν το Βυζάντιο. Τότε, ανακοινώθηκε και στον σουλτάνο η αυξανόμενη δύναμη του Χασάνη και τα γεγονότα για την Ερτζιγγάνη, την πρωτεύουσα των Αρμενίων. Τα στοιχεία αυτά αποτελούν μία *εσωτερική ομοδιηγητική συμπληρωματική μερική πρόληψη: καὶ ἐς τὴν Ἀσίαν ... ἤλαυνεν ἐπὶ Ἄμαστριν τὴν Ἰανυΐων πόλιν ... οἱ γὰρ Ἰανύϊοι ... ἠτοῦντο τὴν Γαλατίην πόλιν … βασιλεὺς … διὰ ταῦτα δὴ τὸν πόλεμον ἀπαγγελόντων τῶν Ἰανυΐων τότε ... ἐπολιόρκει τὴν πόλιν, προσεχώρησεν ἡ πόλις αὐτῷ καθ᾽ ὁμολογίαν … τὰς δύο μοίρας ἀγαγὼν τῆς πόλεως ἐς Βυζάντιον κατῴκισε … ἔνθα δὴ αὐτῷ*

[812] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 73.13.23-28 (84).
[813] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Β΄ 5.5.11-13 (94). Βλ. επίσης, Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 10.8.1-4 (131), Ε΄ 6.7.3-4 (190).

ἠγγέλλετο τὰ Χασάνεω πράγματα ... Ἐρτζιγγάνην ... Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὕστερον τῷ ἔτει τούτῳ ἐγένετο[814].

Τέλος, *εσωτερική ομοδιηγητική συμπληρωματική πρόληψη* εντοπίζεται στην αφήγηση του Χαλκοκονδύλη στο σημείο, όπου αναφέρεται η μετέπειτα δολοφονία του Λουκά Νοταρά, των υιών του και άλλων Βυζαντινών αξιωματούχων από τον σουλτάνο Μωάμεθ Β΄ και εν συνεχεία ο αφηγητής επανέρχεται μέσω σχολιασμού στο σημείο, όπου είχε διακοπεί η πρώτη αφήγηση, προκειμένου να παραθέσει την *πρόληψη* των θανάτων των Βυζαντινών: *καὶ οὐ πολλῷ ὕστερον ὑπὸ βασιλέως ἀπώλοντο. Ἐγένετο δὲ ὧδε … καὶ τούτους μὲν πρῶτα ἀνεῖλον, μετὰ δὲ ἑαυτὸν παρείχετο διαχρήσασθαι … καὶ οὕτω μὲν οὗτοι ἐν οὐδενὶ λόγῳ ἀπώλοντο* (*σχήμα κύκλου*, διότι ο αφηγητής αρχίζει και ολοκληρώνει το συγκεκριμένο τμήμα της αφήγησης με το ίδιο γεγονός)[815].

Οι συγκεκριμένες *προλήψεις* είναι *εσωτερικές*, καθώς η έναρξή τους είναι μεταγενέστερη του έτους 1389 (έναρξη *πρώτης αφήγησης*), *ομοδιηγητικές*, αφού το περιεχόμενό της περιλαμβάνεται στο βασικό θέμα της ιστορικής αφήγησης, το οποίο είναι η σταδιακή πτώση του Βυζαντίου και η άνοδος των Οθωμανών και, ενώ εκ των προτέρων αποτρέπουν μεταγενέστερες *ελλείψεις* ή *παραλείψεις* (*συμπληρωματικές προλήψεις*), καταλήγουν σε *ελλείψεις* (*χρονικά κενά*).

γ) *εσωτερικές ετεροδιηγητικές μερικές προλήψεις*

Εκτός της *εσωτερικής ομοδιηγητικής μερικής πρόληψης* στους ιστορικούς της αλώσεως εντοπίζεται και η κατηγορία της *εσωτερικής ετεροδιηγητικής μερικής πρόληψης*[816].

Εσωτερική ετεροδιηγητική μερική πρόληψη στην αφήγηση του Δούκα αποτελεί η αναφορά στο δυσοίωνο μέλλον του Θεολόγου Κόρακα: *Ὁ τὰ πάντα γοῦν τὰ καλὰ βασκαίνων φθόνος ἐστοχάζετο καὶ πρὸς τὸν Θεολόγον ὀξέως*[817], καθώς και η

[814] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Θ΄ 217,19-218,16.
[815] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Η΄, 165,17-166,17. Για επιπλέον παραδείγματα αυτού του είδους των *προλήψεων* βλ. Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄, 90,23-25, Δ΄ 189,9-10, Ε΄ 54,3, Ϛ΄ 69,1-3, Ϛ΄ 95,1-3.
[816] *Εσωτερική ετεροδιηγητική μερική πρόληψη* είναι η *πρόληψη* που η έναρξή της χρονικά είναι μεταγενέστερη της αρχής της *πρώτης αφήγησης* (*εσωτερική*), το περιεχόμενό της είναι διαφορετικό από αυτό της *πρώτης αφήγησης* (*ετεροδιηγητική*) και ολοκληρώνεται σε *έλλειψη* (*χρονικά κενά*). Για το ζήτημα αυτό βλ. στο παρόν, 129, 130.
[817] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 28.1.29-30 (229).

προμνημόνευση του θανάτου του Μιχαήλ Πύλλη: *Μετὰ χρόνους δὲ ἱκανοὺς τὴν ψυχὴν ἀπέῤῥηξεν, ἐν τῇ ὁμολογίᾳ ταύτῃ τῇ ἀπαισίῳ δοὺς τὸ τέλος*[818].

Το παράδειγμα αυτό της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* εντάσσεται στις *εσωτερικές ετεροδιηγητικές μερικές προλήψεις*, καθώς η έναρξη της *πρόληψης* είναι μεταγενέστερη του έτους 1360 (έναρξη *πρώτης αφήγησης*), *ετεροδιηγητική*, αφού το περιεχόμενό της δεν αφορά στα γεγονότα που συνέβησαν τόσο στους Βυζαντινούς όσο και στους Οθωμανούς κατά το χρονικό διάστημα 1360-1462 και καταλήγει σε *έλλειψη* (*χρονικά κενά*).

Στην ιστορική αφήγηση του Σφραντζή *εσωτερική ετεροδιηγητική μερική πρόληψη* αποτελεί η μνεία στον Μάρκο Παλαιολόγο Ίαγρο, ο οποίος κατείχε τότε το αξίωμα του *πρωτοβεστιαρίτη* και ενώ αργότερα θα γινόταν *πρωτοστράτωρ*: *Μάρκος Παλαιολόγος ὁ Ἴαγρος ὁ ὕστερον πρωτοστράτωρ, τότε δὲ πρωτοβεστιαρίτης*[819]. Του ίδιου τύπου *πρόληψη* είναι και η αναφορά στον θάνατο της συζύγου του *δεσπότη* Δημητρίου: *ἔτι δὲ καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ ἡ βασίλισσα τέθνηκε μετά τινα καιρὸν ὀλίγον τοῦ θανάτου αὐτοῦ*[820].

Σε όλα τα ανωτέρω παραδείγματα του *Χρονικοῦ* οι *προλήψεις* είναι *εσωτερικές*, καθώς η έναρξή τους είναι μεταγενέστερη του έτους 1413 (έναρξη *πρώτης αφήγησης*), *ετεροδιηγητικές*, αφού το περιεχόμενό τους δεν αφορά στα γεγονότα, στα οποία συμμετείχαν οι Βυζαντινοί και οι Οθωμανοί, με επίκεντρο τους Παλαιολόγους και καταλήγουν σε *ελλείψεις* (*χρονικά κενά*).

δ) *εξωτερικές μερικές προλήψεις*

Όσον αφορά στους τύπους *εξωτερικών προλήψεων*, στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* του Δούκα *εξωτερική, μερική πρόληψη*[821] αποτελεί η *προμνημόνευση* της ανάληψης της εξουσίας από τον Ιωάννη Ϛ΄ Καντακουζηνό, του οποίου η κόρη θα αναγνωριζόταν από τους Βυζαντινούς ως *δέσποινα* και *κυρά* τους, αφού θα νυμφευόταν

[818] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 28.5.17-18 (235). Επίσης, βλ. Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 22.8.8-9 (163).
[819] Σφραντζής, *Χρονικόν,* 20.5.8-10 (66).
[820] Σφραντζής, *Χρονικόν,* 46.9.8-9 (190). Για περισσότερα παραδείγματα αυτής της κατηγορίας *προλήψεων* βλ. Σφραντζής, *Χρονικόν,* 5.1.11-12 (12), 12.4.3-4 (26), 19.7.4-5 (60), 22.11.16-17 (78), 24.10.19-20 (88), 40.13.23-26 (164).
[821] *Εξωτερική* είναι η *πρόληψη*, της οποίας τα όρια εκτείνονται πέραν των χρονικών ορίων της *πρώτης αφήγησης* και *μερική* αυτή που καταλήγει σε *έλλειψη*. Για το θέμα αυτό βλ. στο παρόν, 129, 130.

τον Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγο: *καὶ τὴν θυγατέραν Ἑλένην, ἣν ὡς ἐν ὀλίγῳ δέσποιναν καὶ κυρίαν αὐτῶν ὁ χρόνος ἔμελλε χειροτονῆσαι, αὐτοὶ ὡς μαχλάδα διὰ γλώττης κατέσυρον*[822].

Στην ίδια ιστορική αφήγηση η *πρόληψη* της εχθρότητας που προέκυψε μεταξύ του Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγου και του Ιωάννη Ϛ΄ Καντακουζηνού αποτελεί και αυτή μία *εξωτερική μερική πρόληψη* και η μετάβαση από αυτήν στην *πρώτη αφήγηση* συντελείται απότομα: *Ἀλλ΄ ἡ τῶν Ῥωμαίων οὐκ ἀγαθὴ τύχη μῖσος ἐνέσπειρε καὶ φθόνον ἀπέτεκε, καὶ γὰρ φθονοῦσι μᾶλλον τοῖς μᾶλλον ἐπ΄ ἀρετῇ προιοῦσιν. Ὅθεν καὶ κατὰ τὸν τότε καιρόν*[823].

Οι δύο αυτές *προλήψεις* είναι *εξωτερικές*, διότι τα όρια τους εκτείνονται πέραν των χρονικών ορίων της *πρώτης αφήγησης* (1360-1462), αφού η εχθρότητα του Ιωάννη Ϛ΄ Καντακουζηνού και του Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγου, καθώς και η ανάληψη της εξουσίας από τον Ιωάννη Ϛ΄ Καντακουζηνό είναι γεγονότα που αφορούν στα έτη 1341-1347. Επιπλέον, οι συγκεκριμένες *προλήψεις* είναι μερικές, επειδή καταλήγουν σε *ελλείψεις*.

ε) *Συνδυασμοί προλήψεων*

Αναφορικά με τους συνδυασμούς *προλήψεων*, στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* η μνεία στο αξίωμα του Λουκά Νοταρά, όταν στον θρόνο βρισκόταν ο Ιωάννης Η΄ Παλαιολόγος (*εσωτερική ετεροδιηγητική μερική πρόληψη*[824]), καθώς και στον φόνο του ιδίου και των τέκνων του από τον Μωάμεθ Β΄ ύστερα από την άλωση της Βασιλεύουσας (*εσωτερική ομοδιηγητική επαναληπτική μερική πρόληψη*[825]), αποτελούν

[822] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 9.4.3-5 (63).
[823] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 5.1.18-20 (41)-5.2.21 (41). Επίσης, βλ. Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 2.1.15-16 (33).
[824] Το παράδειγμα αυτό της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* εντάσσεται στις *εσωτερικές ετεροδιηγητικές μερικές προλήψεις*, καθώς η έναρξη της *πρόληψης* είναι μεταγενέστερη του έτους 1360 (έναρξη *πρώτης αφήγησης*), *ετεροδιηγητική*, αφού το περιεχόμενό της δεν αφορά στα γεγονότα που συνέβησαν τόσο στους Βυζαντινούς όσο και στους Οθωμανούς κατά το χρονικό διάστημα 1360-1462, αλλά αναφέρεται στο αξίωμα του Λουκά Νουταρά και καταλήγει σε *έλλειψη* (*χρονικά κενά*).
[825] Στο συγκεκριμένο σημείο της αφήγησης του Δούκα η *πρόληψη* είναι *εσωτερική*, καθώς η έναρξή της είναι μεταγενέστερη του έτους 1360 (έναρξη *πρώτης αφήγησης*), *ομοδιηγητική*, αφού το περιεχόμενό της αφορά στα γεγονότα που συνέβησαν τόσο στους Βυζαντινούς όσο και στους Οθωμανούς κατά το χρονικό διάστημα 1360-1462, *επαναληπτική*, διότι αναφέρεται εκ των προτέρων υπαινικτικά σε ένα συμβάν που σε μεταγενέστερο σημείο της αφήγησης θα αναλυθεί πιο εκτενώς και *μερική*, γιατί ολοκληρώνεται σε *έλλειψη* (*χρονικό κενό*).

δύο ακόμα παραδείγματα *προλήψεων*: *καὶ τῷ πατρὶ καὶ τῷ ἀδελφῷ Λουκᾷ, ὃς καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ ὑστάτου βασιλέως Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου μεσάζων ἐχρημάτισε καὶ ἐν τῇ παντελεῖ φθορᾷ τῆς Πόλεως καὶ αὐτὸς σὺν τοῖς τέκνοις ἐκαρατομήθη*[826]. Η συγκεκριμένη *πρόληψη* ολοκληρώνεται με ρητή επισήμανση του αφηγητή για επιστροφή στο σημείο διακοπής της αφήγησης από την *πρόληψη*: *ἀλλ᾽ ἐπανιτέον ἤδη πρὸς τὴν διήγησιν*[827].

Στην ίδια ιστορική αφήγηση *προλέγεται* και η ανάληψη της εξουσίας από τον Μουράτ Β΄ με πολλές ταραχές και προβλήματα: *Κληρωθεὶς οὖν ὁ Μουρὰτ-πεγ τὴν ἀρχηγίαν, οὐκ ἀταράχως οὐδ᾽ ἄνευ ζάλης εἰσῆλθεν, ἀλλὰ μετὰ πολλοῦ τοῦ θορύβου καὶ μεγάλης ζημίας τὸν κότινον ἔλαβεν, ὡς ὁ λόγος φθάσας δηλώσει* (*εσωτερική ομοδιηγητική επαναληπτική μερική πρόληψη*)[828]. Η *πρόληψη* αυτή, πέραν του γεγονότος ότι σε αυτήν είναι φανερή η προαναγγελία του *αφηγητή* για το μετέπειτα περιεχόμενο της αφήγησής του (*ὡς ὁ λόγος φθάσας δηλώσει*), ακολουθείται και από *εσωτερική ομοδιηγητική συμπληρωματική μερική ανάληψη: Καὶ γὰρ ὁ τούτου πατὴρ νοσηλευθεὶς προσκαλεῖται τὸν πρῶτον τῶν μεγιστάνων αὐτοῦ ... ὄνομα τῷ ἀνδρὶ Παγιαζήτ, γένους Ἀλβανῶν, ἐκ παιδιόθεν τὴν δουλικὴν τύχην λαχὼν καὶ τῷ Μεχεμὲτ-πεγ συνὼν ἔν τε δυσπραγίαις καὶ θλίψεσιν*[829].

Επιπροσθέτως, σε μία περίπτωση η *εσωτερική ομοδιηγητική συμπληρωματική μερική ανάληψη* που εντοπίζεται στην αφήγηση της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* (*παρέδοκαν αὐτὸν λέγοντες ὅτι οὗτος ὁ Πύλλης ἔγραψε τότε τῷ βασιλεῖ, πῶς ὁ Θεολόγος μέλλει προδοῦναι τὴν Πόλιν καὶ παρ᾽ ἐκείνου τοῦ μηνύματος ἀπέθανεν ὁ Κόραξ*[830]) εμπεριέχει μία *εσωτερική ομοδιηγητική επαναληπτική μερική πρόληψη*

---

[826] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 19.9.11-13 (129).
[827] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 19.10.14 (129).
[828] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 22.10.9-11 (165). Στο συγκεκριμένο σημείο της αφήγησης του Δούκα η *πρόληψη* είναι *εσωτερική*, καθώς η έναρξή της είναι μεταγενέστερη του έτους 1360 (έναρξη *πρώτης αφήγησης*), *ομοδιηγητική*, αφού το περιεχόμενό της αφορά στα γεγονότα που συνέβησαν τόσο στους Βυζαντινούς όσο και στους Οθωμανούς κατά το χρονικό διάστημα 1360-1462, *επαναληπτική*, διότι αναφέρεται εκ των προτέρων υπαινικτικά σε ένα συμβάν που σε μεταγενέστερο σημείο της αφήγησης θα αναλυθεί πιο εκτενώς και *μερική*, γιατί ολοκληρώνεται σε *έλλειψη* (*χρονικό κενό*).
[829] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 22.10.11-14 (165). Πρόκειται για *ανάληψη*, της οποίας η χρονική αρχή είναι μεταγενέστερη του χρόνου της *πρώτης αφήγησης*, δηλ. του έτους 1360 (*εσωτερική*), το περιεχόμενό της αφορά στα γεγονότα που συνέβησαν τόσο στους Βυζαντινούς όσο και στους Οθωμανούς κατά το χρονικό διάστημα 1360-1462 και συγκεκριμένα στον Μωάμεθ Α΄ (*ομοδιηγητική*), συμπληρώνει (*συμπληρωματική-παραπομπή*) εκ των υστέρων ένα προγενέστερο κενό (αποσιώπηση κάποιου στοιχείου από την αφήγηση/*παράλειψη*) και δεν συναντά χρονικά την *πρώτη αφήγηση* (*μερική*), αλλά καταλήγει σε *έλλειψη* (*χρονικό κενό*).
[830] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 28.5.11-13 (235). Πρόκειται για *ανάληψη*, της οποίας η χρονική αρχή είναι μεταγενέστερη του χρόνου της *πρώτης αφήγησης*, δηλ. του έτους 1360 (*εσωτερική*), το

(*εγκιβωτισμένη*), η οποία όμως έχει *αναδρομικό* χαρακτήρα, καθώς σε αυτήν επισημαίνεται η επικείμενη προδοσία της Πόλεως από τον Θεολόγο Κόρακα: *πῶς ὁ Θεολόγος μέλλει προδοῦναι τὴν Πόλιν*[831], γεγονός το οποίο έχει αναφερθεί προηγουμένως στην αφήγηση της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας*[832].

Ακόμα, στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* μία *εσωτερική ομοδιηγητική συμπληρωματική μερική πρόληψη*[833] ακολουθείται από μία *εξωτερική μερική ανάληψη*[834] η οποία συνοδεύεται από σχόλια του αφηγητή: *πῶς ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος,-οὔπω γὰρ ἦν στεφθείς, ἀλλὰ οὐδὲ στεφθῆναι ἔμελλε διὰ τὸ προῤῥηθέν*[835].

Περνώντας στην ιστορική αφήγηση του Σφραντζή, ο *αφηγητής* του *Χρονικοῦ* καθώς σχολιάζει τη Σύνοδο της Φερράρας-Φλωρεντίας αναφέρεται εκ των προτέρων στην επίθεση των Οθωμανών στην Κωνσταντινούπολη, στην πολιορκία της Βασιλεύουσας, καθώς και στις αιχμαλωσίες και στα δεινά που υπέστησαν οι Βυζαντινοί από αυτούς: *ἀλλὰ διὰ τὸ ὅτι ἦν καὶ αὕτη ἡ τῆς συνόδου δουλεία αἰτία μία καὶ πρώτη καὶ μεγάλη εἰς τὸ νὰ γένηται ἡ κατὰ τῆς Πόλεως τῶν ἀσεβῶν ἔφοδος· καὶ ἀπὸ ταύτην πάλιν ἡ πολιορκία καὶ ἡ αἰχμαλωσία καὶ τοιαύτη καὶ τοσαύτη συμφορὰ*

περιεχόμενό της αφορά στα γεγονότα που συνέβησαν τόσο στους Βυζαντινούς όσο και στους Οθωμανούς κατά το χρονικό διάστημα 1360-1462 και συγκεκριμένα στην προδοσία του Θεολόγου Κόρακα εις βάρος της Βασιλεύουσας (*ομοδιηγητική*), συμπληρώνει (*συμπληρωματική-παραπομπή*) εκ των υστέρων ένα προγενέστερο κενό (αποσιώπηση κάποιου στοιχείου από την αφήγηση/*παράλειψη*) και δεν συναντά χρονικά την *πρώτη αφήγηση* (*μερική*), αλλά καταλήγει σε *έλλειψη* (*χρονικό κενό*).

[831] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 28.5.12 (235). Στο συγκεκριμένο σημείο της αφήγησης του Δούκα η *πρόληψη* είναι *εσωτερική*, καθώς η έναρξή της είναι μεταγενέστερη του έτους 1360 (έναρξη *πρώτης αφήγησης*), *ομοδιηγητική*, αφού το περιεχόμενό της αφορά στα γεγονότα που συνέβησαν τόσο στους Βυζαντινούς όσο και στους Οθωμανούς κατά το χρονικό διάστημα 1360-1462, και συγκεκριμένα στην προδοσία του Θεολόγου Κόρακα εις βάρος της Βασιλεύουσας, *επαναληπτική*, διότι αναφέρεται στη συγκεκριμένη περίπτωση εκ των υστέρων υπαινικτικά σε ένα συμβάν που σε προγενέστερο σημείο της αφήγησης αναλύθηκε πιο εκτενώς και *μερική*, γιατί ολοκληρώνεται σε *έλλειψη* (*χρονικό κενό*).

[832] Αναλυτικά βλ. Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 28.3.17 (231)-28.4.3 (235).

[833] Στο συγκεκριμένο σημείο της αφήγησης του Δούκα η *πρόληψη* είναι *εσωτερική*, καθώς η έναρξή της είναι μεταγενέστερη του έτους 1360 (έναρξη *πρώτης αφήγησης*), *ομοδιηγητική*, αφού το περιεχόμενό της αφορά στα γεγονότα που συνέβησαν τόσο στους Βυζαντινούς όσο και στους Οθωμανούς κατά το χρονικό διάστημα 1360-1462, και συγκεκριμένα στην ανάληψη της εξουσίας από τον Κωνσταντίνο ΙΑ΄ Παλαιολόγο και, ενώ εκ των προτέρων αποτρέπει μεταγενέστερες *ελλείψεις* ή *παραλείψεις* (*συμπληρωματική*), καταλήγει σε *έλλειψη* (*χρονικό κενό*).

[834] Η *ανάληψη* αυτή είναι *εξωτερική*, επειδή εκτείνεται εκτός των χρονικών ορίων της *πρώτης αφήγησης* (1360-1462), αφού η προφητεία για τον Κωνσταντίνο ΙΑ΄ Παλαιολόγο δεν περιλαμβάνεται στα χρονικά όρια της *πρώτης αφήγησης* και *μερική*, διότι καταλήγει σε *έλλειψη* (*χρονικό κενό*).

[835] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 34.2.8-9 (293). Η Κιουσοπούλου, *Βασιλεύς ή οικονόμος*, 185-186, διευκρινίζει ότι η στέψη δεν είχε υποχρεωτικό χαρακτήρα πλέον και ερμηνεύει την απουσία στέψης του τελευταίου αυτοκράτορα του Βυζαντίου ως αποδυνάμωση του ρόλου της Εκκλησίας στην τελετή αναγόρευσης του βυζαντινού αυτοκράτορα.

ἡμῶν (*εσωτερική ομοδιηγητική επαναληπτική μερική πρόληψη*)[836]. Προτού ο αφηγητής επιστρέψει στην *πρώτη αφήγηση*, συνεχίζει τον σχολιασμό του και επισημαίνει παλαιότερα γεγονότα: *καὶ ἀκούσατε λόγους ἀληθεῖς ... εἶπεν ὁ ἀοίδιμος βασιλεὺς πρὸς τὸν ὑιὸν αὐτοῦ τὸν βασιλέα κῦρ Ἰωάννην ... καὶ ἰδοὺ ἐκμαρτυρία τοῦ ὡς μὴ ὤφελε γενέσθαι τὴν σύνοδον· ἀφίημι γὰρ τὰ ἄλλα καὶ ἄλλα, ἃ παρηκολούθησαν ἀπὸ τούτου* (*εσωτερικές, ομοδιηγητικές, συμπληρωματικές, επαναληπτικές, μερικές αναλήψεις*)[837].

Γ) ***Ιδιαιτερότητες αναλήψεων-προλήψεων***

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* μία *εσωτερική ομοδιηγητική συμπληρωματική ανάληψη* (τα λόγια του Λουκά Νοταρά ότι προτιμά να κυριαρχήσουν στην Πόλη οι Οθωμανοί, παρά οι Λατίνοι, όταν οι Ρωμαίοι είδαν τους Οθωμανούς παρατεταγμένους εναντίον της Πόλεως) έπεται από μία παράλληλη χρονικά *εσωτερική ομοδιηγητική συμπληρωματική μερική ανάληψη*[838], η οποία ολοκληρώνεται με σχολιασμό του αφηγητή και αφορά στα λόγια των Ρωμαίων, οι οποίοι την ίδια στιγμή προτιμούσαν να υποδουλωθούν από τους Λατίνους παρά από τους Οθωμανούς: *πρῶτον ... τὸν μέγα δούκαν ... «Κρειττότερόν ἐστιν εἰδέναι ἐν μέσῃ τῇ πόλει φακιόλιον βασιλεῦον Τούρκων ἢ καλύπτραν Λατινικήν»*[839] *... οἱ τῆς Πόλεως*

[836] Σφραντζής, *Χρονικόν,* 23.4.26-29 (80). Η συγκεκριμένη *πρόληψη* που εντοπίζεται στο *Χρονικὸν* είναι *εσωτερική*, καθώς η έναρξή της είναι μεταγενέστερη του έτους 1413 (έναρξη *πρώτης αφήγησης*), *ομοδιηγητική*, αφού το περιεχόμενό της αφορά στα γεγονότα, στα οποία συμμετείχαν οι Βυζαντινοί και οι Οθωμανοί, με επίκεντρο τους Παλαιολόγους, *επαναληπτική*, διότι αναφέρεται εκ των προτέρων υπαινικτικά σε ένα συμβάν που σε μεταγενέστερο σημείο της αφήγησης θα αναλυθεί πιο εκτενώς, όπως στη συγκεκριμένη περίπτωση η άλωση της Βασιλεύουσας από τους Οθωμανούς και *μερική*, γιατί ολοκληρώνεται σε *έλλειψη* (*χρονικό κενό*).

[837] Σφραντζής, *Χρονικόν,* 23.5.1 (82)-23.12.2 (86). Πρόκειται για *αναλήψεις*, των οποίων η έναρξη είναι μεταγενέστερη της έναρξης της *πρώτης αφήγησης*, δηλ. του έτους 1413 (*εσωτερικές*), το περιεχόμενό τους αφορά στα γεγονότα, στα οποία συμμετείχαν οι Βυζαντινοί και οι Οθωμανοί, με επίκεντρο τους Παλαιολόγους (*ομοδιηγητικές*), αναφέρονται εκ των προτέρων υπαινικτικά σε ένα συμβάν που σε μεταγενέστερο σημείο της αφήγησης θα αναλυθεί πιο εκτενώς (*επαναληπτικές*) ή συμπληρώνουν χρονικά κενά ή δεδομένα (*συμπληρωματικές*) και καταλήγουν σε *ελλείψεις* (*χρονικά κενά*).

[838] Οι *αναλήψεις* αυτές είναι *εσωτερικές*, καθώς η έναρξή τους είναι μεταγενέστερη του έτους 1360 (έναρξη *πρώτης αφήγησης*), *ομοδιηγητικές*, αφού το περιεχόμενό τους αφορά στα γεγονότα που συνέβησαν τόσο στους Βυζαντινούς όσο και στους Οθωμανούς κατά το χρονικό διάστημα 1360-1462 (τα λόγια του Λουκά Νοταρά και των Ρωμαίων, ενώ οι Οθωμανοί είχαν παραταχθεί, για να επιτεθούν στη Βασιλεύουσα) και *συμπληρωματικές*, καθώς συμπληρώνουν εκ των υστέρων ένα προγενέστερο κενό (αποσιώπηση κάποιου στοιχείου από την αφήγηση/*παράλειψη*). Επιπλέον, η πρώτη *ανάληψη* καταλήγει σε ένα παράλληλο χρονικά γεγονός, ενώ η δεύτερη κατά σειρά *ανάληψη* ολολκληρώνεται σε *έλλειψη* (*χρονικό κενό, μερική ανάληψη*).

[839] Για το περιεχόμενο της φράσης του Νοταρά βλ. Κιουσοπούλου, *Βασιλεύς ή οικονόμος*, 116.

... «Εἴθε ἐδόθη ἡ πόλις ἐν χερσὶ τῶν Λατίνων ... καὶ μὴ ἀποῤῥιφθῶμεν ἐν ταῖς τῶν ἀσεβῶν παλάμαις». Τότε καὶ αὐτὸς ἐκεῖνο ἐφθέγξατο[840].

Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζουν και τα σημεία εκείνα, στα οποία μία *εσωτερική ετεροδιηγητική ανάληψη* έπεται από μία *παράλληλη ανάληψη*, οπότε στην περίπτωση αυτή η *ανάληψη* δεν μπορεί να χαρακτηριστεί *μερική*, καθώς δεν ολοκληρώνεται σε *έλλειψη* αλλά σε ένα παράλληλο γεγονός. Στην αφήγηση του *Χρονικοῦ* διευκρινίζεται ότι, ενώ ο Σφραντζής βρισκόταν γύρω από την Αδριανούπολη (*εσωτερική ετεροδιηγητική ανάληψη*[841]), ο Τουραχάν κατέφθασε στον Μορέα, υποδούλωσε τους Αλβανούς και εξεδίωξε τον *δεσπότη* που οι ίδιοι είχαν ορίσει: *Τὸν δ΄ Ὀκτώβριον, ἐν ᾧ δὴ ἐγὼ εἰς τὰ περὶ τὴν Ἀνδριανούπολιν διέτριβον, ἐλθόντος τοῦ Τουραχάνη ... τοὺς Ἀλβανίτας ἐδούλωσαν, ὁπωσδήποτε κακώσαντες, καὶ τὸν ψευδοδεσπότην ἐδίωξαν*[842] (*εσωτερική ομοδιηγητική συμπληρωματική μερική ανάληψη*[843]).

Επιπλέον, ενώ ο Σφραντζής βρισκόταν στη Ρώμη και στις γειτονικές της περιοχές (*εσωτερική ετεροδιηγητική ανάληψη*[844]), ο Μωάμεθ Β΄ εισέβαλε στην Αλβανία, την κατέλαβε, εξεδίωξε τον ηγεμόνα της, οικοδόμησε κάστρο και εντέλει επέστρεψε στην Κωνσταντινούπολη*: Καθ΄ ὃν δὴ ... τὴν Ῥώμην διετρίβομεν ... ὁ ... ἀμηρᾶς ... κατὰ τῆς Ἀλβανιτίας καὶ διώξας ... τὸν Σκαντάρην ... αἰχμαλωτεύσας ... ἀφανίσας τὸν τόπον ... κτίσας κάστρον ... Κρούας ὀνομαζομένου ... ἐπανέστρεψεν ...*

---

[840] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 37.10.9-15 (329). Μία *εσωτερική ομοδιηγητική επαναληπτική μερική ανάληψη* καταλήγει σε μία *εσωτερική ομοδιηγητική μερική ανάληψη* η οποία έπεται από *παράλληλο γεγονός* [Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 44.3.8-12 (415)]. Για συνδυασμούς *προλήψεων* βλ. Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 38.8.12-14 (339) όπου μία *εσωτερική ομοδιηγητική επαναληπτική μερική πρόληψη* έπεται από μία *εσωτερική ομοδιηγητική συμπληρωματική μερική πρόληψη*.

[841] Η *ανάληψη* αυτή είναι *εσωτερική*, καθώς η έναρξή της είναι μεταγενέστερη της έναρξης της *πρώτης αφήγησης*, δηλ. του έτους 1413 και *ετεροδιηγητική*, αφού το περιεχόμενό της δεν αφορά στα γεγονότα, στα οποία συμμετείχαν οι Βυζαντινοί και οι Οθωμανοί, με επίκεντρο τους Παλαιολόγους, αλλά σε αυτοβιογραφικά στοιχεία του αξιωματούχου Σφραντζή.

[842] Σφραντζής, *Χρονικόν,* 37.7.1-4 (146).

[843] Η *ανάληψη* αυτή είναι *εσωτερική*, καθώς η έναρξή της είναι μεταγενέστερη της έναρξης της *πρώτης αφήγησης*, δηλ. του έτους 1413, *ομοδιηγητική*, αφού το περιεχόμενό της αφορά στα γεγονότα, στα οποία συμμετείχαν οι Βυζαντινοί και οι Οθωμανοί, με επίκεντρο τους Παλαιολόγους (στη συγκεκριμένη περίπτωση αναφέρονται οι επιθέσεις του Οθωμανού Τουραχάν στον Μορέα), *συμπληρωματική*, καθώς συμπληρώνει δεδομένα και *μερική*, αφού καταλήγει σε *έλλειψη* (*χρονικό κενό*).

[844] Η *ανάληψη* αυτή είναι *εσωτερική*, καθώς η έναρξή της είναι μεταγενέστερη της έναρξης της *πρώτης αφήγησης*, δηλ. του έτους 1413 και *ετεροδιηγητική*, αφού το περιεχόμενό της δεν αφορά στα γεγονότα, στα οποία συμμετείχαν οι Βυζαντινοί και οι Οθωμανοί, με επίκεντρο τους Παλαιολόγους, αλλά σε αυτοβιογραφικά στοιχεία του αξιωματούχου Σφραντζή.

τὴν Κωνσταντινούπολιν (*εσωτερική ομοδιηγητική συμπληρωματική μερική ανάληψη*)[845].

Επίσης, στην αφήγηση των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν* αναφέρεται ότι ο Σιγισμούνδος μαζί με τους Παίονες, τους Κέλτες, τους Γερμανούς και τους Δάκες, οι οποίοι ήταν οι οδηγοί τους, ετοιμάζονταν να διαβούν τον Ίστρο, για να επιτεθούν στον Βαγιαζήτ Α΄. Στο σημείο αυτό ο αφηγητής των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν* μνημονεύει *αναδρομικά* τη διαμονή του ηγεμόνος των Γερμανών Σιγισμούνδου στη Βιέννη, όπου είχε υπό την εξουσία του κάποια γερμανική περιοχή. Εν συνεχεία, όταν συνασπίστηκαν οι Παίονες με τους Γερμανούς, ο Σιγισμούνδος κατέστη εκτός από ηγεμόνας των Γερμανών και βασιλιάς των Παιόνων (*εσωτερική ετεροδιηγητική ανάληψη*[846]): *ὡς οἱ Παίονες ἡγουμένου Σιγισμούνδου ... Κελτοὶ καὶ Γερμανῶν ... Ἴστρον παρασκευάζοιντο διαβῆναι, καὶ Δᾶκας ... ὁδοῦ ἡγουμένους ... Σιγισμοῦνδος ... ἐπὶ Παιαζήτην στρατευόμενος ... περὶ Βιέννην ... τὰ πολλὰ διατρίβων ... χώρας ... Γερμανῶν ἄρχων οὐ φαύλης ... αὐτὸς βασιλεύς τε ἅμα καθειστήκει Παιόνων καὶ τῆς Γερμανῶν χώρας ἡγεμών*[847]. Έπειτα, στην αφήγηση του Χαλκοκονδύλη εντοπίζεται μία *παρέκβαση*[848] για τη Γερμανία και την Παιονία: *Ἡ δὲ Γερμανία ἄρχεται … Παιονία δὲ ἄρχεται ἀπὸ Βιέννης τῆς Γερμανῶν πόλεως … παρὰ τὸν Ἴστρον*[849], μετά την ολοκλήρωση της οποίας ο αφηγητής επανέρχεται στην ιστορία του Σιγισμούνδου. Επισημαίνεται η αναγόρευση από τους Παίονες του Σιγισμούνδου ως ηγεμόνα τους. Πέραν αυτού, ο Σιγισμούνδος απέστειλε πρέσβεις στον αρχιερέα των Ρωμαίων, ούτως ώστε να αναγορευτεί αυτοκράτωρ Ρωμαίων. Γι' αυτόν τον λόγο κατέφθασε στην Ιταλία, αλλά οι Βενετοί, μόλις έμαθαν την άφιξη του Σιγισμούνδου στις περιοχές τους, απέστειλαν αγγελιοφόρο, προκειμένου να τον αποτρέψουν. Ο ηγεμόνας Παιόνων και Γερμανών αρνήθηκε και οι Βενετοί προετοιμάστηκαν να τον αντιμετωπίσουν. Στην αναμέτρηση που επακολούθησε πολλοί άνδρες του Σιγισμούδου τράπηκαν σε φυγή και

---

[845] Σφραντζής, *Χρονικόν,* 43.3.26-31 (176). Η *ανάληψη* αυτή είναι *εσωτερική*, καθώς η έναρξή της είναι μεταγενέστερη της έναρξης της *πρώτης αφήγησης*, δηλ. του έτους 1413, *ομοδιηγητική*, αφού το περιεχόμενό της αφορά στα γεγονότα, στα οποία συμμετείχαν οι Βυζαντινοί και οι Οθωμανοί, με επίκεντρο τους Παλαιολόγους (στη συγκεκριμένη περίπτωση αναφέρονται οι επιθέσεις του Μωάμεθ Β΄), *συμπληρωματική*, καθώς συμπληρώνει δεδομένα και *μερική*, αφού καταλήγει σε *έλλειψη* (*χρονικό κενό*).

[846] Η *ανάληψη* αυτή είναι *εσωτερική*, καθώς η έναρξή της είναι μεταγενέστερη του έτους 1389 (έναρξη *πρώτης αφήγησης*), *ετεροδιηγητική*, δίοτι το περιεχόμενό της (αυτοβιογραφικά στοιχεία του Σιγισμούνδου) δεν αφορά στο βασικό θέμα της αφήγησης, το οποίο είναι η πτώση του Βυζαντίου και η παράλληλη άνοδος των Οθωμανών.

[847] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 64,2-12.

[848] Με τον όρο *παρέκβαση* δηλώνεται η απομάκρυνση του αφηγητή από το κυρίως θέμα.

[849] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 64,13-68,7.

μόλις και μετά βίας δραπέτευσαν. Γι' αυτόν τον λόγο ο ηγεμόνας Παιόνων και Γερμανών, θεωρώντας άσκοπη τη μάχη, κατέφυγε στον ηγεμόνα της Λιγυρίας. Από εκεί μετέβη στη Ρώμη, αναγορεύτηκε αυτοκράτωρ Ρωμαίων και ζήτησε από τον αρχιερέα των Ρωμαίων να τον συνδράμει στην εκστρατεία που ετοίμαζε εναντίον των Βαρβάρων, πράγμα το οποίο και έγινε. Ύστερα από την αρωγή του αρχιερέα ο ίδιος ο Σιγισμούνδος προετοιμάστηκε επαρκώς και εξεστράτευσε εναντίον του Βαγιαζήτ Α΄. Διέσχισε τον Ίστρο έχοντας ως οδηγούς τους Παίονες και τους Δάκες και απέστειλε πρέσβεις στους ηγεμόνες της Ιταλίας και Ιβηρίας για περαιτέρω βοήθεια, πέραν της συνδρομής του αρχιερέα της Ρώμης. Όταν ο Βαγιαζήτ Α΄ πληροφορήθηκε την επίθεση του Σιγισμούνδου εναντίον του, έσπευσε να τον αντιμετωπίσει στον Ίστρο με το ασιατικό και το ευρωπαϊκό στράτευμά του: *Σιγισμοῦνδον ... οἱ Παίονες βασιλέα τε σφίσιν αὐτοῖς καθίστασαν … τῷ Ἐνετῶν στρατῷ .... ἐς Ῥώμην παρεγένετο, καὶ βασιλεύς τε καθειστήκει ... ἐπὶ τὸν βάρβαρον αὐτῷ ἐκστρατείαν γινομένην ... λαβὼν τούς τε Παίονας καὶ Δᾶκας τῆς ὁδοῦ ἡγεμόνας, εὐθὺ τοῦ Ἴστρου ἐπὶ Παιαζήτην ... ὁ μὲν οὖν Παιαζήτης ... ἀντεπήει ἐπὶ Ἴστρον ... πορευόμενος*[850]. Αξιομνημόνευτο είναι το γεγονός ότι η *εσωτερική ετεροδιηγητική ανάληψη,* μετά την *παρέκβαση* για τη Γερμανία και την Παιονία, αποτελεί μία *εσωτερική* (η έναρξη της *ανάληψης* είναι μεταγενέστερη της έναρξης της *πρώτης αφήγησης*, δηλ. του έτους 1389), *ομοδιηγητική πλήρη ανάληψη*, καθώς ο αφηγητής επιστρέφει στο σημείο που είχε διακόψει την *πρώτη αφήγηση*, ούτως ώστε να παραθέσει το *αναδρομικό* τμήμα, χωρίς να εντοπίζεται *έλλειψη* (*πλήρης ανάληψη*), και καθώς το περιεχόμενο της *ανάληψης* μετά την *παρέκβαση* ανήκει στην ίδια γραμμή δράσης με την *πρώτη αφήγηση* (*ομοδιηγητική ανάληψη*).

Στην ίδια ιστορική αφήγηση αναφέρεται επίσης ότι ο Ιάγγος Χωνιάτης εγκαταλείποντας την πόλη Αρδέλιο κατέφυγε στον ηγεμόνα των Τριβαλλών, όπου παρέμενε εκεί για μεγάλο χρονικό διάστημα και επέδειξε αξιόλογα έργα. Η αφήγηση έχει ως εξής: ο ηγεμόνας των Τριβαλλών είχε εξέλθει για κυνήγι, όταν είδε ενώπιόν του έναν λύκο. Τότε, ο ηγεμόνας κάλεσε τον Ιάγγο να ασχοληθεί με τον λύκο. Εκείνος κατάφερε να σκοτώσει τον λύκο και παρέδωσε το δέρμα του στον Τριβαλλό. Ο Ιάγγος, αφού παρέμεινε εκεί για αρκετό χρονικό διάστημα, κατευθύνθηκε στους Παίονες

[850] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 68,8-70,9.

(*εσωτερική ετεροδιηγητική ανάληψη*[851]): *οὗτος γένους ... ἀπὸ Χωνιάτης πόλεως Ἀρδελίου ὡρμημένος ἐπὶ τὸν Τριβαλλῶν ἀφίκετο ἡγεμόνα, μεμισθωμένος ... διέτριβε συχνόν τινα χρόνον ... καὶ λύκου ἐπιφανέντος τῷ ἡγεμόνι ἐπεκάλει τὸν Ἰάγγον ... ὁ δὲ ... τὸν θῆρα ἤλαυνεν ἀνὰ κράτος … τὸν λύκον καὶ ἀνελεῖν ... ἀφελόμενον τὸ δέρμα ... ἐπὶ τὸν ἡγεμόνα … ὧδέ σοι παρέστη … τὸ ἐντεῦθεν χρήμασί τε ἐθεράπευε ... διατρίψας ... χρόνον συχνὸν ἀφίκετο ἐπὶ τοὺς Παίονας*[852]. Πέραν αυτού, στην αφήγηση των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν* διευκρινίζεται ότι, πριν την άφιξη στον ηγεμόνα των Τριβαλών, ο Ιάγγος ήταν υπηρέτης του Αλί, του υιού του Βρενέζη, και ειδικότερα ιπποκόμος, όπου και έμαθε την τουρκική γλώσσα (*εγκιβωτισμένη εσωτερική ετεροδιηγητική ανάληψη*[853]): *λέγεται μὲν δὴ καὶ πρὶν ἐπὶ τὸν Τριβαλλῶν ἡγεμόνα ἐλθεῖν, Ἀλιέω τοῦ Βρενέζεω γενέσθαι θεράποντα ... ἱπποκόμον γενόμενον ... φωνὴν ἐξέμαθε τὴν Τούρκων*[854]. Έπειτα, όταν πήγε στους Παίονες, λάμβανε μισθό και επιτέλεσε αξιοθαύμαστα έργα κατά τη διαμάχη των Παιόνων με τους Γερμανούς: *ὡς μὲν οὖν ἐτράπετο ἐπὶ τοὺς Παίονας ... μισθὸν ... ληψόμενος, ἐλάμβανέ τε τὸν μισθὸν καὶ ἐς διαφορὰν καθισταμένων τῶν Παιόνων πρὸς τοὺς Γερμανοὺς μεγάλα ἀπεδείκνυτο ἔργα ... πολλῶν ἄλλων εὐδοκιμῶν ἐφαίνετο πανταχῇ* (*εσωτερική ετεροδιηγητική ανάληψη*)[855]. Εν συνέχεια, του παραχωρήθηκε η ηγεμονία του Αρδελίου από τους Παίονες, στο οποίο κατόρθωσε σπουδαία νίκη εναντίον των Οθωμανών: *δι᾽ ἃ δὴ ... ἐπετέτραπτο τὴν τῆς Ἀρδελίου χώρας ἀρχὴν ὑπὸ τῆς Παιόνων βουλῆς. Καὶ ἄρχων ... Σαβατίνην ... βασιλέως στρατηγὸν κάθειλέ τε ... νίκην ἀνελόμενος εὐδοξοτάτην* (*εσωτερική ομοδιηγητική πλήρης ανάληψη*[856] με *εσωτερική ομοδιηγητική*

---

[851] Η *ανάληψη* αυτή είναι *εσωτερική*, καθώς η έναρξή της είναι μεταγενέστερη του έτους 1389 (έναρξη *πρώτης αφήγησης*), *ετεροδιηγητική*, δίοτι το περιεχόμενό της (αυτοβιογραφικά στοιχεία του Ιάγγου Χωνιάτη) δεν αφορά στο βασικό θέμα της αφήγησης, το οποίο είναι η πτώση του Βυζαντίου και η παράλληλη άνοδος των Οθωμανών.

[852] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄, 33,8-34,4.

[853] Η *ανάληψη* αυτή είναι *εσωτερική*, καθώς η έναρξή της είναι μεταγενέστερη του έτους 1389 (έναρξη *πρώτης αφήγησης*), *ετεροδιηγητική*, δίοτι το περιεχόμενό της (αυτοβιογραφικά στοιχεία του Ιάγγου Χωνιάτη) δεν αφορά στο βασικό θέμα της αφήγησης, το οποίο είναι η πτώση του Βυζαντίου και η παράλληλη άνοδος των Οθωμανών και *εγκιβωτισμένη*, καθώς εμπεριέχεται εντός άλλης *αναλήψεως*.

[854] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄, 34,4-8.

[855] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄, 34,8-14. Η *ανάληψη* αυτή είναι *εσωτερική*, καθώς η έναρξή της είναι μεταγενέστερη του έτους 1389 (έναρξη *πρώτης αφήγησης*), *ετεροδιηγητική*, δίοτι το περιεχόμενό της (αυτοβιογραφικά στοιχεία του Ιάγγου Χωνιάτη) δεν αφορά στο βασικό θέμα της αφήγησης, το οποίο είναι η πτώση του Βυζαντίου και η παράλληλη άνοδος των Οθωμανών.

[856] Η *ανάληψη* αυτή είναι *εσωτερική* (η έναρξη της *ανάληψης* είναι μεταγενέστερη της έναρξης της *πρώτης αφήγησης*, δηλ. του έτους 1389), *ομοδιηγητική*, καθώς το περιεχόμενο της ανήκει στην ίδια γραμμή δράσης με την *πρώτη αφήγηση* και *πλήρης*, καθώς ο αφηγητής επιστρέφει στο σημείο που είχε διακόψει την *πρώτη αφήγηση*, ούτως ώστε να παραθέσει το *αναδρομικό* τμήμα και δεν παρατηρείται *έλλειψη* (*χρονικό κενό*).

επαναληπτική μερική ανάληψη-υπόμνηση[857] που καταλήγει σε σχολιασμό του αφηγητή)[858].

[857] Η ανάληψη αυτή είναι *εσωτερική*, καθώς η έναρξή της είναι μεταγενέστερη του έτους 1389 (έναρξη *πρώτης αφήγησης*), *ομοδιηγητική*, δίοτι το περιεχόμενό της αφορά στο βασικό θέμα της αφήγησης, το οποίο είναι η πτώση του Βυζαντίου και η παράλληλη άνοδος των Οθωμανών (στη συγκεκριμένη περίπτωση αναφέρεται η νίκη του Ιάγγου Χωνιάτη στο Αρδέλιο εναντίον των Οθωμανών, γεγονός το οποίο είχε αναφερθεί και προηγουμένως στην αφήγηση-*επαναληπτική ανάληψη*) και *μερική*, επειδή καταλήγει σε *έλλειψη* (*χρονικό κενό*).

[858] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄, 34,15-19.

7.2. ΕΙΣΑΓΩΓΗ-ΤΑΧΥΤΗΤΕΣ ΑΦΗΓΗΣΗΣ

Στο πλαίσιο της μελέτης του *χρόνου της αφήγησης* εντάσσεται και η εξέταση των *ταχυτήτων της αφήγησης*, οι οποίες αφορούν στον χρόνο που είναι απαραίτητος, προκειμένου να διαβαστεί ένα αφήγημα[859]. Ο Genette, για να εξετάσει τις *ταχύτητες της αφήγησης*, πρότεινε την αντιπαραβολή της *διάρκειας της αφήγησης* με τη *διάρκεια της ιστορίας* του αφηγήματος. Με βάση αυτό το κριτήριο ο Γάλλος αφηγηματολόγος διέκρινε τέσσερις *αφηγηματικές ταχύτητες* στηριζόμενος στη σχέση που υφίσταται μεταξύ του *χρόνου της ιστορίας* και του *χρόνου της αφήγησης*[860]. Αναλυτικότερα, πρώτη *ταχύτητα* είναι η *παύση*, στην οποία ο *χρόνος της αφήγησης* είναι απείρως μεγαλύτερος από τον *χρόνο της ιστορίας*[861]. *Παύσεις* (*επιβράδυνση της αφήγησης*) αποτελούν οι παρεμβάσεις του αφηγητή, τα σχόλια, οι στοχασμοί και οι περιγραφές, όταν διακόπτουν τη δράση[862]. Δεύτερη *αφηγηματική ταχύτητα* είναι η *σκηνή*, στην οποία ο *χρόνος της αφήγησης* ισούται με τον *χρόνο της ιστορίας* (*ισοχρονία*)[863]. *Σκηνή* αποτελούν οι διάλογοι, οι δημηγορίες και τα λόγια των ηρώων[864]. Τρίτη *αφηγηματική ταχύτητα* είναι η *περίληψη* ή *συνοπτική αφήγηση* (*επιτάχυνση της αφήγησης*), όπου ο *χρόνος της αφήγησης* είναι μικρότερος από τον *χρόνο της ιστορίας*[865]. Η *περίληψη* αφορά στην αφήγηση πολλών ημερών, μηνών και ετών χωρίς λεπτομέρειες δράσης ή λόγων είτε σε πολλές παραγράφους είτε σε ορισμένες σελίδες. Στην *περίληψη* μπορούν επίσης να ενταχθούν και οι *αναλήψεις* και ιδίως οι *πλήρεις αναλήψεις*[866]. Τελευταία κατά σειρά *αφηγηματική ταχύτητα* είναι η *έλλειψη*, η οποία αφορά στον *χρόνο της ιστορίας* που δεν μνημονεύεται στην αφήγηση[867]. Στην *έλλειψη* ο *χρόνος της αφήγησης* είναι μηδενικός και γι' αυτόν τον λόγο είναι απείρως μικρότερος από τον *χρόνο της ιστορίας*[868]. Οι *ελλείψεις* διακρίνονται σε *καθορισμένες* και *μη καθορισμένες* αναλόγως με το αν η *διάρκεια του χρόνου* που έχει παραλειφθεί μπορεί να προσδιοριστεί ή όχι.

---

[859] Genette, *Figures III*, 122. Ο Genette, αναθεωρώντας, προτίμησε τον όρο *ταχύτητες* αντί του όρου *διάρκεια* της αφήγησης, καθώς θεώρησε ότι είναι περισσότερο κατάλληλος για την απόδοση του συγκεκριμένου σημασιολογικού περιεχομένου. Για το ζήτημα αυτό βλ. G. Genette, *Narrative Discourse Revisited* (μτφ. από τα γαλλικά Jane E. Lewin), Ithaca-New York 1988, 34.
[860] Genette, *Figures III*, 129.
[861] ό.π., 129.
[862] ό.π., 133-138.
[863] ό.π., 129.
[864] ό.π., 141-144.
[865] ό.π., 129.
[866] ό.π., 130-133.
[867] ό.π., 139.
[868] ό.π., 129.

Οι *ελλείψεις* διακρίνονται περαιτέρω σε α) *ρητές-χαρακτηρισμένες*, β) *υπονοούμενες* και γ) *υποθετικές*[869]. Οι *ρητές-χαρακτηρισμένες ελλείψεις* γίνονται αντιληπτές από κάποιον *δείκτη* στο αφήγημα, ο οποίος φανερώνει τον χρόνο που παραλείπεται, όπως ενδεικτικά «πέρασαν μερικά χρόνια». Στην περίπτωση αυτή η ένδειξη της *έλλειψης* αποτελεί και σύντομη *περίληψη* και δεν εξισώνει την προαναφερθείσα σχέση του *χρόνου της αφήγησης* και του *χρόνου της ιστορίας* που αφορά στην *έλλειψη* εντελώς με το μηδέν. Ένδειξη μπορεί να υπάρχει και στο σημείο όπου συνεχίζει η αφήγηση, έπειτα από το αφηγηματικό κενό ή χάσμα, το οποίο δημιούργησε η *έλλειψη*. Η ένδειξη αυτή είναι δυνατόν να παρουσιάζει τον χρόνο που μεσολάβησε (π.χ. «δύο χρόνια αργότερα»)[870]. Οι *υπονοούμενες ελλείψεις* δεν καθίστανται εμφανείς εντός του αφηγήματος και η ύπαρξή τους συμπεραίνεται από χρονολογικά κενά ή αφηγηματικές ασυνέχειες[871]. Ολοκληρώνοντας, οι *υποθετικές ελλείψεις* επ' ουδενί εντοπίζονται στο κείμενο, αλλά γνωστοποιούνται μόνο μέσω κάποιας εκ των υστέρων *ανάληψης*, η οποία συμπληρώνει κάποιο προγενέστερο χρονολογικό κενό[872].

[869] ό.π., 139-141.
[870] ό.π., 139.
[871] ό.π., 140.
[872] ό.π., 141.

Α) *Παύση*

1. *περιγραφές*

Πρώτο στοιχείο *παύσης*[873], το οποίο ανιχνεύεται στις αφηγήσεις των τεσσάρων βυζαντινών ιστορικών της αλώσεως είναι οι *περιγραφές*[874], οι οποίες μπορούν να διακριθούν σε *περιγραφές προσώπων, τόπων* (πόλεις, περιοχές, πεδιάδες, φρούρια, νησιά, λίμνες) και σε μία ευρύτερη κατηγορία, η οποία περιλαμβάνει *περιγραφές χρηστικών αντικειμένων, υλικών και φαινομένων*.

Ως προς την *περιγραφή προσώπων*, στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* αντιπροσωπευτικό παράδειγμα αποτελεί η εκτενής *περιγραφή* της εξωτερικής εμφάνισης της Σοφίας Μομφερρατικής, συζύγου του Ιωάννη Η΄ Παλαιολόγου. Η Μομφερρατική διέθετε ένα πολύ όμορφο σώμα και λαιμό, μακριά ξανθά μαλλιά σε πλεξίδες, ευρείς ώμους, όμορφα χέρια, ευθυτενές παράστημα και συμμετρικούς βραχίονες, στήθος και χέρια. Ωστόσο, τα μάτια, τα χείλη, η μύτη και γενικότερα όλο της το πρόσωπο ήταν αποκρουστικό. Χαρακτηριστικά ο αφηγητής της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας,* προκειμένου να δώσει έμφαση στο δύσμορφο πρόσωπο της συζύγου του Ιωάννη Η΄, παραθέτει τη γνωστή ρήση *ἀφ΄ ἐμπρὸς τεσσαρακοστὴ καὶ ὄπισθεν πάσχα*. Εντός της *περιγραφής* αυτής παρατηρούνται ακόμα δύο παρομοιώσεις, καθώς επισημαίνεται ότι τα δάχτυλα της αυτοκράτειρας ομοίαζαν με κρύσταλλο, ενώ τα μαλλιά της που το μάκρος τους έφταναν έως τους αστραγάλους, θύμιζαν ρυάκια: *ἡ κόρη γὰρ τῷ μὲν σώματι καὶ μάλα εὐάρμοστος· τράχηλος εὐειδής, θρὶξ ὑποξανθίζουσα καὶ τοὺς πλοκάμους ὡς ῥύακας χρυσαυγίζοντας μέχρι τῶν ἀστραγάλων καταρεομένους ἔχουσα, ὤμους πλατεῖς καὶ βραχίονας καὶ στέρνα καὶ χεῖρας ἐμμέτρους καὶ δακτύλους κρυσταλλοειδεῖς καὶ τὴν πᾶσαν ἡλικίαν τοῦ σώματος ἀνωῤῥέπῃ καὶ πολὺ εἰς τὸ ὄρθιον ἱσταμένη· ὄψις δὲ καὶ χείλη καὶ ῥινὸς*

[873] Στο σημείο αυτό πρέπει να υπενθυμίσουμε ότι η *παύση* είναι εκείνη η *αφηγηματική ταχύτητα*, στην οποία ο *χρόνος της αφήγησης* είναι απείρως μεγαλύτερος από τον *χρόνο της ιστορίας*. Σε γενικές γραμμές, *παύσεις* (δηλ. στοιχείο *επιβράδυνσης της αφήγησης*) αποτελούν οι *παρεμβάσεις* του αφηγητή, τα *σχόλια*, οι *στοχασμοί* και οι *περιγραφές*, όταν διακόπτουν τη δράση. Για τα ζητήματα αυτά βλ. στο παρόν, 171.

[874] Απαραίτητο είναι να διευκρινιστεί ότι οι *περιγραφές* είτε περιέχουν *σχόλια* είτε αποτελούν *σχόλια* είτε συνιστούν *παρεκβάσεις*. Σε όλες τις περιπτώσεις οι *περιγραφές* συντελούν στην *επιβράδυνση* της αφήγησης και συνεπώς για λόγους οργάνωσης και εξαιτίας του όγκου τους αποτελούν διακριτή κατηγορία.

κατάστασις καὶ ὀφθαλμῶν καὶ ὀφρύων σύνθεσις ἀειδεστάτη· παντάπασιν ὡς ἔπος χυδαῖον εἰπεῖν[875].

Εντός της ιστορικής αφήγησης του Δούκα μνημονεύονται ακόμα οι αρπαγές καλογραιών από τους Οθωμανούς ύστερα από την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως. Με παραστατική *περιγραφή* εξιστορείται ότι μία καλόγρια συρόταν από τους Οθωμανούς με αποτέλεσμα να αποκαλύπτεται το γυμνό στήθος της, να απλώνονται τα άνω άκρα της και να λύνονται τα μαλλιά της: *τὴν ὡραίαν ἐν μοναζούσαις προκατεῖχε μὲν εἷς, ἄλλος δὲ δυνάστης ἁρπάζων ἐδέσμει· ἡ δὲ τῆς ἁρπαγῆς καὶ τοῦ ἑλκυσμοῦ αἰτία πλόκαμοι τριχῶν, στηθέων καὶ μασθῶν ἀποκαλύψεις, βραχιόνων ἐκτάσεις*[876].

Στην ιστορική αφήγηση του Σφραντζή *περιγραφή προσώπου* συνιστά η επισήμανση του αφηγητή ότι ο *καπετάνιος* της Ναυπάκτου Βερνάρδος Μαρτσέλλο δεν ομοίαζε με τους άλλους ανθρώπους λόγω της πάρα πολύ άσχημης εμφάνισής του: *Μέσου δὲ ... Μπερνάδρου Μαρτζέλλου ... διέφερε πάντων ἀνθρώπων εἰς τὸ δυσειδὴς εἶναι*[877].

Περιγραφή προσώπου εντοπίζεται και στην αφήγηση του Χαλκοκονδύλη, όπου φιλοτεχνείται η εικόνα του Σουλεϊμάν: *Λέγεται δὲ γενέσθαι τούτῳ τῷ βασιλεῖ ἄνδρα ἐπὶ στρατηγίας ἐπισημότατόν τε καὶ ἐξηγεῖσθαι δεινότατον ἐπὶ πόλεμόν τε καὶ ἐπιδρομάς. Καὶ οἱ μὲν λέγουσιν αὐτὸν τὰ πλείω ἀποδεικνύμενον πάμπολυ ταχύ τε καὶ παραχρῆμα ἐπιδεδωκέναι*[878]. Στην ίδια κατηγορία εντάσσεται και η ακόλουθη αναφορά εντός της αφήγησης των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν* στον Οθωμανό Χαρατίνη:

---

[875] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 20.6.12-19 (137). Για περισσότερα παραδείγματα *περιγραφών προσώπων* βλ. Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 3.1.3-4 (37), 3.2.16-17 (37), 3.3.32-33 (37), 3.4.3-8 (39), 5.1.15-16 (41), 5.3.18-19 (43), 5.5.5-7 (47), 7.1.13 (51), 7.1.19-21 (51), 8.3.13-15 (57), 9.1.9-10,19-20 (59), 12.2.22-27 (71), 12.4.14-16 (73), 12.4.23-25 (73), 12.5.29-30 (73), 13.4.8-10 (77), 14.3.21 (83), 14.4.5-6 (85), 18.2.3-4 (113), 18.5.2 (115), 18.11.33-35,36-37 (121), 20.7.16-17 (139), 21.4.20-22 (143), 21.11.27-28 (149), 21.11.11-12 (151), 23.5.26-27 (173), 24.2.28 (181), 24.2.1 (183), 24.3.10-13,14-18 (185), 24.4.5-6 (187), 24.6.29-30 (191), 25.3.2-3,8-9 (203), 25.8.10-11 (209), 25.8.16-17 (211), 26.4.26-28 (221), 27.6.24-26 (227), 28.1.18-19 (229), 28.2.6 (231), 28.3.5 (233), 28.4.13-15 (233), 28.4.1 (235), 28.5.9-10 (235), 28.6.19-20 (235), 28.7.8-9 (237), 28.11.11 (239), 29.7.17 (253), 29.8.20-22 (253), 30.2.19-20 (259), 30.3.29 (259)-30.3.1 (261), 30.4.6-7,9-10,22-23 (261), 31.3.16-17,17-20 (267), 32.3.15-16 (275), 32.5.18-19 (277), 34.2.22-23 (293), 36.1.8-10 (315), 37.6.6-7 (325), 38.2.4-5 (331), 39.9.4-5 (357), 39.10.9 (357), 40.6.20-21 (381), 42.4.4-5 (395), 42.8.33 (395), 43.5.2-3 (405), 43.10.20-21 (409), 44.3.10,17 (415).

[876] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 39.20.5-8 (367).

[877] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 20.3.19-21 (64). Βλ. επίσης Σφραντζής, *Χρονικόν*, 20.9.5-6 (68), 21.5.10-11 (70), 21.8.21-23 (70), 26.5.9-10 (94), 34.7.13 (126), 35.11.19 (134), 35.12.1-2 (136), 37.3.8-9 (144).

[878] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 29,12-15. Βλ. επίσης Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 111,16-17, Γ΄ 120,18-19, Γ΄ 138,3-4, Γ΄ 152,8-10, Ε΄ 45,16, Ϛ΄ 63,14-15,16-17, Ϛ΄ 68,2,14-17, Ϛ΄ 70,10-11, Ζ΄ 111,7, Θ΄ 223,16-17, Θ΄ 226,10-12, Θ΄ 253,12-13,22-23.

Χαρατίνην ἄνδρα μὲν μέγα δυνάμενον, διὰ σύνεσιν δὲ τὰ ἐς πόλεμον οὐδενὸς τῶν παρ' ἑαυτῷ λειπόμενον[879].

Αναφορικά με την *περιγραφή έθνους*, χαρακτηριστική είναι η αναφορά του αφηγητή των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν* στους Γερμανούς, οι οποίοι παρουσιάζονται ως ένα έθνος μεγάλο, το οποίο εκτείνεται σε μεγάλο τμήμα της οικουμένης, δεύτερο μετά τους Σκύθες νομάδες. Το έθνος αυτό εάν ήταν ενωμένο υπό την ηγεσία ενός μονάρχη, θα μπορούσε να είναι ακαταμάχητο και πολύ δυνατό. Πέραν αυτού, πρόκειται για έναν λαό πολύ υγιή λόγω της τοποθεσίας τους: *ἔστι δὲ γένος τοῦτο μέγα καὶ ἐπὶ πολὺ διῆκον τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην, μετά γε Σκυθῶν τῶν νομάδων δεύτερον, ὡς εἰ ταὐτὸ φρονοίη, καὶ ὑφ' ἑνὶ ἄρχοντι ἡγεμόνι, ἀμάχητόν τε ἂν εἴη καὶ πολλῷ κράτιστον ... ἄξιον λόγου*[880].

Περιγραφή έθνους στην αφήγηση του Χαλκοκονδύλη αποτελεί ακόμα και η αναφορά στους Σαμογέτες: *Προυσίων δὲ ἔχονται Σαμῶται, γένος ἄλκιμόν τε καὶ οὐδενὶ τῶν περιοίκων ὁμοδίαιτον, οὐδὲ ὁμόγλωσσον*[881].

Ως προς την *περιγραφή τόπου*, στο πλαίσιο της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* επισημαίνεται ότι το ρεύμα του νερού της λίμνης που βρισκόταν στην περιοχή Λοπάδιο ήταν βαθύ και πλατύ, ενώ γύρω από αυτήν τα όρη ήταν δυσπρόσιτα, απόκρημνα και τραχιά: *ἦν γὰρ τὸ ῥεῦμα βαθὺ καὶ παντάπασιν ἄπλετον-καὶ ταῦτα στενωπὰ καὶ τραχέα ὄρη ἐν μέσῳ καὶ δύσβατα*[882].

Εντυπωσιακή *περιγραφή,* που αποτελεί *παύση*, είναι και η αναφορά στον Μωάμεθ Β΄, ο οποίος καθόταν στον βασιλικό θρόνο, ενώ απέναντί του βρίσκονταν

---

[879] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 42,10-12. Βλ. επίσης Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 9,14-16,10,9-11, Α΄ 14,11-12, Α΄ 21,17, Α΄ 24,19-20,25,17,18-19, Α΄ 32,2-3, Α΄ 33,6,12-13, Α΄ 39,9,40,13-15, Α΄ 44,3-4,5-7,45,8-9, Β΄ 59,1-3, Β΄ 62,9-10, Β΄ 64,5-6, Β΄ 66,1-5,66,19-67,2, Β΄ 67,18-19, Β΄ 70,11-12, Β΄ 71,18-19, Β΄ 72,6-7,9, Β΄ 73,5-6, Β΄ 75,15-17, Β΄ 76,3.5-6, Β΄ 77,1, Β΄ 81,11-12, Β΄ 82,4-5, Β΄ 85,14-15, Β΄ 99,3-4,16-18, Γ΄ 105,23-106,1, Γ΄ 110,1-2, Γ΄ 116,16-17, Γ΄ 118,19-20,119,3-5,6-9, Γ΄ 121,13-14, Γ΄ 124,4-5, Γ΄ 125,7-9,13-15, Γ΄ 126,10-12, Γ΄ 141,8,15-18,21,142,3-5,6-7, Γ΄ 145,16-19,21, Γ΄ 152,8-12, Γ΄ 154,2-3, Ε΄ 15,16-17, Ε΄ 25,18-20, Ε΄ 44,16-17,17-19,20-21, Ε΄52,22, Ε΄ 56,4,8-9, Ϛ΄ 63,14-15,16-17, Ϛ΄ 69,1-2,22-23, Ϛ΄ 73,10-11, Ϛ΄ 74,9-11, Ϛ΄ 75,19-20 Ϛ΄ 78,14-15,19-20,22-23, Ϛ΄ 97,5-6, Ζ΄ 108,15-16, Ζ΄ 110,8-9, Ζ΄ 111,7-8, Ζ΄ 118,6-7, Η΄ 170,1-2, Η΄ 171,16-17, Η΄ 180,17-18,20-21, Η΄ 181,2,12-13, Η΄ 184,13, Η΄ 185,20-21, Η΄ 186,1,7-10,16,19-21, Η΄ 187,5-6, Η΄ 190,19-20, Η΄ 193,8-9, Θ΄ 207,8-9,11-13, Θ΄ 231,22-23, Θ΄ 253,12-13,22-23, Ι΄ 274,6-11,19-20, Ι΄ 283,10, Ι΄ 285,9,16-17, Ι΄ 286,2-3,9-10,12,13-14,20, Ι΄ 288,1-3, Ι΄ 290,5-6, Ι΄ 298,20-21, Ι΄ 306,18-19,23-24.

[880] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 66,1-6. Βλ. επίσης Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 79,11-14.

[881] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 123,9-11,15-18. Βλ. επίσης Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 32,2-3, Β΄ 81,6-7, Ι΄ 277,20-21.

[882] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 25.10.7-8,9-10 (215). Βλ. επίσης Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 4.3.31 (39), 4.3.1-2 (41), 12.3.10 (73), 20.4.3-4 (137), 24.4.13-14,17-19 (187), 25.5.12-15 (207), 26.4.34 (221)-26.4.1 (223), 28.14.27-28,29-30 (243), 30.6.18-20 (263), 32.1.1-3 (273), 33.7.16-19 (285).

όρθιοι οι σατράπες και λίγο πιο πέρα από αυτούς οι βεζίρηδες του πατέρα του. Δίπλα στον σουλτάνο στέκονταν οι δικοί του βεζίρηδες: *ἐν τῇ καθέδρᾳ τῇ πατρικῇ καθεσθεὶς ... ἵσταντο ἐξ ἐναντίας πάντες οἱ σατράπαι ἀπὸ μακρόθεν καὶ οἱ βεζίρηδες τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ... οἱ δὲ τούτου βεζίρηδες ... ἦσαν προσεγγίζοντες αὐτῷ κατὰ τὴν συνήθειαν ... Κάλεσον αὐτοὺς καὶ εἰπὲ τῷ Χαλὶλ ἑστάναι ἐν τῷ τόπῳ αὐτοῦ* (*περιγραφή σκηνικού*)[883]. Η συγκεκριμένη *περιγραφή* εμπεριέχει *σχόλιο*[884], καθώς ο αφηγητής σχολιάζει τη σπουδαία τελετή που είχε διοργανωθεί προς τιμήν του Μωάμεθ Β΄ και *στοχασμό,* καθώς στο ίδιο σημείο αναφέρεται ότι η ανάρρηση στην εξουσία του Μωάμεθ Β΄, ο οποίος καθόταν εκείνην τη στιγμή στον πατρικό θρόνο, ήταν αποτέλεσμα της βούλησης του Θεού, λόγω των αμαρτιών των Βυζαντινών[885].

Γλαφυρή είναι η *περιγραφή* στην αφήγηση του Σφραντζή του χώρου, στον οποίο βρισκόταν εκείνος φυλακισμένος. Η φυλακή ήταν ένα σκοτεινό τμήμα πύργου, το οποίο έβριθε από μυρμήγκια, σιτόψειρες και ποντίκια: *ἔβαλόν με εἰς τὸν κουλᾶν εἰς ὁσπίτιον σκοτεινὸν ἔχον μύρμηκας καὶ σιταρόψειρας καὶ ποντικούς*[886].

Στο πλαίσιο της ίδιας αφήγησης περιγράφεται ακόμα μία οδός, η οποία ήταν όμορφα διακοσμημένη και κατά μήκος της υπήρχαν ποικίλα λουλούδια: *τῆς μὲν ὁδοῦ πάσης κατεστρωμένης πάντων ἀνθέων καὶ εὐκοσμίας καὶ ἀπὸ τὰ ἐκ δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν ὁσπίτια πάντων ῥαινομένων διὰ ῥοδοσταμάτων καὶ ῥόδων καὶ τριανταφύλλων* (*περιγραφές τόπων*)[887].

Στην αφήγηση του Χαλκοκονδύλη η Κασπία θάλασσα *περιγράφεται* ως μία θάλασσα μεγάλη, η οποία καταλαμβάνει ένα εκτεταμένο τμήμα, καθώς σε αυτήν καταλήγουν πολλοί ποταμοί. Δεν συνδέεται καθόλου με την *ἐκτὸς θάλασσαν*, αλλά μία διώρυγα την συνδέει με την Ινδική θάλασσα: *τὴν μέντοι θάλασσαν ταύτην ὑπὸ ποταμῶν ἐς αὐτὴν οὐκ ὀλίγων ἐκδιδόντων μεγίστην τε γίνεσθαι καὶ ἐπὶ πολλοὺς σταδίους διήκειν, οὐδαμῇ ἐκδιδοῦσαν ... εἰς τὴν ἐκτὸς θάλασσαν. Διώρυχα ... ἀπὸ ταύτης διήκειν καὶ ἐς τὴν Ἰνδικὴν θάλασσαν ἐκδιδοῖ...ποταμοὶ δὲ ἄλλοι οὐκ ὀλίγοι*[888] (*περιγραφή τόπου με σχόλια*).

---

[883]Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 33.5.24-30 (283). Για περιγραφή σκηνικού βλ. ακόμα Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 37.8.4-9 (327), 38.7.17-25 (335), 39.7.10-16 (355).
[884] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 33.5.22-23 (283).
[885] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 33.5.24-25 (283).
[886] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 17.10.15-16 (46).
[887] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 19.10.15-18 (62). Βλ. επίσης Σφραντζής, *Χρονικόν*, 4.2.2-4 (10), 14.1.4-5 (30).
[888] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 110,7-19. Βλ. επίσης Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 11,15-19, Α΄ 32,12-14,18-19, Β΄ 61,13-15, Β΄ 65,13, Β΄ 68,7, Β΄ 71,20-72,5, Β΄ 73,2-3, Β΄ 80,19-20,81,3-4, Β΄ 82,6-7, Β΄ 83,13-17, Β΄ 88,3-17, Β΄ 101,2-3, Γ΄ 103,1-2, Γ΄ 111,13-16,19-20, Γ΄

Περιγραφή χώρου στην αφήγηση των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν* συνιστά και η απεικόνιση της παράταξης του στρατού του Τεμήρη. Η παράταξή του εκτεινόταν σε μεγάλο βάθος και στα δεξιά του ο Τεμήρης είχε τον Χαϊδάρη και τους Μασσαγέτες, ενώ στα αριστερά του τον υιό του Σαχρούχ μαζί με τους Πέρσες, τους Ασσύριους και ορισμένους Χαταίους: *Τεμήρης δὲ παρετάσσετο ἐπὶ πολὺ τὸ βάθος, ἔχων ἐπὶ τὸ δεξιὸν Χαϊδάρην σὺν τοῖς Μασσαγέταις, ἐπὶ δὲ τὸ εὐώνυμον τὸν παῖδα αὐτοῦ Σαχροῦχον σὺν τοῖς Πέρσαις τε καὶ Ἀσσυρίοις, καὶ Χαταΐων, ὅσοι εἵποντο*[889].

Ενδιαφέρουσα είναι και η *περιγραφή* από τον *αφηγητή* της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* του περιβλήματος που φορούσαν στην κεφαλή τους (*ζαρκολά*), οι λαοί που υποτάσσονταν στους Οθωμανούς και μάχονταν για αυτούς. Το κατάλευκο αυτό καπέλο ήταν *ἡμισφαιρές, ὅσον χωρεῖν κεφαλή, ἔχον περιττεῦον ἄνωθεν τῆς κορυφῆς, ὅσον καὶ σπιθαμῆς εἰς ὀξὺ καταλῆγον*[890].

Επίσης, στο *Χρονικὸν* αναφέρεται ότι, όταν το *δρων πρόσωπο-Σφραντζής* φυλακίστηκε, ήταν περιβεβλημένος με βαριά σίδερα, ενώ το αριστερό του κάτω άκρο ήταν δέσμιο με μία αλυσίδα που στερεωνόταν σε μεγάλο κορμό: *ἔβαλόν με δὲ καὶ σίδηρα μονοκάνονα καὶ εἰς τὸν ἀριστερὸν πόδα ἅλυσον στερεὰν εἰς τζόκον μέγαν καρφωμένην* (*περιγραφή προσώπου και αντικειμένου*)[891].

Παραστατική είναι και η *περιγραφή* από τον αφηγητή του *Χρονικοῦ* των δώρων που έλαβε ο Σφραντζής. Εκείνος απέκτησε ένα διπλό επανωφόρι ραμμένο από πράσινο καμουχά με πράσινη φόδρα, έναν σκούφο με χρυσοκόκκινο ύφασμα, ένα δεύτερο επανωφόρι από κόκκινο καμουχά με χοντρή επένδυση, έναν καμουχά πράσινο με χρυσό κέντημα, ένα πράσινο ύφασμα και ένα διακοσμημένο: *ταμπάριον διπλὸν χαμουχᾶν πράσινον ἀπὸ τὴν Λοῦκκαν ἀξιόλογον μετὰ καὶ πρασίνης τζόχας καὶ καλῆς ἐνδεδυμένον, σκουφίαν Θεσσαλονικαίαν μετὰ χρυσοκοκκίνου χασδέου*

112,4-7, Γ΄ 117,3-4, Γ΄ 117,20-118,3, Γ΄ 118,21-119,2, Γ΄ 119,17-18,22-23, Γ΄ 122,18-22, Γ΄123,1-5,6-8,17, Γ 124,10-11, Γ΄ 125,5-7, Γ΄ 132,3-12,18-20, Γ΄ 130,21-22,131,7-8, Γ΄ 133,6-17, Γ΄ 134,9,17, Γ΄ 135,19, Γ΄ 156,8-9,12-18, Γ΄ 157,1-2,3-4, , Ε΄ 5,17-19, Ε΄ 14,22-23, Ε΄ 21,2-3,7-9, Ε΄ 25,7-11, Ε΄ 26,10-13, Ε΄ 26,21-27,1, Ε΄ 28,1-2, Ε΄ 38,15-22, Ε΄ 43,18-44,3, Ε΄ 49,24-Ε΄ 52,1, Ϛ΄ 63,7-13, Ϛ΄ 66,9-10,11-18, Ϛ΄ 68,19-20,23-69,1, Ϛ΄ 71,15-19, Ϛ΄ 82,2-3, Ϛ΄ 99,14-16, Ζ΄ 119,1, Ζ΄ 121,3-4, Ζ΄ 125,2-7, Η΄ 147,12-17, Η΄ 152,18-21, Η΄ 178,8-12, Η΄ 176,21-177,2, Η΄ 194,7-9, Θ΄ 204,7, Θ΄ 206,8,10,11-12, Θ΄ 208,5-7,10-13,22-24, Θ΄ 209,1-2,8-9, Θ΄ 223,5-13, Θ΄ 228,10-12, Θ΄ 229,1-5, Θ΄ 230,17-18, Θ΄ 234,19-23, Θ΄ 239,18-240,6, Θ΄ 242,6-14, Θ΄ 256,1-6, Ι΄ 267,19-20, Ι΄ 269,21-22, Ι΄ 270,16-20, Ι΄ 276,18, Ι΄ 280,23-281,5, Ι΄ 282,9-11, Ι΄ 283,2-3, Ι΄ 284,15-18, Ι΄ 285,15-24.

[889] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 129,15-18. Βλ. επίσης Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 128,6-7,13, Γ΄ 145,24-146,2, Ζ΄ 127,2-17, Η΄ 149,14-21.

[890] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 23.9.24-26 (179). Βλ. επίσης Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 16.3.27-33 (93), 25.4.7-18 (205), 27.2.9 (225), 30.7.1-15 (265).

[891] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 17.10.17-18 (46).

ἐνδεδυμένην, καβάδιν χρεμεζῆν χαμουχᾶν μετὰ βαρέου καταράχου ἐνδεδυμένον, κουρτζουβάκιν χαμουχᾶν χρυσὸν πράσινον καὶ φωτᾶν πράσινον καὶ σπαθὶν ἐγκεκοσμημένον (*περιγραφή αντικειμένου με σχόλια*)[892].

Στην αφήγηση του Λαόνικου Χαλκοκονδύλη περιλαμβάνεται επίσης μία *περιγραφή πλοίου* (*καλαμίνοις δὲ πλοίοις χρώμενοι*[893]), μία *περιγραφή* του σχήματος, της λειτουργίας και των υλικών των τηλεβόλων (*οἱ δὲ τηλεβόλοι, οὐκ ἂν εἰδείην σαφῶς ἰσχυρίζεσθαι, ὅθεν ἐγένοντο τὴν ἀρχήν. Τὴν δὲ ἰσχύν τε καὶ φορὰν τὴν ἀμήχανον ... διὰ τοῦ πυρὸς κινεῖν τε ἀμήχανον καὶ βάλλειν μακρότατα*[894]), καθώς και του ιδίου του τηλεβόλου (*τηλεβόλους ποιούμενος μεγίστους, τηλεβόλον μέγαν*[895]*-εἶναι δὲ τοῦτον τὸν τηλέβολον ὡς ζεύγη βοῶν ἕλκειν ἑβδομήκοντα καὶ ἄνδρας ἐς δισχιλίους*[896]).

2. *σχόλια*

Στις αφηγήσεις των τεσσάρων βυζαντινών ιστορικών της αλώσεως, *σχόλια* που αποτελούν *παύσεις* εντοπίζονται με τη μορφή *ευθειών ερωτήσεων, σχολίων-συμπερασμάτων* και *παρομοιώσεων*[897].

α) *σχόλια-ευθείες ερωτήσεις*

Στην ιστορική αφήγηση του Δούκα εντοπίζονται σχολιασμοί με τη μορφή *ευθειών ερωτήσεων* προς τους *αποδέκτες της αφήγησης*. Ενδεικτικά, στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* επισημαίνεται, μέσω *ευθειών ερωτήσεων*, η εγκατάλειψη και το σκότος που επικρατούσε στη Μεγάλη Εκκλησία, στοιχεία που παρέπεμπαν στην επικείμενη ερήμωσή της ύστερα από την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως από τον Μωάμεθ Β΄: *Ποῦ κηροί; Ποῦ ἔλαιον ἐν ταῖς λυχναψίαις; Τὰ πάντα σκοτεινὰ καὶ*

[892] Σφραντζής, *Χρονικόν*,19.4.20 (56)-19.4.3 (58).
[893] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 153,18-19.
[894] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 10, 21-11,20.
[895] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Η΄ 149,1-2,6.
[896] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Η΄ 149,6-8. Βλ. επίσης Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Η΄ 152,5-6, Θ΄ 242,15-16,17-18,19-20,22-23.
[897] Στο σημείο αυτό πρέπει να διευκρινιστεί ότι λόγω του εκτεταμένου όγκου σχολίων εντός των εξεταζόμενων ιστορικών αφηγήσεων, τα *σχόλια* που αποδελτιώθηκαν ήταν εκείνα που εμφανώς προκαλούσαν *παύση* στην αφήγηση.

οὐδεὶς ὁ κωλύων. Ἔρημον τὸ ἅγιον τέμενος ἐφαίνετο, προσημαῖνον τὴν ἐρημίαν, ἣν ὑποστῆναι μέλλει μετ᾽ ὀλίγον διὰ τὰς παραβάσεις καὶ ἀνομίας τῶν κατοικούντων (*πρόληψη*)[898].

Επίσης, στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* ο αφηγητής διερωτάται μέσω *ευθείας ερώτησης* για το ποιος θα μπορούσε να περιγράψει το σύνολο των μη ακριβώς καταγεγραμμένων και των πολυάριθμων στρατευμάτων που συγκεντρώθηκαν από τους Οθωμανούς, προκειμένου να συμμετάσχουν στην επίθεση εναντίον της Κωνσταντινουπόλεως: *Τὰ στρατεύματα μὲν οὖν, ὅσα διὰ προσόδων καὶ ῥόγας ἦσαν γεγραμμένα, συνέῤῥεον· τὰ δ᾽ ἄγραφα τὰ καὶ μυριάριθμα, τίς διηγήσεται*[899]*;*

Στην αφήγηση του Σφραντζή σχολιάζεται μέσω *ευθείας ερώτησης* η απουσία οιασδήποτε υλικής ή έμψυχης βοήθειας στην Κωνσταντινούπολη από τους Χριστιανούς, από τον βασιλιά της Τραπεζούντας, από τους Βλάχους και τους Ίβηρες: *Τίς τῶν Χριστιανῶν ἢ τάχα τοῦ βασιλέως τῆς Τραπεζοῦντος ἢ τῶν Βλαχῶν ἢ τῶν Ἰβήρων ἀπέστειλαν ἕνα ὀβολὸν ἢ ἕνα ἄνθρωπον εἰς βοήθειαν, ἢ φανερῶς ἢ κρυφίως*[900]*;*

Στην ίδια κατηγορία εντάσσονται και οι μυστικές και οι φανερές ενέργειες που μνημονεύονται στο *Χρονικόν*, στις οποίες προέβη ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος πριν και κατά τη διάρκεια της πολιορκίας της Κωνσταντινουπόλεως από τους Οθωμανούς, προκειμένου να συνδράμει το Βυζάντιο και τους Χριστιανούς: *ὁ δὲ μακαρίτης καὶ αὐθέντης μου ὁ βασιλεὺς τί οὐκ ἔπραξε κρυφίως καὶ φανερῶς πρὸς βοήθειαν τοῦ ὁσπιτίου αὐτοῦ καὶ τῶν Χριστιανῶν ἢ τῆς ζωῆς αὐτοῦ; Ἢ ἐνεθυμεῖτο ὅτι, ἐὰν ἐπισυμβῇ τίποτε, νὰ φύγῃ, δουνατοῦ καὶ εὐκόλου ὄντος;*[901].

Σχόλια με τη μορφή *ευθείας ερώτησης* εντοπίζονται και στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν*. Πιο συγκεκριμένα, οι δεσπότες της Πελοποννήσου δεν μπορούσαν να πράξουν κάτι άλλο εκτός από το να συνθηκολογήσουν με τον σουλτάνο, καθώς η πόλη της Κορίνθου ήταν πολύ σημαντική για αυτούς: *τί γὰρ καὶ εἶχον οὗτοι δρᾶσαι πρὸς*

---

[898]Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 37.5.19-22 (323).

[899] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 37.8.29-30 (325). Βλ. επίσης Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 9.2.6-9 (61), 14.2.6 (83), 14.4.1 (85), 15.2.14-15 (87), 16.2.8-9 (93), 16.8.10 (99), 17.2.10-11 (105), 17.3.12 (105), 18.7.4 (117), 22.10.20 (165), 23.8.1,30 (177), 29.5.30-31 (249), 30.1.23-24 (257), 31.9.4 (271), 33.12.18 (289), 34.11.18 (305), 36.6.21,31-32 (319), 37.9.17 (327), 38.3.17 (331), 38.8.6-7 (339), 38.11.10-11 (341), 38.18.5-7 (347), 39.17.16 (363), 39.18.3 (365), 39.20.2-5 (367), 39.21.18 (367), 39.23.18-19 (369), 40.2.23,24-26 (375), 41.18.17 (391), 42.5.8-9 (395), 44.3.24-25 (415).

[900] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 36.8.6-8 (140).

[901] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 36.10.20-23 (140). Βλ. επίσης Σφραντζής, *Χρονικόν*, 13.217-19 (26), 18.6.23-24 (50), 18.7.12-13 (52), 36.4.2-5 (138), 36.5.11 (138), 36.7.2-3 (140), 36.11.24-28 (140), 36.12.3-5 (142), 36.13.6-8 (142), 36.14.9-12 (142), 39.8.29-30 (154), 40.9.26-28 (162).

τοὺς ἐκ τοῦ ἄστεος ἅπαντας[902]*;* Στη συνέχεια της αφήγησης αναφέρεται επίσης ότι η πανώλη προκάλεσε πολλά δεινά στην Κωνσταντινούπολη: *και τί χρὴ καὶ λέγειν, ὡς ἄπιστόν τι πάθος ἐν αὐτῇ καὶ ἀκοαῖς ὅλως ἄβατον καὶ ἀφόρητον κατειργάσατο*[903]*;*

Της ιδίας μορφής *σχόλιο* παρατηρείται και σε ένα μόνο σημείο των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν*: *πῶς οὐκ ἐν θαύματι ποιοῖτο ἄν τις τοιαῦτα καθορῶν*[904]*;*

β) *παρομοιώσεις-σχόλια*

Στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* του Δούκα οι λεηλασίες και οι αρπαγές των Οθωμανών στην Ασία *παρομοιάζονται* με τον ψαρά, ο οποίος έχοντας ρίξει τα δίχτυα του στη θάλασσα, τα μαζεύει εν συνεχεία περισυλλέγοντας διάφορα είδη ψαριών και οτιδήποτε άλλο πιάστηκε στα δίχτυα: *Ἀλλ᾽ ὥσπερ σαγήνην χαλὼν ἁλιεὺς ἕλκει ταύτην ἐν τῇ ξηρᾷ ἀπὸ τοῦ πελάγους, εἴ τι ἂν συναντεῖ, τοῦτο καὶ ἕλκει πρὸς τὴν ξηράν, κἄν τε μέγαν ἰχθὺν κἄν τε σμικρὸν καὶ αὐτὸ τὸ φαυλότατον ἰχθύδιον καὶ καρκινίδιον, οὕτω καὶ οὗτοι τὴν ἅπασαν Ἀσίαν λεηλατήσαντες ᾤχοντο*[905].

Χαρακτηριστική είναι και η *παρομοίωση* από τον αφηγητή της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* των Οθωμανών με σταφύλια, τα οποία αιωρούνται στα κλήματα: *καὶ ἦν ἰδεῖν γύροθεν τὴν πᾶσαν νῆσον ὡς ἀμπέλους τὰς φούρκας καὶ ὡς βότρυας τοὺς ἐν αὐταῖς κρεμαμένους*[906].

Στο ίδιο πνεύμα, στην αφήγηση του *Χρονικοῦ παρομοιάζεται* ο πατριάρχης κυρ-Γρηγόριος με δραπέτη: *τὸν δ᾽ αὐτοῦ ἔτους αὔγουστον διέβη ἀπὸ τῆς Πόλεως ὡς φυγὰς καὶ ὁ πατριάρχης κῦρ Γρηγόριος*[907].

Σε μεταγενέστερο σημείο της αφήγησης ο Σφραντζής, αναφερόμενος στην εμφύλια σύγκρουση των δεσποτών της Πελοποννήσου, *παρομοιάζει* την κατάσταση με

[902] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 8.1.24-25 (127).
[903] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Ε΄ 17.2.8-9 (205). Βλ. επίσης Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 14.5.3-4 (135).
[904] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Η΄ 196,1-2.
[905] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 17.6.21-25 (109).
[906] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 21.8.9-10 (149). Βλ. επίσης Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 7.3.29-30 (53), 7.3.1-2 (55), 9.1.9,16-18 (59), 9.1.28 (59), 12.3.10 (73), 16.5.8-9 (97), 17.4.4-5 (107), 18.1.13-14 (111), 22.10.24-25 (167), 24.3.15-16,27 (185), 24.7.18-19 (193), 26.4.3-4 (223), 27.1.32 (223), 27.3.24-25 (225), 33.3.20-21 (281), 33.12.22 (289), 35.4.18-19 (311), 37.8.1-2 (327), 37.9.13-14 (327), 38.7.10 (335), 38.7.20-21 (335), 39.10.11-12 (357), 39.11.11 (359), 39.20.2,16-17 (367).
[907] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 31.12.28-29 (112).

τα ψάρια. Διευκρινίζει ότι τα ψάρια ευρισκόμενα στα δίχτυα, έλκονται εν αγνοία τους στη γη, ενώ παράλληλα αγωνίζονται καταδιώκοντας το ένα το άλλο και προσπαθούν τα μεγαλύτερα ψάρια να καταβροχθίσουν τα μικρότερα: *καὶ τούτων οὕτως προβάντων, πρῶτον μὲν Θεὸς παρεῖδεν αὐτούς, καὶ τί ἔπραττον οὐκ ἐγίνωσκον, ἀλλ' ὡς τοὺς ἰχθύας τοὺς μέσον τῆς σαγήνης ὄντας, οἳ ἀγνοοῦσιν ὅτι πάντες ὁμοῦ ἕλκονται εἰς γῆν, ἐκεῖνοι δέ, ἕως τοῦτο γένηται, διώκουν καὶ διώκονται καὶ ἁλίσκονται καὶ φθείρονται οἱ ἐλάττονες ὑπὸ τῶν μεγαλωτέρων, οὕτω καὶ οὗτοι*[908].

Στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν* του Κριτοβούλου *σχόλιο-παρομοίωση* εντοπίζεται στην παρουσίαση των Οθωμανών στρατιωτών *σαν άγρια και ανήμερα θηρία*: *ὥσπερ θῆρες ἄγριοι καὶ ἀνήμεροι εἰσπηδῶντες εἰς τὰς οἰκίας καὶ σύροντες ὠμῶς*[909].

Ο αφηγητής των *Ἱστοριῶν* αναφέρει επίσης ότι, όταν οι Οθωμανοί στρατιώτες εισέβαλαν στην Κωνσταντινούπολη από τα πλοία τους, διερεύνησαν τα πάντα με μεγαλύτερη ακρίβεια από ότι ο Δάτις την Ερετρική, όπως αναφέρει η παροιμιώδης έκφραση: *καὶ γὰρ οὗτοι πάντα διηρευνήσαντο ἀκριβέστερον ἢ Δᾶτις, φασί, τὴν Ἐρετρικήν*[910].

γ) *σχόλιο-συμπέρασμα*

Στην ιστορική αφήγηση του Δούκα εντοπίζεται *σχόλιο-συμπέρασμα* στην αναφορά του αφηγητή στον δεινό θάνατο του Ομούρ (*Τοιοῦτον ἤδη τὸ τέλος ὁ Ὁμοῦρ ἔσχεν*[911]), καθώς και στη δεύτερη άνοδο στην εξουσία του Τζινεήτ (*καὶ οὕτως ἐγένετο ἡ δευτέρα ἀνάῤῥησις τοῦ Τζινεήτ*[912]).

Στο *Χρονικόν* του Σφραντζή ο αφηγητής χρησιμοποιεί *σχόλιο-συμπέρασμα* στα εξής δύο σημεία: *καὶ ταῦτα μὲν οὕτως καὶ ἀληθῶς*, αφού έχει αναφερθεί στα γεγονότα

[908] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 39.4.1-5 (154). Βλ. επίσης Σφραντζής, *Χρονικόν*, 38.4.19 (150), 39.1.7 (152).
[909] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 61.5.9-10 (72). Βλ. επίσης Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 11.7.29-32 (23), Α΄ 42.6.26 (56), Α΄ 66.1.22-23 (74), Γ΄ 6.2.20-21 (124), Δ΄ 5.3.22-25 (160), Δ΄ 6.2.22-23 (161), Δ΄ 10.6.21-23 (167), Δ΄ 15.5.5-7 (176), Ε΄ 5.8.15-18 (187), Ε΄ 7.10.3 (191), Ε΄ 16.3.24 (203), Ε΄ 16.4.4-6 (204).
[910] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 66.1.24-25 (74). Βλ. επίσης Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Ε΄ 16.4.7-8 (204).
[911] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 7.3.15 (55).
[912] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 26.4.11 (223). Βλ. επίσης Δούκας *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 1.3.10-11 (31), 1.4.16-19 (31), 2.3.3 (35), 15.6.13-14 (91), 16.8.11 (99), 16.9.23-24 (99), 22.10.28-29 (167), 25.9.22 (213), 28.14.21-22 (245), 30.6.27 (263), 35.3.9-10 (311), 39.26.21-22 (371), 43.12.31-32 (409), 45.9.31 (423).

που αφορούν στην οσία Θωμαΐδα[913], *οὕτω καὶ οὗτοι,* αφού έχει αναφερθεί στα γεγονότα που αφορούν στη σύγκρουση μεταξύ των δύο αδελφών Παλαιολόγων δηλ. του *δεσπότη* Θωμά και του *δεσπότη* Δημητρίου[914].

Σχόλιο-συμπέρασμα παραθέτει και ο Κριτόβουλος στα εξής τμήματα της αφήγησης των *Ἱστοριῶν*: *καὶ ὁ μὲν κατὰ θάλασσαν στόλος τῷ βασιλεῖ οὕτως ἀνήγετο*[915], το οποίο αφορά στον απόπλου του στόλου του σουλτάνου, με αποστολή την ανάπτυξη επιθετικών ενεργειών εναντίον των Βυζαντινών και *καὶ ἓν δὴ καὶ ἑβδομηκοστὸν ἔτος πρὸς τοῖς ἐννακοσίοις τε καὶ ἑξακισχιλίοις τοῖς ὅλοις ἠνύετο, τρίτον δὲ καὶ δέκατον τῆς ἀρχῆς τῷ βασιλεῖ*[916] το οποίο αναφέρεται στο έτος βασιλείας του Μωάμεθ Β που έχει ολοκληρωθεί.

Μορφή *σχολίου-συμπεράσματος* εντοπίζεται και στις ακόλουθες αναφορές του αφηγητή των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν*: *οὕτω Νίκαια ἐπὶ Ὀρχάνῃ ἐγένετο*, όπου αφορά στην εξιστόρηση της κατάληψης της Νίκαιας από τον Ορχάν[917] και *καὶ αἱ μὲν θύραι, ὡς ξυνελόντι μοι φάναι, οὕτω τετάχαται*, όπου αφορά στην εξιστόρηση της οργάνωσης των θυρών του σουλτάνου[918].

Ενδιαφέρον σχόλιο-*συμπέρασμα* που μάλιστα εμπεριέχει και *πρόληψη* αποτελεί η αναφορά του αφηγητή της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* στο γεγονός ότι η αλαζονική συμπεριφορά που επέδειξε ο Βαγιαζήτ Α΄ πηγαίνοντας για κυνήγι και εν αναμονή σύγκρουσης με τον Τεμήρ, ήταν ο βασικός λόγος που συνετέλεσε στην ολοκληρωτική

---

[913] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 19.1.1 (54).
[914] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 39.4.5 (154). Βλ. επίσης Σφραντζής, *Χρονικόν*, 39.8.29-30 (154).
[915] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 22.4.24-25 (39).
[916] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Δ΄ 16.9.3-5 (180). Βλ. επίσης Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 5.7.22-26 (18), Α΄ 6.4.19-20,24 (19), Α΄ 11.8.10-12 (24), Α΄ 12.3.28 (24), Α΄ 19.1.6 (38), Α΄ 69.4.18 (80), Α΄ 75.5.1-2 (87), Β΄ 1.5.28 (90), Β΄ 5.5.13 (94), Β΄ 9.8.21-23 (100), Β΄ 17.2.23-24 (108), Β΄ 19.7.1-3 (112), Γ΄ 10.3.3-4 (130), Γ΄ 10.9.8-10 (131), Γ΄ 13.1.18 (133), Γ΄ 15.3.17 (136), Γ΄ 16.8.20-22 (138), Γ΄ 24.7.26-28 (150), Δ΄ 2.3.20 (154), Δ΄ 3.8.5-6 (157), Δ΄ 6.3.2 (162), Δ΄ 7.5.7 (163), Δ΄ 8.5.10-12 (165), Δ΄ 12.13.32-34 (172), Δ΄ 13.3.24 (173), Δ΄ 14.2.6-7 (174), Δ΄ 16.7.19 (179), Ε΄ 4.3.23 (185), Ε΄ 6.9.14-15 (190), Ε΄ 7.6.9 (191), Ε΄ 7.11.17-19 (192), Ε΄ 9.3.31-32 (193), Ε΄ 10.8.32-33 (195), Ε΄ 10.9.3-5 (196).
[917] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 21,4-5.
[918] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 9,18. Βλ. επίσης Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 10,5-6,26-27, Ϛ΄ 62,8-9, Ϛ΄ 65,22-23, Ϛ΄ 69,13, Ϛ΄ 72,7-8, Ϛ΄ 79,20-23, Ϛ΄ 80,19, Ϛ΄ 89,13, Ϛ΄ 90,7,21, Ϛ΄ 91,11, Ϛ΄ 95,6-7, Ϛ΄ 96,20-22, Ζ΄ 106,9, Ζ΄ 110,17, Ζ΄ 116,18-19,21-22, Ζ΄ 117,7, Ζ΄ 119,22, Ζ΄ 122,2, Ζ΄ 123,7-8, Ζ΄ 125,14-15, Ζ΄ 126,19, Ζ΄ 130,4, Ζ΄ 131,14, Ζ΄ 132,19, Ζ΄ 135,5,20-21, Ζ΄ 140,20-21, Ζ΄ 143,6-7, Ζ΄ 145,5, Ζ΄ 146,5, Η΄ 150,15-17, Η΄ 152,3-4, Η΄ 155,11-12,15-16, Η΄ 166,23, Η΄ 167,5, Η΄ 168,20, Η΄ 171,8-9, Η΄ 175,18, Η΄ 177,10-11, Η΄ 180,9-10, Η΄ 182,21-23, Η΄ 185,1, Η΄ 189,5-7,23-Η΄ 190,2, Η΄ 190,3, Η΄ 192,3,13, Η΄ 197,11, Η΄ 199,17-18, Η΄ 201,2-3,17-18, Θ΄ 203,1-2, Θ΄ 209,21-22, Θ΄ 213,12-13, Θ΄ 214,12-13,16-17, Θ΄ 216,7-8, Θ΄ 218,13-16, Θ΄ 222,22, Θ΄ 234,10-12, Θ΄ 235,23-24, Θ΄ 237,3, Θ΄ 248,17-18,24, Θ΄ 250,13-14, Θ΄ 253,24-25, Θ΄ 254,18-19, Θ΄258,17, Θ΄ 262,6, Θ΄ 264,22-23, Ι΄ 267,1-2, Ι΄ 277,2,8,11, Ι΄ 285,4-5,10-12, Ι΄ 287,3, Ι΄ 288,4-5, Ι΄ 289,15-16,17-19, Ι΄ 295,8-9,10-11, Ι΄ 298,4,15, Ι΄ 307,5-6.

του ήττα: *Ἀλλ΄ ὁ Παγιαζὴτ ἀλαζονευόμενος καὶ ὑπεροπτικῶς δεικνύων τὴν συμπλοκὴν τοὺ Τεμήρ, ὡς ἐκ δευτέρου λόγου προσέχων αὐτήν, ἐνήργησε τὰ κυνηγέσια· καὶ ἡ πρώτη τῆς αὐτοῦ δυστυχίας ἐμβολὴ ὑπῆρχεν αὕτη*[919].

Σχόλιο-συμπέρασμα με *περιγραφή προσώπου* παραθέτει επίσης ο αφηγητής της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* και στο σημείο εκείνο του ιδίου κειμένου, όπου γίνεται αναφορά στην οργίλη και μυστικοπαθή συμπεριφορά του Μωάμεθ Β΄ (*Τοσοῦτον κρυψίνους ὁ ἀνὴρ καὶ ὀργίλος*[920]).

Σχόλιο-συμπέρασμα που περιέχει *σύνοψη χρονική* αποτελεί η αναφορά του αφηγητή της *Βυζαντινοτουρκικὴς Ἱστορίας* στην κατασκευή του κανονιού από τον Ουρβανό εντός του χρονικού διαστήματος τριών μηνών: *Ἐν τρισὶν οὖν μησὶ κατεσκευάσθη καὶ ἐχωνεύθη τέρας τι φοβερὸν καὶ ἐξαίσιον*[921].

Θα πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι στο *Χρονικὸν* εμφανίζεται *σχόλιο* με τη μορφή *ειρωνείας*. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρεται ότι οι υπόλοιποι λαοί έδειχναν το ίδιο εδιαφέρον με αυτό που θα έδειχνε ένας αλλογενής, όπως ο σουλτάνος του Καΐρου, προκειμένου να βοηθήσουν την Κωνσταντινούπολη: *διέβησαν ἰδοὺ μῆνες ἓξ καὶ τοσοῦτον λόγον ἐποιήσαντο ὑπὲρ βοηθείας, ὅσον ἐποιήσατο ὁ σουλτάνος τοῦ Κάρεος*[922].

Στην ίδια κατηγορία εντάσσεται και η επισήμανση της άτακτης φυγής και της εγκατάλειψης της Βορδώνιας από τους γενναίους ηγεμόνες της, όταν πλησίασε στην περιοχή τους ο σουλτάνος, όπως χαρακτηριστικά περιγράφεται στο *Χρονικόν*: *Ἐλθόντες οὖν εἰς τὴν Βορδώνιαν καὶ τὸ Καστρίτζιν, οἱ μὲν εἰς τὴν Βορδώνιαν γενναῖοι ἄρχοντες αὐτῆς φοβηθέντες ἔφυγον ἀφέντες αὐτήν, οἱ δὲ εἰς τὸ Καστρίτζιν τάχα μέχρι τινὸς ἀντισταθέντες καὶ πολεμήσαντες*[923].

Σ*χόλιο* με τη μορφή *θρήνου* αποτελούν και οι ακόλουθες φράσεις του αφηγητή του *Χρονικοῦ*, με τις οποίες θρηνεί τον θάνατο των τέκνων του: *οἴμοι οἴμοι τῷ δυστυχεῖ καὶ ἀθλίῳ γενέτῃ*[924], *ἰοὺ ἰού μοι τῷ ἀθλίῳ γενέτῃ*[925]. Η έννοια του σχολίου έγκειται

[919] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 16.2.14-17 (93). Βλ. επίσης Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 34.10.14-15 (305), 38.5.17-18 (333).
[920] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 45.15.22-23 (427).
[921] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 35.1.16-17 (309).
[922] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 36.6.24-26 (138).
[923] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 40.5.19-22 (160). Βλ. επίσης Σφραντζής, *Χρονικόν*, 38.1.21-23 (148), 39.3.20-21 (152).
[924] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 37.3.7-8 (144).
[925] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 37.9.8-9 (146).

στο ότι ο αφηγητής ελεεινολογεί την τραγική του μοίρα να βιώσει την απώλεια των τέκνων του.

3. *στοχασμοί*

Στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* ο αφηγητής παραθέτει τον *στοχασμό* ότι ο Θεός σκλήρυνε τον Ιωάννη Ϛ΄ Καντακουζηνό, ούτως ώστε να διασπαστούν οι Ρωμαίοι, να εισβάλουν οι Οθωμανοί και να αφανίσουν τη ρωμαϊκή γη. Σύμφωνα με τον αφηγητή, κάποια έθνη κατά παραχώρηση του Θεού θα υποφέρουν από τους Οθωμανούς εξαιτίας των επαναστάσεών τους εναντίον των Ρωμαίων. Από την άλλη πλευρά, οι Ρωμαίοι θα συντριβούν από τους Οθωμανούς, όπως θα αποκαλυφθεί στη συνέχεια της αφήγησης (*πρόληψη*), λόγω των αμαρτιών τους να παραβιάσουν τους όρκους τους και να παραδώσουν την εξουσία όχι στον νόμιμο διάδοχο Ιωάννη Δ΄ Λάσκαρη, τον οποίο μάλιστα τύφλωσαν, αλλά στον Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγο (*ανάληψη*). Ο αφηγητής συγκρίνει τη συμπεριφορά αυτήν των Ρωμαίων και την τιμωρία τους με τη στάση που επέδειξαν και τα δεινά που υπέστησαν οι Ιουδαίοι (*σχόλια*): *Οἶμαι τοῦ Θεοῦ εἰς τοῦτο σκληρύναντος τὴν καρδίαν αὐτοῦ τοῦ διχοστατῆσαι τὴν βασιλείαν Ῥωμαίων καὶ διὰ μέσου τούτων εἰσάξαι τοὺς Τούρκους τοῦ καταφθεῖραι πᾶσαν γῆν Ῥωμαίων … τοὺς δὲ Ῥωμαίους διὰ τοὺς φρικωδεστάτους ὅρκους καὶ ἀφορισμοὺς ἀφορήτους … τὴν ταυτοπάθειαν τῶν Ἰουδαίων κατακριθέντες ζηλωταὶ τῶν παρανομιῶν γενόμενοι*. Το τμήμα αυτό της αφήγησης συνιστά *στοχασμό* με *σχόλια, πρόληψη* και *ανάληψη*[926].

Στην αφήγηση του Δούκα διατυπώνεται επίσης η σκέψη ότι ο Μουράτ Β΄ κρίθηκε ευνοϊκά από τον Θεό και δεν είχε επίπονο θάνατο, όπως ο πατέρας του, λόγω της καλής του συμπεριφοράς κατά τη διάρκεια του βίου του σε μουσουλμάνους και Χριστιανούς. Πέραν αυτού, ο Μουράτ δεν αθετούσε τις συνθήκες ειρήνης, ενώ όσοι Χριστιανοί παρανομούσαν, τους επόπτευε ο Θεός και υφίσταντο τιμωρία από τον Εκδικητή: *ὁ θάνατος οὖν τοῦ Μωρὰτ οὐκ ἦν πολυνοσωδέστατος … οἶμαι Θεοῦ κρίνοντος κατὰ τὴν τοῦ ἀνδρὸς πρὸς τὸ κοινὸν εὔνοιαν … τὸν ἀλάθητον τοῦ Θεοῦ ὀφθαλμὸν οὐκ ἔλαθον καὶ τὴν δίκην δικαίως τιμωρηθέντες παρ΄ αὐτοῦ τοῦ*

[926] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 6.2.5-19 (49). Βλ. επίσης Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 36.6.21-28 (319), όπου παρατηρείται και σχόλιο σε ευθεία ερώτηση.

ἐκδικητοῦ ... καὶ ὁ πατὴρ τῆς εἰρήνης ἀντεμέτρησε τὴν τελευτὴν τοῦ βαρβάρου ἐν εἰρήνῃ καὶ οὐκ ἐν μαχαίρᾳ (*στοχασμός με σχόλια*)[927].

Εν συνεχεία, ο αφηγητής του *Χρονικοῦ* εκφράζει τη δυσαρέσκειά του για την πραγματοποίηση της Συνόδου Φερράρας-Φλωρεντίας, επειδή κατά τη γνώμη του το αντικείμενο της Συνόδου αυτής ήταν ο βασικότερος λόγος για την εισβολή των Οθωμανών στην Κωνσταντινούπολη και γενικότερα για τα δεινά των Βυζαντινών (*στοχασμός με πρόληψη και σχόλια*): *οὐ διὰ ταύτην οὖν τὴν αἰτίαν εἶπον τὸ «ὡς μὴ ὤφελεν» ... ἡ τῆς συνόδου δουλεία αἰτία μία καὶ πρώτη καὶ μεγάλη εἰς τὸ νὰ γένηται ἡ κατὰ τῆς Πόλεως τῶν ἀσεβῶν ἔφοδος καὶ ἀπὸ ταύτην πάλιν ἡ πολιορκία καὶ ἡ αἰχμαλωσία καὶ τοιαύτη καὶ τοσαύτη συμφορὰ ἡμῶν*[928].

Στην αφήγηση του Σφραντζή αναφέρεται επίσης ότι η εμφύλια σύγκρουση των δεσποτών της Πελοποννήσου είχε ως αποτέλεσμα την εναντίωση του Θεού. Πέραν αυτού, οι δύο αδελφοί δεν έλαβαν υπόψιν τους το αληθές του λόγου *ὅτι πάσα οἰκία μερισθεῖσα κάθ' ἑαυτὴν ἐρημοῦται,* καθώς και τη ρήση: *πρὸς τοὺς δύο οὐδ' Ἡρακλῆς* (*στοχασμός* με *σχόλια* και παράθεση τμημάτων από την *Αγία Γραφή*)[929].

Επίσης, στην ιστορική αφήγηση του Κριτοβούλου διατυπώνεται η άποψη ότι ο πόλεμος συνοδεύεται από *δυσχερείας καὶ τύχας ὡς τὰ πολλά*, σχόλιο που δηλώνει τον *στοχασμό* του αφηγητή για τις δυσχέρειες και τις μεταπτώσεις που επιφέρει ο πόλεμος[930].

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι *στοχασμοί* του αφηγητή στο πλαίσιο της ίδιας αφήγησης για τη μηδαμινότητα των ανθρωπίνων πραγμάτων και την αστάθεια του παρόντος: *οὕτως οὐδὲν τῶν ἀνθρωπίνων πιστὸν οὐδὲ βέβαιον, ἀλλὰ πάντα δίκην Εὐρίπου ἄνω καὶ κάτω στροβεῖται καὶ περιφέρεται τοῖς ἀγχιστρόφοις τοῦ βίου μεταβολαῖς ... Κωνσταντῖνος γάρ, εὐτυχὴς βασιλεύς, Ἑλένης υἱός, ἀνέστησέ τε ταύτην καὶ ἐς ἄκρον εὐδαιμονίας καὶ τύχης ἐπῆρε καὶ πάλιν ἐπὶ Κωνσταντίνου, δυστυχοῦς βασιλέως, Ἑλένης υἱοῦ, ἑάλω τε καὶ εἰς ἐσχάτην δουλείαν τε καὶ κακοδαιμονίαν κατήχθη*[931].

---

[927] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 33.6.1-14 (285). Βλ. επίσης Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* 5.5.14-16 (47), 6.4.25-26 (49), 7.3.2-3 (55), 8.1.24-26 (55), 23.8.6-8,16-21 (177), 41.17.9-11 (391).
[928] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 23.4.24-29 (80).
[929] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 39.3.20-26 (152). Βλ. επίσης Σφραντζής, *Χρονικόν*, 36.2.17 (136).
[930] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 17.2.11-12 (35).
[931] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 69,3.6-4.18 (80). Βλ επίσης Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 4.4.19-20 (16).

Ολοκληρώνοντας το ζήτημα αυτό, *στοχασμούς* του αφηγητή εντοπίζουμε και στα ακόλουθα τμήματα της αφήγησης των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν:* 1) *ἀφ᾽ ὧν δὴ τὴν τοῦδε τοῦ βίου εὐδαιμονίαν ἐπὶ τἀναντία φερομένην ἐπιλεγόμενος ἴσχειν αὐτῇ καὶ ἄλλοτε ἄλλως*[932], 2) *καὶ ἐπὶ συχνὰς γενεὰς τύχην ἀρετῆς ἐνδεᾶ σχόντες ἁπανταχοῦ, ξύμμετρον δὲ οὐδαμοῦ*[933].

4. *ταυτοποιήσεις*

Μία επιπλέον κατηγορία *παύσης* που εντοπίζεται στις αφηγήσεις των ιστορικών της αλώσεως είναι οι *ταυτοποιήσεις προσώπων, τόπων, χρηστικών αντικειμένων* και *εννοιών,* δηλ. οι περιπτώσεις εκείνες, κατά τις οποίες ο αφηγητής παρέχει στον *αποδέκτη* του πληροφορίες, προκειμένου να προσδιορίσει την ταυτότητα κάποιου προσώπου, τόπου, αντικειμένου ή κάποιας έννοιας.

α) *ταυτοποιήσεις προσώπων*

Στην αφήγηση του Δούκα μνημονεύονται οι δύο υιοί του Ατήν, Ομούρ και Εσέ (*Ὁ Ὀρχὰν καὶ οἱ τοῦ Ἀτὴν δύο υἱοὶ Ὁμοῦρ καὶ Ἐσὲς*[934]), καθώς και ο βασιλιάς της Τραπεζούντας Δαβίδ Κομνηνός, για τον οποίον ο αφηγητής μας πληροφορεί ότι ήταν υιός του Αλεξίου Κομνηνού και αδελφός του αυτοκράτορος Ιωάννη Κομνηνού: *ἦν δ᾽ οὗτος Δαβὶδ ὁ Κομνηνός, υἱὸς Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ καὶ ἀδελφὸς Ἰωάννου Κομνηνοῦ τοῦ προβεβασιλευκότος*[935].

---

[932] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 2,2-4.
[933] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 3,9-11. Βλ. επίσης Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 88,18-90,7, Β΄ 101,15-21, Η΄ 166,24-167,4, Η΄ 169,2-3, Η΄ 185,9-15,17-18, Θ΄ 258,24-259,3.
[934] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 18.3.16 (113).
[935] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 45.19.3-5 (431). Βλ. επίσης Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 1.5.3-5 (33), 1.6.8 (33), 2.1.13-14 (33), 2.3.24-25 (33), 2.4.4-6 (35), 2.5.9,10,14 (35), 3.1.18-19 (35), 3.1.25 (35), 3.3.28 (37), 4.1.11-12,14-15 (39), 4.2.22,26 (39), 4.3.33-34 (39), 5.1.14-15 (41), 5.5.4 (47), 6.1.17-18 (47), 7.3.12-13 (55), 8.1.28-29 (55), 9.1.18 (59), 9.3.10-11 (61), 10.3.31-32 (63), 10.3.3 (65), 12.1.10-11 (71), 12.5.29-30 (73), 13.9.25-26 (81), 14.2.6-8 (83), 16.2.2-3 (93), 16.6.10-11 (97), 18.2.22-23 (111), 18.3.14-15,17 (113), 18.4.19-20,22-23 (113), 18.5.1-2 (115), 18.6.18-20 (115), 19.8.14 (127), 19.9.4-5,8-9,10-11,11-12 (129), 19.10.16 (129), 20.7.15-16 (139), 21.3.24,26 (141), 21.6.5-6 (147), 21.9.17 (149), 21.12.20-21 (151), 22.3.27-28 (155), 22.7.23-24 (161), 22.9.27-28 (163), 22.9.31 (163)-22.9.1,4 (165), 24.8.1 (195), 24.9.3 (195), 25.3.1-2,18 (203), 25.5.24-25 (205), 25.8.10-12,18-19 (209), 25.8.12 (211), 25.10.30-31 (213), 26.1.14 (215), 26.3.12,16,20-21 (219), 26.4.24-25 (221), 28.2.7-8 (231), 28.13.22-23,31-32 (241), 28.14.31-32 (243), 29.3.1-2 (247), 29.4.6-7 (247), 29.7.4-5 (253), 29.10.22 (255), 30.1.11-13,15-17 (257), 30.4.32-33 (261), 32.7.9 (279), 33.2.22-24 (279), 33.10.22-

Ταυτοποίηση προσώπου στην αφήγηση του *Χρονικοῦ* του Σφραντζή συνιστά ο προσδιορισμός του Μουσταφά του νέου ως αδελφού του Μουράτ (*ὁ Μουσταφόπουλος καὶ ἀδελφὸς αὐτοῦ δὴ τοῦ Μουράτη*[936]) και της Μαρίας της Κομνηνής ως κόρης του Αλεξίου Κομνηνού, του αυτοκράτορα της Τραπεζούντας (*κυρὰν Μαρίαν τὴν Κομνηνήν, θυγατέρα κῦρ Ἀλεξίου βασιλέως Τραπεζοῦντος τοῦ Κομνηνοῦ*[937]).

Στην αφήγηση του Κριτοβούλου *ταυτοποίηση προσώπου* εντοπίζεται στην αναφορά στον Ισμαήλ, *έπαρχο* της Καλλιούπολης και επικεφαλής του στόλου (*Ἰσμαῆλον τὸν Καλλιουπόλεως ἔπαρχον καὶ τοῦ στόλου παντὸς ἡγεμόνα*[938]) και στον Θωμά, τον υιό του Καταβοληνού (*Θωμᾶν τὸν Καταβοληνοῦ*[939]).

Στην αφήγηση των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν ταυτοποιούνται* τα πρόσωπα του Μουράτ ως υιού του Ορχάν και αδελφού του Σουλεϊμάν (*Ἀμουράτης ὁ Ὀρχάνεω παῖς, Σουλαϊμάνεω δὲ ἀδελφὸς*[940]) και του Ανδρονίκου ως του μεγαλύτερου υιού του αυτοκράτορα των Ελλήνων (*καὶ τοῦ Ἑλλήνων βασιλέως τῷ πρεσβυτέρῳ παιδὶ Ἀνδρονίκῳ*[941]).

23,25-26 (287), 33.11.29-30 (287), 34.10.17-18 (303), 36.3.29 (315), 38.2.1-2 (331), 42.14.4-5 (401), 43.4.31-32 (403), 45.10.2-3 (425), 45.17.9 (429).

[936] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 11.1.10-11 (22).

[937] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 14.3.11-12 (30). Βλ. επίσης Σφραντζής, *Χρονικόν*, 4.4.15-16 (10), 5.1.3-6,15-16 (12), 6.1.2-3 (14), 6.2.7-8 (14), 9.2.10-12 (20), 10.1.2-3 (22), 12.2.10-11 (24), 15.1.17 (30), 15.2.11-13 (32), 15.5.2-3 (34), 16.3.5-6 (38), 16.4.9-10 (38), 16.6.26 (38), 17.9.5,8-10 (46), 18.1.25-26 (46), 18.2.2 (48), 18.4.18-19,21,22-24 (48), 18.7.7-8 (52), 18.8.17-18 (52), 19.7.4-5,5-6 (60), 19.8.9-10,13-15 (60), 20.3.19-20 (64), 20.5.8-10 (66), 20.7.26-27 (66), 20.10.10-11 (68), 21.1.14-16 (68), 21.5.8-10 (70), 21.7.15-16 (70), 21.12.11-12 (72), 22.3.22-23 (74), 22.6.11-12 (76), 22.11.13-14,16-17 (78), 22.12.25-27 (78), 23.5.2-3 (82), 24.1.4-5 (86), 24.3.11 (86), 34.7.7-8 (88), 26.4.2 (94), 28.1.8,9 (98), 28.4.20-21 (98), 30.1.21-22 (102), 30.6.16-17 (106), 31.1.10-11 (108), 31.10.18-19 (112), 32.8.3-4 (118), 33.5.21-22 (120), 36.11.1 (142), 37.2.1-2 (144), 37.5.19-20 (144), 37.8.5-6 (146), 37.14.1-3,5-7 (148), 38.4.21 (150), 39.5.8-10 (154), 39.6.12-14 (154), 40.8.9-11 (162), 40.13.22-23 (164), 41.2.21-22 (166), 41.9.15-16 (170), 42.2.7-8 (172), 42.5.15-16 (172), 42.11.2-3,4-5 (176), 43.8.4-5 (180), 45.1.8-9,10-11 (182), 45.2.17-18,19-20 (182), 46.1.16-17 (186), 46.3.24-25 (186), 47.1.6-7 (192).

[938] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 10.1.21-22 (129).

[939] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Δ΄ 7.4.23 (162). Βλ. επίσης Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 5.3.21-22 (17), Α΄ 22.1.6-7 (39), Α΄ 25.1.17-18 (40), Α΄ 28.1.3-6 (43), Α΄ 39.2.2 (53), Α΄ 41.3.12 (55), Α΄ 64.1.28 (73), Α΄ 65.1.5 (74), Α΄ 73.5.10-12 (83), Α΄ 73.14.29 (84)-73.14.1 (85), Α΄ 74.2.11 (85), Α΄ 75.3.15-16 (86), Α΄ 75.4.28,29 (86), Β΄ 3.4.6-7 (92), Β΄ 7.5.25-26,30 (96), Β΄ 9.1.22 (98), Β΄ 11.1.26,27-28 (101), Β΄ 13.2.7 (105), Β΄ 15.3.18-19 (106), Β΄ 18.1.2 (109), Β΄ 18.4.17 (109), Β΄ 19.6.19-20 (111), Β΄ 20.1.5,7-8 (112), Β΄ 21.1.7 (114), Β΄ 23.1.3,9 (115), Β΄ 23.6.11,16 (116), Γ΄ 12.1.28 (132), Γ΄ 16.1.21,22-23 (136), Γ΄ 16.3.10-11 (137), Γ΄ 17.4.30 (139)-17.4.1 (140), Γ΄ 20.5.17-18 (143), Γ΄ 20.6.29 (143), Γ΄ 24.6.15-16 (150), Δ΄ 1.7.21-22 (153), Δ΄ 2.2.13 (154), Δ΄ 3.8.2 (157), Δ΄ 4.3.23-24,25 (157), Δ΄ 4.3.1-2 (158), Δ΄ 8.3.19-20 (164), Δ΄ 8.4.29-30 (164), Δ΄ 10.1.21,24-25 (166), Δ΄ 11.1.25-26 (168), Δ΄ 13.1.5-6 (173), Δ΄ 14.1.29-30 (173), Δ΄ 14.5.29-30 (174), Δ΄ 15.1.7-8 (175), Δ΄ 16.1.25 (177), Ε΄ 3.1.7-8 (184), Ε΄ 13.2.13 (201), Ε΄ 16.1.4-5 (203), Ε΄ 16.5.18 (204).

[940] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 29,24-25.

[941] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 37,4-5. Βλ. επίσης Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 1,1, Α΄ 3,4-5,15-16,17-18,20-4,1, Α΄ 5,16-17, Α' 10,9, Α΄ 11,20-21,12,5, Α΄ 13,18-19, Α΄ 15,5-7,10-11, Α΄ 16,7-8, Α΄ 17,20-21, Α΄ 19,19,22-20,1, Α΄ 20,5, Α΄ 25,11, Α΄ 25,22,23,26,8,27,1, Α΄ 29,24-25, Α΄ 32,20-21,33,1-2,2-3, Α΄ 33,7,10,20,34,6-7,13, Α΄ 34,22,35,3, Α΄ 36,22,37,4-5,5-6, Α΄ 37,5-6,18, Α΄

β) ***ταυτοποιήσεις τόπων***

Πέραν των *ταυτοποιήσεων προσώπων* στις εξεταζόμενες ιστορικές αφηγήσεις εντοπίζονται και *ταυτοποιήσεις τόπου.* Ενδεικτικά, στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* γίνεται αναφορά στη Μαγνησία, για την οποία ο *αποδέκτης της αφήγησης* πληροφορείται ότι βρίσκεται πλησίον του Σίπυλου (*εἰς Μαγνησίαν τὴν ἐν Σιπύλῳ*[942])· επίσης εντοπίζεται αναφορά με σχολιασμό στον Τμώλο, το πολύ ψηλό όρος της Λυδίας (*ἀπὸ τοῦ Τμώλου, τοῦ μεγίστου ὄρους τῆς Λυδίας*[943]).

Ταυτοποίηση τόπου παραθέτει και ο αφηγητής του *Χρονικοῦ*, όταν αναφέρεται στην αναχώρηση του Ιωάννη Η΄ Παλαιολόγου από το Κελλίον, μία περιοχή πλησίον του Δούναβη ποταμού (*ἀπὸ τοῦ μέρους τοῦ εἰς τὸν Δανούβιον ποταμὸν Κελλίου*

42,6, Α΄ 45,15,20-21, Α΄ 47,8-10,48,12-13, Α΄ 49,7,,8-9,11,14-15, Α΄ 52,17, Β΄ 53,1,4-5, Β΄ 55,5-6,6, Β΄58,21-22,59,12,60,33-4,7-8, Β΄ 63,15, Β΄ 64,2-3, Β΄ 67,9-10, Β΄ 68,8, Β΄ 70,6-7, Β΄ 71,3,16, Β΄ 73,5-6,7-8, Β΄ 73,14-15,15,74,23-24,74,24,74,24-75,2, Β΄ 75,5-6,9,14,19,76,2, Β΄ 76,18,77,19-20, Β΄ 78,15, Β΄ 81,1, Β΄ 90,20-21,25-91,1,2-3, Β΄ 91,18,92,3 Β΄ 93,11-12, Γ΄ 112,22-113,1, Γ΄ 119,11-12, Γ΄ 129,16-17, Γ΄ 131,3-4, Γ΄ 135,2-3,12, Γ΄ 139,13-14, Γ΄ 141,7,22-142,1, Γ΄ 143,22-23, Γ΄ 148,5-6,149,8, Γ΄ 150,1, Γ΄ 152,8, Γ΄ 152,15-16, Γ΄ 154,5,6-7,9-10,16-17, Γ΄ 155,16-17,21-22,156,3, Γ΄ 157,5-6,15,19,Ε΄ 1,1,6-7, Ε΄ 2,2-3,16-17, Ε΄ 3,21-22, Ε΄ 5,3,3-4, Ε΄ 6,6, Ε΄ 7,15-16,18-19, Ε΄ 11,21, Ε΄ 12,12, Ε΄ 13,5, Ε΄ 15,1-2,6,7-8,10-11,13-14, Ε΄ 17,17-18, Ε΄ 19,20-21, Ε΄ 20,2-3,7-8,15,17-18, Ε΄ 21,13-14, Ε΄ 22,3,9,11, Ε΄ 23,8-9,20-21, Ε΄ 23,21-24,1$^{Ε΄}$ 24,3, Ε΄ 24,7-8,16, Ε΄ 25,12-13,18, Ε΄ 26,21, Ε΄ 27,7,13-14,16, Ε΄ 28,3,13-14,24, Ε΄ 29,1,6-7,8,8-9, Ε΄ 30,2-3,3-4,19, Ε΄ 32,2,9-10, Ε΄ 34,6,18, Ε΄ 38,7, Ε΄ 41,18,20-21, Ε΄ 46,14-15,16-17,21-22, Ε΄ 47,17, Ε΄ 48,2-3,14-16,21, Ε΄ 52,12-13,14-15, Ε΄ 54,15-16, Ϛ΄ 58,1.10-11, Ϛ΄ 59,4,11, Ϛ΄ 62,9,20, Ϛ΄ 63,15-16, Ϛ΄ 68,10-11,11,18, Ϛ΄ 69,20-21, Ϛ΄ 70,3-4,8-9,9-10, Ϛ΄ 71,14-15, Ϛ΄ 72,16, Ϛ΄ 74,18-19, Ϛ΄ 75,23, Ϛ΄ 76,1-2,5, Ϛ΄ 80,17,19-20,24, Ϛ΄ 81,5,111-12,12-13,13-14,20,21,22, Ϛ΄ 82,17,17-18, Ϛ΄ 83,5-6, Ϛ΄ 84,1,3, Ϛ΄ 85,14-15,17-18, Ϛ΄ 87,6-7, Ϛ΄ 88,9,19, Ϛ΄ 89,6,13-14, Ϛ΄ 91,13-14,15,18-19, Ϛ΄ 92,18-19,21, Ϛ΄ 93,7, Ϛ΄ 94,18, Ϛ΄ 95,1-2, Ϛ΄ 96,12, Ϛ΄ 97,4-5,20,22-23, Ϛ΄98,12,21-22, Ζ΄ 101,13-14, Ζ΄ 103,22, Ζ΄ 105,19, Ζ΄ 106,9-10, Ζ΄ 107,17-18, Ζ΄ 108,15,20, Ζ΄ 109,15, Ζ΄ 111,4-5,6-7,15,19, Ζ΄ 112,1,9,10,16-17, Ζ΄ 116,15, Ζ΄ 118,5-6, Ζ΄ 120,1-2,4, Ζ΄ 121,10,21, Ζ΄ 122,2-3,14, Ζ΄ 123,5,12, Ζ΄ 124,18, Ζ΄ 126,6,20, Ζ΄ 127,5,13-14, Ζ΄ 128,4, Ζ΄ 145,5-6,10-11,20,22, Η΄ 147,1, Η΄ 148,13-14,19, Η΄ 149,4,19-20, Η΄ 151,12-13, Η΄ 155,12-13,25, Η΄ 161,19, Η΄ 162,4, Η΄ 163,5, Η΄ 164,11, Η΄ 167,5-6,16, Η΄ 168,8-9, Η΄ 169,5-6,8-9, Η΄ 170,1,8,19,23, Η΄ 171,2,3,5,15-16, Η΄ 174,15, Η΄ 176,3, Η΄ 178,2-3,13-14,15,18-19, Η΄ 181,12, Η΄ 184,2-3, Η΄ 187,9,11-12, Η΄ 188,6,12 Η΄ 189,7, Η΄ 192,18,19-20,22, Η΄ 193,3,11, Η΄ 196,5-6,7-8,15, Η΄ 197,4,5-6, Θ΄ 202,1-2,9-10, Θ΄ 203,13-14, Θ΄ 203,23-204,1, Θ΄ 207,7-8, Θ΄ 210,10, Θ΄ 210,23-211,1, Θ΄ 211,11-12,23, Θ΄ 212,9,12-13,19-20,21-22, Θ΄ 213,18,19-20, Θ΄ 214,4,24, Θ΄ 215,2,3,4,18, Θ΄ 216,21, Θ΄ 217,2, Θ΄ 218,18,21-22, Θ΄ 219,6-7,7-8,11,20-21,21-22,22-23,24-25, Θ΄ 220,1-4,5,,25-26, Θ΄ 222,22-23, Θ΄ 224,16-17, Θ΄ 225,2,3,6,15, Θ΄ 226,7,10, Θ΄ 227,5,7,7-8, Θ΄ 228,14-15, Θ΄ 230,3-4,24-25, Θ΄ 233,11,19-20,22-23, Θ΄ 235,12,16-17, Θ΄ 237,7,15-16,17-18, Θ΄ 239,8, Θ΄ 242,18-19, Θ΄ 243,10,11,14-15, Θ΄ 244,1,3-4,12,14-15,20, Θ΄ 247,6, Θ΄ 248,8-9,31, Θ΄ 249,3,8-9,12, Θ΄ 250,2-3,22-23,25, Θ΄ 252,6-7, Θ΄ 253,11-12, Θ΄ 254,1, Θ΄ 261,13,25, Θ΄ 264,3,7,14-15, Θ΄ 265,6-7,8-9,12, Ι΄ 267,5,17-18, Ι΄ 268,2-3,16-17,20,23-24, Ι΄ 269,12-13, Ι΄ 271,4, Ι΄ 274,5-6,18, Ι΄ 275,1,2-3,3-4,20, Ι΄ 277,14-16, Ι΄ 280,10,19, Ι΄ 283,13, Ι΄ 284,8-9, Ι΄ 287,15-16,18, Ι΄ 289,13-14,26,28, Ι΄ 290,5, Ι΄ 298,20-21, Ι΄ 299,21, Ι΄ 300,14, Ι΄ 301,5,8-9,11-12, Ι΄ 302,20, Ι΄ 303,18.

[942] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 17.1.25-26 (103). Βλ. επίσης, Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 2.1.14 (33), 2.3.25-26 (33), 4.2.21 (39), 4.3.31-32 (39), 15.6.19,20 (91), 16.11.22-23 (101), 17.6.16 (109), 17.7.27-28 (109), 18.7.3-4 (117), 18.11.25,28-29 (121), 27.6.31 (227), 28.2.15-16 (241), 30.4.1 (263), 30.5.13-14 (263), 34.1.2-3 (293), 34.7.8-9 (301), 39.4.15-16 (353).

[943] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 4.3.31 (39).

ὀνομαζομένου[944])· ανάλογη είναι και η μνεία του αφηγητή του *Χρονικοῦ*, σύμφωνα με την οποία η Πίδασος αποκαλείται πλέον Μεθώνη (*εἰς τὴν Πίδασον, ἣ νῦν Μεθώνη καλεῖται*[945]).

Στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν* το ίδιο φαινόμενο παρατηρείται στην επισήμανση της Τεγέας, η οποία σύμφωνα με τον αφηγητή στα χρόνια του ονομάζεται Μοχλίον: *τῇ Τεγέᾳ πόλει, ἣν οἱ νῦν Μοχλίον καλοῦσι*[946]· ανάλογη είναι και η αναφορά στην Επίδαυρο την Λιμηρά, η οποία αργότερα ονομάστηκε Μονεμβασία (*ἐς Ἐπίδαυρον τὴν Λιμηρὰν … ἥτις νῦν Μονεμβασία καλεῖται*[947]).

Ταυτοποιήσεις τόπων εντοπίζονται και σε χωρία των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν*, τα οποία αφορούν στην πόλη Μελιτήνη (*τῆς ἐν τῷ Εὐφράτη πόλεως Μελιτηνῆς*[948]) και στη Σεβάστεια (*Σεβάστειαν, πόλιν τῆς Καππαδοκίας*[949]).

γ) *ταυτοποιήσεις εννοιών-χρηστικών αντικειμένων*

Αναφορικά με την κατηγορία της *ταυτοποίησης εννοιών-χρηστικών αντικειμένων*, παρατηρείται ότι στην ιστορική αφήγηση του Δούκα γίνεται λόγος για

---

[944] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 13.1.12-13 (26).
[945] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 39.10.8-9 (56). Βλ. επίσης, Σφραντζής, *Χρονικόν*, 4.2.1-2 (10), 7.3.11-13 (16), 17.5.13-15 (42), 18.3.15-17 (48), 21.14.18-19,19-20 (72), 41.7.6-7 (170), 42.6.2 (174), 42.8.17 (174), 43.3.29-30 (176).
[946] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 4.4.23 (122).
[947] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 4.5.3-4 (123). Βλ. επίσης Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 42.2.2-4 (56), Α΄ 42.8.32-33 (56), Α΄ 75.1.7 (86), Β΄ 12.6.10-12 (104), Β΄ 14.1.20-21 (105), Β΄ 16.2.10 (107), Β΄17.2.9,13-14 (108), Γ΄ 5.6.4-6 (124), Γ΄ 6.1.16-17 (124), Γ΄ 10.3.11-12 (130), Γ΄ 11.2.19-20 (131), Γ΄ 14.7.11-13 (135), Γ΄ 19.3.32-33 (141), Γ΄ 21.1.27-29 (144), Γ΄ 22.1.6-7,8 (146), Γ΄ 23.1.9 (148), Δ΄ 1.2.6,7-9 (152), Δ΄ 10.4.8-9 (167), Δ΄ 14.4.22-23 (174), Ε΄ 6.3.9-10 (189).
[948] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 100,6.
[949] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 135,19. Βλ. επίσης Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 28,20, Α΄ 31,2-3, Β΄ 55,12-13, Β΄ 56,23, Β΄ 58,19-20,22-23,59,10-11,60,6, Β΄ 60,13,61,1,2-3,7,23,24, Β΄ 62.5.6-7, Β΄ 68,7, Β΄ 71,6-7,10, Β΄ 72,1-2,3-4,4-5,73,2-3, Β΄ 74,21, Β΄ 79,21,80,5-7,16-17, Β΄ 83,13-14, Β΄ 81,19,82,6-7, Β΄ 94,9-10,12,13-14,16-17,95,3-4, Γ΄ 103,1-2, Γ΄ 105,12, Γ΄ 111,19-20,112,1, Γ΄ 118,21-22,119,6,17,120,2-3, Γ΄ 120,5,22, Γ΄ 121,15,122,13,18,21,22, Γ΄ 123,13-14, Γ΄ 124,11-12,125,5, Γ΄ 127,2-3, Γ΄ 132,19-20, Γ΄ 133,7-8, Γ΄ 134,13,17, Γ΄ 139,17-18, Γ΄ 145,4-5, Γ΄ 152,21-22, Γ΄ 156,8-9,10-11,157,1-2,3, Ε΄ 7,6-7, Ε΄ 15,10,12,13, Ε΄ 18,5,9-10, Ε΄ 22,9-10, Ε΄ 25,5-6,7-8, Ε΄ 26,13-14,21-27,1, Ε΄ 31,1,4-5, Ε΄ 43,12-13,15,20-21,22, Ε΄ 44,2-3,10-11, Ε΄ 51,13-14,15, Ε΄ 54,6-7, Ϛ΄ 61,4-5,14-15, Ϛ΄ 72,21,22 Ϛ΄ 72,23-73,1, Ϛ΄ 80,9, Ϛ΄ 82,6,13-14, Ϛ΄ 91,17, Ϛ΄ 92,5-6,7, Ϛ΄ 93,6, Ζ΄ 117,25-118,1, Ζ΄ 137,18-19, Ζ΄ 145,12-13,14, Ζ΄ 146,1-2, Η΄ 147,3-5, Η΄ 149,14-15,16-17,20-21, Η΄ 150,12-13, Η΄ 151,6, Η΄ 153,26, Η΄ 160,5, Η΄ 161,9-10, Η΄ 170,20-21, Η΄ 174,16, Η΄ 176,21-22, Η΄ 178,8,16-17, Η΄ 193,10, Η΄ 195,16-17,17-18, Θ΄ 205,1-2, Θ΄ 206,10,13, Θ΄ 210,18, Θ΄ 215,6,9, Θ΄ 217,20-21, Θ΄ 218,6,14-15, Θ΄ 219,2, Θ΄ 221,4-5,8,9-10,27, Θ΄ 223,7,11-12, Θ΄ 224,20-21, Θ΄ 227,1, Θ΄ 228,10, Θ΄ 229,18, Θ΄ 230,17-18, Θ΄ 234,13, Θ΄ 255,20, Θ΄ 256,18-19, Ι΄ 267,19-20, Ι΄ 269,5-6, Ι΄ 276,16,17-18,19-23, Ι΄ 278,5, Ι΄ 279,1-2, Ι΄ 285,13-14, Ι΄ 289,24-25, Ι΄ 289,28-290,1.

το περίβλημα που φορούσαν οι Οθωμανοί στην κεφαλή τους, το οποίο ονομαζόταν *ζαρκουλά*: *τοῦ μὴ ἐνδύεσθαι τὴν κεφαλὴν πῖλον, ὃ καλοῦσι ζαρκουλᾶν*[950]· στο ίδιο πλαίσιο μνημονεύεται το *ζατρίκιον*, το οποίο αντιστοιχεί στο περσικό *σαντράζ* και στο λατινικό *σκάκι*: *παίζων ζατρίκιον, ὃ οἱ Πέρσαι σαντρὰτζ καλοῦσιν, οἱ δὲ Λατῖνοι σκάκον*[951].

Ταυτοποίηση εννοιών-χρηστικών αντικειμένων εντοπίζεται και στη διευκρίνιση του *αφηγητή* του *Χρονικοῦ*, όπου παρέχεται η πληροφορία ότι ο *μεραχούρης* είναι ο κόμης των αλόγων (*εἰς τὸν τοῦ ἀμηρᾶ μεραχούρην, ἤγουν κόμητα τῶν αὐτοῦ ἀλόγων*[952]), ενώ το *κατουνοτόποιον* είναι οι τέντες (*τὸ κατουνοτόπιον, ἤτοι τὰς τένδας*[953]).

Κατ' αναλογίαν, στην αφήγηση του Χαλκοκονδύλη, όταν αναφέρεται η πρωτεύουσα των Σκυθών, διευκρινίζεται ότι (*κατὰ Οὐρδὰν τὴν καλουμένην ἀγορὰν τὰ βασίλεια ποιούμενοι*[954]. Επίσης, επισημαίνεται ότι *εἰσὶ δὲ οὗτοι δορυφοροῦντες βασιλέα, ἀμφὶ τοὺς δισμυρίους, Μαμαλούκιδες καλούμενοι … καὶ ἐς τὰ πρῶτα τιμῆς ἀξιούμενοι ἐπὶ τοὺς καλουμένους Μελικαμηράδας καθίστανται* (*ταυτοποίηση εννοιών-χρηστικών αντικειμένων*)[955].

5. *λοιπές παρεμβάσεις αφηγητή*

Σχετικά με τις λοιπές *παρεμβάσεις του αφηγητή*, πρέπει να υπογραμμιστεί ότι σε πολλά σημεία της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* ο αφηγητής έχει συναίσθηση της αφηγηματικής του λειτουργίας, καθώς χρησιμοποιεί τη φράση *ἀλλ' ἐπανιτέον ἤδη πρὸς τὴν διήγησιν*[956].

---

[950] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 21.12.27-28 (151). Βλ. επίσης Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 16.10.8 (101), 23.9.19-26 (179).
[951] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 16.9.17-18 (99). Βλ. επίσης Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 3.3.30-31 (37), 16.7.30-31 (97), 16.10.31-33 (99), 22.10.12-13 (165), 23.8.2-3 (177), 23.9.9-10 (179), 29.8.20-22 (253), 34.7.10-11 (301), 45.13.9-10 (427).
[952] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 35.11.20-21 (134). Βλ. επίσης Σφραντζής, *Χρονικόν*, 34.8.24-25 (126), 34.8.5-6 (128), 39.8.25 (154).
[953] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 39.13.4 (158).
[954] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 120,22-23.
[955] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 131,17,20-21. Βλ. επίσης Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 156,16-17, Ε΄ 9,1-4,13-14,23, Ζ΄ 121,3-14, Η΄ 200,17-18, Θ΄ 223,19-20.
[956] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 19.10.14 (129). Βλ. επίσης Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 21.4.15 (143), 23.9.11-12 (181), 25.2.15 (201), 34.1.5-6 (293), 38.13.3-4 (343), 42.14.19-20 (401).

Η ίδια παρατήρηση αφορά και στο σημείο εκείνο της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας*, όπου ο αφηγητής παρεμβαίνει, προκειμένου να επισημάνει στον *αποδέκτη της αφήγησης* το μετέπειτα περιεχομένο της αφήγησης, το οποίο αφορά στον τρόπο, στον εξοπλισμό, στη συνδρομή άλλων, στις περιοχές που διανύθηκαν, προκειμένου να διαβεί ο Μουράτ Β΄ τον πορθμό, και, τέλος, στους ναυάρχους του σουλτάνου αυτού: *Καὶ δὴ ἐξ ἀρχῆς, ποίῳ τρόπῳ διέβη τὸν πορθμὸν ὁ Μουρὰτ καὶ μετὰ πόσης παρασκευῆς καὶ τίς ὁ περάτης καὶ ποῦ τὴν θάλασσαν ἐπέρασε καὶ τίνες οἱ ναύαρχοι, λέξων ἔρχομαι* (*προγραμματική δήλωση*)[957].

Στο πλαίσιο της ίδιας ιστορικής αφήγησης προσημαίνεται η επικείμενη φυγή του Μουσταφά, ο θάνατός του, η προδοσία του από τον Τζινεήτ, ο οποίος εν συνεχεία διέφυγε: *Ἐπαναγάγωμεν οὖν τὸν λόγον εἰς τὰ τοῦ Μουράτ, δηλοποιήσων ἡμῖν, πῶς καὶ τίνι τρόπῳ τὴν ἀρχὴν ἔσχε καὶ πῶς τὰ τῶν Ῥωμαίων βουλεύματα εἰς κενὸν κατηντήκεσαν καὶ ποίῳ τρόπῳ ὁ Μουσταφᾶς ἀπέδρα θανατωθεὶς καὶ ὁ Τζιναὴτ πῶς αὐτὸν καταλιπὼν ἔφυγε* (*προλήψεις και σύνοψη*)[958].

Περνώντας στην ιστορική αφήγηση του *Χρονικοῦ*, παρατηρείται ότι ο αφηγητής, αναφερόμενος στην οσία Θωμαΐδα, προβαίνει σε μία *προγραμματική δήλωση* και διευκρινίζει ότι θα μιλήσει για αυτήν στο τμήμα της αφήγησης, όπου θα είναι απαραίτητο: *ὁσιωτάτης καὶ ἁγίας Θωμαΐδος, περὶ ἧς ἐν τῷ προσήκοντι τόπῳ μέλλομεν διηγήσεσθαι τἀληθές*[959]. Στην πορεία της αφήγησης αναφέρεται επίσης χαρακτηριστικά: *καὶ ἀκούσατε λόγους ἀληθεῖς, τὴν αὐτοαλήθειαν προβαλομένου μου μαρτυρίαν*[960]*-καὶ παραλείπω τὴν ὕβριν*[961]*-ἀλλ΄ ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπανέλθωμεν τοῦ λόγου*[962].

Επίσης, και ο αφηγητής των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν* σε πολλά σημεία προβαίνει σε *προγραμματικές δηλώσεις* για το επακόλουθο περιεχόμενο της αφήγησης,

---

[957] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 25.3.3-5 (205). Βλ. επίσης Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 24.3.1-4 (185), 32.5.16-19 (277), 34.1.5-6 (293), 38.13.3-4 (343), 43.10.4 (409). Στις *προγραμματικές δηλώσεις* αυτές ο αφηγητής αναφέρεται συνοπτικά στο περιεχόμενο που θα επακολουθήσει.
[958] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 24.3.1-4 (185). Βλ. επίσης Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 17.79-11 (111), 25.3.3-5 (205), 27.1.12-13 (223)-και *υπενθύμιση*-.
[959] Σφραντζής, *Χρονικόν*, πρόλογος, 6-7 (4). Βλ. επίσης Σφραντζής, *Χρονικόν*, 18.1.22-23 (46), 18.7.25 (50), 31.2.20 (108), 39.2.13-14 (152), 44.2.22 (180). Η διαφορά των *προγραμματικών δηλώσεων* του *αφηγητή* του *Χρονικοῦ* από εκείνες της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* έγκειται στο γεγονός ότι το περιεχόμενο των πρώτων είναι πιο συγκεκριμένο και περιορισμένο σε έκταση από εκείνο της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας*.
[960] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 23.5.1-2 (82).
[961] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 34.8.27 (126).
[962] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 36.14.15 (142).

καθιστώντας κατ΄ αυτόν τον τρόπο αισθητή την «παρουσία» του και αποδεικνύοντας τη συναίσθηση της αφηγηματικής λειτουργίας που επιτελεί. Ο ίδιος διευκρινίζει την επικείμενη αναφορά του στην υποδούλωση των Μυσών και των Τριβαλλών στους Οθωμανούς: *ὡς μὲν ἕκαστος τούτων τήν τε ἀρχὴν ἀφήρηντο ὑπὸ τῶν βαρβάρων καὶ αὐτοί τε ἀπώλοντο, ἐς τὸ πρόσω τοῦ λόγου ἰόντι εἰρήσεταί μοι*[963].

Παύσεις που προκύπτουν λόγω της «παρουσίας» του αφηγητή, παρατηρούνται και στα ακόλουθα σημεία της αφήγησης του Χαλκοκονδύλη: 1) *ὧν ἡμεῖς ἴσμεν*[964], 2) *Κελτοὺς δέ, φασί τινες*[965], 3) *ἐπάνειμι δὲ ἐπ΄ ἐκεῖνα τῆς ἀφηγήσεως, ὅθεν ταύτη ἀπετραπόμεθα*[966], 4) *ἥ δὴ λέγεται*[967].

Παύσεις στις εξεταζόμενες ιστορικές αφηγήσεις εντοπίζονται και με τη μορφή *υπενθυμίσεων γεγονότων*. Στο *Χρονικὸν* παρατίθεται *δι΄ ἣν αἰτίαν προεδηλώσαμεν*[968], και *ὡς προεδήλωσα ἐν τῷ λη-ω ἔτει*[969], ενώ στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν* ο αφηγητής αναφέρει *ἥπερ ἔφην*[970], και *ὡς καὶ πρότερόν μοι εἴρηται*[971]. Τέλος, στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν υπενθυμίσεις* που λειτουργούν ως *παύσεις* συνιστούν τα ακόλουθα χωρία της αφήγησης: *καὶ πρότερόν μοι δεδήλωται*[972], και *ὡς εἴρηται*[973].

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι η παράθεση τμημάτων της *Αγίας Γραφής*, ενώ έχουν τη μορφή *σκηνής* (λόγοι του Θεού μέσω των προφητών), αποτελούν *παύσεις*

---

[963] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 26,15-17. Βλ. επίσης Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 101,13-15,21-22, Δ΄ 181,21-22, Ε΄ 1.19-2,1, Ϛ΄ 69.2-3, Η΄ 164,8-9, Ι΄ 297,18-19.
[964] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 66,8.
[965] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 84,19.
[966] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 90,10-11.
[967] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 104,16. Βλ. επίσης Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 8,20,9,1-2, Α΄ 17,20,18,7, Α΄ 21,8, Α΄ 23,6,24,1,7, Α΄ 24,11,25,12 Α΄ 30,7,31,9-10, Α΄ 31,17-18,24, Α΄ 35,17, Α΄ 39,17,40,13, Α΄ 50,6,10,14, Α΄ 51,23,52,2,10, Γ΄ 110,3,9-10, Γ΄ 124,15-16,23, Γ΄ 126,8-10, Γ΄ 131,13, Γ΄ 135,6, Γ΄ 137,22,138,3,19,139,7, Γ΄ 149,24,150,4,12, Γ΄ 151,1, Γ΄ 152,18, Γ΄ 153,17,20,23, Ε΄ 11,8, Ϛ΄ 71,2-4, Ϛ΄ 77,1, Ϛ΄ 79,16-17,23, Ζ΄ 104,11, Ζ΄ 129,4, Η΄ 147,13, Η΄ 150,2, Η΄ 169,4,16, Η΄ 192,14-15, Θ΄ 206,8, Θ΄ 211,13, Θ΄ 222,14 Θ΄ 230,13, Θ΄ 237,16, Θ΄ 239,10, Θ΄ 249,11, Θ΄ 251,6, Θ΄ 261,11, Θ΄ 263,4, Ι΄ 275,12-13, Ι΄ 277,8, Ι΄ 280,17,20-21, Ι΄ 282,6-7, Ι΄ 287,3,14-15, Ι΄ 304,3.
[968] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 15.8.27 (34).
[969] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 45.1.12 (182). Βλ. επίσης Σφραντζής, *Χρονικόν*, 16.1.13 (36), 17.4.8 (42), 17.10.20 (46), 18.7.25-26 (50), 34.8.30 (126), 40.9.22 (162), 41.1.15 (166), 41.6.27 (168).
[970] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Β΄ 8.1.15 (97).
[971] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Δ΄ 11.1.5 (169). Βλ. επίσης Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 4.3.8 (16), Α΄ 11.6.25,28-29 (23), Α΄ 25.4.20 (41), Α΄ 72.1.8 (81), Β΄ 1.2.13 (90), Β΄ 7.2.13 (95), Β΄ 20.10.20 (113), Γ΄ 1.5.6 (119), Γ΄ 9.2.5 (128), Γ΄ 14.4.27 (134), Γ΄ 17.2.9 (139), Γ΄ 20.6.24 (143), Δ΄ 1.5.1 (153), Δ΄ 4.4.10 (158), Δ΄ 8.4.30-31 (164), Δ΄ 10.10.15 (168), Δ΄ 11.3.18 (169), Δ΄ 15.6.12 (176), Ε΄ 2.4.2 (184), Ε΄ 9.2.12-13 (193), Ε΄ 10.3.25 (194), Ε΄ 11.1.9 (196), Ε΄ 11.3.6 (197), Ε΄ 17.4.1 (206).
[972] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 46,1.
[973] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 154,15. Βλ. επίσης Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 138,20, Ε΄ 17,18, Ε΄ 53,19, Ε΄ 54,16, Ϛ΄ 76,12, Ϛ΄ 79,19, Ϛ΄ 95,5, Ζ΄ 101,13, Ζ΄ 112,5, Ζ΄ 122,3, Ζ΄ 145,9, Ζ΄ 146,2-3, Η΄ 158,22, Η΄ 177,1 Η΄ 178,9, Η΄ 182,11, Η΄ 186,22, Η΄ 187,7, Η΄ 189,10, Θ΄ 212,3, Θ΄ 213,16, Θ΄ 233,8, Θ΄ 242,10-11, Θ΄ 249,11, Ι΄ 271,5, Ι΄ 282,7-8, Ι΄ 287,14-15.

της αφήγησης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα στη *Βυζαντινοτουρκιικὴ Ἱστορία* αποτελούν οι θρήνοι του Ιερεμία (*Ὦ Πόλις, Πόλις, πόλεων πασῶν κεφαλή· ὦ Πόλις, Πόλις, κέντρον τῶν τεσσάρων τοῦ κόσμου μερῶν…ὅτι ἀποθούμενος ἀπώσω ἡμᾶς, ὠργίσθης ἐφ' ἡμᾶς ἕως σφόδρα. Οὗτοι οἱ θρῆνοι καὶ οἱ κοπετοὶ τοῦ Ἱερεμίου*[974]) και οι παραθέσεις ψαλμών (*ἀλλ' οἶδε Κύριος καὶ ἀνεβάλετο· καὶ πῦρ ἀνήφθη ἐν Ἰακὼβ καὶ ὀργὴ ἀνέβη ἐπὶ τὸν Ἰσραήλ*[975]), με την αναφορά των οποίων όμως ο αφηγητής σχολιάζει έμμεσα τα γεγονότα.

Παράθεση τμημάτων της *Αγίας Γραφής* εντοπίζεται και στην αφήγηση του *Χρονικοῦ*, όπου παρατηρείται συνδυασμός παράθεσης τμήματος της *Αγίας Γραφής* σε μορφή *ευθείας ερώτησης* με σχόλια (*ἢ μάλλον τοῦ Ἐλωί, Ἐλωί, τουτέστι Θεέ μου, Θεέ μου, ἵνα τί μὴ καὶ αὐτὸν προεγκατέλιπες τῶν προλεχθέντων κακῶν πρωτεργάτην;*[976]), καθώς και ευθεία ερώτηση (*ἢ ἐπελθόντος μοι τοῦ θανάτου καῖ τῆς ἀναπαύσεως τῶν ἀνδρῶν, ὡς ὁ θεῖος Ἰὼβ προηγόρευσεν*[977], *τίς γὰρ οἶδε τὸ βάθος τῶν σῶν κριμάτων;*[978]).

6. *λοιπές παύσεις-παρεκβάσεις*

Ως προς τις *παρεκβάσεις*, αξιομνημόνευτο είναι το γεγονός ότι στην αφήγηση της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* εντοπίζονται *παρεκβάσεις με επιπλέον πληροφορίες*. ς, Πιο συγκεκριμένα, παρατίθεται ότι στους Σκύθες είχε θεσπιστεί νόμος από παλαιά, σύμφωνα με τον οποίον δεν έπρεπε να πωλήσουν κάποιον δούλο ή να τον φονεύσουν, εκτός και εάν αυτό συνέβαινε κατά τη διάρκεια μάχης, αλλά είχαν τη δυνατότητα να αφαιρούν από τους δούλους τους τα προσωπικά τους αντικείμενα. Αυτό ίσχυε και εναντίον των αντίπαλων Ρωμαίων, των Τριβαλλών, των Σκυθών και των Περσών, λόγω της κοινής προέλευσης της πίστης τους: *Νόμος γάρ ἐστιν οὗτος, ἄνωθεν ἐκ διαδοχῆς ἀεὶ πρὸς τοὺς ἀπογόνους κατιὼν ἀκήρατος, οὐ μόνον Ῥωμαίοις, ἀλλὰ καὶ Πέρσαις*

[974] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 41.1.11 (385)-41.17.9 (391).
[975] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 31.9.15-16 (271). Βλ. επίσης Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 22.10.28 (165)-22.10.1 (167), 37.9.18 (327)-37.9.4 (329), 37.10.15-21 (329), 38.10.1-9 (341), 39.10.14-23 (357), 39.22.26 (367)-39.22.11 (369), 41.1.11-41.2.26 (385).
[976] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 40.9.26-28 (162). Βλ. επίσης Σφραντζής, *Χρονικόν*, Σφραντζής, *Χρονικόν*, 6.2.11 (14), 8.2.13-14 (18), Σφραντζής, *Χρονικόν*, 20.5.11-12 (66), 39.3.24 (152), 39.4.2-5 (154), 44.1.10-12 (180), 45.1.16 (182)-συνδυασμός *Αγίας Γραφής-σχολίων-*.
[977] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 48.2.17-18 (194).
[978] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 48.3.20 (194). Βλ. επίσης Σφραντζής, *Χρονικόν*, 42.7.11 (174).

καὶ Τριβαλλοῖς καὶ Σκύθαις διὰ τὴν ταυτότητα τῆς πίστεως, τὰ μὲν πράγματα μόνα σκυλεύειν, τὰ δὲ σώματα μὴ ἀνδραποδίζεσθαι μηδὲ φονεύειν ἔξω τῆς πολεμικῆς παρατάξεως μηδένα[979].

Παρέκβαση, η οποία παρέχει επιπλέον πληροφορίες στον *αποδέκτη της αφήγησης* αποτελεί και η μνεία του αφηγητή της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* στο τμήμα του στρατεύματος των Οθωμανών, το οποίο ονομαζόταν *γενίτζαροι.* Διευκρινίζεται ο τρόπος ένταξής τους στον οθωμανικό στρατό, η μεθοδολογία δράσης τους, οι κατακτήσεις που είχαν επιτύχει, οι παροχές προς αυτούς, ο αριθμός τους, η θέση τους σε σχέση με τον σουλτάνο, οι εθνότητες από τις οποίες προέρχονταν, οι πεποιθήσεις τους και περιγράφεται η ενδυμασία τους: *Ἄρξωμαι δὲ ἐντεῦθεν τὴν ἔκπαλαι γενομένην παρὰ τῶν Τούρκων ἐπίνοιαν διηγήσασθαι ἢ καὶ ἄχρι τοῦ νῦν σῴζεται … νεόλεκτον στρατὸν ... γενίτζεροι, καλεῖ ... τὸ γνωριστικὸν .... τούτων τὸ τῆς κεφαλῆς κάλυμμα ... ζαρκολᾶν λέγουσι ... τὸ νεόλεκτον σύνταγμα … ἀλλὰ πάντες χριστιανῶν παῖδες … ἀρξώμεθα δὲ πάλιν τὴν ἱστορίαν, ὅθεν καὶ ὁ λόγος τοῦ διηγήματος ἤρξατο*[980]. Εντός αυτής της *παρεκβάσεως* περιέχονται *σχόλια απλά*[981], αλλά και με τη μορφή *ευθειών ερωτήσεων*[982] και *παρομοιώσεων*[983]. Εμπεριέχονται ακόμα *αναλήψεις*[984], *στοχασμοί*[985], *περιγραφές χρηστικών αντικειμένων*[986], *υπενθυμίσεις*[987], *εγκιβωτισμένες παρεκβάσεις*[988], καθώς και *ταυτοποίηση εννοιών*[989].

Σχόλια-παρεκβάσεις με τη μορφή *επιπλέον πληροφοριών* στην αφήγηση των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν* αποτελούν οι αναφορές του αφηγητή στον γάμο των Μουσουλμάνων (*τοῦτο δὴ οὖν ἐς ὕβριν φέρειν τῷ γένει τούτῳ, Μεχμέτην ἐξορκῶσαι ἐς τρὶς ἤδη ἀπολαβεῖν τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα, ἂν μὴ πείθηται. Τοῦτο δέ ἐστιν, ὅτι νόμος ... ὑπὸ ἑτέρου μοιχευομένην*[990]) και στον μουσουλμανικό νόμο (*ἀνίει τε τὴν νομοθεσίαν ἔστε τὴν ῥᾳστώνην καὶ τὴν τοῦ θείου βακχείαν μέντοι, συνεχῆ δὲ ὡς*

[979] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 16.7.3-7 (99). Βλ. επίσης Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 23.6.6-11 (175).
[980] Δούκας, *ΒυζαντινοτουρκικὴἹστορία*, 23.8.22 (175)-23.9.12 (181).
[981] Δούκας, *ΒυζαντινοτουρκικὴἹστορία*, 23.8.28 (175)-23.8.8,8-16 (177), 23.8.22 (177)-23.9.12 (181).
[982] Δούκας, *ΒυζαντινοτουρκικὴἹστορία*, 23.8.1,30 (177).
[983] Δούκας, *ΒυζαντινοτουρκικὴἹστορία*, 23.8.3,6 (177), 23.9.31 (179)-23.9.1-2 (181).
[984] Δούκας, *ΒυζαντινοτουρκικὴἹστορία*, 23.8.25-28 (175), 23.8.9-15,22-26 (177).
[985] Δούκας, *ΒυζαντινοτουρκικὴἹστορία*, 23.8.7-8,16-21 (177).
[986] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 23.9.19-26 (179).
[987] Δούκας, *ΒυζαντινοτουρκικὴἹστορία*, 23.9.2,5 (181).
[988] Δούκας, *ΒυζαντινοτουρκικὴἹστορία*, 23.9.19-26 (179).
[989] Δούκας, *ΒυζαντινοτουρκικὴἹστορία*, 23.8.2-3 (177), 23.9.9-10 (179), 23.9.19-20 (179).
[990] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 98,13-21.

μάλιστα μελέτην. Νομίζεται γὰρ αὐτῷ τετράκις τῆς ἡμέρας προσεύχεσθαι τῷ θεῷ ... ταφὰς δὲ αὐτοῖς παρὰ τὰς ὁδοὺς νομίζεται γίνεσθαι, καὶ μηδὲν ἄλλη ἐξεῖναι θάπτειν. Θάπτουσι δὲ λούσαντες καὶ ξυρῷ ἅμα τὸ σῶμα. Νομίζεται δ' ἔτι καὶ τόδε, ὃς ἂν μὴ πείθηται τῷ νόμῳ, τελευτᾶν τῷ σιδήρῳ[991]).

Β) ***σκηνή***

Η δεύτερη *αφηγηματική ταχύτητα* που εντοπίζεται στις αφηγήσεις των βυζαντινών ιστορικών της αλώσεως είναι η *σκηνή*[992], η οποία λαμβάνει χώρα σε *διαλόγους, εσωτερικούς μονολόγους, λόγους δρώντων προσώπων-δημηγοριών, επιστολές* και *μηνύματα*.

α) ***λόγια ηρώων-δημηγορίες***

Η αφηγηματική ταχύτητα της *σκηνής* με τη μορφή *λόγων δρώντων προσώπων*, εντοπίζεται στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* εκεί όπου παρατίθενται οι λόγοι του Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγου (*Ἔλεγε γάρ· «Τί μοι ὄφελος, εἰ ἀπὸ τοὺς ἑκατὸν στρατιώτας Ῥωμαίους ὀλέσω δέκα ἢ τί τῷ Μωσῇ ζημία, εἰ ἀπὸ τοὺς χιλίους Τούρκους ὀλέσει ἑκατόν;»*[993]) και του Μωάμεθ Α΄ (*λέγων· «Ὑπάγετε, εἴπατε τῷ ἐμῷ πατρὶ τῷ βασιλεῖ τῶν Ῥωμαίων, ὅτι βοηθείᾳ Θεοῦ καὶ συνεργείᾳ τοῦ ἐμοῦ πατρὸς καὶ βασιλέως ἐζωσάμην τὴν δύναμιν τὴν πατρικήν … αὐτῷ»*[994]).

---

[991] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 113,6-115,14. Βλ. επίσης Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 53,9-11, Β΄ 71,18-73,13, Β΄ 79,11-90,11, Γ΄ 111,11-112,21, Γ΄ 122,5-128,3, Γ΄ 131,10-134,21, Ε΄ 7,23-10,18, Ε΄ 10,14-11,20, Ϛ΄ 77,1-79,23, Η΄ 149,24-Η΄ 150,7, Η΄ 151,16-18, Η΄ 195,5-196,3, Η΄ 197,6-201,18, Θ΄ 223,5-22, Θ΄ 254,4-23, Ι΄ 278,1-279,3, Ι΄ 282,3-8, Ι΄ 285,15-25.

[992] Η *σκηνή*, όπως έχει ήδη αναφερθεί (βλ. στο παρόν, 171), είναι η *ταχύτητα της αφήγησης*, στην οποία επικρατεί *ισοχρονία*, όταν δηλ. ο *χρόνος της αφήγησης* ισούται με τον *χρόνο της ιστορίας*.

[993] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 19.9.32 (127)-19.9.2 (129).

[994] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 20.1.13-18 (133), 20.2.23-25 (133). Βλ. επίσης Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 3.1.6-8 (37), 5.2.25-26 (41), 5.2.7-9 (43), 5.4.1-3 (45), 6.1.22-29 (47), 6.5.9-10 (51), 9.3.13-29 (61), 10.1.11 (63), 11.3.23-25 (67), 11.4.7-11 (69), 11.4.21-22 (69), 13.5.25,26-28 (77), 14.1.33 (81)-14.1.3 (83), 14.2.11-13,15-17 (83), 14.3.20 (83), 14.4.15 (85), 15.7.24-28 (91), 16.8.12-13 (99), 16.9.18-20 (99), 16.10.27-28 (99), 17.4.17 (107), 17.7.34 (109)-17.7.1 (111), 18.2.18-21 (111), 18.11.23-26 (119), 19.10.20-22 (129), 19.12.8-14 (131), 20.6.8-9 (139), 21.9.22 (149), 21.11.31 (149), 21.11.1,16-18 (151), 21.14.18 (153), 23.4.11-20 (173), 24.3.18-28 (185), 24.9.4-6 (195), 25.3.12-21 (203), 25.9.28 (211)-25.9.11 (213), 26.1.15-24,27-31 (215), 27.4.33 (225), 28.2.13-14 (231), 28.3.27-29 (231), 28.6.31 (235)-28.6.1 (237), 29.4.25-26 (247), 29.4.9-13 (249), 29.5.27-29 (249), 30.4.11-22 (261), 31.1.5-10 (267), 32.1.22 (273), 33.3.28-29 (281), 33.5.29-32 (283), 34.3.21-23 (295), 34.2.27 (293)-34.2.11 (295), 34.6.26-30 (299), 34.9.15-16 (303), 34.12.9-15 (307), 35.5.20-21 (313),

Στην ιστορική αφήγηση του Σφραντζή παρατίθενται οι λόγοι του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου στον Σφραντζή για την καταγραφή των διαθέσιμων στρατεύσιμων ατόμων, των όπλων και των αρμάτων: *Αὕτη ἡ δουλεία ... λάβε τὰ κατάστιχα ... λογάριασε ἀκριβῶς· πόσοι εἰσὶν ἄνθρωποι καὶ πόσα ἅρματα καὶ πόσα κοντάρια καὶ πόσα σκουτάρια καὶ πόσα τοξάρια»*[995]. Εν συνεχεία, μνημονεύεται η ομολογία πίστεως του *δρώντος προσώπου*-Σφραντζή και της συζύγου του, προκειμένου να ασπαστούν τον μοναχισμό (*Πιστεύω τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ … Πιστεύω τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ... Ὁμολογῶ βεβαίως τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον … παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, οἷον αὐτὴ ἡ χάρις καὶ ἡ δωρεὰ αὐτοῦ δίδωσιν*[996]), η οποία περιλαμβάνει *αναλήψεις* (το περιεχόμενο των λόγων του Μακεδόνιου Α΄ και του Νεστόριου στο παρελθόν)[997], και τέλος η προσευχή του Σφραντζή στον Θεό (*ἀλλ΄ εἴ με, Σῶτερ, ἀνάγκη παθεῖν (τίς γὰρ οἶδε τὸ βάθος τῶν σῶν κριμάτων;) ... τοῦ μὴ τῶν σῶν ἐκπεσεῖν οἰκτιρμῶν ἐν τῇ δευτέρᾳ καὶ φρικτῇ παρουσίᾳ σου*[998]), η οποία περιέχει παράθεση τμήματος της *Αγίας Γραφής-παύση* (*τίς γὰρ οἶδε τὸ βάθος τῶν σῶν κριμάτων;*) [999] και *στοχασμό-παύση* (ο αφηγητὴς παρακαλά τον Θεό να τιμωρηθεί στον παρόντα και όχι στον μέλλοντα χρόνο, ο οποίος είναι αιώνιος και όλα μένουν απαράλαχτα)[1000].

Οι *λόγοι προσώπων* που εντοπίζονται στην αφήγηση του Κριτοβούλου είναι οι ακόλουθοι: οι λόγοι του *δρώντος προσώπου-Κριτοβούλου* στους Ιταλούς (*εἰ μὲν αἱρεῖσθε μεθ΄ ἡμῶν εἶναι καὶ κατοικεῖν ἐν τῇ νήσῳ, δεχόμεθά τε ἡμᾶς καὶ τὰ ἐπιτήδεια ἀρκοῦντα παρέξομεν· εἰ δ΄ οὖν, ἄπιτε ὅποι φίλον ἑκάστῳ*[1001]) και του

36.3.29 (315)-36.3.1 (317), 36.4.21-22 (317), 36.6.12-14 (319), 37.5.16 (323), 37.6.1-3,7-9 (325), 37.10.11-12,13-15 (329), 38.9.21-22 (339), 38.12.24 (341)-38.12.2 (343), 38.13.18-20 (343), 38.18.20 (345)-38.18.3 (347), 39.2.18 (351), 39.3.5-6 (353), 39.10.13-14 (357), 39.13.2-3 (361), 39.14.19-21 (361), 39.19.29-30 (365), 39.30.16,17-20 (373), 40.3.12-14,14 (377), 40.4.10-11 (379), 40.4.20-22 (379), 40.5.6-8 (381), 40.6.18-20,22-25,26-28,30-32 (381), 40.7.7-22,23-24,25-27 (383), 42.14.12-14 (401), 43.2.14-20 (403), 43.6.21-22 (405), 43.8.22-23 (407), 43.12.30-31 (409), 43.14.20,21-23 (411), 44.2.35 (413)-44.2.2 (415), 45.10.7-8 (425).

[995] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 35.8.17-22 (132). Βλ. επίσης Σφραντζής, *Χρονικόν*, 7.4.25-27 (16), 8.3.24-26 (18), 9.1.5-7 (20), 13.2.21-22 (26), 13.3.3-4 (28), 13.4.10-12,15-19,22-23 (28), 15.3.16-17 (32), 17.7.3,13-14 (44), 19.1.10-11 (54), 19.11.26-27 (62), 22.3.15-20 (74), 23.10.16-23 (84), 27.2.8 (96)-27.6.5 (98), 31.9.12-13 (112), 32.9.14-16 (118), 34.1.3-7 (124), 34.10.23-24 (128), 34.11.1-6 (130), 34.12.7-8,9-10 (130), 36.6.17-23 (138), 36.9.9-11,13-14,16-17,18-19 (140).

[996] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 45.4.1 (184)-45.4.15 (186).

[997] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 45.4.7-8,12-13 (184).

[998] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 48.3.19-27 (194).

[999] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 48.3.20 (194).

[1000] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 48.3.22-24 (194). Βλ. επίσης Σφραντζής, *Χρονικόν*, 7.1.18-22 (14) – (*υπόμνηση)*-, 11.2.19-21 (22), 23.7.18-26 (82) – (και *υπόμνηση*)-, 32.2-3.6-19 (114), 32.5.21 (114)-32.8.6 (118) – (*υπόμνηση*)-, 40.1.3-7 (160), 41.4.7-12 (168) – (*υπόμνηση*)-.

[1001] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 14.6.6-9 (135).

Μωάμεθ Β΄, ενώ βρισκόταν στο Ίλιον (*ἐμὲ τῆς πόλεως ταύτης καὶ τῶν αὐτῆς οἰκητόρων ἐν τοσούτοις περιόδοις ἐτῶν ἐκδικητὴν ἐταμιεύετο ὁ θεὸς ... Μυσῶν λείαν τὰ τούτων πεποίημαι .... ἐμοὶ τὴν δίκην ἀπέτισαν διά τε τὴν τότε ἐς τοὺς Ἀσιανοὺς ἡμᾶς καὶ πολλάκις γενομένην ἐς ὕστερον ὕβριν αὐτῶν*), οι οποίοι εμπεριέχουν *ανάληψη* (αναφορά στους παρελθοντικούς αντιπάλους των Τρώων, δηλ. στους Έλληνες, στους Μακεδόνες, στους Θεσσαλούς και στους Πελοποννησίους, τους οποίους υποδούλωσε προσφάτως ο Μωάμεθ Β΄ και κυρίεψε τις πόλεις τους), *σχόλια* (ο Μωάμεθ Β΄ επισημαίνει ότι ο Θεός ήταν εκείνος που προνόησε, ούτως ώστε να νικήσει ο ίδιος τους Έλληνες, προκειμένου να εκδικηθεί τους εχθρούς των Τρώων), *παροιμιώδη έκφραση* (*καὶ Μυσῶν λείαν τὰ τούτων πεποίημαι*, προκειμένου να τονιστεί ότι η λεηλασία, στην οποιά ο σουλτάνος προέβη, δεν επιφέρει τιμωρία) και *έλλειψη* [οι απόγονοι των Ελλήνων, των Μακεδόνων, των Θεσσαλών, των Πελοποννήσιων, έπειτα από το πέρασμα τόσων ετών (*τοσούτοις ἐς ὕστερον περιόδοις ἐνιαυτῶν*) τιμωρήθηκαν από τον υιό του Μουράτ Β΄][1002]. Επιπλέον, μνημονεύεται ότι ο φρούραρχος του Παλαιού Κάστρου Μιχαήλ απέστειλε χαρτί στον Κριτόβουλο με ζωγραφιές και ειρωνικά λόγια, καθώς δεν επιθυμούσε να παραδώσει το κάστρο αμαχητί (*αἵματι καὶ σιδήρῳ μόνῳ τὴν ἀκρόπολιν λήψῃ, ἄλλως δ' οὔ»-«μὴ οὕτω τὴν ἀκρόπολιν αἴτει, οὐ γὰρ λήψῃ· ἀλλ' εἴ γε ἀνὴρ εἶ αὐτὸς ἐλθὼν σὺν ὅπλοις λάμβανε ταύτην*[1003]), μνεία η οποία συνιστά *σκηνή*.

Αναφορές σε *λόγους δρώντων προσώπων* εντοπίζονται και στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*. Στην αφήγηση του Χαλκοκονδύλη παραδίδονται οι λόγοι της συζύγου του Τεμήρη προς τον σύζυγό της αναφορικά με τον Βαγιαζήτ Α΄. Εντός των λόγων αυτών εντοπίζεται *περιγραφή προσώπου* (σκιαγράφηση του Βαγιαζήτ Α΄), *υπόμνηση* που συνοψίζει (αναφορά στα μηνύματα που απέστειλε προηγουμένως ο Βαγιαζήτ Α΄ στον Τεμήρη), *σχόλια* (η σύζυγος του Τεμήρη σχολιάζει τη συμπεριφορά του Βαγιαζήτ Α΄ και τις επόμενες ενέργειες του συζύγου της) και *ταυτοποίηση τόπου* (*ταυτοποίηση* της πόλης Μελιτήνης που βρίσκεται στον Ευφράτη): «*Ἀλλ' ὅτι μέν, ὦ βασιλεῦ, ὑπὸ ἀφροσύνης κατεχόμενος, συμφορᾷ χρώμενος τοιᾷδε, οὐκέτι ἔμπεδον ἔχει τὸν*

[1002] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Δ΄ 11.6.10-17 (170).
[1003] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 14.7.25-26,27-28 (135). Βλ. επίσης Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 8.1-6,13-36 (20), Α΄ 14.1.20 (25)-16.19.33 (34), Α΄ 55.1.2-3 (67), Α΄ 60.1.7-11 (70), Α΄ 68.2.15-16 (76), Α΄ 72.2.1-2 (82), Ε΄ 15.2.29-30 (202).

λογισμὸν ἐκεῖνος ἀνὴρ ... διατριβόντων»[1004]. Επίσης, αναφέρονται οι λόγοι του Βαγιαζήτ Α΄ σε έναν βοσκό, καθώς διέβαινε την Ασία, τα οποία αποτελούν *υπόμνηση-επαναληπτική ανάληψη-σύνοψη «αὐλεῖ δὴ ᾠδήν, οὔτε Σεβάστειαν ἀπώλεσεν, οὔτε παῖδα Ὀρθογρούλην»*[1005], καθώς έχει προηγηθεί στην αφήγηση ο θάνατος του υιού του Βαγιαζήτ Α΄ και η κατάληψη της Σεβάστειας.

Σχετικά με τις *εκφωνήσεις λόγων-δημηγορίες*, στην αφήγηση του Δούκα *εκφωνήσεις λόγων* συνιστούν εκείνες του Τεμήρ στους στρατιώτες του (*Ὦ ἐμὸν ἄθροισμα καὶ στρατὸς ἀκαταγώνιστος, φύσις ἀδαμάντινος καὶ στερρὸν τεῖχος καὶ γενεὰ δυσανάλωτος … εὑρεθήτω*[1006]), καθώς και του Τζινεήτ στους ηγεμόνες Καρμιάν και Καραμάν (*Οἴδατε ἀκριβῶς τὴν ζημίαν, ἣν ὑπέστησε παρὰ τοῦ Παγιαζήτ· καὶ τοὺς ὑμετέρους γονεῖς οὓς μὲν ἔσφαξαν, οὓς δὲ ἀγχόνη ἀπέπνιξαν ... διάξωμεν*[1007]).

Ακολούθως, στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν* του Κριτοβούλου παρατίθενται η πρώτη (*ἄνδρες φίλοι καὶ τῆς ἡμετέρας αὐλῆς ... ἢ ἐπ΄ ἄλλῃ τινὶ διαπρέψοι ἀνδραγαθίᾳ*[1008]) και η δεύτερη *δημηγορία* του σουλτάνου προς τους Οθωμανούς (*ἄνδρες φίλοι καὶ τοῦ παρόντος ἀγῶνός μου κοινωνοὶ … ἀλλ΄ ἄπιτε πρὸς τὰς σκηνὰς καὶ τὰς τάξεις ὑμῶν ἀγαθῇ τύχῃ καὶ δειπνοποιησάμενοι ἀναπαύεσθε*[1009]).

Τέλος, στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν* στην κατηγορία των *εκφωνήσεων λόγων* εμπίπτουν οι λόγοι του Μουράτ στους στρατιώτες του (*ἐπὶ λόφον τινὰ αὐτοῦ που λέγεται ἀναβῆναι, καὶ φωνῆσαι μέγα τοῖς ἑαυτοῦ τάδε. "Παῖδες ἐμοὶ στρατιῶται, μέμνησθε ὑμῶν αὐτῶν...ἡμᾶς* που συνιστούν *δημηγορία* με *ανάληψη*[1010]), καθώς και οι

[1004] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 99,16-100,7. Βλ. επίσης Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 43,6-17 (*ανάληψη, σχόλια, στοχασμός*), Γ΄ 150.4-8 (*σχόλια)*.

[1005] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 138,1-2. Βλ. επίσης Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 108,7-109,13, Γ΄ 145,16-19, Ε΄ 33,21-23, Ε΄ 55,16-56,1, Ϛ΄ 64,5-11, Ϛ΄ 78,1-2, Ϛ΄ 79,1-2,4-5, Ϛ΄ 87,17-26, Ϛ΄ 88,13-18, Ϛ΄ 90,3-6, Ζ΄ 106,16-107,6, Ζ΄ 113,8-13, Ζ΄ 131,20-132,18, Ζ΄ 139,12-18, Η΄ 156,2-11, Η΄ 157,5-24, Η΄ 168,8-9,16-19, Η΄ 172,16-174,2, Η΄ 175,5-16, Θ΄ 210,3-5,12-17, Θ΄ 211,11-12, Θ΄ 213,1-8, Θ΄ 215,19-216,2, Θ΄ 257,18-258,8, Θ΄ 260,5-7, Θ΄ 264,10-13, Θ΄ 265,13-22, Ι΄ 272,22-273,8 (*ανάληψη, σχόλια*), Ι΄ 279,15-21, Ι΄ 284,4-7, Ι΄ 290,8-294,20, Ι΄ 295,13-296,22, Ι΄ 297,2-298,1, Ι΄ 305,11-306,11 (*ανάληψη-σύνοψη*).

[1006] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 16.4.12-26 (95).

[1007] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 18.9.3-8 (119). Βλ. επίσης Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 19.7.30 (125)-19.7.11 (127), 23.2.26 (169)-23.2.17 (171), 24.2.8-23 (183), 24.5.25 (187)-24.5.20 (191), 24.6.30 (191)-24.6.12 (193).

[1008] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 14.1.20 (25)-16.19.33 (34). Για τη δημηγορία αυτή βλ. I. Tóth, "Some suggestions on the interpretation of the First Speech of Mehmet II in Kritobulos' Histories", στον τόμο: Juhász Erika (ed.): *Byzanz und das Abendland II. Studia Byzantino-Occidentalia*, Budapest 2014, 179-186.

[1009] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 48.1.4 (60)-51.5.8 (65).

[1010] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 36,2-8.

λόγοι του ιδίου στους στρατιώτες του υιού του Σαουτζή (*παρὰ τὸ χεῖλος διιππεύοντα λέγεται ἐπειπεῖν τοιάδε. «Ἄνδρες ἥρωες, ποῖ δὴ οἴχεσθε, ἀπολιπόντες ἐμὲ τὸν πατέρα ὑμῶν; ... ἐργάσεσθαι*[1011]).

β) *διάλογοι*

Στην *αφηγηματική ταχύτητα* της *σκηνής* ανήκουν και οι *διάλογοι*. Στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* αξιομνημόνευτοι είναι ο *διάλογος* του Δημήτριου Λεοντάρη με τον Μουσταφά (*ἔφη· Ἐγὼ μέν, ὦ φίλε καὶ τοῦ ἐμοῦ ὑπερασπιστοῦ περιπόθητε, οἶδα ἀκριβῶς τὰς ὑποσχέσεις … ἀπόφασιν*[1012]), καθώς και εκείνος του Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγου με τους Κρήτες (*εἶπον οὖν αὐτῷ· Ὦ βασιλεῦ, ἄδικόν ἐστιν ἡμᾶς προτιμᾶν τὴν Πόλιν ὑπὲρ τὴν ἐνεγκαμένην καὶ ποθεῖν τοῦ ἐκχεῖσθαι τὸ αἷμα ἡμῶν ὑπὲρ τῆς βασιλευούσης ... τούτου*[1013]).

Στο *Χρονικὸν* του Σφραντζή παρατίθεται ο ενδιαφέρων *διάλογος* του *δρώντος προσώπου-Σφραντζή* με τον *δεσπότη* Κωνσταντίνο ΙΑ΄ Παλαιολόγο (*ἰδοὺ προετοίμαζε τὰ πρὸς χρείαν τῆς ὁδοῦ ... ἐγὼ δ΄ ἀνέφερον αὐτῷ, ὅτι· μόνον νὰ δώσῃ ὁ Θεὸς ... ἀποδοχῆς σου*[1014]), καθώς και αυτός του *δεσπότη* Δημητρίου με τον σουλτάνο Μωάμεθ Β΄ (*ἐγὼ εἰμὶ γέρων καὶ ἀσθενὴς ... ἡ πολλὴ πρόσοδος ... ἀπελογήσατο ὁ ἀμηρᾶς· καλῶς λέγει, καὶ ἂς χωρίσῃ τοὺς θέλει*[1015]).

Τέλος, στην αφήγηση του Χαλκοκονδύλη ξεχωρίζει ο διάλογος του Μουράτ με τον Ιωάννη Παλαιολόγο για την επανάσταση των υιών τους εναντίον τους και για την επικείμενη τιμωρία τους. Ο διάλογος αυτός συνοψίζει μέσω *υπόμνησης-επαναληπτικής ανάληψης* την προδοσία των υιών προς τους πατέρες τους, για την οποία είχε ενημερωθεί προηγουμένως ο Μουράτ, και περιέχει σχόλια: «*Βασιλεῦ Ἑλλήνων ... ἀγγελία ἀφίκετο, ὡς Σαουζῆς ὁ ἐμὸς παῖς ὑπὸ τοῦ σοῦ παιδὸς ἀναγκασθεὶς*

[1011] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 39,24-40,11.
[1012] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 24.12.20 (197)-24.12.7 (201).
[1013] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 28.4.15-24 (233). Βλ. επίσης Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 26.2.1 (217)-26.3.30 (219).
[1014] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 19.6.18-22 (58).
[1015] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 44.2.15-19 (180). Βλ. επίσης Σφραντζής, *Χρονικόν*, 15.8.27-30 (34), 18.7.4-11 (52) – (και *πρόληψη*), 19.5.5-16 (58) – (και *πρόληψη*), 19.8.13-23 (60), 20.5.14-18 (66), 23.3.15-23 (80), 30.4.15 (104)-30.6.9 (108), 33.2.24 (118)-33.9.28 (122) – (*ανάληψη, ταυτοποίηση προσώπου, σχόλια και χρονική σύνοψη*)-, 34.3.17 (124)-34.5.3 (126) – (*ανάληψη, σχόλια*)-, 34.6.4-9 (126), 34.8.27 (126)-34.10.24 (128) – (*σχόλια, υπενθύμιση, ανάληψη, επιπλέον πληροφορίες*)-.

ἀνήκεστά μοι βουλεύονται πράγματα» ... Βασιλεὺς δὲ Ἑλλήνων ἀμείβετο τοῖσδε: «ὦ βασιλεῦ, οὐκ ἂν δή ποτε τοῦ λοιποῦ ταύτην ἔμοιγε τὴν αἰτίαν αἰτιώμενος ἐπιθείης σὺν δίκη ... τῆς δίκης»[1016]). Η *υπόμνηση*, ενώ εμπεριέχει *σύνοψη,* εντούτοις στη μακροδομή του κειμένου αποτελεί *επιβράδυνση-παύση* της αφήγησης, καθώς επαναλαμβάνεται ένα γεγονός, το οποίο ήδη έχει επισημανθεί[1017]. Στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν* παρατίθεται επίσης και η συνομιλία του Τεμήρη με τον Βαγιαζήτ Α΄, η οποία περιέχει *περιγραφή προσώπου ως σχόλιο* (ο Τεμήρης σχολιάζει τον χαρακτήρα και τη συμπεριφορά του Βαγιαζήτ Α΄) και *στοχασμό* (ο Θεός ταπεινώνει και τιμωρεί τον αλαζόνα και τον ματαιόδοξο): *«ὦ κακόδαιμον, τί δὲ οὕτω πάνυ τὸν σαυτοῦ δαίμονα ἐβιάζου ... Παιαζήτης δὲ ὑπολαβὼν ἀμείβετο ... ὡς οὐκ ἂν δὴ ἐς τοῦτο τύχης ἀφικοίμην» ... «ἀλλ΄ ἦν μὴ ἐτετύφωσο» ἔφη Τεμήρης, «οὕτω μέγα πάνυ φρονῶν ... σμικρύνειν»*[1018].

Από όλα τα ανωτέρω στοιχεία καθίσταται εμφανές ότι η *ισοχρονία* της *σκηνής* διασπάται από στοιχεία *επιβράδυνσης* ή *επιτάχυνσης*. Είναι απαραίτητο επίσης να σημειωθεί ότι πίσω από τους λόγους των *ηρώων* υποκρύπτεται η *φωνή του αφηγητή*.

γ) *εσωτερικοί μονόλογοι*

Από τη μελέτη της αφήγησης του Δούκα προκύπτει ότι δεν απουσιάζει και η κατηγορία των *εσωτερικών μονολόγων*, οι οποίοι επίσης ανήκουν στην *αφηγηματική ταχύτητα* της *σκηνής*. Χαρακτηριστικοί είναι ο μονόλογος του Μουράτ Β΄ (*ὁ Μουρὰτ καὶ ἐν νῷ βαλλών, ὡς· ὁ βασιλεὺς τῶν Ῥωμαίων ἔχει καὶ ἕτερον Μουσταφᾶν τοῦ ἐνέγκαι με πειρασμούς*[1019]) και του Μωάμεθ Β΄ (*κατὰ νοῦν ἐσκόπει· Μή πως ὁ*

[1016] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 37,19-38,10. Βλ. επίσης Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 108,7-109,13 (και *υπενθύμιση*), Γ΄ 142,3-143,17 (και *ανάληψη*), Γ΄ 143,20-144,21 (και *ανάληψη*), Γ΄ 148,12-14,18,19-21, Γ΄ 150,4-8, Β΄55,17-56,18.

[1017] Για επιπλέον παραδείγματα για το ζήτημα αυτό βλ. ενδεικτικά Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 48,12-17, Β΄ 60,6-10, Γ΄ 103,1-8, Γ΄ 110,18-21, Γ΄ 149,7-21.

[1018] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 148,12-14,18,19-21. Βλ. επίσης Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 44,10-20 (*σχόλια*), Β΄ 55,17-56,18, Β΄ 96,17-97,9 (*ανάληψη-υπενθύμιση-σύνοψη, σχόλια, σχόλιο με τη μορφή ευθείας ερώτησης*). Θ΄ 207,10-208,19, Θ΄ 240,8-241,16, Θ΄ 244,14-246,17, Θ΄ 247,7-23, Ϛ΄ 64,18-65,6, Ϛ΄ 82,20-86,13, Ζ΄ 128,18-21, Ζ΄ 128,23-129,20, Ζ΄ 134,13-135,4, Η΄ 184,4-12.

[1019] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 28.6..2-3 (237).

βασιλεὺς τῶν Ῥωμαίων ... τὰ λοιπὰ ἔθνη τῶν Χριστιανῶν ... ἀπολύσει τὸν Ὀρχὰν καὶ σὺν τῇ ἀρωγῇ τούτων γενήσεται κύριος ... Ῥωμαίοις[1020]).

δ) *επιστολές-μηνύματα*

Στην *αφηγηματική ταχύτητα* της *σκηνής* εντάσσονται, όπως έχει ήδη αναφερθεί, και οι *επιστολές* και τα μηνύματα που παρατίθενται στο πλαίσιο μίας αφήγησης. Στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* παραδίδεται η *επιστολή* του Μουράτ στον Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγο (*καὶ στέλλει πρὸς τὸν βασιλέα Ἰωάννην γραφὰς δηλούσας τὴν τύφλωσιν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ... καὶ εἰ μὴ καὶ αὐτὸς τὰ ὅμοια δράσει τῷ Ἀνδρονίκῳ, ἐγερεῖ μάχην ἄσπονδον κατ΄ αὐτοῦ*[1021]), καθώς και η γραπτή εντολή του Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγου στον Δημήτριο Λεοντάρη (*Τὸν δὲ Δημήτριον τὸν Λεοντάριν διὰ προστάγματος λέγων γράφει· Ἀναγνοὺς τὰ παρ΄ ἐμοὶ προσταχθέντα ... τὸν Μουσταφᾶν σὺν τῷ Τζινεήτ ... ἐν τριήρει ... πέμψον ... εἰς ἡμᾶς· καὶ παρὰ τὸ προσταχθὲν μὴ πράξῃς*[1022]).

Ακολούθως, στην αφήγηση του *Χρονικοῦ* του Σφραντζή παρατίθεται η *επιστολή* του αυτοκράτορα Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγου προς τον υιό και διάδοχό του αναφορικά με τις υπηρεσίες του Σφραντζή: *ἔγραφε γάρ· οἱ δὲ κελλιῶταί μου ... Ἰδίως δὲ πάλιν λέγω σοι διὰ τοῦτον δὴ τὸν Σφραντζῆν ... ἀφίημι δὲ αὐτὸν εἰς σέ, καὶ νὰ ἔχῃς τὴν εὐχήν μου .... ἃς γένηται παρὰ σοῦ»*[1023]. Πέραν αυτού, στην ίδια ιστορική αφήγηση επισημαίνεται το *μήνυμα* που απέστειλε ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος στον Σφραντζή, μέσω του θείου εκείνου, για την τήρηση του τυπικού και την ανταμοιβή του Σφραντζή: *σὺ μὲν ἐτήρησας τὴν τάξιν καὶ οὐδὲν ἦλθες εἰς τὸ κελλίον μου ἐξ ὀρθοῦ ... νὰ ἔρχεται ἐξ ὀρθοῦ εἰς τὸ κελλίον μου ὡς καὶ πρότερον*[1024]). Άξιο μνείας είναι και το γεγονός ότι η *επιστολή* που απέστειλε ο Σφραντζής στον Κωνσταντίνο ΙΑ΄ Παλαιολόγο αναφορικά με τα συνοικέσια της Ιβηρίας και της Τραπεζούντας, αποτελεί μία *ανάληψη,* η οποία επιτελεί τη λειτουργία της *σύνοψης*: *ἔγραφε δὲ οὕτως· ἐγὼ*

[1020] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 34.3.14-17 (295). Βλ. επίσης, Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 22.10.19-23 (167), 38.5.15-17 (333), 39.18.15-16 (365), 43.7.6-9 (407).
[1021] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 12.1.18-21 (71).
[1022] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 22.5.17-20 (159). Βλ. επίσης, Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 5.3.14-16 (43), 18.5.10-13 (115), 21.3.30-35 (141), 22.4.25 (157)-22.5.20 (159), 24.5.27 (189)-24.5.8 (191), 25.8.5-14 (211), 36.3.2-9 (317).
[1023] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 15.3.17 (32)-15.4.30 (32).
[1024] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 15.7.18-24 (34).

ἔμαθον τὸν θάνατον τοῦ ἀμηρᾶ ... καὶ τῆς ἐξαδέλφης αὐτοῦ τῆς ἀμήρισσας ἐπαναστροφὴν εἰς τὴν πατρίδα … τέσσαρα γὰρ καὶ μόνον εὑρίσκω τὰ προσιστάμενα … μηδὲν γένηται ἀναβολή, ἀλλὰ πρᾶξαι αὐτό[1025]. Στη συγκεκριμένη *επιστολή συνοψίζονται* και *υπενθυμίζονται* στον *αποδέκτη της αφήγησης* ο θάνατος του Μουράτ Β΄, η επιστροφή της Μάρας Μπράνκοβιτς στη Σερβία[1026], καθώς και οι λόγοι για τους οποίους ο Σφραντζής προτείνει ως επιλογή το συνοικέσιο με τη Μάρα Μπράνκοβιτς[1027]. Ακόμα, στην *επιστολή* αυτή εντοπίζεται *σχολιασμός* (σχολιάζονται οι λόγοι για τους οποίους δεν θα ήταν δυνατόν να επιτευχθεί το συνοικέσιο του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου με τη Μάρα Μπράνκοβιτς) και *αναλήψεις* (αναφορά στους γάμους της Ευδοκίας Κομνηνής με τον Οθωμανό Ταχαντίν και εν συνεχεία με τον Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγο, οι οποίοι πραγματοποιήθηκαν στο παρελθόν)[1028].

Αποστολή *επιστολής* εντοπίζεται και στην αφήγηση του Κριτοβούλου, καθώς σε αυτήν μνημονεύεται η *επιστολή*, την οποία απέστειλε το *δρων πρόσωπο-Κριτόβουλος* στον *δεσπότη* Δημήτριο σχετικά με τα νησιά Ίμβρος, Λήμνος και Τένεδος: *καὶ πέμπει δὴ γράμματα ... ἐς τὸν δεσπότην Δημήτριον μηνύοντα καιρὸν εἶναι τὰς νήσους αἰτῆσαι … καὶ αὐτὸς ... Ἰταλοὺς ἐξελάσαι*[1029].

Αποστολή *μηνυμάτων*, μέσω απεσταλμένου, μαρτυρείται στην αφήγηση του Δούκα μεταξύ του Μωάμεθ και του Δημητρίου Λεοντάρη (*Πρωΐας ... πέμπει πρὸς τὸν Λεοντάριον ὁ Μαχουμὲτ ἕνα τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ, λέγων· Οἶδας ἀκριβῶς ... Τότε ὁ κὺρ Δημήτριος ... ἀντέγραψε λέγων· Ἐπίστασαι, κύριε ἡγεμὼν ... ἐγὼ δὲ τὸ προσταχθὲν πληρώσω*[1030]), καθώς και των Βυζαντινών επί βασιλείας Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου προς τους βεζίρηδες, προκειμένου να ενημερωθεί ο σουλτάνος (*Ἡ γὰρ ... Ῥωμαίων συναγωγὴ ... στείλασα πρὸς αὐτὸν πρέσβεις· λέγοντες, πῶς ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος … λέγουσιν ... τὰ τῆς πρεσβείας μηνύματα τοῖς μεσάζουσιν ... ὡς· ὁ Βασιλεὺς τῶν Ῥωμαίων ... Πόλεως κώλυσις*[1031]).

[1025] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 31.3.1 (110)-31.7.4 (112).
[1026] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 31.3.1-4 (110).
[1027] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 31.4-6 (110).
[1028] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 31.4.6 (110), 31.6.24 (110). Βλ. επίσης Σφραντζής, *Χρονικόν*, 41.1.17-19 (166).
[1029] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Γ΄ 14.2.3-7 (134).
[1030] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 22.4.17-25 (157).
[1031] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 34.2.7-21 (293). Βλ. επίσης Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 15.5.10-15 (89), 15.6.1-2 (91), 20.4.15-20 (135), 21.11.10-15 (151), 28.9.26-31 (237), 34.6.15-32 (297), 34.11.27-35 (305), 38.13.9-12 (343), 42.8.1-6,17-19 (397), 45.9.25-31 (423), 45.17.4-8 (429), 45.20.10-17 (431).

Γ) *περίληψη-συνοπτική αφήγηση*

Τρίτη κατά σειρά *ταχύτητα της αφήγησης* που εμφανίζεται στις μελετώμενες αφηγήσεις των βυζαντινών ιστορικών της αλώσεως είναι η *περίληψη* ή *συνοπτική αφήγηση*[1032]. Στις υπό εξέταση ιστορικές αφηγήσεις παρουσιάζει ενδιαφέρον ο συνδυασμός στοιχείων *επιβράδυνσης* της αφήγησης (*παύσεις)* με στοιχεία *επιτάχυνσης* της αφήγησης (*σύνοψη*).

α) *αναλήψεις*

Δεν πρέπει να λησμονεί κανείς ότι οι *αναλήψεις*, και ιδίως οι *πλήρεις αναλήψεις*, αποτελούν *συνόψεις*[1033]. Ενδεικτικά, *ανάληψη-σύνοψη* εντοπίζεται στην *παρέκβαση*

[1032] Έχει ήδη αναφερθεί (βλ. στο παρόν, 171) ότι στην *περίληψη* ή *συνοπτική αφήγηση* (*επιτάχυνση της αφήγησης*) ο *χρόνος της αφήγησης* είναι μικρότερος από τον *χρόνο της ιστορίας*. Η *περίληψη* αφορά στην αφήγηση πολλών ημερών, μηνών και ετών χωρίς λεπτομέρειες δράσης ή λόγων, είτε σε πολλές παραγράφους, είτε σε ορισμένες σελίδες. Σε αυτήν συμπεριλαμβάνονται και οι *αναλήψεις* και κυρίως οι *πλήρεις αναλήψεις*.

[1033] Για *αναλήψεις* στην αφήγηση του Δούκα βλ. Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 2.5.10 (35), 3.1.18-19 (35), 4.1.9-10,12 (39) [3.2.21-25 (37)], 4.1.12-13 (39), 5.1.12 (41)-12.6.5 (75), 6.1.17-18 (47), 6.2.10-19 (49), 7.3.12-15 (55), 8.1.29 (55), 9.3.10-11 (61), 10.3.31-32 (63), 12.1.11 (71), 12.5.29-30 (73), 13.3.26-29 (75), 13.9.25-26 (81), 14.2.7-13 (83), 15.5.6-20 (89), 16.1.33-34 (91), 16.4.16-19 (95), 16.11.23-24 (101) [16.10.11-15 (101)], 16.12.25 (101)-16.12.11 (103), 17.2.29-30 (103) [7.2.14-16 (53), 7.3.22-24 (53)], 17.3.12-13 (105) [16.11.16-21 (101)], 18.5.3-4 (115), 18.9.3-5 (119) [4.2.17 (39)-4.3.36 (39), 13.1.8 (75)], 18.9.6 (119) [17.7.28-29 (109)], 18.11.14 (121)-18.11.31 (121), 19.1.1 (123), 19.14.1-6 (133), 21.1.4-5 (141) [19.10.27 (129)-19.13.31 (131)], 21.1.8-9 (141), 21.3.27 (141)-21.3.13 (143), 21.3.29 (141), 21.5.5-6 (145), 21.6.6 (147), 21.12.20-21 (151), 22.2.17-19 (155) [21.1.4-7 (141)], 22.3.27-28 (155), 22.3.30 (155)-22.3.1 (157) [18.11.26 (119)-18.11.5 (121), 18.11.6 (121)-18.11.17 (121)], 22.7.5 (163), 22.7.11 (161), 22.7.30-31 (161) [22.5.27-28 (159)], 22.11.30-31 (167) [22.8.18-19,20-22 (163), 22.9.27 (163) – (*επανάληψη*)-], 23.4.3-6 (173) [22.10.12-15 (167)], 23.5.23-24 (173), 23.5.24-25 (173) [22.5.27-28 (159), 22.7.30-31 (161)], 23.5.26 (173)-23.5.5 (175), 23.7.14-15 (175), 23.8.8 (177)-23.8.4 (179), 23.8.25-28 (175), 24.1.13-14 (181) [23.7.12-18 (175)], 24.2.11-13 (183) [19.13.22-33 (131), 22.5.20 (161)-22.5.3 (161)], 24.3.5-8 (185) [23.3.27-28 (171)-23.4.1-3 (173)], 24.1.13-14 (181), 24.5.1 (189), 24.5.32-35 (187) [24.1.17-20 (181)], 24.5.12 (189)-24.5.14 (191) [20.1.7-18 (133), 22.3.27-29 (155), 22.3.1 (157)-22.5.3 (161), 21.6.1-7 (147), 21.10.23-26 (149), 19.14.1-6 (133), 23.4.1-20 (173), 23.5.21 (173)-23.5.5 (175), 23.7.12-21 (175), 24.1.13-21 (181)], 24.8.12.22 (197) [24.1.17-18 (181)], 24.8.34 (193)-24.8.2 (195) [21.3.24-26 (141), 21.3.13-14 (143)], 24.12.14 (199)-24.12.4 (201), 25.3.12-14,16-17,18-26 (203) [19.9.21 (127)-19.13.33 (131), 20.1.13 (133), 19.1.1-2 (123), 19.2.23-24 (123), 19.5.14-16 (125)], 25.3.31 (201) [24.8.32-33 (193)], 26.1.14 (215), 27.1.12 (223)-27.1.2 (225), 28.2.2 (231), 28.12.15-16 (239) [28.13.31-32 (291), 24.8.32-33 (193), 25.3.31 (201)], 28.13.22-23 (241), 28.14.12-13 (243) [18.5.15-16 (115), 18.8.15-28 (117)], 29.4.6 (247)-29.4.15 (249), 29.4.8-9 (247) [23.7.12-18 (175), 24.1.13-14,20-21 (181)], 29.4.9-11 (249) [13.6.1 (79)], 29.7.4 (253)-29.7.19 (253), 29.7.6 (253) [28.1.1 (229)-28.6.6 (237)], 30.2.7 (259), 30.3.28 (259), 30.4.3-4 (263), 30.4.7-10 (261), 30.5.9-10 (263) [30.2.1-16 (259)], 30.5.10-11 (263)], 30.6.20 (263)-30.6.27 (263), 31.1.16 (265)-31.1.25 (265), 32.1.4-5 (273), 32.2.28 (273)-32.2.1 (275) [29.11.1-4,6 (257), 32.1.17 (271)-32.1.22 (273)], 32.7.7-8 (279), 33.2.1-5 (281), 33.6.1-14 (285), 33.8.13 (287)-33.9.16 (287), 33.8.28 (285)-33.8.12 (287), 33.12.32-33 (289), 33.12.33 (289)-33.12.1 (291), 34.1.18-19 (291) [32.2.1 (275), 29.11.1-4,6 (257)], 34.6.5-16 (299), [32.4.20 (275)-32.4.2 (277)], 34.7.11-12 (301), 34.11.2-4 (307), 35.1.23 (307)-35.1.7 (309), 35.5.25-26 (311) [34.2.21-25 (293)], 36.1.8-11 (315) [31.3.19-20

στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* που αφορά στα γεγονότα που συνέβησαν στη ζωή του Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγου. Στην παρέκβαση αυτή περιλαμβάνονται και συμβάντα που σχετίζονται και με τον Οθωμανό Ορχάν. Ολοκληρώνοντας, ο ίδιος ο αφηγητής διευκρινίζει ότι προέβη σε μία *ανάληψη* από την εποχή του Βαγιαζήτ στα χρόνια του παππού του Ορχάν, προκειμένου να αναλυθούν οι ενέργειες του Καντακουζηνού. Γι' αυτόν τον λόγο μάλιστα η πορεία της αφήγησης θα επανερχόταν στον Βαγιαζήτ και στα δεινά των Βυζαντινών: *Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἰωάννης ὑπερβὰς τὴν μειρακιώδη καὶ νεανικὴν μεθηλικίωσιν καὶ τὴν ἀνδρῴαν μεθ' ὅσης ναρκότητος πρὸς τὴν πρεσβυτικὴν ἑτοιμάζετο τῷ τότε καιρῷ, καὶ γὰρ νέος ὢν καὶ παιδαγωγῷ χρώμενος κυρῷ Ἰωάννῃ τῷ προῤῥηθέντι Καντακουζηνῷ*[1034] *… ἐπεὶ δ' ὁ λόγος ἡμᾶς ἀναποδίζων ἀπὸ τοῦ Παγιαζὴτ εἰς τὸν πάππον αὐτοῦ τὸν Ὀρχὰν φέρε πάλιν τὴν αὐτὴν ῥύμην ἀρξάμενοι πρὸς τὰ τοῦ Παγιαζὴτ εὐθυδρομήσωμεν ... ἴδωμεν τὴν διήγησιν ἄχρι ποῦ καταντῆσαι σπουδάζει*. (*παρουσία αφηγητή, σχόλιο, υπενθύμιση, σύνοψη* (ο αφηγητής συνοψίζει ότι ο Ιωάννης Ε΄ Παλαιολόγος έχει διανύσει την εφηβική, τη νεανική, την ανδρική ηλικία και κατευθύνεται προς τη γεροντική ηλικία), *πρόληψη, προγραμματική δήλωση*)[1035].

Χαρακτηριστική στην αφήγηση του *Χρονικοῦ* του Σφραντζή αποτελεί και η *πλήρης ανάληψη* που αφορά στην οσία Θωμαΐδα (*αὕτη γένους χρησίμου ... ἀρχόντων καὶ ἀρχοντισσῶν*). Στην *ανάληψη* αυτή *συνοψίζεται* η ζωή της οσίας, αφότου έμεινε ορφανή έως τον θάνατό της. Η εν λόγω *σύνοψη* περιέχει *ταυτοποίηση προσώπου* (*τῇ ἀδελφῇ τῶν τριῶν ἀρχιερέων καὶ ἀδελφῶν τῶν Καβασιλαίων καὶ μητρὶ τοῦ σοφωτάτου Καβάσιλα Νικολάου, Νείλου τοῦ Καβάσιλα καὶ ἀδελφοῦ αὐτῆς*

(267)], 36.4.18-21 (317), 36.6.15-21 (319), 37.2.21-26 (321), 37.6.24 (323)-37.6.22 (325), 37.9.12-13 (327), 37.10.9-15 (329), 38.1.10 (229)-38.3.22 (231), 38.5.5-6 (333) [37.8.3-6 (327)], 38.5.10-12 (333) [Μουράτ Β: 28.1.10 (229), 28.6.6 (237), Βαγιαζήτ Α΄: 13.5.14 (77)-16.2.4 (93)], 38.7.8-11 (337), 38.8.7-14 (339), 38.13.7-8 (343) [34.1.9-10 (291)], 38.13.13-14 (343) [32.6.23-32 (277)], 38.13.4-23 (343), 39.28.25-26 (371) [39.10.13-14 (357)], 42.14.7-14 (401), 42.14.22 (399)-42.14.7 (401), 43.6.12-15 (405), 43.13.4-12 (411) [43.10.4-23 (409)], 43.14.19 (411), 44.1.33 (411)-44.1.1 (413), 44.1.7-11 (413), 44.3.10-11 (415), 44.4.18-19 (417), 44.5.24-25 (417), 45.11.10-12 (425), 45.19.4-5 (431), 45.19.29 (429)-45.19.1-2 (431), 45.23.1-3 (435).

[1034] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 5.1.12 (41)-12.6.5 (75). Αναλυτικά για τη συγκεκριμένη *ανάληψη* βλ. στο παρόν, 144-145.

[1035] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 12.6.1-5 (75). Για τέτοιου είδους *συνόψεις* (*επιτάχυνση της αφήγησης*), αλλά με *σχόλια* (*παύση*) βλ. Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 33.8.13-15 (287) – (*σύνοψη, παρουσία αφηγητή, σχόλια, προγραμματική δήλωση και πρόληψη*)-, Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 36.1.1-3 (315) – (*προγραμματική δήλωση, παρουσία αφηγητή, σχόλιο, σύνοψη*). Βλ. ακόμα Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 16.4.4-6 (95), όπου εντοπίζεται η *παρουσία του αφηγητή* για την πορεία της αφήγησής του μαζί με *σύνοψη, σχόλια, πρόληψη, στοχασμό, προγραμματική δήλωση*, και Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 22.10.9-11 (165), Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 37.7.23-26 (325) με *παρουσία αφηγητή, σύνοψη, προγραμματική δήλωση, πρόληψη, σχόλια*.

ἀρχιερέως ἐκεῖσε ὄντος[1036]*, μετὰ καὶ τῆς ὑποτακτικῆς αὐτῆς τῆς Κυπριανοῦ*[1037]), (*εἰς τὴν τῆς μητρός μου ὑποταγὴν τῆς ἀδελφῆς*[1038]) *σχόλια* (*τούτου τί κρεῖττον ἐκμαρτύριον τῆς εἰς Θεὸν ἐκείνης ἀρετῆς καὶ οἰκειώσεως;*[1039]) και *ταυτοποίηση τόπου* (*ἐπονομαζομένην δὲ τοῦ Κυπριανοῦ*[1040]).

Στην ιστορική αφήγηση του Κριτοβούλου *πλήρης ανάληψη* εντοπίζεται στην αναφορά της αποστολής πρέσβεων από το *δρων πρόσωπο-Κριτόβουλο* προς τον σουλτάνου Μωάμεθ Β΄, προκειμένου ο πρώτος να του παραδώσει τις νήσους Ίμβρο, Λήμνο και Θάσο: *ἐν δὲ ταῖς αὐταῖς ἡμέραις ἀφικνεῖται καὶ παρὰ τῶν νήσων πρεσβεία τῷ βασιλεῖ, ἣν ἔπεμψε Κριτόβουλος ... ἐνδιδοῦσα τὰς ἐν τῷ Αἰγαίῳ νήσους αὐτῷ, Ἴμβρον καὶ Λῆμνον καὶ Θάσιν*[1041] **...** *οἱ γὰρ ἐν αὐταῖς .... καὶ δι' αὐτοῦ μέσου πέμπει δὴ καὶ πρέσβεις ... καὶ ἐνδιδόντας τὰς νήσους αὐτῷ ... ἄρχοντα ἔχειν ὃν ἄν κελεύσῃ*[1042]. Ο αφηγητής των *Ἱστοριῶν* αναφέρεται επίσης *αναδρομικά* στη διάβαση του Ταύρου από τον Αλέξανδρο τον Μακεδόνα, τον Μάγνο Πομπήιο και τον Τεμήρη: *τοῦτόν ... διαβῆναι ... πρῶτον Ἀλέξανδρον τὸν Μακεδόνα ... Μάγνον Πομπήϊον-διέβη δὲ κἀν τοῖς ἡμετέροις χρόνοις καὶ Τόμιρις ὁ Μασσαγετῶν τε καὶ Σκυθῶν βασιλεὺς ... πορευόμενος*[1043].

[1036] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 18.1.25-26 (46), 18.2.2-3 (48).
[1037] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 18.4.19 (48).
[1038] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 18.8.17-18 (52).
[1039] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 18.1.22 (46)-18.8.31 (52).
[1040] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 18.3.16-17 (48). Για *αναλήψεις* βλ. Σφραντζής, *Χρονικόν,* 9.1.5-7 (20), 11.2.18-21 (22), 12.3.14-16 (24), 12.4.4-6 (26), 13.2.15 (26)-13.4.23 (28), 14.1.3-4 (30), 15.2.3 (32)-15.5.2-7 (34), 15.6.11-13 (34), 15.6.15 (34)-15.8.11 (36), 15.8.25-27 (34) [15.1.15-19 (30)], 17.9.7-8 (46) [7.2.1-6 (16)], 17.9.7-13 (46), 18.1.22 (46)-18.8.31 (52), 18.7.25-26 (50), 19.1.1-2 (54), 20.1.12-15 (64), 21.8.21-28 (70), 22.12.24-28 (78), 23.5.1 (82)-23.8.10 (84), 22.12.24-25 (78) [17.7.10-18 (44)], 23.7.24-26 (82) [8.3.15 (18)-9.1.8 (20), 10.1.1-10.2.8 (22)], 23.9.11 (84) [23.1.1-5 (80)], 24.4.17-19 (86), 26.3.24-25 (92), 26.5.9-15 (94), 29.4.2-5 (102), 29.7.14-16 (102), 30.3.10-11 (104), 30.5.10-11 (106) [31.1.16 (108)-31.7.4 (112)], 30.6.16-18 (106), 31.1.14-15 (108), 31.6.19-23 (110), 32.1.4 (120)-33.3.4-5 (120), 32.3.19 (114), 32.5.5-6 (116) [31.1.16 (108)-31.7.4 (112)], 32.6.10 (116)-32.7.27 (116), 32.7.17 (116) [30.3.8-12 (104)], 32.7.17-19 (116), 32.8,1-6 (118), 32.9.9-10 (118), 32.9.10-11 (118), 33.5.21-25 (120), 33.8.14-18 (122), 34.3.17,19 (124), 34.4.23-25 (124), 36.2.9 (136)-36.14.15 (142), 40.8.10-11,11-14,14-16 (162), 40.8.10-21 (162), 40.9.22-23 (162) [40.6.26-31 (160)], 40.11.8-9 (164), 40.13.21-23 (164), 41.1.15-16 (166) [40.12.15-17 (164)], 41.4.2 (168), 41.5.17 (168)-41.7.8 (170), 41.8.9-10 (170), 41.9.15-16 (170), 43.3.27-31 (176), 45.4.1-2,6-8,11-13,17-19,23-25 (184), 45.1.11-12 (182), 45.4.5-7 (186), 46.9.6-7,8-9 (190), 46.11.18-19 (190), 47.4.19-21 (192).
[1041] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 75.1.28 (85)-75.1.1 (86).
[1042] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 75.1.2-75.3.23 (86). Για την *ανάληψη* αυτή βλ. στο παρόν, 88.
[1043] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Δ΄ 4.3.23 (157)-Δ΄ 4.3.5 (158). Βλ. επίσης, Α΄ 4.2.1-7 (16), Α΄ 5.6.20-22 (18), Α΄ 10.3.21-24 (21), Α΄ 14.15.1-14.18.29 (30), Α΄ 16.8.23 (32)-Α΄ 16.11.11 (33), Α΄ 16.12.12 (33)-Α΄ 16.15.8 (34), Α΄ 18.4.20-30 (36), Α΄ 64.1.28-31 (73), Α΄ 64.1.30-31 (73), Α΄ 69.4.14-16 (80), Α΄ 69.4.16-18 (80), Α΄ 70.1.19-24 (80), Α΄ 73.11.6-13 (84), Α΄ 73.12.18-22 (84), Α΄ 75.1.2.23 (86), Α΄ 76.1.12-14,19-21 (87), Α΄ 76.2.16-18 (87), Β΄ 2.1.31 (90)-2.1.1-6 (91), Β΄ 3.5.10-17 (92), Β΄ 13.1.1-13.2.8 (105), Β΄ 14.1.20-23 (105), Β΄ 15.3.18-20 (106), Γ΄ 4.5.29 (122)-Γ΄ 4.5.5 (123), Γ΄ 9.3.8-10 (128), Γ΄ 10.4.16-19 (130), Γ΄ 13.1.12-15 (133), Γ΄ 14.1.27-29 (133), Γ΄ 15.2.10-11 (136), Γ΄ 16.3-4.10-20 (137), Γ΄ 23.3.33 (148)-Γ΄ 23.3.1-9 (149), Γ΄ 24.4.5-6 (150), Γ΄ 24.4.7-8 (150), Γ΄ 24.6.14-17 (150), Δ΄

Επίσης, στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν* του Χαλκοκονδύλη *πλήρης ανάληψη* ως *σύνοψη* παρατηρείται στο σημείο εκείνο, όπου ο αφηγητής, ενώ μνημονεύει την πρώτη εκστρατεία του Τεμήρη και την κατάληψη ολόκληρης της Ασίας, αναφέρεται εν συνεχεία *αναδρομικά* στην παιδική ηλικία του Τεμήρη και στο πώς εκείνος σταδιακά κατέλαβε τη Σεβάστεια και ολόκληρη την Ασία. Κατ΄ αυτόν τον τρόπο το *αναδρομικό τμήμα* φτάνει έως ότου «συναντήσει» την *πρώτη αφήγηση*, ούτως ώστε να μην υπάρχει *έλλειψη* στην αφήγηση: *Τεμήρεω μέντοι ἡ πρώτη ἔλασις ἐγένετο ἐπὶ Σεβάστειαν, πόλιν τῆς Καππαδοκίας εὐδαίμονα ... Οὗτος μὲν δὴ ὁ Τεμήρης ἐγένετο πατρὸς Σαγγάλεω ... Κατὰ μὲν οὖν τὴν ἐς τὴν Σεβάστειαν ἔλασιν Τεμήρεω τοσαῦτα ἐγένετο … βασιλεὺς δὲ Τεμήρης ... ἀλλήλοις*[1044]. Η *σύνοψη* αυτή, η οποία φυσικά και λειτουργεί ως *επιτάχυνση της αφήγησης*, λόγω της μεγάλης της έκτασης περιλαμβάνει στοιχεία *επιβράδυνσης*, όπως *σχόλια με τη μορφή συμπερασμάτων*[1045] *προλήψεων*[1046], *αναλήψεων*[1047] ή *ευθείας ερώτησης*[1048], *ταυτοποιήσεις τόπων*[1049], *ταυτοποιήσεις προσώπων*[1050], *περιγραφές προσώπων*[1051], *περιγραφές τόπων*[1052], *παρεκβάσεις*[1053],*ταυτοποιήσεις εννοιών*[1054] και *παρεμβάσεις του αφηγητή* στη ροή της αφήγησης[1055]. Στη συγκεκριμένη *σύνοψη* εντοπίζονται παραδείγματα *ισοχρονίας*, όπως οι *διάλογοι*[1056], καθώς και στοιχεία *επιτάχυνσης*, όπως *εγκιβωτισμένες αναλήψεις* που

3.4. 18-21 (155), Δ΄ 4.3.23-26 (157)-Δ΄ 4.3.5 (158), Δ΄ 10.1.23-24 (166), Δ΄ 14.4.24-28 (174), Δ΄ 16.1.25 (177)-Δ΄ 16.1.7 (178), Ε΄ 3.3.24-28 (184), Ε΄ 12.1.19-22 (199), Ε΄ 13.1.6-7 (201).

[1044] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 103,1-155,2 (Γ΄ 138,8 επαναφορά στην εκστρατεία εναντίον της Σεβάστειας).

[1045] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 107,4-5, Γ΄ 115,19-20, Γ΄ 118,6-7, Γ΄ 129,12, Γ΄130,10-12.

[1046] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 124,21-22.

[1047] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 123,23,124,1.

[1048] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 109,15-16.

[1049] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 105,12, Γ΄ 119,17, Γ΄ 120,5,22, Γ΄ 121,15,122,13,17-18, Γ΄ 123,13-14, Γ΄ 124,11-12,125,4-5, Γ΄ 127,2-3, Γ΄ 132,19-20, Γ΄ 133,7-9,134,13,17, Γ΄135,19.

[1050] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 112,22-1131, Γ΄ 119,11-12, Γ΄ 129,16-17, Γ΄ 131,3-4, Γ΄ 135,12.

[1051] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 107,6, Γ΄ 110,1-2, Γ΄ 111,11-13, Γ΄ 116,16-17, Γ΄ 119,7-8, Γ΄ 120,18-19, Γ΄ 121,13-14, Γ΄ 124,4-5, Γ΄ 125,13-15, Γ΄ 126,10-11.

[1052] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 109,20-110,18, Γ΄ 111,14-16,19-21,112,4-7, Γ΄ 117,21-118,2, Γ΄ 118,20-119,2,17-18, Γ΄ 122,18-22, Γ΄ 124,2-5,6-8,17-18, Γ΄ 124,11,125,12-13, Γ΄ 130,21-22,131,7-8, Γ΄ 132,3-12, Γ΄ 133,6-9, Γ΄ 133,13-134,14,9,17 Γ΄ 135,19.

[1053] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 109,21-110,21, Γ΄ 111,11-118,7.

[1054] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 119,6, Γ΄ 120,22, Γ΄ 131,15-21.

[1055] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 126,10, Γ΄ 131,8-9, Γ΄ 135,2.

[1056] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 108,7-109,13.

αποτελούν *συνόψεις*[1057] και *συνόψεις χρόνου και γεγονότων* δίχως να εμπεριέχονται σε *αναλήψεις* ή *προλήψεις*[1058].

Επιπρόσθετα, στην αφήγηση του Χαλκοκονδύλη *σύνοψη* παρατηρείται και από *υπόμνηση-επαναληπτική ανάληψη* εντός *σκηνής,* όπως είναι η *σύνοψη* των λόγων του Μύρτζα για τον Τεμήρη, η παράθεση των οποίων έχει προηγηθεί στη ροή της αφήγησης: *μέμνησο δέ, ὡς ἐμοῦ τῆς δεξιᾶς λαβόμενος ἔφησθα τεθνάναι ἕτοιμος εἶναι, εἰ ἐπὶ τὰ βασίλεια πάριμεν· καὶ ἐπὶ μαρτύρων δὲ τοῦτό σοι εἰρημένον συνθέσθαι*[1059].

Θα πρέπει επίσης να τονιστεί ότι *συνόψεις* αποτελούν και οι *προλήψεις*. Επί παραδείγματι, στην αφήγηση του Δούκα προμνημονεύονται τα δεινά που θα συμβούν στην Κωνσταντινούπολη (*ἀπαρχὴ κακὴ καὶ ἀπαίσιος τῶν μελλόντων κακῶν ἐν τῇ βασιλευούσῃ*[1060]), ενώ στην αφήγηση του Σφραντζή επισημαίνεται η μετέπειτα ανάληψη του αξιώματος του *μεγάλου δούκα* από τον Λουκά Νοταρά (*Λουκᾶ τοῦ Νοταρᾶ τοῦ γεγονότος ὕστερον καὶ μεγάλου δουκός*[1061]). Ακολούθως, *πρόληψη* στην

[1057] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 116,2-12, 117,16-118,6, Γ΄ 118,11-14, Γ΄ 119,11-13, Γ΄ 121,16-18, 122,1-3.

[1058] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 116,9, Γ΄ 134,1,9.

[1059] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 108,18-21. Για περισσότερες *αναλήψεις* βλ. Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 45,20-46,1 (Α΄ 34,14-21), Α΄, 48,12-14 (Α΄ 36,20-42,5), Β΄, 75,22-76,3, Β΄, 73,5-17, Β΄, 77,18-78,14, Β΄ 83,13-86,4, Β΄ 109,19-110,23, Γ΄ 103,1-135,19, Γ΄ 136,1-4, Γ΄ 139,13-18, Γ΄ 141,6-20, Γ΄ 154,6-12, Γ΄, 154,15-16 (Γ΄ 152,6-7, Γ΄ 152,7-8 - *επανάληψη*-), Ε΄, 29,6-14, Ε΄, 53,18-23 [Ε΄ 41,22-42,23, Ε΄ 43,13-15, Ε΄ 48,20-22 (*επανάληψη*), Ε΄ 49,22 (*επανάληψη*), Ε΄ 52,12-13 (*επανάληψη*)], Δ΄, 195,15-196,2, Ϛ΄, 93,10-94,19, Ϛ΄, 94,16-17,19-20, Η΄, 148,20-21 (Η΄ 147,1-19), Η΄ 151,12-16, Η΄ 158,21-159,2 (Ϛ΄ 68,11-13), Η, 164,10-22, Η΄ 168,21, Η΄ 169,1 [Η΄ 147,18-164,2, Η΄ 164,10 (*επανάληψη*)], Η΄ 192,18-19 (Ζ΄ 120,1-2).

[1060] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 29.5.5-6 (251). Για περισσότερα παραδείγματα *προλήψεων* βλ. Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 2.1.15-16 (33), 5.1.18-20 (41)-5.2.21 (41), 9.4.3-5 (63), 11.3.14-15 (67) [37.1.13 (321)-37.4.8 (324), 37.8.27 (325)-37.8.1 (327), 38.1.22 (329)-42.3.28 (393)], 19.9.4-5 (129) [28.1.13-14 (229), 19.9.12-13 (129), 40.7.24,29-30 (383)], 19.9.11-13 (129), 22.8.8-9 (163), 22.10.9-11 (165), 24.3.1-4 (185), 25.3.3-5 (205), 28.1.29-30 (229), 28.5.12 (235), 28.5.17-18 (235), 28.13.21 (241) [28.14.16-17 (245), (*επαναλήψεις*): 24.9.7-8 (195), 28.13.21 (241)], 29.5.5-6 (251) [37.1.13 (321)-37.4.8 (324), 37.8.27 (325)-37.8.1 (327), 38.1.22 (329)-42.3.28 (393)],32.5.16-19 (277), 34.1.5-6 (293), 34.2.8-9 (293), 36.3.4-5,7-8 (317) [37.1.13 (321)-37.4.8 (324), 37.8.27 (325)-37.8.1 (327), 38.1.22 (329)-42.3.28 (393)], 38.13.3-4 (343), 39.11.3 (359), 39.14.18-21 (361). Για *προλήψεις* που αφορούν στην άλωση της Κωνσταντινουπόλεως βλ. επίσης Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 6.2.17-18 (49), 11.3.14-15 (67), 22.10.15-17 (167), 23.8.6-8 (177), 29.5.5-6 (251), 33.11.6-9 (289), 33.12.18-19 (289), 34.5.6-11 (297), 34.6.26-29 (299), 35.5.8 (313), 36.3.4-5,7-8 (317), 36.6.20-21,27-28 (319), 37.5.21-22 (323), 38.5.9-10 (333), 38.11.19-21 (341), 38.13.17-20 (343), 38.20.14-15 (349) [γεγονός αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως: 37.1.13 (321)-37.4.8 (324), 37.8.27 (325)-37.8.1 (327), 38.1.22 (329)-42.3.28 (393)].

[1061] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 12.4.3-4 (26). Για *προλήψεις* βλ. επίσης Σφραντζής, *Χρονικόν,* 1.1.13-14 (4) [35.11.16-17 (134)], 2.2.5 (6) [24.4.5-6 (102)], 5.1.11-12 (12), 12.4.3-4 (26), 19.5.14-16 (58) [20.1.3-4 (64), (*επανάληψη*): 20.5.12-13 (66)], 19.7.4-5 (60), 20.1.3-4 (64), 20.2.15-17 (64), 20.5.8-10 (66), 22.7.19-21 (76) [25.1.1-11 (90)], 22.11.16-17 (78), 23.4.26-29 (80), 23.5.1 (82)-23.12.2 (86), 24.10.19-20 (88), 31.2.20 (108) [31.3.1-31.7.4 (110-112)], 33.5.25-26 (120) [35.1.11 (130)-35.12.5 (136)], 39.2.13-14 (152) [39.8.21-30 (154)], 39.11.14-18 (156) [39.14.8-13 (158)], 40.13.23-26 (164), 42.7.7-8 (174) [42.7.8-42.9.22 (174)], 46.9.8-9 (190).

αφήγηση των *Ἱστοριῶν* αποτελεί η *προμνημόνευση* της τιμωρίας που υπέστησαν οι Οθωμανοί αξιωματούχοι από τον σουλτάνο, επειδή τον παραπλάνησαν αναφορικά με τους Βυζαντινούς αξιωματούχους, τους οποίους είχε φονεύσει: *ὕστερόν γε μὴν καταφωράσας ὁ βασιλεὺς τόν τε δόλον ... τῶν ἀναπεισάντων αὐτὸν ... τοὺς μὲν θανάτῳ ζημιώσας, τοὺς δὲ παραλύσας τῆς ἀξίας καὶ τῆς τιμῆς ... καὶ ταῦτα μὲν μικρὸν ὕστερον*[1062].

Τέλος, στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν προλέγεται* από τον αφηγητή ότι στη συνέχεια της διηγήσεώς του θα αναφερθεί πως οι Οθωμανοί κατέλαβαν και αφάνισαν τους Βουλγάρους-Μυσούς και τους Σέρβους-Τριβαλλούς (*σύνοψη-πρόληψη, προγραμματική δήλωση*): *ὡς μὲν ἕκαστος τούτων τήν τε ἀρχὴν ἀφήρηντο ὑπὸ τῶν βαρβάρων καὶ αὐτοί τε ἀπώλοντο, ἐς τὸ πρόσω τοῦ λόγου ἰόντι εἰρήσεταί μοι*[1063].

Απαραίτητο στο σημείο αυτό είναι να διευκρινιστεί ότι στην περίπτωση των *επαναληπτικών αναλήψεων/προλήψεων*, η *ανάληψη/πρόληψη* αποτελεί στοιχείο *επιτάχυνσης-σύνοψη*, ενώ το *επαναληπτικό* της τμήμα συνιστά μέρος *επιβράδυνσης-παύση*.

β) *συνόψεις χρόνου-γεγονότων*

[1062] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 73.13.23-28 (84). Για περισσότερα παραδείγματα *προλήψεων* βλ. Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 7.1.28-29 (19) [Α΄ 60.2.13-21 (70)], Α΄ 58.3.12-14 (69) [Α΄ 60.2.13-21 (70), Α΄ 61,2.4-11 (71), Α΄ 61.4.16 (71)-61.6.23 (72), Α΄ 67.4.23-27 (75), Α΄ 61,2.4-11 (71), Α΄ 61.4.16 (71)-61.6.23 (72), Α΄ 67.4.23-27 (75)], Α΄ 13.4.11-12 (25) [Α΄ 60.2.13-21 (70), Α΄ 61,2.4-11 (71), Α΄ 61.4.16 (71)-61.6.23 (72), Α΄ 67.4.23-27 (75)], Α΄ 19.1.34 (37)-Α΄ 19.1.1 (38) [Α΄ 60.2.13-21 (70), Α΄ 61.2.4-11 (71), Α΄ 61.4.16 (71)-61.6.23 (72), Α΄ 67.4.23-27 (75)], Α΄ 31.1.27.30 (46) [Α΄ 31.3.5-6 (47)], Α΄ 41.5.26-29 (55) [Α΄ 60.2.13-21 (70), Α΄ 61,2.4-11 (71), Α΄ 61.4.16 (71)-61.6.23 (72), Α΄ 67.4.23-27 (75)], Α΄ 45.5.3-5 (59) [Α΄ 60.2.13-21 (70), Α΄ 61,2.4-11 (71), Α΄ 61.4.16 (71)-61.6.23 (72), Α΄ 67.4.23-27 (75)], Α΄ 73.8.23-24 (83) [Α΄ 73.9.26 (83)-73.10.4 (84)], Α΄ 73.13.23-28 (84), Β΄ 5.5.11-13 (94), Β΄ 11.6.31-32 (102) [Β΄ 15.4.25-31 (106)], Β΄ 13.2.14-15 (105) [Β΄ 15.4.25-31 (106)], Γ΄ 1.5.5-6 (119) [Δ΄ 16.8.22-27 (179), Ε΄ 1.2.13-1.3.30 (182)], Γ΄ 6.8.32-33 (125) [Γ΄ 23.3.29-32 (148)], Γ΄ 10.8.1-4 (131), Γ΄ 20.4.9-10 (143) [Γ΄ 20.5.13-17 (143), Γ΄ 20.6.24-25 (143)], Δ΄ 15.3.24-25 (175) [15.4.27 (175)-15.11.20 (177)], Ε΄ 6.7.3-4 (190), Ε΄ 8.1.29-31 (192) [Ε΄ 17.1.25 (204)-17.4.7 (206)], Ε΄ 11.2.1-4 (197) [Ε΄ 11.4.14-23 (197)], Ε΄ 14.2.13-16 (202) [Ε΄ 17.1.25 (204)-17.4.7 (206)].

[1063] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 26,15-17. Για περισσότερα παραδείγματα *προλήψεων* βλ. Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 26,15-17, Β΄ 61,17-18, Β΄, 90,23-25, Β΄ 101,13-15, Β 101,21-22 (Γ΄ 152,6-8), Δ΄ 181,21-22 (Δ΄ 182,1-9), Δ΄ 189,9-10, Ε΄ 1.19-2,1 (Ε΄ 7,14-22, Ε΄ 10,9-13,23), Ε΄ 54,3, Ϛ΄ 69.2-3 (Η΄ 163,5), Ϛ΄ 95,1-3, Η΄ 164,8-9 (Η΄ 169,21-170,11), Η΄, 165,17-166,17, Θ΄ 217,19-218,16, Ι΄ 297,18-19 (Ι΄ 298,4-6). Για ιδιαιτερότητες σε *αναλήψεις* βλ. Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 37.10.9-15 (329)-44.3.8-12 (415), Σφραντζής, *Χρονικόν,* 37.7.1-4 (146), 43.3.26-31 (176), Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 64,2-12, Β΄ 64,13-68,7, Β΄ 68,8-70,9, Ε΄, 33,8-34,4, Ε΄, 34,4-19. Για συνδυασμούς *προλήψεων* βλ. Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 38.8.12-14 (339).

Στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία σύνοψη* χρονικού διαστήματος με τη μορφή *σχόλιου-συμπεράσματος* αποτελεί η μνημόνευση ότι από τον Αδάμ έως τον κατακλυσμό διανύθηκαν 2.242 χρόνια (*ὥστε ἀριθμεῖσθαι ἀπὸ Ἀδὰμ ἕως τοῦ κατακλυσμοῦ ἔτη, βσμβ΄*[1064]).

Στο πλαίσιο της ίδιας αφήγησης παρατίθεται ακόμα και η διάρκεια της βασιλείας εκάστου βυζαντινού αυτοκράτορα, όπως του Αλεξίου Α΄, ο οποίος βασίλευσε για τριάντα επτά χρόνια και τεσσερισήμισι μήνες: *ἐβασίλευε δὲ Ἀλέξιος ἔτη λζ-α καὶ μῆνας δ΄ καὶ ἥμισυ* (*χωρίς σχόλιο*[1065]).

Ακολούθως, στην ιστορική αφήγηση του Δούκα ο θάνατος του Μωάμεθ Α΄ συνδυάζεται με τη *σύνοψη* εκ μέρους του *αφηγητή* της ειρηνικής του συνύπαρξης, στο μεγαλύτερο μέρος της βασιλείας του, με τον Βυζαντινό βασιλέα και τους Χριστιανούς, με εξαίρεση μόνο τους Βενετούς: *Παρελθόντος οὖν Μαχουμὲτ ἐν εἰρήνῃ τὸ πλέον τῆς ἀρχηγίας ... βασιλέως Ῥωμαίων ... χριστιανῶν πλὴν τῶν Βενετίκων, ἐτελεύτησεν ... ἀτάραχον* (*σύνοψη γεγονότων ως σχόλιο συμπέρασμα*)[1066].

Στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* παρουσιάζεται *εν συνόψει* επίσης ότι κατά το χρονικό διάστημα των έξι μηνών που ο Μουράτ βρισκόταν στο Βελιγράδι (*σύνοψη χρόνου*), δεν πραγματοποίησε κάποιο αξιόλογο κατόρθωμα ούτε με τον στρατό ούτε με τον στόλο του (*σχόλιο*). Ακόμα, πολλοί αξιωματούχοι και δούλοι του πέθαιναν λόγω της εκδήλωσης λοιμώδους ασθένειας, αλλά και εξαιτίας των επιθέσεων των αντιπάλων: *ἐν ὅλοις ἓξ μησὶν παρακαθίσας ... οὐδὲν ὤνησεν, ἀλλὰ μᾶλλον ἀπεβάλετο καὶ πολλοὺς τῶν μεγιστάνων καὶ τῶν δούλων δούλων αὐτοῦ διά τε τῆς λοιμώδους νόσου καὶ διὰ τῶν μηχανῶν τῶν πεμπομένων ἐκ τοῦ κάστρου* (*σύνοψη γεγονότων*)[1067].

Στο *Χρονικὸν* του Σφραντζή *συνοψίζονται* τα γεγονότα που πραγματοποιήθηκαν από το δωδέκατο έτος από *κτίσεως κόσμου* έως και το εικοστό πρώτο: *Ἀφ οὗ ... πολλῶν γενομένων ... λέγω δὴ ... ἀφίξεως τῶν πέντε υἱῶν ἀμηρᾶ τοῦ Παϊαζήτη ... κῦρ Θωμᾶ, καὶ ἄλλων τινῶν μερικῶν ἀναγκαίων*[1068]. Η συγκεκριμένη *σύνοψη* περιλαμβάνει και *παύσεις* με τη μορφή *σχολίων* (*πολλῶν γενομένων*

[1064] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 1.1.12 (29). Βλ. επίσης Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*,1.4.16-19 (31), 1.4.20-21 (31), 1.6.9-11 (33), 34.12.17-18 (307), 35.1.16-17 (309), 40.1.5-6 (375).
[1065] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 1.5.3 (33). Βλ. επίσης Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 1.6.7-8 (33), 2.1.12-13 (33), 2.3.24 (33).
[1066] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 22.8.18-21 (163).
[1067] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 30.7.30-33 (263).
[1068] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 3.1.6 (6)-3.1.12 (8).

ἀναγκαίων καὶ μνήμης ἀξίων[1069], *ὃς ἐγεγόνει καὶ Χριστιανὸς καὶ Δημήτριος ἐπωνομάσθη*[1070], *καὶ ἄλλων τινῶν μερικῶν ἀναγκαίων*[1071], *ταῦτα δὴ πάντα…παραλείπω*[1072]), καθώς και με τη μορφή *ταυτοποιήσεων προσώπων* (*τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ δεσπότου κῦρ Ἀνδρονίκου*[1073], *καὶ τοῦ ἁγίου βασιλέως καὶ ἀδελφοῦ αὐτοῦ κῦρ Μανουὴλ*[1074], *μετὰ τοῦ βασιλέως τοῦ ἁγίου κῦρ Μανουὴλ*[1075], *Ὀρχάνη τοῦ υἱοῦ τοῦ Μουσουλμάνου*[1076], *Μεχεμέτη τοῦ καὶ Κυρίτζη*[1077], *τοῦ δευτέρου υἱοῦ τοῦ ἁγίου βασιλέως κῦρ Μανουήλ, Κωνσταντίνου*[1078]).

Στην αφήγηση του *Χρονικοῦ* μνημονεύεται επίσης και το γεγονός ότι ο ιερομόναχος και πνευματικός Ιωσήφ (κοσμικό όνομα *Ιερόθεος*), συντρόφευε τον Σφραντζή και στις σπουδές τους, αλλά και ως φίλος έως το τέλος του βίου του (*σύνοψη γεγονότων* που αφορούν στη φιλική σχέση του Σφραντζή με τον Ιωσήφ): *ἱερομόναχος καὶ πνευματικὸς κῦρ Ἱερόθεος ὁ καὶ διὰ τοῦ μεγάλου σχήματος μετονομασθεὶς Ἰωσήφ, ὃς ἦν ἐκ νεότητος μεθ᾽ ἡμῶν καὶ συσχολίτης καὶ φίλος μέχρι καὶ τοῦ τέλους αὐτοῦ*[1079].

Στην αφήγηση του Σφραντζή παρουσιάζεται επίσης *εν συνόψει* το χρονικό διάστημα του βίου του αυτοκράτορα Ιωάννη Η΄ Παλαιολόγου, ο οποίος έζησε για πενήντα έξι έτη, δέκα μήνες και δεκαπέντε μέρες (*βασιλεὺς κῦρ Ἰωάννης χρονῶν ὑπάρχων νς΄ καὶ μηνῶν ι΄ καὶ ἡμερῶν ιε΄*[1080]), καθώς και η διάρκεια του βίου του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου (σαράντα εννέα έτη, τρεις μήνες και είκοσι ημέρες). Ακόμα, η χρονική διάρκεια της βασιλείας του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ ανέρχονται σε τέσσερα έτη, τέσσερις μήνες και είκοσι τέσσερις μέρες: *Ἦν δὲ ἡ πᾶσα ζωὴ αὐτοῦ δὴ τοῦ μακαρίτου βασιλέως καὶ μάρτυρος χρόνοι μθ΄ καὶ μῆνες γ΄ καὶ ἡμέραι κ΄, ἀφ᾽ ὧν ἦν βασιλεὺς χρόνους δ΄, μῆνας δ΄ καὶ ἡμέρας κδ΄* (*σύνοψη χρόνου*)[1081].

[1069] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 3.1.6-7 (6).
[1070] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 3.1.9-10 (6).
[1071] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 3.1.12 (8).
[1072] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 3.1.13-15 (8).
[1073] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 3.1.12-13 (6).
[1074] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 3.1.15 (6).
[1075] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 3.1.17 (6)-3.1.1 (8).
[1076] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 3.1.2 (8).
[1077] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 3.1.3-4 (8).
[1078] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 3.1.6-7 (8).
[1079] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 47.4.19-21 (192). Βλ. επίσης Σφραντζής, *Χρονικόν*, 18.3.13-14 (48), 18.8.14-15 (52).
[1080] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 28.7.6 (100). Βλ. επίσης Σφραντζής, *Χρονικόν*, 28.6.2 (100), 33.3.5 (120), 35.10.14-15 (134).
[1081] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 35.10.7-9 (134).

Σύνοψη αποτελεί και η αναφορά του αφηγητή του *Χρονικοῦ* στην πεντάμηνη περίπου παραμονή του στο μοναστήρι του Αγίου Ηλία, όπου προσευχόταν στον Θεό: *διαβιβάσαντός μου οὖν ἐκεῖσε μῆνας πέντε καὶ μικρόν τι πρός* (*σύνοψη χρόνου-γεγονότος*)[1082].

Ο ίδιος ο αφηγητής του *Χρονικοῦ* τις τριάντα έξι ημέρες που παρέμεινε στη Ρώμη επισκέφθηκε όλους τους τάφους των *μακαρίων* (*σχόλιο-συνδυασμός με στιγμιαία παύση*) Αποστόλων Πέτρου και Παύλου, καθώς και άλλων Αγίων, στοιχείο που συνιστά *σύνοψη χρόνου-γεγονότων*: *ἡμέρας λϛ΄ (ἐν αἷς ἡμέραις καὶ τοὺς τάφους τῶν μακαρίων ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου προσεκύνησα καὶ πολλῶν ἄλλων ἁγίων τῶν ἐκεῖσε τεθαμμένων*[1083]).

Στην αφήγηση του *Χρονικοῦ* παρατίθεται ακόμα μία *σύνοψη* των περιόδων των Οθωμανών ηγεμόνων (*Ἐρτογρούλης γὰρ ἦν ὁ πρῶτος καὶ ὁ δεύτερος Ὀτμάνης, ἐξ οὗ καὶ Ἀτουμαλίδαι, ὁ τρίτος Ὀρχάνης, ὁ τέταρτος Μουράτης, ὁ πέμπτος Παϊαζήτης, ὁ ἕκτος Μεχεμέτης, ὁ ἕβδομος Μουράτης, ὁ ὄγδοος Μεχεμέτης*) [και *σχόλιο*][1084], καθώς και των Παλαιολόγων βασιλέων της *Χριστεπώνυμης* πολιτείας (*ὁ γὰρ πρῶτος ἦν Μιχαήλ, ὁ δεύτερος Ἀνδρόνικος, ὁ τρίτος Μιχαήλ, ὁ τέταρτος Ἀνδρόνικος, ὁ πέμπτος Ἰωάννης, ὁ ἕκτος Μανουήλ, ὁ ἕβδομος Ἰωάννης καὶ ὁ ὄγδοος Κωνσταντῖνος*[1085]).

Τέλος, στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν* αναφέρεται *εν συνόψει* ότι ο Βαγιαζήτ Α΄ πολιορκούσε τη Βασιλεύουσα κάθε χρόνο για δέκα έτη: *ἀνὰ πᾶν ἔτος ἐπολιόρκει τὴν μακρὰν γενομένην πολιορκίαν ἐπὶ δέκα ἔτη* (*σύνοψη χρόνου-γεγονότος*)[1086].

Δ) *έλλειψη*

Τελευταία κατά σειρά κατηγορία *ταχυτήτας της αφήγησης* είναι η *έλλειψη*. Η *έλλειψη,* όπως έχει ήδη ειπωθεί, αναφέρεται στον χρόνο που «απουσιάζει» από την

[1082] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 41.7.1 (170).
[1083] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 43.1.17-19 (176). Βλ. επίσης Σφραντζής, *Χρονικόν*, 18.8.29 (52).
[1084] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 1.1.10-13 (4).
[1085] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 35.10.10-13 (134).
[1086] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 77,15-16. Βλ. επίσης Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 1,1-2, Ε΄ 7,11-12, Ε΄ 46,20-21, Ϛ΄ 63,22, Ϛ΄ 67,19, Ϛ΄ 70,12,15, Ϛ΄ 99,20, Ϛ΄ 80,11-12, Ζ΄ 102,7-8,16, Ζ΄ 110,7-8, Ζ΄ 114,8,9-10, Ζ΄ 142,1-2, Η΄ 154,9-10, Η΄ 162,19-22, Θ΄ 209,6,9-10,11,22, Θ΄ 221,29-30, Θ΄ 235,5, Θ΄ 238,14, Θ΄ 243,5, Θ΄ 247,2-3, Θ΄ 254,12-13,21, Θ΄ 256,23, Θ΄ 261,3-4, Ι΄ 269,17-18, Ι΄ 272,3, Ι΄ 276,4, Ι΄ 280,21, Ι΄ 288,19, Η΄ 185,15.

αφήγηση· σε αυτήν την περίπτωση ο *χρόνος της αφήγησης* είναι μηδενικός και συνεπώς είναι απείρως μικρότερος από τον *χρόνο της ιστορίας*[1087].

α) *ρητές-χαρακτηρισμένες-καθορισμένες ελλείψεις*

Ρητή-χαρακτηρισμένη-καθορισμένη έλλειψη[1088] εντοπίζεται στην αφήγηση της *Βυζαντινοτουρκικὴς Ἱστορίας* στο σημείο, όπου ο αφηγητής μνημονεύει ότι ο απεσταλμένος που είχαν αποστείλει οι Οθωμανοί για να ενημερωθεί ο Μουράτ Β΄ για τον θάνατο του πατέρα του, επέστρεψε μετά το χρονικό διάστημα των σαράντα ημερών (*μετὰ παρέλευσιν τεσσαράκοντα ἡμερῶν*[1089]).

Στο πλαίσιο της ίδιας αφήγησης αναφέρεται ακόμα ότι ο Μουσταφάς με τον Τζινεήτ βρίσκονταν φυλακισμένοι στην Κωνσταντινούπολη, όμως έπειτα από τέσσερα χρόνια απεστάλησαν από τον Βυζαντινό αυτοκράτορα στη Λήμνο: *Ἔκτοτε οὖν εἶχε τοῦτον ὁ βασιλεὺς ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει σὺν τῷ Τζιναὴτ καὶ μετὰ χρόνους τέσσαρας ἔπεμψεν αὐτὸν ἐν τῇ νήσῳ Λήμνῳ κἀκεῖ διῆγεν ἄχρι τοῦ νῦν* (*ρητή-χαρακτηρισμένη-καθορισμένη έλλειψη*)[1090].

Περνώντας στην αφήγηση του *Χρονικοῦ*, παρατηρούμε ότι μνημονεύεται ο θάνατος της ανεψιάς του Σφραντζή, της οποίας τον θάνατο διαδέχτηκε επτά ημέρες αργότερα ο θάνατος του πατέρα της και επτά ημέρες αργότερα ο θάνατος της μητέρας της και έξι δούλων: *ἀπέθανε πρῶτον τὸ παιδὶν καὶ εἰς ἑπτὰ ἡμέρας τοῦ παιδὸς ὁ πατὴρ αὐτοῦ καὶ εἰς ἑπτὰ ἡμέρας τοῦ πατρὸς ἡ μήτηρ αὐτοῦ, ἔτι δὲ καὶ ἓξ τῶν ὑποχειρίων αὐτῶν ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν* (*ρητή-χαρακτηρισμένη-καθορισμένη έλλειψη*)[1091].

Στο *Χρονικὸν* επίσης αναφέρεται η αδιαφορία της Εκκλησίας της Ρώμης, καθώς είχαν περάσει έξι μήνες και εκείνη δεν έδειχνε κάποιο ενδιαφέρον για αποστολή

[1087] Βλ. στο παρόν, 171.
[1088] *Ρητές-χαρακτηρισμένες ελλείψεις* υπενθυμίζεται ότι είναι εκείνες οι *ελλείψεις*, τις οποίες αντιλαμβάνεται κανείς λόγω της ύπαρξης κάποιου «χρονικού δείκτη» στην αφήγηση (ενδεικτικά βλ. «πέρασαν μερικά χρόνια», «δύο χρόνια αργότερα»), ο οποίος δείχνει τον χρόνο που έχει μεσολαβήσει και απουσιάζει από την αφήγηση (*χρονικό κενό-έλλειψη*). Όταν ο χρόνος που απουσιάζει μπορεί να προσδιοριστεί, τότε η *έλλειψη* είναι και *καθορισμένη*. Για τα ζητήματα αυτά βλ. στο παρόν, 171-172.
[1089] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 23.1.17-18 (169).
[1090] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 24.5.8-10 (191). Βλ. επίσης Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 16.2.20-21 (93), 20.3.1 (135), 20.5.5 (137), 28.8.13-14 (237), 34.11.18 (305), 36.6.31-32 (319), 45.3.13-45.4.16 (421).
[1091] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 5.1.6-9 (12).

βοήθειας στην Κωνσταντινούπολη: *διέβησαν ἰδοὺ μῆνες ἓξ καὶ τοσοῦτον λόγον ἐποιήσαντο ὑπὲρ βοηθείας, ὅσον ἐποιήσατο ὁ σουλτάνος τοῦ Κάρεος* (*ρητή-χαρακτηρισμένη-καθορισμένη έλλειψη*)[1092].

Ρητή-χαρακτηρισμένη-καθορισμένη έλλειψη εντοπίζουμε και στην αφήγηση του Κριτοβούλου, όπου διευκρινίζεται ότι ο Μωάμεθ Β΄ αναχώρησε από την Αδριανούπολη και έπειτα από εννέα μέρες αφίχθη στην Κωνσταντινούπολη (*αὐτὸς δὲ ἄρας ἐκ τῆς Ἀδριανοῦ-καὶ ἀφικνεῖται δεκαταῖος ἐς τὸ Βυζάντιον*[1093]).

Ο αφηγητής των *Ἱστοριῶν* αναφέρει επίσης ότι οι Βυζαντινοί πρόσεχαν ιδιαίτερα το λιμάνι και το Κέρας και ύστερα από τρείς ή τέσσερεις ημέρες εμφανίστηκαν στη θάλασσα τρία πλοία, τα οποία είχαν αποσταλεί από τον αρχιερέα της Ρώμης: *ἀλλ΄ ἐφύλαττον ἰσχυρῶς τόν τε λιμένα καὶ τὸ Κέρας. Ἐν τούτοις δ΄ ὄντων αὐτῶν οὔπω τριῶν ἢ τεττάρων παρελθουσῶν ἡμερῶν ἀναφαίνονται τρεῖς τῶν μεγάλων ὁλκάδων … ἃς ἐξ Ἰταλίας ἔπεμψεν ὁ τῆς Ῥώμης ἀρχιερεὺς ἐπισιτισμὸν ἐχούσας καὶ βοήθειαν τῇ Πόλει* (*ρητή-χαρακτηρισμένη-καθορισμένη έλλειψη*)[1094].

β) *ρητές-χαρακτηρισμένες-μη καθορισμένες ελλείψεις*

Στις εξεταζόμενες ιστορικές αφηγήσεις εντοπίζεται και η κατηγορία της *ρητής-χαρακτηρισμένης-μη καθορισμένης έλλειψης*[1095]. Η κατηγορία αυτή ανιχνεύεται στην αφήγηση της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* στο σημείο εκείνο, όπου μνημονεύονται οι συνεννοήσεις που πραγματοποιήθηκαν ανάμεσα στον Ιωάννη Αδούρνο και στον Μουράτ Β΄. Ύστερα από κάποιες μέρες ο σουλτάνος απέστειλε ως απεσταλμένο του στον Αδούρνο τον Δημήτριο Αγά, ούτως ώστε να συνεχιστούν οι μεταξύ τους διαπραγματεύσεις: *Καιρὸν γὰρ ἐπιτυχὼν … ἐνωτισθεὶς οὖν ὁ Μουρὰτ τοὺς λόγους αὐτοῦ ἀσπασίως ἐδέξατο καὶ ἀντέγραψεν εἰπών, ὅτι … μετὰ δέ τινας ἡμέρας*

[1092] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 36.6.24-25, σ. 138. Βλ. επίσης Σφραντζής, *Χρονικόν*, 19.2.1-6 (56).
[1093] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄23.1.26,29-30 (39).
[1094] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 38.5.23-39.1.28 (52). Βλ. επίσης Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 37.1.20-25 (50), Α΄ 47.1.20-22.
[1095] *Ρητή-χαρακτηρισμένη-μη καθορισμένη* είναι η *έλλειψη*, η οποία μπορεί να εντοπιστεί εντός μίας αφήγησης με τη βοήθεια κάποιου «χρονικού δείκτη» (*ρητή-χαρακτηρισμένη*), αλλά η χρονική διάρκεια που παραλείπεται από την αφήγηση δεν μπορεί να προσδιοριστεί (*μη καθορισμένη*). Σχετικά βλ. στο παρόν, 171-172.

στέλλει Δημήτριόν τινα Ἀγὰν … πρός τε τὸν Μουρὰτ καὶ πρὸς αὐτοῦ βεζίρηδας … Ὁμούρ-πεγιν[1096].

Στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* παρατίθεται επίσης ότι ο σουλτάνος πληροφορήθηκε ύστερα από κάποιες μέρες το γεγονός που είχε προηγηθεί αναφορικά με τη σύγκρουση Χριστιανών και Οθωμανών στη διήρη του Χαμζά, η οποία είχε ως αποτέλεσμα κάποιοι Οθωμανοί να πεθάνουν δια πνιγμού και κάποιοι άλλοι Οθωμανοί να σφαγιαστούν από τους Χιώτες: *μεθ' ἡμέρας δέ τινας μαθὼν παρ' ἄλλων τὸ γεγονὸς ἐν τῇ διήρει καὶ τὸν θάνατον διὰ τῆς πνιγμονῆς καὶ πῶς οἱ Χῖοι ἦραν χεῖρα κατὰ τῶν Τούρκων καὶ κατέσφαξαν αὐτοὺς … λέγων* (*ρητή-χαρακτηρισμένη-μη καθορισμένη έλλειψη*)[1097].

Ακολούθως, στην αφήγηση του *Χρονικοῦ* μνημονεύεται ότι ο Σφραντζής αφίχθη με τον *δεσπότη* Κωνσταντίνο ΙΑ΄ Παλαιολόγο στη Γλαρέντζα και έπειτα από λίγες μέρες δέχθηκαν την άφιξη ενός άρχοντα του σουλτάνου: *Ἐπὶ τὴν αὔριον οὖν ἀπελθόντες εἰς τὴν Γλαρέντζαν, ἰδοὺ καὶ ἄρχων τοῦ ἀμηρᾶ μετά τινας ὀλίγας ἡμέρας λέγων* (*ρητή-χαρακτηρισμένη-μη καθορισμένη έλλειψη*)[1098].

Στο πλαίσιο της ίδιας αφήγησης γίνεται μνεία στην άφιξη του Σφραντζή στον Μυστρά, ενώ, έπειτα από λίγες ημέρες, ο Τζουλιάνο Κεζαρίνι μετέβη στην Κωνσταντινούπολη, για την εκστρατεία του Ούγγρου βασιλιά κατά των Μουσουλμάνων: *Φθάσαντός μου οὖν εἰς Μυζηθρᾶν, μετά τινας ἡμέρας ὀλίγας τοῦ καρδιναλίου … ἀπερχομένου … εἰς τὴν Πόλιν διὰ τὴν κατὰ τῶν ἀσεβῶν τοῦ ῥηγὸς τῆς Οὐγγαρίας ἐξέλευσιν … τὰ πράγματα* (*ρητές-χαρακτηρισμένες-μη καθορισμένες ελλείψεις*)[1099].

Επίσης, στην αφήγηση του Κριτοβούλου αναφέρεται ότι ο Μωάμεθ Β΄ λίγες ημέρες έπειτα από την αντικατάσταση του αξιωματούχου Χαλίλ από τον Ισαάκιο, καθαίρεσε και τον Ζάγανο: *καὶ αὖται … ἐς δὲ τὴν τούτου τάξιν ἀντικατέστησεν Ἰσαάκην … μετ' οὐ πολλὰς δὲ ἡμέρας ὕστερον παραλύει καὶ Ζάγανον τῆς τε ἀρχῆς*

[1096] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 25.8.2-14 (211).
[1097] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 43.13.1-3 (411). Βλ. επίσης Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 15.4.25 (87), 28.5.17-18 (235), 28.6.30 (235), 30.4.8-9 (261), 33.3.19-20 (281), 34.3.20-34.4.26 (295), 35.2.26-27 (309).
[1098] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 19.5.4-5 (58).
[1099] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 26.4.1-4 (94). Βλ. επίσης Σφραντζής, *Χρονικόν*, 11.3.3 (24), 15.5.4 (34), 16.6.19 (38), 18.2.1-2 (48), 18.8.16 (52), 19.7.1 (60), 20.9.6-8 (68), 22.6.14 (76), 24.4.19 (86), 41.4.5-6 (168), 41.6.27 (168), 41.9.14 (170), 42.2.8-9 (172).

ἅμα καὶ τάξεως ἀπολύσας αὐτοῦ … διατροφήν (*ρητή-χαρακτηρισμένη-μη καθορισμένη έλλειψη*)[1100].

Ο αφηγητής των *Ἱστοριῶν* αναφέρει επίσης ότι ο Γεώργιος Μπράνκοβιτς μετέβη στους Παίονες και στους Δάκες, όπου και παρέμεινε. Όμως μετά από σύντομο χρονικό διάστημα αποφάσισε να αποστείλει πρέσβεις στον Μωάμεθ Β΄ για να συνάψουν συνθήκη ειρήνης: *καὶ ἀφικόμενος ἐς Δάκας καὶ Παίονας ἐκεῖ διέτριβεν. Ὅμως γε μὴν μετὰ μικρὸν ἔδοξεν αὐτῷ βουλευσαμένῳ πρεσβείαν τε πέμπειν ὡς βασιλέα καὶ πειρᾶσθαι, εἰ δύναιτο, τρόπῳ παντὶ σπονδῶν τυχεῖν καὶ εἰρήνης* (*ρητή-χαρακτηρισμένη-μη καθορισμένη έλλειψη*)[1101].

Ρητές-χαρακτηρισμένες-μη καθορισμένες ελλείψεις εντοπίζονται και στην αφήγηση των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν*. Όταν απεβίωσε ο αυτοκράτορας, δεν μεσολάβησε μεγάλο χρονικό διάστημα (*χρόνου οὐ πολλοῦ διελθόντος*) και ο Ιωάννης Ϛ΄ Καντακουζηνός οικειοποιήθηκε την εξουσία, δίχως να προξενήσει κακό στον Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγο· παρ' όλο δε που ήταν συγγενείς από επιγαμία, ο Καντακουζηνός ελάχιστα ενδιαφερόταν για τον Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγο: *Ὡς δὲ ἐτελεύτησεν ὁ βασιλεύς, χρόνου οὐ πολλοῦ διελθόντος Ἑλλήνων τέ τινων ἐναγόντων ἐς τοῦτο καὶ συνεπιλαβομένων τήν τε βασιλείαν κατέσχε καὶ τὸν παῖδα κακὸν μὲν οὐδέν τι εἰργάσατο, κηδεστὴν δέ οἱ ποιησάμενος ὀλιγώρως τὰ τοῦ παιδὸς εἶχε* (*ρητή-χαρακτηρισμένη-μη καθορισμένη έλλειψη*)[1102].

Τέλος, στην αφήγηση των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν* διευκρινίζεται ότι ο Ιωάννης Ζ΄ βρισκόταν στους Γενουάτες στην Ιταλία και, έπειτα από λίγο χρόνο (*χρόνου ἐγγινομένου*), αναχώρησε από εκεί και κατευθύνθηκε στον Βαγιαζήτ Α΄: *Ὁ δὲ χρόνου ἐγγινομένου διαφυγὼν τοὺς Ἰαννῖους, καὶ ἀπὸ Ἰταλίας ἀνέβη παρὰ βασιλέα Παιαζήτην* (*ρητή-χαρακτηρισμένη-μη καθορισμένη έλλειψη*)[1103].

[1100] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 76.3.23 (87)-77.1.5 (88).
[1101] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Β΄ 9.2.6-7 (99)-9.3.12 (99). Βλ. επίσης Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 4.2.3-7 (16), Α΄ 35.1.19-21 (49), Α΄ 70.1.21-23 (80), Α΄ 68.7.5-7 (78), Α΄ 73.12.21-28 (84), Β΄ 5.5.11-13, (94), Β΄ 12.8.24-27 (104), Β΄ 16.5.29-31 (107), Β΄ 20.3.11-12 (112), Γ΄ 1.2.11-13 (118), Γ΄ 10.7.34 (130)-8.4 (131), Γ΄ 24.4.29-31 (149), Δ΄ 1.3.22 (152)-1.4.26 (152), Δ΄ 10.4.2-4 (167), Δ΄ 11.5.13-17 (170), Δ΄ 12.10.16-19 (172), Δ΄ 13.3.19-21 (173), Ε΄ 11.2.25-26 (196), Ε΄ 19.4.18-22 (207).
[1102] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 21,23-22,4.
[1103] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 78,3-4. Βλ. επίσης Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 21,10-12, Α΄ 23,1, Β΄ 73,10, Β΄ 84,3, Β΄ 92,5, Γ΄ 107,20, Γ΄ 137,18, Γ΄ 138,8, Γ΄ 155,15, Γ΄ 156,7, Ε΄ 4,1, Ε΄ 7,14, Ε΄ 16,6, Ε΄ 17,9-10, Ε΄ 18,6, Ε΄ 19,11, Ε΄ 23,7-8, Ε΄ 26,1-2, Ε΄ 27,18, Ε΄ 35,16, Ε΄ 41,20, Ε΄ 43,1, Ε΄ 45,20, Ε΄ 47,8, Ε΄ 48,11-12, Ϛ΄ 92,18, Ϛ΄ 93,22-23, Ζ΄ 137,2, Ζ΄ 140,22, Ζ΄ 141,12-13, Ζ΄ 142,20, Η΄ 161,11, Η΄ 167,10, Η΄ 178,1, Η΄ 193,16, Θ΄ 212,6, Θ΄231,14, Θ΄232,1, Θ΄ 259,3, Ι΄ 268,21, Ι΄ 270,5, Ι΄ 286,15, Ι΄ 300,11.

γ) *υπονοούμενες-καθορισμένες ελλείψεις*

Πέραν των *ρητών-χαρακτηρισμένων ελλείψεων* (*καθορισμένων ή μη*) στις τέσσερις υπό εξέταση αφηγήσεις ανιχνεύονται και οι *υπονοούμενες ελλείψεις* (*καθορισμένες ή μη*). Όπως έχει αναφερθεί, οι *υπονοούμενες ελλείψεις* γίνονται αντιληπτές εντός μίας αφήγησης μόνο μέσω *χρονολογικών κενών* ή *αφηγηματικών ασυνεχειών* (απουσία οποιουδήποτε «χρονικού δείκτη»). Αυτές μπορούν να είναι *καθορισμένες* ή *μη καθορισμένες* (δυνατότητα προσδιορισμού ή μη του χρονικού διαστήματος που απουσιάζει από την αφήγηση)[1104].

Υπονοούμενη-καθορισμένη έλλειψη εντοπίζεται στο σημείο εκείνο της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας*, όπου αναφέρεται η ανάληψη της πολιτικής εξουσίας από τον Μωυσή και ξαφνικά η αφήγηση μεταβαίνει στο ογδοηκοστό έτος της ζωής του, κατά το οποίο εκείνος διέσχισε την Ερυθρά θάλασσα και ηγήθηκε της Εξόδου των Ιουδαίων από την Αίγυπτο: *Καὶ τοῦ μὲν Λευὶ ἀπόγονοι Μωϋσῆς … ὁ δὲ Μωϋσῆς πρὸς τὸ ἄρχειν μεθίστατο· ὃς ἐν τῷ ὀγδοηκοστῷ ἔτει τῆς ζωῆς αὐτοῦ πατεῖ τὴν Ἐρυθρὰν Θάλασσαν καὶ ἐξάγει τὸν λαὸν ἐξ Αἰγύπτου* (*υπονοούμενη-καθορισμένη έλλειψη*)[1105].

Επίσης, ο αφηγητής της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* αναφερόμενος στα γεγονότα που έλαβαν χώρα τρεις ημέρες ύστερα από την άλωση, μνημονεύει την παραχώρηση του Μωάμεθ Β΄ να αποπλεύσουν οι Οθωμανοί με όσα αγαθά και αιχμαλώτους είχαν συγκεντρώσει. Το οθωμανικό στρατόπεδο έβριθε και αυτό αγαθών και αιχμαλώτων και οι στρατιώτες περπατούσαν, φόρτωναν είδη, διασκέδαζαν, έτρωγαν και έπιναν, λεηλατούσαν ή έριπταν στο έδαφος αντικείμενα, όπως ιερές εικόνες. Ύστερα από όλα αυτά, ο αφηγητής διευκρινίζει τι έκανε ο Μωάμεθ Β΄ την πέμπτη πλέον ημέρα ύστερα από την άλωση, οπότε και ο σουλτάνος αφίχθη στον Γαλατά και έδωσε εντολή να απογραφούν οι κάτοικοι: *ἐν δὲ τῷ Πασκεσὲν πολιχνίῳ τὰς ἡμέρας ἐκείνας κατερχομένης νηὸς … ἐλθὼν δὲ ἀπὸ Διδυμοτείχου ἐν Ἀδριανουπόλει τῷ Ἰανουαρίῳ μηνὶ* (*υπονοούμενη-καθορισμένη έλλειψη*)[1106].

Υπονοούμενη-καθορισμένη έλλειψη εντοπίζεται και στην αφήγηση του *Χρονικοῦ*, όπου ο αφηγητής αναφερόμενος στην επιστροφή του Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγου από τη Δύση στην Κωνσταντινούπολη στις αρχές του δωδέκατου έτους

[1104] Σχετικά βλ. στο παρόν, 171-172.
[1105] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 1.3.7-9 (31).
[1106] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 42.1.28 (391)-42.2.20 (393). Βλ. επίσης Δούκας *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 1.2.16 (29)-1.2.1 (31), 35.2.18 (309), 35.3.28 (309).

(1403) μεταβαίνει έπειτα στη γέννηση του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου, η οποία τοποθετείται στις 8 Φεβρουαρίου του δεκάτου τρίτου έτους, δηλ. το 1405 (*εἰς τὰς ἀρχὰς οὖν τοῦ ιβ-ου ἔτους ἐπανῆλθεν ἀπὸ τῆς Δύσεως εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ ἅγιος βασιλεὺς κῦρ Μανουὴλ ὁ Παλαιολόγος. Καὶ τῷ ιγ -ῳ ἔτει, μηνὶ φευρουαρίῳ η-η, ἐγεννήθη αὐτῷ καὶ ὁ δεύτερος Κωνσταντῖνος, ὃς ἐγεγόνει καὶ βασιλεύς*[1107]).

δ) *υπονοούμενες-μη καθορισμένες ελλείψεις*

Για τη διάκριση των *υπονοούμενων ελλείψεων* σε *καθορισμένες* ή μη *καθορισμένες* κριτήριο συνιστά η ύπαρξη ή μη αντιστοίχως οποιασδήποτε χρονολογικής αναφοράς, ούτως ώστε μέσω αυτής να μπορεί να υπολογιστεί το χρονικό διάστημα που δεν μνημονεύεται στην αφήγηση. Απαραίτητο είναι να διευκρινιστεί ότι η χρονολογική ένδειξη δεν αφορά στην επισήμανση του χρόνου που παραλείπεται, γιατί τότε σε αυτήν την περίπτωση θα επρόκειτο για *ρητή-χαρακτηρισμένη καθορισμένη* ή μη *καθορισμένη έλλειψη*.

Υπονοούμενη-μη καθορισμένη έλλειψη παρατηρείται έπειτα από κάποια *ανάληψη*. Ο αφηγητής του *Χρονικοῦ* αναφέρεται *αναδρομικά* στον θάνατο του μεγάλου

[1107] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 2.1.1-5 (6). Βλ. επίσης Σφραντζής, *Χρονικόν*, 4.1.16-18 (8), 4.2.1 (10) και 4.2.2 (10), 4.3.9 (10) και 4.3.11 (10) και 4.4.13-14 (10) και 5.1.1 (12) και 5.2.22-23 (12) και 6.1.1/5 (14) και 6.2.7 (14) και 6.2.8-9 (14) και 7.1.12 (14) και 7.4.18 (16), 9.2.9 (20) και 9.4.20 (20) και 10.1.1 (22) και 10.2.7 (22) και 11.1.10 (22) και 12.1.7 (24) και 12.2.9 (24) και 12.3.13 (24) και 12.4.1 (26) και 13.1.11 (26) και 14.1.1 (30) και 14.2.8 (30) και 14.4.13 (30) και 15.1.15 (30) και 16.8.10 (40) και 17.8.19 (44) και 20.1.1 (64) και 20.6.22 (66) και 20.7.24 (66) και 20.9.3 (68) και 22.10.9 (68) και 21.1.12 (68) και 21.2.25 (68) και 21.4.4 (70) και 21.5.6 (70) και 21.6.13 (70) και 21.7.15 (70) και 21.8.17 (70) και 21.9.1 (72) και 21.10.4 (72) και 21.11.7 (72) και 21.12.11 (72) και 21.13.14 (72) και 21.14.17 (72) και 22.1.1 (74) και 22.5-6.8-9,11 (76) και 22.9.1 (78) και 22.11.12 (78) και 22.12.21 (78) και 23.1.1 (80) και 24.1.3 (86) και 24.2.6 (86) και 24.3.9 (86), 24.4.15 (86) και 24.5.1 (88) και 24.6.3 (88) και 24.7.5 (88) και 24.8.9 (88) και 24.10.16 (88) και 24.11.21 (88) και 25.1.1 (90) και 25.3.15-16 (90) και 25.4.19 (90) και 25.5.1 (92) και 25.6.3 (92) και 25.7.8 (92) και 26.1.14/17 (92) και 26.5.8 (94) και 26.6.16 (94) και 26.7.20 (94) και 26.8.22 (94) και 26.9.24 (94) και 27.1.1 (96) και 28.1.7 (98) και 28.3.13 (98) και 28.4.17 (98) και 28.5.22 (98) και 28.6.1 (100) και 28.7.5 (100) και 29.1.9 (100) και 29.3.19 (100) και 29.5.7 (102) και 29.6.9 (102) και 29.7.12 (102) και 30.1.20 (102) και 30.3.8-9 (104) και 30.4.13 (104) και 31.12.28 (112) και 32.1.1 (114) και 35.1.11 (130) και 35.2.15 (130) και 35.3.19 (130) και 35.4.22 (130) και 35.5.1 (132) και 35.6.4 (132) και 35.9.1 (134) και 35.11.17 (134) και 37.1.16 (142) και 37.2.1 (144) και 37.6.25 (144) και 37.7.1 (146) και 37.8.5 (146) και 37.9.7 (146) και 37.11.14 (146) και 37.12.17 (146) και 37.13.19 (146) και 37.14.1 (148) και 37.15.9 (148) και 38.1.17 (148) και 38.2.1 (150) και 38.5.23 (150) και 39.1.1 (152) και 39.2.11 (152) και 40.1.23 (158) και 40.12.13 (164) και 41.2.24-25 (166) και 41.5.13-14 (168) και 42.3.11 (172) και 42.5.15 (172) και 42.8.14 (174) και 42.10.23 (174) και 42.12.7 (176) και 43.1.12 (176) και 43.4.1 (178) και 44.1.8 (180) και 44.3.1 (182) και 45.1.7 (182) και 45.2.17 (182) και 45.3.22 (182) και 46.1.16 (186) και 46.2.20 (186) και 46.3.24 (186) και 46.4.28 (186) και 46.5.1 (188) και 46.10.10 (190) και 46.11.13 (190) και 47.1.1 (192) και 47.2.12 (192) και 47.3.15 (192) και 47.4.18 (192) και 47.5.22 (192) και 47.6.25 (192) και 48.1.1 (194) και 48.4.1 (196)-λόγω όγκου οι συγκεκριμένες παραπομπές περιλαμβάνουν μόνο τις ημερομηνίες και όχι τα γεγονότα-.

Λουκάνη και επανέρχεται χρονικά στο *παρόν της αφήγησης* και στις κατακτήσεις περιοχών από τον Μωάμεθ Β΄, χωρίς να παρέχονται πληροφορίες για τον ενδιάμεσο χρόνο που αποσιωπάται πλήρως: *τοῦ μεγάλου Λουκάνη (ὃς προαπέθανεν εἰς ἀπόπατον διαβιβάσας τὴν ψυχὴν ἅμ' ἐγκάτοις), κατῆλθεν (ὁ ἀμηρᾶς) εἰς τὰ περὶ τὴν Ἀνδροῦσαν καὶ λαβὼν αὐτήν*[1108].

Υπονοούμενη-μη καθορισμένη έλλειψη από *πρόληψη* στο *Χρονικὸν* αποτελεί επίσης η επισήμανση του θανάτου των γονέων του Σφραντζή και η επαναφορά του αφηγητή στο παρόν της αφήγησης που σχετίζεται με τους λόγους της μη αφίξεως του Σφραντζή και του πατέρα του μαζί με τον *δεσπότη* Θωμά στον Μορέα, καθώς και της γενικότερης καθυστέρησής τους: *Εἰ καὶ οὐκ ἀπέθανον ὡς τελέως ἀπὸ τούτου, μετέπειτα δὲ καὶ ἀσθενῶς. Ὅπερ ἦν καὶ αἴτιον τοῦ μὴ ἐλθεῖν τὸν γεννήσαντά με εἰς τὸν Μορέαν μετὰ τοῦ αὐθεντοπούλου κῦρ Θωμᾶ εἰς τάξιν τατᾶ αὐτοῦ … ὁ μὲν ἐμοῦ πρῶτος ἀδελφὸς … ὁ δὲ μετ' ἐμοῦ ἕτερος … γέγονε καλόγερος*[1109].

Υπονοούμενη-μη καθορισμένη έλλειψη από *ανάληψη* παρατηρείται και στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν*, μεταξύ της άφιξης του Ορχάν στην Κωνσταντινούπολη (προκειμένου να μην δολοφονηθεί) και της πληροφόρησης του ιδίου για την κατάληψη της Πόλης από τους Οθωμανούς και της προσπάθειάς του να διαφύγει: *ὃν εἶχε βασιλεὺς Κωνσταντῖνος ἐν τῇ πόλει ἐν πολλῇ ἄγων θεραπείᾳ τε καὶ τιμῇ δι' ἐλπίδας φυγάδα πρὸ πολλοῦ ὄντα διὰ τὸν φόβον τοῦ αδελφοῦ· ἐζήτει γὰρ αὐτὸν ἀνελεῖν*[1110].

Ακολούθως, *υπονοούμενη-μη καθορισμένη έλλειψη* από *πρόληψη* εντοπίζεται στην αναφορά του αφηγητή των *Ἱστοριῶν* στον μετέπειτα φόνο του Ιωνούζη από τον Μωάμεθ Β΄ και στη μετάβασή του στο παρόν της αφήγησης, στην οποία μνημονεύεται

[1108] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 40.11.8-10 (164). Βλ. επίσης Σφραντζής, *Χρονικόν*, 5.1.15-17 (12), 11.2.16,19 (22)-11.3.1 (24), 12.3.14 (24)-12.4.1 (26), 12.4.3-4,5-6 (26), 13.1.11 (26), 14.1.2-4 (30), 16.8.10-12 (40), 17.9-10.12-14 (46), 18.2.7-8 (48), 21.8.28 (70)-21.9.1 (72), 22.11.16-18 (78), 22.12.25-27 (78), 23.7.25 (82)-23.8.2 (84), 26.3.24 (92)-26.4.1 (94), 29.4.2-5 (102), 30.3.10-11 (104), 31.1.14-16 (108), 31.3.1-4 (110), 40.13.22-24 (164), 46.1.18-21 (186), 46.5.3-5 (188), 46.9.7-9 (190), 46.11.15-16 (190), 47.3.16-18 (192), 47.4.19-22 (192).

[1109] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 5.1.11-21 (12). Βλ. επίσης Σφραντζής, *Χρονικόν*, 1.1.13 (4)-2.1.1 (6), 2.2.5 (6)-3.1.6 (6), 12.4.3-4 (26), 15.1.19 (30)-15.2.1 (32), 40.4.16 (160)-40.16.14 (166), 46.9-10.7-10 (190).

[1110] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 64.1.30-31 (73). Βλ. επίσης Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 4.4.14-16 (16), Α΄ 6.2.2 (19)-6.3.13 (19), Α΄ 8.3.21-8.4.27 (20), Α΄ 10.2.15 (21)-10.4.6 (22), Α΄ 16.8.22 (32)-16.12.20 (33), Α΄16.17.16-21 (34), 18.1.5-7 (36), Α΄ 18.3.18 (36)-18.5.31 (36), Α΄ 22.4.17-22 (39), Α΄ 68.4.3 (77)-69.2.20 (79), Α΄ 69.3.14-18 (80), Α΄ 76.1.10-25 (87), Α΄ 77.1.3-4 (88), Α΄ 77.2.10-12 (88), Β΄ 13.2.10-12 (105), Β΄ 14.1.20-24 (105), Β΄ 15.3.18-21 (106), Β΄ 23.1.9-10 (115), Γ΄ 4.5.29 (122)-5.1.7 (123), Γ΄ 7.1.1-3 (126), Γ΄ 9.3.8 (128)-9.4.13 (128), Γ΄ 15.2.10-12 (136), Γ΄ 16.2.4-10 (137), 16.3.10 (137)-16.4.21 (137), Γ΄ 16.6.32-33 (137), Γ΄ 24.1.10-17 (149), Γ΄ 24.6.14-19 (150), Δ΄ 3.4.18-22 (155), Δ΄ 4.1.15-17 (157), Δ΄ 4.3.23 (157)-4.3.6 (158), Δ΄ 14.4.21 (174)-14.5.28 (174), Δ΄ 16.1.25 (177)-16.2.10 (178), Ε΄ 3.2.23-29 (184), Ε΄ 12.1.19 (199)-12.2.22 (199), Ε΄ 13.1.5-8 (201).

η παραμονή του σουλτάνου στην Αδριανούπολη και η προετοιμασία του για εκστρατεία εναντίον των Τριβαλλών: *ὁ βασιλεὺς καὶ δι᾽ αὐτό γε τοῦτο καὶ ἄλλας αἰτίας μικρὸν ὕστερον ἀνεῖλεν αὐτόν. Καὶ ταῦτα μὲν ταύτῃ. Βασιλεὺς δ᾽ ἐν Ἀδριανουπόλει διάγων χειμῶνος στρατιὰν μεγάλην παρασκεύαζεν ἐπὶ Τριβαλλούς*[1111].

Στην ιστορική αφήγηση του Χαλκοκονδύλη *έλλειψη* από *ανάληψη* εντοπίζεται στο σημείο, όπου επισημαίνεται *αναδρομικά* η προηγούμενη άφιξη του Μουράτ Α΄ στην Ευρώπη, ενώ ο αφηγητής αναφέρεται στη συμφωνία που συνήφθη μεταξύ του Ιωάννη Ε΄ και του Μουράτ Α΄: *Ἰωάννης μὲν οὖν τῷ τε Ἀμουράτῃ νεωστὶ ἐς τὴν Εὐρώπην διαβάντι ξυμμαχίαν ἐποιήσατο*[1112].

Υπονοούμενη-μη καθορισμένη έλλειψη εντοπίζεται επίσης στην αναφορά των κατορθωμάτων του Δραγάση εναντίον των Αλβανών και των Τριβαλλών, καθώς και των κατακτήσεών του. Εν συνεχεία, ο αφηγητής των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν* μεταβαίνει στην επισήμανση ότι, έπειτα από τον θάνατο του Δραγάση, ο αδελφός του Κωνσταντίνος, κατέλαβε τις περιοχές του και μετέβη στον Βαγιαζήτ Α΄: *Ἐνταῦθα μὲν οὖν ἐγγυᾶται Κωνσταντῖνος ὁ Ζάρκου, Δραγάσεω ἀδελφός, ὃς ἐκείνου τελευτήσαντος τοῦ Ζάρκου … καὶ πρός τε Ἀλβανοὺς καὶ Τριβαλλοὺς πολεμίους διαπολεμῶν χώραν τε αὑτῷ ὑπηγάγετο οὐ φαύλην, καὶ ἐπὶ τῇ τελευτῇ αὐτοῦ Κωνσταντῖνος ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ κατέσχε τὴν χώραν καὶ ἐφοίτα ἐς τὰς βασιλέως θύρας*[1113]. Στην περίπτωση αυτή είναι προφανές ότι από την αφήγηση απουσιάζει ο χρόνος μεταξύ των κατορθωμάτων του Δραγάση και της κατάληψης των κτήσεών του από τον Κωνσταντίνο, ύστερα από τον θάνατο του Δραγάση.

ε) *υποθετικές ελλείψεις*

[1111] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Β΄ 5.5.12 (94)-6.1.16 (94). Βλ. επίσης Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 10.8.1 (131)-10.9.7 (131), Ε΄ 6.7.3 (190)-6.8.5 (190).
[1112] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 34,14-15.
[1113] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 75,13-20. Βλ. επίσης Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 24,18-25,8, Α΄ 26,3-5, Β΄ 59,1-8, Γ΄ 128,23-25, Ε΄ 19,22- 20,3 Ε΄ 56,3-4,10 Ϛ΄ 93,5-11, Ϛ΄ 94,15-18, Ζ΄ 119,22-120,1, Η΄ 146,1-147,1, Η΄ 147,18-148,1 Θ΄ 225,1-4, Θ΄ 239,4-6, Ι΄ 280,3-4, Ι΄ 300,25-301,1.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει και η κατηγορία των *υποθετικών ελλείψεων*[1114]. Οι *υποθετικές ελλείψεις* δεν είναι δυνατόν να εντοπιστούν στο σημείο που προκύπτει η *έλλειψη*, αλλά τις αντιλαμβάνει κανείς μέσω κάποιας εκ των υστέρων *ανάληψης*, η οποία συμπληρώνει κάποιο προγενέστερο *χρονολογικό κενό*. Στην αφήγηση της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας υποθετική έλλειψη* εντοπίζεται στο σημείο, όπου ο αφηγητής διευκρινίζει ότι θα επανέλθει *αναδρομικά* στα γεγονότα της πορείας που είχαν οι ευρισκόμενοι στο Λοπάδιο, έπειτα από την απόφαση του Τζινεήτ να τραπεί σε φυγή, ούτως ώστε να μην υπάρχει *αφηγηματικό κενό-έλλειψη*: *Ἐπαναστραφέντες τοίνυν ἴδωμεν καὶ τοὺς οὓς ἐν τῷ Λοπαδίῳ ἀποδεδρακὼς ἀφῆκεν ὁ Τζινεήτ, πῶς ἄρα τὰ κατ᾽ αὐτῶν ἐγεγόνεισαν*[1115].

Ο αφηγητής της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* συνειδητοποιώντας ακόμα ότι έχει ολισθήσει σε *έλλειψη* πέντε μηνών (*ρητή-χαρακτηρισμένη-καθορισμένη έλλειψη*) επιστρέφει *αναδρομικά* και αναφέρεται στις προετοιμασίες που πραγματοποιούσε ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος στην Κωνσταντινούπολη, για να μπορέσει να αντιμετωπίσει την επικείμενη εκστρατεία του Μωάμεθ Β΄. Κατ' αυτόν τον τρόπο ο αφηγητής επιτυγχάνει να μην υπάρχει *έλλειψη* στην αφήγησή του ως το ζήτημα αυτό: *Ἀλλὰ τί τὸ ποιῆσάν με πηδῆσαι πέντε μηνῶν διάστημα; … Ὁ βασιλεὺς οὖν στείλας τινὰς τῶν αὐτοῦ ἀρχόντων ἐν ταῖς νήσοις καὶ ἐν ἑτέραις ἐπαρχίαις τῶν χριστιανῶν ὠνήσασθαι σῖτον καὶ παντοδαπὰ ὄσπρια καὶ ὅσα τὰ πρὸς τροφήν, ἐκδεχόμενοι τὴν ἄφιξην τοῦ τυράννου ἐν ἔαρι* (*υποθετική έλλειψη*)[1116].

Περνώντας στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, μία *υποθετική έλλειψη* καθίσταται εμφανής από την *ανάληψη* (*Ταῦτα μὲν οὖν ξυνηνέχθη, πρὶν ἢ Ἀνδρόνικον τὸν παῖδα βασιλέως ἀφιστάμενον σὺν τῷ Ἀμουράτεω παιδὶ τῷ Σαουζῇ ἐξενέγκαι πόλεμον ἄμφω τῷ Ἀμουράτῃ κατὰ ταῦτα. Ὕστερον … Ἐμμανουήλου ἐς νεωτερισμὸν … καὶ τήν τε Θέρμην … αὐτὸν … ἐπιτεῖλαι … τῷ Ἑλλήνων βασιλεῖ τὸν παῖδα τὰ αὐτὰ τούτῳ ποιῆσαι … ὄξει ζέοντι κατενέγκαι τῷ ὀφθαλμῷ …. μετὰ δὲ ταῦτα ὡς Ἐμμανουῆλος … Θέρμην … ἐπιτροπεύων διίθυνε*[1117]), στα γεγονότα που συνέβησαν πριν την επανάσταση (1373) του Ανδρόνικου Δ΄ και του Σαουτζή Τσελεμπή εναντίον των πατέρων τους Ιωάννη Ε΄ και Μουράτ Α΄ αντίστοιχα (*Ἐν ᾧ δὴ κατὰ τὴν Ἀσίαν διέτριβε*

[1114] Για το θέμα αυτό βλ. στο παρόν, 171-172.
[1115] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 27.1.12-13 (223).
[1116] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 36.6.31-32 (319)-36.7.3 (321).
[1117] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 48,12-17.

... Σαουζῆς ὁ πρεσβύτερος τῶν παίδων αὐτοῦ ... καταλειφθείς, ὥστε ἐφορᾶν τε τὴν ἀρχὴν ... οὗτος δὲ συνίστη τε ... καὶ τοῦ Ἑλλήνων βασιλέως τῷ ... Ἀνδρονίκῳ ... δυνάμει[1118]**).**

[1118] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 36,20-42,8. Στο σημείο αυτό πρέπει να υπογραμμιστεί ότι όλες οι *συμπληρωματικές αναλήψεις* συμπληρώνουν χρονολογικά κενά. Για επιπλέον, *συμπληρωματικές αναλήψεις*, από τις οποίες αντιλαμβανόμαστε *υποθετικές ελλείψεις* βλ. στο παρόν, 134-138.

7.3. ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΑΦΗΓΗΣΗΣ

Τρίτη παράμετρο του *αφηγηματικού χρόνου* αποτελεί η *συχνότητα της αφήγησης*. Η *αφηγηματική συχνότητα* αφορά στις σχέσεις *επανάληψης* που υφίστανται μεταξύ των *γεγονότων της ιστορίας* και των *αφηγηματικών τους εκφωνημάτων*. Με κριτήριο τους άξονες *επανάληψη ή μη γεγονότος* και *επανάληψη ή μη εκφωνήματος* ο Genette διέκρινε τέσσερα είδη *αφηγηματικής συχνότητας*[1119]. Πρώτο είδος αποτελεί η αφήγηση ενός γεγονότος *μία μόνο φορά*, καθώς και το γεγονός πραγματοποιήθηκε μία φορά (*ενική/μοναδική αφήγηση/σκηνή*)[1120]. Δεύτερος τύπος είναι η αφήγηση «ν» φορών του γεγονότος που συνέβη «*ν» φορές* (*αναφορική, ενική αφήγηση*). Χαρακτηρίζεται *ενική* και εντάσσεται στον προηγούμενο τύπο (*ενική/μοναδική αφήγηση/σκηνή*), καθώς η έννοια αυτή ορίζεται με βάση την ισότητα των αριθμών των *επαναλήψεων* της αφήγησης με εκείνων της ιστορίας και όχι με γνώμονα τους αριθμούς μόνο των *επαναλήψεων* των γεγονότων της ιστορίας ή μόνο των *επαναλήψεων* των εκφωνημάτων[1121]. Τρίτο είδος είναι η *επαναληπτική αφήγηση*, στην οποία ένα γεγονός που συντελέστηκε *μία φορά*, ο αφηγητής το αφηγείται «*ν*» *φορές* (πολλές φορές). Στην κατηγορία αυτή εντάσσονται οι *επαναληπττικές αναλήψεις*, οι *προλήψεις,* καθώς και οι διαφοροποιήσεις στο ύφος ή στην *οπτική γωνία*. Απαραίτητο είναι να τονιστεί ότι στην *επαναληπτική αφήγηση*, οι *επαναλήψεις* των εκφωνημάτων δεν αποτελούν και *επαναλήψεις* γεγονότων[1122]. Τελευταίος κατά σειρά τύπος *συχνότητας* είναι η *θαμιστική αφήγηση*, δηλ. η *μοναδική αφήγηση* ενός γεγονότος που συνέβη «ν» φορές (πολλές φορές) και θυμίζει τη *σύνοψη*, καθώς δύναται να συμπεριλαμβάνει πολλές περιπτώσεις του ιδίου γεγονότος[1123]. Οι *θαμιστικές αφηγήσεις* διακρίνονται περαιτέρω σε *εσωτερικές συνθετικές θαμιστικές* (ο χρόνος τους δεν υπερβαίνει τον χρόνο της *μοναδικής σκηνής*[1124]) και σε *εξωτερικές γενικευτικές θαμιστικές* (το *θαμιστικό* τμήμα υπερβαίνει τον χρόνο της *μοναδικής σκηνής*[1125]). Είναι δυνατόν να υπάρξει συνδυασμός και των δύο περιπτώσεων[1126]. Ο Genette δεν παραλείπει να επισημάνει και το *ψευδο-θαμιστικό στοιχείο*, δηλ. σκηνές που φαίνονται *θαμιστικές,* αλλά δεν είναι

[1119] Genette, *Figures III*, 145-146.
[1120] ό.π., 146.
[1121] ό.π., 146.
[1122] ό.π., 147.
[1123] ό.π., 147-149.
[1124] ό.π., 150.
[1125] ό.π., 149-150.
[1126] ό.π., 150-151.

δυνατόν να θεωρήσει κανείς ότι επαναλαμβάνονταν πολλές φορές με τον ίδιο τρόπο, δίχως την παραμικρή αλλαγή[1127].

[1127] ό.π., 151-152.

Α) ***Μοναδική ενική αφήγηση-μοναδική σκηνή***[1128]

Στην ιστορική αφήγηση του Δούκα εντοπίζονται πολύ χαρακτηριστικά παραδείγματα *μοναδικής-ενικής αφήγησης-μοναδικής σκηνής*. Ο αφηγητής διηγείται ότι τοξότες έρριψαν βέλη εναντίον του Μουσουλμάν, ο οποίος έπεσε από το άλογό του, και τη στιγμή αυτή οι τοξότες άδραξαν την ευκαιρία και τον καρατόμησαν: *Τότε οἱ τρεῖς ... βέλη κατὰ τοῦ Μουσουλμὰν καὶ πίπτει τοῦ ἵππου καὶ τὴν κεφαλὴν ἀποτέμνουσιν*[1129].

Στο πλαίσιο της ίδιας αφήγησης ο *αποδέκτης* της πληροφορείται ότι ο σουλτάνος Μωάμεθ Β΄ απέστειλε επίσης προς τον *βοεβόδα* της Βλαχίας, προκειμένου εκείνος να παρουσιαστεί ενώπιόν του μαζί με τα τέκνα του, για να τον προσκυνήσει, αλλά και για να του καταβάλει τον ετήσιο φόρο: *Ἐν δὲ τῷ ... πέμπει πρὸς τὸν βεηβόδα Βλαχίας ἀποκρησιάριον μηνύων αὐτῷ τοῦ ἐλθεῖν ... εἰς προσκύνησιν, ἔχων καὶ φέρων ... παῖδας φ' ... τὸ κατ' ἔτος διδόμενον τέλος ... δέκα*[1130].

Ακολούθως, στην αφήγηση του Σφραντζή αναφέρεται ότι ο Τουραχάν κατεδάφισε το Εξαμίλιο και φόνευσε Αλβανούς: *Καὶ τὸν ... ἐχάλασε καὶ ὁ Τουραχάνης τὸ Ἑξαμίλιον εἰς τὸν Μορέαν καὶ πολλοὺς τῶν Ἀλβανιτῶν ἐσκότωσε*[1131].

Επίσης, ο αφηγητής του *Χρονικού* αναφέρεται ότι οι Βενετοί κατέλαβαν το κάστρο Στροβύλι πλησίον της Κέρκυρας: *Περὶ δὲ ... ἀπῆρεν καὶ ἡ αὐθεντία τῶν Βενετιῶν τὸ πλησίον τῶν Κορυφῶν καστέλλιον Στροβύλιν ὀνομαζόμενον*[1132].

Από την ιστορική αφήγηση του Κριτοβούλου αξίζει να μνημονευθεί η άφιξη του Ιουστίνου με επανδρωμένα πλοία στην Κωνσταντινούπολη: *ἐν δὲ ταῖς ... ἀφικνεῖται ... Ἰουστῖνος ... ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ καὶ δύο τῶν μεγάλων ὁλκάδων ... ἀνδράσι τε καὶ ὅπλοις ... διαφόρων*[1133], καθώς και η παρατήρηση από τον σουλτάνο Μωάμεθ Β΄ του Ευρίπου και των παλιρροιών του, αλλά και ολόκληρου του νησιού:

[1128] Ο εν λόγω τύπος περιλαμβάνει την αφήγηση ενός συμβάντος μία φορά, επειδή το συγκεκριμένο γεγονός συνέβη μία φορά. Για το θέμα αυτό βλ. στο παρόν, 222.
[1129] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 19.5.13-15 (125).
[1130] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 45.20.10-13 (431). Για επιπλέον παραδείγματα βλ. Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 16.8.14-15 (99), 27.7.1-3 (229), 28.4.12-13 (233), 37.8.27-29 (325).
[1131] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 12.1.7-8 (24).
[1132] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 47.2.12-14 (192). Βλ. ακόμα Σφραντζής, *Χρονικόν*, 21.12.11-13 (72), 42.3.11-12 (172), 44.1.8-10 (180), 46.3.24-25 (186).
[1133] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 25.1.17-23 (40).

παροδεύσας ... ἐν Εὐβοίᾳ κατεθεᾶτο τάς τε συχνὰς παλίρροιας Εὐρίπου καὶ τὰς μεταβολὰς τήν τε ἄλλην τῆς νήσου θέσιν τε καὶ κατάστασιν ... γεφύρᾳ[1134].

Στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν* μνημονεύεται επίσης ο τραυματισμός του Ιουστινιάνη (*καὶ ὁ Λόγγος αὐτὸς τιτρώσκεται τηλεβολίσκῳ ἐς τὴν χεῖρα*[1135]), καθώς και ο τραυματισμός και ο θάνατος του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου (*ἔτρωσαν βασιλέα Κωνσταντῖνον ἐς τὸν ὦμον, καὶ ἐτελεύτησεν*[1136]).

Β) ***αναφορική-ενική αφήγηση***

Όσον αφορά στην *αναφορική-ενική αφήγηση*[1137] αυτή εντοπίζεται σε αρκετά σημεία των αφηγήσεων των τεσσάρων ιστορικών της αλώσεως. Στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* τονίζεται ότι, όταν οι Σκύθες οδήγησαν αιχμάλωτο τον Βαγιαζήτ Α΄ ενώπιον του Τεμήρη, ανακοίνωσαν το όνομα του Βαγιαζήτ Α΄, αλλά ο Τεμήρης δεν αντέδρασε. Τότε, οι Σκύθες αναφώνησαν για *δεύτερη φορά* το όνομα του Οθωμανού κρατούμενου: *ἀπαγαγόντες οὖν αὐτὸν ... ἦραν φωνὴν εὐφημοῦντες τὸν Τεμὴρ-χὰν καὶ σὺν τῇ εὐφημίᾳ καὶ τὸ τοῦ Παγιαζὴτ ὄνομα ἐπὶ χείλεσιν ... οὐκ ἀνέθορε πρὸς τοὺς εὐφημοῦντας αὐτόν. Τότε πάλιν γεγωνοτέρᾳ φωνῇ εὐφήμουν οἱ παρεστηκότες καὶ τὸ τοῦ Παγιαζὴτ ὄνομα ἐκ δευτέρου ἀνήγγειλαν*[1138].

Στην πορεία της αφήγησης ο *αποδέκτης* πληροφορείται ότι ο Μωάμεθ Α΄, όταν συγκρούστηκε με τον Μωσή έξω από την Κωνσταντινούπολη, ηττήθηκε και κατέφυγε στον Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγο. Τότε, ο Μωάμεθ Α΄ για δεύτερη φορά συνεπλάκη με τον Μωσή, αλλά ηττήθηκε και πάλι και διέφυγε στην Κωνσταντινούπολη όπου ο αυτοκράτορας για ακόμα μία φορά του συμπεριφέρθηκε με φιλικότητα: *Ἔξεισι τῆς Πόλεως ὁ Μεχεμὲτ ... καὶ συμμίξας τῷ Μωσῇ*[1139]*... ἐπεμελεῖτο πάλιν τοῦ ἐξελθεῖν ἐκ δευτέρου καὶ συμπλακῆναι τῷ Μωσῇ ... ἐξελθὼν δὲ πάλιν ἐκ δευτέρου ὁ Μεχέμετ*

[1134] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 9.8.6-11 (129). Βλ. επιπλέον Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 41.1.1-3 (55), Α΄ 64.1.33 (73)-64.1.1 (74), Β΄ 20.12.3-5 (114), Δ΄ 16.1.29 (177)-16.1.2 (178).
[1135] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Η΄159,11-12.
[1136] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Η΄ 159,24-25. Για το ίδιο ζήτημα βλ. Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Α΄ 3,16-18, Β΄ 58,17-18, Γ΄ 135,2-6, Ι΄ 303,15-17.
[1137] Η *αναφορική-ενική αφήγηση* αφορά, όπως έχει ήδη επισημανθεί (βλ. στο παρόν, 222), στην αφήγηση «ν» φορών του γεγονότος που συνέβη «ν» φορές.
[1138] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 16.10.25-30 (99).
[1139] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 19.10.27-29 (129).

καὶ πάλιν ἠττήθη καὶ πάλιν ἐν τῇ Πόλει κατέφυγε καὶ πάλιν ὁ βασιλεὺς αὐτὸν ὑπεδέξατο (*αναφορική-ενική αφήγηση*)[1140].

Περνώντας στην αφήγηση του Σφραντζή, α*ναφορική-ενική αφήγηση* εντοπίζεται στην άρνηση του *δρώντος προσώπου-Σφραντζή* να αναλάβει κάποιο αξίωμα, το οποίο κατέχει ήδη άλλος. Ο Σφραντζής σε δύο συναντήσεις του με τον *μεγάλο δούκα* Λουκά Νοταρά εκφράζει την ίδια αντίρρηση: *Ὅτι νὰ τὸν ζητήσω νά με εὐεργετήση ὀφφίκιον μεγαλώτερον, πλὴν ὅπερ ἄλλος οὔτε ἔχη-ἐκεῖνος προεῖπέ σοι, ὅτι οὐδὲν θέλει κανένα, ἂν ἔνι τὸ μεγαλώτερον, ἄν ἔχη αὐτὸ ἄλλος*[1141]. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι η άρνηση αυτή παρουσιάζεται την πρώτη φορά μέσω των λόγων του *δρώντος προσώπου-Σφραντζή*, ενώ τη δεύτερη μέσω του ευθέως λόγου του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου.

Ίδιου τύπου αφήγηση εντοπίζεται και στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν* και ειδικότερα στη γέμιση και στην πυροδότηση ενός κανονιού για δεύτερη φορά: *ἐπισκευάσαντες δὲ καὶ αὖθις αὐτὴν καὶ μικρὸν παρεκκλίναντες ἀφιᾶσιν*[1142].

Ενδιαφέρουσα περίπτωση *αναφορικής-ενικής αφήγησης* αποτελεί και η μνημόνευση από τον αφηγητή των *Ἱστοριῶν* της επιστροφής του σουλτάνου Μωάμεθ Β΄ στο Βυζάντιο έπειτα από ορισμένα γεγονότα, καθώς και η αρίθμηση του έτους της βασιλείας του, το οποίο κάθε φορά είχε ολοκληρωθεί: *ἐξήκει τὸ πεντηκοστὸν καὶ ἔννατον ἔτος πρὸς τοῖς ἐννακοσίοις τε καὶ ἑξακισχιλίοις τοῖς ὅλοις, πρῶτον δὲ τῆς ἀρχῆς τῷ βασιλεῖ*[1143].

Τέλος, στην αφήγηση του Χαλκοκονδύλη τονίζεται ότι ο Μωσής ύψωσε δύο φορές το ξίφος εναντίον του Χασάνη (*καθαιρεῖ τῷ ξίφει τὸν ἄνδρα, ἄνωθεν καθεὶς τὸ ξίφος-καὶ ὡς τὸ δεύτερον Μωσῆς ἐπανατεινόμενος τὸ ξίφος παίσων αὖθις*[1144]).

[1140] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 19.11.2-3,5-6 (131) [επανάληψη 25.3.23-25 (203)]. Βλ. επιπλέον, Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 8.3.12-13 (57), 22,8,11-12,17 (163), 25.4.8-9,16-17 (205), 33.8.32 (285)-33.8.4 (287) [33.8.10-11 (287) επανάληψη], 35.5.13-15 (313), 38.9.20-21 (338), 38.12.22-23 (341).

[1141] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 34.2.9-10 (124), 34.5.1-2 (126).

[1142] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 38.4.13-14 (52). Για την πρώτη φορά βλ. Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 38.3.7-9 (52): *ἐπισκευάσαντες δὲ αὐτὴν καλῶς καὶ σταθμήσαντες μέτροις ἰδίοις ἀνάπτουσι πῦρ ἐπιβαλόντες*. Βλ. επιπροσθέτως, Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 16.2.7-9 (137), Γ΄ 16.4.19-20 (137).

[1143] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 5.7.24-26 (18). Βλ. επιπλέον, Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 11.8.10-12 (24), Α΄ 77.425-27 (88), Β΄ 9.8.20-23 (100), Β΄ 19.7.31-3 (111-112), Β΄ 23.9.24-26 (116), Γ΄ 10.9.8-10 (131), Γ΄ 16.8.19-22 (138), Γ΄ 24.7.25-28 (150), Δ΄ 8.5.9-12 (165), Δ΄ 12.13.31-34 (172), Δ΄ 16.9.2-5 (180), Ε΄ 7.11.16-19 (192), Ε΄ 10.9.2-5 (196), Ε΄ 12.7.27-30 (200), Ε΄ 19.4.23-26 (207) (δεν αναφέρεται πουθενά η ολοκλήρωση του τέταρτου έτους της βασιλείας του σουλτάνου). Για επιπλέον παραδείγματα *αναφορικών, ενικών αφηγήσεων* βλ. Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Δ΄ 10.4.7,10 (167), Ε΄ 16.3.22-23 (203).

[1144] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 171,22, Δ΄ 172,2-3.

Στο ίδιο πνεύμα η πρώτη (*βασιλέως ἔχοντος ... ἡγεμόνα*[1145]) και η δεύτερη επίθεση του Μουράτ Β΄ εναντίον του Καραμάν (*βασιλεὺς δ΄ εἰς τὴν Ἀσίαν διαβὰς ἐπὶ Καραμᾶνον ἤλαυνε τὸ δεύτερον*[1146]) εμπίπτουν και αυτές στην κατηγορία της *αναφορικής-ενικής αφήγησης*.

Γ) *επαναληπτική αφήγηση*

Μία *επαναληπτική αφήγηση*[1147] μπορεί να παρουσιάζεται με δύο μορφές, αυτήν της *επαναληπτικής ανάληψης-πρόληψης* και εκείνη των *επαναλήψεων* που δεν οφείλονται σε *αναχρονίες*. Στην αφήγηση του Δούκα *επαναληπτική ανάληψη* αποτελεί η εκ νέου αναφορά (*καὶ ταῦτα τὴν Θεσσαλονίκην, ἣν διὰ πολλῶν ἱδρώτων ὁ ἐμὸς πατὴρ ἐκληρώσατο καὶ τοὺς βωμοὺς τῶν εἰδώλων εἰς ἱερὰ τεμένη τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ προφήτου μετέστησεν*[1148]) στην κατάληψη της Θεσσαλονίκης από τον Βαγιαζήτ Α΄ (*εἶλε καὶ Θεσσαλονίκην καὶ τὰ μετὰ τὴν Θεσσαλονίκην χωρία*[1149]), καθώς και η *υπόμνηση* (*γαμβρὸν ἐπ᾽ ἀδελφῇ τοῦ προμνημονευθέντος Παγιαζὴτ, ὃν ἀπέκτεινε Τζιναὴτ ἔτι ὢν σὺν τῷ Μουσταφᾶ*[1150]) του θανάτου του βεζίρη Παγιαζήτ (*μικρὸν ἑλκύσαντες ἔξω τῆς παρεμβολῆς τὸν ἄθλιον, τὴν κεφαλὴν ἀποτμηθῆναι. Ὃ καὶ γέγονεν, ὁρῶν καὶ αὐτὸς τὴν καρατόμησιν*[1151]), η οποία *επαναλαμβάνεται* επτά φορές: 1) *ἐπεὶ ἐκποδὼν ἐγεγόνει ὁ Παγιαζήτ*, 2) *πλὴν τοῦ Παγιαζήτ, καὶ γὰρ πρὸ ὀλίγου κακῶς ἀπεβίω, ὡς ὁ λόγος ἐδήλωσεν*, 3) *καὶ ὁ Παγιαζὴτ τὴν ἀπαίσιον αὐτῷ εἶδεν ὥραν καὶ πάντα, ἃ προγέγραφα, γεγόνασιν*, 4) *ὁ γὰρ Παγιαζὴτ προεσφάγη παρὰ τοῦ Μουσταφᾶ, 5) τοῦ Μαχουμὲτ οὖν παρελθόντος καὶ Παγιαζὴτ τοῦ μεσάζοντος, 6) γαμβρὸν ἐπ᾽ ἀδελφῇ τοῦ προμνημονευθέντος Παγιαζὴτ, ὃν ἀπέκτεινε Τζιναὴτ ἔτι ὢν*

[1145] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 30,1-3.
[1146] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, ΣΤ΄ 59,1-2. Βλ. ακόμα *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ζ΄ 124,6-7-Ζ΄ 124,16-17, Ι΄ 276,6-8.
[1147] Υπενθυμίζεται (βλ. στο παρόν, 222) ότι στην *επαναληπτική αφήγηση* ένα γεγονός που συνέβη *μία φορά*, ο αφηγητής το αφηγείται «ν» φορές (πολλές φορές). Στην κατηγορία αυτή εντάσσονται οι *επαναληπττικές αναλήψεις,* οι *προλήψεις*, καθώς και οι διαφοροποιήσεις στο ύφος ή στην «οπτική γωνία».
[1148] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 19.7.6-8 (127).
[1149] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 13.6.1 (79).
[1150] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 28.12.15-16 (239).
[1151] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 24.8.32-33 (193).

σὺν τῷ Μουσταφᾶ-7) τοῦ Παγιαζήτ, ὃν ἐφόνευσε Τζινεὴτ ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Μουσταφᾶ[1152].

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι μεταξύ τους οι *υπενθυμίσεις* του ίδιου γεγονότος δηλ. του θανάτου του Παγιαζήτ συνιστούν *επαναλήψεις*. Μάλιστα οι δύο τελευταίες *επαναλήψεις* παρατίθενται[1153] σχεδόν αυτούσιες, ενώ όλες παραπέμπουν στην πρώτη αναφορά.

Πρέπει επίσης να αναφερθεί ότι ο αφηγητής της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* παραθέτει μέσω ονείρου μία παλαιά προφητεία για τον θάνατο του Μουράτ Β΄ (*ἕτεροι δὲ κρύβδην καὶ σιωπηρῶς τὸν μὲν μέγα δάκτυλον τὸν αὐτοῦ τῆς ζωῆς ὕστατον χρόνον διέκριναν, τὴν δὲ ἀφαίρεσιν τῆς σφενδόνης τὴν δεσποτείαν*[1154]) η οποία λειτουργεί *αναδρομικά* στη ροή της αφήγησης (*επαναληπτική ανάληψη*)[1155].

Ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζει το ότι ο αφηγητής αναφέρει πως ο *δεσπότης* της Σερβίας είχε βασανιστεί πολύ από τον σουλτάνο γεγονός το οποίο, μολονότι εντοπίζεται στην αφήγηση της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* μόνο μία φορά (*ἃ καὶ πεποίηκεν, οὐχ ὡς θέλων εἰρηνικῶς καὶ εὐνοϊκῶς διάγειν καὶ ἡγεμονεύειν, ἀλλὰ καιρὸν ἐξαγοράζων, ὅταν γὰρ λάβῃ, ἐκεῖνος ἀδικίας καὶ ἀνομίας ποιήσει. Ταῦτα καὶ*

[1152] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 25.1.12-13 (201) [24.8.32-33 (193)], 25.3.31 (201) [24.8.32-33 (193)], 25.8.20-21 (209) [24.8.32-33 (193)], 25.8.14-15 (211) [24.8.32-33 (193)], 28.2.1 (231) [24.8.32-33 (193)], 28.12.15-16 (239) [24.8.32-33 (193)], 28.13.32 (241) [24.8.32-33 (193)]. Για επιπλέον παραδείγματα βλ. Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 6.2.10-16 (49) [2.1.15-16 (33)], 12.2.6-8 (73) [2.1.15-16 (33)], 17.2.29-30 (103) [7.2.13-15 (53), 7.3.22-24 (53)] (ανέγερση φρουρίου από τους ιππότες της Ρόδου), 42.4.10-12 (401) [2.1.15-16 (33)] (όρκος των Βυζαντινών να μην παραδώσουν την εξουσία σε Παλαιολόγο αλλά στον Ιωάννη Δ΄ Λάσκαρη, άνοδος Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγου στην εξουσία και τύφλωση Ιωάννη), 6.3.21-23 (49) [5.1.16-18 (41), 5.2.21-25 (41), 5.2.2-3 (43), 5.4.21-24 (43), 5.5.17-20 (45)], 9.1.1-4 (59) [5.1.16-18 (41), 5.2.21-25 (41), 5.2.2-3 (43), 5.4.21-24 (43), 5.5.17-20 (45)], 9.3.14-20 (61) [5.1.16-18 (41), 5.2.21-25 (41), 5.2.2-3 (43), 5.4.21-24 (43), 5.5.17-20 (45)] (Ιωάννης Ϛ΄ Καντακουζηνός-ανάθεση κηδεμονίας, προβλήματα με Βυζαντινούς), 19.7.6-8 (127) [13.6.1 (79)], 29.4.9-11, σ. 249 (13.6.1, σ. 79) (κατάληψη Θεσσαλονίκης από Οθωμανούς), 19.14.1-2, σ. 133 (19.10.28-29, σ. 129, 19.11.2-6, σ. 131, 19.12.18-21, σ. 131, 19.13.22-24, σ. 131),20.1.14-15, σ. 133 (19.10-14.14-6, σ. 129-133), 21.14-5, σ. 141 (19.10-14.14-6, σ. 129-133), 25.3.14 (σ. 203) [19.10-14.14-6 (129-133)], 25.3.24-26 (203) [19.10-14.14-6 (129-133)] (πόλεμος Μωάμεθ Α΄ εναντίον του Μωσή και άνοδος του Μωάμεθ Α΄ στην εξουσία με την αρωγή των Βυζαντινών), 21.4.17-18 (143) [17.2-4.29-26 (103-107)], 21.5.16-18 (145) [17.2-4.29-26 (103-107)] (καταστροφή του φρουρίου της Σμύρνης από τον Τεμήρ), 22.4.3-1 (157), 159 [19.10.2-22 (129)] (ειρηνική βασιλεία Μωάμεθ Α΄), 24.111-2 (197) [22.5.27-29 (159)], 25.9.18-20 (213) [22.5.27-29 (159)] (εξορία Μουσταφά και Τζινεήτ στη Λήμνο), 24.11.12-13 (197) [23.7.15-18 (175)], 24.12.1-2 (201) [23.7.15-18 (175)] (ανάδειξη του Μουσταφά σε σουλτάνο με τη συνδρομή των Βυζαντινών), 35.5.25-26 (311) [34.2.21-25 (293)], 35.5.4-5 (313) [34.2.21-25 (293)] (χαρακτήρας και δωροδοκίες του Χαλίλ πασά), 37.9.12-13 (327) [36.1-21-27 (315)], 5.23-7 (317, 319), 39.19.23-24 (365) [36.1-21-27 (315), 5.23-7 (317, 319)] (ένωση Ορθοδόξων-Καθολικών στη Μεγάλη Εκκλησία).

[1153] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 28.12.15-16 (239), 28.13.31-32 (241).

[1154] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 33.8.8-10 (287).

[1155] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 33.3.22,24 (επανάληψη) (281), 33.7.25-26 (285) (θάνατος).

ἕτερα τὴν ἀρνίου δορὰν ὑπενδυθεὶς ἔπραττε, λύκος ὢν καὶ πρὸ τῆς γεννήσεως[1156]) [*επαναληπτική ανάληψη*], ο αφηγητής υπογραμμίζει ότι το έχει επισημάνει πολλές φορές: *ἦν γὰρ πρακτικὸς γέρων καὶ τῶν τοῦ τυράννου ἀδικημάτων πολυπαθής, ὡς πολλάκις εἰρήκαμεν, ὁ δεσπότης*[1157]).

Περνώντας στην αφήγηση του *Χρονικοῦ*, χαρακτηριστικό παράδειγμα *επαναληπτικής ανάληψης* αποτελεί η *υπόμνηση* της προηγούμενης τιμητικής υποδοχής που είχε επιφυλάξει ο Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγος στον σουλτάνο Μωάμεθ Α΄(*διὰ τῆς καλῆς ἀγάπης καὶ τιμῆς, ἧς πρὸς ἐκεῖνον ἐπεδείξαντο, καὶ διὰ τοῦ περάματος καὶ διὰ τοῦ τοιούτου ἀποκρισιαρικίου*[1158]). Ο Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγος απέστειλε στον Μωάμεθ Α΄ τον Δημήτριο Λεοντάρη, τον Ισαάκιο Ασάν και τον Μανουήλ Καντακουζηνό μαζί με συνοδεία και δώρα. Ο σουλτάνος έφθασε από τις περιοχές του Κουτουλού στο Διπλοκιόνιο. Ο Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγος αφίχθη εκεί με δύο πλοία και επέτρεψε στον σουλτάνο να επιβιβαστεί σε ένα από αυτά, ενώ ο ίδιος βρισκόταν στο άλλο. Εντέλει, οι δύο τους συνομίλησαν και έφτασαν μαζί με τα πλοία τους έως το Σκουτάριον (*διὰ ταύτην ... ἔστειλεν εἰς συνάντησιν αὐτοῦ δὴ τοῦ ἀσεβοῦς, ἀλλὰ μόνους τὸν ἄριστον ἄνδρα Δημήτριον τὸν Λεοντάρην, Ἰσαάκιον τὸν Ἀσάνην καὶ Μανουὴλ πρωτοστράτορα τὸν Καντακουζηνὸν μετὰ πολλῶν καὶ ἀρχοντοπούλων καὶ στρατιωτῶν καὶ δώρων ... Ἐκεῖσε δὲ εἰς τὸ Διπλοκιόνιον εὑρεθέντες καὶ ὁ βασιλεὺς ὁ ἅγιος καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ μετὰ ἑνὸς κατέργου και ἑτέρου κατέργου ἵνα περάσῃ ἐκεῖνον, καὶ ἐμβὰς εἰς αὐτό, εἰς τὴν θάλασσαν μέσον ἐχαιρετήθησαν πρὸς ἀλλήλους ἀπὸ τὰ κάτεργα. Καὶ ὁμιλοῦντες ἀπῆλθον μέχρι ... Σκούταρις ... Χρυσόπολις*[1159]).

Στην κατηγορία της *επαναληπτικής ανάληψης* εντάσσεται και η εκ νέου αναφορά (*εἶδες τὸν ... μεσάζοντά σου ... ὀφφίκιον τοῦ μεγάλου κοντοστάβλου ... ἄλλον τινὰ τὸ θέλω δώσειν, δι' ἃς αἰτίας εἶπον...μεγάλου λογοθέτου...ἐκείνου*[1160]), δια του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου της συζήτησης (*σκηνής*) που είχε προηγηθεί μεταξύ εκείνου και του *μεγάλου δούκα* Λουκά Νοταρά αναφορικά με το αξίωμα που θα αποκτούσε ο Σφραντζής. Στο ίδιο τμήμα του *Χρονικοῦ* υπενθυμίζονται οι λόγοι (*δι' ἃς αἰτίας εἶπον*), για τους οποίους ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄

[1156] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 33.11.6-9 (289). Για περισσότερες *επαναληπτικές αναλήψεις* στο πλαίσιο της αφήγησης του Δούκα βλ. στο παρόν, 132-133.
[1157] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 42.8.33-34 (395).
[1158] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 7.4.22-23 (16).
[1159] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 7.2.1-7.3.13 (16).
[1160] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 34.8.27-2 (126-128).

Παλαιολόγος δεν επιθυμούσε να παραχωρήσει σε κανέναν το αξίωμα του *μεγάλου κοντόσταυλου* (*ἀπῆλθε ... Νοταρᾶ ... μέγαν λογοθέτην ... μεγάλου κοντοστάβλου ... πρωτοστράτορα ... μεγάλου στρατοπεδάρχου*[1161]). Στο σημείο αυτό είναι σκόπιμο να επισημανθεί ότι οι *επαναληπτικές αναλήψεις* άλλοτε γίνονταν αντιληπτές μέσω κάποιου προσδιορισμού του αφηγητή (ενδεικτικά βλ. *όπως προανέφερα, όπως είπα*), ενώ άλλοτε χωρίς αυτόν.

Όσον αφορά στις *επαναληπτικές αναλήψεις* στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν* ο αφηγητής επαναλαμβάνει το προγενέστερο γεγονός του θανάτου του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου (*θνήσκει δὲ καὶ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος αὐτός, ἥπερ ἔφην, μαχόμενος-καὶ οὕτως ἐς μέσους τοὺς πολεμίους ὦσαί τε ἑαυτὸν καὶ κατασκοπῆναι* [*επαναληπτική ανάληψη*][1162]) και (*οὗ δὴ καὶ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος πίπτει μαχόμενος μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ γενναίως*[1163]).

Στο πλαίσιο της ίδιας αφήγησης υπενθυμίζεται [*επαναληπτική ανάληψη*], η άλωση της Κωνσταντινουπόλεως (*τῆς Βυζαντίδος ἁλούσης*[1164]) και (*ταῦτα εἰπὼν ... καὶ οὕτω τοὺς μὲν αὐτῶν ῥίπτουσι κατὰ τοῦ χάρακος … καὶ κατασφάττουσι πάντας αὐτοῦ, τοὺς δὲ ὠθοῦσι διὰ τῆς πυλίδος Ἰουστίνου. Ἦν οὗτος ἀνέῳξεν ἐν τῷ μεγάλῳ τείχει, ἵνα προχείρως ἔχῃ διαβαίνειν ἐπὶ τὸ σταύρωμα*[1165]).

Στην αφήγηση του Χαλκοκονδύλη παρατίθεται η προηγούμενη πολιορκία του Βυζαντίου από τον Μουράτ Β΄: *Οὐ πολλῷ δὲ ὕστερον ἐστρατεύετο ἐπὶ Βυζάντιον...προέπεμψε δὲ Μιχαλόγλην ... ἐπέδραμέ τε τὴν Βυζαντίου χώραν. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐστρατοπεδεύετο, καὶ αὐτίκα ἀπήλαυνεν Ἀμουράτης ὁ Μεχμέτεω ... ἐστρατοπεδεύετο-Ἀμουράτης μὲν οὖν ὡς ἐπέλασε, καὶ ἐπολιόρκει Βυζάντιον ... τηλεβόλοις τε ἔτυπτε τὸ τεῖχος καὶ ἐπειρᾶτο, οὐ μέντοι κατέβαλέ γε ... ὥστε ἀντεῖχε τὸ τεῖχος ὀχυρόν τε ὂν πρός τε τούτους τοὺς τηλεβόλους, καὶ οὐδαμῇ ὑπεῖκον*[1166].

Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι στην αφήγηση του Χαλκοκονδύλη εντοπίζονται πολλές *επαναληπτικές αναλήψεις*, οι οποίες αναφέρονται στην άλωση της

[1161] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 34.3-4.16-28. Βλ. επιπλέον Σφραντζής, *Χρονικόν*, 16.4.9-10 (38) [15.1.17-20 (30), 16.7.2-4 (40) (επανάληψη)], 30.5.10-11 (106) [10,1-2.1-9 (22)]. Για περισσότερα παραδείγματα *επαναληπτικών αναλήψεων* στο *Χρονικὸν* βλ. στο παρόν, 133.
[1162] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 72.1.8-9 (81), 72.2.23 (81)-72.2.3 (82).
[1163] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 60.3.25-26 (70).
[1164] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 1.1.4 (118).
[1165] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 60.2.13-21 (70). Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Δ΄ 4.4.10-11 (158) [Δ΄ 1.7.20-22 (153)].
[1166] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 7,14-22, Ε΄ 10,9-14.

Βασιλεύουσας. Χαρακτηριστικά, μπορεί να παρατεθεί το ακόλουθο χωρίο: *ἁλούσης τῆς Βυζαντίου πόλεως-ὡς ἑάλω Βυζάντιον ὑπὸ βασιλέως*[1167].

Ως προς τις *επαναληπτικές προλήψεις*, στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* προλέγεται (*ὡς ἀπαρχὴν τοῦ θερισμοῦ Τζιναὴτ καλήν*[1168]) ο θάνατος του Τζινεήτ (*ἦν γὰρ κοιμώμενος καὶ ῥέγχων ὑπὸ πολλῆς ἀγρυπνίας παννύχου, συνέθλασαν αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν κοιμωμένου*[1169]). Η συγκεκριμένη *πρόληψη* εντάσσεται στις *επαναληπτικές προλήψεις* και επαναλαμβάνεται δύο φορές (*ἀνηλεῶς μέλλει τὴν ζωὴν αὐτοῦ ὡς ἐν ὀλίγῳ λαβεῖν*[1170]).

Αξιοσημείωτο είναι το ότι στην αφήγηση του Δούκα εντοπίζεται πλήθος *επαναληπτικών προλήψεων*, οι οποίες παραπέμπουν άμεσα ή έμμεσα στα γεγονότα της αλώσεως της Πόλεως από τον Μωάμεθ Β΄[1171]. Εντελώς ενδεικτικά, αξίζει να αναφερθεί το ακόλουθο χωρίο της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* (*Ἀπαρχὴ κακὴ καὶ ἀπαίσιος τῶν μελλόντων κακῶν ἐν τῇ βασιλευούσῃ*[1172]).

Επαναληπτική πρόληψη εντοπίζεται και στην αφήγηση του *Χρονικοῦ* (*ὁ ὄγδοος Μεχεμέτης, ὃς δὴ καὶ ἡμᾶς ἠχμαλώτευσε καὶ ἐξέωσε τῆς Κωνσταντινουπόλεως*[1173]), η οποία αποτελεί και *προμνημόνευση* της αιχμαλωσίας και της εξορίας του Σφραντζή από τον Μωάμεθ Β΄: *Ἄλοὺς οὖν ἐγὼ καὶ πάντα τὰ δυσχερῆ καὶ κακὰ τῆς αἰχμαλωσίας ὑπενεγκὼν ὁ ἄθλιος, τέλος ἐξαγορασθεὶς ... εἰς τὸν Μυζηθρᾶν ἀπέσωσα, τῆς γυναικός μου καὶ τῶν παιδίων μου ... ἁλωθέντων ... πραθέντων ... μεραχούρην*[1174].

[1167] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Η΄ 191,3,19-20 (147,18-164,2). Για επιπλέον παραδείγματα για την άλωση βλ. Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Η΄ 164,10 (147,18-164,2), Η΄ 165,2-5 (147,18-164,2), Η΄ 168,20-21 (147,18-164,2), Η΄ 168,22-169,1 (147,18-164,2), Θ΄ 217,23-24 (147,18-164,2), Θ΄ 248,21-22 (147,18-164,2), Ι΄ 293,7 (147,18-164,2), Ι΄ 295,22-23 (147,18-164,2). Βλ. επίσης, Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 165,13-14,16-19 [Δ΄ 162,6-8, Η΄ 151,1-2 (επανάληψη)]. Για περισσότερες *επαναληπτικές αναλήψεις* στον Χαλκοκονδύλη βλ. στο παρόν, 133-134.

[1168] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 28.13.21 (241).

[1169] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 28.14.16-17 (245).

[1170] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 24.9.8 (195) [28.14.16-17 (245)], 28.13.21 (241) [28.14.16-17 (245)].

[1171] Για το θέμα αυτό βλ. στο παρόν, 154-155.

[1172] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 29.5.5-6 (251) [37.1.13 (321)-37.4.8 (324), 37.8.27 (325)-37.8.1 (327), 38.1.22 (329)-42.3.28 (393)]. Βλ. επίσης Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 22.10.16-17 (167) [28.6.20-22 (235), 28.8.18-20,22-23 (237)]. Για επιπλέον *επαναληπτικές προλήψεις* στον Δούκα βλ. στο παρόν, 154-155.

[1173] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 1.1.13-14 (4).

[1174] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 35.11.16-20 (134). Τόσο στο προοίμιο του *Χρονικοῦ* του Γεωργίου Σφραντζή, όσο και σε εκείνο της *Μερικῆς Διηγήσεως* του Νικηφόρου Βλεμμύδη επισημαίνεται *η intentio naratoris*. Για την παρόμοια διατύπωσή τους και συνολικά για το ζήτημα αυτό βλ. Hinterberger, *Autobiographische Traditionen*, 109.

Επαναληπτική πρόληψη συνιστά και η *προληπτική* αναφορά (*ἀλλὰ διὰ ... ἡ κατὰ τῆς Πόλεως τῶν ἀσεβῶν ἔφοδος ... ἡ πολιορκία καὶ ἡ αἰχμαλωσία ... συμφορὰ ἡμῶν*[1175]) στην εισβολή των Οθωμανών στην Κωνσταντινούπολη, στην πολιορκία, στην αιχμαλωσία και στα δεινά που υπέστησαν οι Βυζαντινοί από εκείνους: *ἰδοὺ ... τὴν Πόλιν ἀπέκλεισε ... τῆς Πόλεως-καὶ ... παρέπεσε τὴν Πόλιν πολιορκῶν ... μικρόν τι πρός-καὶ ...μαΐου ... ἁλώσει τῆς Πόλεως ... βασιλεὺς ... ἀπέθανεν-ἁλοὺς ... ἐγὼ ... ἁλωθέντων ... πραθέντων ... ἠγόρασε ... ἀπῆρεν αὐτὰ ... διεμερίσθησαν*[1176].

Περνώντας στην αφήγηση του Κριτοβούλου, *προλέγεται* (*οὐ γὰρ ἐς μακρὰν χαιρήσειν ἔμελλλον ἁλόντες καὶ πᾶσι κακοῖς ἐκδοθέντες, αἰχμαλωσίᾳ καὶ δουλείᾳ καὶ φόνῳ καὶ διαρπαγῇ καὶ ὕβρει γυναικῶν τε καὶ παίδων. Καὶ οἱ μὲν οὕτως*[1177]) η άλωση της Κωνσταντινουπόλεως, καθώς και η αιχμαλωσία, οι φόνοι, οι λεηλασίες και οι κακοποιήσεις που θα υποστούν οι Βυζαντινοί από τους Οθωμανούς: *Ταῦτα εἰπὼν ... φόνος πολὺς ... ἡ πόλις ... δεδούλωτο … ἐπὶ διαρπαγῇ καὶ σκυλμῷ, οἱ δὲ πρὸς σύλησιν τῶν ἱερῶν ... διαρπάζοντες, σκυλεύοντες, ληϊζόμενοι, φονεύοντες, ὑβρίζοντες, ἀπάγοντες αἰχμαλώτους ... δεινά-καὶ φόνος πολὺς ... τριακοσίων* (*επαναληπτική πρόληψη*)[1178].

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η έμμεση, δια υπαινιγμού, διττή αναφορά (έπειτα από *σημεία*) του αφηγητή των *Ἱστοριῶν* στην επιδημία πανώλης (*μεγάλα κακὰ προφοιβάζουσα, ἃ δὴ καὶ μετ᾽ ὀλίγον ἐπηκολούθησε ... τοιοῦτον-πλὴν ὄλεθρον σημαῖνον καὶ φθορὰν μεγίστην ἀνθρώπων καὶ ἀπώλειαν, ἣ καὶ μετὰ μικρὸν ἠκολούθησεν, ὡς ἐν τοῖς ἑξῆς γενήσεται δῆλον ... τοιοῦτον*[1179]), η οποία επρόκειτο να ξεσπάσει σε σύντομο διάστημα στη Βασιλεύουσα: *ἐν ταύταις ... θέρους μεσοῦντος ... ἡ λοιμώδης νόσος ... ἐνέσκηψεν … καὶ διαφθείρασα ... πόλιν … ἀπολωλότων ... οἱ δὲ θάπτοντες οὐκ ἤρκουν ἐς τὰς ταφὰς … καὶ τὸ δεινὸν ... καὶ ἐπὶ μᾶλλον ἐξήπτετο, καὶ*

[1175] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 23.4.26-29 (80).
[1176] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 35.1.11-35.2.18 (130), 35.6.4 (132)-35.6.10 (132), 35.9.1-6 (134), 35.11 (132)-35.12.5 (136). Για περισσότερα παραδείγματα *επαναληπτικών προλήψεων* στο *Χρονικόν* βλ. στο παρόν, 155.
[1177] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 41.5.27-29 (55).
[1178] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 60.2.13-21 (70), Α΄ 61.2.4-11 (71), Α΄ 61.4.17 (71)-6.23 (72), Α΄ 67.4.23-27 (75). Στο σημείο αυτό πρέπει να τονιστεί ότι εντοπίζονται πολλές *προλήψεις* στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν* που παραπέμπουν στην άλωση της Κωνσταντινουπόλεως. Για επιπλέον *επαναληπτικές προλήψεις* που αναφέρονται σε γεγονότα που σχετίζονται με την άλωση βλ. στο παρόν, 155-156.
[1179] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Ε΄ 8.1.30-31 (192), Ε΄ 14.2.13-16 (202).

ἡ πόλις ἐκενώθη τῶν οἰκητόρων ... ὁ τοῦ πάθους παράλογος (*επαναληπτική πρόληψη*)[1180].

Ιδιάζον σημείο στην αφήγηση του Κριτοβούλου είναι η *πρόληψη* (*ἀλλὰ καὶ ἡ ἄλλη πᾶσα Πελοπόννησος μετέωρος ἦν ἀποσκοποῦσα τὸ μέλλον ὥστε καὶ αὐτὴ ἀποστῆναι τοῦ βασιλέως*[1181]), της οποίας το περιεχόμενο δεν αναφέρεται εν συνεχεία (*συμπληρωματική πρόληψη*)· ωστόσο, ύστερα από κάποιο σημείο, ο αφηγητής αναφέρεται *αναδρομικά, επαναληπτικά* στο αφηγηματικό περιεχόμενο της *προλήψεως* ως τετελεσμένο: *εἶχον δὲ καί τινας τῶν Πελοποννησίων συμμαχοῦντας, οἵτινες πρὸ μικροῦ τοῦ βασιλέως ἀποστάντες προσέθεντο αὐτοῖς*[1182].

Ολοκληρώνοντας την αναφορά μας στις *επαναληπτικές αναχρονίες*, στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν προλέγεται* (*μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦ Παιαζήτεω*[1183]) ο θάνατος του Βαγιαζήτ Α΄ (*Παιαζήτην δὲ ὑπὸ λύπης νοσήσαντα τελευτῆσαι τὸν βίον ἔφασαν. Οὕτω μὲν οὖν ἐτελεύτησε Παιαζήτης ὁ Ἀμουράτεω*)[1184] και η σύλληψη (*ἁλόντα τε ὕστερον ἐν Βυζαντίῳ ὑπὸ βαρβάρων*[1185]) του Ισιδώρου κατά την άλωση της Πόλεως (*Ἐνταῦθα ἑάλω καὶ Ἰσίδωρος καρδινάλιος Σαβίνων*[1186]).

Πέραν των *επαναληπτικών αναλήψεων* και *προλήψεων*, όπως έχει ήδη ειπωθεί, μέρος της *επαναληπτικής αφήγησης* συνιστούν και τα σημεία *επανάληψης*, τα οποία δεν κατευθύνονται *μπροστά* ή *πίσω* στον χρόνο της αφήγησης (*ανάληψη* ή *πρόληψη*), αλλά παραμένουν στο *χρονικό παρόν* της αφήγησης, καθώς γεγονότα επαναλαμβάνονται είτε για να αναφερθούν παράλληλα σε αυτά γεγονότα είτε λόγω σχολιασμών του αφηγητή ή λόγω επαναφοράς στο *παρόν* της αφήγησης, έπειτα από *παρεκβάσεις*, όπως είναι οι σχολιασμοί ή οι απλές και οι *πλήρεις αναλήψεις*[1187].

Στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* αναφέρονται εν είδει επανάληψης (*ἐπεὶ δὲ ὁ Παγιαζὴτ ... ἐξῆρεν ἐκ προσώπου τῆς Ἀσίατιδος γῆς ... μονάρχης ἐγένετο ...*

[1180] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Ε΄ 17.1.25 (204)-17.4.7 (206). Βλ. επίσης, Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 1.5.5-6 (119) [Δ΄ 16.8.22-27 (179), Ε΄ 1.2.13-3.30 (182)]. Για περισσότερες *επαναληπτικές προλήψεις* στην ιστορική αφήγηση του Κριτοβούλου βλ. στο παρόν, 155-156.
[1181] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Δ΄ 16.6.11-13 (179).
[1182] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Ε΄ 13.1.5-7 (201).
[1183] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 101,21-22.
[1184] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 152,6-8.
[1185] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ϛ΄ 69,2-3.
[1186] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Η΄ 163,5. Επίσης βλ. Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 181,21-22 (182,1-9), Ε΄ 1,19-2,1, (Ε΄ 7,14-22, Ε΄ 10,9-13,23), Η΄ 164,8-9 (Η΄ 169,21-170,11).
[1187] Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφερθεί ότι στο πλαίσιο της έρευνάς μας στο τμήμα αυτό δεν συμπεριελήφθησαν οι *προλήψεις*, διότι *πλήρεις προλήψεις* δεν εντοπίστηκαν στις αφηγήσεις των τεσσάρων ιστορικών της αλώσεως.

ἔστησε[1188]) οι περιοχές, τις οποίες είχε κατακτήσει ο Βαγιαζήτ Α΄ (*καὶ οὕτω ... ὁ Παγιαζὴτ ... τὴν πρὸς ἕω τὴν πορείαν ποιεῖ … ἐπὶ τὸ Κοτυάειον ... Λαοδικείας ... Ἔφεσον ... ἐγκρατὴς τῆς Ἰωνίας ἐγένετο … Βιθυνίαν Νικαίᾳ ἐξώρισεν … Καρίαν ... Λυκίαν ... ἐν Λυδίᾳ ... Σάρδεις … Μαγνησίαν … Φιλαδέλφειαν ... πρὸς τὰ ἑσπέρια χωρεῖ*[1189]), δηλ. τα γεγονότα της βασιλείας του, τα οποία είχαν διακοπεί, προκειμένου ο αφηγητής να αναφερθεί *αναδρομικά* στον Ορχάν, παππού του Βαγιαζήτ Α΄, και στον εμφύλιο πόλεμο μεταξύ του Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγου και του Ιωάννη Ϛ΄ Καντακουζηνού[1190]. Συνεπώς, μέσω της *επανάληψης* ο αφηγητής επανέρχεται στο *παρόν* της αφήγησης.

Ο αφηγητής της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* επανέρχεται στο *παρόν* της αφήγησης έπειτα από *πλήρη ανάληψη*[1191], *επαναλαμβάνοντας* (*νοσήσας αὐτὸς προσκαλεῖται τὸν Παγιαζὴτ καὶ διατίθεται πάντα τὰ κατ΄ αὐτὸν*[1192]) ότι ο Μωάμεθ Α΄, μόλις αρρώστησε, κάλεσε τον βεζίρη Παγιαζήτ, προκειμένου να αναλάβει εκείνος τη διαχείριση της εξουσίας: *Καὶ γὰρ ὁ τούτου πατὴρ νοσηλευθεὶς προσκαλεῖται τὸν πρῶτον τῶν μεγιστάνων αὐτοῦ, ὃν καὶ βεζίρην καὶ πασίαν κατὰ τὴν αὐτῶν καλοῦσι φωνήν, ὃν οἱ Ῥωμαῖοι πατρίκιον καὶ μεσάζοντα λέγουσι. Ὄνομα τῷ ἀνδρὶ Παγιαζήτ*[1193].

Αναφορικά με τον τύπο της *επανάληψης-σχολίου*, αυτή εμφανίζεται στην *επανάληψη* (*διαβὰς οὖν τὴν πρὸς τὸν Ἅιδην ἀμεταστρεφῆ ὁδὸν*[1194]) του γεγονότος του θανάτου του Μωάμεθ Α΄ (*Παρελθόντος οὖν τοῦ Μαχουμὲτ-ἐτελεύτησεν ἀποδοὺς τὸ χρέος ἀτάραχον*[1195]).

Ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης και η *διπλή επανάληψη* των θεμάτων, στα οποία έπρεπε να συμφωνήσει ο Τζινεήτ, προκειμένου να προσχωρήσει στον Μουράτ. Αρχικά, οι σύμβουλοι του Μουράτ (*σκηνή*, λόγοι συμβούλων) ανέφεραν τις

[1188] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 13.1.6-8 (75).
[1189] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 4.2.17 (39)-4.3.7 (41).
[1190] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 5.1.12 (41)-12.6.5 (75). Βλ. επίσης Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 38.1.2 (343) [38.12.2 (343)].
[1191] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 22.10.15 (165)-22.10.6 (167).
[1192] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 22.10.6-7 (167).
[1193] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 22.10.11-14 (165).
[1194] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 22.9.27 (163).
[1195] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 22.8.18-19,20-21 (163). Το ίδιο γεγονός επαναλαμβάνεται (*θανὼν δ' ὁ Μαχομέτ-πεγ, καθὼς προέφημεν, ἐν τῇ Ἀδριανοῦ ἐντὸς τοῖς παρ' αὐτοῦ δομηθεῖσιν οἰκήμασι*) έπειτα από *πλήρη ανάληψη* [22.11.30-31 (167)] και από άλλη *οπτική* (σε *σκηνή*: *ὁ δὲ πατὴρ αὐτοῦ καὶ ἡμέτερος δεσπότης ἀπέδωκε τὸ κοινὸν χρέος,* [23.2.16-17 (171)] – συνολικά επαναλαμβάνεται τρεις φορές). Για επιπλέον παραδείγματα βλ. Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 23.9.2-6 (181) (δεν το λέει παραπάνω), 24.5.24-26 (189) [24.5.19-20 (189)], 28.8.22-23 (237) [28.8.18-19 (237)].

προϋποθέσεις στον αδελφό του Τζινεήτ, τον Χαμζά (*καὶ οὐχ ἕτερον ... δίδομεν αὐτῷ τὴν ἐπαρχίαν τοῦ Ἀτὴν ... τοῦ εἶναι πιστὸν καὶ ἀδολώτατον φίλον ... τοῦ Μωρὰτ καὶ ... στέλλειν ... τῶν υἱῶν αὐτοῦ ... συστρατεύειν ... αὐτὸς ἰδίως ἔχειν ... πρόνοιαν*[1196]). Ακολούθως, ο Χαμζά (*σκηνή*, λόγοι Χαμζά) τις επανέλαβε στον Τζινεήτ (*ἤδη γὰρ ... δωρεῖταί σοι ... τὴν ἐπαρχίαν τοῦ Ἀτὴν ... ὅτι ὑπὸ ἀρχὴν ὑπάρχεις καὶ ὑπήκοος εἶ ... τῶν υἱῶν σου πέμπεις ἐν τῇ στρατείᾳ ... σοι δοκεῖ*[1197]) και έπειτα ο ίδιος ο Τζινεήτ τις επανέλαβε (επανάληψη των προϋποθέσεων, δίχως να εντοπίζεται *ανάληψη*) προκειμένου να εκφράσει την αποδοχή του σε αυτές (*οὕτω κἀγὼ ... ὑπόσχομαι ... ἔσομαι καθαρὸς φίλος ... τοῦ Μωράτ· καὶ ὅτε χρεία στρατοῦ, ὁ εἷς τῶν υἱῶν μου συνοδεύει ἀεὶ τῷ Μωράτ*[1198]). Σε μεταγενέστερο αφηγηματικό χρόνο ο αφηγητής επανέρχεται *αναδρομικά* (*επαναληπτική ανάληψη*) σε αυτές τις συμφωνίες (*Οἶδας τὰς συνθήκας, ἅς μοι συνέθου .... βούλει ... φίλον ἐμόν, πέμψον μοι τὸν σὸν υἱὸν διαταχέως ... Ἴστρον*[1199]). Συνεπώς, για το ίδιο ζήτημα παρατηρούνται πολλές *οπτικές* (*σκηνές*), *επανάληψη* και *επαναληπτική ανάληψη*.

Στην αφήγηση του *Χρονικοῦ* έπειτα από την *αναδρομική* αναφορά στον λόγο, για τον οποίον το *δρων πρόσωπο-Σφραντζής*, καθώς κατευθυνόταν στον Μορέα, ήταν στην υπηρεσία του αυτοκράτορα Ιωάννη Η΄ Παλαιολόγου, με τη δυνατότητα όμως να τεθεί στην υπηρεσία του *δεσπότη* Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου (*Μεθ' ὧν καὶ ἐγὼ ... εἰς τὸν Μορέαν ἦλθον εἰς τὴν τοῦ βασιλέως μὲν δουλοσύνην ὑπάρχων, εἰς δὲ τὴν τοῦ δεσπότου κῦρ Κωνσταντίνου ἀποβλέπων ... τοιαύτης*)[1200] επαναλαμβάνεται το ίδιο γεγονός, το οποίο είχε αναφερθεί πριν την παράθεση της *παρέκβασης* (*ἐρχόμενοι δὲ εἰς τὸν Μορέαν, τοῦ μὲν ὑπῆρχον τελείως ὑποχείριος, ὡς προεῖπον, πρὸς δὲ τὸν ἀγάπῃ καὶ ἐλπίδι προσαπέβλεπον*)[1201] [*επανάληψη* μετά από *ανάληψη-παρέκβαση*, προκειμένου να επιτευχθεί η επαναφορά στο παρόν].

Επίσης, ο αφηγητής του *Χρονικοῦ* υπενθυμίζει υπαινικτικά, επανερχόμενος στο παρόν της αφήγησης (*πλήρης ανάληψη*) τα δεινά που υπέστη ο Σφραντζής το Μ. Σάββατο, δηλ. τη σύλληψη και τη φυλάκισή του σε έναν χώρο σκοτεινό, στον οποίον

[1196] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 26.1.16-24 (215).
[1197] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 26.2.29 (217)-26.2.2 (219).
[1198] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 26.3.22-26 (219).
[1199] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 28.9.27-28 (237). Βλ. επίσης Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 22.5.21-22 (159) [22.5.12-15 (159)].
[1200] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 15.2.1-3 (32).
[1201] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 16.1.12-13 (36).

υπήρχαν μυρμήγκια, σιτόψειρες, ποντικοί και ένα σκληρό στρώμα (*τῷ ῥηθέντι μεγάλῳ Σαββάτῳ, ᾧπέρ μοι συμβέβηκεν ἅπερ διηγησάμην*[1202]). Εκεί κρατήθηκε αλυσοδεμένος και πληγωμένος (*Πιάσαντές με ... κουλᾶν εἰς ὁσπίτιον σκοτεινὸν ἔχον μύρμηκας καὶ σιταρόψειρας καὶ ποντικοὺς ... σίδηρα ... ἅλυσον ... λαβωμάτων ... σιδήρων ... ξηροῦ κοιτασμοῦ καὶ τῶν ἄλλων, ὡς ἐδηλώσαμεν ... κακῶν*[1203]).

Επανάληψη-σχόλιο εντοπίζεται στο σημείο της αφήγησης, όπου *σχολιάζονται* και επαναλαμβάνονται (*καὶ τούτων δὴ τῶν προρρηθέντων κακῶν εἰς τὸν ἅπαντα τοῦ Μορέως ἄθλιον τόπον γινομένων*[1204]) μέσω νύξεως τα προηγηθέντα δεινά που συνέβησαν στον Μορέα τόσο από τον σουλτάνο όσο και από τον εμφύλιο πόλεμο μεταξύ των δεσποτών Θωμά και Δημητρίου (*Μαΐῳ ... ἀμηρᾶς εἰς τὸν Μορέαν ... δεσπότης ... ἐπολιόρκει τὰ τοῦ ἀδελφοῦ ... εἰσὶ δὲ καὶ μισητοὶ καὶ ἀποτρόπαιοι*[1205]).

Στην αφήγηση του *Χρονικοῦ* επαναλαμβάνεται επίσης το γεγονός της πληροφόρησης του Σφραντζή για τον θάνατο του σουλτάνου Μουράτ Β΄. Ο αφηγητής το επαναλαμβάνει, προκειμένου να αναφέρει τις ενέργειες που έκανε παράλληλα το *δρων πρόσωπο-Σφραντζής* (*ἐγὼ δὲ ὡς ἤκουσα τοῦτο-καὶ τὸν φευρουάριον τοῦ νθ-ου ἔτους ἀπέθανεν ὁ ἀμηρᾶς ὁ Μουράτης. Καὶ τοῦτο οὐκ ἀκούσαντός μου εἰς τὴν Ἰβηρίαν … οὕτως ἔναι, ὡς ὁρίζεις καὶ ἀπέμεινεν εἰς ἐκεῖνο* [1206]).

Επαναληπτικές αφηγήσεις, οι οποίες δεν αποτελούν *αναχρονίες,* εντοπίζονται επίσης σε διάφορα σημεία των *Ἱστοριῶν* του Κριτοβούλου. Ο αφηγητής επαναλαμβάνει *(τῶν δε, ἥπερ ἔφην, ἐξοικιζομένων τε καὶ φευγόντων, τῶν δὲ ἐν τοῖς οἴκοις ὥσπερ καταδίκων ἀποκεκλεισμένων*[1207]) σχολιάζοντας ότι λόγω της πανώλης που μάστιζε την Κωνσταντινούπολη πολλοί κάτοικοι εγκατέλειψαν τις οικίες τους και αναχώρησαν (*οἱ μὲν γὰρ δεδιότες τὸν φθόρον ἔφευγον ἀμεταστρεπτῖ*[1208]), ενώ άλλοι κλειδώνονταν στις οικίες τους (*εἰσὶ δὲ οἳ κατακλείσαντες ἑαυτοὺς ἐν τοῖς δωματίοις ἔμενον ἀπρόϊτοι*[1209]).

[1202] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 18.7.25-26 (50).
[1203] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 17.8-10.19-21 (44-46).
[1204] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 39.12.22-23 (156).
[1205] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 38.1.17 (148)-39.11.21 (156). Βλ. επίσης Σφραντζής, *Χρονικόν*, 17.4.9-10 (42) [17.2.23-24 (40)], 17.10.18-21 (46) [17.10.14-18 (46)], 21.8.17-18 (70) [21.1.12-24 (68)].
[1206] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 31.1.10 (108) [30.4.13 (104)-30.7.9 (108)].
[1207] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Ε΄ 17.4.1-3 (206).
[1208] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Ε΄ 17.2.11-12 (205).
[1209] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Ε΄ 17.3.17-18 (205). Βλ. επιπλέον Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 8.6.34-35 (20) [Α΄ 8.1.14-15 (20)], Α΄ 11.6.23-29 (23) [Α΄ 11.5.11-14 (23)], Α΄ 14.3.13-15 (26) [Α΄ 14.2.7-11 (26)], Β΄ 8.115-18 (97) [Β΄ 6.1-2.17-24 (94)], Γ΄ 23.3.29 (148) [Γ΄ 22.6.30 (147)], Δ΄ 1.5.35-2 (152-153) [Δ΄ 1.5.33-34 (152)], Δ΄ 13.1.1 (173), [Δ΄ 12.6-7.28-32 (171)], Ε΄ 10.3.24-25 (194) [Ε΄ 10.2.17-18 (194)].

Ο αφηγητής των *Ἱστοριῶν* επαναλαμβάνει τον θάνατο του Μουράτ Β΄ (*τελευτήσαντος, ἥπερ ἔφην, Μωράτεω*[1210]), τον οποίον είχε παραθέσει προηγουμένως (*καὶ τελευτᾷ τὸν βίον Μωράτης ὁ βασιλεὺς*[1211]), προκειμένου να επανέλθει στο *παρόν* της αφήγησης, έπειτα από την *ανάληψη* για την παράθεση της γενεαλογίας του σουλτάνου (*ζήσας τὰ πάντα δύο καὶ πεντήκοτα ἔτη, ἄρξας δὲ ἓν καὶ τριάκοντα … τοῦ λαμπρότατου γένους ὢν Ἀτουμάνων ἕκτος αὐτὸς εὐγενὴς ἐξ εὐγενῶν. Οὗτοι δὲ τοῦ παλαιοτάτου γένους εἰσὶν Ἀχαιμενιδῶν τε καὶ Περσειδῶν … κατέλιπον το τε γένος καὶ τὴν ἐπωνυμίαν τῷ τόπῳ*[1212]).

Στο πλαίσιο της ίδιας αφήγησης επαναλαμβάνεται και η αποστολή πρέσβεων από τον Μωάμεθ Β΄ στους Πελοποννησίους (*πρὸς τούτους οὖν τοὺς πρέσβεις ἐξέπεμπεν ἅμα μὲν ἀπαιτῶν τὸν δασμόν*[1213]), για να απαιτήσουν εν ονόματί του τους φόρους που του όφειλαν (*τοῦ δ΄ αὐτοῦ χειμῶνος καὶ βασιλεὺς πέμπει πρεσβείαν ἐς Πελοπόννησον ἀπαιτῶν παρὰ τῶν ταύτῃ ἡγεμόνων τοὺς ἐπετείους φόρους, οὓς ὤφειλον αὐτῷ τριῶν ἐτῶν που μάλιστα*[1214]). Με την *επανάληψη* αυτή ο αφηγητής συνδέει το παρόν με την *ανάληψη* (*πλήρης ανάληψη*).

Άξιο μνείας είναι και το ότι ο αφηγητής των *Ἱστοριῶν* διευκρινίζει πως στις παλαιότερες πολιορκίες του Βυζαντίου οι Βυζαντινοί κυριαρχούσαν στις θάλασσές τους (*τῆς τε γὰρ κατ΄ αὐτοὺς θαλάττης ἐκράτουν*[1215]), αναφορά η οποία αποτελεί *επανάληψη* του επιχειρήματος του Μωάμεθ Β΄ σε προγενέστερο σημείο της αφήγησης: *τῆς τε θαλάσσης ἐκ μέρους ἐκράτει τῆς καθ΄ αὑτήν* (σε *σκηνή*, αλλαγή *οπτικής*)[1216].

Στην αφήγηση του Χαλκοκονδύλη επαναλαμβάνεται η στρατοπέδευση του σουλτάνου, προκειμένου να μνημονευτούν παράλληλα γεγονότα (*βασιλεὺς μὲν δὴ ἀπὸ Κορώνης ἐς Πύλον ἀφικόμενος ἐνταῦθα ἐστρατοπεδεύετο-ὡς βασιλεὺς ἐστρατοπεδεύετο*[1217]), καθώς και ο θάνατος του Βαγιαζήτ Α΄ (*Παιαζήτην δὲ ὑπὸ λύπης νοσήσαντα τελευτῆσαι τὸν βίον ἔφασαν*[1218]), ο οποίος παρατίθεται ως σχόλιο

[1210] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 4.3.7-8 (16).
[1211] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 4.1.17-18 (15).
[1212] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 4.1.18 (15)-4.2.7 (16).
[1213] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 1.4.21-22 (118).
[1214] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 1.1.1-3 (118). Για το ζήτημα αυτό βλ. επιπλέον Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Β΄ 8.2.21-22 (97) [Β΄ 6.1.15-16 (94)], Β΄ 20.6.27-28 (112) [Β΄ 20.5.20-23 (112)], Δ΄ 14.1.27 (173), [Δ΄ 12.13.32 (172)], Ε΄ 11.3.6 (197) [Ε΄ 11.1.7-9 (196)].
[1215] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 18.4.22-23 (36).
[1216] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 16.12.17 (33).
[1217] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Θ΄ 232,17-18,22-23.
[1218] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 152,6-7.

δύο φορές (*οὕτω μὲν οὖν ἐτελεύτησε Παιαζήτης ὁ Ἀμουράτεω-ἐτελεύτησε δὲ ἐν τῇ Ἰωνίᾳ*[1219]).

Ακολούθως, επαναλαμβάνεται (*Ἐπὶ τούτων δὲ τὸν βασιλέα ἐστρατεύετο βασιλεὺς Μεχμέτης*[1220]) η πληροφορία ότι ο σουλτάνος Μωάμεθ Β΄ εξεστράτευσε εναντίον των Ιλλυριών (*τότε δὲ ἐπιγιγνομένου τοῦ θέρους ἐστρατεύετο ἐπὶ Ἰλλυριοὺς καὶ Ἰλλυριῶν βασιλέα*[1221]), έπειτα από μία *παρέκβαση* για τους Ιλλυριούς, η οποία περιέχει και *αναδρομικά* στοιχεία (*τὸ μὲν οὖν γένος τοῦτο Ἰλλυριῶν παλαιόν τε καὶ ἐς τὸν Ἰόνιον ᾠκημένον ... οἰκοῦντες Ἰλλυριοί*[1222]).

Επαναλαμβάνεται ακόμα το γεγονός ότι οι Παίονες εμπιστεύθηκαν στον Ιωάννη Ιάγγο την εξουσία της Αρδελίου χώρας και ο ίδιος εν συνεχεία νίκησε τον Σαβατίνη, στρατηγό του σουλτάνου (*δι΄ ἃ δὴ καὶ ἐπετέτραπτο τὴν τῆς Ἀρδελίου χώρας ἀρχὴν ὑπὸ τῆς Παιόνων βουλῆς. καὶ ἄρχων ταύτης τῆς χώρας τόν τε Σαβατίνην εὐνοῦχον τοῦ βασιλέως στρατηγὸν καθεῖλέ τε καὶ ἐτρέψατο, νίκην ἀνελόμενος εὐδοξοτάτην*[1223]), έπειτα από *πλήρη ανάληψη* (*Ἰάγγος δὲ ὁ Χωνιάτης ... τό τε Ἀρδέλιον ἐπιτετραμμένος ὑπὸ τῆς Παιόνων βουλῆς, συνήγαγέ τε στρατὸν ὡς μέγιστον ... ἀπὸ Ἀρδελίου, καὶ Παιόνων συμπαραλαβὼν ἐπήει, ἑπόμενος τῷ Σαβατίνῃ κατὰ τὸ ὄρος … καὶ νίκην ... ἀρίστην ... αὐτοῦ Ἰάγγος ὁ Χωνιάτης .... ἐυδοξοτάτην*[1224]), προκειμένου να επιτευχθεί η επαναφορά στο *παρόν της αφήγησης*.

Μετά την *παρέκβαση* για την πόλη του Βελιγραδίου (γεωγραφικά στοιχεία-όχι ανάληψη) επαναλαμβάνεται (*Ἐπὶ ταύτην δὲ τὴν Μπελογράδην ἐστρατεύετο Μεχμέτης ὁ Ἀμουράτεω*) και η εκστρατεία του Μωάμεθ Β΄ εναντίον της πόλης αυτής (*καὶ ἐς τὸ ἐπιὸν ἔτος ἐστρατεύετο ἐπὶ Μπελογράδην τὴν πόλιν Παιόνων*[1225]).

[1219] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 152,7-8,12-13. Για σχολιασμούς και παράλληλα γεγονότα βλ. επίσης Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 29,24 (29,17), Α΄ 52,17 (50,14-15,17-18,50,22-51,1 τρεις φορές ο θάνατος του Μουράτ Α΄), Δ΄ 159,7 (159,1), Δ΄ 160,6-7 (160,4-5), Ε΄ 3,24 (3,21), Ϛ΄ 72,15-16 (72,12), Ϛ΄ 73,5 (73,1), Ϛ΄ 89,13 (89,10), Ζ΄ 113,21 (113,15), Ζ΄ 123,7 (123,1), Ζ΄ 142,11 (142,1-3), Ζ΄ 143,6-7 (143,3-4), Η΄ 182,11 (182,9), Η΄ 185,19-20 (185,15-16), Θ΄ 220,5-6 (220,1), Θ΄ 237,21 (237,21), Θ΄ 249,13 (249,10), Ι΄ 268,21 (268,19-20), Ι΄ 275,19 (275,8-9), Ι΄ 277,12-14 (279,4, 280,4,14-15), *επανάληψη* τρεις φορές), Ι΄ 289,17-18 (289,14-16).

[1220] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ι΄ 279,4.

[1221] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ι΄ 277,12-14.

[1222] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ι΄ 277,14-279,3.

[1223] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 34,16-19.

[1224] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 32,9-34,19.

[1225] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Η 178,13-14 (Η΄ 178,7-8).

Επίσης, στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν* επαναλαμβάνεται (*Ὡς μὲν οὖν τὸ Βυζάντιον Παιαζήτης πολιορκῶν οὐκ ἀνίει*[1226]) μετά από *πρόληψη* (*καὶ εἶλεν ἂν τὴν πόλιν, εἰ μὴ ὁ Τεμήρης ἐλαύνων μεγάλῃ χειρὶ ἠγγέλλετο ἐπ᾽ αὐτόν· ὅτε δὴ καὶ αὐτὸς ἑάλω ὑπὸ Τεμήρεω καὶ τὰ πολλὰ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ ἀπώλετο τῆς ἐν τῇ Ἀσίᾳ*[1227]) η πολιορκία του Βυζαντίου από τον Βαγιαζήτ Α΄, προκειμένου ο αφηγητής να επανέλθει στο *παρόν της αφήγησης* (*μετὰ δὲ ταῦτα ἐλαύνων ἐπὶ Βυζάντιον, ὡς οὐ προεχώρει αὐτῷ ἡ Βυζαντίου αἵρεσις προσβάλλοντι, λιμῷ ἐξεπολιόρκει*[1228]).

Ολοκληρώνοντας, ο Μουράτ Α΄ επαναλαμβάνει με τη μορφή *σκηνής* (*ἀγγελία ἀφίκετο, ὡς Σαουζῆς ὁ ἐμὸς παῖς ὑπὸ τοῦ σοῦ παιδὸς ἀναγκασθεὶς ἀνήκεστά μοι βουλεύονται πράγματα*[1229]) την ενημέρωση που έλαβε πριν από λίγο σχετικά με τη συνωμοσία που είχε οργανωθεί εναντίον του από τον υιό του Σαουτζή, αλλά και από τον υιό του Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγο, Ανδρόνικο Δ΄ Παλαιολόγο (*Ἐν ᾧ ... Ἀσίαν διέτριβε ... Σαουζῆς ... συνίστη τε ... τῷ ... Ἀνδρονίκῳ ... ἔπειθέ τε ἀφίστασθαι ἀπὸ τῶν πατρῴων, καὶ ἄμφω κατασχεῖν τὴν πατρῴαν ἀρχὴν ... κατὰ τὴν Εὐρώπην*[1230]).

Δ) *θαμιστική αφήγηση*

Αναφορικά με το τελευταίο κατά σειρά είδος *αφηγηματικής συχνότητας*, τη *θαμιστική αφήγηση*[1231], στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* του Δούκα παρατίθεται η πληροφορία ότι ο Μουσουλμάν έστελνε πολλές φορές θησαυρούς στον Τζινεήτ (*Ὁ δὲ Μουσουλμὰν ... καὶ μίαν καὶ πολλάκις ἐπέστειλεν θησαυρὸν πολὺν καὶ δι᾽ ἐκείνου στρατεύων ἦν καθεκάστην, ἕως οὗ τοὺς κληρονόμους τοῦ Ἀτὴν ἐδίωξε*[1232]). Επίσης, αναφέρεται ότι ο Μωάμεθ Β΄ νυχθημερόν ταλανιζόταν για το πώς θα κατακτήσει την

[1226] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 78,12.
[1227] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 78,8-11.
[1228] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 78,6-8.
[1229] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 37,20-38,1.
[1230] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 36,20-37,17.
[1231] Η *θαμιστική αφήγηση*, όπως έχει ήδη αναφερθεί (βλ. στο παρόν, 222), αποτελεί τη *μοναδική αφήγηση* ενός γεγονότος που συνέβη «ν» φορές (πολλές) και θυμίζει τη *σύνοψη*, καθώς δύναται να συμπεριλαμβάνει πολλές περιπτώσεις του ιδίου γεγονότος.
[1232] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 18.5.13-5 (115).

Κωνσταντινούπολη: *ἀλλ᾽ καὶ ἐν νυκτὶ καὶ ἡμέρᾳ τὴν φροντίδα τῆς Πόλεως εἶχε, πῶς αὐτὴν λάβοι, πῶς κύριος αὐτῆς γένοιτο* (*εσωτερικές, θαμιστικές αφηγήσεις*)[1233].

Στην αφήγηση του Σφραντζή επισημαίνονται οι αλλεπάλληλες ανταλλαγές επιστολών που πραγματοποιήθηκαν μεταξύ Βυζαντινών και Πατρινών: *εὑρισκομένων εἰς τὴν Γλαρέντζαν, ἐγράψαμεν πολλάκις ... καὶ ἀντέγραψάν μας καὶ πολλάκις* (*εσωτερική θαμιστική αφήγηση*)[1234].

Επίσης, στο πλαίσιο της ίδιας αφήγησης αναφέρεται ότι ένας ιερέας επισκεπτόταν καθημερινά την οσία Θωμαΐδα, για να την μεταλάβει, στοιχείο που συνιστά *εσωτερική θαμιστική αφήγηση* (*μήτε ὁμιλοῦσα τὸ τυχόν, ἄνευ τοῦ καθ᾽ ἡμέραν ἐρχομένου τοῦ ἱερέως εἰς τὸ μεταλαβεῖν αὐτὴν τῶν θείων μυστηρίων*[1235]).

Εσωτερική θαμιστική αφήγηση στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν* συνιστά η διευκρίνιση του αφηγητή ότι ο σουλτάνος επιτέθηκε *πολλές φορές* στην πόλη της Κορίνθου (*καὶ πολλάκις δὲ ταύτῃ προσβαλὼν ὁ βασιλεὺς ἰσχυρῶς ἀπεκρούσθη*)[1236]. Στην αφήγηση του Κριτοβούλου παρατίθενται επίσης οι καθημερινές αψιμαχίες των Οθωμανών με τους Βενετούς (*ἐγίνοντο δὲ καὶ καθ᾽ ἡμέραν ἀκροβολισμοί τινες καὶ ἐπεκδρομαὶ ἐπεξιόντων τῶν βασιλείων τοῖς Ἐνετοῖς*)[1237], στοιχείο που επίσης συνιστά *εσωτερική θαμιστική αφήγηση*.

Εσωτερική θαμιστική αφήγηση στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν* συνιστά η αναφορά του αφηγητή ότι ο Τεμήρ επιτέθηκε δύο φορές εναντίον του Αραβικού στρατεύματος (*καὶ δὶς μὲν ἐμαχέσατο τῷ Ἀράβων στρατεύματι, καὶ οὐδ᾽ ὡς ἠδυνήθη τρέψασθαι*[1238]). Στην ίδια κατηγορία ανήκει και η πληροφορία που παρέχει ο αφηγητής

[1233] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 35.1.21-22 (307). Ακόμα βλ. Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 9.3.19-20 (61), 11.1.6-7 (67), 13.112-15 (75), 14.4.9-10 (85), 15.2.8-9 (87), 17.3.14-15 (105), 18.5.10-11 (115), 19.9.27-28 (127), 19.13.32-33 (131), 20.4.10-11 (135), 21.11.5-8 (151), 22.7.16-17,22-23,28-29 (161), 22.9.1-3 (165), 22.10.24-27 (165), 22.11.33-2 (167, 169), 24.3.6-8 (185), 25.2.23-24 (201), 25.3.23-26 (203), 25.6.20-21 (207), 28.1.24-25 (229), 28.9.25-26 (237), 29.4.12-13 (247), 29.5.21-22 (249), 29.625-26 (251), 31.4.25 (267), 32.1.19 (271), 33.4.1-2 (283), 34.2.14-15 (293), 34.7.1-2 (301), 34.9.9-10 (303), 35.4.11-15 (311), 35.6.22-26 (313), 38.17.7-9 (345). *Εσωτερικές θαμιστικές αφηγήσεις* είναι εκείνες, των οποίων ο χρόνος τους δεν υπερβαίνει τον χρόνο της *μοναδικής σκηνής*. Για το ζήτημα αυτό βλ. στο παρόν, 222.

[1234] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 17.4.10-11 (42).

[1235] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 18.8.22-24 (52). Για περισσότερες *εσωτερικές θαμιστικές αφηγήσεις* βλ. Σφραντζής, *Χρονικόν*, 18.8.25-26 (52), 43.6.18 (178), 46.2.20-21 (186), 48.1.4-5 (194).

[1236] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 3.14.5-6 (122).

[1237] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Ε΄ 7.5.2-3 (191). Για το θέμα αυτό βλ. επιπλέον Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 11.7.1-2 (24), Α΄ 14.8.26-29 (30), Α΄ 28.2.10 (43), Α΄ 36.2.16-18 (50), Α΄ 44.3.2-7 (58), Β΄ 1.4.21-24 (90), Β΄ 1.5.24-28 (90), Β΄ 11.6.26-27 (102), Β΄ 20.7.3-4 (113), Γ΄ 1.3.17 (118), Γ΄ 7.313-14 (126), Δ΄ 11.2.12 (169), 11.3.17 (169), Δ΄ 15.2-3.18-24 (175), Ε΄ 7.4.30-33 (190), Ε΄ 10.4.29-2 (194-195), Ε΄ 11.1.17-19 (196), Ε΄ 11.2.25-26 (196), Ε΄ 17.2.9-10 (205), Ε΄ 17.4.26-28 (205), Ε΄ 19.4.22-24 (207).

[1238] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 112,10-11.

ότι ο σουλτάνος, ευρισκόμενος στη Δακία προκειμένου να πολεμήσει τους Δάκες, προέβαινε σε συγκεκριμένες ενέργειες καθημερινά (*καὶ νυκτὸς μὲν ἑκάστης … ἐποιεῖτο χάρακα κύκλῳ τοῦ στρατοπέδου, καὶ φραγμοῖς φραξάμενος ἐντὸς τοῦ χάρακος διετήρει, φυλακάς τε ἐποιεῖτο μείζους τῶν γιγνομένων, καὶ ὅπλα ἐν ὅπλοις παρηγγύα νυκτός τε καὶ ἡμέρας αὐτῷ εἶναι τὰ στρατεύματα*[1239]).

Εξωτερική θαμιστική αφήγηση[1240] στο πλαίσιο της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* εντοπίζεται στην αναφορά της πολιορκίας του φρουρίου των ιπποτών της Ρόδου από τον Βαγιαζήτ Α, τη στιγμή κατά την οποία ο Τεμήρης πολιορκούσε το φρούριο και ο Βαγιαζήτ Α΄ ήταν φυλακισμένος από αυτόν (*καὶ γὰρ ὁ Παγιαζὴτ κατ΄ ἔτος ἐπολέμει καὶ οὐ διέλειπεν ἀσφαλῶς τὰς διεξόδους τηρῶν, ὅπως ὑπὸ τοῦ λιμοῦ ἐγκρατὴς γένηται τοῦ πολιχνίου, ὑπὸ γὰρ πολέμου οὐδὲν ἤννεν*[1241]). Εξωτερική θαμιστική αφήγηση συνιστά και η αναφορά ότι την ημέρα της αλώσεως τα αγόρια και τα κορίτσια κοιμούνταν αμέριμνα, όπως έκαναν την προηγούμενη και την προπροηγούμενη ημέρα (*ἦν γὰρ ὁ Μάϊος φέρων εἴκοσι ἐννέα καὶ ὁ πρωϊνὸς ὕπνος ἡδὺς ἦν ἐν ὀφθαλμοῖς τῶν νέων καὶ νεανίδων· ὡς χθὲς γὰρ καὶ πρότριτα θαῤῥῶντες ἀμερίμνως ἐκοιτάζοντο*[1242]).

Ακολούθως, στο *Χρονικὸν* αναφέρεται ότι κατά την άφιξη του *δεσπότη* Θωμά στην Κωνσταντινούπολη για τον γάμο του αδελφού του *δεσπότη* Δημητρίου με τη Ζωή Παρασπόνδυλου, καθώς ήταν ο δεύτερος αδελφός και διάδοχος στην εξουσία, ο Ιωάννης Η΄ Παλαιολόγος πολλές φορές είχε ορκιστεί στον Σφραντζή ότι προτιμούσε τον Κωνσταντίνο ΙΑ΄ Παλαιολόγο ως διάδοχο του θρόνου, στοιχείο που συνιστά *εξωτερική θαμιστική αφήγηση* (*πολλάκις με ἐπληροφόρησε καὶ ἐνόρκως ὡς ἐν μυστηρίῳ*[1243]).

Στο πλαίσιο της ίδιας ιστορικής αφήγησης εντοπίζεται άλλη μία *εξωτερική θαμιστική αφήγηση*, στο σημείο όπου μνημονεύεται πως το έθνος των Αλβανών δύο φορές την ίδια ημέρα προσήγγιζε πότε τον *δεσπότη* Θωμά και πότε τον *δεσπότη*

[1239] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Θ΄ 262,8-13. Βλ. ακόμα Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 19,7-8,20-21, Α΄ 24,10,25,6, Α΄ 30,4-5, Δ΄ 177,9, Δ΄ 179,2-3,21, Δ΄ 182,6-8,21-22, Δ΄ 186,15, Ε΄ 35,6-7,16-17,24, Ε΄ 52,4-5,6-7,11, Η΄ 191,4-5,21, Θ΄ 250,21, Ι΄ 267,15-19, Ι΄ 276,6-7.

[1240] *Εξωτερικές γενικευτικές θαμιστικές αφηγήσεις* καλούνται οι *θαμιστικές αφηγήσεις*, των οποίων το *θαμιστικό* τμήμα υπερβαίνει τον χρόνο της *μοναδικής σκηνής*. Για το ζήτημα αυτό βλ. στο παρόν, 222.

[1241] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 17.2.2-4 (105).

[1242] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 16.12-14 (363). Βλ. ακόμα Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 6.4.26-28 (49), 14.1. 32-33 (81), 25.6.20-21 (207), 25.7.2-7 (209), 33.4.2-5 (283), 44.1.10-11 (413), 44.2.3-4 (415), 45.19.1-2 (431).

[1243] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 22.7.19-20 (76).

Δημήτριο, προκειμένου να διαπιστώσουν ποιος θα ήταν πρόθυμος να τους παραδώσει «κάστρα», για να τα διοικήσουν (*ἀπιστοῦντες γὰρ δὶς τοῦ Σαββάτου ἀπὸ τὸν ἕνα τῶν αὐθεντῶν εἰς τὸν ἄλλον ἀπήρχοντο καὶ «κάστρας» ... εἰς κεφαλατίκια ἀπήτουν*[1244]).

Περνώντας στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν*, *εξωτερική θαμιστική αφήγηση* αποτελεί η άλωση της Καρχηδόνας δύο φορές από τον Σκιπίωνα (*ἑάλω Καρχηδὼν ὑπὸ Σκηπίωνος δίς* [*μοναδική σκηνή* αποτελεί η άλωση της Βαβυλώνας][1245]), καθώς και η άλωση των Ιεροσολύμων τρεις φορές από διαφορετικούς ηγεμόνες (*ἑάλω Ἱεροσόλυμα τρίς, ὑπ' Ἀσσυρίων τὸ πρῶτον, ὑπ' Ἀντιόχου τὸ δεύτερον, ὑπὸ Ῥωμαίων τὸ τρίτον* [ως *μοναδική σκηνή* προηγείται η άλωση της Ρώμης][1246]).

Ως προς τη λειτουργία της *εξωτερικής θαμιστικής αφήγησης* στην αφήγηση των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν* μπορεί να σημειωθεί ότι ο Μουράτ, επειδή συμμετείχε πολλές φορές σε μάχες, ήταν εμπειροπόλεμος και γι΄αυτόν τον λόγο σκέφτηκε ένα έξυπνο σχέδιο, προκειμένου να αντιμετωπίσει τους ηγεμόνες της Ασίας, ενώ βρισκόταν στη Μυσία (*εὑρὼν δὲ τούτους ἐν Μυσίᾳ στρατοπεδευομένους παρετάξατο ἐς μάχην. Οἷα δὲ μάχης ἐμπείρῳ πολλαχῇ γενομένῳ ἐμεμηχάνητο τοιόνδε*[1247]).

Στην αφήγηση των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν εξωτερική θαμιστική* αφήγηση συνιστά επίσης η αναφορά ότι οι Βενετοί συγκρούστηκαν πολλές φορές σε ναυμαχία με τους βαρβάρους. Το γεγονός αυτό επισημαίνεται έπειτα από την αναφορά του αφηγητή στην κατάληψη από εκείνους της Κυρήνης (*καὶ Κυρήνην πόλιν ὑφ' αὑτοῖς ποιησάμενοι μεγάλα ἀπεδείκνυντο ἔργα, πρός τε τοὺς βαρβάρους ταύτῃ πολλαχῇ διαναυμαχήσαντες καὶ τῆς θαλάσσης τῆς ἐντὸς Ἡρακλείων στηλῶν ἐπικρατήσαντες*[1248]).

Ιδιάζουσα εξωτερική θαμιστική αφήγηση εντοπίζεται στην αναφορά στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν* του ποταμού του Λονδίνου, για τον οποίον πληροφορείται ο *αποδέκτης της αφήγησης* ότι (*νυκτὸς μὲν οὖν καὶ ἡμέρας ἀπορρέοντα πλημμυρεῖ αὖθις ἐπανιόντα, ἀναπλημμυρίζει*[1249]). Η *εξωτερική θαμιστική* αυτή *αφήγηση* χαρακτηρίζεται *ιδιάζουσα*, διότι αποτελεί μία γενική αλήθεια, καθώς το συμβάν αυτό στον ποταμό είναι διαχρονικό.

[1244] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 39.8.24-26 (154).
[1245] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 68.6.17 (77).
[1246] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 68.8.9-10 (78). Βλ. επίσης Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 24.1.14-15 (149).
[1247] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 35,15-17.
[1248] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 176,6-9. Βλ. επιπλέον Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 3,7-8,11-12, Ε΄ 32,2-5, Ι΄ 277,15, Ι΄ 290,4, Ι΄ 297,6,0-11.
[1249] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 88,11,13-14.

8. ΠΡΟΣΗΜΑΝΣΕΙΣ/ΕΝΑΥΣΜΑΤΑ

Με αφετηρία το ζήτημα των *προλήψεων* είναι απαραίτητο να διευκρινιστεί ότι δεν πρέπει να συγχέεται η έννοια της *πρόληψης-προμνημόνευσης* με εκείνη της *προσήμανσης-εναύσματος* (*amorce*). Οι *προσημάνσεις*, δεν έχουν ούτε προεξαγγελτικό ούτε υπαινικτικό χαρακτήρα, αλλά αποτελούν «πετραδάκια προσδοκίας», μη αντιληπτούς «σπόρους», οι οποίοι «εμφυτεύονται» στην αφήγηση και γίνονται αντιληπτοί μόνον εκ των υστέρων με *ανάληψη*[1250]. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η παρουσίαση κάποιου προσώπου, το οποίο θα διαδραματίσει ενεργό ρόλο στην αφήγηση σε μεταγενέστερο σημείο της, οπότε και εκείνη τη στιγμή θα καταστεί αντιληπτός ο λόγος της προηγούμενης εμφάνισής του. Στην ίδια κατηγορία περιλαμβάνονται και οι χαρακτηρισμοί κάποιων προσώπων, οι οποίοι γίνονται κατανοητοί μόνον εν συνεχεία[1251]. Επίσης, δεν πρέπει να παραβλέπουμε ότι υπάρχουν και οι *ψευδείς προσημάνσεις* ή *απάτες*, καθώς ο αφηγητής αφήνει «ίχνη», με σκοπό να εξαπατήσει τον *αποδέκτη* της αφήγησής του, όπως συμβαίνει επί παραδείγματι στις αστυνομικές αφηγήσεις. Συνεπώς, ο *αποδέκτης* της αφήγησης οφείλει να αποκρυπτογραφεί τα «ίχνη» που συναντά[1252].

Α) *Προφητείες-Χρησμοί*

Αναφορικά με τις *προφητείες-χρησμούς*, στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* μνημονεύεται ότι ο Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος επιθυμούσε να μάθει, εάν ο υιός του θα τον διαδεχτεί στον θρόνο· γι' αυτόν τον λόγο κατέφυγε στην *οιωνοσκοπία* (*ανάληψη*). Ο οιονοσκόπος του ανέφερε τη λέξη *μαμάϊμι* και ερμηνεύοντάς την διευκρίνισε ότι ο αριθμός των γραμμάτων της λέξης αντιστοιχεί στον αριθμό των ατόμων που θα τον διαδεχθούν. Μετά από αυτούς, η βασιλεία δεν θα παραμείνει ούτε στους Παλαιολόγους ούτε στην Κωνσταντινούπολη: *ἔτυχε γὰρ ὁ Μιχαὴλ οἰωνοσκοπήσας τότε ... τὸ μαντεῖον οὖν φωνὴν ἄσημον ἐξερεύξατο: μαμάϊμι ... καὶ τότε ἡ βασιλεία καὶ ἀπὸ τῆς*

[1250] Genette, *Figures III*, 112, 113.
[1251] ό.π., 112-113.
[1252] ό.π., 113-114.

Πόλεως καὶ ἀπὸ τοῦ γένους σου ἀρθήσεται (*αναδρομική προφητεία-χρησμός*, καθώς, αν και συνιστά *προφητεία*, εντούτοις στην αφήγηση λειτουργεί ως *ανάληψη*)[1253].

Στη συνέχεια της αφήγησης, ένας μάντης επισημαίνει στον Ιάγγο Ουνυάδη ότι οι Χριστιανοί θα μπορέσουν να ορθοποδήσουν μόνον, όταν οι Ρωμαίοι καταστραφούν δια παντός και η Κωνσταντινούπολη αλωθεί από τους Οθωμανούς. Εξαιτίας της προφητείας αυτής ο Ιάγγος συμβούλευσε τους Οθωμανούς για τον τρόπο, με τον οποίον θα μπορούσαν τα τείχη της Πόλεως να κατεδαφιστούν ευκολότερα*: φυγὼν ὁ Ἰάγκος ... ἔτυχέ τινος τῶν πνευματοφόρων ἀνδρῶν ... ὁ δὲ γέρων ἀπεκρίνατο: Ἴσθι, τέκνον ... ἔχων οὖν ἐν ὠσὶ τὴν ἀπαίσιον ταύτην προφητείαν ὁ τοῦ Ἰάγκου ἄγγελος ἐπεθύμει συντομώτερον τὴν πόλιν ἁλῶναι καὶ διὰ τοῦτο τὴν βουλὴν ... τὸ τεῖχος ... πεσεῖν, ἐδίδασκε* (*αναδρομική προφητεία-χρησμός*)[1254].

Ακολούθως, στην ιστορική αφήγηση του Χαλκοκονδύλη επισημαίνεται ότι, μόλις κατέστη γνωστό το γεγονός της αλώσεως, οι φύλακες δεν ήθελαν να φύγουν οι Κωνσταντινοπολίτες, οι οποίοι τότε προσπαθούσαν να εγκαταλείψουν την Πόλη, ούτως ώστε να συνεχιστεί η άμυνα. Γι' αυτόν τον λόγο, οι φύλακες κρατούσαν τις πύλες κλειστές και έριξαν τα κλειδιά τους έξω από τα τείχη (*Οἱ δὲ Ἕλληνες ... οἱ δὲ πυλωροὶ τῆς πόλεως ... τοὺς Ἕλληνας φυγῇ ὡρμημένους ... ἀναγκασθεῖεν οἱ Ἕλληνες ἐπιστραφέντες ἀμύνεσθαι ... ἐν ταύτῃ, οἶμαι, τιθέμενοι τῇ δόξῃ τὰς κλεῖς ἄνω ἀπὸ τοῦ τείχους ἔξω ἀπέρριψαν*[1255]). Η πράξη αυτή των φυλάκων είχε ως έναυσμά της έναν χρησμό, ο οποίος εμπίπτει στην κατηγορία της *αναδρομικής προφητείας-χρησμού* (*καὶ κατά τινα χρησμὸν ᾀδόμενον ἐν τῇ πόλει, ὡς τῶν πολεμίων ἄχρι τοῦ Ταύρου χώρου τῆς πόλεως ἐπιγενομένων καὶ ἐπικειμένων τοὺς ἐν τῇ πόλει συστραφέντας ἀνάγκη ἀμυνομένους ἐκβαλεῖν τοὺς πολεμίους καὶ αὐτοὺς ἴσχειν τὴν πόλιν*[1256]).

[1253] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 42.14.7-14 (401). Για τον συγκεκριμένο *χρησμό-προφητεία* βλ. Κ. Μουστάκας, «Μαμάϊμι: συμβολή στη μελέτη της χρησμολογικής παράδοσης κατά την εποχή της Άλωσης», *Αριάδνη* 14 (2008), 119-155· Ταξίδης, *Όνειρα,* 144-146.

[1254] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 38.13.14-23 (343). Βλ. επιπλέον Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 39.18.3-17 (365), 42.14.22 (399)-42.14.7 (401). Για την *προφητεία*, την οποία γνώριζε ο Ιάγγος Ουνυάδης βλ. Ταξίδης, *Όνειρα,* 168-172. Για τις προφητείες στην αφήγηση του Δούκα βλ. ακόμα B. Flusin, «Prédictions et prophéties dans l'œuvre de Doucas», στον τόμο: P. Odorico, P.A. Agapitos, M. Hinterberger (eds.), *L'écriture de la mémoire. La littérarité de l'historiographie*. *Actes du IIIe colloque international philologique Nicosie, 6-7-8 mai 2004*, vol. 6, Paris 2006, 353-373· Ταξίδης, *Όνειρα*, 172-177, 230-231.

[1255] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Η΄ 160,16-161,7.

[1256] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Η΄ 161,3-6. Για το θέμα αυτό βλ. Ταξίδης, *Όνειρα,* 156-157. Για την αξιοπιστία του εν λόγω *χρησμού* βλ. ό.π., 157-158.

Τέλος, ο αφηγητής των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν* αναφέρεται *αναδρομικά* στους χρησμούς της Σιβύλλης και στους *Χρησμούς του Λέοντος του Σοφού*[1257], οι οποίοι από αφηγηματικής απόψεως επιτελούν τη λειτουργία *αναδρομικής προφητείας-χρησμού*. Διευκρινίζεται ότι η περίοδος εξουσίας των βυζαντινών αυτοκρατόρων θα τερματιζόταν με τον Ιωάννη Η΄ Παλαιολόγο, ενώ των Πατριαρχών με τον Ιωσήφ Β΄. Κατά τον αφηγητή όλα τα ανωτέρω σημεία προμήνυαν το ξαφνικό τέλος της εξουσίας τόσο του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου (άλωση της Κωνσταντινουπόλεως) όσο και του Πατριάρχη Γρηγορίου Γ΄: *θαυμάζω δέ, ... τοὺς χρησμοὺς τῆς Σιβύλλης ... ὑπὸ Λέοντος τοῦ σοφοῦ ... βασιλέως, ἐς τοῦτον τὸν βασιλέα ἐτελεύτα ἡ γραφή, καὶ ἐς τὸν ἀρχιερέα τὸν ἐν Φλωρεντίᾳ τῇ Τυρρηνῶν τελευτήσαντα. Τὸν γὰρ δὴ Κωνσταντῖνον βασιλέα, ... οὔτε τὸν Γρηγόριον τὸν ἐπὶ Ἰταλίας οἰχόμενον ἐχώρει ὁ πίναξ ἐκεῖνος ... ἀρχιερωσύνην τῆς πόλεως* (*αναδρομική προφητεία-χρησμός*)[1258].

Β) *Οράματα-Ενύπνια*

Στην κατηγορία των *προσημάνσεων-εναυσμάτων* εντάσσονται επίσης τα οράματα και τα όνειρα. Αναλυτικότερα, στην αφήγηση του Δούκα αναφέρεται ότι ο Μουράτ Β΄, προτού πεθάνει, είχε δει το εξής *ενύπνιο*, το οποίο μάλιστα συνιστά *αναδρομικό ενύπνιο*: Ένα φάντασμα παρουσιάστηκε ενώπιόν του και, αφού του αφαίρεσε το χρυσό του δαχτυλίδι, το ενάλλασσε στα διάφορα δάχτυλά του έως και το τελευταίο. Εν συνεχεία, το φάντασμα πήρε το δαχτυλίδι και έφυγε. Τότε ο σουλτάνος ξύπνησε και ζήτησε από τους μάντεις να του ερμηνεύσουν το *ενύπνιο*, το οποίο προμήνυε τον θάνατό του, πράγμα όμως που δεν του αποκάλυψαν (*λέγεται δέ, ... μιᾷ τῶν νυκτῶν ἰδεῖν ὅραμα τοιοῦτον· ἕνα φοβερὸν ἄνδρα ἑστάναι ἐνώπιον αὐτοῦ ... καὶ ὁ ἡγεμὼν ἔξυπνος γενόμενος προσεκαλέσατο τοὺς αὐτοῦ μάντεις, εἰρηκὼς τὸ ὁραθὲν ... τέλος ἕξει ἡ τυραννίς*[1259]).

[1257] Για το εάν πρόκειται για τους *Χρησμούς του Λέοντος* ή όχι βλ. Ταξίδης, *Όνειρα,* 159, όπου παρατίθεται και σχετική βιβλιογραφία.
[1258] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Η΄ 169,2-12. Για το ζήτημα αυτό βλ. Ταξίδης, *Όνειρα,* 158-159.
[1259] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 33.8.29 (285)-33.8.12 (287). Για το συγκεκριμένο *όνειρο* βλ. Σ. Λαμπάκης, «Μορφές υπερβατικής επικοινωνίας στην ιστοριογραφία καί στή χρονογραφία τών παλαιολογείων χρόνων», στον τόμο: Ν.Γ. Μοσχονάς (επιμ.), *Η επικοινωνία στο Βυζάντιο*, *Β ' Διεθνές Συμπόσιο, 4-6 Οκτωβρίου 1990*, Αθήνα 1993, 323-330, (επί του προκειμένου, 327-328)·Ταξίδης, Όνειρα, 101-104.

Επίσης, στην αφήγηση του Σφραντζή παρατίθεται ότι κατά τη διάρκεια της Θείας Λειτουργίας, η οσία Θωμαϊδα ζήτησε από τις παρευρισκόμενες μοναχές να εγερθούν. Εκείνες την ρώτησαν τι ήταν αυτό που χρειαζόταν και αυτή τους απάντησε ότι εμφανίστηκε πειρασμός στον Γεώργιο, εννοώντας το *δρων πρόσωπο-Σφραντζή·* γι' αυτόν τον λόγο έπρεπε όλες μαζί να προσευχηθούν στην Παναγία. Έπειτα, όταν οι μοναχές ζήτησαν από την οσία Θωμαϊδα να τους διευκρινίσει τι ακριβώς εννοούσε, εκείνη τις καθησύχασε διαβεβαιώνοντας ότι ο Θεός θα βοηθήσει το *δρων πρόσωπο-Σφραντζή* να απαλλαγεί από τον πειρασμό (*καθημένης ... «τῷ κῦρ Γεωργίῳ προσῆλθε πειρασμὸς ... «μὴ θροεῖσθε· ὁ Θεὸς ὁ συγχωρήσας τὸν πειρασμὸν θέλει χορηγήσειν καὶ τὴν βοήθειαν καὶ διάλυσιν αὐτοῦ δὴ τοῦ πειρασμοῦ»*[1260]).

Πέραν του *οράματος*, στο *Χρονικὸν* εντοπίζεται και περίπτωση *ενυπνίου*. Το *δρων πρόσωπο-Σφραντζής*, ενώ ήταν φυλακισμένος από τους Πατρινούς, προσευχήθηκε στον Άγιο Γεώργιο την ημέρα της εορτής του. Καθώς προσευχόταν, νόμιζε ότι βρισκόταν στον ναό των Μαγγάνων και συγκεκριμένα στο Βαπτιστήριο με αλυσοδεμένα τα κάτω άκρα του. Τότε, εμφανίστηκε ο αυτοκράτορας Ιωάννης Η΄ Παλαιολόγος, ο οποίος πήγαινε στον ναό για την ακολουθία, και το *δρων πρόσωπο-Σφραντζής* του ζήτησε να τον απελευθερώσει. Ο Ιωάννης Η΄ εισήλθε στην εκκλησία και ένας νέος άρχοντας απευθύνθηκε στο *δρων πρόσωπο-Σφραντζή* επισημαίνοντάς του ότι ο αυτοκράτορας διέταξε να απελευθερωθεί, σύμφωνα και με την επιθυμία της βασιλομήτορος Ελένης Παλαιολογίνας. Το *ενύπνιο* αυτό γίνεται κατανοητό, καθώς ο αφηγητής εν συνεχεία μνημονεύει ότι την επόμενη μέρα ορισμένοι Πατρινοί αφαίρεσαν από το *δρων-πρόσωπο-Σφραντζή* τις αλυσίδες και του ζήτησαν συγγνώμη τονίζοντάς του τους λόγους, για τους οποίους δεν του παρείχαν τροφή. Έπειτα από δύο μέρες άρχισαν εκ νέου διαπραγματεύσεις, προκειμένου να απελευθερωθεί το *δρων πρόσωπο-Σφραντζής*, πράγμα το οποίο και έγινε (*ἐμοῦ δὲ κειμένου ἐν τῇ φυλακῇ ... καὶ ἀφυπνισθεὶς ἔδοξέ μοι ... Καὶ περὶ τὴν αὐγὴν αὐτὴν τῆς νυκτὸς ... ἰδοῦ οἱ τοῦ κουλᾶ ἄρχοντες ... καὶ μετὰ δύο ἡμέρας ἐλθόντες πάλιν ... ὅπερ καὶ γέγονε*[1261]).

Στο πλαίσιο της ίδιας αφήγησης αναφέρεται επίσης ότι το *δρων πρόσωπο-Σφραντζής* ονειρεύτηκε ότι αφίχθη στην Κωνσταντινούπολη και, όταν προσπάθησε να

[1260] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 18.7.26 (50)-18.7.11 (52). Το *όραμα* αυτό, το οποίο συνιστά *πρόληψη*, έχει χαρακτηριστεί ως μη κλασικό παράδειγμα *οράματος*, καθώς πρόκειται για μία «απροσδιόριστη οραματική κατάσταση», κατά την οποία το πρόσωπο που την έζησε «είχε μία έντονη, άνευ αιτιολογίας, εσωτερική διαίσθηση (*αυθυποβαλλόμενη οραματική εμπειρία*)». Σχετικά βλ. Ταξίδης, *Όνειρα*, 126.

[1261] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 19.1.1 (54)-19.2.7 (56). Για τον πραγματικό ή τον συμβολικό χαρακτήρα του *ονείρου* βλ. Σφραντζής, *Χρονικόν*, 107 (και ειδ. υποσ. 78, 79), 109 (και ειδ. υποσ. 80).

ασπαστεί τα κάτω άκρα του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου, εκείνος τον απέτρεψε από την πράξη αυτήν. Εν συνεχεία, ο αυτοκράτορας έπιασε τον Σφραντζή και τον ασπάστηκε στους οφθαλμούς του (*Ἔτυχε δὲ ...ἑσπέραν φαίνεταί μοι καθ' ὕπνους, ὅτι ἔφθασα εἰς τὴν Πόλιν, καὶ πεσόντος μου ἀσπάσασθαι τοὺς βασιλέως πόδας, οὐκ ἀφῆκε με, ἀλλ' ἐπιλαβὼν ἐφίλησέ με εἰς τοὺς ὀφθαλμούς. Καὶ ἔξυπνος γενόμενος λέγω τοὺς περὶ ἐμὲ ὑπνοῦντας. Τὸ καὶ τὸ νῦν ἔδοξέ μοι καθ' ὕπνους καὶ ἐνθυμεῖσθαι τὴν ἡμέραν*[1262]). Το *ενύπνιο* αυτό, το οποίο συνιστά *πρόληψη*, ενδεχομένως αφορούσε αφενός μεν στην άφιξη των απεσταλμένων στον αυτοκράτορα Κωνσταντίνο στη Βασιλεύουσα (*παράλληλο γεγονός*), αφετέρου δε στον μετά από δύο έτη θάνατο του Κωνσταντίνου ΙΑ΄, γεγονός που έλαβε χώρα με τραγικό τρόπο την ίδια ημερομηνία με το *ενύπνιο* του *δρώντος προσώπου-Σφραντζή* (29 Μαΐου)[1263].

Ολοκληρώνοντας, ο αφηγητής των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν* παραθέτει την ιστορία του Ιωακείμ Ιταλού, ο οποίος είχε την ικανότητα να προβλέπει τις διαδοχές στην παπική εξουσία, καθώς και τον τρόπο, με τον οποίον αυτοί θα ασκούσαν την εξουσία τους. Ο Ιωακείμ απέκτησε την ικανότητά του αυτήν έπειτα από ένα όραμα, το οποίο συνιστά *ανάληψη*: Ο Ιωακείμ βρισκόταν σε μία μονή, την οποία φυλούσε, και ένας άνδρας παρουσιάστηκε και του έδωσε να πιει κρασί. Αφού ο Ιωακείμ ήπιε πολύ κρασί, ο άνδρας του είπε ότι, εάν γεύτηκε όλο το κρασί, τότε θα τα γνωρίζει όλα με ακρίβεια: (*Περὶ μὲν τούτων Ἰωακεὶμ ... ἐπὶ μαντικὴν ἀφικόμενος ... τῷ δὲ πορευομένῳ ἐπιφανῆναι ἄνδρα αὐτῷ τὸ εἶδος κάλλιστον ... ὦ Ἰωακείμ, λάβε, πίε τοῦ οἴνου τούτου· κάλλιστος γάρ ἐστι ... ὦ Ἰωακείμ, εἰ τὸ πᾶν ἔπιες τοῦ οἴνου, τὸ πᾶν ᾔδεις ἀκριβῶς. Ἐντεῦθεν ... καὶ δαιμόνιόν τινα τὴν σοφίαν ἐπιφαίνεσθαι ... προσημᾶναι μεγάλ' ἄττα ἐσόμενα ὁτῳοῦν, ἀποσημειωσάμενος ... προεσήμαινεν ... τῶν σημείων αὐτοῦ*[1264]).

Γ) *Θεοσημείες-Οιωνοί*

Στην ιστορική αφήγηση του Δούκα μνημονεύεται η εμφάνιση ενός κομήτη, τον οποίον τον είδαν πολλοί λαοί και ο οποίος ερμηνεύθηκε ως προάγγελος άσχημων γεγονότων (*Ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ... σημεῖον ἐφάνη ἐξ οὐρανοῦ καὶ προάγγελος*

[1262] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 31.9.9-13 (112).
[1263] Για το ζήτημα αυτό βλ. Σφραντζής, *Χρονικόν*, 112 (και ειδ. υποσ. 1).
[1264] Χαλκοκονδύλης, C΄ 78,14-79,11· Ταξίδης, *Όνειρα*, 116, 165.

κακῶν. Τὸ δὲ ἦν κομήτης περιφανὴς ... τοῦτο τὸ σημεῖον ... τὸ τοιοῦτον φρικωδέστατον τέρας ... ὃ καὶ λαμπαδίας καλεῖται ... ποιεῖσθαι[1265]). Ασφαλώς, η αναφορά αυτή στην εμφάνιση του κομήτη συνιστά *πρόληψη*.

Μία παρόμοια περίπτωση εντοπίζεται και στην αφήγηση του Κριτοβούλου. Ενώ οι κάτοικοι της Βασιλεύουσας λιτάνευαν την εικόνα της Παναγίας, ξαφνικά και άνευ λόγου η εικόνα έφυγε από τα χέρια αυτών που την κρατούσαν και έπεσε στη γη. Τότε οι συμμετέχοντες στη λιτανεία προσπάθησαν να επαναφέρουν την εικόνα στην αρχική της θέση, αλλά αυτή σταδιακά βάραινε, κατευθυνόταν προς τα κάτω και εντέλει φαινόταν να έχει προσκολληθεί στο έδαφος. Ύστερα από πολλές προσπάθειες, προσευχές και από πολλή ώρα, οι πιστοί μπόρεσαν να επαναφέρουν την εικόνα στην αρχική της θέση. Εν συνεχεία, κατά τη διάρκεια της λιτανείας, ξέσπασαν καταρρακτώδεις βροχές και χαλαζόπτωση. Λόγω της σφοδρότητας των φαινομένων αυτών η λιτανεία δεν μπορούσε να συνεχιστεί, ενώ πολλά παιδιά μόλις και μετά βίας μπόρεσαν να γλιτώσουν. Ο αφηγητής σχολιάζει ότι τα συγκεκριμένα *σημεία* προμήνυαν τα δεινά που θα υφίστατο η Κωνσταντινούπολη στο μέλλον, στοιχείο που συνιστά *πρόληψη* (*κατὰ δὲ ... θεοσημεῖαί τινες ἦσαν καὶ προφοιβασμοὶ τῶν ἐσομένων ὅσον οὐ τῇ Πόλει δεινῶν ... τῆς εἰκόνος τῆς Θεομήτορος αὕτη τῶν χειρῶν αἴφνης ἐκπεσοῦσα τῶν κατεχόντων μηδεμιᾶς ἡστινοσοῦν ἀνάγκης ἢ βίας ἡγησαμένης πρηνὴς ἔπεσεν ἐπ᾽ ἐδάφους*) και επιθυμώντας μάλιστα να ενισχύσει την αίσθηση της *πρόληψης* στη σκέψη του *αποδέκτη της αφήγησής του*, ο αφηγητής αναφέρει ότι (*τοῦτο παρὰ δόξαν γεγονὸς φρίκην τε πολλὴν καὶ ἀγωνίαν μεγίστην καὶ φόβον πᾶσιν ἐνέβαλεν· ἐνόμιζεν γάρ, ὥσπερ δὴ καὶ ἦν, ἐπ᾽ οὐδενὶ συμβόλῳ αἰσίῳ τὴν πτῶσιν ταύτην γενέσθαι-οὕτω παράλογόν τι καὶ ἄηθες ἦν τὸ χρῆμα τοῦ ὑετοῦ καὶ τῆς χαλάχης ἐκείνης, ἅπερ ἐδήλου πάντως τὴν ταχίστην τῶν ὅλων ἀπώλειαν καὶ ὅτι χειμάρρου δίκην καὶ σφοδροτάτων ὑδάτων ἅπαντα οἰχήσεται καὶ παρασυρήσεται*[1266]).

Στην αφήγηση του Κριτοβούλου μνημονεύεται επίσης ότι κατά τη διάρκεια των προετοιμασιών των Κωνσταντινοπολιτών, για να αντιμετωπίσουν τον Μωάμεθ Β΄,

---

[1265] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 16.3.25 (93)-16.3.3 (95). Για το ζήτημα αυτό βλ. ακόμα Σ. Λαμπάκης, «Μορφές υπερβατικής επικοινωνίας στην ιστοριογραφία καί στή χρονογραφία τών παλαιολογείων χρόνων», στον τόμο: Ν.Γ. Μοσχονάς (επιμ.), *Η επικοινωνία στο Βυζάντιο*, *Β ' Διεθνές Συμπόσιο, 4-6 Οκτωβρίου 1990*, Αθήνα 1993, 323-330, (επί του προκειμένου, 324)· Ταξίδης, *Όνειρα*, 208-209.

[1266] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 45.1.9 (58)-45.5.5 (59). Βλ. ακόμα Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 13.4.8-12 (25), Α΄ 46.1.7-11 (59), Ε΄ 8.21-31 (192), Ε΄ 14.1.2-14.2.16 (202).

εμφανίστηκαν τα ακόλουθα *σημεία*: σεισμοί, έντονα καιρικά φαινόμενα, λάμψεις, παράξενα φαινόμενα στον ουρανό (αστερισμοί), δάκρυα Αγίων σε εικόνες, σε στήλες και σε αγάλματα, φαινόμενα δαιμονισμού και έκστασης ανθρώπων, προφητείες με αρνητικό περιεχόμενο, καθώς και μελέτη και μνημόνευση παλαιότερων χρησμών (*οὐχ ... θεοσημείας ... σεισμοὶ ... βρασμοὶ γῆς ... βρονταί τε καὶ ἀστραπαὶ ... κεραυνοὶ ... σέλας ... πνεύματα βίαια ... λάβρων ὑετῶν ... ἀστέρων ἀσυνήθων ... δρόμοι πεπλανημένοι ... ἀφανισμοὶ ... καπνὸν ὑποφαίνοντες ... εἰκόνες ... στῆλαι καὶ ἀνδριάντες ... κατοχαί τε καὶ ἐνθουσιασμοὶ ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν ... μάντεις ἀπαίσια πολλὰ ἐπεθείαζον λόγιά τε παλαιὰ ᾄδετο καὶ χρησμοὶ ἀνηρευνῶντο*). Σχολιάζοντας ο αφηγητής τονίζει ότι συνέβησαν πολλά ακόμα *σημεία*, τα οποία αναμφίβολα ήταν ενδεικτικά για τα επερχόμενα δεινά (*ἄλλα τε πολλὰ τοιαῦτα τερατώδη τε καὶ παρὰ τὸ εἰωθὸς ὑπεσήμαινε τὸ θεῖον τό τε μέλλον προφοιβάζοντα καὶ μεγίστην ὑποφαίνοντα καινοτομίαν τῶν καθεστώτων τε καὶ μεταβολήν - ἃ πάντα ἐς οὐδὲν χρηστὸν φέροντα φόβον τε παρεῖχε πολὺν καὶ ἀγωνίαν αὐτοῖς καὶ ἑαυτῶν ὅλως ἐξίστα καὶ περὶ τοῦ μέλλοντος οὐκ ἐδίδου θαρρεῖν*[1267]). Τέλος, στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν* αναφέρεται ότι, ενώ ο Βαγιαζήτ είχε στρατοπεδεύσει στην Καππαδοκία (η μνεία αυτή συνιστά *ανάληψη*, διότι ο αφηγητής διακόπτει το παρόν της αφήγησής του, προκειμένου να αναφερθεί σε ένα παρελθοντικό γεγονός), φύσηξε δυνατός άνεμος, ο οποίος απέσπασε τις σκηνές και τις παρέσυρε μακριά. Οι στρατιώτες θεώρησαν αυτό το γεγονός ως άσχημο *οιωνό* για το πρόσωπο του Βαγιαζήτ (*λέγεται δὲ αὐτῷ ἐστρατοπεδευμένῳ περὶ Καππαδοκίαν πνεῦμα βιαιότατον, ἐπιπνεῦσαν τῷ στρατεύματι αὐτοῦ, τάς τε σκηνὰς ἀπενεγκάμενον ἐπὶ πολὺ ἀποσπᾶσαι καὶ μετεώρους ποιησάμενον καταλαβεῖν, καὶ τοῦτο κατ᾽ αὐτοῦ γενέσθαι οἰωνὸν εἰς τὰ στρατεύματα*[1268]). Εν συνεχεία, όταν ο Βαγιαζήτ στρατοπέδευσε στη Φρυγία, τα τέκνα του προσπάθησαν τρεις φορές να στήσουν τη σκηνή του, αλλά αυτή κατέρρεε είτε εξαιτίας του ασταθούς εδάφους είτε για κάποιον άλλον λόγο. Χαρακτηριστικά, ορισμένοι Έλληνες ή Τριβαλλοί που ήταν παρόντες θεώρησαν με τον *οιωνό* αυτόν ότι η γη δεν του επέτρεπε να εγκατασταθεί στη Φρυγία (*ὡς ἀπελαύνοντι ἐπὶ τὴν Φρυγίαν ἐσκήνωτο, τήν τε σκηνὴν αὐτοῦ ἐς τρεῖς*

[1267] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 18.6.2-18.7.19 (37). Βλ. επίσης Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 4.4.14-26 (16). Αναλυτικά για *χρησμούς, προφητείες, οιωνούς* και *θεοσημείες* στην αφήγηση του Κριτοβούλου βλ. Σ.Δ. Ήμελλος, «Θεοσημίες πρὸ τῆς Ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων κατὰ τὸν ἱστορικὸν Κριτόβουλον», *ΕΕΒΣ* 52 (2004-2006), 447-478.
[1268] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 140,16-20.

συστησαμένους τοὺς ἀμφ' αὐτὸν παῖδας αὐτόματον πεσοῦσαν, εἴτε τῆς γῆς μὴ δυναμένης κατέχειν τὰ σχοινία τῆς σκηνῆς, εἴτε καὶ ἄλλη πη ξυνέβη τοῦτο· τῇ τε γῇ ἀπειρῆσθαι αὐτῷ, μὴ ἐπιβαίνειν τῆς Φρυγίας, Ἑλλήνων τέ τινες αὐτοῦ παραγενόμενοι ἢ Τριβαλλῶν οἰωνίζοντο[1269]). Οι δύο αυτοί *οιωνοί* προφανώς προοικονομούν και την κακή έκβαση που είχε για τον Βαγιαζήτ η σύγκρουσή του με τον Τεμήρ, η οποία κατέληξε στην ήττα και στη σύλληψη του Βαγιαζήτ (*Σαχροῦχος ... τῶν ἱπποδρόμων τοῦ Τεμήρεω ἀνὰ τὴν χώραν τοῦ Παιαζήτεω διαθεόντων ἁπανταχῇ ... ὥστε τοὺς στρατιώτας Τεμήρη συλλαβεῖν τε Παιαζήτην, καὶ ἀγαγεῖν παρὰ βασιλέα Τεμήρην ... βασιλέα*[1270]).

Δ) *Πρόσωπα*

Ως προς τις *προσημάνσεις-εναύσματα* που αφορούν σε κάποιο πρόσωπο θα πρέπει να αναφερθεί ότι στην αφήγηση του Χαλκοκονδύλη επισημαίνεται πως ο Μωάμεθ Β΄ συνέλαβε τον Χαλίλ-πασά, τον οποίον και προηγουμένως ήθελε να αφανίσει, αλλά δεν μπορούσε να το κάνει τότε φοβούμενος τη στενή σχέση εκείνου με τον πατέρα του Μουράτ Β΄. Εν συνεχεία, ο Μωάμεθ Β΄ οικειοποιήθηκε βίαια την περιουσία του Χαλίλ-πασά και τον φόνευσε (*Χαλίλην ... συλλαμβάνει, βουληθεὶς μὲν καὶ πρότερον ἀπολέσαι αὐτὸν ... ἔτι τῶν πραγμάτων βεβαίως δεδοικὼς οὐκ ἐποιεῖτο τὴν σύλληψιν. Καὶ αὐτὸν μὲν ἐν πέδαις ἔχων ἀπέπεμψεν ἐπὶ ἁμάξης ἐπὶ Ἀδριανούπολιν καθεῖρξαι, καὶ οὐ πολλῷ ὕστερον τήν τε οὐσίαν ἀφείλετο ... γενομένων - τὸν μὲν οὖν Χαλίλην εὐθὺς τότε κατεχρήσατο*[1271]).Από τις μετέπειτα αναφορές του αφηγητή καθίσταται αντιληπτή η *προσήμανση*, η οποία είχε προηγηθεί και ανέφερε ότι ο Μωάμεθ Β΄ είχε οργιστεί με τον Χαλίλ-πασά, επειδή εκείνος παρενέβη και επανήλθε ο Μουράτ Β΄ στον θρόνο, στερώντας την εξουσία απο τον Μωάμεθ Β΄, ο οποίος προσωρινά έκρυβε τον θυμό του (Μεχμέτην δὲ ... *τὸν μέντοι παῖδα οὐκ ἐλάνθανεν, ὡς αὐτῷ ταῦτα εἴη διαπεπραγμένος Χαλίλης ὁ Πραΐμεω, καὶ*

[1269] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 141,1-6. Για την επιφυλακτηκότητα του αφηγητή ως προς τον προφητικό χαρακτήρα των συγκεκριμένων *οιωνών* βλ. Ταξίδης, *Όνειρα,* 254-255.
[1270] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 147,5-148,6. Επίσης, βλ. Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ι΄ 304,1-24, όπου γίνεται λόγος για έναν ακόμα *οιωνό*, ο οποίος αφορά σε κάποιο ευτυχές γεγονός ενός έθνους.
[1271] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Η΄ 167,5-14,19-20.

ἤχθετό τε ἀξίως, οὐ μέντοι γε ἀνεδήλου αὐτῷ τὴν ὀργήν· ἤδει γὰρ μέγα δυνάμενον παρὰ τῷ πατρὶ ... ἐγένετο[1272]**).**

[1272] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ζ΄ 122,2-123,8 (και ειδικότερα Ζ΄ 123,3-6).

9. ΠΡΟΣΩΠΑ ΤΗΣ ΑΦΗΓΗΣΗΣ-(ΧΑΡΑΚΤΗΡΕΣ)

Μελετώντας το ζήτημα των *χαρακτήρων* που εμφανίζονται σε μία αφήγηση, ο Chatman μνημονεύει απόψεις Φορμαλιστών και Στρουκτουραλιστών και διευκρινίζει ότι αυτοί αντιλαμβάνονται τους *χαρακτήρες ως προϊόντα της πλοκής και την κατάστασή τους (status) ως λειτουργική (functional)*. Συνεπώς, *οι χαρακτήρες δύνανται να αποτελούν συμμετέχοντες ή actants, αλλά όχι personnages*. Για αυτόν τον λόγο, *οι πλευρές (aspects) του χαρακτήρα αποτελούν λειτουργίες (functions)*. Αυτό που έχει σημασία είναι είναι η δράση τους και όχι το τι είναι[1273].

Ο Propp στο έργο του *Μορφολογία του λαϊκού παραμυθιού* εισήγαγε για πρώτη φορά τις λειτουργίες των *δραματικών προσώπων* (*δρώντων προσώπων*), τις εντόπισε στην πλοκή και προσδιόρισε τους *χαρακτήρες* με βάση τις λειτουργίες τους. Η *λειτουργία* (f*unction*) κατά τον Propp αποτελεί *μία πράξη ενός χαρακτήρα, η οποία ορίζεται από την οπτική της σημασίας της για την εξέλιξη της δράσης*[1274]. Ακόμα, ο Propp διευκρίνησε ότι *οι λειτουργίες των χαρακτήρων συνιστούν σταθερά, αδιάκοπα και θεμελιώδη στοιχεία σε έναν μύθο (tale), ανεξάρτητα από το πως και από ποιον πληρούνται, δηλ. από τους χαρακτήρες*[1275]. Ακολούθως, διέκρινε τριάντα μία *λειτουργίες δρώντων προσώπων* και εντέλει επτά βασικούς ρόλους (*δρώντα-δραματικά πρόσωπα*), εκ των οποίων κάθε ρόλος έχει κάποια ή κάποιες *λειτουργίες*[1276]. Εξετάζοντας τις *λειτουργίες*, ο Propp διεπίστωσε τα ακόλουθα χαρακτηριστικά: *καταπληκτική πολυμορφία, γραφικότητα και χρώμα, αλλά και μη εντυπωσιακή ομοιομορφία και επαναληπτικότητα*[1277]. Ο ίδιος επεσήμανε επίσης ότι *η μελέτη των χαρακτήρων με βάση τις λειτουργίες τους, η κατανομή τους σε κατηγορίες και οι μορφές εμφάνισής τους αναπόφευκτα οδηγούν στο πρόβλημα των χαρακτήρων των μύθων (tale) γενικότερα*[1278].

Εν συνεχεία, ο Greimas αναφέρεται σε *actants* και *acteurs*[1279]. Οι *actants* είναι *οι δρώντες-δρώσες μονάδες-δυνάμεις* και χωρίζονται σε έξι κατηγορίες δυαδικής *λειτουργίας* [*υποκείμενο-αντικείμενο* (*sujet-objet*), *πομπός-δέκτης* (αποστολέας-

[1273] Chatman, *Story and Discourse*, 111.
[1274] Propp, *Morphology*, 21.
[1275] ό.π., 21, 66.
[1276] ό.π., 25-65, 79-86· Γεωργία Φαρίνου-Μαλαματάρη, «Ἀφήγηση/Ἀφηγηματολογία: Μία ἐπισκόπηση», *Νέα Εστία* 149 (2001), 972-1017 (επί του προκειμένου, 978-979).
[1277] ό.π., 21.
[1278] ό.π., 87.
[1279] Αναλυτικά για τα ζητήματα αυτά βλ. A.J. Greimas, *Δομική Σημασιολογία, Αναζήτηση μεθόδου* (μτφ. Γ. Παρίσης, επιμ. μτφ. Ε.Γ. Καψωμένος), Αθήνα 2005.

παραλήπτης/*destinateur-destinataire*), *βοηθός-αντίπαλος* (*adjuvant-opposant*)]. Όταν υπάρχει συγκεκριμένο κείμενο, οι *actants* αποτελούν *acteurs*, *χαρακτήρες*, και το κάθε *δρων πρόσωπο-χαρακτήρας* δύναται να έχει περισσότερους από έναν ρόλους και σε έναν *δρώντα-ρόλο* (*actant*) μπορεί να περιλαμβάνονται πολλοί *χαρακτήρες* (*acteurs*)[1280].

Επίσης, ο Forster διέκρινε τους *χαρακτήρες* σε δύο βασικούς τύπους, τους *σφαιρικούς* (*round*) και τους *επίπεδους* (*flat*), με βάση το αν εξελίσσονται ή όχι κατά τη διάρκεια της αφήγησης. Οι *σφαιρικοί χαρακτήρες* είναι *σύνθετοι με πολλά διαφορετικά χαρακτηριστικά και μπορούν να εξελιχθούν, προκαλώντας κάποιες φορές έκπληξη στον αναγνώστη*. Εν αντιθέσει, *οι επίπεδοι χαρακτήρες είναι δύο διαστάσεων και μη σύνθετοι*, δίχως εξέλιξη[1281].

Θα πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι έχουν εκφραστεί διαφωνίες ως προς την κατηγοριοποίηση των *χαρακτήρων* και δεν επικρατεί μία ευρέως αποδεκτή άποψη. Ορισμένες θεωρίες μάλιστα τείνουν προς μία περισσότερο ψυχολογική προσέγγιση των *προσώπων*[1282].

Για τους λόγους αυτούς στο πλαίσιο της έρευνάς μας κρίθηκε σκόπιμο να ταξινομηθούν τα *πρόσωπα* σε *δρώντα* και *μη δρώντα*, καθώς και σε *σφαιρικούς* (*round*) και *επίπεδους* (*flat*) *χαρακτήρες*, καθώς με αυτές τις ταξινομήσεις δίδεται έμφαση στη δράση των *προσώπων*, στοιχείο στο οποίο στηρίζεται η πλειονότητα των θεωριών αναφορικά με τα *πρόσωπα*.

[1280] Γεωργία Φαρίνου-Μαλαματάρη, «Ἀφήγηση/Ἀφηγηματολογία: Μία ἐπισκόπηση», *Νέα Εστία* 149 (2001), 972-1017 (επί του προκειμένου, 982-983).
[1281] Για τους *επίπεδους* και τους *σφαιρικούς χαρακτήρες* βλ. E.M. Forster, *Aspects of the Novel*, United States of America, 1985, 63-78, 73-78 αντιστοίχως.
[1282] Shlomith Rimmon-Kenan, *Narrative Fiction. Contemporary Poetics***,** London-New York, 2002[2], 31-44. Για τις ποικίλες θεωρίες που έχουν διατυπωθεί βλ. 107-134· C. Bennema, "A Theory of Character in the Fourth Gospel with Reference to Ancient and Modern Literature", *Biblical Interpretation* 17 (2009), 375-421 (και ειδικότερα, 389-394). Στη μελέτη αυτή ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι, όπως και στην έρευνά μας, εξετάζονται *πρόσωπα* «μη πλασματικά».

9.1 ΔΡΩΝΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ

α) ***Βυζαντινοί αυτοκράτορες-σουλτάνοι***

Χαρακτηριστικό παράδειγμα *δρώντος προσώπου* στην αφήγηση της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* αποτελεί ο Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγος, ο οποίος παρουσιάζεται να συνάπτει συμφωνία με τον Μωάμεθ Α΄, προκειμένου εκείνος να συγκρουστεί με τον αδελφό του Μωσή και να αναλάβει την ηγεμονία των Οθωμανών, πράγμα το οποίο και έγινε (*Ὁ βασιλεὺς γὰρ Μανουὴλ ... μηνύει τῷ Μαχουμέτ ... ἀπὸ δὲ Κωνσταντινουπόλεως ... ἐξερχόμενος συμπλακήσεται τῷ τυράννῳ ... τῆς ἡγεμονίας ἐγκρατὴς γενήση ... καὶ λόγους ἐνόρκους λαβὼν καὶ δούς*). Ο Μανουήλ Β΄ μάλιστα βοήθησε τον Μωάμεθ Α΄ στις ήττες που υπέστη από τον αδελφό του, έως ότου ο Μωάμεθ Α΄ κατόρθωσε εντέλει να νικήσει: *ἔξεισι τῆς Πόλεως ὁ Μεχεμὲτ ... ἡττήθη ... Ἐξελθὼν δὲ πάλιν ἐκ δευτέρου ὁ Μεχεμέτ καὶ πάλιν ἡττήθη καὶ πάλιν ἐν τῇ Πόλει κατέφυγε καὶ πάλιν ὁ βασιλεὺς αὐτὸν ὑπεδέξατο ... ἔξεισιν ὁ Μεχεμὲτ ... ὑπεδέχετο*[1283].

Ο Μανουήλ Β΄ παρουσιάζεται εν συνεχεία να εξορίζει τον Μουσταφά και τον Τζινεήτ και να προβαίνει σε συμφωνία με τον σουλτάνο Μωάμεθ Α΄ αναφορικά με αυτούς: *Ὁ δὲ βασιλεὺς τὸν μὲν Μουσταφᾶν ... ἐν τῇ ... Λήμνῳ ἔπεμψε ... τὸν δὲ Τζινεὴτ ἔδωκε μονὴν αὐτῷ ἐν τῇ μονῇ τῆς Παμμακαρίστου ... Τότε ὁ βασιλεὺς ... ἐζήτει ... τὰς δαπάνας ... λαβόντες οὖν σύμφωνα ἔγγραφως καὶ ὅρκους οἱ πρέσβεις ἀπῆεσαν*[1284].

Άλλο ένα *δρων πρόσωπο* με έντονη δράση στην αφήγηση της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* είναι ο υιός του Βαγιαζήτ Α΄, σουλτάνος Μωάμεθ Α΄. Ο Μωάμεθ Α΄, μόλις πληροφορήθηκε ότι ο Μουσταφάς βρισκόταν στη Βλαχία, απέστειλε υποτακτικούς του να φονεύσουν τον Τζινεήτ, αλλά αυτοί δεν κατόρθωσαν να τον εντοπίσουν. Εν συνεχεία, ο Μωάμεθ Α΄, με πολύ στρατό κατευθύνθηκε στη Μακεδονία, πληροφορήθηκε την πορεία του Μουσταφά με τον Τζινεήτ, τους ακολούθησε και συγκρούστηκε μαζί τους γύρω από τη Θεσσαλονίκη, όπου νίκησε και τους καταδίωξε έως τη Θεσσαλονίκη: *Καὶ κατὰ μὲν τὸ πρῶτον πέμπει ... τοῦ ἀποκεφαλίσαι τὸν Τζινεήτ. Οἱ δὲ οὐχ εὗρον αὐτόν-Μαθὼν οὖν τὴν φυγὴν τοῦ Τζινεὴτ ὁ Μεχεμὲτ ... στρατὸν ἀγείρει πολὺν ... ἦλθεν εἰς Μακεδονίαν ... εἰς τὰ τῆς Θεσσαλονίκης μέρη καὶ δὴ συνάψαντες πόλεμον καὶ τὴν νικῶσαν ὁ Μεχεμὲτ λαχών,*

[1283] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 19.10.14-22,23-29 (129), 19.11.1-6 (131), 19.12.14-21 (131).
[1284] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 22.5.27 (159)-22.5.3 (161).

ἐδιώκοντο παρ' αὐτοῦ μέχρι καὶ τῶν πυλῶν Θεσσαλονίκης ὁ Μουσταφᾶς σὺν τῷ Τζινεήτ[1285].

Δρων πρόσωπο αποτελεί ο Μωάμεθ Α΄ και στο τμήμα της αφήγησης της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας*, όπου εκείνος παρουσιάζεται να επιτίθεται εναντίον των Βλάχων και να προκαλεί καταστροφές στο μεγαλύτερο τμήμα της Βλαχίας, επειδή οι Βλάχοι είχαν συνδράμει τον Μουσταφά στις στασιαστικές ενέργειες εναντίον του αδελφού του Μωάμεθ Α΄: *Ὁ δὲ Μαχουμὲτ κατὰ τῶν Βλάχων ... ἕνεκα τῆς τοῦ Μουσταφᾶ ἀναῤῥήσεως, πέμπει στρατὸν πολὺν καὶ λεηλατεῖ καὶ πυρπολεῖ καὶ ζημιοῖ τὰ πλεῖστα*[1286].

Στην ιστορική αφήγηση του Σφραντζή *δρων πρόσωπο* συνιστά ο κατ' αρχάς *δεσπότης* και μετέπειτα αυτοκράτορας Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος. Ο Κωνσταντίνος σκέφτηκε να ειδοποιήσει και να ενημερώσει τους αδελφούς του στον Μορέα, όταν έμαθε ότι ο σουλτάνος επιθυμούσε να οικοδομήσει το φρούριο Ρουμελί Χισάρ. Όπως ήταν φυσικό, ο Κωνσταντίνος επεδίωκε, όποιος αδελφός του το επιθυμούσε, να προστρέξει στην Πόλη, για να αντιμετωπίσουν από κοινού τις ενέργειες του σουλτάνου και να αναλάβουν αποστολές προς τους ηγεμόνες της Δύσης (*Ἐπεὶ δὲ ... ἐβουλεύσατο ὁ βασιλεύς, ἵνα εἰς τὸν Μορέαν ἀποστείλας φέρῃ ἕνα τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ ... ἵνα χρείας τυχὸν ἐπελθούσης, πρὸς τὰ ἴδωσιν εἰς τὸν ἀμηρᾶν, εἷς ἐκ τῶν δύο ἀπέλθῃ εἰς τοὺς τῆς Δύσεως αὐθέντας*[1287]).

Σε μεταγενέστερο τμήμα της αφήγησης αναφέρεται ότι ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄, έδωσε εντολή στους δημάρχους να συγκεντρώσουν το υπάρχον ανθρώπινο δυναμικό για πόλεμο και τα όπλα τους και έπειτα διέταξε τον Σφραντζή να υπολογίσει τον αριθμό των ανθρώπων και των όπλων και να τον ενημερώσει σχετικώς, πράγμα το οποίο και έγινε: *τοῦ γὰρ βασιλέως προστάξαντος τοῖς δημάρχοις ... τοῦ δυναμένου σταθῆναι ἐν τῷ κάστρῳ ... καὶ τί ἄρμα πρὸς ἄμυναν ... δέδωκε τὸ κατάστιχον ... Εἶτα ὁρίζει ... ἐμέ· «καὶ λάβε τὰ κατάστιχα ... λογάριασε ἀκριβῶς πόσοι εἰσὶν ἄνθρωποι καὶ πόσα ἅρματα ... κοντάρια ... σκουτάρια ... τοξάρια ... δέδωκα ... τὸ καταστιχόπουλον ... ἐμέ*[1288].

[1285] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 22.3.29-30 (155), 22.3.1 (157)-22.3.1-9 (157).
[1286] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 22.6.4-6 (161).
[1287] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 33.1.17-22 (118).
[1288] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 35.7.11-35.8.24 (132).

Άξια μνείας είναι και η περίπτωση του *δρώντος προσώπου* Μωάμεθ Β΄, ο οποίος επετέθη εναντίον του *δεσπότη* Θωμά και του *δεσπότη* Δημητρίου, κατέλαβε τον Μυστρά, υποδούλωσε τον *δεσπότη* Θωμά και συνέλαβε τον *δεσπότη* Δημήτριο, από τον οποίον ζήτησε να του παραδώσει την επικράτειά του, καθώς είχε την πρόθεση να του παραχωρήσει άλλη τοποθεσία για εκείνον και για την κόρη του, την οποία ο ίδιος επιθυμούσε να νυμφευτεί (*Καὶ τὸν μάϊον ... ὁ ἀμηρᾶς ἦλθεν κατ΄ ἀμφοτέρων. Ἀπελθόντος ... εἰς τὸν Μυζηθρᾶν ... ἐδουλώθη εἰς αὐτόν. Λαβὼν δὲ ὁ ἀμηρᾶς καὶ αὐτὸν καὶ τὸν Μυζηθρᾶν καὶ φυλακὴν περιθεὶς εἶπε πρὸς τὸν δεσπότην· «σὺ μὲν ... νὰ ζῆτε»*[1289]).

Στην αφήγηση του *Χρονικοῦ* ο Μωάμεθ Β΄ παρουσιάζεται να καταλαμβάνει τη Σινώπη, την πέριξ περιοχή, την Κερασούντα, την Τραπεζούντα, καθώς και τα περίχωρά της (*Ὁ δὲ τῶν ἀσεβῶν ἐξάρχων ... ἀπελθὼν κατὰ τοῦ Σφεντιάρη ἀπῆρε τὸ ἐκείνου περιβόητον κάστρον Σινώπην ὀνομαζόμενον ... καὶ τὸν ἄλλον αὐτοῦ ἅπαντα τόπον*[1290]). Δεν διστάζει μάλιστα να εκδιώξει τους αφέντες και τους άρχοντες της Τραπεζούντας και, ύστερα από μικρό χρονικό διάστημα, να φονεύσει και τον βασιλιά της Τραπεζούντας Δαβίδ Κομνηνό (*Ἔτι δὲ ... ἀπῆρε καὶ τὴν Κερασοῦντα καὶ τὴν Τραπεζοῦντα καὶ ἅπασαν τὴν περίχωρον αὐτῶν δὴ τῶν βασιλειῶν Τραπεζοῦντος. Καὶ πάντας σχεδὸν τῶν ἐκεῖσε ἀτύχων αὐθεντῶν καὶ ἀρχόντων ἐκβαλὼν ... κατῴκισεν-τὸν δὲ Τραπεζοῦντος βασιλέα τὸν Κομνηνὸν κῦρ Δαυὶδ ... κἀκεῖνον πνιγμῷ ἐτελείωσε*[1291]).

Περνώντας στην ιστορική αφήγηση του Κριτοβούλου ένα πολύ χαρακτηριστικό *δρων πρόσωπο* που εντοπίζεται, είναι ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος. Εκείνος, μόλις πληροφορήθηκε την πρόθεση του σουλτάνου να οικοδομήσει φρούριο στον Βόσπορο, απέστειλε πρέσβεις στον Μωάμεθ Β΄, προκειμένου να τον αποτρέψει από την υλοποίηση της επιθυμίας του αυτής: *βασιλεὺς δὲ Κωνσταντῖνος καὶ οἱ τῆς Πόλεως τοῦτο μαθόντες ... ἔδοξε δ΄ οὖν ὡς ἐκ τῶν παρόντων αὐτοῖς πρεσβείαν τε πέμπειν καὶ πειρᾶσθαι, εἰ δύναιντο, τρόπῳ παντὶ τῷ δυνατῷ τὴν ἐπιχείρησιν ταύτην κωλύειν· καὶ πέμπουσι δὴ πρέσβεις*[1292].

[1289] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 40.1.23 (158)-40.1.7 (160).
[1290] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 42.1.23-26 (170).
[1291] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 42.2.1-5,7-10 (172).
[1292] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄7.1.27 (19)-7.2.33 (19).

Στη συνέχεια της αφήγησης το ίδιο *δρων πρόσωπο* (Κωνσταντίνος ΙΑ΄), έχοντας πλήρη συναίσθηση της δεινής θέσης, στην οποία είχε περιέλθει λόγω έλλειψης μαχητών κατά τη διάρκεια της σύγκρουσής του με τους Οθωμανούς, παρουσιάζεται να αγωνίζεται ακατάπαυστα και με γενναιότητα στο πεδίο της μάχης: *βασιλεὺς δὲ Κωνσταντῖνος ... μηδ' ὅλως ἔχων ὅ τι καὶ δράσειεν (οὐδὲ γὰρ εἶχεν ἄνδρας ... ὅμως γε μὴν μετὰ τῶν ἀπολειφθέντων Ῥωμαίων αὐτοῦ καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ εὐαριθμήτων πάνυ στὰς πρὸ τοῦ σταυρώματος ἀπεμάχετο γενναίως*[1293].

Επίσης, στην αφήγηση του Κριτοβούλου ο *αποδέκτης της αφήγησης* πληροφορείται ότι ο Μωάμεθ Β΄ επετέθη με όλες του τις στρατιωτικές δυνάμεις εναντίον του Πελωγράδου, εμψυχώνοντας, παρατάσσοντας και καθοδηγώντας ο ίδιος τις στρατιωτικές του δυνάμεις (*βασιλεὺς δὲ ... ἀλλὰ κατὰ τάχος προσβάλλειν τῷ ἄστει ... ἐκτάξας ... καλῶς ... τὴν στρατιὰν καὶ παραινέσας ... παραθαρρύνας ἐς τὸ πολεμεῖν ... παραγγείλας ... παρακελευσάμενος ἀνδράσιν ἀγαθοῖς νῦν ἤδη φανῆναι ἡγεῖτο πρῶτος αὐτὸς τὴν ἐπὶ τὸ τεῖχος*[1294]).

Ακολούθως, ο Μωάμεθ Β΄ όντας οργισμένος με τους Ιλλυριούς προετοίμασε στρατό και εξεστράτευσε εναντίον τους. Ο σουλτάνος αφίχθη στην επικράτεια των Ιλλυριών, επέδραμε και λεηλάτησε περιοχές, φόνευσε αποστάτες, προκάλεσε καταστροφές και κατεδίωξε και τον αρχηγό τους Αλέξανδρο (*τούτων ... ὁ βασιλεὺς ... στρατιὰν ἀγείρας ... παρασκευασάμενος ... ἐστράτευσεν ... καὶ γενόμενος κατὰ τὴν Ἰλλυριῶν ... κατατρέχει ... χειροῦται καὶ φόνον πολὺν τῶν ἀφεστηκότων ... καταστρέφεται καὶ ληΐζεται ... καταδιώκει δὲ καὶ τὸν τούτων ἡγεμόνα Ἀλέξανδρον*[1295]).

Αξιομνημόνευτο παράδειγμα *δρώντος προσώπου* στην αφήγηση των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν* συνιστά ο αυτοκράτορας Ιωάννης Η΄ Παλαιολόγος, ο οποίος πολέμησε τους Γενουάτες (*Ἰωάννης δ' οὖν ὁ τοῦ Βυζαντίου βασιλεὺς ἐπολέμει πρὸς τοὺς Ἰαννῖους*[1296]) και απέστειλε πρέσβεις στον πάπα της Ρώμης Ευγένιο, προκειμένου να επιλύσουν θρησκευτικά ζητήματα (*Ἰωάννης ... ὁ τῶν Ἑλλήνων βασιλεὺς ...*

[1293] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 59.26-32 (69).
[1294] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Β΄ 18.5.26 (109)-18.6.34 (109).
[1295] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Ε΄ 16,2.14-22 (203).
[1296] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ϛ΄ 59,11-12.

διαπρεσβευόμενος πρὸς τὸν Ῥωμαίων ἀρχιερέα, Εὐγένειον ... ὥστε ἐς ταὐτὸ συνιέναι καὶ τὴν ἐπὶ τῆς θρησκείας διαφορὰν συνεξελεῖν[1297]).

Στην ιστορική αφήγηση του Χαλκοκονδύλη παρουσιάζεται επίσης το *δρων πρόσωπο* Μουράτ Β΄, ο οποίος εξεστράτευσε εναντίον του ηγεμόνος Καραμάν και έδωσε εντολή στον αξιωματούχο Τουραχάν να καταλάβει τον Ισθμό και να διατρέξει όλη την Πελοπόννησο (*ἐπὶ τοῦτον ... Ἀμουράτης ὁ Μεχμέτεω ἐστρατεύετο, καὶ Τουραχάνην τὸν Θετταλίας ὕπαρχον ἐπέστελλεν ἐλαύνειν ... καὶ καθελεῖν τε τὸν Ἰσθμόν, καὶ ἐπιδραμόντα τὴν Πελοποννήσου χώραν...ἀπελαύνειν*[1298]). Στο πλαίσιο της ίδιας ιστορικής αφήγησης το ίδιο *δρων πρόσωπο* (Μουράτ Β΄) παρουσιάζεται να επιτίθεται και εναντίον του Βυζαντίου (*Ἀμουράτης δὲ ... ὥρμητο μὲν ἐπὶ Βυζάντιον στρατεύεσθαι*[1299]).

β) ***Λοιποί βασιλείς-ηγεμόνες-δεσπότες***

Στην κατηγορία των *δρώντων προσώπων* εντάσσονται και βασιλείς και ηγεμόνες ξένων λαών, καθώς και βυζαντινοί δεσπότες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο ηγεμόνας του Ικονίου Καραμάν, για τον οποίον γίνεται λόγος στην ιστορική αφήγηση του Δούκα. Όταν ο Μωάμεθ Α΄ καταλαμβάνει το Ικόνιο, ο Καραμάν αναγκάζεται να τραπεί σε φυγή. Εν συνεχεία, εκείνος αποστέλλει πρέσβεις στον Μωάμεθ Α΄, προκειμένου να ζητήσει συγχώρεση και να δώσει όρκους πίστης (*καὶ παραλαβὼν αὐτό, ὁ Καραμὰν ἦν φεύγων ... πρέσβεις δὲ πέμψας ἱκετικῶς ἐδέετο τοῦ ἀφεθῆναι αὐτῷ τὸ πλημμέλημα-καὶ δίδει ... δι' ὅρκου τοῦ εἶναι πιστὸν ... φίλον ... Ὀτμάν*[1300].

Ως *δρων πρόσωπο* παρουσιάζεται ο Καραμάν και στο τμήμα της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας*, όπου εκείνος επιτρέπει στον Τζινεήτ να τον συναντήσει, προκειμένου να συνομιλήσουν, και του αποστέλλει παράλληλα διακόσια άλογα με αξιωματούχους. Εντέλει, ο Καραμάν δεν αποδέχεται να συστρατεύσει με τον Τζινεήτ, αλλά του παραχωρεί στρατιώτες και χρήματα, για να αναχωρήσει (*ἔστειλεν αὐτῷ*

[1297] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ϛ΄ 62,9-12.
[1298] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ϛ΄ 58,9-14.
[1299] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ζ΄ 140,21-23.
[1300] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 22.2.20-22,23-25 (155).

ἵππους διακοσίους καὶ λόγον σὺν μερικοῖς ἄρχουσιν ὁρίσας· ἐλθέτω-ὁ Καραμὰν οὐκ ἐπείσθη ... ἀπέπεμψεν αὐτὸν δοὺς αὐτῷ ἱκανὰ χρήματα καὶ φ' ἄνδρας εἰς βοήθειαν[1301]).

Δρων πρόσωπο στην αφήγηση της *Βυζαντινοτουρκικὴς Ἱστορίας* αποτελεί και ο *κράλης* της Σερβίας Στέφανος, ο υιός του Λαζάρου. Ο Στέφανος, επιτίθεται με σθένος εναντίον των Σκυθών, οι οποίοι αναγκάζονται να υποχωρήσουν και να του αφήσουν διέξοδο (*Ἰδὼν δὲ Στέφανος ... ἀρεϊκῷ θυμῷ πρὸς τοὺς Σκύθας χωρεῖ, στήσαντες τὰ δόρατα πάντα κατὰ ... Σκυθῶν ... Οἱ δὲ Σκύθαι ἰδόντες τὴν τόλμαν ... πλήρης θυμοῦ, ἀνοίξαντες θύραν ἔδωκαν αὐτοῖς διέξοδον*[1302])· Ακολούθως, προσπάθησε ανεπιτυχώς να πείσει τον Βαγιαζήτ Α΄ να τραπεί σε φυγή, ούτως ώστε να γλιτώσει από τους Σκύθες (*Πλησιάσας δὲ ὁ Στέφανος τῷ Παγιαζὴτ καὶ εἰπὼν εἰς τὸ οὖς ἱκανὰ ῥήματα, οὐκ ἔπεισεν αὐτὸν καταπειθῆ τοῦ ἀποδρᾶσαι*[1303]).

Περνώντας στην αφήγηση του *Χρονικοῦ*, εκεί μνημονεύεται η άφιξη του *δεσπότη* του Μυστρά Θεοδώρου Παλαιολόγου στην Κωνσταντινούπολη (*μεθ' οὗ δὴ κατέργου ἦλθεν εἰς τὴν Πόλιν καὶ ὁ δεσπότης κῦρ Θεόδωρος*[1304]), καθώς και το αίτημα και η παρότρυνσή του προς τον αξιωματούχο Σφραντζή να αναλάβει την περιοχή της Σηλυμβρίας και να ενταχθεί στη χωρία των υπηρετών του (*πολλὰ τοῦ δεσπότου κῦρ Θεοδώρου ... τὴν Σηλυμβρίαν ἔχω καὶ τῶν πρώτων αὐτοῦ ὑποχειρίων εὑρίσκωμαι*[1305]).

Στην ίδια κατηγορία εντάσσεται και ο αυτοκράτορας της Τραπεζούντας Ιωάννης Δ΄ Κομνηνός, ο οποίος συναντάται με τον αξιωματούχο Σφραντζή και του ανακοινώνει τον θάνατο του σουλτάνου Μουράτ Β΄ (*ὡς ἦλθον εἰς τὴν Τραπεζοῦντα, λέγει μοι ὁ βασιλεὺς ... τὸν θάνατον τοῦ ἀμηρᾶ*[1306]).

Δρων πρόσωπο στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν* του Κριτοβούλου συνιστά, μεταξύ άλλων, και ο ηγεμών της Λέσβου Δωριέας, ο οποίος εξεγείρεται εναντίον του σουλτάνου Μωάμεθ Β΄ (*τὸν ἡγεμόνα τῆς Αἴνου Δωριέα ... νεοχμοῦν ... καὶ νεωτέρων*

[1301] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 28.14.9-10,12-14 (243).
[1302] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 16.6.10-14 (97).
[1303] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 16.6.18-20,21-27, (97).
[1304] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 22.7.16-17 (78).
[1305] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 26.2.22 (92).
[1306] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 30.4.15,17 (104).

ἐπιθυμεῖν[1307]) και εν συνεχεία συναντάται μαζί του (*Δωριεὺς ... ἐς ὄψιν ἐλθὼν τῷ βασιλεῖ*[1308]).

Ακολούθως, στην αφήγηση του Χαλκοκονδύλη μνημονεύεται ότι οι ηγεμόνες της Πελοποννήσου τράπηκαν σε φυγή δύο φορές (*καὶ οἱ ἡγεμόνες τῶν Ἑλλήνων καὶ οἱ περὶ Πελοπόννησον συμφορᾷ πεπληγμένοι ὥρμηντο ἐπὶ τὴν θάλασσαν-ὡς οἱ ἀπὸ Πελοποννήσου ἡγεμόνες ὥρμηντο μὲν φεύγειν ἐπὶ Ἰταλίας*[1309]) και ότι ο *δεσπότης* Δημήτριος, ο οποίος επίσης συνιστά *δρων πρόσωπο*, επιτέθηκε στη Βορδόνια μαζί με Οθωμανούς στρατιώτες (*καὶ πρῶτα μὲν Δημήτριος ἐλαύνων ἅμα τοῖς Τούρκοις ἐπὶ Βορδονίαν χώραν ἐρυμνήν'σ*[1310]).

Στο πλαίσιο της ίδιας αφήγησης παρουσιάζεται, μεταξύ άλλων φυσικά, ως *δρων πρόσωπο* ο *δεσπότης* Θωμάς να συλλαμβάνει τον Κεντυρίωνα (*τὸν μὲν οὖν Κεντυρίωνα Θωμᾶς ὁ βασιλέως ἀδελφὸς ὧδε αἰτιασάμενος συνέλαβεν* [η μνεία αυτή συνιστά και *ανάληψη*, διότι ο αφηγητής αναφέρεται σε ένα παρελθοντικό γεγονός σε σχέση με το χρονικό παρόν της αφήγησης][1311]) και επίσης ως *δρων πρόσωπο* ο Τουραχάν να απευθύνει λόγους και στους δύο αδελφούς δεσπότες (*τοῖς ἡγεμόσιν ... ἔλεγε τοιάδε. «Ὦ βασιλέως Ἑλλήνων παῖδες ... ἀμύνεσθαι»*[1312]).

γ) *Αξιωματούχοι-άρχοντες-αριστοκράτες*[1313]

Πέραν των *δεσποτών-ηγεμόνων*, ως *δρώντα πρόσωπα* στις εξεταζόμενες ιστορικές αφηγήσεις παρουσιάζονται και ορισμένοι αξιωματούχοι. Στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* αναφέρεται ότι κατά τη διάρκεια της πολιορκίας της *Βασιλίδος των Πόλεων* από τους Οθωμανούς το 1453 ο *μεγάλος δούκας* Λουκάς Νοταράς[1314] (*δρων πρόσωπο*), περιπολούσε, επέβλεπε και εμψύχωνε τους στρατιώτες

[1307] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* 11.1.26 (101).
[1308] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Β΄ 16.3.14 (107).
[1309] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Η΄ 164,6-8, Η΄ 169,16-17.
[1310] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Η΄ 174,4-5.
[1311] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Η΄ 171,2-3.
[1312] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Η΄ 172,15-174,2.
[1313] Για αξιωματούχους-αριστοκράτες-πρέσβεις-άρχοντες-οικείους και γενικότερα για τα «πολιτικά πρόσωπα» του Βυζαντίου βλ. Κιουσοπούλου, *Βασιλεύς ή οικονόμος*, 81-100. Για τα αξιώματα και τους τίτλους των αρχόντων τον 15ο αιώνα βλ. ό.π., 117-137. Οι άρχοντες στην πλειονότητα των περιπτώσεων ήταν συγγενείς ή είχαν προσωπική σχέση με τον αυτοκράτορα (σχετικά βλ. ό.π., 117).
[1314] Για τον Λουκά Νοταρά βλ. E. Legrand, «Ἰωάννου τοῦ Μόσχου Λόγος Ἐπιτάφιος ἐπὶ τῷ Λουκᾷ Νοταρᾷ», *Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος* 2 (1887), 413-424· *PLP* 8,

(*Ὁ δὲ μέγας δούκας ... ἐν τῇ πόλει περιεπόλευεν, θαῤῥῦνων ἁπανταχοῦ τοὺς στρατιώτας καὶ στοχαζόμενος τὰς βίγλας ... παραλειπομένους*[1315]). Στη συνέχεια της αφήγησης ο Λουκάς Νοταράς πολεμούσε στη Βασιλική πύλη (*ὁ δὲ μέγας δούκας ἐν τῇ Βασιλικῇ <Πύλῃ> ἔχων ὡς πεντακοσίους*[1316]), και, όταν είδε τους Οθωμανούς στρατιώτες να πλησιάζουν προς το μέρος του, εγκατέλειψε τη θέση του και επέστρεψε στην οικία του (*Ἰδὼν δὲ καὶ ὁ μέγας δοὺξ τοὺς Τούρκους ἐλθόντας, οὗ ἵστατο τόπου ... ἀφῆκε φυλάττων τὴν πύλην καὶ πρὸς τὸν ἴδιον οἶκον ἀνεχώρησε σὺν ὀλίγοις*[1317]).

Στο πλαίσιο της ίδιας αφήγησης ως *δρων πρόσωπο* παρουσιάζεται και ο *βεζίρης* Παγιαζήτ, ο οποίος συνοδευόμενος από τον Μουράτ Β΄ εξόντωσε όλους τους τουρκοκαλογέρους στην Ασία και στη Λυδία, αλλά, όταν επέστρεψε στον Μωάμεθ Α΄, του επεσήμανε ότι τις σπουδαίες αυτές νίκες είχε επιτύχει ο υιός του Μουράτ Β΄ (*Ὁ δὲ Παγιαζὴτ λαβὼν τὸ παιδίον ... τουρκοκαλογήρους ... θανάτῳ παρέδωκεν ... ἦλθεν ἐν Ἀδριανοῦ, παραστήσας τὸν υἱὸν Μωρὰτ τῷ πατρὶ Μαχουμὲτ νικητὴν τροπαιοῦχον*[1318]). Ο αφηγητής μας πληροφορεί αναφορικά με το *δρων πρόσωπο* Παγιαζήτ ότι, όταν πέθανε ο Μωάμεθ Α΄, ο Παγιαζήτ μαζί με τον *βεζίρη* Ιμπραήμ και δύο ιατρούς έκρυβαν το γεγονός του θανάτου του σουλτάνου, με σκοπό να μην υπάρξουν αναταραχές, έως ότου φτάσει στην Αδριανούπολη και αναλάβει την εξουσία ο νέος σουλτάνος Μουράτ Β΄ (*Θανὼν δ' ὁ Μαχομὲτ-πεγ ... ἔκρυπτον τὸ πτῶμα αὐτοῦ ... ἄταφον, τινὸς μὴ γινώσκοντος, ὅτι τέθνηκεν, πάρεξ τεσσάρων· Παγιαζὴτ ... καὶ γενήσεται θόρυβος ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ στάσις ἐν τῷ στρατῷ ... θάλλοντες*[1319]), τον οποίο και έσπευσαν να ενημερώσουν για τα τεκταινόμενα (*Τούτων ... καὶ διὰ ταχυδρόμου τινὸς τὸν θάνατον τοῦ πατρός τῷ Μορὰτ ἀπαγγείλαντες, ἐν Ἀμασείᾳ τότε διάγοντος*[1320]).

λήμμα αρ. 20730· *ODB*, τ. 2, 1494-1495, λήμμα NOTARAS LOUKAS (Alice-Mary Talbot)· Ελισάβετ Ζαχαριάδου, «Τὰ λόγια καὶ ὁ θάνατος τοῦ Λουκᾶ Νοταρᾶ», *Ροδωνιά* 1 (1994), 136-146· Τόνια Κιουσοπούλου, *«Λουκάς Νοταράς: Ψήγματα μιας βιογραφίας», Κλητόριον εις μνήμην Νίκου Οικονομίδη*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2005· Καρπόζηλος, *Βυζαντινοὶ ἱστορικοί*, 299-306.

[1315] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 38.17.7-9 (345).

[1316] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 39.8.19-20 (355).

[1317] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 39.25.5-7 (371).

[1318] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 21.15.25-29 (153).

[1319] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 22.11.30 (167)-22.11.15 (169).

[1320] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 23.1.16-17 (169).

Στην ιστορική αφήγηση του *Χρονικοῦ* ένα *δρων πρόσωπο* που πρέπει να μνημονευθεί είναι ο αξιωματούχος Γεώργιος Σφραντζής[1321]. Ο Σφραντζής, πάντα κατά τον αφηγητή του *Χρονικοῦ*, μέθυσε τους κρατούμενους, τους υφάρπαξε τις επιστολές, τις ανέγνωσε, τις αντέγραψε, τις ξανασφράγισε και τις άφησε στη θέση τους. Τις επιστολές αυτές τις είχε δώσει ο μητροπολιτής Πανδόλφος Μαλατέστας στους κρατούμενους με σκοπό να παραδοθούν στον σουλτάνο και στον Τουραχάν. Γι' αυτόν τον λόγο, ο αξιωματούχος Σφραντζής ανησύχησε για το περιεχόμενό τους και θέλησε κρυφά να τα αναγνώσει (*Ὅμως δεδωκὼς ὁ μητροπολίτης τοῖς σκλάβοις χαρτία πρός τε τὸν ἀμηρᾶν καὶ τὸν Τουραχάνην πολὺν λογισμὸν ἐνέβαλεν εἰς ἐμὲ ... καὶ ἀκουσίως ἐμέθυσα κἀκείνους τοσοῦτον, ὅτι ἀπῆρά τους τὰ χαρτία καὶ ἀνέγνωσα καὶ μετέγραψα κἀκεῖνα πάλιν ἐβούλωσα καὶ ἀφῆκα*[1322]).

Ο *αποδέκτης της αφήγησης του* Σφραντζή πληροφορείται ότι ο σουλτάνος είπε στους απεσταλμένους, μεταξύ των οποίων ήταν και το *δρων πρόσωπο-Σφραντζής*, να παραδώσουν την Πάτρα σε αυτούς που τους ανήκε. Τότε, το *δρων πρόσωπο* Σφραντζής επεσήμανε στον Ιμπραήμ Πασά ότι, όπως εκ μέρους των Βυζαντινών απεστάλη άρχοντας προς τον σουλτάνο, έτσι και ο σουλτάνος μπορούσε να στείλει κάποιον δικό του σκλάβο στους Βυζαντινούς, προκειμένου εκείνος να μεταφέρει την επιθυμία του σουλτάνου. Η πρόταση αυτή του Σφραντζή απετέλεσε μία πρώτη ενέργεια, προκειμένου να επιλυθεί το ζήτημα της Πάτρας (*ἀπελθόντες δ' ὁμοῦ εἰς τὸν ἀμηρᾶν ... ἀπελογησάμην ... ἄρχοντα αὐτοῦ ἀπέστειλε πρὸς τὸν μέγαν ἀμηρᾶν, ἰδοῦ ἂς ὁρίσῃ καὶ ὁ αὐθέντης σκλάβον του καὶ ἂς ἔλθῃ μετ' ἐμοῦ καὶ ἂς εἴπῃ τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ μεγάλου ἀμηρᾶ» ... καὶ ἦν τοῦτο πρῶτον αἴτιον τοῦ λαβεῖν τὴν διόρθωσιν τὸ περὶ τῆς Πάτρας*[1323]).

Ένα επιπλέον τυπικό δείγμα *δρώντος προσώπου* στην ιστορική αφήγηση του Σφραντζή είναι ο οθωμανός αξιωματούχος Τουραχάν, ο οποίος σύμφωνα με τον αφηγητή του *Χρονικοῦ* κατέστρεψε το Εξαμίλιο και φόνευσε πολλούς Αλβανούς (*Καὶ τὸν μάϊον ... ἐχάλασε καὶ ὁ Τουραχάνης τὸ Ἐξαμίλιον εἰς τὸν Μορέαν καὶ πολλοὺς τῶν Ἀλβανιτῶν ἐσκότωσε*[1324]). Το ίδιο *δρων πρόσωπο* απέκλεισε και κατέλαβε τη

[1321] Έχει υποστηριχθεί ότι ο Σφραντζής ήταν ένας «αυλικός που δεν χάραζε πολιτική, καθώς φαίνεται σύμβουλος αυτοκρατόρων όμως υλοποιούσε αυτοκρατορικές αποφάσεις». Βλ. Κιουσοπούλου, *Βασιλεύς ή οικονόμος*, 99.
[1322] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 20.4.1-7 (66).
[1323] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 20.5.12-21 (66).
[1324] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 12.1.7-8 (24).

Θήβα· λόγω αυτού του γεγονότος μάλιστα το *δρων πρόσωπο-Σφραντζής* δεν μπόρεσε να εκπληρώσει την αποστολή που του είχε ανατεθεί (*προλαβόντος δὲ τοῦ Τουραχὰνη καὶ τὴν Θήβαν ἀποκλείσαντος (ἣν καὶ ἀπῆρε μετά τινας ἡμέρας), ἄπρακτος ἐγύρισα .... ἔχοντός μου*[1325]).

Στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν* παρουσιάζεται ως *δρων πρόσωπο* ο αξιωματούχος-διοικητής Κριτόβουλος. Το *δρων πρόσωπο-Κριτόβουλος* προτείνει στους Λημνίους να προβούν σε συνεννοήσεις με τον σουλτάνο, προκειμένου να του παραδώσουν τη νήσο τους, την οποίαν κατείχαν οι Ιταλοί. Οι Λήμνιοι σύμφωνα με τον αφηγητή τον εμπιστεύονταν και για τον λόγο αυτόν συμφώνησαν (*τοῦ δ' αὐτοῦ χειμῶνος καὶ Κριτόβουλος ὁ Ἰμβριώτης λόγους προφέρει τοῖς δυνατοῖς τῶν Λημνίων περὶ ἐνδόσεως τῆς νήσου τῷ βασιλεῖ ... Ἰταλοί. Οἱ δὲ δέχονται ... φίλων ὁ ἀνὴρ καὶ αὐτοὶ ἐπίστευον αὐτῷ τά γε τοιαῦτα*[1326]).

Στην πορεία της αφήγησης, το ίδιο *δρων πρόσωπο* απέστειλε γράμμα στον *δεσπότη* Δημήτριο επισημαίνοντάς του ότι ήταν η ευκαιρία του να ζητήσει την Ίμβρο και την Τένεδο από τον Μωάμεθ Β΄, πράγμα το οποίο και έγινε με τη συνδρομή και του *δρώντος προσώπου-Κριτοβούλου* (*καὶ πέμπει δὴ γράμματα κατὰ τάχος ἐς τὸν δεσπότην Δημήτριον μηνύοντα καιρὸν εἶναι τὰς νήσους αἰτῆσαι παρὰ τοῦ βασιλέως Ἴμβρον καὶ Λῆμνον ἑτοίμου τε ὄντος δώσειν αὐτοῦ*[1327]).

Στην ιστορική αφήγηση του Κριτοβούλου *δρων πρόσωπο* αποτελεί και ο Μαχμούτ πασάς. Εκείνος, παρ' όλο που κατευθύνθηκε εναντίον της Πελοποννήσου με εντολή του Μωάμεθ Β΄, εντούτοις, μόλις αφίχθη στη συγκεκριμένη περιοχή, προέβη αυτοβούλως σε ορισμένες ενέργειες. Ο Μαχμούτ, όντας στην Πελοπόννησο, απέστειλε κρυφά αγγελιοφόρο στον Άμαρη, προκειμένου να τον πληροφορήσει για την άφιξή του με στρατιωτικές δυνάμεις, να ενημερωθεί για την κατάσταση της περιοχής και των αντιπάλων, αλλά και για να συνεννοηθούν για την έναρξη της επίθεσης (*Μαχουμούτης δὲ ἀφικόμενος ἐς Πελοπόννησον ... καὶ πέμψας ἄγγελον κρύφα κοινολογεῖται Ἀμάρῃ ... ἄφιξην ... τὰ ἐν τῷ Ἰσθμῷ πάντα καὶ τὰ τῶν πολεμίων ... καὶ συνθέμενοι τὴν ἐπίθεσιν ... ἡσύχαζον*[1328]).

[1325] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 22.1.5-8 (74).
[1326] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Γ΄ 14.1.22-26 (133).
[1327] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Γ΄ 14.2.3-5 (134), Γ΄ 14.3.8-12 (134).
[1328] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Ε΄1.1.1-6 (182).

Στη συνέχεια της αφήγησης το ίδιο *δρων πρόσωπο* παρουσιάζεται να κατευθύνεται στα μεσόγεια της Πελοποννήσου θέλοντας να κυριεύσει όσες περιοχές είχαν αποστατήσει και να συλλάβει τους αποστάτες, πράγμα το οποίο και έγινε σε σύντομο χρονικό διάστημα (*Μαχουμούτης δὲ ... εἴσεισιν ἐς τὴν μεσόγειαν Πελοποννήσου ... ἐπὶ τὰ ἀποστάντα τῶν φρουρίων καὶ τοὺς ἄλλως νεωτερίσαντας Πελοποννησίων, καὶ ἐν οὐ πολλαῖς ἡμέραις χειροῦται ... πάντα ... προσαγόμενος*[1329]).

Περνώντας στην αφήγηση των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν*, τυπική περίπτωση *δρώντος προσώπου* αποτελεί ο αρχηγός των νεηλύδων Χασάνης, ο οποίος αυτομόλησε από τον Μουσουλμάν προς τον αδελφό του Μωσή (*Χασάνης τε ὁ τῶν νεηλύδων ἄρχων καὶ ... ηὐτομόλησαν αὐτίκα παρὰ Μωσέα*[1330])· στη συνέχεια της αφήγησης ο *αποδέκτης της αφήγησης* πληροφορείται ότι ο Χασίμης αυτομόλησε πάλι από τον Μωσή στον Μωάμεθ Α΄ (*ἐνταῦθα Χασάνης ὁ τῶν νεηλύδων ἄρχων αὐτομολήσας*[1331]). Επίσης, ο Χασάνης παρουσιάζεται στην αφήγηση των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν* να επιχειρεί να πείσει και τους υπόλοιπους νεήλυδες να αποστατήσουν και αυτοί (*τότε δὴ ... ἐπὶ τὸ Μωσέως στράτευμα ἐφώνει πρὸς τοὺς νεήλυδας: «Ὦ παῖδες, τί διαμέλλετε καὶ οὐκ ἐξέρχεσθε ὅτι τάχιστα ἐπὶ τὸν βασιλέα ὑμῶν ... ἀλλὰ ἀνέχεσθε ὑβριζόμενοι ... ὑπ' ἀνδρὸς ὑβριστοῦ ... οὐδὲν ὑγιὲς ἔχοντος;»*[1332]).

Στην αφήγηση του Χαλκοκονδύλη εντοπίζεται και η περίπτωση του *δρώντος προσώπου* Λουκά Νοταρά. Ο *μεγάλος δούκας* αρνείται να παραδώσει τον υιό του στον σουλτάνο Μωάμεθ Β΄ (*καὶ οὐκ ἔφη ἑκὼν εἶναί ποτε τὸν παῖδα ἀναίτιος ὢν ἐκδώσειν*[1333]) και τη στιγμή προ της καρατόμησης των τέκνων του, τους ζητά να έχουν θάρρος και να μην φοβούνται (*ὁ δὲ οὐκ εἴα, ἀλλ' ἐκέλευε θαρροῦντας ἰέναι ἐπὶ τὸν θάνατον*[1334]).

δ$_1$) *Θήλεα και άρρενα μέλη βασιλικών οίκων του Βυζαντίου και σουλτάνων-λοιποί συγγενείς και φίλοι βασιλέων-σουλτάνων*

[1329] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Ε΄ 2.17-11 (183).
[1330] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Δ΄ 164,12-14.
[1331] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Δ΄ 171,3-4.
[1332] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Δ΄ 171,4-11.
[1333] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Η΄ 165,26-166,1.
[1334] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Η΄ 166,11-12.

Στην αφήγηση της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* παρουσιάζεται ως *δρων πρόσωπο* η σύζυγος του Ιωάννη Η΄ Παλαιολόγου, Σοφία Μομφερατική, η οποία αναχώρησε κρυφά από την Κωνσταντινούπολη, επειδή είχε αντιληφθεί την απέχθεια του συζύγου της προς το προσώπό της λόγω της εξωτερικής της εμφάνισης (*Ἡ δὲ βασιλὶς ὁρῶσα τὸ ἀμετάθετον τῆς γνώμης αὐτοῦ ἠβουλήθη διαδρᾶσαι ἐκ μέσου αὐτῶν· ὃ καὶ πεποίηκεν*[1335]*-Ἀνέμου δὲ βορέως πνεύσαντος εἰσῆλθεν ἐντίμως μετὰ δόξης ἡ βασιλὶς ἐν αὐτῇ καὶ τὰ ἱστία πτερώσαντες εἰς Ἰταλίαν ἀφίκοντο*)[1336].

Στο πλαίσιο της ίδιας αφήγησης αναφέρεται και ο Καγιάπεγ (*δρων πρόσωπο*), ο γαμβρός της αδελφής του Μωάμεθ Β΄, ο οποίος ανεχώρησε με την ακολουθία του από το Αδραμύντιο, προκειμένου να συνδράμει τον σουλτάνο στην κατασκευή του φρουρίου Ρουμελί-Χισάρ, έκανε στάση στον πύργο των Επιβατών, όπου και επακολούθησε συμπλοκή με τους Ρωμαίους (*Ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ὁ υἱὸς τοῦ Σπεντιὰρ ... ἐκ τοῦ Ἀδραμυντίου ... ἐκστρατεύσας ἀπήει ... ὑπουργήσων καὶ αὐτὸς ... ἀγγαρείαν ἐν τῷ κάστρῳ. Καὶ δὴ πλησίον πεζεύσας τοῦ πύργου τοῦ λεγομένου Ἐπιβάτας ... Συμπλακέντες οὖν ἀλλήλως ἐσφάγησαν ἐκ τῶν Τούρκων, ὁμοίως καὶ ἐκ τῶν Ῥωμαίων*).[1337]

Στην αφήγηση του *Χρονικοῦ δρων πρόσωπο* συνιστά η Ελένη Παλαιολογίνα, κατ' εντολήν της οποίας και με τη σύμφωνη γνώμη των *δεσποτών* και των αρχόντων ανέλαβε το βασιλικό αξίωμα ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος (*ὅμως τὸ πρέπον καὶ δίκαιον ἴσχυσαν ὁρισμῷ τῆς ἁγίας δεσποίνης καὶ τῶν υἱῶν αὐτῆς τῶν δεσποτῶν καὶ τῶν ἀρχόντων βουλῇ καὶ γνώμῃ*[1338]).

Στο πλαίσιο της ίδιας αφήγησης μνημονεύεται επίσης η επιστροφή της Μάρας Μπράνκοβιτς στους γονείς της, έπειτα από τον θάνατο του συζύγου της, Μουράτ Β΄: *καὶ ὅτι ἡ γυνὴ τοῦ ἀμηρᾶ ... ἐπανέστρεψεν εἰς τοὺς γονεῖς αὐτῆς*[1339]. Η Μάρα Μπράνκοβιτς συνιστά *δρων πρόσωπο*, καθώς με την άφιξή της στη Σερβία εκκινούν οι διαπραγματεύσεις με σκοπό την επιλογή συζύγου για τον Κωνσταντίνο ΙΑ΄ Παλαιολόγο.

Στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν* αντίστοιχη περίπτωση *δρώντος προσώπου* αποτελεί ο Ορχάν, ο οποίος κατά την πολιορκία της Βασιλεύουσας από τους

[1335] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 20.6.23-24 (137).
[1336] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 20.6.5-7 (139).
[1337] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 34.10.17 (303)-34.10.7 (305).
[1338] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 29.2.16-18 (100).
[1339] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 31.1.10-11 (108).

Οθωμανούς πολεμούσε, ενώ είχε βρεθεί στην Πόλη προκειμένου να διασωθεί από τον αδελφό του που τον κατεδίωκε. Ο Ορχάν επεχείρησε να δραπετεύσει βλέποντας την ήττα των Βυζαντινών και πέθανε (*ἔτυχε ... μαχόμενος ἐπὶ τοῦ τείχους ... καὶ Ὀρχάνης ὁ τοῦ βασιλέως θεῖος τοῦ Ἀτουμανῶν ... φυγάδα ... διὰ τὸν φόβον τοῦ ἀδελφοῦ ... ἐβουλήθη λαθὼν διαδρᾶναι ... καὶ ἀποθνήσκει*[1340]).

Δρώντα πρόσωπα στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν* είναι και οι φίλοι του Μουράτ Β΄. Ο σουλτάνος, επηρεαζόμενους από αυτούς, λυπήθηκε για τα δεινά του Γεωργίου Μπράνκοβιτς και τον συνέδραμε, ώστε εκείνος να αναλάβει εκ νέου την ηγεμονία του (*ᾤκτειρε τῆς ἄλης ὁ βασιλεύς, καὶ τὰ μὲν οἴκοθεν, τὰ δ΄ ὑπὸ τῶν φίλων παρακληθείς*[1341]).

Περνώντας στην αφήγηση των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν*, ένα ακόμα *δρων πρόσωπο* είναι ένας Έλληνας μέτοικος, τη θυγατέρα του οποίου είχε ερωτευθεί ο Μωάμεθ Β΄· ο Έλληνας μέτοικος αυτός επηρέασε τον Μωάμεθ Β΄ και τον παρακίνησε να εξοντώσει τους Έλληνες του Βυζαντίου (*βασιλεὺς δὲ ἐπὶ τοῦτον τὸν φόνον ἐλάσας, ἐνάγοντος τῶν Ἑλλήνων τῶν ἐπιδήμων ἑνός, οὗ τὴν θυγατέρα βασιλεὺς ... ἤρα τε ἐπιμαινόμενος ... τούς τε προσήκοντας ... ἐφιλοφρονεῖτο, ὑπὸ ἔρωτος ... φερόμενος. Καὶ τούτῳ ... διαχρήσασθαι τοὺς Ἕλληνας*[1342]).

Τέλος, *δρων πρόσωπο* στο πλαίσιο της ίδιας αφήγησης συνιστά και η Σοφία Μομφερατική. Η σύζυγος του Ιωάννη Η΄ Παλαιολόγου, όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως στην αφήγηση της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας*[1343], αναχώρησε από την Κωνσταντινούπολη, προκειμένου να επιστρέψει στην πατρίδα της (Ιταλία), όταν συνειδητοποίησε ότι ο σύζυγός της την απεχθάνεται λόγω της εξωτερικής της εμφάνισης (*καὶ ἥ τε γυνὴ τοῦ βασιλέως ἐνεώρα ἐς αὐτὴν τὸν ἄνδρα ἀηδῶς ἔχοντα, καὶ αὐτὴν ἀπεχθάνεσθαι τῷ ἀνδρὶ ἐς τὰ μάλιστα, ἐπιβᾶσα νεὼς ἐχώρει ἀποπλέουσα ἐπὶ Ἰταλίας παρὰ τοὺς προσήκοντας*)[1344].

[1340] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 64.1.27 (73)-64.1.1 (74).
[1341] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Β΄ 7.6.1-2 (97).
[1342] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Η΄ 166,17-22. Για το περιστατικό αυτό βλ. Καρπόζηλος, *Βυζαντινοὶ ἱστορικοί*, 301 (υποσ. 49), 375-376.
[1343] Βλ. στο παρόν, 265.
[1344] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Δ΄ 192,20-193,1.

δ2) *Θήλεα και άρρενα μέλη οικογενειών λοιπών βασιλέων-ηγεμόνων-δεσποτών και λοιποί συγγενείς και φίλοι*

Δρων πρόσωπο συνιστά στην αφήγηση της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* ο βασιλιάς της Τραπεζούντας Δαβίδ Κομνηνός, ο οποίος κατόπιν μηνύματος του σουλτάνου παραδόθηκε μαζί με την οικογένειά του σε αυτόν (*Ἀκούσας δὲ ταῦτα ὁ βασιλεύς, ἐξελθὼν πανοικὶ προσεκύνησεν*[1345] - *Ἐξελθὼν δὲ ὁ βασιλεὺς σὺν γυναικὶ καὶ τέκνοις προσεκύνησε*)[1346].

Στην κατηγορία των *δρώντων προσώπων* ανήκει και ο υιός του ηγεμόνος της Σινώπης Ισμαήλ, ο οποίος επέστρεψε από την Άγκυρα της Γαλατίας στη Σινώπη, όπου είχε συναντηθεί με τον Μωάμεθ Β΄, προκειμένου να μεταφέρει στον πατέρα του τα απειλητικά μηνύματα του σουλτάνου (*Ὁ υἱὸς δὲ τοῦ Ἰσμαήλ, ἡγεμόνος τῆς Σινώπης, ἦλθε πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ ἀνήγγειλεν αὐτῷ πάντα τὰ λαληθέντα παρὰ τοῦ τυράννου*[1347]).

Άξια αναφοράς είναι και η περίπτωση της συζύγου του ηγεμόνος της Αθήνας Αντωνίου Α΄ Αντζαγιόλη, η οποία αποτελεί *δρων πρόσωπο* στην αφήγηση του *Χρονικοῦ*, διότι ζήτησε την αποστολή σε αυτήν εκπροσώπου, προκειμένου η ίδια να παραδώσει την Αθήνα και να αναλάβει τη διοίκηση κάποιας άλλης περιοχής (*καὶ ζητήσει τῆς ἐκείνου γυναικὸς ἐστάλην ἐγὼ ... ἀργυροβούλλου ... ἵνα παραλάβω τὴν Ἀθήναν καὶ ἄλλον εἰς τὸν Μορέαν αὐτῇ δώσω τόπον, ὁπόσον καὶ ὁποῖον φανῇταί μοι*[1348]).

Στο πλαίσιο της ίδιας αφήγησης *δρωντα πρόσωπα* συνιστούν η Θεοδώρα Ασανίνα (σύζυγος του *δεσπότη* Δημητρίου Παλαιολόγου) και η Ελένη Παλαιολογίνα (κόρη του *δεσπότη* Δημητρίου Παλαιολόγου), οι οποίες αναχώρησαν από τη Μονεμβασία και αφίχθησαν στον Μυστρά οικειοθέλως, προκειμένου να συναντηθούν με τον Δημήτριο Παλαιολόγο και τον Μωάμεθ Β΄. Τη χρονική εκείνη στιγμή ο *δεσπότης* Δημήτριος είχε υποταχθεί στον Μωάμεθ Β΄ (*ἐξῆλθον γὰρ καὶ ἦλθον ἑκουσίως ἔνθα ἦσαν ὅ τε ἀμηρᾶς καὶ ὁ δεσπότης*)[1349].

[1345] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 45.19.29 (429).
[1346] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 45.19.2-3 (431).
[1347] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 45.17.9-11 (429).
[1348] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 22.1.2-5 (74).
[1349] Σφραντζής, Χρονικόν, 40.2.11-12 (160).

Δρων πρόσωπο στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν* συνιστά η σύζυγος του Γεωργίου Γατελιούζου, η οποία απέστειλε πρέσβη στον σουλτάνο Μωάμεθ Β΄, προκειμένου να διευθετηθούν τα προβλήματα που αντιμετώπιζε εκείνη με τον κουνιάδο της Δωριέα (*ἡ δὲ γυνὴ ... πρὸς τὸν κρατοῦντα· καὶ πέμπει δὴ πρέσβιν ... αὐτῇ*[1350]).

Στο πλαίσιο της ίδιας αφήγησης *δρων πρόσωπο* είναι και η σύζυγος του Λαζάρου Γ΄ Μπράνκοβιτς, η οποία αφίχθη στο έθνος των Βόστρων και πάντρεψε την κόρη της με τον ηγεμόνα τους, δίνοντάς του ως προίκα πόλεις που έπειτα από τον θάνατο του συζύγου της της ανήκαν (*ἡ δὲ λαβοῦσα τήν τε θυγατέρα ... ἀφίκετο ἐς Βόστρους κἀκεῖ συνάπτει τὴν θυγατέρα τῷ τούτων ἡγεμόνι δοῦσα καὶ φερνὴν αὐτῷ τὰ πολίσματα*[1351]).

Στην αφήγηση των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν* λειτουργούν ως *δρώντα πρόσωπα* τα τέκνα του ηγεμόνος των Ιωαννίνων Καρόλου, ο Μέμνων και ο Ερκούλιος. Ακολούθως, μαρτυρείται η διανομή περιοχών σε αυτούς από τον πατέρα τους, καθώς και η δράση τους έπειτα από τον θάνατό του (*νόθοι δὲ ἐγένοντο παῖδες, ὅ τε Μέμνων καὶ Τύρνος καὶ Ἐρκούλιος ... διένειμε τούτοις μὲν τὴν ἐντὸς τοῦ Ἀχελῴου χώραν Ἀκαρνανίας ἐπινέμεσθαι-οἱ ... νόθοι παῖδες ... διενεχθέντες ... εἰσήει-ὕστερον ... ἀφικόμενοι οἱ τοῦ Καρόλου ἡγεμόνα παῖδες ... καὶ ἐπολέμουν ... πράγματα*[1352]).

Τέλος, *δρων πρόσωπο* στην αφήγηση των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν* αποτελεί και η σύζυγος του ηγεμόνος Δε Λουή, η οποία ύστερα από τον θάνατο του συζύγου της συνήψε ερωτική σχέση με έναν ιερέα, του παραχώρησε την εξουσία και φερόταν άσχημα στους κατοίκους των Δελφών (*λέγεται δὲ περὶ ταύτης τῆς γυναικός, ὡς ἱερέως τινὸς Στράτεω ἐπικαλουμένου ἐρασθεῖσα καὶ ἐς τὸ πρόσω ἀναιδείας ἐλαύνων τήν τε ἀρχὴν ἐπέτρεψε τῷ ἱερεῖ, καὶ ἀναιδῆ πολλοὺς τοὺς τὴν Δελφῶν πόλιν ἐνοικοῦντας ἐργασαμένη*[1353]).

δ3) *Θήλεα και άρρενα μέλη οικογενειών αξιωματούχων-αρχόντων-επιφανών και λοιποί συγγενείς και φίλοι*

[1350] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Β΄ 11.6.28 (102).
[1351] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Γ΄ 2.1.16-18 (119).
[1352] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ε΄ 15,8-10,14-19, Ε΄ 16,6-14.
[1353] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Δ΄ 62,15-18.

Στην αφήγηση της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* εντοπίζονται φυσικά και *δρώντα πρόσωπα* που ανήκουν στην κατηγορία των μελών του οικογενειακού-φιλικού-συγγενικού περιβάλλοντος των αξιωματούχων-αρχόντων-επιφανών. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση των υιών του Αβρανέζη, οι οποίοι συμμετείχαν στην πολιορκία της Θεσσαλονίκης (1423): *ἀπέκλειον Θεσσαλονίκην, οἱ τοῦ Ἀβρανέζη υἱοί*[1354].

Επίσης, στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* εμφανίζονται να συμμετέχουν στην αφηγηματική δράση οι υιοί του Λουκά Νοταρά, οι οποίοι προσκύνησαν και ευχαρίστησαν τον Μωάμεθ Β΄, όταν εκείνος αφίχθη στην οικία τους την πρώτη μέρα έπειτα από την άλωση της Βασιλεύουσας από τους Οθωμανούς (*Ἐλθόντες δὲ οἱ παῖδες αὐτοῦ προσεκύνησαν αὐτῷ· καὶ εὐχαριστήσαντες αὐτόν*[1355]).

Στην αφήγηση του *Χρονικοῦ* χαρακτηριστικό παράδειγμα *δρώντος προσώπου* που ανήκει στην εξεταζόμενη κατηγορία αποτελεί η σύζυγος του Γεωργίου Σφραντζή Ελένη Τζαμπλάκωνα, η οποία δέχτηκε να αναχωρήσει ο σύζυγός της για ακόμη μία φορά, προκειμένου να εκπληρωθούν οι αποστολές που του είχε αναθέσει ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος (*καὶ συνεχώρησε τὴν πάλιν ἐξέλευσίν μου*[1356]).

Στο πλαίσιο της ίδιας αφήγησης εμφανίζεται ως *δρων πρόσωπο* και η σύζυγος του *πρωτοστράτορα* Μανουήλ Καντακουζηνού. Η *πρωτοστρατόρισσα* Καντακουζηνή συνάντησε τον αυτοκράτορα Κωνσταντίνο ΙΑ΄ Παλαιολόγο, με σκοπό να συζητήσουν αναφορικά με τη σύναψη συνοικεσίου με τη Μάρα Μπράνκοβιτς. Στο πλαίσιο αυτής της συζήτησης η Καντακουζηνή έταζε μελλοντικές υποσχέσεις και προσφορές (*ἐλθοῦσα ἡ πρωτοστρατόρισσα συνέτυχέ μοι περὶ τούτου καὶ πολλὰς δόσεις καὶ ἐπαγγελίας εἰς τὸ μέλλον ὠφελίμους ἔταξεν*[1357]).

ε) *Εκκλησιαστικά πρόσωπα (Πάπες, Πατριάρχες, Αρχιεπίσκοποι, Επίσκοποι, ιερείς, μοναχοί)*

Όσον αφορά στα *εκκλησιαστικά πρόσωπα* που εμφανίζονται να αναπτύσσουν δράση στις εξεταζόμενες ιστορικές αφηγήσεις, θα πρέπει πρωτίστως να αναφερθούν οι

[1354] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 29.4.11-12 (247).
[1355] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 40.5.8-9 (381).
[1356] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 34.7.20 (126).
[1357] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 32.6.11-13 (116).

εκκλησιαστικοί άνδρες που μνημονεύονται στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, επειδή συμμετείχαν στη Σύνοδο της Φερράρας-Φλωρεντίας, όπως ο μητροπολίτης Εφέσου Μάρκος, ο καρδινάλιος Ιουλιανός, ο Βησσαρίων Νικαίας, ο μητροπολίτης Ρωσίας Ισίδωρος και ο *μέγας χαρτοφύλαξ* και *αρχιδιάκων*, Μιχαήλ Βαλσαμών (*ἦν δὲ ἔξαρχος ... τῶν Γραικῶν ... ἀρχιερέων ὁ Ἐφέσου Μᾶρκος ... ὁ καδδηνάλιος τοῦ Τιμίου Σταυροῦ Ἰουλιανὸς ... ὁ Βησσαρίων Νικαίας καὶ ὁ Ῥωσίας Ἰσίδωρος ... καὶ μέγας χαρτοφύλαξ ὁ Βαλσαμὼν καὶ ἀρχιδιάκονος*[1358]).

Δρων πρόσωπο στην αφήγηση του Δούκα συνιστά και ο πάπας Κάλλιστος Γ΄, ο οποίος απέστειλε πλοία στις νήσους που γειτνιάζαν με τουρκικές κτήσεις με σκοπό να τους παράσχει βοήθεια (*ἤλθασιν ἐκ τῆς Ῥώμης τριήρεις ἕνδεκα ... πεμφθεῖσαι παρὰ τοῦ πάπα Καλλίστου εἰς βοήθειαν τῶν νήσων τῶν πλησιαζόντων τοῖς Τούρκοις...Θάσον*[1359]).

Περνώντας στην αφήγηση του Σφραντζή, στην κατηγορία των εκκλησιαστικών προσώπων που εμφανίζονται να αναπτύσσουν δράση περιλαμβάνεται ακόμα και ο μητροπολίτης της Πάτρας Πανδόλφος Μαλατέστα, ο οποίος παρέδωσε γράμματα στους κρατούμενους με *αποδέκτη* τον σουλτάνο και τον Τουραχάν. Ο αξιωματούχος Σφραντζής φέρεται μάλιστα στην αφήγηση ότι προβληματίστηκε για το περιεχόμενό τους και εν συνεχεία κατόρθωσε να αντιγράψει τα συγκεκριμένα γράμματα, χωρίς να τον αντιληφθούν (*Ὅμως ὁ μητροπολίτης τοῖς σκλάβοις χαρτία πρός τε τὸν ἀμηρᾶν καὶ τὸν Τουραχάνην πολὺν λογισμὸν ἐνέβαλεν εἰς ἐμὲ ... καὶ μετέγραψα κἀκεῖνα πάλιν ἐβούλωσα καὶ ἀφῆκα*[1360]).

Στην αφήγηση του *Χρονικοῦ* εμφανίζεται ένα ακόμα *δρων πρόσωπο* που ανήκει στην εξεταζόμενη κατηγορία, ο πατριάρχης Γρηγόριος Γ΄ Μάμμας, ο οποίος παρουσιάζεται να διαφεύγει από τη Βασιλεύουσα (*Τὸν δ΄ αὐτοῦ ... διέβη ἀπὸ τῆς Πόλεως ὡς φυγὰς καὶ ὁ πατριάρχης κῦρ Γρηγόριος*[1361]).

Ακολούθως, στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν* παρουσιάζεται ως *δρων πρόσωπο* και ο αρχιερέας της Ρώμης Νικόλαος Ε΄, ο οποίος απέστειλε πλοία με στρατό και τρόφιμα στην Κωνσταντινούπολη, έως ότου προετοιμάσει και άλλο στρατό για να αποστείλει εκεί, ο οποίος όμως άργησε να έρθει (*ἐν τούτοις ... ἀναφαίνονται τρεῖς τῶν μεγάλων*

[1358] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 31.3.14-21 (267).
[1359] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 45.8.9 (423).
[1360] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 20.4.1-7 (66).
[1361] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 31.12.28-29 (112).

ὁλκάδων ... ἃς ἐξ Ἰταλίας ἔπεμψεν ὁ τῆς Ῥώμης ἀρχιερεὺς ἐπισιτισμὸν ἐχούσας καὶ βοήθειαν τῇ Πόλει ... ἕως ἂν καὶ τὸν ἄλλον ἐξαρτύσηται στόλον ... αἳ καὶ ὑστέρησαν[1362]).

Ο αφηγητής των *Ἱστοριῶν* μνημονεύει με έμφαση ότι ο σουλτάνος ζήτησε να φέρουν ενώπιόν του τον Γεννάδιο, τον οποίο θαύμαζε και εκτιμούσε από καιρό και ήθελε να τον συναντήσει (*ἐν δὲ ... μετακαλεῖται καὶ τὸν Γεννάδιον ... ποθῶν ἰδεῖν τε αὐτὸν καὶ ἀκοῦσαι τῆς σοφίας αὐτοῦ*[1363]). Έπειτα από αναζήτηση, τον εντόπισε στην οικία ενός δυνατού να φρουρείται. Όταν μίλησαν δια ζώσης, τον θαύμασε ακόμα πιο πολύ, τον φρόντισε, τον τίμησε, του παραχώρησε προνόμια και τον επανέφερε στο πατριαρχικό αξίωμα (*ἔνθεν τοι καὶ σὺν πολλῷ πόνῳ ζητήσας αὐτὸν ... εὑρίσκει παρά τινι τῶν δυνατῶν ... ἐθαύμασέ τε ... καὶ τέλος πατριάρχην καθίστησι καὶ ἀρχιερέα Χριστιανοῖς πολλαῖς ... δυναστῶν*[1364]). Προκύπτει επομένως ότι ο πατριάρχης Γεννάδιος συνιστά χαρακτηριστικό παράδειγμα *δρώντος προσώπου* με πατριαρχική ιδιότητα.

Περνώντας στην αφήγηση του Χαλκοκονδύλη, ένα ακόμα *δρων πρόσωπο* που μνημονεύεται είναι ο αρχιερέας της Ρώμης Ευγένιος Δ΄, ο οποίος επιστρέφει στη Ρώμη (*ὁ δὲ Εὐγένειος οὐ πολλῷ ὕστερον ἀφίκετο ἐς Ῥώμην*[1365]).

Στο πλαίσιο της ίδιας αφήγησης ως *δρων πρόσωπο* προβάλλεται και ο καρδινάλιος Ισίδωρος, ο οποίος συνελήφθη, αλλά στην Πελοπόννησο κατάφερε να αποδράσει από τους δεσμώτες του (*ἐνταῦθα ἑάλω καὶ Ἰσίδωρος ... καὶ ἐσβὰς ἐς ναῦν ἀπέδρα ἐπὶ τὴν Πελοπόννησον*[1366]).

στ) *Στρατιώτες (φρούραρχοι-φύλακες-σωματοφυλακή-φρουρά-κωπηλάτες)*

Δρώντα πρόσωπα στις εξεταζόμενες ιστορικές αφηγήσεις αποτελούν και ορισμένοι στρατιώτες. Στην αφήγηση του Δούκα παρουσιάζονται οθωμανοί στρατιώτες να κρύβουν τον ετοιμοθάνατο Μουράτ Α΄ σε μία σκηνή και να επιτίθενται με μεγαλύτερη ορμητικότητα στους αντιπάλους τους Σέρβους, οι οποίοι αγνοούσαν

[1362] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 39.1.25-33 (52).
[1363] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Β΄ 2.1.30 (90)-2.1.3 (91).
[1364] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Β΄ 2.1.3 (91)-2.3.22 (91).
[1365] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ϛ΄ 69,25.
[1366] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Η΄ 163,5-7.

τον θανάσιμο τραυματισμό του σουλτάνου και αγωνίζονταν με χαμηλό ηθικό: *Ἐν μέσῳ τῆς παρατάξεως σκηνὴν πεπηγότες εἴσω τὸν ἡμιθανῆ Μουρὰτ τεθήκασιν· αὐτοὶ δὲ ... εἴσω τῶν παρατάξεων ὡς κύνες λυττῶντες ἐχώρησαν. Οἱ δὲ Σέρβοι ἀγνοοῦντες ... ἀλλὰ μᾶλλον ἀπεγνωκότες ... δειλοκαρδίως ... ἕως οὗ τέλος ὁ πόλεμος εἴληφε*[1367].

Στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* μνημονεύεται επίσης το θανάσιμο τραύμα που δέχτηκε ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος από έναν Οθωμανό στρατιώτη, ο οποίος προφανώς και αποτελεί *δρων πρόσωπο* (*τῶν ὄπισθεν δ΄ ἕτερος καιρίαν δοὺς πληγήν, ἔπεσε κατὰ γῆς*[1368]).

Στην αφήγηση του *Χρονικοῦ* επισημαίνεται ότι ο Μωάμεθ Β΄ απέστειλε στρατό εναντίον της Ναυπάκτου (*Τὸ δὲ θέρος ... ἔστειλε πολὺν φωσᾶτον κατὰ τοῦ Ναυπάκτου, ἵνα ἐπάρῃ αὐτόν, εἶτα εἰς τὴν Ἁγίαν Μαῦραν ἔλθη*[1369]), ενώ με τη βοήθεια στόλου κατέλαβε το κάστρο Καφάς (*ὁ τῶν ἀσεβῶν ἄρχων ἁρμάτωμα μέγα καὶ πέμψας αὐτὸ ... ἀπῆρε τὸ μέγα κάστρον τὸν Καφᾶν λεγόμενον*[1370]). Είναι προφανές επομένως ότι ο στρατός αυτός και ο στόλος αναπτύσσουν δράση στο πλαίσιο της αφήγησης.

Περνώντας στην αφήγηση του Κριτοβούλου, *δρων πρόσωπο* συνιστά και ο Ματθαίος Ασάν, ο οποίος μπόρεσε να εισέλθει μυστικά στην Κόρινθο με εβδομήντα στρατιώτες, χωρίς να τους αντιληφθεί κανείς, αφού εκείνοι γνώριζαν ένα πέρασμα μυστικό και δύσβατο (*οἵτινες ἐξεπιστάμενοι πάροδον ἐκ τοῦ ἀπομαχωτάτου μέρους τοῦ τε βουνοῦ καὶ τῆς πόλεως ἄγνωστον μὲν καὶ ἄβατον τοῖς πολλοῖς ... νυκτὸς λαθόντες ἀνήεσαν*[1371]).

Επίσης, στην αφήγηση του Κριτοβούλου ο σουλτάνος Μωάμεθ Β΄ παρουσιάζεται με τη συνδρομή ελαφρά οπλισμένων, τοξοτών, σφενδονητών, λογχοφόρων και υπασπιστών να προσβάλλει τις διαβάσεις των Ιλλυριών (*καὶ τῇ ὑστεραίᾳ ... ἀναλαβὼν τούς τε ψιλοὺς καὶ τοξότας καὶ σφενδονήτας καὶ λογχοφόρους καὶ ὑπασπιστὰς προσβάλλει ταῖς παρόδοις φυλασσομέναις ὑπὸ τῶν Ἰλλυριῶν ἰσχυρῶς*[1372]). Τα πρόσωπα αυτά που συντελούν στην επίτευξη των στόχων του Μωάμεθ Β΄ προφανώς και είναι *δρώντα*.

[1367] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 3.2.15-21 (37).
[1368] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 39.13.5 (361).
[1369] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 48.4.1-2 (196).
[1370] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 47.5.22-23,23 (192).
[1371] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Γ΄ 7.5.22-25 (106).
[1372] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Ε΄ 11.4.17-19 (197).

Τέλος, στην αφήγηση του Χαλκοκονδύλη παρατίθεται ότι ο Μουράτ παρέλαβε τους άριστους του στρατού, οι οποίοι ήταν περί τις έξι χιλιάδες και αφίχθη στον Ισθμό, για να εποπτεύσει την κατάσταση (*Ἀμουράτης ... καὶ τοὺς ἀρίστους παραλαβὼν τοῦ στρατοῦ (εἴησαν δὲ οὗτοι ἀμφὶ τοὺς ἑξακισχιλίους) ... τὸν Ἰσθμὸν ἐθεᾶτο ὡς ἔχει τε φυλακῆς τὸ τεῖχος καὶ παρασκευῆς ἐς τὸν πόλεμον*[1373]). Οι άριστοι αυτοί προφανώς και είναι *δρώντα πρόσωπα* στην αφήγηση, αφού συνοδεύουν και βοηθούν τον Μουράτ Β΄ να υλοποιήσει τα σχέδιά του. Ακολούθως, ο Σέρβος στρατιώτης Μίλος Κόμπιλιτς παρουσιάζεται επίσης ως *δρων πρόσωπο*, καθώς επιφέρει θανάσιμο πλήγμα στον Μουράτ Β΄ (*γενομένου ... ἄρασθαι τὸ δόρυ, καὶ ἐπιόντα ὁρμήσασθαι ... καὶ ἀνελόντα βασιλέα Ἀμουράτην ... γενναιότατα*[1374]).

ζ) *Απεσταλμένοι*[1375]

Στις αφηγήσεις των τεσσάρων ιστορικών της αλώσεως *δρώντα πρόσωπα* συνιστούν και πολλά πρόσωπα που φέρουν την ιδιότητα του απεσταλμένου. Στην αφήγηση του Δούκα ένας μυστικός φίλος του Τζινεήτ, τον ενημερώνει (*δρων πρόσωπο*) ότι την ερχόμενη νύχτα ο Καραμάν και ο Καρμιάν θα τον προδώσουν και θα τον παραδώσουν στον Μουσουλμάν συμμαχώντας μαζί του. Το ίδιο βράδυ ο Τζινεήτ συνομίλησε με τον αδελφό του Παγιαζήτ, του έδωσε οδηγίες και έτσι αυτός κατευθύνθηκε στον Μουσουλμάν οικειοθελώς: *Τοῦ πράγματος ... πρόσεισι τῷ Τζινεὴτ εἷς τῶν αὐτοῦ μυστικῶν φίλων καὶ λέγει αὐτῷ· «Ὁ Καραμὰν καὶ ὁ Καρμιὰν ὁμονοήσαντες βούλονται ... παραδοῦναί σε εἰς χεῖρας τοῦ Μουσουλμὰν ... ἀδελφὸν Παγιαζὴτ ... πρὸς τὸν Μουσουλμὰν ἐπάνεισι*[1376].

Ακολούθως, στην αφήγηση του Δούκα *δρώντα πρόσωπα* είναι και οι κατάσκοποι, οι οποίοι ανέφεραν στον Μωάμεθ Β΄ ότι συναθροίζεται στρατός από Ούγγρους και Βλάχους στις όχθες του ποταμού Ίστρου. Τότε, ο Μωάμεθ Β΄ ενημέρωσε τον πατέρα του Μουράτ Β΄, ο οποίος σε σύντομο χρονικό διάστημα, συγκέντρωσε στρατό, για να αμυνθεί (*Ἔαρος ... ἦλθασι κατάσκοποι ... ἀπαγγέλοντες τῷ νέῳ*

[1373] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ζ΄ 114,1-4.
[1374] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 50,12-15.
[1375] Για τους πρέσβεις βλ. Κιουσοπούλου, *Βασιλεύς ή οικονόμος*, 126-130, η οποία μελέτη επισημαίνει (129) ότι όσοι συμμετείχαν σε πρεσβείες τον 15ο αιώνα ανήκαν στην τάξη των αρχόντων.
[1376] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 18.11.22 (119)-18.11.5 (121).

ἡγεμόνι ... ὅτι ἐν ταῖς ὄχθαις τοῦ Ἴστρου συνάγεται πλῆθος Οὔγγρων καὶ Βλάχων πολύ. Ὁ δὲ Μεχεμὲτ μηνύει τῷ πατρὶ αὐτοῦ ... ἐκάλει ... τὰς ἁπανταχοῦ δυνάμεις ... πορείας[1377]).

Επίσης, *δρώντα πρόσωπα* στην αφήγηση του Δούκα είναι και οι πρέσβεις, τους οποίους απέστειλε ο αυτοκράτορας Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγος στον Μωάμεθ Β΄ αναφορικά με την κατασκευή του φρουρίου Ρουμελί-Χισάρ (*ὁ βασιλεὺς δὲ στείλας ἐν Ἀδριανουπόλει πρέσβεις ... δώσομεν*»[1378]), διότι με τη δράση τους συντελούν στην προώθηση των επιθυμιών του βυζαντινού αυτοκράτορα.

Δρώντα πρόσωπα είναι και οι κήρυκες που ο Μωάμεθ Β΄ απέστειλε στους οθωμανούς στρατιώτες κατά την πολιορκία της Κωνσταντινουπόλεως (*Ἑσπέρας ... κήρυκας κύκλῳ τοῦ στρατοπέδου στείλας ἐπρόσταττεν ... φώτων ἀναφθέντων*[1379]), διότι εκείνοι συντελούν στην επίτευξη των στόχων του σουλτάνου. Χαρακτηριστική στην αφήγηση της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* είναι και η ποικιλία των όρων που χρησιμοποιούνται, για να δηλωθεί η ιδιότητα του απεσταλμένου: *πρέσβης*[1380], *ἀποκρισιάριος*[1381], *ἀπεσταλμένος*[1382], *ταχυδρόμος*[1383], *ἄγγελος*[1384], *πιττακοκομιστής*[1385], *ἀκιντζίδας*[1386], *μηνυτής*[1387], *κήρυκας*[1388], *κατάσκοπος*[1389].

Χαρακτηριστικό παράδειγμα *δρώντος προσώπου* απεσταλμένου εντοπίζεται και στην αφήγηση του *Χρονικοῦ*. Ο Ιωάννης Η΄ Παλαιολόγος παρουσιάζεται να χρησιμοποιεί απεσταλμένους, προκειμένου να κατευνάσει τα πάθη και να παύσει την εμφύλια σύγκρουση μεταξύ των αδελφών του (*Τῷ ... ἀποκρισιαρίων ἀποσταλέντων παρὰ τοῦ βασιλέως ... τὴν μάχην ἀπὸ μέρους κατεπράϋναν ... ἀποκρισιαρίων τοῦ βασιλέως ... Μορέαν*[1390]).

Δρώντα πρόσωπα στην αφήγηση του Σφραντζή αποτελούν και οι γραμματοκομιστές από την Ιβηρία, οι οποίοι αφίχθησαν στον αυτοκράτορα

[1377] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 32.4.20-29 (275).
[1378] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 34.6.15-32 (297).
[1379] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 39.3.19-21 (351).
[1380] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 9.1.33 (57).
[1381] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 20.1.8 (133).
[1382] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 21.3.7-8 (143).
[1383] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 23.1.16 (169).
[1384] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 23.1.18 (169).
[1385] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 21.3.34 (141).
[1386] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 28.10.1 (239).
[1387] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 37.8.27 (325).
[1388] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 37.8.27-28 (325).
[1389] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 32.4.20 (275).
[1390] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 22.11.12-20 (78).

Κωνσταντίνο ΙΑ΄ Παλαιολόγο (*Ἀποσωθέντων οὖν τῶν γραμματοκομιστῶν ἐν τῇ Πόλει ... μαΐου*[1391]). Οι γραμματοκομιστές αυτοί συνέδραμαν, ούτως ώστε να πληροφορηθεί ο βυζαντινός αυτοκράτορας για τις εξελίξεις στην Ιβηρία αναφορικά με το ζήτημα του συνοικεσίου του.

Περνώντας στην αφήγηση του Κριτοβούλου *δρώντα πρόσωπα* αποτελούν και οι κατάσκοποι, τους οποίους ο Μωάμεθ Β΄ έστειλε, όταν βρισκόταν στον Ασωπό, για να τον ενημερώσουν για τα περάσματα του Κιθαιρώνα με κατεύθυνση προς τον Ισθμό. Αυτοί, όταν επέστρεψαν, πληροφόρησαν τον Μωάμεθ Β΄ ότι δεν παρατήρησαν κάποιο εμπόδιο· έτσι εκείνος κατευθύνθηκε από τον Ασωπό στα περάσματα και μπόρεσε να τα διαβεί με ευκολία φθάνοντας λίγο πριν τον Ισθμό (*καὶ πέμπει δὴ τοὺς κατασκεψομένους τὰς παρόδους τοῦ Κιθαιρῶνος τὰς φερούσας ἐς τὸν Ἰσθμόν-ὡς δὲ ἦκον οἱ κατάσκοποι φράζοντες μηδὲν εἶναι ταῖς παρόδοις ἐμποδὼν ... ἡμέραν*[1392]).

Σε μεταγενέστερο τμήμα της αφήγησης ο *αποδέκτης* της πληροφορείται ότι ο Μωάμεθ Β΄ αναγκάστηκε να παρεκκλίνει της πορείας του, επειδή ενημερώθηκε από αγγελιοφόρους για την τοποθεσία εξάπλωσης λοιμού (*πυθόμενος δὲ ... τῇ λοιμώδει νόσῳ ... διαφθειρομένας κακῶς ... μεταβαλὼν εὐθὺς ἤει ... εἶχε γὰρ ἀγγέλους συχνοὺς καθ΄ ἡμέραν σχεδὸν ἐκ διαδοχῆς διαθέοντας καὶ ἀγγέλοντας τὰ ἐκεῖ ... Βυζάντιον*[1393]).

Δρων πρόσωπο συνιστά και ο Ασάνης, τον οποίον ο *δεσπότης* Δημήτριος απέστειλε στον σουλτάνο την πρώτη φορά, για να παραλάβει την Ίμβρο και την Τένεδο (*δεσπότης ... τὸν Ἀσάνην ἐκπέμπει πρέσβιν ὡς βασιλέα καὶ παρ΄ αὐτοῦ τὰς νήσους αἰτεῖ καὶ λαμβάνει*[1394]), ενώ τη δεύτερη φορά, για να ζητήσει τη συνδρομή του σουλτάνου εναντίον του αδελφού του (*ἐκπέμπει τὸν Ἀσάνεα πρέσβιν ὡς βασιλέα δεόμενος ἐπικουρίας καὶ βοηθείας τυχεῖν κατὰ τῆς ἐπηρείας καὶ καταδυναστείας τοῦ ἀδελφοῦ*[1395]*-ἐξέπεμπε τὸν Ἀσάνεα*[1396]*-ἐξέπεμψε τὸν Ἀσάνεα*[1397]*-οὕτω γὰρ ἔφασαν συντεθεῖσθαι αὐτῷ παρὰ τοῦ Ἀσάνεω*[1398]).

[1391] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 31.8.5-6 (112).
[1392] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Γ΄ 3.5.18-20 (120), Γ΄ 3.8.2-5 (121).
[1393] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Ε΄ 19.3.12 (207)-Ε΄ 19.4.24 (207).
[1394] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Γ΄ 14.3.8-9 (134).
[1395] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Γ΄ 19.4.4-5 (142),
[1396] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Γ΄ 19.5.7-8 (142),
[1397] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Γ΄ 19.6.12 (142),
[1398] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Γ΄ 20.2.28-29 (142).

Στην αφήγηση των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν*, *δρώντα πρόσωπα* συνιστούν και οι πρέσβεις, τους οποίους οι Έλληνες απέστειλαν στον Μουράτ Β΄, για να συνάψουν και να επικυρώσουν συμφωνία ειρήνης (*Ἕλληνες μὲν ... τῷ τε βασιλεῖ Ἀμουράτῃ πρέσβεις πέμποντες ἠξίουν τε ... εἰρήνην ποιεῖσθαι καὶ ἐμπεδῶσαι ... τὰς σπονδάς*[1399]).

Ακολούθως, δρώντα πρόσωπα είναι επίσης ο *άγγελος*, τον οποίον ο Μουράτ Β΄ απέστειλε στον βυζαντινό αυτοκράτορα, για να αναγγείλει την έλευσή του εναντίον του Βυζαντίου (*ἄγγελον ἔπεμψε παρὰ τὸν Βυζαντίου βασιλέα, ἐροῦντα αὐτῷ ... ἐπὶ τὸν ἐχθρὸν αὐτοῦ ἐλαύνει ... τοὺς πολέμους*[1400]), αλλά και ο κήρυκας που εστάλη στην Ευρώπη, για να συμπαραταχθούν όλοι οι Οθωμανοί στο πλευρό του Μουράτ Β΄ (*καὶ κήρυκα ἔπεμπε πρὸς τὴν Εὐρώπην περιαγγέλοντα παρεῖναι αὐτῷ ὡς ξύμπαντας τῶν Τούρκων*[1401]).

Ολοκληρώνοντας, σε *παρέκβαση* για τους Βενετούς παραδίδεται ότι ο Σφορτίας, αφού έλαβε σχετική πληροφόρηση από κατασκόπους (*δρώντα πρόσωπα*), έσπευσε με τον στρατό του, για να βοηθήσει τους Βενετούς (*ἔνθα δὴ ὁ Φραγκίσκος, διὰ τῶν κατασκόπων ὡς ἐπύθετο ἀπὸ τῆς πόλεως ἐξελαύνειν τὸν στρατὸν ἐπιβοηθήσοντα τοῖς Οὐενετοῖς*[1402]).

η) ***Κάτοικοι-λαοί (άνδρες, γυναίκες, παιδιά, εκπρόσωποι του λαού, σεβάσμιοι γέροντες)***

Στην αφήγηση του Δούκα ως *δρώντα πρόσωπα* εμφανίζονται και κάτοικοι πόλεων, όπως επί παραδείγματι οι Κωνσταντινοπολίτες (*Πᾶσαι οὖν γυναῖκες καὶ ἄνδρες, μοναχοί, μονάζουσαι ... ἔθεον βαστάζοντες ἐν ταῖς ὠλέναις τὰ νήπια αὐτῶν, ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες ... πεπυκνωμένην πλήρης ἀνθρώπων*[1403]).

Στο πλαίσιο της ίδιας αφήγησης ως *δρώντα πρόσωπα* προβάλλονται και διάφοροι λαοί, όπως για παράδειγμα οι Οθωμανοί, οι οποίοι κατέστρεψαν τη γη των

[1399] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ϛ΄ 80,1-3.
[1400] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ϛ΄ 99,24-100,3.
[1401] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ζ΄ 124,21-23.
[1402] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ϛ΄ 74,21-23.
[1403] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 39.17.26 (363)-39.17.2 (365).

Ρωμαίων, των Τριβαλλών, των Μυσών, των Αλβανιτών κ.λπ.: *τοῦ διχοστατῆσαι τὴν βασιλείαν Ῥωμαίων καὶ διὰ μέσου τούτων εἰσάξαι τοὺς Τούρκους τοῦ καταφθεῖραι πᾶσαν γῆν Ῥωμαίων τὴν ὑπὸ χεῖρα καὶ οὐ μόνον Ῥωμαίων, ἀλλὰ καὶ Τριβαλλῶν καὶ Μυσῶν καὶ Ἀλβανιτῶν καὶ παντὸς ἄλλου δυτικοῦ ἔθνους*[1404].

Ακολούθως, στην αφήγηση του Σφραντζή ως *δρώντα πρόσωπα* παρουσιάζονται οι κάτοικοι της Πάτρας που συγκεντρώνονται στην εκκλησία του Αγίου Νικολάου στην Πάτρα (*ἡμῶν δὲ ... συναχθέντων ἐν τῷ τοῦ ἁγίου Νικολάου ναῷ καὶ παντὸς τοῦ τῆς χώρας λαοῦ*[1405]), καθώς και οι Ίβηρες που συγκεντρώνονται από διάφορα μέρη, ούτως ώστε να δουν και να ακούσουν τα αρχοντοπουλα, τους στρατιώτες, τους ιερομόναχους, τους ψάλτες, τους γιατρούς και τους οργανοπαίκτες που αφίχθησαν στην Ιβηρία μαζί με τον αξιωματούχο Σφραντζή (*μετὰ ἀρχοντόπουλων καὶ στρατιωτῶν καὶ ἱερομόναχων καὶ ψαλτῶν καὶ ἰατρῶν καὶ τεχνιτῶν κροτούντων καὶ ὄργανον ... καὶ ἐπιθυμοῦσαν ἰδεῖν καὶ ἀκοῦσαι οἱ Ἴβηρες, καὶ διὰ τοῦτο συνέτρεχον ἐκ τῶν περάτων αὐτῆς δὴ τῆς Ἰβηρίας, ἵνα ἀκούσωσιν αὐτοῦ*[1406]).

Ανάλογο παράδειγμα στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν* συνιστά η αναφορά στους κατοίκους της Κωνσταντινουπόλεως (άνδρες, γυναίκες και παιδιά) που παρουσιάζονται να κάνουν λιτανεία κατά τη διάρκεια του αποκλεισμού της Βασιλεύουσας από τους Οθωμανούς (*θεοκλητούντων πάντων τῶν ἐν τῇ Πόλει ἀνδρῶν ὁμοῦ τε καὶ γυναικῶν καὶ περιερχομένων αὐτὴν μετὰ τῆς εἰκόνος τῆς Θεομήτορος*[1407]).

Ένας λαός που παρουσιάζεται στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν* ως *δρώντα πρόσωπα* είναι και οι Βενετοί[1408]. Εκείνοι παραβιάζουν τις συνθήκες ειρήνης και ξεκινούν πόλεμο εναντίον του σουλτάνου (*τοῦ δ' αὐτοῦ θέρους καὶ Ἐνετοὶ λύσαντες τὰς μετὰ βασιλέως σπονδὰς πόλεμον ἐξήνεγκαν αὐτῷ ἔχοντες ἐγκλήματα καὶ αἰτίας τοιάσδε*[1409]). Οι Βενετοί παρουσιάζονται στην αφήγηση του Κριτοβούλου να εξοπλίζουν στρατό και στόλο και να επιβιβάζουν στα πλοία στρατιώτες, μηχανές, όπλα, υλικά, εργαλεία, τεχνίτες, οικοδόμους, καθώς και να ορίζουν αρχηγό (*δραξάμενοι ...*

[1404] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 6.2.5-8 (49).
[1405] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 19.11.23-24 (62).
[1406] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 30.1.23-27 (102).
[1407] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄45.1.11-13 (58).
[1408] Στο σημείο αυτό είναι απαραίτητο να τονιστεί ότι με τον όρο *Βενετοί* στην πραγματικότητα δηλώνονται στα συγκεκριμένα παραδείγματα οι επικεφαλής των Βενετών. Ωστόσο, ο αφηγητής προτιμάει τη χρήση του συλλογικού όρου *Ενετοί* (λαός).
[1409] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Δ΄ 16.1.23-25 (177).

στρατιὰν ... στόλον ἐξαρτύουσι ... πληρώσαντες οὖν αὐτὰς ... ὁπλίτας ... στρατιώτας ... μηχανὰς ... ἀφετήρια ... σίδηρον ... ξύλα καὶ ἄσβεστον καὶ τεχνίτας καὶ οἰκοδόμους καὶ ἐργαλεῖα ... καὶ στρατηγὸν αὐτοκράτορα ἑλόμενοι ... ἐκπέμπουσι τὸν στόλον[1410]).

Χαρακτηριστική στην αφήγηση του Κριτοβούλου είναι πολλές φορές και η αναφορά των κατοίκων πόλεων με βάση το θρήσκευμά τους, όπως οι Χριστιανοί, οι οποίοι παρουσιάζονται ως *δρώντα πρόσωπα* αφού επανακτούν την Εκκλησία και την περιουσία της κατά παραχώρηση του σουλτάνου (*καὶ οὕτω ... τὴν ἐκκλησίαν Χριστιανοῖς ... μετὰ πολλοῦ τοῦ περιόντος ὁ βασιλεὺς ἀποδίδωσιν*[1411]).

Περνώντας στην αφήγηση του Χαλκοκονδύλη, ως *δρώντα πρόσωπα* παρουσιάζονται και οι κάτοικοι του Μεδιολάνου, οι οποίοι επιλέγουν ως στρατηγό τους τον Μαριάγγελο (*καὶ οὕτω δὴ στρατηγόν τε σφίσιν οἱ τὸ Μεδιόλανον ἐνοικοῦντες ἐστήσαντο*[1412]).

Ολοκληρώνοντας, στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν* παρουσιάζονται ως *δρώντα πρόσωπα* και οι Έλληνες. Ο όρος αυτός στην αφήγηση του Χαλκοκονδύλη δηλώνει και τους βυζαντινούς αυτοκράτορες και *δεσπότες*, οι οποίοι αναλάμβαναν πολιτικές πρωτοβουλίες και ήταν υπεύθυνοι για τη λήψη των αποφάσεων. Χαρακτηριστικά, αξίζει να αναφερθεί η πληροφορία ότι οι Έλληνες επέλεξαν τον Μουσταφά για σύμμαχο (*Ἕλληνες μέντοι, ὡς ἑλόμενοι Μουσταφᾶν σφίσι σύμμαχον εἶναι, ἐπλήρωσαν τὰς ναῦς καὶ ἐπέπλεον ἐπὶ Ἑλλήσποντον*[1413]) και ότι προσήλθαν στις θύρες του σουλτάνου, προκειμένου να επιτευχθεί ειρήνη, πράγμα το οποίο και έγινε (*μετὰ δὲ ταῦτα ὡς Ἕλληνες ἰόντες ἐς τὰς θύρας ἠξίουν σφίσι σπένδεσθαι, εἰρήνην μέντοι ἐποιήσαντο, ἐφ' ᾧ τόν τε Ἰσθμὸν καθελεῖν καὶ μηδὲν ἔτι νεωτερίζειν τοῦ λοιποῦ*[1414]), με απεσταλμένους εξέχοντες άνδρες όπως ο Νοταράς (*Τοῖς μὲν οὖν Ἕλλησι θαμὰ ἰοῦσιν ἐπὶ τὰς θύρας αὐτοῦ, καὶ ἄνδρας τοὺς παρὰ σφίσι πρωτεύοντας ἄλλους τε δὴ καὶ Νοταρᾶν τὸν Λουκᾶν ὄλβιον ἐπιπέμψασι, σπονδὰς ἐποιήσατο*[1415]).

θ) *Υπηρέτες-Τεχνίτες*

[1410] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Δ΄ 16.3.13 (178)-16.4.27 (178).
[1411] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Β΄ 2.3.22-23 (91).
[1412] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Δ΄ 181,4-5.
[1413] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 6,11-12.
[1414] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ε΄ 16,15-18.
[1415] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ε΄ 17,13-15.

Στην ιστορική αφήγηση του Δούκα εμφανίζονται *δρώντα πρόσωπα* και με την ιδιότητα του υπηρέτη ή του τεχνίτη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι δύο υπηρέτες, τους οποίους έστειλε ο Μωάμεθ Β΄, για να δολοφονήσουν τον Τζινεήτ *καὶ κατὰ ... πέμπει τοὺς τῶν δούλων ἐκκρίτους δύο τοῦ ἀποκεφαλίσαι τὸν Τζινεήτ*[1416]), καθώς και η συγκέντρωση από τον Μωάμεθ Β΄ οικοδόμων, εργατών και ασβεστάδων, προκειμένου να οικοδομήσουν το φρούριο Ρουμελί-Χισάρ (*χειμῶνος ... προστάγματα καὶ διαλαλιὰς ... τοῦ ἑτοιμάσαι οἰκοδόμους τεχνίτας χιλίους καὶ ἐργάτας ... τῶν τεχνιτῶν καὶ ἀσβεστοκαύστας ... κατασκευὴν κάστρου ... Πόλεως*[1417]), το οποίο είχε ζωτική σημασία για την πολιορκία της Βασιλεύουσας.

Ακολούθως, ο *αποδέκτης της αφήγησης του* Σφραντζή πληροφορείται ότι δύο *ὑποχείριοι* ενημέρωσαν τους γονείς του Σφραντζή για τον θάνατο της κόρης, του γαμβρού και της εγγονής τους (*ἐναπολειφθέντων δὲ δύο καὶ μόνον τῶν αὐτῶν [ὑποχειρίων]... εἶπον ...ταῦτα τοὺς ἀθλίους μου γενέτας*[1418]), γεγονός που τους κατατάσσει στην κατηγορία των *δρώντων προσώπων*.

Στο πλαίσιο της ίδιας αφήγησης ο αυτοκράτορας Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγος δίδει εντολή στον *ῥουχάριν* του να προσφέρει στον Σφραντζή ένα καβάδι και ένα σεντούκι, λόγω των ευχάριστων ειδήσεων, που εκείνος του μετέφερε (*δρων πρόσωπο*) αναφορικά με τον υιό του Ιωάννη Η΄ Παλαιολόγο (*καὶ μετὰ μικρὸν ὁρίζει ὁ ἅγιος βασιλεὺς πρὸς τὸν ῥουχάριν αὐτοῦ· «δὸς πρὸς τὸν Σφραντζῆν τὸ καβάδιν ... σεντούκιν ... ἐζήτησεν»*[1419]).

Στην ίδια κατηγορία ανήκουν και οι άριστοι τεχνίτες, οι οικοδόμοι, οι λιθοξόοι, οι ξυλουργοί κ.λπ., οι οποίοι εκτελούσαν κατ' εντολήν του Μωάμεθ Β΄ τις διάφορες οικοδομικές εργασίες στη Βασιλεύουσα (*ταῖς οἰκοδομίαις-μετακλήσει πανταχόθεν τεχνιτῶν τῶν ἀρίστων, οἰκοδόμων τέ φημι καὶ λιθοξόων καὶ ξυλουργῶν καὶ τῶν ἄλλην ἡντινοῦν ἐς τὰ τοιαῦτα ἐχόντων ἐμπειρίαν καὶ τέχνην*[1420]).

Χαρακτηριστικό παράδειγμα *δρώντων προσώπων* αποτελεί και η περίπτωση των μηχανικών του σουλτάνου, οι οποίοι του υπέδειξαν ότι θα μπορούσε να κατεδαφιστεί πιο εύκολα το αμυντικό τείχος της Πόλεως, εάν κατασκεύαζαν ένα

[1416] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 22.3.29-30 (155).
[1417] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 34.5.31 (295)-34.5.3 (297).
[1418] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 5.1.9-10 (12).
[1419] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 13.4.9-12 (28).
[1420] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Γ΄ 17.5.7,10-12 (140).

επιπλέον κανόνι που θα πληρούσε συγκεκριμένες προϋποθέσεις όσον αφορά στο μέγεθος, στα υλικά και στη λειτουργία του (*οἱ δὲ ὑπισχνοῦνται αὐτῷ ῥαδίαν εἶναι τὴν τούτου καθαίρεσιν, εἴ γε πρὸς ταῖς οὔσαις μηχαναῖς ... καὶ ἑτέραν ποιήσωσι τὴν δοκοῦσαν αὐτοῖς ἱκανὴν εἶναι κατασεῖσαι τὸ τεῖχος καὶ καθελεῖν ... χρεία*[1421]).

Τέλος, *δρώντα πρόσωπα* της συγκεκριμένης κατηγορίας εντοπίζονται και στην αφήγηση του Χαλκοκονδύλη. Οι σαλπιγκτές και οι αυλητές των Οθωμανών σημαίνουν την έναρξη της επίθεσης εναντίον των Βυζαντινών (*τά τε κύμβαλα ἐσημαίνετο, καὶ οἱ αὐληταὶ καὶ οἱ σαλπιγκταὶ ἐσήμαινον*[1422]), ενώ ο οινοχόος του Μωάμεθ Β΄ φονεύει κατ' εντολήν του τον αδελφό του (*τὸν δὲ ἀδελφόν αὐτοῦ ... ὕδατι ἐπιστομώσας αὐτοῦ τὴν ἐμπνοὴν. Ἀνεῖλε δὲ τοῦτον σαραπτάρης οἰνοχόος αὐτοῦ*[1423]).

ι) *Ιατροί*

Μία ακόμα κατηγορία *δρώντων προσώπων* στις εξεταζόμενες ιστορικές αφηγήσεις αποτελούν οι ιατροί. Πιο συγκεκριμένα, στην αφήγηση του Δούκα παρουσιάζονται ιατροί να σπεύδουν από διάφορους τόπους, προκειμένου να θεραπεύσουν τον Μωάμεθ Α΄, έπειτα από μία επιληπτική κρίση που υπέστη (*Μετακαλεσάμενοι οὖν τοὺς δοκιμωτάτους τῶν ἰατρῶν καὶ τοὺς ἐγγὺς καὶ τοὺς πόῤῥω, ἀνεβοήθουν αὐτὸν τάχα*[1424]).

Επίσης, στην αφήγηση του Σφραντζή εμφανίζονται ως *δρώντα πρόσωπα* ιατροί, οι οποίοι φθάνουν και στην Ιβηρία ως συνοδοί του αξιωματούχου Σφραντζή (*ἐστάλην ἐγώ εἴς τε τὸν τῆς Ἰβηρίας μέπε-μετὰ ἰατρῶν*[1425]).

Τέλος, *δρων πρόσωπο* με την ιδιότητα του ιατρού εμφανίζεται και στην αφήγηση του Κριτοβούλου. Ο ιατρός Ιαγούπης αναλαμβάνει κατ' εντολήν του Μωάμεθ Β΄ να θεραπεύσει τον τραυματισμένο Μαχμούτ πασά και να τον φροντίσει με μεγάλη σχολαστικότητα. Ως αντάλλαγμα ο Ιαγούπης λαμβάνει αναρίθμητα δώρα

[1421] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 19-24 (43).
[1422] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Η΄159,4,5.
[1423] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ζ΄ 143,3-5.
[1424] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 22.8.13-14 (163).
[1425] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 30.1.20-21,24 (102).

(*καλεῖ μὲν παραυτίκα Ἰαγούπην τὸν αὐτοῦ ἰατρὸν ... καὶ πλεῖστα τούτῳ δωρησάμενος ἐκέλευσεν ἐπιμελεῖσθαι πάσῃ σπουδῇ ... ἀπαλλάτεται*[1426]).

κ) *Ονειροκρίτες*

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η εμφάνιση ονειροκριτών ως *δρώντων προσώπων* στην ιστορική αφήγηση του Δούκα. Πιο συγκεκριμένα, ονειροκρίτες καλούνται από τον Μουράτ Β΄ (προηγείται *ανάληψη* στο όραμά του), προκειμένου να του ερμηνεύσουν τη σημασία του οράματός του: *Καὶ ὁ ἡγεμὼν ἔξυπνος γενόμενος προσεκαλέσατο τοὺς αὐτοῦ μάντεις, εἰρηκὼς τὸ ὁραθέν. Αὐτοὶ ... διέκριναν ... Ἕτεροι δὲ κρύβδην ... διέκριναν ... ἡ τυραννίς*[1427]).

λ) *Συνοδεία-ακόλουθοι*

Χαρακτηριστικό παράδειγμα *δρώντων προσώπων* υπό την ιδιότητα των συνοδών-ακολούθων στην αφήγηση του Δούκα αποτελούν οι ακόλουθοι του Μωάμεθ Β΄ (*ὁ δὲ ἡγεμὼν καὶ οἱ μετ΄ αὐτὸν ἵσταντο ἐποχούμενοι ... τότε καὶ αὐτὸς ἀποβὰς τοῦ ἵππου σὺν τοῖς ὑπ΄ αὐτὸν καὶ αὐτοὶ τὰ ὅμοια ἔπραττον*[1428]), οι οποίοι παρουσιάζονται να συνοδεύουν τον Μωάμεθ Β΄, για να αναλάβει την εξουσία, έπειτα από τον θάνατο του πατέρα του.

Δρώντα πρόσωπα αποτελούν και οι συνοδοί (αρχοντόπουλα, στρατιώτες, ιερομόναχοι, ψάλτες, ιατροί και χειριστές μουσικών οργάνων), οι οποίοι στην αφήγηση του Σφραντζή παρουσιάζονται να συνοδεύουν τον *αξιωματούχο Σφραντζή* κατά την αποστολή του στον βασιλέα της Ιβηρίας και της Τραπεζούντας (*ἐστάλην ἐγὼ εἴς τε τὸν τῆς Ἰβηρίας μέπε ... καὶ τὸν βασιλέα Τραπεζοῦντος ... μετὰ ἀρχοντοπούλων καὶ στρατιωτῶν καὶ ἱερομονάχων καὶ ψαλτῶν καὶ ἰατρῶν καὶ τεχνιτῶν κροτούντων καὶ ὄργανον*[1429]).

[1426] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Δ΄ 5.4.32 (160)-Δ΄5.5.8 (161).
[1427] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 33.8.5-12 (287).
[1428] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 33.4.13-16 (283).
[1429] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 30.1.20-25 (102).

μ) *Διανοούμενοι-Επιστήμονες*

Δρώντα πρόσωπα στην αφήγηση της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* συνιστούν και οι επιστήμονες, οι οποίοι κατευθύνθηκαν προς τον Μωάμεθ Β΄, για να τον υποδεχτούν (*καὶ οἱ ἐν ἐπιστήμαις καὶ τέχναις ἀσχολούμενοι ... εἰς τὴν αὐτοῦ ὑπαντήν*[1430]).

Περνώντας στην αφήγηση του Κριτοβούλου, ως *δρων πρόσωπο* υπό την ιδιότητα του διανοούμενου παρουσιάζεται και ο Γεώργιος Αμηρούκης, τον οποίον κάλεσε, τίμησε και θαύμασε ο Μωάμεθ Β΄ (*περὶ τούτου μαθὼν ὁ βασιλεὺς μετακαλεῖται τὸν ἄνδρα ... θαυμάζει ... ἀξιοῖ ... δόγματα ... φιλοσόφους ἀπορίας ... ὁ βασιλεύς*[1431]).

Στο πλαίσιο της ίδιας αφήγησης *δρώντα πρόσωπα* αποτελούν και οι διδάσκαλοι φιλοσοφίας, με τους οποίους φέρεται να συναναστρεφόταν ο Μωάμεθ Β΄ (*ἐσχόλαζε δὲ καὶ φιλοσοφίᾳ...συνὼν τε ὁσημέραι τοῖς τούτων ἡγεμόσι καὶ διδασκάλοις ... συμφιλοσοφῶν αὐτοῖς ... ἀπὸ τοῦ Περιπάτου καὶ τῆς Στοᾶς*[1432]).

ν) *Δήμιοι*

Δρων πρόσωπο υπό την ιδιότητα του δημίου εμφανίζεται μόνον στην αφήγηση του Κριτοβούλου. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρεται ότι ο Λουκάς Νοταράς, προτού καρατομηθεί, ζήτησε από τον δήμιο να φονεύσει πρώτα τα τέκνα του, για να μην αλλαξοπιστήσουν και έπειτα να εκτελέσει τον ίδιον (*παρακαλέσαι τὸν δήμιον πρὸ ὀφθαλμῶν αὐτοῦ πρότερον ἀποκτεῖναι τοὺς παῖδας τοῦ μὴ τὸν θάνατον δείσαντας ἀρνηθῆναι τὴν πίστιν*[1433]).

[1430] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 33.4.9-10 (283).
[1431] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Ε΄ 10.5.6-10.8.33 (195).
[1432] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Ε΄ 10.4.8 (194)-10.4.2 (195).
[1433] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 73.117-118 (84).

ξ) *Μάντεις*

Μόνο στην αφήγηση του Κριτοβούλου επίσης εμφανίζονται ως *δρώντα πρόσωπα* και μάντεις, οι οποίοι προφήτευαν δυσοίωνο μέλλον για τους κατοίκους της Βασιλεύουσας (*οἵ τε μάντεις ἀπαίσια πολλὰ ἐπεθείαζον λόγιά τε παλαιὰ ᾄδετο καὶ χρησμοὶ ἀνηρεννῶντο*[1434]).

ο) *Πειρατές*

Στην αφήγηση του Κριτοβούλου παρουσιάζονται ως *δρώντα πρόσωπα* και πειρατές, οι οποίοι με την αρωγή των δύο υιών του ηγεμόνος της Μυτιλήνης έπλητταν με τη δράση τους τα συμφέροντα του σουλτάνου (*ἀλλ᾽ ὅτι καὶ πρὸ τούτου τὰς κατάρσεις τῶν πειρατικῶν νεῶν δεχόμενοι καὶ σιτήσεις καὶ πίστεις αὐτοῖς λάθρᾳ παρέχοντες ἐκάκουν πᾶσαν τὴν ταύτῃ παραλίαν τοῦ βασιλέως καὶ τὰς κατ᾽ ἐμπορίαν πλεούσας ναῦς ἐσκύλευον*[1435]).

Πειρατές ως *δρώντα πρόσωπα* εντοπίζονται και στην αφήγηση των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν*. Ο ηγεμόνας της Λέσβου παρουσιάζεται να παρέχει διευκολύνσεις στους πειρατές, οι οποίοι λεηλατούσαν τις περιοχές του σουλτάνου (*ὅτι τῶν Ταρακονησίων τοὺς πειράτας ἐδόκει αὐτὸς ἐν λιμένι τῆς Λέσβου ὑποδέχεσθαι καὶ τὰ ἀπὸ τῆς βασιλέως χώρας ἀνδράποδα ἐξωνεῖσθαι ... οἵ τε Ταρακονήσιοι ἐπὶ ληστείαν κατὰ θάλατταν τετραμμένοι ... τὴν ληστικήν, ἐληΐζοντον τὴν βασιλέως χώραν ... φαύλην*[1436]).

π) *Πρόσωπα με ασαφή ιδιότητα*

[1434] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 18.7.14-15 (37).
[1435] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Γ΄ 10.2.33 (129)-Γ΄ 10.2.3 (130).
[1436] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ι΄ 268,8,11,12,13.

Τελευταία κατά σειρά κατηγορία *δρώντων προσώπων* που εντοπίζονται στις εξεταζόμενες αφηγήσεις αποτελούν τα πρόσωπα με ασαφή ιδιότητα. Στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* αναφέρεται ότι οι εξωσυζυγικές σχέσεις του Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγου στενοχωρούσαν πολλά άτομα (*ἀτασθαλεῖν ἤρξατο καὶ νεωτερίζειν ... ἀλλ΄ ἐν κοιτασίαις καὶ ἀσελγείαις καὶ ταῦτα δακνούσαις καὶ καπνὸν δριμὺ ἀπομπεπούσαις ἀπὸ καρδίας πολλῶν*[1437]). Τα άτομα αυτά λογίζονται ως *δρώντα*, διότι παρακολουθούν και αξιολογούν τον ιδιωτικό βίο του Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγου.

Στο πλαίσιο της αφήγησης του Δούκα, *δρων πρόσωπο* αποτελεί και κάποιο άτομο, το οποίο κατά τη συνομιλία του Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγου με τον *βεζίρη* Ιμπραήμ προσπάθησε με θέρμη να οδηγήσει σε αίσια έκβαση τις διαπραγματεύσεις (*Ἐν τούτοις ὄντες καὶ ὁ Ἰπραὴμ ... ἕτερος εἰσπηδήσας ὡς ἐπὶ παλαίστρας, τὸ ζητούμενον παρὰ τοῦ βασιλέως μετὰ πολλῆς παρακλήσεως γενέσθαι καὶ φιλοτιμίας και χάριτος ... παρεκάλει*[1438]).

Ακολούθως, στην αφήγηση του *Χρονικοῦ* το *δρων πρόσωπο-Σφραντζής* με τους συντρόφους του άκουσαν από κάποιον άγνωστο (*δρων πρόσωπο* με ασαφή ιδιότητα και άγνωστη ταυτότητα) ότι πυρπολήθηκε ο ναός της Θεομήτορος των Βλαχερνών (*ἐπυρπόλησαν τὸν ἐν Βλαχέρναις εἰς ὄνομα τῆς Θεομήτορος ... ναὸν ... ὅπερ ἀκηκόαμεν ... καὶ ἐλογισάμεθα αὐτὸ ψεῦδος, ἐπεὶ ὁ εἰρηκὼς οὐκ ἐγνώσθη*[1439]).

Στην ίδια αφήγηση μνημονεύεται επίσης ότι από κάποιους (*δρώντα πρόσωπα* με ασαφή ιδιότητα) γνωστοποιήθηκε πως ο *δεσπότη*ς Δημήτριος αρνήθηκε τη χορηγία που του προσέφερε ο σουλτάνος Μωάμεθ Β΄ (*ὡς ἠκούσαμεν παρά τινων, ἀπέπεμψε καὶ ὁ δεσπότης τὴν τοῦ ἀμηρᾶ πρὸς αὐτὸν πρόσοδον*[1440]).

Στην αφήγηση του Κριτοβούλου αναφέρεται επίσης ότι ένας άνδρας, εχθρικός, δύσνους, κάκιστος, δύστροπος και βάσκανος τραυμάτισε τον Μαχμούτ πασά με βέλος (*ἐχθρὸς γὰρ τις ἀνὴρ καὶ δύσνους καὶ βάσκανος ... ἐπεβούλευε Μαχουμούτει τῷ πασίᾳ ... ἐντείνας τὸ τόξον βέλος ἀφίησι κατ΄ αὐτοῦ. Καὶ τυγχάνει μὲν αὐτοῦ κατὰ τοῦ μετώπου, οὐ μήν γε καιρίως ἔσχε πλῆξαι ... πληγή*[1441]), γεγονός που κατατάσσει το πρόσωπο αυτό αναμφίβολα στα *δρώντα πρόσωπα* με ασαφή ιδιότητα.

[1437] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 10.4.10-12 (65).
[1438] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 25.3.30 (203)-25.3.2 (205).
[1439] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 21.14.17-22 (72).
[1440] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 44.2.13-14 (180).
[1441] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Δ΄ 5.1.12-2.21 (160).

Δρων πρόσωπο με ασαφή ιδιότητα εμφανίζεται και στην αφήγηση του Χαλκοκονδύλη. Ένας Έλληνας με ασαφή ιδιότητα και αγνώστων στοιχείων παρουσιάζεται να παρακινεί τον Μωάμεθ Β΄ στην εξόντωση των Ελλήνων ευγενών (*βασιλεὺς δὲ ἐπὶ τοῦτον τὸν φόνον ἐλάσας, ἐνάγοντος τῶν Ἑλλήνων τῶν ἐπιδήμων ἑνός*[1442]).

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονιστεί ότι όλα τα *δρώντα πρόσωπα* που παρουσιάζονται εξελίσσονται καθ' όλην τη διάρκεια της αφήγησης, ανήκουν στο είδος των *σφαιρικών χαρακτήρων* (*round characters*) *προσώπων*, ενώ τα *δρώντα πρόσωπα* που εμφανίζονται μόνο σε συγκεκριμένα σημεία της αφήγησης και ως εκ τούτου δεν μπορούμε να έχουμε καμία ένδειξη εξέλιξής τους κατά τη διάρκεια της αφήγησης, ανήκουν στο είδος των *επίπεδων χαρακτήρων* (*flat characters*).

[1442] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Η΄ 166,17-18.

9.2. *ΜΗ ΔΡΩΝΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ*

α) *Αυτοκράτορες του Βυζαντίου-σουλτάνοι-λοιποί ηγεμόνες*

Στην αφήγηση του Κριτοβούλου αναφέρεται ότι ο Παλαμήδης Γατελιούζος, ο οποίος είχε εκχωρήσει το μεγαλύτερο μέρος της εξουσίας του στον πρωτότοκο υιό του Γεώργιο Γατελιούζο (*ὡς τῆς ἀρχῆς εἰς τὸν πρεσβύτερον υἱέα αὐτοῦ περιισταμένης δικαίως ... ἐκείνῳ πᾶσαν ἔδωκε τὴν ἀρχήν*[1443]). Στο πλαίσιο της αφήγησης των *Ἱστοριῶν* ο Γεώργιος Γατελιούζος δεν αναπτύσσει δράση κατά καμία έννοια.

Επίσης, στην αφήγηση του Χαλκοκονδύλη μνημονεύεται το όνομα του Λέοντος Ϛ΄ του Σοφού αναφορικά με τους χρησμούς της Σιβήλλης (*ὑπὸ Λέοντος τοῦ σοφοῦ*[1444]), χωρίς να του αποδίδεται απολύτως καμία δράση στο πλαίσιο της αφήγησης.

β$_1$) *Θήλεα και άρρενα μέλη βασιλικών οίκων του Βυζαντίου και σουλτάνων-λοιποί συγγενείς και φίλοι*

Μη *δρώντα πρόσωπα* στην αφήγηση του Δούκα συνιστούν τα δύο βρέφη του Μωάμεθ Α΄, τα οποία δεν απέκτησαν κάποιο αξίωμα ούτε έγιναν σουλτάνοι, καθώς πέθαναν σε βρεφική ηλικία και συνεπώς δεν αναπτύσσουν κάποια δράση (*τὰ δὲ ἕτερα δύο τέκνα ... τὰ δὲ δύο ἄνηβα ὀκταετῆ καὶ ἑπταετῆ τυγχάνοντα ... ἐπίτροπος-μήπως ὁ Μουρὰτ διὰ πνιγμονῆς αὐτὰ ... φθείρῃ, ὡς καὶ γέγονε-εἰ τὰ δύο μου τέκνα ... χερσίν-τὰ δὲ νήπια ... ἀδίκου*[1445]).

Ένα επιπλέον μη *δρων πρόσωπο* (δεν αναπτύσσει καμία δράση κατά την πορεία της αφήγησης) στην αφήγηση του Δούκα είναι η Κλεόπη Μαλατέστα, την οποία νυμφεύτηκε ο Θεόδωρος Β΄ Παλαιολόγος (*τὴν δὲ θυγατέρα τοῦ Μαλατέστα τῷ Θεοδώρῳ καὶ δεσπότην Λακεδαιμονίας εὐφήμησεν*[1446]).

Στην αφήγηση του *Χρονικοῦ* του Σφραντζή μη *δρων πρόσωπο* συνιστά η αδελφή της Θεοδώρας Τόκκο, η οποία δεν παρουσιάζεται να δρα και η μοναδική

[1443] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Β΄ 11.1.32-34 (101).
[1444] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Η΄ 169,4.
[1445] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 22.10.12-15,16-17,19-20,21-22 (167).
[1446] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 20.5.10-11 (137).

αναφορά σε αυτήν αφορά στον γάμο της (*καὶ γὰρ ὁ τοῦ πριγκίπου υἱὸς παραπῆρεν εἰς νόμιμον γυναῖκα τὴν ἀδελφὴν τῆς βασιλίσσης κυρᾶς Θεοδώρας*[1447]).

Στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν* αντίστοιχη περίπτωση μη *δρώντος προσώπου* αποτελεί η αδελφή του Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγου Μαρία, την οποία νυμφεύτηκε ο Φραντζέσκος Γατελιούζος ως ανταμοιβή για τις υπηρεσίες που είχε προσφέρει στον βυζαντινό αυτοκράτορα (*Γατελιοῦζος τοὔνομα, δόντος αὐτῷ τοῦ βασιλέως Ῥωμαίων τήν τε ἀδελφὴν ἐς γυναῖκα καὶ φερνὴν Αἶνόν τε καὶ Μιτυλήνην*[1448]).

β$_2$) *Θήλεα και άρρενα μέλη οικογενειών ηγεμόνων-αξιωματούχων-ιερέων-ιδιωτών*

Μη δρων πρόσωπο στην αφήγηση του Δούκα συνιστά η κόρη του Αλεξίου Κομνηνού, για την οποία αναφέρεται μόνο ότι την νυμφεύθηκε ο Καραϊουλούκ, ο ηγεμών των Περσοτούρκων (*Καραιουλοὺκ ... ὃς καὶ θυγατέραν Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, βασιλέως Τραπεζούντων, εἰς γάμον ἠγάγετο*[1449]).

Στο πλαίσιο της ίδιας αφήγησης *μη δρων πρόσωπο* είναι και η σύζυγος του *δεσπότη* Δημητρίου Παλαιολόγου, για την οποία μνημονεύεται ο θάνατός της και συνεπώς δεν παρουσιάζεται να δρα (*εὗρον ... τεθνηκυῖαν ... καὶ τὴν βασίλισσαν τοῦ δεσπότου Δημητρίου, ἀδελφοῦ τοῦ βασιλέως*[1450]).

Άξια αναφοράς είναι και η περίπτωση των τέκνων της Ευδοκίας Κομνηνής και του Οθωμανού άρχοντα Ταχαντίν, τα οποία στην αφήγηση του Σφραντζή δεν παρουσιάζουν καμία δράση και γι' αυτόν τον λόγο εντάσσονται στην κατηγορία των μη *δρώντων προσώπων* (*καὶ ἡ δέσποινα κυρὰ Εὐδοκία ἄνδρα προεῖχε Τοῦρκον καὶ μικροῦ καὶ ὀλίγου τόπου αὐθέντην καὶ παιδία μετ' ἐκεῖνον ἐποίησεν*[1451]).

Στο πλαίσιο της ίδιας αφήγησης μη *δρων πρόσωπο* συνιστά και η κόρη του βασιλιά της Ιβηρίας, στην οποία ο πατέρας της θα της παραχωρήσει λόγω επικείμενου προξενιού προίκα, ενδύματα και χρήματα (*καὶ δίδω τὴν θυγατέρα μου, ἄνευ*

[1447] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 19.8.14-15 (60).
[1448] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Β΄ 13.1.3-4 (105).
[1449] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 22.9.31 (163)-22.9.1 (165).
[1450] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 31.7.20-21 (269)
[1451] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 31.6.19-21 (110).

φορεμάτων και σκευῶν τῶν εἰς ὑπηρεσίαν αὐτῆς, φλωρία χιλιάδας λϛ΄, καὶ νὰ ἔχῃ καὶ κατ΄ ἔτος χιλιάδας τρεῖς[1452]).

Στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν* παρουσιάζεται ως μη *δρων πρόσωπο* η κόρη ενός δυνατού της Τήνου, την οποία νυμφεύτηκε ο ηγεμόνας Δωριέας (*Δωριεὺς ... καὶ γήμας ἐν Τήνῳ τῇ νήσῳ ἑνὸς τῶν δυνατῶν θυγατέρα ἔμεινε παρ΄ αὐτῇ*[1453]).

Ένα ακόμα χαρακτηριστικό παράδειγμα μη *δρώντος προσώπου* στην αφήγηση του Κριτοβούλου συνιστά η μητέρα της νύφης του Δωριέα, η οποία δεν αναπτύσσει καμία δράση κατά τη διάρκεια της αφήγησης (*καὶ πέμπει δὴ πρέσβιν τε καὶ ἱκέτην τὸν πρὸς μητρὸς θεῖον αὐτῇ*[1454]).

Περνώντας στην αφήγηση των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν* μη *δρων πρόσωπο* είναι η χήρα του Αλεξίου Κομνηνού, η οποία ήταν και αδελφή του ηγεμόνος της Λέσβου. Τη γυναίκα αυτήν, η οποία είχε συλληφθεί από τον σουλτάνο και παλαιότερα στην Τραπεζούντα, την έκλεισε ο ίδιος σε γυναικωνίτη (*τὴν μὲν οὖν ἀδελφὴν τοῦ ἡγεμόνος, καὶ πρότερον ἁλοῦσαν ὑπὸ βασιλέως ἐν Κολχίδι, γυναῖκα οὖσαν βασιλέως Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ τῆς Τραπεζοῦντος, ἐσηγάγετο ... ἐς τὴν γυναικωνῖτιν*[1455]). Συνεπώς, η σύζυγος του Αλεξίου Κομνηνού δεν δρα, αλλά είναι αποδέκτης της δράσης του σουλτάνου.

Στην ιστορική αφήγηση του Χαλκοκονδύλη μνημονεύονται επίσης, χωρίς να τους αποδίδεται καμία δράση, πρόσωπα που είναι συγγενείς ηγεμόνων-αξιωματούχων-ιερέων και ιδιωτών. Χαρακτηριστική είναι η αναφορά στη σύζυγο του Ασάν (*τοῦ τῆς γυναικὸς ἀδελφοῦ Ἀσάνεω*[1456]), στη θυγατέρα του ηγεμόνος της Σαρματίας (*τοῦ Σαρματῶν ἡγεμόνος θυγατέρα*[1457]), στη θυγατέρα ενός ιδιώτη της Θήβας (*γήμας γυναῖκα ἀνδρὸς ἰδιώτου ἀπὸ Θηβῶν*[1458]) και στη θυγατέρα ενός ιερέως (*ἦν ἱερέως θυγάτηρ*[1459]).

[1452] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 32.2.10-12 (114).
[1453] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Β΄ 16.5.29-32 (107).
[1454] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Β΄ 11.6.29-30 (102).
[1455] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ι΄ 274,16-19.
[1456] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ζ΄ 141,20.
[1457] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Δ΄ 193,2,2-3.
[1458] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Δ΄ 202,3-4.
[1459] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Δ΄ 202,5.

γ) *Μυθολογικά-ιστορικά πρόσωπα*

Ως προς τα *μυθολογικά-ιστορικά μη δρώντα πρόσωπα,* στην αφήγηση του Δούκα ανιχνεύεται η παρομοίωση του Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγου με τον Ηρακλή (*ἐκφοβῶν τὸν κύνα διὰ τῶν ῥοπάλων*[1460]), καθώς και η παρομοίωση του Ορχάν με τον μονομάχο Λυαίο (*ὥσπερ τις ἄλλος Λυαῖος*[1461]).

Ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι το *μυθολογικό πρόσωπο* του Ηρακλή εντοπίζεται όχι μόνο στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, αλλά και στην αφήγηση του *Χρονικοῦ* (*πρὸς τοὺς δύο οὐδ΄ Ἡρακλῆς*[1462]) και στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν*, όπου διευκρινίζεται ότι ο Ηρακλής και ο Διόνυσος είχαν διαβεί παλαιότερα τον Ταύρο (*μεθ΄ Ἡρακλέα τε καὶ Διόνυσον*[1463]). Σε όλες αυτές τις αναφορές βεβαίως ο Ηρακλής συνιστά *μη δρων πρόσωπο*, καθώς στο πλαίσιο της ιστορικής αφήγησης δεν αναπτύσσει καμία δράση.

Στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν* επίσης αναφέρεται ως *μη δρων πρόσωπο* ο Αχιλλέας, από τον τάφο του οποίου διήλθε σε μικρή απόσταση ο Ιονούζης (*παραπλεύσας δὲ τό τε Ῥίον τὸ Τρωϊκὸν καὶ τὸ Ἀχιλλέως σῆμα κατήχθη ἐς Τένεδον*[1464]).

Τέλος, στην αφήγηση του Χαλκοκονδύλη αναφέρονται τα ονόματα της Σίβυλλας επ' αφορμή των χρησμών της (*θαυμάζω δέ, εἰ μὴ τοὺς χρησμοὺς τῆς Σιβύλλης*[1465]), καθώς και της Σεμέλης, μητέρας του Διονύσου (*Διονύσου τοῦ Σεμέλης υἱέος*[1466]). Όπως είναι προφανές και τα δύο αυτά πρόσωπα είναι *μη δρώντα*, αφού δεν τους αποδίδεται καμία δράση στο πλαίσιο της αφήγησης.

δ) *Βιβλικά πρόσωπα*

[1460] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 22.10.24-25 (167). Αναλυτικά για τα *exempla*, η ανάλυση των οποίων έγκειται εκτός των ορίων της παρούσας διατριβής βλ. K. Demoen, *Pagan and Biblical Exempla in Gregory Nazianzen: A Study in Rhetoric and Hermeneutics*, Turnhout 1996· Theodora Antonopoulou, ΄΄"What agreement has the temple of God with idols?" Christian homilies, ancient myths, and the "Macedonian Renaissance"΄΄, *BZ* 106/2 (2013), 595-622. Για περισσότερα *μυθολογικά* και *βιβλικά πρόσωπα* βλ. στο παρόν, 453-454.
[1461] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 7.3.29-30 (53).
[1462] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 39.3.25 (152).
[1463] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Δ΄ 4.3.24 (157).
[1464] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Β΄ 4.1.24-25 (92).
[1465] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Η΄ 169,2.
[1466] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Α΄ 3,4-5.

Από τις εξεταζόμενες αφηγήσεις δεν απουσιάζουν και *Βιβλικά πρόσωπα*, τα οποία όμως είναι *μη δρώντα*. Στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* αναφέρονται επιγραμματικά οι γενεές που μεσολάβησαν από τον Αδάμ έως τον κατακλυσμό του Νώε (*Ἀπὸ Ἀδάμ, τοῦ πρώτου ... κατακλυσμοῦ ἔτη, βσμβ'*[1467]). Επίσης, μνημονεύονται ο προφήτης Ιερεμίας (*Τότε ἐπληροῦτο τὸ ῥηθὲν παρὰ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Ἱερεμίου λέγοντος· «Ἵνα ... Σιών»*[1468]) και ο Ιούδας ο Ισκαριώτης (*Πρὸς τὴν φωνὴν ... καὶ ἐπέκεινα τοῦ Ἰούδα ἥμαρτον τοῦ στρέψαντος τὰ ἀργύρια ... τὸν Ἰσραήλ*[1469]), οι οποίοι φυσικά δεν αναπτύσσουν καμία δράση στο πλαίσιο της αφήγησης. Τέλος, στην αφήγηση του *Χρονικοῦ* αναφέρεται ο Δαβίδ (*μη δρων πρόσωπο*) εξ αφορμής της παράθεσης από τον αφηγητή χωρίου του εξηκοστού έβδομου Ψαλμού[1470] (*καὶ ἰδοὺ καὶ τὸ τοῦ Δαυὶδ μελῴδημα ... ἀναστήτω ὁ Θεὸς ... οἱ μισοῦντες αὐτόν*[1471]).

ε) *Πρόσωπα με ασαφή ιδιότητα-γενικές αναφορές σε πρόσωπα*

Χαρακτηριστική περίπτωση είναι η απλή αναφορά εν είδει *ονομαστικής παρουσίας* του ονόματος της Χρυσοβεργίνας, η οποία συνόδευσε στην Πάτρα τον *αξιωματούχο Σφραντζή* και τη σύζυγό του, χωρίς να παρατίθεται από τον αφηγητή καμία πληροφορία για την ιδιότητά της ή για τη δράση της (*ἀλλὰ δὴ καὶ τὴν μετ᾽ αὐτῆς Χρυσοβεργίναν, ἐν τῇ Πάτρᾳ*[1472]).

Επίσης, στην αφήγηση του Χαλκοκονδύλη γίνεται αναφορά δια στόματος του Τουραχάν στους ενάρετους και στους κακούς υπηκόους (*μη δρώντα πρόσωπα* στο πλαίσιο της αφήγησης), εκ των οποίων οι πρώτοι πρέπει να ανταμείβονται και οι δεύτεροι να τιμωρούνται (*ἀλλὰ τοὺς ἀγαθοὺς μέντοι ἀμείβεσθαι κατὰ τὸ δυνατόν, τοὺς δὲ κακοὺς τιμωρεῖσθαι κατὰ δύναμιν*[1473]).

Ενδιαφέρον είναι το στοιχείο ότι στην αφήγηση του Δούκα πολλές φορές αναφέρονται πρόσωπα, τα οποία δεν αναπτύσσουν καμία δράση, αλλά είναι

[1467] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 1.1.2-12 (29).
[1468] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 38.10.1-9 (341).
[1469] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 31.9.14-16 (271).
[1470] *Ψαλμοί* (εκδ. Rahlfs), 67.2.
[1471] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 44.1.10-12 (180).
[1472] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 37.6.30-31 (144).
[1473] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Η΄ 173,2-4.

«αφηγηματικώς χρήσιμα», προκειμένου να διευκρινιστεί η ταυτότητα ή η συγγένεια (*Μουσταφᾶς ὀνομαζόμενος, υἱὸς τοῦ προῤῥηθέντος Παγιαζήτ*[1474])-*ἦν δ' οὗτος Δαβὶδ ὁ Κομνηνός, υἱὸς Ἀλεξίου Κομνηνοῦ καὶ ἀδελφὸς Ἰωάννου Κομνηνοῦ*[1475]).

Τέλος, θα πρέπει να υπογραμμιστεί το γεγονός ότι όλα τα μη *δρώντα πρόσωπα* που μνημονεύονται στις εξεταζόμενες αφηγήσεις εντάσσονται στην κατηγορία των *επίπεδων χαρακτήρων* (*flat characters*), καθώς δεν εξελίσσονται καθ' όλη τη διάρκεια της αφήγησης, αλλά «εμφανίζονται» μόνο σε ένα συγκεκριμένο και περιορισμένο τμήμα της αφήγησης.

[1474] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 22.3.27-28 (155).
[1475] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 45.19.3-4 (431). Για το ζήτημα αυτό και για επιπλέον παραδείγματα σε όλες τις εξεταζόμενες ιστορικές αφηγήσεις βλ. στο παρόν, 186-187.

10. ΑΠΟΔΕΚΤΗΣ ΤΗΣ ΑΦΗΓΗΣΗΣ

Κεφαλαιώδους σημασίας πτυχή της μελέτης της αφήγησης αποτελεί και ο *αποδέκτης της αφήγησης*, αυτός δηλ. στον οποίον απευθύνεται ο αφηγητής[1476]. Ο Prince ήταν ο πρώτος που ασχολήθηκε εμπεριστατωμένα με την έννοια του *αποδέκτη της αφήγησης* και επεσήμανε τη σημασία του για την αφήγηση. Ο ίδιος τόνισε ότι δεν πρέπει να συγχέεται ο *αποδέκτης της αφήγησης*, ο οποίος ανήκει στον χώρο της μυθοπλασίας, με τον πραγματικό, τον δυνάμει (virtuel) και τον ιδεατό αναγνώστη, μολονότι ο *αποδέκτης της αφήγησης* δύναται να ομοιάζει με εκείνους[1477]. Πέραν αυτού, ο Prince διευκρίνισε ότι ο *αποδέκτης της αφήγησης* μπορεί να είναι ένας ακροατής ή ένας αναγνώστης[1478]. Δύναται να είναι κάποιος χαρακτήρας ή ένας δυνάμει πραγματικής ζωής *αποδέκτης της αφήγησης*, ο οποίος έχει ή δεν έχει ενεργό ρόλο σε αυτά που του διηγούνται και επηρεάζεται ή δεν επηρεάζεται από αυτά. Θα πρέπει επίσης να υπογραμμιστεί ότι ο *αφηγητής* μπορεί να απευθύνεται κατά τη διάρκεια της αφήγησης σε διαφορετικούς *αποδέκτες*, οι οποίοι να μνημονεύονται είτε άμεσα είτε έμμεσα[1479].

Κατά τον Genette, ο *αποδέκτης της αφήγησης* τοποθετείται στο ίδιο διηγητικό επίπεδο με τον αφηγητή. Σε *ενδοδιηγητικό αφηγητή* αντιστοιχεί *ενδοδιηγητικός αποδέκτης*, ενώ σε *εξωδιηγητικό αφηγητή* αντιστοιχεί *εξωδιηγητικός αποδέκτης*[1480]. Οι *ενδοδιηγητικοί αποδέκτες* δεν μπορούν σε καμία περίπτωση να ταυτιστούν με τον *πραγματικό αναγνώστη*[1481], καθώς αυτός ανήκει στη σφαίρα του πραγματικού. Αντιθέτως, ένας *εξωδιηγητικός αποδέκτης* συμπλέκεται με τον *υπονοούμενο αναγνώστη*, ο οποίος θα μπορούσε να ταυτιστεί με έναν *πραγματικό αναγνώστη*[1482].

Ακολούθως, ο Chatman διακρίνει τον *αποδέκτη* (*narratee*) από τον *πραγματικό αναγνώστη* (*real reader*) και από τον *πλασματικό αναγνώστη* (*implied reader*), ο οποίος είναι ένας υποθετικός και πάντα παρών στην αφήγηση αναγνώστης[1483]. Επίσης, ο

[1476] Prince, ΄΄Introduction à l'étude΄΄, 178. Για μία πρώτη προσέγγιση του ζητήματος του *αποδέκτη της αφήγησης* βλ. G. Prince, "Notes toward a Characterization of Fictional Narratees" *Genre* 4 (1971), 100–105· του ιδίου, ΄΄Introduction à l'étude du narrataire΄΄, 178–196· του ιδίου, "The Narratee Revisited" *Style* 19 (1985), 299–303· Mary Piwowarczyk, "The Narratee and the Situation of Enunciation: A Reconsideration of Prince's Theory" *Genre* 9 (1976), 161–77.
[1477] Prince, ΄΄Introduction à l'étude΄΄, 180-181.
[1478] ό.π., 188.
[1479] ό.π., 187-192· *Chatman, Story and Discourse,* υποσ. 41, 253-254.
[1480] Genette, *Figures III,* 265-266.
[1481] ό.π., 265.
[1482] ό.π., 266.
[1483] *Chatman, Story and Discourse* 150. Για το θέμα αυτό βλ. αναλυτικά ό.π., 149-151, 253-262.

Chatman υποστηρίζει ότι στο αφηγηματικό κείμενο εντάσσεται ο *αφηγητής*, ο *αποδέκτης της αφήγησης*, ο *πλασματικός αναγνώστης* και ο *συγγραφέας* (*author*), ενώ ο *πραγματικός συγγραφέας* (*real author*) και ο *πραγματικός αναγνώστης* (*real reader*), βρίσκονται έξω από το αφηγηματικό κείμενο[1484].

Αναφορικά με την ορολογία που χρησιμοποιείται για τον *αποδέκτη της αφήγησης*, ο Barthes χρησιμοποίησε πρώτος τον γαλλικό όρο *narrataire*[1485], ενώ ο Prince εισήγαγε τον όρο *narratee*[1486]. Ο Schmid, ο οποίος τόνισε ότι με τους όρους αυτούς αποδίδεται ο *αποδέκτης της αφήγησης*, αυτός δηλ. στον οποίον απευθύνεται ο αφηγητής, μία πλασματική οντότητα[1487], πρότεινε τον όρο *fictive reader*[1488], τον οποίον εν συνεχεία αντικατέστησε με τον τύπο *fictive addressee*[1489], καθώς ο *αποδέκτης της αφήγησης* μπορεί να είναι αναγνώστης ή ακροατής. Ο ίδιος ερευνητής επίσης πρότεινε τη διάκριση του *αποδέκτη της αφήγησης* και του *παραλήπτη της αφήγησης* (*recipient*) σε *addressee* και σε *recipient*. Ο πρώτος όρος περιλαμβάνει την εικόνα που έχει ο αφηγητής για αυτόν, στον οποίο απευθύνεται, ενώ ο δεύτερος όρος αφορά στον *πραγματικό δέκτη-παραλήπτη-αποδέκτη* (receiver)[1490].

Ολοκληρώνοντας, θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο *αποδέκτης της αφήγησης* μπορεί να απουσιάζει και ο αφηγητής να συνδέεται με αυτόν με συναισθηματικούς δεσμούς. Η απουσία του *αποδέκτη της αφήγησης* μπορεί να οφείλεται σε έλλειψη παρουσίας ενώπιον του αφηγητή ή λόγω θανάτου του[1491].

[1484] ό.π., 151.
[1485] R. Barthes, "Introduction à l'analyse structurale des récits", *Communications* 8 (1966), 1–27 (επί του προκειμένου, 10)· Genette, *Figures III*, 337.
[1486] G. Prince, "Notes toward a Characterization of Fictional Narratees" *Genre* 4 (1971), 100–105.
[1487] Schmid, *Narratology,* 78, 80.
[1488] W. Schmid, *Der Textaufbau in den Erzählungen Dostoevskijs. With an afterword: "Eine Antwort an die Kritiker",* Amsterdam 1986[2] (επί του προκειμένου, 28). Για τον τύπο αυτόν βλ. αναλυτικά Schmid, *Narratology*, 54, 78, 80-88.
[1489] W. Schmid, "Textadressat", στον τόμο: Th. Anz (ed.), *Handbuch Literaturwissenschaft I*, Stuttgart 2007, 171-181 (επί του προκειμένου, 175-180).
[1490] Schmid, *Narratology*, 34, 78-79.
[1491] Μ. Δερμιτζάκης, *Αφηγηματικές τεχνικές: Ελληνική πεζογραφία και δραματουργία*, Αθήνα 2000, 265-267.

10.1. *ΕΞΩΔΙΗΓΗΤΙΚΟΣ ΑΠΟΔΕΚΤΗΣ ΤΗΣ ΑΦΗΓΗΣΗΣ*

Α) *Σχόλια*

Το πρώτο στοιχείο που καθιστά εμφανή την παρουσία ενός *εξωδιηγητικού αποδέκτη της αφήγησης* είναι οι διαφόρων μορφών σχολιασμοί του αφηγητή.

Α1) *Σχόλιο-Ευθεία ερώτηση*[1492]

Στη κατηγορία αυτή και μάλιστα με τη μορφή της *ευθείας ερώτησης* ανήκει και το σχόλιο του αφηγητή της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* αναφορικά με την αριθμητική υπεροχή των Οθωμανών έναντι των Βυζαντινών: *Τί ἐδύναντο καταπροσωπῆσαι καὶ ἐξελθεῖν;*[1493].

Ακολούθως, στην αφήγηση του *Χρονικοῦ* μνημονεύονται οι υποσχέσεις και τα χρήματα που απέστειλε ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος στους Χιώτες, προκειμένου να τον συνδράμουν με ανθρώπινο δυναμικό στον πόλεμο εναντίον του Μωάμεθ Β΄. Οι Χιώτες εντέλει δεν προσέφεραν καμία βοήθεια. Μέσω της ερωτήσεως αυτής ο αφηγητής απευθύνεται αφενός μεν στον *εξωδιηγητικό* (σύγχρονο ή μεταγενέστερο) *αποδέκτη της αφήγησής του* (*άμεσος*), αφετέρου δε στον *ενδοδιηγητικό αποδέκτη της αφήγησης* και πιο συγκεκριμένα στους Χιώτες, τονίζοντας την έλλειψη βοήθειας εκ μέρους τους μέσω αιχμών εναντίον τους: *Τίς ἐπίστατο ὅσα δὴ καὶ χρήματα καὶ ἐπαγγελίας δέδωκε καὶ ἔστειλεν εἰς τὸν Χίον διὰ τοῦ Γαλατᾶ, ἵνα στείλωσιν ἀνθρώπους, καὶ οὐκ ἔστειλαν;* (*έμμεσος αποδέκτης*, δηλ. ενας *αποδέκτης*, στον οποίον ο αφηγητής δεν απευθύνεται άμεσα μέσω των σχολίων του)[1494].

Ευθεία ερώτηση που απευθύνεται αποκλειστικά σε *εξωδιηγητικό αποδέκτη* αποτελεί και η διερώτηση εκ μέρους του αφηγητή του *Χρονικοῦ* για τη δυνατότητα ενός αλλοεθνούς να συναντήσει τον ασθενή Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγο χωρίς την παρουσία κανενός άλλου ατόμου: *Τοῦτο πῶς ἤθελε γενεῖν, ἄνθρωπος τοιοῦτος νὰ ἴδῃ βασιλέα ἀσθενῆ (κατάκοιτος γὰρ ἦν) καὶ μόνος πρὸς μόνον;*. Το άτομο αυτό είχε

[1492] Απαραίτητο είναι να σημειωθεί ότι τα *σχόλια* με τη μορφή *ευθειών ερωτήσεων* πραγματοποιούνται από έναν *εξωδιηγητικό αφηγητή* (εκτός διηγήσεως), ο οποίος δεν συνιστά πρόσωπο της αφήγησης. Σχετικά βλ. στο παρόν, 66 .

[1493] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 38.3.17 (331). Για περισσότερα παραδείγματα βλ. στο παρόν, 178-180.

[1494] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 36.13.6-8 (142). Για το ζήτημα αυτό βλ. και στο παρόν, 178-180.

αποσταλεί από τον υιό του αυτοκράτορος Μανουήλ Β΄ και επιθυμούσε να συναντηθεί με τον αυτοκράτορα ιδιαιτέρως[1495].

Ακολούθως, στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν* σχολιάζονται[1496] μέσω *ευθείας ερώτησης* τα ανείπωτα δεινά που προκάλεσε στην Κωνσταντινούπολη η εμφάνιση πανώλους[1497]. Με το σχόλιο αυτό προφανώς ο αφηγητής απευθύνεται σε *εξωδιηγητικό αποδέκτη της αφήγησής του* (*Τί χρὴ καὶ λέγειν, ὡς ἄπιστόν τι πάθος ἐν αὐτῇ καὶ ἀκοαῖς ὅλως ἄβατον καὶ ἀφόρητον κατειργάσατο;*[1498]).

Σχόλιο με τη μορφή *ευθείας ερώτησης* εντοπίζεται και σε ένα μόνο χωρίο των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν* και αφορά στους σχοινοβάτες (*Πῶς οὐκ ἐν θαύματι ποιοῖτο ἄν τις τοιαῦτα καθορῶν;*[1499]). Με το σχόλιο αυτό προφανώς ο αφηγητής απευθύνεται σε *εξωδιηγητικό αποδέκτη της αφήγησής του*.

A2) *Σχόλιο-Συμπέρασμα*[1500]

Δεύτερη κατά σειρά κατηγορία σχολίων συνιστούν τα *σχόλια-συμπέρασματα*. Στην αφήγηση του Δούκα παρατίθεται, ο τρόπος με τον οποίον ο βασιλιάς των Σκυθών Τεμήρης βασάνιζε τους αντιπάλους του. Μόλις ολοκληρώθηκε η περιγραφή αυτή, ο αφηγητής σχολιάζει: *Τοιαύτην ὁ Σκύθης ἐπενοήσατο βάσανον*[1501], απευθυνόμενος προφανώς σε έναν *εξωδιηγητικό αποδέκτη της αφήγησής του*.

Ακολούθως, στο *Χρονικὸν σχόλιο-συμπέρασμα* εντοπίζεται έπειτα από τις αναφορές στον βίο και τη δράση της οσίας Θωμαΐδας (*καὶ ταῦτα μὲν οὕτως καὶ*

[1495] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 13.2.17-19 (26). Για τέτοιου είδους ευθείες ερωτήσεις βλ. στο παρόν, 178-180.

[1496] Για το ακροατήριο της αφήγησηςτου Κριτοβούλου βλ. I. Tóth, ΄΄The last Byzantine historiographer and his audience΄΄, στον τόμο: L. Horváth (επιμ.), *Investigatio Fontium*, Budapest 2014, 125–133.

[1497] Γενικά για τις επιδημίες πανώλους που εκδηλώθηκαν κατά την υπερχιλιετή βυζαντινή ιστορία βλ. Κ.Β. Τσιάμης, *Ιστορική και επιδημιολογική προσέγγιση της πανώλους κατά τους βυζαντινούς χρόνους (330-1453 μ.Χ.)*, Διδ. Διατριβή, Ιατρική Σχολή Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα 2010.

[1498] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Ε΄ 17.2.8-9 (205). Επίσης βλ. στο παρόν, 178-180.

[1499] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Η΄ 196,1-2. Για το ακροατήριο της αφήγησης του Χαλκοκονδύλη βλ. Kaldellis, *A new Herodotos*, 197-205.

[1500] Απαραίτητο είναι να σημειωθεί ότι *σχόλια* με τη μορφή συμπερασμάτων πραγματοποιούνται από έναν *εξωδιηγητικό αφηγητή* (εκτός διηγήσεως), ο οποίος δεν συνιστά πρόσωπο της αφήγησης. Σχετικά βλ. στο παρόν, 66.

[1501] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 15.6.13-14 (91). Ακόμα βλ. στο παρόν, 181-184.

ἀληθῶς[1502]). Και στην περίπτωση αυτή ο αφηγητής απευθύνεται σε έναν *εξωδιηγητικό αποδέκτη της αφήγησής του*.

Επίσης, ο αφηγητής των *Ἱστοριῶν σχολιάζοντας* τα γεγονότα της πλήρους οργάνωσης πολεμικού στόλου εκ μέρους του Μωάμεθ Β΄ καταλήγει με τη φράση *καὶ ταῦτα μὲν οὕτως*[1503], με την οποία προφανώς απευθύνεται σε έναν *εξωδιηγητικό αποδέκτη της αφήγησής του*.

Σε άλλο χωρίο των *Ἱστοριῶν συνοψίζεται* ότι με τα γεγονότα που προηγήθηκαν διανύθηκε το έβδομο έτος της βασιλείας του Μωάμεθ Β΄ (*ἐν τούτῳ δὲ καὶ τὸ φθινόπωρον ἐτελεύτα καὶ ἑξηκοστὸν καὶ πέμπτον ἔτος πρὸς τοῖς ἐννακοσίοις τε καὶ ἑξακισχιλίοις τοῖς ὅλοις ἠνύετο, ἕβδομον δὲ τῆς ἀρχῆς τῷ βασιλεῖ*[1504]). Η αναφορά αυτή του αφηγητή αφορά προφανώς σε έναν *εξωδιηγητικό αποδέκτη*.

Μορφή *σχολίου-συμπεράσματος* προς έναν *εξωδιηγητικό αποδέκτη της αφήγησης* αποτελεί και η ακόλουθη αναφορά του αφηγητή των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν*, η οποία σχετίζεται με τα γεγονότα που συνέβησαν στην Πελοπόννησο (*ταῦτα μὲν τοῦ χειμῶνος τούτου ἐς τὴν Πελοπόννησον ἐγένετο*[1505]). Στο πλαίσιο της ίδιας αφήγησης *συνοψίζεται* επίσης ότι ο Μουράτ Β΄ βασίλεψε για τριάντα δύο έτη (*ἐβασίλευε δὲ ἔτη δύο καὶ τριάκοντα*[1506]), σχόλιο που απευθύνεται στον *εξωδιηγητικό αποδέκτη της αφήγησης*.

Α3) *Σχόλιο-Περιγραφή*[1507]

Σχόλιο-περιγραφή προσώπου εντοπίζεται στο τμήμα της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας*, όπου ο αφηγητής σχολιάζει τον Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγο, περιγράφοντάς τον ως ένα άτομο αδύναμο να εκδηλώσει εχθρικά αισθήματα προς τον Μουράτ και με μειωμένους πνευματικούς ορίζοντες, καθώς ασχολείτο διαρκώς με την κατάκτηση εμφανίσιμων γυναικών, ενώ με τις υπόλοιπες υπόθεσεις η ενασχόλησή του ήταν

[1502] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 19.1.1 (54). Για το ίδιο ζήτημα βλ. στο παρόν, 181-184.
[1503] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 13.1.18 (133). Για αντίστοιχα παραδείγματα βλ. στο παρόν, 181-184.
[1504] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Β΄ 23,9.
[1505] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ι΄ 307,5-6. Επίσης, βλ. στο παρόν, 181-184.
[1506] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ζ΄ 142,1-2. Επίσης βλ. στο παρόν, 181-184.
[1507] Απαραίτητο είναι να σημειωθεί ότι *σχόλια-περιγραφές* πραγματοποιούνται από έναν *εξωδιηγητικό αφηγητή* (εκτός διηγήσεως), ο οποίος δεν συνιστά πρόσωπο της αφήγησης. Σχετικά βλ. στο παρόν, 66.

απολύτως επιπόλαιη και επιφανειακή (*Τότε ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἢ διὰ τὴν ἀδυναμίαν ἣν εἶχε, μὴ φέρων ἐχθρωδῶς διακεῖσθαι τῷ Μουράτ, ἢ διὰ τὴν ὑστέρησιν τῆς γνώσεως,-ἦν γὰρ ὡς ἐπιπολὺ κοῦφος καὶ μὴ πολυπραγμονῶν ἐν ἄλλοις τὰ πράγματα πλὴν ἐν γυναιξὶν ὡραίαις καὶ καλαῖς τῷ εἴδει καὶ τίνος καὶ πῶς παγιδεύσῃ αὐτήν, ἐν δὲ πράγμασιν ἑτέροις, ὡς ἔλθοι κατὰ τύχην καὶ κατατροχάδην ἀποῤῥεύσει, οὕτω καὶ ἐδέχετο καὶ ἀντελάμβανε*[1508]). Απαραίτητο είναι να σημειωθεί ότι με τη χρήση του διαζευκτικού *ἢ* αναδεικνύεται η λογοτεχνική πλευρά του συγκεκριμένου σημείου, καθώς ο αφηγητής πιθανολογεί με λογοτεχνικό τρόπο.

Ακολούθως, στο *Χρονικὸν* ο Σφραντζής αναφερόμενος στον υιό του Ιωάννη, τονίζει ότι αυτός, ενώ ήταν δεκατεσσάρων ετών και οκτώ μηνών παρά μία ημέρα, η σωματική και πνευματική του ανάπτυξη υπερτερούσε της πραγματικής του ηλικίας: *χρόνου ὄντος ιδ΄ καὶ μηνῶν η΄ παρὰ ἡμέραν, φρόνημα καὶ κορμὶν ἔχων πολλῷ πλειόνων χρονῶν* (*περιγραφή προσώπου)*[1509]. Στο *Χρονικὸν* αναφέρεται επίσης ότι ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος έφτιαξε με το χέρι του, *ενώπιον* άρχοντα, τρεις σταυρούς με κιννάβαρι. Εν συνεχεία, ο ίδιος αυτοκράτορας *δείχνοντας* τον Σφραντζή τόνισε ότι ο τελευταίος θα ήταν υπεύθυνος για την παραλαβή της μέλλουσας συζύγου του την επόμενη άνοιξη (*καὶ κληθεὶς ... ἄρχων ... ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἐποίησεν ὁ βασιλεὺς καὶ αὐθέντης μου οἰκειοχείρως σταυροὺς τρεῖς μετὰ κινναβάρεως ... Ἰδοὺ οὗτος, δείξας ἐμέ, ὃς σὺν Θεῷ τὸ ἐρχόμενον ἔαρ ἔρχεται μετὰ κατέργων ἵνα ἐπάρῃ αὐτὴν ... ἀπῆλθεν*[1510]).

Περιγραφή προσώπου ως *σχόλιο* συνιστά και η αναφορά στον Οθωμανό Χαρατίνη στην αφήγηση των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν*: *Χαρατίνην ἄνδρα μὲν μέγα δυνάμενον, διὰ σύνεσιν δὲ τὰ ἐς πόλεμον οὐδενὸς τῶν παρ΄ ἑαυτῷ λειπόμενον*[1511]. Στο πλαίσιο της ίδιας αφήγησης, *περιγραφή έθνους ως σχόλιο* αποτελεί η αναφορά στους *Σαμῶτας*: *Προυσίων δὲ ἔχονται Σαμῶται, γένος ἄλκιμόν τε καὶ οὐδενὶ τῶν περιοίκων ὁμοδίαιτον, οὐδὲ ὁμόγλωσσον*[1512].

Στην κατηγορία του *σχολίου-περιγραφής τόπου* εντάσσεται η μνεία του Βελιγραδίου, το οποίο περιγράφεται στην αφήγηση του Δούκα ως μία πόλη της

[1508] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 12.2.22-27 (71).
[1509] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 37.3.8-9 (144).
[1510] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 32.9.10-16 (118).
[1511] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 42,10-12.
[1512] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄, 124,4-5. Για τα ζητήματα αυτά βλ. επίσης στο παρόν, 98-100, 173-178.

Σερβίας οχυρή, η οποία αλώνεται δύσκολα και της οποίας τα θεμέλια βρίσκονται ανάμεσα σε δύο ποταμούς, στον Δούναβη και στον Σάβα (*Ἦν δὲ τὸ Πελογράδω πόλις Σερβίας ὀχυρὰ καὶ δυσάλωτος, ἔχον τοὺς θεμελίους ἀναμέσον ποταμῶν δύο, Δανούβεώς τε καὶ Σάβα*[1513]).

Στην αφήγηση της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* αναφέρεται ακόμα ότι πλησίον της Φωκίδας (της Ιωνίας) υπήρχε ένα όρος, στους πρόποδες του οποίου οικοδομήθηκε η Νέα Φώκαια, η οποία βρισκόταν κοντά στη θάλασσα, στα ανατολικά της ήταν το όρος αυτό, στα δυτικά της η Λέσβος, στον βορρά ο κόλπος της Ελαίας και στον νότο ο κόλπος της Ιωνίας: *Νέαν Φώκαιαν ἐν τῇ τοῦ αὐτοῦ ὄρους ὑποβάσει πλησίον τῆς θαλάσσης, ἔχουσαν τὰ πρὸς τὴν ἀνατολὴν μέρη τὸ ὄρος κείμενον, πρὸς δὲ τὴν ἑσπέραν τὴν νῆσον Λέσβον, πρὸς ἄρκτον δὲ τὸν τῆς Ἐλαίας κόλπον· πρὸς δὲ μεσημβρίαν ὁ κατ᾽ Ἰωνίαν κόλπος*. Η αναφορά αυτή συνιστά φυσικά *σχόλιο-περιγραφή τόπου-σκηνικού*[1514].

Στην αφήγηση του *Χρονικοῦ περιγραφή τόπου* συνιστά η αναφορά στη σεβάσμια, βασιλική και περικαλή μονή του Παντοκράτορος (*ἐν τῇ σεβασμίᾳ, βασιλικῇ καὶ περικαλλεῖ μονῇ τοῦ Παντοκράτορος*[1515]). Στην ίδια αφήγηση παραδίδεται ότι ο σουλτάνος αφίχθη στον Μορέα από το δεξιό τμήμα, παραθαλάσσια (*καὶ Ἦλθεν εἰς τὸν Μορέαν. Ἦλθε δὲ τὸ δεξιὸν μέρος παρὰ θάλασσαν*[1516]), στοιχείο που αποτελεί *σχόλιο-περιγραφή τόπου*.

Εντυπωσιακή στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν* είναι και η *περιγραφή* των ανακτόρων που ανήγειρε ο Μωάμεθ Β΄ στην Κωνσταντινούπολη, την οποία μας προσφέρει ο αφηγητής σαν να τα αντικρίζει εκείνην τη στιγμή ενώπιόν του: *καὶ δὴ καὶ τὰ βασίλεια ἐξετέλεσε … καὶ μυρίαις ἄλλαις λαμπρότησί τε καὶ χάρισι καλλυνόμενα καὶ κοσμούμενα … καὶ πολλοῖς ἄλλοις καὶ διαφόροις ὡραϊζόμενοί τε καὶ κομῶντες καλοῖς … ἐξείργαστο ταῦτα τῷ βασιλεῖ*[1517]). *Σχόλιο-περιγραφή τόπου-σκηνικό* αποτελεί η αναφορά του αφηγητή των *Ἱστοριῶν* ότι ο Ιωνούζης έπλεε στο Αιγαίο *ἐν δεξιᾷ μὲν ἔχων τὰς Κυανίδας Νήσους κατὰ πρύμναν, ἐν ἀριστερᾷ δὲ τὴν Λέσβον κατά πρῷραν*[1518].

[1513] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 30.6.18-20 (263).
[1514] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 25.5.12-15 (207).
[1515] Σφραντζής, Χρονικόν, 14.1.4-5 (30).
[1516] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 46.7.8-19 (188).
[1517] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Ε΄ 9.1-3.4-32 (193).
[1518] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Β΄ 4.2.29-30 (92).

Ολοκληρώνοντας, *σχόλιο-περιγραφή τόπου* αποτελεί και η περιγραφή του αφηγητή των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν*, κατά τον οποίον απέναντι από τη πόλη Βακερνώνα βρίσκεται το νησί Κύρνος (*ἀντικρὺ δὲ ταύτης Κύρνος ἐστὶ νῆσος εὐδαίμων τε καὶ πολυάνθρωπος*[1519])· στην ίδια κατηγορία ανήκει και η περιγραφή της παράταξης των Οθωμανών κατά την πολιορκία της Κωνσταντινούπολης (*καὶ τὸν μὲν ἐπὶ δεξιᾷ χῶρον ... ἐστρατοπεδεύετο τὸ τῆς Ἀσίας ἅπαν στράτευμα, ἐς δὲ τὸ εὐώνυμον χωρίον ... ὁ τῆς Εὐρώπης στρατός· ἐν μέσῳ δ᾽ αὐτὸς ἵδρυτο βασιλεύς ... Ζάγανος ... ἐστρατοπεδεύετο ἐς τὸν καταντικρὺ χῶρον ὑπὲρ τὴν Γαλατίην πόλιν*[1520]).

Ως προς τις *περιγραφές χρηστικών αντικειμένων, εννοιών, φαινομένων και υλικών*, αξίζει να μνημονευτεί η διαδικασία εξόρυξης, επεξεργασίας και αποθήκευσης του υλικού της στυπτηρίας, η οποία αναφέρεται στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* (*Ἐν τῇ Φωκίδι ... μέταλλον στυπτηρίας ὑπάρχει ... τὴν δὲ στυπτηρίαν ἐκβαλόντες ἐν ταῖς ἀποθῆκαις ταμιεύουσιν ... ἀπὸ τοῦ ὄρους ἐκείνου τὴν στυπτηρίαν πορίζονται ἕνεκα τῶν δευσοποιῶν τεχνῶν*[1521]).

Επίσης, στην αφήγηση του *Χρονικοῦ* αναφέρεται ότι, όταν ο Σφραντζής φυλακίστηκε, ήταν δεσμευμένος με βαριά σίδερα, ενώ το αριστερό του πόδι ήταν δεμένο με μία αλυσίδα που στερεωνόταν σε μεγάλο κορμό (*ἔβαλόν με δὲ καὶ σίδηρα μονοκάνονα καὶ εἰς τὸν ἀριστερὸν πόδα ἅλυσον στερεὰν εἰς τζόκον μέγαν καρφωμένην*). Το τμήμα αυτό της αφήγησης συνιστά *περιγραφή προσώπου* και *αντικειμένου*[1522]. Παραστατική είναι στην ίδια αφήγηση και η *περιγραφή με σχόλια* των δώρων που έλαβε ο Σφραντζής. Ο τελευταίος απέκτησε ένα διπλό πανωφόρι ραμμένο από πράσινο καμουχά με πράσινη φόδρα, έναν σκούφο με χρυσοκόκκινο ύφασμα, ένα δεύτερο πανωφόρι από κόκκινο καμουχά με χοντρή επένδυση, έναν καμουχά πράσινο με χρυσό κέντημα, ένα πράσινο ύφασμα και ένα διακοσμημένο (*ταμπάριον διπλὸν χαμουχᾶν πράσινον ... καὶ πρασίνης τζόχας καὶ καλῆς ἐνδεδυμένον, σκουφίαν Θεσσαλονικαίαν μετὰ χρυσοκοκκίνου χασδέου ἐνδεδυμένην, καβάδιν χρεμεζῆν χαμουχᾶν μετὰ βαρέου καταράχου ἐνδεδυμένον, κουρτζουβάκιν χαμουχᾶν χρυσὸν πράσινον καὶ φωτᾶν πράσινον καὶ σπαθὶν ἐγκεκοσμημένον*[1523]).

[1519] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ε΄ 50,12.
[1520] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Η΄ 149,14-21. Για τα ζητήματα αυτά βλ. επίσης στο παρόν, 98-100, 173-178.
[1521] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 25.4.6-23 (205).
[1522] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 17.10.17-18 (46).
[1523] Σφραντζής, *Χρονικόν*,19.4.20 (56)-19.4.3 (58).

Ολοκληρώνοντας, στην αφήγηση του Χαλκοκονδύλη παρατίθεται μία μονολεκτική *περιγραφή πλοίου* ως *σχόλιο* (*καλαμίνοις δὲ πλοίοις χρώμενοι*[1524]).

Α4) *Παρενθετικά σχόλια*[1525] (εμπεριέχουν *προλήψεις*, *σχόλια*, *περιγραφές*, *ταυτοποιήσεις*)

Ένα πολύ χαρακτηριστικό *παρενθετικό σχόλιο* εντοπίζεται στην αφήγηση της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας*: *Ἐλθὼν δὲ ὁ Τζινεήτ καὶ ἰδὼν αὐτὸν ἔτι ζῶντα, -καὶ γὰρ ἦν κρατῶν τὰς ἄκρας τοῦ μὴ διαδρᾶναι τὸν ἀντικείμενον,-καὶ μαθὼν .... λέγει τῷ Μουσταφᾷ*[1526]. Το ενδιαφέρον του *σχολίου* αυτού έγκειται στο ότι ο αφηγητής αναφέρει ότι ο Τζινεήτ είναι άνθρωπος ακραίος, ο οποίος δεν θέλει να ξεφεύγει με κανέναν τρόπο ο εχθρός του, όπως στη συγκεκριμένη περίπτωση ο εχθρός του, Παγιαζήτ.

Ένα τυπικό παράδειγμα *σχολίου* βρίσκουμε και στην αφήγηση του *Χρονικοῦ*. Ο άρχοντας Ιωαννούτζος Μπαλότας ομιλεί στον Κωνσταντίνο ΙΑ΄ Παλαιολόγο. Τη στιγμή, κατά την οποία ο Μπαλότας αναφέρεται στον αφέντη του και σύγγαμβρο του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ πρίγκιπα Ασάν, παρεμβαίνει ο αφηγητής παρενθετικά και διευκρινίζει ότι εκεινοι ήταν σύγγαμβροι, καθώς ο υιός του πρίγκιπα Ασάν είχε νυμφευτεί την αδελφή της βασίλισσας Θεοδώρας (*«τοῦτο ἔνι κάστρον ... τοῦ αὐθέντου μου καὶ συγγάμβρου τῆς βασιλείας σου» (καὶ γὰρ ὁ τοῦ πριγκίπου υἱὸς προεπῆρεν εἰς νόμιμον γυναῖκα τὴν ἀδελφὴν τῆς βασιλίσσης κυρᾶς Θεοδώρας) «καὶ ὥρισέ μοι ... αὐτήν»*[1527]). Στο πλαίσιο της ίδιας ιστορικής αφήγησης ο αφηγητής παρενθετικά θρηνεί τον χαμό των τέκνων του: *οἴμοι οἴμοι τῷ δυστυχεῖ καὶ ἀθλίῳ γενέτῃ*[1528]*-ἰοὺ ἰού μοι τῷ ἀθλίῳ γενέτῃ*[1529].

[1524] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 153,18-19. Επίσης βλ. στο παρόν, 98-100, 173-178.

[1525] Απαραίτητο είναι να σημειωθεί ότι τα *παρενθετικά-σχόλια* πραγματοποιούνται από έναν *εξωδιηγητικό αφηγητή* (εκτός διηγήσεως), ο οποίος δεν συνιστά πρόσωπο της αφήγησης. Σχετικά βλ. στο παρόν, 66.

[1526] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 24.8.28-30 (193). Επίσης, βλ. Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 14.4.6-9 (85), 30.1.11-13 (257), 45.22,10-13 (433). Ακόμα, βλ. Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 12.2.23-27 (71), 12.3.6-8 (73), 13.4.8-10 (77), 25.3.21 (203), 26.1.16-17 (215), 29.7.5-7 (253).

[1527] Σφραντζής, *Χρονικόν,* 19.8.13-16 (60). Επίσης, βλ. Σφραντζής, *Χρονικόν,* 5.1.3-5 (12), 9.2.10-12 (20), 15.2.4-6 (32), 15.5.2-4 (340, 15.6.10-11,13-15 (34), 16.1.19 (36), 17.7.10 (44), 17.8.22-23 (44), 18.2.4-7 (48), 18.4.23-24 (48), 18.7.7-8 (52), 19.4.17-18 (56), 20.2.17 (64), 21.1.16-19 (68), 21.5.7-11 (70), 22.1.6-7 (74), 22.3.22-23 (74), 22.7.19-20,24-25 (76), 22.11.13-14 (78) , 23.1.4 (80), 23.2.6-7 (80), 23.4.25-27 (80), 34.8.27 (126), 36.3.19-21 (136), 36.4.3-4 (138), 36.9.14-15 (140).

[1528] Σφραντζής, *Χρονικόν,* 37.3.7-8 (144).

[1529] Σφραντζής, *Χρονικόν,* 37.9.8-9 (146).

Ακολούθως, στην αφήγηση του Κριτοβούλου επισημαίνεται παρενθετικά ότι το κάστρο Κρούες είναι πολύ καλά οχυρωμένο και απροσπέλαστο (*ἐπειδὴ ἔγνω ἀδύνατα … ὅπλοις ἑλεῖν (ἦν γὰρ ἐρυμνότατον τὸ ἄστυ καὶ πάντῃ ἀπόμαχον) οὔτε πειθοῖ … στρατιὰν ἔγνω … ἔξω χώρας κρατεῖν*[1530]).

Τέλος, στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν* και ενώ η αφήγηση αφορά στους Βενετούς και στη σύγκρουσή τους με τον Αντώνιο Αντζαγιόλη, αναφέρεται παρενθετικά ότι η Θήβα απέχει από την Εύβοια *ρν΄ σταδίους* (*διέχει δ΄ ἡ πόλις αὕτη ἀπὸ Εὐβοίας σταδίους ὡσεὶ ρν΄*[1531]).

Α5) *Σχόλιο-θέαμα*[1532]

Ο αφηγητής της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* περιγράφει την είσοδο των Οθωμανών από την Κερκόπορτα και τους επακόλουθους τραυματισμούς και τους φόνους των Βυζαντινών ως θέαμα φρικιαστικό: *καὶ ἦν ἰδεῖν θέαμα φρίκης μεστόν*[1533].

Ακολούθως, στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν* περιγράφεται ως *θέαμα* ένα φυσικό φαινόμενο που παρατηρήθηκε εκείνη την εποχή στον ουρανό: *θαυμαστόν τι οἷον καὶ καινότατον θέαμα*[1534]. Το *θέαμα* αυτό κατά τον αφηγητή μπορεί να ήταν κομήτης, λαμπαδίας ή κάποιο άλλο φυσικό φαινόμενο και αναφέρεται στο σημείο εκείνο της αφήγησης, όπου γίνεται λόγος για τον Αμάρη, ο οποίος επιτέθηκε στους Βενετούς.

Επίσης, στην αφήγηση των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν* εντοπίζεται ένα πολύ χαρακτηριστικό *σχόλιο-θέαμα*, σύμφωνα με το οποίο ύστερα από την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως, θα μπορούσε να δει κανείς το στρατόπεδο του σουλτάνου

[1530] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Ε΄ 19.1.2-19.2.10 (207). Για επιπλέον παραδείγματα βλ. Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 13.1.29 (24)-13.3.8 (25), Α΄ 18.1.3-18.3.20 (36), Α΄ 37.2.25-31 (50), Α΄ 43.1.1-5 (57), Α΄ 45.3.22-24 (58), Α΄ 53.1.5-11 (66), Α΄ 60.1.2-7 (70), Β΄ 11.6.30 (102)-11.6.3 (103), Β΄ 18.5.26-30 (109), Β΄ 22.3.29-34 (114), Γ΄ 1.5.4-9 (119), Γ΄ 6.3.24-31 (124), Γ΄ 7.5.22-25 (126), Γ΄ 21.1.31 (144)-21.1.3 (145), Γ΄ 23.2.18-22 (148), Δ΄ 11.5.3-9 (170), Δ΄ 14.2.34 (173)-14.2.5 (174), Δ΄ 16.2.8-13 (178).

[1531] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 201,8-9. Επίσης, βλ. Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 173,24-174,2, Δ΄ 178,15-16, Δ΄ 190,23-191,5, Δ΄ 197,4,15,20-21, Δ΄ 200,15,17-20, Δ΄ 201,10, Ε΄ 1,11-14, Ε΄ 4,14-15, Ε΄ 30,8, Ε΄ 44,6-7,20-21, Ε΄ 45,7-9, Ε΄ 46,1-2, Ϛ΄ 60,3-4, 66,5, Ϛ΄ 74,18-19, Ϛ΄ 78,7, Ϛ΄ 79,18-19, Ϛ΄ 91,18-20, Ϛ΄ 92,1-3, Ϛ΄ 96,4-6, Ζ΄ 106,2, Ζ΄ 111,4-5, Ζ΄ 114,2-3,15-20, Ζ΄ 116,1, Ζ΄ 117,11-12, Ζ΄ 125,2-7, Ζ΄ 127,14, Ζ΄ 136,11, Ζ΄ 137,10-11, Ζ΄ 140,20-21, Η΄ 153,19-20, Η΄ 154,6-7, Η΄ 159,3-4, Η΄ 160,13-14, Η΄ 179,21-23, Η΄ 182,10, Η΄ 193,3-4,7,15, Η΄ 195,18, Θ΄ 203,9-11,13-14, Θ΄ 206,2-4,15-16, Θ΄ 211,1, Θ΄ 259,67, Θ΄ 264,24, Θ΄ 235,12.

[1532] Απαραίτητο είναι να σημειωθεί ότι τα *σχόλια* με τη μορφή *θεάματος* πραγματοποιούνται από έναν *εξωδιηγητικό αφηγητή* (εκτός διηγήσεως), ο οποίος δεν συνιστά πρόσωπο της αφήγησης. Σχετικά βλ. στο παρόν, 66.

[1533] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 39.11.7 (359).

[1534] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Ε΄ 14.1.2-3 (202).

γεμάτο από άνδρες και γυναίκες να φωνάζουν δυνατά και τα παιδιά να έχουν εκπλαγεί από τη συμφορά (*καὶ ἦν ἰδεῖν τὸ στρατόπεδον ἁπανταχῇ πλέων ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν ἀλλήλους ἐπιβοωμένων καὶ παίδων ἐκπεπληγμένων ταύτῃ τῇ συμφορᾷ*[1535].

Α6) *Σχόλια μηδενικής εστίασης*[1536]

Σχόλιο μηδενικής εστίασης εντοπίζεται στην αφήγηση του Δούκα, στο σημείο όπου παρατίθεται ότι ο Γεώργιος Μπράνκοβιτς θέλησε να νυμφεύσει τον Μουράτ Β΄ με τη θυγατέρα του, δίνοντάς του *τάχα* το μεγαλύτερο μέρος της Σερβίας για προίκα, μόνο όμως, εάν ενόρκως σύναπταν ειρήνη: *καὶ δίδωσιν αὐτῷ τὴν αὐτοῦ θυγατέρα εἰς γάμον καὶ τὸ πλεῖστον μέρος τῆς Σερβίας εἰς προῖκα τάχα, μόνον ἐνόρκως ποιήσωσι τὴν εἰρήνην*[1537].

Επίσης, στην αφήγηση του *Χρονικοῦ* εντοπίζεται άλλο ένα σχόλιο μηδενικής εστίασης εκεί, όπου αναφέρεται ότι οι Καταλανοί οδήγησαν τον Σφραντζή στην Κεφαλλονιά, για να διαπεραιωθούν *δῆθεν* στη Νάπολη. Εντέλει, όμως, επέστρεψαν στη Γλαρέντζα, όπου πώλησαν τον Σφραντζή και όσους ήταν μαζί του (*καὶ κρατήσαντες μέχρι τινὸς καὶ ἀπαγαγόντες μέχρι καὶ τῆς Κεφαλλωνίας, ὡς δῆθεν περάσοντες εἰς τὰ περὶ τὴν Νεάπολιν, τέλος ἐγυρίσαμεν εἰς τὴν Γλαρέντζαν, καὶ ἐπούλησαν καὶ ἐμὲ καὶ τοὺς σὺν εμοί*[1538]).

Στην αφήγηση του Κριτοβούλου αναφέρεται ότι ο ηγεμών των Γετών Δράκουλις, διέβη τον Ίστρο *λάθρα* με αρκετή δύναμη και στρατό και επέδραμε στις όμορες σε αυτόν περιοχές του σουλτάνου (*καὶ πρῶτα μὲν λάθρᾳ διαβὰς τὸν Ἴστρον ξὺν δυνάμει καὶ στρατιᾷ οὐκ ὀλίγῃ κατατρέχει πᾶσαν τὴν ὅμορον αὐτῷ χώραν τοῦ βασιλέως*[1539]). Η αναφορά αυτή συνιστά καταφανώς *σχόλιο μηδενικής εστίασης*, αφού ο αφηγητής γνωρίζει περισσότερες πληροφορίες από τον σουλτάνο (*μηδενική εστίαση*),

---

[1535] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Η΄ 162,15-17. Για τα ζητήματα αυτά βλ. στο παρόν, 97-98.
[1536] Ο όρος αυτός αφορά στα *σχόλια*, στα οποία εμφανώς γίνεται αντιληπτή η γνώση περισσοτέρων πληροφοριών για ένα γεγονός από τον *εξωδιηγητικό αφηγητή* και συνακόλουθα τον *εξωδιηγητικό αποδέκτη*, στον οποίον απευθύνεται, σε σχέση με τα *δρώντα πρόσωπα* της αφήγησης (χαρακτηριστική είναι η χρήση λέξεων όπως *κρύφα, δῆθεν, τάχα*).
[1537] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 30.1.21-23 (257).
[1538] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 21.1.21-24 (68).
[1539] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Δ΄ 10.4.7-8 (167).

ο οποίος αγνοεί τις κινήσεις του Δράκουλι (*εσωτερική εστίαση* ως προς τον Δράκουλι και τους στρατιώτες του).

Τέλος, στην αφήγηση του Χαλκοκονδύλη μνημονεύεται ότι οι τριήρεις του αρχιερέα της Ρώμης κατέλαβαν την Κλαρεντία (Κυλλήνη) και την υποδούλωσαν εισερχόμενοι *κρυφά* στην πόλη, καθώς απουσίαζε ο ηγεμών της και δεν υπήρχε φρουρά (*εἰσελθόντες λάθρᾳ τὴν πόλιν κατέσχον καὶ ἠνδραποδίσαντο*[1540]). Και η συγκεκριμένη αναφορά αποτελεί *σχόλιο μηδενικής εστίασης*, καθώς ο αφηγητής γνωρίζει περισσότερες πληροφορίες από τον ηγεμόνα της Κλαρεντίας και των στρατιωτών του, οι οποίοι βρίσκονταν εκτός πόλης.

Α$_7$) *Σχόλιο-αποστροφή στον εξωδιηγητικό αποδέκτη*[1541]

Ο αφηγητής του *Χρονικοῦ* απευθυνόμενος προς τον *εξωδιηγητικό αποδέκτη της αφήγησής του* τονίζει: *καὶ ἀκούσατε λόγους ἀληθεῖς, τὴν αὐτοαλήθειαν προβαλομένου μου μαρτυρίαν*[1542].

Α$_8$) *Σχόλια-διαπιστώσεις*

Ο αφηγητής της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* προβαίνει στο *σχόλιο-διαπίστωση* ότι το κανόνι που συνέβαλε τα μέγιστα στην άλωση της Κωνσταντινουπόλεως φυλάσσεται σώο και βρίσκεται στην υπηρεσία του σουλτάνου Μωάμεθ Β΄: *καὶ ἔτι μετὰ ταῦτα φυλάττεται σώα καὶ ἐνεργεῖ πρὸς τὸ τοῦ τυράννου θέλημα*[1543].

[1540] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν* Ε΄ 19,10-11. Για τα ζητήματα αυτά βλ. στο παρόν, 94-105.

[1541] Απαραίτητο είναι να σημειωθεί ότι τα *σχόλια-αποστροφές στον εξωδιηγητικό αποδέκτη* πραγματοποιούνται από έναν *εξωδιηγητικό αφηγητή* (εκτός διηγήσεως), ο οποίος δεν συνιστά πρόσωπο της αφήγησης. Σχετικά βλ. στο παρόν, 66.

[1542] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 23.5.1-2 (82).

[1543] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 38.11.20-21 (341). Ακόμα, βλ. Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 5.2.1-2,9-12 (43), 8.2.1-2,4-5 (57), 15.6.7 (91), 16.8.13-14 (99), 16.9.20-24 (99), 17.6.20-21 (109), 17.7.29-33 (109), 17.7.7-8 (111), 18.9.10-11 (119), 18.11.32-35,36-37 (121), 19.3. 28-31 (123), 19.9.26-27 (127), 22.1.13 (155), 22.7.29-31 (162), 22.7.1-5 (163), 22,10.16-17,24-25,26,27-28,28 (167), 22.11.8-15 (169), 23.3.31 (171), 23.4.9 (173), 25.2.23 (201), 25.3.26-30 (201), 27.7.9 (229), 28.1.14 (229), 28.3.25-27 (231), 28.4.4-6,13-15,27-28 (233), 28.14.25-26 (243), 28.14.5-6 (245), 33.6.13-14 (285), 33.12.15-16,18-24,32-33 (289), 33.12.5 (291), 34.1.7-8 (291), 40.4.1-3 (379).

Επίσης, ο αφηγητής του *Χρονικοῦ* σχολιάζει εμφατικά εν είδει διαπίστωσης ότι πρέπει να καταστεί γνωστό πως γενήθηκε Τρίτη, 30 Αυγούστου του έτους 6909 και πως αναγεννήθηκε από την οσία Θωμαϊδα: *ἰστέον ὅτι ἐν ἔτει ϛϡθ-ῳ ἐγεννήθην, αὐγούστῳ λ-ῃ, ἡμέρᾳ τρίτῃ, ἀνεγεννήθην δὲ ὑπὸ τῆς ὁσιωτάτης καὶ ἁγίας Θωμαΐδος*[1544]. Επιπλέον, στην αφήγησή του σχολιάζει εν είδει διαπίστωσης το ότι, όπως όλοι γνωρίζουν, το *δρων πρόσωπο-Σφραντζής* ήταν εκείνο που παρακίνησε και βοήθησε τον Μακάριο Μακρή να αναλάβει τη μονή Παντοκράτορος στην Κωνσταντινούπολη (*καὶ τὴν μονὴν τοῦ Παντοκράτορος ἔλαβε παρακινήσει καὶ συνεργείᾳ ἰδικῇ μου ὡς οἱ πάντες ἐπίσταντο*[1545]).

Στο πλαίσιο της ίδιας αφήγησης ο αφηγητής σχολιάζει ότι θα παραλείψει ορισμένα γεγονότα του παρελθόντος, επειδή, όπως διαπιστώνει, δεν έχει ακριβή γνώση γι' αυτά λόγω της νεαρής του τότε ηλικίας: *ταῦτα δὴ πάντα, διὰ τὸ τῆς ἡλικίας μου ἀτελὲς πάντη οὐ καλῶς εἰδότος μου καὶ ἀκριβῶς ἐν ᾧ δὴ χρόνῳ καὶ μηνὶ ἐγένοντο καὶ πῶς, σιωπῇ παραλείπω*[1546].

Στο ίδιο πνεύμα, όταν πεθαίνει ο υιός του *δρώντος προσώπου-Σφραντζή* Αλέξιος, ο *Σφραντζής-δρων πρόσωπο* διαπιστώνει εν είδει *σχολίου* ότι δεν γνώριζε εκείνη τη χρονική στιγμή πως θα είχε να αντιμετωπίσει πολύ χειρότερες καταστάσεις στο μέλλον (σχόλιο-*πρόληψη*): *οὐκ εἰδότος μου τοῦ ἀθλίου τὰ μέλλοντά μοι συμβήσεσθαι λυπηρότερα*[1547].

Ακολούθως, ο αφηγητής του *Χρονικοῦ* με διάθεση ειρωνείας διαπιστώνει ότι όσο ενδιαφερόταν ο σουλτάνος του Καΐρου να βοηθήσει τον αυτοκράτορα Κωνσταντίνο ΙΑ΄ Παλαιολόγο στη σύγκρουσή του με τον Μωάμεθ Β΄, άλλο τόσο ενδιαφερόταν και η Εκκλησία της Ρώμης: *καὶ τοσοῦτον λόγον ἐποιήσαντο ὑπὲρ βοηθείας, ὅσον ἐποιήσατο ὁ σουλτάνος τοῦ Κάρεος* (*σχόλιο-ειρωνία*)[1548].

Εν συνεχεία, ο ίδιος διαπιστώνει ότι απέδειξε επαρκώς για ποιον λόγο ανέφερε πως δεν έπρεπε να είχε πραγματοποιηθεί η Σύνοδος της Φερράρας-Φλωρεντίας, παρ'όλο που δεν ανέφερε όλες τις συνέπειες της Συνόδου αυτής: *Καὶ ἰδοὺ ἐκμαρτυρία*

[1544] Σφραντζής, *Χρονικόν*, πρόλογος, 5-6 (4).
[1545] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 21.8.25-26 (70).
[1546] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 3.1.13-15 (8). Ακόμα, βλ. Σφραντζής, *Χρονικόν*, 6.1.5-6 (14), 19.6.19 (58), 29.7.18-19 (102).
[1547] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 28.6.3-4 (100). Επίσης, βλ. Σφραντζής, *Χρονικόν*, 29.7.16-17 (102), 36.14.12-14 (142), 37.10.10 (146).
[1548] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 36.6.24-26 (138).

τοῦ «ὡς μὴ ὤφελε γενέσθαι τὴν σύνοδον»· ἀφίημι γὰρ τὰ ἄλλα καὶ ἄλλα, ἃ παρηκολούθησαν ἀπὸ τούτου[1549].

Ο αφηγητής των *Ἱστοριῶν* δεν παραλείπει να σχολιάσει και τις επιλογές του βασιλέως των Παιόνων διαπιστώνοντας *ἐσφάλη τῆς γνώμης, νομίσας οὕτως ἢ λύσειν τὴν πολιορκίαν τοῦ ἄστεος τρέψας εἰς ἑαυτὸν τόν τε βασιλέα καὶ τὴν στρατιὰν ἢ δίχα διαιρεθείσης τῆς στρατιᾶς εἴς τε πόλεμον καὶ πολιορκίαν ἀσθενεστέρῳ χρήσαιτο προσπολεμῆσαι τῷ βασιλεῖ· ἀλλ᾽ ἐσφάλη τῆς γνώμης*[1550].

Στην αφήγηση του Κριτοβούλου επίσης ο αφηγητής διαπιστώνει ότι *βασιλεὺς δὲ Κωνσταντῖνος καὶ οἱ τῆς Πόλεως τοῦτο μαθόντες δεινὸν ἡγοῦντο τὸ πρᾶγμα καὶ μεγάλων κακῶν ἀρχὴν καὶ δουλείας πρόδηλον ἀφορμὴν νομίζοντες, ὅπερ ἦν ἀληθές, ἐπιτειχισμὸν σφίσι τε αὐτοῖς καὶ τῇ πόλει κατασκευάζεσθαι τοῦτο καὶ δυσφόρως ἔφερον*[1551].

Τέλος, στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν* ο αφηγητής σχολιάζει την πρακτική της περιτομής, η οποία αποτελεί την κάθαρση των Οθωμανών: *τήν τε περιτομήν, ἣν δὴ νομίζουσι κάθαρσιν*[1552].

Β) *Στοχασμοί*[1553]

[1549] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 23.12.1-2 (86). Επίσης, βλ. Σφραντζής, *Χρονικόν*, 22.4.6-7 (76), 23.8.9-10 (84), 23.10.23 (84), 25.1.11 (90), 27.1.6-7 (96), 29.2.13 (100), 33.4.12-14 (120), 35.9.4-6 (134).

[1550] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Ε΄ 6.1.29-32 (188).

[1551] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 7.1.27-30 (19).

[1552] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Η΄ 194,24-195,1. Βλ. ακόμα, Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 94,15, Α΄ 96,7, Α΄ 100,7, Α΄ 102,7, Α΄ 104,11-12, Α΄ 108,7, Α΄ 112,1-2,8, Α΄ 116,6, Α΄ 116,1,5-6,7, Α΄ 124,24,25, Α΄ 126,22, Α΄ 128,12, Α΄ 140,3, Α΄ 144,5-9,11-12,3-14, Α΄ 148,12-14, Α΄ 150,19, Α΄ 150,2, Α΄ 152,6-10, Α΄ 154,23, Β΄ 178,6-7, Β΄ 184,18, Β΄ 186,23, Β΄ 186,9, Β΄ 196,17,29, Β΄ 196,3, Β΄ 216,13, Β΄ 218,19, Β΄ 218,12, Β΄ 220,14, Β΄ 208,5, Β΄ 234,15-16, Β΄ 240,9, Β΄ 242,2-4, Β΄ 242,7-9, Γ΄ 268,18-20, Γ΄ 276,17, Γ΄ 278,7, , Γ΄ 280,16, Γ΄ 286,11, Γ΄ 284,23,Γ΄ 292,15, Γ΄ 322,23-1, Γ΄ 326,12, Γ΄ 330,20, Γ΄ 328,7, Δ΄ 159,5-6, Δ΄ 160,5, Δ΄ 181,23-24, Δ΄ 182,5-7,10-11, Δ΄ 190,14, Δ΄ 194,11-12,20-21, Δ΄ 195,5,14-15, Δ΄ 198,14-15, Δ΄ 199,5-6, Δ΄ 200,9,10,11, Δ΄ 203,18-19, Δ΄ 204,5-7,13-15,18-19, Δ΄ 205,1,3-6, Ε΄ 1.1-2,17-19, Ε΄ 2,7-8,17-22, Ε΄ 3,1-4, Ε΄ 10,11-22, Ε΄ 17,5,7-9, Ε΄ 20,16-17, Ε΄ 32,7,10-11, Ε΄ 24,14-15, Ε΄ 26,6-7, Ε΄ 34,7-8, 35,10,14-15, Ε΄ 36,19-21, Ε΄ 37,1-3, Ε΄ 44,18-19,20, Ε΄ 46,20-21, Ϛ΄ 58,4, Ϛ΄ 59,12, Ϛ΄ 66,2, Ϛ΄ 68,3,6,13-14, Ϛ΄ 70,8, Ϛ΄ 71,2-4,11-13, Ϛ΄ 77,1, Ϛ΄ 79,12-17,20-23, Ϛ΄ 72,5-6,12, Ϛ΄ 75,13, Ϛ΄ 76,12-13,13-14, Ϛ΄ 90,21, Ϛ΄ 91,6-8, Ϛ΄ 95,6-7, Ζ΄ 108,14-17, Ζ΄ 119,5,14, Ζ΄ 121,11-12, Ζ΄ 127,13,20-22, Ζ΄ 130,1-3, Ζ΄ 133,4-5, Ζ΄ 142,1-2,11-12, Ζ΄ 143,12, Η΄ 154,23, Η΄ 163,21-22, Η΄ 166,24-167,4, Η΄ 185,19-186,11, Η΄ 170,11-12, Η΄ 171,1-2,14-15, Η΄ 175,16-17, Η΄ 185,8, Η΄ 189,18, Θ΄ 255,4-11, Θ΄ 256,3-4, Θ΄ 234,8-12, Ι΄ 271,9,11,15, Ι΄ 283,15-16, Ι΄ 298,14,17-18,19, Ι΄ 303,8-10, Ι΄ 304,22-24.

[1553] Απαραίτητο είναι να σημειωθεί ότι οι *στοχασμοί* αυτοί πραγματοποιούνται από έναν *εξωδιηγητικό αφηγητή* (εκτός διηγήσεως), ο οποίος δεν συνιστά πρόσωπο της αφήγησης. Σχετικά βλ. στο παρόν, 66.

Η παρουσία ενός *εξωδιηγητικού αποδέκτη της αφήγησης* προκύπτει και από την ύπαρξη *στοχασμών*, τους οποίους εκθέτει ο αφηγητής σε διάφορα σημεία της αφήγησής του.

Ο *αφηγητής* της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας στοχάζεται* ότι οι Οθωμανοί διαρκώς θα επιτίθενται στους Χριστιανούς και δεν θα σταματήσουν, έως ότου αυτοί αισθανθούν φόβο Θεού. Επεκτείνοντας τον στοχασμό του υποστηρίζει ότι οι Χριστιανοί, οι οποίοι βαπτίστηκαν στο όνομα της Αγίας Τριάδας, επειδή καταφρονούν το Βάπτισμα και ασεβούν προς τον Θεό, παραδόθηκαν και τιμωρούνται από τους ασεβείς, καθώς αυτός ήταν ο ορθός και ο δίκαιος ορισμός του Θεού: *ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, καὶ οὐ παύσονται, ἄχρις ἂν ἡμεῖς τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον ἐν νῷ λάβωμεν ... εἰς τὸ Θεῖον ἡμεῖς ἀσεβοῦντες, βάπτισμα ... καταφρονοῦντες ... τοῖς ἀσεβέσι παρεδόθημεν καὶ δικαίως ... κολαζόμεθα, τοῦ Θεοῦ τοῦτο καλῶς καὶ δικαίως ὁρίσαντος*[1554].

Στην αφήγηση του Σφραντζή προβάλλεται από τον αφηγητή ο *στοχασμός* ότι η εμφύλια σύγκρουση των *δεσποτών* της Πελοποννήσου προκάλεσε τη μήνι του δημιουργού του σύμπαντος, του ισχυρότερου αφέντη της γης, του αδελφού και αφέντη του τόπου, του Θεού: *Ἐκατόρθωσαν ... ἀπῆραν κατ᾽ αὐτῶν Θεὸν <τὸν> τοῦ παντὸς ποιητήν, αὐθέντην τὸν ἐπὶ γῆς ἰσχυρότερον καὶ ἀδελφὸν καὶ αὐθέντην ἐντὸς τοῦ τόπου ... καὶ τοιούτους*. Επεκτείνοντας τον *στοχασμό* του, ο αφηγητής παρατηρεί ότι οι δύο αδελφοί δεν έλαβαν υπόψιν τους το αψευδές του λόγου *ὅτι ‘πάσα οἰκία μερισθεῖσα κάθ᾽ ἑαυτὴν ἐρημοῦται*, καθώς και τον λόγο *πρὸς τοὺς δύο οὐδ᾽ Ἡρακλῆς* (*στοχασμοί με σχόλια και παράθεση τμημάτων από την Αγία Γραφή*)[1555].

Περνώντας στην αφήγηση του Κριτοβούλου εκεί προβάλλεται από τον αφηγητή ο *στοχασμός* ότι ο πόλεμος προκαλεί δυσχέρειες και μεταβολή των καταστάσεων (*καὶ τὰς ἀναφυομένας δὴ τῷ πολέμῳ δυσχερείας καὶ τύχας ὡς τὰ πολλά*[1556]).

Ολοκληρώνοντας, *στοχασμό* του αφηγητή αποτελεί και το ακόλουθο τμήμα της αφήγησης των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν: Χρὴ οὖν διασκοπεῖσθαι περὶ τῆς κινήσεως ταύτης τῶν ὑδάτων τῆδ᾽ ἐπισκεπτομένους ... Ταῦτα μὲν οὖν ἐς τὴν τῶν ὑδάτων τοῦ*

[1554] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 23.8.16-21 (177).
[1555] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 39.3.20-26 (152).
[1556] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 17.2.11-12 (35).

ὠκεανοῦ κίνησιν καὶ ἐπὶ πλεῖστον δὲ τῆσδε τῆς θαλάσσης ἐς τοσοῦτον ἀπερρίφθω[1557].

Γ) *Συναίσθηση αφηγηματικής λειτουργίας εκ μέρους του αφηγητή*[1558]

Την ύπαρξη ενός *εξωδιηγητικού αποδέκτη της αφήγησης* πιστοποιούν και οι διατυπώσεις εκείνες του αφηγητή, από τις οποίες προκύπτει ότι αυτός έχει συναίσθηση της *αφηγηματικής λειτουργίας* που επιτελεί.

Σε πολλά σημεία της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* είναι εμφανές ότι ο αφηγητής έχει πλήρη συναίσθηση της *αφηγηματικής λειτουργίας* που επιτελεί. Χαρακτηριστική είναι η διατύπωση: *Ταῦτα ἃ γράφω μετὰ τὴν τῆς Πόλεως ἅλωσιν, οὐκ ἔξεστί μοι γράφειν· οὐ γὰρ ἦν πρέπον χρονογραφεῖν μοι νίκας καὶ ἀνδραγαθήματα τυράννου δυσσεβοῦς καὶ ἐχθροῦ ἀσπόνδου καὶ ὀλετῆρος τοῦ γένους ἡμῶν*[1559] *ἀλλὰ τὸ πεῖσάν μοι γράφει ἐστὶ τοῦτο, ὃ λέξων ἔρχομαι* (***προγραμματική δήλωση***[1560])[1561].

Ακολούθως, στην αφήγηση του Σφραντζή ο αφηγητής λέει ρητά *καὶ παραλείπω τὴν ὕβριν*[1562], καθώς και *ἀλλ᾽ ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπανέλθωμεν τοῦ λόγου*[1563], διατυπώσεις που καθιστούν σαφή την παρουσία του αφηγητή, τη συναίσθηση εκ μέρους του της *αφηγηματικής λειτουργίας* που επιτελεί, καθώς και την ύπαρξη ενός *εξωδιηγητικού αποδέκτη*, στον οποίον και απευθύνεται .

[1557] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 88,18-90,7. Για τα ζητήματα αυτά βλ. στο παρόν, 184-186.

[1558] Απαραίτητο είναι να σημειωθεί ότι όλα τα παραδείγματα που ανήκουν σε αυτήν την κατηγορία αφορούν σε έναν *εξωδιηγητικό αφηγητή* (εκτός διηγήσεως), ο οποίος δηλ. δεν συνιστά πρόσωπο της αφήγησης. Σχετικά βλ. στο παρόν, 66.

[1559] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 42.14.19-20 (401).

[1560] Ο όρος *προγραμματική δήλωση* αναφέρεται σε λόγους του αφηγητή για το τι έχει σκοπό να αφηγηθεί στη συνέχεια της αφήγησης.

[1561] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 42.14.19-20 (401). Επίσης, βλ. Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 12.6.1-5 (75), 16.4.4-6 (95), 17.79-11 (111), 19.10.14 (129), 21.4.15 (143), 22.10.9-11 (165), 23.9.11-12 (181), 24.3.1-4 (185), 25.2.15 (201), 25.3.3-5 (205), 27.1.12-13 (223). 33.8.13-15 (287), 34.1.5-6 (293), 36.1.1-3 (315), 37.7.23-26 (325), 38.13.3-4 (343), 43.10.4 (409).

[1562] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 34.8.27 (126).

[1563] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 36.14.15 (142). Επίσης, βλ. Σφραντζής, *Χρονικόν*, πρόλογος, 6-7 (4), 17.1.21-22 (40), 18.1.22-23 (46), 18.7.25 (50), 31.2.20 (108), 35.7.11 (132), 44.2.22 (180).

Ενσυνείδητη παρουσία αφηγητή γίνεται αντιληπτή και στην αφήγηση του Κριτοβούλου με τη διατύπωση *καὶ τούτων μὲν ἅλις, τῶν δὲ προκειμένων ἐχώμεθα*[1564].

Τέλος, στην αφήγηση του Χαλκοκονδύλη ο αφηγητής με πλήρη συναίσθηση της *αφηγηματικής λειτουργίας* που επιτελεί, λέει: *ἐπάνειμι δὲ ἐπ' ἐκεῖνα τῆς ἀφηγήσεως, ὅθεν ταύτη ἀπετραπόμεθα*[1565].

Δ) *Συλλογική συμμετοχή*[1566]

Η δήλωση εκ μέρους του αφηγητή για *συλλογική συμμετοχή* (συμπεριλαμβανομένου δηλ. και του ιδίου) στα αφηγούμενα γεγονότα μας βοηθά να εντοπίσουμε την ύπαρξη ενός *εξωδιηγητικού αποδέκτη της αφήγησης*.

Ο αφηγητής της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* τονίζει ότι οι Οθωμανοί επετίθεντο και αιχμαλώτιζαν Χριστιανούς, καθώς ο Θεός είχε αποφασίσει αυτήν την εξέλιξη των γεγονότων εξαιτίας των αναρίθμητων και βαρύτατων αμαρτημάτων του γένους των Χριστιανών, στο οποίο προφανώς με τη χρήση της προσωπικής αντωνυμίας *ἡμῶν* εντάσσει τόσο τον εαυτό του, όσο και έναν *εξωδιηγητικό αποδέκτη της αφήγησής του*: *Καὶ κατὰ τῶν χριστιανῶν ὁρμῶντες ὡς πρόβατα τούτους ἐζώγρων, ἀῤῥήτοις Θεοῦ κρίμασι τοῦτο καθ' ἡμῶν τὸ ψήφισμα δεδωκότος ἕνεκα πλήθους ἁμαρτιῶν τοῦ ἡμετέρου γένους*[1567].

Περνώντας στην αφήγηση του *Χρονικοῦ*, παρατηρούμε ότι ο αφηγητής (και προφανώς και ένας *εξωδιηγητικός αποδέκτης της αφήγησής του*) είναι κοινωνός της τραγικής μοίρας των κατοίκων της Βασιλεύουσας σε τρία τμήματα της αφήγησής του: α) *ἀλλὰ διὰ τὸ ... καὶ τοιαύτη καὶ τοσαύτη συμφορὰ ἡμῶν*[1568], β) *καὶ ἐστάθη …*

[1564] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 3.8.14 (15). Βλ. επίσης, Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 6.1.27 (18)-4.24 (19), Α΄ 29.2.27-28 (43), Α΄ 29.8.4 (45).

[1565] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 90,10-11. Επίσης, βλ. Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 43,14-15. Βλ. επίσης, Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 23,21, Ε΄ 46,10-11, Ε΄ 56,13-16, Ε΄ 57,6-8, Ε΄ 53,22, Ε΄ 54,3, Ϛ΄ 63,13, Ϛ΄ 75,17, Ϛ΄ 93,7, Ζ΄ 105,10, Ζ΄ 106,10, Θ΄ 211,13, Θ΄ 256,13.

[1566] Απαραίτητο είναι να σημειωθεί ότι και σε αυτήν την περίπτωση η αφήγηση πραγματοποιείται από έναν *εξωδιηγητικό αφηγητή*. Σχετικά βλ. στο παρόν, 66.

[1567] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 23.8.6-8 (177).

[1568] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 23.4.26-29 (80).

ἐπελθοῦσαι αἱ συμφοραὶ εἰς πάντας ὁμοῦ[1569], γ) *καὶ σήμερον νὰ ἴδωμεν … ἰδοὺ εὑρεῖν θέλομεν πλεύσιμον*[1570].

Επίσης, ο αφηγητής των *Ἱστοριῶν* πληροφορεί τον *εξωδιηγητικό αποδέκτη της αφήγησής του* ότι *ἐν δὲ τοῖς ὑστέροις καὶ πρὸ ἡμῶν* (προφανής η *συλλογική συμμετοχή* του αφηγητή και ενός *εξωδιηγητικού αποδέκτη της αφήγησής του* από την προσωπική αντωνυμία) *ὀλίγον καιροῖς καὶ βασίλειον κατέστη ἑνὸς τῶν ἐκ τοῦ βασιλείου γένους Ῥωμαίων τῶν Κομνηνῶν*[1571].

Τέλος, στην αφήγηση των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν* αναφέρεται χαρακτηριστικά: *τοῦτο μὲν ἐν Βυζαντίῳ γενέσθαι ἐπυθόμεθα*[1572] και *ὧν ἡμεῖς ἴσμεν*[1573], διατυπώσεις, από τις οποίες είναι προφανής η *συλλογική συμμετοχή* του αφηγητή και ενός *εξωδιηγητικού αποδέκτη της αφήγησής του* στα εξιστορούμενα γεγονότα.

Ε) ***Λοιπές επεξηγήσεις αφηγητή*** (*ἤγουν, λέγω, δηλονότι, ἤτοι*)[1574]

Ένα ακόμα στοιχείο που αναδεικνύει την ύπαρξη ενός *εξωδιηγητικού αποδέκτη της αφήγησης* είναι η παροχή επεξηγήσεων εκ μέρους του αφηγητή.

Στην αφήγηση του Δούκα ο *αφηγητής* εξηγεί στον *αποδέκτη της αφήγησής του* ότι οι Οθωμανοί της Λυκαονίας είχαν την ηγεμονία των μακρινότερων περιοχών, όπως της Λυκαονίας, της Καππαδοκίας, της Γαλατίας, της Παμφυλίας, της Αρμενίας, του Ελενόποντου, της Πισιδίας, της Λυκίας, της Κοίλης Συρίας και άλλων περιοχών: *Οἱ δὲ Τοῦρκοι ἐγκάτοικοι Λυκαονίας ὄντες τὰ ἐπέκεινα ἦρχον, ἤτοι Λυκαονίαν, Καππαδοκίαν, Γαλατίαν, Παμφυλίαν, Ἀρμενίαν, Ἑλενόποντον, Πισιδίαν, Λυκίαν, Κοίλην Συρίαν καὶ ἕτερα*[1575].

Ακολούθως, στο *Χρονικὸν* παρατίθεται ότι η σύζυγος του Κυπριανού έθεσε ως πρότυπο προς μίμηση για τον εαυτό της την αρετή και τον ενάρετο βίο της οσίας

[1569] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 33.5.25-26 (120).
[1570] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 35.1.12-14 (130).
[1571] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Δ΄ 1.4.25-26 (152).
[1572] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ι΄ 304,25.
[1573] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 66,8. Για τα ζητήματα αυτά βλ. στο παρόν, 103-104.
[1574] Απαραίτητο είναι να σημειωθεί ότι και σε αυτές τις περιπτώσεις η αφήγηση πραγματοποιείται από έναν *εξωδιηγητικό αφηγητή*. Σχετικά βλ. στο παρόν, 66.
[1575] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 2.2.21-23 (33). Βλ. ακόμα Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 13.1.6-7 (75), 13.2.16-17 (75), 23.4.6-7,11-13 (173), 26.2.14-17 (217), 28.14.20-21 (245), 29.4.8-9 (247), 32.2.18-19 (273), 36.7.7-8 (321), 37.1.15 (321).

Θωμαΐδας και παρέμεινε πιστή στη δέσμευσή της αυτή έως το τέλος του βίου της. Ο αφηγητής διευκρινίζει ότι αναφέρεται στη σύζυγο του Κυπριανού λέγοντας: *Κυπριανοῦ δὲ γυνὴν λέγω*[1576]. Στο πλαίσιο της ίδιας αφήγησης διευκρινίζεται ότι ο σουλτάνος εκδιώχθηκε από το Βελιγράδι και παρέχονται επιπλέον επεξηγήσεις για την ταυτότητα των προσώπων που τον εξεδίωξαν: *τῶν εἰς αὐτὸ ἐλθόντων εἰς βοήθειαν, τοῦ Ἰάγκου δηλονότι καὶ τοῦ Καπιστριάνου καὶ ἑτέρων ἀξιόλογων ἀνδρῶν*[1577].

Επίσης, στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν* αναφέρεται ότι ο σουλτάνος θέλησε να οικοδομήσει δύο φρούρια στη Χερσόνησο και να αποκλείσει τον πορθμό και τη θάλασσα του Ελλησπόντου και του Ευξείνου Πόντου: *μετά δὲ τοῦτο ἔδοξεν αὐτῷ σκοπουμένῳ … τοῦ τε Εὐξείνου Πόντου καὶ Ἑλλησπόντου φημί,* (*επεξήγηση αφηγητή*) *εἴσω ποιήσασθαι καὶ ἀσφαλίσασθαι ταύτην καλῶς κλείσαντι τὸν πορθμὸν ἵνα μὴ ἡ ταύτης … ληστεύηται ... ὁ βασιλεύς*[1578].

Ολοκληρώνοντας, ο *αφηγητής* των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν* επεξηγεί ότι τα γεγονότα, τα οποία πρόκειται να μνημονεύσει, αφορούν στην καταστροφή των Ελλήνων και στον άνευ προηγουμένου θρίαμβο των Οθωμανών (*τῆς τε Ἑλλήνων φημὶ τελευτῆς τὰ ἐς τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἐπισυμβεβηκότα, καὶ Τούρκων ἐπὶ μέγα δυνάμεως καὶ ἐπὶ μέγιστον τῶν πώποτε ἤδη ἀφικομένων*[1579])· μάλιστα τονίζει ρητά τις πληροφορίες που έχει συλλέξει από άλλους και τις έχει αξιοποιήσει στην αφήγησή του (*Κελτοὺς δέ, φασί τινες*[1580], *ἥ δὴ λέγεται*[1581]).

[1576] Σφραντζής, *Χρονικόν,* 18.3.14-15 (48).

[1577] Σφραντζής, *Χρονικόν,* 37.13.21-22 (146). Βλ. επιπλέον Σφραντζής, *Χρονικόν,* 3.1.6-9 (6), 16.7. 5-8 (40), 17.1.15-16 (40), 27.1.4-5 (96), 30.1.21 (102), 35.11.20-21 (134).

[1578] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Δ΄ 14.3.11-14.4.19 (174). Βλ. επιπροσθέτως Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι* Α΄ 5.2.13-14 (17), Α΄ 5.5.2-6 (18), Α΄ 27.5.31-33 (42), Α΄ 29.4.16 (44), Α΄ 34.2.3-4 (49), Α΄ 42.2.2-3 (56), Α΄ 52.2.14-15 (65), Α΄ 67.4.24-25 (75), Β΄ 2.3.21-22 (91), Β΄ 7.2.7-10 (96), Γ΄ 3.11.19-22 (121), Γ΄ 6.5.6-8 (125), Γ΄ 17.5.7-8 (140), Δ΄ 1.2.11-12 (152), Δ΄ 8.3.17-18 (164), Δ΄ 10.4.8-9 (167), Δ΄ 11.5.6-7 (170), Δ΄ 12.9.10-11 (172), Δ΄ 14.3.14-15 (174), Ε΄ 3.2.14-16 (184), Ε΄ 5.4.20-21 (186), Ε΄ 9.1.2-4 (193), Ε΄ 10.3.26-28 (194), Ε΄ 10.6.19-21 (195), Ε΄ 16.4.3-4 (204,) Ε΄ 17.2.7 (205).

[1579] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 1,6-2,2.

[1580] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 84,19.

[1581] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 104,16. Βλ. ακόμα Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 8,20,9,1-2, Α΄ 17,20,18,7, Α΄ 21,8, Α΄ 23,6,24,1,7, Α΄ 24,11,25,12 Α΄ 30,7,31,9-10, Α΄ 31,17-18,24, Α΄ 35,17, Α΄ 39,17,40,13, Α΄ 46,1, Α΄ 50,6,10,14, Α΄ 51,23,52,2,10, Α΄ 88, Α΄ 90,13, Α΄ 94,10,13,17, Α΄ 96,20-96,2, Α΄ 98,12, Α΄ 100,11-5, Α΄ 102,14-15,18, Α΄ 108,20, Α΄ 110,21-4, Α΄ 116,9-10, Α΄ 118,11,12,17, Α΄ 120,11,15-17, Α΄ 126,9-10, Α΄ 128,17-18,19, Α΄ 128,17, Α΄ 132,7, Α΄ 146,1-2, Α΄ 148,8, Β΄ 186,1-2, Β΄ 188,11-12,13, Β΄ 188,14-16, Β΄ 230,11, Β΄ 226,10-11, Β΄ 228,15-17, Β΄ 196,3-4,5-6,6-7, Β΄ 226,9, Β΄ 202,16-18, Β΄ 218,6, Β΄ 204,18, Β΄ 214,5, Β΄ 224,18-20, Β΄ 240,13-242,8,Γ΄ 110,3,9-10, Γ΄ 124,15-16,23, Γ΄126,8-10, Γ΄ 131,13, Γ΄ 135,6, Γ΄ 137,22,138,3,19,139,7, Γ΄ 138,20, Γ΄ 149,24,150,4,12, Γ΄ 151,1, Γ΄ 152,18,153,17,20,23, Γ΄ 154,15,Γ΄ 284,21-23, Γ΄ 290,5-8, Γ΄ 292,18, Γ΄ 292,23, Γ΄ 294,8-9,10, , Γ΄ 262,10-11, Γ΄ 262,4, Γ΄ 272,10, Γ΄ 272,19-20, Γ΄ 282,1, Γ΄ 284,6, Γ΄ 300,8-9, Γ΄ 300,13, Γ΄ 306,2, Γ΄330,21-23,Ε΄ 11, Ε΄ 38,8-9, Ε΄ 17,18, Ε΄ 42,7, Ε΄ 53,19, Ε΄ 54,16, Ε΄ 93,13, Ε΄ 95,3-4, Ε΄ 97,15, Ϛ΄ 71,2-4, Ϛ΄ 76,12, Ϛ΄ 77,1, Ϛ΄ 79,16-17,19,23, Ϛ΄ 95,5, Ζ΄ 101,19, Ζ΄ 104,11, Ζ΄

Ζ) *Υπενθυμίσεις*[1582]

Σαφέστατη απόδειξη της ύπαρξης *εξωδιηγητικού αποδέκτη της αφήγησης* συνιστούν και οι *υπενθυμίσεις*, στις οποίες προβαίνει ο αφηγητής στην πορεία της αφήγησης.

Στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* αναφέρεται ο ηγεμών των Τουρκομάνων Οζούν Χασάν και στη ροή της αφήγησης ο αφηγητής αναφέρεται σε εκείνον εκ νέου και *υπενθυμίζει* στον *εξωδιηγητικό αποδέκτη της αφήγησής του* ότι πρόκειται για το ίδιο πρόσωπο, στο οποίο είχε αναφερθεί σε προηγούμενο σημείο της αφήγησης (*Ὁ δὲ προῤῥηθεὶς Οὐζοῦν Χασὰν ἡγεμών*[1583]).

Ανάλογη *υπενθύμιση* εντοπίζεται και στο *Χρονικόν*. Το *δρων πρόσωπο-Σφραντζής*, φθάνοντας στον Μορέα, βρισκόταν υπό τις διαταγές του Ιωάννη Η΄ Παλαιολόγου, αλλά επιθυμούσε να έχει την αγάπη και τη συμπόνια του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου, ποθούσε δηλ. να τεθεί υπό την υπηρεσία εκείνου (*Ἐρχόμενοι δὲ εἰς τὸν Μορέαν, τοῦ μὲν ὑπῆρχον τελείως ὑποχείριος, ὡς προεῖπον, πρὸς δὲ τὸν ἀγάπη καὶ ἐλπίδι προσαπέβλεπον*[1584]). Στην περίπτωση αυτή η *υπενθύμιση* έγκειται στο ότι ο αφηγητής επαναλαμβάνει ότι, ενώ βρισκόταν υπό τις διαταγές του Ιωάννη Η΄ Παλαιολόγου, επιθυμούσε να έχει την αγάπη και τη συμπόνια του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου, στοιχείο που επιβεβαιώνει και την ύπαρξη *εξωδιηγητικού αποδέκτη της αφήγησης*.

Περνώντας στην ιστορική αφήγηση του Κριτοβούλου, ο αφηγητής των *Ἱστοριῶν* αναφερόμενος στην Πελοπόννησο υπογραμμίζει, ότι αυτή, όπως έχει αναφερθεί και σε προηγούμενο σημείο της αφήγησης, ευρίσκεται σε καλό σημείο, για να κατευθυνθεί κάποιος στην Ιταλία, έχει ασφαλείς λιμένες και αποτελεί ορμητήριο στρατευμάτων και πλοίων (*καλῶς τε παράπλου κειμένην τῆς Ἰταλίας, ὡς ἔφην, καὶ*

112,5, Ζ΄ 122,3, Ζ΄ 129,4, Ζ΄ 137,10, Ζ΄ 145,9, Ζ΄ 146,2-3, Η΄ 147,13, Η΄ 150,2, , Η΄ 151,16, Η΄ 155,24, Η΄ 156,23-24, Η΄ 157,3-4, Η΄ 158,22, Η΄ 162,15-22, Η΄ 163,1-4, Η΄ 165,18, Η΄ 169,2,4,16, Η΄ 171,13, Η΄ 177,1 Η΄ 178,9, Η΄ 182,11, Η΄ 185,9-13,17-18, Η΄ 186,12-13,22, Η΄ 187,7, Η΄ 189,10, Η΄ 192,14-15, Η΄ 200,8,12, Η΄ 201,9-10,18, Θ΄ 206,8, Θ΄ 211,13, Θ΄ 212,3, Θ΄ 213,16, Θ΄ 222,14, Θ΄ 223,21-22, Θ΄ 224,13-14,Θ΄ 230,13-14, Θ΄ 233,8, Θ΄ 237,16, Θ΄ 239,10, Θ΄ 242,10-11,Θ΄ 249,11, Θ΄ 251,6, Θ΄ 258,3,9,24-25, Θ΄ 261,11, Θ΄ 263,4, Ι΄ 267,14-15, Ι΄ 271,5, Ι΄ 275,12-13,22-23, Ι΄ 277,8-12, Ι΄ 278,18-19, Ι΄ 280,17,20-21, Ι΄ 282,6-7,7-8, Ι΄ 287,3,14-15, Ι΄ 299,20, Ι΄ 304,3.

[1582] Απαραίτητο είναι να σημειωθεί ότι και σε αυτές τις περιπτώσεις η αφήγηση πραγματοποιείται από έναν *εξωδιηγητικό αφηγητή*. Σχετικά βλ. στο παρόν, 66.

[1583] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 45.18.19 (429).

[1584] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 16.1.12-13 (36) [15.2.1-3 (32)].

λιμένας ἔχουσαν ἀσφαλεῖς καὶ ὁρμητήριον οὖσαν τῷ πολέμῳ στρατευμάτων τε πολλῶν καὶ νεῶν[1585]). Η *υπενθύμιση* αυτή σαφώς και προϋποθέτει την ύπαρξη ενός *εξωδιηγητικού αποδέκτη της αφήγησης*, ο οποίος κατά τον τρόπο αυτόν θα ανασύρει στη μνήμη του τις πληροφορίες που ήδη κατέχει για την Πελοπόννησο από προγενέστερο σημείο της αφήγησης.

Τέλος, η ύπαρξη *εξωδιηγητικού αποδέκτη της αφήγησης* τεκμηριώνεται και στην αφήγηση του Χαλκοκονδύλη μέσω μίας *υπενθύμισης προσώπου*, η οποία αφορά στο πρόσωπο του καρδινάλιου Ισιδώρου Σαρματίας: *καὶ καρδινάλιος ὁ Ἰσίδωρος Σαρματίας, οὗ πρότερον ἐμνήσθην*[1586].

Η) *Ταυτοποιήσεις*[1587]

Στη «διευκόλυνση» του *εξωδιηγητικού αποδέκτη της αφήγησης* αποσκοπεί ο αφηγητής και δια της χρήσης *ταυτοποιήσεων* στο πλαίσιο της αφήγησης.

Στη *Βυζαντινοτουρκικῆ Ἱστορία* μνημονεύεται ο αυτοκράτορας Ιωάννης Η΄ ως υιός του Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγου: *Ἰωάννου τοῦ χρηματίσαντος βασιλέως, τοῦ βασιλέως Μανουὴλ υἱοῦ*[1588].

Στο ίδιο πνεύμα, στο *Χρονικὸν* του Σφραντζή αναφέρεται ο κουνιάδος του Θωμά Παλαιολόγου και υιός του πρίγκιπα Κεντυρίωνα, Ιωάννης Ασάν: *τοῦ γυναικαδελφοῦ αὐτοῦ, Κεντυρίωνος υἱοῦ τοῦ πριγκίπου*[1589].

Ταυτοποίηση προσώπου στην αφήγηση του Κριτοβούλου προς «διευκόλυνση» του *εξωδιηγητικού αποδέκτη της αφήγησης* αποτελεί η αναφορά στον Βαγιαζήτ ως προπάππο του σουλτάνου Μωάμεθ Β΄: *κατὰ Παϊαζήτεω τοῦ προγόνου τοῦ βασιλέως* [1590].

Τέλος, στην αφήγηση των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν ταυτοποιείται* το πρόσωπο του Ομάρ ως υιού του Τουραχάν*: Ὁμάρης ὁ Τουραχάνεω παῖς*[1591].

[1585] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Γ΄ 1.5.6-8 (119).
[1586] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Η΄, 158,21-23. Για τα ζητήματα αυτά βλ. στο παρόν, 132-134.
[1587] Απαραίτητο είναι να σημειωθεί ότι και σε αυτές τις περιπτώσεις η αφήγηση πραγματοποιείται από έναν *εξωδιηγητικό αφηγητή*. Σχετικά βλ. στο παρόν, 66.
[1588] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 19.9.4-5 (129).
[1589] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 37.5.19-20 (144).
[1590] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Δ΄ 4.3.3-4 (158).
[1591] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ϛ΄ 92,18-19.

Η ίδια αφηγηματική λειτουργία (αυτή της «διευκόλυνσης» του *εξωδιηγητικού αποδέκτη της αφήγησης*) επιτελείται και με τις *ταυτοποιήσεις τόπων*. Πιο συγκεκριμένα, στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* αναφέρεται ότι στο άκρο της Κωνσταντινούπολης οικοδομήθηκε ένα φρούριο, το καλούμενο της Χρυσής Πύλης: *το καλούμενον Χρυσεία Πύλη πολίχνιον*[1592].

Ταυτοποίηση τόπου εντοπίζεται και στην αναφορά του αφηγητή του *Χρονικοῦ* στη μονή του Αγίου Νικολάου, η οποία, όπως πληροφορείται ο *εξωδιηγητικός αποδέκτης της αφήγησης* καλείται *τοῦ Ταρχανιώτου* (*τὸ τοῦ ἁγίου Νικολάου κάθισμα τὸ ἐπονομαζόμενον τοῦ Ταρχανιώτου*[1593]).

Επίσης, στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν* δηλώνεται στον *εξωδιηγητικό αποδέκτη της αφήγησης* ότι ο ποταμός Ερυγών αποκαλείται τώρα Βρύνος (*Ἐρυγὼν ποταμός, ὃς τῇ ἐπιχωρίῳ φωνῇ νῦν Βρῦνος καλεῖται*[1594]).

Ολοκληρώνοντας, *ταυτοποιήση τόπου* εντοπίζεται και στο χωρίο των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν*, όπου δηλώνεται στον *εξωδιηγητικό αποδέκτη της αφήγησης* ότι η μητρόπολη της Παιονοδακίας ήταν το ονομαζόμενο Σιβίνιο (*μητρόπολις δὲ αὐτῶν τὸ Σιβίνιον καλούμενον*[1595]).

Θα πρέπει να αναφερθεί ότι στις εξεταζόμενες ιστορικές αφηγήσεις εντοπίζονται και *ταυτοποιήσεις χρηστικών αντικειμένων* και *εννοιών*, οι οποίες επίσης αποδεικνύουν την ύπαρξη ενός *εξωδιηγητικού αποδέκτη της αφήγησης*. Πιο συγκεκριμένα, ο *αφηγητής* της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* διευκρινίζει ότι το όνομα του φρουρίου Πασκεσέν αποδίδεται στην ελληνική γλώσσα με τον όρο «κεφαλοκόπτης»: *τοῦ κάστρου Πασκεσὲν ... ἐξελληνιζόμενον δὲ ἑρμηνεύεται κεφαλοκόπτης* (*ταυτοποίηση έννοιας*)[1596].

Ταυτοποίηση έννοιας συνιστά και η διευκρίνιση του αφηγητή του *Χρονικοῦ* ότι οι *ρογατόροι* υπόκεινται στον διοικητικό έλεγχο και στην εξουσία του *μεγάλου κοντοσταύλου: ἐπεὶ καὶ τοὺς ῥογατόρους νῦν ἐκεῖνος ἄρχει, ὅπερ ἔνι ὑπηρεσία τοῦ αὐτοῦ ὀφφικίου*[1597].

[1592] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 45.11.10 (425).
[1593] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 41.7.6-7 (170).
[1594] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Ε΄ 6.3.9-10 (189).
[1595] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 31,4-5.
[1596] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 34.7.10-11 (301).
[1597] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 34.8.5-6 (128).

Τέλος, στην αφήγηση του Χαλκοκονδύλη μνημονεύεται ότι οι Αλανοί διέθεταν χάλκινα όπλα, τα Αλανικά (*καὶ ὅπλα ἐπιτηδεύουσιν ἀπὸ χαλκοῦ, τὰ Ἀλανικὰ καλούμενα*[1598]), αναφορά που συνιστά *ταυτοποίηση χρηστικού αντικειμένου* και αποδεικνύει την ύπαρξη ενός *εξωδιηγητικού αποδέκτη της αφήγησης*.

Θ) *Αναλήψεις*[1599]

Στις τέσσερις υπό εξέταση αφηγήσεις ανιχνεύονται και πολλά παραδείγματα *αναλήψεων*, οι οποίες φυσικά προορίζονται για τη «διευκόλυνση» της πρόσληψης του αφηγηματικού υλικού από έναν *εξωδιηγητικό αποδέκτη*.

Πιο συγκεκριμένα, στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* αναφέρεται ότι ο Βαγιαζήτ αποκεφάλισε παλαιότερα στο Ικόνιο τον πατέρα του Καραμάν: *Ὁ γὰρ αὐτὸς Παγιαζὴτ ἀποκεφάλισέ πότε ἐν Ἰκονίῳ τὸν πατέρα τοῦ ῥηθέντος Καραμάν*[1600].

Ο *αφηγητής* του *Χρονικοῦ* με τη σειρά του αναφέρεται *αναδρομικά* στην επίθεση του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλιολόγου εναντίον της Πάτρας, στην οποία συμμετείχε και το *δρων πρόσωπο-Σφραντζής*. Την εποχή εκείνη ο Μάρκος ήταν ιερέας, ενώ μετέπειτα κατέστη *λεγάτος* και *αποκρισιάριος* και εστάλη από τον Πάπα Ευγένιο στον Ιωάννη Η΄ Παλαιολόγο: *ἐν ᾧ δὴ κατέργῳ ἦν καὶ ὅ ποτε μὲν ἐν τῇ Πάτρᾳ κανόνικας Μάρκος, ὅταν ἀπήλθομεν κατ΄ αὐτῆς, γεγονὼς δὲ λεγᾶτος παρὰ τοῦ πάπα Εὐγενίου τοῦ συγγενοῦς αὐτοῦ καὶ παρ΄ ἐκείνου καὶ ἀποκρισιάριος εἰς τὸν βασιλέα*[1601].

Το ίδιο φαινόμενο εντοπίζεται και στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν*, όπου επισημαίνεται η ανεπιτυχής ενέργειά του Μουράτ Β΄, πατέρα του Μωάμεθ Β΄, να καταλάβει κατά το παρελθόν το φρούριο Κρουές: *τοῦτο πολυτρόπως πρώην πειράσας ὁ τοῦ βσιλέως πατὴρ καὶ ὅπλοις καὶ μηχαναῖς πετροβόλοις καὶ πολιορκίᾳ μακρᾷ οὐκ ἠδυνήθη δ΄ οὖν ὅμως ἑλεῖν· οὕτως ἀπόμαχον ἦν*[1602]. Και η *ανάληψη* αυτή δεν έχει κανέναν λόγο ύπαρξης, αν δεν υπάρχει ένας *εξωδιηγητικός αποδέκτης της αφήγησης*, ο

[1598] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Θ΄ 223,19-20. Για τις *ταυτοποιήσεις* βλ. αναλυτικά στο παρόν, 186-190.
[1599] Απαραίτητο είναι να σημειωθεί ότι οι *αναλήψεις* αυτές πραγματοποιούνται από έναν *εξωδιηγητικό αφηγητή*. Σχετικά βλ. στο παρόν, 66.
[1600] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 21.1.7-9 (141).
[1601] Σφραντζής, *Χρονικόν,* 22.12.24-27 (78).
[1602] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Ε΄ 12.1.19-22 (199).

οποίος με το περιεχόμενο της *ανάληψης* θα σχηματίσει πληρέστερη εικόνα για τα γεγονότα της ιστορικής αφήγησης.

Τέλος, στην αφήγηση του Χαλκοκονδύλη συντελείται μία *ανάληψη* για την προηγούμενη άφιξη του μηχανικού Ουρβανού στην Κωνσταντινούπολη, όπου διατελούσε υπό την υπηρεσία του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου, καθώς και για την προσχώρησή του στον σουλτάνο Μωάμεθ Β΄, ο οποίος του εξασφάλιζε τα προς το ζην. Γι' αυτόν τον λόγο ο Ούγγρος μηχανικός ανέλαβε το έργο της κατασκευής των κανονιών: *τηλεβολιστὴς δ' ἦν τοῦ βασιλέως τοὔνομα Ὀρβανὸς ... καὶ πρότερον παρ' Ἕλλησι διατρίβων, καὶ τούς τε Ἕλληνας ἀπολιπὼν δεόμενος βίου, ἀφίκετο παρὰ τὰς θύρας τοῦ βασιλέως· ὃς τότε δὴ μεμισθωμένος πολλοῦ παρεσκευάσατο τοὺς τηλεβόλους*[1603].

I) *Προλήψεις*[1604]

Σε απόλυτη αντιστοιχία με τις *αναλήψεις*, και οι *προλήψεις* προϋποθέτουν την ύπαρξη ενός *εξωδιηγητικού αποδέκτη της αφήγησης*, τον οποίον ακριβώς διευκολύνουν να «προσλάβει» όσο καλύτερα γίνεται το αφηγηματικό υλικό. Αναλυτικότερα, ο αφηγητής της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας προλέγει* ότι θα αποτύχουν όλα τα σχέδια του Θεολόγου Κόρακα εις βάρος των Βυζαντινών: *μᾶλλον δὲ Θεολόγου βουλεύματα, εἰ καὶ ἀληθῆ τὰ παρὰ πολλῶν λεχθέντα τότε, καθὼς καὶ τὸ τέλος ἔδειξεν, εἰς κενὸν μετεστράφησαν*[1605].

Στο ίδιο πνεύμα, στο *Χρονικὸν προλέγεται* ότι ο Μωάμεθ Β΄ ήταν αυτός που θα αιχμαλώτιζε και θα εξόριζε από την Κωνσταντινούπολη το *δρων πρόσωπο-Σφραντζή* και τους ομοθρήσκους του: *ὁ ὄγδοος Μεχεμέτης, ὃς δὴ καὶ ἡμᾶς ἠχμαλώτευσε καὶ ἐξέωσε τῆς Κωνσταντινουπόλεως*[1606].

Πρόληψη, η οποία αποδεικνύει την ύπαρξη ενός *εξωδιηγητικού αποδέκτη της αφήγησης*, στο πόνημα του Κριτοβούλου αποτελεί η αναφορά στην άλωση της

[1603] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Η΄ 151,12-16. Για τις *αναλήψεις* βλ. επίσης στο παρόν, 132-154.
[1604] Απαραίτητο είναι να σημειωθεί ότι οι *προλήψεις* αυτές πραγματοποιούνται από έναν *εξωδιηγητικό αφηγητή*. Σχετικά βλ. στο παρόν, 66.
[1605] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 22.8.8-9 (163).
[1606] Σφραντζής, *Χρονικόν,* 1.1.13-14 (4).

Κωνσταντινούπολης από τον Μωάμεθ Β΄: *ἃ πάντα ἐς ταὐτὸν ἔφερε καὶ χρηστὰς οἱ ὑπετίθει ἐλπίδας ἁλώσιμον εἶναι τὴν Πόλιν αὐτῷ*[1607].

Τέλος, στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν προλέγεται* ότι το φρούριο *Ρούμελι-Χισάρ* θα αποδειχθεί πολύτιμο αργότερα για τον Μωάμεθ Β΄ κατά την πολιορκία της Κωνσταντινούπολης (*μέγα δὲ προφέρειν αὐτῷ ἔμελλε καὶ ἐς τὴν Βυζαντίου πολιορκίαν*[1608]), *πρόληψη* η οποία απευθύνεται προφανώς στον *εξωδιηγητικό αποδέκτη της αφήγησης*.

Κ) *Παρεκβάσεις*[1609]

Ένα επιπλέον στοιχείο που επιβεβαιώνει την ύπαρξη ενός *εξωδιηγητικού αποδέκτη της αφήγησης* είναι οι *παρεκβάσεις*, οι οποίες παρέχουν ακριβώς επιπλέον πληροφορίες σε εκείνον αναφορικά με πρόσωπα, ομάδες προσώπων, αντικείμενα, τόπους, θεσμούς κ.λπ. που εμφανίζονται στην αφήγηση.

Αναλυτικότερα, ο αφηγητής της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* μνημονεύει το στρατιωτικό σώμα των *γενιτζάρων*, ενώ στο αφηγηματικό *παρόν* ο λόγος αφορά στην απελευθέρωση του Μουσταφά και του Τζινεήτ κατ' εντολήν του Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγου, καθώς και στην αναγόρευση του Μουσταφά ως διοικητή της Θράκης. Στο πλαίσιο της αφήγησης διευκρινίζεται εν είδει παρεκβάσεως ο τρόπος ένταξής τους στον οθωμανικό στρατό, η μεθοδολογία δράσης τους, οι στρατιωτικές επιτυχίες που έχουν σημειώσει, οι παροχές του σουλτάνου προς αυτούς, ο αριθμός τους, η θέση τους σε σχέση με τον σουλτάνο, οι εθνότητες από τις οποίες προέρχονταν, οι πεποιθήσεις τους και η ενδυμασία τους, προκειμένου ο *εξωδιηγητικός αποδέκτης της αφήγησης* να σχηματίσει μία πληρέστερη εικόνα για αυτούς: *Ἄρξωμαι δὲ ἐντεῦθεν τὴν ἔκπαλαι γενομένην παρὰ τῶν Τούρκων ἐπίνοιαν διηγήσασθαι ἢ καὶ ἄχρι τοῦ νῦν σῴζεται … Καὶ τούτους ὁ ἀρχηγὸς νεόλεκτον στρατόν, κατὰ δὲ τὴν αὐτῶν γλῶτταν γενίτζεροι, καλεῖ ... Τοῦτο τοίνυν τὸ νεόλεκτον σύνταγμα … ἀρξώμεθα δὲ πάλιν τὴν ἱστορίαν, ὅθεν καὶ ὁ λόγος τοῦ διηγήματος ἤρξατο*[1610].

[1607] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 13.4.11-12 (25).
[1608] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Η΄ 147,11-12. Για τις *προλήψεις* βλ. επίσης στο παρόν, 154-170.
[1609] Απαραίτητο είναι να σημειωθεί ότι οι *παρεκβάσεις* αυτές πραγματοποιούνται από έναν *εξωδιηγητικό αφηγητή*. Σχετικά βλ. στο παρόν, 66.
[1610] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 23.8.22 (175)-23.9.12 (181).

Ακολούθως, χαρακτηριστική *παρέκβαση* εντοπίζεται και στο *Χρονικόν*, με την οποία συνοψίζεται η ζωή του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου, καθώς και η ακολουθία διαδοχής των Παλαιολόγων, ενώ στο *αφηγηματικό παρόν* ο λόγος αφορούσε στην άλωση της Κωνσταντινουπόλεως και στον θάνατο του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου: *Ἦν δὲ ἡ πᾶσα ζωὴ αὐτοῦ δὴ τοῦ μακαρίτου βασιλέως καὶ μάρτυρος χρόνοι μθ΄ καὶ μῆνες γ΄ καὶ ἡμέραι κ΄... ὄγδοος βασιλεὺς τοῦ γένους αὐτοῦ τῶν Παλαιολόγων ὑπάρχων ... ἦρχον δὲ καὶ ἐβασίλευον ταύτην δὴ τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ τούτων γένος τῶν Παλαιολόγων ... μῆνας ι΄ καὶ ἡμέρας δ΄*[1611].

Χαρακτηριστική *παρέκβαση* εντοπίζεται και στην αφήγηση του Κριτοβούλου. Ενώ ο αφηγητής αναφέρεται στα γεγονότα της αλώσεως, προβαίνει σε μία *παρέκβαση*, για να περιγράψει την κατασκευή, το σχήμα και τη λειτουργία του νέου κανονιού που απέκτησε ο Μωάμεθ Β΄: *λέξω δὴ τήν τε κατασκευὴν αὐτῆς καὶ τὸ εἶδος καὶ τὴν ἐνέργειαν ὡς ἐνόν. Πηλὸς ἐπαλάσσετο πολλῶν ἡμερῶν ὥστε κατεργασθῆναι ... καὶ τοιαύτη μὲν ἡ κατασκευὴ καὶ τὸ εἶδος τῆς μηχανῆς· λέξω δὴ καὶ τὴν ἐνέργειαν ... ἐβέβλητο πρῶτον ἡ καλούμενη βοτάνη ... καὶ τὰς μὲν τῆς μηχανῆς τοιαῦτα ὡς ἐνὸν ἡμῖν καὶ ἐκ τῶν δυνατῶν ἀπαγγείλασι*[1612].

Τέλος, *παρέκβαση* με σκοπό την παροχή *επιπλέον πληροφοριών* στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν* αποτελεί η αναφορά του *αφηγητή* στον μουσουλμανικό νόμο: *ἀνίει τε τὴν νομοθεσίαν ... νομίζεται γὰρ αὐτῷ τετράκις τῆς ἡμέρας προσεύχεσθαι τῷ θεῷ ... θάπτουσι δὲ λούσαντες καὶ ξυρῷ ἅμα τὸ σῶμα. Νομίζεται δ΄ ἔτι καὶ τόδε, ὃς ἂν μὴ πείθηται τῷ νόμῳ, τελευτᾶν τῷ σιδήρῳ*[1613]. Η *παρέκβαση* αυτή δεν θα είχε κανέναν λόγο ένταξης στην αφήγηση, εάν δεν υπήρχε ένας *εξωδιηγητικός αποδεκτής*, ο οποίος κατά τον τρόπο αυτόν σχηματίζει επαρκέστερη εικόνα για τον μουσουλμανικό νόμο.

Στο πλαίσιο της ίδιας αφήγησης εντοπίζεται και *παρέκβαση-περιγραφή προσώπου,* εκεί όπου γίνεται λόγος για την εικόνα του Σουλεϊμάν: *Λέγεται δὲ γενέσθαι τούτῳ τῷ βασιλεῖ ἄνδρα ἐπὶ στρατηγίας ἐπισημότατόν τε καὶ ἐξηγεῖσθαι δεινότατον ἐπὶ πόλεμόν τε καὶ ἐπιδρομάς. Καὶ οἱ μὲν λέγουσιν αὐτὸν τὰ πλείω ἀποδεικνύμενον πάμπολυ ταχύ τε καὶ παραχρῆμα ἐπιδεδωκέναι*[1614]. Όσον αφορά στην *περιγραφή έθνους με σχόλια,* αυτή εντοπίζεται στην αναφορά του αφηγητή των

[1611] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 35.10.7-15 (134).
[1612] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 29.2.27 (43)-30.8.20 (46).
[1613] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 113,6-115,14.
[1614] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 29,12-15.

Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν στους Γερμανούς. Εκείνοι, παρουσιάζονται ως ένα έθνος μεγάλο, το οποίο εκτείνεται σε μεγάλο τμήμα της οικουμένης, δεύτερο μετά τους Σκύθες νομάδες, που ενωμένο υπό την ηγεσία ενός μονάρχη θα μπορούσε να καταστεί ακαταμάχητο και πολύ δυνατό. Το έθνος αυτό διακρίνεται και για την υγεία του λόγω της τοποθεσίας όπου ζουν: *ἔστι δὲ γένος τοῦτο μέγα καὶ ἐπὶ πολὺ διῆκον τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην, μετά γε Σκυθῶν τῶν νομάδων δεύτερον ... καὶ ὑφ' ἑνὶ ἄρχοντι ἡγεμόνι, ἀμάχητόν τε ἂν εἴη καὶ πολλῷ κράτιστον. ὑγιεινότατον δὲ ὂν ἅτε ὑπὸ τὴν ἀρκτῴαν μοῖραν τεταγμένον ... ἄξιον λόγου*[1615].

Στη συνέχεια της αφήγησης με άλλη μία *παρέκβαση* περιγράφεται η Κασπία θάλασσα ως μία θάλασσα μεγάλη, η οποία καταλαμβάνει εκτενέστατο γεωγραφικό χώρο λόγω του ότι καταλήγουν σε αυτήν πολλοί ποταμοί. Δεν συνδέεται καθόλου με την *ἐκτὸς θάλασσαν*, αλλά μία διώρυγα την συνδέει με την Ινδική θάλασσα (*περιγραφή τόπου-παρέκβαση*): *τὴν μέντοι θάλασσαν ταύτην ὑπὸ ποταμῶν ἐς αὐτὴν οὐκ ὀλίγων ἐκδιδόντων μεγίστην τε γίνεσθαι καὶ ἐπὶ πολλοὺς σταδίους διήκειν, οὐδαμῇ ἐκδιδοῦσαν, ᾗ λέγεται, εἰς τὴν ἐκτὸς θάλασσαν. Διώρυχα μέντοι ἐπυθόμην ἔγωγε ἀπὸ ταύτης διήκειν καὶ ἐς τὴν Ἰνδικὴν θάλασσαν ἐκδιδοῖ ... οὐκ ὀλίγοι*[1616]. Είναι προφανές ότι και η συγκεκριμένη *παρέκβαση* δεν θα εξυπηρετούσε κανέναν απολύτως σκοπό, αν δεν υπήρχε ένας *εξωδιηγητικός αποδέκτης* της αφήγησης.

Τέλος, στο πλαίσιο της ίδιας αφήγησης και ενώ η αφήγηση αφορά στο, παρατίθεται μία *παρέκβαση-περιγραφή* που αφορά στο σχήμα, στη λειτουργία και στα υλικά των τηλεβόλων (*οἱ δὲ τηλεβόλοι, οὐκ ἂν εἰδείην σαφῶς ἰσχυρίζεσθαι, ὅθεν ἐγένοντο τὴν ἀρχήν. Τὴν δὲ ἰσχύν τε καὶ φορὰν τὴν ἀμήχανον ... διὰ τοῦ πυρὸς κινεῖν τε ἀμήχανον καὶ βάλλειν μακρότατα*[1617]), καθώς και στον συγκεκριμένο τηλεβόλο που απέκτησε ο Μωάμεθ Β΄ από τον Ουρβανό (*τηλεβόλους ποιούμενος μεγίστους*, *τηλεβόλον μέγαν*[1618] και *εἶναι δὲ τοῦτον τὸν τηλέβολον ὡς ζεύγη βοῶν ἕλκειν ἑβδομήκοντα καὶ ἄνδρας ἐς δισχιλίους*[1619]).

[1615] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 66,1-6.
[1616] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 110,7-19.
[1617] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 10, 21-11,20.
[1618] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Η΄ 149,1-2,6.
[1619] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Η΄ 149,6-8. Για τις *παρεκβάσεις* βλ. στο παρόν, 193-195.

10.2. *ΕΝΔΟΔΙΗΓΗΤΙΚΟΣ ΑΠΟΔΕΚΤΗΣ*

Όσον αφορά στην ύπαρξη *ενδοδιηγητικού αποδέκτη* της αφήγησης στις εξεταζόμενες ιστορικές αφηγήσεις, στην αφήγηση του Δούκα παρατίθεται ότι ο Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγος μονολογούσε στον *Θεό* να μην κυριευθεί η Πόλη όσο εκείνος βασίλευε: *καὶ αὐτὸς ἐξωμολογεῖτο καθ' ἑκάστην ὥραν τε καὶ ἡμέραν τῷ Θεῷ, λέγων· «Μή μοι γένοιτο, Χριστὲ βασιλεῦ, μηδὲ ἀκουσθήτω ἐν τοῖς ἀπείροις ἔθνεσι τῶν χριστιανῶν, ὅτι ἐν ἡμέραις Μανουὴλ τοῦ βασιλέως παρεδόθη ἡ Πόλις καὶ τὰ...σκεύη τοῖς ἀσεβέσι καὶ χριστομάχοις»*[1620]. Επί του προκειμένου *ενδοδιηγητικός αποδέκτης* της αφήγησης είναι ο ίδιος ο *Θεός*, ο οποίος στην αφήγηση του Δούκα θεωρείται ρυθμιστής όλων των ζητημάτων των Βυζαντινών και επηρεάζει την εξέλιξη των γεγονότων. Επιπλέον, μέσω Αυτού ο Μανουήλ Β΄ απευθύνεται στον ίδιο του τον εαυτό.

Εν συνεχεία, μνημονεύεται η επικοινωνία του *Μωάμεθ Β΄* με τον *Κωνσταντίνο ΙΑ΄ Παλαιολόγο* σχετικά με την παράδοση της Πόλης, πριν την τελική επίθεση, και η άρνηση του βυζαντινού αυτοκράτορος να την παραδώσει: *Ἀπαρτίσας οὖν ... ἔπεμψεν ἔνδον λέγων τῷ βασιλεῖ· «Γίνωσκε τὰ τοῦ πολέμου ἤδη ἀπηρτίσθαι ... Τί λέγεις; ... Ὁ βασιλεὺς δ' ἀπεκρίνατο σὺν τῇ συγκλήτῳ· «Εἰ μὲν βούλει ... Τί γὰρ οἶδας ... οὐ φεισόμεθα τῆς ζωῆς ἡμῶν*[1621]. Στην περίπτωση αυτή *ενδοδιηγητικός αποδέκτης* της αφήγησης είναι ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος, ο οποίος απαντά στους λόγους του σουλτάνου.

Στο πλαίσιο της ίδιας αφήγησης παρατίθεται και η επιστολή του Τζινεήτ στον *Μουσουλμάν* (*Πλὴν διαπαντὸς ἔγραφεν ... πρὸς τὸν Μουσουλμάν, ὡς· «Ἐγὼ ὑπὲρ σοῦ πάσχω ... τοὺς ἐχθρούς σου»*[1622]), ο οποίος στο τμήμα αυτό της αφήγησης καθίσταται *ενδοδιηγητικός αποδέκτης* της αφήγησης.

[1620] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 14.4.9-12 (85). Βλ. ακόμα Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 14.4.14-15 (85), 15.7.23-28 (91).

[1621] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 39.1.23 (349)-39.1.13 (351). Βλ. επίσης Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 8.11.22-26 (119), 18.11.6-10,10-14 (121), 19.10.20-22 (129), 19.12.7-14 (131), 20.4.15-20 (135), 21.3.30-33 (141), 21.3.35 (141)-21.3.1 (143), 21.3.1-2 (143), 21.3.2-3 (143), 21.3.4-6 (143), 21.5.27-29 (145), 22.4.18-25,26-35 (157), 25.3.12-28 (203), 25.8.5-8 (211), 25.9.27 (211), 25.9.11 (213), 26.1.26-31 (215), 26.2.1 (217)-26.3.3 (219), 28.3.27-29 (231), 34.11.20-25 (305), 34.11.27-35 (305), 35.1.9-14 (309), 35.5.29 (311)-35.5.1 (313), 35.5.7-11 (313), 38.13.18-21 (343), 39.10.12-14 (357), 40.1.13 (375), 40.3.4-7 (377), 40.3.12-14,14 (377), 43.13.5,6,6-12,13-17 (411), 44.1.5-6,7-11 (413), 44.2.35 (413)-44.2.2 (415), 44.4.16-18 (417), 45.15.19-20 (427).

[1622] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 18.5.10-13 (115). Βλ. επιπλέον Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 19.1.9-12 (123), 21.3.30-33 (141), 22.4.25-35 (157), 22.5.37 (157)-22.5.16 (159), 25.8.2-3,5-8 (211), 33.3.21-27 (281), 40.3.6-7 (377).

Περνώντας, στην αφήγηση του *Χρονικοῦ*, σε κάποιο σημείο παρουσιάζεται ότι ο Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγος απευθυνόμενος στο *δρων πρόσωπο-Σφραντζή* (και επί του προκειμένου *ενδοδιηγητικό αποδέκτη* της αφήγησης) σχολιάζει τον ανεπαρκή τρόπο διακυβέρνησης του υιού του Ιωάννη Η΄ και ανησυχεί για τις εσφαλμένες επιλογές εκείνου: *ἐμβλέψας πρὸς ἐμὲ ὁρίζει· «ὁ βασιλεὺς ὁ υἱός μου ἔνι μὲν ἁρμόδιος βασιλεύς, οὐ τοῦ παρόντος δὲ καιροῦ...οὐ βασιλέα θέλει ἡ ἡμῶν ἀρχή, ἀλλ΄ οἰκονόμον, καὶ φοβοῦμαι ... προεῖδον γὰρ καὶ τὰς ἐνθυμήσεις αὐτοῦ ... εἰς τί κίνδυνον μᾶς ἔφερον»*[1623].

Ακολούθως, το *δρων πρόσωπο-Σφραντζής* συνομιλεί με τον *Κωνσταντίνο ΙΑ΄ Παλαιολόγο* και του αποκρίνεται ότι θα αναλάβει την καινούρια αποστολή που εκείνος του αναθέτει, καθώς συγκατένευσε σε αυτό και η σύζυγός του (*ἀνέφερον αὐτῷ· «τοῦτο ὁμολογουμένως οὕτως ἔχει ὡς ὁρίζεις, καὶ συγκατατίθεταί το καὶ ἡ δούλη σου ἡ σύντροφός μου ... τί νά σε ἀναφέρω»*[1624]). Στο χωρίο αυτό *ενδοδιηγητικός αποδέκτης* της αφήγησης είναι προφανώς ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος.

Ως προς τις *επιστολές* που παραδίδονται» στην αφήγηση του *Χρονικοῦ* αξίζει να αναφερθεί η επιστολή του *δρώντος προσώπου-Σφραντζή* προς το *δρων πρόσωπο-Κωνσταντίνο ΙΑ΄ Παλαιολόγο*, αναφορικά με την επιλογή του καλύτερου αυτοκρατορικού συνοικεσίου για εκείνον: *Ἔγραφε δὲ οὕτως· «ἐγὼ ἔμαθον τὸν θάνατον τοῦ ἀμηρᾶ ... λοιπὸν συλλογισάμενος, φαίνεταί μοι κάλλιον καὶ ὠφέλιμον εἰς πολλὰ τὸ ἐκείνης ... καὶ μηδὲν γένηται ἀναβολή, ἀλλὰ πρᾶξαι αὐτό»*[1625]. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να υπογραμμιστεί το γεγονός ότι όλοι οι αποδέκτες επιστολών της αφήγησης του Σφραντζή είναι *ενδοδιηγητικοί.*

[1623] Σφραντζής, *Χρονικόν,* 23.7.18-26 (82). Έχει επισημανθεί ότι η έννοια *οἰκονόμος* αποτελεί μία ευρεία έννοια ενός διαχειριστή, από την οποία καθίσταται εμφανής ο «πολιτικός ρεαλισμός» του Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγου, ο οποίος διαπίστωσε τις αδυναμίες του αυτοκράτορα και υιού του Ιωάννη Η΄ Παλαιολόγου. Σχετικά βλ. Κιουσοπούλου, *Βασιλεύς ή οικονόμος*, 188. Η συγκεκριμένη φράση του Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγου έχει χαρακτηριστεί ως «αποκαλυπτική ρήση» με διάχυτη «τη φιλοδοξία για τη διάσωση του Βυζαντίου». Σχετικά βλ. Θεοδώρα Αντωνοπούλου, «Ένας αὐτόπτης μάρτυρας τῆς Ἁλώσεως: Γεώργιος Σφραντζῆς», *Λακωνικαὶ Σπουδαὶ* 14 (1998), 105–118 (και ειδικ. 117).

[1624] Σφραντζής, *Χρονικόν,* 33.9.23-28 (122). Βλ. ακόμα Σφραντζής, *Χρονικόν,* 7.4.25-27 (16), 8.3.24-26 (18), 9.1.6-7 (20), 15.8.27-28,28-30 (34), 19.1.10-11 (54), 19.6.18-19,20-22 (58), 19.8.13-16 (60), 20.5.18 (66), 22.3.15-20 (74), 23.3.15-18 (80), 23.5.4-23.6.15 (82), 23.10.16-23 (84), 27.2.8 (96)-27.6.5 (98), 30.4.15-16 (104), 30.5.10 (106), 30.6.6-9 (108), 32.2.6-19 (114), 32.5.21 (114)-32.8.6 (118), 33.2.24 (118)-33.4.12 (120), 33.4.14-20 (120), 33.7.6 (122)-33.9.28 (122), 34.4.22-29 (124), 34.6.4-7 (126), 34.8.27 (126)-34.9.16 (128), 34.10.17 (128)-34.23 (128), 34.12.7-10 (130), 35.8.17-22 (132), 40.1.3-7 (160), 44.2.15-18 (180).

[1625] Σφραντζής, *Χρονικόν,* 31.3.1 (110)-31.7.4 (112). Βλ. επίσης Σφραντζής, *Χρονικόν,* 15.3.16 (32)-15.4.30 (32), 41.1.17-19 (166).

Περνώντας στην αφήγηση του Κριτοβούλου, μνημονεύονται οι λόγοι των πρέσβεων των Βυζαντινών προς τον Μωάμεθ Β΄, προκειμένου να μην οικοδομηθεί το κάστρο Ρουμελί-Χισάρ στον Βόσπορο: *ὁ χῶρος ἐλεύθερος ... ἔφασαν, τῶν ὑμετέρων στρατευμάτων τῶν τε ἄλλων ἀποσκευῶν ἐξ ἠπείρου ἐς ἤπειρον*[1626]. Στο χωρίο αυτό προφανώς *ενδοδιηγητικός αποδέκτης* της αφήγησης είναι ο Μωάμεθ Β΄.

Ακόμα, επιφανή πρόσωπα από τον κύκλο του Μωάμεθ Β΄ προσπαθούσαν να τον πείσουν (επί του προκειμένου *ενδοδιηγητικός αποδέκτης* της αφήγησης) να εξαφανίσει τους Έλληνες ευγενείς από το προσκήνιο, πράγμα το οποίο εντέλει συνέβη (*ἀλλ΄ οὐδὲ ζῆν ὅλως καὶ περινοστεῖν ... ἢ αὐτομολήσαντας πρὸς τοὺς ἡμῖν ἐναντίους ἢ αὐτοῦ μένοντας*[1627]). Επί του προκειμένου, προφανώς ο Μωάμεθ Β΄ είναι *ενδοδιηγητικός αποδέκτης* της αφήγησης, αφού εκείνος είναι ο αποδέκτης της επιχειρηματολογίας των ατόμων του περιβάλλοντός του.

Απαραίτητο είναι να διευκρινιστεί ότι στην εισαγωγική *επιστολή* των *Ἱστοριῶν*[1628] *ενδοδιηγητικός αποδέκτης* είναι το *δρων πρόσωπο-Μωάμεθ Β΄* , όπως καθίσταται εμφανές και από πολλές προσφωνήσεις του αφηγητή προς εκείνον (*αὐτοκράτορι μεγίστῳ, βασιλεῖ βασιλέων Μεχεμέτει-ὦ μέγιστε αὐτοκράτωρ- ὦ μέγιστε αὐτοκράτωρ-βασιλεῦ*[1629]). Από την εισαγωγική αυτή επιστολή καθίσταται αντιληπτό ότι σε όλες τις περιπτώσεις *ενδοδιηγητικού* ή *εξωδιηγητικού αποδέκτη της αφήγησης* αποδέκτης είναι και ο Μωάμεθ Β΄. Τα παρενθετικά σημεία *(τῶν πάλαι φημί)-(οὐδὲ...ἐξετάζων)*[1630] της επιστολής και ολόκληρη η επιστολή απευθύνεται άμεσα στον Μωάμεθ Β΄, αλλά έμμεσα και στον *εξωδιηγητικό αποδέκτη*. Αυτό ισχύει και για όλα τα σημεία της αφήγησης, όπου εντοπίζεται *ενδοδιηγητικός αποδέκτης*, καθώς αυτός είναι άμεσος, ενώ ο *εξωδιηγητικός αποδέκτης* είναι έμμεσος.

Στην αφήγηση των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν ενδοδιηγητικοί αποδέκτες* είναι το *δρων πρόσωπο-Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγος* και το *δρων πρόσωπο-Μουράτ Β΄* στον μεταξύ τους διάλογο σχετικά με την κατάκτηση περιοχών από το *δρων πρόσωπο-*

[1626] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 7.3.7-9 (20).
[1627] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 73.9.30-34 (83). Βλ. επιπλέον Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Β΄ 11.5.18-26 (102).
[1628] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι, Επιστολή*, 1, (3)-17.6 (9). Για το τμήμα αυτό της αφήγησης του Κριτοβούλου βλ. I. Tóth, "Some Thoughts on the Proem of Kritobulos' Historiai", στον τόμο: Juhász Erika (ed.), *Byzanz und das Abendland: Begegnungen zwischen Ost und West*, Budapest 2013, 305-314· του ιδίου, "Notes on the letter of dedication and the proem of Kritobulos' Historiai", *Acta Antiqua Academiai Scientiarum Hungaricae* 54 (2014), 89–99.
[1629] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι, Επιστολή*, 7-8 (3), 1.14-15 (3), 4.30-31 (5), 16.20-21 (8).
[1630] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι, Επιστολή*, 1.16 (3), 4.31 (5)-4.2 (6).

Μανουήλ Β΄, οι οποίες τώρα ανήκαν στον σουλτάνο, ενώ κατά το παρελθόν στους βυζαντινούς αυτοκράτορες (*«Ὦ παῖ βασιλέως, ὡς μὲν σὺν δίκῃ τῇ ἐμῇ χώρᾳ νῦν, πρότερον δὲ ὑμετέρᾳ οὖση ἐπιβουλεύων ἑάλως ... «αλλ΄ ἐγώ,» ἔφη ἐκεῖνος, «καὶ θεὸν...καὶ τὴν σὴν βασιλείαν»*[1631]).

Ακολούθως, *ενδοδιηγητικός αποδέκτης* είναι και το *δρων πρόσωπο-Βαγιαζήτ*, στο οποίο απευθύνονται οι πρέσβεις του Τεμήρ σχετικά με την αποκάσταση στην εξουσία των ομοφύλων ηγεμόνων της Ασίας, τους οποίους το *δρων πρόσωπο-Βαγιαζήτ* είχε εκδιώξει: *«Ἡμᾶς ἔπεμψε βασιλεὺς Τεμήρης ... ὑπ΄ αὐτῶν ἠδικῆσθαι». Τὸν μὲν οὖν Παιαζήτην διακηκοότα λέγεται τῶν πρέσβεων*[1632].

Ενδιαφέρον παρουσιάζει ο συνδυασμός *άμεσων* και *έμμεσων αποδεκτών* της αφήγησης. Στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* αναφέρεται ότι οι Κωνσταντινοπολίτες απευθύνθηκαν άμεσα στα *δρώντα πρόσωπα-πρέσβεις* και έμμεσα στο *δρων πρόσωπο-Βαγιαζήτ*, λέγοντάς τους ότι ευρίσκονται σε δεινή θέση, με μόνο τους αρωγό τον Θεό. Γι' αυτόν τον λόγο προτρέπουν μέσω των *δρώντων προσώπων-πρέσβεων* το *δρων πρόσωπο-Βαγιαζήτ* να πράξει όπως νομίζει εναντίον τους: *Οἱ δὲ ἀπεκρίνατο λέγοντες· «Ὑπάγετε, ἀναγγείλατε τῷ κυρίῳ ὑμῶν· ἡμεῖς ἐν ἀδυναμίᾳ ὄντες καὶ δυναστίᾳ πολλῇ, οὐκ ἔχομεν ποῦ καταφυγεῖν, εἰ μὴ εἰς Θεὸν ... καὶ εἴ τι βούλει, ποίει»*[1633].

Στο πλαίσιο της ίδιας αφήγησης χαρακτηριστικοί ειναι και οι λόγοι του Τεμήρ στον φυλακισμένο Βαγιαζήτ (*ἀτενίσας οὖν καὶ ἰδὼν τὴν φάλαγγα καὶ τὸν Παγιαζὴτ ἐν μέσῳ ὡς κακοῦργον, ἠρώτησεν αὐτοὺς λέγων· «Οὗτός ἐστιν ὁ πρὸ μικροῦ διαζευγνύων τὰς ἡμετέρας γυναῖκας, εἰ μὴ ἀντιπαραταξόμεθα;»-«Ὕπαγε ἀναπαύθητι ... εἰ μὴ Θεὸς ὁ ἑνώσας αὐτὴν»*), του Βαγιαζήτ προς τον Τεμήρ (*Ὁ δὲ Παγιαζὴτ ἀντιλαβὼν τὴν ἀπόκρισιν ἔφη· «Ἐγώ εἰμι· οὐδὲ γάρ σε τοσοῦτον καταφρονεῖν τοὺς πεπτωκότας· ἀλλ΄ ἴσθι, καὶ αὐτὸς ἀρχηγὸς ὤν, φυλάττειν σε τοὺς ὅρους τῆς ἡγεμονίας*), καθώς και των στρατιωτών του Σκύθη βασιλέως προς αυτόν (*«Ἰδού», λέγοντες, «καὶ ὁ τῶν Τούρκων ἀρχηγὸς παρειστήκει σοι δέσμιος»*). Όταν οι

[1631] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 43,6-17.
[1632] Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 96,17-97,10. Βλ. επίσης Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 44,10-20, Β΄ 55,17-56,8, Β΄ 56,9-18, Β΄ 99,16-100,7, Γ΄ 108,7-22, Γ΄ 108,23-109,13, Γ΄ 142,3-143,17, 144,14-21, Γ΄ 148,12-14,18,19-21, Γ΄ 149,5-9, Γ΄ 150,4-8, Δ΄ 171,14-16, Ϛ΄ 83,6-22, Ϛ΄ 84,4-85,12, Ϛ΄ 85,15-86,13, Ϛ΄ 87,17-26, Ϛ΄ 88,13-18, Ϛ΄ 90,3-6, Ζ΄ 106,16-107,6, Ζ΄ 107,24-129,20, Ζ΄ 113,8-13, Ζ΄ 128,18-20,21,23-24, Ζ΄ 134,12-20, Ζ΄ 139,12-18, Η΄ 156,2-11, Η΄ 159,21-22, Η΄ 165,21-26, Η΄ 168,8-9,16-19, Η΄ 172,16-174,2, Η΄ 175,5-16, Η΄ 184,4-7,8-12, Θ΄ 207,10-23, Θ΄ 207,24-208,19, Θ΄ 210,3-5,12-17, Θ΄ 211,12, Θ΄ 244,14-246,6, Θ΄ 247,18-23, Ι΄ 272,22-273,8, Ι΄ 279,15-21.
[1633] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 15.5.17-20 (89). Ακόμα βλ. Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 13.5.25,26-28 (77), 38.18.20 (345)-38.18.3 (347), 43.2.14-20 (403), 45.20.16-17 (431).

στρατιώτες παρουσίασαν τον Βαγιαζήτ φυλακισμένο στον Τεμήρ, *άμεσος αποδέκτης* της αφήγησης είναι ο Τεμήρ, ενώ *έμμεσοι αποδέκτες* είναι ο Βαγιαζήτ και ο υιός του βασιλιά των Σκυθών, με τον οποίον ο Βαγιαζήτ έπαιζε σκάκι[1634]. Εν συνεχεία, όταν ο Τεμήρ σχολίασε, μέσω ερώτησης, ότι το άτομο που βρισκόταν ενώπιόν του αιχμάλωτο ήταν το ίδιο πρόσωπο που λίγο νωρίτερα είχε προκαλέσει τον Τεμήρ να διαζευχθεί τη σύζυγό του, εάν δεν προχωρήσει σε πόλεμο εναντίον του, *ενδοδιηγητικός αποδέκτης* ήταν τόσο ο Βαγιαζήτ (*άμεσος*), όσο και *οι στρατιώτες* (*άμεσοι*), αλλά και ο υιός του (*έμμεσος*). Τέλος, όταν ο Βαγιαζήτ αποκρίθηκε στο ερώτημα αυτό του Τεμήρ, *ενδοδιηγητικοί αποδέκτες* είναι ο Τεμήρ, αλλά και ο υιός του και οι στρατιώτες. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι αναλόγως με το ποιος απευθύνει τον λόγο, διαφοροποιείται κάθε φόρα και η αμεσότητα των αποδεκτών (Βαγιαζήτ, στρατιώτες), εκτός από τον βασιλιά των Σκυθών, ο οποίος είναι πάντα *άμεσος αποδέκτης* και τον υιό του, ο οποίος είναι πάντα *έμμεσος αποδέκτης*[1635].

Επίσης, στην αφήγηση της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος, μόλις αντιλήφθηκε την εισβολή των Οθωμανών εντός της Βασιλεύουσας, αναφώνησε (*Οὐκ ἔστι τις τῶν χριστιανῶν τοῦ λαβεῖν τὴν κεφαλήν μου ἀπ΄ ἐμοῦ;* Η φράση αυτή έχει ως *ενδοδιηγητικούς αποδέκτες*, αφενός μεν τον ίδιο του τον εαυτό (*άμεσος ενδοδιηγητικός αποδέκτης*), αφετέρου δε και όλους τους πολεμιστές που βρίσκονταν στο σημείο (*έμμεσοι ενδοδιηγητικοί αποδέκτες*)[1636].

Ακολούθως, στην αφήγηση του *Χρονικοῦ* αναφέρεται ότι ο αυτοκράτωρ Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγος όρισε στον ιματιοφύλακά του (*άμεσος ενδοδιηγητικός αποδέκτης* της αφήγησης) να δωρίσει στον *αξιωματούχο-δρων πρόσωπο Σφραντζή* ένα καβάδι μαζί με ένα σεντούκι για τις ευχάριστες ειδήσεις που του μετέφερε εκείνος. Η εντολή του Μωάμεθ Β΄ δόθηκε ενώπιον του *αξιωματούχου-δρώντος προσώπου-Σφραντζή* (*έμμεσος ενδοδιηγητικός αποδέκτης*), της Ελένης Παλαιολογίνας (*έμμεσος ενδοδιηγητικός αποδέκτης*) και της Σοφίας Μομφερρατικής (*έμμεσος ενδοδιηγητικός αποδέκτης*): *ἐκεῖσε καὶ τῆς ἁγίας δεσποίνης καθεζομένης καὶ τῆς νύμφης αὐτῆς-Καὶ*

[1634] Για το περιστατικό αυτό, όπου υιός και πατέρας έπαιζαν σκάκι, και για την ονομασία του Τεμήρ από το συγκεκριμένο παιχνίδι βλ. A. Panaino, «Gambling with Names and Games. A Curious Episode in the Historia Turcobyzantina by Michael Ducas», *Bizantinistica* 10 (2008), 215-224.
[1635] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 16.10.27-28 (99), 16.10.33 (99)-16.10.2 (101), 16.10.2-4 (101), 16.10.9-11 (101).
[1636] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 39.13.2-3 (361).

μετὰ μικρὸν ὁρίζει ὁ βασιλεὺς πρὸς τὸν ῥουχάριν αὐτοῦ· «δὸς πρὸς τὸν Σφραντζῆν τὸ καβάδιν ... χαμουχᾶν ... τὸ σεντούκιν, ὅπερ μοι ἐζήτησεν»[1637]).

Στο πλαίσιο της ίδιας αφήγησης αναφέρεται ότι ο Μωάμεθ Β΄, απευθυνόμενος στον Γεώργιο Ραούλ (*άμεσος ενδοδιηγητικός αποδέκτης*), ουσιαστικά απευθύνεται μέσου εκείνου στον *δεσπότη* Θωμά (*έμμεσος ενδοδιηγητικός αποδέκτης*) και του εκφράζει τη δυσαρέσκειά του διότι, όταν ήταν στον Μορέα, δεν ήλθε ο ίδιος ο Θωμάς ή έστω ο υιός του με άρχοντες, για να του επιτρέψει εν είδει προνομίου να διαμένει εκεί. Ο σουλτάνος ζητούσε να πραγματοποιηθεί αυτό έστω και τότε, αφού αναχωρήσει ο Ραούλ (*«ἐγὼ ἐκδεχόμην ἵνα ... ἔλθῃ ὁ δεσπότης ἢ στείλῃ υἱὸν αὐτοῦ ... ἐκεῖνον καλά»*[1638]).

Στην αφήγηση του Κριτοβούλου χαρακτηριστικό παράδειγμα *ενδοδιηγητικού αποδέκτη της αφήγησης* αποτελούν οι λόγοι του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου, ο οποίος αναφώνησε (*ἡ Πόλις ἁλίσκεται κἀμοὶ ζῆν ἔτι περίεστιν;* Στην αναφώνηση αυτή *αποδέκτης* είναι όχι μόνο ο ίδιος (*άμεσος ενδοδιηγητικός αποδέκτης*), αλλά και όσοι στρατιώτες ή αξιωματούχοι τον πλαισίωναν (*έμμεσοι ενδοδιηγητικοί αποδέκτες*)[1639].

Στην ίδια αφήγηση ο Μωάμεθ Β΄ απευθύνεται άμεσα στους πρέσβεις, αλλά έμμεσα στους επικεφαλής των Βενετών, καθώς εκείνοι είναι υπεύθυνοι για τη λήψη αποφάσεων σχετικά με τη σύναψη συνθήκης ειρήνης και όχι οι πρέσβεις (*«ἄπιτε κάλλιον βουλευσόμενοι, εἴ γε τυχεῖν εἰρήνης βούλοισθε καὶ σπονδῶν παρ΄ ἐμοῦ»*[1640]).

Στο σημείο αυτό είναι απαραίτητο να τονιστεί ότι στο *Χρονικόν* επισημαίνονται τόσο οι ενέργειες, στις οποίες προέβη ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος πριν αλλά και κατά τη διάρκεια της σύγκρουσής του με τον σουλτάνο, όσο και η συνδρομή των Χριστιανών. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι στη συγκεκριμένη *ανάληψη* ο *αποδέκτης* της αφήγησης είναι αφενός μεν *εξωδιηγητικός*, αφετέρου δε *ενδοδιηγητικός*, καθώς μέσω αιχμών ο αφηγητής σχολιάζει την έλλειψη βοήθειας εκ μέρους Χριστιανών ηγεμόνων και λαών και εμμέσως απευθύνεται και σε εκείνους (*Ἐρωτήσειε δ΄ ἄν τις ... ἀλλ΄ ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπανέλθωμεν τοῦ λόγου*[1641]).

[1637] Σφραντζής, *Χρονικόν,* 13.3.4-5 (28)-13.4.9-12 (28).
[1638] Σφραντζής, *Χρονικόν,* 41.4.7-12 (168). Βλ. επιπλέον Σφραντζής, *Χρονικόν,* 13.2.20-22 (26), 13.4.14-19 (28), 13.4.22-23 (28), 17.7.3 (44), 19.5.8-16 (58), 36.6.17-23 (138), 13.2.20-22 (26).
[1639] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 72.2.1-2 (82).
[1640] Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Ε΄ 15.2.29-30 (202). Βλ. επίσης Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 13.5.12 (25)-16.19.33 (34), Α΄ 47.2.27 (59)-51.5.8 (65), Α΄ 68.2.15-16 (76), Δ΄ 11.6.10-17 (170).
[1641] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 36.1.6 (136)-36.14.15 (142).

Τέλος, ο αφηγητής του *Χρονικοῦ* σχολιάζει το θέμα της Συνόδου Φερράρας-Φλωρεντίας και αναφέρεται *αναδρομικά* και σε μία συζήτηση που είχε προηγηθεί μεταξύ του Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγου και του υιού του Ιωάννη Η΄ Παλαιολόγου. Με αυτόν τον τρόπο αυτό θα μπορούσε να θεωρηθεί ως *αποδέκτης* όχι μόνο ο *εξωδιηγητικός*, αλλά και ο ενδοδιηγητικός Ιωάννης Η΄, του οποίου τη στάση σχολιάζει ο αφηγητής μέσω αιχμών: *Καὶ τῇ κζ-ῃ νοεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους διέβη ὁ βασιλεὺς κῦρ Ἰωάννης ... (ὡς μὴ ὤφελε) σύνοδον ... εἶπεν ὁ ἀοίδιμος βασιλεὺς πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν βασιλέα κῦρ Ἰωάννην ... μελέτα μὲν αὐτὸ καὶ ἀνακάτωνε ... τοῦ δὲ βασιλέως, ὡς ἔδοξε, μὴ δεξαμένου τὸν λόγον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, μηδὲν εἰπών, ἀναστὰς ἀπῆλθε ... καὶ ἐγένετο ὅπερ ἤθελεν ὁ βασιλεύς, ἢ μᾶλλον ἡ κακὴ τύχη ... καὶ ἰδοὺ ἐκμαρτυρία τοῦ ὡς μὴ ὤφελε γενέσθαι τὴν σύνοδον ... ἃ παρηκολούθησαν ἀπὸ τούτου*[1642].

[1642] Σφραντζής, *Χρονικόν*, 23.1.1 (80)-23.12.2 (86).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Όσον αφορά στους τύπους *αφηγητή* προκύπτει το συμπέρασμα ότι στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* του Δούκα, στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν* του Κριτοβούλου και στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν* του Χαλκοκονδύλη ως προς την τυπολογία του Genette κυριαρχεί ο τύπος του *εξωδιηγητικού-ετεροδιηγητικού αφηγητή*, ενώ στο *Χρονικὸν* του Σφραντζή υπερέχει το είδος του *εξωδιηγητικού-ομοδιηγητικού-αυτοδιηγητικού αφηγητή* και έπεται εκείνο του *εξωδιηγητικού-ετεροδιηγητικού αφηγητή*.

Ως προς τον *εξωδιηγητικό-ομοδιηγητικό-αυτοδιηγητικό αφηγητή* πρέπει να σημειωθεί ότι, ενώ στον Σφραντζή κυριαρχεί, στον Δούκα εντοπίζεται σε έναν μικρό βαθμό και στον Χαλκοκονδύλη απουσιάζει παντελώς.

Επιπλέον, το είδος του *εξωδιηγητικού-ομοδιηγητικού αφηγητή-αυτόπτη μάρτυρα* εντοπίζεται σε λιγοστά παραδείγματα μόνο στην αφήγηση της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* και του *Χρονικοῦ*.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η περίπτωση της έκφρασης της συμμετοχής στα συναισθήματα και στις σκέψεις των Βυζαντινών που ανιχνεύεται σε μεγαλύτερο βαθμό στην αφήγηση της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* και σε ένα μόνο σημείο στο *Χρονικὸν* και στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*. Τα σημεία αυτά, ενώ ομοιάζουν προς το είδος του *εξωδιηγητικού-ομοδιηγητικού αφηγητή*, εντούτοις συνιστούν πτυχή του *εξωδιηγητικού-ετεροδιηγητικού αφηγητή*.

Αξιομνημόνευτη είναι και η ιδιομορφία που εντοπίζεται στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν*, καθώς ο αφηγητής παρουσιάζεται να είναι αμέτοχος στα γεγονότα, ενώ στην πραγματικότητα συμμετείχε σε αυτά.

Αναφορικά με τον τύπο του *ενδοδιηγητικού-ομοδιηγητικού αφηγητή*, αυτός εμφανίζεται σε μεγαλύτερο βαθμό στην αφήγηση του *Χρονικοῦ* και έπειτα σε εκείνη της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας*, των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν* και των *Ἱστοριῶν*.

Απαραίτητο είναι επίσης να τονιστεί ότι και από τις τέσσερις υπό εξέταση ιστορικές αφηγήσεις απουσιάζει παντελώς ο τύπος του *ενδοδιηγητικού-ετεροδιηγητικού αφηγητή*, τον οποίον περιγράφει ο Genette.

Τέλος, δεν πρέπει να διαφύγει της προσοχής μας ότι σε ένα εκτενές τμήμα της αφήγησης του *Χρονικοῦ* παρατηρείται διαρκής μετάβαση από τον *εξωδιηγητικό-ομοδιηγητικό-αυτοδιηγητικό αφηγητή* στον *εξωδιηγητικό-ετεροδιηγητικό αφηγητή*, καθώς και το αντίστροφο φαινόμενο, το οποίο σε θεωρητικό επίπεδο τόνισε εμφατικά ο Stanzel. Το στοιχείο αυτό δεν εντοπίζεται στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν*, καθώς

φαινομενικά τουλάχιστον εκεί απουσιάζει το είδος του *εξωδιηγητικού-ομοδιηγητικού αφηγητή*. Ομοίως, στην αφήγηση των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν* δεν εντοπίζεται *εξωδιηγητικός-ομοδιηγητικός αφηγητής*. Στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* ανιχνεύεται ο συγκεκριμένος τύπος *αφηγητή*, αλλά όχι σε τόσο μεγάλο εύρος όσο στο *Χρονικὸν* λόγω του μικρότερου αριθμού παραδειγμάτων *εξωδιηγητικού-ομοδιηγητικού αφηγητή* που παρατηρούνται σε αυτό.

Από όλα τα ανωτέρω καθίσταται εμφανές ότι στις εξεταζόμενες ιστορικές αφηγήσεις εντοπίζονται όλοι οι τύποι *αφηγητή* του θεωρητικού μοντέλου του Genette με ορισμένες βεβαίως ιδιομορφίες, οι οποίες και έχουν υποδειχθεί. Με τον τρόπο αυτόν αναδεικνύεται ο ιδιαίτερος χαρακτήρας των αφηγήσεων και κυρίως η λογοτεχνική τους αξία.

Ως προς το ζήτημα των *εστιάσεων* στην αφήγηση της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* εντοπίζεται εναλλαγή κυρίως *μηδενικής* και *εσωτερικής εστίασης*[1643] και σε ορισμένα σημεία *εξωτερικής* και *διπλής/μεικτής εστίασης* με επικράτηση του *μηδενικού* στοιχείου. Άλλωστε, ολόκληρη η αφήγηση διαρθρώνεται στην *παράλληλη* ανάπτυξη των γεγονότων που αφορούν στους Βυζαντινούς και στους Οθωμανούς. Σε γενικές γραμμές, στο *Χρονικὸν* επικρατεί η *εναλλαγή διπλής/μεικτής*, *μηδενικής*, *εσωτερικής* και *εξωτερικής εστίασης*, με επικράτηση του *μεικτού* στοιχείου, γεγονός που δικαιολογείται λόγω του *αυτοβιογραφικού* χαρακτήρα της αφήγησης. Κατά σειρά συχνότητας ακολουθούν η *μηδενική εστίαση*, η *εσωτερική εστίαση* και τελευταία η *εξωτερική εστίαση*. Στο *Χρονικὸν* κυριαρχεί η παράλληλη ανάπτυξη των γεγονότων σε επίπεδο μικροκλίμακας, ενώ σε επίπεδο μακροκλίμακας η αφήγηση ακολουθεί τη χρονολογική σειρά. Στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν* κυριαρχεί η εναλλαγή *μηδενικής* και *εσωτερικής εστίασης* και σε μικρότερη έκταση εντοπίζονται κάποια σημεία *μεικτής* και *εξωτερικής εστίασης*. Ολοκληρώνοντας, στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν* επικρατεί η *μηδενική εστίαση*, καθώς στην αφήγηση αυτή αναπτύσσονται παράλληλα τα γεγονότα που συνέβησαν μεταξύ των Βυζαντινών και των Οθωμανών. Έπειτα, εντοπίζονται παραδείγματα *εσωτερικής εστίασης* και σε πολύ μικρότερο βαθμό περιπτώσεις *εξωτερικής εστίασης*, ενώ η *διπλή/μεικτή εστίαση* απουσιάζει εντελώς. Σε γενικές γραμμές, στις τέσσερις

[1643] Θα πρέπει να υπογραμμιστεί ότι η *προοπτική-οπτική γωνία* του *δρώντος προσώπου* είναι εγκιβωτισμένη στην *προοπτική* του *αφηγητή*.

εξεταζόμενες ιστορικές αφηγήσεις κυριαρχεί η *μηδενική εστίαση*, έπεται η *εσωτερική* και ακολουθεί η *μεικτή* και η *εξωτερική εστίαση*.

Ως προς τις *αλλοιώσεις* (δηλ. τις σύντομες/στιγμιαίες/μεμονωμένες αλλαγές *εστίασης* σε ένα συνεκτικό σύνολο-*παραβίαση*), αξίζει να διευκρινιστεί ότι αυτές εντοπίζονται και στις τέσσερις αφηγήσεις μόνο με τη μορφή της *παράληψης*, δηλ. της παροχής περισσότερων πληροφοριών από εκείνες που είναι συμβατές με τον εκάστοτε επικρατούντα τύπο *εστίασης* και όχι με τη μορφή της *παράλειψης*, δηλ. της παράλειψης πληροφοριών που είναι απαραίτητες στον συγκεκριμένο τύπο *εστίασης*[1644].

Στις μελετώμενες ιστορικές αφηγήσεις παρατηρείται επίσης η *διπλή εστίαση* στην περίπτωση της αυτοβιογραφίας (συνδυασμός της *οπτικής* του *ήρωα-αφηγητή* αλλά και του *ώριμου αφηγητή)* και η *διπλή προοπτική* στον ελεύθερο πλάγιο λόγο. Η *εσωτερική εστίαση* είναι *μεταβλητή*, δηλ. δεν είναι ούτε *σταθερή* ούτε *πολλαπλή*, καθώς τα γεγονότα παρουσιάζονται από διαφορετικά πρόσωπα, πράγμα λογικό ένεκα του μεγάλου πλήθους προσώπων που εμφανίζονται στις ιστορικές αυτές αφηγήσεις.

Συνεπώς, ως προς το αφηγηματολογικό μοντέλο του Genette καθίσταται εμφανές ότι και στις τέσσερις μελετώμενες ιστορικές αφηγήσεις εντοπίζονται όλα τα είδη των *εστιάσεων* (*εσωτερική-εξωτερική-μηδενική-μεικτή*), γεγονός το οποίο αναδεικνύει τον λογοτεχνικό χαρακτήρα των αφηγήσεων. Όσον αφορά στην *εσωτερική εστίαση*, μέσω της φωνής του *αφηγητή* προβάλλεται η *οπτική γωνία* του εκάστοτε *δρώντος προσώπου*, ενώ ενδιαφέρουσα είναι η περίπτωση των *Ἱστοριῶν*, όπου εμφανίζεται η *μηδενική εστίαση* αντί της *μεικτής*[1645]. Η ίδια η χρήση των λέξεων, πέραν του όγκου των πληροφοριών, συνέβαλε σημαντικά στην κατάταξη των διαφόρων τύπων *εστίασης* (ενδεικτικά βλ. *κρύφα, δῆθεν, τάχα, εἶδε, ἤκουσαν, κατὰ νοῦν ἐσκόπει, τῆς χειρὸς δειγματίσας, θέαμα*). Ως προς τις *αλλοιώσεις*, προκειμένου να ελεγχθεί αν αυτές εμφανίζονται στις εξεταζόμενες ιστορικές αφηγήσεις, λήφθηκαν υπόψιν οι εξής παράγοντες: α) ποιος είναι αυτός που ομιλεί (*πομπός*), β) τι λέει (*περιεχόμενο μηνύματος*) και γ) σε ποιον απευθύνεται (*δέκτης*), ούτως ώστε να διαπιστωθεί, εάν αυτά που λέγονται κάθε φορά αφορούν στην *οπτική γωνία* του *δρώντος προσώπου* ή του *αφηγητή*.

[1644] Για το θέμα αυτό βλ. στο παρόν, 94, 125-127.
[1645] Βλ. στο παρόν, 119.

Σχετικά με την *αφηγηματική τάξη* (*αναχρονίες*), *εσωτερική ομοδιηγητική επαναληπτική μερική ανάληψη* εντοπίζεται πρωτίστως στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, δευτερευόντως στο *Χρονικὸν* και στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, ενώ απουσιάζει παντελώς από την ιστορική αφήγηση των *Ἱστοριῶν*· *εσωτερική ομοδιηγητική επαναληπτική πλήρης ανάληψη* εντοπίζεται μόνο σε δύο τμήματα των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν*· *εσωτερική ομοδιηγητική συμπληρωματική μερική ανάληψη* παρατηρείται σε μεγαλύτερο βαθμό στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* και σε λιγότερο στο *Χρονικὸν* και στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν*, ενώ δεν εμφανίζεται καθόλου ο τύπος αυτός στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*· *εσωτερική ομοδιηγητική συμπληρωματική πλήρης ανάληψη* εντοπίζεται σε τρία μόνο σημεία της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* και των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν*, σε ένα τμήμα της αφήγησης των *Ἱστοριῶν* και καθόλου στην αφήγηση του *Χρονικοῦ*· *εσωτερική ετεροδιηγητική μερική ανάληψη* δεν εντοπίζεται στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* και στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν*. Αντιθέτως, στο *Χρονικὸν* παρατηρούνται περιορισμένα παραδείγματα, ενώ στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν* μόνο ένα· *εσωτερική ετεροδιηγητική πλήρης ανάληψη* εντοπίζεται σε δύο σημεία του *Χρονικοῦ* και των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν*, ενώ απουσιάζει από τη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* και την αφήγηση των *Ἱστοριῶν*· οι *εξωτερικές μερικές αναλήψεις* ανιχνεύονται κυρίως στις αφηγήσεις των *Ἱστοριῶν* και της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* και σε λίγα σημεία του *Χρονικοῦ* και των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν*· *μεικτή μερική ανάληψη* εντοπίζεται σε τρία τμήματα των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν*, σε δύο τμήματα της αφήγησης των *Ἱστοριῶν*, σε ένα σημείο της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* ενώ απουσιάζει από το Χρονικόν· *μεικτή πλήρης ανάληψη* εντοπίζεται σε ελάχιστα μόνο σημεία της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας,* του *Χρονικοῦ*, των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν* και σε κανένα σημείο των *Ἱστοριῶν*.

Αναφορικά με τη δεύτερη πτυχή της *τάξης της αφήγησης*, δηλ. τις *προλήψεις* παρατηρείται ότι η κατηγορία της *εσωτερικής ομοδιηγητικής επαναληπτικής μερικής πρόληψης* κυριαρχεί στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν* και εντοπίζεται σε μικρότερο αριθμό στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, στο *Χρονικὸν* και στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*· όσον αφορά στον τύπο των *εσωτερικών ομοδιηγητικών συμπληρωματικών μερικών προλήψεων,* αυτές παρουσιάζονται σε μικρό βαθμό τόσο στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* όσο και στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, στο *Χρονικὸν* και στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν*· *εσωτερική ετεροδιηγητική μερική πρόληψη* εντοπίζεται σε λίγες περιπτώσεις στο *Χρονικὸν* και στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν* του Χαλκοκονδύλη και σε ελάχιστα σημεία στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*· αναφορικά με την *εξωτερική πρόληψη,* αυτή ανιχνεύεται μόνο στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία.*

Συνολικά, οι *αναλήψεις* εντοπίζονται σε μεγαλύτερο βαθμό στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* (σχεδόν διπλάσιος αριθμός *αναλήψεων* από εκείνον που επισημαίνονται στο *Χρονικὸν*) και εν συνεχεία στο *Χρονικόν*, στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν* και στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*. Αναφορικά με τις *προλήψεις*, η μεγαλύτερη συχνότητα εμφάνισής τους εντοπίζεται στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* και έπειτα με μικρή απόκλιση στις αφηγήσεις των *Ἱστοριῶν*, του *Χρονικοῦ* και των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν*.

Ενδιαφέρουσες είναι και οι περιπτώσεις εκείνες, στις οποίες μία *εσωτερική ομοδιηγητική επαναληπτική ανάληψη* έπεται από μία *παράλληλη ανάληψη*, οπότε στην περίπτωση αυτή η *ανάληψη* δεν μπορεί να χαρακτηριστεί *μερική*, καθώς δεν ολοκληρώνεται σε *έλλειψη*, αλλά σε ένα παράλληλο γεγονός.

Αξιομνημόνευτο είναι επίσης το γεγονός ότι μία *εσωτερική ετεροδιηγητική ανάληψη,* ύστερα από *παρέκβαση*, μετατράπηκε σε *εσωτερική ομοδιηγητική πλήρη ανάληψη*. Επιπλέον, μία *εσωτερική ετεροδιηγητική μερική ανάληψη* παρουσιάζεται *εγκιβωτισμένη* σε ιδίου τύπου *ανάληψη*, ενώ μία *εσωτερική ομοδιηγητική επαναληπτική μερική ανάληψη* παρουσιάζεται *εγκιβωτισμένη* σε μία *εσωτερική ομοδιηγητική πλήρη ανάληψη*[1646].

Στις υπό εξέταση αφηγήσεις εντοπίζονται όλα τα είδη των *αναλήψεων* (*εσωτερικές, εξωτερικές, μεικτές, ομοδιηγητικές, ετεροδιηγητικές, συμπληρωματικές, επαναληπτικές, μερικές, πλήρεις*), τις οποίες περιγράφει στο θεωρητικό μοντέλο του ο Genette, ενώ ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι συνδυασμοί των *αναλήψεων* και των *προλήψεων*, αλλά και οι ιδιαιτερότητές τους, μέσω των οποίων αναδεικνύεται ο λογοτεχνικός χαρακτήρας των αφηγήσεων.

Ως προς το ζήτημα των *προλήψεων*, στις αφηγήσεις της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας*, του *Χρονικοῦ*, των *Ἱστοριῶν* και των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν* εντοπίζονται *εσωτερικές, εξωτερικές, ομοδιηγητικές, ετεροδιηγητικές, επαναληπτικές, συμπληρωματικές* και *μερικές προλήψεις*, ενώ δεν παρατηρούνται *μεικτές* και *πλήρεις προλήψεις*, την απουσία των οποίων όσον αφορά στα λογοτεχνικά κείμενα έχει επισημάνει και ο ίδιος ο Genette[1647]. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι, ενώ ο Genette παραθέτει μεμονωμένα την κάθε κατηγορία *ανάληψης* και *πρόληψης*, στο πλαίσιο της έρευνάς μας πραγματοποίηθηκε συνδυαστική κατάταξη των *αναλήψεων* και των

[1646] Για τα ζητήματα αυτά βλ. αναλυτικά στο παρόν, 165-170.
[1647] Σχετικά βλ. Genette, *Figures III*, 114.

προλήψεων, δηλ. ταυτόχρονα ως προς το *εύρος*, την *εμβέλεια*, το *περιεχόμενο* και τη λειτουργία τους[1648] και όχι μόνο ως προς μία από αυτές τις παραμέτρους. Ολοκληρώνοντας, ορισμένα τμήματα των εξεταζόμενων ιστορικών αφηγήσεων, ενώ φαινομενικά έδιδαν την εντύπωση της *πρόληψης*, στην πραγματικότητα επρόκειτο για *αξιολογικές κρίσεις* του *αφηγητή* που αφορούσαν σε ένα γενικό και εκτενές μελλοντικό περιεχόμενο και για τον λόγο αυτόν δεν συμπεριελήφθησαν στην ανάλυσή μας.

Αναφορικά με τη δεύτερη πτυχή του *αφηγηματικού χρόνου*, δηλ. με τις *ταχύτητες της αφήγησης*, η *παύση* (*περιγραφές, σχόλια, στοχασμοί, ταυτοποιήσεις, λοιπές παρεμβάσεις αφηγητή-συναίσθηση αφηγηματικής λειτουργίας-υπενθυμίσεις-παράθεση τμημάτων της Αγίας Γραφής, παρεκβάσεις με επιπλέον πληροφορίες)*, και στις τέσσερις εξεταζόμενες ιστορικές αφηγήσεις εντοπίζεται πληθώρα παραδειγμάτων, με την αφήγηση των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν* να ξεχωρίζει για το πλήθος των τμημάτων με *παύσεις*. Εν συνεχεία, έπεται η αφήγηση της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* και, τέλος, η αφήγηση των *Ἱστοριῶν* και του *Χρονικοῦ*, στις οποίες ανιχνεύεται περίπου ο ίδιος αριθμός *παύσεων*.

Ως προς το δεύτερη κατηγορία των *ταχυτήτων της αφήγησης*, τη *σκηνή* (*διάλογοι, εσωτερικοί μονόλογοι, λόγοι ηρώων-δημηγορίες, επιστολές, μηνύματα*), αυτή εντοπίζεται σε μεγάλη συχνότητα στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* εν συνεχεία στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, στο *Χρονικὸν* και σε λίγα τμήματα της αφήγησης των *Ἱστοριῶν*.

Ακολούθως, η *περίληψη* ή *συνοπτική αφήγηση* (*συνόψεις γεγονότων, χρόνου, προλήψεις, αναλήψεις, πλήρεις αναλήψεις*), εντοπίζεται με μεγαλύτερη συχνότητα στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* και με μικρότερη στις αφηγήσεις των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν*, του *Χρονικοῦ* και των *Ἱστοριῶν*, στην οποία τα παραδείγματα παρατίθενται μόνον υπό τη μορφή *αναλήψεων* και *προλήψεων*.

Στην περίπτωση των *επαναληπτικών αναλήψεων/προλήψεων*, η *ανάληψη/πρόληψη* αποτελεί στοιχείο *επιτάχυνσης-σύνοψη*, ενώ το επαναληπτικό της τμήμα, μέρος *επιβράδυνσης-παύση*.

Ολοκληρώνοντας την έρευνά μας ως προς το ζήτημα των *ταχυτήτων*, όσον αφορά στην *έλλειψη*, αυτή εμφανίζεται με μεγαλύτερη συχνότητα στην αφήγηση του *Χρονικοῦ* και σε μικρότερη στην αφήγηση των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν*, των *Ἱστοριῶν* και της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας*. Πιο συγκεκριμένα, οι *ρητές-χαρακτηρισμένες-*

[1648] Για τα χαρακτηριστικά αυτά βλ. στο παρόν, 129-130.

καθορισμένες ελλείψεις εντοπίζονται κατά βάση στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, δευτερευόντως στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν* και στο *Χρονικόν,* αλλά καθόλου στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν·* οι *ρητές-χαρακτηρισμένες-μη καθορισμένες ελλείψεις* εμφανίζονται κατά σειρά συχνότητας στην αφήγηση των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν*, των *Ἱστοριῶν*, του *Χρονικοῦ* και της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας*. Οι *υπονοούμενες-καθορισμένες ελλείψεις* εντοπίζονται πρωτίστως στην αφήγηση της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας*, έπειτα στην αφήγηση του *Χρονικοῦ*, εν συνεχεία στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν* και τέλος στην αφήγηση των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν*. Οι *υπονοούμενες-μη καθορισμένες* ελλείψεις επισημαίνονται με φθίνουσα ποσοστιαία σειρά εμφάνισης στο *Χρονικόν*, στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν* και στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*. Η *υποθετική έλλειψη* ανιχνεύεται στις αφηγήσεις της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας*, του *Χρονικοῦ*, των *Ἱστοριῶν* και των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν* με έμφαση σε δύο χωρία της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* και σε δύο χωρία των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν*. Θα πρέπει να υπογραμμιστεί το γεγονός ότι όλες οι *μερικές προλήψεις και αναλήψεις* ολοκληρώνονται σε *έλλειψη*. Ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζει το ότι από τις *συμπληρωματικές αναλήψεις* (λαμβάνοντας υπόψιν την πτυχή της συμπλήρωσης χρονικών κενών και όχι δεδομένων) διαπιστώνονται *υποθετικές ελλείψεις*.

Συνεπώς, ως προς το ζήτημα των *ταχυτήτων της αφήγησης* οι υπό εξέταση ιστορικές αφηγήσεις επιβεβαιώνουν το θεωρητικό μοντέλο ανάλυσης του Genette, μέσου του οποίου προβάλλεται ο λογοτεχνικός χαρακτήρας των αφηγήσεων.

Ακολούθως, από τη μελέτη της *αφηγηματικής συχνότητας* στις αφηγήσεις των βυζαντινών ιστορικών της αλώσεως προκύπτει το συμπέρασμα ότι η *μοναδική-ενική αφήγηση-σκηνή* κυριαρχεί αριθμητικώς έναντι όλων των υπολοίπων ειδών *συχνότητας*, καθώς τα γεγονότα στην πλειονότητά τους μνημονεύονται άπαξ. Επιπλέον, η *αναφορική-ενική αφήγηση* παρατηρείται σε μεγαλύτερο βαθμό στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν* και σε μικρότερο στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν* καθώς και σε ένα μόνο σημείο στην αφήγηση του *Χρονικοῦ*.

Αναφορικά με την *επαναληπτική αφήγηση*, επαναλήψεις λόγω *αναλήψεων* ανιχνεύονται ως επί το πλείστον στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* και σε μικρότερη συχνότητα στο *Χρονικόν*, στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν* και στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν*, ενώ οι *επαναληπτικές προλήψεις* είναι συχνότερες στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν* και έπειτα κατά σειρά στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, στο *Χρονικὸν* και στις *Ἀποδείξεις*

Ἱστοριῶν. Ως προς τις *επαναλήψεις* που δεν προέρχονται από *αναχρονίες*, αυτές κυριαρχούν στην αφήγηση των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν*, ενώ εντοπίζονται και στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν* και σε λίγες περιπτώσεις στο *Χρονικόν*. Συνολικά, η *επαναληπτική αφήγηση* εμφανίζεται σε περισσότερα τμήματα της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* και σε λιγότερα στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν* (περίπου ο ίδιος αριθμός *επαναλήψεων*) και στο *Χρονικόν*.

Ως προς τη *θαμιστική αφήγηση*, η *εσωτερική θαμιστική αφήγηση* εντοπίζεται πρωτίστως στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* και δευτερευόντως στις αφηγήσεις των *Ἱστοριῶν*, των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν* και σε λίγα μόνο τμήματα του *Χρονικοῦ*. Ολοκληρώνοντας, *εξωτερική θαμιστική αφήγηση* εντοπίζεται σε λίγα σημεία της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας*, των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν* και των *Ἱστοριῶν*, καθώς και σε ένα μόνο τμήμα της αφήγησης του *Χρονικοῦ*.

Άξιο μνείας είναι επίσης το γεγονός ότι στις μελετώμενες ιστορικές αφηγήσεις εντοπίζονται όλες οι κατηγορίες *συχνότητας* που εισηγήθηκε ο Genette, αλλά δεν ανιχνεύεται καθόλου το *ψευδο-θαμιστικό στοιχείο*[1649], δηλ. *σκηνές* που φαίνονται *θαμιστικές*, αλλά δεν είναι δυνατόν να θεωρήσει κανείς ότι επαναλαμβάνονταν πολλές φορές με τον ίδιο τρόπο, δίχως την παραμικρή αλλαγή.

Τέλος, αξιομνημόνευτο είναι το γεγονός ότι στην αφήγηση των *Ἱστοριῶν* εντοπίζεται ένα ιδιάζον σημείο, όπου παρατίθεται μία *πρόληψη,* της οποίας το περιεχόμενο δεν αναφέρεται στη συνέχεια της αφήγησης, αλλά έπειτα από κάποιο σημείο, ο αφηγητής αναφέρεται *αναδρομικά* και *επαναληπτικά* στο γεγονός της *προλήψεως* ως τετελεσμένο[1650].

Ως προς τις *προσημάνσεις-εναύσματα* αυτές δεν εμφανίζονται σε μεγάλη συχνότητα στις αφηγήσεις των ιστορικών της αλώσεως. Πιο συγκεκριμένα, εντοπίζονται σε δύο *ενύπνια* στο *Χρονικὸν* και σε μία αναφορά στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* όπου η *προσήμανση* αφορά στον Χαλίλ-πασά. Η ιδιαιτερότητα που εντοπίζεται στις εξεταζόμενες ιστορικές αφηγήσεις σε σχέση με το μοντέλο ανάλυσης του Genette έγκειται στο ότι οι *προφητείες*, *οι χρησμοί*, τα *ενύπνια*, τα *οράματα*, οι *οιωνοί* και οι *θεοσημείες*, ενώ φαίνεται ότι αποτελούν *προσημάνσεις*, εντέλει δεν εντάσσονται σε αυτήν την κατηγορία, καθώς αμέσως μετά ή κατά τη διάρκεια της

[1649] Για το ζήτημα αυτό βλ. στο παρόν, 222-223.
[1650] Για το θέμα αυτό βλ. στο παρόν, 233.

περιγραφής των συγκεκριμένων φαινομένων ακολουθεί κάποιος σχολιασμός του αφηγητή για το τι θα επακολουθήσει είτε άμεσα είτε έμμεσα. Πολλές φορές μάλιστα ο σχολιασμός του αφηγητή αποτελεί και *πρόληψη* των μετέπειτα γεγονότων. Συνεπώς, η *προσήμανση-έναυσμα* σε αυτές τις περιπτώσεις δεν γίνεται αντιληπτή εκ των υστέρων, αλλά την ίδια στιγμή που παρουσιάζεται το *ίχνος*, γεγονός που αναιρεί την έννοια της *προσήμανσης-εναύσματος*. Το φαινόμενο αυτό εντοπίζεται στις αφηγήσεις και των τεσσάρων Βυζαντινών ιστορικών της αλώσεως.

Αναφορικά με τα πρόσωπα της αφήγησης προκύπτει ότι οποιαδήποτε αναφορά σε πρόσωπα ή σε χαρακτηρισμούς προσώπων δεν αντιστοιχεί σε εμφανίσεις προσώπων, των οποίων η ύπαρξή τους θα γίνει κατανοητή στην πορεία της αφήγησης, αλλά σε πρόσωπα που παρουσιάζονται κατά χρονολογική σειρά στο εκάστοτε σημείο της αφήγησης, τα οποία μπορεί να επανεμφανιστούν, επειδή συμμετέχουν κατά χρονολογική σειρά σε κάποιο μεταγενέστερο γεγονός. Επομένως, στις συγκεκριμένες αναφορές δεν επιβεβαιώνεται η θεωρία του Genette αναφορικά με τις *προσημάνσεις-εναύσματα*. Τέλος, στις εξεταζόμενες αφηγήσεις δεν εντοπίζονται *ψευδείς προσημάνσεις ή απάτες*[1651].

Ως προς την «αφηγηματική παρουσία» των *δρώντων προσώπων* παρατηρείται ότι αυτά «εμφανίζονται» κατά φθίνουσα σειρά στις αφηγήσεις των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν*, της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας*, του *Χρονικοῦ* και τέλος των *Ἱστοριῶν*.

Όσον αφορά στα *μη δρώντα πρόσωπα* αυτά «εμφανίζονται» κυρίως στις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν* και στη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία* και σε μικρότερη συχνότητα στις αφηγήσεις των *Ἱστοριῶν* και του *Χρονικοῦ*.

Προκύπτει επίσης το συμπέρασμα ότι στις εξεταζόμενες αφηγήσεις τα *δρώντα πρόσωπα* ανήκουν στο είδος των *σφαιρικών* και των *επίπεδων χαρακτήρων* ανάλογα με την εξέλιξή τους στην πορεία της αφήγησης, ενώ τα μη *δρώντα πρόσωπα* κατατάσσονται στον τύπο των *επίπεδων χαρακτήρων*, διότι δεν εξελίσσονται κατά τη διάρκεια της αφήγησης. Ως προς την παράμετρο αυτήν επομένως στις αφηγήσεις των τεσσάρων βυζαντινών ιστορικών της αλώσεως επιβεβαιώνεται η άποψη του Forster[1652]. Ολοκληρώνοντας, είναι προφανές ότι λόγω της φύσης των κειμένων παρατηρείται

[1651] Για το ζήτημα αυτό βλ. στο παρόν, 243.
[1652] Για τους *σφαιρικούς* και *επίπεδους χαρακτήρες* βλ. στο παρόν, 253.

πλήθος *προσώπων*, τα οποία μάλιστα παρουσιάζουν ποικιλία ως προς την ταξινόμησή τους.

Σχετικά με το ζήτημα του *αποδέκτη της αφήγησης* στις τέσσερις μελετώμενες ιστορικές αφηγήσεις ο τύπος του *εξωδιηγητικού αποδέκτη* γίνεται αντιληπτός από την ύπαρξη *σχολίων* με τη *μορφή ευθειών ερωτήσεων-συμπερασμάτων-περιγραφών, παρενθετικών σχολίων, σχολίων-θεαμάτων, σχολίων μηδενικής εστίασης, σχολίων-αποστροφών προς τον εξωδιηγητικό αποδέκτη* και *σχολίων-διαπιστώσεων*. Πέραν αυτών, στοιχεία που αναδεικνύουν την παρουσία του *εξωδιηγητικού αποδέκτη της αφήγησης* είναι οι *στοχασμοί,* η *συλλογική συμμετοχή,* η *συναίσθηση της αφηγηματικής λειτουργίας εκ μέρους του αφηγητή,* οι *προγραμματικές δηλώσεις* του τελευταίου, οι *λοιπές επεξηγήσεις εκ μέρους του αφηγητή,* οι *ταυτοποιήσεις,* οι *υπενθυμίσεις,* οι *αναλήψεις,* οι *προλήψεις,* και, τέλος, οι *παρεκβάσεις*.

Ως προς τον τύπο του *ενδοδιηγητικού αποδέκτη της αφήγησης* στις μελετώμενες αφηγήσεις εντοπίζονται πολλά παραδείγματα που επιβεβαιώνουν την ύπαρξη *άμεσων* και *έμμεσων αποδεκτών της αφήγησης*. Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η επιστολή του Κριτοβούλου με αποδέκτη τον Μωάμεθ Β΄, η οποία πέραν του *ενδοδιηγητικού αποδέκτη-δρώντος προσώπου* Μωάμεθ Β΄ απευθύνεται και στον *εξωδιηγητικό αποδέκτη*. Σε γενικές γραμμές, σε όλη την αφήγηση των *Ἱστοριῶν* αποδέκτης είναι πάντα ο Μωάμεθ Β΄ είτε άμεσα είτε έμμεσα. Σε όλα τα τμήματα, όπου εντοπίζεται η ύπαρξη ενός *ενδοδιηγητικού αποδέκτη* των εξεταζόμενων αφηγήσεων, υποκρύπτεται πάντα και ο τύπος του *εξωδιηγητικού αποδέκτη της αφήγησης*. Θα πρέπει επίσης να τονιστεί ότι ο αφηγητής του *Χρονικοῦ* άμεσα απευθύνεται στον *εξωδιηγητικό αποδέκτη* της αφήγησής του, αλλά εμμέσως και μέσω αιχμών στους εκάστοτε *ενδοδιηγητικούς αποδέκτες της αφήγησης*, οι οποίοι εκείνη τη στιγμή του *χρόνου της αφήγησης* δεν είναι παρόντες. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι και σε διαλόγους σχολιάζονται πρόσωπα, τα οποία απουσιάζουν. Συνεπώς, προκύπτει ότι ο αφηγητής «απευθύνεται» και σε *αποδέκτες* που δεν είναι *παρόντες*[1653]. Το ίδιο φαινόμενο παρατηρείται και, όταν ο αφηγητής ειρωνεύεται κάποιο πρόσωπο που είναι απόν κατά τη συγκεκριμένη στιγμή του *αφηγηματικού χρόνου*. Θα πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι όλοι οι *αποδέκτες επιστολών* είναι *ενδοδιηγητικοί*.

[1653] Για το ζήτημα αυτό βλ. στο παρόν, 294, 324, 325.

Ολοκληρώνοντας, ενώ ο Genette αναφέρει ότι σε *εξωδιηγητικό αφηγητή* αντιστοιχεί *εξωδιηγητικός αποδέκτης* και σε *ενδοδιηγητικό αφηγητή, ενδοδιηγητικός αποδέκτης*, εντούτοις στις αφηγήσεις των ιστορικών της αλώσεως του 1453 παρατηρείται *εξωδιηγητικός αφηγητής* με *εξωδιηγητικό* και *ενδοδιηγητικό αποδέκτη*, μόνο βεβαίως εμμέσως, μέσω αιχμών.

Μελετώντας τις αφηγήσεις των τεσσάρων ιστορικών της αλώσεως διαπιστώνεται ότι γίνεται χρήση διαφορετικών τύπων *αφηγητή*, προκειμένου να υπάρχει ποικιλία στην αφήγηση, να διασπάται η μονοτονία και να δίδεται έμφαση σε ορισμένα γεγονότα. Ακολούθως, μέσω της *εστίασης* ο αφηγητής παραθέτει διάφορες οπτικές για τα γεγονότα, προκειμένου να προσδώσει ποικιλία στην αφήγησή του. Η χρήση της *σκηνής* (*ταχύτητα* της αφήγησης) προσφέρει ζωντάνια, παραστατικότητα και αμεσότητα στην αφήγηση, ώστε να διεγείρεται η προσοχή και το ενδιαφέρον του *αποδέκτη της αφήγησης*. Με την *παύση* (*ταχύτητα* της αφήγησης) ο αφηγητής εντείνει την αγωνία και το ενδιαφέρον του αποδέκτη, ενώ με τη *σύνοψη* (*ταχύτητα* της αφήγησης) επιταχύνει την εξέλιξη των γεγονότων, δίχως να κουράζει τον αποδέκτη. Επιπλέον, μέσω της *έλλειψης* ο αφηγητής δίδει έμφαση σε κάποια γεγονότα. Πέραν αυτών, οι *αναλήψεις* και οι *προλήψεις* (*τάξη* της αφήγησης) εντείνουν το ενδιαφέρον του αποδέκτη, προσφέρουν ποικιλία και συμβάλλουν στην αποφυγή της μονοτονίας της αφήγησης. Πιο συγκεκριμένα, μέσω των *αναλήψεων* επιτυγχάνεται η επιβράδυνση της αφήγησης, με αποτέλεσμα να εντείνεται η αγωνία του αποδέκτη για την εξέλιξη της αφήγησης, ενώ μέσω των *προλήψεων* ο αποδέκτης αναμένει την εξέλιξη των γεγονότων, μέχρις ότου συντελεστεί το περιεχόμενο της *πρόληψης*. Ως προς το ζήτημα της *συχνότητας* της αφήγησης ο αφηγητής παραθέτει μία φορά ορισμένα γεγονότα, ούτως ώστε να τα συνοψίσει, προκειμένου να επιταχύνει την αφήγηση και να μην επιβαρύνεται ασκόπως ο αποδέκτης. Από την άλλη πλευρά, ο ίδιος επαναλαμβάνει πολλές φορές ένα συμβάν, εφόσον επιθυμεί να το τονίσει. Όσον αφορά στους *αποδέκτες* με τις άμεσες και έμμεσες αποστροφές του αφηγητή σε αυτούς επιτυγχάνεται αμεσότητα, ζωντάνια και αποφεύγεται η μονοτονία της αφήγησης. Τέλος, μέσω της ποικιλίας *δρώντων* και *μη δρώντων προσώπων* εναλλάσσεται η δράση με τη στασιμότητα, προκειμένου να αναδειχθεί η δράση. Με όλους αυτούς τους τρόπους αναδεικνύεται η λογοτεχνική ικανότητα των συγγραφέων των κειμένων, καθώς μέσω της αφηγηματολογικής θεωρίας εντοπίζονται σε αυτά αρκετές πτυχές ενός έργου με λογοτεχνικές αρετές.

Επιπλέον, εάν θέλαμε να «ιεραρχήσουμε» ως προς την αφηγηματική τους αρτιότητα τη *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, το *Χρονικόν*, την αφήγηση των *Ἱστοριῶν* και τις *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, θα διαπιστώναμε ότι οι αφηγήσεις της *Βυζαντινοτουρκικῆς Ἱστορίας* και του *Χρονικοῦ* εμφανίζουν μεγαλύτερη συνθετότητα των αφηγηματολογικών τους χαρακτηριστικών (*αφηγητής, εστίαση, τάξη-ταχύτητες-συχνότητα της αφήγησης, προσημάνσεις, δρώντα-μη δρώντα πρόσωπα, αποδέκτες*), δεδομένου και του όγκου των εν λόγω κειμένων. Εν συνεχεία, έπεται η αφήγηση των *Ἀποδείξεων Ἱστοριῶν* και τέλος των *Ἱστοριῶν*.

Από ό,τι προηγήθηκε, προκύπτει αβίαστα το συμπέρασμα πως το θεωρητικό μοντέλο ανάλυσης του Genette μπορεί εν πολλοίς να εφαρμοστεί και στις ιστορικές αφηγήσεις των βυζαντινών ιστορικών της αλώσεως του 1453 με ορισμένες βεβαίως διαφοροποιήσεις μικρής έκτασης. Το συμπέρασμα αυτό ταυτοχρόνως καθιστά προφανή και τον λογοτεχνικό χαρακτήρα των συγκεκριμένων ιστορικών αφηγήσεων, γεγονός που επεξηγεί και το γιατί τα κείμενα αυτά μελετήθηκαν και αγαπήθηκαν τόσο πολύ πέραν της προφανούς αξίας τους ως πηγές ιστορικής γνώσης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. ΠΗΓΕΣ

[Μιχαήλ] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, εκδ. V. Grecu, *Ducas, Istoria turco-byzantina (1341-1462)*, [*Scriprores Byzantini* 1], Bucureşti 1958.

Γεώργιος Σφραντζής, *Χρονικόν*, *Georgii Sphrantzae Chronicon*, εκδ. R. Maisano, [*Corpus Fontium Historiae Byzantinae* 29] Roma 1990.

Μιχαήλ Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, *Critobuli Imbriotae Historiae*, εκδ. D.R. Reinsch, [*Corpus Fontium Historiae Byzantinae* 22], Berlin-New York 1983.

Λαόνικος Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, *Laonici Chalkokandylae, Historiarum Demonstrationes,* εκδ. E. Darkó, vol. I-II, Budapest 1922–1927.

Β. ΜΟΝΟΓΡΑΦΙΕΣ-ΜΕΛΕΤΕΣ

Ν.Π. Ανδριώτης, «Κριτόβουλος ὁ Ἴμβριος καὶ τὸ ἱστορικό του ἔργο», *Ελληνικά* 2 (1929), 167-200.

Π. Ανδρούδης, «Παρατηρήσεις στον καταστραμμένο βυζαντινό ναό του Αγίου Νικολάου του Φραντζή στη Βέροια», *Βυζαντιακά* 26 (2007), 273-278.

Θεοδώρα Αντωνοπούλου, «Ἕνας αὐτόπτης μάρτυρας τῆς Ἁλώσεως: Γεώργιος Σφραντζῆς», *Λακωνικαὶ Σπουδαὶ* 14 (1998), 105–118.

««, ΄΄“What agreement has the temple of God with idols?”
Christian homilies, ancient myths, and the “Macedonian Renaissance”΄΄, *BZ* 106/2 (2013), 595-622.

Γ.ΣΤ. Βαγιανός, *Η εκπαιδευτική και διδακτική πράξη στο Βυζάντιο, σύμφωνα με τις πηγές*, Αθήνα 2004.

Ελένη Γλύκατζη-Αρβελερ, *Γιατί το Βυζάντιο*, Αθήνα 2012.

Π. Γουναρίδης, «Πολιτικές διαστάσεις της Συνόδου Φερράρας-Φλωρεντίας», *Θησαυρίσματα* 31 (2001), 107-129.

Αγγελική Δεληκάρη, *Άγιος Γρηγόριος ο Σιναΐτης. Η Δράση και η Συμβολή του στη Διάδοση του Ησυχασμού στα Βαλκάνια,* Θεσσαλονίκη 2004.

Β. Δεντάκης, «Ἑπτὰ συμβολικὰ κείμενα περὶ Ἡσυχασμοῦ», *ΕΕΘΣΠΑ* 22 (1975), 713-784.

Μ. Δερμιτζάκης, *Αφηγηματικές τεχνικές: Ελληνική πεζογραφία και δραματουργία*, Αθήνα 2000.

Δ. Ζακυθηνός, «Σφραντζὴς ὁ Φιαλίτης», *ΕΕΒΣ* 23 (1953), 657-662.

Ελισάβετ Ζαχαριάδου, «Τὰ λόγια καὶ ὁ θάνατος τοῦ Λουκᾶ Νοταρᾶ», *Ροδωνιά* 1 (1994), 136-146.

Κ. Ζωγραφόπουλος, *Ο Λαόνικος Χαλκοκονδύλης και οι απόψεις του για τους Οθωμανούς Τούρκους*, Ξάνθη 2002.

Γ.Θ. Ζώρας, *Περὶ τὴν Ἅλωσιν,* Ἀθῆναι 1959.

Σ.Δ. Ήμελλος, *Θρυλούμενα για την άλωση και την εθνική αποκατάσταση*, Αθήνα 2002.

«», «Θεοσημίες πρὸ τῆς Ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων κατὰ τὸν ἱστορικὸν Κριτόβουλον», *ΕΕΒΣ* 52 (2004-2006), 447-478.

Ι.Ν. Καζάζης (επιμ.), *Λεξικό της Μεσαιωνικής Ελληνικής Δημώδους Γραμματείας 1100-1669 του Εμμανουήλ Κριαρά*, τ. ΙΗ΄ (*προβιδιάζω-ραβέντι*), Θεσσαλονίκη 2012, 252-253, λήμμα πρωτοβεστιαρίτης (ΑΒ/ΒΦ, Αντ. Βε/Β. Φυτώκα).

Μαρία Κακαβούλια, *Μελέτες για τον αφηγηματικό λόγο*, Αθήνα 2003.

Δ. Καμπούρογλου, *Οἱ Χαλκοκονδύλαι*, Αθήνα 1926.

Ι.Ε. Καραγιαννόπουλος, *Πηγαὶ τῆς ΒυζαντινῆςἹστορίας*, Θεσσαλονίκη 1987[5].

Ἀ. Καρπόζηλος, *Βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ καὶ χρονογράφοι*, τ. Δ΄ (13ος–15ος αἰ.), Ἀθήνα 2015.

Β. Καραλής (επιμ.-μτφ.), *[Μιχαήλ] Δούκας, Βυζαντινοτουρκική ιστορία*, Αθήνα 1997.

Β. Κατσαρός, «Τὸ μέλλον τοῦ "κλασσικοῦ" στὸ παρελθὸν τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας», στον τόμο: Μαρία Τζιάτζη-Παπαγιάννη– Γ. Παπαγιάννης (επιμ.), *Πρακτικά Ζ΄ Συνάντησης Βυζαντινολόγων Ελλάδος και Κύπρου, «Παράδοση και ανανέωση στο Βυζάντιο», (Κομοτηνή 20-23 Σεπτεμβρίου 2007), Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης-Τμήμα Ελληνικής Φιλολογίας*, Κομοτηνή 2011, 29-51.

Δ.Γ. Κατσαφάνας, *Το δεσποτάτο του Μυστρά: η τελευταία πράξη του Βυζαντινού ελληνισμού*, Αθήνα 2011.

Πολύμνια Κατσώνη, *Μία επταετία κρίσιμων γεγονότων: Το Βυζάντιο στα έτη 1366-1373. Η διαμάχη Ανδρόνικου και Ιωάννη Ε' των Παλαιολόγων,* [*Βυζαντινὰ κείμενα καὶ μελέται* 33], Θεσσαλονίκη 2002.

Τόνια Κιουσοπούλου, *«Λουκάς Νοταράς: Ψήγματα μιας βιογραφίας», Κλητόριον εις μνήμην Νίκου Οικονομίδη*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2005.

«», *Βασιλεύς ἡ οἰκονόμος. Πολιτική εξουσία και ιδεολογία πριν την Άλωση*, Αθήνα 2007.

Ε. Κουρίλας, «Τὸ κέντρον τῶν ἀρχαίων ἡσυχαστῶν, ἡ Σκήτη τοῦ Μαγουλᾶ ἐν Ἄθῳ καὶ ὁ πατριάρχης Κάλλιστος ὁ Α΄», *ΑΒ* 18 (1953), 127-134, 199-207, 275-282, *ΑΒ* 19 (1954), 15-22.

Ε. Κριαράς, *Λεξικό της Μεσαιωνικής Ελληνικής Δημώδους Γραμματείας 1100-1669,* τ. Ϛ΄, Θεσσαλονίκη 1978, 188, λήμμα έπαρχος.

««, *Λεξικό της Μεσαιωνικής Ελληνικής Δημώδους Γραμματείας 1100-1669,* τ. Θ΄, Θεσσαλονίκη 1985, 207-208, λήμμα λογοθέτης.

Σ. Λαμπάκης, «Μορφές υπερβατικής επικοινωνίας στην ιστοριογραφία καί στή χρονογραφία τών παλαιολογείων χρόνων», στον τόμο: Ν.Γ. Μοσχονάς (επιμ.), *Η επικοινωνία στο Βυζάντιο, Β ' Διεθνές Συμπόσιο, 4-6 Οκτωβρίου 1990*, Αθήνα 1993, 323-330.

Οδ. Λαμψίδης, *Ἡ ποινὴ τῆς τυφλώσεως παρὰ Βυζαντινοῖς*, Ἀθήνα 1949.

Τ. Λουγγής, *Επισκόπηση βυζαντινής ιστορίας*, τ. Β΄ (1204-1453), Αθήνα 2011.

Α. Μαρκόπουλος, «Φραντζής ή Σφραντζής Γεώργιος», *ΠΒΛ* 9/Β (1988), 344-345.

Π. Μαστροδημήτρης, «Ἐσωτερικαὶ ἐπιδράσεις τοῦ Θουκυδίδου ἐπὶ τὸν Κριτόβουλον», *Αθηνά* 65 (1961), 158-168.

Δήμητρα Ι. Μονιού (μτφ.), *Γεωργίου Σφραντζή, Βραχύ χρονικό*, Αθήνα 2006.

Ν. Μοσχονάς (επιμ.), *Χρήμα* και *αγορά* στην *εποχή* των *Παλαιολόγων*, Αθήνα 2003.

Κ. Μουστάκας, «Μαμάϊμι: συμβολή στη μελέτη της χρησμολογικής παράδοσης κατά την εποχή της Άλωσης», *Αριάδνη* 14 (2008), 119-155.

Ν. Νικολούδης, «Ἡ ζωὴ τοῦ ἱστορικοῦ Λαόνικου Χαλκοκονδύλη ὑπό τό πρῖσμα νεωτέρων ἐρευνῶν», *Τετράμηνα* 49 (1992), 3386-3394.

««, «Ἕνα πορτραῖτο τοῦ ἱστορικοῦ Λαόνικου Χαλκοκονδύλη», *Ἴστωρ* 5 (1993), 63-73.

««, ΄΄Observations on the Possible Sources of Laonikos Chalkokondyles *Demonstrations of Histories*΄΄, *Βυζαντινά* 17 (1994), 75–82.

««, *Laonikos Chalkokondyles: a translation and commentary of the Demonstrations of Histories, books I-III,* Athens 1996.

Δ. Νίκου, «Το ιστορικό έργο του Δούκα: Πηγές και επιδράσεις», *Βυζαντινά* 32 (2012), 101-132.

Κ. Παΐδας, «Η αυτοκρατορική ιδεολογία στην υπηρεσία της αντι-αυτοκρατορικής προπαγάνδας: Προκοπίου, Ἀπόκρυφη Ἱστορία», *Βυζαντινά* 25 (2005), 233-277.

««, *Τα βυζαντινά Κάτοπτρα Ηγεμόνος της ύστερης περιόδου (1254-1403), Εκφράσεις του βυζαντινού βασιλικού ιδεώδους*, Αθήνα 2006.

«», «Ἀφηγηματικοὶ ἄξονες στὴν Ἀπόκρυφη Ἱστορία τοῦ Προκοπίου», *Παρνασσός* ΜΘ΄ (2007), 181-196.

«», *Οι κατά Γρηγορά Ομιλίες του πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Καλλίστου Α΄*, Αθήνα 2013.

Θεοδώρα Παπαδοπούλου, *Συλλογική ταυτότητα και αυτογνωσία στο Βυζάντιο. Συμβολή στον προσδιορισμό της αυτοαντίληψης των Βυζαντινών κατά τη λόγια γραμματεία τους (11ος–αρχές 13ου αι.)*, Αθήνα 2015.

Η. Πέτρου, *Η παιδεία στην Κωνσταντινούπολη τον 15ο αι.,* Ιωάννινα 2017 [http://olympias.lib.uoi.gr/jspui/handle/123456789/28128, Διδ. Διατριβή].

Γ.Θ. Πρίντζιπας, «Οἱ ἱστορικοὶ τῆς Ἁλώσεως», στον τόμο: Ε. Χρυσός, (επιμ.), *Ἡ Ἅλωση τῆς Πόλης*, Αθήνα 1994, 63-97.

Α.Γ.Κ. Σαββίδης, *Ο Βυζαντινός ιστοριογράφος του ΙΕ΄ αιώνα: Γεώργιος Σφραντζής (Φραντζής),* Αθήνα 1983.

«», *Βυζαντινό Ιστοριογραφικό Πεντάτευχο: Προκόπιος, Μιχαήλ Ψελλός, Άννα Κομνηνή, Ιωάννης Κίνναμος, Γεώργιος Σφραντζής. Συμβολή για τους ιστοριογράφους και την εποχή τους*, Αθήνα 2001.

Άννα Σκλαβενίτη, «Το διδασκαλείον του Νικηφόρου Γρηγορά», *Βυζαντινά Σύμμεικτα* 28 (2018), 141-167.

Μ. Σωφρονιάδης, *Ἡ Ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων τῷ 1453: Πλήρης περιγραφὴ τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ γεγονότος ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν καὶ τῶν νεωτέρων συγγραφέων,* Ἀθῆναι 2005.

Η. Ταξίδης, *Όνειρα, οράματα και προφητικές διηγήσεις στα ιστορικά έργα της ύστερης βυζαντινής εποχής*, Αθήνα 2012.

Σπ. Τρωιάνος, *Κεφάλαια Βυζαντινού Ποινικού Δικαίου*, Αθήνα-Κομοτηνή 1996.

Γ. Τσαμπής, *Η παιδεία στο χριστιανικό Βυζάντιο*, Αθήνα 1999.

Γ. Τσάρας, «Σφραντζῆς, Φιαλίτης ἢ Φραντζῆς;», *Βυζαντινά* 9 (1977), 123-139.

Κ.Β. Τσιάμης, *Ιστορική και επιδημιολογική προσέγγιση της πανώλους κατά τους βυζαντινούς χρόνους (330-1453 μ.Χ.)*, Διδ. Διατριβή, Ιατρική Σχολή Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα 2010.

Ν.Β. Τωμαδάκης, *Δούκα-Κριτοβούλου-Σφραντζῆ-Χαλκοκονδύλη: Περὶ Ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1453),* Ἀθῆναι 1953.

Γεωργία Φαρίνου-Μαλαματάρη, «Ἀφήγηση/Ἀφηγηματολογία: Μία ἐπισκόπηση», *Νέα Εστία* 149 (2001), 972-1017.

Χ.Χ. Χαριτωνίδης, «Εἰς Μιχαὴλ Δούκαν», *Πλάτων* 4 (1952), 99-101.

«», «Παρατηρήσεις εἰς τὸν Γεώργιον Φραντζῆν», *Πλάτων* 4 (1952), 79-98.

Αικατερίνη Χριστοφιλοπούλου, «Ἡ Αντιβασιλεία εἰς τὸ Βυζάντιον», *Σύμμεικτα* 2 (1970), 1-144.

Κυριακή Χρυσομάλλη-Henrich, «Η Μυρτάνη μεταμοντέρνα αποδέκτρια: Αφηγηματικές τεχνικές και χρόνος στο Αφήγησις Λιβίστρου και Ροδάμνης: Μια δομιστική προσέγγιση», στον τόμο: Elizabeth Jeffreys-M. Jeffreys (επιμ.), *Αναδρομικά και Προδρομικά. Approaches to texts in Early Modern Greek. Papers from the conference Neograeca Medii Aevi V, Exeter College, University of Oxford, September 2000,* Oxford 2005, 305-324.

Ε. Χρυσός, «Η Άλωση της Πόλης το 1453: Μία έσωθεν άλωση (;)», στον τόμο: Ε. Motos Guirao-M. Morfakidis-Filaktós (eds.), *Constantinopla, 550 años de su caída*, Granada 2006, 9-14.

P.A. Agapitos, *Narrative Structure in Byzantine Vernacular Romances*: *A Textual and Literary Study of Kallimachos, Belthandros and Libistros*, Munich 1991.

«», ΄΄Byzantine Literature and Greek Philologists in the Nineteenth Century΄΄, *Classica et Mediaevalia* 43 (1992).

«», «Ἡ χρονολογικὴ ἀκολουθία τῶν μυθιστορημάτων Καλλίμαχος, Βέλθανδρος καὶ Λίβιστρος», στον τόμο: Ν. Μ. Παναγιωτάκης (επιμ.), *Ἀρχὲς τῆς νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας. Πρακτικὰ τοῦ Δεύτερου Διεθνοῦς Συνεδρίου «Neogreca Medii Aevi» (Βενετία, 7-10 Νοεμβρίου 1991*), τ. 1, Βενετία 1993, 97-134.

«», «Ἡ ἀφηγηματικὴ σημασία τῆς ἀνταλλαγῆς ἐπιστολῶν καὶ τραγουδιῶν στὸ μυθιστόρημα Λίβιστρος καὶ Ροδάμνη», *Θησαυρίσματα* 26 (1996), 25-42.

D. Angelov, *Imperial Ideology and Political Thought in Byzantium*, 1204–1330, New York 2007.

M. Angold, *The fall of Constantinople to the Ottomans: context and consequences*, Harlow-England-New York 2012.

«», ΄΄Turning points in history: the Fall of Constantinople΄΄, *Byzantinoslavica* LXXI/ 1-2 (2013), 11-30.

Gh. Badea, «Οι ιδιότητες της γλώσσας του Douca στη Historica Turcobyzantina», στον τόμο: Μελίτα Σταύρου-Σηφάκη-Α. Φλιάτουρας (επιμ.), *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα. Πρακτικά της 23ης ετήσιας συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης* (17-19 Μαΐου 2002), [Μελέτες για την ελληνική γλώσσα 23], τόμ. Α΄, Θεσσαλονίκη 2003,

315-324.

M.M. Bakhtin, ΄΄Forms of Time and of the Chronotope in the Novel΄΄, στον τόμο: M. Holquist (ed.), *The Dialogic Imagination* (μτφ. Caryl Emerson and M. Holquist), Austin 1981, 84-258.

Mieke Bal, ΄΄Narration et focalisation: pour une théorie des instances du récit΄΄, *Poétique* 29 (1977), 107-127.

«», "The Laughing Mice or: On Focalization" *Poetics Today* 2/2: (1981), 202-210.

«», της ιδίας, "The Narrating and the Focalizing: A Theory of the Agents in Narrative", *Style* 17/2 (1983), 234-269.

J.W. Barker, *Manuel II Paleologus (1391-1425): A Study in Late Byzantine Statesmanship*, New Brunswick-New Jersey 1969.

R. Barthes, "Introduction à l'analyse structurale des récits", *Communications* 8 (1966), 1–27.

Ş. Baştav, ΄΄Les αnachronismes de Laonikos Chalkondyles΄΄, στον τόμο: M. Berza- E. Stănescu (eds.), *Actes du XIVe Congrès International des Ét. Byz. Bucarest 6-12 Septembre 1971*, vol. III, București 1976, 707-712.

H.G. Beck, *Das byzantinische Jahrtausend*, Munich[2] 1994.

C. Bennema, ΄΄A Theory of Character in the Fourth Gospel with Reference to Ancient and Modern Literature΄΄, *Biblical Interpretation* 17 (2009), 375-421.

M.H. Blanchet, ΄΄L'Église byzantine à la suite del' Union de Florence (1439-1445): De la contestation à la scission΄΄, *BF* 29 (2007), 79-123.

Ursula Victoria Bosch, *Kaiser Andronikos III. Palaiologos*, Amsterdam 1965.

E.C. Bourbouhakis, ΄΄The End of ἐπίδειξις. Authorial Identity and Authorial Intention in Michael Chōniatēs', Πρὸς τοὺς αἰτιωμένους τὸ ἀφιλένδεικτον΄΄, στον τόμο: Aglae Pizzone (ed.) *The author in Middle Byzantine literature: modes, functions, And identities*, Berlin-Boston 2014, 201-224.

A. Bryer, ''Greeks and Turkmens: The Pontic Exception'', *DOP* 29 (1975), 113–148.

Margaret Carroll, ΄΄Notes on the Authorship of the 'Siege' Section of the Chronicon Maius of Pseudo-Phrantzes΄΄, Book III, *Byz.* 41 (1971), 28-44, *Byz.* 42 (1972), 5-22, *Byz.* 43 (1973), 30-38.

M. Cazacu, ΄΄Les parentes byzantines et Ottomanes de l'historien Laonikos Chalkokondyles (c. 1423-c.1470)΄΄, *Turcica* 17 (1984), 95-114.

Siren Celik, *A historical biography of Manuel II Palaiologos (1350-1425*), [Διδ. Διατριβή], Birmingham 2016.

S. Chatman, "Characters and Narrators: Filter, Center, Slant, and Interest-Focus" *Poetics Today* 7/2 (1986), 189-204.

««, *Story and Discourse: Narrative Structure in Fiction and Film*, Ithaca 1978.

Dorrit Cohn, *Transparent Minds: Narrative Modes for Presenting Consciousness in Fiction*, Princeton-New Jersey 1978.

««, *The Distinction of Fiction*, Baltimore-London 1999.

Dorrit Cohn-G. Genette, "Nouveaux nouveaux discours du récit", *Poétique* 61 (1985), 101-106.

C.N. Constantinides, *Higher Education in Byzantium in the thirteenth and early fourteenth centuries (1204-1310)*, Nicosia 1982.

R. Crowle, *Constantinople: the last great siege: 1453*, London 2005.

Małgorzata Dąbrowska, ΄΄Ought one to marry? Manuel II Palaiologos' point of view΄΄, *BMGS* 31/2 (2007), 146-156.

E. Darkó, ΄΄Zum Leben des Laonikos Chalkondyles΄΄, *BZ* 24 (1923–1924), 29–39.

««, ΄΄Neue Beiträge zur Biographie des Laonikos Chalkokandyles΄΄, *BZ* 27 (1927) 276–285.

««, ΄΄Neue Emendations vorschläge zu Laonikos Chalkokandyles΄΄, *BZ* 32 (1932), 2-12.

K. Demoen, *Pagan and Biblical Exempla in Gregory Nazianzen: A Study in Rhetoric and Hermeneutics*, Turnhout 1996.

I. Djuric, *Il crepuscolo di Bisanzio: i tempi di Giovanni VIII Paleologo (1392-1448)*, (εισαγωγή Mario Gallina, μτφ. Silvia Vacca), Roma 1995.

F. Dölger, ΄΄Die Krönung Johannes' VIII zum Mitkaiser΄΄, *BZ* 36 (1936), 318-319.

««, ΄΄Zum Aufstand des Andronikos IV΄΄, *REB* 19 (1961), 328-332.

W.F. Edmiston, "Focalisation and the First-Person Narrator: A Revision of the Theory", *Poetics Today* 10/4 (1989), 729-744.

B. Flusin, «Prédictions et prophéties dans l'œuvre de Doucas», στον τόμο: P. Odorico, P.A. Agapitos, M. Hinterberger (eds.), *L'écriture de la mémoire. La littérarité de l'historiographie. Actes du IIIe colloque international philologique Nicosie, 6-7-8 mai 2004*, vol. 6, Paris 2006, 353-373.

E.M. Forster, *Aspects of the Novel*, United States of America 1985.

M. Galdi, *La lingua e lo stile del Ducas*, Napoli 1910.

G. Genette, *Figures II*, Paris 1969.

««, *Figures III*, Paris 1972.

«», *Narrative Discourse Revisited* (μτφ. Jane E. Lewin), Ithaca-New York 1988.

G. Genette-Nitsa Ben-Ari-B. McHale, "Fictional Narrative, Factual Narrative", *Poetics Today* 11/4 (1990), 755-774.

Antonia Giannouli, ΄΄Education and literary language in Byzantium΄΄, στον τόμο: M. Hinterberger (ed.), *The Language of Byzantine learned Literature* [BYZANTIOϚ. Studies in Byzantine History and Civilization 9], Turnhout 2014, 52-71.

J. Gill, ΄΄John VIII Palaeologus. A Character Study΄΄, *SBN* 9 (1957), 152-170.

«», *The Council of Florence*, Cambridge 1959.

G.M. Greco, ΄΄Esempî di moduli narrativi epico-tragici nella 'Chronographia' di Michele Psello΄΄, στον τόμο: U. Criscuolo-R. Maisano (eds.), *Categorie linguistiche e concettuali della storiografia bizantina: atti della quinta Giornata di studi bizantini, Napoli, 23-24 aprile 1998*, Napoli 2000, 167-176.

V. Grecu, ΄΄Pour une meilleur connaissance d'historien Doukas΄΄, στον τόμο: V. Laurent (ed.), *Mémorial Louis Petit: mélanges d 'histoire et d'archéologie byzantines*, [Archives de l'Orient chrétien 1], București 1948, 128-141.

«», ΄΄La valeur littéraire des œuvres historiques byzantines΄΄, *BSl* 13 (1952–3), 252-270.

«», ΄΄Das Memoirenwerk des Georgios Sphrantzes΄΄, στον τόμο: *Actes du XII Congr. Intern. Ét. Byz. Ochride 1961*, vol. 2, Белград (Belgrad) 1964, 327-341.

T.E. Gregory, A History of Byzantium, United States of America-United Kingdom-Australia 2005.

A.J. Greimas, *Sémantique structurale. Recherche de méthode/Δομική Σημασιολογία, Αναζήτηση μεθόδου*, (μτφ. Γ. Παρίσης, επιμ. Ε.Γ. Καψωμένος), Paris 1966/Αθήνα 2005.

R. Guilland, ΄΄Le protovestiarite Georges Phrantzès΄΄, *REB* 6 (1948) 48-57.

R. Guilland, *Recherches sur les institutions Byzantines*, τομ. I, II, Berlin-Amsterdam 1967.

R. Guilland, *Titres et fonctions de l'Empire byzantine*, London 1976.

O. Halecki, *Un empereur de Byzance à Rome*, Varsovie 1930.

J. Harris, ΄΄Laonikos Chalkokondyles and the rise of the Ottoman Turks΄΄, *BMGS* 27 (2003), 153-170.

«», *The End of Byzantium*, New Haven-London 2010.

I. Hausherr, ΄΄La méthode d'oraison hésychaste΄΄, [*Orientalia Christiana* 9/2 36], Roma 1927.

M.R. Heß, ΄΄Der andere Dialog. Manuel II. und Benedikt XVI. im Kontext΄΄, *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* 103 (2013), 219-248.

W. Helfer, *Johannes VIII Palaiologos*, Wien 1969.

J. Herrin, ΄΄Blinding in Byzantium΄΄, στον τόμο: Cordula Scholz-G. Makris (eds.), *Πολύπλευρος νοῦς. Miscellanea für Peter Schreiner zu seinem 60. Geburtstag*, [Byzantinisches Archiv 19], München-Leipzig 2000, 56-58.

M. Hinterberger, *Autobiographische Traditionen in Byzanz*, Wien 1999.

P. Hühn, W. Schmid, J. Schönert (eds.), *Point of view, perspective, and focalization: modeling mediation in narrative*, Berlin-New York 2009.

H. Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία. Ἡ λόγια κοσμικὴ γραμματεία τῶν Βυζαντινῶν* (μτφ. Λ.Γ. Μπενάκης, Ἰ.Β. Ἀναστασίου, Γ.Χ. Μακρῆς), τ. 1, Αθήνα 1991[2].

«««, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία. Ἡ λόγια κοσμικὴ γραμματεία τῶν Βυζαντινῶν* (μτφ. Τ. Κόλιας, Κατερίνα Συνέλλη. Γ.Χ. Μακρῆς, Ἰ. Βάσσης), τ. 2, Αθήνα 1997.

M. Jahn, "Windows of Focalization: Deconstructing and Reconstructing a Narratological Concept", *Style* 30/2 (1996), 241-267.

«««, "The Mechanics of Focalization: Extending the Narratological Toolbox", *GRAAT* 21 (1999), 85-110.

«««, "More Aspects of Focalisation: Refinements and Applications", *GRAAT* 21 (1999), 85-110.

«««, "Focalization", στον τόμο: D. Herman (ed.), *The Cambridge Companion to Narrative*, Cambridge 2007, 94-108.

F. Jost, ΄΄Narration (s): en deca et au-dela΄΄, *Communications* 38 (1983), 192-212.

A. Kaldellis, *Hellenism in Byzantium: the transformations of Greek identity and the reception of the classical tradition*, Cambridge[2] 2009.

«««, ΄΄From Rome to New Rome, from empire to nation-state: reopening the question of Byzantium's Roman identity΄΄, στον τόμο: Lucy Grig-G. Kelly (eds.), *Two Romes. Rome and Constantinople in late antiquity*, Oxford-New York 2012, 387-404.

«««, ΄΄The Date of Laonikos Chalkokondyles' *Histories*΄΄, *GRBS* 52 (2012), 111-136.

«««, ΄The *Interpolations* in the Histories of Laonikos Chalkokondyles΄΄, *GRBS* 52 (2012), 259-283.

«««, ΄΄The Greek Sources of Laonikos Chalkokondyles' *Histories*΄΄, *GRBS* 53/1 (2013), 738–765.

«««, *A New Herodotos: Laonikos Chalkokondyles on the Ottoman Empire, the Fall of*

Byzantium, and the Emergence of the West, Washington D.C. 2014.

««, *Laonikos Chalkokondyles, The Histories*, Vol. I, Books 1-5, [*Dumbarton Oaks Medieval Library* 33], Cambridge 2014.

««, *Laonikos Chalkokondyles, The Histories*, Vol. II, Books 6-10, [*Dumbarton Oaks Medieval Library* 34], Cambridge 2014.

Eleni Kaltsogianni, ΄΄Zur Entstehung der Rede des Manuel II. Palaiologos auf die Heilige Maria von Ägypten [BHG 1044c]΄΄, *Parekbolai* 1/1 (2011), 37-59.

T. Kaplanis, «Αφηγηματική πράξη και τεχνική στο απόσπασμα Μιχαήλ Ε' (XXIV-XXXIII) από τη χρονογραφία του Μιχαήλ Ψελλού», στον τόμο: Lia Brad Chisacof (ed.), *Corneliae Papacostea-Danielopolu in memoriam*, Bucureşti 1999, 167-175.

A. Karpozilos, ΄΄The Narrative Function of Theatrical Imagery in Michael Psellos΄΄, στον τόμο: S. Kaklamanis-A. Markopoulos-G. Mauromatis (eds.), *Ἐνθύμησις Νικολάου Μ. Παναγιωτάκη,* Heraklion 2000, 303-310.

««, *Βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ καὶ χρονογράφοι*, τ. Δ΄ (13ος–15ος αἰ.), Αθήνα 2015.

V. Katsaros, ΄΄Τὸ δραματικὸ στοιχεῖο στὰ ἱστοριογραφικὰ ἔργα τοῦ 11ου καὶ 12ου αἰῶνα (Μιχαὴλ Ἀτταλειάτης, Μιχαὴλ Ψελλός, Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης, Νικήτας Χωνιάτης)΄΄, στον τόμο: P. Odorico-P.A. Agapitos-M. Hinterberger (eds.), *L'écriture de la mémoire: La littérarité de l'historiographie. Actes du colloque international sur la Littérature Byzantine, Nicosie 6-8 mai 2004* [*Dossiers byzantins* 6], Paris 2006, 281-316.

A.P. Kazhdan, ΄΄L'Histoire de Cantacuzène en tant qu'œuvre littéraire΄΄, *Byz*. 50 (1980), 279-335.

A.P. Kazhdan et al. (eds.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, vol. 1-3, Oxford-New York 1991.

J.G. Keenan, ΄΄George Sphrantzes: A Brief Review΄΄, *The Ancient World* 27/2 (1996), 205-211.

A.T. Khoury, ΄΄L΄empereur Manuel II Paléologue (1350-1425). Esquisse Biographique΄΄, *Proche Orient Chrétien* 15 (1965), 127-144.

««, ΄΄L'empereur Manuel II Paléologue΄΄, *Proche-Orient Chrétien* 18 (1968) 29-49.

F. Kırlıdökme- Mollaoğlu, ΄΄Laonikos Chalkokondyles'in Hayatı ve "Tarih"i (The Life and "History/Demonstrations of Histories" of Laonikos Chalkokondyles)΄΄, *OTAM* 21 (2007), 41-57.

S. Kolditz, *Johannes VIII Palaiologos und das Konzil von Ferrara-Florenz (1438/39): das byzantinische Kaisertum im Dialog mit dem Westen*, vols. 2, Stuttgart 2013-

2014.

T.G. Kolias, ΄΄The Horse in the Byzantine World΄΄, στον τόμο: S. Lazaris (ed.), *Le cheval dans les sociétés antiques et médiévales. Actes des Journées internationales d'étude* (*Strasbourg, 6-7 novembre 2009*), [Bibliothèque de l'Antiquité tardive 22], Turnhout 2012, 87-97.

Sofia Kotzabassi, ΄΄Ist der Kopist des Geschichtswerkes von Dukas Dukas selbst?΄΄, *BZ* 96 (2003), 679-683.

K. Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Litteratur von Justinian bis zum Ende des Oströmischen Reiches (527-1453)*, München 1897.

Tatyana V. Kushch, ΄΄Political Elite under Manuel II Palaiologos: the Evolution of the Court Hierarchy΄΄, *Science Journal of Volgograd State University* 21/5 (2016), 129-136.

C. Kyrris, ΄΄Continuity and Differentiation in the Régime Established by Andronicus I II after his Victory of 23/24 v. 1328΄΄, *ΕΕΒΣ* 43 (1977-1978), 278-328.

Angeliki E. Laiou, ΄΄The Byzantine Aristocracy in the Palaeologan Period: A Story of Arrested Development΄΄, *Viator,* 4 (1973), 131-151.

«», ΄΄The Byzantine economy in the Mediterranean trade system: 13th-15th centuries΄΄, *DOP*, 34-5 (1980-1), 177-222.

«», *The Economic History of Byzantium from the Seventh through the Fifteenth Century*, vol. 1-3, Washington D.C. 2002.

Angeliki E. Laiou-Cécile Morrisson, *The Byzantine Economy*, Cambridge 2007.

Angeliki E. Laiou-Thomadakis, *Peasant Societyin the Late Byzantine Empire: A Social and Demographic Study*, Princeton-New Jersey, 1977.

V. Laurent, ΄΄Σφραντζῆς et non Φραντζῆς΄΄, *BZ* 44 (1951), 373-378.

«», ΄΄Sphrantzès et non Phrantzès. A nouveau!΄΄, *REB* 9 (1951), 170-171.

F. Lauritzen, *The Depiction of Character in the Chronographia of Michael Psellos*, Turnhout 2013.

E. Legrand, «Ἰωάννου τοῦ Μόσχου Λόγος Ἐπιτάφιος ἐπὶ τῷ Λουκᾷ Νοταρᾷ», *Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος* 2 (1887), 413-424.

J. Lintvelt, *Essai de typologie narrative: le "point de vue"*, Paris 1981.

J. N. Ljubarskij, ΄΄Concerning the literary technique of Theophanesthe Confessor΄΄, *BSl* 56 (1995), 305-316.

J.N. Ljubarskij et al., ΄΄So Debate: Quellenforschung and/or Literary Criticism: Narrative Structures in Byzantine Historical Writings΄΄, *Symbolae Osloenses* 73

(1998), 5-73.

J. Malherbe, *Constantin XI: dernier empereur des Romains*, Louvain-la-Neuve 2001.

A. Markopoulos, ΄΄Das Bild des Anderen bei Laonikos Chalkokondyles und das Vorbild Herodot΄΄, *JÖB* 50 (2000), 205-216.

«», «Βυζαντινή εκπαίδευση και οικουμενικότητα», στον τόμο: Ε. Χρυσός (επιμ.), *Το Βυζάντιο ως οικουμένη*, Αθήνα 2005, 183-200.

«», ΄΄Teachers and Textbooks in Byzantium, 9th to 11th centuries΄΄, στον τόμο: S. Steckel-N. Gaul-M. Grünbart (eds.), *Networks of learning, Perspectives on scholars in Byzantine East and Latin West c. 1000-1200*, Münster 2014, 3-15.

Sophia Mergiali, *L'Enseignement et les Lettrés pendant l'époque des Paléologues (1261-1453)*, Ἀθῆναι 1996.

C. Messis-Margaret Mullett-Ingela Nilsson (eds.), *Storytelling in Byzantium: Narratological approaches to Byzantine texts and images* [Studia Byzantina Upsaliensia 19], Uppsala 2018.

J. Meyendorff, *Byzantine Hesychasm: historical, theological and social problems. Collected Studies*, London 1974.

W. Miller, ΄΄The Historians Doukas and Phrantzes΄΄, *JHSt* 46 (1926), 63-71.

«», ΄΄The Last Athenian Historian: Laonikos Chalkokondyles΄΄, *JHSt* 42/1 (1922), 36-49.

G. Moravcik, *Bizantinoturcica*, I-Il, Berlin, 1983.

Margaret Mullett, ΄΄In Search of the Monastic Author. Story-Telling, Anonymity and Innovation in the 12th Century΄΄, στον τόμο: Aglae Pizzone (ed.) *The author in Middle Byzantine literature: modes, functions, and identities*, Berlin-Boston 2014, 171-198.

P.S. Năsturel, ΄΄Témoignages roumains sur les forms Sphrantzès et Phrantzès΄΄, *REB* 19 (1961), 441-443.

Nevra Necipoğlu, ΄΄Social and Economic Conditions in Constantinople during Mehmed II's Siege΄΄, στον τόμο: Τόνια Κιουσοπούλου (επιμ.), *Η άλωση της Κωνσταντινούπολης και η μετάβαση από τους μεσαιωνικούς στους νεώτερους χρόνους*, Ηράκλειο 2005, 75-86.

W. Nelles, "Getting Focalization into Focus", *Poetics Today* 11 (1990), 365-382.

D.M. Nicol, *The Last Centuries of Byzantium: 1261-1453*, London 1972.

«», *The Immortal Emperor: The Life and Legend of Constantine Palaiologos, Last Emperor of the Romans*. Cambridge, 1992.

«», *The Reluctant Emperor: A Biography of John Cantacuzenus, Byzantine Emperor and Monk, (c. 1295-1383)*, Cambridge-New York 1996.

D. Nicolle, *Constantinople 1453-The end of Byzantium*, Oxford 2002.

D. Nicolle-J. Haldon-S. Turnbull, *The Fall of Constantinople: The Ottoman Conquest of Byzantium*, Oxford-New York 2007.

G. Nieragden, ΄΄Focalization and Narration: Theoretical and Terminological Refinements΄΄, *Poetics Today* 23/4, (2002), 685-697.

Maja Nikolić, ΄΄Georgios Sphrantzes or how to become an archon in Byzantium in the XV century΄΄, *ZRVI* 47 (2010), 277-289.

«», ΄΄I hear you have a noble horse-Manuel II Palaiologos' letter no. 43 addressed to Demetrios Chrysoloras΄΄, *ZRVI* 50 (2013), 789-801.

«», ΄The Greatest Misfortune in the Oikoumene Byzantine. Historiography on the Fall of Constantinople in 1453΄΄, *Balcanica* XLVII (2016), 119-134.

Ingela Nilsson, "Spatial Time and Temporal Space: Aspects of narrativity in Makrembolites", στον τόμο: P.A. Agapitos-D.R. Reinsch (eds.), *Der Roman im Byzanz der Komnenenzeit*, [*Meletemata* 8], Frankfurt am Main 2000, 94-108.

«», *Erotic Pathos, Rhetorical Pleasure. Narrative Technique and Mimesis in Eumathios Makrembolites Hysmine & Hysminias*, [*Studia Byzantina Upsaliensia* 7], Uppsala 2001.

«», ΄΄Discovering Literariness in the Past: Literature vs. History in the Synopsis Chronike of Konstantinos Manasses΄΄, στον τόμο: P. Odorico-P.A. Agapitos-M. Hinterberger (eds.), *L'écriture de la mémoire: La littérarité de l'historiographie. Actes du colloque international sur la Littérature Byzantine, Nicosie 6-8 mai 2004* [*Dossiers byzantins* 6], Paris 2006, 15-31.

«», "To Narrate the Events of the Past: On Byzantine Historians, and Historians on Byzantium", στον τόμο: J. Burke-Ursula Betka et al. (eds.), *Byzantine Narrative: Papers in Honour of Roger Scott. Australian Byzantine Studies Conference (14th: Melbourne 13-15 August 2004: University of Melbourne)*, [*Byzantina Australiensia* 16], Melbourne 2006, 47-58.

«», *Raconter Byzance: La littérature au XIIe siècle,* Paris 2014.

Ingela Nilsson-R. Scott, ΄΄Towards a New History of Byzantine Literature: The Case of Historiography΄΄, *Classica et Mediaevalia* 58 (2007), 319-332.

Ingela Nilsson-E. Nyström, ΄΄To Compose, Read, and Use a Byzantine Text: Aspects of the Chronicle of Constantine Manasses΄΄, *BMGS* 33/1 (2009), 42-60.

Ingela Nilsson-E.C. Bourbouhakis, ΄΄Byzantine Narrative: The Form of Story-Telling in Byzantium΄΄, στον τόμο: Liz James (ed.), *A Companion to Byzantium*, [*Blackwell Companions to the Ancient World*], Oxford 2010, 263-274.

Fevronia Nousia, *Byzantine Textbooks of the Palaeologan period* [StT 505], Vaticano 2016.

D. Obolensky, ΄΄Some Notes Concerning a Byzantine Portrait of John VIII Palaeologus΄΄, *Eastern Churches Review* 4 (1972), 141-146.

N. Oikonomidès, *Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles*, Paris 1972.

G. Ostrogorsky, *Geschichte des Byzantinischen Staates*, München 1963.

A. Panaino, «Gambling with Names and Games. A Curious Episode in the Historia Turcobyzantina by Michael Ducas», *Bizantinistica* 10 (2008), 215-224.

M. Peri, *Δοκίμια Αφηγηματολογίας* (*επιμ. Σ.Ν. Φιλιππίδης*), Ηράκλειο 1994.

A. Pertusi, *La Caduta di Constantinopoli*, vol. 2, Milano 1976.

J. Phelan, *Living to Tell about It*, Ithaca-London 2005.

M. Philippides, *Constantine XI Dragaš Palaeologus,* New Rochelle 1997.

««, ΄΄Venice, Genoa, and John VIII Palaeologus' Renovation of the Fortifications of Constantinople΄΄, *Greek* 56/2 (2016), 377-397.

M. Philippides-W.K. Hanak, *The Siege and the Fall of Constantinople in 1453 Historiography, Topography, and Military Studies*, Ashgate 2011.

J. Pier-F. Berthelot (eds.), *Narratologies contemporaines. Approches nouvelles pour la théorie et l'analyse du récit*, Paris 2010.

E. Pietsch, «Αὐτοβιογραφικὰ καὶ ἀπολογητικὰ στοιχεῖα στὴν ἱστοριογραφία: Ἡ *Χρονογραφία* τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ», στον τόμο: P. Odorico-P.A. Agapitos-M. Hinterberger (eds.), *L'écriture de la mémoire: La littérarité de l'historiographie. Actes du colloque international sur la Littérature Byzantine, Nicosie 6-8 mai 2004* [*Dossiers byzantins* 6], Paris 2006, 267-280.

Mary Piwowarczyk, ΄΄The Narratee and the Situation of Enunciation: A Reconsideration of Prince's Theory΄΄ *Genre* 9 (1976), 161–177.

G. Podskalsky, ΄΄Zur Gestalt und Geschichte des Hesychasmus΄΄, *OstkSt* 16 (1967), 15-32.

«« *Theologische Literatur des Mittelalters in Bulgerien und Serbien 865-1459*, München 2000.

D.I. Polemis, *The Doukai: A Contribution to Byzantine Prosopography,* London 1968.

I. Polemis, ΄΄Two Praises of the Emperor Manuel II Palaiologos: Problems of Authorship΄΄, *BZ* 103/2 (2011), 699-714.

G. Prince, ΄΄Notes toward a Characterization of Fictional Narratees΄΄ *Genre* 4 (1971), 100–105.

«», ΄΄Introduction à l'étude du narrataire΄΄ *Poétique* 14 (1973), 178–196.

«», ΄΄The Narratee Revisited΄΄ *Style* 19 (1985), 299–303.

G. Prinzing, ΄΄Doucas΄΄, στον τόμο: D. Thomas-A. Mallett et al. (eds.), *Christian Muslim relations: a bibliographical history,* vol. 5 (1350-1500), Leiden 2013, 469-477.

V. Propp, *Morphology of the Folktale* (trans. L. Scott, revised/edited with a preface by Louis A. Wagner/New Introduction by Alan Dundes), Austin 2009[2].

P. Racine, ΄΄L'impossible union entre les églises d'orient et d'occident΄΄, *BF* 29 (2007), 371-389.

R. Radić, *Vreme Jovana V Paleologa: 1332-1391 (The time of John V Palaiologos: 1332-1391),* Belgrad 1993.

D.R. Reinsch, ΄΄Kritobulos of Imbros—learned historian, Ottoman *raya* and Byzantine patriot΄΄, *ZRVI* 40 (2003), 297–311.

D. R. Reinsch-Φωτεινή Κολοβού (μτφ.), *Κριτόβουλος ο Ίμβριος*, Αθήνα 2005.

Al. Riehle, ΄΄Authorship and Gender (and) Identity, Women's Writing in the Middle Byzantine Period΄΄ στον τόμο: Aglae Pizzone (ed.) *The author in Middle Byzantine literature: modes, functions, and identities*, Berlin-Boston 2014, 245-262.

Shlomith Rimmon-Kenan, *Narrative Fiction. Contemporary Poetics***,** London-New York, 2002[2].

R. Romano, ΄΄Sul prologo della Cronaca di Giorgio Sfranze΄΄, *Πάρεργα* (2003), 50-51.

S. Runciman, *The Fall of Constantinople 1453*, Cambridge 1965.

«», *Mistra: Byzantine Capital of the Peloponnese*, London 1980.

W. Schmid, *Der Textaufbau in den Erzählungen Dostoevskijs. With an afterword: "Eine Antwort an die Kritiker"*, Amsterdam 1986[2].

«», ΄΄Textadressat΄΄, στον τόμο: Th. Anz (ed.). *Handbuch Literaturwissenschaft I*, Stuttgart 2007, 171-181.

«», *Narratology. An Introduction,* (trans. A. Starritt), Berlin-New York 2010.

P. Schreiner, ΄΄ Hochzeit und Krönung Kaiser Manuels II im Jahre 1392΄΄, *BZ* 60/1 (1967), 70-85.

K. Setton, ΄΄The Emperor John VIII slept here΄΄, *Speculum* 33 (1958), 222-228.

I. Ševčenko, *Society and Intellectual Life in Late Byzantium*, London 1981.

Teresa Shawcross, ΄΄'Listen, all of you, both Franks and Romans': *The Narrator in the 'Chronicle of Morea'΄΄*, στον τόμο: Ruth Macrides (ed.), *History as Literature in Byzantium. Papers from the Fortieth Spring Symposium of Byzantine Studies, University of Birmingham, April 2007*, Aldershot 2010, 91-109.

Anneke Smelik, *And the Mirror Cracked: Feminist Cinema and Film Theory*, New York 1998.

R. Soto, *Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγος: Αυτοκράτορας και συγγραφέας (1350-1425)*, *Byzantion Nea Hellás* 28, (2009), 69-86.

F.K. Stanzel, *Θεωρία της αφήγησης/Theorie des Erzählens* (μτφ. Κυριακή Χρυσομάλλη-Henrich), Θεσσαλονίκη 1999.

I. Stouraitis, ΄΄Roman identity in Byzantium: a critical approach΄΄, *BZ* 107/1 (2014), 175-220.

F. Tinnefeld, ΄΄Kaiser Johannes V Palaiologos und der Gouverneur von Phokaia 1356-1358΄΄, *RSBS* 1 (1981) 259-271.

T. Todorov ΄΄Les catégories du récit littéraire΄΄, *Communications* 8 (1981), 131-157.

K.P. Todt, *Kaiser Johannes VI Kantakuzenos und der Islam: politische Realität und theologische Polemik im palaiologenzeitlichen Byzanz*, [*Religionswissenschaftliche Studien* 16], Würzburg 1991.

I. Tóth, "Some Thoughts on the Proem of Kritobulos' Historiai", στον τόμο: Erika Juhász (ed.), *Byzanz und das Abendland: Begegnungen zwischen Ost und West*, Budapest 2013, 305-314.

«», ΄΄Some suggestions on the interpretation of the First Speech of Mehmet II in Kritobulos' Histories΄΄, στον τόμο: Erika Juhász (ed.): *Byzanz und das Abendland II. Studia Byzantino-Occidentalia*, Budapest 2013, 179-186.

«», "Notes on the letter of dedication and the proem of Kritobulos' Historiai", *Acta Antiqua Academiai Scientiarum Hungaricae* 54 (2014), 89–99.

«», "Some suggestions on the interpretation of the First Speech of Mehmet II in Kritobulos' Histories", στον τόμο: Erika Juhász (ed.): *Byzanz und das Abendland II. Studia Byzantino-Occidentalia*, Budapest 2014, 179-186.

«», ΄΄The last Byzantine historiographer and his audience΄΄, στον τόμο: L. Horváth (ed.), *Investigatio Fontium*, Budapest 2014, 125–133.

«», ΄΄Preliminary Investigations into Kritobulos' Idea of History΄΄ στον τόμο: Erika Juhász (ed.), *Byzanz und das Abendland III. Studia Byzantino-Occidentalia*,

Budapest 2015, 167-178.

E. Trapp et al. (eds.), *Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit*, Wien 1976/2001.

W. Treadgold, *A History of the Byzantine State and Society*, Stanford 1997.

C. J. Turner, ΄΄Pages from the Late Byzantine Philosophy of History΄΄, *BZ* 57 (1964), 359-361.

B. Uspensky, *A Poetics of Composition: The Structure of the Artistic Text and Typology of a Compositional Form* (trans. Valentina Zavarin, Susan Wittig), Berkeley-Los Angeles-London 1973.

W. Van Peer-S. Chatman (eds.), *New Perspectives on Narrative Perspective*, New York 2001.

J.N. Van Sickle, *Re-evaluating the Role of Emperor John VIII in the Failed Union of Florence*, *The Journal of Ecclesiastical History* 68/1 (2017), 40-58.

Larisa Vilimonović, ΄΄Deconstructing the narrative, constructing a meaning: Why was the Alexiad written?΄΄ *ZRVI* 52 (2015), 207-235.

Evade Vries-Vander Velden, *L'Élite byzantine devant l'avance turque al'epoque de la guerre civile de 1341 a 1354*, Amsterdam 1989.

S. Vryonis, ΄΄Byzantine Cultural Self- Consciousness in the Fifteenth Century΄΄, στον τόμο: S. Ćurčić-Doula Mouriki (eds.), *The Twilight of Byzantium: Aspects of Cultural and Religious History in the Late Byzantine Empire*, Princeton 1991, 5-15.

G. Weiss, *Joannes Kantakuzenos-Aristokrat, Staatsmann, Kaiser und Mönch-in der Gesellschaftsent-wicklung von Byzanz im 14 Jahrundert*, Wiesbaden 1969.

N.G. Wilson, *Οι λόγιοι στο Βυζάντιο* (μτφ. Ν. Κονομής), Αθήνα 1991.

H. Wurm, ΄΄Der Codex Monacensis gr. 370A: ein Beitrag zur Überlieferungsgeschichte des Laonikos Chalkokondyles΄΄, *JÖB* 44 (1994), 455-462.

«««, ΄΄Die handschriftliche Überlieferung der Αποδείξεις Ιστοριών des Laonikos Chalkokondyles΄΄, *JÖB* 45 (1995), 223–232.

H. Wurm.-E. Gamillsceg, ΄΄Bemerkungen zu Laonikos Chalkokondyles΄΄, *JÖB* 42 (1992), 213–219.

Elizabeth A. Zachariadou, ΄΄La chute de Constantinople en 1453 et la mythologie posterieure΄΄, στον τόμο: U. Marazzi (ed.), *Turcica et Islamica: Studi in Memoria di Aldo Gallota*, Napoli 2003, 1013-1031.

K. Zafeiris, ΄΄Narrating the Past: Elements of Littérarité in the Synopsis Chronike΄΄, στον τόμο: P. Odorico-P.A. Agapitos-M. Hinterberger (eds.), *L'écriture de la*

mémoire: La littérarité de l'historiographie. Actes du colloque international sur la Littérature Byzantine, Nicosie 6-8 mai 2004 [Dossiers byzantins 6], Paris 2006, 33-47.

D.A. Zakythinos, *Le Despotat grec de Morée, I: Histoire politique, II: Vie et institutions*, London, 1975[2].

Γ. ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ

Ryan Marie-Laure: "Space", στον τόμο: P. Hühn et al. (eds.), *The living handbook of narratology*, Hamburg: Hamburg University, URL = http://www.lhn.unihamburg.de/article/space, (Created: 13 January 2012, Revised: 22 April 2014), [view date: 26 Nov 2016].

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΝΟΜΑΤΩΝ*

Αβρανέζης 269.

Αλέξιος Απόκαυκος 41, 42.

Αλέξιος Κομνηνός 186, 187, 287, 288.

Αλέξιος Παλαιολόγος Τζαμπλάκωνας 23.

Αλέξιος Σφραντζής 23, 103, 304.

Άμαρης 108, 263.

Ανδρόνικος Γ΄ Παλαιολόγος 41.

Ανδρόνικος Δ΄ Παλαιολόγος 43, 44, 61, 109, 144, 220, 239.

Ανδρόνικος Σφραντζής 23.

Άννα της Σαβοΐας 42, 59, 96.

Αντώνιος Α΄ Αντζαγιόλη 78, 267.

Ατήν 186.

Βαγιαζήτ Α΄ 16, 45, 46, 61, 62, 70, 72, 81, 103, 109, 110, 114, 116, 124, 125, 127, 131, 132, 133, 140, 141, 145, 151, 152, 157, 167, 168, 182, 197, 198, 200, 204, 211, 215, 219, 225, 227, 233, 234, 237, 239, 241, 249, 250, 254, 259, 312, 314, 322, 323.

Βερνάρδος Μαρτσέλλο 174.

Βησσαρίων 54, 71, 142, 270.

Βλαδισλάβος 49.

Γεώργιος Ακροπολίτης 24.

Γεώργιο Αμιρούτζης 28.

Γεώργιος Γατελιούζος 286.

Γεώργιος Γεμιστός-Πλήθων 34, 46, 53.

Γεώργιος Μπράνκοβιτς 48, 49, 215, 266, 302.

Γεώργιος Παλαιολόγος 123, 154.

Γεώργιος Ραούλ 324.

Γεώργιος Σχολάριος 28, 53.

Γεώργιος Φιλανθρωπινός 141.

Γεώργιος Χαλκοκονδύλης 34, 143.

Δαβίδ Κομνηνός 186, 256, 267, 290.

Δάνος 145.

Δέπας Ζενεβίσας 141.

Δημήτριος Αγάς 213.

Δημήτριος Λεοντάρης 81, 199, 201, 229.

Δημήτριος Παλαιολόγος 49, 52, 75, 79, 88, 89, 108, 113, 115, 122, 123, 124, 137, 143, 153, 154, 202, 242, 256, 260, 263, 267, 275, 284.

Δομίνικος Γατελούζος 76.

Εδουάρδος Γ΄ 146.

Ελένη Παλαιολογίνα (κόρη δεσπότη Δημητρίου) 136, 267.

* Παραλείπονται τα πολύ συχνά αναφερόμενα ονόματα Μιχαήλ Δούκας, Γεώργιος Σφραντζής, Κριτόβουλος, Λαόνικος Χαλκοκονδύλης, καθώς και τα ονόματα λαών.

Ελένη Παλαιολογίνα (σύζυγος Μανουήλ Β΄) 246, 265, 323.

Ελένη Τζαμπλάκωνα 23, 269.

Ερκούλιος 268.

Εσέ 186.

Ευδοκία Κομηνή 150, 202, 287.

Ζάγανος 140, 141, 214.

Θάμαρ Σφραντζή 24, 79.

Θεοδώρα Ασανίνα 267, 300.

Θεόδωρος Παλαιολόγος 47, 49, 62, 259, 286.

Θεολόγος Κόρακας 114, 160, 164, 315.

Θωμαΐς 24, 98, 246, 304.

Θωμάς Καντακουζηνός 107.

Θωμάς Καταβοληνός 187.

Θωμάς Παλαιολόγος 22, 47, 49, 52, 79, 101, 113, 122, 143, 154, 182, 218, 236, 241, 256, 260, 312, 324.

Ιαγούπης 124, 281.

Ιμπραήμ 120, 261, 262, 284.

Ιουλιανός 48, 270.

Ιουστινιάνης 51, 65, 100.

Ιουστίνος 123.

Ισαάκιος 141, 214, 229.

Ισαάκιος Ασάν 229.

Ισίδωρος 50, 64, 270, 271.

Ισμαήλ 187, 267.

Ιωάννα της Λωραίνης 146.

Ιωάννης Αργυρόπουλος 53, 54.

Ιωάννης Αδούρνος 15, 96.

Ιωάννης Ασάν 101, 312.

Ιωάννης Ευγενικός 28.

Ιωάννης Κομνηνός 186.

Ιωάννης Κορβίνος Ουνυάδης 48, 49, 63, 64, 121, 168, 169, 244.

Ιωάννης Ε΄ Παλαιολόγος 15, 41, 42, 43, 44, 45, 59, 60, 61, 83, 96, 109, 133, 134, 144, 150, 162, 201, 202, 204, 215, 219, 220, 234, 239, 284, 287, 296.

Ιωάννης Ϛ΄ Καντακουζηνός: 15, 17, 41, 42, 55, 59, 60, 96, 107, 109, 122, 141, 144, 145, 161, 162, 184, 204, 215, 228, 229, 234, 269.

Ιωάννης Δ΄ Λάσκαρης 149, 184, 228.

Ιωάννης Ζ΄ Παλαιολόγος 45, 125, 140, 144.

Ιωάννης Η΄ Παλαιολόγος 46, 47, 48, 49, 63, 139, 162, 241, 246, 257, 274, 312, 325.

Ιωάννης Σφραντζής 23.

Ιωνούζης 100, 159, 218, 298.

Ιωαννούτζος Μπαλότας 300.

Ιωσήφ 210, 245.

Κάλλιστος Γ΄ 270.

Καντακουζηνή 122, 269.

Καραμάν 63, 121, 198, 227, 258, 273, 314.

Κάρλο Ταμεράριο 71.

Καρμιάν 198, 273.

Κατερίνα Γατελιούζου 21.

Κούρτης 106.

Κυριακός Αγκωνίτης 27, 28, 34.

Κωνσταντίνος Δραγάσης 150.

Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος 17, 21, 22, 24, 26, 32, 34, 49, 50, 51, 57, 58, 63, 64, 82, 97, 101, 107, 112, 113, 115, 117, 122, 126, 135, 136, 150, 179, 196, 201, 202, 210, 217, 220, 225, 226, 229, 230, 235, 245, 247, 255, 256, 265, 269, 272, 294, 297, 300, 311, 314, 315, 317, 319, 320, 323, 324.

Λαζάρος Γ΄ Μπράνκοβιτς 268.

Λουίτζι ΙΑ΄ 71.

Λουκάς Νοταράς 21, 81, 102, 137, 160, 162, 165, 207, 226, 229, 260, 261, 264, 269, 278, 282, 339.

Μακάριος Μακρής 304.

Μακάριος Μελισσηνός 25, 25-26.

Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγος 17, 21, 24, 26, 44, 45, 46, 47, 55, 62, 72, 75, 81, 107, 109, 110, 114, 125, 133, 144, 155, 195, 199, 201, 216, 225, 229, 254, 274, 279, 284, 289, 294, 295, 312, 316, 319, 320, 321, 322, 323, 325, 352.

Μανουήλ Καντακουζηνός 229, 269.

Μάρα Μπράνκοβιτς 107, 122, 202, 265, 269.

Μαρία Μελισσηνή 143.

Μάρκος Ευγενικός 28, 48, 270.

Μάρκος Μουσούρος 54.

Μάρκος Παλαιολόγος Ίαγρος 161.

Ματθαίος Ασάν 122, 272.

Μαχμούτ πασάς 35, 123, 263, 281, 284.

Μέμνων 268.

Μίλος Κόμπιλιτς 96, 273.

Μιχαήλ Αποστόλης 35.

Μιχαήλ Βαλσαμών 270.

Μιχαήλ Μυρινούπολης 197.

Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος 149 153, 184, 228, 243.

Μιχαήλ Πύλλης 161.

Μουράτ Α΄ 45, 83, 109, 133, 219, 220, 239, 271.

Μουράτ Β΄ 21, 34, 46, 47, 48, 49, 62, 63, 64, 83, 109, 111, 132, 135, 136, 151, 163, 184, 191, 197, 200, 202, 212, 213, 227, 228, 230, 236, 237, 245, 250, 251, 258, 259, 261, 265, 266, 273, 276, 281, 296, 302, 314, 321.

Μουσουλμάν 47, 81, 105, 112, 122, 152, 153, 184, 194, 210, 214, 224, 239, 264, 273, 319.

Μύρ(τ)ζας 114, 145, 207.

Μωάμεθ Α΄ 46, 81, 120, 132, 141, 152, 163, 195, 209, 225, 228, 229, 234, 254, 255, 258, 261, 264, 280, 286.

Μωάμεθ Β΄ 16, 19, 24, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 35, 49, 50, 51, 57, 64, 65, 70, 71, 72, 76, 79, 81, 82, 83, 84, 88, 96,99, 100, 103, 108, 111, 112, 115, 119, 121, 122, 124, 126, 127, 131, 133, 136, 137, 138, 140, 147, 151, 156, 159, 160, 162, 166, 167, 175, 176, 178, 183, 197, 199, 200, 205, 213, 214, 215, 216, 218, 220, 224, 226, 231, 237, 238, 239, 249, 250, 251, 256, 257, 259, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 272, 273, 274, 275, 279, 280, 281, 282, 284, 285, 294, 296, 298, 303, 304, 312, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 321, 323, 324, 335.

Μωσής 46, 132, 134, 152, 178, 225, 226, 228, 254, 264.

Νέριος Αντζαγιόλη 142, 143, 144.

Νικηφόρος Λουκάνης 142, 218.

Ομούρ 42, 98, 181, 186.

Ορχάν 42, 49, 111, 112, 138, 152, 182, 187, 204, 218, 234, 265, 266, 289.

Ουρβανός 58, 138, 183, 315, 318.

Παγιαζήτ (βεζίρης) 120, 227, 234, 261.

Παγιαζήτ (αδελφός Τζινεήτ) 102, 273.

Παλαμήδης Γατελιούζος 52, 145, 286.

Παλτόγλης 101.

Πανδόλφος Μαλατέστα 270.

Περκλητζία Μουσταφά 74.

Σαουτζής 44, 83, 109, 133, 199, 220, 239.

Σαχρούχ 177.

Σιγισμούνδος 62, 167, 168.

Σουλεϊμάν 46, 174, 187, 317.

Σοφία Μομφερατική 265, 266, 323.

Στέφανος Λαζάρεβιτς 46.

Ταχαντίν 150, 202, 287.

Τεμήρ-ης 148, 151, 177, 182, 183, 197, 198, 200, 205, 206, 207, 225, 228, 240, 241, 250, 295, 322, 323.

Τζινεήτ 81, 102, 105, 106, 112, 126, 134, 155, 181, 191, 198, 201, 212, 220, 228, 231, 234, 235, 239, 254, 255, 258, 273, 279, 300, 316, 319.

Τζουλιάνο Κεζαρίνι 214.

Τουραχάν 78, 166, 224, 258, 260, 262, 270, 290, 312.

Φραντζέσκος Γατελιούζος 144, 148, 287.

Χαλίλ 106, 110, 145, 214, 250, 333.

Χαϊδάρης 73, 177.

Χαμζάς 88, 96, 102, 126, 139, 214, 235.

Χαρατίνης 174, 175, 297.

Χασάνης 111, 159, 226, 264.

Χρυσοβεργίνα 290.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΡΩΝ ΑΦΗΓΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

Αλλοιώσεις 94, 125, 126, 127, 328.

Αναλήψεις 13, 20, 129, 130, 132, 135, 148, 152, 165, 171, 172, 196, 202, 203, 207, 208, 314, 329, 330, 331, 332, 336.

εξωτερική μερική ανάληψη 148, 149, 150, 151, 152, 329.

εσωτερική ετεροδιηγητική μερική ανάληψη 141, 142, 330.

εσωτερική ετεροδιηγητική πλήρης ανάληψη 142, 143, 329.

εσωτερική ομοδιηγητική ανάληψη 153.

εσωτερική ομοδιηγητική επαναληπτική μερική ανάληψη 132, 152, 153, 169-170, 207, 328, 330.

εσωτερική ομοδιηγητική επαναληπτική πλήρης ανάληψη 328-329.

εσωτερική ομοδιηγητική πλήρης ανάληψη 168, 330.

εσωτερική ομοδιηγητική συμπληρωματική μερική ανάληψη 134, 135, 136, 137, 138, 165, 166, 167, 329.

εσωτερική ομοδιηγητική συμπληρωματική πλήρης ανάληψη 139, 140, 141, 154, 329.

εσωτερική ετεροδιηγητική ανάληψη 166, 167, 168, 169.

μεικτή μερική ανάληψη 144, 145, 146, 329.

μεικτή πλήρης ανάληψη 146, 147, 148, 329.

πλήρης ανάληψη 171, 203, 204, 205, 206.

επαναληπτική ανάληψη/πρόληψη 208, 229, 230, 231, 233, 331.

εσωτερική, εξωτερική, μεικτή, ομοδιηγητική, ετεροδιηγητική, συμπληρωματική, επαναληπτική, μερική, πλήρης ανάληψη 130, 330.

μερική ανάληψη 129, 332.

πλήρης ανάληψη 129.

εσωτερική ανάληψη 129.

εξωτερική ανάληψη 129.

μεικτή ανάληψη 129.

συμπληρωματική ανάληψη 221, 332.

αναφορική-ενική αφήγηση 225, 226, 332.

αποδέκτης της αφήγησης 13, 14, 30, 32, 40, 69, 80, 87, 92, 99, 131, 152, 178, 186, 188, 191, 194, 202, 224, 225, 242, 243, 248, 257, 262, 264, 270, 275, 279, 288, 292, 293, 294, 309, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 334, 335, 336.

εξωδιηγητικός αποδέκτης 104, 292, 294, 295, 296, 302, 303, 306, 307, 308, 309, 313, 314, 316, 318, 321, 334, 335.

ενδοδιηγητικός αποδέκτης 292, 294, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 335.

δρώντα πρόσωπα 74, 76, 82, 87, 89, 90, 97, 103, 112, 113, 117, 118, 119, 127, 139, 157, 177, 195, 196, 197, 199, 202, 205, 226, 235, 236, 246, 247, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 287, 288, 302, 304, 311, 314, 315, 320, 321, 322, 323, 327, 328, 334, 335, 336.

έλλειψη 130, 132, 135, 138, 139, 142, 144, 146, 148, 150, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 206, 211, 212, 220, 330, 331, 332, 336.

ρητή-μη καθορισμένη-χαρακτηρισμένη έλλειψη 213, 214, 215, 216, 331.

ρητή-χαρακτηρισμένη έλλειψη 172.

ρητή-χαρακτηρισμένη-καθορισμένη έλλειψη 212, 213, 214, 215, 216, 217, 220, 331.

υποθετική έλλειψη 172, 219, 220, 221, 332.

υπονοούμενη έλλειψη 172, 216.

υπονοούμενη έλλειψη-καθορισμένη 216, 331-332.

υπονούμενη έλλειψη-μη καθορισμένη 217, 218, 219, 332.

ενδοδιηγητικός αφηγητής 66.

ενδοδιηγητικός-ετεροδιηγητικός αφηγητής 66, 326.

ενδοδιηγητικός-ομοδιηγητικός αφηγητής 66, 81, 82, 83, 326.

εξωδιηγητικός αφηγητής 292, 294, 295, 296, 300, 301, 302, 303, 305, 307, 308, 309, 311, 312, 314, 315, 316, 335.

εξωδιηγητικός-ετεροδιηγητικός αφηγητής 66, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 79, 80, 87, 90, 326.

εξωδιηγητικός-ομοδιηγητικός αφηγητής 66, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 87, 90, 326, 327.

εξωδιηγητικός-ομοδιηγητικός αφηγητής/αυτοδιηγητικός 75, 76, 77, 78, 90, 326.

εξωδιηγητικός-ομοδιηγητικός αφηγητής τύπου αυτόπτη μάρτυρα 73, 74, 75, 76, 326.

εξωτερική εστίαση 92, 95, 114, 115, 116, 327.

εξωτερική θαμιστική αφήγηση 241, 242, 333.

επαναληπτική αφήγηση 222, 227, 236, 332.

εσωτερική εστίαση 92, 93, 94, 100, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 116, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 302, 327, 328.

εσωτερική θαμιστική αφήγηση 240, 333.

θαμιστική αφήγηση 222, 239, 240, 241, 242, 333.

μεικτή/διπλή εστίαση 93, 95, 116, 117, 118, 119, 126, 327, 328.

μη δρώντα πρόσωπα 253, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 334, 336.

μηδενική εστίαση 92, 93, 97, 98, 100, 102, 103, 104, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 302, 328.

μοναδική ενική αφήγηση/σκηνή 222, 224, 239, 240, 241, 242, 332.

παύση 171, 173, 175, 178, 186, 192, 193, 196, 200, 203, 204, 208, 209, 211, 331, 336.

περίληψη-συνοπτική αφήγηση 171, 172, 203, 331.

πρόληψη 69, 95, 102, 103, 129, 130, 132, 136, 154, 162, 163, 165, 166, 179, 182, 184, 185, 199, 204, 206, 207, 208, 218, 233, 239, 243, 248, 316, 330, 331, 333, 336.

εξωτερική μερική πρόληψη 161, 162, 329

επαναληπτική πρόληψη 227, 231, 232, 233, 331.

εσωτερική, εξωτερική, ομοδιηγητική, ετεροδιηγητική, επαναληπτική, συμπληρωματική, μερική, πλήρης 130.

εσωτερική ετεροδιηγητική μερική πρόληψη 137, 160, 161, 162, 329.

εσωτερική ομοδιηγητική επαναληπτική μερική πρόληψη 133, 136, 137, 154, 155, 156, 157, 162, 164, 163, 166, 329.

εσωτερική ομοδιηγητική μερική πρόληψη 136, 160.

εσωτερική ομοδιηγητική συμπληρωματική μερική πρόληψη 136, 137, 157, 158, 159, 160, 164, 166, 329.

μεικτή μερική πρόληψη 149.

συμπληρωματική πρόληψη 233.

προοπτική 91, 92, 93, 116, 127, 128, 328.

προσημάνσεις-εναύσματα 13, 14, 243, 245, 250, 251, 333, 334, 336.

σκηνή 127, 171, 192, 195, 197, 199, 200, 201, 207, 222, 224, 229, 234, 235, 237, 239, 240, 241, 242, 250, 271, 331, 332, 333, 336.

συχνότητα της αφήγησης 222.

τάξη της αφήγησης 129.

ταχύτητες της αφήγησης 129, 171, 331.

χρόνος της αφήγησης 171, 172, 173, 195, 203, 212, 222.

ψευδοθαμιστικό στοιχείο 222, 333.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΝΕΟΤΕΡΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΤΩΝ

Ν.Π. Ανδριώτης 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33.

Π. Ανδρούδης 150.

Θεοδώρα Αντωνοπούλου 27, 54, 289, 320.

Ελένη Γλύκατζη-Αρβελερ 85.

Π. Γουναρίδης 48.

Αγγελική Δεληκάρη 42.

Β. Δεντάκης 42.

Μ. Δερμιτζάκης 293.

Δ. Ζακυθηνός 20.

Ελισάβετ Ζαχαριάδου 261.

Κ. Ζωγραφόπουλος 38.

Γ.Θ. Ζώρας 50, 51, 52.

Σ.Δ. Ήμελλος 51, 249.

Ι.Ν. Καζάζης 23.

Μαρία Κακαβούλια 94.

Σ. Κακλαμάνης 12.

Δ. Καμπούρογλου 34, 35, 37, 39.

Ι.Ε. Καραγιαννόπουλος 15, 16, 17, 18, 19, 21, 23, 24, 25, 29, 31, 36, 37, 39.

Α. Καρπόζηλος 18, 31, 33, 35, 36, 38, 39, 74, 261, 266.

Β. Καραλής 15.

Β. Κατσαρός 52, 53.

Δ.Γ. Κατσαφάνας 52.

Πολύμνια Κατσώνη 41, 43.

Τόνια Κιουσοπούλου 32, 55, 56, 59, 164, 165, 260, 261, 262, 273, 320.

Φωτεινή Κολοβού 29.

Ε. Κουρίλας 42.

Ε. Κριαράς 23.

Σ. Λαμπάκης 246, 248.

Οδ. Λαμψίδης 44.

Τ. Λουγγής 41, 50, 52, 59.

Α. Μαρκόπουλος 12, 34, 52, 53.

Π. Μαστροδημήτρης 30.

Γ. Μαυρομάτης 12.

Δήμητρα Ι. Μονιού 21.

Ν. Μοσχονάς 55, 246, 248.

Κ. Μουστάκας 244.

Ν. Νικολούδης 34, 35, 36, 37, 38, 39.

Δ. Νίκου 18.

Κ. Παΐδας 12, 32, 42.

Ν. Μ. Παναγιωτάκης 10.

Γ. Παπαγιάννης 52, 53.

Θεοδώρα Παπαδοπούλου 54.

Η. Πέτρου 52.

Γ.Θ. Πρίντζιπας 15, 16, 17, 18, 19, 20, 34.

Α.Γ.Κ. Σαββίδης 20, 24, 25, 26.

Άννα Σκλαβενίτη 52.

Μελίτα Σταύρου-Σηφάκη 19, 20.

Μ. Σωφρονιάδης 50, 51.

Η. Ταξίδης 244, 245, 246, 247, 248, 250.

Μαρία Τζιάτζη-Παπαγιάννη 52, 53.

Σπ. Τρωιάνος 44.

Γ. Τσάρας 20.

Κ.Β. Τσιάμης 295.

Ν.Β. Τωμαδάκης 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 29, 30, 31, 33, 34, 35, 36, 39.

Γεωργία Φαρίνου-Μαλαματάρη 94, 252, 253.

Α. Φλιάτουρας 19, 20.

Χ.Χ. Χαριτωνίδης 20, 27.

Αικατερίνη Χριστοφιλοπούλου 41.

Κυριακή Χρυσομάλλη-Henrich 10.

Ε. Χρυσός 50, 52, 53.

P.A. Agapitos 10, 11, 244.

D. Angelov 32.

M. Angold 50.

Th. Anz 293.

Gh. Badea 19, 20.

M.M. Bakhtin 128.

Mieke Bal 92.

J.W. Barker 41, 44.

R. Barthes 293.

Ş. Baştav 39.

H.G. Beck 54.

Nitsa Ben-Ari 95.

C. Bennema 253.

F. Berthelot 92.

M. Berza 39.

Ursula Betka 11.

M.H. Blanchet 48.

E.C. Bourbouhakis 11, 12.

Lia Brad Chisacof 12.

A. Bryer 150.

J. Burke 11.

Margaret Carroll 25.

M. Cazacu 35.

Siren Celik 44.

S. Chatman 92, 95, 116, 128, 252, 292, 293.

Dorrit Cohn 94, 95.

C.N. Constantinides 52.

R. Crowle 50.

U. Criscuolo 12.

S. Ćurčić 54.

Małgorzata Dąbrowska 44.

E. Darkó 34, 35, 36, 37, 39.

K. Demoen 289.

I. Djuric 46.

F. Dölger 43, 46.

W.F. Edmiston 92.

B. Flusin 244.

E.M. Forster 253, 334.

M. Galdi 19, 20.

E. Gamillsceg 34, 37.

N. Gaul 52.

G. Genette 13, 66, 69, 76, 91, 92, 93, 94, 95, 128, 129, 171, 222, 243, 292, 293, 326, 327, 328, 330, 332, 333, 334, 335, 337.

Antonia Giannouli 52.

J. Gill 46, 48.

G.M. Greco 12.

V. Grecu 11, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 27.

T.E. Gregory 41, 44, 46, 50.

A.J. Greimas 13, 252.

M. Grünbart 52.

R. Guilland 23.

J. Haldon 50, 52.

O. Halecki 41.

W.K. Hanak 21, 24, 25, 49, 50, 51.

J. Harris 18, 32, 34, 37, 38, 50.

I. Hausherr 42.

M.R. Heß 44.

W. Helfer 46.

J. Herrin 44.

M. Hinterberger 52, 244.

M. Holquist 128

P. Hühn 92, 127.

H. Hunger 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 55, 70.

M. Jahn 92.

Liz James 11.

Elizabeth Jeffreys 10.

M. Jeffreys 10.

F. Jost 95.

Erika Juhász 13, 198, 321.

A. Kaldellis 35, 37, 38, 39, 54, 295.

Eleni Kaltsogianni 44.

T. Kaplanis 12.

A. Karpozilos 12.

V. Katsaros 12.

A.P. Kazhdan 41.

J.G. Keenan 26.

A.T. Khoury 44.

F. Kırlıdökme-Mollaoğlu 34, 35, 39.

S. Kolditz 46.

T.G. Kolias 141.

Sofia Kotzabassi 16, 18.

K. Krumbacher 15, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 25, 29, 30, 31, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 39.

Tatyana V. Kushch 44.

C. Kyrris 41.

Angeliki E. Laiou 55, 56.

V. Laurent 20.

F. Lauritzen 12.

S. Lazaris 141.

E. Legrand 260.

J. Lintvelt 92.

J. N. Ljubarskij 10, 11, 12.

Ruth Macrides 12.

R. Maisano 12.

J. Malherbe 51.

A. Mallett 18.

U. Marazzi 51

Ryan Marie-Laure 127.

A. Markopoulos 34, 39.

B. McHale 95.

Sophia Mergiali 52, 53, 54.

C. Messis 12.

J. Meyendorff 42.

W. Miller 15, 16, 17, 18, 19, 24, 34, 36, 37, 39, 40.

G. Moravcik 16.

M. Morfakidis-Filaktós 50, 51.

Cécile Morrisson 55, 56.

E. Motos Guirao 50, 51.

Margaret Mullett 12.

Doula Mouriki 54.

P.S. Năsturel 20.

Nevra Necipoğlu 57.

W. Nelles 92.

D.M. Nicol 41, 44, 46, 49, 50, 51, 52.

D. Nicolle 50, 52.

G. Nieragden 92.

Maja Nikolić 23, 44, 50.

Ingela Nilsson 11, 12, 128.

Fevronia Nousia 52.

E. Nyström 12.

D. Obolensky 46.

P. Odorico, 12, 244.

N. Oikonomidès 23, 41.

G. Ostrogorsky 17, 18, 19, 24, 25, 32, 36, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 55.

A. Panaino 323.

M. Peri 12, 32, 52, 94.

A. Pertusi 50.

J. Phelan 92.

M. Philippides 21, 24, 25, 46, 49, 50, 51.

J. Pier 92.

E. Pietsch 12.

Mary Piwowarczyk 292.

Aglae Pizzone 12.

G. Podskalsky 42.

D.I. Polemis 15, 16.

I. Polemis 44.

G. Prince 292, 293.

G. Prinzing 18.

V. Propp 252.

P. Racine 48.

R. Radić 41.

D.R. Reinsch 11, 28, 29, 30, 31, 32, 33.

Al. Riehle 12.

Shlomith Rimmon-Kenan 128, 253.

R. Romano 24.

S. Runciman 50, 51, 52.

W. Schmid 91, 92, 293.

P. Schreiner 44.

R. Scott 11.

K. Setton 46.

I. Ševčenko 52, 53.

Teresa Shawcross 12.

Anneke Smelik 95.

R. Soto 44.

E. Stănescu 39.

F.K. Stanzel 13, 66, 67, 68, 69, 79, 92, 93, 128, 326, 352.

S. Steckel 52.

I. Stouraitis 54.

Alice-Mary Talbot 15, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 32, 36, 262.

D. Thomas

F. Tinnefeld 41.

T. Todorov 91, 92.

K.P. Todt 41.

I. Tóth 13, 198, 295, 321.

W. Treadgold 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49.

S. Turnbull 50, 52.

C. J. Turner 38.

B. Uspensky 91, 127, 128.

W. Van Peer-S. Chatman 92.

J.N. Van Sickle 46.

Larisa Vilimonović 12.

Evade Vries-Vander Velden 41.

S. Vryonis 54.

G. Weiss 41.

N.G. Wilson 52, 53, 54.

Susan Wittig 92.

H. Wurm 34, 35, 37.

Elizabeth A. Zachariadou 51.

K. Zafeiris 12.

D.A. Zakythinos 52.

Valentina Zavarin 92.

ΠΙΝΑΚΕΣ ΧΩΡΙΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

ΔΟΥΚΑΣ, *ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΤΟΥΡΚΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ*, ΣΦΡΑΝΤΖΗΣ, *ΧΡΟΝΙΚΟΝ*, ΚΡΙΤΟΒΟΥΛΟΣ, *ΙΣΤΟΡΙΑΙ*, ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, *ΑΠΟΔΕΙΞΕΙΣ ΙΣΤΟΡΙΩΝ*	**ΔΡΩΝΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ**

***α) ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ-ΣΟΥΛΤΑΝΟΙ*:**

Μωάμεθ Β΄ (*PLP, 17998*):

Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 16.12.35 (101)-16.12.1 (103), 16.12.31 (101), 16.12.7 (103), 18.8.15 (117), 18.9.6 (119), 22.8.10,19,22 (163), 25.3.29 (201), 25.3.16,18,22 (203), 25.8.9,14,18 (209), 25.8.4 (211), 28.1.2.23-24,25 (229), 28.2.1 (231), 28.6.21 (235), 32.3.17-18 (275), 32.4.21,23 (275), 32.5.21 (277), 33.2.22 (279), 33.2.2,10,16-17 (281), 33.3.24 (281), 33.4.1,4,13,19,20 (283), 33.5.23,27,28,34-35 (283), 33.7.19 (285), 33.10.23,24,27 (287), 34.1.4 (291), 34.1.5-34.1.6,15 (293), 34.2,8,23-24,26-27,29,30-31 (293), 34.3.12 (295), 34.4.25 (295), 34.6.12,14,19-20,32 (297), 34.6.2,12 (299), 34.7.1,6 (301), 34.8,18-19,20-21,25 (301), 34.9.5,10-11 (303), 34.10.8,18,20 (305), 34.11.27 (305), 34.12.5 (307), 38.18.19 (345), 40.1.15 (375), 40.2.24 (375), 40.3.5,8,14-15,16 (377), 40.4.14,18 (379), 40.6.16,29 (381), 42.8.10,17,18 (397), 42.10.24,26 (397), 43.1.21,24 (401), 43.1.1,3,7 (403), 43.2.13,15,16 (403), 43.3.22 (403), 43.4.31 (403), 43.6.16,20 (405), 43.9.34 (407), 43.11.24,25 (409), 43.13.6,12,17 (411), 44.1.33 (411), 44.1.1,11 (413), 44.2.21,22,26,28,29,31 (413), 44.2.2 (415), 44.3.8 (415), 44.4.21 (417), 44.6.2,3 (419), 44.7.11,16 (419), 45.2.28 (419), 45.7.5 (423), 45.10.3 (425), 45.11.11 (425), 45.12.16 (425), 45.15.17,18,19,20 (427), 45.17.1,11,12 (429), 45.20.15 (431), 45.21.22 (431), 45.22.8 (433), 45.23.10-11 (435),

Σφραντζής, *Χρονικόν,* 1.13 (4), 30.4.4 (106), 30.5.12 (106), 30.6.1 (108), 31.1.10 (108), 31.11.23 (112), 33.1.18,22 (118), 34.7.16 (126), 34.12.8 (130), 35.1.11 (130), 35.6.4-5 (132), 35.9.2 (134), 35.11.20 (134), 35.12.2 (136), 36.1.7 (136), 36.2.11,15 (136), 36.7.4 (140), 37.3.6,7 (144), 37.5.21 (144), 37.6.27 (144), 37.9.8 (146), 37.12.17 (146), 37.13.19,20 (146), 37.14.5 (148), 37.15.10,15-16 (148), 38.1.17,19,22 (148), 38.2.2,2-3 (150), 38.4.19,20 (150), 38.5.23,25 (150), 38.6.28 (150), 39.1.6,7,9 (152), 39.11.17,19,20 (156), 39.15.19 (158), 40.1.23,24 (158), 40.1.1 (160), 40.2.12 (160), 40.4.16 (160), 40.6.26 (160), 40.9.22,25,26 (162), 40.11.7 (164), 40.14,1 (166), 40.16.10 (166), 41.1.17,19 (166), 41.2.21,24 (166), 41.4.2,3,5,7 (168), 42.1.23 (170), 42.2.1 (172), 42.3.11 (172), 42.6.2 (174), 42.7.5 (174), 43.3.27 (176), 44.2.14,18 (180), 45.2.20 (182), 46.5.2 (188), 46.6.11,12,15 (188), 46.7.21,24 (188), 47.1.2,3,5,6,9,10 (192), 47.5.22 (192), 47.6.28 (192),

Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 8.1.13 (20), Α΄ 8.2.18,21 (20), Α΄ 10.1.8,12 (21), Α΄10.2.14 (21), Α΄ 25.4.15 (41), Α΄ 26.1.27,31,35 (41), Α΄ 26.2.37 (41), Α΄ 26.3.37 (41), Α΄ 27.2.17 (41), Α΄ 27.5.28 (41), Α΄ 29.1.19 (43), Α΄ 29.2.24 (43), Α΄ 31.1.21,24,27,29 (46), Α΄ 31.2.31 (46), Α΄ 32.1.9,15 (47), Α΄ 33.1.1 (48), Α΄ 35.1.19 (49), Α΄ 37.1.22 (50), Α΄37.2.25,29 (50), Α΄ 38.1.26 (51), Α΄ 38.3.5 (52), Α΄ 39.2.2,13 (53), Α΄ 41.1.1,5 (55), Α΄ 41.3.14 (55), Α΄ 42.1.31 (55), Α΄ 48.1.4 (60), Α΄ 49.4.20 (62), Α΄ 50.3.21 (63), Α΄ 51.5.30 (64), Α΄ 51.5.2,7 (65), Α΄ 52.1.10 (65), Α΄ 54.1.12,13 (66), Α΄ 55.1.12 (67), Α΄ 55.2.13 (67), Α΄ 57.1.9,17,20 (68), Α΄ 57.3.30 (68), Α΄ 60.1.2,11 (70), Α΄ 60.2.13,14 (70), Α΄ 61.2.30 (70), Α΄ 64.1.28 (73), Α΄ 64.2.3 (74), Α΄ 67.1.6 (75), Α΄ 68.1.3 (76), Α΄ 73.1.12,14 (81), Α΄ 73.4.5 (83), Α΄ 73.5.9 (83), Α΄ 73.7.20 (83), Α΄ 73.13.23,24 (84), Α΄ 73.9.27 (83), Α΄ 73.10.2 (84), Α΄ 74.2.10,12 (85), Α΄ 74.3.17 (85), Α΄ 75.1.29,30 (85), Α΄ 75.2.9,10 (86), Α΄ 75.3.19,21.22,23 (86), Α΄ 75.4.26,27,30 (86), Α΄ 75.4.1 (87), Α΄ 76.1.6-7,7 (87), Α΄ 76.2.15,16,18,19,21 (87), Α΄ 77.3.20,22-23 (88), Α΄ 77.4.24,27 (88), Β΄ 1.1.1 (90), Β΄ 1.4.18-19,28 (90), Β΄ 2.1.6 (91), Β΄ 2.2.6,10 (91), Β΄ 2.3.17,18,19,21,23 (91), Β΄ 3.1.25 (91), Β΄ 3.5.11,14,17 (92), Β΄ 5.5.12 (94), Β΄ 6.1.15,20 (94), Β΄ 6.2.23-24 (94), Β΄ 6.3.25,27 (94), Β΄ 7.2.16,18 (95), Β΄ 7.2.3 (96), Β΄ 7.5.26 (96), Β΄ 7.6.1 (97), Β΄ 8.1.14,17 (97), Β΄ 8.2.20 (97), Β΄ 8.5.14 (98), Β΄ 8.6.19 (98), Β΄ 9.1.23 (98), Β΄ 9.3.11 (99),

Β΄ 9.4.16,17,19,23 (99), Β΄ 9.5.29 (99), Β΄ 9.6.7 (100), Β΄ 9.8.15,18,23 (100), Β΄ 11.1.25 (101), Β΄ 11.5.19 (102), Β΄ 11.6.28-29,32,33 (102), Β΄ 12.1.5 (103), Β΄ 13.2.8,10 (105), Β΄ 14.1.17 (105), Β΄ 14.2.26 (105), Β΄ 15.1.13 (106), Β΄ 15.2.18 (106), Β΄ 15.3.22 (106), Β΄ 15.4.25,28 (106), Β΄ 15.5.33 (106), Β΄ 16.3.17,18,20,21,23 (107), Β΄ 16.4.28 (107), Β΄ 17.1.2,7 (108), Β΄ 17.2.26 (108), Β΄ 18.1.3 (109), Β΄ 18.2.5,7 (109), Β΄ 18.4.21 (109), Β΄ 18.6.33 (109), Β΄ 18.6.1-2 (110), Β΄ 18.7.5-6,8 (110), Β΄ 19.3.24 (110), Β΄ 19.4.7,14 (111), Β΄ 19.5.16 (111), Β΄ 19.6.21,22 (111), Β΄ 19.7.25,29 (111), Β΄ 19.7.3 (112), Β΄ 20.1.6 (112), Β΄ 20.8.12,13 (113), Β΄ 20.8.8 (113), Β΄ 20.11.27,28 (113), Β΄ 21.1.6 (114), Β΄ 21.3.14,15 (114), Β΄ 22.1.20 (114), Β΄ 22.3.29,34 (114), Β΄ 23.1.5 (115), Β΄ 23.2.13,16 (114), Β΄ 23.3.1 (116), Β΄ 23.6.13 (116), Β΄ 23.9.26 (116), Γ΄ 1.1.1,3,6 (118), Γ΄ 1.2.10,13,15,16-17 (118), Γ΄ 1.4.25 (118), Γ΄ 1.5.1-2,4 (119), Γ΄ 2.1.16 (119), Γ΄ 3.1.22 (119), Γ΄ 3.2.6 (120), Γ΄ 3.3.8,10 (120), Γ΄ 3.5.21 (120), Γ΄ 3.7.28-29,32 (120), Γ΄ 3.10.12 (121), Γ΄ 3.13.26 (121), Γ΄ 3.14.6 (122), Γ΄ 4.1.8,13 (122), Γ΄ 4.4.26,28 (122), Γ΄ 4.5.1 (123), Γ΄ 5.1.7,11 (123), Γ΄ 5.2.16 (123), Γ΄ 5.3.21 (123), Γ΄ 5.4.28 (123), Γ΄ 5.5.29 (123), Γ΄ 5.6.3 (124), Γ΄ 5.7.13 (124), Γ΄ 6.1.15 (124), Γ΄ 6.2.21 (124,) Γ΄ 6.3.23 (124), Γ΄ 6.5.5 (125), Γ΄ 6.8.26,30 (125), Γ΄ 7.1.1 (126), Γ΄ 7.2.8 (126), Γ΄ 7.3.12 (126), Γ΄ 7.4.18 (126,) Γ΄ 7.6.31 (126), Γ΄ 7.7.3,4,5 (127), Γ΄ 7.8.8-9,9,12,13,15,16 (127), Γ΄ 8.18,20 (127), Γ΄ 9.1.26,29,32 (127), Γ΄ 9.2,2 (128), Γ΄ 9.3.7 (128), Γ΄ 9.4.13 (128), Γ΄ 9.5.16 (128), Γ΄ 9.6.28,31 (128), Γ΄ 9.9.12,14,15 (129), Γ΄ 9.10.16,19 (129), Γ΄ 10.2.32 (129), Γ΄ 10.2.2 (130), Γ΄ 10.3.4 (130), Γ΄ 10.4.17,18 (130), Γ΄ 10.7.32,35 (130), Γ΄ 10.8.3 (131), Γ΄ 10.9.7,10 (131), Γ΄ 11.1.13 (131), Γ΄ 11.2.21,24 (131), Γ΄ 11.3.27 (131), Γ΄ 11.4.3 (132), Γ΄ 11.6.19 (132), Γ΄ 11.7.22 (132), Γ΄ 12.1.29 (132), Γ΄ 12.1.5 (133), Γ΄ 13.8.10,11,16 (133), Γ΄ 14.1.23-24 (133,) Γ΄ 14.1.2 (134), Γ΄ 14.2.5 (134), Γ΄ 14.3.9,10 (134), Γ΄ 14.4.14 (134), Γ΄ 16.1.20 (136), Γ΄ 16.2.6,7,8,9 (137), Γ΄ 16.3.11 (137), Γ΄ 16.4.19 (137), Γ΄ 16.5.21 (137), Γ΄ 16.6.33,34 (137), Γ΄ 16.7.12,13,15 (138), Γ΄ 16.8.16,17,22 (138), Γ΄ 17.1.25,26 (138), Γ΄ 17.2.9 (139), Γ΄ 17.5.7 (140), Γ΄ 17.6.19,21 (140), Γ΄ 19.4.4 (142), Γ΄ 19.5.8,10 (142), Γ΄ 19.6.12 (142), Γ΄ 20.1.17,20 (142), Γ΄ 20.2.28 (142), Γ΄ 20.3.30,31,32 (142), Γ΄ 20.3.1-2 (143), Γ΄ 20.4.2,7 (143), Γ΄ 20.5.13,17,21 (143), Γ΄ 20.7.5,12,13 (144), Γ΄ 21.2.4,12 (145), Γ΄ 21.5.28,33 (145), Γ΄ 21.6.1 (146), Γ΄ 22.2.16 (146), Γ΄ 22.3.1 (147), Γ΄ 22.4.1-2,15 (147), Γ΄ 22.5.18,25 (147), Γ΄ 23.1.6,7 (148), Γ΄ 23.3.29 (148), Γ΄ 24.1.16 (149), Γ΄ 24.2.17,20 (149), Γ΄ 24.4.28 (149), Γ΄ 24.4.3 (150), Γ΄ 24.6.21 (150), Γ΄ 24.7.25,28 (150), Δ΄ 1.1.1 (152), Ε΄ 2.3.24,27,28 (183), Ε΄ 2.4.31 (183), Ε΄ 3.1.12 (184), Ε΄ 4.1.8,9 (185), Ε΄ 4.2.12 (185), Ε΄ 4.3.16,20,23 (185), Ε΄ 4.19 (186), Ε΄ 5.1.24 (185), Ε΄ 5.3.15 (186), Ε΄ 5.7.5,12 (187), Ε΄ 5.8.21,23 (187), Ε΄ 5.10.10 (188), Ε΄ 5.11.14 (188), Ε΄ 5.12.18,21 (188), Ε΄ 6.1.25,26,28,30,32 (188), Ε΄ 6.2.32 (188), Ε΄ 6.2.1,4 (189), Ε΄ 6.4.13 (189), Ε΄ 6.5.17 (189), Ε΄ 6.6.32 (189), Ε΄ 6.7.36 (189), Ε΄ 6.7.4 (190), Ε΄ 6.8.5,9 (190), Ε΄ 6.9.12,15 (190), Ε΄ 7.7.12 (191), Ε΄ 7.9.32 (191), Ε΄ 7.11.19 (192), Ε΄ 10.1.1,8-9 (194), Ε΄ 10.2.13 (194), Ε΄ 10.3.25 (194), Ε΄ 10.4.31 (194), Ε΄ 10.5.12 (195), Ε΄ 10.6.16,23 (195), Ε΄ 10.8.28 (195), Ε΄ 10.9.2,5 (196), Ε΄ 11.1.8,16-17,19 (196), Ε΄ 11.2.20,26 (196), Ε΄ 11.2.3 (197), Ε΄ 11.3.8 (197), Ε΄ 11.6.4 (198), Ε΄ 11.8.15 (198), Ε΄ 11.10.12 (199), Ε΄ 12.2.22 (199), Ε΄ 12.3.34 (199), Ε΄ 12.4.7 (200), Ε΄ 12.6.23 (200), Ε΄ 12.7.26,30 (200), Ε΄ 13.1.7 (201), Ε΄ 13.4.32 (201), Ε΄ 15.1.17,20 (202), Ε΄ 15.2.28,30,32 (202), Ε΄ 16.1.1,4 (203), Ε΄ 16.2.14 (203), Ε΄ 16.3.24,27 (203), Ε΄ 16.4.4 (204), Ε΄ 16.5.20 (204), Ε΄ 19.1.1,2,5,6 (207), Ε΄ 19.2.10 (207), Ε΄ 19.4.26 (207),

Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 1,1,2-3, Ε΄ 2,2-3,6-7, Ε΄ 4,15, Ε΄ 7,19, Ε΄ 11,21, Ε΄ 12,4,24, Ε΄ 20,7-8, Ε΄ 25,12-13, Ζ΄ 121,10,11,16-17,21, Ζ΄ 122,2,4,9,12,15,21,23, Ζ΄ 123,1,2,4, Ζ΄ 142,2,3,11,20,21,22, Ζ΄ 143,2,3,4,17,18,19,20, Ζ΄ 144,2,3,5,11,14,17, Ζ΄ 145,6,8, Η΄ 147,1,2,5,6,7,8,10,11,12,15,18, Η΄ 148,19,20,22, Η΄ 149,3,13,18,19,21,22, Η΄ 150,7,8,24, Η΄ 151,1,6, Η΄ 152,12,22,25, Η΄ 153,1,2,16,17,18-19,20,25, Η΄ 154,18, Η΄ 155,1,3,4,9,14,16,16-17,19,22,23, Η΄ 156,3,5,7,17,23, Η΄ 157,4,5,13,14,25, Η΄ 158,1,3,5,7,9,11,18, Η΄ 159,3,10, Η΄ 163,7,8,9,11,20, Η΄ 164,10,16,17,18,19,20, Η΄ 165,7,12,17,18,19,22, Η΄ 166,2,4,6,14,17,19,20,21, Η΄ 167,1-2,6,7,8,15,17, Η΄ 168,1,4,10,12,16,17,20,21,22, Η΄ 169,13,19, Η΄ 170,17,18, Η΄ 173,12-13, Η΄ 176,10,16,20, Η΄ 177,2,3,4,6,11,12,13,18,22, Η΄ 178,4,5,6,8,13,14,16,17,19,20-21,22, Η΄ 179,1,2,5,7,8,11,13,14,15,16, Η΄ 180,12, Η΄ 181,7,8,9,14,15,17, Η΄ 183,3,4,5,16,17,18-19,23, Η΄ 184,2,6,7,8,10,13, Η΄ 185,2,4-5,6, Ι΄ 267,1,8,10,11,12,13,16, Ι΄

268,3,6,15,22, Ι΄ 271,4,7,9,10,12,13,14,18-19,21,22,23,24, Ι΄ 272,12,13-14,15,16,17,18,20,21,22, Ι΄ 273,6,7,8,11,13-14,18,19,20,21, Ι΄ 276,2,4,5,7,8,10,11,12,14,15,24, Ι΄ 277,1-2,8,9,10,12,13, Ι΄ 279,4,10,11,21,22,23, Ι΄ 280,2,4,20, Ι΄ 281,6,19,21,24, Ι΄ 282,1,6,8,10,11,12,13,14,20,22

Μουράτ Β΄ (*PLP, 19504*):

Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 11.5.6 (71), 12.1.10,14,16 (71), 12.2.23 (71), 21.14.11 (153), 22.9.27-28 (163), 22.10.13,16,20,24,25 (167), 22.11.12 (169), 23.1.17,19,20 (169), 23.2.14-15 (169), 23.3.26,30 (171), 23.4.10 (171), 24.2.22,31-32 (181), 24.3.1,5,6,10 (185), 25.3.25,26,27,28,29,30 (201), 25.3.5,13,27 (203), 25.3.3 (205), 25.8.22 (209), 25.8.3,5,6,8,13 (211), 25.9.20,31,32 (211), 25.9.7 (213), 25.10.26,28,31 (213), 25.10.3-4,4,7 (215), 26.1.18,20,22 (215), 26.2.29 (217), 26.3.12,20,25,26,29 (219), 26.3.1 (221), 27.1.19,22,29 (223), 27.2.3,8,9,10,11,13,14,20,21 (225), 27.4.32 (225), 27.4.10 (227), 27.5.14-15 (227), 27.6.20,22 (227), 27.7.1,5 (229), 28.1.15,16 (229), 28.2.4,5,7,10-11,12 (231), 28.3.21-22,22,24-25 (231), 28.5.4,9,10-11 (235), 28.6.20,21,29,31 (235), 28.6.2 (237), 28.8.12,18 (237), 28.9.25,27,28,29,30 (237), 28.13.21-22 (241), 28.14.28,31 (243), 28.14.11,20 (245), 29.1.24 (245), 29.2.28 (245), 29.4.8 (247), 29.4.7 (249), 29.5.16,20,24,26,27 (249), 29.5.10 (251), 29.7.6,9,16,17 (253), 29.8.23 (253), 29.9.4,6-7,8,9,12-13,13,15,16,17,19 (255), 29.10.23,24,26 (255), 29.11.1,8,9 (257), 30.1.24,29 (257), 30.2.1,3,5,15 (259), 30.3.21 (259), 30.3.1 (261), 30.4.9,10-11,22,26 (261), 30.4.3 (263), 30.6.25 (263), 31.8.23,25,26 (269), 32.1,10,21 (273), 32.2,29 (273), 32.2.1,5 (275), 32.3.14 (275), 32.4.23,31 (275), 32.4.3,14 (277), 32.5.20,21 (277), 32.6.25,29,32 (277), 32.7.5,10 (279), 33.1.19,20 (279), 33.2.2,3,7 (281), 33.3.22,27 (281), 33.5.26,29 (283), 33.6.1,10,14 (285), 33.8.5 (287), 33.8.32 (285)-33.8.1 (287), 33.10.21,28 (287), 33.11.2,5 (289), 34.1.16,18 (291), 34.6.6,9,10-11 (299), 34.10.18 (303), 43.4.31 (403),

Σφραντζής, *Χρονικόν*, 1.12 (4), 8.3.16,17,19, (18), 9.1.7 (20), 9.2.11,13 (20) 9.3.18 (20), 9.4.20 (20), 10.1.2-3,3,4 (22), 11.1.11 (22), 11.3.5 (24), 12.4.2,5,8 (26), 19.5.5,6,8,10,15,16 (58), 20.1.4,6,9 (64), 20.3.22 (64), 20.4.2 (66), 20.5.12,16,17 (66), 21.2.25 (68), 21.10.6 (72), 21.13.15 (72), 22.3.18 (74), 22.9.3 (78), 23.8.2,3,4,6,7,8 (84), 23.9.12 (84), 23.10.20,23 (84), 25.1.2 (90), 25.6.6 (92), 26.4.5 (94), 26.7.21 (94), 28.3.13,15 (98), 29.3.19,22-23 (100), 30.4.13-14 (104), 30.4.3 (106), 30.5.10 (106), 30.6.5 (108), 31.3.1 (110), 31.4.7 (110), 31.11.23 (112), 32.6.10 (116),

Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 8.3.23 (20), Α΄ 76.2.16,17 (87), Β΄ 3.1.26 (91), Β΄ 7.5.25-26 (96), Β΄ 8.1.13 (97), Γ΄ 16.3.10-11,11 (137), Γ΄ 24.1.15,16 (149), Ε΄ 11.1.16 (196), Ε΄ 11.2.21 (196), Ε΄ 12.1.20 (199),

Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*: Α΄ 22,9, Α΄ 30,2,5, Α΄ 33,2,10,13-14, Α΄34,14, Α΄ 35,9, Α΄ 36,6,7,8, Α΄ 37,5,16,19, Α΄ 38,1,8,11,13,16,18,20, Α΄ 39,1,11,12,16,17, Α΄ 40,1,2,6,10,13,14,18, Α΄ 41,6,10, Α΄ 42,10, Α΄ 44,3,16, Α΄ 45,6, Α΄ 45,20-46,1, Α΄ 49,4,14-15,19, Α΄ 50,1-2,9,11,12,14,17-18,20, Α΄ 51,1,2,4,9,12, Α΄ 52,4,7,10,11,16,17,18, Α΄ 53,153,2,53,5-6, Α΄ 54,3-4,4, Δ΄ 203,18,17-18,19,20,21, Δ΄ 170,6, Δ΄ 189,7, Δ΄ 201,19, Ε΄ 1,2,5,12, Ε΄ 2,1,2, Ε΄ 5,3,7,11,14,15,21, Ε΄ 6,15-16,16,21-22,23,24,25, Ε΄7,4,6,12,18, Ε΄ 10,9,18,24,25,26, Ε΄ 11,21, Ε΄ 12,2,4,6,8,9-10,18,24, Ε΄ 13,5,10,23, Ε΄ 14,1,4,8,14,24, Ε΄ 15,1,17, Ε΄ 16,1,3,5,11,15, Ε΄ 17,8-9,10, Ε΄ 19,22, Ε΄ 20,7,13-14, Ε΄ 21,9-10, Ε΄ 22,5, Ε΄ 23,3,5-6,6,10,12,13,14,15,16,17,18,19, Ε΄ 24,11,13, Ε΄ 25,12-13,16, Ε΄ 27,13,15,15-16, Ε΄ 29,4,6,8, Ε΄ 30,5,6,14,18,23, Ε΄ 31,24, Ε΄ 34,14, Ε΄ 37,8,17, Ε΄ 50,8,9,10, ΣΤ΄ 44,6,8,9,10,11, ΣΤ΄ 58,1,10, ΣΤ΄ 58,1,5,10, ΣΤ΄ 59,1,6-7, ΣΤ΄ 80,1-2,2,3,20,11-12,22, ΣΤ΄ 81,11-12,20, ΣΤ΄ 82,3,5,7-8,9,13, ΣΤ΄ 83,5,6,7,8,9,11,18,20, ΣΤ΄ 84,2,4,10, ΣΤ΄ 85,5,6,15,17, ΣΤ΄ 86,6, ΣΤ΄ 88,12,13,19,20-21, ΣΤ΄ 89,4,10,16,17,22, ΣΤ΄ 90,2,3,4,5,8,10-11,13,19,21,22-23, ΣΤ΄ 91,3-4,4,5,6,7,9,11, ΣΤ΄ 93,2-3,3-4,12,14,17, ΣΤ΄ 94,1,2,4,10,11,14,21,23, ΣΤ΄ 95,2,9,14,23, ΣΤ΄ 96,6,7, ΣΤ΄ 97,10,15 17, ΣΤ΄ 98,21, ΣΤ΄ 99,1,2,22,23, Ζ΄ 101,6,7,10,12,15, Ζ΄ 102,1,3,4,9,15, Ζ΄ 103,2,6,11,12, Ζ΄ 104,7,12,13, Ζ΄ 105,1,3, Ζ΄ 107,17,19-23, Ζ΄ 108,1-2, Ζ΄ 109,1, Ζ΄ 110,11,18,22, Ζ΄ 111,2,11,13,14, Ζ΄ 112,6,13,20, Ζ΄ 113,2,3,9,12,20-21, Ζ΄ 114,1,24, Ζ΄ 115,11, Ζ΄ 116,3,14, Ζ΄ 117,15,18,23, Ζ΄ 118,5,8, Ζ΄ 119,11,13,17,20,21,23, Ζ΄ 120,1,5,6,7,8,17,21, Ζ΄ 121,4-7,12-17, Ζ΄ 122,9,12,14,17,18,19,20,23, Ζ΄ 123,3,6,7,10,12,14,16,18,20, Ζ΄ 124,4,6,12,16,17,20,21,22,23, Ζ΄ 125,1,7,20,21, Ζ΄ 126,9,16,20, Ζ΄ 127,1,7,8, Ζ΄ 128,16,17,21,22,24, Ζ΄

129,16,18,21, Z΄ 130,1,5,7, Z΄ 131,10,21, Z΄ 132,8, Z΄ 133,12,13, Z΄ 134,6,7,9,10,13,19,23, Z΄ 135,2,5,7,10,11,12,13,14,19, Z΄ 136,1,3,4,8,18,21, Z΄ 137,5,6,7,9,17,19, Z΄ 138,23, Z΄ 139,4, Z΄ 140,21-23, Z΄ 141,24, Z΄ 142,1,11,12, Z΄ 143,12, Z΄ 144,13, H΄ 151,2, H΄ 171,3,9, H΄ 178,9, H΄ 192,18-19

Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος (*PLP, 21500*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 23.6.9-10,10 (175), 32.7.2,6,7,7-8,9 (279), 33.1.18,19 (279), 33.12.26,28-29 (289), 34.2,8,10,11,16-17,17,26 (293), 34.3,14,21,22 (295), 34.4.27 (295), 34.6.14,15,19,25 (299), 34.9.5 (303), 34.11.16,20 (305), 34.11.2,26 (307), 38.1.22,28 (329), 38.2.5 (331), 38.13.7 (343), 38.18.1 (347), 40.3.6,11 (377), 40.4.22 (379),
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 2.2.5 (6), 3.6-7 (8), 12.3.14-15,15 (24), 15.1.17,19 (30), 15.2.2 (32), 15.5.1,3-4 (34), 15.6.16 (34), 15.8.26,28,31 (34), 15,8.4,7,9 (36), 16.1.20 (36), 16.3.7 (38), 16.5.15,16-17 (38), 16.6.20 (38), 16.7.1-2,4,5 (40), 17.1.13-14 (40), 17.2.27 (40), 17.4.8 (42), 17.8.21,26 (44), 17.8.2,3,4 (46), 19.2.5 (56), 19.3.8 (56), 19.3.11 (56), 19.4.16 (56), 19.5.7 (58), 19.5.7-8,8,10 (58), 19.6.20 (58), 19.7.6 (60), 19.8.12-13,16,19 (60), 19.9.7 (62), 19.10.11 (62), 19.11.25 (62), 20.2.14,16 (64), 20.9.5 (68), 21.1.15,18 (68), 21.3.1 (70), 21.8.19 (70), 21.11.9 (72), 22.3.15,22 (74), 22.7.19 (76), 22.8.23 (76), 22.9.2,3,4 (78), 22.10.8 (78), 22.11.18-19 (78), 22.12.22 (78), 23.11.25 (84), 24.2.7,8 (86), 24.8.11 (88), 24.10.17 (88), 25.1.5 (90), 25.3.15 (90), 25.4.19-20 (90), 25.6.3-4,6-7 (92), 25.7.10-11 (92), 26.1.15 (92), 26.3.24-25 (92), 28.4.19 (98), 29.2.15-16 (100), 29.3.21-22 (100), 29.4.3,6 (102), 29.5.8 (102), 29.7.15 (102), 30.2.2-3,5,6 (104), 30.4.4 (106), 30.6.18-19 (106), 31.1.16-17 (108), 31.2.22,23 (108), 31.8.6 (112), 31.9.11 (112), 31.10.14 (112), 32.3.15 (114), 32.5.21,22,24 (114), 32.5.1,5,6,7,8 (116), 32.6.12,13 (116), 32.7.24 (116), 32.9.9,11-12 (118), 33.1.19, (118), 33.2.27 (118), 33.3.1 (120), 33.4.19 (120), 33.5.21 (120), 33.7.13 (122), 33.8.14,15,16,19 (122), 33.9.24,28 (122), 34.1.4 (124), 34.3.16 (124), 34.4.22 (124), 34.8.23.24,26,28,30 (126), 34.9.14 (128), 34.10.18,20,23 (128), 34.11.1,4 (130), 35.7.11-12,16 (132), 35.8.22-23,24 (132), 35.9.2-3,4,5 (134), 35.10.7-8,8,9,12-13 (134), 36.1.6 (136), 36.4.1,5 (138), 36.5.13 (138), 36.6.17,20 (138), 36.10.20 (140), 36.14.9,14 (142), 38.3.11-12 (150), 42.2.6 (172), 45.1.10-11 (182),
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 9.1.38 (20), Α΄ 9.2.3 (21), Α΄ 58.3.21 (69), Α΄ 59.26 (69), Α΄ 60.3.25 (70), Α΄ 64.1.29 (73), Α΄ 69.4.16 (79), Α΄ 70.1.20 (79), Α΄ 72.1.8,17,19,21 (81), Α΄ 72.2.24 (81), Α΄ 72.2.1.2 (82), Α΄ 75.1.1-2,2,3 (86),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 173,9, Δ΄ 192,13, Ε΄ 17,21-22, Ε΄ 18,8,9,10-11,11-12, Ε΄ 19,3,4, H΄ 158,20, H΄ 159,17,23,24, H΄ 169,5,7,11, ΣΤ΄ 80,4,6,7,11,14,16,17, ΣΤ΄ 81,5,7,9,10, ΣΤ΄ 91,15,19,23, ΣΤ΄ 92,12,13,16, Z΄ 140,24,25, Z΄ 141,4,6,9,10,13,22, Z΄ 112,1,8,10-11,12,14, Z΄ 113,7,8,14,16,18, Z΄ 114,9

Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγος (*PLP, 21513*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 12.1.8 (71), 12.2.29-30 (71), 12.3.9-10 (73), 12.4.13,17,18,20,21,28 (73), 13.1.12-13 (75), 13.4.3-4,5,6,10,13,14,17,18,19,20,27 (77), 13.8.15 (79), 14.1.28 (81), 14.2.7,11 (83), 14.3.18,20-21,26,27,30,31 (83), 14.4.1,5,9,10,11,14-15 (85), 14.5.18,22 (85), 15.5.11 (89), 15.7.23,24,25 (91), 18.1.12,15 (111), 18.2.18,19,21,23 (111), 18.2.1-2,5,7 (113), 19.9.25,30,32 (127), 19.9.4-5,8-9 (129), 19.10.14,17,18,23-24,26,27 (129), 19.12.8,14 (131), 20.1.7,13-14,14-15,16,17,18 (133), 20.3.26 (133), 20.4.5,9,10,11-12 (135), 20.4.1,2 (137), 20.5.5,9 (137), 20.6.22-23 (137), 20.6.3 (139), 20.8.20,25,26,27-28,29 (139), 22.5.27 (159), 22.7.28 (161), 23.3.29 (171), 23.4.1,13-14 (173), 23.5.22,24 (173), 23.6.6,7,11 (175), 24.1.16,17 (181), 24.5.11,12,13 (189), 24.11.8 (197), 24.12.30-31 (199), 24.12.5 (201), 25.1.9 (201), 25.3.1,6-25.3.7 (203), 25.3.14,21,26,28-29,32 (203), 25.5.24 (205), 25.9.32 (211), 25.9.18 (213), 27.7.8-9 (229), 28.1.2,13,14,15,20,22,27 (229), 28.2.4,7,9,13-14 (231), 28.3.20 (231), 28.3.5,8,10 (233), 28.4.13,15,20,27 (233), 28.5.11 (235), 28.6.19,26 (235), 28.6.2 (237), 28.7.7 (237), 28.8.23-28.8.24 (237), 29.4.7 (247), 34.6.7 (299),

Σφραντζής, *Χρονικόν*, 2.1.2-3 (6), 3.1,8,11-12,15 (6), 4.1.17 (8), 4.3.10 (10), 5.1.16,18 (12), 6.1.2,4,6 (14), 7.1.16,17,18 (14), 7.3.8 (16), 7.4.19-20 (16), 8.1.9 (18), 8.3.20,24,25 (18), 11.2.15,19,20 (22), 11.3.2 (24), 12.4.9 (26), 13.2.17,18 (26), 13.4.9,17,20 (28), 14.1.2 (30), 15.2.3,8 (32), 15.3.15,17,18,19 (32), 15.4.23,24,29 (32), 15.5.5 (34), 15.6.11-12,12,13 (34), 15.7.20,21 (34), 15.8.3,10 (36), 18.2.5 (48), 18.6.21 (50), 23.5.2 (82), 23.7.16-17,18,21,22,26 (82), 23.8.1 (84), 30.3.12 (104), 30.4.5 (106), 34.3.18-19 (124), 35.10.12 (134), 36.3.23-24,25,26,27 (136),

Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*: Β΄ 55,5-6, 56,21, Β΄ 57,16-17,18,18-19, Β΄ 58,1,2,7,13, Β΄ 71,1,71,2, Β΄ 74,19,22, Β΄ 75,3,4, Β΄ 75,22-76,1, Β΄ 76,16,21-22, Β΄ 77,6, 90,11, Β΄ 78,13, Δ΄ 160,2,3, Δ΄ 161,1-2,9-10,11,14, Δ΄ 162,2,4,7, Δ΄ 165,10-11,11, Δ΄ 166,2,4,7, Δ΄ 168,14, Δ΄ 172,20-21, Δ΄ 173,8,9, Δ΄ 191,15,18, Δ΄ 192,11, Δ΄ 193,14, Δ΄ 202,22,25, Δ΄ 203,1,7,23, Δ΄ 204,21,22-23, Ε΄ 3,4-5

Παγιαζήτ Α΄ (*PLP, 21248*):

Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 12.1.11 (71), 12.6.1,3 (75), 13.1.6,14 (75), 13.3.21 (75), 13.4.1,11,16,17,27 (77), 13.7.8 (79), 13.8.26,28 (79), 13.9.11 (81), 14.1.3 (83), 14.2.8-9,10,11,12,13,16 (83), 14.4.1,1-2,3,13,14 (85), 15.1.2,5 (87), 15.2.7,16 (87), 15.4.23,24-25,27,27-28,28,29,31,33 (87), 15.4.4 (89), 15.5.11,12,14,15,17 (89), 15.6.22,25-26 (89), 15.6.19 (91), 16.2.1,3,4,5,9,13,14-15 (93), 16.4.22,25 (95), 16.5.28,31 (95), 16.5.8 (97), 16.6.10-11,19,20-21,22-23 (97), 16.7.29,31 (97), 16.7.1 (99), 16.8.8,11.12,15 (99), 16.9.19 (99), 16.10.25,26-27,27,30,34 (99), 16.10.1,2,3,5,7,8-9,9,10,11-12 (101), 16.11.16 (101), 16.12.26,30 (101), 16.12.4-5,6,7-8,8,9 (103), 17.7.28-29,29,30,34 (107), 18.1.1,3,4,13 (111), 18.4.19 (113), 18.5.3 (115), 18.9.4 (119), 19.7.30,32 (125), 19.7.7 (127), 20.4.6 (135), 21.1.6-7,7-8 (141), 21.14.5 (153), 21.15.25 (153), 22.3.28 (155), 22.9.22 (165), 22.10.3,7,10 (167), 23.7.17 (175), 24.1.13 (181), 24.2.9,10,21 (183), 24.3.11 (185), 24.4.1,12,15 (187), 24.5.23 (187), 24.5.11,15,17 (189), 24.6.32 (191), 24.7.18-19 (193), 24.8.1 (195), 24.12.20,21,22,23 (199), 27.7.8 (229), 28.12.15-16,16 (239), 29.4.10 (249), 29.9.10 (255), 30.1.12 (257), 45.11.11 (425),

Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*: Β΄ 53,3,4,8,11,12, Β΄ 54,3,11,15,16, Β΄ 55,4,13-14,16,17, Β΄ 57,9,13,17, Β΄ 58,3,4,9,14,15-16,16,21, Β΄ 59,8,13,18, Β΄ 60,4, Β΄ 63,15,17, Β΄ 64,2,4,8,11, Β΄ 69,16, Β΄ 70,1,3,6, Β΄ 73,15, Β΄ 73,20-74,1, Β΄ 74,14,17, Β΄ 75,2,4,5,6-7,8,9, Β΄ 76,13,22, Β΄ 77,1,10,11,15,18,19, Β΄ 78,2,3,4,12,16, Β΄ 90,18,20, Β΄ 92,14,17,22,23, Β΄ 93,4,18,19, Β΄ 94,5-6,17, Β΄ 95,2,7,12,13,14,15,16,17,18,19, Β΄ 96,4, Β΄ 97,10, Β΄ 99,2-3,3,6-22, Γ΄ 103,3, Γ΄ 121,7,9, Γ΄ 135,12,13,15,16,17,18, Γ΄ 136,5,8, Γ΄ 138,1,9,12,13,19 Γ΄ 139,4,7,8,137,18, Γ΄ 140,3, Γ΄ 142,1,3,8, Γ΄ 143,19, Γ΄ 144,22,23-145,1, Γ΄ 145,3,6,14,23,24, Γ΄ 146,2,4,9,12,23, Γ΄ 147,1,7,12,13,14,15,18,21, Γ΄ 148,11,13,14,15, Γ΄ 149,3,4,24, Γ΄ 150,2,3,4,5,6,7,8,13,15, Γ΄ 152,8, Γ΄ 154,15, Δ΄ 159,2,4, Δ΄ 162,12, Δ΄ 165,16, Δ΄ 167,15,19, Δ΄ 169,8, Δ΄ 188,9, Δ΄ 190,15, Δ΄ 191,16, Δ΄ 192,4, Δ΄ 200,18,19, Δ΄ 201,18,18-19,19-20, Δ΄ 204,16, Ε΄ 1,1,7, Ε΄ 2,7,8, Ε΄ 4,20-21,12-13,13, ΣΤ΄ 85,17-18,19, ΣΤ΄ 95,17-18

Ιωάννης Η΄ Παλαιολόγος (*PLP, 21481*):

Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 19.9.4,11-12 (129), 20.3.27 (133), 20.4.7,9,15,18,20 (135), 20.5.6,7-8 (137), 20.6.12,19-20,21 (137), 20.6.3,21 (139), 20.7.15 (139), 23.5.27 (173)-23.5.1 (175), 23.6.6-7.7 (175), 28.1.13 (229), 28.3.5-6 (233), 28.7.9-10 (237), 28.11.5 (239), 29.1.23 (245), 29.3.35 (245), 29.4.6 (247), 29.6.24 (251), 30.3.24 (259), 31.1.16,21,24,26-27 (265), 31.6.16 (269), 31.7.20-21,21 (269), 31.8.22,24,27-28 (269), 32.7.3 (279), 33.1.14,17 (279), 34.6.12 (299), 36.2.26 (315), 36.6.18 (319),

Σφραντζής, *Χρονικόν*, 4.4.13-14 (10), 6.1.3-4 (14), 6.2.10 (14), 8.3.21,24,25,26 (18), 9.1.2,5 (20), 12.3.13-14,16 (24), 12.4.9-10 (26), 13.1.13 (26), 13.4.18 (28), 14.4.13-14 (30), 15.1.15 (30), 15.2.1 (32), 15.3.15,16 (32), 15.4.22,28,30 (32), 15.7.23 (34), 15.8.25-26,30,31 (34), 15.8.1,8,9 (36), 16.6.19,23-24 (38), 17.1.16-17,20 (40), 18.6.21 (50), 18.8.25-26 (52), 19.1.7,8,8-9,10 (54), 20.1.2 (64), 21.10.5 (72), 22.7.18 (76), 22.8.26 (76), 22.11.12,15-16 (78), 22.12,27 (78), 23.1.1-2 (80), 23.5.2-3,4 (82), 23.7.16,18-19 (82), 23.8.7,9 (84), 23.9.11,14 (84), 23.10.17 (84), 24.4.16 (86), 25.1.2 (90), 25.1.3,8,9,11 (90), 25.3.15 (90), 25.6.5 (92),

26.4.5 (94), 27.2.8 (96), 27.6.1,4,5 (98), 28.2.11-12 (98), 28.7.5-6 (100), 29.1.10-11 (100), 30.6.16-17 (106), 33.4.18 (120), 34.1,5 (124), 35.10.12 (134), 36.3.19-20 (136),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 166,2-3, Δ΄ 192,12,14,16,20,21,22, Δ΄ 193,1-3,3,5,11, Δ΄ 203,1, Δ΄ 204,2, Ε΄ 2,4, Ε΄ 3,4,9,14,16-17,18,19, Ε΄4,4, Ε΄ 5,4,8, Ε΄ 6,13, Ε΄ 12,20, Ε΄ 14,13, Ε΄ 17,16,21, Ε΄ 30,6, Ε΄ 34,14, ΣΤ΄ 59,11-12, ΣΤ΄ 61,20, ΣΤ΄ 62,3,4,7,9-12,20, ΣΤ΄ 66,3,8, ΣΤ΄ 67,18,18-19, ΣΤ΄ 69,7,8,9,14, ΣΤ΄ 80,5,15, ΣΤ΄ 81,3-4,5,10,11, ΣΤ΄ 95,7,22, ΣΤ΄ 97,12, ΣΤ΄ 99,24, ΣΤ΄ 100,1, Ζ΄ 101,1,6, Ζ΄ 111,11,12,14,16,17,18,19,21,22,23, Ζ΄ 140,23-24,25, Ζ΄ 141,10

Μουσουλμάν (Σουλεϊμάνης-*PLP, 26323*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 16.6.22,23,27, 97, 16.12.4,27, (101), 18.2.17,18,19,20,22, (111), 18.2.2, (113), 18.5.11,13, (115), 18.8.18, (117), 18.9.29, (117), 18.9.31,32 (119), 18.10.12 (119), 18.11.24,25 (119), 18.11.5,7,10,16,14,17,28,30,33-34 (121), 19.1.9-10 (123), 19.2.13,16,18 (123), 19.3.25,26,27,29 (123), 19.4.32 (123), 19.4.1,3 (125), 19.5.8,9,10,11,14 (125), 19.6.3,17,20 (125), 19.7.35 (125), 19.7.1,3 (127), 19.14.5 (133), 20.4.4-5 (135), 21.9.15 (149), 24.2.29 (183), 24.12.24 (199), 25.2.15 (201), 25.3.33 (201), 25.3.20 (203), 25.8.19 (209), 25.8.15 (211), 25.9.20,21,26,28 (211), 25.9.11,12,14 (213), 25.10.26,26-27 (213), 25.10.1 (215), 26.1.13,16,17 (215), 26.2.9,17-18,18 (217), 26.3.12,13,20-21,27 (219), 26.4.19,24-25,31 (221), 26.4.4,5,9 (223), 27.1.21,27,31 (223), 27.2.13 (225), 27.3.24,28-29 (225), 27.5.14,16 (227), 27.7.2 (229), 28.2.2 (231), 28.5.15 (235), 28.6.22,31 (235), 28.6.3 (237), 28.8.21-22,19,22,23 (237), 28.12.15-16,16 (239), 28.13.32 (241), 28.14.13 (243), 29.4.9 (247),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*: Α΄ 26,18, Α΄ 27,4,10,17, Α΄ 28,1,3,19,22, Α΄ 29,6-7,7,8,9,16,17,18,22,25 Α΄ 30,8,9,10,11, Α΄ 50,19-20, Δ΄ 148,7, Δ΄ 159,5,14,18, Δ΄ 160,2,3,6,7,10,18,21,22,23, Δ΄ 161,11-12,4-5,5, Δ΄ 162,17,7-8,9,10,12, Δ΄ 163,1,1-2,3,6,10-11,12,13,17,18,19,20, Δ΄ 164,4,7,11-12,15, Δ΄ 165,1,3,15,17,18, Δ΄ 166,15,16, Δ΄ 167,2-3, Δ΄ 168,4, Δ΄ 201,21, Δ΄ 201,21

Μωάμεθ Α΄ (*PLP, 17997*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 16.12.4,27, (101), 18.4.19,21,23,25, (113), 19.10.16,22,25,25-26,27 (129), 19.11.1,4-5,5,6 (131), 19.12.7,9,10,12,13,15,16,21 (131), 19.13.23,27,29,31,33 (131), 19.14.2,4,5,6 (133), 20.1.8-9,9,17 (133), 20.8.24,26 (139), 21.1.1,4,7 (141), 21.2.13-14 (141), 21.3.25,26,27-28,2 (141), 21.4.15-16,19,21,25,29 (143), 21.5.2,4,9,27,29,33 (145), 21.6.3 (147), 21.7.11 (147), 21.10.23 (149), 21.14.4 (153), 21.15.28,29 (153), 22.4.17 (157), 22.5.36 (157), 22.5.30 (159), 22.6.4 (161), 22.7.24 (161), 22.9.26 (165), 22.10.6,11 (167), 22.11.30 (167), 23.2.14 (171), 23.3.30 (171), 24.2.11 (183), 24.5.26 (187), 24.12.25-26,26,31 (199), 28.2.9 (231),
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 1.12 (4), 3.9 (6), 3.3-4,4.5.6 (8), 4.4,16 (10), 7.1.12,14,18,19,20,22 (14), 7.2.2,5,6 (16), 7.3.10,13-14,16 (16), 7.4.20,21,22,24,27 (16), 8.1.3,4,9-10 (18), 8.2.13 (18), 8.3.16 (18), 9.2.11 (20), 17.9.7,8 (46),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*: Δ΄ 124,16, Δ΄ 159, 6, Δ΄ 161,8, Δ΄ 168,3, Δ΄ 169,2,3,4,5,5-6,8,17,18,22, Δ΄ 170,8,10,14,15,16,17-18, Δ΄ 171,7, Δ΄ 172,7,8,9,10,11,12,13,17,19,20, Δ΄ 173,8,9,11,20, Δ΄ 174,2-3,3,7, Δ΄ 188,8,9,18, Δ΄ 189,7,10,11,15,18, Δ΄ 190,3,10,12,14,16-17,17,23, Δ΄ 191,8,11,12,16,18,24, Δ΄ 192,3,4,7, Δ΄ 201,21,22, Δ΄ 202,1,2,3, Δ΄ 203,10,12,13-14,14,18, Δ΄ 204,16,21,22,23, Δ΄ 205,1-2,5, Ε΄ 1,1,5, Ε΄ 2,2-3,7, Ε΄ 4,15, Ε΄ 12,12,22,24, ΣΤ΄ 58,1,10, Ζ΄ 118,4, Η΄ 196,19

Μωσής (Μουσάς- *PLP, 19540*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 16.12.4,28 (101), 18.4.20-21 (113), 19.1.1,3,4,9,11 (123), 19.2.21 (123), 19.4.33 (123), 19.4.2,4,7 (125), 19.5.15 (125), 19.6.20,25 (125), 19.9.23,25 (127), 19.9.1,7 (129),

19.10.15,19,19-20,20,29 (129), 19.11.3,4 (131), 19.12.10,18,20 (131), 19.13.22,24,25 (131), 19.14.1 (133), 21.1.5 (141), 24.5.10,11 (189), 24.12.24 (199), 25.3.17,19,24,25 (203),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*: Δ΄ 124,16, Δ΄ 148,1, Δ΄ 154,14,16,23, Δ΄ 159,5,6, Δ΄ 160,8,19,20,22, Δ΄ 161,1,8,13,14,17,20-21,21, Δ΄ 162,4,5,8,9,14,18,20, Δ΄ 163,4-5,7,12,20, Δ΄ 164,8,14, Δ΄ 165,2,7,8,18, Δ΄ 166,9,17, Δ΄ 167,2,5,7,8,10,11,13,18, Δ΄ 168,2,5,6,18,19, Δ΄ 169,11-12,15,20,22, Δ΄ 170,1,11,12,13,19, Δ΄ 171,1-2,4,10-11,14,17,20,21 Δ΄ 172,2,4,6,7,10,11,12-13,22, Δ΄ 173,22, Δ΄ 190,15, Δ΄ 199,14, Δ΄ 201,20, Δ΄ 204,15

Ιωάννης Ε΄ Παλαιολόγος [Κομνηνός] (*PLP, 21485*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 8.1.27 (55), 9.3.15,18 (61), 10.1.10 (63), 10.2.19,22,23 (63), 10.3.31 (63), 10.3.1,3 (65), 10.4.7,8 (65), 11.1.2,3 (67), 11.2.8.12 (67), 11.3.15,17,18,20,21,23 (67), 11.4.16,19,19-20,20,22,26,27,30,31 (69), 11.5.2 (71), 12.1.7,14,18,20,21 (71), 12.2.22,27,30 (71), 12.3.6,9 (73), 12.4.18,20,21,23,25 (73), 12.5.30 (73), 13.1.9,10-11,13-14 (75), 13.3.21 (75), 13.4.3,4,5,7,7-8,12,13,14,15,17 (77), 45.11.10 (425),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*: Α΄ 8,8, Α΄ 34,14, Α΄ 36,9, Α΄ 37,4,18,19, Α΄ 38,2,7,10,11,12,13,14,17,18,20, Α΄ 39,6, Α΄ 42,6, Α΄ 46,3,4, Β΄ 55,5,6, Β΄ 56,20, Β΄ 58,6, Β΄ 61,18-62,1, Β΄ 76,4,5,6, Ε΄ 2,4,9,16-17, Ε΄ 3,4,5,19, Ε΄ 4,4, Ε΄ 5,8, Ε΄ 6,13, Ε΄ 17,16,21, Ε΄ 18,3-4,6,9 Ε΄ 20,13

Ιωάννης ΣΤ΄ Καντακουζηνός, Ἄγγελος Κομνηνὸς Παλαιολόγος (*PLP, 10973*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 7.1.19,24-25,25 (51), 7.2.1,2,3,5-6,9-10,12 (53), 8.1.16,20,22,23,30,32 (55), 8.2.9 (57), 8.3,10,11,12,13 (57), 9.1.30,32-33 (57), 9.1.3,4,20,21,23,27 (59), 9.2.29,31 (59), 9.2.2 (61), 9.3.10,16,20,22,26,27 (61), 9.4.3,5,8 (63), 10.1.14,15,16,16 (63), 10.2.20-21,21-22 (63), 10.3.3 (65), 10.4.12,16 (65), 10.5.19-20 (65), 11.1.1,5 (67), 11.2.12 (67), 11.3.20-21(67), 11.4.24-25,27 (69), 11.5.1 (71), 12.6.2 (75)

Ανδρόνικος Δ΄ Παλαιολόγος [Κομνηνός] (*PLP, 21438*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 12.1.8,9,14,15,12,20-21 (71), 12.2.27,28,29 (71), 12.2.1 (73), 12.3.4,5,6,8,10,12 (73), 12.4.17-18,19,23,26,27 (73), 14.2.6,10,12 (83),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 34,16-17,17-18, Α΄ 37,4-5, Α΄ 38,1,4,6,13,17,18, Α΄ 39,6,17,18, Α΄ 42,4,13, Α΄ 46,18,46,18-19,21,21, Α΄ 47,1,2,3

Ιωάννης Ζ΄ Παλαιολόγος (*PLP, 21480*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 12.2.28 (71), 12.2.1 (73), 12.4.24,26 (73), 14.2.7,9,10,14,15 (83), 14.3.20,24,26,27,29,30,32 (83), 14.4.2,3,13,14 (85), 15.1.5 (87), 15.5.10,12,13 (89), 18.1.14,15 (111), 18.2.5 (113)

Ορχάν Α΄ (*PLP, 1133*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 16,7-8,8, Α΄ 18,3,4,5,5-6,11,17, Α΄ 19,5,8,12,19, Α΄ 20,10,14,15, Α΄ 21,2,4,9, Α΄ 22,6,8,10, Α΄ 23,3,6, Α΄ 33,3, Α΄ 49,15

Μέγας Κωνσταντίνος:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 38.18.14 (345), 41.2,20 (385),
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 69.4.14, 79, Α΄ 71.2, 81, Α΄ 73.2.21,24,28, 81, Α΄ 73.4.2, 83

Ανδρόνικος Β΄ Παλαιολόγος Δούκας Ἄγγελος Κομνηνός (*PLP, 21436*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 42.14.4-5 (401),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 15,5,6-7,7,9,12, Α΄ 16,4, Α΄ 19,22, Α΄ 20,1

Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος Γ΄ Δούκας Ἄγγελος Κομνηνός (*PLP, 21437*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 15,5,6-7,7,11,12,15, Α΄ 16,4

Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος Δούκας Ἄγγελος Κομνηνός (*PLP, 21528*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 42.14.2-3,3,4,5 (401)

Μιχαήλ Θ΄ Παλαιολόγος Δούκας Ἄγγελος Κομνηνός (*PLP, 21529*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄15,10,11

Ιωάννης Ζ΄, Ἀνδρόνικος Δ΄ :
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 14.2.10,11 (83)

Βασιλείς Οτουμανών:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 15.6.7 (91), 18.1.9,10 (111),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 13,15-16

Πρόγονοι σουλτάνων:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 19.13.31 (131), 24.5.35 (187), 25.6.26 (207), 26.2.11-12 (217), 38.5.11 (333)

β) *ΛΟΙΠΟΙ ΒΑΣΙΛΕΙΣ-ΗΓΕΜΟΝΕΣ-ΔΕΣΠΟΤΕΣ:*

Ηγεμόνες της Ασίας (Αϊδίνης, Σαρχάνης (*PLP, 24943*), Μενδεσίας, Τεκίης, Μετίνης, Αλαδίν, Μπογδάνος, Κερμιανός, Σαρχάν, Καλάμης (*PLP, 10249*), Αλισύρας (*PLP, 668*), Κερμιανός-Αλυσάρ (*PLP, 725*), Αιτίνης (*PLP, 461*), Γιαξῆς (?) Καρασῆς (*PLP, (111)30*), Μενδεσίας (*PLP, 17879*), Τακάς (*PLP, 27411*), Χαμύτης (*PLP, 30568*), <Σαρχὰν> Χχηδήρ (*PLP, 24944*), Σαρχάν-ης (*PLP, 24943*), Καραζίης (*PLP, 92325*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 15.4.30 (87), 15.4.30,32 (89), 16.5.7 (97), 18.9.3,8 (119), 18.11.11-12,12,13,15 (121),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 12,20,21, Α΄ 12,21-Α΄13,1, Α΄ 13,2,4,7,9,11,12,13, Α΄ 21,8-9,9,13-14, Α΄ 29,8,9,18, Α΄ 35,7-8,8,13,15, Α΄ 36,3,10,12,14-15,16,17,18,21, Α΄ 37,1,2,2-3,6,8,9,10,11,12,14, Α΄ 45,18-19,19, Β΄ 59,16,17,18,19, Β΄ 60,2,5,6,7,10-11,12,13,15, Β΄ 75,10,11, Β΄ 76,13,14,15,19,20, Β΄ 77,3,4,5, Β΄ 94,6,7, Β΄ 95,8-9, Β΄ 98,5-6,8,9,10,11-23, Γ΄ 103,3-4,4, Γ΄ 135,16, Γ΄ 157,24, Δ΄ 166,12,18, Δ΄ 167,12, Δ΄ 168,13, Ε΄ 22,13,14,16,14, ΣΤ΄ 58,6-7,8-9,
Αλισούριος-Αλισύρας Καραμάν-ος (*PLP, 667*) (*PLP, 668*) (*PLP, 11(109)*) (*PLP, (111)10*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 18.3.14 (113), 18.9.1 (119), 18.10.15 (119), 18.11.5 (121), 21.1.3,4 (141), 22.2.17,19,21,22,23 (155), 22.11.11,13 (169), 23.3.29,33 (171), 28.14.7-8,12,26 (243), 28.14.3,4.5 (245), 29.9.3,10,11,12,16 (255), 29.11.2,4,8 (257), 32.2.24,28,29 (273), 32.2,4,8,11 (275), 33.2.1 (281), 34.1.3,10,12,15-16,19 (281), 34.3,13 (295),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 60,3,8-9,15, Δ΄ 167,19, Δ΄ 168,11,13, Ε΄ 12,13, Ε΄ 20,17-18,19,21, Ε΄ 21,8,12,13,17, Ε΄ 22,7-8,14, Ε΄ 23,2 Ε΄ 30,2, ΣΤ΄ 58,1,4,7,9, ΣΤ΄ 59,2, ΣΤ΄ 90,21-22,22,24, ΣΤ΄ 91,2,4,7,8, ΣΤ΄ 98,22,24,25, ΣΤ΄ 99,4,7-8,8-9, Ζ΄ 144,1, Ζ΄ 143,12,14,16,17,18,21,
Καραζίης (*PLP, 92325*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 15,1-2,3,20,23,24 , Ζ΄ 103,11,13, Ζ΄ 105,19-21, Ζ΄ 106,10,14, Ζ΄ 110,21, Ζ΄ 133,15, Ζ΄ 136,15, Η΄ 148, Η΄ 149,4,19-20, Η΄ 181,12-13,15,
Μπογδάνος (*PLP, 19734*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 25,18, Α΄ 35,1,
Αιτίνης Μουχαμάτ (*PLP, 462*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 26.1.17 (215), 26.3.8,15-16,20-21,27 (219), 26.4.25 (221), 28.8.23 (237),
Σαρχάν-ης (*PLP, 24943*): Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 16.5.5 (97), 18.3.15,16 (113),
Τακάς-Τεκίης (*PLP, 27411*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 60,8

Καλάμης (*PLP, 10249*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 60,7-8
Μανταχίας, Καρμιάν:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 16.5.6 (97), 18.3.14,17 (113), 18.9.2,10 (119), 18.10.16 (119), 18.11.23 (119), 18.11.5-6 (121), 21.4.2-23 (143), 21.5.29 (145), 22.1.7 (155)

Τεμήρ-ης, ηγεμών Μογγόλων (*PLP, 27565*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 15.4.23,24,27,32 (87), 15.4.2 (89), 15.6.22,24 (89), 15.6.4,5,14 (91), 16.1.29 (91), 16.2.4,4-5,8,11,14,15,21 (93), 16.4.7,11,12 (95), 16.8.13,15 (99), 16.9.16,22 (99), 16.10.26,28,29,31 (99), 16.10.3,4,12 (101), 16.11.20,21,23 (101), 16.12.7 (103), 17.2.4 (105), 17.4.21 (107), 17.5.5,6,8,27,28,31 (107), 17.7.30,33,34 (107), 18.1.2,4 (111), 18.3.14 (113), 19.7.31 (125), 19.7.9 (127), 21.4.17-18 (143), 21.5.16,21 (145(,
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*: Α΄ 160,8, Β΄ 60,1,2,6, Β΄ 78,8,9,10, Β΄ 95,10,11,19, Β΄ 97,13,14-21, Β΄ 98,1,2,3, Β΄ 99,1,2, Γ΄ 103,1,6,8,10,11,12,14, Γ΄ 105,5, Γ΄ 106,1,2,3,5,10,14, Γ΄ 107,5,6,7,10,11,12,12-13, Γ΄ 108,3,23, Γ΄ 109,1,3,7,8, Γ΄ 110,4,22, Γ΄ 111,2,8, Γ΄ 112,9, Γ΄ 119,21, Γ΄ 120,8,10,17,19, Γ΄ 128,4,7,8,10,11,12,15,17,19, Γ΄ 129,10-11,12,15,21, Γ΄ 130,3,5,6,13, Γ΄ 134,22,135,5,136,4, Γ΄ 135,7,9, Γ΄ 136,9,11,15, Γ΄ 137,1,3,20, Γ΄ 138,7, Γ΄ 139,9,139,6,19,4, Γ΄ 140,1,2,3,6,8, Γ΄ 141,19, Γ΄ 142,20, Γ΄ 144,23, Γ΄ 145,5,7,8-9,9,23, Γ΄ 146,25, Γ΄ 147,2,3,4,6,11,21,22, Γ΄ 148,6,11,12,16,17,19,22, Γ΄ 149,24, Γ΄ 151,2, Γ΄ 152,12,13,14,15, Γ΄ 154,13,17,18, Γ΄ 155,6,7,8,9,11,13,13-14,16,17,18,19,20,21,22, Γ΄ 158,1, Δ΄ 159,1,7,9, Δ΄ 160,8, Ε΄ 52,11,13,15, Δ΄ 159,1,7,9, Δ΄ 173,4,6, Ζ΄ 145,20

Δημήτριος Παλαιολόγος, δεσπότης Μυστρά (*PLP, 21454*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 23.6.10-11 (175), 45.12.16,18-19 (425),
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 12.2.9-10 (24), 22.6.14-15 (76), 23.1.2 (80), 24.4.16 (86), 24.9.14-15 (88), 25.1.4,10 (90), 25.3.17,18 (90), 25.6.6 (92), 29.2.12-13 (100), 29.7.12-13,13 (102), 38.4.16 (150), 38.5.24 (150), 39.1.3,6.7 (152), 39.2.16 (152), 39.5.7, 9 (154), 39.6.11 (154), 39.7.15-16, 18,19 (154), 39.13.6 (158), 39.14.13,14 (158), 39.15.14,16,18 (158), 40.1.25 (158), 40.1.2,3,4,6 (160), 40.2.12 (160), 40.4.17 (160), 40.8.14,19 (162), 44.2.13-14,14,15,17,19 (180), 46.9.6 (190),
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Γ΄ 4.5.3,4 (123), Γ΄ 7.4.17 (126), Γ΄ 14.2.4,7 (134), Γ΄ 14.3.8 (134), Γ΄ 15.3.15,16,17 (136), Γ΄ 19.3.28,29,30,31 (141), Γ΄ 19.4.2 (142), Γ΄ 19.5.7,9 (142), Γ΄ 19.6.11 (142), Γ΄ 19.6.15 (142), Γ΄ 20.2.27-28, 142, Γ΄ 20.3.29, 142, Γ΄ 20.4.4, 143, Γ΄ 20.5.15,16,18,19,20,22,23, 143, Γ΄ 20.6.30,31, 143, Γ΄ 20.6.1 (144), Γ΄ 20.7.6,7,8,9,10,11,15,19 (144), Γ΄ 21.1.26 (144), Γ΄ 24.2.21 (149), Γ΄ 24.4.31 (149), Γ΄ 24.4.5 (150), Γ΄ 24.5.10 (150), Γ΄ 24.6.19,21 (150), Γ΄ 24.7.22 (150),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Η΄ 174,4

Θωμάς Παλαιολόγος, δεσπότης Μυστρά (*PLP, 21470*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 32.7.9 (279),
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 5.1.13-14,16 (12), 6.1.2-3 (14), 16.6.26 (38), 19.7.3-4,7 (60), 19.8.17-18,18,21 (60), 20.7.25 (66), 20.10.9-10 (68), 21.5.12 (70), 22.8.23-24 (76), 22.11.19-20 (78), 26.1.16-17 (92), 28.1.8 (98), 29.1.10 (100), 29.2.12 (100), 29.6.9-10 (102), 37.4.11,15 (144), 37.8.5-6 (146), 38.3.9-10 (150), 38.4.14 (150), 38.6.26,27 (150), 39.1.5 (152), 39.2.11 (152), 39.5.6 (154), 39.6.13,14 (154), 39.7.16-17 (154), 39.10.7 (156), 39.13.1 (158), 40.1.25 (158), 40.3.14 (160), 40.8.16 (162), 40.10.1-2 (164), 40.12.13,15 (164), 40.13.24-25 (164), 41.1.15,16, 19 (166), 41.2. 20,23 (166), 41.3.26-27 (166), 41.4.8,9, 10-11 (168), 41.5.15 (168), 41.6.21 (168), 41.8.9,12 (170), 41.9.14,17 (170), 42.10.23, 24-25 (174), 42.11.4 (176), 45.12.15 (425),
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Γ΄ 3.6.24 (120), Γ΄ 4.5.2,2-3 (123), Γ΄ 19.3.28,29,30,31, (141), Γ΄ 19.4.5 (142), Γ΄ 19.6.13-14 (142), Γ΄ 20.1.19 (142), Γ΄ 20.4.3,8 (143), Γ΄ 23.1.6,7,9,11 (148), Γ΄ 23.2.15 (148)
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 19,22-23, 23, Ε΄ 20,2-3, ΣΤ΄ 91,16,18,19, ΣΤ΄ 95,5, Η΄ 171,2-4

Θωμάς και Δημήτριος, δεσπότες Μυστρά:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 23.6.11 (175), 42.6.15-16 (395), 45.9.26 (423),

Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* ΣΤ΄ 80,19-20,20-22, ΣΤ΄ 91,12,18,23-24, ΣΤ΄ 92,5, ΣΤ΄ 95,4, Ζ΄ 140,26, Ζ΄ 141,6,8,11,15,17,18,19,20-21, Ζ΄ 144,20,21,22, Ζ΄ 145,1,2,4, Η΄ 148,2-3, Η΄ 164,7,8, Η΄ 169,1-2,17,19,21, Η΄ 170,5, Η΄ 171,8,19,20, Η΄ 172,4,15-16,17,18,19,22, Η΄ 173,1,8,10,13,14,15,16,17,18, Η΄ 174,8,15,20,22, Η΄ 175,4,5,6,8,18,19,20,21,23,

Ηγεμών Πελοποννήσου:

Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* ΣΤ΄ 95,4

Γεώργιος Μπράνκοβιτς Βούλκος, δεσπότης Σερβίας (*PLP, 3076*):

Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 28.10.3 (239), 30.1.26-27 (257), 30.3.23,25 (259), 30.4.5-6,17,26 (261), 30.6.21 (263), 32.1.24 (271), 32.2.29 (273), 33.6.13 (285), 33.11.29,30,31 (287), 33.11.1,11-12 (289), 42.7.21,23,26 (395), 42.8.30,31,34 (395), 42.8.4,9,15-16,19(397), 42.10,26,29 (397),

Σφραντζής, *Χρονικόν*, 28.1.9 (98), 31.1.11 (108), 32.6.11 (116), 36.2.10,13,16 (136), 37.14.3 (148),

Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Β΄ 6.1.17 (94), Β΄ 6.2.24 (94), Β΄ 7.5.30 (96), Β΄ 7.6.31 (96), Β΄ 8.2.20,21 (97), Β΄ 9.1.22 (98), Β΄ 9.2.2 (99), Β΄ 9.3.10,13 (99), Β΄ 9.4.17,18,21 (99), Β΄ 9.6.4-5,5 (100), Β΄ 18.1.2, (109), Β΄ 20.1.5 (112), Β΄ 20.2.9,10 (112), Β΄ 20.3.11 (112), Β΄ 20.4.15,19 (112), Β΄ 20.5.20 (112), Β΄ 20.6.24,28 (112), Β΄ 21.1.8 (114),

Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 25,22, Ε΄ 23,20, Ε΄ 33,9,12,13,14,20,21,23, Ε΄ 34,1,5, ΣΤ΄ 59,4,9-10, ΣΤ΄ 80,15,22, ΣΤ΄ 81,15,81,22, ΣΤ΄ 82,22, ΣΤ΄ 88,16,17,18, ΣΤ΄ 89,6,7,8,9,13-14,14,16,18,21,22, ΣΤ΄ 90,4,8,10,12, ΣΤ΄ 95,9, ΣΤ΄ 97,22,23,24, ΣΤ΄ 98,1-2, ΣΤ΄ 99,6, Ζ΄ 112,16, Ζ΄ 125,16, Ζ΄ 137,11, Ζ΄ 124,18, Ζ΄ 138,1,2,3,22, Ζ΄ 140,11,12,13,15,17, Ζ΄ 143,2

Μουσταφάς, ηγεμών Οθωμανών (*PLP, 19570*):

Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 16.12.28, (101), 18.4.22, (103), 18.5.12, (115), 22.3.27-28,31 (155), 22.3.4,9 (157), 22.5.13-14,15,18,20,22,25,26,27,31,33 (159), 22.6.4-5 (161), 22.7.30 (161), 22.7.1 (163), 23.4.9 (173), 23.5.23 (173), 23.7.15,15-16 (175), 24.1.13,14,15,17,20 (181), 24.2.25,28 (181), 24.2.2,3,5,32,33 (183), 24.3.3,4,20,23-24 (185), 24.4.12,14,16,17,19,20,23 (187), 24.5.6,7,8,11,12,13,14,17,23,25 (189), 24.5.13 (191), 24.6.22,26 (191), 24.7.15,16,17,25 (193), 24.8.30,31 (193), 24.10.9,11 (195), 24.11.12,17 (197), 24.12.19,20,28,30 (197), 24.12.12,13,27,28,31 (199), 24.12.2 (201), 28.12.15-16,16 (239),

Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 159,6, Δ΄ 190,14,19,21, Δ΄ 191,1,2,5,5-6,7,12,13,16,17,19,20,21,22, Δ΄ 192,1,5, Δ΄ 203,19,21, Ε΄ 1,6,8,9,15,16,17, Ε΄ 2,13, Ε΄ 3,3,16,17,20,23, Ε΄ 4,1-2,2,4,5,16,20,21,26, Ε΄ 5,12,19,23, Ε΄ 6,2,8,9,10,11,15-16,16,22, Ε΄ 7,3,4,6,11, Ε΄ 12,12,14,15,18,19,21,22,23,25,26, Ε΄ 13,1,2,6,9,10,12,14,15,16,17

Δωρίνος Παλαιολόγος Γατελούζος-Δωριέας, ηγεμών Λέσβου/Παλαιάς Φώκαιας (*PLP, 3589*):

Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 44.1.29,33-34 (411), 44.1.5,6,7,9 (413),

Σφραντζής, *Χρονικόν*, 24,7.7-8 (88), 24.10.18 (88), 24.11.22 (88),

Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 75.4.29,30 (86), Β΄ 11.1.26,27,29,34, (101), Β΄ 11.1.1 (102), Β΄ 11.2.1,4 (102), Β΄ 11.4.12 (102), Β΄ 11.5.19,21 (102), Β΄ 11.6.26,31,33 (102), Β΄ 13.2.7, (105), Β΄ 15.3.18 (106), Β΄ 15.4.29,31 (106), Β΄ 16.1.5,6, (107), Β΄ 16.2.13, (107), Β΄ 16.3.14,20,23,24,26, (107), Β΄ 16.4.29, (107), Γ΄ 10.2.26,27 (129)

Λέσβου ηγεμών:

Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, ΣΤ΄ 80,5,6,7-8, Ι΄ 268,18, Ι΄ 274,11, Ι΄ 275,8,9,11,14,17,19,21,23, Ι΄ 276,2, Ι΄ 267,15, Ι΄ 268,7,8,10,14,16,17,18,19,20,21,22, Ι΄ 271,6,19,20,21,22, Ι΄ 272,11,12,13,17,18,20,21,22,23,24,25,26, Ι΄ 273,5,9,11,12,13,15,16,17,21, Ι΄ 274,4,5,6,8-9, Ι΄ 275,21, Ι΄ 276,2,5

Ιάγγος Θεοφάνης Χωνιάτης, αντιβασιλέας Ουγγαρίας, στρατιωτικός ηγέτης (*PLP, 31238*):

Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 30.2.18 (259), 32.1.21,24 (271), 32.1.15 (273), 32.2.29 (273), 32.6.28 (277), 34.1.9 (291), 34.1.4 (293), 38.12.23 (341), 45.6.25 (421),

Σφραντζής, *Χρονικόν*, 36.11.25,29 (140), 36.11.2 (142), 37.13.21 (146), 37.14.1-2 (148), 38.2.3-4,5,6,12 (331), 38.13.6,14 (343), 38.19.9,20-21 (347),

Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 32,9-10,18-19,19,20,21, Ε΄ 33,1,3,7,8,14,17, Ε΄ 34,2,10,11,15, Ε΄ 35,3, Ε΄ 36,14, ΣΤ΄ 59,5,9, ΣΤ΄ 80,17,19, ΣΤ΄ 81,17,19, ΣΤ΄ 87,10,11, ΣΤ΄ 88,4,6,7,13, Ζ΄ 102,16-17, Ζ΄

103,22, Z΄ 104,5,20, Z΄ (105),7, Z΄ 108,18,20,21, Z΄ (109),4,6,7,9,12,13,15, Z΄ 110,3,4,6, Z΄ 124,18, Z΄ 125,8, Z΄ 126,4,9,11,12, Z΄ 127,8,12,15, Z΄ 136,6,7,14,17, Z΄ 137,21, Z΄ 138,3,4,6,7,9,10,11,12,13,17,19,23, Z΄ 139,2,4,7,11,12,16,19,20,21, Z΄ 140,1,3,9,12,13,14,21, H΄ 177,19, H΄ 180,16, H΄ 181,3, H΄ 182,4, H΄ 185,10,11,15,16,19,20,22,23,24, H΄ 186,4,527,8,11, H΄ 188,4,13,14,16,23, H΄ 189,21, I΄ 281,9,10

Λάζαρος Μπράνκοβιτς, υιός Γεωργίου Βούλκου, δεσπότης Σερβίας (*PLP, 14354*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 16.2.3 (93), 16.6.10 (97), 29.3.1 (247), 30.1.12 (257), 30.4.24 (261),
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 28.1.9 (98), 28.2.11 (98), 37.15.9,13 (148),
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Β΄ 20.7.3, (113), Β΄ 20.10.17, (113), Β΄ 20.11.22,28, (113), Β΄ 20.12.3 (114), Β΄ 21.1.6 (114),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 25,22, Α΄ 49,1-2,3,3-4,4,6, Α΄ 50,7-8, Δ΄ 162,1, Δ΄ 165,10-11,13,14, Δ΄ 168,16,17,18, Δ΄ 170,3,20, Δ΄ 172,15, Ε΄ 24,7, Δ΄ 165,12, Δ΄ 168,16,17, Δ΄ 170,3,12,20, Δ΄ 172,15, H΄ 177,17,18,19,20, H΄ 178,1-2,3, I΄ 277,13-14

Γεώργης Καστριώτης Σκεντέρης-Σκαντάρης, αφέντης Αλβανών (*PLP, 26055*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 43.3.28 (176), 45.2.17-18,20-21 (182),
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Ε΄ 11.1.18 (196), Ε΄ 11.10.15 (199), Ε΄ 16.1.1-2 (203), Ε΄ 16.2.17,21-22 (203), Ε΄ 16.3.22,23 (203), Ε΄ 16.5.18 (204),
Χαλκοκονδύλης, Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν, Ζ΄ (120),1,(120),2,12,13,14,15, Ζ΄ 123,12,14,15, Ζ΄ 124,7-8,9, Ζ΄ 126,17, Ζ΄ 135,8,15,22, Ζ΄ 136,4, H΄ 192,18, H΄ 193,1,2,15,16,20,23, H΄ 194,2,3,4,5,7,9,11,12,13

Αλφόνσος Ε΄ (Α΄) της Αραγωνίας, βασιλιάς Νεάπολης, ηγεμών Μεδιολάνου, βασιλιάς Καταλανών (*PLP, 730*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 36.12.3,4 (142),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Δ΄ 194,14, Ε΄ 41,14-15,15,18,20,20-21, Ε΄ 42,1,3,6,8,11,13,17,22,23, Ε΄ 43,1,2,3,4,5,6,7,8,9,10, Ε΄ 46,21-22, Ε΄ 47,1-2,17,19,20, Ε΄ 48,2-3,9,13,14,17,19,21, Ε΄ 49,5,6,9,22, Ε΄ 50,12,16,19, Ε΄ 52,5,12-13,14,15,16,22-23, Ε΄ 53,3,4,5,6,12,14,16,18-19,21,22-23, Ε΄ 54,2, ΣΤ΄ 73,6,7, ΣΤ΄ 79,13,22, H΄ 191,9, H΄ 192,3,4,5,6

Δρακούλης-Βλαντ Γ΄ Τέπες, βοεβόδας Βλαχίας (*PLP, 5817*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 28.10.4 (239), 29.8,21,26 (253), 29.10.22 (255), 30.2.2,14-15,16 (259), 30.5.8,15 (263), 32.1.14 (273), 45.20.11 (431), 45.22.8 (433),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 36,15,17, Ε΄ 37,14,16, ΣΤ΄ 80,21, ΣΤ΄ 81,21, ΣΤ΄ 97,20, Ζ΄ 108,20,21, Ζ΄ 109,7,10,14,16, Ζ΄ 127,18,19, Ζ΄ 130,18,21,22, I΄ 267,2,3

Θεόδωρος Β΄ Παλαιολόγος, δεσπότης Μυστρά (*PLP, 21459*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 20.5.8,11 (137), 20.8.23 (139),
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 15.1.18 (30), 16.2.26 (36), 16.3.3 (38), 16.4.9-10 (38), 16.6.25,26 (38), 16.7.3 (40), 17.1.20 (40), 21.12.12 (72), 22.7.16-17,17,17-18 (78), 22.10.9 (78), 22.11.19 (78), 25.7.11-12,12 (92), 26.2.22 (92), 28.5.23,24 (98), 29.4.6 (247)

Λαδίσλαος Γ΄, βασιλάς Πολωνίας-Ουγγαρίας (*PLP, 14309*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 26.4.4,5-6 (94), 26.7.20 (94),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 44,5,6,7,20-21, Ε΄ 45,4,11,14,16,20, Ε΄ 46,2,7,8,11,15, Ε΄ 48,7,8, ΣΤ΄ 59,5, ΣΤ΄ 80,13-14,15,19, ΣΤ΄ 81,14,19, ΣΤ΄ 90,1,3,8, ΣΤ΄ 98,1,2,3,4,12, Ζ΄ 102,18, Ζ΄ 104,21,222, Ζ΄ 106,9-10,11,12,15,16,17,23, Ζ΄ 107,1,6,8-11,14, Ζ΄ 108,4,5,6,8,9-12,22,24, Ζ΄ 110,11, Ζ΄ 121,20, Ζ΄ 126,13,14, H΄ 187,10-11

Ορχάν, ηγεμών Οθωμανών (*PLP, 21132*):

Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 8.2.1,4,6 (57), 9.1.1,4,5,6,7,10,18 (59), 9.2.1 (61), 10.2.27 (63), 10.5.21 (65), 11.5.5 (71), 16.12.28, (101), 18.3.16,17, (113), 24.12.16-17 (199), 33.12.33 (289), 34.3,16 (295), 40.4.1,4 (379),
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 64.1.27,28,31,32,34 (73)-64.1.1 (74), Α΄ 64.2.3 (74)

Ιωάννης Μί(υ)ρτζας-Μί(υ)ρξας, βοεβόδας Βλαχίας (*PLP, 18124*) :
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 19.1.6 (123), 24.5.14 (189), 29.6,22-23 (251) 29.7.4,5 (253), 29.8.20 (253), 29.8.1-29.8.2 (255),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Β΄ 71,16,17,18, Β΄ 73,3-4,5,6,8,11,13,17,20, Γ΄ 104,16,17, Γ΄ 105,23, Γ΄ 106,4, Γ΄ 107,9,14, Γ΄ 108,4,6,7,23, Γ΄ 109,16-17,17, Γ΄ 160,13,16, Δ΄160,13,15,16,17,18, Δ΄ 163,8,8-9,9, Ε΄ 6,22, Ε΄ 7,9,10-11, Ε΄ 29,8, Ε΄ 36,19,20, ΣΤ΄ 97,20, Ζ΄ 109,18, Ζ΄ 110,1, Ι΄ 279,21,23

Σιγισμούνδος, βασιλιάς Ουγγαρίας, αυτοκράτορας Γερμανίας (*PLP, 25283*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 13.8.24 (79),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Β΄ 64,3,7, Β΄ 68,8,10,11, Β΄ 69,1,4,5,6,8,9,10,11,21,22, Β΄ 70,3,4,6,23, Β΄ 73,14, Ε΄ 24,7-8, Ε΄ 31,7, Ε΄ 34,21,21-22, ΣΤ΄ 95,18, Η΄ 187,9,10,12,19,20,21,23, Η΄ 188,2,5,7,8,9,10

Ηγεμών Σπάρτης:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Δ΄ 192,13,14,16,17,18, Δ΄ 193,15,17,18, Δ΄ 194,5-6,7, Δ΄ 195,20-21, Δ΄ 200,13, Δ΄ 201,22,25, Δ΄ 202,23, Δ΄ 203,1,2,4, Ε΄ 17,17,19, ΣΤ΄ 80,17, ΣΤ΄ 91,13, Ζ΄ 111,15,17,19,23, Ζ΄ 112,15, Η΄ 148,16, Η΄ 171,14,15,16,17,18, Η΄ 172,8

Φίλιππος Μαριάγγελος, ηγεμών Λιγύρων, Μεδιολάνου (*PLP, 29870*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 172,7,177,1,4, Δ΄ 179,20,21, Δ΄ 185,1,2, Δ΄ 187,1, Ε΄ 38,7,8,10,12, Ε΄ 41,12,14,18,18-19, Ε΄ 42,18,20,21, Ε΄ 54,15-16, Ε΄ 55,9, ΣΤ΄ 70,2,4,8-9, ΣΤ΄ 72,10,16, ΣΤ΄ 73,2,3,9-10,10-13,15,18, ΣΤ΄ 75,23, ΣΤ΄ 76,1,4,5, ΣΤ΄ 79,122

Δομίνικος Κυριακός Γατελούζος, ηγεμών Λέσβου (*PLP, 3588*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 43.5.33 (403), 43.5.3,4 (405), 44.1.30,30-31 (411), 44.1.8,10,14 (413), 44.2.16,22,29,30,31,32,34 (413), 44.2.2 (415), 44.7.5,14 (419), 45.3.3 (421), 45.7.2 (423), 45.8.19 (423), 45.23.1,2 (435)

Βασιλιάς Κελτών:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Α΄ 46,11,12, Β΄ 68,15, Β΄ 69,18, Β΄ 79,3-4, Β΄ 90,11,14,15,17, Γ΄ 134,11, Ε΄ 38,20,22, Ε΄ 40,14,16,17,19,21-22, Ε΄ 43,16,17, Ε΄ 44,3-4,5-6,15,20, Ε΄ 45,1,4,11,14,16,20, Ε΄ 46,17, Ε΄ 51,3, Ε΄ 56,14,15,16

Οσμάν-Οτουμανός-Οθμάν Α΄, ηγεμών Οθωμανών (*PLP, 21013*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 22.2.25, (115), 24.2.29 (183), 24.5.7 (189), 33.12.1 (291), 42.14.4 (401),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 11,20, Α΄ 12,2,5, Α΄13,18, Α΄ 14,2,4,5,6,8,9,10,11,16, Α΄ 15,18, Α΄ 17,20-21, Α΄ 18,1,3,4,6-7, Α΄ 19,19

Φραγκίσκος Α΄ Σφόρτ(ζ)σα, δούκας Μιλάνου, (*PLP, 27267*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 41.5.17 (168),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 47,17,19,20, Ε΄ 48,1, ΣΤ΄ 72,11,12,15,16,16,17,18,19, ΣΤ΄ 73,3,5,7,9,14,16,73,24, ΣΤ΄ 73,24-74,1, ΣΤ΄ 74,1,2,4,5,7,13,15,17,21, ΣΤ΄ 75,11

Κάρολος Β΄ Τόκκο, δεσπότης Ηπείρου (*PLP, 29005*):

Σφραντζής, *Χρονικόν*, 16.1.15,17,18,19,20-21 (36), 16.3.6 (38), 20.6.22-23 (66), 21.1.14-15,16 (68), 45.1.11 (182)
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 15,13,22,24, Ε΄ 16,4,6,10,13, Ε΄ 18,4

Στέφανος Μπράνκοβιτς, συνηγεμών-δεσπότης Σερβίας (*PLP, 26804*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 16.2.2 (93), 16.6.10,19,21,26,27 (97), 19.8.14 (127), 30.1.11,16-17 (257), 42.8.2-3 (397),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 162,1,2,3,6, Δ΄ 165,13,14,19

Νέριος Β΄ Ατζαϊώλης, ηγεμών Αθηνών (*PLP, 1613*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 194,10,14, Δ΄ 195,2,12,15,19, Δ΄ 196,1-2,10, Δ΄ 198,7,8, Δ΄ 199,18,22, Δ΄ 200,9,10,17, ΣΤ΄ 92,21, ΣΤ΄ 93,4,5, ΣΤ΄ 94,15,18,19, Ζ΄ 112,9,22

Νικόλαος Β΄ Γατελούζος, αδελφός ηγεμόνα Λέσβου (*PLP*, 3592):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 44.4.31 (415), 44.4.8 (417), 44.7.6 (419), 45.2.27 (419), 45.3.5,8,13 (421), 45.23.25 (433), 45.23.2,3,8-9,9,11,21-22 (435)

Στέφανος Δ΄ Ούρεσις Δουσάν, κράλης Σερβίας (*PLP, 21182*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄15,25-Α΄16,1, Α΄ 16,17, Α΄ 20,7,10, Α΄ 23,10-11, Α΄ 24,18,19, Α΄ 25,1,17,21, Α΄ 26,4,5,10, Β΄ 74,24, Ε΄ 20,10,11

Ξέρξης:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 16.1.34 (91), 16.4.16 (95), 38.8.7,10 (339),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 139,16, Δ΄ 143,22, Δ΄ 144,1, Δ΄ 173,4,6

Σαουζής-Σαβούτζιος Ἰσμαήλ, ηγεμών Οθωμανών (*PLP, 24670*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 36,22, Α΄ 37,20 Α΄ 38,3,9, Α΄ 39,1,2,2-3,5,11,12, Α΄ 40,3,5,9,19, Α΄ 41,1,11,12,14,15,17,18

Παλαμήδης Γατελούζος, ηγεμών Αίνου/Θράκης, Σαμοθράκης, Ίμβρου (*PLP, 3583*):
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 75.4.28,30,31 (86), Β΄ 11.1.27-28,33 (101), Β΄ 11.2.2 (102), Β΄ 11.4.12 (102), Β΄ 13.2.7 (105), Γ΄ 24.6.15-16 (150)

Βασιλιάς Γαλατίας, Κάρολος:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Α΄ 46,8-9, Β΄ 79,5,7, Β΄ 80,11-12,13, Β΄ 83,21, Ε΄ 56,17,1,20,21, Ε΄ 57,1,2,3,5

Ραινέριος, βασιλιάς Νάπολης και Σικελίας (*PLP*, 24043):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 81,1, Ε΄ 46,14,15,19-20,21, Ε΄ 47,14, Ε΄ 48.5, Ε΄ 49,2,6,15,16,17,17,23,19, Ε΄ 52,16,17, Ε΄ 53,6,12,14,15

Αιδίνης Ιεσαί-Ατήν, εμίρης Αιδινίου (*PLP*, 440):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 16.5.3 (97), 18.3.16,17 (113), 18.5.1,5,9,12,15-16 (115), 18.6.18-19 (115), 18.8.19 (117), 21.5.6 (145)

Φραντζέσκος Α΄ Γατελούζος, ηγεμών Λέσβου (*PLP, 3594*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 11.3.13,18,19,22,23,24 (67), 11.4.1,18,20,28-29 (69), 12.5.29 (73), 13.8.26 (79),
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Β΄ 13.1.2-3,3,4 (105)

Βασιλιάς Ινδών, Χαταΐης:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 54,19,20, Δ΄ 132,19,20-21, Δ΄ 151,15,17,19,20, Δ΄ 152,15,16,17,18,20,21, Δ΄ 153,6,9,10,12,13,15,17,21,22,

Ιωάννης Δ΄ Κομνηνός, αυτοκράτορας Τραπεζούντας (*PLP, 12108*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 45.19.4 (431),
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 30.1.21-22 (102), 30.4.15,17 (104), 30.5.9 (106), 31.3.2 (110), 36.8.6 (140)

Δάνος Α΄ (*PLP, 5152*), Δάνος Β΄ (*PLP, 5153*), βοεβόδας της Βλαχίας:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 73,7, Δ΄ 172,18,19, Δ΄ 190,18, Ζ΄ 109,15,17,21, Ζ΄ 110,1, Ζ΄ 127,17,19,20

Δάνος Β΄, βοεβόδας Βλαχίας (*PLP, 5153*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 29.3.1-2 (247), 29.7.10,19 (253), 29.8.22 (253), 45.19.4 (431)

Βασιλιάς Μέμφιδος:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 131,3-4,5,6,10, Γ΄ 133,16-17,18, Γ΄ 134,13-14,14-15

Γεώργιος, βασιλιάς Ιβηρίας:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 30.1.21 (102), 31.1.14 (108), 32.2.6 (114), 32.8.6 (118), 32.9.7,10 (118)

Ηγεμών Ιλλυριών:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 26,14-15,15,10, Ι΄ 279,4,5,7,8,9,11,12,13,14,15,16,18,22,23, Ι΄ 280,1-2,5,6,7,8,9,13,15, Ι΄ 281,5,18, Ι 282,16,17

Ιησούς-Ιεσσαί, υιός Παγιαζήτ, ηγεμών Οθωμανών (*PLP, 8150*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 148,7, Δ΄ 159,1,5,6,7,10,13,15,16,18,20, Δ΄ 160,3,5,6,11, Δ΄ 167,15, Δ΄ 168,4, Η΄ 196,20, ΣΤ΄ 82,15-19, ΣΤ΄ 85,14-15, ΣΤ΄ 86,5,6, ΣΤ΄ 89,10,13

Κάρολος Κατακουζηνάτος Τόκκω-Κάρολος Α΄, δεσπότης Ηπείρου (*PLP, 29004*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 196, 1-2,2,4,8,9,10,12, Δ΄ 197,1,4-5, Δ΄ 198,7,8, Δ΄ 199,15,18,19,22, Ε΄ 15,6,7,13,14,22, Ε΄ 16,10

Φραντζέσκος Ιάκωβος Β΄ Γατελιούζος Παλαιολόγος, ηγεμών Λέσβου (*PLP,* 3584):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 17.5.1-2,5,6,30 (107), 43.6.15,16 (405), 43.7.15 (407), 43.8.25-26 (407), 43.14.19,20,23-24 (411),
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 24.3.11 (86)

Μ. Αλέξανδρος:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 3,6,20, Α΄ 3,20-Α΄ 4,1, Α΄ 4,3, Δ΄ 139,13-14,14, Δ΄ 144,2

Ηγεμόνες:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Α΄ 52,9, Γ΄ 138,10, Δ΄ 166,12, Δ΄ 168,13, Δ΄ 184,19,

Θεόδωρος Α΄ Παλαιολόγος, ηγεμών Πελοποννήσου, δεσπότης (*PLP, 21460*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 12.1.8 (71), 12.2.30 (71), 12.3.10 (73), 12.4.13,17,18,20,21 (73),
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 3.14 (6)

Καρασούπασις, κυβερνήτης των Οθωμανών στην Έφεσο (*PLP, 11132*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 18.5.2,3 (115), 18.6.24 (115), 18.7.30 (115), 18.7.2 (117)
Καρασούπασις και όσοι βρίσκονταν στο φρούριο στην Έφεσο:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 18.7.6.8 (117)

Αντώνιος Β΄ Ατζαϊώλης, δούκας Αθηνών (*PLP, 1609*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 200,9,10,11,16,20, Δ΄ 201,2,3,4,11,16,23, Δ΄ 202,11,19, ΣΤ΄ 94,16,17,18

Ιωάννης Β΄, βασιλιάς Ιβηρίας (*PLP, 92150*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 51,18, Ε΄ 52,2,6,8,10,11,12,14-15,17-18, Ε΄ 53,2,53,3,15,18, Ε΄ 54,4,12,15-16

Ατζικερίης, βασιλιάς Σκυθών, χάνος των Τατάρων της Κριμαίας (*PLP, 1622*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 121,2,16,19-20,21, Γ΄ 128,8,13, ΣΤ΄ 59,5,20, ΣΤ΄ 96,13

Δαρείος:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 139,15, Δ΄ 119,11, Δ΄ 143,23, Δ΄ 144,2, Δ΄ 173,4,

Ομούρ-ης, στρατιωτικός ηγέτης (*PLP,* 21062):
Υιοί του Ατήν, Ομούρ, Εσέ:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 18.3.16,17, (113), 18.5.5,9,15-16, (115), 18.6.18-19, (115),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 8,17, Α΄ 17,24, Β΄ 60,18, ΣΤ΄ 92,18

Καραϊουλούκ Λευκαμνᾶς-Καραϊουσούφ, ηγεμών Οθωμανών (*PLP, 14764*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 22.9.31 (163),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 59,11-12, Β΄ 60,17, Γ΄ 156,11, Γ΄ 157,16, Ε΄ 22,9

Ορθογρούλης-Ερτογρούλης παιδί Παγιαζήτ (*PLP, 6135*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 12,5, Γ΄ 136,8, Γ΄ 137,16,19, Γ΄ 138,2,3,5

Ιωάννης Ούγκλεσις-Ουγγλέσης, δεσπότης Σερβίας (*PLP, 21150*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 25,20, Α΄ 27,1,4,13,14,15,16, Α΄ 28,3,14, Α΄ 49,11

Ανδρόνικος Παλαιολόγος, δεσπότης Θεσσαλονίκης (*PLP, 21427*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 29.4.6,7,16,23 (247), 29.4.23 (247),
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 3.12-13 (6), 16.8.10-11 (40)

Αντώνιος Α΄ Ατζαϊώλης-Ραινέριος, δούκας Αθήνας (*PLP, 1608*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 21.13.15 (72), 22.1.2 (74),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 194,7-8,10, Δ΄ 195,2,15,19, ΣΤ΄ 93,7,8,9,10

Βασιλιάς Τριβαλλών και Μυσών, Στέφανος Σανδάλης, βοεβόδας-δούκας Βοσνίας (*PLP,* 24795):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 26,21, Ε΄ 27,5, Ι΄ 278,10-11, Ι΄ 281,11,12

Σιαχρούχ-Σαχρούχος, ηγεμών του Χορασάν (*PLP, 25273*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 155,3,4, Δ΄ 129,16-17, Δ΄ 146,3, Δ΄ 147,5

Σκενδέρης, βασιλιάς Αρμενίων (*PLP, 26054*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 58,21-22,22, Β΄ 59,1,3,5,7, Β΄ 61,2

Ηγεμών Βουργουνδίας:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 69,19, Β΄ 80,2, ΣΤ΄ 95,16

Μιχαήλ, ηγεμών Μυσών:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 20,1,2,3,3-4,4,5, Α΄ 26,8, Α΄ 45,15

Αλβάρος (*PLP, 562*), αντιβασιλέας της Καστίλλης:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 54,17, Ε΄ 55,5,6,15,16, Ε΄ 56,1

Ομούρ Α΄, ηγεμών Οθωμανών (*PLP, 21059*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 18.8.16,23 (117), 25.8.14 (211), 26.3.8,10,16 (219)

Θεόδωρος Β΄ Παλαιολόγος, δεσπότης, ηγεμών Πελοποννήσου (*PLP, 21459*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 193,14, Δ΄ 201,13, Δ΄ 202,22,23,25

Αλαδίνης-Αλαδένης, ηγεμών Μαγνησίας, Αμάσειας (*PLP, 91112*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 11,6, Α΄ 12,8,10,12,10, Α΄ 26,2

Κράλης:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 27,1,4,14, Α΄ 28,3,14, Α΄ 49,11

Γεώργιος Κομνηνός Αριανίτης, ηγεμών περιοχής στα Νότια της Αλβανίας (*PLP, 1311*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 27,8,13-14,19, Ε΄ 28,11-12,24, Ε΄ 29,4, Ζ΄ 126,18

Ιονδουζάλπης (*PLP, 8215*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 9,15,17,18, Α΄ 10,2,3-4,4,5, Α΄ 11,1,9-10

Ηγεμών:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* ΣΤ΄ 64,3,5,11,13,21,22, ΣΤ΄ 65,5,13,23, ΣΤ΄ 66,2

Βασιλιάς Αλβέρτος, επίτροπος, αδελφός Σιγισμούνδου:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Η΄ 187,11-12,12,13,14,16,17,19,21,22, Η΄ 189,7,10,11,12,14,22-23, Η΄ 190,2

Βασιλιάς Λιβύων:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 54, 5, Ε΄ 55,16, Ε΄ 56,1,3

Ηγεμόνες Γερμανών:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 64,12, Β΄ 68,18,18-19, Β΄ 87,2,3,5,6

Ελισάβετ Λούξεμπουργκ, βασίλισσα Ουγγαρίας:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 30.2.18 (259), 32.1.21,22 (271), 32.1.15 (273)

Τουργούτης, ηγεμών Οθωμανών (*PLP, 29166*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*: Β΄ 60,3-4,14, Ε΄ 21,13, Ε΄ 22,2,4

Αλφόνσος, βασιλιάς Νάπολης:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, ΣΤ΄ 79,15-16, Η΄ 191,11-12, Η΄ 193,3,4,5,6,7,8,17,18,19,20

Ζάρκος, δεσπότης Σερβίας (*PLP, 6464*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 25,16, Α΄ 34,22, Α΄ 45,15

Κωνσταντίνος Δραγάσης, ηγεμών περιοχής της ΒΑ Μακεδονίας (*PLP, 5746*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 34,22, Α΄ 45,15, ΣΤ΄ 91,15

Σισμάνης-Σουσμάνος, τσάρος Βουλγάρων (*PLP, 25402*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 21.6.6 (147), 21.12.21,24-25 (151),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 33,2,7,10

Αλέξιος Δ΄ Κομηνός, βασιλιάς Τραπεζούντας (*PLP, 12082*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 20.7.15-16 (139), 45.19.4 (431),
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 14.3.11-12 (30)

Κεντυρίων Β΄ Ζαχαρίας, πρίγκιπας Αχαΐας:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 20.2.20 (133), 20.8.21 (139)

Ηγεμόνες Δύσης:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 24.5.24,25,26,27 (187), 24.5.5 (189)

Ηγεμών Αίνου:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 44.1.34,35 (411), 44.8.20 (419)

Βλάδος ηγεμών:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ι΄ 267,2,3,4,5,6, 7

Ηγεμών Παταβίων, Μαρίσλιος:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, ΣΤ΄ 71,14,19,20,21, ΣΤ΄ 72,4,6

Τζανισάς, ηγεμών του Αζαρμπαϊτζάν, χάνος, σουλτάνος (*PLP*, 27770):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 157,6,22, Ζ΄ 145,5-6,8,9,11,12,13,15,16,18,19

Βασιλιάς Χαταίης:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 135,2-3, Γ΄ 154,14

Επίγονοι βασιλείς Μ. Αλεξάνδρου:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 3,6-7, Α΄ 4,3

Κύρος Καμβύσης:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 3,17-18, Α΄ 35,3

Ηγεμόνες εσπερίων εθνών:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 46,9-10,10 , Δ΄ 201,14

Λαζάρος, ηγεμών Σέρβων, δεσπότης (*PLP, 14331*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*: Β΄ 54,4-5, Δ΄ 165,14-15

Ιωάννης, βασιλιάς Παιόνων και Δακών:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Β΄ 18.4.17 (109) , Β΄ 19.1.13-14,14 (110)

Αλέξανδρος, βασιλιάς Γεωργίας (*PLP, 581*):
Χαλκοκονδύλης, Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν, Α΄ 32,20-21, Α΄ 33,1

Μανουήλ Καντακουζηνός, δεσπότης Μορέα (*PLP, 10978*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 37.1.18-19 (142), 37.7.4 (146)

Ανδρέας Παλαιολόγος, δεσπότης Πελοποννήσου, υιός Θωμά Παλαιολόγου (*PLP, 21426*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 35.5.1-3 (132), 43.1.15-17 (176)

Έλληνες ηγεμόνες:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 173,17,18, ΣΤ΄ 58,13

Κράλης Ουγγαρίας:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 30.6.20-21,21 (263), 34.2.28 (293)

Ηγεμόνες Μυσών, Τριβαλλών, Ελλήνων, Αλβανών:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 35,5, Α΄ 45,16-17,18

Ηγεμόνες Ηπείρου:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 176,20-21,23, Ε΄ 19,18

Ηγεμόνες Χίου:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 21.11.6 (151), 43.7.1 (407)

Βασιλιάς Βαβυλωνίων:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 37.10.20-21 (329), Ναβουχοδονόσωρ: 37.8.5 (327)

Τύραννοι Αττικής:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, ΣΤ 91,23-24,24, ΣΤ΄ 94,9

Καραμανιόλα:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, ΣΤ΄ 70,3,6, ΣΤ΄ 72,8

Κέλτοι βασιλείς, Κάρουλος:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Β΄ 81,9,9-10, Β΄ 82,3

Ρενάρδος δέ Βιλανόβα-Ρινάλδος (*PLP*, 2725):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Β΄ 81,12, Β΄ 82,17

Δέπας Ζενεβίσας, ηγεμών Δρυινούπολης (*PLP, 91933*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 29,6,7,16, Ε΄ 30,11

Βασιλείς Παρθενόπης:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 196,9, Δ΄ 197,15

Βασιλιάς Παιόνων:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Η΄ 179,21,23,24, Η΄ 187,5,8

Τζοκίης, εγγονός Τεμήρ (*PLP, 27998*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 156,3,4, Γ΄ 157,8,9,12

Ιζαούλος-Ιζαύ, δεσπότης Ιωαννίνων (*PLP, 8147*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 198,11,13-14,19,20, Δ΄ 199,21

Θωμᾶς Κομνηνός Πρέλουμπος-Πρεάλουπας, δεσπότης Ιωαννίνων (*PLP, 23721*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 26,1, Δ΄ 198,4,5,13-14,15, Δ΄ 199,1,7,9,10,11,12,13,14

Επικερναίοι ηγεμόνες Θεσσαλίας:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 61,16, Β΄ 62,2-3,4

Γκίνης Μπούϊας Σπάτας, ηγεμών Άρτας/Ακαρνανίας (*PLP, 26523*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 197,6,15,20 , Δ΄ 198,5-6,15,20,21

Ηγεμόνες Ιταλών, Ιβήρων:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 70,2, Ε΄ 54,12

Μπαϊμπούρης, ηγεμών Μογγόλων του Χορασάν (*PLP, 19612*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 156,5, Γ΄ 157,8,9,20,22

Παϊαγγούρης, εγγονός Τεμήρ (*PLP, 21309*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 156,3, Γ΄ 156,5

Βασιλιάς Τραπεζούντας:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Η΄ 178,16, Ι΄ 274,18,20

Κωνσταντίνος ο Ζάρκου:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 74,23, Β΄ 75,12,14

Ηγεμών Ουρβίνος:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* ΣΤ΄ 75,21-22, ΣΤ΄ 76,9

Ελλήνων ηγεμόνες:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ζ΄ (117),7, Ζ΄ (118),15

Τεζετίνης, Τατζατίνης, ηγεμών Οθωμανών (*PLP, 27548*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 76,2, Ε΄ 13,15

Ιωάννης Δάνος Βλαδισλάβος Β΄, βοεβόδας Βλαχίας (*PLP, 2775*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 36,14,15,17, Ε΄ 37,3

Ηγεμών Παταβίου:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 177,21, Δ΄ 179,6

Αλέξανδρος, υιός Σουσμάνου:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 21.6.4-5,5 (147), 21.12.20,20-21,21 (151)

Ηγεμών Ιαπυγίας:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ε΄ 46,21, Ε΄ 48,6,7,8,10,12-13

Ισμαήλ-Ισμαίλης Σφεντιάρης-Καγιάπεγ, υιός Σπεντιάρ, ηγεμών στην Κασταμονία-Παφλαγονία-Σινώπη (*PLP,* 27249):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 34.10.10,17,20 (303), 45.17.2,10 (429),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 173,21,23, Δ΄ 190,16, Ε΄ 23,8,9, Η΄ 155,24-156,17

Βασίλισσα Μαρία, δούκισσα Αθήνας, Μαριάμ [Μελισσηνή], σύζυγος Αντωνίου Α΄ Ατσαγιόλι, (*PLP, 94139*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 22.1.2-5 (74),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 48,10-11

Κύρικος Ιουστινίας (*PLP, 14011*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 43.9.32,34 (407)
Δύο άρχοντες, Κύρικος Ιουστινίας και ένας νεότερος:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 3.7.15 (407)

Βασιλιάς Ερτζιγγάνης:

Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 13,16

Γεωργίτζ-πεγις, ηγεμών στην Αμάσεια (*PLP, 4136*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 21.15.31 (153)

Βασιλιάς Ρωσίας:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 20.3.27-28 (133)

Αρβάκης:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 3,15

Σπεντιάρ, ηγεμών Σινώπης:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 19.1.3 (123)

Καϊκαούσης Αζατίνης, σουλτάνος Ικονίου (*PLP, 328*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 16,5,11,16

Ηγεμόνες Δακίας:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 73,11,12

Μεγάλος βασιλιάς:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 106,18,23

Βασιλιάς Ινδίας:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 135,3-4

Κύρος Καμβύσης:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 154,5

Συνεπίου ηγεμόνες:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 160,1-2

Ηγεμών Τριβαλλών:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 23,9

Τύραννοι:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 160,2,3

Γυΐδος (*PLP, 4661*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 196,12

Μάνος Μελιαρέσης ηγεμών Ακαρνανίας (*PLP, 17769*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 196,12-13

Ηγεμών Ιαπυγίας:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 48,10,12-13

Βασιλιάς Ταρακώνος:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 50,12,16,18-19

Αρμοστές Μουράτ:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 52,17-18

Λουΐτζι ΙΑ΄, βασιλιάς Γαλλίας:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 46.11.14,15-16 (190)

Λεονάρδος Γ΄ Τόκκο, δεσπότης Άρτας/Ακαρνανίας (*PLP, 29007*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 45.1.9,10,11 (182)

Ηγεμόνες Μακεδονίας:
Χαλκοκονδύλης, Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν, Β΄ 54,17-18

Βασιλείς Ιβηρίας:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 82,17-18,18

Βασιλιάς Τραπεζούντας:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 76,1

Βασιλιάς Ογουζίων:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 10,3

Τύραννος Λιγυρίας:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 69,13

Μανουήλ Παλαιολόγος Καντακουζηνός, δεσπότης ηγεμών Βέρροιας, Κωνσταντινούπολης (*PLP, (10981*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 33,18

Ματθαίος Ασάνης Καντακουζηνός, συναυτοκρατωρ, αρχηγός του στρατού, κυβερνήτης (*PLP, (10983*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 33,19

Σαρδανάπαλος, Ασσύριος βασιλιάς:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 3,15-16

Βασίλισσα Σαμάνδριας:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Β΄ 21.3.13 (114)

Βασιλιάς Σαξόνων:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 32.1.18-19,19 (273)

Παιδιά Ομούρ (*PLP, 21061*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 60,17-18

Δαβίδ Δ΄ Κομνηνός, βασιλιάς Τραπεζούντας (*PLP,* 5017):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 45.19.24 (429)

Ιάκωβος Γατελούζος, ηγεμών Λέσβου (*PLP,* 3590):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 29.3.2 (247)

Λαδίσλαος Ε΄, βασιλιάς Ουγγαρίας:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 38.13.4,7,11-12 (343)

Χοσρόης Χαγάνου:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 36.4.20 (317)

Αρταξέρξης:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 16.4.17 (95)

Καζίμηρος-ης Δ΄, βασιλιάς Πολωνίας-Λιθουανίας (*PLP, 10122*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 72,7,9, Γ΄ 121,10

Βασιλιάς Ναβάρης:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 52,17

Δεσπότες οίκου:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 104,2-3

Βασιλείς Ινδών:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 154,4

Βασιλείς Περσών:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 154,2 3

Βασιλιάς Κύπρου:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 134,3,4-5,5-6

Βασιλιάς Βαλεντίας:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 50,2,7

Ηγεμών Σαρμάτων:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 193,2

Βασιλιάς Ινδών:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 154,7

Κύρος Καμβύσης:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 154,9

Γαλεώτος Μαλατέστα (*PLP, 16460)*:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 202,16

Μαλατέστας Δ΄, κόντε στο Πέζαρο, Ρίμινι (*PLP, 16462*) :
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 21.12.11,12 (72),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 193,20

Καρά Ιουσούφ, ηγεμών Μογγόλων (*PLP, 11068*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 157,8,9,19

Βασιλιάς Υρκανίων:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 110,22-23

Προθυμός, ισχυρός (*PLP, 23814*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 195,16-17

Αβδυλατούφης (*PLP, 36*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Γ΄ 155,4

Βασιλιάς Γρανάτης:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ε΄ 52,5,7,10

Βασιλιάς Πορτογαλίας:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ε΄ 56,12

Βασιλιάς Βαλεντίας:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ε΄ 50,2

Ηγεμόνες Δυτικών:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Η΄ 191,4

Ηγεμόνες Οθωμανών:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 33.2.12-13,13 (281),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Η΄ 179,3

Βασιλιάς Βιέννης:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Η΄ 187,19

Βασιλείς Ιταλίας-Γερμανίας:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*: 14.5.21 (85)

Ηγεμόνας Φουσκάρεων:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Δ΄ 187,18-19

Ηγεμόνες Ασίας, Κανδυλόρου:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* ΣΤ΄ 58,6, 58,8-9

Ιβάν-ης Καστριώτης, άρχοντας στην Αλβανία (*PLP, 11400*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ε΄ 27,7,11,12,16, Ζ΄ 120,6,13,14,15

Παύλος (?) Μαμωνάς, άρχοντας Μονεμβασίας, μεγάλος δούκας (*PLP, 16580*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 5.1.4 (12),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 75,1-2,2

Ιταλίας τύρρανος:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* ΣΤ΄ 79,12,16

Ισαάκης και Παύλος:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ι΄ 281,17,18

Φίλιππος, βασιλιάς Μακεδονίας:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 139,13-14,14

Σεμίραμις:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 154,4-5,6

Βασιλιάς Μασσαγετών:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ (105),4

Δακίας ηγεμών:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 190,18

Βοημούνδος:

Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 187,10

Ηγεμών Ουενετών:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 189,11

Βασιλιάς Βαρβαρρόσης:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 177,1

Ιουστινιανός:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 38.15.27 (343),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 173,7,8

Ηγεμών Δακών:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 172,18

Ηγεμών Κανδυλόρου:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, ΣΤ΄ 58,6

Ιωάννης Τομπροτίτζας-Δοβροτικεω-, δεσπότης Δοβρουτσά, Δόβρουτζα ή Ντομπρουτζά (*PLP, 29073*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, ΣΤ΄ 98,15

Τύραννοι Ουρβίνου:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, ΣΤ΄ 76,9,13

Βασιλιάς Ταρακονησίων:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, ΣΤ΄ 73,6

Κομνηνοί:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 27,11

Ηγεμών Ευρώπης:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 146,1

Ηγεμών Μπογδανίας:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 37,11,12

Ηγεμών Θήβας:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 17,2-3,3,6

Μπογδάνοι:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 45,16

Ηγεμών Ραβέννας:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 176,12-13,14

Ηγεμών Καραρίων:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 179,13,14

Ηγεμόνες Κλιμακίων:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 179,17

Δαβίδ Κομνηνός, βασιλιάς Τραπεζούντας (*PLP, 12097*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 42.2.7-8,8,9,10 (172)

Ματθαίος Κορβίνος, βασιλιάς Παιόνων και Δακών:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Ε΄ 4.1.6, 185

Μανουήλ Παλαιολόγος, ηγεμών Μονεμβασίας (*PLP, 21515*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 40.3.13 (160)

Δε λουής ντε Σούλα-Λουής, ευγενής (*PLP, 15088*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Β΄ 63,6-7,8,14

Βασιλιάς Βρεταννών:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Β΄ 83,18-19

Ηγεμών Ισαάκιος:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 197,4

Ηγεμόνες Γαλατίας:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Β΄ 90,12,13

Λιγυρίας τύραννος:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Β΄ 79,1-2,2

Άλλοι Παλατίνοι ηγεμόνες:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 81,13

Ηγεμών Σπενδερόβης:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Η΄ 179,2-3,4

Παίονες ηγεμόνες:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ζ΄ 136,7

Ηγεμών Παιόνων, Ολιχος:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Η΄ 188,12,18,19

Βασιλείς Ιβήρων, Κελτών, Γερμανών και Παιόνων:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Η΄ 190,5,6,12 13

Λοιποί βασιλείς:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 13.1.11 (75)

Δεσπότης Λακεδαιμονίας:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 20.2.20 (133)

Βασιλιάς Φραγγίας:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 13.7.16 (79)

Ηγεμόνες Χριστιανών:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 33.2.12-13,13 (281), 42.5.7,11-12 (395)

Ατήν και αδελφός του:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 16.5.3 (97)

Ηγεμόνες-διοικητές:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 45.12.17-18 (425)

Ηγεμόνες επαρχιών:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 18.2.9 (113)

γ) ΑΞΙΩΜΑΤΟΥΧΟΙ-ΑΡΧΟΝΤΕΣ-ΑΡΙΣΤΟΚΡΑΤΕΣ:

Γεώργιος Σφραντζής [Φιαλίτης] (και απεσταλμένος), μέγας λογοθέτης, πρωτοβεστιαρίτης (*PLP, 27278*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 5.1.14 (12), 6.1.3 (14), 7.1.20 (14), 12.4.4,7 (26), 13.2.21 (26), 13.3.1,2 (28), 13.4.10,14,15,21,22 (28), 15.2.1,4,13 (32), 15.3.14 (32), 15.4.22,27,28,29 (32), 15.5.4,6 (34), 15.7.18,22 (34), 15.8.27,28,29 (34), 15.8.1,6,7,11 (36), 16.1,23 (36), 16.7.1,9 (40), 17.1.13 (40), 17.4.9,11 (42), 17.7.15,16 (44), 17.8.26 (44), 17.8.3 (46), 17.9.5,6,7,12 (46), 17.10.14,15,17 (46), 18.7.26 (50), 18.7.5,6 (52), 19.1.1,3,4,8,10 (54), 19.2.2,4,5 (56), 19.4.14,15,16,17,19 (56), 19.5.14-15,15 (58), 19.6.18,19,21 (58), 19.9.2,4,6 (62), 19.10.18 (62), 19.11.23,25,27 (62), 20.1.1,8 (64), 20.2.16,17 (64), 20.3.20,22,23,24 (64), 20.4.2 (66), 20.5.8,14,17,19 (66), 20.8.1 (68), 20.9.5 (68), 21.1.12,13,20,21,23 (68), 21.6.13 (70), 21.8.18,19,25-26,27 (70), 22.1.3,5,8 (74), 22.2.11 (74), 22.3.15,16,22 (74), 22.4.6 (76), 22.7.19 (76), 22.8.24 (76), 22.9.3 (78), 23.2.7 (80), 23.3.15,18,20 (80), 23.5.2,3 (82), 23.7.18 (82), 23.11.24,25 (84), 24.1.4 (86), 24.2.6,8 (86), 24.4.18 (86), 24.5.2 (88), 24.8.10 (88), 25.1.1.2 (90), 25.3.14 (90), 25.5.1 (92), 25.6.5 (92), 25.7.9 (92), 26.1.18 (92), 26.2.20,22 (92), 26.4.1,4 (94), 26.5.8,11 (94), 26.6.16 (94), 26.10.26 (94), 27,1.1 (96), 27.2.8,10 (96), 27.4.20 (96), 27.5.22,24 (96), 27.6.2,4,5 (98), 28.4.17 (98), 28.5.22 (98), 28.6.1,3 (100), 29.3.19,23 (100), 29.4.3 (102), 29.7.17 (102), 30.1.21 (102), 30.2.1,2 (104), 30.3.8 (104), 30.4.14,15 (104), 30.4.1,2,3 (106), 30.5.8 (106), 30.6.5,6 (108), 31.1.10,12,15 (108), 31.2.21 (108), 31.3.1,4 (110), 31.9.9,10,11 (112), 31.10.14,18 (112), 32.1.1 (114), 32.2.6,8 (114), 32.3.14,16 (114), 32.5.21,22,23 (114), 32.5.4 (116), 32.7.21 (116), 32.8.1,2 (118), 32.9.9,10,15 (118), 33.1.20,22 (118), 33.2.23,24,25,26 (118), 33.3.4,7,9 (120), 33.4.10,12 (120), 33.6.1,4 (122), 33.7.6,10 (122), 33.9.21,26,29 (122), 34.1.2,4,5 (124), 34.2.8,9,10,11,14 (124), 34.3.19,20 (124), 34.4.26,28 (124), 34.5.1,3 (126), 34.6.4,6,8 (126), 34.7.10,12,16,18 (126), 34.8.22,23,24,27,28,29 (126), 34.8.2 (128), 34.9.7,8,9,11,13-14,14 (128), 34.10.17,18,22 (128), 34.11.3,4 (130), 34.12.10 (130), 35.7.11 (132), 35.8.17,18,24 (132), 35.9,4,6 (134), 35.11.16 (134), 36.3.20,28 (136), 36.5.12 (138), 36.11.25,29 (140), 37.3.8 (144), 37.4.10,12 (144), 37.6.29 (144), 37.7.1 (146), 37.9.8-9 (146), 37.10.10 (146), 37.11.16 (146), 39.10.5,8 (156), 39.11.13 (156), 40.13.25,26 (162), 40.13.18,20,22 (164), 41.3.27 (166), 41.6.20,22,28,29,30 (168), 41.7.1,4,5 (170), 42.1.25 (170), 42.12.9 (176), 43.1.11,13 (176), 43.3.26 (176), 45.1.7,12 (182), 45.3.23,24,25-26 (182), 46.10.10.11.12 (190), 47.4.18,20 (192), 48.1.2,4.5,11 (194), 48.2.17 (194), 48.3.19,23,24 (194)

Τζινεήτ-Ζουναίτ-ης, ηγεμών Αιδινίου, κυβερνήτης Οχρίδος (*PLP, 27977*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 18.5.1,5-6,10,11,12, (115), 18.6.24, (115), 18.7.31-32,32, (115), 18.7.4, (117), 18.8.11,23, (117), 18.9.10-11,33 (119), 18.11.22,23,26 (119), 18.11.6,8,9,11,12,18,19,13,31,33,34 (121), 19.2.14,15 (123) 19.3.25 (123), 21.2.10,11,15 (141), 21.3.30,33 (141), 21.3.1,3,13 (143), 21.4.18,21-22 (143), 21.6.2,4-5 (147), 22.3.4,9 (157), 22.5.14,19,22,25,26,28,31-32 (159), 23.7.14-15 (175), 24.1.14,15,20 (181), 24.2.25 (183), 24.3.3-4 (185), 24.5.21 (189), 24.5.9 (191), 24.6.22,29 (191), 24.7.14 (193), 24.8.28,31,33 (193), 24.9.4,7,8 (195), 24.11.18,20 (195), 24.11.10,11,13 (197), 25.8.19 (209), 25.9.25 (211), 25.9.11-12,16,17 (213), 25.10.31 (213), 26.1.14,16,17,21,26,27,28,29,30 (215), 26.2.1,2,3,19,25,30,32,33,34 (217), 26.3.3,4,5,7,8,13,14,15,16,19,22,23,26,28,30 (219), 26.4.3,19,3,6,22,28,32 (221), 26.4.1,3,7,8 (223), 27.1.13,16,18,21 (223), 28.8.23 (237), 28.9.26,27,30 (237), 28.12.15-16,16,17,28 (239), 28.12.12,13 (241), 28.13.21,29 (241), 28.14.25 (243), 28.14.1,6,10,12-13,22 (245),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 191,22-23,23 Ε΄ 3,21, Ε΄ 5,3, Ε΄ 6,6

Μαχμούτης-Μαχμούτ, βεζίρης, διοικητής στρατού, πασάς, μπειλρεμπέης Ρωμυλίας (*PLP, 17538*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 19.14.6 (133), 44.2.27 (413), 45.23.11,23-24 (435),

Σφραντζής, *Χρονικόν,* 40.7.2-3,4,7 (162), 40.8.11 (162),
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 27.4.25 (41), Α΄ 77.2.8-9,10,13,19 (88), Α΄ 77.3.19,22,24 (88), Β΄ 15.4.27 (106), Γ΄ 4.1.11 (122), Γ΄ 6.3.24,25 (124), Γ΄ 12.1.28 (132), Γ΄ 12.1.2,6 (133), Γ΄ 16.5.24-25 (137), Γ΄ 16.6.32 (137), Γ΄ 20.3.32 (142), Γ΄ 20.5.13-14,15 (143), Γ΄ 20.6.28,31 (143), Γ΄ 24.4.4 (150), Ε΄ 1.1.1 (182), Ε΄ 1.2.13-14,14,15 (182), Ε΄ 2.1.7 (183), Ε΄ 2.2.21 (183), Ε΄ 2.3.21 (183), Ε΄ 6.2.2 (189), Ε΄ 6.3.6 (189), Ε΄ 6.4.12,13,15 (189), Ε΄ 6.5.18 (189), Ε΄ 6.6.28 (189), Ε΄ 6.7.34 (189), Ε΄ 7.7.17 (191), Ε΄ 7.8.19 (191), Ε΄ 7.11.10 (192), Ε΄ 16.3.27 (203),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ι΄ 271,24, Ι΄ 272,1,2,3,3-4,5,15,16, Ι΄ 274,12,13,14,15,17,23, Ι΄ 275,3,10,17,18,19, Ι΄ 281,18,19,20,21,22,23

Χαμουζάς-Χαμζάς, κυβερνήτης Καλλίπολης, Αττάλειας, ναύαρχος, οινοχόος (*PLP, 30554*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 21.9.17,20 (149), 24.7.22 (193), 24.9.3,4,5,6,7 (195), 26.1.14,15,24,27,30 (215), 26,2.35 (215), 26.2.1,2,4,5,30,32,33 (217), 26.3.3,4,12,22,23,28,30 (219), 28.13.22 (241), 28.14.27 (243), 28.14.9,14 (245), 29.5.17,21 (249), 43.4.31 (403), 43.5.33 (403), 43.5.2,4 (405), 43.6.15-16,20,22 (405), 43.7.1 (407), 43.8.27 (407), 43.9.32 (407), 43.10.12,18,19,20,21 (409), 43.11.24 (409), 43.13.12-13,17 (411), 43.13.3,4,6,17 (411), 43.14.25 (411), 45.2.1 (421), 45.4.15 (421), 45.21.25 (431), 45.22.12 (433),
Κριτοβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 41.4.21 (55), Α΄ 51.1.9 (64), Α΄ 65.5 (74), Α΄ 75.3.15-16,16,18 (86), Β΄ 3.2.34-35 (91)

Τουραχάν-ης, στρατιωτικός αρχηγός Οθωμάνων, , μπέης, πασάς, ηγεμών-κυβερνήτης Θεσσαλίας (*PLP, 29165*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 12.1.7 (24), 20.1.6-7 (64), 20.4.2 (66), 20.8.2 (68), 21.9.1 (72), 22.1.6 (74), 22.2.13,14 (74), 22.3.17,19,21 (74), 35.4.22 (130), 37.2.2 (144), 37.7.2 (146), 38.4.21 (150), 42.5.16 (172),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 205,2,3, Ε΄ 16,18-19,24,25, Ε΄ 17,7, Ε΄ 30,3, ΣΤ΄ 58,10-11,14, ΣΤ΄ 82,15-19, ΣΤ΄ 84,3,4,7,8,9,10,18, ΣΤ΄ 85,8,13-14, ΣΤ΄ 87,7,8,15,16,22, ΣΤ΄ 88,1,19,20, ΣΤ΄ 89,1,2,3,4,11-12,13,19,20, ΣΤ΄ 94,20, ΣΤ΄ 95,1-2, Ζ΄ 112,10, Ζ΄ 114,5-6,8, Ζ΄ 118,5, Ζ΄ 119,12, Ζ΄ 133,16,18, Ζ΄ 144,22, Η΄ 148,1-3, Η΄ 148,3-12, Η΄ 172,13-174,4, ΣΤ 89,10, ΣΤ΄ 58,10

Λουκάς Νοταράς, μέγας δούκας (και απεσταλμένος- *PLP, 20730*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 19.9.11.13 (129), 29.3.35 (245), 38.17.7 (345), 40.4.18 (379), 40.6.29 (381),
Σφραντζής, *Χρονικόν,* 12,4.3-4 (24), 12.4.2,6 (26), 24.10.19-20 (88), 32.7.19 (116), 33.4.13-14,16 (120), 33.5.21 (120), 34.1.1,2 (124), 34.2.8,9 (124), 34.3.16,17 (124), 34.4.22 (124), 34.5.1 (126), 34.6.8 (126), 34.8.27-28,29 (126), 34.8.1 (128), 40.4.1,4 (379),
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 30.6.6 (46), Α΄ 37.4.13 (51), Α΄ 73.2.19,21,23,24,25 (81), Α΄ 73.8,21,22 (83), Α΄ 73.10.4 (84), Α΄ 73.11.6,9,12 (84), Α΄ 73.12.15,18,21 (84),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 17,15, Η΄ 162,3,10, Η΄ 165,11,13,20, Η΄ 166,4,6,7,8,9,11,13

Βεζίρης Παγιαζήτ, στρατιωτικός ηγέτης, πασάς, μπειλρεμπέης Ρωμυλίας, κυβερνήτης Άγκυρας (*PLP, 21246*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 21.3.26,29 (141), 21.3.8 (143), 22.7.23-24,25,28 (161), 22.11.33 (167), 22.11.8 (169), 23.1.21 (169), 23.2.24 (169), 23.2.20,22 (171), 24.3.25 (185), 24.7.26,27 (193), 25.1.13 (201), 25.3.31 (201), 25.3.4,11 (203), 25.8.20 (209), 25.8.14 (211), 26.3.20-21 (219), 27.7.7,9 (229), 28.1.25-26,26 (229), 28.2.11,7-8 (231), 28.13.32 (241), 28.13.4 (243), 28.14.17 (245),
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 9.2.10,15 (20),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ε΄ 2,7,8, Ε΄ 4,13,20-21,22,23

Αξιωματούχοι-σατράπες-στρατηγοί-μεσάζοντες-μεγιστάνες-αριστοκράτες:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 14.5.21,21-22 (85), 16.5.1 (97), 19.2.21 (123), 19.7.28,29,30 (125), 19.7.11 (127), 19.8.18-19 (127), 19.13.33 (131), 21.15.30 (153), 22.2.16 (155), 22.7.11-12,16-17 (161), 22.11.34 (167), 23.2.9,22 (171), 25.2.17 (201), 25.3.4-5 (205), 25.7.3 (209), 25.10.25-26 (213), 26.2.18,21-22,29-30 (217), 26.3.18 (219), 26.4.10 (223), 27.1.14,15 (223), 27.2.15 (225), 27.3.27 (225), 27.6.23,33,34 (227), 27.7.2 (229), 28.3.25 (231), 28.5.8 (235), 28.10.1 (239), 28.8.18-19 (237), 28.13.25-26 (241), 29.4.4 (249), 33.4.8,20 (283), 33.5.25,29 (283), 34.1.4 (293), 34.2.11 (293), 38.18.1 (347), 38.20.4 (349),

Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Β΄ 21.3.13-14 (114), Β΄ 21.4.17 (114), Γ΄ 3.9.9 (121), Γ΄ 6.3.24-25,25 (124), Γ΄ 6.5.6-7 (125), Γ΄ 9.4.14 (128), Γ΄ 9.10.19 (129), Γ΄ 11.3.27,29 (131), Γ΄ 11.3.2 (132), Γ΄ 14.4.22,23 (134),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 105,3, Γ΄ 106,6,7,13,12, Δ΄ 180,19,21, Δ΄ 181,4-5,6-7,7,8,11,12,13, Δ΄ 182,1,2,4,16,17, Δ΄ 183,9-10, Δ΄ 186,5, Δ΄ 188,11,13,17,20, Δ΄ 189,2-3,6,12,13,14, Δ΄ 194,18, Δ΄ 196,11, Δ΄ 202,9,14, Ε΄ 42,14, Ε΄ 52,14-15,16,20, Ε΄ 53,1,7, Ε΄ 54,17, Ε΄ 55,5,6,8,12,15, Ζ΄ 144,7,9, Η΄ 178,15, Ι΄ 273,17

Ἄρχοντες:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 22.7.10 (161), 23.3.27 (171), 24.4.6 (187), 28.1.20 (229), 28.3.6-7 (233), 28.14.9-10 (243), 29.4.15 (247), 29.7.13-14 (253), 31.1.17,20 (265), 33.5.35 (283), 34.7.5,6 (301), 39.1.27 (349), 42.7.24 (395), 42.8.10,16 (397), 42.12.5 (399), 43.6.12 (405), 44.2.30 (413), 43.7.2 (407), 43.9.33 (407), 43.10.20,21 (409), 44.2.16-17,22 (413), 44.4.13 (417), 44.5.23,25 (417), 45.12.17 (425), 45.19.6 (431),
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 3.9.9 (121), Γ΄ 11.6.20 (132), Γ΄ 15.3.16 (136), Γ΄ 19.1.6,12 (141), Γ΄ 17.2.5,8,9,11 (139), Γ΄ 19.6.14 (142),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 18,11,12,13, Γ΄ 147,24, Γ΄ 106,12, Δ΄ 163,12, Δ΄ 167,4,6,10, Δ΄ 191,10, Δ΄ 196,2-3,3,6,8,9,10,12,13, Δ΄ 197,14, Δ΄ 201,12, Δ΄ 202,11-12,16,17, Ε΄ 2,1-2,2, Ε΄ 5,17, Ε΄ 6,7,25, Ε΄ 7,2, Ε΄ 9,1, Ε΄ 6,6, Ε΄ 19,7,9, Ε΄ 27,24-25, Ε΄ 29,9, Ε΄ 46,13, Ε΄ 50,16, ΣΤ΄ 63,8-9, ΣΤ΄ 64,5,11,13,16,18,21,22,23, ΣΤ΄ 66,2, ΣΤ΄ 67,9, Ζ΄ 139,4,6

Ηγεμόνες Πελοποννήσου:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 1.1.2 (118), Γ΄ 1.1.5 (118), Γ΄ 1.1.3-4 (118), Γ΄ 1.2.10,11,14,16 (118), Γ΄ 1.3.17,18,19 (118), Γ΄ 1.4.21,23 (118), Γ΄ 3.2.5,6 (120), Γ΄ 3.3.10 (120), Γ΄ 4.5.29-30 (122), Γ΄ 7.4.18 (126), Γ΄ 7.8.14,16,17 (127), Γ΄ 8.19,20,21 (127), Γ΄ 20.1.18 (142), Γ΄ 19.1.12-13,13,15,16,17,18 (141), Γ΄ 19.1.4,5 (141), Γ΄ 19.2.20,21,24 (141),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, ΣΤ΄ 91,12,13,14

Ἀμαρης-Ομάρης, υιός Τουραχάν, κυβερνήτης Θεσσαλίας/Πελοποννήσου, στρατιωτικός ηγέτης, μπέης (*PLP, 21056*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 22.3.23 (74), 37.2.1-2 (144), 38.4.21 (150), 42.5.15-16 (172), 43.5.6,8 (178), 43.6.15 (178),
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 9.3.7 (128), Γ΄ 24.2.18-19 (149), Ε΄ 1.1.3 (182), Ε΄ 1.2.13,14,15 (182), Ε΄ 2.1.8 (183), Ε΄ 2.3.27 (183), Ε΄ 13.2.13,14,17 (201), Ε΄ 13.4.27,28,32 (201),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, ΣΤ΄ 92,18

Μιχαήλος-Μιχαηλ (*PLP, 19150*):
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Β΄ 20.2.7-8 (112), Β΄ 20.4.15,16 (112), Β΄ 20.6.25 (112), Γ΄ 9.1.28 (127), Γ΄ 14.7.11-12,13 (135), Γ΄ 14.8.19,20,22 (135), Γ΄ 15.1.3 (136), Γ΄ 15.2.4 (136), Γ΄ 14.4.23 (134), Γ΄ 15.1.3 (136), Γ΄ 15.2.8 (136), Γ΄ 14.4.23 (134), Γ΄ 18.1.24 (140), Γ΄ 15.2.4,8 (136), Γ΄ 14.7.11-12,13 (135), Γ΄ 14.8.19,20 (135),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 204,3

Χαλίλ, βεζίρης, πασάς (*PLP, 30399*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 28.12.14,15,18,24,25 (239), 28.12.1,3,13 (241), 28.13.20,24,30,31 (241), 28.14.8,10,12,13,15 (245), 32.4.21 (275), 32.5.20 (277), 33.5.26,26-27,30,34 (283), 34.2.21,24,28 (293), 34.12.7 (307), 35.5.24 (311), 40.3.8 (377),
Κριτοβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 26.3.39, 41, Α΄ 76.1.6,7,9,10,11, 87, Α΄ 76.2.15,18, 87, Α΄ 76.3.25, 87
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄15,22, Α΄ 22,13, Ε΄ 20,16, ΣΤ΄ 89,4, ΣΤ΄ 99,19,21,22, Ζ΄ 101,13, Ζ΄ 111,6, Ζ΄ 122,14,15, Ζ΄ 123,5,6, Ζ΄ 134,21, Ζ΄ 135,5,7, Ζ΄ 144,1, Ζ΄ 142,16,19, Η΄ 167,5-6,7,9,11,12,19-20,23, Η΄ 168,4,5,7,8,9,10,12,15

Χασάνης (*PLP, 30709*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 45.12.5-6 (427),
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 47.1.1,4,5 (192),

Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 158,2, Δ΄ 164,12, Δ΄ 170,5, Δ΄ 171,2,12,13,14,18,19,21,22, Δ΄ 172,1,3, Ζ΄ 146,3, Η΄ 184,3,4,5,8,10,13, Η΄ 189,11, Η΄ 190,10, Η΄ 191,4,17,20, Η΄ 192,7,16,19,20, Η΄ 193,4,5, Η΄ 194,17,18,20,21,23, Η΄ 195,2,4, Η΄ 196,12,12-13,14, Η΄ 197,3

Μεσάζοντας, βεζίρηδες, σατράπες, μεγιστάνες, ταγματάρχες, χιλίαρχοι:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 16.4.9,9-10 (95), 17.5.9,9-10 (107), 23.2.25,25-26 (169), 23.2.18 (171), 24.2.24 (183), 24.3.17,25 (185), 24.7.13-14,16-17,17 (193), 25.3.29 (201), 33.4.18-19 (283), 33.5.25 (283), 38.20.9 (349), 40.1.17 (375), 42.10,24,27 (397), 43.1.2 (403), 44.1.4,6,11 (413), 44.2.1,2 (415), 44.7.9 (419),
Κριτόβουλος-Κριτόπουλος Μιχαήλ, κυβερνήτης Ίμβρου (*PLP, 13817*):
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Β΄ 16.2.11,12 (107), Β΄ 23.7.16,17 (116), Β΄ 23.8.17,21 (116), Β΄ 75.3.13,15 (86), Β΄ 75.4.33 (86), Γ΄ 14.1.22,26 (133), Γ΄ 14.2.2,6 (134), Γ΄ 14.3.11 (134), Γ΄ 14.4.14,28 (134), Γ΄ 14.5.5,6 (135), Γ΄ 14.6.6,7,8,9 (135), Γ΄ 14.8.24,25,26,27,28 (135), Γ΄ 15.1.32 (135), Γ΄ 15.3.13 (136), Ε΄ 18.23 (206)

Δούκας Μιχαήλ (*PLP, 5697*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 25.5.18 (207), 25.8.3,13 (211), 29.5.9 (251), 29.8.20 (253), 35.1.10,11,13 (309), 35.2,26,27 (309), 36.2.23 (315), 36.6.28 (319), 37.6.24,25 (323), 37.6.17-18 (325), 43.14.22 (411), 44.7.7,12 (419), 43.5.33 (403), 43.5.3 (405), 43.11.25 (409), 44.1.30 (411), 44.1.5,7,11 (413), 44.2.16,22 (413), 44.2.2 (415), 44.7.9,11,16 (419), 45.7.1 (423)

***Ζάγανος*:**
Κριτοβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 27.2.11,15 (41), Α΄ 51.2,18 (64), Α΄ 56.1.29 (67), Α΄ 56.2.30 (67), Α΄ 77.1.2,4 (88), Α΄ 77.2.7 (88), Γ΄ 17.4.30 (139), Γ΄ 17.4.1 (140),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Η΄ 164,11,21, Η΄ 165,1,2, Η΄ 167,15,17,19, Η΄ 196,15,16, Ι΄ 275,4-5,5,6

Ἄριστοι:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Α΄ 39,9, Δ΄ 164,1, Δ΄ 190,22-23,24, Δ΄ 162,11, Δ΄ 170, 6,7,8,20, Δ΄ 159,12, Δ΄ 163,12, Δ΄ 173,15,17,18, Δ΄ 178,21, Δ΄ 179,6,13,17,20,21, Δ΄ 180,1, Δ΄ 181,10,12,14,15, Δ΄ 182,3, Δ΄ 183,5,6,7,20,22, Δ΄ 184,5,15,22, Δ΄ 185,1,3,16, Δ΄ 191,10, Ε΄ 17,14, Ε΄ 18,2

Παλτόγλης, κυβερνήτης Καλλίπολης, διοικητής στόλου (*PLP, 21580*):
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 26.3.1 (42), Α΄ 28.1.3,4,6 (43), Α΄ 28.2.6 (43), Α΄ 33.1.24,26 (47), Α΄ 37.1.20 (50), Α΄ 37.3.34 (50), Α΄ 39.2.2 (53), Α΄ 40.1.17 (53), Α΄ 40.3.28,32 (53), Α΄ 41.3.12,13,16 (55), Α΄ 41.4.19 (55),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Η΄ 155,13,14,15, Η΄ 158,6, Ι΄ 267,17

Ασάνης:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 19.4.4 (142), Γ΄ 19.5.8 (142), Γ΄ 19.6.12 (142), Γ΄ 20.2.28-29 (142), Γ΄ 20.3.30,31 (142), Γ΄ 20.3.1 (143), Γ΄ 20.5.22 (143), Γ΄ 20.6.28,29,30 (143),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* ΣΤ΄ 80,24, ΣΤ΄ 81,2, Η΄ 172,11

Ιονούζης, νάυαρχος, κυβερνήτης Καλλίπολης-Καρίας, αρχηγός ιππικού (*PLP, 8216*):
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Β΄ 3.4.6-7 (92), Β΄ 4.1.19 (92), Β΄ 5.1.20,21 (93), Β΄ 5.3.4 (94), Β΄ 5.4.6 (94), Β΄ 5.5.12,13 (94), Β΄ 14.1.17,24 (105), Β΄ 16.1.4,5 (107), Β΄ 16.2.13 (107), Β΄ 16.3.15,16,20,21 (107),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ι΄ 268,3,4,5

Εβρενέζ-Βρενέζης, διοικητής στρατού, πασάς, μπειλρεμπέης Ρωμυλίας (*PLP, 5955*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 74,9, Β΄ 90,22,23, Β΄ 92,19,23, Δ΄ 164,12, Δ΄ 170,5-6, Δ΄ 204,1,5,16,20,21, Δ΄ 205,1,2, Ε΄ 17,9, Ε΄ 25,18,19, Ε΄ 28,3,4,13-14,14-15, Ε΄ 34,6,7, ΣΤ΄ 82,16, ΣΤ΄ 85,15

Λοδοβίκος (*PLP, 15022*):
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Β΄ 23.1.8-9,9 (114), Β΄ 23.2.12 (114), Β΄ 23.6.11 (116), Β΄ 23.7.17 (116), Β΄ 23.8.23 (116), Γ΄ 10.2.30,31 (129), Γ΄ 10.4.16 (130), Γ΄ 10.6.31 (130), Γ΄ 15.2.10 (136)

Αρχηγοί-υπαρχηγοί:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 23.2.4 (171), 25.6.27 (207), 28.3.19-20 (231), 29.4.10 (247), 33.2.12-13,13 (281), 42.5.7 (395), 43.8.27 (407), 45.12.17 (425)

Ιωάννης Αδούρνος, ποδέστας Χίου, κυβερνήτης Νέας Φώκαιας (*PLP, 303*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 25.8.10,21,28 (209), 25.8.17 (211), 27.2.4,5,10,11,15,18,19 (225), 27.3.27,27-28,29,31 (225), 27.4.32 (225), 27.4.5 (227), 27.6.23 (227), 28.14.32-33 (243)

Ισμαήλ, κυβερνήτης Καλλίπολης, κοντόσταυλος, διοικητής στόλου, ευνούχος (*PLP, 8316*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 45.2.30,31 (419), 45.4.15 (421), 45.8.21 (423), 45.17.12 (429),
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 10.1,21-22,22-23 (129), Γ΄ 10.3.7 (130), Γ΄ 10.5.19 (130)

Αλίης-Αλής, σατράπης:
Κριτοβουλος, *Ἱστορίαι*, Β΄ 9.8.16-17 (100), Β΄ 19.7.29-30 (111), Β΄ 21.1.7 (114), Β΄ 21.2.9,12 (114), Β΄ 21.4.17 (114),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Δ΄ 169,8, Δ΄ 204,19

Ματθαίος Παλαιολόγος Ασάν-ης, κυβερνήτης Κορίνθου (*PLP, 1508*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 39.1.8 (152),
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 7.4.16,17 (126), Γ΄ 7.5.20 (126), Γ΄ 7.6.29 (126), Γ΄ 7.7.1 (127), Γ΄ 7.8.8,18 (127),

Ιουστίνος, πρωτοστράτωρ, στρατιωτικός ηγέτης (*PLP, 8227*):
Κριτοβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 25.4.18 (41), Α΄ 44.1.21 (57), Α΄ 55.4.20 (67), Α΄ 58.1.36 (68), Α΄ 58.3.15,20,24 (69), Α΄ 60.2.19,20 (70)

Χαϊρατίνης-Χαρατίνης Καραλίμπασιας, βεζίρης, πασάς, κυβερνήτης Ρωμυλίας (*PLP, 11097*-και απεσταλμένος):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 42,8,10,11,12,13,15,16,17,19,20,21,22,23, Α΄ 43,1,2,3,4,5,6,8,9,10,11,12,13,14,15,16,17,18,19,20, Α΄ 44,1,5,13,14,15-16,19, Α΄ 45,2,4,7, Η΄ 194,21,22, Η΄ 195,2, Η΄ 196,18

Αλίης, πασάς, μπέης (*PLP, 660*), Εβρενέζ, διοικητής στρατού, πασάς, μπειλρεμπέης Ρωμυλίας (*PLP, 5955*), Ιησούς, διοικητής στρατού (*PLP, 8148*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 170,22, Ε΄ 28,3,4,13-14, Ε΄ 29,1, Ε΄ 25,18,19, Ε΄ 29,1, Ε΄ 34,6,7

Κασίμης-Χασίμης, μπειλρεμπέης Ρωμυλίας, κυβερνήτης στην Καλλίπολη/Τραπεζούντα, διοκητής στόλου (*PLP, 11360*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* ΣΤ΄82,15-19, ΣΤ΄ 83,5,5-6,14,18,20, ΣΤ΄ 84,1,2, ΣΤ΄ 87,6,14,16,17, ΣΤ΄ 88,1,3,10,12, Ζ΄ 137,8

Γραμματικός:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 45.20.16 (431),
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 34.9.11-12 (128), 34.10.23,24 (128), 34.11.1.,5 (130), 36.2.12-13 (136), 46.8.3 (190)

Καντακουζηνός:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Η΄ 147,5-7, Η΄ 148,5, Η΄ 157,25, Η΄ 159,20-24, Η΄ 170,8-9,22

Άριστοι:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 12,10,12,12,14,16,17, Α΄ 15,14-15, Α΄ 22,1,4, Ε΄ 2,11, ΣΤ΄ 87,11-12

Χαϊδάρης, διοικητής στρατού (*PLP, 30354*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 104,15,17, Γ΄ 105,21, Γ΄ 107,5,22, Γ΄ 111,3,4, Γ΄ 129,16

Ύπαρχοι:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 16,18-19,25,26, Ε΄ 17,4,7, Ε΄ 26,6, Ε΄ 27,10, Ε΄ 30,16,17

Αλίης, βεζίρης, πασάς (*PLP, 659*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 113,1,4, Γ΄ 116,3, Γ΄ 141,7, Γ΄ 142,1,8

Γενούζης:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 44.3.10,16,26,27 (415), 44.4.6,20 (417), 44.6.1,2 (419), 44.7.9,10 (419), 45.2.30 (419)

Μέγας μάγιστρος:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 21.4.16-17 (143), 21.5.1,3-4,26 (145), 22.1.1 (155), 43.1.9 (403), 43.2.13-14,15,16 (403)

Νικηφόρος Λουκάνης, κεφαλή Κορίνθου, άρχων (*PLP, 15089*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 38.2.3-4,4 (150), 39.1.1-2,4 (152), 40.11.8,9 (164),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Η΄ 170,20,24, Η΄ 171,9,11,12, Η΄ 176,3

Μανουήλ Μπόχαλης, κυβερνήτης Λεονταρίου/Αρκαδίας (και συγγενής δεσποτών- *PLP, 19805*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 39.6.13-14 (150), 40.7.2-3 (162), 40.8.10,13 (162),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Η΄ 171,5,6,7,8

Καρατζίας, μπειλρεμπέης Ρωμυλίας, πασάς (*PLP, 11093*):
Κριτοβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 27.3.19,22 (41), Α΄ 51.3.21 (64), Α΄ 56.1.30 (67), Α΄ 56.3.35 (67)
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 15,1-2,3,19-20,23

Σαγγάλης, πατέρας Τεμήρ (*PLP, 24672*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 103,12,13,14, Γ΄ 104,6,9,15,20, Γ΄ 105,2

Φραντζέσκος Φούσκαρης, δόγης Βενετίας (*PLP, 30060*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 36.3.18-19,20,25 (136), 36.4.3-4 (138), 37.10.11-12 (146)

Μεραχούρης:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 35.11.20,21 (134), 35.12.3 (136), 37.6.28 (144)

Αλοΐζος Λορδάς, γενικός καπετάνιος-καπετάνιος Βενετών, διοικητής στόλου (*PLP, 15041*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 42.7.8-9 (174), 42.9.21 (174), 43.8.5 (180)

Αλοΐζος Λορδάς, γενικός καπετάνιος-καπετάνιος (*PLP, 15041*), Αντώνιος Διέδος, ποδέστας (*PLP, 5410*) και άλλοι άρχοντες:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 36.4.7,7-8,8 (138)

Γεώργιος Ραούλ, άρχων στην Πελοπόννησο (*PLP, 24115*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 39.10.10,11 (156), 40.13.23 (164), 41.2.21,23,24 (166), 41.4.1,3,5,6-7,10 (168), 41.5.13 (168)

Ευγενείς:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 19.2.18 (123), 41.2.23 (385), 45.19.6 (431)
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 73.2.13.24,27 (84), Α΄ 73.12.21 (84)

Ιαγούπης, αδελφός Παγιαζήτ, υπηρέτης Χαλίλ (*PLP, 7815*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 53,4-5,12, Β΄ 54,7-8,9,10, Β΄ 90,20,22,25, Β΄ 92,3,18

Γεώργιος Παλαιολόγος, μεσάζων στην Πελοπόννησο (*PLP, 21447*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 39.6.12-13 (154), 39.7.18 (154), 40.8.9-11,12,15 (162)

Φαδουλάχ-Φατουμάς, βεζίρης (*PLP, 29554*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 30.4,7,7-8 (261), 30.4,7 (263), 30.5.11 (263),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ζ΄ 111,3,8

Αλίς-Αλί-πεγις, βεζίρης (*PLP, 663*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 21.13.30 (151), 21.13.2-3 (153), 25.3.2 (203)

Σαβατίνης, μπειλρεμπέης Ρωμυλίας, βεζίρης, στρατιωτικός ηγέτης, (*PLP, 24649*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 32,2,14,23, Ε΄ 34,18, Ε΄ 35,4

Ουζούν Χασάν-ης, υιός ηγεμόνα Σινώπης (*PLP, 21157*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 45.10.3 (425), 45.17.2 (429), 45.18.19 (429)

Εσές Β΄, πρίγκιπας Αϊδινίου (*PLP, 91870*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 16.12.4,27 (101), 18.4.21,24,25 (113), 26.3.8-9,9,10 (219)

Βασιλιάς Παιόνων, Λάζαρος:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ζ΄ 145,20, Ζ΄ 146,1, Η΄ 178,2-3

Ορθογρούλης-Ερτογρούλ-ης, στρατιωτικός ηγέτης, πατέρας Οθμάν (*PLP, 6134*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 10,9,15,19, Α΄ 11,2,4,7,21, Α΄ 13,19, Α΄ 17,21

Μιχαήλ Ραούλ Ισής, στρατιωτικός ηγέτης, πρώτος άρχοντας του δεσπότη Θωμά (*PLP, 24136*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 19.2.6 (56), 22.8.24-25 (76), 43.5.7 (178), 43.6.17,19,20 (178)

Κόντος, καπιτάνος (*PLP, 13099*):
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Β΄ 23.6.11 (116), Β΄ 23.7.14 (116), Β΄ 23.8.18,19,22,24 (116)

Ισαάκης, στρατιωτικός ηγέτης, κυβερνήτης στα Σκόπια/Σμεδέροβο (*PLP, 8266*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, ΣΤ΄ 82,18,21,23,24, ΣΤ΄ 84,2, Ι΄ 280,10,11,12

Μιχαλίκιος:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 5,17, Ε΄ 13,19

Ιωάννης Παλαιολόγος Καντακουζηνός (*PLP, 10974*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 32.7.23 (116), 36.11.24-25 (140)

Φύλακας της ακροπόλεως:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ζ΄ 118,20, Ζ΄ 119,6

Τζαλίς πεγίν, ναύαρχος (*PLP, 27718*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 21.7.12 (147), 21.8.29,30 (147)

Αρχηγός γενιτσάρων:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 23.9.5-6,7,10 (179), 23.9.3 (181)

Αχμάτης (*PLP*, 1713):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 44.2.27-28 (413),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* ΣΤ΄ 80,8-9,9,10,14, Η΄ 148,12,13,15

Ύπαρχος Ελίεζης, κυβερνήτης των Οθωμανών στη Μ. Ασία (*PLP, 6020*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ζ΄ 128,4-6,7,10,11,12,14,15,17,18,22,23,24, Ζ΄ 129,1,2,6,15,17,19,20,21

Δημήτριος Παλαιολόγος Μετοχίτης, μέγας στρατοπεδάρχης (*PLP, 17981*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 34.4.22-23 (124), 34.8.1-2,2 (128)

Λεονάρδος Β΄ Τόκκο, μέγας κοντόσταυλος, κόμης (*PLP, 29008*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 34.3.17-18 (124), 34.6.5 (126)

Σουλαϊμάνης, έπαρχος πόλης (*PLP, 26317*):
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 73.14.29,30 (84), Α΄ 73.14.1 (85)

Ιησούς, υιός του Εβρενέζ (*PLP, 8148*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Η΄ 192,19-20,22, Η΄ 193,11

Βίκτωρ Καππέλλος, γενικός καπετάνιος Βενετών (*PLP, 11024*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 43.4.1-2,3,4 (178), 43.8.2 (180)

Χας Μουράτ Πασκιά, μπειλρεμπέης Ρωμυλίας, στρατιωτικός αρχηγός, πασάς (*PLP, 19502*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 46.7.18 (188), 47.1.6-7,7 (192)

Μποχαλαίοι, οικογένεια Πελοποννήσου (*PLP, 19803*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 40.7.4 (162), 40.8.9 (162)

Άρχοντες Βυζαντινοί:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 73.8.23,24 (83), Α΄ 73.9.27,28-29 (83)

Μανουήλ Παλαιολόγος, ανεψιός πρωτοστρατόρισσας, απεσταλμένος (*PLP, 21512*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 31.10.18 (112), 32.8.3 (118)

Γεώργιος Δούκας Φιλανθρωπηνός, γαμβρός Ασάν, μεσάζων (*PLP, 29760*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 17.9.8-9,9 (46), 28.2.12 (98)

Κυπριανός, ιδρυτής μονής Κυπριανού (*PLP, 13918*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 18.3.11,14 (48), 18.4.19 (48)

Αλέξιος Λάσκαρης, συγγραφέας (*PLP, 92514*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 17.3.6 (42), 17.6.24 (42)

Ιωαννούτζος Μπαλότας, διοικητής στη Χαλανδρίτσα/Πελοπόννησο (*PLP, 19626*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 19.8.9-10,16 (60), 19.9.2,4,6 (62)

Ζαχαρίας Ασάν Κεντυρίων, ηγεμών Αχαϊας (*PLP, 6490*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 17.6.22 (42), 37.5.19-20 (144)

Άρχοντας Αλής Σαμλιάτης και υιός (*PLP, 24773*):

Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ι΄ 274,5,6, Ι΄ 277,7

Νικόλαος ντε Κανάλ, ναύαρχος Βενετών (*PLP, 10887*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 46.3.24-25 (186), 46.6.8-9 (188), 46.8.1,2 (190)

Ισάακος, βεζίρης, μπειλρεμπέης Ανατολής (*PLP, 8280*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 33.5.26,26-27,30,34 (283), 33.10.28 (287),
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 24.4.4 (150)

Ναύαρχος:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 38.7.29 (335), 40.4.10,11 (379), 43.7.2 (407)

Στρατηγός Ασίας:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ζ΄ 104,1, Ζ΄ 110,23, Ζ΄ 127,5,7

Ιακόβο Μπαρμπαρίγκο:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 43.5.6,11-12 (178), 43.6.17-18,18 (178)

Ιαγούπης, ναύαρχος, κυβερνήτης Καλλίπολης (*PLP, 7813*):
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Ε΄ 3.1.7-8 (184), Ε΄ 7.9.31 (191)

Μεζέτης, στρατιωτικός ηγέτης (*PLP, 17565*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 30,19, Ε΄ 31,13,15,21,23,31

Παλαπάνος, έμπιστος του Ορχάν (*PLP, 21552*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 166,20-21, Δ΄ 167,4,10

Ελλήνων σοφοί, άριστοι:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, ΣΤ΄ 59,6, ΣΤ΄ 69,19

Μπαράκος-Βαράμος, στρατιωτικός ηγέτης (*PLP, 19634*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 170,22, Δ΄ 204,18-19

Λήμνιοι άρχοντες:
Κριτοβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 75.1.4 (86), Α΄ 75.2.8 (86)

Οι φρονούντες:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Α΄ 2,9-10, 52,6, ελλόγιμοι Ελλήνων: Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Α΄5,18-19

Δυνατοί Παιόνων:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Η΄ 186,4,6, Η΄ 188,10,11

Στρατηγός Καρμανιόλας (*PLP, 11207*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* ΣΤ΄ 70,3,5, ΣΤ΄ 72,8

Στρατηγός Νικολό Πιτζινή, Νικόλαος ο Βραχύς (*PLP, 23276*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* ΣΤ΄ 70,9-10,14, ΣΤ΄ 73,4

Στρατηγός Ουενετών κουδουνίδης:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* ΣΤ΄ 74,18-19,20,21,23, ΣΤ΄ 75,5,20

Δάτις:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 66.1.24 (74), Ε΄ 16.4.8 (204)

Αρμοστές-διοικητές:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Β΄ 16.1.6 (107), Β΄ 16.2.13 (107)

Δυνατοί Λημνίων:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 14.1.23,24,25,26,29 (133), Γ΄ 14.2.2 (134)

Σέργιος, κυβερνήτης στόλου (*PLP, 25203*):
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 10.4.16 (130), Γ΄ 10.6.25 (130)

Μουράτ άρχοντας:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Β΄ 15.5.1-2 (107), Β΄ 23.2.17-18 (114)

Άρχων τριήρεως:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 190,6,8,9, Ε΄ 7,15-16

Άρχων περιοχής:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ζ΄ 139,13,15, Ζ΄ 140,7-8,10

Άνθρωποι γύρω από Λαδισλάο:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ζ΄ 106,10,21, Ζ΄ 107,7

Χατζιαηβάτ-Χατζιαβάτης, βεζίρης (*PLP, 30719*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 25.8.14 (211), 25.10.28-29 (213)

Ιωάννης Καπιστράνος, γενικός βικάριος των Φραγκισκανών (*PLP, 11032*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 37.13.22 (146), 37.14,2 (148)

Αλιάζης ʾΙπιπάρ-Ελιέζ, σαραπτάρης (*PLP, 655*):
28.6.24,26 (235), 28.6.1 (237)

Φερούζ-αγας-Θερίζης (*PLP, 29694*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* ΣΤ΄ 96,12, Ζ΄ 110,19

Ευγενής, πεθερά Δομίνικου Γατελούζου:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 44.4.17 (417), 44.7.7 (419)

Σατράπες Δύσης:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 19.1.8 (123), 19.6.18 (125)

Μέγας Κοντόσταυλος:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 38.7.29 (335), 38.7.2-3 (337)

Φραντζέσκος Δραπέριος, άρχων:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 43.6.14,21 (405), 43.8.27 (407)

Σα(ε)λγρούζω δε Νέγρω(ο), (*PLP, 20006*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 19.2.17,19 (123)

Δούκας Ιωαννίνων:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 20.2.19-20 (133)

Λουκίνος Γατελούζος, εφημέριος περιοχής:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 45.23.15 (435)

Λέσβιοι ιθύνοντες:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 44.4.17 (417)

Έπαρχοι-δήμαρχοι:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 33.4.8 (283)

Θεόδωρος Μαλατέστα:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 20.5.10 (137)

Ποδέστας Νέας Φώκαιας:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 44.5.25 (417)

Ιάκωβο Α΄ Κρίσπο, δούκας Νάξου:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 21.7.9 (147)

Σεήτης πασάς:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 44.2.27-28 (413)

Έπαρχος Σουλεημάν:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 42.3.25 (393)

Αβρανέζιδες,Τουραχάνιδες, απόγονοι αυτών, φύλακες:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 26.2.15 (217)

Φύλακας:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 24.7.26 (193)

Αρχηγός του δήμου:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 13.1.11-12 (75)

Στρατηγοί Ιωάννης Φουντάνας (*PLP, 30031*), Σπινέτας Κουλουμπότου (*PLP, 13439*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 45.3.5,13 (421)

Διαβολοάγγελος:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 12.4.14,15,16 (73)

Μπαϊούλος:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 17.4.13 (107)

Ιουστινιάνης:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Η΄ 159,11-12,15,16,17,18,19

Προεστώς Γαλατά:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Η΄ 164,15,16,18-20

Μιχαήλ-μπέη:

Σφραντζής, *Χρονικόν*, 10.1.2 (22)

Μπεϊλρεμπέηδες Σανταμερίου Χλεμουτζίου:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 40.14.3,4 (166)

Λάζαρος, μεγάλος πριμικήριος (*PLP, 14337*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 38.4.18-19 (150)

Ισαάκιος Ασάν-ης, έπαρχος στην Κωνσταντινούπολη (*PLP, 1493*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 7.2.3,5 (16), 17.9.7-8,8 (46)

Δημήτριος Ασάν-ης, κυβερνήτης Κορίνθου/Μουχλίου/Αρκαδίας (*PLP, 91370*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 38.1.22-23 (148),
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 4.4.25-26 (122)

Ανεψιός Φιλανθρωπηνού, Κομνηνός:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 17.9.9,10,11 (46)

Γερουσία:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 42.10,24 (397)

Σύγκλητος:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 20.8.29 (139), 36.2.26 (315)

Σινάν, μπεϊλερμπέης Ρωμυλίας, πασάς, βεζίρης (*PLP, 25386*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 21.7.15-16 (70)

Βερνάρδος Μαρτσέλλος:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 20.3.19-20 (64)

Ιμπραήμ πασάς:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 22.11.33 (167), 22.11.8 (169), 23.2.20 (171), 25.3.30 (203),
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 20.5.13- 14 (66)

Γεώργιος Ιζαούλ (*PLP, 8146*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 12.2.10 (24)

Ιλαρίων (Ν)τόρια, απεσταλμένος (*PLP, 29091*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 12.2.10,11 (24)

Θωμάς Ραούλ: (*PLP, 24119*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 19.9.3 (62)

Μπεϊλρεμπέης Μεχμέτης:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 37.15.10 (148)

Ιωάννης Ρωσατάς, γαιοκτήμονας στην Πάτρα *(PLP, 24552*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 19.4.14 (56)

Παύλος Ασάν-ης, κυβερνήτης στην Κωνσταντινούπολη (*PLP, 1518*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 24.9.13 (88), 25.2.12 (90)

Μεσάζοντες:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 15.8.5 (36)

Τούρκοι βουλής:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 36.2.13 (136)

Αλοΐζος Διέδος (*PLP, 5409*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 36.3.23 (136)

Δήμαρχοι:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 35.7.12,15 (132)

Κορακόντυλος-Κροκόδειλος, διοικητής Άγιος Γεώργιος/Αρκαδία (*PLP, 13823*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 40.9.24,25 (125)

Ηγεμών στόλου:
Κριτοβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 56.1.24 (67)

Παρακινητές:
Κριτοβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 72.1.19 (81)

Ανώτατοι άρχοντες:
Κριτοβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 73.9.26 (83)

Άρχοντες Ρωμαίων:
Κριτοβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 9.1.38 (20)-9.1.1 (21)

Χιώτες άρχοντες:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 43.6.21 (405)

Αντίοχος:
Κριτοβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 68.8.9-10,12 (78)

Υπεύθυνοι για τα πλοία:
Κριτοβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 42.2,1 (56)

Θωμάς Καταβαληνός, γραμματέας (*PLP, 11407*):
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 20.5.17-18 (143)

Αρμοστές:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 53,2-3

Ιωάννα της Λοραίνης:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 85,14,15.16,16-17,17,20,22

Ύπαρχος Καλλιουπόλεως:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 189,2-3

Άρχοντας Καλαβρέζος (*PLP, 10210*):
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 14.6.9, 135

Άριστοι Βουλής:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 141,21

Σαρουτζάς-Σαρατζίης-Σαραζίας-Σαρητζίας, μπειλρεμπέης Ρωμυλίας, πασάς, βεζίρης (*PLP, 24937*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 30.3.22,25-26 (259), 32.4.21 (275),

Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 51.5.29 (64),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 20,15, Ζ΄ 143,19

Ἄρχων τριήρης:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 189,12-13

Ἄρχοντας Σινώπης:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 190,16

Ἄρχοντες Πελοποννήσιοι:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 203,7-8

Ἄρχοντες Νεάπολης:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 197,14

Παλατιανοί ἄρχοντες:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 31.1.23 (265)

Μιχαλόγλης (*PLP, 19182*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 7,15,16

Ἰωάννης Λάσκαρις Λεοντάρης, κυβερνήτης Συλημβρίας, στρατιωτικός ηγέτης (*PLP, 14679*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, ΣΤ΄ 61,17,29

Κάρολος, αρμοστής:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Δ΄ 200,1,4

Αρμοστής:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ι΄ 269,7

Έξαρχοι Φωκαίων:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 21.4.22 (143)

Τοπικός άρχων:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 45.21.22 (431)

Πάλδας, άρχοντας:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 38.7.7 (337)

Άριστοι της Λέσβου:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ι΄ 274,13

Προύχοντες:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 20.6.10-11 (139)

Έλληνας πρωτεύοντας:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ι΄ 269,20

Ιησούς του Ισαάκη:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ι΄ 280,19,21

Οι άριστοι των Τούρκων:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ι΄ 282,13

Εστένσιοι, ηγετική οικογένεια στη Φερράρα (*PLP, 6149*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, ΣΤ΄ 63,9

Ζενεμπίσας:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, ΣΤ΄ 96,7,8,10,14,18

Στρατηγός Κουμουλίης:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* ΣΤ΄ 82,15-19

Κουδουνίδας:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, ΣΤ΄ 74,18,19

Στρατηγός Βενετών:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, ΣΤ΄ 75,5

Ολιβέριος, αρχηγός στρατού (*PLP, 21041*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 19,14

Πράγκος Μλαδένης, σεβαστοκράτωρ, κυβερνήτης στην Οχρίδα (*PLP, 19195*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 9,8-9

Νικόλαος Ζουπάνος:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 49,11

Ακόλουθοι Χαλίλ:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 22,13

Ακόλουθοι:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 33.4.13 (283)

Σύντροφοι Μουράτ Β΄ :
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 33.7.22 (285)

Βουλή:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, ΣΤ΄67,9

Δικαστής:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, ΣΤ΄ 66,22-23

Ειενέ, διοικητής στρατού (*PLP, 5961*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 144,12

Ο περίγυρος του Μουράτ:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 51,21-22

Ηγεμών Βενετών:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 189,11,14

Άρχοντες Σαμάνδριας:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 2.1.11 (119)

Χαμούζης-Χαμουζάς, κυβερνήτης Οθωμανών στη Θεσσαλία-Πελοπόννησο (*PLP, 30562*):
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 20.6,29,30 (143)

Μανουήλ Καντακουζηνός:
Σφραντζής, *Χρονικόν* 32.7.18 (116)

Στρατηγός ελλόγιμος:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Η΄ 193,8,9

Ύπαρχος Χιτήρης (*PLP 30836, 30837*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Η΄ 178,18

Σιαχήν, μεσάζων:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 33.5.27,28-29 (283)

Έπαρχος:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Η΄ 188,7

Επιφανέστεροι Έλληνες:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Η΄ 169,18,19,21

Θερίζης-Αλίης, Μαχμούτ:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Η΄ 196,5-6,7,9,12

Ελλλήνων περιφανείς:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Η΄ 171,13-14,19-20

Άριστοι Παιονίας:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* ΣΤ΄59,6

Οι προεξέχοντες του δήμου:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* ΣΤ΄ 93,17

Ελλόγιμοι Ελλήνων:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* ΣΤ΄ 63,4

Σοφοί των Ελλήνων:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* ΣΤ΄ 69,17,19, ΣΤ΄ 79,6

Στρατηγός:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 32.1.24 (271), 43.13.3 (411), 44.4.17 (417), 44.7.6 (419),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ζ΄ 110,8-9, Ζ΄ 143,8,9,10

Στρατηγοί Παιόνων:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ζ΄ 137,6

Ζυχίδες:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* ΣΤ΄ 122,7-8

Ἄρχοντας Ακρόπολης:
Χαλκοκονδύλης, Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν, Ζ΄ 140,14

Πατέρας ὑπαρχου Ελιέζη:
Χαλκοκονδύλης, Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν, Ζ΄ 129,1,24

Ἄρχοντες Παιόνων:
Χαλκοκονδύλης, Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν, Ζ΄ 127,13

Ευνούχοι:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ζ΄ 144,10

Ιερακοφόροι:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ζ΄ 144,13,16,17,18

Στρατηγός Σκούρας (*PLP, 26173*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ζ΄ 127,4,7

Μεσίτες:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ζ΄ 141,1,2

Ιωάννης Φραγγόπουλος πρωτοστράτορας (*PLP, 30100*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 25.7.9 (92)

Αντώνιος Υαλινάς, πλοιοκτήτης-καπετάνιος (*PLP, 29478*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 26.2.19-20 (92)

Θεόδωρος Παλαιολόγος Μομφερράτος, μαρκήσιος του Μομφερράτου (*PLP, 21465*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 6.2.8 (14)

Παλαιολόγος Κωνσταντίνος Γραίτζα-Γρέτζα, διοικητής Σαλμένικου στην Πελοπόννησο (*PLP, 21497*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 40.16.13-14 (166)

Δημήτριος Παλαιολόγος Καντακουζηνός, κυβερνήτης Πάτρας-Κορίνθου (*PLP, 10962*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 8.3.21-22 (18)

Φραγκόπουλος, πρωτοστράτωρ:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 16.7.6,9 (40)

Θεοδόσιος Κύπριος, στην αυλή της Κωνσταντινούπολης (*PLP, 13946*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 36.11.1 (142)

Αδελφός Ομάρ, υιού Τουραχάν:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 37.2.3-4 (144)

Υιοί Τουραχάν, αρχηγολι στρατού:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 29.4.12 (247)

Αρχηγοί στρατού:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 29.4.12 (247)

Ταχαντίν, ηγεμών Τούρκων στη Νεοκαισάρεια (Τατζατίνης- *PLP, 27539*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 31.6.20,21 (110)

Πρωτοστράτωρ Νικόλαος Σεβαστόπουλος (συγγενής δεσποτών- *PLP, 25084*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 39.5.8 (154)

Κυδωνίδης Τζαμπλάκων (συγγενής δεσποτών- *PLP, 27758*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 39.5.9-10 (154)

Δόξας ηγεμών στον Φλειούντα, στα Καλάβρυτα Πελοποννήσου (*PLP, 5619*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 40.15.7 (166)

Νικόλαος Γουδέλης, πλοιοκτήτης (*PLP, 4341*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 33.6.2 (122)

Υιός Καντακουζηνού, διοικητής:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 34,4.23,25 (124)

Καντακουζηνός, πρωτοστράτωρ:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 17.9.10 (46)

Υιός Σταματέλλου:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 17.9.5 (46)

Ανδρόνικος Παλαιολόγος Καντακουζηνός, μέγας δομέστικος (*PLP, (109)57*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 32.7.22 (116)

Άρχοντες Πάτρας:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 17.2.25-26 (40)

Υιός Ζαχαρία Ασάν:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 19.8.14 (60)

Μεγάλος Μάγιστρος:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 15.2.10,11 (136)

Σαρχάν, εμίρης Λυδίας (*PLP, 24943*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 25.6.23,24 (207)

Γεώργιος Αδούρνος, δόγης Γένουας (*PLP, 302*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 25.8.11,12 (209)

Δημήτριος Αγάς, απεσταλμένος (*PLP, 136*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 25.8.12 (211)

Αλί-πεγις, ηγεμών περιοχής στη Μ. Ασία (*PLP, 662*):

Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 25.8.14 (211)

Χαμζά-πεγις, στρατός Μουράτ Β΄ (*PLP, 30551*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 25.10.30 (213)

Νομοδιδάσκαλος-κριτής:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 45.15.15,16,18,20 (427)

Βαρνάβα δε Κορνήλια:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 27.3.28 (225)

Λογάδες:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 45.12.19 (425)

Γέροντες με εμπειρία:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Β΄ 10.2.14-15 (21)

Ιδιώτες:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 48.3.21 (60)

Βυζαντινοί άρχοντες-αριστοκράτες:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 48.3.26,27 (60)

Στρατηγός Βουργουνδίων:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 70,21

Άρχοντες Παίονες:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 67,10,11,13,20,21

Στρατηγός, αδελφός ηγεμόνα Βουργουνδίας:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 69,20

Οίκος Ζαχαρίων:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 18,17-18

Οίκος Μαλατέστα:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 19,1

Αρμοστής-άρχοντας Οθωμανών:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Β΄ 58,14-15

Νικόλαο Ζουπάνο:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Α΄ 25,23

Στρατηγός Ραούλ:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Η΄ 171,7

Μιχαήλ Πύλλης, γραφέας Μουράτ Β΄ (*PLP, 23895*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 28.5.6-7,10,11,13,14-15,16,17 (235)

Φρούραρχος Κοτζίνου:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 14.4.22,23 (134)

Ισχυρός:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Β΄ 16.5.32 (107)

Ασίας αρίστους:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 13,3

Στρατηγός Αλβανών:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 16,23

Πέτρος Κλάδος-Χωλός (*PLP, (11764*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Η΄ 170,1,3,4

Στραβομύτης Καντακουζηνός, ηγεμών Ζητουνίου/Λαμία/Θεσσαλία (*PLP, (10987*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 28.11.10-11,11 (239)

Χατήπης, απεσταλμένος (*PLP, 30733*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 25.8.16 (211)

Περσιβάς Παλαβιτζίνος (*PLP, 21334*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 28.14.31 (243)

Βικτωρίνος, μηχανικός:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 4.2.7 (10)

Παρασπόνδυλος, μεγάλος δούκας (*PLP, 21905*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 22.6.12 (76)

Ρογατόροι:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 34.8.5 (128)

Θωμάς Μοτσενίγκο:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 46.8.2 (190)

Θωμάς Παλαιολόγος Γίδος (*PLP, 21472*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 47.1.7 (192)

Ματθαίος Ασάν-ης, ηγεμών Κορύνθου (*PLP, 1508*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 44.1.9-10 (180)

Ιάκωβος Λορδάς-άν, γενικός καπετάνιος (*PLP, 15042*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 43.8.4-5 (180)

Πέτρος Λορδάς-άν, γενικός καπετάνιος Βενετών (*PLP, 15043*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 43.8.4 (180)

Προινοκοκκάς (*PLP, 23815*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 40.5.24 (160)

Σγουρομάλλης Παλαιολόγος ηγεμών Καρύταινας/Αρκαδίας (*PLP, 24996*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 40.11.8 (164)

Κάρλο Ταμεράριο:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 46.11.14,15-16 (190)

Θωμάς παλαιολόγος, απεσταλμένος (όχι ο δεσπότης- *PLP, 21469*):

Σφραντζής, *Χρονικόν*, 23.11.26 (84)

Καπετάνιος Βενετών:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 42.6.1 (174)

Καπετάνιος στόλου:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 43.4.32 (403)

Άρχοντες Οθωμανών:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 10.2.14 (21)

Ισαάκιος, έπαρχος Ασίας:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 27.4.24-25 (41)

Ισαάκιος και Μαχμούτ:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 51.4.25 (64)

Σκιπίων:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 68.6.17 (77)

Λο(ω)ίζος, φρούραρχος (*PLP, 15228*):
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Β΄ 23.3.21-22 (114)

Ένδοξοι άνδρες Ρώμης:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 68.7.5 (78)

Ανώτατοι άρχοντες, βασιλική αυλή:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 73.4.2 (83)

Δυνατοί Βυζαντινοί:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 48.3.20 (60)

Μουσταφάς και Τζινεήτ:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 24.11.23,29 (195)

Μουσταφάς και Δημήτριος Λεοντάρης:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 24.2.5 (183)

Ταμουρτάσης-Τεμηρτέ, μπειλρεμπέης Ρωμυλίας, πασάς, βεζίρης, στρατιωτικός ηγέτης των Οθωμανών (*PLP, 27427*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 18.4.23 (113)

Παγιαζήτ, αδελφός Τζινεήτ:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 18.11.2 (121)

δ$_1$) ***ΘΗΛΕΑ ΚΑΙ ΑΡΡΕΝΑ ΜΕΛΗ ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ ΟΙΚΩΝ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ΚΑΙ ΣΟΥΛΤΑΝΩΝ-ΛΟΙΠΟΙ ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΙ ΒΑΣΙΛΕΩΝ-ΣΟΥΛΤΑΝΩΝ:***

Ελένη Παλαιολογίνα (*PLP, 21366*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 12.4.7 (26), 13.3.4 (28), 13.4.21 (28), 15.3.15 (32), 15.8.4-5,7-8 (36), 18.2.4 (48), 19.1.11 (54), 29.2.17 (100), 29.3.20 (100), 29.7.14 (102), 30.3.9-10 (104), 31.5.12 (110), 32.7.17 (116)
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 69.4.17 (79)

Άννα Παλαιολογίνα (*PLP, 21347*):

Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 8.1.27 (55), 8.2.9 (57), 10.1.10 (63), 10.2.19,23 (63), 10.3.29,30 (63), 11.4.30,31 (69), 20.3.28,29 (133), 20.3.3 (135)

Μάρα Μπράνκοβιτς (Μάρω) (*PLP, 17210*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 33.11.29,30 (287), 33.11.6,11 (289),
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 31.1.10-11 (108), 31.3.3,5 (110), 31.11.22,23 (112), 32.6.11 (116), 37.14.5-6 (148)

Τέκνα Παγιαζήτ Α΄:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 16.12.4 (101), 20.4.4,5,6,14-15,16,17,19 (135), 20.4.1,2 (137), 21.15.25 (153)

Σοφία Μομφερατική, σύζυγος Ιωάννη Η΄ Παλαιολόγου (*PLP, 26389*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 20.5.6,7,7-8,8 (137), 20.6.20,23,25,29,30 (137), 20.6.6,8,9,11,12,13 (139),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 192,16-17,19,20,20-21,22

Μαρία, αδελφή Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγου:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 11.3.24-25 (67), 12.5.30 (73),
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Β΄ 13.1.3-4 (105)

Συγγενείς Ιωάννη ΣΤ΄ Καντακουζηνού:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 9.1.3-4 (59), 9.4.7 (63), 10.1.16,17 (63)

Παιδιά Οθμάν:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 23.4.19 (173), 23.5.2-3 (175), 34.2.19 (293)

Κόρη Τουργατήρ, σύζυγος Μωάμεθ Β΄: 33.2.23 (279), 33.2.11,15,17 (281)

Ιωάννης και Θεόδωρος, υιοί, τέκνα Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγου:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 14.3.32 (83), 14.5.16,17,18,26 (85)

Ζωή Παρασπόνδυλου (*PLP, 6646*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 22.6.11-12,13,14 (76), 24.3.14 (86)

Οικείοι Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγου:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 11.4.16,17 (69)

Αδελφός Σοφίας Μομφερατικής:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 20.6.11 (139)

Αδελφός Μουσταφά και Μωάμεθ Α΄:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 24.2.11 (183)

Αδελφή Μουράτ Β΄:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 29.11.8,9 (257)

Ο γαμβρός Μουράτ Β΄, υιός Σπεντιάρ:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 34.10.17-18 (303)

Χούμα Χατούν, μητέρα Μωάμεθ Β΄:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 33.10.23 (287)

Ιζαμπέλα Γκονζάγκα, σύζυγος Μαλατέστα:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 20.6.19 (137)

Φίλοι Μουράτ Β΄:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Β΄ 7.6.1-2 (97)

Κόρη βασιλιά Ελλήνων:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 75,21

Κόρη Καντακουζηνού:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 21,11-12

$δ_2$) *ΘΗΛΕΑ ΚΑΙ ΑΡΡΕΝΑ ΜΕΛΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ ΛΟΙΠΩΝ ΒΑΣΙΛΕΩΝ-ΗΓΕΜΟΝΩΝ-ΔΕΣΠΟΤΩΝ ΚΑΙ ΛΟΙΠΟΙ ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΙ:*

Γονείς Λαζάρου Γ΄, Ειρήνη Καντακουζηνή Μπράνκοβιτς (*PLP, 5970*), τέκνα:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 30.4.32-33 (261), 42.7.26 (395),
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 31.1.11-12 (108), 31.3.4 (110), 31.7.2 (112), 31.10.20 (112), 37.14.8 (148),
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Β΄ 9.7.13 (100), Β΄ 20.5.22 (112), Β΄ 20.6.23,27,29,30 (112), Β΄ 20.7.3, (113), Β΄ 20.9.14,15, (113), Β΄ 20.10.17,20, (113), Γ΄ 2.1.12,14 (119), Γ΄ 2.2.16 (119),
Υιοί δεσπότη Γεωργίου, αδέλφια Μάρας, Στέφαν, Γκριγκόρ-Γούργουρας-ος (*PLP, 4395*), Λάζαρος Γ΄ Μπρανκοβιτς (*PLP, 14354*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 30.1.15,22 (257), 30.3.27 (259), 30.3.1 (261), 30.4.32-33 (261), 30.4.3,4 (263),
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 37.14.6,8 (148),
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Β΄ 20.5.22-23 (112), Β΄ 20.6.23,28 (112), Β΄ 20.7.4-5, (113), Β΄ 20.8.5-6,10,11, (113), Β΄ 20.10.20-21, (113),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 24,16,
Μάρα Μπράνκοβιτς, κόρη δεσπότη Γεωργίου, αδελφή Λαζάρου Γ΄, Γρηγορίου, αμήρισσα:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 30.1.15,16,22 (257), 30.3.22,27 (259), 30.4.3-7 (263), 42.7.25-27 (395), 42.10.26-27 (397),
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Β΄ 20.7.4 (113), Β΄ 20.10.21 (113), Γ΄ 2.2.16,17 (119),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 49,8, Γ΄ 148,5-6, Γ΄ 150,1, Ζ΄ 143,1-2,
Θείος Μάρας, Θωμάς Καντακουζηνός (*PLP, (10968*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 30.4.32-33 (261),
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 37,14.7 (148),
Υιός Μάρας, ανεψιός Στεφάνου, υιός Βούλκου:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 30.1.15,22 (257),
Κουνιάδα Μάρας:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 37.14.8 (148),
Συγγενείς Λαζάρου:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Β΄ 20.10.19 (113),
Ελένη Παλαιολογίνα, μεγάλη κόρη Θωμά Παλαιολόγου:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 20.12.4 (114),
Κόρη Λαζάρου Γ΄, Μαρία:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 20.12.4 (114)

Τέκνα δεσπότη Θωμά Παλαιολόγου:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 45.12.16 (425),
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 28.1.8 (98), 41.4.8,11,12 (168), 41.5.18 (168), 41.9.16,18 (170), 42.10.24,26 (174), 42.11.1 (176)
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 4.5.3 (123)
Σύζυγος δεσπότη Θωμά, Αικατερίνα Παλαιολογίνα-Κατερίνα Ασάν (*PLP, 21342*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 45.12.15 (425),

Σφραντζής, *Χρονικόν*, 20.7.26 (66), 20.10.10 (68), 40.10.4 (164), 41.5.18 (168), 41.6.21 (168), 41.10.19 (170),
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 4.5.3 (123)
Ελένη Παλαιολογίνα Μπράνκοβιτς (*PLP, 21364*), κόρη δεσπότη Θωμά:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 37.14.4 (148), 37.15.12,15 (148), 46.1.16-17 (186),
Υιός Θωμά Παλαιολόγου, Ανδρέας Παλαιολόγος (*PLP, 21426*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 42.11.5 (176),
Κουνιάδος δεσπότη Θωμά Παλαιολόγου, υιός Πρίγκιπα Ζαχαρία Ασάν Κεντυρίωνα, Ιωάννης Ασάνης (*PLP, 91373*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 37.5.19-20 (144),
Μανουήλ Παλαιολόγος, υιός Θωμά:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 43.1.15-17 (176)

Θεοδώρα Ασανίνα, σύζυγος δεσπότη Δημητρίου, κόρη Παύλου Ασάν (*PLP, 91379*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 31.7.21 (269),
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 24.9.12-13,14 (88), 40.2.9,11 (160), 40.4.16 (160), 46.9.8 (190),
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 19.3.31 (141), Γ΄ 20.7.16 (1440, Γ΄ 24.2.21 (149)
Κόρη δεσπότη Δημητρίου, Ελένη Παλαιολογίνα (*PLP, 21363*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 25.3.18 (90), 38.5.24 (150), 40.1.5,6,7 (160), 40.2.9,11 (160), 40.4.16 (160), 44.3.5-6 (182), 46.9.7 (190),
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 19.3.32 (141), Γ΄ 19.5.8-9 (142), Γ΄ 20.7.16 (144), Γ΄ 24.2.21 (149)

Σύζυγος αδελφού Δωριέα:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Β΄ 11.1.29,31 (101), Β΄ 11.2.4,6 (102), Β΄ 11.5.23 (102), Β΄ 11.6.28 (102),
Μητέρα συζύγου αδελφού Δωριέα:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Β΄ 11.6.29 (102),
Ανίψια Δωριέα:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Β΄ 11.1.30,32, (101), Β΄ 11.2.3,4,6 (102), Β΄ 11.4.13 (102), Β΄ 11.5.22-23 (102)

Υιός Τεμήρ-Σιασρούχ:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 16.4.10 (95), 16.9.1 (99), 16.10.31,32,33 (99), 17.5.1,3, (107),
Σύζυγος Τεμήρ:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 15.4.3 (89),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 154,12
Εγγονός Τεμήρ:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 17.5.4,5-6, (107)
Μητέρα Τεμήρ:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 103,13
Παιδιά Τεμήρ:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 138,15,16,17,18

Παιδιά Καρόλου, Μενώνος-Μέμνων (*PLP, 17890*), Τύρνος-Τόρνος (*PLP, 29142*), Ερκούλιος (*PLP, 91869*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 21.1.15-16 (68),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 15,8,9,14,15,17, Ε΄ 16,7,8,9
Ανιψιός Καρόλου Α΄, Κάρολος Β΄, Κάρολος Τόκκω (*PLP, 29005*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 15,11, Ε΄ 16,9,
Σύζυγος Καρόλου:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 15,7
Ανεψιός δεσπότη Καρόλου Τόκκο και κουνιάδος του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου, Λεονάρδος Β΄ Κατακουζηνάτος Τόκκω (*PLP, 29008*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 21.1.14-15 (68)
Ανιψιά, κόρη Λεονάρδου:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 18,7,7-8

Σύζυγος ηγεμόνα δε Λουή:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 61,17, Β΄ 62.9,15, Β΄ 63,4,7,14
Θυγατέρα δε Λουή:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 62,9,12,13-14, Β΄ 63,15

Αδελφή Σκαντάρη:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 45.2.19-20 (182),
ανεψιός Σκαντάρη:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 45.2.19-20 (182)
Σύζυγος Σκενδέρη:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 59,6
Παιδί Σκενδέρη:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 59,9, Β΄ 61,1-2,3

Σύζυγος Παγιαζήτ:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 138,21, Γ΄ 148,3-4,5-6, Γ΄ 150,1, Δ΄ 165,14
Παιδιά Παγιαζήτ:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 148,7-8,8,9

Κόρη βασιλιά Ιβηρίας:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 32.2.10,13 (114), 32.3.16 (114), 32.9.7-8,16 (118), 33.2.29 (118)

Κλεόπα Παλαιολογίνα-Κλεώπη Μαλατέστα, σύζυγος Θεοδώρου Β΄ Παλαιολόγου (*PLP, 21385*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 21.12.11 (72),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 193,19-20,22,
Ελένη Παλαιολογίνα ντε Λουζινιάν, κόρη Θεόδωρου Β΄ Παλαιολόγου (*PLP, 21367*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 33.2.27 (118), 33.8.15 (122)

Κόρη Νέριου Α΄ Αντσαγιόλι, Βαρθολομαία:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Δ΄ 194,5-9,
Κόρη ηγεμόνα Αθήνας-Κορίνθου:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 201,8,9
Οικείοι Αντωνίου Α΄ Αντσαγιόλι:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 93,19

Σύζυγος Δωριέα:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Β΄ 11.3.7,9,10 (102), Β΄ 11.4.13 (102), Β΄ 11.6.30 (102)

Κόρες, σύζυγος Σουσμάνου:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 33,12, Α΄ 34,16,17, Α΄ 49,7

Σύζυγος Δομίνικου Γατελούζου:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 44.4.19 (417)
Πεθερά Δομίνικου Γατελιούζου:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 44.4.18,19 (417), 44.7.6 (419)

Δαβίδ Κομνηνός σύζυγος, τέκνα του:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 45.19.29 (429), 45.19.2-3 (431)
Θείοι, ανεψιοί Δαβίδ Κομνηνού:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 45.19.6 (431)

Αδελφή ηγεμόνα Τριβαλλών:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 20,3,3-4,

Κόρη ηγεμόνα Τριβαλλών:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 20,14

Σύζυγος Τουργατήρ:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 33.2.15-16,17 (281),
Συγγενείς Τουργατήρ:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 33.2.15 (281)

Χήρα Αλεξίου Κομνηνού, αδελφή ηγεμόνα Λέσβου:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ι΄ 274,16,17,20,21
Κόρη Αλεξίου Κομνηνού:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 22.9.31 (163)

Κόρη ηγεμόνος Σινώπης, Σπεντιάρ:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 30.3.28-29 (259), 33.10.22 (287)

Σύζυγος, παιδιά Μύρτζα:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 73,10,19, Δ΄ 160,17

Οικείοι ηγεμόνα Ιλλυριών:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 16.1.3, 203, Ε΄ 17.2.12,14, σ 204

Υιός Ισμαήλ:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 45.17.9 (429)

Κόρη Τζοκίη:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 157,5

Κόρη ηγεμόνα Λιγύρων:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 66,1

Σύζυγος Κεντηρίωνα:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 20,3-4

Ανεψιός Μιχαήλ, Αλέξανδρος:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 20,5,6

Παιδί Σουλειμάν:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 29,20,23

Κόρη ηγεμόνα Λέσβου:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 80,8,9,10

Τέκνα Ευδοκίας Κομνηνής και Οθωμανού Ταχαντίν:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 31.6.21 (110)

δ_3) *ΘΗΛΕΑ ΚΑΙ ΑΡΡΕΝΑ ΜΕΛΗ* ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ *ΑΞΙΩΜΑΤΟΥΧΩΝ-ΑΡΧΟΝΤΩΝ-ΕΠΙΦΑΝΩΝ ΚΑΙ ΛΟΙΠΟΙ ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΙ:

Ξαδέλφια Σφραντζή:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 15.5.3,4 (34), 18.4.24 (48),
θείοι Σφραντζή:

Σφραντζής, *Χρονικόν*, 15.5.2 (34), 15.7.18 (34), 18.4.21,22-23,23,24,25,25-26 (48),
αδέλφια Σφραντζή: Σφραντζής, *Χρονικόν*, 5.1.5-6,8 (12), 17.9.11,12,13 (46),
παππούς-γιαγιά: Σφραντζής, *Χρονικόν*, 5.1.17,18,18-19,19 (12), 18.4.20-21,21,25 (48), 40.13.23 (164),
γονείς Σφραντζή: Σφραντζής, *Χρονικόν*, 5.1.13,10,19 (12), 15.5.2 (34), 18.4.21,25 (48), 18.7.7 (52), 18.8.17 (52), 26.5.12 (94), 40.13.22-23 (164),
τέκνα Σφραντζή: Σφραντζής, *Χρονικόν*, 24.2.6 (86), 24.5.2 (88), 24.8.10 (88), 25.5.2 (92), 26.10,27 (94), 28.6.2 (100), 32.3.14,15 (114), 33.6.3 (122), 34.7.13,17,18,19 (126), 35.11.18 (134), 35.12.1,2,4 (136), 37.9.7-8 (146), 41.6.23 (168), 34.7.18,19 (126),
σύζυγος Σφραντζή: Σφραντζής, *Χρονικόν*, 24.1.4 (86), 35.11.18 (134), 37.6.27-28,30 (144), 37.36,7 (144), 37.6.28 (144), 37.6.31 (144), 35.12.3-4 (136), 45.3.26 (182), 33.3.3,7,8, (120), 33.9.25 (122),
ανιψιά Σφραντζή: Σφραντζής, *Χρονικόν*, 5.1.6,7 (12),
φίλοι Σφραντζή: Δωρόθεος: Σφραντζής, *Χρονικόν*, 42.12.7-8 (176),
συγγενείς φίλοι Σφραντζή: Σφραντζής, *Χρονικόν*, 34.7.10,18,19 (126),
Γαμπρός: Γρηγόριος Παλαιολόγος Μαμωνάς (*PLP, 16578*): Σφραντζής, *Χρονικόν*, 5.1.3-4,7,8 (12)

Μητέρα, σύζυγος, τέκνα Τζινεήτ, πρόγονοι:
21.4.28 (143), 21.6.1 (1470, 26.2.2 (217), 26.4.11 (223)
Υιός Τζινεήτ, Κούρτης (*PLP, 13592*): 26.3.23 (219), 28.9.28 (237), 28.12.21,22,27,28 (239), 28.12.2,4 (241), 28.13.20 (241), 28.14.21 (245) (Κούρτης και Χαμζάς)
Κόρη Τζινεήτ: 18.8.16, (117),
Συγγενείς, φίλοι Τζινεήτ: 18.8.23, (117), 18.11.22-23 (119)
Πατέρας Τζινεήτ, Κελπάξησις (*PLP, 116222*): 26.2.1 (217), 26.3.14 (219)

Σύζυγος Λουκά Νοταρά:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 40.4.18 (379), 42.4.3,4 (395),
Υιοί Λουκά Νοταρά:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 19.9.13 (129), 40.4.18 (379), 40.6.29 (381),
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 33.5.24-25, (120), 34.8.4-5 (128), 34.9.7 (128),
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 73.10.4 (84) Α΄ 73.11.8,9,10,12 (84)

Κόρη Φραντζέσκου Φούσκαρη:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 36.3.25-26 (136), 36.4.3 (138),
Γαμπρός-υιοί Φούσκαρη: Σφραντζής, *Χρονικόν*, 36.4.4,5 (138)

Σύζυγος πρωτοστράτορα Μανουήλ Καντακουζηνού, Καντακουζηνή (*PLP, (10930*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 31.10.19 (112), 32.6.12 (116), 32.8.4, (118)

Υιοί Χαλήλ:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 76.1.13,14 (87)
Πρόγονοι Χαλίλ:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 76.1.10 (87)

Πατέρας Μαχμούτ:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 77.2.8,10 (88),
Παππούς Μαχμούτ:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 77.2.10-11 (88)

Γαμπρός, κόρη Γεωργίου Ραούλ:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 40.13.24 (162)

Σύζυγος, τέκνα Γεωργίου Παλαιολόγου:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 40.8.20 (162)

Υιοί Κορακοντύλου:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 40.9.25 (162)

Νικόλαος Νοταράς (*PLP, 20733*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 19.9.8,11 (129)

Υιός Νικολό ντε Κανάλ:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 46.8.2 (190)

Κόρη Γουδέλη:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 33.6.3 (122)

Σύζυγος, τέκνα χαλίλ:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 35.5.24 (311)

Γυναίκα Μαλατέστα:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 193,19-20,22

Κόρη Έλληνα, συγγενείς:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Η΄ 166,20

Γαμπρός Θεοδοσίου Κυπρίου, υιός Μιχαήλ:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 36.11.1 (142)

Πατέρας Καντακουζηνού:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 34.4.25 (124)

Ανιψιά Ματθαίου Ασάν:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 39.1.10 (152)

Μητέρα μπεϊλρεμπέη:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 40.8.11 (162)

Δεύτερη εξαδέλφη Μαχμούτ και σύζυγος του Μανουήλ Μπόχαλη:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 40.7.2-3 (162)

Κόρη κάποιου ισχυρού:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Β΄ 16.5.32 (107)

Οικείοι Ρωμαίων:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 56.4.4 (68)

Κόρη Ζαγάνου:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 77.1.3,4 (88)

Αδελφή Θωμαϊδας:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 18.1.24 (46)

Μητριά Μάρκου Κορίνθου:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 26.5.11 (94)

Ευγενία Γατελιούζη:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 24.3.11 (86)

Υιοί του Αβρανέζη:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 29.4.11-12 (247)

Κόρη μέτοικου:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Η΄ 166,17-22

ε) *ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΠΡΟΣΩΠΑ:*

Μοναχοί, ιερείς, ηγούμενοι, επίσκοποι, αρχιμανδρίτες, μοναχοί, μοναχές, αρχιερείς, διάκονοι, ενωτικοί, ανθενωτικοί, πιστοί, πνευματικοί, απόστολοι, πατέρες της Εκκλησίας:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 8.4.20-21,21 (57), 21.2.7,10-11,11 (151), 21.15.26 (153), 24.11.2 (197), 31.1.17,21,23,28 (265), 31.3.20 (267), 31.4.11 (269), 31.9.30 (269), 31.9.9-10 (271), 36.2.22,23,24,24-25,25-26,26 (315), 36.4.12-13,13,14,18,22 (317), 36.6.11-12,12,14,21-22,22,23,24,26,28 (319), 37.5.10,11,12,12-13,15,16,17-18 (323), 37.6.28,29,30,32 (323), 37.6.1,2,3,4,4-5,5-6,9,15-16 (325), 37.9.15 (327), 37.10.6 (329), 38.13.15-16 (343), 40.1.18,19-20 (375), 40.4.4,5 (379), 41.2.23 (385), 41.3.4-5 (387), 41.4.17 (387), 42.1.31,32 (389), 42.7.24 (395), 42.13.17 (399), 42.14.18 (401),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 29,21-22, Β΄ 65,10,14,15,17, Β΄ 66,2, Β΄ 91,7,12,13,15, Δ΄ 194,2, Ε΄ 6,14,15, Ε΄ 17,20, ΣΤ΄ 9,1,2,4,5, ΣΤ΄ 69,20,21,22,23, ΣΤ΄ 75,10, ΣΤ΄ 76,2,3, ΣΤ΄ 78,11-12-13,15-16,14,18,19,21,23, ΣΤ΄ 191,6,7,8,9,10, Ζ΄ 121,18, Η΄ 158,22, Η΄ 159,1, Η΄ 169,6,8,11, Η΄ 180,20-21, Η΄ 187,14-15,15,23, Η΄ 190,4,8,10,11,18,19,20, Η΄ 191,1,2, Η΄ 193,2,18, Η΄ 192,7,8,9,10
Η΄ 190,4,8,10,11

Γεώργιος Κουρτέσης Σχολάριος-Γεννάδιος, πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (*PLP, 27304*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 31.3.21-22 (267), 36.3.29 (315), 36.4.13 (317), 37.5.22-23 (323), 37.10.5 (329),
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Β΄ 2.1.30-31 (90), Β΄ 2.1.2,3 (91), Β΄ 2.2.6,7-8,9,10,12,14 (91), Β΄ 2.3.17,18,20,21 (91),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, ΣΤ΄ 69,22

Αρχιερέας Ρώμης:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 4,6, Α΄ 5,8,18, Α΄ 6,2, Α΄6,4, Α΄ 4,17, Β΄ 65,10-11, Β΄ 68,12,13,14,15, Β΄ 68,19-69,1, Β΄ 69,1,14-15,15,17,18, Β΄ 70,3,4-5, Γ΄ 112,9, Γ΄ 122,8-9, Γ΄ 132,22, Δ΄ 177,2,4,5, Δ΄ 192,18, Δ΄ 194,12-13, Ε΄ 18,15,16,18-19,19,20,21-22,22, Ε΄ 19,2,5, ΣΤ΄ 63,4, ΣΤ΄ 66,4, ΣΤ΄ 67,18, ΣΤ΄ 68,1-2, ΣΤ΄ 77,1, ΣΤ΄ 95,10,12,19,21, ΣΤ΄ 97,4,7,8,11

Πάπας Νικόλαος Ε΄ (*PLP, 20514*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 36.1.5,6,7 (315), 36.5.30 (317), 36.5.6 (319), 38.13.5 (343), 43.2.15-16 (403), 45.8.11,14 (423),
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 39.1.27 (52), Α΄ 70.1.19 (79)

Θωμαϊδα, μοναχή (*PLP, 7760*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 18.1.23 (46), 18.2.1,8 (48), 18.3.9,12 (48), 18.4.18-19,22,26,27 (48), 18.5.1,5 (50), 18.6.12,14,20-21,21 (50), 18.7.1,4,5,9 (52), 18.8.23,26 (52)

Ισίδωρος, καρδινάλιος (*PLP, 8300*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 31.3.19 (267), 36.1.8,10,14 (315), 36.5.24 (317), 36.5.2-3 (319),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, ΣΤ΄ 68,11,12, ΣΤ΄ 69,1,3,5, Η΄ 163,5,7,8,9

Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, μητροπολίτης Εφέσου, Ιωσήφ Β΄ (*PLP, 9073*):
20.7.18 (139), 20.8.29 (139), 31.1.17,21,28 (265), 31.5.15 (269),
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 4.3.11-12 (10), 23.1.2 (80), 24.4.17,19 (86)

Πάπας Ευγένιος Δ΄ (*PLP, 6200*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 31.1.19,24 (265),
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 22.12.26 (78),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, ΣΤ΄ 62,10,16, ΣΤ΄ 63,6, ΣΤ΄ 69,5-6,25, ΣΤ΄ 75,14,17

Πάπας:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 13.7.16 (79), 21.5.7-8 (145), 31.6.17,18 (269), 36.1.6 (315), 43.2.15 (403)

Μάρκος Ευγενικός, μητροπολίτης Εφέσου (*PLP, 6193*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 31.3.14-15,17 (267), 31.4.26 (267), 31.4.4 (269),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, ΣΤ΄ 69,20-21

Περκλητζία Μουσταφά, αββάς (*PLP, 22474*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 21.11.31 (149), 21.11.13,10,16 (151), 21.12.25,26 (151), 21.14.12,13,14,16,17,18 (153)

Πατριάρχης Γρηγόριος Γ΄ Μάμμας (*PLP, 4591*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 36.1.5 (315), 36.5.30 (317),
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 26.9.24 (94), 31.12.29 (112)

Πατριάρχης Βησσαρίων (*PLP, 2707*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 31.3.19 (267),
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 42.11.2-3 (176), 46.11.14-15,16,17 (190),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, ΣΤ΄ 68,10,13

Πάπας Κάλλιστος Γ΄ (*PLP, 10477*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 45.8.9 (423),
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Β΄ 23.1.3, (115), Γ΄ 10.2.29 (129)

Ιερέας Αντώνιος Ροδαίος (*PLP, (1114*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 34.8.25-26 (126), 34.8.3 (128)

Ιωακείμ:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, ΣΤ΄ 78,18,19,23, ΣΤ΄ 79,1

Νικόλαος Καβάσιλας Χαμαετός, συγγραφέας (*PLP, 30539*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 18.1.26 (46), 18.2.2 (48)

Ιωσήφ Βρυέννιος, συγγραφέας, διδάσλαλος, ιεροκήρυκας (*PLP, 3257*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 5.1.20-21 (12), 15.2.12-13 (32)

Αδελφή Καβασιλαίων:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 18.1.25, 26 (46), 18.2.1 (48)

Μητέρα Νικολάου Καβάσιλα, μοναχή:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 18.2.7 (48), 18.3.11 (48)

Σύζυγος Κυπριανού, μοναχή, Κυπριανή (*PLP, 13906*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 18.3.10,14-15 (48), 18.4.19,27 (48)

Ιουλιανός Κεσαρίνος, καρδινάλιος (*PLP, 11665*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 31.3.15-16 (267),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, ΣΤ΄ 97,4-5

Ιερέας Στράτη(ή) (*PLP, 26911*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 62,15,16,17

Αρχιερέας Σαλόνων:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 62,10,11,12-13,14,19

Αρχιερέας Φώκεας:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 61,13

Φελίκιος Ε΄, Επίσκοπος Γενεύης (*PLP, 29680*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, ΣΤ΄ 62,17

Αρχιερέας Βενετών:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, ΣΤ΄ 76,1-2

Σπάρτης αρχιερέας:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 91,10,14

Ιάκωβος:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 37.6.26,27,27-37.6.28 (323)

Νεόφυτος:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 37.6.5,6,21-22,22 (325)

Πατριάρχης Ευθύμιος Β΄ (*PLP, 6268*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 4.310-11 (10)

Πατριάρχης Μητροφάνης Β΄ (*PLP, 18069*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 24.6.3-4 (88)

Πάπας Μαρτίνος Ε΄ (*PLP, 17194*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 21.5.7 (70)

Πάπας Τζουλιάνο Κεζαρίνι (Κεσαρίνος Ιουλιανός) (*PLP, 11665*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 26.4.2 (94)

Καρδινάλιος Ρωσίας, Ισίδωρος: (*PLP, 8300*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 36.5.12,13,14 (138)

Διονύσιος, μητροπολίτης Σάρδεων:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 24.4.17-18 (86)

Βαρλαάμ Καλαβρός (*PLP, 2284*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 45.4.7 (186)

Γρηγόριος Ακίνδυνος (*PLP*, 495):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 45.4.7 (186)

Ιερομόναχος Ιερόθεος (*PLP, 8124*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 47.4.19-20 (192)

Δωρόθεος, πνευματικός στην Κέρκυρα (*PLP, 5942*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 41.7.3-4,4 (170)

Μ. Βασίλειος:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 45.4.4 (186)

Αντώνιος Ηρακλείας:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 31.9.4-5 (271)

Μακεδόνιος:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 45.4.7 (184)

Νεστόριος:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 45.4.12-13 (184)

Διόσκορος, Ευτυχής:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 45.4.18 (184)

Ωριγένης:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 45.4.22 (184)

Ονώριος-Πύρρος:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 45.4.25 (184)

Επίσκοπος Λακεδαιμονίας:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 39.14.10 (158)

Ιερέας της ντε Λουή:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 63,4

Αρχιερέας Ρόδου:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 34,9

Βαλσαμών Μιχαήλ, μέγας χαρτοφύλαξ (*PLP, 2119*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 31.3.20 (267)

Ιωάννης Αργυρόπουλος (*PLP, 1267*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 31.3.22 (267)

Κύριλλος, Αμβρόσιος:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 31.4.9 (269)

Γρηγόριος Ναζιανζηνός:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 31.4.9-10 (269)

Γρηγόριος Θεολόγος:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 31.4.10 (269)

Ιερώνυμος:

Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 31.4.10 (269)

Αυγουστίνος:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 31.4.10 (269)

Μ. Βασίλειος:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 31.4.10 (269)

Ιωάννης Χρυσόστομος:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 31.4.10-11 (269)

Πατριάρχης Ακουιλίας:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 45.8.8 (423)

Αντιπρόσωποι Πάπα:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 36.1.6 (315)

Εκκλησιαστικοί άρχοντες:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 21.11.6 (151), 36.2.21 (315)

Αρχιεπίσκοπος Φιλαδελφείας:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 22.7.14-15 (161)

Κρητικός αναχωρητής:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 21.11.9,15 (151), 21.14.20 (153)

Οπαδοί Περκλητζία Μουσταφά:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 21.12.25 (151), 21.14.16,17,20 (153)

στ) *ΣΤΡΑΤΙΩΤΕΣ:*

Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 7.1.22 (51), 7.2.6,7,10-11,14 (53), 7.3.1,9 (55), 8.1.32,33 (55), 8.3.12,13,15,16 (57), 8.4.18,24 (57), 9.1.26-27,28,29,30,31-32,32 (59), 9.2.4,5 (61), 9.3.10,11 (61), 10.1.11 (63), 10.2.24,26 (63), 10.4.14,15 (65), 10.5.19,21 (65), 11.1.6,7 (67), 11.4.3,5,6,9,12,13,13-14,20,28 (69), 13.1.10,13 (75), 13.2.17-18 (75), 13.4.4 (77), 13.7.9 (79), 13.8.12,14,15,16,17,18,19,20,21,22,28,28-29 (79), 13.8.3,4,6,6-7,7,8,9 (81), 13.9.11 (81), 14.1.31 (81), 14.2.15 (83), 14.3.25 (83), 15.3.19 (87), 15.4.5 (89), 15.5.7 (89), 15.6.22 (91), 16.1.32 (91), 16.2.1,2,3,7,10,10-11,18,20 (93), 16.4.8,13 (95), 16.5.29,30 (95), 16.5.4-5,5,6,7,8,9 (97), 16.6.11,12,13,14,15,16,17,18,22,23,24,25 (97), 16.7.28,31 (95), 16.7.1 (99), 16.8.9,10,12,14 (99), 16.9.21 (99), 16.10.29,30,34 (99), 16.10.14,15, (101), 16.11.17,19-20, (101), 16.12.31, (101), 16.12.3,4,10, (103), 17.2.29,30,31, (103), 17.2.5-6,6,7,9, (105), 17.3.12,18, (105), 17.4.2,4,6,7,8,9,1-11,19, (107), 17.4.10-11,13, (107), 17.5.8, (107), 18.3.13, (113), 18.6.22,23,28, (115), 18.7.33, (115), 18.7.3,6-7, (117), 18.8.12,14, (117), 18.9.2,32 (119), 18.10.13,18,19,20,21 (119), 18.11.5,13,25,26 (121), 19.2.23 (123), 19.4.6,7 (125), 19.6.18 (125), 19.8.13,16,17 (127), 19.9.22,28,29,30,31,32 (127), 19.9.2,3,5,7 (129), 19.10.28 (129), 19.11.4 (131), 19.12.17 (131), 19.13.25 (131),19.14.3 (133), 21.2.20 (141), 21.5.21 (145), 21.7.12 (147), 21.8.17,19,24,25,28 (147), 21.8.7 (149), 21.9.17 (149), 21.13.1-2 (153), 21.14.5-6 (153), 22.1.1,9,10,11-12,12 (155), 22.2.14 (155), 22.3.3,5,6-7,10,12,14 (157), 22.5.19,28 (159), 22.6.5 (161), 22.7.11 (161), 22.8.14 (163), 22.10.4 (167), 23.2.21 (171), 24,2.23,25-26,27 (181), 24.2.2,6,8,9,10,15,18,23,27,28,30 (183), 24.4.4,20-21 (187), 24.5.3,4,6-7,26 (189), 24.6.28,30 (191), 24.7.26 (193), 24.10.10 (195), 24.11.12-13,15 (195), 25.3.23 (203), 25.5.26 (205), 25.5.1-2 (207), 25.6.21,22,23 (207), 25.8.18 (211), 25.9.21,27 (211), 25.9.3,5,5-6,8 (213), 25.10.23,27,28 (213), 25.10.3,6-7 (215), 26.1.11,12-13 (215), 26.3.25 (219), 26.4.17,30-31,32 (221), 26.4.6 (223), 27.1.18,19,24,30 (223), 27.2.14,16,17 (225), 27.4.1,4,7,8-9,10,11 (227), 27.5.13,14,14-15,18 (227), 27.6.21,22,24,25,29 (227),

27.7.1 (229), 28.1.12 (229), 28.2.15 (231), 28.4.12 (233), 28.6.28 (235), 28.6.5 (237), 28.8.12 (237), 28.11.9 (239), 28.12.14,18,22,26,27 (239), 28.12.3,5,6,7-8,10,14 (241), 28.14.14,21,22,23,24,26 (243), 28.14.1.3,4.5,7 (245), 29.2.28-29 (245), 29.4.13,27 (247), 29.5.17,30,31 (249), 29.5.24,5,7,8 (251), 29.9.19 (255), 30.2.3,6,7,9,12,14,18 (259), 30.4.11 (261), 30.4.2 (263), 30.6.17 (263), 32.1.25,29,29-30 (271), 32.1.4,5,6,7,8,11 (273), 32.2.26,27 (273), 32.2.4,10 (275), 32.4.23,25,29 (275), 32.4.2,6,13 (277), 32.6.25,26,27,28,30,30-31,31 (277), 32.7.4 (279), 33.3.30,31 (281), 34.1.22 (293), 34.7.6 (301), 34.10.6,11,19 (305), 34.11.17 (305), 35.2,20,22,23,24-25,26 (309), 37.4,2,3,4,6,7 (323), 37.8.29 (325), 37.10.10-11 (329), 38.1.26 (329), 38.2.3,5-6,12 (331), 38.3.14-15,15,16,16,17,18,19,24,25 (331), 38.4.2,3 (333), 38.5.38.7.18,20,22 (335), 38.7.25,27 (335), 38.7.2,10,12,14 (337), 38.8.2 (339), 38.7.8 (335), 38.7.21 (339), 38.8.3,6,7-8 (339), 38.15.3,28,29 (343), 38.16.5,5-6,6 (345), 38.17.7,8,8-9 (345), 38.18.16 (345), 38.19.11,12,13,14,14-15,15,17,19,20,21,22,23-23-24,24 (347), 38.20.10-11 (349), 38.21.22 (349), 39.13.5 (361), 40.1.11,12 (375), 40.2.23 (375), 40.3.12,13 (377), 40.4.3 (379), 40.4.21,26 (379), 40.5.12,13,15 (381), 42.1.4 (393), 42.2.17-18,19 (393), 42.8.14 (397), 42.9.21 (397), 42.10,24,25 (397), 43.1.24 (401), 43.4.28 (403), 43.5.2 (405), 43.6.15,18,25 (405), 43.7.5,9,10 (407), 43.8.23-24 (407), 43.10.12 (409), 43.11.24 (409), 43.13.12 (411), 44.3.8 (415), 45.1.22 (419), 45.3.4,13 (421), 45.12.3,6 (427), 45.14.12 (427), 45.17.8,11 (429), 45.19.29, 429-45.19.1 (431), 45.21.23 (431), 45.22.8,18 (433), 45.23.23,24-25,25 (433), 45.23.6,14 (435),

Σφραντζής, *Χρονικόν*, 7.2.4-5 (16), 17.7.7 (44), 17.8.23,26 (44), 19.9.2 (62), 21.1.13 (68), 22.1.4 (74), 22.4.4-5,5 (76), 22.10.10 (78), 23.9.13 (84), 25.3.16 (90), 25.4.23,24 (90), 30.1.24 (102), 35.2.16 (130), 35.4.23 (130), 35.6.8,9-10 (132), 37.2.2 (144), 37.7.3 (146), 37.14.1 (148), 38.1.18 (148), 39.12.23 (156), 40.8.18 (162), 42.4.13 (172), 43.5.7 (178), 43.6.17 (178), 43.7.24 (178), 43.8.1 (180), 44.2.15 (180), 46.5.3 (188), 46.6.7,8,9,11 (188), 47.1.5 (192), 47.5.22-23,23 (192), 48.4.1 (196),

Κριτόβουλος *Ἱστορίαι*, Α΄ 9.2.6 (19), Α΄ 10.1.12,13-14 (21), Α΄ 25.3.8,10 (41), Α΄ 25.4.17,19,20-21 (41), Α΄ 25.5.22,23,24,25 (41), Α΄ 27.1.7 (41), Α΄ 27.2.11,17,18 (41), Α΄ 27.5.31, 32,33 (41), Α΄ 28.1.1,2 (43), Α΄ 28.3.13 (43), Α΄ 31.2.1 (47), Α΄ 31.3.4 (47), Α΄ 32.1.9-10,13,14,15 (47), Α΄ 32.2.20 (47), Α΄ 33.1.2-3 (48), Α΄ 33.3.16,16-17 (48), Α΄ 33.4.17,18,19,20 (48), Α΄ 34.4.15-16 (49), Α΄ 35.1.21-22 (49), Α΄ 35.2.23,27,27-28 (49), Α΄ 35.3.3,4,4-5,5,7,8 (50), Α΄ 36.2.15,16,18 (50), Α΄ 37.2.30 (50), Α΄ 37.3.34-35 (50), Α΄ 37.3.,5-6,6,7,8,9,10-11,11 (51), Α΄ 37.4.12,16,17 (51), Α΄ 37.5.20,21,23,24 (51), Α΄ 38.2.32 (51), Α΄ 38.4.16-17,17 (52), Α΄ 39.1.30 (52), Α΄ 39.2.3,3-4,4,4-5,9,10-11,12 (53), Α΄ 40.1.17 (53), Α΄ 40.2.23-24,24 (53), Α΄ 40.3.29,31,32,33 (53), Α΄ 40.3.1,2,3,4 (54), Α΄ 40.4.,6,7,10,11 (54), Α΄ 40.5,12,13,14,16,17 (54), Α΄ 40.6,20,21,22,23,24 (54), Α΄ 41.1.2,4 (55), Α΄ 41.2.8,9,10,11 (55), Α΄ 41.4.20 (55), Α΄ 42.4.12,13 (56), Α΄ 42.5.14,16.18,20-21, 19 (56), Α΄ 42.6.27 (56), Α΄ 42.8.34 (56), Α΄ 43.2.8,9,11,12,13 (57), Α΄ 43.3.15 (57), Α΄ 44.1.23 (57), Α΄ 44.2.27,32,33 (57), Α΄ 47.1.14 (59), Α΄ 49.4.17 (62), Α΄ 49.5.24 (62), Α΄ 49.6.33 (62), Α΄ 49.7.34 (62), Α΄ 51.1.11,12,14,16 (64), Α΄ 51.3.21,23 (64), Α΄ 51.4.27,28 (64), Α΄ 51.5.4 (65), Α΄ 52.1.13 (65), 52.2.14,15,17,18,19,20,20-21,24 (65), 52.2.23 (65), 52.2.14 (65), 52.3.27 (65), 52.4.1 (66), 52.4.30 (65), Α΄ 52.4.1 (66), Α΄ 53.5.26, 29,30,31,35 (66), Α΄ 54.2.21,21-22,22,23,25 (66), Α΄ 55.1.2 (67), 55.1.1,2,3 (67), Α΄ 55.2.8,9,10,12,13,14 (67), Α΄ 55.3.16,17 (67), Α΄ 55.4.18,19,20,21 (67), Α΄ 56.1.25,26,28 (67), Α΄ 56.2.32,33,34 (67), Α΄ 56.4.36 (67), Α΄ 57.2.20-21,21,22,24,26,27 (68), Α΄ 57.3.28,29,34-35 (68), Α΄ 58.1.36 (68), 58.1.1 (69), Α΄ 58.2.2,7,7-8,8,10,11 (69), Α΄ 58.3.12-13,18, 21,22,23,25 (69), Α΄ 59.27,28,30,31,32 (69), Α΄ 60.1.3,4,5,6,7,8,9,11 (70), Α΄ 60.2.13,15-16,16-17,19 (70), Α΄ 60.3.23,24,26 (70), Α΄ 61.1.27,28,29 (70), Α΄ 61.2.4,6,7,7-8 (71), Α΄ 61.3.11-12,14 (71), Α΄ 61.4.18,19,20 (71), Α΄ 61.5.13 (72), Α΄ 62.2.1,2 (73), Α΄ 63.1.14-15 (73), Α΄ 63.2.18,18-19,19-20,20,21-22,22,23,24,24-25 (73), Α΄ 64.1.28,32-33,34 (73), Α΄ 64.2.1-2 (74), Α΄ 65.6 (74), Α΄ 65.8 (74), Α΄ 65.10 (74), Α΄ 65.13,13-14,15,16 (74), Α΄ 66.1.18,20,24 (74), Α΄ 67.1.7 (75), Α΄ 67.2.9,13 (75), Α΄ 67.4.23,26,26-27 (75), Α΄ 72.2.24 (81), 72.2.2 (82), Α΄ 73.1.17 (81), Α΄ 73.3.27,28,29,30,32 (81), Α΄ 75.2.9 (86), Α΄ 75.3.16 (86), Α΄ 75.5.3 (87), Β΄ 3.4.8 (92), Β΄ 3.5.17 (92), Β΄ 5.2.24 (93), Β΄ 5.4.6,8 (94), Β΄ 6.1.15 (94), Β΄ 8.2.23 (97), Β΄ 8.3.27,28 (97), Β΄ 8.3.4 (98), Β΄ 8.6.21 (98), Β΄ 9.2.2 (99), Β΄ 9.4.22 (99), Β΄ 9.6.7 (100), Β΄ 9.8.16,18 (100), Β΄ 11.6.34 (102), Β΄ 11.6.1, (103), Β΄ 14.1.23, (105), Β΄ 14.2.26-27, (105), Β΄ 14.2.2,3,5 (106), Β΄ 15.1.13 (106), Β΄ 17.1.3 (108), Β΄ 17.2.22-23 (108), Β΄ 18.2.7,8, (109), Β΄ 18.3.9, (109), Β΄ 18.4.18,21,23,23-24, (109), Β΄ 18.5.26, (109), Β΄ 18.6.30,32,34, (109), Β΄ 18.7.3,4,5,6,7,8,10, 110, Β΄ 19.1.13,14, 110, Β΄ 19.2.16-17,18,20, 110, Β΄ 19.3.24,26-27,27, 110, Β΄ 19.3.1,2, (111), Β΄ 19.4.5,7,8,11,13, (111), Β΄ 19.5.16, (111), Β΄ 19.6.18,19, (111), Β΄ 19.7.26,27,29, (111), Β΄ 21.1.6-7 (114), Β΄ 21.4.17 (114), Β΄ 23.3.21,23-24,26-27,27 (114), Β΄ 23.1.4,7, (115), Β΄ 23.2.15-16,16-17,17 (115), Β΄ 23.3.1 (116), Β΄ 23.5.5,6,6-7 (116), Β΄ 23.6.12-13,13,14 (116), Γ΄ 1.2.10,11, (118), Γ΄ 1.5.7-8 (119), Γ΄ 3.1.22,24 (119), Γ΄ 3.2.4, (120), Γ΄ 3.4.12, (120), Γ΄ 3.12.22 (121), Γ΄ 3.14.4 (122), Γ΄ 4.1.11 (122), Γ΄

4.4.25 (122), Γ′ 5.1.8 (123), Γ′ 5.3.22,23 (123), Γ′ 5.4.26 (123), Γ′ 5.5.30 (123), Γ′ 5.7.10,11 (124), Γ′ 6.1.15,19 (124), Γ′ 6.4.32 (124), Γ′ 6.4.1 (125), Γ′ 6.5.5,7-8 (125), Γ′ 6.6.13,14,15 (125), Γ′ 6.7.18, 21,22,23 (125), Γ′ 6.8.26,28 (125), Γ′ 7.2.6 (126), Γ′ 7.5.20,22,26-27,27 (126), Γ′ 7.6.29 (126), Γ′ 9.1.26,27-28, 28 (127), Γ′ 9.3.8 (128), Γ′ 10.1.22,23 (129), Γ′ 10.3.4,8,14 (130), Γ′ 10.4.17,18 (130), Γ′ 10.5.24 (130), Γ′ 10.6.25 (130), Γ′ 13.8.12 (133), Γ′ 14.4.24 (134), Γ′ 14.8.23 (135), Γ′ 15.1.33,34-35 (135), Γ′ 15.1.1 (136), Γ′ 16.3.17 (137), Γ′ 16.5.21,22,25,26 (137), Γ′ 16.6.35 (137), Γ′ 16.7.14 (138), Γ′ 16.8.17 (138), Γ′ 17.1.27,28,29 (138), Γ′ 17.1.1 (139), Γ′ 19.6.12-13,13 (142), Γ′ 20.2.25 (142), Γ′ 20.4.2-3 (143), Γ′ 20.5.14 (143), Γ′ 21.1.23,24 (144), Γ′ 21.2.4,5,7,7-8,11 (145), Γ′ 21.3.15,16,17 (145), Γ′ 21.4.18,21-22,22,23,24 (145), Γ′ 21.5.28-29,30,31,33 (145), Γ′ 21.6.1,2 (146), Γ′ 22.2.19,21 (146), Γ′ 22.4.8,9-10 (147), Γ′ 22.6.1-2 (148), Γ′ 23.1.8 (148), Γ′ 24.2.20 (149), Γ′ 24.3.25 (149), Γ′ 24.4.28 (149), Δ′ 1.1.2,4 (152), Ε′ 1.1.4,4-5 (182), Ε′ 1.2.15,16,19,20 (182), Ε′ 1.3.24,25,26,27-28,28 (182), Ε′ 1.4.2,5 (183), Ε′ 2.1.7 (183), Ε′ 2.2.17 (183), Ε′ 2.3.25,25-26 (183), Ε′ 2.4.2,3,4 (184), Ε′ 3.3.28,30,31 (184), Ε′ 4.1.10 (185), Ε′ 4.3.15,21,22 (185), Ε′ 5.1.27-28 (185), Ε′ 5.2.2 (186), Ε′ 5.3.13 (186), Ε′ 5.4.18,20-21,22 (186), Ε′ 5.7.14 (187), Ε′ 5.8.15,19,20,21,23-24,24,25 (187), Ε′ 5.9.2,3 (188), Ε′ 5.10.7,8,9,10,12 (188), Ε′ 5.11.14,17 (188), Ε′ 5.12.19,21 (188), Ε′ 6.1.25,27,30 (188), Ε′ 6.2.2,3 (189), Ε′ 6.3.6,7,9 (189), Ε′ 6.5.28 (189), Ε′ 6.7.36 (189), Ε′ 6.7.2,3,4 (190), Ε′ 6.8.7,9 (190), Ε′ 6.9.13,14 (190), Ε′ 7.1.19 (190), Ε′7.2.25,26 (190), Ε′ 7.3.27,29 (190), Ε′ 7.5.4 (191), Ε′ 7.7.12,15,16,17,18 (191), Ε′ 7.8.21,24 (191), Ε′ 7.9.32 (191), Ε′ 7.10.8 (192), Ε′ 7.11.15,17 (192), Ε′ 10.1.3,6 (194), Ε′ 10.2.13,17,18,19,23 (194), Ε′ 10.3.24 (194), Ε′11.1.8,15 (196), Ε′ 11.2.29 (196), Ε′ 11.2.1 (197), Ε′ 11.3.7 (197), Ε′ 11.4.14-15,17-18,19,21,22,23 (197), Ε′ 11.5.23,26,29 (197), Ε′ 11.5.1 (198), Ε′ 11.6.4 (198), Ε′ 11.8.16-17,19-20,21,22-24 (198), Ε′ 11.9.27,28,29 (198), Ε′ 11.9.1,1-2,2,3 (199), Ε′ 11.10.11 (199), Ε′ 12.2.25 (199), Ε′ 12.3.30,31 (199), Ε′ 12.6.20-21,22 (200), Ε′ 12.7.27 (200), Ε′ 13.1.4,5 (201), Ε′ 13.2.13,14,23,24 (201), Ε′ 13.4.28 (201), Ε′ 16.1.7,12 (203), Ε′ 16.2.15-16 (203), Ε′ 16.3.24,25-26,27 (203), Ε′ 16.4.3-4,10 (204), Ε′ 16.5.19,22 (204), Ε′ 19.1.4,6 (207), Ε′ 19.2.11 (207),

Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α′ 5,8, Α′7,6,10,12,13,21, Α′ 8,7,11,16, Α′ 9,3,6,9,7,11, Α′ 10,21, Α′ 11,2,11,14, Α′ 14,16,22,24,25, Α′ 15,1,16,19,21,23,22-23, Α′16,2, Α′ 17,5,6,8,9-10,13-14,15-16,19,23-24, Α′ 18,2, Α′ 19,16, Α′ 20,13,15,16,17,20,22,23,24, Α′ 21,7, Α′ 22,14,17,21,23,23-23,1, Α′ 23,1, Α′ 24,19, Α′ 25,7, Α′ 26,3,5,6,7, Α′ 27,6,7,8,9-10,12-13,15,14,16-17,21, Α′ 28,1-2,2-3,11,12,15,16, Α′ 29,3,4,26, Α′ 30,1,4-5,21, Α′ 33,3,4,8, Α′ 34,25, Α′ 35,2,4,9-10,19, Α′ 36,1,2,4,11,15, Α′ 39-3-4,7,14,16,17,18,20,21,22,24, Α′ 40,1,2,3,5,7,8,11,12,16,17, Α′ 41,1-2,2,3-4,4,5,7,9, Α′ 44,2,12, Α′ 45,8,10,11, Α′ 49,5, Μήλος: Α′ 49,21, Α′ 50,3,6,9,10,15,17, Α′ 51,1, Α′ 52,15,16, Β′ 53,14,15,16-17,17, Β′ 54,1, Β′ 55,2,15,16,17,18,19,20,22,23, Β′ 56,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15,16,17,18,20, Β′ 57,14, Β′ 58,2,5, Β′ 59,13,15, Β′ 61,6, Β′ 64,2,3,3-4,5-6,7,8, Β′ 67,8,10,11,12,13,14,15, Β′ 69,8,9,10,17,21,23, Β′ 70,4,5,8,15,16,17,19,20,20-21,21-22, Β′ 71,4,12,14, Β′ 73,17, Β′ 74,1,3,5,6-7,8,11,16,17, Β′ 75,17, Β′ 77,15, Β′ 78,20,23,24, Β′ 79,1, Β′ 82,3, Β′ 83,22, Β′ 84,2,84,3,3-4,5,7,8, Β′ 85,16,18,19,21,23,24,25, Β′ 86,1,2,3,4, Β′ 90,19, Β′ 92,2,19,23, Β′ 93,2,3,5,6,11-12, 92,19,23, Β′ 93,2,3,11-12,12,14,18,20,21 Β′ 94,4, Β′ 97,1,2,3,5,6,7,8,9, Μήλος: Β′ 53,1-2, Γ′ 104,10-11,14,15,17-18,19,20, Γ′ 105,1-2,3,7,8-9,9,10,11,13,14,15,17-18,19,21, Γ′ 106,4,6-7,12,19,8,22-23,25, Γ′ 111,1,2,5,6,8,8-9, Γ′ 112,10-11, 112,12, Γ′ 116,6,10,18, Γ′ (118),3,9,11,12,14,15,16,17,18,19,21,23, Γ′ 120,6,25, Γ′ 128,5,12,21,23,24, Γ′ 129,8,16,18,18-19,21, Γ′ 130,1,2,3,4-5,10,11,12,14,15,17, Γ′ 132,1,17-20, Γ′ 133,20, Γ′ 134,8, Γ′ 135,6,18, Γ′ 136,7,14,15,16,18,19, Γ′ 137,1,2, Γ′ 139,5,10,16,17,18,18-19,21, Γ′ 140,9-10,11,12,13,14,16,18,20, Γ′ 141,19, Γ′ 142,3,4,5,8,8,8-9,9,10,20,21, Γ′ 143,1,3,46,8,10,11,12,14,15,16,18,21,20,23, Γ′ 144,14,16,18, Γ′ 145,1-2,7,13,23, Γ′ 146,2,3-4,4,7,9,11,19,20, Γ′ 147,4,6,7,11,21, Γ′ 149,14, Γ′ 150,11-12,16,17, Γ′ 151,4,5,7,8,10, Γ′ 152,1,2,2-34,5,6,14, Γ′ 157,17, Δ′ Δ′ 159,3,8,16, Δ′ 160,4,20, 161,1, Δ′ 162,1-2,9, 13,15,17,21, Δ′ 164,1,4,13, Δ′ 168, Δ′ 168,2, Δ′ 169,4,4-5,5,7,9,13,18,19, Δ′ 170,9-10,16,18, Δ′ 171,5,6,15-16, Δ′ 172,6,9,16, Δ′ 174,5-6,17, Δ′ 176,6,7,9-10, Δ′ 170,4, Δ′ 190,22,23,24, Δ′ 191,13, Δ′ 194,4,14-15, Δ′ 197,16, Δ′ 198,2,3, Δ′ 201,24, Δ′ 202,1,2,2-3, Δ′ 204,8,9, Δ′ 205,4, Ε′ 3,9, Ε′ 4,16,19, Ε′ 5,1, Ε′ 6,17,19,20,21, Ε′ 7,1,2,3,17,19,20, Ε′ 8,14, Ε′ 12,3,8, Ε′ 13,6-7, Ε′ 14,10,12,13, Ε′ 15,3,19, Ε′ 16,4,11,24-25, Ε′ 20,9,20, Ε′ 21,10-11,11, Ε′ 25,6,14,19,20-21,22, Ε′ 26,2,3,5,8,9,16, Ε′ 28,9,12, Ε′ 29,14,18,19, Ε′ 30,5-6,13,20,22,23, Ε′ 31,16,18,19,22,17-18, Ε′ 34,11, Ε′ 37,6, Ε′ 17,4,5,11, Ε′ 28,4,5, Ε′ 29,2, Ε′ 32,4,6,8,12,16, Ε′ 33,6, Ε′ 36,2,4-5,6,7-8,8-9,9,10,11, Ε′ 37,23, Ε′ 44,11, Ε′ 46,3,22, Ε′ 47,6,15-16, Ε′ 48,4, Ε′ 52,16, Ε′ 54,13,15,18,19, Ε′ 55,3, Ε′ 56,2, ΣΤ′ 58,8, ΣΤ′ 59,7,15, ΣΤ′ 60,13,16,17,18,19,21,22,23, ΣΤ′ 61,1,21-22,22, ΣΤ′ 67,2, ΣΤ′ 70,4, ΣΤ′ 73,11, ΣΤ′ 74,3,12,10,14,22,19-20, ΣΤ′ 75,1-2,3,7,19, ΣΤ′ 77,8, ΣΤ′ 80,20-21, ΣΤ′ 82,5,7,8,9,11,12,15,19,20, ΣΤ′ 83,15, ΣΤ′ 84,19,20, ΣΤ′ 85,1,2,3,4,5,10,12,14, ΣΤ′ 86,6,7,9,12,14,16,17,20,24,21,22,24,23, ΣΤ′ 87,1,3,4,5,8,8-9,13, ΣΤ′

88,2,3,4,5,6,14-15,7,8,9-10,11,12, ΣΤ΄ 92,19, ΣΤ΄ 94,4, ΣΤ΄ 97,22, ΣΤ΄ 99,9,12,17,23, ΣΤ΄ 98,13, ΣΤ΄ 87,1,4.5,7,8,9,10,11,12,13,15,17,19,20,23,24, ΣΤ΄ 88,2,3,4,5,6,7,11,12,14-15, ΣΤ΄ 89,1, ΣΤ΄ 91,5, ΣΤ΄ 92,16,19, ΣΤ΄ 94,4, ΣΤ΄ 95,14, ΣΤ΄ 97,22, ΣΤ΄ 98,13,19,21, ΣΤ΄ 99,9,12,17,18,23, Ζ΄ 101,3, ΣΤ΄ 80,9-10, ΣΤ΄ 70,18,20,22, ΣΤ΄ 71,5,6,9,11, Ζ΄ 102,2,4,5,7,8,12,15,18, Ζ΄ 103,3-4,6,7,8,9,10,12-13,15,17,17-18,18,19,20,21,22, Ζ΄ 104,2,3,5,6,7,8,9,14,15,21, Ζ΄ 105,1,3,4-5,5,8,11,13,14,15,16,17, Ζ΄ 106,13,14,18,20,23,24, Ζ΄ 107,3,11,12,16,17,20, Ζ΄ 108,7,13,18-19, Ζ΄ 108,9-10,14,21, Ζ΄ (109),5,10,12,13,17,20,22, Ζ΄ 110,7,13, Ζ΄ 112,6-7,11,14,17,18,20-21,22, Ζ΄ 113,6,17, Ζ΄ 114,1-2,12,14,18,22,23,24, Ζ΄ 115,1,2,4,10,11,16,22,22-23, Ζ΄ 116,2,4,7,13,16,17,19,21,22,23, Ζ΄ 117,1,3,8,10,19, Ζ΄ 118,5,7,8,11,12, Ζ΄ 119,2,3,4,8,9,10,18,19, Ζ΄ 120,7,8,9, 11, Ζ΄ 121,2,6,7-8,9,11,12-13,20, Ζ΄ 122,4,5, Ζ΄ 123,8,11,18-19,19,20,22, Ζ΄ 124,1,3,5-6,8,10,13,14-15,19,23,24, Ζ΄ 125,1,8-9,9,10,11,12,13,14,15,18,19, Ζ΄ 126,2,10,15,18,19,21, Ζ΄ 127,1,3,4,6,10,16,21,24,25, Ζ΄ 128,1,2,3,4,7,8,15,20, Ζ΄ 130,5,6,8,9,10,11,12,14,15,16,17,20,23, Ζ΄ 131,1,2,3,4,5,7,8,10,11,13,15,16,18,23, Ζ΄ 132,5,6,10,14,15,17,18,21,22, Ζ΄ 133,1,2,4,9,14,16,17,20,21,22,23,24, Ζ΄ 134,1,3,6,7,8, 135,16,18, 136,12,13,15,18,20,21,23,24, Ζ΄ 137,1,2,6, 138,4,13,24, Ζ΄ 139,2-3,4-5, Ζ΄ 140,15,17, Ζ΄ 141,4,18,19, Ζ΄ 142,12,13,15,16,18,20, Ζ΄ 143,16, Ζ΄ 144,6,14, Ζ΄ 145,15,16, Ζ΄ 138,5,7, Ζ΄ 136,18-19, Ζ΄ 136,7-8,9,10, Ζ΄ 116,15, Ζ΄ 138,15,16,17,18,20,21, Η΄ 148,3,4,12, Ζ΄ 107,15, Η΄ 149,5,8,16,17,18,21,22, Η΄ 150,8,11,16, Η΄ 152,5,9,11,15,16, Η΄ 153,5,12,15, Η΄ 154,2, 5,8,12,13,14,22, Η΄ 155,10,13,19, Η΄ 156,24, Η΄ 157,5,6,7,8,9,10,11,12,16,17,23, Η΄ 158,1,3,8,12,13,17,18,19,21,22, Η΄ 159,6,8,10,11,14,16,17,20-21,25, Η΄ 160,2,3,5-6,12,16,17,18,21,22,22-23,24, Η΄ 161,1,2,3,5,6,13,14, Η΄ 162,3,12,22, Η΄ 163,2,4,10-11,12,13, Η΄ 164,24, Η΄ 169,7, Η΄ 170,17, Η΄ 172,6,12,14, Η΄ 174,5, Η΄ 177,3,4, Η΄ 178,14,20,21, Η΄ 179,8,9,12,17,23, Η΄ 180,3,4,5,6,13,14,16, Η΄ 181,1,2,3,5,17,18,19,20,21, Η΄ 182,1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15,16,17,18,19,20,21,22,23, Η΄ 184,4,9,11,12,13,15,16,19,20,21,23, Η΄ 185,4,7,8,9,10,11,12,13,14,17,18, Η΄ 186,3, Η΄ 188,4,24, Η΄ 190,13,17, Η΄ 192,17, Η΄ 193,6,9,10,11,12,13,14,21,22,23,24, Η΄ 194,2,3,6,11,14,15, Η΄ 196,10, Ι΄ 267,9,10,12,14,18, Ι΄ 271,8,14,15,17, Ι΄ 272,1,5,6,7,8,9,10, Η΄ 189,12, Η΄ 192,21, Η΄ 194,22,24, Η΄ 196,22, Η΄ 174,8-9,10,12,16,18, Ι΄ 280,2,12, Ι΄ 281,12,14,15, 23,24, Ι΄ 282,1,2,3,4,5,6,7,15,18

ζ) *ΑΠΕΣΤΑΛΜΕΝΟΙ (ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΙ-ΠΡΕΣΒΕΙΣ-ΚΗΡΥΚΕΣ):*

Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 8.1.28 (55), 8.2.3 (57), 9.1.33 (57), 9.1.7 (59), 13.4.20 (77), 18.11.1 (121), 20.1.8,10,12,13 (133), 20.2.19,21,22,23 (133), 21.3.7-8 (143), 22.3.29 (155), 22.4.17-18 (157), 22.5.30 (159), 22.5.3 (161), 22.7.20,23 (161), 22.7.2-3 (163), 22.11.2 (169), 23.1.16,18 (169), 23.3.29 (171), 23.4.10-11 (173), 23.5.21 (173), 23.8.28 (175), 23.8.1 (177), 24.4.10-11 (187), 25.1.3 (201), 27.1.33 (223), 27.2.3 (225), 28.1.22 (229), 28.2.10,11,12 (231), 28.4.19 (233), 28.12.11 (241), 28.1.16 (229), 28.2.5 (231), 28.5.6 (235), 28.6.30 (235), 29.3.34 (245), 29.4.8 (249), 29.5.20 (251), 29.7.16 (253), 29.11.5 (257), 30.1.14,17-18,18,24 (257), 30.4.23 (261), 31.1.18 (265), 31.8.26 (269), 32.1.12,18-19,19 (273), 32.4.20 (275), 32.7.5 (279), 33.1.19 (279), 33.3.20,33-34 (281), 33.6.12, 33.11.3,10, 33.12.17, 34.2,8,27, 34.3,18,20-21, 34.4.26, 34.6.16, 34.9.6,11, 42.6.14 (395), 42.7.21,23 (395), 42.8.6,8,10,12,15,16,17 (397), 43.1.1,7 (403), 43.2.19 (403), 44.7.13 (419), 45.1.23 (419), 45.10.1 (425), 37.8.27,27-28 (325), 38.5.6 (333), 38.18.17 (345), 45.2.28 (419), 45.9.26 (423), 45.20.11,15 (431),

Σφραντζής, *Χρονικόν*, 8.1.5-6, 6 (18), 10.1.4,5,6 (22), 13.2.15-16,18,20,21 (26), 28.4.21,31 (98), 30.2.4,7 (104), 31.1.14 (108), 31.2.21 (108), 31.7.3 (112), 31.8.5,7 (112), 36.2.12 (136), 36.4.6 (138), 36.9.9 (140), 38.5.23 (150), 38.6.26 (150), 40.2.8,9 (160),

Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 8.1.13 (20), Α΄ 9.1.37 (20), Α΄ 26.1.34 (41), Α΄ 74.1.5,7,8,9 (85), Α΄ 74.2.13 (85), Α΄ 75.1.2 (86), Α΄ 75.3.14,19-20 (86), Α΄ 75.4.26,30,32,32-33 (86), Α΄ 75.4.1 (87), Β΄ 9.3.12-13,14 (99), Β΄ 9.4.15,17 (99), Β΄ 9.6.3,4 (100), Β΄ 11.6.29,30 (102), Β΄ 15.3.20-21 (106), Β΄ 15.4.25,26,27 (106), Β΄ 16.2.11, (107), Β΄ 16.3.22, (107), Γ΄ 1.4.21, 188, Γ΄ 1.5.1, 119, Γ΄ 3.3.8, (120), Γ΄ 3.5.19, (120), Γ΄ 3.6.24, (120), Γ΄ 3.7.29, (120), Γ΄ 3.8.2,6 (121), Γ΄ 10.7.32 (130), Γ΄ 10.8.3 (131), Γ΄ 14.3.8 (134), Γ΄ 14.7.11 (135), Γ΄ 15.1.2 (136), Γ΄ 15.3.14 (136), Γ΄ 16.7.11 (138), Γ ΄ 3.11.19 (121), Γ΄ 14.7.11 (135), Γ΄ 15.1.2 (136), Γ΄ 15.3.14 (136), Δ΄ 7.6.13-15 (163), Δ΄ 7.7.15 (163), Ε΄ 1.1.3 (182), Ε΄ 6.5.20 (189), Ε΄ 19.4.22 (207),

Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 19,20,21,22 42,2, Β΄ 57,15, Β΄ 58,12-13, Β΄ 97,10,12, Β΄ 69,5, Β΄ 98,4, Γ΄ 154,13, Ε΄ 13,1, Γ΄ 112,14,15,16,17, Δ΄ 172,17, Δ΄ 177, 6, Δ΄ 191,18, Ε΄ 48,12, Ε΄ 20,11, Ε΄ 26,17, Ε΄ 37,7,13, Ε΄ 32,1, ΣΤ΄ 59,21, ΣΤ΄ 80,2, ΣΤ΄ 89,14-15,15,20, ΣΤ΄ 90,9,11, ΣΤ΄ 91,8, ΣΤ΄ 94,22, ΣΤ 95,2,9-10, ΣΤ΄ 99,24, Ζ΄ 113,11,16,21,22,23, Ζ΄ 143,11, Η΄ 156,3,10, Η΄ 187,22, Η΄ 189,20,22, Ζ΄ 101,1, Ζ΄ 134,21, Ζ΄ 136,9, Ζ΄ 134,8,11,13,14, Ζ΄ 135,6, Η΄ 156,12,16, Ι΄ 271,19, Ζ΄ 124,21, Ζ΄ 138,23-24, Η΄ 178,19, Ι΄ 279,5,8,14,21, Ζ΄ (113),5,14,15

Κατάσκοποι:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Ε΄ 13.2.15-16 (201),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 106,14, Ε΄ 5,21, Ε΄ 6,3, ΣΤ΄ 74,21

Δημήτριος Λάσκαρις Λεοντάρης (*PLP, 14676*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 18.2.3,4, (113), 22.3.11,15 (157), 22.4.25 (157), 22.5.16-17,25-26 (159), 23.5.25-26 (173), 23.5.1,3 (175), 23.7.13,14 (175), 23.9.30 (179), 24.1.13 (181), 24.2.25 (181), 24.2.34-35 (183), 24.11.13-14,20,21 (195), 24.11.1,7,9,12 (197), 24.12.20,29 (197), 24.12.8-9,10,12,13 (και Ρωμαίοι) (199), 24.12.3 (201), 25.3.32 (201), 25.8.15 (211),
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 7.2.2-3,5,7 (16), 7.4.20,23,24,25 (16), 8.1.2,3,6 (18), 8.2.12 (18)

Θεολόγος Κόραξ-κας (*PLP, 92415*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 22.7.21,23,29 (161), 22.7.3 (163), 22.8.8 (163), 23.4.2 (173), 28.1.16,23,28,30 (229), 28.3.2,10,20,24 (231), 28.3.17,18,21 (231), 28.3.4 (233), 28.4.21,22,24,29 (233), 28.5.4,12.13 (235), 28.10.2 (239)

Ζαχαρίας Κεντυρίων Ασάνης (*PLP, 6491*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 19.7.4,5 (60), 19.8.13-14,20 (60), 19.8.13-14,17 (60), 20.7.26-27 (66), 20.10.11 (68)

Ανδρόνικος Λάσκαρης Πεδιάτης:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 17.2.25,26 (40), 17.2.1-2 (42), 17.3.4 (42), 17.4.11 (42)

Μάρκος Παλαιολόγος Ιάγαρις-Ίαγρος (*PLP, 7811*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 28.2.6 (231),
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 20.5,8-10,18 (66), 21.5.6-7 (70)

Ιωάννης Ραούλ:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 41.2.21-22,22,24,25 (166), 41.3.27-28 (166)

Παλαιολόγος Λαχανάς (*PLP, 21502*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 23.4.2 (173), 28.2.5-6 (231)

Μακάριος Μακρής (*PLP, 16379*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 21.5.6-7 (70), 21.8.20-21,24,27 (70)

Μάρκος (*PLP, 17078*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 22.12.24-25,25-26 (78)

Ισίδωρος (*PLP, 8302*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 9.1.7-8 (20), 28.4.20-21 (98)

Μανουήλ Παλαιολόγος Ιάγαρις-Ίαγρος (*PLP, 92054*):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 22.6.13 (76), 29.4.5 (102)

Αλίν, άρχοντας, αρχηγός φρουράς ανακτόρου, υιός Εβρενέζ:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 33.10.24-25,27 (287)

Γεώργιος Χαλκοκονδύλης-Χαλκοκανδύλης (*PLP, 30510*):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, ΣΤ΄ 94,1,2,10,11

Ούγγρος πρέσβης Ιάγγου:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 38.13.3 (343)

Δημήτριος Παλαιολόγος Καντακουζηνός (*PLP, (109)62*), Ματθαίος Λάσκαρις Παλαιολόγος (*PLP, 14552*), Δημήτριος Άγγελος Κλειδάς Φιλομμάτης (*PLP, 29927*):

Σφραντζής, *Χρονικόν*, 10.1.5-6 (22)

Γεώργιος Χαλκοκανδύλης-Χαλκοκονδύλης (*PLP*, 30510):
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, ΣΤ΄ 93,17-18

Διονύσιος (*PLP*, 5486):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 22.11.12,13-14 (78)

Γρηγόριος Γ΄ (*PLP*, 4591):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 22.11.15,16-17 (78)

Γεώργιος Δισύπατος (*PLP*, 5529):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 22.11.14,17-18 (78)

Αλέξιος Παλαιολόγος Τζαμπλάκων (*PLP*, 27751):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 24.1.4-5 (86)

Ανδρόνικος Παλαιολόγος Ιάγαρις-Ίαγρος (*PLP*, 7808):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 23.8.2-3 (84)

Αλέξιος Φιλανθρωπηνός Λάσκαρις (*PLP*, 29753):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 29.4.1,2,4 (102)

Μανουήλ Καντακουζηνός, πρωτοστράτωρ (*PLP*, 10979):
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 7.2.3-4,5 (16)

η) *ΚΑΤΟΙΚΟΙ-ΛΑΟΙ*:

Γυναίκες, νέοι, δικαστές, αιχμάλωτοι, όμηροι, γεωργοί, κάτοικοι διαφόρων περιοχών-λοιπά έθνη, γένη:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 19.3.30,30-31,31 (123), 19.4.4,5 (125), 19.5.8-9,11,12,13 (125), 19.6.3,21,22,23,24,26 (125), 19.7.34 (125), 20.3.2 (135), 20.6.27,31,32 (137), 21.4.2,3 (143), 21.11.1,4 (151), 21.13.2 (153), 21.14.8,10,10-11 (153), 22.8.9 (163), 23.2.4,7 (171), 23.8.15,22 (177), 23.9.21-22 (179), 23.9.1,2-3 (181), 24.2.34 (183), 24.3.6 (185), 24.5.16-17 (189), 25.2.16,22 (201), 25.6.20 (207), 25.9.24,25 (211), 26.3.18 (219), 27.6.26 (227), 27.7.6,7 (229), 28.8.23-28.12.17 (241), 29.4.30 (247), 29.5.28 (249), 29.5.3,7,8 (251), 31.1.2 (267), 32.7.12-13 (279), 33.3.26 (281), 33.4.2,6,10,11 (283), 33.5.37 (283), 33.6.4,11 (285), 33.7.16 (285), 34.5.11 (297), 34.8.3,19 (303), 34.10.12-13 (305), 34.11.33 (305), 34.11.3 (307),
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 10.1.4 (22), 18.5.2-3 (50), 21.2.26 (68), 27.6.3.4 (98), 31.5.15,18 (110), 32.2.12 (114), 36.14.10 (142), 39.9.2-3 (156), 39.12.24 (156), 42.6.4 (174), 45.1.9-10 (182), 46.2.23 (186),
Κριτοβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 46.12-13 (59), Α΄ 68.4.4 (77), Α΄ 69.2.28-29 (79), Β΄ 8.6.19-20 (98), Β΄ 9.2.5 (99), Β΄ 9.5.30 (99), Β΄ 10.2.7, (101), Β΄ 22.3.34 (114), Γ΄ 16.8.16-17 (138), Γ΄ 17.3.13,16,19,21,22,23 (139), Γ΄ 23.3.3 (149), Γ΄ 24.3.27 (149), Ε΄ 2.3.28 (183), Ε΄ 14.2.14 (202), Ε΄ 16.4.15 (204), Ε΄ 19.2.10 (207),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 3,3-4, Α΄ 8,23, Α΄ 12,1,3,5, Β΄ 65,7,8, Β΄ 67,15,22, Β΄ 71,5, Β΄ 83,19, Β΄ 94,19,20,21, Β΄ 92,6-7,7-8,8,11,13,14,16, Β΄ 93,10,17, Γ΄ 104,9, Γ΄ 109,20, Γ΄ 110,12, Γ΄ 113,21,22, Γ΄ 114,1,2,3,4,5,7,8, Γ΄ 116,9,11, Γ΄ 117,1, Γ΄ 118,20, Γ΄ 119,7-8, Γ΄ 124,5, Γ΄ 126,11-12, Γ΄ 132,13,21,22, Γ΄ 137,4,5-6,6,7,8,10,13, Γ΄ 144,6,7, Ε΄ 6,14, Ε΄ 10,16, Ε΄ 11,6, Ε΄ 14,5,24-25, Ε΄ 17,12, Ε΄ 18,13-14, Ε΄ 27,4-5, ΣΤ΄ 59,19, ΣΤ΄ 63,15,17, ΣΤ΄ 64,7-8,10,15,17-18,18,20,21, ΣΤ΄ 65,1,4,16,17,19,22, ΣΤ΄ 66,16,18, ΣΤ΄ 68,21,22, ΣΤ΄ 71,22, ΣΤ΄ 74,9, ΣΤ΄ 77,19, ΣΤ΄ 91,10,11, ΣΤ΄ 93,17, ΣΤ΄ 99,8

Έλληνες:

Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 31.1.7 (267), 31.3.14 (267), 31.4.26 (267), 31.4.1 (269),
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 4.2.7 (10),
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 10.3.22 (21), Β΄ 14.1.21-22, (105), Γ΄ 9.5.20 (128), Γ΄ 23.3.2 (149), Ε΄ 10.4.29,30 (194), Ε΄ 10.7.27-28 (195),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 1,6, Α΄ 2,5,13,17,19,20, Α΄ 3,8,11, Α΄ 4,10,12, Α΄ 5,2,4,9,11,17, Α΄ 6,1,4,7,11,16,17, Α΄ 7,5, Α΄ 10,8,22, Α΄ 11,9, Α΄ 12,4,6,7, Α΄ 14,21, Α΄15,4,7-8,8, Α΄ 16,20,21,23, Α΄ 17,13,21-22, Α΄ 19,6-7,21, Α΄20,7-8,8,10,20,22, Α΄ 21,12-13, Α΄ 22,10-11,12, Α΄ 25,6,8,9,12, Α΄ 26,7,21, Α΄ 27,2,3, Α΄ 30,7,13,14,15,16,17, Α΄ 33,15,16, Α΄ 34,1,2-3,8, Α΄ 39,8,13, Α΄ 45,14,20, Α΄ 46,4, Α΄ 47,4, Α΄ 50,2,15, Β΄ 54,4,17, Β΄ 55,4, Β΄ 57,7, Β΄ 79,6, Β΄ 91,3,5, Γ΄ 122,8,10-11, Δ΄ 159,12, Δ΄ 160,16, Δ΄ 162,7, Δ΄ 163,15,16,18, Δ΄ 164,15, Δ΄ 166,1,4,15, Δ΄ 167,13,22,14,15-16, Δ΄ 168,14, Δ΄ 169,14,15, Δ΄ 172,20,14, Δ΄ 173,2, Δ΄ 175,1, Δ΄ 176,15,17, Δ΄ 190,13, Δ΄ 191,14, Δ΄ 192,1,4,12,19, Δ΄ 194,12, Δ΄ 197,3, Ε΄ 1,4,8,18, Ε΄ 2,5, Ε΄ 3,13, Ε΄ 4,11, Ε΄ 5,10,15,22, Ε΄ 6,11, Ε΄ 12,2,6,7,9,11, Ε΄ 13,22, Ε΄ 14,16,17, Ε΄ 16,15,16,24, Ε΄ 17,13,16, Ε΄ 18,3-4,6,9, Ε΄ 19,6,21, Ε΄ 20,5-6,6, ΣΤ΄ 59,1,10, ΣΤ΄ 60,4, ΣΤ΄ 61,12,16, ΣΤ΄ 62,8,13, ΣΤ΄ 68,12,15,17, ΣΤ΄ 69,4-5,6,9,12,15,18,22, ΣΤ΄ 75,14,15,16, ΣΤ΄ 80,1, ΣΤ΄ 92,11,13,14,16,16-17, ΣΤ΄ 94,19,21,23, ΣΤ΄ 95,6, Ζ΄ (101),14-15, Ζ΄ 119,15-16, Ζ΄ 142,23,24, Η΄ 150,10,11,15,24,25, Η΄ 151,13,14, Η΄ 152,4, Η΄ 153,7,8,9,10, Η΄ 156,1,2,4,6,7,11,19,20,21, Η΄ 157,2-3, Η΄ 158,16,23,24, Η΄ 159,2,16, Η΄ 162,5, Η΄ 163,18, Η΄ 164,1, Η΄ 166,4, Η΄ 167,3, Η΄ 170,4,10,14,24, Η΄ 171,10-11,22, Η΄ 172,1,2,5,21, Η΄ 176,13-14, Ι΄ 270,4,6

Οθωμανοί:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 16.4.18,18-19 (95), 21.2.17 (141), 21.5.3,11,22,24 (145), 21.8.21,27 (147), 21.8.1,4,6 (149), 21.9.21 (149), 21.11.27,30 (149), 21.11.3 (151), 21.12.29 (151), 22.7.12,14,19,26 (161), 22.7.2 (163), 22.9.13,28 (165), 22.11.14 (169), 23.8.16,20,24-25,25,26 (177), 23.9.5,6,7,20-21,21 (179), 24.5.10 (189), 24.11.18-19 (195), 25.3.3 (203), 25.6.19-20,29,28 (207), 26.2.9 (217), 26.3.4,5 (219), 26.4.17,26-27 (221), 28.1.19,21 (229), 28.11.12 (239), 29.11.3 (257), 29.4.24,25,29 (247), 29.5.11,18 (251), 29.7.7,9 (253), 30.6.21-22,27 (263), 31.1.8 (267), 32.1.21 (273), 32.2.23 (273), 32.2.9 (275), 34.1.2-3 (293), 34.6.4,14-15,15,19 (299), 34.8.3-4 (303), 34.9.7-8,13,16 (303), 34.10.4,7,13 (305), 32.2.23 (273), 30.6.27 (263), 33.4.4 (283), 34.12.12 (307), 43.6.22 (405),
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 9.1.5,6 (20), 9.2.16 (20), 18.4.18 (48), 36.7.5 (140), 36.9.11,14 (140), 36.12.4 (142), 36.14.12 (142), 39.2.14,15 (152), 39.9.1 (156),
Κριτοβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 25.4.18 (41), Γ΄ 9.5.20 (128),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 2,1,5, Α΄5,20, Α΄ 8,13, Α΄ 13,19, Α΄ 14,3, Α΄ 26,16, Α΄ 30,5, Α΄ 31,9, Α΄ 46,5, Α΄ 50,16, Β΄ 54,2,6,19-20, Β΄ 59,1, Β΄ 60,14, Β΄ 70,13, Β΄ 73,14, Β΄ 79,6, Β΄ 92,23, Β΄ 93,3, Γ΄ 109,5,10,11,12, Γ΄ 116,1, Γ΄ 123,21, Γ΄ 136,1, Γ΄ 144,4, Δ΄ 163,13, Δ΄ 164,18, Δ΄ 164,19-165,1, Δ΄ 167,1-2, Δ΄ 171,8,10, Δ΄ 189,19,23, Δ΄ 190,1,9, Δ΄ 199,4,5,8, Δ΄ 204,12, Ε΄ 2,10, Ε΄ 3,24, Ε΄ 4,6, Ε΄ 6,11, Ε΄ 12,16,17,19,22, Ε΄ 17,3, Ε΄ 28,15-16,16,17,18,19, Ε΄ 30,6-7,7, Ε΄ 33,5, Ε΄ 34,8, Ε΄ 35,1,2,6,7-8,12, ΣΤ΄ 69,3,10, ΣΤ΄ 80,18, ΣΤ΄ 83,1,2,3,4,10,11,12,13,14,15, ΣΤ΄ 85,9, ΣΤ΄ 86,1,2,5,8, ΣΤ΄ 87,12,25, ΣΤ΄ 90,14-15, ΣΤ΄ 92,4, ΣΤ΄ 93,1,2,3,22,24, ΣΤ΄ 96,2,21,22, ΣΤ΄ 98,4,7,9,11, Η΄ 177,11,20,21,22,23

Ρωμαίοι:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 19.9.10 (129), 20.1.14 (133), 20.4.16 (135), 20.5.10 (137), 20.6.8 (139), 20.7.19 (139), 21.5.14 (145), 22.4.20,21 (157), 22.7.25,30 (161), 22.7.3-4,4 (163), 22.9.6,13 (165), 22.10.29 (167), 22.11.10,14 (169), 23.2.31 (169), 23.8.7,8,13,17,18 (177), 23.8.4 (179), 23.9.20 (179), 24.2.13 (183), 24.3.2 (185), 24.5.30,34 (187), 24.5.3,5 (189), 24.7.25 (193), 24.11.22,24,25,28 (195), 24.11.13 (197), 24.12.16,31,32 (199), 24.12.2,3,4 (201), 25.3.12,20 (203), 25.5.4,11 (207), 25.6.19 (207), 25.7.8 (209), 28.2.2-3 (231), 28.6.2 (237), 28.7.10 (237), 28.8.24 (237), 29.4.28 (247), 29.4.10-11,11 (249), 29.5.12 (251), 29.7.9 (253), 31.1.26 (265), 33.1.18 (279), 33.5.25 (283), 33.12.15-16,31 (289), 34.2.7,10,11

(293), 34.2.22,28 (293), 34.3.17 (295), 34.5.31 (295), 34.5.3 (297), 34.6.5 (299), 34.9.7,12-13,15 (303), 34.10.1,2,5,15 (305), 38.13.4 (343), 38.20.9 (349), 40.4.10,11 (379),
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 35.5.2 (132), 39.8.28 (154), 43.5.10 (178),
Κριτοβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 8.1.13-14 (20), Α΄ 26.1.30,31 (41), Α΄ 26.2.35, (41), Α΄ 36.1.10 (50), Α΄ 41.5.23,26,29 (55), Α΄ 43.1.1 (57), Α΄ 43.3.19 (57), Α΄ 44.3.37-38 (57), Α΄ 48.5.9 (61), Α΄ 73.12.20 (84), Β΄ 1.3.16-17 (90), Β΄ 1.4.18-19 (90), Γ΄ 23.3.4,8 (149), Γ΄ 24.1.11,13 (149),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 4,4,10-11,12,17,19, Α΄ 5,4,5, Α΄ 6,1,9,11-12,14, Β΄ 66,14-15,16,17,18,19, Β΄ 67,18, Β΄ 72,13,15, Β΄ 73,1,6,14, Β΄ 79,14, Γ΄ 125,2, Δ΄ 175,1-2, Δ΄ 177,3, Ε΄ 44,1, ΣΤ 62,13, ΣΤ΄ 63,1, ΣΤ΄ 63,11-12, ΣΤ΄ 68,17,18,20, ΣΤ΄ 69,17, ΣΤ΄ 71,6, ΣΤ΄ 97,5, Η΄ 167,3

Κάτοικοι Βυζαντίου-Κωνσταντινοπολίτες:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 20.3.3 (135), 20.8.28-29 (139), 24.10.11 (195), 28.3.17 (231), 30.2.12 (259), 31.1.6 (267), 31.4.13 (269), 31.9.30-31 (269), 33.1.18 (279), 34.5.4 (297), 34.6.25 (297), 34.12.11 (307),
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 15.2.10 (32), 18.5.5-6 (50), 18.6.14 (50), 29.2.14-15 (100), 29.3.21 (100), 29.5.8 (102), 33.5.26 (120), 35.7.13-14,14 (132), 36.7.4,5 (140),
Κριτοβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 32.2.21 (47), Α΄ 33.4.19 (48), Α΄ 38.5.19 (52), Α΄ 39.1.25 (52), Α΄ 41.5.29 (55), Α΄ 45.1.12,14,15 (58), Α΄ 45.3. 22 (58), Α΄ 45.4.29,29-30,30 (58), Α΄ 45.5.32 (58), Α΄ 45.5.1 (59), Α΄ 48.3.27 (60), Α΄ 48.4.1,2,3,4 (61), Α΄ 48.5.12 (61), Α΄ 58.2.9-10 (69), Α΄ 61.2.5,6-7,8-9,9,10 (71), Α΄ 61.3.11 (71), Α΄ 61.4.18,20,22-23 (71), Α΄ 61.5.26 (71), Α΄ 61.5.2,3,8,12 (72), Α΄ 61.6.14,14-15,16,18,19,21,22,23 (72), Α΄ 63.1.16 (73), Α΄ 63.2.20,21 (73), Α΄ 66.2.29-30,31 (74), Α΄ 66.2.1 (75), Α΄ 67.3.19 (75), Α΄ 67.4.24-25 (75), Α΄ 68.2.11 (76), Α΄ 69.1.9,10,10-11 (79), Α΄ 72.1.17,21,22,23 (81), Α΄ 73.1.15-16 (81), Α΄ 73.2.18,19 (81), Α΄ 73.5.10,11,12 (83), Α΄ 73.6.13,14,16 (83), Α΄ 73.7.18 (83), Α΄ 74.3.16,17,18,19,23 (85), Α΄ 75.1.6 (86), Α΄ 77.2.16 (88), Β΄ 1.4.23,24,26,27,28 (90), Β΄ 10.2.16, (101), Β΄ 22.1.26 (114), Ε΄ 17.3.17,18,21,23-24,25-26 (204), Ε΄17.4.28,29 (204), Ε΄ 17.4.1,2,4,7 (206), Ε΄ 17.2.10,11 (204), Ε΄ 18.21 (206),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 63,2,3, ΣΤ΄ 61,9

Βενετοί:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 11.3.16,17 (67), 21.8.15,16,22,27 (147), 21.8.2-3 (149), 21.9.18 (149), 22.8.20 (163), 22.11.11 (169), 29.4.15-16,17,20,26 (247), 29.4.8 (249), 29.5.19-20 (251), 31.1.26 (265), 31.6.18,19 (269), 34.12.11 (307),
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 37.10.11,12 (146), 42.5.16-17,17 (172), 42.8.14 (174),
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Γ΄ 5.2.19 (123), Γ΄ 23.2.25 (148), Ε΄ 1.2.6,18 (182), Ε΄ 1.3.22-23 (182), Ε΄ 2.2.14 (183), Ε΄ 7.1.17 (190), Ε΄ 7.5.3 (191), Ε΄ 7.6.7,9 (191), Ε΄ 7.4.31 (190), Ε΄ 7.7.13 (191), Ε΄ 7.10.3,6 (192), Ε΄ 7.11.11,13 (192), Ε΄ 13.1.2,7 (201), Ε΄ 13.2.14,15,18,19 (201), Ε΄ 15.2.26-27,28,29,31 (202),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 31,5, Α΄ 46,7,14,16,17, Β΄ 69,3,6,8,11,12, Β΄ 91,2,6,16,17,19,21, Β΄ 92,1, Γ΄ 126,2,7, Δ΄ 174,4,5,7,8,11,16, Δ΄ 177,10,12,13,18,22,23, Δ΄ 179,1, Δ΄ 181,23, Δ΄ 187,9, Δ΄ 189,3-4,7,18,22, Δ΄ 190,2-3,5, Δ΄ 193,7,9,10, Δ΄ 195,5,9,12, Δ΄ 201,5,7,9,10-11,20,22, Δ΄ 202,15, Δ΄ 204,10, Ε΄ 13,24, Ε΄ 14,7,19, Ε΄ 16,19,20, Ε΄ 27,6, Ε΄ 29,12, Ε΄ 38,11,13, Ε΄ 41,10,14,15,17, Ε΄ 49,1, ΣΤ΄ 63,1,2,5,8, ΣΤ΄ 66,15, ΣΤ΄ 70,6,11, ΣΤ΄ 71,5-6, ΣΤ΄ 72,7-8,18-19, ΣΤ΄ 73,1-2,16,17, ΣΤ΄ 74,2,13,15,22-23, ΣΤ΄ 79,1,17-18,21-22

Παίονες:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 8.3.24 (20), Α΄ 22.2.27-28,28 (114), Β΄ 6.3.26 (94), Β΄ 7.1.4,8 (95), Β΄ 7.2.12,13,14 (95), Β΄ 7.5.30 (96), Β΄ 7.6.31 (96), Β΄ 7.6.5,6 (97), Β΄ 8.1.17 (97), Β΄ 9.2.6 (99), Ε΄ 4.2.14 (185), Ε΄ 5.1.27,30 (185), Ε΄ 5.5.30,31 (186), Ε΄ 6.5.21,24 (189), Ε΄ 13.1.6 (201), Ε΄ 13.4.27 (201),

Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 49,2,3, Β΄ 64,10,11-12, Β΄ 67,18, Β΄ 68,9,11, Β΄ 70,17, Β΄ 71,10,17, Β΄ 72,1, Γ΄ 124,10, Γ΄ 125,10, Ε΄ 25,8, Ε΄ 31,5,6, Ε΄ 33,2,9,10,11,13, Ε΄ 34,4,9,11,12,17,19, Ε΄ 35,5,11,13,24, Ε΄ 36,13,14, Ε΄ 37,4,5, ΣΤ΄ 58,7, ΣΤ΄ 59,8,9, ΣΤ΄ 69,9, ΣΤ΄ 82,3-4,5,7, ΣΤ΄ 83,2,11-12,18,21, ΣΤ΄ 85,16,18,20, ΣΤ΄ 86,7, ΣΤ΄ 87,9,15,19,20,23,24,25, ΣΤ΄ 89,14-15,19, ΣΤ΄ 90,1,9,14,22, ΣΤ΄ 91,2,3, ΣΤ΄ 95,8,9,15, ΣΤ΄ 96,1,5, ΣΤ΄ 97,1,2,3,13,22, ΣΤ΄ 98,5,19,21, ΣΤ΄ 99,6, Ζ΄ 101,9,10-11,11,12, Ζ΄ 102,1, Ζ΄ 108,22, Ζ΄ 136,5, Ζ΄ 139,17, Ζ΄ 140,20, Η΄ 177,19, Η΄ 181,7, Η΄ 187,8,20, Η΄ 188,1,15,20,21, Η΄ 189,2,13,14,15,16,17,18,19,20,23, Η΄ 190,1,21, Η΄ 192,7,8,10,11, Ι΄ 267,3,4,5,7, Ι΄ 281,2,7,19

Τριβαλλοί:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 36.7.5 (140),
Κριτοβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 22.2.27-28,28 (39), Β΄ 6.1.16 (94), Β΄ 7.2.13,19 (95), Β΄ 7.4.4,17-18 (96), Β΄ 8.4.11 (98), Β΄ 9.1.26-27 (98), Β΄ 17.1.10 (108), Β΄ 18.1.4, (109), Β΄ 20.10.19, (113), Β΄ 20.11.25, (113), Β΄ 21.2.11 (114),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 14,21-22, Α΄ 15,14, Α΄ 23,3-4,5,8,14, Α΄ 26,12, Α΄ 30,8,10,19,19-20, Α΄ 47,7, Α΄ 49,1, Α΄ 19,9, Α΄ 23,21, Α΄ 24,12, Β΄ 54,12,15, Β΄ 67,9, Β΄ 93,16, Β΄ 94,16,18, Γ΄ 126,6, Γ΄ 139,11,12, Ε΄ 20,8, Ζ΄ 106,2,22, Ζ΄ 109,1, Ζ΄ 110,5, Ζ΄ 114,25, Ζ΄ 118,17,18-19, Ζ΄ 120,13-14,19-20, Ζ΄ 123,15,23,25, Ζ΄ 139,22, Ζ΄ 141,1,2, Ζ΄ 143,14, Η΄ 149,9-10, Η΄ 156,8, Η΄ 157,19, Η΄ 164,13-14,21,22,24,25, Η΄ 165,5, Η΄ 173,2,19, Η΄ 174,6, Η΄ 175,10, Η΄ 176,21, Η΄ 179,18, Η΄ 185,24, Η΄ 187,7,16, Η΄ 189,11, Η΄ 190,24, Η΄ 191,10,20, Η΄ 193,24, Η΄ 194,10, Η΄ 195,11-12, Ι΄ 269,6,7,11,12, Ι΄ 270,2,5,7,8,9,10, Ι΄ 272,10,11, Ι΄ 273,10, Ι΄ 277,5,9, Ι΄ 280,16,18, Ι΄ 281,2,3,6,8,9,7,20, Ι΄ 282,11

Αλβανοί:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 21.3.1-2,9 (143), 23.2.1 (171), 23.8.15 (177), 23.8.3 (179), 23.9.30 (179), 24.6.31-32 (191), 32.7.10 (279),
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 12.1.8 (24), 37.1.17 (142), 37.2.3 (144), 37.7.3 (146), 39.1.3-4,4 (152), 39.8.21,26,28 (154),
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 19.3.27 (141),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 24,8,12, Β΄ 55,1, Β΄ 61,7,8,9, Β΄ 92,21, Δ΄ 196,15, Δ΄ 197,5,17,21,22, Δ΄ 198,9,16,18, Ε΄ 6,25-26, Ε΄ 16,22, Ε΄ 17,1,2, Ε΄ 28,19, Ε΄ 29,2-3,5,20, Ε΄ 30,4,10, ΣΤ΄ 92,9,10,11, ΣΤ΄ 96,10,17-18,19, Η΄ 147,4,9, Η΄ 169,21,22,23, Η΄ 170,2,5,11,12,13,14,15,16,18,22,23, Η΄ 171,1,14, Η΄ 172,11, Η΄ 173,18, Η΄ 174,3,6,7,8, Η΄ 175,2,3

Ιλλυριοί:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 23.8.25 (177),
Κριτοβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 1.1.4-5, (118), Γ΄ 1.2.11,15, (118), Γ΄ 14.5.29 (134), Γ΄ 16.1.21,22-23,23,24 (136), Γ΄ 16.3.10,12,15 (137), Γ΄ 16.4.17 (137), Γ΄ 16.5.21,27-28 (137), Γ΄ 16.6.32,33 (137), Γ΄ 16.6.1 (138), Γ΄ 16.7.8,10,12,13 (138), Γ΄ 22.4.10 (147), Ε΄ 7.10.6-7 (192), Ε΄ 11.1.9,15 (196), Ε΄ 11.4.16 (197), Ε΄ 11.9.5 (199), Ε΄ 11.10.12 (199), Ε΄ 12.3.28 (199), Ε΄ 13.4.33-34 (201), Ε΄ 16.2.18 (203), Ε΄ 16.3.25 (203),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 23,15,17,18,19,20,23, Α΄ 24,1,2,3,5,9, Α΄ 49,13, Β΄ 54,22, Β΄ 61,9,10, Β΄ 94,18, Γ΄ 122,6, Γ΄ 126,1,4,7, Ε΄ 26,12,22, Ε΄ 27,1,2-3, Ι΄ 277,13,14,16,17,19,22,23,24-25, Ι΄ 278,1,2,3,6,11,12,13,14,17,18,19,20,22,23,25,26, Ι΄ 279,1,3,4, Ι΄ 280,4, Ι΄ 281,5,11,13

Άλλα γένη-έθνη:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 25.5.25 (205),
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 35.5.2 (132), 35.10.9-10, 14 (134),
Κριτοβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 69.2.30 (79), Α΄ 73.12.20-21 (84),

Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Α΄ 2,19, Α΄ 3,10,20, Α΄ 6,19, Α΄ 10,18, Α΄ 11,1,3,4-5,9-10,12, Α΄ 14,20, Α΄ 17,18, Α΄ 22,11,20, Α΄ 30,4,6,20-21, Α΄ 31,10,10-11,21,22,23,24, Α΄ 39,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15,16,17,18,20,21, Δ΄ 175,2, Δ΄ 179,13,17, Δ΄ 180,1,12, Ε΄ 33,4,5,8, Ε΄ 37,2,3, Ε΄ 39,5-6,7,8,9,10,11,13,14,15-17, Ε΄ 40,1,2,3,5,6,8,10,11,16,17,19,20, Ε΄ 41,1,3,4,5,6-7,7,8, Ε΄ 42,2, Ε΄ 46,17,18,22, ΣΤ΄ 69,3,10, ΣΤ΄ 71,15, ΣΤ΄ 76,2,8-9,14, ΣΤ΄ 87,12, ΣΤ΄ 90,14-15,16, Ζ΄ 131,19, Η΄ 195,18, Η΄ 197,4, Ι΄ 268,23,24, Ι΄ 269,1,2,3,4,5,8,11,16,17,18

Ιταλοί:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 11.2.9 (67), 25.4.21 (205), 25.5.25,26 (205), 25.5.1,5,9 (207), 31.3.15 (267), 31.4.26 (267),
Κριτοβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 1.4.29-30, (118), Α΄ 8.3.24 (20), Β΄ 11.6.34 (102), Γ΄ 1.4.23-24,24, (118), Γ΄ 1.5.5 (119), Γ΄ 14.1.24,29 (133), Γ΄ 14.1.1 (134), Γ΄ 14.2.6 (134), Γ΄ 14.4.17 (134), Γ΄ 14.5.30 (134), Γ΄ 14.5.5 (135), Γ΄ 14.6.6,7,8,9 (135), Γ΄ 20.1.21 (142), Γ΄ 24.1.13 (149), Ε΄ 11.2.20,23 (196), Ε΄ 11.3.7 (197), Ε΄ 11.8.21 (198), Ε΄ 12.7.27 (200),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 17,14, Β΄ 72,11,20, Β΄ 83,4,5,6,7, Δ΄ 198,16, Ε΄ 20,5, Ε΄ 40,13, Ε΄ 46,12-13, ΣΤ΄ 63,19-20

Πελοποννήσιοι:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 45.12.5,5-6 (427),
Κριτοβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 74.1.5-6 (85), Γ΄ 3.5.20, (120), Γ΄ 3.7.31, (120), Γ΄ 3.11.18 (121), Γ΄ 3.12.22 (121), Γ΄ 5.2.16,18,19 (123), Γ΄ 5.5.30 (123), Γ΄ 6.1.18 (124), Γ΄ 7.1.4,5 (126), Γ΄ 7.2.6,7 (126), Γ΄ 7.3.8,11,12,13 (126), Γ΄ 7.4.16,17 (126), Γ΄ 7.6.29,31 (126), Γ΄ 7.6.1 (127), Γ΄ 7.7.2,5 (127), Γ΄ 7.8.10 (127), Γ΄ 9.2.2-3,4 (128), Γ΄ 11.1.13,14,15,16 (131), Γ΄ 20.4.9 (143), Γ΄ 22.6.3,4 (148), Ε΄ 2.1.9 (183), Ε΄ 2.2.15,16,20 (183), Ε΄ 2.3.22,29-30,29 (183), Ε΄ 2.4.31 (183), Ε΄ 2.4.1,2,3-4 (184),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 172,22, Δ΄ 173,5,11,19, Δ΄ 194,21, Δ΄ 203,5

Σκύθες:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 8.4.21 (57), 19.7.33 (125), 21.5.10 (145),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Α΄ 7,11,15,21, Α΄ 8,4,17, Α΄ 9,2,4,7, Α΄ 27,20, Β΄ 66,3,4,5,7, Β΄ 68,1, Β΄ 72,6,8, Β΄ 94,7, Γ΄ 116,1, Γ΄ 119,3,5,6,7, Γ΄ 120,4,5,8,9,11,13,18,19,20-21, Γ΄ 122,5,11, Γ΄ 123,5,23, Γ΄ 126,10, Γ΄ 127,11,13,14,16,17,19,20,22, Γ΄ 128,14, Γ΄ 129,1,3,5,7,9,11-12,20, Γ΄ 130,18, Γ΄ 139,6, Γ΄ 144,9, Γ΄ 156,4, ΣΤ΄ 59,17,18, ΣΤ΄ 60,2,9,10,11,14,18, ΣΤ΄ 61,3, ΣΤ΄ 62,1, ΣΤ΄ 96,13, Ζ΄ 104,10, Η΄ 197,13, Ι΄ 277,23

Δάκες:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Β΄ 6.3.26 (94), Β΄ 7.1.4,8 (95), Β΄ 7.2.12,13,14 (95), Β΄ 7.6.5,6 (97), Β΄ 8.1.17 (97), Β΄ 9.2.6 (99),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 64,5,6, Β΄ 67,8, Β΄ 68,3, Β΄ 71,16,18, Β΄ 72,4,6,9-10,11,18, Γ΄ 122,6, Γ΄ 125,6,11, Ε΄ 31,6, ΣΤ΄ 58,2, ΣΤ΄ 59,12,13,14, ΣΤ΄ 60,2,10, ΣΤ΄ 62,5,9, ΣΤ΄ 83,22, ΣΤ΄ 90,17, ΣΤ΄ 92,2,2-3,3, ΣΤ΄ 97,2,20, Ζ΄ 134,13,16,19,23, Ζ΄ 135,1,2,6,8-11,17,22, Ζ΄ 136,1, Ι΄ 267,1, Ι΄ 276,7, Ι΄ 280,12

Κάτοικοι νήσων (Μυτιληναίοι, Νάξιοι, Κρήτες, Ρόδιοι, Χίοι, Ίμβριοι, Λήμνιοι, Θάσιοι, Σαμοθράκες άλλοι):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 21.4.24 (143), 21.5.31 (145), 21.7.14 (147), 24.11.1 (197), 28.4.13 (233), 29.3.2 (247), 31.1.22 (265), 33.12.3,4 (291), 43.6.12,20 (405), 43.13.4 (411), 45.7.2,5 (423),

Κριτοβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 74.1.6 (85), Α΄ 75.2.8,9,11,12,13 (86), Α΄ 75.3.14 (86), Β΄ 3.5.10,11,13,15,17 (92), Β΄ 5.3.4 (94), Β΄ 16.3.24, (107), Β΄ 23.2.15 (114), Β΄ 23.4.2-3 (116), Γ΄ 10.7.31 (130), Γ΄ 10.8.1,2 (131), Γ΄ 17.4.2 (140), Ε΄ 7.2.24 (190), Ε΄ 7.4.32 (190), Ε΄ 12.4.11 (200)

Γενουάτες:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 11.3.16,17 (67), 20.6.25 (137), 20.6.4 (139), 22.11.10 (169), 25.8.25,26 (209), 34.12.11 (307), 38.20.4 (349), 44.6.3 (419),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 55,6-7,7,8,8,9,10,13, Β΄ 78,1,1-2,3, Δ΄ 177,6,11,16,17,21, Δ΄ 179,2, Δ΄ 189,12, Δ΄ 194,15, Ε΄ 6,24, Ε΄ 38,4,5,9,19,24, Ε΄ 40,1, ΣΤ΄ 59,12,13,14, ΣΤ΄ 60,2,10, ΣΤ΄ 61,10,13,14,16,19,22, ΣΤ΄ 62,5,9, ΣΤ΄ 71,5, ΣΤ΄ 79,12

Χριστιανοί:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 19.8.18 (127), 19.10.15 (129), 21.5.12 (145), 21.8.6,12 (149), 21.11.2,3,4-5,8 (151), 21.12.28 (151), 22.7.12,16 (161), 22.8.20 (163), 22.11.14 (169), 23.8.24 (175), 23.8.6,32 (177), 23.9.30 (179), 24.12.6,6-7,7 (199), 25.8.1 (211), 29.5.17 (251), 30.4.7,10 (261), 31.3.16,18 (267), 32.5.16 (277), 33.6.5,7 (285), 34.1.8,11 (291), 34.3.15 (295), 34.5.4-5,5,12 (297)

Γερμανοί:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 11.2.9 (67), 25.4.21 (205),
Κριτοβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 30.7.8 (46),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 5,1, Β΄ 64,10, Β΄ 67,5,7,14,15,17,23, Β΄ 70,18, Β΄ 87,8, Γ΄ 123,15-16,16, Γ΄ 124,9, Γ΄ 125,11,15, Ε΄ 10,18,20, Ε΄ 34,12-13, Ε΄ 35,12,14,21, ΣΤ΄ 62,13,14,15,17, ΣΤ΄ 66,6, ΣΤ΄ 69,9-10, Ζ΄ 102,7,8, Η΄ 181,7, Η΄ 185,22, Η΄ 190,1,18, Η΄ 192,8,10,11

Κέλτες:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 30.7.8 (46), Α΄ 68.7.2 (78),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 67,17, Β΄ 70,11,14, Β΄ 79,11,21,22-23,24, Β΄ 80,1,2, Β΄ 81,6, Β΄ 83,1,2,4, Β΄ 84,8,9,14,16,17,18,19, Β΄ 85,1,2,3,7,8,11,12, Β΄ 86,17,18, Β΄ 87,8,9,10,11,12,13,14,17,18,21, Β΄ 88,2, Γ΄ 123,1, Γ΄ 134,6, Γ΄ 144,7, Δ΄ 194,13,22-23,23, Δ΄ 195,13,14, Ε΄ 44,3, ΣΤ΄ 85,18,20, ΣΤ΄ 90,14,19, ΣΤ΄ 95,16,18

Πέρσες:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 19.7.33 (125), 22.9.31 (163), 22.9.6,19 (165), 24.12.23 (199),
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Ε΄ 10.4.29,30 (194),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 3,17,18, Α΄ 4,1,9, Α΄ 7,17, Α΄ 8,12, Γ΄ 110,3, Γ΄ 111,21, Γ΄ 118,2,3, Γ΄ 120,16, Γ΄ 129,17, Γ΄ 135,10

Τυρρηνοί:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Β΄ 17.2.13 (108),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ε΄ 38,16, Ε΄ 44,10, Ε΄ 45,2, Ε΄ 48,22, ΣΤ΄ 66,9, ΣΤ΄ 71,7, ΣΤ΄ 73,8, ΣΤ΄ 75,21,22, ΣΤ΄ 76,19, ΣΤ΄ 93,6

Ασσύριοι:
Κριτοβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 68.8.9 (78),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 3,12, Α΄ 7,17, Β΄ 59,3-4,4-5, Γ΄ 110,6, Γ΄ 111,21, Γ΄ 120,2, Γ΄ 123,4, Γ΄ 129,17, Γ΄ 156,5,9,20, Γ΄ 157,2,7-8

Βλάχοι:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 22.6.4 (161), 22.9.7 (165), 23.2.32 (169), 23.8.23 (177), 23.8.3 (179), 23.9.30 (179), 29.6,26 (251), 29.6.2 (253),
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 36.8.7 (140),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, ΣΤ΄ 92,1

Άραβες:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 25.4.21 (205), 29.9.6 (255),
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Ε΄ 10.4.28,29,30 (194), Ε΄ 10.7.27 (195),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 111,11,16,17,19, Γ΄ 113,3,17,19, Γ΄ 114,12, Γ΄ 116,12,13,17, Γ΄ 131,11, Γ΄ 134,12

Βοεμοί:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 65,2, Β΄ 67,4,9,14,23, Γ΄ 124,8,10, Ε΄ 35,16,21, ΣΤ΄ 97,14,17,18, Ζ΄ 102,7,8, Η΄ 181,7, Η΄ 185,22, Η΄ 186,24, Η΄ 187,1,2,3,4

Φράγκοι:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 25.4.21 (205), 25.9.1 (213), 27.2.12 (225), 31.8.24 (269), 31.9.6,7 (271), 34.6.28 (297), 34.6.8 (299), 40.4.2 (379),
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 23.10.17-18 (84)

Ούγγροι:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 30.2.5 (259), 30.6.21-22,24,27 (263), 32.1.20,21 (273), 32.2.23 (273), 33.11.32 (287), 34.2.6-7 (295), 34.6.6,13 (299),
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 36.2.11, 15 (136), 36.9.9,10,13,14,15,16 (140)

Σέρβοι:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 22.9.7 (165), 22.11.10 (169), 23.2.31 (169), 23.8.9,12,14 (177), 23.8.4 (179), 23.9.30 (179), 32.2.23 (273),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Α΄ 26,12,13.14,15,16

Κάτοικοι Αίνου:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 44.8.19 (419),
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Β΄ 12.5.6-7 (104), Β΄ 12.8.29 (104), Β΄ 15.1.12 (106), Β΄ 15.2.17 (106), Β΄ 15.3.21,22 (106), Β΄ 15.5.33 (106),
Λαόνικος Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 68,1

Αρμένιοι:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 11.2.21,23 (131)
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 61,1, Γ΄ 115,14,16,18,19, Γ΄ 132,17, Γ΄ 140,5, Δ΄ 141,19, Δ΄ 154,11, Δ΄ 157,3,11,17

Βούλγαροι:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 22.9.7 (165), 23.2.1 (171), 23.8.14 (177), 23.9.30 (179), 32.1.1 (273), 38.7.7 (337),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Α΄ 26,11,13.14,15,16, Α΄ 32,16

Εσπέρια έθνη-γένη-δυτικοί:

Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 26.2.17 (217), 34.5.12-13 (297),
Κριτοβουλος, *Ἱστορίαι* Α΄ 69.1.3-4 (79),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 83,3,8, Δ΄ 176,16, ΣΤ΄ 62,12, ΣΤ΄ 96,5-6, Η΄ 180,18

Λίβυες:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 68,17, Β΄ 81,7,10,18, Β΄ 82,4,19,19-20, Γ΄ 116,2, Γ΄ 123,22, Ε΄ 51,9, Ε΄ 52,3, Ε΄ 54,5-6

Μουσουλμάνοι:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 21.5.15 (145), 21.10.25-26 (149), 23.4.12 (173), 24.5.31 (187), 24.12.28 (197), 24.12.3,4-5,13 (199), 25.3.20 (203)

Καστριώτες:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 14.4.18,19 (134), Γ΄ 14.5.29, 30 (134), Γ΄ 14.6.8,9 (135), Γ΄ 21.1.30,31 (144), Γ΄ 21.1.1 (145), Γ΄ 21.2.5,7,7-8,11 (145), Γ΄ 21.6.2,3 (146)

Μασσαγέτες:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 104,16-17, Γ΄ 110,1,3,4,5, Γ΄ 118,12, Γ΄ 119,2, Γ΄ 124,19, Γ΄ 135,14, Γ΄ 154,11,12

Κάτοικοι Λεονταρίου-Γαρδικίου:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 40.6.27,28,29,30,21 (160),
Κριτοβουλος, Ἱστορίαι, Γ΄ 22.1.12,14 (146), Γ΄ 22.2.17,18,19 (146), Γ΄ 22.3.23,25-26 (146), Γ΄ 22.3.1 (147), Γ΄ 22.4.2 (147)

Λατίνοι:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 25.5.6,11 (207), 29.4.27-28 (247), 29.4.12 (249), 31.3.23-24 (267), 31.4.7,11 (269),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, ΣΤ΄ 69,21

Σαρμάτες:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 72,10, Γ΄ 121,20-21, Γ΄ 122,12, Γ΄ 123,9,10,10-11 Γ΄ 125,1,6,10,18, Γ΄ 126,1,5

Βρεταννοί-Ἄγγλοι:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 25.4.21 (205), 25.8.27 (209),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 80,14,15,16, Β΄ 83,9,10,11,12, Β΄ 84,10-11,13,15, Β΄ 85,2,5-6,9

Ἴβηρες:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 30.1.25,26 (102), 32.2.6,9 (114), 36.8.7 (140),
Κριτοβουλος, *Ἱστορίαι,* Β΄ 3.5.12-13 (92),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 201,15

Βόστροι:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 2.2.17 (119), Ε΄ 4.1.7 (185), Ε΄ 5.1.26,30 (185), Ε΄ 5.2.4 (186), Ε΄ 6.1.26 (188)

Ινδοί:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Α΄4,1, Γ΄ 120,20, Γ΄ 139,20, Γ΄ 154,4, Γ΄ 156,3,

Λίγυες:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Γ΄ 195,5,8, ΣΤ΄ 70,18, ΣΤ΄ 71,7, ΣΤ΄ 73,8, ΣΤ΄ 75,18

Λίγυρες:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 79,15, Δ΄ 195,16, Ε΄ 40,12, Ε΄ 41,12, ΣΤ΄ 70,18

Καδούσιοι:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 109,23, Γ΄ 110,19,20,21,23, Γ΄ 112,9, Γ΄ 120,17, Γ΄ 135,10

Πολανοί:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 67,14,24, Β΄ 72,10, Γ΄ 124,23, Γ΄ 125,3,4,15-16, Ε΄ 35,18-19,20

Ούννοι:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 22.9.6-7 (165), 23.2.32 (169), 23.8.23 (177), 23.9.30-31 (179)

Προύσιοι:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 31,1, Γ΄ 123,22-23, Γ΄ 124,4,7, Γ΄ 125,15

Τζαχαταίοι:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Γ΄ 139,6, Γ΄ 144,9, Γ΄ 146,3, Γ΄ 147,14-15

Καταλανοί:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 25.8.25,26 (209),
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 19.5.9 (58), 21.1.20 (68), 21.4.4 (70)

Μυσοί:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 22.2.27-28,28 (114),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 30,7, Δ΄ 170,17, Ι΄ 270,5

Κελτίβηρες:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 82,5, Δ΄ 195,12-13, Δ΄ 201,14, Ε΄ 51,2

Κάτοικοι Γαλατά:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 20.6.28,30 (137), 20.6.2 (139),
Κριτοβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 67.1.4,7 (75)

Φωκαείς:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 27.6.32 (227),
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Β΄ 5.4.7 (94), Γ΄ 17.4.26,27 (139)

Στυλάριοι:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 21.12.22-23 (151), 21.13.31 (151), 21.13.1 (153)

Ογούζιοι, γένος:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 9,13,14,15,1, Α΄ 10,1,2,3,6,7, Α΄ 11,7,14,19-20

Κάτοικοι Ιάιτζας:

Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Ε΄ 4.3.19 (185), Ε΄ 5.3.10 (186), Ε΄ 6.8.10 (190)

Μυσσοί:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 19,10, 26,12, Α΄ 30,7,8,10,19, Β΄ 93,16

Μήδες:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 3,14, Α΄ 7,17, Γ΄ 119,23

Χατάιδες:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 120,6, Γ΄ 129,17-18, Γ΄ 135,9

Γένη Ασίας και Ευρώπης:
Κριτοβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 68.9.23 (78), Α΄ 69.1.13-14 (79), Β΄ 3.2.30 (91)

Γαλάτες:
Κριτοβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 68.7.2 (78)
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 4,20

Λακεδαιμόνιοι, Αθηναίοι:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 9.6.29 (128),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 3,5

Γότθοι:
Κριτοβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 68.7.3 (78),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 37,21

Ευβοείς:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Γ΄ 9.9.12,13,15,16 (129),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 201,4-5

Κάτοικοι Βοστίτζας:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 42.6.3-4 (174), 19-20,20,22-23 (188)

Γουέλφοι:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, ΣΤ΄ 70,18,20, ΣΤ΄ 71,6

Υρκάνιοι:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 109,19,22, Γ΄ 110,22,23

Κάτοικοι Νε(ο)μοπρόδου:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Β΄ 8.5.13,15,16 (98), Β΄ 9.5.29 (99)

Σαμώτες:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 123,23, Γ΄ 124,4,5,6,8

Λιθουανοί:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 122,6, Γ΄ 125,3,6,10,

Κάτοικοι Νίκαιας:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 19,15, Α΄ 20,14

Γιβελλίνοι:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, ΣΤ΄ 70,20, ΣΤ΄ 71,5

Πατάβιοι:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* ΣΤ΄ 71,13-14, ΣΤ΄ 72,2-3

Κάτοικοι Πάτρας:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 19.10.10 (62), 19.11.24,27 (62)

Φρύγες:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 21.14.6 (153), 25.10.25-26 (213)

Τάτταρες:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 26.3.6 (219), 28.1.17 (229)

Αμισιανοί-Αμασινοί:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 23.8.31 (177), 34.12.12 (307)

Καππαδόκες:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 23.8.31 (177), 33.2.24 (279)

Μωραΐτες:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 39.1.3-4,4 (15), 37.1.17 (142)

Λοκροί:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 62,6, ΣΤ΄ 92,5,6

Σύροι:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 25.4.22 (205),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Γ΄ 113,3

Πάρθες:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 7,16, Α΄ 8,7

Μακεδόνες:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 1.4.29-30, (118),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 139,14

Κάτοικοι Θράκης:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 1.4.29-30, (118),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 6,18

Λευκάρνες:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Γ΄ 156,10, Ε΄ 23,18

Θεσσαλονικείς:

Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 29.4.11-12,14-15,19 (247)

Περσότουρκοι:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 22.9.30 (163)

Ταρακώνες:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 17,8,11,13

Τζάνιδες:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 59,10

Ηπειρώτες:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 196,14

Αιγύπτιοι:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 25.4.22 (205)

Ισπανοί:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 25.4.21 (205)

Λυδοί:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 21.14.6 (153)

Ίωνες:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 21.14.6 (153)

Κίλικες:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 23.8.31 (177)

Λύκιοι:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 23.8.31 (177)

Κάρες:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 23.8.31 (177)

Λυκάονες:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 23.8.30 (177)

Απόγονοι από Ναβάρα:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 20.8.21-22 (139)

Κάτοικοι Καλλιουπόλεως:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 24.11.12 (195)

Τραπεζούντιοι:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 34.12.11-12 (307)

Θηβαίοι:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 202,4

Αθηναίοι:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 201,16

Βιθυνοί:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 21.14.6 (153)

Καφατινοί:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 34.12.11 (307)

Κάτοικοι Νέας Φώκαιας:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 44.6.3 (419)

Πισιδίτες:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 21,13-14

Σμυρναίοι:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 26.4.21,23 (221)

Θράκες:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 25.9.29 (211)

Σινωπαίοι:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 34.12.12 (307)

Τουρκόπερσες:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 22.9.2 (165)

Ρωμαίοι και Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγος:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 19.10.21 (129)

Κάτοικοι από Χερρόνησο και Θράκη:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 44.2.21 (413)

Τουρκομάνοι:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 33.2.24 (279)

Σπαταίοι:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 198,6

Λαράνδοι:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 32.2.6,7 (275)

Κάτοικοι Δελφών:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 62,18

Γέτες:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 67,24

Λαζοί:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 22.9.31 (163)

Κουμέρκιοι:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, ΣΤ΄ 59,12-13

Κάτοικοι Ιεροσολύμων:
Κριτοβουλος, *Ἱστορίαι* Α΄ 68.8.11,15,16,17 (78),

Κάτοικοι Μυστρά:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 91,8,11,20

Φρύγες, Μυσοί, Ίωνες:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 116,21

Πέρμιοι:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 123,9,11

Σάκες:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 120,16

Σαχαταίοι:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Γ΄ 120,15

Κάτοικοι πέριξ Τεάρου Ποταμού:
Κριτόβουλος, Ίστορίαι, Β΄ 12.3.1-2 (104)

Κάτοικοι Αργυροπολίχνης:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 29,13

Κουδούγεροι:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 27,4

Παιρεβοί:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, ΣΤ΄ 96,15

Έποικοι:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Δ΄ 175,12

Κάτοικοι πόλης Κοτζίνου:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Γ΄ 15.2.5 (136)

Κάτοικοι Καρχηδόνας:
Κριτοβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 68.6.18,20 (77)

Κάτοικοι Βαβυλώνας:
Κριτοβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 68.5.13-14 (77)

Τζέχοι:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 35,16

Κάτοικοι Μονεμβασίας:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 40.3.12 (160)

Κάτοικοι Θεραπείου:
Κριτοβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 32.1.12 (47)

Κάτοικοι Κέρκυρας:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 46.4.29-30 (186)

Ιωνείς:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 21.5.18 (145)

Κάτοικοι Πριγκίπου:
Κριτοβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 33.1.3 (48)

Κάτοικοι Ναβάρης:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ε΄ 49,6,7,8,9

Δαλμάτες:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Ε΄ 4.1.7 (185)

Αλανοί:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Β΄ 3.5.13 (92)

Ιουδαίοι:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 62.2.5 (73)

Λαοί Μεδιολάνου:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* ΣΤ΄ 73,18

Λοκρούς, Όζολας:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ζ΄ 112,3

Μαυροπροβατάντας παιδας:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ζ΄ 145,10,11,12

θ) *ΥΠΗΡΕΤΕΣ-ΤΕΧΝΙΤΕΣ*:

Υπηρέτες-δούλοι:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 18.1.2-3,3, (111), 19.13.27 (131), 22.11.8 (169), 29.9.7,12,14,15 (255), 30.7.32 (263), 32.3.13 (275), 33.3.29-30 (281), 33.11.30-31 (287), 34.5.9 (297), 34.12.8 (**Φερούζ-αγάς-Θερίζης, *PLP, 29694***) (307), 40.1.8 (375), 43.1.8,11 (403), 43.2.14,21 (403), 43.10.22 (409), 43.13.15 (411), 45.2.28-29 (419), 45.17.17 (429), 45.19.27 (429),
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 5.1.8,9 (12), 13,2,20 (26), 13.4.9 (28), 15.2.11 (32), 15.3.17,18,21 (32), 15.4.24 (32), 15.6.13,17 (34), 20.4.1,6 (66), 20.5.16,20 (66), 39.15.19-20 (158), 44.2.20 (180),

Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Ε΄ 12.4.8 (200), Ε΄ 15.1.19-20 (202),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Β΄ 57,10, ΣΤ΄ 94,6, Ζ΄ 133,21, Ζ΄ 144,15,16, Ζ΄ 140,8, Ζ΄ 143,5-6, Η΄ 147,5-7, Η΄ 152,12,17, Η΄ 154,12,13,14,15,17-20, Η΄ 165,19,20,21, Η΄ 166,1, Η΄ 167,20,21,22, Η΄ 181,6, Η΄ 197,1, Ζ΄ 139,9-10, Ζ΄ 140,1,2, Ζ΄ 149,7

Τεχνίτες:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 33.4.9 (283), 34.5.32 (295), 34.5.1 (297), 34.6.14-15 (299), 34.8.21,22,23 (301), 35.1.16 (309), 35.3.29 (309), 38.9.17 (339), 38.11.10 (341), 38.12.2 (343),
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 30.1.24 (102),
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Γ΄ 17.5.10 (140), Ε΄ 15.1.21 (202)

Μηχανουργοί:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 35.6.24 (313),
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 27.3.23 (41), Α΄ 29.1.17,19,20,22 (43), Α΄ 29.2.25 (43), Α΄ 31.1.22-23 (46), Α΄ 38.1.27-28,30 (51), Α΄ 38.3.3 (52), Α΄ 44.2.28,31 (57), Α΄ 52.1.11 (65), Α΄ 55.3.15 (67)

Εργάτες:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 13.7.13 (79) (παιδιά που δούλευαν σε μαγειρεία), 34.5.1 (297), 34.6.15 (297), 37.1.19 (321), 42.13.9 (399)

Ευνούχοι:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 16.12.5,6,9, (103) (Χοτζιαφερούζ), 33.5.27 (283) (Ιμπραήμ), 34.11.19,20,26 (305), 35.5.21-22 (311), 40.6.18 (381), 40.8.6 (385)

Δήμιοι:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 40.7.3,23,24,26,27-28,30 (383), 40.8.4 (385),
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 39.11.19 (156)
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 73.11.7 (84)

Οικοδόμοι:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 34.5.32 (295), 37.1.17-18 (321),
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Γ΄ 17.5.10-11 (140), Ε΄ 11.3.9 (197)

Λιθοξόοι-ξυλουργοί-ξυλοκόποι-ασβεστοεργάτες-βαφοποιοί:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 25.4.19 (205), 42.3.21 (393)
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Γ΄ 17.5.11 (140), Ε΄ 11.5.25 (197)

Ορυκτές-τεχνίτες:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 15.6.17-18 (91), 16.12.32, (101), 16.12.6,7, (103)

Αυδουλάχ (*PLP, 1671*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 21.3.24,34 (141), 21.3.2,5,6,9 (143), 24.8.33 (193)

Ουρβανός:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 35.1.24,25 (307), 35.1.3,9 (309)

Επιστάτες:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Β΄ 10.1.27-28 (100), Γ΄ 17.6.17 (140)

Δούλος:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 19.13.24 (131), 43.2.15 (403)

Καδής:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 34.8.20 (301)

Μεταλλωρύχοι:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 31.3.2 (47)

Ειδικοί για σκάλες:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 51.1.15-16 (64)

Τραπεζοκόμος:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 19.9.3-4,5,8,10 (129)

Σαλπιγκτές-αυλητές:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Η΄159,4,5

ι) *ΙΑΤΡΟΙ*:

Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 22.8.13-14 (163), 22.11.33 (167), 22.11.4 (169),
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 30.1.24 (102),
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Δ΄ 5.4.32 (160), Δ΄5.5.8 (161)

κ) *ΟΝΕΙΡΟΚΡΙΤΕΣ*:

Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 22.8.13-14 (163), 33.8.5-12 (287)

λ) *ΣΥΝΟΔΕΙΑ-ΑΚΟΛΟΥΘΟΙ*:

Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 22.8.13-14 (163), 33.4.13-16 (283), 33.7.15-16 (285), 33.8.5-12 (287), 34.10.19-20 (303), 43.7.13-14 (407),
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 30.1.20-25 (102)

μ) *ΔΙΑΝΟΟΥΜΕΝΟΙ-ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΕΣ*:

Γεώργιος Αμιρούτζης και υιός του (*PLP, 784*):
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Ε΄ 10.4.8 (194)-10.4.2 (195), Ε΄ 10.5.6,7 (195), Ε΄ 10.5.6-10.8.33 (195), Ε΄ 10.6.13,14,15 (195), Ε΄ 10.7.27 (195), Ε΄ 10.8.29,30,31 (195)

Διδάσκαλοι-μύστες:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 33.4.8-9 (283),
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Ε΄ 10.4.30,31 (194)

Επιστήμονες-καλλιτέχνες:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία,* 33.4.9-10 (283),
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Ε΄ 15.1.22 (202)

Φιλόσοφοι-Δάσκαλοι Φιλοσοφίας:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Δ΄ 9.4.14 (166)

ν) *ΔΗΜΙΟΙ*:

Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 73.11.7 (84)

ξ) *ΜΑΝΤΕΙΣ*:

Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 33.8.5,6 (287), 38.17.10-11 (345), 42.14.11 (401),
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Α΄ 4.4.20-26 (16), Α΄ 18.7.14-15 (37)

ο) ΠΕΙΡΑΤΕΣ:

Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Β΄ 3.5.15,16 (92), Γ΄ 10.2.33 (129)-Γ΄ 10.2.1,3 (130),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Ι΄ 268,8,11,12,13, Ι΄ 271,7, Ι΄ 272,6, Ι΄ 273,3,4,22

π) *ΠΡΟΣΩΠΑ ΜΕ ΑΣΑΦΗ ΙΔΙΟΤΗΤΑ*:

Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 8.4.23,29 (57), 9.1.15-16,16,17,28 (59), 9.3.13,23 (61), 10.3.5,6 (65), 10.4.10-12,12 (65), 11.3.16 (67), 13.7.6 (79), 14.1.1 (83), 15.5.14 (89), 15.6.10 (91), 15.7.23,24,25 (91), 16.7.2,3 (99), 16.10.9,10, (101), 16.11.22, (101), 17.2.2, (105), 17.5.10, (107), 17.6.214,16,1,22,24, (107), 18.5.13, (115), 19.7.35 (125), 21.5.13 (145), 21.6.4-5 (147), 21.11.32 (149), 21.11.13 (151), 22.5.30 (159), 22.7.9 (161), 23.3.31 (171), 24.12.25,26 (197), 25.3.30 (203)-25.3.2 (205), 25.3.4 (205), 26.2.5-6 (217), 26.3.18-19 (219), 28.3.26-27 (221), 31.9.4-5 (271), 33.4.3 (283), 40.4.1 (379), 42.14.6,13 (401), 43.2.17-18 (403), 43.10.12 (409), 43.13.6 (411),
Σφραντζής, *Χρονικόν*, Σφραντζής, *Χρονικόν*, 11.2.16 (22), 11.3.6 (24), 12.2.12 (24), 16.5.14 (38), 17.2.27 (40), 17.2.2 (42), 17.4.10-11 (42), 17.5.16 (42), 17.6. 19-20,21,22 (42), 17.7.2,4-5,7-8,9,15 (44), 19.2.2 (56), 19.10.10,16,19 (62), 20.1.6,7 (64), 20.5.13 (66), 21.1.20,24 (68), 21.3.3 (70), 21.8.26 (70), 21.14.22 (72), 22.4.1,5-6 (76), 23.10.15 (84), 23.11.27 (84), 31.7.2-3 (112), 31.9.12 (112), 31.10.15 (112), 32.7.26-27 (116), 33.7.6-7 (122), 33.9.22 (122), 34.9.13,14.15 (128), 35.2.16 (130), 35.8.20 (132), 35.11.19 (134), 36.3.20,21,28-29 (136), 36.11,26-27 (140), 36.13.7 (142), 36.7.2,3 (140), 36.8.7 (140), 36.14.13 (142), 39.12.26,27 (156), 39.13.3 (158), 39.15.16 (158), 40.4.17 (160), 40.7.4,7 (162), 40.13.25 (164), 40.15,8,9 (166), 41.2.20 (166), 41.4.3,5,6-7 (168), 41.5.19 (168), 41.8.12 (170), 42.8.18-19 (174), 43.5.8 (178), 43.6.16,19,21-22,22 (178), 44.2.13,17-18,18-19 (180), 44.3.4-5,5 (182), 46.1.18 (186),
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Β΄ 2.3.21-22 (91), Β΄ 3.2.29-32 (91), Β΄ 17.1.5-6 (108), Γ΄ 5.3.22 (123), Γ΄ 7.5.23-24,24 (126), Γ΄ 11.2.24 (131), Γ΄ 13.12-13,15 (133), Γ΄ 14.4.26,27,28 (134), Γ΄ 20.4.5,7,8 (143), Γ΄ 22.4.7 (147), Γ΄ 22.5.23-24,25.26 (147), Δ΄ 5.1.12-2.21 (160),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Α΄ 2,17,19, Α΄ 3,7, Α΄ 4,15,20, Α΄ 8,3,11,15, Α΄ 18,6-7, Α΄ 19,16,20, Α΄ 23,6, Α΄ 24,6,7, Α΄ 30,22, Α΄ 32,12, Α΄ 51,12,15,18,14-15,20,21, Α΄ 52,1,3, Β΄ 54,11, Β΄ 59,3,5, Β΄ 63,5,6, Β΄ 65,3, Β΄ 76,5,6, Β΄ 81,11,13, Β΄ 85,13, Β΄ 86,10-11, Γ΄ 126,8, Γ΄ 148,1, Δ΄ 171,13, Ζ΄ 107,2,22, Ζ΄ 129,24, Ζ΄ 130,2, Ζ΄ 136,21, Ζ΄ 140,16, Ζ΄ 144,12, Η΄ 145,17, Η΄ 150,1,2,3,5,6, Η΄ 158,15, Η΄ 162,9, Η΄ 164,3-5, Η΄ 166,14,17-18,18, Η΄ 167,13, Η΄ 170,6, Η΄ 173,2,3,4, Η΄ 175,15, Η΄ 176,3, Η΄ 177,8-9, Η΄ 180,19-20,22,23, Η΄ 184,7,8,11-12,21,23, Η΄ 190,22, Η΄ 195,6,7,7,8,9,11,13,16,17,19,20,21,22, Η΄ 196,3,4,11, Ι΄ 274,24, Ι΄ 275,1,13,16,17,18, Ι΄ 277,7,23, Ι΄ 278,2

ΜΗ ΔΡΩΝΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ

α) *ΒΑΣΙΛΕΙΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ-ΣΟΥΛΤΑΝΟΙ-ΛΟΙΠΟΙ ΗΓΕΜΟΝΕΣ:*

Γεώργιος Γατελιούτζης, αδελφός Δωριέα (*PLP, 3585*):
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Β΄ 11.1.29,33, (101), Β΄ 11.2.3 (102), Β΄ 11.3.8 (102), Β΄ 11.4.,14 (102), Β΄ 11.5.23,24 (102)

Λέων ΣΤ΄ Σοφός:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 13.3.26 (75),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Η΄ 169,4

Μαυρίκιος:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 13.3.28 (75)

β_1) *ΘΗΛΕΑ ΚΑΙ ΑΡΡΕΝΑ ΜΕΛΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ ΟΙΚΩΝ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ΚΑΙ ΣΟΥΛΤΑΝΩΝ-ΛΟΙΠΟΙ ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΙ ΒΑΣΙΛΕΩΝ ΣΟΥΛΤΑΝΩΝ*:

Βρέφη Μωάμεθ Α΄ :
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 20.2.23 (133), 22.10.12-15,16-17,19-20,21-22 (167), 23.4.15 (173), 25.1.12 (201), 25.3.28 (203), 28.2.9 (231), 28.6.28 (235)

Μαρία Μεγάλη Κομνηνή, σύζυγος Ιωάννη Η΄ Παλαιολόγου:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 31.7.20 (269), 33.1.16 (279)

Ελένη Δραγάση, Παλαιολογίνα, σύζυγος Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγου:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 14.3.31 (83), 14.5.16,25 (85)

Γυναίκα Ανδρονίκου Δ΄ Παλαιολόγου, Μαρία Κυράτζα (*PLP,* 16891):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 12.2.1 (73), 12.4.26 (73)

Πατέρας Σοφίας Μομφερατικής, Θεόδωρος:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 20.5.7,8 (137), 20.6.22 (137)

Φατμάκατουν, αδελφή Μωάμεθ (*PLP, 29662*):
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 18.2.22 (111), 34.10.18 (303)

Κόρη Κομνηνού, Μαρία Κομνηνή, σύζυγος Ιωάννη Η΄ Παλαιολόγου:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 20.7.16 (139)

Αδελφός Μωάμεθ Β΄, 8 μηνών:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 33.10.21,26 (287)

Κλεό(ώ)πη(α) Μαλατέστα, σύζυγος Θεοδώρου Β΄ Παλαιολόγου:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 20.5.10 (137)

Αδελφή Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγου, Μαρία:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Β΄ 13.1.3-4 (105)

Αδελφή Θεοδώρας Τόκκο:
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 19.8.15 (60)

Αδελφή Ανδρονίκου:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 20,2

Γυναίκα Ιωάννη:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Β΄ 20.2.7,8 (112)

β_2) *ΘΗΛΕΑ ΚΑΙ ΑΡΡΕΝΑ ΜΕΛΗ ΗΓΕΜΟΝΩΝ-ΑΞΙΩΜΑΤΟΥΧΩΝ-ΙΕΡΕΩΝ-ΙΔΙΩΤΩΝ*:

Κόρη Ραινέριου:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Δ΄ 194,6-7, Ε΄ 15,7-8

Παιδιά Βρενέζη:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Δ΄ 170,21, Δ΄ 204,18

Γυναίκα ιδιώτη:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Δ΄ 202,3

Κόρη ηγεμόνα Σαρματίας:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Δ΄ 193,2,2-3

Σύζυγος Αλεξίου Κομνηνού, αδελφή ηγεμόνα Λέσβου:

Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ι΄ 274,16-19,19-22

Παιδιά Χασάνη:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Δ΄ 170,9

Σύζυγος Ασάνη:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ζ΄ 141,20

Κόρη Προθύμου:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Δ΄ 195,17

Παιδί Γαλεώτου:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Δ΄ 202,16

Κόρη ιερέα:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Δ΄ 202,5,6,7,8

γ) *ΜΥΘΟΛΟΓΙΚΑ* (*ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΑ*) *ΠΡΟΣΩΠΑ*:

Ηρακλής:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 22.10.24-25 (167),
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 39.3.25 (152),
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 10.3.23,25 (21), Δ΄ 4.3.24 (157),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄3,4,

Διόνυσος:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι,* Δ΄ 4.3.24 (157),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄3,4,

Σεμέλη:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 9.1.17 (59),
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Α΄ 3,5

Ιάσονας, αργοναύτες:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Α΄ 10.3.24,25 (21)

Αχιλλέας:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Β΄ 4.1.25 (92)

Γοργώ:
Κριτόβουλος, *Ἱστορίαι*, Ε΄ 16.3.24 (203)

Σίβυλλα:
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, Η΄ 169,2

Λυαίος:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 7.3.29-30 (53)

Δίας-Πλούτων-Ποσειδών-Κρόνος:
Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 12.3.11 (73)

δ) *ΠΡΟΣΩΠΑ ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ*:

Δούκας, *Βυζαντινοτουρκικὴ Ἱστορία*, 1.1.2-12 (29), 31.9.14-16 (271), 37.7.24 (325), 37.8.5 (327), 37.9.18 (327)-37.9.4 (329), 37.10.15-21 (329), 38.10.1-9 (341), 39.10.14-23 (357), 39.22.26 (367)-39.22.11 (369), 41.1.11 (385)-41.17.10 (391),
Σφραντζής, *Χρονικόν*, 44.1.10 (180)

ε) *ΠΡΟΣΩΠΑ ΜΕ ΑΣΑΦΗ ΙΔΙΟΤΗΤΑ-ΓΕΝΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΣΕ ΠΡΟΣΩΠΑ*:

Σφραντζής, *Χρονικόν,* 37.6.30 (144) [(Χρυσοβεργίνα (*PLP*, *31126*)],
Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν,* Ε΄ 52,19-20, Ζ΄ 107,22, Η΄ 173,2-4, Ι΄ 275,12-13